

UNIVERSITAT DE VALÈNCIA
FACULTAT DE FILOLOGIA, TRADUCCIÓ I COMUNICACIÓ

Departament de Filologia Catalana
Programa de Doctorat 140D Llengua i Literatura Catalanes

UNIVERSITAT
DE VALÈNCIA

Toponímia de Vistabella del Maestrat

TESI DOCTORAL

Presentada per:
Jesús Bernat Agut

Dirigida per:
Emili Casanova Herrero

València, 2015

Agraïments

El present treball no hagués estat possible sense l'esforç conjunt dels professors Vicenç Rosselló i Emili Casanova, responsables d'aquell Mestratge de Toponímia que, durant dos cursos, em van regalar la presència i els coneixements de veritables mestres de l'Onomàstica, com els enyorats Moreu-Rey o Ramon Amigó. Després d'aquell Mestratge he seguit aprenent amb els consells del savi geògraf i humanista; també amb les correccions, sempre diligents, del director d'aquesta tesi, Emili Casanova.

Haig d'agrair la bonhomia dels col·legues a qui he demanat assessorament bibliogràfic o els he destorbat amb qüestions concretes sobre noms de lloc opacs, com ara els toponimistes Emilio Nieto, Ferran Guardiola, Josep Miquel Ribés o l'ajut impagable de la dialectòloga i amiga Àngela Buj Alfara. I César Canós, a qui he desesperat amb les meues consultes informàtiques i de maquetació; Ferran Martinavarro i Jordi Manrique, que m'han regalat hores d'atenció i la impressió de tants mapes i fulls d'enquesta. A Elvira Safont, investigadora del darrer serrell, a Sabrina, sempre diligent, i a Pau Fuster, amb qui he après a estimar i valorar els mapes.

I són tants els anys que porte amb aquest estudi que sé, de ben segur, que són molts els amics, com Francesc Igual, que m'han acompanyat per reveure el paisatge enquestat, o han passat alguna vesprada suportant el dictat d'un base de dades o el buidatge que ens oferia la cartografia, com Maricarmen Juan.

Els informants, masovers i pastors d'aquest ampli terme, que m'han ensenyat el bateig del seu paisatge, són, sens dubte, coautors d'aquest treball. M'han donat el seu temps i la seua saviesa i a ells dec l'estima d'un terme immens i bell.

Gràcies, també, a la paciència dels de casa, a tantes hores mecanografiades d'Hugo Bernat... i a Salvador del Tossalet, aquell home amb qui vaig començar a caminar pel secà mentre descobria el somni de la savineta.

Índex

1	INTRODUCCIÓ	1
1.1	Justificació	1
1.1.1	La urgència dels treballs toponímics	1
1.1.2	Precedents	1
1.2	Objectius	3
1.3	Zona Estudiada	4
1.3.1	Descripció geogràfica	4
1.3.2	Una mica d'història	8
1.3.3	Cens de població	15
1.4	Metodologia	16
1.4.1	Recerca	16
1.4.2	Els materials	34
2	ESTUDI DELS TOPÒNIMS	36
2.1	Glossari de genèrics	36
2.1.1	Algunes consideracions sobre el genèric	36
2.2	Corpus Toponímic	178
2.2.1	Indicacions bàsiques sobre el Corpus	178
2.2.2	Els Topònims	183
	A	183
	B	270
	C	350
	D	471
	E	481
	F	511
	G	554
	H	588
	I	594
	J	596
	L	608
	M	630
	N	725
	O	741
	P	751
	Q	864
	R	874
	S	929
	T	982
	U	1022
	V	1026
	W	1068

X		1069
Z		1086
2.3	Alguns exemples d'anàlisi toponímica	1087
2.3.1	Antrotoponímia	1087
2.3.2	Lingüística. Trets lingüístics de Vistabella a partir de la toponímia	1102
2.3.3	Els genèrics i els especificatius.	1116
2.3.4	Fitotoponímia, un exemple de transversalitat	1131
2.4	Índex Analític	1166
2.4.1	Codis dels genèrics	1269
2.4.2	Codis dels especificatius	1273
3	CONCLUSIONS	1275
3.1	Aspectes generals de l'estudi toponímic	1275
3.2	Aspectes lingüístics de l'estudi toponímic	1276
3.3	Alguns fenòmens observables d'un bateig lligat a l'espai.	1278
3.4	Una frontera permeable	1279
3.5	El topònim, notari del paisatge	1280
3.6	Els informants. Pervivència d'un món perdut	1282
4	BIBLIOGRAFIA I CARTOGRAFIA	1283
5	ANNEXOS	1298
5.1	"Toponímia a la cartografia de Vistabella de 1911 a 2005 "	
5.2	Vistabella del Maestrat. Entre Penyagolosa i el Montlleó.	
5.3	"Zootoponímia, entre Penyagolosa i el Montlleó"	
5.4	"Excursió Toponímica"	
5.5	"Aquels caminants de 1555"	
5.6	Glossari Visual	
5.7	"Colls i Collets"	
5.8	"Oronímia i Hidronímia"	
5.9	"Del nom viu a l'arxiu"	
5.10	"El topònim, notari (també) de la geomorfologia"	
5.11	"Frontera permeable i pont toponímic"	
5.12	Toponímia històrica en les Visures de Vistabella (segles XVI, XVII i XVIII) Transcripció, anàlisi i cartografia	

1 INTRODUCCIÓ

1.1 Justificació

1.1.1 La urgència dels treballs toponímics

El primer epígraf de l'apartat "Objectius i metodologia" de l'estudi que vam realitzar del terme d'Atzeneta del Maestrat (Bernat 2000) era "Importància del recull toponímic viu".

L'objectiu bàsic d'un estudi d'aquest tipus és el recull dels noms de lloc que encara hom pot trobar vius en l'ús d'algun masover o en la memòria d'antics pobladors d'arreu del terme. Tothom comprendrà que es tracta d'una tasca d'urgència. En els darrers quaranta anys el terme ha passat de contenir el 40% de la població a un curt 15%. És clar que ha patit un procés de desertització que ha portat un desús en els noms de lloc. Aquest desús feia perillar el corpus històric i de coneixement general que impliquen els noms com a portadors de la cultura d'un poble. Les noves generacions, en abandonar els cultius dels bancals i les artigues van perdent també els seus noms, i els noms dels pous i barrancs, i els de les ombries i solanes i el de tants elements que els seus avantpassats havien batejat. Per tant la toponímia rural estava abocada a perdre's amb tota la riquesa que conté de coneixement d'este medi, de la seua flora, fauna i formes de viure, ja oblidades.

Hom pot comprovar, en fullejar l'apèndix toponímic i el seu estudi introductori, que les formes de viure, la riquesa de la flora i la fauna, les varietats del relleu, la importància de l'aigua o aspectes avui desconeguts, es poden trobar en la nominació de masos, barrancs, tossals, artigues i altres indrets.

Avui, quinze anys després, encara manté l'actualitat aquest escrit per al present estudi del terme de Vistabella del Maestrat, amb la urgència crescuda d'un terme on només resta mitja dotzena de masos habitats, la tercera part del que ens vam trobar quan vam encetar l'enquesta el 1999. En revisar el diagrama sobre la població de Vistabella¹ també ens adonarem del despoblament general que ha portat a una de les densitats de població més baixes del nostre país, 2,5 hbts./ km². Tot i la resistència d'alguns joves, la major part de la població actual es troba conformada per jubilats.

1.1.2 Precedents

L'enquesta sobre el paisatge d'Atzeneta va encetar-se amb el treball sobre una de les seues partides, el Cap de Terme, exercici pràctic del Mestratge de Toponímia (Universitat de València, 1990-91), màster dirigit pels professors E. Casanova i V. Rosselló. Aquest petit treball va estar publicat com 'Recull toponímic del Cap de Terme (Atzeneta del Maestrat) Materials de Toponímia vol I València 1995. Amb el Pla EVA de 1992 vam poder enquestar tot el terme (71,2 km²) i encetar la col·lecció de fullets Toponímia dels Pobles Valencians amb el primer número "Atzeneta del

¹ Dades de l'INE (març de 2015) 369 habitants. Padró de Vistabella a 15/10/2015, 379 habitants

Maestrat" (Generalitat Valenciana, la Pobla Llarga, 1994). El treball de camp sobre Atzeneta va servir, igualment, com aportació al projecte *Atles toponímic valencià*, al qual hem col·laborat en els fulls d'Atzeneta del Maestrat, Xodos, Benafigos, Vistabella del Maestrat, les Alqueries, Borriana, Tales i Almassora. El treball realitzat també va trobar el seu reflex a la cartografia amb la publicació del Mapa toponímic d'Atzeneta del Maestrat a escala 1:20.00 (J. Bernat / C. Canós, 1997). L'enquesta oral del terme d'Atzeneta, amb el recull de més de 1700 noms de lloc, i la revisió d'un seguit de fonts escrites ens van permetre la publicació *Toponímia rural d'Atzeneta del Maestrat*. Diputació de Castelló. Col·lecció Universitària. Castelló, 2000.

Mapa dels termes enquestats des de 1990. El riu de Montlleó, frontera permeable amb l'Aragó.

Dins el Pla EVA de 1993 vam poder realitzar el recull de la toponímia de Xodos (44,3 km²) amb un total de 1041 noms de lloc. Una mostra reduïda d'aquest treball la trobem dins la base de l'*Atles toponímic valencià*, bases de dades emprada per a l'edició de la cartografia diversa de l'Institut Cartogràfic Valencià. Dins la col·lecció *Toponímia dels Pobles Valencians* aparegué el fullet "Xodos" (Acadèmia Valenciana de la Llengua. València, 2004). Ja el 2008, el nostre recull va trobar un suport més ampli en el *Mapa del terme municipal de Xodos* (P. Fuster. El Tossal Cartografies)

El Pla EVA de 1995 ens va permetre dedicar-nos a enquestar Benafigos (35,6 km²) amb un recull de 536 noms de lloc que, si bé han estat útils per als fulls de l'*Atles toponímic valencià* i el seu posterior ús dins la cartografia de l'ICV, i cobreixen les expectatives del fullet de la col·lecció *Toponímia dels Pobles Valencians* (en premsa),

precisaria un repàs més aprofundit per fer-ne una publicació digna de la seua toponímia. Sí que ha servit, però, per al llibre *Benafigos. Un poble al Penyagolosa* de M.A. Martí (Diputació de Castelló, 2015)

La col·laboració continuada amb l'ICV, per tal de revisar els fulls 1:10.000 de l'antiga Conselleria d'Obres Públiques, Urbanisme i Transport, ens va portar a realitzar una enquesta el 1999 que, si bé només pretenia recollir la toponímia bàsica per enllestir la nova cartografia, ens va regalar una visió de tot el terme i el somni de poder fer-ne un treball més aprofundit. En aquella ocasió només vam precisar de tres informants² que ho serien, més tard, del seu hàbitat més concret, al temps que ens feien d'enllaç amb la resta d'enquestats.

Els 151km² del terme de Vistabella (suma de l'extensió de Xodos, Benafigos i Atzeneta) eren una raó important per poder acollir-nos al Pla EVA dels anys 2001 i 2002 i realitzar un recull més exhaustiu de la toponímia rural de Vistabella. Amb tot, restaven quinze anys d'enquestes, arxius i revisions de l'ampli i ric paisatge que ens ofereix el nostre poble, veí de l'Aragó.

Durant aquestos anys hem vingut estudiant el terme de Vistabella i la seua toponímia des de diversos angles. Així, hem pogut publicar textos en revistes científiques, com ara *Mètode*³, i divulgar-hi la riquesa que palesa la toponímia del nostre terme com a portadora d'elements faunístics. També dins la revista *Medievalia* vam aportar el valor de l'arxiu per a l'aclariment d'alguns topònims malinterpretats per l'etimologia popular. En diverses jornades d'Onomàstica de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua hem presentat treballs basats en el nostre estudi toponímic de Vistabella, com ara, la permeabilitat de la frontera lingüística amb l'Aragó (Xèrica 2013) o l'anàlisi cartogràfic del nostre terme (Sant Mateu 2006).

L'odonímia de Vistabella ha estat estudiada dins les monografies "Excursió toponímica" i "Aquells caminants de 1555", on també posàvem de manifest el paper de les Visures.

La geomorfologia de Vistabella i els tèrmens veïns l'hem analitzada en tres monografies: "Oronímia i Hidronímia", "De Colls i collets" i "El topònim, notari de la geomorfologia".

Aquestes publicacions i dues monografies inèdites "Glossari dels genèrics" i "Glossari visual" que també adjuntem, fan innecessari l'anàlisi d'alguns aspectes en la part central d'aquesta tesi. Sí que ho mostrem, però, dins l'apartat 5 d'aquest estudi, **Annexos**.

1.2 Objectius

- Recull exhaustiu de la toponímia viva del terme de Vistabella.

² Ramon de l'Albagés, Raimundo del Tossal i Raimundet del Mas del Carrascal.

³ (Bernat-2013) "Zootoponímia. Entre Penyagolosa i el Montlleó". *Mètode. Revista de Difusió de la Investigació*. N°78 Universitat de València.

- Estudi dels genèrics que se'n desprenen
- Estudi de cada topònim amb:
 - Exposició de les seues variants formals, cartogràfiques i documentals.
 - Descripció situacional del topònim.
 - Mostra fotogràfica de l'indret.
 - Anàlisi lingüística dels topònims més significatius
 - Proposta d'interpretació del topònim amb les aportacions d'altres estudis sobre cada nom de lloc.
- Contrastar i completar la informació d'aquells topònims més significatius amb el treball d'arxiu realitzat a Culla i exposat al Treball d'Investigació: "Les Visures de Vistabella entre 1555 i 1759"
- Manifestar el valor històric que guarden els topònims d'aquella cultura ancestral que durant segles ha omplert el Maestrat i que, a hores d'ara, es manté només en alguns masos.
- Destacar-ne la riquesa lèxica dels genèrics que trobem a la toponímia de Vistabella.
- Posar de manifest la diversitat d'aspectes, com ara la fitonímia, zoonímia, oronímia i hidronímia que ens ofereix el corpus toponímic estudiat.
- Analitzar la relació de les dues disciplines onomàstiques (Toponímia i Antroponímia) en una part significativa dels nom de lloc recollits.
- Donar a conèixer els trets lingüístics que manifesten la situació de frontera permeable d'un poble valencià, veí de l'Aragó.
- Posar en valor el paper notarial del topònim com a patrimoni del paisatge natural i antròpic d'un terme.

1.3 Zona Estudiada

1.3.1 Descripció geogràfica

Tot i fer-ne algunes precisions del text, podem acompanyar, amb aquest mapeta, el fragment dedicat a Vistabella de l'obra general *Geografia de les Comarques Valencianes*. Vol. II, pg.161-2. on se'ns descriuen les grans unitats geogràfiques del nostre terme

Municipi de 543 habitants⁴. Aquest topònim s'ha de relacionar amb la situació del poble, ubicat a 1.246 m d'altitud i obert des del port a un bell mirador sobre el pla homònim i les vessants de Penyagolosa. Aquest cim, un dels més emblemàtics i elevats del País Valencià, és en realitat un relleu estructural producte de l'erosió vertical d'un dels flancs, lleugerament inclinats, de l'ampli sinclinal d'estrats cretàtics que formen el massís. Els relleus més importants del municipi apareixen a l'oest i discorren entre la serra de la Batalla i el mateix Penyagolosa. Des d'aquestes altures el terme municipal (149,18 km²)⁵ es projecta en direcció NE i queda dividit en dues parts a partir de la dorsal central que dibuixen els puigs de Penyagolosa (1.814 m), l'Albagés (1.481 m), el Calvari (1.308 m), l'Escala⁶ (1.288 m) i el Boi (1.217 m). A ponent queda el pla de Dalt⁷, un immens *pojé* d'evolució càrstica amb fèrtil *terra rossa* dedicada fonamentalment a cereals i pastures. A orient les terres

⁴ 379 habitants (206 hòmens i 173 dones) a 15/10/15

⁵ 151 km² li atorga la Gran Enciclopèdia Catalana, l'INI i altres fonts consultades.

⁶ L'Escala és coneguda actualment com l'Escala Munda i respon (com ens ho indica la documentació escrita) a un Tossal d'Esclaramunda.

⁷ Senzillament, el Pla. No hi ha cap pla de Dalt sinó pla Avall i pla Amunt, elements direccionals presos a partir del punt mig on trobem el poble i l'assagador de Mosquerola que parteix el Pla en dos.

més baixes de les Foiadores, el port de Vidre o de la Xaparra⁸, per on penetra la carretera d'Atzeneta a Mosqueruela i Puertomingalvo, i la vall d'Usera i el Boi, totes elles emplaçades a uns 1.000 m d'altitud. La primera subunitat esta drenada per la rambla de Puertomingalvo, que és frontera amb Aragó a través d'aquest municipi i de Mosqueruela, i per la rambla del Pla que recorre el *poljé* baixant des de Penyagolosa. La segona vessa les aigües al Barranc del Forcall⁹. Totes elles flueixen al riu Montlleó que forma un ampli arc que delimita la meitat septentrional del municipi. L'esmentat riu naix a l'Ample de la Torre, prop del túnel de la carretera d'Aragó, i el seu topònim arab significa muntanya de les fonts.

- Podem comprovar en el mapeta inicial un seguit d'afegits que hem considerat d'interés per comprendre millor el nostre terme, com ara:
- L'altura significativa de la serra de la Batalla, amb els 1650m. del collet Roig, punt d'encaix amb el massís de Penyagolosa.
- El tossal de les Navades en la mateixa 'dorsal central' entre el Calvari i el tossal d'Esclaramunda.
- L'altura del Quinyó (1099m.), punt més baix del Pla, on trobem l'Engolidor de les aigües de la rambla del Pla.
- El Forcall o forcall del Riu, punt més baix del nostre terme (520 m.) prop de 1300 m. per davall de Penyagolosa.
- El recorregut de l'arc que ens marca el riu de Montlleó, tot provinent del terme del Puerto¹⁰.
- El tancament del terme a llevant amb la lloma de Benafigos i la serra de la Nevera, límits amb els termes de Benafigos i Atzeneta, respectivament.
- Amb una tipografia una mica major hem assenyalat aquelles unitats que, després d'aquests anys d'enquesta, hem pogut copsar com a diferenciades, tant pel que fa al paisatge com al tipus d'humanització que se'n desprén. Penyagolosa, la serra de la Batalla, el Pla, la Foia d'Ores (tot incloent-hi la Vallussera) i la serra del Boi són unitats que, en part, han coincidit amb les grans partides del terme. Penyagolosa, l'Assor (físicament, serra de la Batalla), Pla Avall i Pla Amunt (el Pla), la Foia d'Ores, el Boi i Vistabella (nucli urbà). Només s'hi afegeixen els Bustals i les Navades que, com veurem, troben la seua activitat lligada també al Pla.
- Destaquem la proporció del terme que ocupa el Pla, element bàsic per comprendre el grau d'humanització de Vistabella en analitzar els genèrics lligats a l'agricultura. (Vg. dins l'apartat CONSIDERACIONS SOBRE L'ESTADÍSTICA DELS GENÈRICS, **La humanització d'un terme**)

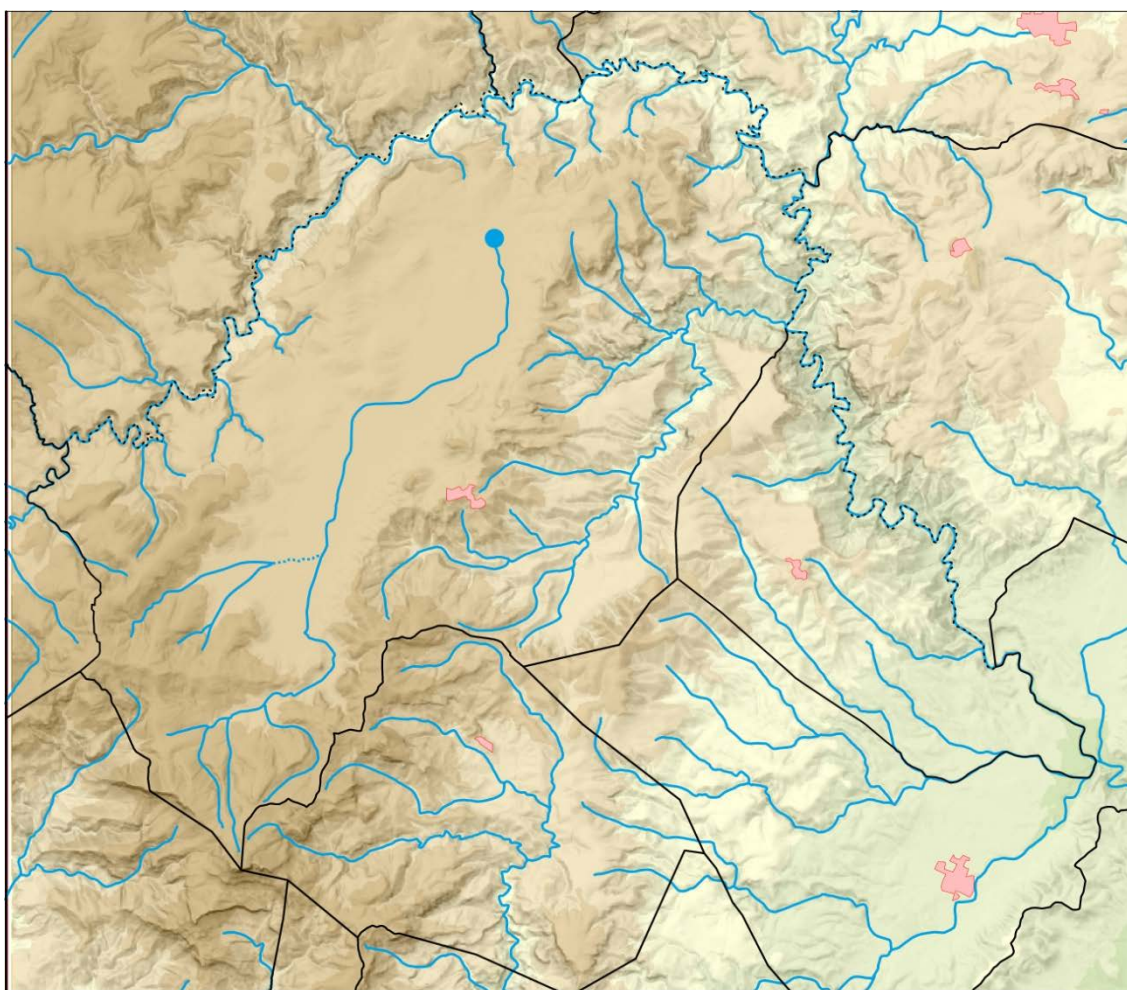
⁸ Aquesta dicotomia, com en molts topònims mitgers de terme, s'addiu amb dues realitats. Al terme de Vistabella el primer mas és la Xaparra; al molló entre els d'Atzeneta i Benafigos hi ha el Tossal del Vidre. En l'actualitat la COPUT ho ha desdibuixat amb un tautològic 'Port del Collao'. Antigament es parlava del Collado del Vidre o Collado d'Atzeneta.

⁹ Més conegut com el Rivet, rivet de Vistabella o riu de Foia d'Ores que, efectivament, s'engrava al riu de Montlleó en el punt més baix del terme, el Forcall, 520m.

¹⁰ Un seguiment detingut del recorregut d'aquest mític riu el trobem a <http://imatgies.blogspot.com.es/2015/03/de-la-penilla-la-mar-aigues-del-riu-de.html>

La hidrografia, que també trobarem comentada dins l'apartat **Consideracions sobre l'estadística dels genèrics**, palesa, en veure el mapa adjunt, com molts termes són tributaris d'un o altre curs fluvial; com un riu és capaç d'establir-se com a frontera 'permeable' (Annex-6) o pot aplegar pobles que li són tributaris a través dels seus barrancs, rambles i riuets. El riu de Montlleó esdevé frontera natural entre el País Valencià i Aragó. Després uneix termes com Vistabella, Benafigos o Atzeneta, pobles del marge dret del riu de Montlleó, tot i que la comarcalització volgués incloure'ls dins l'Alcalatén que troba, com Xodos, en el riu de Lluçena la seua confluència. Aquesta realitat és gairebé absoluta al nostre terme: tret d'un esquifit 1% del terme que davalla cap al riu del Carbo, tributari del riu de Villahermosa, la resta conflueix, quan no aboca directament al riu de Montlleó o a través dels seus ullals, al forcall del Riu, trifini dels termes de Culla, Benafigos i Vistabella.

L'eix hidrogràfic de la Setena, tal i com ens mostrava el primer mapa, és, doncs, el riu de Montlleó, el qual, després d'haver partit les comunitats d'Aragó i València, segueix fent de molló entre Vistabella i Vilafranca, Vistabella i Benassal, Vistabella i Culla, Benafigos i Culla, Atzeneta i 'Meanes', les Useres i Culla. Aboca les seues aigües a la rambla de la Viuda (rambla Carbonera fins el forcall amb el riu de Montlleó). Tret de la Torre d'en Besora i el Vilar de Canes, la resta dels termes, actuals i passats, que ocupaven la delimitació del Castell de Culla feta al 1213, aboquen aigües en aquest mític riu. L'antic Arcedol per l'actual barranco del Acebar; el Mallo (avui en terres de

Mosquerola) pel conegut riu Majo, que ens porta escorrims des de les mateixes afores del poble de Mosquerola, i pel barranc de Llorenç que parteix els actuals termes de Mosquerola i Vilafranca, tot davallant vora els Montllats; el terme de Vilafranca a través d'aquest darrer barranc esmentat i del riu Sec que li replega el barranc de la Foç i aboca, després, al Montlleó mentre amollona el seu terme amb el de Benassal; l'immens terme de Vistabella es troba voltat per aquest riu des de ponent a llevant i el migdia aboca a través del Rivet, que ja ha arreplegat una quinzena de preciosos barrancs; Culla aboca tota la seua vessant de ponent i del migdia en aquest mític riu; tot el terme d'Atzeneta (amb més de 80 barranquets) aboca els escorrims de les pluges a la rambla d'Atzeneta, la qual, després d'haver replegat la ramblilla de Benafigos, s'enforca al riu de Montlleó. Una trentena de passes més avall la rambla de Meanes ha recollit les tronades d'un tros del terme de Culla i la resta del d'Atzeneta. Fins i tot, alguns espais, la pertinença dels quals a la Setena queda en dubte, com la zona de llevant del terme de Xodos o l'extrem nord del de Lluçena, són subsidiaris d'aquest riu a través del barranc de Sant Miquel de les Torrocelles, primer tram de la rambla d'Atzeneta. Totes aquestes aigües s'encarriren per l'últim tram del riu a la rambla de la Viuda que fita l'extrem llevantí de la Setena.

1.3.2 Una mica d'història

A mena de resum reproduïm els mots que vam fer servir per complementar la informació del mapa 1:25.000 (Fuster / Bernat 2010)

Les pintures d'una cova situada al mas de la Coixa ens parlen de la presència humana en èpoques prehistòriques. En alguns indrets, com els Castellets, al mas de Salvador, o en un altre Castellet, prop de la roca del Ferrer, trobem restes ibèriques. El pont Romà només té d'aquell imperi el bateig. D'època musulmana sí que trobem el castell del Boi, que l'1 d'octubre de 1203 va ser donat a Arnau de Palatzí de mans de Pere el Catòlic, per edificar-lo i poblar-lo, amb l'obligació de *fer host i cavalcada* i amb una ample terme que abraçava els actuals de Vistabella, Atzeneta i Benafigos.

El 1251 se li atorga la carta pobla a Vistabella, amb Guillem d'Anglesola i Constança d'Alagó com a senyors d'un terme que encara no incloïa el Boi. Més tard i sota el domini de l'Orde de Montesa, quedà dins la Setena de Culla, que, a més de Culla, inclou Benassal, La Torre d'En Bessora, Vilar de Canes, Atzeneta, Benafigos i Vistabella (aquestos tres darrers pobles, erròniament inclosos dins l'Alcalatén, essent tots tres del Maestrat). El 1382 Vistabella rebé una segona carta de poblament. El 1405 el Boi va passar a formar part del terme de Vistabella després d'haver renunciat els veïns al seu propi terme i municipi *'per rahó de les maldats que en lo dit loch son estades en temps passats, e per pagar los sous de les cavalleries e altres del temps de la guerra de Castella, e molts altres càrrechs, als quals lo dit loch era tengut e obligat, lo dit loch sia vengut quasi a total despoblació i derruiment..'* En eixe moment, els límits del Boi anirien, més o menys, des de la Pena-roja fins el collado del Boi i seguiria pel Rotxero, el tossal de N'Esclaramunda fins els Castellets i el riu de

Monlleó. Actualment una part d'aquest antic terme rep el nom de la Vallussera (la Vall d'Ossera).

Al Maestrat des de finals del XIII, es produeix una desviació en favor de la ramaderia ovina. Davant la demanda de llana per a la indústria tèxtil, tant Castella com la Corona d'Aragó es veuen afavorides per poder desenvolupar la ramaderia d'aquestes terres i una humanització de l'espai a través d'una nova unitat: 'el mas'. El 1345, amb la Carta de Venda dels Herbatges i Fustes, s'estableix la Tinença de Culla com una entitat autònoma que marcarà l'economia dels pobles de la Setena durant cinc segles. Assegadors, mallades, abeuradors, fonts i passets encara són testimoni d'aquesta llarga història. El medi geogràfic era l'idoni i la ramaderia ovina esdevingué l'ocupació predominant i el mas com a fórmula més escaient d'aquesta economia.

En la guerra del Francés hi hagué una batalla notable contra el mariscal Suchet. Fou el cau de les partides d'Ascensi Nebot, el Frare, un dels guerrillers més actius, contra les tropes de Napoleó. A les guerres carlines, Vistabella fou caserna important dels tradicionalistes. El 1873 s'hi establí la impremta del tortosí Joan Vilàs que va editar periòdics de caire carlista com la Vanguardia i el Volante de la Guerra i els segells dels correus carlins de València. L'entrada de les tropes del liberal Araoz suposà el seu tancament. També hi hagué la seca on s'encunyaven les monedes que després circularien per les terres que controlaven. La creu de Cabrera, novel·la de Joan Andrés Sorribes, s'ambienta en aquestes contrades

Més recentment, algunes trinxeres, fosses comunes i coves ens parlen, encara angoixades, de la Guerra del 36 i del maquis.

Vistabella del Maestrat va tindre cap al 1910 el seu pic de població amb 2541 habitants. L'allau migratori de la segona meitat del segle XX ha anat minvant la població fins els actuals 379 veïns. Si abans la població es repartia entre el poble i el terme, avui resten només mitja dotzena de masos habitats.

Entendre la història del nostre terme i la seua economia, basada durant segles en l'agricultura i en la ramaderia, demana, però, comprendre la conformació de la Setena de Culla.

1.3.2.1 El procés d'ocupació de l'espai

Els diversos castells musulmans sembla que no responien a una estructura senyorial.

El castillo tenía una finalidad de guarda y vigilancia de las vías de comunicación, más que un elemento de un poder señorial o feudal (.) La subordinación de las vías a los castillos se ve, por ejemplo, en el camino que iba de Valencia a Tarragona, el cual pasaba por los castillos de Almenara, Vall d'Uxó, Nules, Onda, Alcaletés, Culla, Ares y Morella¹¹

Aquest sistema defensiu es completava amb les torres de guaita, les costaneres ràpites o les almenares. Els castells solien voltar-se de diversos nuclis de població

¹¹ Sánchez Adell, José (1989) 'Las cartas pueblas de Castellón' *Entorno al 750 aniversario. Antecedentes y consecuencias de la conquista de Valencia*. Vol II. Valencia 1989.

'alqueries' *la alqueria no era un núcleo urbano sino una pequeña agrupación de viviendas habitadas por grupos clánicos o tribales*' com ens diu Sánchez-89. Afegim, a més, el 'rahal' que era una casa aïllada, moltes vegades fortificada, voltada per terres de conreu. Amb tot, Sánchez Adell afirma que al nord del Millars la població era mins a l'etapa immediatament anterior a la conquesta. Enric Guinot¹² ens aporta unes matisacions en centrar-se més sobre l'àrea del Maestrat

"és raonable pensar que, juntament amb la vila d'altura annexa al castell de Culla, existiren altres pobles i alqueries dispersos pel terme durant l'època islàmica, si més no durant els segles XI i XII..(.) Però a causa de l'apropament de la frontera cristiana en la segona meitat del segle XII, molt probablement el resultat fou un progressiu abandonament d'aqueixos menuts pobles (.) de manera que el poblament sarraí, en vespres de la conquesta cristiana, tant a Culla com arreu del Maestrat, resta quasi bé concentrat a viles d'altura, protegides pels castells immediats"

1.3.2.2 Les intencions de les Cartes de Poblament

"El gran moviment colonitzador europeu engegat entre els segles XI i XIII fou agilitzat per la concessió de llibertat del camperol. Imprescindible franquesa per a l'atracció de colons cap a les regions de frontera, sovint ermes i de vegades hostils. Als amos del sòl no hi els empenyia cap motivació moral. Criteris muntats sobre el rendiment, combinats amb la major solidesa de les comunitats pageses, els duia a la substitució de la servitud jurídica per vincles econòmics de dependència i endeutament que reforçaven, d'una manera més subtil i potser més dramàtica, les diferències i desigualtats de classe"¹³

Pierre Guichard¹⁴ ens defineix les cartes pobles com un contracte entre senyors i vasalls en què es manifesten les obligacions d'aquests darrers en els primers. *'generalmente ligeras si se comparan con las de la época feudal en la mayor parte de Europa'* els repobladors els defineix com 'colons-soldats' i explica el fet dels grans senyorius del nord valencià per la encara poca fermesa davant l'aristocràcia.

Els dos estudiosos castellanencs ens mostren el procés de repoblament i la relació amb les Cartes de Poblament en el segle XIII. En principi Enric Guinot ens fa un advertiment sobre la naturalesa diversa de les Cartes de Poblament i els *tipus* que es manifesten en funció

"de la forma en què es va repartir la terra i de com es va produir l'assentament dels repobladors cristians, i fins i tot també en funció del grup social a què pertanyien els *protagonistes del fet repoblador, majoritàriament llauradors, però també gent de certa categoria superior, com ara infantons o camperols rics, els quals esdevingueren els primers representants de les oligarquies locals (.) Per a entendre millor el model jerarquitzat que prengué el repoblament cristià de les terres del Maestrat de Castelló(.) cal tenir en compte que es va donar un procediment de construcció de la nova societat sobreposant diverses 'capes', des de la més elevada, constituïda per la monarquia, fins a la més baixa, constituïda pels*

¹² Guinot Rodríguez, Enric (1994) 'Introducció al procés d'ocupació de l'espai i a les cartes de poblament a l'Alt Maestrat de Castelló en el segle XIII' *Imatge de Culla. Estudis recollits en el 750é aniversari de la Carta de Població*. Culla (Castelló) pp 17-36

¹³ Garcia-Oliver, F. (1991) *Terra de Feudals*, pg.78

¹⁴ Guichard, P. 'Estudios sobre Historia Medieval'

llauradors que s'assentaren als pobles més menuts i esdevingueren els veïns de fet"

En aquest sentit, també Sànchez Adell ens recorda els interessos estamentaris de la repoblació

“Para la corona, repoblar era asegurar la posesión de las conquistas y de las vías de comunicación por medio de la implantación de nuevos núcleos urbanos. Para las fuerzas feudales representa la oportunidad de ampliar posesiones e incrementar aquello que se llama la renta feudal. Los reprobadores, por último, no eran otra cosa que gentes procedentes del norte y del interior donde la presión demográfica, y la necesidad, los empujaba hacia el sur con la esperanza de los mejores horizontes de vida que las tierras conquistadas les ofrecían”

Jaume I repartiria els territoris conquerits entre alguns membres de la noblesa feudal del seu regne. Aquesta divisió respondria a les unitats castrals d'època islàmica. El resultat fou la creació d'onze grans unitats senyorials que enquadraren feudalment el territori: Morella, Culla, Ares, Benifassà, Cervera, Peníscola, Polpís, Xivert, Miravet-Sufera, Serra de Valimanya i Vilafamés.

1.3.2.3 PROCEDIMENT FEUDAL DE REPOBLACIÓ

“Cadascun dels poders feudals –Blai d'Alagó, l'Orde del Temple o de l'Hospital, el mateix monarca- repartiren els termes dels nous senyorius entre la gent que començava a arribar a aquestes zones(.) Una cosa senzilla per als nobles fou aconseguir un menut grup de famílies disposades a assentar-se en un poble i atorgar-los una carta de poblament que marcara i fixara per escrit els drets bàsics dels nous veïns, així com les franquícies concedides i l'obligació que tenien de fer unes contraprestacions al senyor de tot el terme”

Després els primers colons cridarien d'altres famílies i controlarien el seu assentament. Primer els termes dels senyorius es poblaven amb xicotetes comunitats de nouvinguts i després ocupaven els pobles emmurallats d'origen islàmic. Al terme general de Culla els primers establiments col·lectius són els de Benassal i Riu de les Truites –pobles cristians de nova planta- al 1239 i, al 1244 apareix la carta pobla de Culla. Juntament amb Vistabella (1251) aquestos tres indrets conformen l'entramat bàsic del terme general de Culla en temps del rei Jaume I.

“Com a posseïdors de tot el terme, els nobles esdevingueren així senyors eminents de la terra, la qual atorgaren en emfiteusi¹⁵ o en propietat alodial¹⁶, segons els casos, als camperols repobladors’

Per atraure nous pobladors amb facilitat, els senyors hagueren de donar les terres a *delme i primícia*¹⁷ –pagaments d'origen eclesiàstic- sense fer pagar cap renda ni en diners ni en espècie o partició de collita. Hi havia, això sí, les tradicionals rendes sobre

¹⁵ ‘Cessió perpètua o per llarg temps, d'un immoble, compensada pel pagament d'un cànon anual al qui fa la cessió, conservant-ne ell el domini directe’ DCVB vol IV, pg 48.

¹⁶ Alou. ‘Possessió del domini útil de béns immobles, d'una manera lliure de serveis reals i personals, o subjecta a qualche cens o servei petit, molt menor que el feu’ DCVB vol I, pg 542.

¹⁷ En la primera Carta de Poblament de Vistabella (PPLV) ‘*decimam et primiciam, secundum forum et consuetudine Cesarauguste*’

els monopolis feudals (molins, forns, carnisseries, escrivanies..) ¹⁸ que en la pràctica no eren cobrats pel senyor sinó *'alienats en favor de diverses persones o, ocasionalment, enfranquits en favor de la col.lectivitat'* Aquest panorama recaudatori es completava amb possibles impostos reials però és considerat *'molt poc exigent de rendes extreteres dels repobladors'*. Amb tot, cal recordar que els nous veïns de cada terme passaven a ser vassalls de Blai d'Alagó, primer, i dels Anglesola després.

Dins l'article d'Enric Guinot trobem l'exemple de Catí que ens serveix per entendre quin seria el 'procediment concret' d'assentament dels primers repobladors. Apareix en aquells documents la figura del *repartidor* com a encarregat de distribuir les noves terres entre els primers pobladors. Aquesta figura sembla ser la continuació de la piràmide feudal a què feiem esment. Algun infançó que rebia la recompensa del seu servei a Blai d'Aragó, rebia ara aquest encàrrec al temps que rebia l'alcaidia o el càrec de justícia i els monopolis esmentats de forns i molins. El cas de Culla no és exactament igual i els càrrecs que s'hi ostenten són qüestions del mateix municipi. El repartiment de les heretats del terme no és un aspecte que haja quedat gaire clar (heretats homogènies, heretats disperses pel terme..) Una vegada més, el cas de Catí ens exposa un repartiment heterogeni quant als llocs i les varietats de conreu de les heretats que s'adquereixen. ¹⁹ *"Francament, tots els indicis ens duen a pensar que a la resta de pobles del Maestrat (.) es va fer servir un procediment semblant'*

Com a conclusions podem extreure'n, del magnífic article d'Enric Guinot, les següents: el model d'ordenació social de l'espai al terme de Culla presenta una gradació clarament feudal: El rei al senyor Blai d'Alagó. La gran noblesa, però, emprà un altre sistema per materialitzar l'ordenació feudal de l'espai en donar porcions del territori entre fidels cavallers o infançons que esdevindran xicotets senyors feudals, sempre que puguin atreure pobladors camperols.

També Guinot-86 ens parla de les característiques de la carta pobla de Vistabella.

'Aquí vuelve a aparecer la figura del asentador, en este casos cuatro personas²⁰, en este caso cuatro personas, a las que encarga que instalen hasta 200 pobladores, repartiéndoles ellos las tierras del término.

Como en los otros casos de señores laicos, no sólo les concede la explotación y usufructo de los recursos naturales, pastos, aguas, bosques, etc., sino que les concede las tierras de cultivo "francas, liberas y quietas", con lo que la renta feudal va a quedar constituida básicamente por los frutos provenientes del diezmo, que se queda el señor, mientras la primicia la otorga para las necesidades del Consell. Como complemento al diezmo sólo dispondrà de los ingresos de alguno de los monopolios, horno y molinos en concreto, pues la herrería la concede a la villa, así como el derecho de tener bovalar.

Un aspecto importante (.) es la concesión de que puedan hacer apelaciones de los pleitos juzgados por el Justicia local, a los Jurados del pueblo, según fuero de Zaragoza, con lo que el método de control señorial de inclinar a su favor las

¹⁸ PPLV *Salvo tamen furnos et molendinos et molinarios.*

¹⁹ Dins l'article esmentat apareixen unes reflexions al voltant del terme 'sort' que també trobem en la toponímia viva de Vistabella (les Sorts: partida veïna dels Quinyons) i d'Atzeneta (Mas de les Sorts)

²⁰ Vg. Apèndix final. No sabem si aquesta figura del asentador es correspon amb el 'quinyoner' i si el Qinyó, partida de Vistabella, correspon a la primera o la segona carta de poblament.

tensiones, queda desarmado, aunque lo que es muy importante para el pueblo, dependiente del uso de dicho fuero

Vistabella i Vilafranca eren, a les darreries del XIII, els dos grans nuclis poblacionals i els més rics (aportaven més de la meitat de les primícies de tot el terme general de Culla). Al XIV Vilafranca quedava fora de les terres del castell de Culla i Vistabella apareix com la segona població (300 cases) per darrere de la puixant Benassal (400 cases).

1.3.2.4 I DESPRÉS...

Els nouvinguts conrearien aquelles terres que ja cultivaven els moros. A més arrabassarien noves terres per augmentar els beneficis de la terra. *Se ve la preocupación por la ganancia rápida. A esto obedece la abundancia de tierras dedicadas a la viña y la poca atención a los cultivos arbóreos que imponen una más larga espera en la obtención del producto.* Queda clar que a les altes terres de Vistabella el seu clima condiona el tipus de conreu. Sí que trobem vinya, però, en la toponímia a la zona del Boi.

Al Maestrat, a més, des de finals del XIII, es produeix una desviació en favor de la ramaderia ovina. Davant la demanda de llana per a la indústria tèxtil, tant Castella com la Corona d'Aragó es veuen afavorides per poder desenvolupar la ramaderia d'aquestes terres i una humanització de l'espai a través d'una nova unitat: 'el mas'. Sánchez Adell, prenent les observacions d'Honori Garcia, fa vore que els masos no apareixen en les cartes pobles: *'en las cartas pueblas no hay ninguna referència a la existencia de masías'*. Hauríem de precisar que, possiblement no siga així en les cartes del XIII; en la segona carta pobla de Vistabella (1382), però, sí que hi observem que entre les pertinences del terme s'inclou *'mansis, masatis..'* la qual cosa ens demostra la seua existència, tot i que fóra recent. *En las zonas montañosas y abundantes en bosques del interior, que ofrecían un medio geográfico muy apto, la ganderia lanar se convirtió en ocupación predominante. Fue entonces cuando comenzó a generalizarse la vivienda dispersa en masías como fórmula muy apropiada a aquella economía.* Efectivament la carta de constitució d'aquesta societat, que eixampla la seua economia i, fins i tot, s'hi aboca amb la ramaderia, és anterior a la segona carta de Població de Vistabella. El 1345, amb la **Carta de Venda dels Herbatges i Fustes**, s'estableix la Tinença de Culla com una entitat autònoma.

El 1319 la Tinença passava a mans de l'Orde de Montesa. L'any 1330 li imposava els Furs de València i l'organitzava com a Comanda independent. El contracte de 1345 entre l'Orde de Montesa i les Universitats del Castell de Culla se centrava sobre l'explotació ramadera, els boscos i les terres de pastura per part de les viles de la Tinença. A canvi, el dia de Tots Sants de cada any, calia pagar a l'Orde 1600 sous Reials de València. Pere E. Barreda²¹ ens afig:

²¹ Pere E. Barreda. Llibre de Capítols d'Herbatges de la Tinença de Culla.

“El mateix any es comencen els Capítols, regulant el pagament de les 80 lliures a Montesa a partir de les taxes i drets d’herbatge, es prohibeix l’accés de bestiar ‘estrangers’ a la comarca, s’estableix un servei de vigilància forestal, es prohibeix la tala d’arbres, es protegeixen les mallades i refugis d’animals, etc. Successivament es regulen aspectes com els pesos, els comptes anuals, l’aveinament, les lleudes, els conreus, les visures²², i mil aspectes més relacionats amb la ramaderia i el bosc”

Com ens diu Enric Guinot²³ si d’una banda la normativa i les condicions que fixa Montesa manifesta la necessitat de diners, d’altra es concedeix una autonomia de gestió i justícia dels assumptes ramaders que comporta una legislació pròpia que es mantindrà fins ben avançat el segle XVIII.

El segle XIV fou, com ja hem vist, un temps de desenvolupament econòmic i de creixement de la ramaderia. No sabem ben bé quina seria la situació agrícola de Vistabella. Sí que hi hauria, però, una ocupació major del terme amb la presència i explotació de l’espai a través dels masos (pocs en aquest segle)²⁴. Les rendes agropecuàries de tota la Tinença de Culla (Vistabella no en seria l’excepció) suposen un 98%²⁵ al 1320. També les rendes arrendades de Vistabella suposaven 1890 sous que suposa la segona dins la Tinença, només per darrere dels 2520 de Benassal. Hi cal afegir els 126 del Boi.

Les dades que ens dóna E. Guinot²⁶ en els quadres finals del seu estudi Vistabella passa dels 300 focs, al 1320, als 91 del 1363 i als 56 i 65, al 1385 i 1399 respectivament. No apareix, però, la població del Boi. Aquest descens de poblament respon a l’abandonament del terme que només amb la segona carta de població es veié lliurada del despoblament total. La qüestió és que la pressió fiscal del monarca i de l’Orde abocaren Vistabella a un endeutament difícil de salvar. “*Una población mediana-grande en el contexto del señorío de Montesa se fue quedando despoblada y cada aumento de la deuda fue aumentando la emigración, hasta que en 1381 los pocos vecinos que quedaban acordaron el marcharse renunciando al término del pueblo, cargado con más de 200.000 sueldos de deuda, y obligando a la Orden a conceder nueva carta puebla en 1382, estableciéndose condiciones para la amortización de dicha deuda con los acreedores, casi todos censalistas*”²⁷

²² En les visures (inspeccions generals dels camins, assagadors, mallades, deveses, abeuradors, etc.) trobem una immensa riquesa toponímica. Vegem l’apartat Fonts documentals on descrivim les Visures de Vistabella.

²³ Guinot, E. (1986) *Feudalismo en expansión en el norte valenciano* pg309.

²⁴ De fet, la consciència de l’actual gent del terme dóna com a masos antics alguns del segle XVII

²⁵ Guinot, E. (1986) p.432

²⁶ Guinot, E. ‘Demografia medieval del nord del País Valencià’

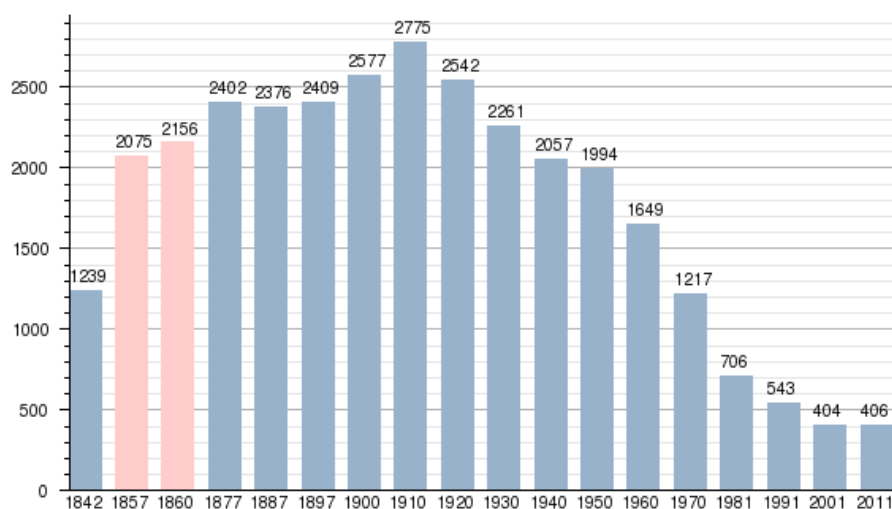
²⁷ Guinot, E. (1986) p.387.

Uns quants anys després, 1405, el Boi renunciarà al seu terme i esdevindrà partida del de Vistabella. 'per rahó de les maldats que en lo dit loch son estades en temps passats, e per pagar los sous de les cavalleries e altres del temps de la guerra de Castella, e molts altres càrrechs, als quals lo dit loch era tengut e obligat, lo dit loch sia vengut quasi a total despoblació i derruhiment...'

1.3.3 Cens de població

Evolució demogràfica (des de 1842)
Censos de població

Font: Institut Nacional d'Estadística

Evolució demogràfica en els darrers anys														
Padró d'habitants														
Any	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Població	453	433	414	423	418	410	399	404	426	412	421	413	419	402

A 2015 (15 d'octubre) les dades empitjoren encara una mica i ens situen en un padró de 379 habitants (206 hòmens i 173 dones). L'INE, per la seua banda, ho deixa en 369 hbts. (març de 2015)

Si el cim de població el trobem cap al 1910, amb 2775 habitantst, posteriorment hi ha una davallada constant que empitjora a partir del 1950. La majoria dels masos, segons ens van informar, després d'un degoteig constant, van quedar buits en la dècada dels 70; tal i com veiem al gràfic hi ha una forta caiguda entre 1970 i 1981, de més de cinc-centes persones. La davallada, tot veient el gràfic, aconseguix relentitzar-se a partir del 2000. Cal considerar, però, que es tracta d'una població fortament envellida.

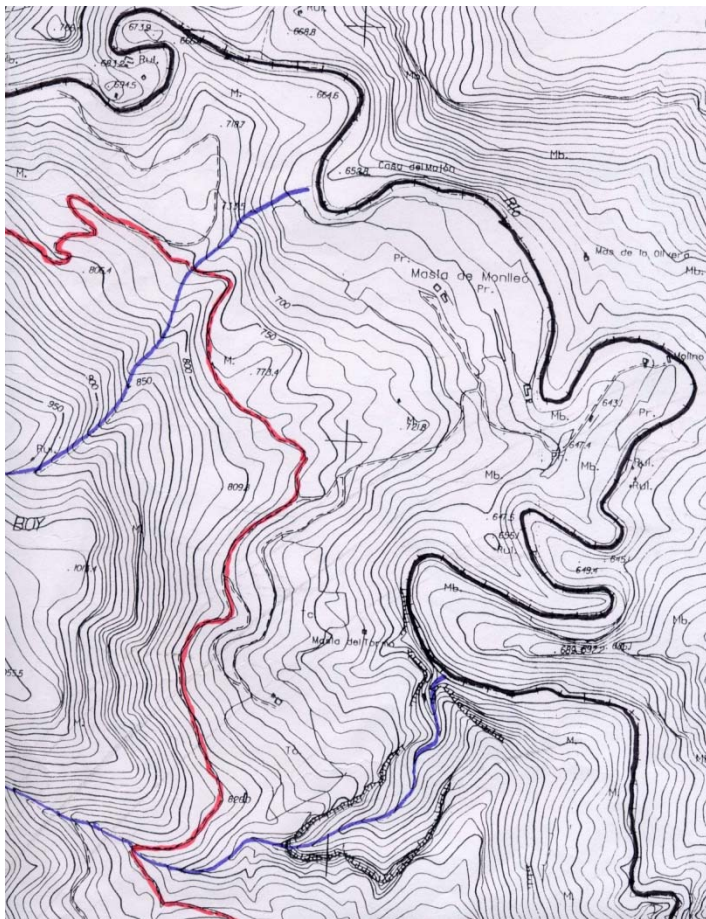

1.4 Metodologia

1.4.1 Recerca

L'estudi dels noms de lloc d'un terme inexplorat, verge per a la investigació toponímica, ve marcat, com ja hem expressat amb anterioritat per la urgència de recuperar una cosmovisió en vies d'extinció. La font oral, ho sabem, s'esgotava abans que l'arxiu inexplorat, i calia, per tant, abordar l'enquesta a la poca gent que encara podia acompanyar-nos per un terme cada vegada menys humanitzat.

Abans de parlar de les fonts orals, de l'enquesta i dels informants, voldríem fer notar un aspecte del recull toponímic, i en general de qualsevol treball de camp, que hem pogut constatar en el transcurs d'aquests quinze anys. Ens referim a la 'paradoxa de les innovacions tecnològiques'.

Vam encetar les nostres enquestes (1999) amb fulls 1:10.000 de la Conselleria d'Obres Públiques, Urbanisme i Transport, primer, i de Medi Ambient, després; fulls amb ben pocs noms de lloc i amb errades ortogràfiques i de localització, eixamplades per l'escala. Amb tot, hi podíem anotar els topònims que l'informant, in situ, ens anava indicant. Diverses vegades hem comentat que no hi ha mapes muts, només cal llegir entre línies. Per tal d'amanir la jornada d'enquesta repassàvem, abans, pistes i barrancs significatius; les corbes de nivell ens ajudaven a veure-hi les costeres i replanells que ens oferien l'orografia marcada del terreny; el masos que no feia

massa anys que havien estat abandonats blanquejaven el paisatge i ens ajudaven en la situació. En aquesta primera època, l'ús de la diapositiva (encara no disposàvem de la fotografia digital) era el complement perfecte per il·lustrar el nom i reblar l'etiologia del topònim. Amb un petit aparell enregistràvem algun fragment de les explicacions per poder guardar-ne els trets fonètics. El material recollit (anotacions sobre el mapa o al marge, els enregistraments i les fotografies) sobre una **base de dades** que contenia, en un principi, els següents ítems: **topònim, informant, fonètica, variant, descripció, localització, coordenades, codi del genèric, codi de**

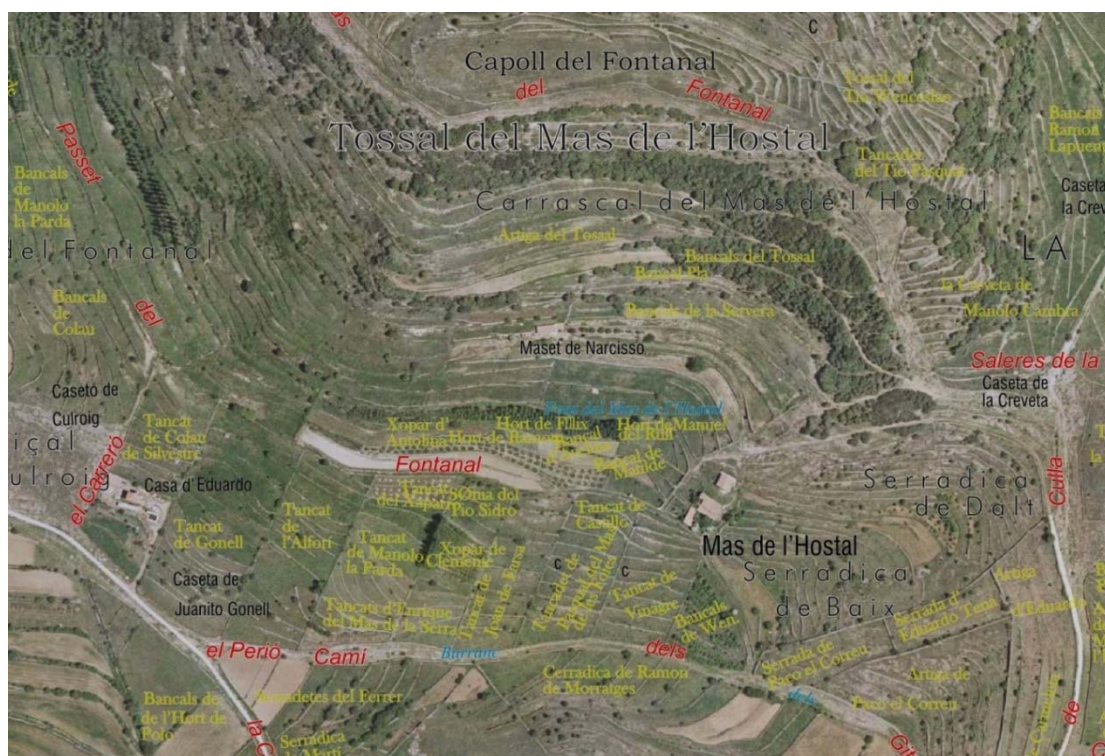
l'especificatiu, cartografia (12 columnes) i **altres**. Només caldrà, en aquesta ocasió, clarificar algun dels ítems exposats.

- El topònim ha tingut la seua entrada a partir de l'especificatiu, p.e. *Salvador, mas de*
- La proximitat de la columna 'informant' a 'topònim' ha estat de gran ajut a mesura que la base anava creixent, perquè en qualsevol reordenació alfabètica dels topònims, i la consegüent coincidència de dos o més noms de lloc, podíem identificar-ne l'espai i recordar el moment.
- Val a dir que la transcripció fonètica només l'anotàvem en aquells casos on observàvem algun tret significatiu. *Celades, mas de [saláis]* o els noms de persona que trobàvem amb diverses variants: *[xwan]*, *[djuaníko]*, *[djuán]*,...
- Les variants eren adients en aquells casos on l'indret, el referent, rebia més d'un nom: *barranc de l'Aldea*, també conegut com *l'Ullalet*.
- Si bé la major part dels ítems exigien una amplària limitada (entre 6 i 150 caràcters) la descripció, que podia incloure, com en el cas d'un mas, una breu història dels seus darrers habitants o algun costum digne d'anotació, demanava un espai major. La base de dades permet un camp 'memo' on poder escriure a bastament.
- La localització està ací referida a un seguit de guarismes que anotàvem en cadascun dels fulls 1:10.000, informació completada en el següent ítem.
- I és en aquest punt de les coordenades on el pas del temps i la modernització dels mitjans ens ha desfet més feina feta. En un principi marcar les coordenades, quan no disposàvem de GPS ni mapes digitalitzats..., era una feina escolar de regle i cartabó per poder situar qualsevol punt pel que feia a la longitud i latitud. L'anotació, 'milimètrica'²⁸, aconseguia una ubicació més aproximada que exacta, tret de les edificacions que apareixien reflectides als fulls o de les pistes marcades i els barrancs que, tot i no aparèixer traçats, s'intuïen en el dibuix de les corbes de nivell. Si cada punt concret rebia dos coordenades, els linials precisaven de l'anotació des de l'inici a la fi, i les partides i paratges extensos calia atorgar-los 3 o 4 punts.
- Així, mentre a la clotxa de l'Aigua trobem 72961-447158, el barranc de l'Aberrador precisava mostrar els dos punts de referència 72472-446060 / 72488-446111 i l'Alfarder (partida) 73284-447247 / 73492-447273 / 73446-447145 / 73387-447089.
- A partir de 2002 vam aconseguir aquests mateixos fulls 1:10.000 digitalitzats i, amb l'ajut del programa AutoCad, vam poder fixar les coordenades de cada punt amb un senzill moviment del cursor; la precisió, doncs, era major. La clotxa de l'Aigua passava a 729617-4471583 o l'Alfarder a 732841-4472471 / 734926-4472739 / 734463-4471453 / 733870-4470891.

²⁸ Cada mil·límetre en un mapa a escala 1:10.000, recordem-ho, representa 10 metres de la realitat representada que, afegits a les errades d'apreciació suposaven un desviament no massa significatiu però sí imprecís.

- Tal i com observem en la imatge anterior, el programa d'AutoCad i els fulls digitalitzats ens van permetre abocar, també, els mateixos noms de lloc, tot fixant-hi la toponímia enquesta i assolint aquells espais que volien una segona enquesta. A més, en poder treballar per capes, vam poder establir una classificació cromàtica que ens diferenciava, amb rapidesa, els hidrònims, orònims, paratges i partides, habitat i vies de comunicació. A més, el tamany de la lletra ens possibilitava una segona classificació, més precisa, de cadascun dels apartats exposats.
- Els nous mapes que ofereix en xarxa l'ICV o el mateix Terrasit han estat benvinguts, però ens han arribat una mica tard, quan ja el treball de camp estava gairebé enllestit. Després d'haver consultat les fotografies d'aquell 'vol americà' (1956), les ortofotos modernes ens oferien la possibilitat de captar la realitat d'una manera més fidel.

- Tot i que els colors no siguin els més encertats, veiem les possibilitats de fixar els noms damunt mateix del referent i, al mateix temps, adonar-nos de les parts més buides. El treball aconseguit ens va permetre, posteriorment, col·laborar en el mapa, a escala 1:25.000, *Vistabella del Maestrat, entre Penyagolosa i el Montlleó*, realitzat per Pau Fuster per al Tossal Cartografies.
- Sobre les fonts cartogràfiques buidades podem veure l'apartat 1.3.1.2 d'aquesta introducció; els diversos codis classificatoris de genèrics i específicats els analitzem a l'apartat 2.2.2.
- Amb el temps vam trobar necessari afegir el camp **lema** que agrupava els topònims des d'un punt de vista més lingüístic que no situacional.

Si bé vam destinar un ítem a les **fotografies**, pel volum i el pes dins la base les vam ordenar amb diversos criteris (per partides, per informadors...) en carpetes. També l'evolució tecnològica del món audiovisual ens ha comportat un canvi de suport que, a hores d'ara, si bé es tracta d'un material força valuós, es troba en formats variats que dificulten la unitat: diapositives i fotografies en paper (després digitalitzades, 1200) fotografies digitals (11.000), **cintes d'àudio** enregistrades (18 hores) o una quarantena de **cintes de vídeo** que ens permetien registrar amb imatge i so (deficient, però) l'espai que l'informant ens anava detallant amb el bateig dels noms.

1.4.1.1 Fonts orals. Els informadors i l'enquesta

<i>MALNOM</i>	<i>NOM I COGNOMS</i>	<i>Any N.</i>	<i>ofici /estudis</i>
Arsenio del Mas Vell	Arsenio Celades Gual	1926	Pastor, jubilat
Basílio del Mas de la Lloma	Basilio Peris Tomàs	1930	masover
Benjamín d'Eixeringa	Benjamín Garcés Porcar (Morratges, Xodos)		Esquilador, jubilat
Clara Rosa del Mas de Gual	Clara Rosa Robres Edo	1921 +2005	tendera
Clemente de la Foieta Plana		(+)	llaurador
Eduardo de la Xaparra	Eduardo Salvador	1921	llaurador jubilat
Eduardo del Mas de Farsa	Eduardo Salvador Salvador	1942 +2015	pastor
Eduardo del Molí Més Baix	Eduardo Safont Safont	1928	Llaurador, jubilat
Emiliana del Mas de Pep			masovera
Encarna del Mas de Rosca	Encarna Gual Andrés	1954	masovera
Federico del Mas de Peris	Federico Vives Lázaro	1936	pastor
Francisco del Mas de Mossén Juan	Francisco Salvador Salvador	+2015	llaurador jubilat
Jacinta del Mas de Baix	Jacinta Pitarch Edo	1942	pastora
Jaime de l'Alforí	Jaime Lázaro Fabra	1935	llaurador, procurador
Joan del Collado Joan de Capoll	Juan Salvador Safont	1923 +2010	llaurador jubilat
Joan del Mas de Mor	Juan Miravet Gual	1937	pastor
Joaquín del Mançanar	Joaquin Montfort Solsona	1933	masover
José del Mas de l'Hostal	Jose Monfort Tena	1945 +2015	xofer prejubilat
José del Mas del Boiro	José Garcia Garcia	1946	pastor
Juanito de Sant Joan	Juan Olària Monferrer	1929 +2010	traginer jubilat
Juanjo del Mas de Mor	Juan José Miravet Garcia	1965	
Luciano	Rossalino (Benafigos)	(+)	Llaurador, jubilat
Manolo del Mas de la Torta, Manolo Capoll	Manuel Safont	(+)	masover jubilat
Maria del Mas del Bord	Maria Gual Moliner	1937	pastora
Navarrete del Mas de Trigos	Antonio Gargallo Salvador (el Puerto)	1947	pastor
Odiló de la Ribagrossa	Odilon Garcia Aparici	1947	pintor
Otilio del Mas de Gil	Otilio Solsona Vidal	1935	masover
Raimundo del Mas del Carrascal	Raimundo Salvador Bou	1932	masover jubilat
Raimundo del Tossal	Raimundo Vicente Monferrer	1936	masover
Ramon de Benages	Ramon Salvador Celades	1947	pastor
Ramon de l'Albagés	Ramon Tena	1934	sabater, prejubilat
Raquel del Mas de Peris	Raquel Beltran Tomàs		masovera
Rosa del Mas del Carrascal	Rosa Salvador Bou	1934	mestressa de casa
Ximo de la Solaneta	Joaquin Pitarch Monferrer	1930	pastor

Des de 1989 hem recorregut els termes d'Atzeneta, Benafigos, Xodos i Vistabella tot recollint-ne la toponímia viva. En molts casos ben bé es podria parlar de toponímia 'moribunda', si entenem que només les generacions dels majors, molts d'ells ja en els

pobles de la Plana o en el mateix poble però allunyats del mas on havien crescut, mantenen en la memòria llastres, bancals, covarxos i barranquissos que pertanyen a la microtoponímia més amagada. Les noves generacions han abandonat el paisatge rural per buscar en el taulellet de l'Alcora, Onda, Vilafamés o Vila-real una feina allunyada de la ramera i l'artiga. De vegades han optat per quedar-se al poble, però lluny d'aquella tasca que precisava tindre batejats cadascun dels racons del terme.

La urgència d'aquesta replega toponímica l'hem poguda comprovar en vore alguns dels nostres informadors abandonar el mas per gaudir d'una jubilació sense la llarga jornada a què obliguen les ovelles. Són els darrers masovers. També hem perdut molts amics en aquests escassos quinze anys.

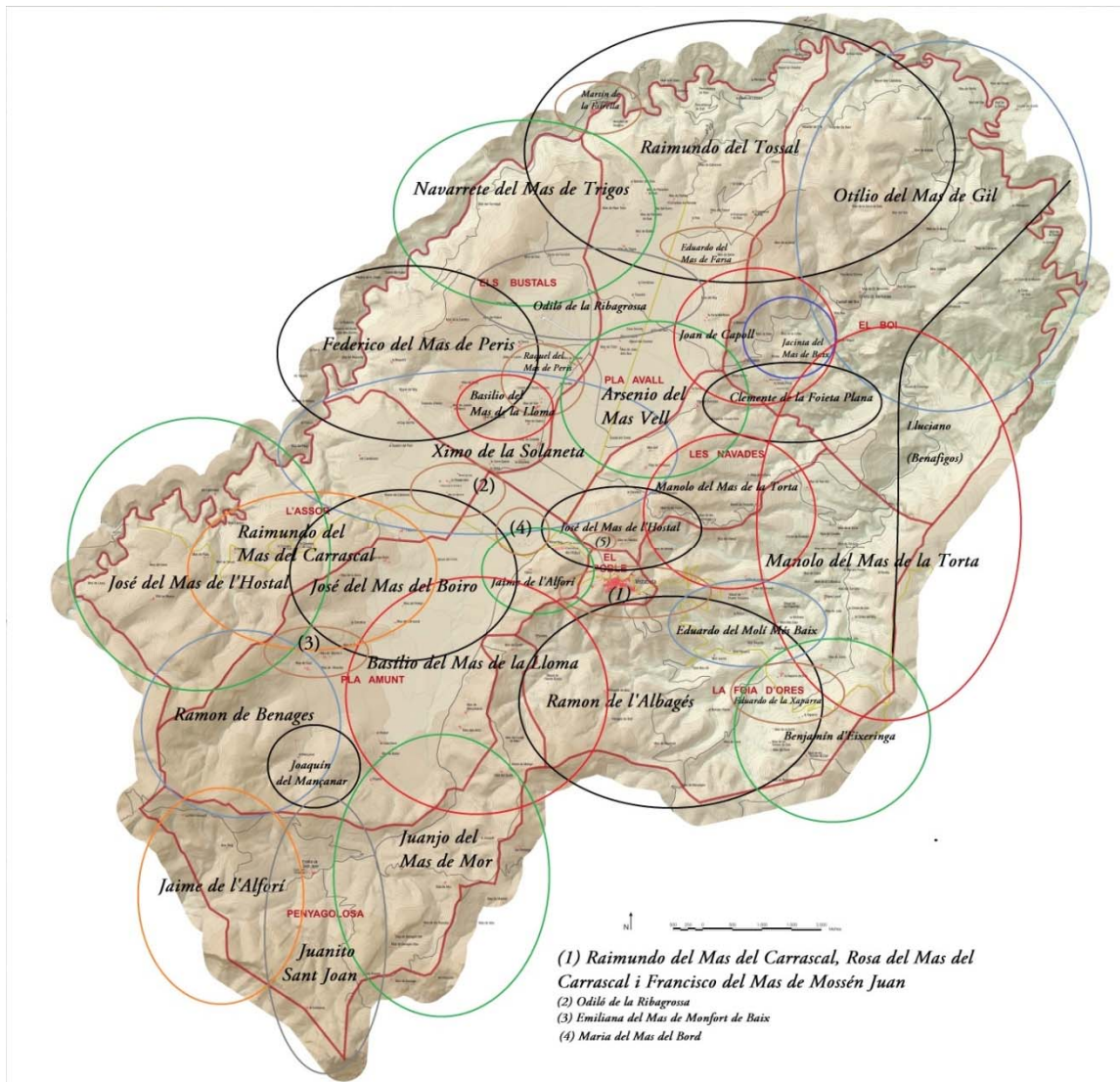
Sabut és que convé voltar-se d'informadors d'edat avançada que encara han viscut una cultura ancestral. No és d'estranyar, doncs, que en voler revisar qualche informació ens hàgem trobat amb l'absència.

Els diversos informants, que ens han nodrit els 4.500 noms de lloc de la toponímia viva del terme de Vistabella del Maestrat, no han estat sols transmissors d'una cultura ancestral sinó que hi han conviscut i en són, dissortadament, els darrers testimonis. físicament disposats a caminar per un relleu sovint ferèstec. Aquesta qualitat obligava a trobar, no la gent més vella del poble sinó aquells majors disposats a poder compartir el paisatge. I cal dir que, sovint, retrobaven joiosos algun mas oblidat feia anys.

En alguns casos hem estat nosaltres, voltats d'ovelles, els acompanyants del seu quefer diari, la millor manera d'assabentar-se de l'ús quotidià d'aquest o aquell topònim.

Si observem el mapa dels informadors podem copsar diferents tamanys de lletra, que tenen la seua raó en la quantitat de dies compartits i, lògicament, en la quantitat

d'informació aportada. Hi ha hagut amples zones totalment despoblades, com ara la Vallussera, on hem tingut la sort de comptar amb algun informant, dissortadament traspasat. El creuament i intersecció de les diferents enquestes ens han ajudat a completar zones on algun dels informants fluïxjava en el seu domini.

Si en el punt anterior, 1.3.1, hem pogut saber els elements tecnològics amb què vam realitzar les enquestes, voldríem afegir que no disposàvem, com sí que ho hauríem de fer amb una enquesta dialectològica, d'un fitxa tancada. Era el paisatge i, evidentment, la seua observació el que ens dictava les qüestions per trobar sentit a aquella frase del nostre primer enquestat « Tot està batejat ». Calia, això sí, no oblidar cap dels genèrics que feien referència a l'oronímia, la hidronímia, l'habitat... Ens permetem reproduir ací l'esmentada fitxa, fruit de les enquestes realitzades als termes veïns i alguns de la Plana²⁹. Val a dir que la presentem enriquida en el nombre de

²⁹ Desestimem, evidentment, els elements propis de la costa.

genèrics per la mateixa experiència de les enquestes de Vistabella.

TOPONÍMIA RURAL. Genèrics

- **ORONÍMIA:** genèrics definidors del relleu
- **Horitzontalitat del terreny:** Alter, pla, plana, planellar, replà, alt
- **Elevacions:**
 - 2.a. Massisses: cabeço, coll, collet, lloma, muntanya, mola, moleta, puig, serra, tossa, tossal...
 - 2.b. Afilades o cims: agulla, cap, capdamunt, capoll, capitell, colmo, pic...
 - 2.c. Rocoses: cantal, cantell, castell, cudol, puntal, morral, morro, pedra, penya, riscla, roca, tormo...
- **Parets verticals i inclinades:** cantera, cingle, cingla, costa, costera, esmunyida, falda, frontó, pujador, racó, regall, riba i ribàs, rotxa, sargallar, solsidea...
- **Depressions:** clot, coll, collado, collet, coma, foia, fondo, gorgonxo, portell, sella, vall...
- **Món càrstic:** arrimança, avenc, badall, balma, clotxa, cocó, cova, sima, forat...
- **Composició del sòl:** Aiguamoll, algepsar, arenal, argilar, blanquissal, cantalar, cascallar, clapissa, crebada, dunar, fiteral, gravall, llosa, lluïssa, marjal, pedregal, prat, rodesnal, saulonar, terror, tormassal, tormegal, toscar...
- **HIDRONÍMIA:** genèrics de l'aigua
- **Aigües naturals :** barranc, bassa, clot, engolidor, estany, estret, font, forcall, llacuna, olla, rambla, regall, reguer, riu, salt, saltador, toll, torrent, ullal, volta...
- **Aigües humanitzades:** abeurador, aljub, assut, baci, bassa, bassot, braç, canal, canalat, cisterna, depòsit, embassament, escorredor, escorrent, estret, fesa, fila, fillola, gorg, manxeta, motor, partidor, rajolí, roll, pou, sénia, séquia, sequiol, sifó, tapó, ull...
- **ODONÍMIA:** genèrics del camí.
- **General:** camí, carretera, palanca, passera, pista, pont, senda, túnel...
- **Ramadera:** Assagador, caleja, carrera, carreró, pas...
- **CONSTRUCCIÓ:**
 - **Poblament:** alqueria, barraca, casa, caseta, mas (pallissa, era, soll), maset, torre, vil·la, xalet...
 - **Ramadera:** corral, corralissa, saleres...
 - **Industrial:** algepsar, cup, forn (calç, pregunta...) granja, molí, nevera, rajolar, teuleria
- **PARTICIONS:** bancal, *bosc* (carrascal, pinar, rebollar...), foia, hort, ombria, partida, quadra, quadro, quadró, sort, tros, serrada, solana, tancat, tancada.
- **ALTRES:** arbres singulars, castell, convent, ermita, molló, monestir, peiró, santuari...

1.4.1.2 Fonts documentals

Bàsicament, l'estudi arxivístic s'ha centrat en aquells documents trobats a l'Arxiu de Culla, pel fet que l'ajuntament de Vistabella, en el seu moment, no ens va possibilitar cap escorcoll d'una falsa que ens van assegurar inexistents. Anys després, hem sabut de la seua existència i de la validesa d'alguns dels seus documents que ens ajudaran, d'ara endavant, a reblar el clau d'alguns aspectes que han pogut restar incomplets.

Amb tot, la riquesa toponímica que guarden les Visures de Vistabella, material que sí que vam poder transcriure i analitzar al complet, basteixen un corpus suficient per complementar l'enquesta oral i conèixer les formes antigues dels topònims més significatius del nostre terme.

1.4.1.2.1 L'arxiu de Culla. Les Visures.

Després de l'experiència toponímica sobre el terme d'Atzeneta, en publicar el seu estudi vam comprendre que, a la urgència del recull dels noms de lloc vius, calia afegir l'estudi de la toponímia històrica per comprendre millor el sentit dels noms actuals. Així, des del 2001 vam acudir a l'arxiu de Culla i vam anar copiant les Visures del nostre terme. La transcripció dels documents existents, el buidatge del seu lèxic, dels genèrics i de la seua toponímia, així com l'elaboració cartogràfica d'un mapa que tractava de situar aquells topònims històrics, ens va servir com a treball d'Investigació sota el títol "Toponímia històrica de Vistabella a través de les Visures. 1555-1759"³⁰ Anotem, a continuació, la justificació que féiem d'aquell treball que ens ha servit, ara, per explicar alguns topònims vius o per veure'n la seua evolució.

"Amb un treball semblant³¹ vam enllestir un recull de mil set-cents topònims del terme d'Atzeneta que vam publicar l'any 2000. Tot i l'estudi introductor i el glossari oronímic, vam trobar a faltar un complement documental que explicara millor molts topònims que es mostraven opacs. Amb aquesta intenció vam anar llegint i rellegint totes les 'visures' que, sobre el terme de Vistabella, vam trobar a l'arxiu de Culla. L'experiència ha estat tan enriquidora com necessària. Molts topònims foscos han esdevingut, amb la documentació escrita, transparents. Hem de dir, però, que tindre un coneixement de l'espai també ens ha permès entendre millor els textos. Metodològicament creiem que el camí recorregut ha estat encertat: la urgència del recull de la toponímia *encara viva* aconsellava deixar dormir uns textos que no demanaven pa. La riquesa lingüística, oronímica i onomàstica de les visures, però, ha satisfet sobradament les expectatives de comprendre millor el món rural del nostre terme.

³⁰ Treball pendent de publicació per l'AVL

³¹ Referit al treball de camp

Els diversos treballs que hem realitzat des del 2001 en els cursos de doctorat, dins el marge que ho permetien, els hem dirigit en poder aprofundir en l'estudi de les visures, de l'espai i del període històric que recorren. Geografia rural, història medieval i moderna, anàlisi de les locucions de la visura de 1658, transcripció de la visura de 1658, glossari lèxic... han estat aproximacions, des de diversos angles, per poder entendre millor la realitat que hi havia en aquella societat preocupada pel manteniment d'una xarxa viària ramadera, immensa i necessària per a la subsistència d'un món rural que encara perviu, endèmic, en aquells paratges.

Després de la transcripció de la visura de 1658, l'amic Josep Lluís Viciano ens va facilitar la visura de 1597, que ell mateix havia transcrit. La comparació de les dues visures ens va fer veure les coincidències i divergències, així com la solució d'algunes errades comeses en la nostra transcripció o en dubtes del text de l'estudiós Viciano. La necessitat creixent de transcriure la totalitat de les visures existents ens va portar a visitar unes quantes vegades l'arxiu de Culla, on vam poder aconseguir un total de nou visures que abracen el període de 1555 a 1759. La riquesa d'aquests textos és tal que cal deixar molts aspectes per a properes investigacions. A més de la toponímia, objecte primer del nostre estudi, l'antroponímia i llur evolució, la riquesa lèxica – oronímia, fauna, botànica, termes legals..- o la introducció de castellanismes són aspectes on caldrà tornar. El magnífic estudi del professor Andreu Beltran sobre la llengua del segle XVIII no fa inútil tornar a capbussar-se en la preciositat d'aquests textos

El fet d'estudiar-ne una sèrie (1555, 1582, 1597, 1615, 1634, 1658, 1687, 1715 i 1759) ens permet, malgrat la dificultat derivada de la novetat caligràfica, retrobar el topònim i les descripcions. Amb l'estudi comparatiu hem solucionat alguns dubtes i fragments, il·legibles en un principi. De vegades hem topat amb la incomprensió de qualche fragment, amb formulismes llatins que desconexíem o amb grafies que mai havíem vist. El professor Sánchez Adell, amb la saviesa de l'expert i paciència d'amic, va anar solventant-nos dubtes i ampliant-nos la informació al voltant dels formulismes llatins i del rerafons d'alguns fragments. Amb tot hi resta alguna llacuna, alguna taca de tinta o recremat de paper antic que no ha suportat la tasca incisiva d'alguns animalets d'arxiu.

La transcripció realitzada demanava un buidatge de la toponímia, l'antroponímia i l'oronímia que abocaven uns textos tan rics en aquests aspectes, ja que se'ns hi mostraven descripcions precises del lloc que ocupaven les fites i creus dels assagadors, d'abeuradors i mallades. Sobre una *base de dades ACCÉS* vam situar, en dotze columnes, el topònim, el lema, unes observacions i fragments contextualitzats de cadascuna de les nou visures buidades. Per a propers estudis deixem els aspectes lèxics i l'antroponímia estricta.

Amb les dades d'aquesta base, de 1179 entrades, hem construït un *índex toponímic*, ordenat alfabèticament, amb el lema amb què el relacionem. Un *Diccionari toponímic* amb 502 entrades ens presenta, ordenat alfabèticament a partir del lema, els diversos topònims que s'hi relacionen amb l'esmentat lema. Cada topònim s'acompanya de les diverses contextualitzacions on l'hem pogut localitzar. L'apartat *observacions* ens mostra la informació sobre la possible o segura ubicació, el manteniment viu del topònim i la informació etimològica i etiològica que en coneixem. Amb tot, hem afegit, encara que incomplet, un breu glossari – referit a la visura de 1658- per al millor enteniment dels termes específics de les visures i l'oronímia que se'n desprén.

En un proper estudi, on s'incloga la toponímia viva, hom podrà tenir una visió, sempre incompleta però prou extensa, d'aquesta cultura secular i de la riquesa lingüística que guarda. Potser hi trobem algunes explicacions per a la presència de molts mots considerats pre-catalans i de la relació d'aquests termes amb el veí Aragó, amb qui comparteix moltes realitats: paisatge, món rural, organització de l'habitat, necessitats vitals, connexions viàries, comerç...

Per últim la fixació de la toponímia històrica damunt un suport 1:20.000 ha estat un repte força complicat. D'una banda no resulta fàcil disposar de bases informatitzades que siguin susceptibles de modificar. Amb un suport de l'1:10.000 de la COPUT, anys norantes, encara inacabat i l'ajut inestimable de diversos amics que ens han fornit un curset accelerat d'AutoCAD, programa bàsic de tractament cartogràfic, hem pogut enllestir un plànol on tractem de fixar la toponímia històrica que ens ha estat transparent, tant en la identificació com en la ubicació. No cal dir que un mapa batejat manifesta el binomi de la toponímia: llengua i espai, referent i bateig amb la ubicació precisa que ens fa comprendre molt millor un territori. En aquest cas, a més, ens fa conèixer l'abast dels assagadors.

Lògicament, en posteriors estudis i amb l'ajut de transcripcions d'altres textos, com ara les fitacions de Redondes, Amprius i Bovalars, podrem confegir un estudi més complet sobre aquest univers que representa Vistabella del Maestrat i la ramaderia dels segles XVI al XVIII.

La tria de l'escala 1:20.000, després de moltes provatures l'hem trobada adient pel fet que, donada l'extensió del terme, recollia en un DINA 0 la possibilitat de fusionar els diversos 1:10.000 i poder assolir amb claretat tipogràfica, encara millorable, els topònims que hem localitzat.”

Esmentem, ara, alguns trets d'aquest fons documental extrets de la introducció de la Visura del 1658, tot i que per a completar la informació de l'Estudi dels topònims, hem emprat el buidatge de la totalitat de les 12 visures:

“L'Arxiu de Culla ha merescut l'estima de Mossén Jesús Miralles, de Pere Enric Barreda, de Joan Peraire, d'Andreu Beltran i de tants estudiosos de les terres del Maestrat. Avui es troba ja catalogat mercés al treball de Carles Rabasa. Hi ha promeses i esperances que puga escanejar-se l'arxiu per obtenir còmodes còpies informatitzades que faciliten la tasca de tots aquells que vulguen gaudir amb la riquesa que guarda aquest arxiu.

Nosaltres vam descobrir en la documentació que s'hi guarda un univers de riquesa lèxica, oronímica i onomàstica que ens obligava a capbussar-nos i buscar els topònims pretèrits dels actuals o aquells orònims, genèrics al segle XVII, que han esdevingut opacs topònims al segle XXI.

La visura que hem transcrit revisa i 'regoneix', com diu el text, aquells camins assagadors, mallades, abeuradors i els comuns d'herbatge del terme de Vistabella. Fóra bo conèixer una mica l'espai geogràfic que aquells homes de diferents viles i llocs de la Tinença van recórrer i el paisatge que trobaren.

Amb una unitat econòmica tan definida i amb tants interessos com la Setena es pot comprendre la precisió amb què es feien les visures. Segons Mn. Jesús Miralles³² 'de 14 en 14 anys, o de 8 en 8, es feia una Visura general dels Tèrmens'. Potser, de vegades, no fóra així perquè, en fer menció de l'anterior visura parla del 1634³³.

Cada un dels tèrmens dels pobles de la Tinença de Culla, estava dividit en tres espais per raó de les herbes de la ramaderia. El nom d'aquests espais eren el Bovalar, la Devesa o Redona i els Amprius o terres d'herbatge propiament nomenades. Per completar aquesta divisió cal afegir els Assagadors o camins d'herbatge. I també, com elements dins dels Amprius i/o a la vora dels Assagadors, les Mallades o Coves i els Abeuradors (pous, basses, fonts...) d'herbatge. Per tal de que totes aquestes realitats funcionassen correctament, de tant en tant, es feien unes Visures Generals dels

³² Mossén Jesús, rector durant uns anys del poble de Culla, va ser l'home que va tindre cura d'aquest arxiu, el va donar a conèixer i va impulsar-ne la seua catalogació i molts dels estudis que han vingut després. Dins 'Els terrenys comunals a la Setena de Culla' ens aporta la informació necessària per comprendre el funcionament d'aquesta comunitat ramadera. D'una manera clara ens afig, també, la terminologia bàsica que compon el món de les visures: assagadors, mallades, abeuradors, amprius...

³³ L'arxiu de Culla guarda diverses visures del nostre terme. Som coneixedors de l'existència de les dels anys 1535, 1555, 1597, 1615, 1634, 1658, 1745 i 1759 per al terme de Vistabella.

Termens de la Tinença. Hi acudien els representants de cada un dels pobles, juntament amb l'Escrivà o Notari³⁴.

Primo, per Culla, Domingo Solsona.
 Per Benasal, Vissent Vives.
 Per Vistabella, Pere Anthoni Marqués, notari.
 Per Adzaneta, Joseph Saura.
 Per Benafigos, Gabriel Rovira.
 Per la Torre, Miquel Barreda.
 Per Vilar de Canes, Joseph Folch.

Los quals, ensemps ab mi, Miquel Nicolau Tena, notari y scrivà de dita vissura, los quals tots juns foren atrobats damunt la viñya de M[ossén] Pere Fabregat, a Monlleó, y prestaren jurament en mà y poder de Joseph Clerich, jurat en cap de dita vila de Vistabella, de bene se habendo etc.

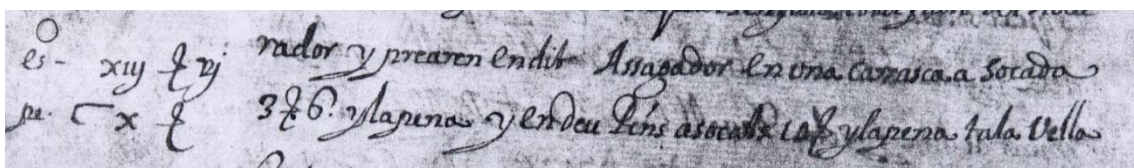
L'objectiu d'aquestes visures resta clar: s'ajuntaven per tal de vigilar els camins de l'herbatge, les mallades, les deveses, els abeuradors, les fonts.. Les Deveses i Bovalars ho deixaven per a visures particulars de cada poble per no ser comuns de la Setena.

de exprés concentiment de totes les viles y llochs de la Tinensa de Culla, regonegueren y examinaren, les perçones infrascrites, los camins asagadors, mallades, abeuradors y comuns de herbatge del terme de Vistabella.

La visura del terme de Vistabella del 1658, objecte del nostre estudi, es va realitzar durant 10 jornades, entre el 17 de juny i el 10 de juliol, tal i com va assenyalant l'esmentada visura. Veiem-ne dos exemples: *'Post modum vero dia intitulado dessimo octavo mensis juny anno quo suppra'(-)'Rursus vero dia intitulado XVIII mensis juny anno quo suppra'*

Com diu Mn.Jesús 'es reconstruïen les fites, mollons, l'amplària de tot el referent a camins i mallades': *'pujant per la costera, trobaren una fita vella, la qual renovaren'(.)* *'posaren una fita nova per no trobar la vella' (.)* o es manava que es fera: *'sia manat al dit Pere Anthoni Marqués, notari, que, des de ací a Tots Sans, adobe dites parets de modo que tinguen quatre pams de alsada y les aleres'*. També es tenia cura de les fonts i abeuradors. *trobaren que es perdia molta aigua y la que entrava en dit abeurador venia ab molt mal conreo. Y per ço provehiren que los jurats de Vistabella fassen fer un cañyo, des de aon se puga pendre l'aygua fins a l'abeurador, per a que entre conreada l'aygua y ben cubert''*

A més de 'regonèixer' també imposaven multes a aquells que incomplien els 'Capítols d'Herbatge' que expliquen, fil per randa, allò que es pot fer i el que no s'ha de fer. Al marge esquerre s'anotava novament la pena i esmena imposades:

³⁴ Miralles, J. (1985^a)

Observem la imatge que mostra, al marge esquerre **'es'** referit a l'esmena que suma 10+3, 13 sous i 6 diners. Pel que fa a la pena **'pe'**, per ser arbres associats, tallats per la soca, reben l'apel·latiu de 'tala vella' i caldrà pagar 10 sous per arbre, 110 en total. Al text: 'Y prearen en dit assagador en una carrasca socada 3 sous, 6 diners y la pena, y en deu pins asocats 10 sous y la pena, tala vella'.

Els motius per 'prear' o posar preu a la falta o el frau eren diversos. Veiem alguns exemples:

- 'y acusaren la pena a Joan Ferrando per haver llavat en un basi y no l'havia netejat, conforme capítols'
- 'prearen en aquella, en tres carrasques cremades, XXX sous y donaren la pena'
- 'prearen en dit asagador en nou pins asocats, 63 sous, y en quatre carrasques asocades, 6 sous, tala vella, y en dos carrasques mal esmochades, 3 sous, tala nova y la pena.'
- 'havia fet una artiga y havia llaurat en lo camí, y per ço li acusaren la pena conforme capítols'

Tret de fórmules com *Primo, de bene se habendo, quondam*, etc. i els fragment que assenyalen el començament del dia, el text està escrit en llengua catalana. Tot i que al llarg del text esmentem les incidències de tipus gràfic, fònic o diatòpic que anem reconeixent i que dediquem un apartat a l'estudi lèxicogràfic, podem esmentar ací alguns trets lingüístics del text:

- Castellanismes escadussers com 'después', 'detràs' o 'puesto', que alterna amb 'lloc'.
- Vacil·lacions gràfiques constants: 'havant/avant', 'vissura/visura', 'cals, calç', 'a hon/ hahon/ aon/ hon' ..
- Aglutinacions: 'nonia' per 'no n'hi ha', 'alaltra' per 'a l'altra'...
- Elisions: 'quel' per 'que el', 'an' per 'ans'...
- Per damunt de tot, però, haurem de ressaltar l'enorme riquesa lèxica, onomàstica, i la quantitat de recursos dítics, adverbials i preposicionals que mereixen un estudi detallat. No ens estem, però, d'avançar un llistat improvisat, abans de presentar una reproducció del text original:

A la mateixa mà, a la part de damunt, a la part de davall,, a la part de sol ponent, a la que se aboca, a l'alt del, a mà dreta, a mà esquerra, al cals de, al cap de, al canto, al canto de, al costat, al derredor, al entrar, al sòl de, al thenor, alt en, ans de, ans de aplegar, arrimada, baixant, ben enllà, consecutives, cosa de, costera avall, davall de, d'ahí avall, de pla, de super, del mig, des de, desà, después, desusdits, devés, devés lo, e més amunt, e més avant, e passat, en front de, en la entrada, en la punta, en la vora, en lo endret, en lo viso, en vista de, enans, endret, enmig, entrant, envés ponent, essent en, fins al cap, grantret, hahon, hon se pren, junt al, l'eixida, més avant, pasada la font, passat lo, per entre, poc més o menys, precipia en, prop de, prosseguint, pujant, rodat lo colze, s'ajunta, s'emboca, s'engrava, seguint, sempre paret seguida, serra amunt, tirant la, tostempes, una a cada mà, va la via, vaja a bona coneguda, via recta... “

1.4.1.2.2 l'Ajuntament. Cadastre i mapa

Poca cosa, aleshores, ens va oferir l'ajuntament de Vistabella. La repetida negativa del funcionari al fet que hi pogueren haver papers ens va fer renunciar a aquesta possibilitat.

Les poques fitxes del cadastre que ens van permetre consultar, totalment castellanitzades i amb nombroses errades, només ens va oferir un llistat de les partides i dels masos. Sí que ens va resultar d'interés, tot i el seu grau altíssim d'errades ortogràfiques i còpies errònies, la Descripción de las Vías Pecuarias del término municipal de Vistabella del Maestrazgo.

Destaquem, la troballa d'un mapa del terme a escala 1:25.000, que mullat per les pluges s'havia destenyit tot esborrant alguns topònims. Se'ns va permetre oferir la urgent restauració; tasca que Albert Bernat va realitzar el 2005. Actualment, amb la tasca d'uns quants voluntaris, sota la direcció de Sílvia Olària, hom ha aconseguit buidar la falsa de l'ajuntament i fer-ne un arxiu que recull un bon grapat de documents dels segle XX amb uns pocs del XVII-XIX.

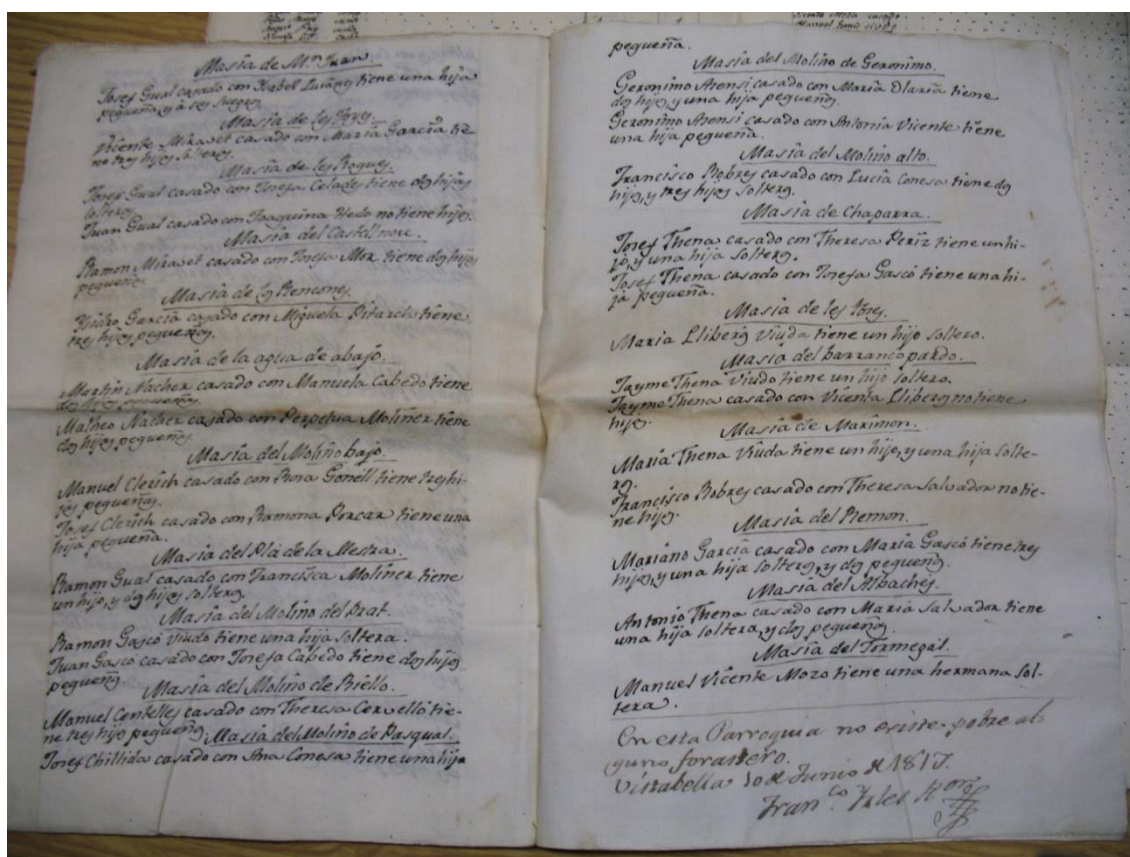

Les fitxes de Joan Coromines

La visita a la casa-museu de l'eminent filòleg a Sant Pol de Mar ens va permetre extreure'n les dades de les seues fitxes referents al terme de Vistabella. El seu interès és gran perquè hi apareixen alguns topònims que no van ser inclosos a OnCat o al DECat. Fins i tot hi trobem aportacions interessantíssimes sobre Penyagolosa i altres topònims estudiats.

L'arxiu de Tortosa

No hem tingut sort en la recerca de documentació del nostre terme a l'arxiu diocesà, on sabem que existeix material molt valuós sobre Vistabella. Només ens van proporcionar la consulta fugissera d'un padró de 1817.

Evidentment, haurem de tornar amb l'esperança que se'ns permeta poder consultar més documentació.

1.4.1.2.3 Les fonts cartogràfiques

Repetides vegades hem defensat com el doblet llengua-terra que ens ofereix la toponímia com a notari del patrimoni del paisatge es completa amb el mapa, component d'un triangle necessari per a la comprensió de l'estudi dels noms de lloc. A més del mapa esmentat (figura anterior) vam realitzar un buidatge de la cartografia existent des d'aquelles bellíssimes planimetries de principis del segle XX als fulls de l'Institut Cartogràfic Valencià, que trobem a l'annex-1, "Toponímia a la cartografia de

Vistabella entre 1911 i 2005³⁵

Amb tot, recordem l'annex-1 per a la cartografia estudiada.

1. Trabajos Topogràfics: Es tracta de 4 planimetries del terme de Vistabella a escala 1:25.000 realitzades cap al 1911:

1a zona: Correspon al Boi —20 de novembre— per Narciso Salillas, topògraf auxiliar 2n de Geografia.

3a zona: Entre el poble i el Penyagolosa —sud del terme—, 15 de desembre de 1911, també realitzat per Narciso Salillas.

2a zona: (Quadrant NW del terme, Pla d'Avall, els Bustals i el Bovalar).

4a zona: (Entre la serra de la Batalla i el Monlleó, W del terme) Terol, 30 de novembre de 1911, José de San Martín, topògraf auxiliar 1r de Geografia.

Els quatre treballs, com figura en cada full, comprovats per l'enginyer en cap de la 1a Brigada Manuel Benloch, a Terol, el desembre del mateix any i revisat per Daniel Garcés "el ingeniero Jefe de los trabajos Topogràfics de la provincia" a Terol, el 14 de gener de 1912. 513 registres.

2- Plànol Cadastral: "Provincia de Castellón. Término de Vistabella". Preciositat a escala 1:25.000 que recull pràcticament els mateixos topònims de les planimetries. Apareixen un seguit de guarismes que pensem que corresponen a polígons del cadastre. L'original, que vam trobar a les golfes de l'ajuntament, presentava múltiples deficiències degudes a unes pluges que havien esborrat alguns noms. La restauració, sobre un previ escanejat digitalitzat, fou realitzada per Albert Bernat el 2005. Mostra una riquesa sorprenent dins l'odonímia. Hi apareixen nombrosos camins, caminets i sendes que unien els masos d'arreu del terme. No apareix datat ni amb cap autor ni organisme que el signe. 498 registres.

3. Full 569 —Mosqueruela— 1:50.000 de l'IGN de 1931. Manté encara el nom d'algun camí i assagador que desapareixerà en fulls posteriors. 22 registres.

4. Full 592 —Villahermosa del Río— 1:50.000 de l'IGN de 1949. 155 registres.

5. Full 569 —Mosqueruela— 1:50.000 de l'IGN de 1977. 11 registres.

6. Full 569 —Villafranca del Cid— 1:50.000 mapa militar de 1993. 37 registres.

7. Full 592 —Villahermosa del Río— 1:50.000 mapa militar de 1993. 117 registres.

8. Full 592 — Villahermosa del Río — 1:50.000 mapa militar de 2005. Aquest darrer manifesta una riquesa toponímica considerable respecte als fulls anteriors, i al mateix temps ens fa saber que podem suggerir modificacions a les errades detectades. 161 registres.

³⁵ Dins *Actes de la I Jornada d'Onomàstica. Sant Mateu 2006 Actes-I*. Publicacions de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua. València 2007ps. 57-100)

9. Full 569-IV —Virgen de la Estrella— 1:25.000 de l'IGN de 1996. Aquest arreplega el nord del terme de Vistabella. 94 registres.
10. Full 592-I —Puertomingalvo— 1:25.000 de l'IGN de 1999. Arreplega la franja sud-oest del nostre terme.
11. Full 592-II —Vistabella del Maestrazgo— 1:25.000 de l'IGN de 1999. Vora tres quartes parts del mapa corresponent al terme de Vistabella i arreplega la zona central, el Pla i les terres que limiten amb els termes de Benafigos, Atzeneta i Xodos.
12. Full 592-III — Villahermosa del Río — 1:25.000 de d'IGN de 1999. D'aquest mapa sols podem aprofitar 4 km quadrats corresponents al nostre terme (la Cambreta i nord de les cingles de Marzén).
13. Full 592-IV —Chodos/Xodos— 1:25.000 de l'IGN de 1999. Només aprofitem l'extrem nordoest d'aquest, mapa que inclou les terres compreses entre el pic de Penyalgosa i el mas de Mor. 211 registres per als 4 planols 1:25.000 del 592.
14. Fulls 569(3-4) i (4-4); 592(2-1), (2-2), (2-3), (3-1), (3-2), (3-3), (4-1) i (4-2) de l'1:10.000 de la Conselleria de Medi Ambient de 1993. 124 registres.
15. Fulls 569(3-4) Mas de Pessetes, 569(4-4) Serra del Boi, 592(2-1) Serra de la Battalla, 592(2-2) Ermita de Sant Joan, 592(2-3) Alto de la Cepera, 592(3-1) Vistabella del Maestrazgo, 592(3-2) Tossal de l'Albajes (sic), 592(3-3) Xodos, 592(4-1) Lloma de Benafigos i 592(4-2) Benafigos, escala 1:10.000 de l'Institut Cartogràfic Valencià, ICV. Edició de 1999. 301registres.

A més del corpus cartogràfic estudiat en aquest annex-1, hem pogut consultar altres mapes amb aportacions interessants per alguns topònims en concret, com ara, el Pla (V. Estudi dels topònims).

- Mapa 1:125.000 de la Província de Castellón, edicions de B.Ballester, sense any d'edició, que trobem penjat a les parets d'un despatx de la Diputació de Castelló. Hi apareix la rambla del Pla amb el nom de *R^o Bovalar*.

- També, el mapa d'Alberto Martín. Editor Barcelona (sense any d'edició) a major escala, que trobem reproduït i reduït dins SARTHOU CARRERES, Carlos (1913): *Geografía General del Reino de Valencia. Provincia de Castellón*. Barcelona. Caixa d'Estalvis de Castelló, 1989. 1088 ps. En el fragment que representa el nostre terme trobem diversos topònims a comentar, com ara la confusió de la rambla del Pla com a Bº Teix o Pegunta, una de les capçaleres, certament; S^a del Buey per al Boi o M. Bobalar per a la serra de la Batalla. A l'Estudi Toponímic, dins cada lema específic, i en especial l'entrada PLA, trobem el comentari adient sobre aquests mapes.

1.4.2 Els materials

A banda de les qüestions metodològiques, ja comentades dins aquest punt 1.3, els materials que oferim dins aquesta tesi "Toponímia de Vistabella del Maestrat" comprén els següents apartats:

- Estudi dels topònims. Aquesta part, la més voluminosa de la tesi amb 848 pàgines, ens ofereix un corpus toponímic de 4566 topònims, ordenats pel lema dins l'estudi.
- Dins "Alguns exemples d'anàlisi toponímica" incloem dos estudis que posen de manifest el tresor multidisciplinar que aboca el recull i estudi dels topònims: una anàlisi lingüística que, a partir dels topònims estudiats, ens ofereix un seguit de trets lingüístics propis de la parla de Vistabella. També una anàlisi estadística a partir dels genèrics i dels especificatius, amb diversos gràfics que ens il·lustren, entre d'altres factors, sobre el paisatge mostrat a través de l'oronímia i la hidronímia o sobre l'alt grau d'humanització que aboca el pla de Vistabella.
- La toponímia, com a estudi transversal que convoca tantes altres disciplines, ha estat una de les nostres reivindicacions en alguns dels articles publicats. En aquesta ocasió volem mostrar el món de les plantes a la toponímia de Vistabella, a través de l'apartat Fitotoponímia, un exemple de transversalitat. Val a dir, que també la fauna i geomorfologia han estat objecte del nostre estudi. Hem cregut, però, suficient incloure els dos estudis (Zootoponímia i El topònim, notari del paisatge) dins l'apartat final, Annexos.
- Completam aquest grup central amb un Índex analític que mostra alfabetitzat el llarg llistat de topònims amb el lema corresponent per trobar-ne els comentaris al corpus esmentat. També hi afegim els codis corresponents al genèric i l'especificatiu de cada topònim.
- Mereix una atenció especial l'apartat d'annexos perquè, si és veritat que la majoria han estat publicats, tots es troben relacionats amb la toponímia de Vistabella:

- Annex 1: “Toponímia a la cartografia de Vistabella de 1911 a 2005”.
- Annex 2: *Vistabella del Maestrat. Entre Penyagolosa i el Montlleó. Mapa i guia excursionista de Vistabella a escala 1:25.000*. Si bé l'autor del mapa és Pau Fuster i la cartografia i disseny correspon al Tossal Cartografies, el treball de camp, el recull toponímic, els textos i les fotografies tene la nostra autoria. Entre moltes coses, ens ha servit per conèixer la dificultat de la tasca cartogràfica a l'hora de fixar-hi els topònims, les formes, les variants... A hores d'ara, comprem millor les errades que vam analitzar en l'estudi de l'annex-1
- Annex 3: “Zootoponímia, entre Penyagolosa i el Montlleó”, treball publicat a la revista *Mètode* de la Universitat de València, pretén mostrar un altre aspecte de la transversalitat i multidisciplinarietat de la toponímia.
- Annex 4: “Excursió toponímica”, article que vam dedicar al company de la Societat d'Onomàstica Andreu Romà, explica el camí Real de Mosquerola al seu pas per Vistabella, amb la riquesa toponímica que ofereix a l'excursionista.
- Annex 5: “Aquells caminants de 1555” destaca la tasca i la importància d'aquells síndics de la Setena de Culla que visuraven els elements de la xarxa viària ramadera i, mercés a les Visures, ens han pogut transmetre una part de la toponímia històrica del nostre terme.
- Annex 6: “Glossari Visual”, pendent de publicació, és un complement que destaca el valor de les imatges per comprendre millor la nostra toponímia.
- Annex 7: “Coll i collets”, article aparegut dins *Homenatge a Albert Marent*, planteja la diversitat de significats d'aquests genèric i del creuament semàntic que troben a terres del Maestrat, tot partint del coneixement de Vistabella i els termes que l'envolten.
- Annex 8: “Oronímia i Hidronímia” se centra en alguns genèrics lligats a l'aigua i el relleu i l'osmosi que trobem aquesta taxonomia toponímica.
- Annex 9: “Del nom viu a l'arxiu”, article aparegut dins l'*Homentage a Pere-Enric Barreda*, posa de manifest el paper cflau dels arxius en aclarir-nos algunes etimologies populars del nostre Corpus toponímic.
- Annex 10: “El topònim, notari (també) de la geomorfologia”, en premsa, insisteix en els aspectes geomorfològics que ens ofereixen els genèrics del relleu i la hidrologia, i el caràcter notarial del paisatge que tenen els noms de lloc.
- Annex 11: “Frontera permeable i pont toponímic” treball, publicat a les Actes de la Jornada de Xèrica, realitzat amb Ferran Guardiola, i que tracta d'explicar la influència dels elements de base castellana i aragonesa sobre els territoris de frontera entre Penyagolosa i els Ports.
- Annex 12: *Toponímia històrica en les Visures de Vistabella. (segles XVI, XVII i XVIII) Transcripció, anàlisi i cartografia*

2 ESTUDI DELS TOPÒNIMS

2.1 Glossari de genèrics

2.1.1 ALGUNES CONSIDERACIONS SOBRE EL GENÈRIC

Les primeres consideracions cal fer-les sobre el mateix concepte de 'genèric'. Emprem genèric com la part del topònim que ens mostra el referent, la realitat, sense tenir en compte les qualitats de l'indret o la seua adjectivació, que correspon a l'especificatiu. La *font Fresca* té en *font* el genèric, perquè ens porta a una surgència d'aigua, que coneixem amb el nom de 'font' en el lèxic comú. *Fresca* seria la qualitat que bateja eixa font i la individualitza de les altres, l'especifica davant la totalitat de fonts de l'entorn. Així, doncs, en aquest apartat tractarem de definir aquells orònims, hidrònims, odònims i altres apel·latius que funcionen com a genèrics en la toponímia de Vistabella.

De vegades, trobem molts topònims que es configuren a partir, només, d'un apel·latiu, com ara *la Solana*. En aquest casos, cal tenir en compte la transparència del mot per tal que el considerem un genèric, transparència reconeguda per l'informant i seu entorn, no per l'investigador que coneix altres referents, com ara la bibliografia o l'ús que se'n pot fer en altres termes municipals. *Bustal* no pot ser estudiat dins aquest apartat de genèrics; tampoc *quinyó*, tot i que hom entenga que es tracte d'una partició de terra, perquè entre els nostres informants són mots opacs.

En aquest punt volem afegir una nova consideració: la presència, concepte lligat en certa manera a la freqüència. Per tal que un topònim, i el seu genèric, siguin considerats com a tals, han de tenir presència, ser coneguts més enllà de l'àmbit, del mas del nostre informant. De fet, molts noms de lloc són coneguts pel masover amb un topònim més escurçat; *banca Gran*, dins un mas, passa a ser *banca Gran del Mas de Mançaneres*, per als informants d'altres masos. I és aquest reconeixement forani la garantia de la seua autenticitat com a topònim. Altrament, qualsevol repetició familiar, com ara la *punta del banca* podria passar a considerar-se la *punta del Banca*. Veiem, doncs, aquells apel·latius que considerem 'genèrics' dins la toponímia de Vistabella, bàsicament orònims, odònims i hidrònims. La fitonímia i zoonímia apareixen als annexos corresponents. Tot i que assoleixen, moltes vegades, la funció de 'genèric' (*carrascal de Dalt*, *buitrera de la Roca*) han estat estudiats en altres apartats.

L'abast d'aquest 'Glossari de genèrics' es limita al terme de Vistabella però les consideracions que hi apareixen tenen en compte altres termes enquestats o mostres de tot el domini. Ara bé, els topònims que hi apareixen, cas que no es faça una indicació precisa, pertanyen al terme de Vistabella del Maestrat, marc del nostre estudi.

Per la freqüència amb la qual emprem certs diccionaris i obres generals n'exposem les abreviatures:

DECat Diccionari Etimològic i Complementari de la Llengua Catalana

DCVB Diccionari Català-Valencià-Balear

OnCat Onomasticon Cataloniae

DECH Diccionario crítico etimológico castellano e hispánico

DG Diccionari Geològic

ENDIZE Endize de bocables de l'aragonés

NOM Nomenclàtor de toponímia major de Catalunya.

TPV Toponímia dels Pobles Valencians

CTV Corpus Toponímic Valencià

A

Abeurador

Pica, baci o gamelló, amb aigua procedent d'una font, on abeura el bestiar. 'en terra valenciana es diu sobretot a l'indret on la llei consuetudinària pastoral ha concedit el dret d'abeurar el bestiar' Martí Gadea. DECat vol I, 789. 'Pica o conjunt de piques grosses a on abeuren el bestiar gros' DCVB vol I, 31. No entenem que el DCVB i acote la significació lligada només al bestiar gros. Altrament, també abeura el bestiar als bassots o basses, però en aquestos casos l'aigua és de pluja, no prové de cap font o pou.

Apareix a totes les visures dins el lèxic comú i formant part de diversos topònims. L'abeurador, lloc on beu el bestiar, inclou els 'bacis' que recullen l'aigua i la 'font' d'on sorgeix. Els dos elements solen aparèixer en les denominacions dels abeuradors: *abeurador de la Font del Pi*, *abeurador dels Bacis d'en Fabregat*. Hi trobem, a més, l'espai, àmbit o pati que hi ha al voltant del mateix; l'entrada, 'entrador' o 'embocador' i l'eixida' o 'eixidor' per a la ramera. Dins les visures hom parla d'abeurador d'herbatge' quan es tracta, com en tots aquells que ens descriuen les visures, d'espais comunals de la Setena. Hi trobem, també, algun cas d'abeurador del 'Consell' que es correspon amb 'municipal' o pertanyent a la vila. Diversos exemples ens mostren la forma circular d'alguns abeuradors i la 'circumferència' del pati.

-fins a l'abeurador dels Bacis d'en Fabregat (1555,3)

-regonegueren lo **abeurador** d'en Fabregat, lo qual per lo semblant és d'erbatge (1555,3)

-allí regonegueren los bacis de na Llançola, **abeurador** d'erbatge, los quals trobaren ab son bon espai y antigor (1555,5)

- que va a l'**abeurador de Consell**, vulgarment nomenat d'en Canet (1555, 15)
lo qual cap de bancal feya molta nosa als bestiarers per a lo embocador del sobredit **abeurador** (1582, 47)
- trobaren que estava sufficientment tractat y que tenia necessitat de un altre baci y que dit **abeurador** té bon spay (1597, 17)
- aver-se pres los banqualets dels Nogers per a antuxà de dit **abeurador**, y ara y ha unes puntes de banquals a part de davall de dit abeurador que fan falta a l'entrador de dit abeurador (1597, 30)
- Y trobaren paret, la qual rodeja la circumferència de dit[66] **abeurador** (1597, 66)
De modo que lo **abeurador** té de entrada y exida per sobre lo collet dels Bacis (1615, 115v)
- trobaren altra fita antiga designant lo pati y espay de l'**abeurador** (1634, 194v)
'per quant lo dit **abeurador** antigament estava damunt del camí de St. Berthomeu y l'aygua se és assolada.' (1658, 42)
- mensatgers baixaren a mirar y regonéixer lo **abeurador** de la Font del Pi (1759, 57)

També al Llibre dels Capítols d'Herbatges (Barreda-86) hi ha diverses i riques referències des del 1345. Esmentem algun exemple:

- (8) Et encara que les aygües et **abeuradors** dels dits erbatges sien adobats per cascun dels dits Lochs..
- (22) De la messió dels **abeuradors** que sie feta dins l.any
- (148) De scombrar y adobar bacis e **abeuradós** en lo mes de Juny

Actualment, amb la quasi desaparició de la ramaderia, els abeuradors no són referents tan coneguts com les mateixes fonts que els nodreixen. Abeurador batejava no sols el baci sinó tot l'espai que envoltava la font. Imaginem, doncs, que en els segles precedents, en què la ramaderia definia la vida del terme, 'abeurador' identificava aquell espai que incloïa tots els elements lligats a l'aigua de la font; així ho manifesten les visures. Altrament, avui no és un referent espacial dins el terme; la font ha assolit aquest rol semàntic d'organització de l'espai. Potser al 1600, hom sentira a dir 'abeurador de l'Alforí' amb una freqüència que avui ha assolit 'font de l'Alforí'.

Els abeuradors, en el sentit restringit actual, han passat de ser piques de pedra picada o gamellons de fusta (soques de pi, om.. buidades) a bacis d'obra o de ferro. Tot i això, resten meravelles de pedra i fusta arreu del terme de Vistabella.

Al nostre terme també trobem l'infinitiu, **abeurar**, dins el topònim la *bassa d'Abeurar*, tot destacant-ne la funció. **Abeurada** apareix a Balones, *abeurada del Pouet* (CTV) i l'Abeurada, al Pallars Jussà, o els plurals *font de les Abeurades* i *torrent de les Abeurades*, al Berguedà (NOM).

Sobre els abeuradors en general i el seu ús urbà podeu veure

<http://imatgies.blogspot.com.es/2013/10/abeurador-genericos-en-la-toponimia.html>

Algepsar

En Bernat-2003 ja en parlàvem:

El DCVB (I, 500) presenta tres acepcions per a 'algepsar' 1 Terreny on abunda l'algeps. 2. Pedrera d'algeps. 3. Casa o corral on hi ha forns per fabricar l'algeps. Dins el nostre estudi pensem que tenen cabuda, com abundancials, les dues primeres, tot i que també hem recollit 'algepsars' com a forns d'algeps. També al DG apareix com 'Pedrera d'algeps o de guix, guixera' Per la seua banda Coromines en parla al DECat (IV, 748)³⁶ d'on destaquem **els Guixars** de Vilafamés. En OnCat(II, 134) esmenta diversos 'algepsars' com a topònims al PV: Costur, on també es coneix un **camí de l'Algepsar**, i les Coves de Vinromà s'afegeixen als que nosaltres presentem: **L'Algepsar** com a partida o paratge es troba tant a les comarques del sud – Agost (l'Alacantí), o pel centre –Torres Torres, Algímia d'Alfara i la Pobla Llarga com a les del nord - Artana (la Plana Baixa), l'Alcora, Atzeneta del Maestrat (que també bateja el **Pou de l'Algepsar**, **Mina de l'Algepsar** i **Barranc de l'Algepsar**), Vistabella del Maestrat (que a més de la partida i barranc, compta amb el **Tossal de l'Algepsar** i la **Cova de l'Algepsar**). També ens apareix pluralitzat en **els Algepsars** a Benaguasil i Riba-Roja. Per últim, hi ha un **Camí de l'Algezar** – amb el so interdental sord- a la mateixa Aiguaviva de Bergantes.

Al terme de Vistabella trobem quatre espais lligats a 'algepsar': algepsar de la Jaquesa, algepsar del Mas de Clèric, algepsar del Mas del Racó i algepsar de la Xaparra. El procés³⁷ que recorda l'informador del molí Més Baix, recollit per Elvira Safont (la seua filla), és el següent:

L'algeps el treien d'una pedra dura, s'havien d'arrencar pedres grosses, usaven pólvora moltes vegades: feien un forat en una barrina, li posaven dins cartutxos de pólvora (al poble en diem botifarres), en una metxa i un pistó dins la botifarra. Li pegaven foc a la metxa i arrencaven a córrer. La pedra bona està baix terra, per això anaven fent una cova, a mesura que arrencaven pedres.

Com feien l'algeps:

- 1.- A fora de la cova hi havia una caseta de pedra, l'algepsar: només dues parets de pedres en paral·lel d'uns 3 metres com a màxim, i separades per uns dos metres una de l'altra més o menys, i les dues parets tindrien una alçada de prop de 2 metres. Aquestes dues parets eren massisses perquè no havien de deixar passar el foc.
- 2.- Amb les pedres extretes de la cova es construïa una caseta de pedra DINS de les dues parets de l'algepsar, una caseta com les de pedra seca que hi ha per tot el terme però en xicotet, amb la idea que per la porteta s'entraven argilages seques a les que se'ls prenie foc (fan molta flama): un home tenie les argilages amanides en una forca, i a mesura que se consumien n'anave afegint a dins
- 3.- Per fora de la caseta se reomplie l'espai en més pedres d'algeps, el foc travessava els espais entre les pedres i les anave sostovant
- 4.- Quan les pedres estaven cuites les portaven a l'era, les escampaven, i li posaven al matxo un rul·lo de pedra pera a aixafar-les (tema rul·lo: ere més estret d'una banda que de l'altra, perquè la banda estreta havia de quedar a la banda interior de l'era rodona, i la més ampla anave per fora, per la barana de l'era, i feia un recorregut més gran) Havia d'acabar fet farineta.
- 5.- Criba, porgador: rectangle de fusta amb un sedàs, a un lateral tenie lligat un sogall per a cordar-la a un arbre i a l'altre lateral tenie 2 agarradors per sacsejar. Tot

³⁶ Interessantíssims els comentaris sobre el singular analògic 'algep' i la fraseologia del mot.

³⁷ Veieu també Llabrés/Vallespir (1984)pg. 97 i López, J.A. (2001)

el pols de l'algeps de l'era es passava per dins el porgador. La polseguera blanca era grandíssima.

6.- Fèien un muntó (no hi havia sacs aleshores) i els que en volien comprar se desplaçaven fins l'algepsar a comprar-ne, la venien a mesures, probablement barzelles (este punt no se'n recorde exactament)

Aljub (vegeu 'cisterna')

Arenal

En Bernat-2003 ja en parlàvem:

Areny, lloc d'abundant arena. També platja de mar. Domingo (1997:196) no replega el mot en aquest sentit. Sí que ho fa, però, com a sinònim diatòpic de 'clapissa' - entesa com el nostre 'sargallar'³⁸- l'arenal del Faixó del terme del Mas de Barberans. El DCVB (I, 845) el defineix com tros de terra cobert d'arena i esmenta el mateix exemple que ens mostra el mestre Moreu-Rey (1999:61) 'S'Arenal'. La definició d'arenal del DG (p. 64), és prou ampla com per cobrir els diversos sentits d'aquests topònims: 'Terrer, platja, riba, llit de riera, etc, formats de sorra' El mestre Coromines, a banda dels comentaris sucosos del DECat, ens ofereix un llistat toponímic en l'altra magna obra: OnCat (II, 229). Torre d'Arenal te. de Dénia. A Vistabella hem recollit, amb el veïnatge de la rambla del Pla, **els Arenals**. **L'Arenal** ens apareix a Aiguaviva de Bergantes, Algemesí. També **l'Arenal** com la platja que s'ha anat conformant al nord del port de Borriana. La forma diminutiva **l'Arenalet** se'ns mostra a Fontanar dels Alforins i pluralitzat a Amposta i Puçol (termes costaners) com **els Arenals**. A la Pobla Llarga **Camí de l'Arenal**. **L'Arenal de la Costa** a Ontinyent ens ho defineix (Ribera-95: 897) com un jaciment arqueològic i "...zona rica en arenes - amb extracció industrial- damunt de la Costa, costera molt pronunciada".

Els Arenals, l'Arenal, les Arenes i bancal de l'Arena a Vistabella. També al Monlleó

³⁸ Hi ha sinonímia entre els termes 'clapissar' del Pirineu, 'sargallar' del Maestrat, 'runar' de les comarques meridionals i aquest 'arenal' que esmenta Carles Domingo.

vam observar algunes voltes de riu amb arena però no generaven, al parèixer, topònims, potser per la seua escassa permanència.

Algun dels topònims, com ara els Arenals, correspon a aportacions de la rambla del Pla. El bancal de l'Arena caldria relacionar-lo amb sediments del Monlleó. Altrament, l'Arenal, proper a l'Estrella, és un indret d'on s'extreia – d'ahí la forma de cova- sauló i 'terreta' per escurar.

Arrimança

Abric o cova petita. Té un sentit clar en significar que només t'hi pots arrimar per aixopugar-te si el vent o la pluja vénen de l'altra banda del tossal on eres. El trobem com a genèric sinònim de cova. Recordem que cova, en aquestes contrades, no és una cavitat profunda sinó, més bé, una balma, inclinació o erosió d'una roca que permet l'aixopluc.

Si bé el DCVB no en diu res, el DECat, després d'introduir la varial 'arrimall' i 'rimall' de termes més allunyats, ens aporta exemples d'*arrimança* en termes propers:

Arrimall, rimall 'balma protectora' : "la Coveta és un *arrimall*, no 'cova negra'" a Tollos; "la cova dels Canallons no és més que un *rimall* de penya, com si fóra un covarxó" a Xeresa; "està sobre una riba: un *rimall*" a Potries, "allí hi ha uns *rimalls*: un peu de cingle" a Quatretondeta (1963). Amb sentit semblant *arrimança* a la Plana i Maestrat: *Penyes de l'Arrimança* a Fondegulla; "on hi ha pintures rupestres és a *La Coveta*, que és una *arrimança*" (balma on s'aixopluga el bestiar) a Culla; id. A La Torre d'En Besora: " la Cova del Mas de Barreda és una *arrimança*"(1961).

Artiga

Terra arrabassada per a ser sembrada. Es tracta d'un mot transparent arreu de les terres que hem enquestat -Xodos, Vistabella, Benafigos o Atzeneta- i que havíem definit com un 'conjunt de bancalets de tamany variable que es troba a l'aiguavessant

d'un tossalet o lloma³⁹, definició que responia a la realitat observada al terme d'Atzeneta. En les enquestes realitzades al terme de Vistabella, però, hem pogut constatar que, si bé es manté la validesa de la definició com a conjunt de bancalets, trobàvem diversos exemples on el significat s'adiu més amb la feina del procés que no a la disposició abancalada; així, l'artiga Rodada i l'artiga de Joanet, ocupa una zona sense massa desnivell, al capdamunt d'un tossal. També en masos veïns del pla de Vistabella, amb grans bancals i sorts, compten amb alguna 'artiga', més tardana en la seua confecció, en l'aiguavessant suau de la serra de la Batalla.

Ja al 1345 (Barreda-1986) trobem capítols que s'hi relacionen:

- (6) De cendra, pregunta e calç de **artiga** (e de fer tallades)

Veiem els fragments de les Visures que en parlen:

E pugant amunt, en la **artiga del Cantalar**, la qual és de la viuda d'en Juan Font, en cap de una llastra posaren una fita nova. (1555, 18)

en sòl de **una artiga** que s solia llaurar (1597, 108)

Gabriel Forés havia fet **una artiga** y havia llaurat en lo camí(1658, 46).

a la mà esquerra, al sòl de **l'artigó** posaren una fita nova (1715, 123)

en **una artiga** que solia ser de Gabriel Forés (1759, 48)

Fixem l'atenció en el diminutiu que ens regala el text de 1715. També en l'actualitat, dins la toponímia de Vistabella, trobem artigons i artiguetes.

Una bona definició que replega la causa i l'efecte la trobem a Palos-2003

Artiga f agr Tros de terra, anteriorment cobert de bosc, de garriga, etc. preparat per al conreu temporal segons un sistema elemental de rompuda'

També en Ordinas-2001 que ho relaciona amb 'arrabassada'

Artiga (f): Tros de terra, anteriorment cobert de bosc, garriga, etc, arrabassat profundament i amb la vegetació cremada, en preparació per ser conrat temporalment. L'artiga era conreada generalment només quatre o cinc anys, fins a l'esgotament del sòl, i després abandonada; quan, al cap d'uns anys, la vegetació espontània del lloc l'havia novament ocupat, hom repetia l'operació (GEC, 3).

Arrabassada (f): Tros de terra d'on s'han extrets els arbres. Artiga. És un mot de clares connotacions agràries, i per tant humanitzades quant a la intencionalitat de la deforestació, però és dubtós el caràcter (natural o antròpic) de la massa vegetal referida.

³⁹ Bernat-2000 (41, 95 i 96)

Al terme d'Atzeneta, a més de l'arrabassada com a genèric, *l'arrabassada del Sastre*, encara hem recollit el fet d'artigar o 'fer una artiga' en un cas del 1941, *l'artiga de la Sardina*.

També en la veïna Aragó recollim 'artica' i 'artiga' i, en tots dos casos les definicions⁴⁰ abunden el fet de transformació d'un bosc per a terra de conreu, terra rompuda, roturada. Caldria afegir la dificultat del terreny; no es tracta de bancals d'un pla sinó, ben sovint, de costeres i aiguavessants que provoquen l'estretor dels bancals que se'n deriven.

Els termes estudiats no coneixen 'rota', genèric emprat a d'altres indrets dels nostre domini, com ara, les Illes, Cinctorres o Dénia. Fóra interessant comparar rota, rompuda, arrabassada i artiga, com quatre sinònims d'espai i temps diferenciat.

***Assagador*⁴¹ /asegadó/**

'Carrerada'. Al Vocabulari del Maestrat "Carrera de pas per a bestiar forasters a través dels camps i poblats, que sòl córrer entre dos parets de pedra seca. *Assagadell* a Tortosa, significa una cosa per l'estil, un erm voltat de paret seca per al bestiar. *Azagador*". (Gimeno-1998, 201) Camí ramader. Els pastors que guarden per aquestes contrades saben que hi ha tota una xarxa d'assagadors, passos, passets i carrerons que abasten tot el terme; que molts assagadors tenen continuïtat en d'altres pobles veïns; que hi ha passos que són "reals" i que servien de pas a les "xurraes" o ramats que venien des de l'Aragó. Amb tot l'assagador o pas rep el nom en funció del tram que ocupa i, aleshores, resulta difícil fixar una denominació normalitzadora tal i com feia l'informe que sobre "Vías Pecuarias" hom havia redactat el 1953. El terme més emprat, actualment,

⁴⁰ ENDIZE o el *Diccionario de voces aragonesas*

⁴¹ Sobre les diverses definicions i accepcions dels diversos camins ramaders, veieu Peraire-1994.

és el de 'pas'. Assagador no apareix a la visura del 1555 però trobem diversos exemples en visures posteriors, sempre amb /a/.

- en la vora de l'**asagador** dels Collados (1582, 45)
- per so que llaurava en **lo assagador** de l'herbatge (1597, 16)
- accediren a regonéixer **un assagador** de herbatge, lo qual ix del terme de Benasal y pasa per la Magranera (1658, 41v)
- per ser masa estret **lo assagador**, posaren una fita nova en lo bancal (1759, 38)

Assegador de la Corona, assegador de la Serra del Boi, assegador de la Travera, assegador de la Foia Varea, assegador del Clotxó, assegador del Pinar Negre, assegador del Bovalar i assegador del Fontanal. Dels 105 camins ramaders recollits en les enquestes de Vistabella, només aquestos reben la denominació d'assegador (amb -e-); la resta s'acullen al més general 'pas' o a carreró. Encara recollim una desena d'assagadors que trobem, però, a la cartografia oficial. Una segona observació sobre l'extensió del mot és que la seua presència és septentrional; pla Amunt i el Boi. Al sud del poble no l'hem recollida com a forma oral.

Assester /asesté/ **Vid. Sester**

Avenc.

"L'avenc és com una cova vertical, un forat que no en coneixes el remat". Més o menys aquesta seria la definició de qualsevol masover quan li hem preguntat sobre avenc.

‘Cavitat subterrània de direcció quasi vertical o molt inclinada’, “Clavill o cau de la terra de gran profunditat. *Sima*”. (VM 219) “Cavitat natural constituïda essencialment per un pou o diversos pous de parets verticals o subverticals”⁴²

Parlar d'alvencs, coves o arrimances en terres de Castelló vol dir escoltar Josep Lluís Viciano⁴³ que ha dedicat més de cinquanta anys a recórrer pam a pam cada cova i escorcollar les profunditats de cada alvenc, sempre recollint-ne els usos, les històries i, amb estima, llur toponímia. Els dibuixos, que avui podem contemplar junt als realitzats pels nous espeleòlegs en la web ‘*cuevasdecastellon*’, ens descriuen allò que la definició intueix.

- fins al calciner que està prop de **un avench** (1555, 16)
- abans de arribar **a l'Avench** trobaren dos fites velles. Y passa dit camí per damunt **la Vench** (1597, 74)
- Y més havant, ans de arribar a **la vench** per **la qual** pasa dit asagador (1658, 49v)
- Y més havant, hans de arribar **a l'Avench**, per lo qual passa lo assagador (1715, 133v)
- ans del **dit Avench**, per lo qual passa lo assagador o camí de herbaje (1759, 32)

Actualment, als pobles enquestats, hem trobat gairebé sempre la forma ‘alvenc’, masculí, ‘l'alvenc és molt fondo’⁴⁴. També ho demostra el topònim ‘l'Alvencàs’ cova propera a l'Albagés de Dalt en aquest mateix terme de Vistabella. Observem, però, la visura de 1658 on es manifesta, reblat pel relatiu, la forma femenina. En Bernat-2000⁴⁵ ja esmentàvem l'opinió de Coromines referida a la forma femenina que nosaltres no havíem trobat en la toponímia viva. Com veiem al text de 1597 les formes s'alternen i porten a la confusió sobre el gènere del mot. També Ordinas-2001 en la definició que

⁴² Palos (2003)

⁴³ *Per cingles, avencs i masos* (Viciano-2009)

⁴⁴ Hem de fer constar que en una conversa, Juanjo del Mas de Mor ens parlà de ‘les alvencs’ en femení.

⁴⁵ Bernat-2000 (p.88)

ens ofereix remarca els dos gèneres:

“**Avenc/venc** (m i f): Cavitat natural que comunica amb l'exterior per un passatge de parets verticals o pròximes a la vertical, i que té la dimensió vertical major que l'horitzontal. Ocasionalment posa en contacte la circulació superficial de les aigües amb la subterrània”⁴⁶.

Es tracta, creiem, d'un cas semblant al mot 'llar'. A la Plana, hom diu 'l'allar està brut', assegurant el seu gènere masculí. També es tracta d'una paraula que pot veure's afectada per la forma de l'article: la llar > l'allar. El fenomen del mot 'avenc' és simètric: l'avenc > la venc, la qual cosa provocaria el canvi de gènere que, ocasionalment, hem detectat.

Val a dir que 'sima' apareix en diversos termes veïns, no sols castellanoparlants. També a Vistabella hi ha exemples com el del *barranc de la Sima* que aboca al Monlleó davant el terme de Mosquerola.

L'Espeolo Club de Castelló, a través de la seua WEB ofereix un exhaustiu recull de coves i alvencs de les comarques de Castelló. A Atzeneta localitzem els Alvencs i un collet de l'Alvenc. Barranc de l'Alvenc, capitell de l'Alvenc, lloma de l'Alvencàs i l'Alvencàs són mostres de Vistabella.

⁴⁶ La darrera part de la definició ens valdria per a l'engolidor del Quinyó, que acull l'aigua de la rambla i la comunica amb les aigües subterrànies que omplen el subsòl càrstic fins el Montlleó, on sorgeixen a través dels ullals de la Caseta de Làssero.

B

Baci

Recipients on es reté l'aigua de la font o pou per abeurar el bestiar. Mot transparent que conviu amb 'gamelló' quan és de fusta. Els bacis actuals solen alternar la pedra antiga amb recipients metàl·lics. (vg. Abeurador). Al *Llibre dels Capítols d'Herbatges de la Tinença de Culla*, Barreda-1986, trobem diversos apartats que s'hi relacionen:

- (102) ..nenguna persona stranya ni privada que gos buydar **bacis** ni piques que altri age humplides - (148) De scombrar y adobar **bacis** e abeuradós en lo mes de Juny

Dins les visures s'alterna la forma baci (XVI i XVII), basi i bassi (XVII i XVIII), la qual cosa ens porta també a la possible etimologia del mot. De fet hi ha solucions que el relacionen amb 'bassa' i no a 'baci'.

- E trobaren que estava bé, cepto los **bacis** que trobaren ésser de fusta e molt dolents (1555, 13)
- que tenia necessitat de un altre **baci** y que dit abeurador té bon spay (1597, 17)
- trobaren que tenia quatre **bacis** bons y molt bon espay (1634, 200v)
- bras de assagador que entra als **bassis** d'en Fabregat (1658, 41)
- per haver llavat en un **basi** y no l'havia netejat (1658, 44v)
- Y més amunt, antes de arribar als **basis** (1759, 16)
- dit abeurador té de entrada y eixida per sobre lo collet dels **Bassis** (1715, 126)

Al *DCVB (II,348)* apareix amb '**ss**' Bassi⁴⁷ :

⁴⁷ Les diferents mostres que trobem a TPV segueixen aquesta 'ss' el Bassi (Cinctorres), el Bassi de Pedra (Castellfort), les Bassielles (Tírig), el Bassiet (Confrides, Morella), Barranc dels Bassiets (l'Orxa), Corral dels Bassiets (l'Orxa), els Bassiets (Ares del Maestrat, Lluçena), Font dels Bassiets (Ares del Maestrat, Cocentaina, l'Orxa, Morella, Vallibona), los Bassiets (la Pobla de Benifassà) Font del Bassiol (la Pobla de Benifassà) Barranc del Bassiolet (Culla), el Bassiolet (Vilafranca) Font dels Bassiolets

"Recipient fet de pedra o d'una soca buidada per una cara, que serveix per posar-hi el menjar o abeurall dels animals domèstics.."

Coromines, pel seu compte, al *DECat* (I, 705) ens diu

"En els mots bassiot i bassiol convergeix la influència de bassa amb la de **bassi** (.) que en realitat cal escriure **baci** i, com ho mostra el significat, no té relació (si no és secundària) amb bassa i pertany a la família de bací i bàcia, com a nom de recipient".

Al *baci de Pedra*, topònim del Boi, afegim els diminutius baciè, baciol i baciòlet, que dóna nom a un topònim conegut del camí de Culla, al pas pel mas de Baix, *el Baciòlet*. El diminutiu 'baciè' troba dos topònims a Vistabella: *barranc del Baciè* i *collet del Baciè*. En la fotografia el *baci de la Font de Dalt*. A Atzeneta trobàvem *els Bacis*, *mas de les Bacines* i *mas de la Bacina*. A Xodos hi ha *el Baciè* i la *font del Baciè* que nosaltres, erròniament, vam transcriure amb doble essa.

Bancal

Cadascuna de les terrasses en què l'home ha pogut ordenar-se un terreny costerut: una foia, una artiga, un racó... i també les porcions de terreny de cultiu en el Pla. Els marges dels bancals queden delimitats per ribassos naturals, espais sense conrear, o per laborioses parets que, amb molta feina, permeten guanyar l'ample de cada bancal⁴⁸. Dins les visures en trobem exemples, ja des del 1555:

- al cap de un bancal dels matexos ereus de Pere Vicent posaren una fita nova (1555, 22)
- davall lo camí, en la punta de un bancalet, ne trobaren altra vella (1658, 44v)
- a la vora de un bancal llaurat trobaren una fita (1759, 33)

Al Pla, bancal també s'empra com a sinònim de parcel·la de conreu amb la separació feta per simples marges, sense gaire desnivell. En la foto podem veure una mostra dels dos casos. Al Pla, els bancals se'ns mostren separats per marges, mentre en la costera del tossal del Fontanal les línies paral·leles ens assenyalen les parets que aguanten cadscun dels bancals.

Altrament no hi ha diferenciació clara, al Pla, entre sort-bancal-quadró-quadra... Tots són exemples de parcel·lació que no presenten característiques diferenciades. En la falda del tossal, però, resta batejat com 'artigues' graonades pels bancals.

(Portell de Morella) Assagador dels Bassis (Cintorres, Portell de Morella), Barranc dels Bassis (Llucena), Bassis de Colom (Vilafranca), Bassis de l'Algar (Benassal), els Bassis (Cintorres, Llucena), els Bassis de Filaubert (Xert), Font dels Bassis (Cintorres)

⁴⁸ Són nombroses les publicacions sobre la pedra seca. Aquest apartat sobre les parets dels bancals està molt ben tractat dins 'Els homes i les pedres. La pedra seca a Vilafranca, un paisatge humanitzat' DDAA Castelló 2002.

La definició que presenta DECat '*camp que forma graó en un vessant de muntanya*' es troba relacionat amb la que observàvem al terme d'Atzeneta (BERNAT-2000) i que s'adiu més al sentit de 'banc'. Les constatacions del pla de Vistabella, però, ens fan pensar en una definició més oberta. Potser l'analogia, el fet de dividir la propietat en parcel·les -siga en el vessant d'una muntanya o en el pla- batege tots dos casos.

Hi ha molts exemples de 'bancal Gran' en diversos masos sense presentar un desnivell acusat. En la fotografia se'ns mostra el bancal Gran del Mas de Campos, que respon, realment, a un conjunt de bancals batejats per la magnitud del major. Els dos més avallers se'ns mostren amb la paret mentre els més amunters se separen per simples ribassos.

Barranc

Quan vam publicar la toponímia d'Atzeneta ja explicàvem barranc dins l'oposició barranc-rambla. També les consideracions fetes aleshores mantenen llur validesa per al terme de Vistabella. Reproduïm, doncs, aquelles reflexions:

Si bé sembla acceptada per tots la diferència barranc-rambla com un qüestió de jerarquia⁴⁹ de menor a major, podríem afegir algun altre tret que ajudara a definir els dos genèrics. Breument podríem afirmar que el pas de la forma "V" a una forma més plana i oberta ens permetria passar del barranc a la rambla. El **barranc del Castell** passa a anomenar-se **rambla del Castell** quan deixa d'anar encaixonat entre tossals i es marca un llit de grava i de certa amplària, degut al fet que entra al pla. El **barranc del Collao** passa a ser **rambla del Cirer Bord** i més tard la **Ramblella** quan perd la pendent del primer tram encaixonat. L'esmentat **barranc del Collao** neix, si fa no fa, a la mateixa altitud que el **barranc de l'Ullastre**. Mentre el primer s'obre en amplària i rep el nom de **rambla del Cirer Bord**, el segon, amb diverses denominacions (barranc del Mas de Vicent, barranc de la Font del Forcall, barranc de Cona...) aplega a la Ramblella sempre amb el genèric "barranc" perquè es manté encaixonat entre tossals.

Així doncs, la pendent, l'amplària, el llit amb grava i el tipus de relleu que els envolta, podrien aproximar-nos a un major enteniment dels dos mots. Recordem un informador que ens aclaria, en parlar-nos d'una cova, que "...a l'interior hi ha rambla.." tot referint-se a l'existència de grava. També la característica del desnivell queda reforçada en l'expressió "*Caure per un barranc*" (Bernat-2000)

En aquest sentit, tot parlant de barranc, Ordinas-2001 esmenta el mestre

"Segons Coromines, tot i que primàriament designava una varietat de la idea de "vall, coma, torrent", a partir del SegleXV i per efectes de la literatura, es desplaça cap a la noció de "lloc fondo entre puigs i serrats més elevats", i d'aquí a "estimball, precipici".

El DG defineix barranc amb tres accepcions:

Vall o depressió poc profunda (decimètrica o de pocs metres de fondària), de fons agut o pla i ribes quasi verticals, oberta per les aigües corrents o de pluja en país semiàrid, esp. En materials fàcils d'erosionar. 2. Excavació profunda que fan les

⁴⁹ Pel que fa a la jerarquia **riu-rambla-barranc**, la seua primera gradació no s'acompleix en abocar el riu Montlleó sobre la *rambla Carbonera*.

aigües de pluja al sòl; torrent entre roques i timbes. [DGLC] 3. Curs per on davallen atormentades les aigües de pluja, sovint eixut o amb molt poca aigua (En la toponímia, sovint el barranc és confós amb el genèric de torrent i riera)

No inclou 'torrent' ni 'riera' com a sinònims de barranc. Nosaltres trobem diverses tautologies al PV, com 'el *barranc de Torrent*' a l'Horta Sud o '*barranc del Torrent*' a Nules, que explicarien una sinonímia històrica. Altrament a Mallorca trobem el *torrent de sa Riera*. Són exemples que demanarien la inclusió sinonímica, tot i entendre que no existeixen sinònims absoluts. Tant les diverses accepcions com la variació que presenta cadascuna d'elles ens confirma la dificultat en definir aquestos elements oronímics.

Al terme de Vistabella també trobem exemples en què un barranc esdevé rambla. El barranc de la Teixera, encaixonat i amb forta pendent, esdevé rambla de la Teixera en mostrar-nos el llit pedregós i aplanar-se quan recorre àmbits més oberts. (vg foto).

Les visures ens mostren també exemples antics.

- E pugant **barranch** amunt de la Texeda (1555, 23)
- E passat lo **barranquet** ne posaren altres dos de noves (1555, 23)
- trobaren altra fita vella entre dos **barranquets** (1597, 15) se engraven en lo forcallet
- y dit camí puxa tot **barranch** amunt (1658, 42)
- E més havant, entre dos **barranquets**, trobaren altra fita (1658, 40v)
- de dit **barranch** que baixa de Peñagolosa (1759, 38)

Bassa-Bassot⁵⁰

Concavitats que repleguen l'aigua de pluja, per a usos ramaders. Es localitzen al capdavall d'alguna pendent que conduísca la pluja fins el cau. La seua importància per a la història del terme és tanta com la de les raberes que el xafaven. El bassot, derivat de bassa, és el lloc natural o producte de l'acció humana que replega l'aigua de pluja per abeurar el bestiar. Hi ha bassots i basses repartits per tot el terme. Solen tancar una semicircumferència amb paret de pedra seca i alguns, com el de la fotografia, mantenen un espai de paret serrada per aconduir i guardar la rabera.

La neteja dels bassots per a la seua conservació té amistances amb la mateixa lluna, com tantes feines agrícoles i ramaderes. En veure que un bassot no retenia bé l'aigua, l'informador ens va aclarir que *'havia estat netejat en mala lluna'*

Dins la Tinença era un element bàsic, com l'abeurador, per a les seues raberes; d'ahí que el Llibre de Capítols d'Herbatge (Barreda 1986) ens en parle:

- (23) Dels porchs que es banyaran en les **baces**
- (102) De buydar **baces** ni piques. ..nenguna persona stranya ni privada que gos buydar baces ni piques que altri age humplides ni **baces** ni altres abeuradors de les terres dels herbatges...

A les visures només hem trobat un exemple, que manifesta més un topònim que no pas un genèric.

- - E de allí baxaren als **Bassots**, al sòl del pla de Vistabella. (1555, 10)

⁵⁰ <http://imatgies.blogspot.com.es/2014/02/bassa-i-bassot-generics-la-toponimia-2.html>

C

Cabeço

En repassar l'oronímia contrastada entre les comarques dels Ports i l'Alt Maestrat (Bernat-Guardiola 2001) comentàvem:

No s'empra com orònim en cap de les dues comarques, apareix però com a genèric a l'Alt Maestrat **-el Cabeço Pelat, el Cabeço de Gargant**, tots dos a Xodos-. Com a topònim apareix en ambdues comarques **-El Cabeço (X), (At), (B), (LM), (LT), El Cabeçolo (B)**.

Pel que fa al seu significat cal dir que en tots els casos es refereix a tossals rocosos de cim arrodonit.

Ja podem afegir el Cabeço, tossal proper a Sant Bertomeu del Boi, que també manté les característiques dels altres. No ho hem de confondre, però, amb una 'mola' o 'moleta', la qual remata el cim amb roca però fent corona i deixant un pla al bell mig. El 'cabeço', altrament, manté l'arrodoniment propi d'un 'cap'.

Calçada

'Solc o regueró per desviar l'aigua i evitar l'erosió' 2 'camí'. En els diversos contextos en què apareix el terme 'calçada' en les visures sempre respon a la segona accepció i, en tot cas, de vegades com a 'camí ramader' o 'assagador'. Caldria dir, però, camí 'calçat', adobat amb pedres perquè no hi haja solsidés. Si bé qualsevol tram de camí, després d'unes fortes plogudes, precisa ser adobat, en el cas de les costeres calia 'calçar' el camí, com es calcen les cebes, és a dir, realçant la coberta de materials. Les calçades apareixen en trams de camí molt costeruts que, a més de calçar-ne les vores per evitar que solsisquen, solen escalar-se. Encara trobem davant del Pont, al terme de Mosquerola un mas anomenat 'les Calçades' precedit d'una fortíssima costera amb un camí de ziga-zaga i la petja de l'enginyeria humana.

Apareix a les visures també com orònim o coma genèrics d'un topònim:

- a regonéixer lo camí y antuixà⁵¹ de la **Calçada** de la Rabosa (1555, 3)
- E de allí passa dit camí per la **calsada** de l'Albagés (1582, 46)
- endret de la **calçadeta** de Fabregat (1597, 20)
- Y més avall, pasada la **calsada** (1658, 43)
- en la puxada, hans de arribar a la **Calsadeta** (1715, 139v)

Actualment, trobem 'la Calçada' com a topònim que bateja un indret ferèstec on hi passava un antic camí. També és de tots conegut les Calçades, mas de Mosquerola, veí del Montlleó i paratge recorregut per un camí calçat i zigzaguejant (foto). En pobles ben allunyants, com ara Bocairent i Xert, hem trobat carrers que mantenen 'calçada' com a genèric. En tots dos casos es tracta de carrerons empinats, costeruts, que precisen ésser calçats perquè es mantinga la pedra que el conforma.

Camí

“Un camí: una franja de terra per la qual es marxa a peu. Les carreteres es distingeixen dels camins no solament pel fet que s'hi va amb cotxe, sinó també per ser una línia que uneix un punt amb un altre. Una carretera en si no té sentit; el sentit el tenen els dos punts que ells uneix. Un camí és l'elogi de l'espai. Cada part del camí té sentit per si sola i ens convida a aturar-nos. Una carretera és la despreciació victoriosa de l'espai que, a causa d'ella, avui ja no és res més que un entrebanc en el moviment de la gent i una pèrdua de temps.(..)

En el món dels camins la bellesa és ininterrompuda i sempre canviant; ens diu a cada pas: “Atura't” (*La immortalitat*, Milan Kundera)

Són molts els camins que trobem dins les visures i que, encara avui, podem localitzar. A més dels que porten als termes veïns, també els que ens acosten als diferents masos. A banda dels generals trobem els 'camins d'herbatge', assagadors pertanyents a la Comuna o Setena de Culla i un dels objectius principals de les visures. També el camí Real – 'camí que posa en comunicació les poblacions principals' DCVB II, 882 i 'camí ample i capaç per a carruatges, la construcció i conservació del qual corre a càrrec de l'Estat' DCVB IX, 311-que es correspon amb el que creua tot el terme des del collao d'Atzeneta fins el pont del Montlleó, marge mitger amb l'Aragó. Per últim hi ha un camí de Consell, que com especifica el text pertany a la vila de Vistabella, camí municipal. Aquest darrer no apareix al DCVB ni al DECAt.

⁵¹ L'antuixà, mot en desús, i sense restes toponímiques que en parlen, equival a terreny de pastura o de pas del ramat.

Dins les visures, en cada full podem trobar el mot camí, 4 o 5 vegades. L'exemplificació històrica és, per tant, només un bri.

- E seguiren dit **camí** fins al camí de Benaçal a Vistabella. (1555, 2)
- designant lo **camí** de l'abeurador (1555, 3)
- E puga camí, **camí** fins a Vistabella (1555, 9)

Camí d'herbatge

- e prengueren un **camí d'erbatge** que es pren al molí. (1555, 1)
- se engrava ab lo altre assagador o **camí de herbaje**. (1759, 39)

Camí real

- passat lo **camí Real** que va a Mosquerola (1555, 12)

Camí de Consell

- - posaren dos fites a hon se partex lo camí d'erbatge y lo **camí de Consell** de la present vila de Vistabella (1555, 14)

Lògicament, aquells camins esmentats al Llibre de Capítols (Barreda-1986) es triben referits als camins d'herbatge:

- (41) De fites e **camins**... o de camins que sien en la Terra dels Erbatges
- (97) De mallades, coves e **camins**.

En Bernat-2005 parlàvem de la importància dels camins i les conseqüències que han patit amb el despoblament dels masos:

El grau d'humanització, d'acció antròpica de cada terme, ha estat marcat per la densitat de camins, petja inequívoca del tràfec de masovers, pastors, comerciants, homes i dones que hi han 'fet camí'. En un mapa del terme de Vistabella del Maestrat, realitzat a les primeries del segle XX, hem pogut adonar-nos de la densitat onomílica d'aquest espai, la quantitat de noms de camins que mostrava el terme en eixa època en què vora la meitat de la població vivia escampada per l'ample terme. L'estat de conservació de camins, sendes i dreces ha estat lligada a l'ús quotidià que durant segles se n'ha fet. Calçar-los, terrar-los o llevar-los les clapisses que en dificultaven el pas han estat feines 'comunals', tasques col·lectives realitzades pel terme com a 'jornal de vila'.

El despoblament, però, que han patit les nostres comarques interiors ha implicat l'abandonament de molts camins. La natura, que –com diuen els savis masovers– en té l'escriptura més antiga, ha anat esborrant les petjades humanes. Salvador del Tossalet, informador en les nostres enquestes toponímiques pel terme d'Atzeneta del Maestrat, després de la seua jubilació al poble costaner que el va acollir, va poder comprar el mas que l'havia vist nàixer. La primera tasca que va emprendre fou reobrir els caminets que havia esborrat l'oblit. El camí que creuava el bosquet de casa, aquell que s'arrimava a la cisterna de la Solana o la senda que davallava cap als Clotets van renàixer amb la neteja de coscoll i l'estepa. Sens dubte havia humanitzat el paisatge.

Avui, doncs, molts camins han estat devorats per la vegetació. Argelagues, savines, ginebres, boix, pins i carrasques han desdibuixat els camins tants segles trepitjats. En revisar la cartografia de Vistabella (Bernat-2007) ja anotàvem les diferències entre edicions: les més actuals obvien els noms dels camins que encara apareixien en versions anteriors. Els diversos centres excursionistes tracten de recuperar els més importants: camí del Puerto, camí dels Peregrins, camí de Culla... Molts, però, van

desapareixent a mesura que els pocs pastors que hi restaven abandonen els masos per viure al poble. Sortosament, l'ajuntament actual pretén recuperar diversos camins abandonats i fer-ne promoció del seu ús com a paisatge continuat.

L'odonímia s'ocupa dels camins, sendes, carreteres, pistes. 165 són els topònims que tene com a genèric el mot camí. Cal dir que part d'aquestos 165 ja no resten en la vida quotidiana dels masovers. La cartografia de primeries de segle passat, sobretot la Planimetria feta al 1911 (foto), dóna compte de molts camins que, en esmentar-los, són coneguts pels antics usuaris però que han estat substituïts per pistes o desdibuixats per l'abandonament.

Cantal, -ar

Roca aïllada, pedra de gran tamany isolada. De vegades amb el significat creuat amb el tormo i el cudol. Nosaltres en parlar dels abundancials geològics (Bernat- 2003) fèiem referència al cantalar:

Lloc on abunden els cantals, pedres de gran tamany individualitzades'. El DCVB (II, 925) ens diu: 'lloc on hi ha molts de cantals'. El DG no replega l'abundancial. Coromines en DECat (II, 488) fa equivaldre 'cantalar' a allò que en diuen 'tartera' als Pirineus, i en OnCat (III,245) mostra un llistat de topònims amb l'abundancial 'cantalar'. Al respecte cal tenir en compte l'apreciació de Domingo (1997: XIX, 3) quan ens diu:

Com que cantal és 'pedra grossa' i, sense que tinguem en compte ara que, de tan grossa com pot ser, sovint anomena també rocasses, el col.lectiu cantalar, de Morella cap al sud, és "l'equivalència del que als Pirineus anomenen tartera" (DECat). El mot, aleshores, a més de funcionar com a element de la parla viva, el trobem fixat en la toponímia, de vegades actuant-

hi d'apel.latiu genèric, com és ara al nord valencià⁵², a Vallibona i a Tírig (cantalar del mas tal o a Fondeguiella, poble veí de la Vall d'Uixó, cantalars del Mató)

A més dels ja esmentats, trobem el Cantalar com a topònim a Benassal (vora el barranc

i al peu d'un morral d'on, segurament, es nodreix), Culla, la Torre d'en Besora i Guadalest. Colomina-91 localitza un cantalar com a nom de lloc a Sallent. Encara enguany vam poder recollir un cantalar del Mas de la Cambra, al terme de Vistabella, que és el resultat - segons el nostre informador- d'una 'esmunyida'⁵³ produïda per un terratrèmol de.."a saber els anys que fa". Avui és un pinar que no pot amagar la presència d'enormes cantals que davallen, escampats per l'aiguavessant oest de l'ombria del Bovalar, cap al Montlleó. Una mostra tautològica la trobem en el cantal del Tormo.

A les visures, des del 1555, trobem exemples del cantal i el seu abundancial.

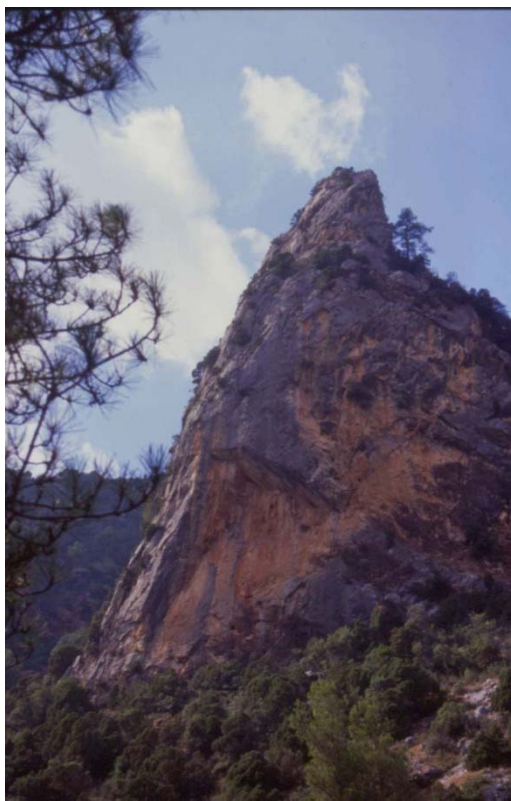
- A la man dreta, prop de **un cantal** ne posaren una nova (1555, 6)
- a part davall de unes roquetes blanques, entre uns **cantals** pardos. (1597, 11)
- 'en **un cantal** gros, feren una creu'. (1658, 48v)
- prengueren a regonéixer la via del **Cantal d'en Molinos** (1658, 41v).
- junt a uns **cantalars** saulonench(s) trobaren dos fites velles (1597, 79)
- trobaren una fita al sòl del **cantalar de la Cova de la Pedra** (1615, 124)
- al sòl del **cantalar**, ne trobaren altra (1658, 47v).

Cantell [gantél] i [kantél]

Roques aïllades, d'aspecte punxent, arestes o crestes que, sovint, acompanyen roques majors. Els diversos exemples trobats a Vistabella responen a aquestes característiques: *cantells de la Solana del Barranc Negre*, *cantells del Morral Roig*, *cantells de la Pinyalossa* (foto). En enquestar aquestos darrers vam anotar: "Perfil asserrat on els 'gantells' a contrallum es van dibuixar tan nítidament". Potser l'aspecte d'ullals esmolats d'alguna d'aquestes roques propicie la variant 'dantell' i 'dentell' que apareix en altres topònims, *els Dentells*, al Boi. A Culla (Ferrando-Roca 2006) ens defineixen els Dentells

⁵² Al terme de Xodos, la Cova en Poma replega una cantalla que hem sentit repetida en d'altres indrets semblants "Va caure i va soterrar un pastor i més de dos-centes ovelles..., ara només queda eixe **cantalar**" munt de roques que davallen fins el barranc.

⁵³ Esmunyida ens apareix com a topònim a Atzeneta, on també hi és 'solsida'; no el trobem, però, al nostre terme.

“Roques afilades en forma de dents cap a dalt <sic> hi ha a dos llocs del terme. En un cas l'informador em deia *el Ventell*, assenyalant-me una cresta de roca molt a prop del *Mas del Vent*”

Suposem que són derivacions de ‘cantell’ que, a més de la sonorització lògica de la fonètica sintàctica en ‘gantell’, ha pres la forma ‘dentell’ per trobar-lo semànticament més transparent que els seus predecessors cantell i gantell. El cas de Culla, potser trobe en el mas proper la seua raó.

Cantera

Pany de roca. A més de l'observació que en fa (Ordinas-2001) “Castellanisme per pedrera”, trobem diverses canteres amb un significat ben nostre. A Almassora hi ha la Cantera i el camí de la Cantera tot descrivint la paret que mostra el riu Millars en alguns trams⁵⁴. També Xodos ens ofería la cantera de les Pomeres, pany llarg de roca en les terres d'aquest mas. Al terme de Vistabella, *la Cantera* és un pany situat entre la Peralta i la Pena-roja. No creiem, doncs, que es tracte d'un castellanisme. Domingo-97 en parla “Derivat de *cantal* és **cantera**, que en català tan sols vol dir ‘roc gros’” Però, uns capitols abans ens feia saber:

Cantera. Que a més del valor de ‘pedra’ més general, des del baix Segre a Castelló⁵⁵ mostra sobretot un significat especial de costat espadat: ‘d'una mola’, a les serres de la Ribera d'Ebre que miren al riu, principalment pel costat de les Garrigues; ‘riba tallada que baixa a un riu fondo’, a la Plana. Entremig, però, hi torna a aprèixer el valor de ‘carena de serra’(a Alfés –Segrià- i a la mola de la Todolella-els Ports)

Canto

Si bé ens apareix a DECat II, 488 com a forma preliterària i s'associa a ‘cantell’ o ‘cantal’, a Vistabella, els exemples trobats es relacionen amb el ‘cim’, la part més alta que destaca de la muntanya; l'associaríem, doncs, a ‘capitell’, ‘capdamunt’, ‘pico’.

⁵⁴ J. Coromines al DECat, II, 488 ja ens en parlava ‘allà on és la riba tallada que baixa a un riu fondo a Almassora (les *Canteres* del Riu i de la Rambla)..’

⁵⁵ Caldria llargar-ho, com a mínim, fins el Millars.

Canto del Pouet, canto de la Serrada Vella, canto del Collado. Hem de sospitar-ne una influència ragonesa per l'espai on ens apareix i els informants que més l'empren. És d'ús ben estés a l'Aragó i amb minsa presència al nostre terme. Al veí Benassal hi ha l'*escola del Canto*, on acudien els escolars del Boi.

Cap

La part més alta, el capoll. També amb el sentit d'extrem. En Bernat-2000, en parlar del terme d'Atzeneta hi vèiem tres significacions:

"D'una banda en **Cap de Terme** es refereix a la part del terme més allunyada del nucli. La segona accepció la trobem en **Cap de la Serra** entesa com a cim o part més elevada. Per últim el **Cap del Sarvatxo** respon a una similitud d'una roca amb aquesta part del rèptil.

Aquest darrer exemple, metafòric, el trobaríem relacionat amb el nostre *els Cabets*. La primera la trobem a Vistabella amb el topònim *Cap del Pla*, com a extrem o final d'aquest orònim. Diversos són els exemples de cap com a cim d'una elevació, *cap de l'Ombria Roja*. Ja en les visures ens pareixia:

- - **lo cap** de l'Atzevar (1555).

Altrament, sí que hi apareixen com a locucions adverbials o simples adverbis.

Cap/ en cap, al cap, de cap a a cap, cap de Setena En cap s'alterna amb 'al cap' amb normalitat estadística en les visures del XVI, la de 1634 ja es manifesta decantada cap a 'al cap' i tret de 'en cap d'una roquissa' —sembla una frase copiada- desapareix la forma 'en cap' a favor de 'al cap'

- **al cap** del sargallar, **en cap** de un banquial trobaren una fita (1555, 4)
- E trobaren que tenia de ample XXX alnes **de cap a cap** (1555, 9)
- **en cap** de una llastra posaren una fita nova (1555, 17)
- **al cap** de la foya de la Artiga de l'Avench (1555, 17)
- **en cap** de un collet (1555, 18)
- **al cap** del baranch de l'Açor (1555, 18)
- **al cap** de l'Atzevar trobaren dos fites velles (1555, 20)
- **en cap** de un ribàs (1582, 47només 'en')
- E més avant **en cap** del toçal de Alfonça (1597, 80)
- **al cap** de una riscla de roques trobaren una fita vella (1597, 100)
- Sancho trobaren una fita **en lo cap** de un bancal (1597, 114)
- **en cap** de una roquissa trobaren una fita vella prop de un cantal (1687, 63)

Amb un sentit substantiu específic també se'ns mostren dos exemples

- entenia que s feya perjuhí a la vila de Culla, qui era **cap de Setena** (1597, 5)
- Issidoro Aparisi, **jurat en cap** de dita vila de Vistabella (1687, 58)

Capdamunt

Equival a cim, el punt més amunter d'una costera, d'un tossal, d'una lloma.. "Al capdamunt de la costera hi ha un collet per on trespons a l'altre costat" Molt emprat

en la llengua oral, se'ns mostra com una aglutinació de 'cap de damunt', tal i com ens ensenya la visura de 1634.

- **al cap de damunt** de dita foyeta (1634, 197 al cap de damunt > al capdamunt)

El capdamunt de les Llometes, prop del mas de Farsa, és l'única mostra toponímica que ofereix Vistabella..

Capoll i capitell

Pel que fa a les variants de cap, 'capoll' i 'capitell' res ens diu Ordinas-2001 ni Domingo-1997 que replega una variant 'capelló'. El DCVB recull 'capoll' com a 'cim d'una muntanya (Castelló)' També el DELC recull capoll com a cim, capdamunt, i ens mostra diversos exemples del Maestrat. Cap dels dos, però, ens parla de 'capitell' si no és en el sentit de part superior d'una columna. Afegim doncs, com a orònim, 'capitell' com el cim, la part més alta d'una elevació orogràfica. Anotem el capitell de l'Alvenc, capitell del Rotxàs de Dalt (roca que despunta dins el conjunt rocós del Rotxàs) i el capoll de la *Lloma* (a la lloma del Mas de Mor).

Carreró

A més de l'evident diminutiu de carrer, en aquestes contrades té un sentit ramader, carreró particular que enfilava les ovelles des del corral del mas fins la serrada d'aquest. Es tracta del 'braç' d'un camí ramader que va cap a un mas o corral. Així ho definíem en Berrnat-2000:

- apareix al nostre terme com cadascun dels ramals menuts dels assegadors o passos que ens porten al mas o altre nucli habitat.

La realitat d'un terme tan gran com el de Vistabella ens mostra, però, que hi ha més casuística amb el mot carreró: Als Bustals, darrere dels masos de la Lloma i de Toni, apareix un entramat de carrerons en xarxa que volten i uneixen diverses serrades i assagadors de major jerarquia: *carreró Ample*, *carreró dels Caus*, *carreró del Matissal*, *carreró de la Matissa*.. (vg.fig) També es manté, però, el sentit de carrer d'accés al mas, carreró del mas de la Lloma. Ja les visures ens oferien exemples antics del sentit més generalitzat:

- junt a un **carreró** que entra a un corral' (1658).
- Y més avant, junt a un **carreró** que entra a un corral (1687 i 1715)

Carretera

Camí i senda han estat els mots habituals per esmentar les vies de comunicació ancestrals que recorren tot el terme. Carretera queda restringit a l'àmbit de les vies asfaltades, interurbanes (*carretera d'Atzeneta*) o algunes de recorregut dins el terme com la *carretera del Pla* (a la fotografia) o la *de Sant Joan*.

A la Plana, a banda de les modernes carreteres comarcals i nacionals, potser per l'ús antic del carro –més inusual en aquestes contrades muntanyenques- hi ha nombroses carreteres i carreteretes de terra que recorren el terme fins a cada hort. Els camins són les vies majors que creuen part del terme.

Casa

Dins l'àmbit rural, hom pot definir-la com cadascuna de les edificacions, ocupades per una família o veí, que juntes conformen el 'mas'. Així hom pot sentir "*El mas de Gual té quatre cases, o veïns*" perquè quatre eren les famílies que l'habitaven en les diverses edificacions adossades o aïllades però veïnes. Al mas de Toni, Raquel –la nostra informadora- ens mostra aquestes cases: casa d'Inocencio, cas de Toni, casa de Festiva, de Dominga, d'Andelino, de Serafí, d'Amadeo, de Luciano, de Ramon, de Juan, d'Hipólito i de Rufino. Veïem, doncs, que el bateig de cada casa sol especificar-se amb l'antropònim del masover. De vegades, però, apareixen apreciatius i localitzadors per diferenciar les

cases d'un mas: la casa Nova (a l'Alberta), la casa de Dalt i la casa de Baix(a la Torre Martines)... D'altres, 'casa' bateja tot un mas, la Casa Nova, mas situat entre el Pinaret I el mas de Badal. També la Caseta de Làssero és un mas amb 6 veïns.

Si atenem la toponímia urbana, casa respondria a cadascuna de les vivendes que s'aveïnen en un carrer. L'antroponímia pren ací uns trets que analitzem en la introducció.

Caseta.

Deixem, com hem vist, aquells masos que prenen el nom de casa o caseta. Ens

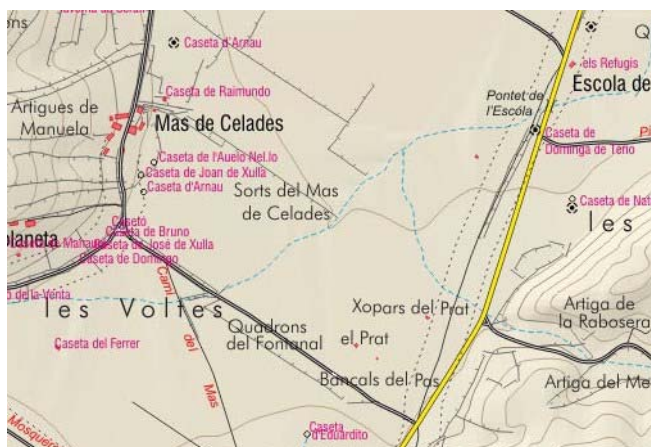

referim ací a l'edificació que té per funcions la de guardar els aparells del camp o arrecerar-se quan les inclemències del temps ho recomanen, les casetes de pedra seca.

La construcció del sostre pot ser de bòveda (amb lloses), terrada (amb cabirons i terra) i de teula. De vegades s'ocupaven estacionalment. En trobem per tot el terme. Hi ha centenars de casetes,

la majoria al Pla, que solen prendre el nom del propietari per al seu bateig (*caseta de Nel·lo, caseta del Forner*) però també el lloc on s'ubica (*caseta dels Quadronets, caseta del Pas*).

A la veïna Vilafranca, amb prop d'un miler de casetes catalogades, la pedra en sec ha esdevingut un símbol del poble i bé patrimonial, un atractiu turístic que compta amb un bon acompanyament bibliogràfic, com ara *Els homes i les pedres. La pedra seca a Vilafranca: un paisatge humanitzat* de Miralles/Monfort/Marín (2002). També Benafigos, amb el llibre de M.A. Martí (2007) *La pedra en sec a Benafigos*, recull les diverses construccions del terme veí.

Vistabella, des de fa un anys, compta amb l'associació Grévol que treballa per restaurar el patrimoni de la pedra en sec del nostre terme, al temps que en fa la catalogació. El topònim, el nom de la caseta, ha estat incorporat al catàleg com a

element patrimonial. Fruit d'aquesta tasca han estat diverses publicacions en forma d'opuscle. *La pedra i el ramat* o *La pedra i l'aigua*.

Casetó

Caseta menuda de pedra seca, sovint inserida en les parets del bancal o d'una serrada i sense bateig, com la de la fotografia. Com a genèric és ben escàs però encara recollim cinc topònims, com ara *casetó de Cul-roig* o el *casetó de Marieta*, casetes de pedra seca, sense la perfecció d'altres veïnes.

Castell

A més de les fortificacions, diversos 'castells' que hem trobat en les nostres enquestes responen a formacions rocoses de difícil ascensió i que, formalment, ens recorden alguna fortalesa. Ja les havíem trobat en els altres termes estudiats. En Bernat-Guardiola (2001) apuntàvem:

Roca prominent que recorda la forma d'una torre d'un castell: **el Castellet del Mas de Marín** (B), **els Castelletts** a la Serra del Boi (V), **el Castell** (X), **els Castelletts** (P).

Afegiríem el Castellet del Mas de Salvador al nostre terme de Vistabella. Al terme veí de Mosquerola trobem los Castillejos, nom de mas i roques prominents que li són veïnes, tal vegada l'exemple més visual. Aquest exemple de l'aragonés ens fa veure que es tracta d'una metàfora extesa més enllà del domini

lingüístic. En els diversos casos trobats no podem descartar trobar-hi restes d'algun

asentament antic però creiem que la forma del tossal és la que bateja així l'indret. També Ordinas-2001 hi reflexiona i afeg les anotacions de Galmés de Fuentes (1990) referides a Alacant.

Castellet (m): Prominència, sovint litoral, però no sempre, generalment de poca extensió, però també lloc enfilat damunt penyalars. És una clara metàfora que, per la seva repetida presència, especialment a Mallorca –encara que també apareix a Menorca i Eivissa-, pot ser considerada com a genèric, malgrat que cap dels diccionaris consultats l'inclouin amb aquest sentit. També apareixen les variants castellar, castellàs i castellet. Originàriament podia fer referència a construccions prehistòriques o a petites fortificacions musulmanes o cristianes (P. Xamena, 1991) de les quals no en quedin indicis, passant a identificar la protuberància rocosa que en constituïa la base. Segons A. Galmés de Fuentes (1990) *es muy abundante en la oronimia de Alicante el empleo de castell y sus derivados, para designar peñas, barrancos o montañas, aun cuando en tales lugares no existía, ni haya constancia de que haya existido en la antigüedad, la construcción humana a que su nombre parece hacer referencia. (...) Esta extensa serie quiere decir que castell y sus derivados, en la oronimia, ya no hacen referencia a la construcción humana, sino que han pasado a significar "roca o peña escarpada". Es, por tanto, una de las varias metáforas racionales (como serra, coll, etc.) que nos ofrece la toponimia de cualquier lugar, con lo que castell, en la oronimia, ha perdido su significado originario (como sera o coll), adquiriendo un nuevo valor*

A les visures ja trobem exemples. Els Castellets correponen a l'històric castellet de Sant Cric, sense restes clares de fortificació.

- E de allí va al **castellet de Sent Crich** (1555)
- E del **castellet de Sent Crich** puja per lo riu amunt (1597)
- Y de allí baixa al **castellet de St. Chrich** (1615 i 1634)
- baixa al **castellet de St. Chrich** (1658)
- baixa al **castellet de St. Crich** y puixa per lo Riu (1687)
- baixa al **castellet de Sent Chinch**, y puga per lo riu amunt (1715)
- y de allí baixa per lo collet avall y baixa al **castellet de Sent Chich** (1759)

L'accepció clàssica de castell com a fortificació la trobem exemplificada en el castell del Boi o de Sant Bertomeu i en el Castell, part més alta de les murades de Vistabella. Si ens fixem en la fotografia adjunta veiem que el castell del Boi es troba al capdamunt d'un tossal rocós que, encara que no posseïra l'edificació àrab,

rebria, de ben segur, el nom orogràfic de 'castell. En les visures ja ens apareix aquest 'castell dels Moros'.

- girant la via del **Castell del Boy** trobaren una fita parda (1634)
- girant la via del **Castell del Boy** trobaren, a la mitat de la muntada (1759)
- y avie dalt una artiga, nomenada del **Castell** (1759)

Cau

És el forat que serveix d'amagatall per a diversos animals, raboses, teixons i, sobretot, conills. A banda dels caus aïllats, sol ser un espai ple de caus els crebadals, els pedregals, i zones d'esmunyida i solsida. En definir-nos 'els Cauets' el nostre informador parlava d' "eixe crebadal". Cau de la Rabosa és una mostra toponímica d'aquest genèric. Hi ha el sinònim 'llodriguera' sense mostres toponímiques.

Cingla i cingle

Hauríem de corregir algunes afirmacions que en textos anteriors (Bernat/Guardiola-2001 i Bernat-2000) referíem:

CINGLE/CINGLA

El Montlleó assenyala el canvi de gènere, masculí al nord -el cingle- i femení al sud -la cingla-. Canvia el gènere i no el significat⁵⁶: cadascuna de les faixes verticals d'una roca. **La Cingla Primera** (faixa de **les Roques del Raudor** (At), **les Cingles Roges** (X), **el Cingle de la Picossa** i **el Cingle de la Burra** (C), **el Cingle Verd** (Cu). També els trobem toponimitzats: **La Cingleta**, **La Cinglella** i **L'Encinglador** (X), **el Barranc dels Cingles** (C). (Bernat-Guardiola)

CINGLA, en femení, és cadascuna de les parets llises en què es fragmenta una roca entre el cim i el barranc. A les Roques del Raudor se li coneixen tres cingles o esglaons verticals.(Bernat-2000)

Cap de les dues afirmacions eren del tot veritat. Responien, això sí, a l'observació d'una sèrie de termes on no havíem trobat la diferenciació. Vistabella, però, ens ha mostrat la complexitat de cingle i cingla.

La majoria de diccionaris només repleguen l'accepció rocosa de cingle, que també apareix en el glosari que ens presenta Beltran-98 com 'espadat'. S'alternen les dues grafies cingla-singla i els dos gèneres el cingle i la cingla.

Cingla, en femení, en aquestos diccionaris es presenta com la corretja o peça d'espart., només Coromines ens parla de la variant femenina amb sentit oronímic. Nosaltres ja anotàvem (Bernat-95 i 2000) la variant femenina, majoritària per aquestes contrades. Per trobar accepcions oronímiques hem d'acudir sempre a l'entrada masculina '**cingle**'. Veiem que en diuen alguns diccionaris més especialitzats:

⁵⁶Hom aprecia una diferència entre la cingla com una faixa i **el cingle Verd** de Culla com una rocassa on no s'aprecien les faixes marcades, tot i la verticalitat del **cingle Verd**. Quan això passa als Ports se substitueix el genèric per **roca**: **roca Roja** a Cinctorres, **roca Roja**, **roca del Corb** a Portell.

- -DG, p.196 '1.Espadat de roca que forma timba, al cim o al pendent d'una muntanya (Catalunya, Maestrat.) 2. Espadat vertical o quasi vertical, allargat, d'un relleu estructural en terreny estratificat, format per una capa de roca resistent a l'erosió intercalada amb d'altres roques més toves o coronant-les'.
- -RTM, p.22 1.Espadat de roca que forma timba, al cim o en el pendent d'una muntanya. 2.Relleix de roca.
- -DCVB, III, p.153 Relleix o faixa de terreny horitzontal o poc inclinat, situat entre dues timbes superposades.
- -DECat, II, p.711 En català 'cingle', a més del seu sentit de 'espatat de roca' té l'accepció de 'relleix, replà al mig d'un cingle'.

Ni el Diccionari Geològic ni el vocabulari muntanyenc ens porta al sentit que, encertadament, Andreu Beltran posa com a preferent perquè el RTM aporta l'accepció de 'relleix' però només 'rocós'. Amb tot, ha estat en les darreres enquestes, realitzades a la zona de la serra del Boi, dins el terme de Vistabella del Maestrat, que hem pogut constatar 'in situ' el sentit de 'terreny llaurat, abançalat i conreat', que respon a la definició de 'faixa de terreny', de les cingles del Mas de la Serra. Veritat és que es troben entre diversos cingles rocósos i que, possiblement, li prenguen, metonímicament, el significat.

Altrament, hi ha un topònim a Benassal -esmentat per A. Beltran- conegut com la 'Singla Llaurada' que ens aclariria una mica més les nostres sospites. Ramon Amigó, que com a bon toponimista compartia l'arxiu amb l'enquesta sobre el terreny, en el seu llibre sobre Siurana de Prades en diu:

'Les cingles, una paraula del gènere femení, són els relleixos que queden entre el capdamunt d'un pany de cingle i la part baixa del mateix pany de paret que continua cap en amunt. Es tracta d'uns replanets poc o molt inclinats, llargs i estrets, però alguna vegada no tan estrets perquè no s'hi pugui plantar alguna cosa, o portar-hi el ramat a pasturar'

L'estiu de 2008, en revisar un antic camí que, des de l'ermita de Sant Bertomeu, aplegava al mas de la Serra, uns masovers ens van indicar que , tot i que el camí

s'hauria perdut per la manca de tràfec, i la consegüent creescuda de romers i argilagues, havíem de caminar per 'la segona cingla', evidenciant l'horitzontalitat de l'orònim.

Curiosament, OnCat no té cap entrada toponímica de 'cingle' ni 'cingla'. Moreu-Rey no dóna la significació lligada al terreny i abunda en les propostes rocoses.

Ordinas-2001 ens aporta alguns aclariments des de les Illes:

Cingle (m): Relleix, replà o faixa de terreny horitzontal o poc inclinat, situat entre dues timbes superposades. És una accepció que el DCVB enregistra a Mallorca i Menorca, ben diferent de la que té en el Principat, on fa referència a un espalat de roca que forma timba, al cim o en el pendent d'un muntanya. L'ètim prové de dos mots llatins que comparteixen el mateix sema cing(k), que ens informa que les paraules que el porten tenen a veure amb la idea de cenyir, deriven en català *cint i cingle*, les variants *cill i cingla*. A Mallorca és on apareixen la major part dels representants toponímics, convertint aquest terme en el més nombrós per a significar la idea d'escalonament del relleu.

Monzó (1951) en parlar de 'muestras de romanía' inclou el topònim *los Cinglos* i ens diu el següent:

CINGLOS (Los),- *De cingulos*. Cuando una vez estábamos en los despeñaderos del Cabezo Royo (...), preguntamos al pastor que nos acompañaba, qué era un *cinglo*, y no contestó otra cosa que el estrecho y largo estrato de piedra por donde íbamos, pero que también se daba al despeñadero. Generalmente, en valenciano se conserva la palabra *cingle*, con la excepción de algunos lugares en donde está viva la voz *riscle*. En el Magro se les suele llamar *cintos* –ELS CINTOS DE LA PENYA ROTJA-, que vienen a tener un origen parecido.

ENDIZE, però, no estableix cap diferenciació clara entre zingo i zingla.

Veiem, ara, els exemples de les visures

- donaren lo camí al dit Albalat lo que travessa davall **les Cingles** (1555, 2)
- lo antuixà de **les Singles d'en Fabregat**. (1555, 3)
- lo dit camí se engrava ab **los antuxans de les Cingles** (1615, 113)
- prop del procurat davall **lo cingle** de la moleta (1615, 121)
- davall **lo single** de la Moleta (1634, 206)
- **les singles d'en Fabregat** (1658, 40v)
- en la terra de l'herbatge y **antuxans de les Singles** (1658, 40v)
- passat lo percur, a la primer *singleta de roques* feren altra creu (1759, 17)

No sembla massa aclaridor. Si bé, d'una banda trobem que els casos femenins –la cingla- es troben lligats a espais ramaders –evidentment plans- mentre el masculí –lo cingle-

presenta un valor oronímic equivalent a roca, verticalitat del terreny 'lo cingle de la moleta'. També en les enquestes del Boi hi trobàvem la cingla de la Vinya –només com a faixa de terreny hom pot entendre que s'hi conree la vinya. Ara bé, si aquesta divisió semàntica recolzada pel gènere -cingle com a pany de roca i cingla com a relleix intermedi entre dos cingles-

ens porta a entendre aquest univers, l'exemple de 1759, en parlar de 'singleta (femení) de roques' ens aboca a nous dubtes. Dubtes que avui, en desdibuixar-se la transparència del genèric, es repeteixen tot barrejant els gèneres i portant-nos a creuar les definicions. En conclusió. Cingle és equivalent a roca vertical, cingla a faixa de terreny comprés entre dues roques o dos cingles. No obstant, el creuament semàntic existeix pel fet de la proximitat –veïnatge- i l'abandó del món rural amb la consegüent opacitat dels mots. Caldrà veure, encara, els termes del veí Aragó com 'recinglo'.

Cisterna

Dipòsit destinat a recollir 'aigua del cel', 'aigua de les plogudes'. Hi ha cisternes separades de les edificacions del mas que acullen l'aigua de qualsevol terreny inclinat. Moltes són veritables obres d'art. Algunes es troben pegades al mas, tot aprofitant l'aigua acollida per les teulades i conduïda per les canals.

En tractar de diferenciar la cisterna de l'aljub ens trobem amb diverses dificultats. A Benitatxell (Buïgues/Colomer 2002) ens diuen sobre les cisternes que

“..són dipòsits cilíndrics o en forma de gerra, excavats a la roca, amb les parets impermeabilitzades per evitar les pèrdues de l'apreciat líquid (.) **les cisternes** repleguen l'aigua de les teulades de les casetes, recollida mitjançant canalons disposats a l'eixida de la teulada o, més habitualment, la recullen dels bancals adjacents a través d'un sistema de conduccions que porten l'aigua a una aigüera on es filtra abans d'entrar a la cisterna.

Els aljubs també són dipòsits subterranis, excavats a la roca o construïts de fàbrica, habitualment de planta rectangular. Tenen més capacitat d'emmagatzematge d'aigua que les cisternes”

A Benafigos (Martí-2007) se'ns explica:

“**Els aljubs** són dipòsits o cisternes subterrànies, excavats en la roca o construïts de fàbrica. La seua planta sol ser circular, rectangular o transversal, no tenen molta profunditat, estan coberts amb volta i són capaços d'acumular aigua de pluja, normalment aconseguida per superfícies de captació com els pous, mitjançant una teulada de les casetes o per escorrentia del terreny.

El seu origen possiblement pot vindre del Neolític. En aquesta època es feien contruccions similars, és possible que en època ibèrica es perfeccionaren i en temps dels sarraïns es van difondre àmpliament. La paraula àrab *al-yubb* vol dir *pou*, els àrabs construïen aquestos pouets a la vora dels camins per auxili de

viatgers i peregrins; les seues tradicions i tècniques han arribat fins als nostre dies segons diuen García Lisón i A.Zaragoza. Pag.77

Més clarificador, però no definitiva, resulta la diferenciació que ens presenten les descripcions del llibre *L'arquitectura de l'aigua a Benlloch*

Els aljubs són unes construccions normalment de base rectangular o trapezoïdal (tot i que a Pedrafita i a els Forns n'hi ha alguna de rodona) excavades al terra o a la roca i cobertes amb volta de pedra o rajola, falsa cúpula de pedra seca o, més recentment, biguetes i blocs de formigó.

El seu emplaçament respon a criteris no gens atzarosos. Cal trobar una zona accessible al ramat i a les persones, propera a les vies i les cases i sobretot que tinga algun punt d'abastament que aprofite al màxim les esorrenties que es poden generar en èpoques de pluja. (.) Per això és normal trobar-los en les interseccions entre camins i petites canals de desguàs natural de muntanyes o costeres. (p.40)

Les cisternes són dipòsits d'aigua excavats a terra amb una profunditat de varis metres (de 2 a 5) de base quadrada o rodona més bé estreta. L'aigua s'emmagatzema de la pluja que mitjançant originals sistemes de teules i canals arriba al seu interior.

Amb les cisternes els sostres de les cases passen a ser receptors d'aigua que dipositada en un lloc tancat i fosc es conserva fresca durant temps. (p.74)

Tot i veure les diverses definicions i el tractament diferenciat d'alguns tractats, només les apreciacions del text de Benlloch suposa la cisterna com un dipòsit lligat a la casa mentre l'aljub se'n separa. També l'ús de l'aigua sembla reduir-se al consum humà en la cisterna i és d'ús ramader i més general el de l'aljub. Un dels nostres informadors del terme d'Atzeneta definia l'aljub com una cisterna sense lluir. A Vistabella hom parla sempre de cisterna, estiga vora la casa o aïllada, reba l'aigua des del teulat o per reguerons fets al terra, però si l'enquestador deixa anar el mot, aljub apareix com a sinònim dins la mateixa conversa. Pensem, doncs, que es tracta d'un doblet lèxic amb origen llatí (cisterna) o àrab (aljúb) i que la solució romànica predomina en aquestes contrades front a d'altres més meridionals.

Amb tot, trobem un topònim interessantíssim i excepcional, 'el Gip' que considerem lligat a la forma *algib* del castellà que ens mostrava el DECat⁵⁷. Aquest es troba a la

⁵⁷ ALJUB, 'cisterna rústica', de l'àr. *gubb* 'pou', 'cisterna'. 1ª doc: S.XIV (.) En castellà predominà una forma *aljibe*, que suposa una pronúncia **gibb* vulgar i local en àrab (com a castellà ja es troba *algib* el 1202, *algibe* el 1278. Pag 203 Diccionari Etimològic i Complementari de la Llengua Catalana

vora de la font de l'Alfarder, lluny de cap mas.

Actualment hem d'afegir l'aparició de la **cisterna forestal** que sòl recollir aigües d'escorrentia d'alguna font o d'un terreny costerut. Diversos exemples trobem a la zona de la Vallussera, fetes d'obra o simples dipòsits metàl·lics.

Clapissa, -al

En parlar dels abundancials geològics (BERNAT-2003) hi fèiem diverses reflexions, vàlides encara:

CLAPISSAR,-AL⁵⁸

Espai amb abundants clapisses 'roques més o menys planes adosades al terra'. El DCVB (III,187) el recull com "paratge molt pedregós"(Benicarló) Coromines al DECat (II,735) distingeix la 'clapissa: esllavissada de pedra mitjana' de la 'tartera: caos de grans blocs'⁵⁹ però ens adverteix de les diverses significacions que pren segons els llocs 'A la Salzadella és una roca irregular amb forats però fixa mentre que la clapissa es diu 'cascallá(r)'; a Alcoi són 'pendents rocosos' però no precisa si de roca fixa o solta que, creiem, seria aquell semema pertinent per al cas. A més de diversos exemples del País Valencià esmenta els abundancials 'clapissal' i 'clapissar'. Nosaltres mateix (Bernat 2000:45) també replegàvem 'clapissal' com "tereny ple de roques llises o lluises"

(Guirau 1995).

Hem pogut recollir els següents topònims: Barranc del Clapissar a Benassal. Amb els sufix -al se'ns mostra a Benafigos el Clapissalet i a la veïna Atzeneta del Maestrat, Cócó del Clapissal. Mas de lo Clapissal a Xert. La variant el Clapissar correspon a un talassònim situat a Morvedre, amb un fons de roca i fang. Un cas diferent el presentaria el Clapissar, a l'Albufera, 'lexicalitzada localment com a 'superfície aquàtica lliure de vegetació, una mena de lluent'

El DG el considera sinònim de 'claperal'.

Ens interessa ací remarcar les variants que apareixen en les diferents visures: clapissal, clapisal, clapiçal –merament gràfiques- i **clapiseral** o l'adjectiu 'clapisosa'. Observem les variants de 1759.

⁵⁸ Per a les diferenciacions entre 'clapissa o claper, cascall i cantal' vegeu Domingo-97, Peraire-1999 i Bernat-2000.

⁵⁹ La 'clapissa' del Pirineu equivaldria al nostre 'cascallar' o, millor, 'sargallar'. La 'tartera' pirinenca, altrament, s'acosta més al nostre 'cantalar'

- no n'í possaren per ésser **clapissal** y roques (1597)
- no n'í ha per ésser **clapiçal** i roques (1615)
- no n'í ha per ser **clapiçal** y roques (1634)
- Y més amunt no n'í a per ser **clapisal** y roques (1658).
- més amunt no n'í a per ser **clapisal** y roques (1687)
- ni meñys n'í posaren per ser tot **clapisal** y roques (1715)
- per ser tot **clapiseral** y roques que no es pot cultivar, no y trobaren ninguna fita, ni meñys n'í posaren (1715)
- ni menys n'í posaren per ser tot **clapissal** y roques (1759)
- per ser tot **clapiseral** y roques que no es pot cultivar no y trobaren ninguna fita ni meñys n'í posaren (1759)
- Y per ser tot **terra clapisosa** y hermissa la dita serra que no es pot percurar (1759)
- provehiren que, per ser tot roques y **clapises** (1759)

Ens trobem prop també del sentit de 'fiteral'

Clot

La bibliografia a l'ús coincideix a incloure'l dins els terrenys depressionaris. Domingo-97 observa que al sud del PV sol anar unit a l'aigua; no és el cas de Vistabella on sol referir-se a lloc de conreu, bancal enclotat, fondo. La definició de (Miralles-Monfort-Marín 2002) en parlar del terme de Vilafranca, 'Bancal situat a la part més baixa de la finca' s'adiu a les nostres observacions.

Clots de Catxerul.lo, Clots de Marimon, clots del Mas de Salvador (foto), els Clots (baix de la Graïda) **el Clotàs**

(capadamunt del barranc del Tovàs del Colomer), **els Clotets**... Hi ha clots en gairebé tots els masos. De vegades són bancalets que ocupen el mateix barranc.

Clotada

Domingo-97 ho considera com un augmentatiu de 'clot' que ja recollíem a 'clotàs'. Barranc de la Clotada (VF) clotada del Corral de Badenes, i clotada del Mas de les Roques en serien exemples toponímics.

Clotxa i cocó.

Una vegada més, ens trobem amb termes que per alguns informadors tenen trets diferenciadors precisos i per a d'altres es confonen. Majoritàriament, però, el cocó és un clotet en una roca mentre la clotxa, més grandeta, sol trobar-se als barrancs com petits tolls o bassetes, siguen dins d'una sola roca o en la confluència de diverses roques, la disposició de les quals permet retindre l'aigua. De fet, a la Vallussera tres masos estan batejats com a Clotxa de Dalt, del Mig i de Baix, tot rebent el bateig d'una clotxa que hi ha al bell mig del barranc, on sol quedar-se l'aigua més temps. El creuament semàntic dels dos mots ens el brinda el topònim el Clotxó, mas que rep el nom d'un cocó de tamany considerable conegut amb el tautològic nom d'els Picons del Clotxó, picons com a diminutiu de pica.

En Bernat-2000 en féiem unes observacions:

CLOTXA-COCÓ. Una vegada més, ens trobem amb termes que per alguns informadors tenen trets diferenciadors precisos i per a d'altres es confonen. Majoritàriament, però, el cocó és un clotet en una roca mentre la clotxa, més grandeta, sol trobar-se als barrancs com petits tolls o bassetes, siguen dins d'una sola roca o en la confluència de diverses roques, la disposició de les quals permet retindre l'aigua.

El mot 'clotxa' ha estat considerat com un 'valencianisme lèxic d'ascendència mossàrab' (Sanchis Guarnier dins Aproximació a la història de la llengua catalana) mentre Coromines al DECat, II, 768 ens fa saber de la presència d'aquest mot, des del Pirineu fins al sud de València, tot atorgant-li un origen prerromà. Hi parla també de les coincidències semàntiques amb el cocó.

El nom de 'cocó' està força extès dins l'àmbit lingüístic. A banda d'altres significacions, en el sentit de clot natural obert en la roca el trobem també a llocs tan diferents com Almassora (barranc del Cocó per ser una petita cavitat que recull l'aigua que cau d'una séquia elevada) o en una cançó d'U.C. –grup eivissenc– que en parlar de les flors del baladre ens deien:

- Flors de baladre en un torrent / Per on no passa mai sa gent
- ...e ses teulats quan tenen set / En es 'cocons' fan un glopet

De fet, Ordinas-2001 recull el mateix sentit que trobem a Vistabella

Cocó (m): Els clots naturals oberts a la roca i que s'omplen d'aigua quan plou, o quan hi arriba la mar, i que antigament servien d'abeurador (tant d'animals com dels propis treballadors forestals) i de dipòsit d'aigua fins que s'acabàs, són anomenats cocons (Brunet, 1992).

A la foto veiem el *cocó del Savinar*, clotet natural a la roca i cobert, després, amb un

casetó que pren el nom de cocó. Potser explique el fet que 'cocó' siga genèric per a les casetes de pedra seca en alguns pobles del Baix Maestrat. Aquesta utilitat com punt per beure és ben coneguda pels pastors del terme. Fins i tot, ens comenten que alguns embrutaven l'aigua per fer una mala passada al pastor que

venia darrere.

Coll- Collada –Collet –Collado

L'estudi complet d'aquesta entrada la trobeu en l'annex **De colls i collets**. Amb tot, n'oferim una introducció:

La primera consideració correspon al tractament conjunt, en principi, dels quatre orònims. Tot i les diferents significacions dels mots, ens trobem amb un seguit d'interferències, coincidències, proximitats significatives, creuaments etimològics..., massa elements per no abordar-los de manera conjunta. Caldrà, això sí, fixar-ne els límits i les seues significacions actuals al terme de Vistabella i voltants.

VISTABELLA: collet dels Pinarets (capdamunt i pas) vora el collet dels Racons (pas) ; collet del Mas de la Torta (tossal allargassat entre barrancs cap al barranc de la Vallussera) També el collet del Mig o el collet Llarg com apèndix de la lloma de Benafigos sobre la Vallussera. A banda els nombrosos collets com el del Borguillo, elevació major dins la serra.

ATZENETA: Collet de l'Alvenc, definit com una llometa, el Collet definit per l'informador com a llometó. El tossalet del Rectorret o collet del Rectorret. El Colletet, al capdamunt del barranc de les Pruneres. També com a sinònims colletó del Rosso i tossalet del Rosso. Coll de palos i coll de Paleta, ambdós situats entre sengles tossals. Coll de l'Armeler o de la Manxa, mitger amb Culla I amb sentit de pas o collado. També el coll de la Bassa i el del Gitano, tot passos. Un collet del Carrascal, però, com a pas.

BENAFIGOS: Hi ha diversos collets com a apèndix de la lloma de Benafigos o de l'altra banda, al terme de Culla, dibuixats per les voltes del Montlleó. No es tracta, però de voltes planes, sinó que es troben ja dibuixats en la costera de la mateixa lloma. A banda dels nombrosos collets com a elevacions hi ha també el coll de l'Hortissella en aquest mateix sentit de collet.

XODOS: el collet de la Tia Bruna és un apèndix del collet de Paco, tot manifestant la partició de la propietat. El collet del Mig es defineix com una lloma allargada.

Cormo

És mot habitual com a sinònim del capdamunt. El DCVB el fa vindre del castellà 'colmo' mentre Coromines considera 'colmo' com un mossarabisme provinent de CULMEN. Colmo i cormo –rotacisme- apareixen per totes les terres de Castelló. Recordem 'colmeret' com el collidor de taronja especialitzat en pujar als arbres per collir les més allunyades del terra.

El *cormet de les Saleres* és el punt més alt, dalt les *saleres d'Amadeo*. Potser els diversos topònims de Benafigos relacionats amb Cormana tinguen alguna relació. Cormo és el genèric més usual a Borriol i Sant Joan de Moró per tal d'identificar els diversos cims i, per extensió, tossals.

Corona

A Vistabella trobem corona com a topònim –tossal i mas. La descripció del lloc, però, ens defineix el genèric, no sols com la part més alta sinó pel fet de veure's coronat per

diversos cingles de roca que l'envolten. El cim planer i arrodonit' de què parla Coromines ens porta també a les diverses 'moletes'. Potser la diferència rau en el fet que aquest capdamunt no és un bloc compacte de roca, com en el cas de les moles. Al terme de Lluçena hi ha també 'les Coronetes' que l'IGN els atorgava un rang militar pujat en esdevindre 'coroneles'. A la veïna Xodos, les Coronetes, són un apèndix rocós del Marinet. Ordinas-2001 ens aporta les següents definicions

Corona (f): La part més alta d'una muntanya (DCVB, 3). Per generalització es pot anomenar corona a tot allò que envolta o constitueix la part superior d'una cosa. Doncs així es pot anomenar també un cim, sobretot si és d'acabament prou vistent. Sembla ser aquesta l'explicació del topònim eivissenc que en constitueix el màxim exponent. Altrament, en diversos indrets corona té des de molt antic el valor de <cim planer i arrodonit> (DECLIC, 2). Pag.78

Corral

Tros de terra tancat de paret i descobert totalment o en gran part destinat a estatge del bestiar' DCVB III, p.570. Les diverses construccions que omplen els pobles del Maestrat mantenen una proporció major d'espai cobert. Sol ser la construcció on es troben els arcs de pedra seca més bonics. Alguns es troben exents del mas i altres adherits. Actualment resten poques raberes al terme i hi ha molts antics corrals abandonats. A les visures trobàvem diverses mostres amb variants morfològiques.

- al tercer banqual, damunt **lo corralet** trobaren una fita y contrafita (1555, 6)
- y a l'altra part derrocaren **un corralàs**, estava en lo camí de l'herbatge (1597, 71)
- camí que tira devés **lo corral** dels Valencians (1658, 46v)

- y la trobaren ab dos **corralets** derrocats (1658, 41)
- en la qual entra lo assagador de herbaje del **corral dels Valencians**, la qual mallada, per lo semblant, és de herbaje (1759, 43)

A 'Les ordinacions de la vila de la Serra d'en Galceran' trobem diverses rúbriques relacionades amb els corrals.

“Respecte dels corrals, s’especifica clarament com havien de ser, diferenciant una part descoberta d’una teulada, que havia de tindre com a mínim tretze cabironades d’amplària (uns 50 m), sent els jurats els encarregats d’indicar el lloc on s’havien de construir (rúb. 127). El tancament del corral podia ser de qualsevol forma, inclús amb argelagues(rúb. 112)

Corralissa

“..molt viu per a un corral gran a muntanya a tot el Nord valencià” (DECat II, 950) També al DCVB apareixen diverses definicions que van des de gran a petit, en alguns indrets reconeixen a aquells que no ten teulada i també com a despectiu de corral ‘corral abandonat i mig caigut’

La Corralissa bateja dos masos del terme de Vistabella: *la Corralissa* i *la Corralissa del Bovalar*. Altrament, com a genèric, ens apareix la *corralissa del Mas de Marimon* i la *corralissa de la Solaneta*, en tots dos casos es tracta de corrals a muntanya, lluny de qualsevol mas.

Costa- Costera

'costa, pujada'. Si bé podem parlar de sinonímia entre costa i costera hi ha algun matis que pot variar-ne la significació. Els exemples denoten que es tracta d'un pendent en l'aiguavessant d'un collet, pujada o baixada. En tot cas 'costa' només apareix toponimitzada com la llarga costera que separa el pla dels Molins de Vistabella, mentre 'costera' i 'costereta' apareix cada vegada que es vol expressar l'aiguavessant d'un collet.

- E quant foren a la **costa**, davant los molins de Foyadòries (1555, 8)
- E de Vistabella va la Costa avall camí, camí, (1555, 9)
- ..en lo qual camí y a dos mallades de erbatge en la Costa damunt los Molins (1658, 48v)
- en lo qual camí y a dos mallades de herbaje en la Costa, damunt los molins, (1759, 59)
- més avant va per la **costera** amunt e puga a la selleta delà del baranquet (1555, 7)
- Y anant de pla, davall la costera del sobredit tormo, davall lo sobredit camí de Vistabella, davall un pi gros trobaren una fita vella. (1597, 14)
- Y puxada dita costereta, alt en lo pla, trobaren.. (1658, 46)
enmig de dita costera trobaren una fita (1687, 72v)
- seguint la dita costera, en lo mig de ella trobaren dos fites velles (1715, 134v)

Avui la Costa és referida a la vessant compresa entre el raval de Sant Roc i la penya Aguda. Trobem diverses costeres, dins el poble i a masos, i un interessant 'els Costerons' entre l'Aldea i la font Nova. En certa mesura, costa seria la totalitat de la pendent d'una muntanya mentre costera respondria a trams d'una ascensió.

Amb tot, convindrà tornar sobre els conceptes, tants dins les visures com en la realitat d'avui, tan en els apel.latius com en el significats dels topònims. Pensem en els casos de la Costa als termes de Vistabella i Benafigos com tot el conjunt de l'aiguavessant entre el poble i la part més baixa, siga el Molinet, la foia d'Ores o, en el cas de Benafigos, la partida de Baix.

Podríem establir una relació costa (escala) / costera (esglaó).

Cova

'Cavitat càrstica o galeria situada a l'exterior de manera horitzontal o subhoritzontal i que és penetrable per l'home. V.t. balma' Creiem encertada aquesta definició del DG, 256, que inclou, entre altres, els derivats 'covarxa' i 'covatella' que trobem per aquestos indrets. Un noranta per cent de les coves que hem recollit al terme de Vistabella responen a aquest sentit de 'balma' o 'abric',

poc profundes i més o menys grans quant a la cobertura de la pluja (Veure també **arrimança**). El difícil replà solia tancar-se de paret per fer la funció de corral o mallada. A les visures, moltes vegades s'hi especifica la funció i la titularitat amb el complement 'de herbatge'.

- E de allí pugaren a la cova nomenada d'en Fabregat, la qual trobaren ésser, per lo semblant d'erbatge (1555, 3)
- junt als camins mallades y coves de herbatge (1597, 4) ans de arribar a la cova de les Covatelles (1597, 26)
- en lo endret de la cova del Colom a l'Avellanar (1658, 47v)
- Y a la mà esquerra davant dita cova trobaren la fita [que] dóna la visura passada (1759, 46)

Viciano⁶⁰ ens va exposar una observació interessant pel que fa a la diferència entre cova i mallada. Una simple arrimança esdevé mallada quan es pernocta i se sol acondicionar amb parets que fan de corral dels animals. A més, s'hi observen restes del foc.

Crebada

Espai clivellat, amb moltes roques esgallades, on hom percep l'efecte de l'acció càrstica. A Bernat-2000, només ho intuïem:

CREBADAL, com el clapissal, respon a un terreny força rocós però, a diferència d'aquell, està més relacionat amb els efectes climatològics que han fet de les roques munts de trossos més petits i irregulars. El paratge de la Roca de la Cova és un exemple d'aquesta multiplicitat de formes físiques: crebada, clapissal, alvenc, badall, forat..

Tot i el seu ús habitual, **solsida**, que en certa manera recolliria el sentit d'efecte d'una crebada, no ens apareix com a formant de cap topònim al terme de Vistabella; sí que hi ha la *roca de la Solsida* a la veïna Atzneta. Hem pogut determinar, en les nostres enquestes, diferències entre 'solsida' i 'portell', tots dos relacionats amb un hiperònim **esmunyida**, també emprat a la zona, que seria sinònim del general 'esllavissada'. Avui la *solsida* està referida a una paret o ribàs d'un bancal, mentre el 'portell' s'aplica a una paret derruïda d'una serrada o tancat. El text de les Visures, però, empra 'solsida' també per a parets.

- E com dit camí si haja derruyt y esgarrat per les aygües y fetes **solsides** (1634, 210)
- trobaren unes **solsides**, les quals provehiren y manaren al dit Pere Campos les adobe (1658, 44)
- trobaren, des de el cantal arenisch que està la creu fins a la portera, sed **solsides** en la paret del mas de M^o Lluís Climent. Y provehiren se li manàs al dit M^o Lluís Climent torne dites sed **solsides** dins de un mes, sots pena de 30 sous (1687, 62)

⁶⁰ El seu llibre 'Per cingles, avencs i masos' conté un seguit d'articles relacionats amb coves de les comarques del nord.

Tornem, però, a les crebades. En realitzar les enquestes al terme de Xodos vam poder recollir una dotzena de topònims que s'hi relacionen (*la Crebada, la Crebada de Baix (mas), la Crebada de Dalt (mas) poet, solana, roca i pas de la Crebada...*) fins i tot com a genèric, *crebada de l'Eixut*. En tots els casos es tractava de cantalars i rocasses clivellades que ja havien deixat alguns cantals desgallats de la roca mare. Ja al terme de les Useres trobem una masada retolada com *les Crevades*.

Domingo-1997 ens parla del verb 'crebar' com ben antic amb el significat de 'rebentar, esclatar'.

Així **crebada**, que a Lluçena (l'Alcalatén) anomena adesiara cingleres de rocasses, és a dir, munts grossos de pendent molt rost formats per grans rocs (*la crebada d'Aguilera*, per exemple)

A Vistabella trobem la *crebada del Pont* que, com veiem a la fotografia, explica bé el sentit del verb 'crebar'. En la parla del Maestrat, també a la Plana, trobem les *crebasses* com aquells talls o clivells de les mans produïts pel fred o la sequedat.

Creu

1.No trobem en la lexicografia consultada una definició específica per al senyal que es marcava a qualche roca o cantal per indicar la seguida dels camins d'herbatge.

- en la qual pedrafita trobaren huna **creu** (1555, 25)
- sobre lo mas d'en Seguer trobaren una fita y una **creu** en una pedra arenisqua (1582, 45)

- de dita font de l'Espino fins a la creueta del Collet de l'Espino, en vista de dita hermita del Gloriós St. Joan ... de dita **creueta** fins a la creu davant la hermita de St Joan (1597, 66)
- trobaren una fita y una **creu** + en una pedra arenisca (1658, 47v)

en una roqueta del bancal trobaren la **creu** a la dreta que gravaren en dita ocasió (1759, 6)

No creiem, però, que els diversos topònims que contenen el mot creu, bé al genèric o a l'especificatiu, es referesquen a aquesta creu-fita. Més aviat hem de considerar dus accepcions diferents.

1. Creu de terme, peiró, element religiós... com la *creu de l'Americà*.
2. Cruïlla o encreuament de camins i assagadors, com ara *la Creu*, replà dels assegadors que entren al Bovalar i el que se'n va cap al camí de l'Estrella.

Cudol

A Bernat-2003, en parlar de **cudolar**, déiem

Terreny amb abundants cudols. Pel que fa a l'esforç de definir 'cudol' i a les variants que ens presenta, mereix la pena reproduir allò que ens diu el DCVB (III, 810):

"Referent a les dimensions del cudol, podem dir allò mateix que hem dit en l'article còdol: les mides són indeterminades, però generalment es coincideix a considerar el cudol com d'una grossària que permeti manejar-lo un home normal, i generalment també la gent li atribueix cert grau de rodonesa. Dels nostres interrogatoris fets directament a les comarques valencianes resulten aquestes diferents apreciacions locals de la grossària del cudol: pedra aproximadament com el puny (Villar de Canes, Aín); entre la grossària del puny i dels dos punys (Alcoi, Pego, Sanet); pedra aproximadament com el cap d'un home (Llucena, Alcora, Sueca, Xàtiva); pedra de 40 cm. o més diàmetre (Torís); pedra que no es pot agafar si no és amb les dues mans (Beniopa); pedra de 10 a 50 cm. de diàmetre (Lanera, Polinyà, Massalavés, Moixent, Calp); pedra de 40 cm. a 1'20 (Vistabella)"

Podríem encara afegir que a Costur i Vistabella hi ha el 'cudol del Tormo' com a tautologia que ens fa augmentar el tamany del cudol a més de 8 metres, amb la consegüent dificultat per 'manejar-lo un home normal'. No es tracta de grans pedres les que trobem al topònim **el Cudolar**, localitzat a Puçol (l'Horta), que també es coneix com 'el Pedregal'. Domingo (1997: XVIII,8) dedica un extens article als codolars com 'pedregars especials de còdols o pedra de superfície llisa i arrodonida...". Ens interessa però el fet que parafraçant Coromines ens diu: 'codolar és un mot usat en el català oriental' i després en parlar del PV diu "hom emprà la variant cudol" però res ens diu de l'abundancial 'cudolar' com tampoc ho fa el mestre a DECat (II,799). A OnCat (III,399) sí que ens parla d'un barranc de Montixelvo (la Vall d'Albaida) conegut com el Codadet, possible alteració de 'codalet' i relacionat amb el còdol. El DG (p.216) ens ho mostra com sinònim de 'pedregar'.

Hores d'ara, hauríem d'aclarir que l'exemple de Vistabella esmentat, tot i ser semblant, es tracta d'un 'cantal', *cantal del Tormo*. A Costur sí que trobem un *cudol del Tormo*. Els dos exemples se'ns mostren com a tautologies, al temps que ens parlen de la sinonímia cudol-cantal-tormo, tots tres com a roques aïllades de tamany suficient per

a merèixer el bateig. Ordinas-2001, en parlar de 'còdol' i definir-lo com 'tros de pedra, de dimensions variables, generalment de forma rodonenca...' afegeix "Toponímicament, però, sol referir-se en singular a penyals o rocasses de dimensions gegantines" Al nostre terme localitzem els *codols dels Castellets*, 'cantal que es partix en dos' com ens va aclarir l'informador.

Cup

Recipient de pedra o fusta adient per trepitjar el raïm. A Vistabella, com a Benafigos, la construcció que alberga l'objecte rep també el nom de 'cup'. Ens apareix com a genèric, *cup del Sampo, de Rossildo, de la Granja...* i també com a específicatiu, *foia del Cup*.

E

Engolidor

Al capdavall del pla de Vistabella, en la cota més baixa, s'escola l'aigua, embassada al Quinyó, per l'Engolidor que l'engull i a través d'un món càrstic reapareix als ullals de la Caseta de Làssero, vora el Montlleó. Ordinas-2001 ens en dóna una definició adient:

Engolidor (m): Forat en terra, per on s'escola l'aigua (DCVB, 4) Derivat de gola, Coromines el defineix com a <forat o petit avenc on s'enfonsen les aigües d'un corrent en el sòl del terreny> (DECLIC, 4), alhora que el considera molt important en toponímia: <...i n'hi ha bastants a la Serra de Tramuntana de Mallorca>. Pot coincidir amb el que els geomorfòlegs anomenen pònor. Pag.129

Entrada, entrador

Accés, lloc per on s'entra a la mallada, a l'assagador, a l'abeurador, mas... A les Visures ens apareix repetidament com un element lligat als abeuradors i, per tant, espai públic que calia mantenir.

- altres dos fites velles designant lo spay y **entrada** de dit abeurador (1555, 8)
- lo qual **entrador** estava ben fitat (1555, 8)
- una mallada d'erbatge, la qual trobaren ab ses bones **entrades** e exides (1555, 19)
- E quant foren en la **entrada** del mas Roig, (1634, 205)
- Y donar altra mallada, ab sos **entradors** y eixidors (1658, 46v)

La foto ens aclareix el fet que també alguns bassots precisen d'entradors. Amb tot, actualment, el mot entrador com a genèric lligat a la toponímia resta lligat a accessos a masos o paratges públics, com el Bovalar. Ens trobem, doncs, amb sinònims com 'pista', 'cami' o 'carreró'. Trobem una dotzena de topònims amb el genèric 'entrador', com ara *l'entrador de les Pedrisses* o el *de la Canaleta*.

Una curiositat la trobem en l'entrador de les Sorts, una sèrie de carrerons paral·lels que, des del pati del Mas de Toni, fan d'entrada a cadascuna de les sorts individualitzades de les cases del mas.

Era

(f) /laéra/, mai /léra/ 1. Una accepció molt antiga de tipus oronímic (Domingo-97, 271) la trobem al nostre terme amb el sentit de 'planet'. /'Ereta /lairéta/. 2. Planet d'origen antròpic, normalment circular, per batre i ventar el blat. Sol aparèixer prop de les cases del mas, en lloc airejat i pegat a la pallissa. El sòl, sovint enllosat, també el trobem amb toves de fang.

Ordinas-2001 en fa una definició molt clara.

Era (f): Espai de terra aplanat i rodonenc, de deu a trenta metres de diàmetre, damunt del qual es posen els cereals o llegums per batre'ls i separar la palla del gra. Normalment són construïdes a indrets elevats i/o exposats als vents dominants del dies d'estiu. A Menorca són tancades per una paret molt baixa, gairebé un escaló. Apareixen les variants ereta i erassa. Pag.170

Troblem masos amb més d'una era, els quals pertanyen al veïnat de la masada. També al poble trobem diverses eres situades en espais elevats, com ara les *eres del Castell*. Unes altres, situades a llevant del poble, les eres de Troia, des d'on, en veure's les illes Columbretes, es feia patent el nom de Vistabella, han estat tancades per edificacions massa altes. En les Visures, amb 'h', trobem diverses referències a ers del terme.

- E més avant davall lo toçal de la **Hereta** de Miquel Ceguer (1634, 211)
- essent en lo endret de la **hera** del mas de Pere Campos (1658, 44v)
- y a la que foren en lo endret de la **hera** del Mas de Pere Campos, en lo frontó (1687, 71)

Ermita

La definició del DCVB que copia Ordinas-2001 "Capella situada en un paratge despoblat" sembla respondre més a l'origen del mot que no pas al sentit que ha tingut durant segles en aquestes terres. Cert és que també pels termes coneguts alguna cova ha esdevingut vivenda

habitual de qualque 'eremita' o 'ermità'- origen del mot: "Des de l'ermità el mot passà a aplicar-se al seu estage o ermita" (DECat III, 422,11b) la qual cosa ha batejat diversos indrets al veí Xodos (al barranc de les Ermites no se li coneix cap capella). Deixant a banda *l'ermita de Sant Joan de la Font Coberta*, que forma part del Santuari, *l'ermita de Loreto* és urbana i la més significada al Boi, la *de Sant Bertomeu* (foto) ha

estat nucli habitat i punt d'encontre dels habitants de la partida.

Escala

Aquest element tan transparent en la parla troba en l'àmbit rural diverses accepcions que esmentem abans de fixar-nos en la seua representativitat toponímica.

- “Pedres planes col·locades a una paret o marge sobresortint, de manera que formen els graons d'una escala que permet accedir d'un bancal a un altre” (Miralles/Monfort/Marín-2002) Reben sovint el diminutiu ‘escaletes’. A les Illes trobem la variant ‘botadors’ (Palos-2003)
- Tram d'un camí empedrat que precisa de graons per superar la costera i assegurar-ne el manteniment del mateix camí (foto). *L'Escaleta* bateja, a més, un maset veí i la finca que el volta. També trobem aquesta solució constructiva dins algun barranc, *escaleta del Barranc de l'Algepsar*.
- Disposició esglaonada d'un seguit de bancals en una costera. *L'Escaladeta* i *escaladeta de la Cova* (avui pinar).

Tot partint de la similitud formal trobem alguns topònims que se'n deriven, com ara *les Escaletes*, cara de llevant del tossal d'Esclaramunda. Precisament aquest topònim és conegut com *l'Escala Munda*, evolució de l'antropònim que batejava antigament el tossal esglaonat per un seguit de cingles.

Escola

Lloc destinat a l'ensenyament. A banda de l'escola del poble, ens referim ací a les diverses escoles rurals que es disposaven en l'ampli terme. Alguns xiquets del Boi, per la seua proximitat, acudien a l'escola del Canto (terme de Benassal) La caserna del camp d'aviació existent durant la guerra va aprofitar com escola per als masos del pla d'Avall. A més hi ha l'escola del Collado i una al mas de Clèric per a la gent de la Vallussera.

F

Falda

Part baixa de l'aiguavessant d'una elevació orogràfica: collet, muntanya o serra. A la visura del 1555 la trobem com a substantiu

- - en la falda de la serra de la Batalla (1555, 19)

Com a genèric només l'hem localitzat en el topònim la *falda del Pico*, ampli espai entre la Banyadera i la costera que inicia l'ascensió al Penyagolosa. Ordinas-2001 recull diversos aspectes

Falda (f): Terme metafòric que indica la part baixa d'una muntanya o altra elevació del terreny, allà on comença la pujada. És un dels vocables clàssics per fer referència a les parts jussanes d'una muntanyes que, al Principat, també s'anomenen galter o raiguer. Coromines (DECLIC, 3) considera el mot antic i arrelat: <no és pas solament cosa d'escriptors, ciutadans ni geògrafs, perquè ho sentim en boca del més aspres muntanyencs>. Però falda, estrictament, denota només els vessants inferiors d'una muntanyes o d'una serralada. La seva presència toponímica es limita a l'illa de Menorca⁶¹. Pag.55

Val a dir que la consideració sobre la popularitat del mot que fa Coromines és encertada també per al cas de Vistabella

Fita

Fiter

Espai d'un bancal que sol deixar-se erm per no poder-se llaurar. La raó rau en l'existència d'un sòl clapissós, de pedres que es troben fixades al sòl (*petra ficta*. Vid. **Pedrafita**) i que no han possibilitat la feina d'artigar. Una fragment d'una visura ens dóna clarícia.

- Y per ser tot **terra clapisosa** y hermissa la dita serrà que no es pot percurar (1759)

En parlàvem a Bernat-2003

FITERAL. Espai on abunden els fiter, pedres colgades que fan difícil la llaurança del sòl. Potser aquestes terres estan mal arrabassades o només superficialment. El DCVB no replega 'fiteral' però sí el sentit de 'fiter' que nosaltres anotem d'una enquesta oral. Amb tot, el DCVB no el troba al País Valencià. **El Fiteral** és una heretat del Mas de Gual, al terme de Vistabella del Maestrat.

En enquestes darreres, desembre de 2013, en parlar-nos dels clots del Mas de Salvador, la nostra informadora ens va aclarir que el darrer clot pertanyia al seu avi i que deixava un ample espai sense llaurar perquè era un 'fiter'.

⁶¹ L'autor es refereix a l'àmbit illenc.

Foia

‘ terra de conreu en un coster’. La foia sol estar conformada per diversos bancals, separats per ribes o parets i, potser, ribassos, quan hi ha breus espais erms. El seu sentit orogràfic, però, respon més a la depressió. A les visures trobem el mot des de del XVI, tot i que ja a la carta pobla ens apareix la Foia d’Ores.

“l d’aquest camí segueix la serra fins el coll alt del cap de la **Foia d’Ores** i des d’ací continua per la serra tot l’aiguavessant de la Foia d’Ores fins la Pena-roja que es troba dins l’heretat de la Foia d’Ores”⁶²(1251)

- en la vora de **una foyeta** trobaren altra fita vella (1597, 10)
- Y més al cap de la **foyeta** ne trobaren altres dos (1615, 120)
- y puxa per lo sòl de **la foya** dels masos (1658, 41v)
- puija pel collado de **Foya de Oris** (1658, 44)
- al costat de **la foyeta** del dit mas (1759, 55)

EI DIEC

Fondalada originada per l’acció erosiva de les aigües o relacionada amb una fossa tectònica.

El DG ens aporta la definició del DGLC

Concavitat o depressió coincident generalment amb una conca d’erosió allargassada i de vegades amb una fossa tectònica.

⁶² La traducció és nostra.

I dues accepcions del DCVB

Clot, cavitat; clotada entre muntanyes; terra baixa on l'aigua no té sortida

Però oblida la tercera accepció, justament aquella que troba coincidència semàntica amb la majoria de foies del nostre terme.

Coster que es conra i conté una sèrie de bancals escalonats.

Sobre aquesta accepció, Domingo-97 apunta:

...sembla no quadrar amb la idea de terreny fètil, de bon regatge, que sembla implícita en el mot foia. Tret que aquests costers amb bancals es diguessin així només si eren fèrtils.

L'Endize de bocables de l'aragonés també defineix 'foya' com a *valle, hondonada, hoyo...*, però també com a *faja o bancal*.

Cal pensar, doncs, més aviat amb una analogia pel fet que hom haja aprofitat aquestes depressions del terrenys per a fer abancalaments, més o menys fèrtils. En la fotografia mostrem diverses foies, algunes amb fonts i més avalleres faran més productiu el terreny; d'altres, com la foia de Dalt, no ho semblen.

La definició del *Diccionario de voces aragonesas*. "**Hoya**. d. Terreno llano y dilatado rodeado de montes." S'adiu més a les grans depressions.

Hem d'observar que les grans foies (foia d'Ores, la foia del Coscollar,...

Mirar la Foia com a mas, prop del Quinyó, cap o racó d'un barranc... la foia d'Almassora... podria explicar-se com un terreny depressionari fètil o com una terrassa de sedimentació...

CLOT-CLOTADA-FOIA. Els dos primers responen a terrenys depressionaris respecte als voltants. La foia es dibuixa com un aiguavessant depressionari, és a dir, sol davallar cap a una zona més fonda. Fent un paral·lelisme podríem parlar dels 'clots' com embuts i de les foies com un fragment de la paret de l'embut.

Font

Naixement natural d'aigua amb menor o major antropització. Amb aquesta matisació volem destacar la diferència respecte a 'ullal' que, a més, sol ser més intermitent. La font, ben sovint, ha estat 'canalitzada' (pensem amb moltes fonts que reben l'especificatiu *de la Canaleta*), distribuïda en els seus canyos o coberta i, a més, s'acomboia amb una sèrie d'elements com ho fa el pou: abeurador, piques, gamellons, bacs...

Una bona i precisa definició on destaca la seua importància ens l'ofereix la GEC

Font (f): Indret on l'aigua subterrània brolla o surt a la superfície de la terra. S'origina quan el mantell impermeable aflora i deixa pas a l'aigua del mantell freàtic sobreposat. Les fonts són considerades un factor molt favorable al poblament, car sovint, en els nivells d'aflorament, s'estableixen les edificacions humanes i els nuclis de població. Des del punt de vista geobotànic, hom pot observar també, en aquests nivells, una gran abundància d'espècies higròfiles (GEC, 11). Pag.131

Amb el temps, (vegeu 'abeurador') *font* ha anat substituïnt en importància a 'abeurador' que, a les visures era omnipresent. Actualment, el retrocés, quasi fins la desaparició, de les raberes d'ovelles, ha desestimat la funció de lloc on abeuraven i moltes fonts, com ara *l'Alforí* o *la Randera*, són llocs per anar a omplir marraixes d'aigua per a l'ús domèstic.

Fontana

En els diversos casos que trobem al terme no s'aprecia diferències significatives que puguin diferenciar-la d'una font. Mirem primer que en diu Coromines

Fontana [Llull] del II. FONTANA que havent començat com adjectiu (*fontanus*, *fontana*, *fontanum*, 'pertanyent a la font'), ja en el S.IV apareix substantivat *fontana* com un para-sinònim de *fons*: de la seva antiguitat en llatí vulgar i romànic no se'n pot dubtar, car en forma més o menys vivaç apareix en totes les llengües neollatines (amb gran paper toponímic en cast. i port.) i transmès des d'antic a les britòniques i les germàniques occidentals; però encara que en francès *fontaine* ha reemplaçat *font*, en les altres llengües romàniques no degueren ser veritables sinònims; per més que en algunes d'elles (segurament no sense influència francesa), com en català, hagi acabat per no ser més que un **sinònim poètic de font**⁶³.

A banda del col.lectiu, 'fontana', trobem uns derivats. D'una banda '*la Fontaneta*' nom d'una artiga; *les Fontanelles* que el nostre infromador va definir com "*Dues fontetes, baix d'un reboll.* Una riscleta de roca amb dos pouets i una *sumària*⁶⁴ que ix de la roca.

Respecte al col.lectiu 'fontanal' ja el tractàvem a Bernat-2003

Els diversos fontanals que coneixem (Atzeneta, Xodos i Vistabella) no responen a llocs on abunden les fonts sinó a fonts aïllades. De fet, a Xodos hi ha **el Fontanal de Dalt** i **el Fontanal de Baix**, dues fonts que conformen el paratge d'el Fontanal. També el plural de molts topònims ho evidencia. En l'origen, però, es tractaria de

⁶³ La negreta és nostra. DECat IV, 104

⁶⁴ Ben interessant aquest mot i la seua forma, que relacionem amb 'xumar', traspuar, degotís. Sumar apareix al DECat amb aquest sentit; no així la variant formal.

llocs amb abundància d'aigua i diverses serien les eixides d'aquesta a la superfície, tot i que només alguna o algunes esdevingueren fonts individualitzades. Interessantíssimes ens resulten les paraules del mestre aparegudes al DECat (IV, 105)

"..la *fontana* era el lloc on es trobava la font i *font* era el doll d'aigua que hi rajava: *fontana*, doncs, seria el planell o clariana que hom hi arregla o que s'obre la font mateixa a còpia de rajar; en un mot FONTANA degué venir de PLATEA FONTANA 'la placeta o el replà de la deu', amb la qual cosa no deixa d'estar en consonància la propensió a formar els col·lectius del tipus cat. *Fontanals* i cast. *Hontanar* damunt FONTANA (i no damunt FONNS), car es tracta de vessants on l'aigua brolla per ci per lla, enmig d'extensos prats o alevats, i no pas d'un seguit de fontetes normals.."⁶⁵

Pel que fa a la variant –al/-ar el mateix **Fontanars dels Alforins** se'ns presenta com una evolució d'una partida del poble coneguda com **Fontanals**. Als termes estudiats de Xodos, Atzeneta i Vistabella del Maestrat hi ha **el Fontanal** formant

part de diversos topònims encapçalats pels genèrics tossal, partida, barranc, etc. Destaquem, però, **la font del Fontanal** de Vistabella que explicaria el que esmentàvem 'supra' com individualització d'aquesta abundància de deus en aquest tossal. A més dels exemples esmentats trobem **el Fontanal** a Benassal, la Torre d'en Besora i Cinctorres, aquest darrer només en documentació antiga (Guardiola: 1999); amb la forma pluralitzada **els Fontanals** a Xert. Els topònims **el Fontanar** també es reparteixen pel domini lingüístic: a més del poble de la Vall d'Albaida apareix a la comarca d'el Carxe; **els Fontanars** a Banyeres; per últim, al poble d'Agost trobem la **Casa del Fontanar** i una **Rambla dels Fontanars**; Potser també hauríem d'incloure-hi el **Barranc de Fontanar** del terme de Borriol.

Forcall

Lloc on s'apleguen o conflueixen dos o més corrents d'aigua. També, en la confluència de dos camins, lloc on s'engraven. Les visures ja en donen compte.

- les quals se engraven en **lo forcallet** del barranch que bayxe de Penya golosa (1597, 86)
- quant foren als **forcallets** dels Ullals (1658, 47v)
- Y des de allí hasta que s'engrava en lo **forcallet** del Barranch (1759, 38)

⁶⁵ També a Vistabella del Maestrat, prop del mas del Tormegal, hi ha la Fontana de Dalt i la Fontana de Baix. Dos indrets on trobem sengles fonts, una d'elles, com ens deia l'informador, "enguany ja canviat de rutina" tot referint-se al canvi d'eixida a la superfície.

En la toponímia actual trobem diversos exemples lligats a aquest *forcall de Riu* (engravament del Rivet al riu de Montlleó). També el forcall del Riu Sec de Benassal en aplegar al Montlleó bateja un *molí del Forcall*, i, per últim, *els Forcallets*, on el barranc de Sant Joan s'engrava al de l'Avellanar.

Una variant del mot ens la recorda el ja desaparegut *pi*

Enforcallat que s'obria en quatre branques i se'n creuava alguna. Actualment, el *pi de les Quatre Forques* és un exemplar singular que, realment, respon al creixement conjunt de quatre pins que han acabat per unir les seus soques, esdevingudes forques.

Forn de calç⁶⁶

Se'n sap de l'existència pretèrita de forns de calç arreu del terme. Avui, però, se'n troben poques restes d'aquesta activitat mil·lenària. Recordem ara els *forns de la Cerradeta*, al mas de Gual, *barranc del Forn* i els *forns dels Planets*, al Boi.

Troblem una breu descripció sobre l'elaboració de la calç en *Plantes del Port I*, 2008

La calç s'ha fet servir durant mil·lenis per a unir els materials de la construcció. Els forns de calç s'utilitzaven per a fabricar-la. En el procés s'arribaven a obtenir 20 tones de calç a partir de les pedres calcàries que s'havien de recollir i posar a coure durant 10 o 12 dies a uns 1000°C. Feien falta més de 30.000 Kg. De llenya en feixos. Els propietaris de terra les cedien perquè els augmentava el rendiment del bosc i la neteja del sotabosc els protegia dels incendis. S'hi podien estar uns dos mesos a preparar tota la matèria primera. Estes tasques es feien sobretot en gener i febrer en què la faena al camp baixava una mica.

⁶⁶ Sobre el forn de calç destaquem l'article de Daniel Gozalbo aparegut en la revista 'Fontanella' de maig de 2001 *Els forns de calç, testimonis d'una economia de subsistència*. A més de la construcció i el procés, l'humanista costurenc tracta sobre els diversos usos de la calç i reproduïx un seguit de comentaris dels seus informadors que enriqueixen un preciós article. També López, J.A. (2001)

Forn de pregunta (vg.Pregunta)

Freginal (Vg. Ferratge a Fitoponímia)

Frontó

Roca plana i vertical. *El Frontó*, al Boi, i *frontó del Pou*, vora el pou de Gual. Potser també té el sentit de mur en una edificació; així ho veiem en alguns dels exemples de les Visures:

- essent a la era del Mas de Pere Campos, en **lo frontonet**, a mà esquerra posaren altra fita. (1634, 203v)
- a la que foren en lo endret de la hera del Mas de Pere Campos, **en lo frontó**, per no trobar la fita, feren una + en lo canto de la paret (1687, 71)
- Y més amunt, **en lo frontó de una roca** que estava davall de una carrasca que ya la tallaren (1759, 6)

El Frontó –fotografia adjunta- és la roca allargada que es troba al damunt de la roca de les Hedrerres. El seu sentit com a roca plana, ‘com el front’, coincideix amb moltes altres. La mateixa roca de les Hedrerres ho sembla. El frontó, però està dalt i és allargat, potser com el front. Caldria revisar si, a més, marca la fi d’alguna finca; en aquest cas la Pedreguera; en el cas de Culla, el terme. A la veïna Culla (Ferrando/Roca-2006)

defineixen el Frontó com ‘Part W

de la roca de Penyalba’. Ben estrany ens resulta que Domingo-97 no l’esmente, tot i que ho fa el DECat

Frontó: ‘vessant de muntanya: *el Frontó de la Murta* a Alzira (on és també genèric i me’l definien ‘serrat avançat’, 1962), “tot lo *frontó* aquell” parlant de la Serra de Benitatxell (Poblenou de Ben., 1963); també és mallorquí (“es Frontons de Biniatró” a Campanet, 1964) i alt-aragonès *frontón*: me n’anomenen molts amb aquest terme genèric des de l’Alt Cinca a l’Oest: era sempre l’acabament d’un serrat que cau d’una vall i hi té un front més aviat ample o mitjà (mai una carena estreta o rocosa). COROMINES 1984.

Front: m. Penya-segat; paret vertical infranquejable que s’alça en tirada, orientada vers un mateix indret. Apareixen els diminutius **frontet** i **frontó**. ORDINAS 2001.

G

Gamelló

Baci o abeurador construït a partir d'un tronc abuidat. Sempre hem sentit el diminutiu, no pas 'gamella'.

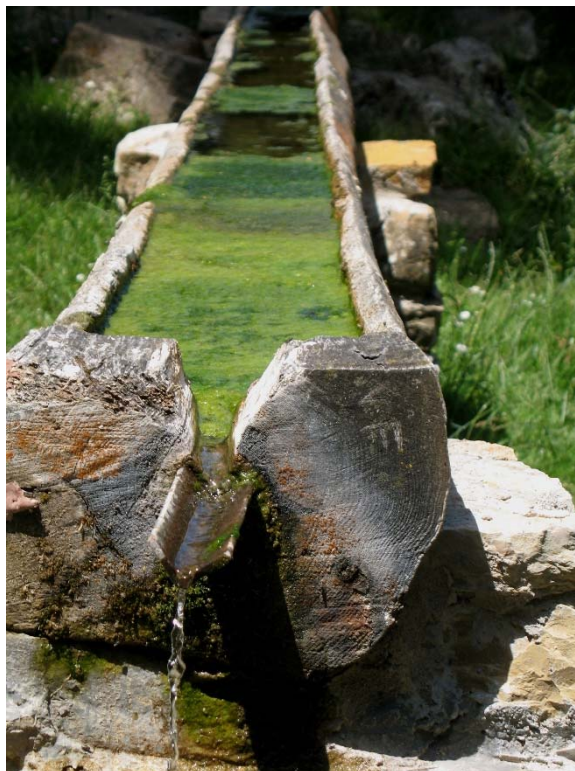
- Sembla curiós que aquest mot no aparega al recull de Altaba-85 ni Solsona-2003

En aquest sentit, ens crida l'atenció que Endize de bocables de l'aragonés no recull el mot, tot i que el SITAR (cartogràfic d'Aragó) ens dona una vintena de topònims que se'n refereixen, amb dos exemples de *fuenta de los Gamellones*. Monzó (1951) dins el vocabulari identifica el 'mijarense' 'gamellón' amb el valencià 'gamelló' i castellà 'camellón'.

Alcover ho recull com "Recipient de fusta on mengen les cabres i les ovelles (Biar)". En parlar de 'gamella' també apareixia en el sentit de menjador. Coromines, al DECat, també en parla:

GAMELLA, mot només regional o comarcal en la nostra llengua, del ll. CAMELLA 'escudella, obi', derivat de CAMELUS (també CAMELLUS) 'camell', per comparació de forma d'una escudella capgirada amb la gepa del camell (...) També M.Gadea, que ja el registra en el *Vocab.en Seccions* ("dornajo", p.37); *Dag*. "obi on mengen els porcs, València" (...) No sembla que ni en el P.Val. sigui general, i alguns valencians el creuen castellanisme; el localitzen, però, en localitats al N. de Castelló i en algunes de més enllà d'Alcoi (...) *Font dels Gamellons a Ontinyent*.

També en OnCat Coromines fa referència a diversos topònims d'Artana, Suera, Guadassuar i l'esmentat d'Ontinyent. Els atorga un valor oronímic 'paratges aturonats en forma de gep'. Nosaltres, altrament, als diversos pobles enquestats – Xodos, Vistabella, Atzeneta i Benafigos – sempre hem recollit 'gamelló' com a 'baci', concretament aquells que parteixen de buidar un tronc per poder-los omplir d'aigua, molts d'ells units directament a la font, altres vora un pou. Es tracta d'abeuradors i potser el topònim d'Ontinyent responga al sentit hídic que recollim. També a Xèrica *la fuente del Gamellón*.

El Gollisno el vam descriure com una mena de gorgonxo, davant el collet de la Foeta Plana. Potser equivalga. Gollisno i Gollizno, tot i no aparèixer en cap dels diccionaris o vocabularis aragonesos consultats, té una vintena d'exemples toponímics dins el SITAR. En observar la forografia aèria, en tots els casos es tracta d'algun ramal de barranquissó amb forta depressió, com un gorgonxo.

En castellà hi ha 'gollizo' "garganta de río o montaña"

Gorgonxo-gorgotxo

Caiguda estreta i d'accés dificultós dins un barranc o en una costera. El DECat (570, 38b) ens dona algunes accepcions recollides en diversos diccionaris.

Gorgonxo 'pas esbarrancat' maestr., probablement mossàrab: del ll. vg. GURGUTIUM, si bé afegint-se-li la -N- de *Garganta* i *garganxó*: "i com vent / pos fúria la embriaga, / cova adins, hun *gorgontxo* tort, pendent / emportar-se'ls la maga..." GaGirona (*Seidia*, 78); gloss.: "alvenc, cau estret entre roques", "clot, crivassa, descarnadura de la terra, clavill entre roques, alvenc, per on se pot aturar l'aigua de les avengudes...o bé passar-hi dificultosament hòmens u animals" a Benassal (Garcia Girona, *Vocabulari*; Llucena, *AlcM*)

No trobem, però, cap referència al Diccionari de Geologia on només gorg i gorja tenen entrada. Tampoc apareixen –ni gorgotxo o gorgonxo- com a sinònims vulgars.

També J.S.Beltran-2010, p 445, recull com Gorgontxo l'entrada.

Els Gorgonxos, són els diversos regalls rocosos a l'ombria del Rotxàs. Barranc del Gorgotxo es correspon amb el tram final del barranc del Buscarró, quan aboca al riu Montlleó. A la Ribagorça, a Graus, el SITAR ens dona un Barranco Gargancho que podríem trobar relacionat, al temps que ens situa dins l'àmbit de la gola, gorja, gorg⁶⁷.

Recordem el 'garganxó' mot popular per a la laringe i la nou del coll, que ja apunta Coromines. A Xodos trobem el Gorgonxó, pas estret.

En la fotografia s'observa com el barranc del Buscarró, abans d'aplegar al Montlleó es precipita en un tall i es rebateja com a barranc del Gorgonxo –txo.

Aquest mateix maig de 2014, al BIM de l'ajuntament d'Atzeneta del Maestrat, vam poder llegir un testimoniatge de les pluges de 1962 en què s'emprava 'gorgonxo' com un mot transparent: Les pluges havien fet un 'gorgonxo' d'uns dos metres davant la font. Equivaldria a 'socavón' un reguer profund per l'efecte

⁶⁷ Curiosament 'gorg' no el trobem com a genèric ni específicatiu a Vistabella. A Atzeneta teníem el barranc i ullal del Gorg.

erosiu de les aigües. En el relleu, doncs, en el curs dels barrancs ens podem trobar aquestes desfetes i esfondraments que impedeixen el pas habitual d'un barranc.

Granja

Cal distingir la 'granja' amb so velar castellà (de la qual tenim una moderna *granja dels Cavalls*) de l'antiga 'granja', amb so palatal, més proper el seu sentit al de 'mas'.

ETIM. *Granja*, pres del fr. *Grange* 'graner' i 'mas', s'aplica sobretot a priorats i establiments rurals, dependents dels monestirs, en particular els francesos de Cluny, del Cister etc. (OnCat)

H

Hort

Terreny de conreu amb regadiu. Només volem significar que els horts, en terres de secà, són escassos –no tant com pot pensar l'enquestador que prové de zones d'horta, com la Plana- i lligats a una font propera que puga omplir la bassa de reg, com el *horts del Fontanal, de la Randera, de l'Atzevar*. També cadascun d'aquests hortets passa a ser batejat amb el nom del propietari, com *l'hortet de Ramon Miralles*, dins els *horts de la Font del Mas de l'Hostal*. Comptem també amb interessants derivats com l'Hortissella, a Benafigos, l'Hortàs, a Atzeneta, o els Hortassos, a la mateixa Vistabella. A les visures apareix com a genèric o dins el lèxic comú.

- passat **l'ort d'en Garcia**, ara dels ereus de Pere Vicent (1555, 22)
- Y quant foren al canto de **l'ort**, passada la font (1597, 92)
- Y en lo endret del mig de **l'hort** (1634, 196)
- al cals de la paret de uns **ortets** (1658, 42)

Les diverses grafies de les Visures ens ajuden a entendre que la patrona de Benafigos i la seua ermita de l'Hortissella, renuncie a la 'h' com si declarara, massa 'vulgar' la seua significació evident.

Hostal

“Lloc on hom s'estatja transitòriament, fora de la seva residència habitual; cast. *posada*” (DCVB). A les visures trobem mostres antigues.

- **1597** de dit camí de Concell fins a **l'Hostalàs** que és la bayxada del riu
- **1615** Y més avant, passat **lo Hostalàs**, baxant la costera del Riu Sech 118v
- **1715** a la mà esquerra, fins a **l'Hostalàs** 132
- **1759** Pasqual Sentelles, arrendador del mas de **l'Ostalàs** 27

Si en els exemples de les visures ens apareix *hostal* amb el seu augmentatiu, avui ha esdevingut una castellanitzada 'venta'⁶⁸, la *venta Garcia*, com diverses, localitzades a la carretera del Pla, que bategen una subpartida: 'les Ventes'. Resta, però, el mas de l'Hostal (fotografia) que, com correspon a un establiment al servei de carreters i traginers, ha de localitzar-se vora els camins importants. Aquest

mas és veí del camí real entre Atzeneta i Mosquerola i no lluny dicorre el camí de Culla i Benassal que, mitjançant un carreró s'uneix a l'hostal.

Només des de les comarques tarrag. cap al S.li va sorgir, en el nivell popular, un concurrent important en el castellanisme *venta*, tan imposat allà que són molts els qui entenen que *hostal* pot dir-se només del de dins del poble, i si és fora del poblat no admet sinó *bénta* (Pinell del Broi, 1936); això continua de ple al llarg del P.Val.; sense però que hi manquin focus d'*ostál* (Qui vagi de Penayagolosa a Morella podrà dormir pel camí a la *Venta de Petit*, terme de Lluçena, però a l'*Hostal de Montalbana* en el d'Ares)

Les observacions de Coromines són encertades i al poble trobem l'Hostal mentre escampades pel terme hi ha diverses ventes, com també les anotàvem a Atzeneta (venta de l'Ivarsero o de l'Orso, venta de Mariques, venta de l'Aire, venta del Pont... totes vora el camí Reial cap a Vistabella) on localitzàvem una caseta de l'Hostalero, potser corresponent al propietari de l'hostal del poble. També a la Plana hi ha diversos hostals als pobles i ventes pels camins (la venta de Palmito, al Caminàs, al terme d'Almassora).

⁶⁸ Anex "Frontera permeable i pont toponímic"

L

Llastra

Tros de terra allargassat. De vegades es refereix a bancals llargueruts i estrets, altres voltes són peces llargues aïllades, voltades de sòl erm. Trobem moltíssim exemples al terme de Vistabella, també amb l'adjectiu redundat llarga, la *llastra Llarga* a l'Albagés de Dalt precisava de quatre jornals per llaurar-la. A les visures se'ns indica, per l'ordinal, que se'n trobaven diverses juntes, potser abancalades.

- en **una llastra** d'en Jaume Porcar posaren dos fites noves (1555, 18)
- an trobat que una **llastra** que ja li fonch fet manament en les visures passades que no la llauràs, ara és sembrada y encara molt més creyxcuda dita **llastra**, que occupe tota la mallada (1597, 97)
- E més a avall, en la **quinta llastra** posaren altra fita (1634, 199v)
- posaren una fita nova en la **segona llastra** (1658, 43)
- E més havant, en unes **llastres velles** (1658, 45)
- en la mateixa heretat, en la **quinta llastra** trobaren altra fita vella (1715, 125)
- Y a la **última llastra** de la Lloma, ans de arribar al dit mas de Monsó (1759, 33)

Les llastres del Mas de Monçó, malgrat el tamany considerable dels casalicis, empetiteixen la construcció per la seua marcada llargària. Observem-les allargant-se a ambdues bandes de la pista, on albirem els ribassos que les separen. No eren, però, terres massa fèrtils.

Des del Maestrat, però, canvia de sentit: a Portell de Morella defineixen “bancal estret”. I encara que és, sobretot, com a petits orònims (*Pla de la Llastra, la Llastra del Camí*) entenc que és el mateix a Vilafranca, Atzeneta i Benassal (així no sols a Benassal i Albocàsser, segons *AlcM*, sinó àdhuc a Massalcoreig). I fins deu ser això cap a Lliria: a Casinos “una llenca de terreno pobre que s'ha tret un treballador”, “finca treta a força de sacrificis i suors”, al Vilar del Arzobispo “*lastra*: bancal de forma oblonga, situado en la ladera de un cerro” (Llatas) (DECat, V, 90, 57a)

Totes les anotacions de Coromines⁶⁹ ens porten a diversos comentaris de les nostres enquestes. D'una banda trobem diversos exemples, com a genèric i com a específicatiu, als quatre termes enquestats –Atzeneta, Benafigos, Vistabella i Xodos, ja en l'Alcalatén). Als quatre termes té el sentit de bancal o tros de terra conreada

⁶⁹ Pel que fa a l'etimologia de la nostra 'llastra', encara dubtosa, paga la pena llegir el magnífic repàs de la Romània que ens fa el mestre (DECat V, 91,57a fins 92,37b)

allargada. Pel que fa a l'esforç i la 'llenca de terreno..' troba, efectivament nombrosos exemples, però que responen a la lògica del conreu i la creixent sobreexplotació dels camps. Després del Pla, calia artigar costeres i trobar espais on fóra per poder-hi sembrar. Encara al 1941 es va treure la llastra de la Sardina (a Atzeneta) i també en aquesta dècada s'arrabssen algunes faldes per fer-hi qualque artiga (també al terme d'Atzeneta). Aviat, però, també seran els primers llocs en abandonar-se quan la població comença a deixar els masos.

De vegades, hem sentit llastra per a una lluïsa de roca llarga i estreta. La similitud formal evidencia la germanor. DCVB també es correspon, en la segona entrada, amb els significats que hem recollit.

LLASTRA. F.II 1. Pedra plana posada de cantell (Ribagorça, Calasseit). II 2. Llenca de terra; tros de terreny relativament llarguer (Massalcoreig); bancalet o camp estret en el pendís d'una muntanya (Benassal, Albocàsser, Sueca); cast. *banca*.

El Diccionari de Geologia, però, no acull aquest sentit de conreu i només esmenta llastra com a sinònim de llosa i llastra com 'aiguamoll'.

A l'Aragó ens apareix com a topònim en la forma 'llastra' a termes de frontera i *llastra* arreu del territori. Un cas més, dins el nostre domini, és el de riu de Llastres que correspondria, com ens exposa l'humanista i amic Vicenç Rosselló (ROSSELLÓ-2004), a un fitonímic *riu d'Ullastre*, proper a l'antic lloc OLEASTRUM, veí de l'Hospitalet de l'Infant.

Llavador

A banda dels llavadors municipals que trobem dins l'àmbit urbà, pel terme, i vora les fonts i els pous, a més de les piques i abeuradors diversos, trobem els llavadors que afegeixen al safareig un suport inclinat per poder-hi fregar la roba, alguns coberts com els *llavadors de la Font de l'Espino*.

Lloma

Elevació oronímica en què allò que destaca és la superfície més o menys aplanada del seu capdamunt. Les diverses definicions dels manuals no acaben de precisar-ne el significat diferenciat, altrament dificultós en molts exemples.

DdG “Muntanya de poca alçada o de forma planera o rodonenca”

El mateix ens diu Domingo-97, el RTM i el DIEC, tots copiant allò que ja deia el DCVB. Coromines al DECat no ens ofereix cap definició precisa però en fa uns aclariments:

Aplicat a la toponímia és, sobretot, el femení *lloma*, que és d'ús general i fonament arrelat de cap a cap del P.Val., però estrany als altres dialectes de la llengua (.). És, doncs, un terme propi del domini valencià (estrany a les Illes i a tota la resta del territori cat., mentre que és mot essencial en cast. *Loma* [S.XI] i en portugués *lomba* [S.XIII, *Ctgas.*], tant que en el DCEC m'inclinava a considerar-lo castellanisme, però el seu universal i pregon arrelament en la toponímia de tot el País m'aconsella rectificar-ho. (DECat V, 244-245)

Moreu-Rey-82 li dóna un sentit paral·lel al de ‘tossal’.

De Tossa ve “Tossal”: *El Tossal, Lo Tussal, Los Tossals, Tussol o Tossol; Tossal gros, Tossalnou, El Tossalet*, etc.: tots referint-se a una elevació menor del terreny, però amb diferents matisos segons les comarques. Hom troba *La Lloma* i *El Llom* amb un sentit paral·lel, en el País Valencià on coexisteix amb *El Tossal*.

En la web de l'IEC, en el seu apartat de *Terminologia de Ciències i Tecnologia* existeix un apartat ‘Aportació a la terminologia geogràfica catalana’ (Vila, M.A 1998) que no en té cap referència, ni com entrada ni com a sinònim. Hi ha, això sí, ‘llom’ que defineix com ‘Part superior allargassada d'una elevació’.

Les Visures ens oferien diverses anotacions del nostre orònim:

- l'altre camí que va a la **lloma de Velart** (1555, 24)
- Y en dita **llometa d'en Pere Mallol** trobaren una fita vella. E més amunt, davall **lo toçalet de la Heretat d'en Pere Mallol** trobaren altra fita (1582, 45)
- a la vora del pinar de **la Lloma** (1658, 45)
- a mà dreta, resta tota **la lloma** mallada y antuxà de herbatge (1658, 46)
- Y ans de aplegar a la **lloma del Mas de Monsó** (1759, 33)
- concordà que la donava en la dita **llometa Redona** (1759, 42)

Interessant la del 1582 que diferencia llometa i toçalet.

Les diferències oronímiques entre ‘lloma’ i ‘tossal’ les hem analitzades repetidament en Bernat-95, Bernat-2000, p.52 i Bernat/Guardiola-2001, ps 230 i 232. En aquest darrer article féiem observacions comparatives entre els termes estudiats entre el Penyagolosa i el Montlleó, d'una banda, i els dels Ports.

LLOMA El primer tret diferenciador sembla ser la forma aplanada del cim/capoll, sense tenir, aparentment, en compte cap altra circumstància. Ho prova el fet de que les vessants de la lloma reben diversitat d'apelatius (morrals, collets, colladrets, etc) No són massa definitòries l'extensió i l'elevació: pel que fa a l'extensió se'n poden trobar des de les que fan diversos quilòmetres: La Lloma Bernat, la Lloma de **Benafigos**, la **Lloma de la Nevera**, la **Lloma de Castellfort**, la **Lloma de la Picossa**, fins a les que tenen una extensió ben migrada: **Lloma del Buserar**, la **Lloma de la Matassa**, la **Lloma del Guirro**, la **Lloma Filando** (At), la **Lloma del Mas de Carceller** (M), la **Lloma Pelada** (C), la **Lloma Solta** (P). Pel que fa a l'elevació també hi ha diversitat. Les grans llomes presenten gran diferència d'alçària respecte als barrancs que les envolten. No així les llomes de menor extensió: això porta a confusions terminològiques per la poca diferència amb **Els Tossalets** (At) **El Tossal del Rosso /La Lloma del Buserar** (At). **Lloma** també

són les serrades que apareixen a Benafigos, damunt **La Lloma** (fragments d'una partida). Toponimitzat apareix per tot arreu: **Mas de la Lloma** (V), **Mas de la Lloma** (X), **La Lloma** (mas vora El Carril a At), **el Mas de la Lloma**, **Les Llomes**, **el Barranc de Les Llomes** (At), **La Lloma** (barri de Cinctorres), **Mas de la Lloma**, **Hostal de la Lloma** (M).

LLOMERA Apareix a Atzeneta aquesta variant de **lloma**: **La Llomera**.

LLOMETA/LLOMETÓ Lloma de poca extensió (muntanyeta menuda, arrodonida o plana al cim i no molt extensa). S'usa arreu dels pobles de les dues comarques com a orònim, genèric i topònim. La variant **llometó** s'empra només com a orònim, i sols l'hem replegada a pobles de l'Alt Maestrat: **Les Llometes** (C), **la Caseta de les Llometes** (At), **la Llometa Pelada** (C).

LLOMETET Sinònim de capoll d'una lloma, només registrat a Cinctorres: **El Llometet** (C).

Amb tot, observem que, de vegades, hom empra una doble denominació per al mateix fet físic. Hi varia, però, la perspectiva, el punt de vista des d'on es bateja.

Un exemple diferenciador entre lloma i tossal el tenim al mas de Monçó. Hi trobem la lloma del Mas de Monçó (fotografia) i el tossal del Mas de Monçó. L'extensió planera del capdamunt de la lloma, on se situa el mas, front al capoll del tossal és notòria. També la seua elevació respecte als barrancs que cirdunden cada relleu i l'accessibilitat més difícil en el cas del tossal. Una visió aèria o la projecció

en corbes de nivell ens donaria més clarament aquest contrast que determina la diferenciació. Fixem-nos en aquest detall del Mapa de Vistabella-25.000 on veiem la darrera corba de nivell de cada orònim (lloma/tossal) i l'espai que ens explica, allargassat i extens en el cas de la lloma i amb reduïda extensió per damunt dels 1510 m. En el cas del tossal.

Llosa 1

Roca plana de grans dimensions, llúissa⁷⁰. **2** Pedra o roca plana, emprada sovint com a 'aleres' a les parets serrades, en el sòl de les eres i en certes parts de les casetes de pedra seca i resta de construccions rurals.

Pel que fa a l'abundancia 'llosar' en parlàvem a Bernat-2003.

Terreny abundant en lloses o pedres planes. Podem diferenciar-la del 'clapissal' del Maestrat perquè la llosa és per sí sola plana, independentment de la ubicació arran de terra. Pot tractar-se d'un terreny amb abundants lloses o, fins i tot, d'un lloc d'extracció de lloses. Al mas de la Serra de Vistabella vam replegar un indret conegut com a 'mina de lloses' d'on s'extreien peces per a la construcció. Per a diverses apreciacions i exemples veg. DECat (V,271,273) i OnCat (V,87). Nosaltres hem recollit diversos exemples en la toponímia viva: el Llosar apareix a Benassal i Vilafranca (Alt Maestrat). Sobre l'aumentatiu 'llosassa' apareix el Llosassar al terme d'Atzeneta del Maestrat. El rotacisme que vam replegar en l'enquesta oral ens portava cap a camps botànics //lorasá/. L'observació de l'indret, però, ens mostrà una costera carregada de grans lloses que justifiquen el topònim geològic. També apareix el Llosar com a talassònim d'Orpesa. En aquest cas (Verdegal 1995) no ens aporta la descripció que suposem com un fons de roques planes.

El lloc d'extracció que hi comentàvem es relaciona amb el que Domingo-97 en diu 'lloser'. *Les Llosses i pinar de les Lloses*, propers al barranc de les Xiquetes, són les dues mostres vives al nostre terme. Dins les anotacions de Coromines apareix el topònim 'quadrons de Llosa' (DECat, VI,885) que nosaltres no hem sabut identificar. A la veïna Benafigos hi ha el collet de la Llosa, a Atzeneta, a més de l'esmentat Llosassar, hi ha diversos topònims, com la Llosa de Baix i plans de la Llosa; a Culla, la font de la Llosa i, a Xodos, la Llosa.

⁷⁰ Lluïssa no produeix cap topònim, per la qual cosa no mereix una entrada. Amb tot, val a dir que hom diferencia llosa de llúissa pel fet que aquesta darrera es troba adherida al sòl.

M

Mallada

Lloc arrecherat on s'aturen a reposar els pastors i llurs ramats. En molts casos es tracta de coves. “Una simple arrimança – ens comentava l’amic Viciano- esdevé mallada quan es pernocta i se sol acondicionar amb parets que fan de corral dels animals. A més, s’hi observen restes del foc.” Evidentment, ens fa pensar en el castellà ‘majada’ que tants topònims bateja arreu de la Península. A les terres de Càceres vam conèixer la vida a la ‘majà’, espai enmig del camp amb un seguit de casetes anomenades ‘chozas o chozos’ especialitzades, unes com a vivenda i altres com a indrets per elaborar el formatge de les cabres que guardaven els pastors.

El mot ‘mallada’ encara és transparent per als masovers de Vistabella i l'utilitzen encara els pastors en les hores de més calor, les hores d'assestar. En la toponímia d'Atzeneta, a més de la Mallada, hi ha un barranc del Malladar, col·lectiu. A Benafigos trobem la costera de la Malladeta; a Benassal una lloma de les Mallades i la Malladeta; A Culla, la cova de les Mallades i, a Xodos, les Mallades.

Atesa la seua importància en el món ramader comunal de la Setena, al Llibre dels Capítols d'Herbatges (Barreda-86), des del 1345 apareixen com a tema bàsic dels capítols 8,25, 41, 42, 97, 112, 121, 149 i 230. Vegem-ne un exemple que en descriu l'amplària:

De les mallades (e coves)

(25.-) Item ordenaren que si per ventura algunes mallades les quals los Jurats de cascun Loch on seran preses, seran laurades per alguns o algunes coses les entrades, que que aquels de qui seran les eretats en les dites mallades o coves hagen a leixar a cascuna mallada e cova trenta alnes⁷¹ de València de ample, en manera que los dits bestiar hi puxen jaure e star contínuament, e així mateix agen a leixar de entrada a les dites mallades e coves.X.alnes, e los Jurats de cascun Loch de la Tinença facen e sien tenguts complir les dites coses, e si per aventura en les dites mallades o coves haurà alguns arbres, que de aquels no.s puxe levar ban ni smena, emperò satisfent la terra aquells a qui serà levada.

Conseqüentment, a les visures, és d'un dels objectius bàsics de 'regoneixença' per la seua importància ramadera i comunitària.

- Y a l'altra part del mas d'en Jaume Porcar resta **mallada y mallades** per a dormir los bestiar (1555, 18)
- Y prearen dits prohómens en dita **mallada** en les carrasques asocades y mal esmochades (1582, 46)
- fer regoneyxensa general, per totes les viles y llochs de la dita Tinença de Culla, de les dites coves, **mallades** y camins de herbatge, (1597, 3)
- com y agués en lo llibre antich **mallada de herbatje**, per ocasió de la pluja baixaren per la serrada, eo hombria avall, o lo Burgal (1634, 205)

⁷¹ L'alna de València és un antecedent de la vara valenciana (0,906m.)

- anaren a regonéixer la **mallada de la Rabosera** (1658, 41)
- tenien allò per **mallada de la comuna** (1658, 46v)
- los camins asagadors, **mallades**, abeuradors y comuns de herbatge del terme de Vistabella (1658, 40).
- Y de allí pugaren a les **mallades** nomenades los Bustalets (1759, 59)

En la de 1555 observem una de les funcions 'per a dormir los bestiar'. La del 1582 ens dóna informació sobre l'existència de carrasques que en feien la cobertura. En la següent (1597) se'ns parla de la funció de la visura 'fer regoneixença de les coves, mallades y camins de herbatge'. Observem que, a més dels assagadors o camins d'herbatge i dels abeuradors (visura de 1658), supervisen coves i mallades. Les coves, com ja hem indicat *supra* acompleixen la funció de la mallada.

Pel que fa a la seua etimologia, Coromines (DECat, 397 i 398)

Mallada 'lloc on jeu el bestiar etc.', mot valencià, comú amb el castellà *majada* i parlars romànics veïns, probablement derivat del ll. MACULAE 'malles de xarxa', 'teixit de malles', per l'ús de xarxes que tancaven el ramat que jeia a camp ras...

El mot 'malla' l'hem sentit repetidament com a conjunt de carrasques joves que semblen una 'taca' enmig dels coscollars, 'una malla de carrasques', 'aquella malla cal esporgar-la i tallar-ne unes quantes perquè es facen més *majes*' ens aconsellava Salvador del Tossalet. Com que les mallades se solen acompanyar d'arbreda, teníem la temptació de fer vindre 'mallada' d'aquest petit bosquet, taca enmig del garric. L'eminent filòleg, però, ens ho aclareix una mica més avall.

En tot això últim em sembla que hi ha una superposició del *mallada* anterior=cast. *majada* amb un derivat del maestr. *Malla* 'mata, arbust' (MÀCULA), cosa ben poc sorprenent, perquè al capdavall etimològicament tot és u, en el fons.

Mas

Del llatí tardà MANSUM, d'un *mansus*, -us, 'fet, acció, de romandre, d'estar-se (en un lloc). Unitat d'habitatge i explotació rural, agrària i ramadera. Essent una aportació dels repobladors, no apareix en la primera Carta de Població de Vistabella (1258) mentre sí que ho fa en la segona del 1382 on parla de 'mansis, masatis..' masos i masades. La masada, que inclouria l'heretat de les terres de conreu, a més de l'habitage –mas pròpiament dit- no apareix al nostre terme ni en el lèxic. Així, mas és considerat tota la propietat, sovint tancada amb paret serrada, i 'casa' és l'habitatge del mas. La intersecció dels dos sentits és ben fàcil, si entenem que el mas és l'indret més important de la masada. A les visures en trobem diverses referències:

- partiren del **mas** d'en Jaume Fabregat, terme de Vistabella (1555, 1)
- envés lo **mas de la Figuera** (1658, 40v)
- puxa per lo sòl de la foya dels **masos** (1658, 41v)
- la qual està en la heretat del **mas** que solia ser de Antoni Prats (1759, 20)
- continuant la baixada de dit **maset** Roig (1759, 37)
- al costat de la foyeta del dit **mas** (1759, 55)

Masada, com déiem, no es manté com a topònim viu ni forma part del lèxic comú, però sí que la trobem a les visures. 'Finca rústica amb casa habitada permanentment pels conradors' La definició, presa del DCVB, és, si fa no fa, sinònima de la de 'mas'. Amb tot, el fet que a la carta de població del 1382 hi apareguen els dos mots, fa pensar en algun matís que caldria esbrinar. Potser la masada responga als masos que contenen més d'un veí, diverses cases o a la diferència entre l'habitatge i les heretats que el volten.

- arrendador de dita heretat y **masada** de les Foyes, (1634-200v)
- pasat la dita **masada** de dit Monferrer (1658, 45)
- dos fites velles a la part de la heretat de dita **masada** (1658, 45v).
- arrendador de dita **masada** de Monferrer (1687-37)
- arrendador de la **masada** de Joseph Prats (1715, 115v)
- passada dita pallisa de la referida **masada** del dit Forés (1759, 44)

Les consideracions que féiem a Bernat-2000, *grosso modo*, ens serveixen per a Vistabella, tot i que l'extensió d'alguns masos del nostre terme és molt major que la d'Atzeneta

MAS.⁷² El Mas és la unitat d'habatge rural del terme d'Atzeneta. El poden formar una o més cases, veïns en diuen. Compten, a més dels dormitoris del primer pis, amb la cuina (amb la llar i el forn), un menjador amb canterer, rebost davall l'escala, graner, cambreta per la matança i estable. Vora l'edificació principal trobem altres dependències en la majoria dels masos: soll, galliner, corral d'ovelles, cisterna i/o pou. En alguns masos també hi és la caseta del carro i la caseta de les figues. Pegades al mas, o separades, localitzem la era i la pallissa. Hom pot trobar en alguns casos forns de calç i calciners, no lluny del mas.

De vegades s'agrupen els masos en un mateix indret donant lloc a 'caserius' o 'caseries'. Aquest terme però no s'utilitza a la zona, en tot cas hom diu "els masos de...". Al mapa de l'IGC del 1949(592) sí que trobem, vora la denominació d'alguns masos, l'afegit "Caserío", els **Masos del Pou de la Riba**, amb 18 famílies als anys quaranta i **La Rodrigo** en serien els exemples.

Una característica de la nostra zona que apunta el filòleg (DECat, VII, 417) és la reducció de *mas* a *ma*. Reproduïm, pel seu interès, el fragment del mestre.

⁷² Un estudi detallat de la tipologia del mas el troben al treball de J. Escrig Barberà "El Espacio Rural de Atzeneta" Castelló 1984.

Un bon índex revelador CARME antics

Maset

Es tracta de cases rurals aïllades (casa única, amb un sol veí) que no es troben lligades a grans heretats. En l'actualitat, també apareixen 'masets' com a vivendes estivals de nova edificació. Només trobem un cas d'antic mas, amb heretats considerables, el *maset del Mig* que trobaria la justificació del diminutiu en el fet que ja hi havia un *mas del Mig*, al Pla, o pel fet de trobar-se entre dos grans propietats amb diversos veïns, *la Noguera* i *el mas del Pont*. Hi trobem algun cas de 'massico' amb idèntic significat, ja prop de la ratlla d'Aragó.

Mitjà

Erm enmig de terres llaurades o conreades, 'com un ribàs'. A Bernat-2000 destacàvem els diversos 'mitjans' d'Atzeneta, com el *mitjà Ximeno*, *mitjà de la Ferrera*, *el Mitjà* i el *mitjà de Sant Gregori*, també una partida coneguda com *els Mitjans*. A Vistabella hi ha un *mitjà Gros*, però, tot i ser únic es coneix la transparència del mot i és emprat en el lèxic comú. El DECat, V, 666, hi dedica un bell paràgraf

Mola i Moleta

No es tracta del mateix mot i del seu diminutiu. L'observació de les diferents 'moletes' del terme de Vistabella i pobles veïns ens fa rectificar allò que anotàvem a Bernat/Guardiola (2001)

Eminència de gran tamany, acabada amb una corona rocosa clara i plana. Degut a l'orografia és la forma predominant als Ports, com el tossal ho és a l'Alt Maestrat. **La Moleta de Gargant** (X), **la Moleta** (C), (X), (V), **la Mola d'Ares**, **la Mola del Vilar** a Ares, **la Mola de Sant Pere** (Cas), **la Mola**, (LM), (LT), **la Mola de Morella la Vella** i **la Mola Garumba** (M), **la Moleta dels Frares**, (EF), **la Mola de Sant Cristòfol** (LT), **les Moles de Santo Domingo** a Vallibona.

Hi vam considerar 'moleta' un diminutiu de 'mola' una mola petita. No es tracta, exactament d'això. Veiem, primerament, les definicions de 'mola'

Mola (f): Muntanya isolada, de forma massissa, arrodonida i plana al capdamunt. La seva extensió pot ser força variable. El DECat, després d'assenyalar que mola, com a nom orogràfic, prové de 'mola de molí' i no de 'massa' ni de 'muela', 'queixal'; afirma que sorgeix <naturalment per comparació en la forma de les grans moles pètries de les serres, de contorn arrodonit i de parets enrondants quasi aplomades, amb la colossal mola d'un molí gegant o ciclòpic>. Pag.62, Ordinas-2001.

“...les tosses i les **moles** es diferencien més que més per l'aspecte d'aqueixa porció superior. Un planell en les moles; més o menys ondulada en les tosses. Altrament, els vessants dels dos relleus solen ser rostos; però més escarpats o encara encinglerats en les moles (.)

Mola figura com a terme propi del lèxic de la geomorfologia. Les moles dels geomorfòlegs són, però, més aviat turons.

En la toponímia del País Valencià, de les Balears i del sud del Principat es troben moltes moles. Pierre Deffontaines diu, per exemple, que la regió al sud de Morella (l'Alt Maestrat i l'Alcalatén, per la conca de l'Alt Millars) és un 'país de moles i moletes' Domingo-97

És justament aquesta dualitat 'moles i moletes' el que ens interessa destacar. Als Ports, la mola Garumba o la Mola d'Ares respondria perfectament a una 'Eminència de gran tamany, acabada amb una corona rocosa clara i plana'; mola és considerada la totalitat d'eixa muntanya amb remat molar. A casa nostra, però, no hem trobat el genèric 'mola' en cap dels topònims recollits; sempre hi és 'moleta' i no com eminència petita. Les observacions de les diverses moletes del terme i pobles veïns ens fan veure que es tracta del remat petri amb què es corona el tossal. L'exemple més clar el tenim amb el Marinet, que distingeix 'tossal del Marinet' (tota la muntanya) i 'moleta del Marinet' (el seu capdamunt, el cim rocós, encinglerat). També ací trobem la moleta de Dalt i la moleta de Baix (foto) com a cim petris. Fixem-nos, a més, amb un dels exemples de les Visures parla de 'la mola del Toçal...' la qual cosa recolza allò que afirmem.

- ombria avant fins als planillers de les **Molatelles** (1555, 4)
- E baxant avall, prop de una **moleta** ne trobaren altres dos de velles (1555, 21)
- seguiren dit camí e passa per la **moleta del Mas Roig** (1555, 21)
- pugant més amunt en la **mola del Toçal de Mateu** (1555, 22)
- a la eixida de la **Molatella d'Enmig** (1615,119)
- altra que està prop del procurat davall lo cingle de la [121] **moleta** (1615, 121)

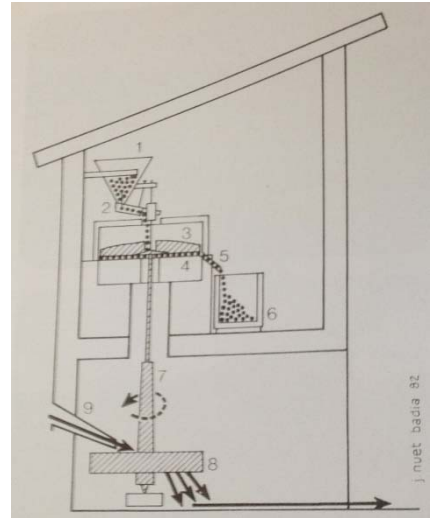
Potser les moles, tal i com les trobem als Ports i en altres comarques del nostre domini, siguen clares metonímies en què el capdamunt bateja tota l'eminència. A l'Alt Maestrat, però, almenys als termes estudiats, 'moleta' només bateja el remat petri. Cal veure que també la seua geomorfologia divergeix una mica: mentre a les grans moles dels Ports o la mola de Xert són extensíssimes i, sovint, allargassades, 'les moletes'

són com 'malls'⁷³ quasi rodons que rematen un tossal.

Moli⁷⁴

Edifici on hi ha instal·lada una màquina de moldre⁷⁵. A Atzeneta ja véiem que, a més dels hidràulics que fan servir la força de l'aigua, en trobem de vent, a la ratlla de Culla, de foc (màquina de vapor) i de sang (força dels animals). Al terme de Vistabella hi ha un seguit de molins vora el riu Montlleó i mitja dotzena que bategen el riu dels Molins, afluent del Montlleó que davalla des de l'Albagés. Els molins generen, a més, altres microtopònims a partir dels elements adjacents, séquies, passeres, assuts o les mateixes basses.

Molló

Pedra grossa o munt de pedres formant columna per indicar limitacions del terreny, de vegades 'pedrafita'. Hi ha mollons de terme, mollons de Devesa o Redonda, mollons que parteixen heretats i, també, mollons que assenyalen el capadamunt d'un cim, tot coincidint amb un punt geodèsic. En els casos de les heretats, moltes vegades, són les creus i fites, com feien a la Setena per marcar els assagadors. A les Visures trobem, repetidament, referència a mollons:

- E més amunt, prop la coveta trobaren un **molló de pedres** (1555,7)
- e va a un **molló de pedra**. E de dit molló puga al pouet de la Serra del Boy(1555,17)..
- E de allí va dret als **mollons de Chodos** (1555, 25)
- davall **lo molló de la Devesa o redonda del Boy** trobaren una fita vella.(1615, 114)
- baixant del **molló** avall envés lo collado del Boy (1658, 42v)
- se perden los señals a hon se posen les **creus, fites y mollons**. (1759, 2)

Com veiem en el darrer exemple, ja les Visures distingien creus, fites i mollons. El DECat, V, 755-6, fa notar les coincidències sinonímiques de fita i molló. No obstant després, com fa sovint l'eminent filòleg, eixampla i perfila:

⁷³ El Mallo, ara Majo, al terme de Mosquerola, en seria un altra mostra.

⁷⁴ Per a qualsevol informació sobre les funcions, la història, els tipus, les parts... dels molins de les comarques de Castelló, cal veure Benjamín Barberà "Catàleg dels molins fariners d'aigua de la província de Castelló"

⁷⁵ Dibuix del llibre *L'arquitectura de l'aigua de Benlloch*.

Sovint es fa una distinció amb *fita*, que no és inoït al P.Val., reservant molló per als més grossos, i *fita* per als consistents en un objecte termenal menys gros o menys important.

En el cas que ens ocupa, sembla que la coincidència, més que no amb *fita*, caldria cercar-la amb *pedrafita*, que ha quedat com a topònim. DE fet trobem dos exemples que en parlen. *La Pedrafita* és una heretat veïna del molló de terme que parteix Atzeneta i Xodos. Encara més encertat resulta el cas d'una altre paratge amb aquest nom, *la Pedrafita*, coincident en l'espai amb el *molló Gros*, que parteix Vistabella amb Xodos, dalt del mas de les Pomes.

Actualment hi ha diversos mollons de terme, curiosament cap d'ells amb el nom del terme veí: el *molló de l'Albagés* correspon a la separació amb Xodos, el *molló de la Pena-roja* i altres parteixen amb Benafigos i hi trobem un *pla dels Mollons*, el *molló dels Tres Termes*, el trifini Vilafranca-Mosquerola-Vistabella... També trobem el *molló de l'Escala Munda* com a punt més alt coincident amb un punt geodèsic.

Cal anotar el fet que al riu de Montlleó, com ja vam anotar per al terme de Benafigos, sovint se'l coneix com a '*riu de Molló*'. Coincideix, a més que trobem, vora el riu i dins la partida del Boi, un mas de Molló que, per augmentar la confusió, la cartografia oficial retolava com a *Masía de Monlleó*. Si, a més, tenim en compte que el nostre riu és frontera natural de cinc termes amb Vistabella, que hi fa de '*molló*', creix la confusió.

Mor- i derivats

Tractem en aquesta entrada d'afegir unes observacions a allò que hom ha dit sobre 'morro', 'morrall' i altres genèrics que s'hi relacionen. Exposem primer allò que ja vam afirmar en escrits anteriors i les definicions dels manuals a l'ús.

Morrall es coneix com la prominència rocosa que es troba en qualsevol dels vessants d'una serra o d'un tossal. Com tossal (tos) i lloma (llom), també aquest orònim cal relacionar-lo amb metaforitzacions del morro d'un animal, de fet, vora el Montlleó, trobem el **morro del Roig** en un 'morrall' d'aspecte rogenc. Al nostre terme trobem diversos morralls com el del **Buitre** o el de la **Russa**. També podem relacionar aquest genèric amb el tossal conegut com **Morradelles**. (Bernat-2000)

Morrall no apareix a la toponímia portenca mentre que a l'Alt Maestrat és general. Orogràficament és una prominència rocosa en una vessant d'un tossal. S'usa com orònim tant en la forma **morrall** com en el seu diminutiu **morralet**. Genèricament

apareix en **el Morral de la Russa**, **el Morral del Buitre** (At), **el Morral Blanc** i **el Morralet Pardo** (B), **el Morral Roig** (Cu), (V). Funciona com un topònim en **El Morralàs** (X), **El Morralet** (B).

De la família de **morral** deuen ser **La Morranda** (paratge rocós de Benafigos), **Morradelles** (tossal rocós d'Atzeneta), **el Morro del Roig** (roca d'aspecte roginós al Montlleó). (Bernat/Guardiola-2001)

Morro (m): Massa de roca o de terra prominent (DCVB, 7), <però de cim aplatat> afegeix el DECLIC. Contrafort avançat i abrupte d'una muntanya (GEC, 15). Com a forma litoral, generalment és menys agut que la punta i de menor entitat que el cap. D'aquí que Enric Moreu-Rey (1982) el consideri una eminència massisa. També apareixen les variants **morràs**, **morrot**, **morral**, **morret** i **morrillo**. (Ordinas-2001)

Resulta interessant el comentari de Carles Domingo (1997):

Certament un morro sol ser, gairebé per definició, una punta que el contorn d'una muntanya projecta enfora. Més encara: una punta abrupta, on el perímetre muntanyós, en lloc de fer cap rebaix, alça ben sovint un cim. Un cim típicament aplatat i amb uns vessants al més segur encinglerats o amb panys encinglerats. Algun cop, però, hom veu en el morro orogràfic més el sortint que no pas l'avançament que és respecte a tot el cos d'un animal també el musell, al sinònim del qual s'ha manllevat el nom; és a dir: més una situació sobresortint on sigui, quasi purament apendicular, que no pas la posició d'anterioritat o precedència en relació a la totalitat compacta del volum muntanyós, que és talment com una còrpora.

Quant a l'**etimologia**, hi ha dues tendències. D'una banda aquells, com Coromines, que ho lliguen al 'morro', (llavi bestial) i volten un origen onomatopèic amn un origen ibèric o preindoeuropeu. D'altra banda trobem qui ho deslliga del llavi animal i ho deriva de l'arrel preromànica Mor(r), Mur(r), Maur, tal com explica Álvaro Galmés de Fuentes (1990)⁷⁶:

"La raíz prerrománica puede presentar su r reforzada, morr, significando "montículo rocoso, peñasco".(...) Que todos estos topónimos están en relación con la raíz prerrománica morr, que bajo la forma de morro significa "montículo rocoso", "masa de tierra o de roca prominente", lo demuestran sus características geofísicas. Ahora bien, es cierto que la asociación atimológica los ha relacionado con morro "hocico", y así se ha asignado en ocasiones al morro un animal determinado..."

El morellà Ernest Querol, en revisar el significat del seu poble⁷⁷, exposa en un ampli estudi les diverses possibilitats i es decanta per aquest lexema 'mor-' d'on, creu, prové també el saguntí Morvedre⁷⁸

Nosaltres no podem sinó mostrar el ventall de topònims lligats a la roca que tenen 'mor-' com arrel.

A Atzeneta, a més del **morral del Buitre**, **morral de la Russa**, **morro del Roig** i **Morradelles**, hauríem d'afegir els diversos topònims lligats a **Moregot** i uns altres lligats a Mora, com el **tossal de la Mora**, i **Moro**, com les **roques del Moro**. Aquestos

⁷⁶ Creiem qu es es tracta del seu llibre *Toponímia de Alicante. La oronímia*.

⁷⁷ "Què vol dir Morella?" (pg.257-275) dins *Actes de la XL Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos. Morella*. Diputació de Castelló, 2001.

⁷⁸ "Una etimologia més antiga per a Morvedre" dins *XXV Col.loqui de Sagunt (1999)* BISO n°86 Societat Onomàstica. Barcelona-2001

darrers, que mai hem considerat lligats al caràcter orogràfic, els hi exposem tot considerant els mots de Galmés (1990) qui, després d'exposar una llista de topònims que inclouen la paraula 'moro', afegeix:

Todos estos topónimos aquí reseñados hacen referencia a barrancos, fuentes, colinas, montes, o sierras pedregosas, con lo cual ofrecen un significado lógico. Es evidente, frente a lo que sospechan incluso algunos especialistas, que nuestros orónimos no hacen referencia a moros poseedores, pues en una zona de extensa población morisca, la determinación de un lugar por un presunto propietario moro evidentemente no es definitoria. Por otra parte, es absurdo que las posesiones de los moros estuviesen relegadas a barrancos, fuentes, peñas, o montañas pedregosas, cuando los moros eran especialistas en cultivos de regadío y de valles. Tampoco podemos pensar que los numerosos barrancos, fuentes, peñas, montes o colinas tienen todos ellos figuras de moro, pues sólo es la fantasía pseudopopular la que ha ideado tales imágenes.

A Benafigos, diversos morrals, com ara el *morral Blanc*, els *morrals Pardos*, *morral de l'Agulla*, *morral de la Buitrera* i el **Morralet**. La **Morranda** és una roca que, mentre guaita sobre el Montlleó, bateja diversos topònims.

A Xodos, morrals de Fraga, morralets de Montoliu, morral de les Roques Llises, el Morral (3), el **Morralàs**, el Morralet, **Morratges** (barranc, bassot, clots, lloma, mas, pou)

A Vistabella, morral del Barranc de l'Aigua, morral Blanc (2), morral del Buscarró, **morros** de Carmeleta, morralet de la Caseta dels Pastors, morralet Catxo, morral de la Cova de la Gralla, morralet de les Covetes, morral de la Galluvera, morralet del Gollisno, morral Gord, morrals del Mas de la Boira, morral del Mas de la Coixa, morrals del Mas Nou, morralet de les Onze, morralet Pardo, morrals de la Pinyalossa, morral Pla, morral Roig (2), morral de la Savina, morral de la Savineta, **morronet** Roig, morral de la Segalla de Dalt, morral de la Segalla de Baix, morral de la Teueleria, morral de Valero, morralet del Xurro, bancal del Moro (i 5 més), moleta de **Mor** (i una dotzena de concurrències derivades d'un antropitzat mas de Mor), el **Morralot**, les **Morratelles**⁷⁹, el **Morrillargo** (3)

⁷⁹ Cal revisar la seua possible coincidència amb 'molatelles' que ja a les visures es confonien.

N

Nevera

(f) Construcció, sovint com un pou, feta per a guardar la neu per a l'estiu. L'estudi de les neveres i del comerç de la neu a les comarques de Castelló s'acompanya del nom de Pascual Boira⁸⁰. A la ratlla mateix del nostre terme amb Villahermosa localitzem (foto) la *nevera de la Cambreta*; tot partint amb el terme d'Atzeneta hi ha la serra de la Nevera. Al mas de Medall, vora el poble hi resten indicis de l'existència d'una altra. El tossal de les Navades, per la seua pronunciació /nebáis/ ha portat algú a veure retes de neveresque no hi són.

⁸⁰ Boira, P. (2012) *Les neveres de la província de Castelló*. Pascual Boira Muñoz. Vinaròs.

O

Olla

(f): Gorg, lloc on hi ha més profunditat d'aigua en el curs d'un riu o torrent (DCVB, 7). Toll, concavitat en un terreny (DECat, 6). En una segona accepció, el DdG Petita concavitat a la superfície d'una roca on es pot acumular l'aigua. Aquesta darrera es correspondria amb el nostre 'cocó'. En tot cas, al terme de Vistabella, coincideix amb 'toll' i se'ns mostra en el barranc de les Olles.

Ombria

Cara oposada a la solana i, lògicament, més fosca i humida. La definició del DdG '*Lloc on no toca el sol*', presa del DCVB s'allunya de la realitat per la seua rotunditat. A Bernat-2000 ho lligàvem a la definició compartida amb solana, el seu antònim relatiu.

OMBRIA /SOLANA respon, clar està, a la vessant d'una serra o tossal que es troba majorment acompanyada per l'ombra o pel sol. Lògicament les cares nord són les més ombrioses i la vegetació i humitat ens ho palesen.

A les Visures, a més dels exemples, trobem la perifrasi explicativa 'la part ombria'.

- dit camí que passa per la **ombria** avant (1555, 20)
- y tota aquella **hombria** és terra y antuxà d'erbatge (1582, 45)
- herbatge per la **hombrieta** avall fins a les Molatelles (1597, 25)
- en la **part ombria**, junt a un pi gros trobaren una fita vella (1597, 107)
- en **lo vertent de la ombria** trobaren dos fites (1634, 206)
- Y de allí pasa a la **ombria** (1687, 80v)

Domingo-97 ens aporta algunes informacions que caldria revisar:

Sembla que el valencià desconeix els mots de la família d'*obaga*. Prefereix o emprar en lloc seu, paraules derivades d'*ombra*, sobretot **ombria**. De fet *ombria* no és sinó el femení d'*ombriu*, substantiu, és a dir, designa pròpiament qualsevol indret on no toqui el sol, sense que això hagi d'implicar, per força, que es tracta d'un vessant orientat a tramuntana. Hi ha, però, tot un grapat de partides rurals que porten aquest nom com apel·latiu, contraposat al de *solana* o *cara-sol*, de vegades per a un mateix determinatiu: el *cara-sol de les Ermites* i l'*ombria de les Ermites*, per exemple, a Borriol, prop de Castelló.

Val a dir que '*bago*' de la família d'*obaga* és transparent a Cinctorres i aporta uns quants topònims. Ens sembla vàlida la correcció pel que fa a la no exclusivitat de la cara nord perquè un espai esdevinga 'ombria'. Als termes estudiats (Atzeneta, Xodos, Benafigos i Vistabella, aquesta darrera amb 74 noms de lloc que tenen *ombria* com a genèric) sol trobar-se la duplicitat o complementarietat dels topònims amb 'solana' i 'ombria' o els seus derivats *ombrieta* i *ombrió*. De fet, hi ha molts masos on trobem aquesta duplicitat: *ombria del Mas de les Xiquetes / solaneta del Mas de les Xiquetes; ombrieta del Mas de Baix / solana del Mas de Baix; ombries del Mas Cremat / solanes del Mas Cremat; ombria del Mas de la Torta / solana del Mas de la Torta...*

P

Palanca

(f) Ens serveix la definició de Bernat-2000, en parlar d'Atzeneta.

PALANCA. També anomenada PASSERA, sol ser un tronc de xiprer nugat per un extrem, amb una cadena i un clau, a una roca. Fa la funció de pontet i, en vindre una barrancada, es queda en la direcció de l'aigua sense oposar-li cap resistència. El terme s'està perdent i sols alguns informadors el coneixen. Mantenen, això sí, el genèric "passera".

Apareix a Vistabella com a específic dins el bancal de la Palanqueta. A Xodos i Atzeneta 'palanca' bateja barranc, cova i mas. El poble de Palanques, vora el riu Bergantes, hauria de trobar en aquesta significació el seu sentit. L'estudiós Ernest Querol, però, hi veu una arrel –pal més lligada a un orònim⁸¹.

Pallissa

(f) Lloc cobert de teulada designat a guardar-hi la palla. Solen voltar les eres i, de vegades, en èpoques de fort creixement demogràfic han passat a ser vivendes. A les Visures en trobem referències alguna vegada

- - trobaren dos fites velles passada la **palliça** de Guillem Barats, (1615, 122v)
- Passada la **pallisa** de Gabriel Forés (1658, 46v)
- en lo endret de una **pallisa** de dit mas (1715, 79)

A banda de les moltes pallisses que trobem lligades a l'era de cada mas, que solen destinar la part de baix a corral, hi ha les pallisses urbanes (33), voltant les diverses grans eres del poble. La pallissa del Mas del Pont, que veiem a la fotografia, com tantes, es troba a la mateixa alçària de l'era; baix, però, hi havia el corral de les ovelles.

⁸¹ Querol, E.(2001) 'EL topònim Palanques' a *Actes de la XL Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos. Morella*. Diputació de Castelló.

Partida

(f) 'Porció de terreny d'alguna extensió i designada amb un mateix nom' DCVB. Dins la toponímia el bateig de les partides resulta força interessant per comprendre la diversitat d'un terme. Moltes propietats apareixen rebatejades amb el nom de la partida i un altre específicatiu, ex: Els Pinarets bateja una dotzena d'heretats com el Pinaret de la Sardina, el Pinaret de l'Alforí..., tot i tractar-se d'artigues i no de petits boscos. A Bernat-2000 féiem algunes consideracions que repetiríem al nostre terme:

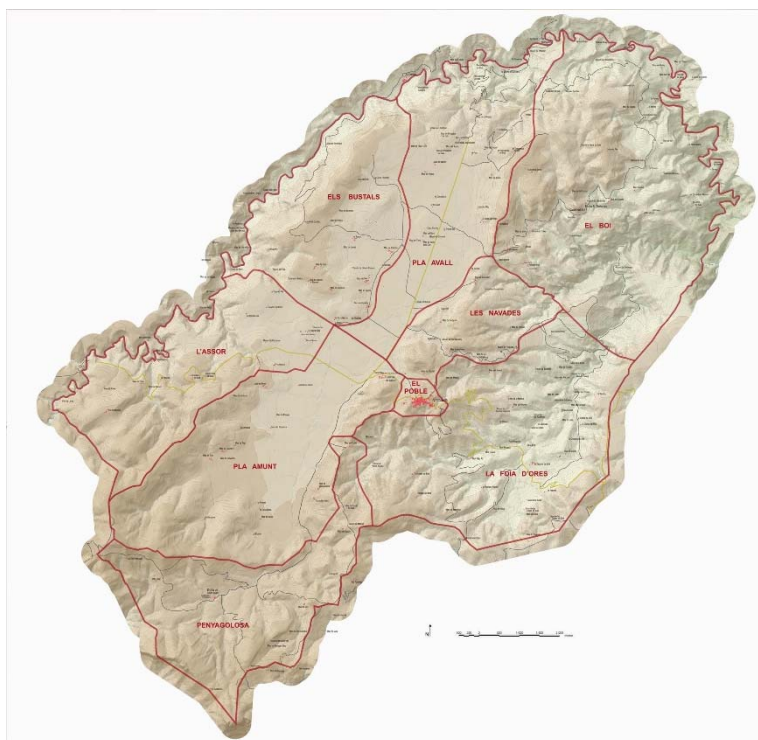
PARTIDA. Les partides, divisions del terme, aparegudes al cadastre de l'ajuntament coincideixen, bàsicament, amb aquelles que els informadors han reconegut. Una curiositat lingüística que convé remarcar és la pèrdua, en molts casos, de l'article a l'hora d'assenyalar una partida. Algunes partides estan batejades en funció del mas més important de l'entorn, sense l'article. el Mas de Vicent dóna nom a la partida **Mas de Vicent**. El mateix s'esdevé amb **Mas de Sidro** o **Mas de Nossell**. **Madonyes** és la partida on trobem el Mas de la Madonya. L'informador ens diu "Tot açò és partida de **Madonyes**". D'altres alternen l'ús amb l'absència :**Ballesteres** i **Les Ballesteres**, **Freginals** i **Els Freginals**.

Pel que fa a la delimitació de cada partida, resulta força difícil en alguns casos. Si de vegades trobem marges precisos, com un barranc o un camí, d'altres voltes, els informadors, convenen en que hi ha diversitat de parers "uns ho fan aplegar fins ací però uns atres consideren que aplega fins allà..."

Veiem que també a les Visures apareixia el genèric 'partida'

- en un quadró de Joan Monferrer d'en Gabriel en la **partida** dels Quiñyons (1634, 200)
- anaren a la terra de la compra que féu la Comuna en la **partida** de la Clocha del Pou, terme de Vistabella (1687, 79v)

L'extensió del terme de Vistabella, però, ens fa reflexionar sobre les grans partides com a unitats que responen a 'paisatges' diferenciats i que, en alguns aspectes, han tingut un tracte específic que, l'aparició de l'arxiu de l'ajuntament, explicarà amb el temps. *El Boi*, *els Bustals*, *les Navades*, *la Foia d'Ores*, *l'Assor*, *Penyagolosa*, *Pla Amunt* i *Pla Avall* són les vuit partides grans, cadascuna estudiada al Diccionari Toponímic. Moltes vegades, en parlar

d'un mas on feien 'bureo' o d'una ermita deien que hi anava tota la gent de la 'partida'. A banda d'aquestes vuit grans partides, hem recollit 118 topònims que bategen

'partides', territoris més o menys amplis, que conformen una unitat i contenen diversos paratges i heretats. Posem per cas *els Freginals, les Sorts, el Quinyó...*, dins les quals partides trobem heretats diverses, com ara *sort de l'Hospital, sort de Sant Bertomeu, sort del Tio Nàssio...* De vegades, com ja comentàvem al terme de Vistabella, alguns masos, donada la seua extensió i la inclusió de tantes heretats diferents, bategen també partides. *Mas del Pont, el Mançanar, l'Alforí...*, però tenen, més aviat, una gènesi cartogràfica o cadastral; els nostres informadors, rares vegades reconeixen partida lligada a mas. També trobem algunes partides que responen a antigues relacions jurídiques o comunals: *la Devesa, el Bovalar, la Redonda...*

Pas

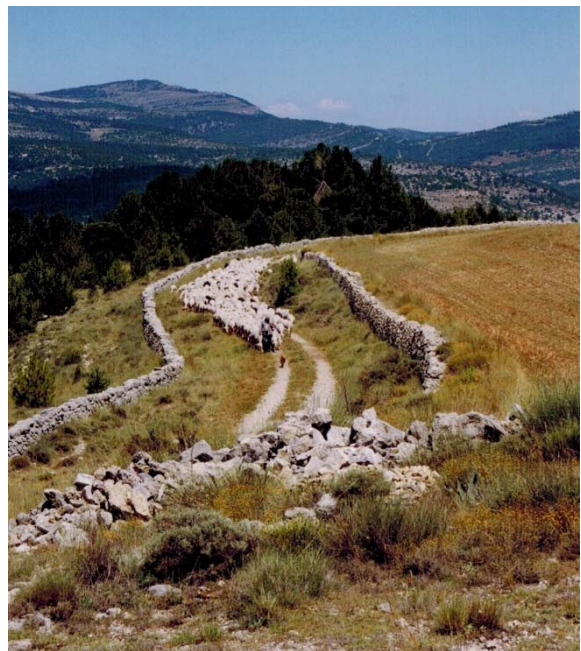
(m) A més de 'via de bestiar' o la concurrència que assenyala el DECat amb 'assagador' cal destacar que, actualment, ha quedat, pràcticament, com l'únic d'un ús viu i continuat. A la zona, tot i que 'assegador' és un mot transparent, no s'empra si no és amb una qüestió directa de l'enquestador. *Pas, passet, pas real* desplacen 'assegador' a topònims molt concrets.

A les Visures, on tenien capital importància, la propietat dels diferents passos s'especifica, de vegades, amb diversos complements: de Consell, veïnal, real..

- prengueren **lo pas** del camí que va lo Pla amunt fins a St.Joan (1634, 200)
- fins al **pas de Concell** (1634, 203v) .
- Y prearen, en lo dit **pas y asagador de erbatge** (1658, 53v)
- la fita designa **lo pas** y la contrafita la girada que fa dit pas (1687, 62)
- per a evitar qüestions determinaren que del **pas vehinal** que affronta ab lo pati de dit abeurador (1715, 153v)

De vegades hi ha, encara avui, petits carrerons o passos veïnals, com el de la visura de 1715, només emprat pels veïns d'aquell mas o grup de masos, però sense tenir un àmbit comunal com molts que són públics.

Com ocorre amb els cursos d'aigua que solen rebatejar-se al seu pas per diferents elements significatius (riu Sec, riu Montlleó, riu de Molló, riu de Safont...), també els passos solen prendre diversos noms. Així, front a un nom oficial atorgat per la Conselleria o un antic Ministeri, els masovers li donen un nom a cada tram. El *pas de Garrido*, en davallar cap al barranc

de la Galera, pren el nom de *pas de l'Escaleta*. També observem les dobles denominacions d'un mateix 'pas': assegador de la Corona és el mateix que l'assegador del Clotxó, tots dos expressats pel mateix informador. Cal tenir en compte

la perspectiva, en aquest cas 'el sentit de la marxa'. Qualsevol carretera, avui identificada amb sigles i guarismes, és reconeguda pel punt d'origen i el seu final, carretera d'Atzeneta a Vistabella. L'usuari, però, només la coneix amb un nom, el del seu sentit: carretera d'Atzeneta, si es troba a Vistabella; carretera de Vistabella, si es troba a Atzeneta.

Passador

Pas estret en llocs de difícil trànsit. El DECat VI, 320 ho recull com 'passera o pas d'un riu' diferent del sentit que troba a Vistabella on hi ha 'passera' i 'palanca' per salvar els corrents hídrics. *El Passador* i *passador de la Solaneta*, aquest darrer vora el Gollisno, de trànsit inaccessible.

Passera

Vid. 'palanca' Trobem dos exemples lligats a molins, punt d'arribada de molts masos de l'altra banda del riu.

Pati

1. (àmbit rural) Avui es parla de 'pati' com l'espai comunal dels veïns d'un mas. Al Puerto en diuen 'regodeo'. En el passat, a més de pati, aquest sentit comunal ha estat expressat amb mots com 'espai', 'empriu', 'antuixà' i 'àmbit'. Fixem-nos en les diferents visures.

- regonegueren los bacis de na Llançola, abeurador d'erbatge, los quals trobaren ab son bon **espai y antigor** (1555, 5)
- E quant foren a la dita font del Pi, abeurador d'erbatge, dits pròmens e misatgés reconegueren aquell e trobaren aquell ab son **bon espai y antuixà** e ab sos bons bacis (1555, 8)
- com algunes persones dins de la Tinença, per lo discurs de temps, se prenguen ayxí **pati** dels dits camins de herbatge (1597, 1)
- dassignant lo **pati y espai** de l'abeurador (1634, 194v)
- al derredor de dit abeurador trobaren tres fites velles, ab son bon **espai y amplària**. (1634, 209)
- dit abeurador lo trobaren ab son bon **espai y antigors** (1634, 197)
- regonéixer lo abeurador de la Font del Pi, lo qual és de herbatge y trobaren aquell ben tractat y ab son bon **espai** (1658, 38)
- contrafita designant **lo pati** de dit abeurador (1658, 41v)
- **lo àmbit** de la qual mallada señalaren en esta forma (1658, 14)
- Y miraren **lo pati y ampriu** de dit abeurador, el qual va per los antigors de les parets que y a (1687, 67v)
- abeurador de la Font del Pi, lo qual és de herbatge y trobaren aquell ben tractat y ab son bon **espai** (1687, 80)

- determinaren que del pas vehinal que affronta ab **lo pati** de dit abeurador y tros de terra quede designat tot aquell **àmbit** que sia necessari per a retirar-se un rabaño de ganado sempre que convinga, sens que la vila de Vistabella ho puga impedir (1715, 173v)
- **lo àmbit y pati** del dit abeurador (1715, 119)
- mirar y regonéixer tot **lo àmbit y pati** de dit abeurador, trobaren que en les visures antigues se nota que **lo dit àmbit y pati** del dit abeurador va per les parets que circuixen tot lo dit pati (1759, 25)
- la fita señala **lo pati y espay** del dit abeurador (1759, 55)

Veiem, doncs, com 'pati', viu en l'actualitat, i 'espai' – de sentit més ampli- va guanyant terreny als desapareguts 'àmbit', 'empriu', 'antuixà'. Cal dir que, avui, el mot 'pati', a més de les fonts, es troba lligat als espais comuns d'un mas, que són compartits per les diverses cases que el conformen. Aquest aspecte, que rebia en les visures un tractament jurídic, resta, avui, desfigurat en les cèdules cadastrals.

2. (àmbit urbà) Pati, dins el casc urbà del poble, equival a tancat, solar entre murs amb diversos aprofitaments (garatge, magatzem, llenyer...)

Pedregal.

Espai abundant en pedres o roquetes, més menudes que els cantals, i en terreny més planer que no els 'crebadals' o 'cantalars'. A Bernat-2003, com un dels abundancials existents, en parlàvem:

Al DCVB apareix com a "lloc on abunden les pedres". Al DECat (VI,364) apareix com "estesa o conjunt de rocs" i en OnCat(VI,177) esmenta Santa Maria del Pedregal al municipi de Talladell però no fa cap referència a cap topònim valencià. En tot cas, nosaltres entenem que es tracta de pedres soltes, rocs en alguns casos, no adherides al sòl com ho seria un 'clapissal'. A la Plana de Castelló quan hom diu que 'aquell hort és un pedregal' vol significar que no ha estat del tot arrabassat i hi resten algunes pedres o cudols. Domingo (1997) defineix 'pedregal' com "el lloc i el munt" i esmenta tres 'els Pedregals', tots ells fora del PV. Nosaltres hem localitzat diversos exemples al sud de l'Ebre. A Vistabella del Maestrat, al Mas de Gascó, hi ha el **Pedregal de Gasquinya** 'lloc idoni per als conills', on podem visualitzar rocs mitjans i menuts que permeten l'existència de caus. **El Pedregal** com a partida a Puçol, **els Pedregals**⁸² al terme de Culla, **la Pedregala**, feminitzat a Burriana, ONCATI, 138 i la **lloma del Pedregal** a Vallada. Cinctores presenta un cas amb doble denominació per al mateix paratge **el Pedregal** o 'el Cantalar' que, una vegada més, ens fa notar la feble distància d'alguns orònims.

Domingo- 1997 en dedica un capítol, el XVIII, amb el títol de **Pedregams i pedregars**. Anota una quinzena de variants, però, curiosament no hi apareix *pedreguera* (f) que dóna mitja dotzena de topònims a Vistabella ni *pedrenyera* que ho fa a Benafigos. Sí que recull 'pedreny', però no el sentit que es dóna a la roca pedrenyera com a mena de sílex, '*pedra foguera*' que sí recull el DCVB. Tampoc *pedrissa* (lloc de moltes pedres Ordinas-2001) que bateja la partida de *les Pedrisses*, terreny força clapissós.

⁸² Al col.loqui vam poder anotar 'els Pedregals' de Daimús, partida definida com 'platja pedregosa per aportacions de sediments del riu d'Alcoi'.

Peiró

Avui pronunciat /perió/ a Vistabella. Es tracta d'una pilastra fixada a una base amb una creu al capdamunt, tot de pedra. Vistabella coneix avui tres peirons: el de Sant Bertomeu, el de Sant Joan, el d'en Vela –proper al poble, en un enfocall de camins i sense creu. Recentment ha estat restaurat el peiró de Sant Bertomeu amb la substitució de la pilastra pel menestral de la pedra cinctorrà ... El pla de la Creu, veí del terme de Xodos i que podria respondre a 'creu de terme', no compta amb cap peiró ni resta que en parle i la 'creu' potser responga a una cruïlla de passos.

- camí d'erbatge que partix del **peyró de Sent Juan** (1555, 23)
- pasa per **lo peiró** y puixa barranch amunt (1687, 68)
- los dits síndichs y mensatjers anaren al **peiró d'en Vela** (1759, 25)
- hix de la heremita del Gloriós Sen Juan de Peñagolosa y passa per **lo Peyró** (1759, 47)

Penya-pena

Eminència rocosa i sòlida

La seua presència arreu dels pobles del Maestrat ens feia tractar-lo ja en Bernat/Guardiola (2001)

Aquest genèric es troba estés per tot l'Alt Maestrat i molt poc als Ports.

la Penya Blanca (vora el Montlleó), **la Penya Aguda** (vora el poble) **El Penyagolosa** (V), **la Penya Calba** (Cu), **la Penarroja** (B) o el mateix **Benafigos**, **la Penarroja** (X), **Massico de las Penyas** (X), **la Penya Roja** (M),(LM), **el Massico de la Penya** (P). Ens atrevim a afegir en aquesta relació el tautològic topònim **la Roca de la Pinyalossa** (V).

Ordinas-2001 ens aporta diverses informacions:

Penya (f): Gran massa de pedra en el seu estat natural. Sembla que a certs indrets, i també antigament, correspon a parets verticals on queda al descobert una gran superfície d'aquest material:

“Se aplica, en la mayoría de los casos, a los bordes de plataformas o márgenes escarpadas de glacia, donde afloran niveles litológicos resistentes que destacan sobre los taludes de rocas blandas” (Mensua; Ibáñez, 1979)

Aquesta acceptació queda confirmada pel DECat en explicar-ne l'etimologia:

“Del ll. PINNA ‘merlet’ i també ‘ploma’: les roques que ericen la cresta d’una muntanya de penyes es van comparar amb els merlets d’una fortalesa. (...) Podem donar com a cosa indubtable que es va passar de l’acceptació llatina ‘merlet’ a ‘capcer o frontó d’edifici’ i a ‘cim’; i d’altra banda es van comparar les penyes, que des de la vall es veuen a l’airecel, sobresortint en la cresta d’un puig amb els merlets d’una fortificació. És possible, si bé no cal, que confluís amb aquesta evolució el pas de ‘ploma’ a ‘objecte punxegat’, i des d’això ‘punta d’un turó, penya’...”

Encara afegirem les consideracions de Domingo-1997

Com a sinònim de *roca*, vàlid pràcticament per tots els valors que aquest mot té, tenim **penya**. Ara bé, encara que això és cert en principi –*roca* i *penya* són intercanviables en la majoria dels contextos, sense que es produeixin variacions perceptibles en el contingut semàntic-, tanmateix el poble no ha deixat de fer unes certes distincions entre l’un i l’altre mot; així, la preferència que en alguna contrada es manifesta per l’ús d’algun d’ells sobre l’altre pot dependre, per exemple, de la mena de material rocós que predomine en la zona. I és que la *penya* sol ésser vista com a més sòlida, més inalterable i menys movable que la *roca* i aquesta, en canvi, com a més disgregable o, si més no, com un material que s’ha disgregat d’un conjunt que continua coherent o que roman, malgrat això, aparentment sense menyscarpte. És a dir, hom pot anomenar *roques* només els fragments que hagi perdut una massa pètria que es conservi encara compacta que, per tant, hom encar tingui per *penya*. Així Coromines diu que els cingles són considerats de vegades de “penya” i, en canvi, les pedrasses que se n’hagin després, “roques”

En el nostre àmbit d’estudi aquesta consideració no encaixaria del tot. Veritat és que les penyes solen ésser vistes com a més sòlides però bàsicament és la seua prominència sobre els voltants allò que la fa penya. També roca mostra la seua solidesa i apareix com a sinònim de cingle (*roca de les Calçades, roca del Roig..*) mentre és *cantal* el que

apareix com a desprendiment d’una roca adherida al tossal. *Penyagolosa, la Penarroja, la Pinyalossa, Penyacalba, la penya Aguda o la Penyica*, són mostres que palesen la seua individualitat i elevació per sobre dels seus veïns, de vegades també roca. Encara observem que en el cas de penya i pena hi ha una cara cinglada, tallada (en tots els casos que coneixem), també la *penya Blanca*, sobre el Montlleó.

La variant ‘pena’ també ha estat tractada per Domingo-1997

El català nord-occidental pireneic i el tortosí conserven la forma antiga, no palatalitzada, **pena**, no tan sols, genuïnament, en els apel·latius genèrics, sinó encara, en certes zones, en l’ús de la llengua viva. Val a dir, però, que *penya* hi va

guanyant terreny cada vegada més. De fet, *pena*, que hauria estat la forma dominant en tot el català occidental, des del Maestrat fins als Pirineus, està en retrocés ja des de l'alta edat mitjana, segurament a acusa de l'homonímia amb *pena* significat 'dolor'.

Ens resta destacar la riquesa lingüística, ja mostrada en els exemples, de les variants de PINNA al nostre terme; des de l'antiga Pena-roja, el sonoritzat Benafigos, la variant Pinyalossa, les transparents penya Aguda o penya Blanca o la tant estudiada i encara opaca Penyalogosa. La Penyica s'afegiria per estudiar-ne els sufixos aragonesos. Potser hi cal afegir el Pinet, topònim ben voltat de roques.

Pica

(f) Peça de pedra treballada amb una gran concavitat per contenir aigua, sovint vora fonts i pous, emprada com a recipient per abeurar, rentar-se o llavar. Tene, doncs, semblant funció a la dels gamellons i baxis, el material que les conforma, però, és sempre la pedra.

Ordinas-2001 en dóna una bona definició

Peça o pedra, terrissa, etc., amb una concavitat destinada a rebre o a contenir aigua o qualsevol altre líquid, que serveix per a rentar o amagar alguna cosa, banyar-s'hi, abeurar-hi animals, etc, és a dir, totes les activitats més essencials de la vida obrera de la ruralia i de tota la terra. Apareixen també la variant **piqueta** i els respectius plurals **piques** i **piquetes**. Pag.183

Tot i que sembla transparent la seua etimologia, emparentada amb 'picar' com acció necessària per obtenir una 'pica', ha estat, com assenyala DECat VI,520 prou debatuda.

"ha preocupat els etimòlegs, si bé la major part dels romanistes semblen haver-lo defugit: com a mot d'origen fosc i només català⁸³; (...) si bé és veritat que M-Lübke l'inclou entre els derivats de l'ètimon expressiu del nostre verb (*PIKKARE en el REW), però com que ho fa sense gaire més justificació ni explicació semàntica que les implícites, era inevitable l'acollida escèptica. Crec que en el fons és veritat però cal explicar-ho"

⁸³ Cal dir que a l'Aragó apareix diverses vegades lluny de la frontera amb el català. Corral de la Pica, Mases de la Pica. Cal pensar, però, que es tracte d'un orònim i no del recipient.

Trobem a Vistabella *banca de la Pica*, *font de les Piquetes* i *picons del Clotxó*⁸⁴, tots tres amb aquest sentit de recipient. El cas de 'picó', diminutiu de 'pica', que a DECat només és considerat com a orònim o nom d'eina, ens explicaria com la natura també es capaç de 'picar'. Ens trobem davant una tautologia perquè 'clotxó' és un cocó, una clotxa menuda que l'acció de l'aigua sobre una roca calcària ha realitzat amb la paciència dels segles.

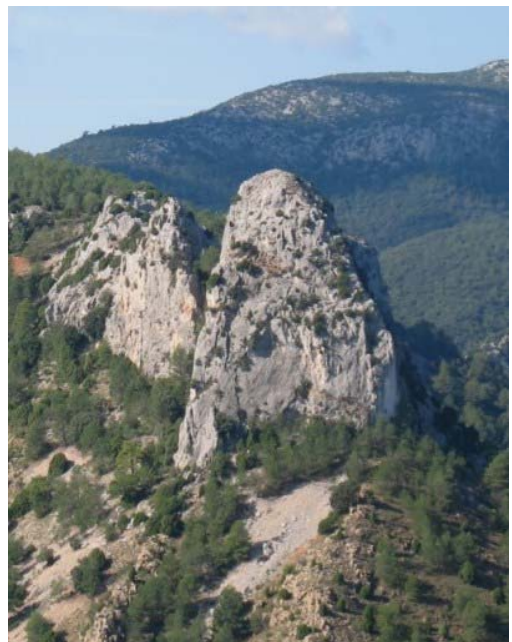
Clotxó, però, ha esdevingut el nom del mas proper i les petites clotxes creades per la natura han passat a denominar-se 'picons' com a recipients menuts *picats* a la roca, *picons del Clotxó* perquè e stroben dins l'heretat del mas que en va furta el nom.

Piquereta bateja diversos topònims, entre ells *font de la Piquereta*, però ens queda el dubte si es tracta de l'orifici dels basos i, per tant, res a veure amb 'pica'. Tampoc gosem, ens cal visurar-ho novament, incloure *les Piques*, per si es tractés d'una pica oronímica, altrament estranya en aquestos indrets.

Amb el sentit que ací definim, a Xodos tenim *les Piquetes*; A Atzeneta, *les Piques*, *molí de les Piques* i *la Piqueta*.

Pic

(m) Cim agut al capdamunt d'una elevació orogràfica. 'cim agut d'una gran muntanya' (DECat) ens val per al *pico de Penyagolosa* - *el Pico*, sense més, a molts indrets, *ombria del Pico*, *senda del Pico*, recollit a Xodos. *La Picossa* (foto), però, és un cim agut que es troba a l'extrem d'una lloma, la de Garrido o de la Picossa. L'eminent filòleg ja declara haver sentit 'pico' i no 'pic' a terres valencianes 'en general, sento *pico* en les muntanyes valencianes'. Pic ha anat incorporant-se en el món excursionista, tan asidu als voltants de Sant Joan; la gent de Xodos o Vistabella, però, sempre parlen del 'Pico'. A Atzeneta localitzem el *tossal de Pico*.

'Picó' en seria un derivat que recollim a Atzeneta, *el Picó*, tossalet que conté la roca de la Solsida. Coromines al DECat n'esmenta un seguit de picons al Pallars i la Ribagorça però no anota exemples del P.V., tot i que a

⁸⁴ Vid **Clotxa**.

les seues fitxes vam poder trobar “*Picó, les Roques de*”, a no ser que ho relacionara amb un antropònim.

Paga la pena esmentar *el Picopo* (Atzeneta) i *el Picatxo* (Vistabella), com elements que ens podien induir a veure-hi derivats d'un pic quan, realment, ho són d'un pi: un pi ‘copo’, pi dens i atapeït, i in pi ‘catxo’, aixafat per la climatologia.

Pista

Camí de terra eixamplat i adequat al pas de vehicles. La majoria de pistes que trobem al Pla, recorren antics camins o part dels ‘passos’ o ‘assagadors’. En altres parts del terme, orogràficament menys accessibles, han estat obertes per treure’n els troncs dels pins o per accedir als masos amb major facilitat. Ha estat un dels elements d’acció antròpica que més han canviat el paisatge en les dècades darreres. Actualment el trecament del paisatge del Pla té com a origen el tancament de les heretats amb malles metàl·liques per assegurar la producció de la trumfa. El bateig de les pistes sol fer-se arran del mas on aplega: *pista de l’Albagés, pista de Marimon, pista de la Cambreta, pista del Mas de Racó, pista de l’Estrella...*, però també, quan es tracta d’espais comunals, pren el nom d’algun element proper: *pista del Cable, pista de les Clotasses, pista de la Portera del Llop*.

Pla⁸⁵

(m) Horitzontalitat d’un terreny relativa al relleu que la circumda. Una vegada més, la *perspectiva* – també la *relativitat*- esdevé un element bàsic a l’hora de comprendre els topònims. Evidentment, en zones muntanyenques com les del terme de Vistabella, un pla pot ser un terreny que té poca inclinació mentre a la Plana, aquest mateix terreny, esdevindria ‘costera’. Amb tot, al nostre terme, l’orònim per excel·lència el marca *el Pla*, polié ben extens, emmarcat per diverses serres. La individualitat i categoria que li atorga l’article, sense cap especificatiu afegit és justificada si tenim en compte la seua extensió.... Amb tot, fixem-nos que no deixa de ser un pla inclinat, per on discorre *la Rambla*, que es troba dividit en dues grans partides, que n’expressen la seua direccionalitat: *Pla Amunt* i *Pla Avall*. La seua importància és tal que els diversos augmentatius (*el Planàs*) són paradoxalment imperceptibles a la vora d’aquest.

⁸⁵ Domingo-97 en fa un estudi aprofundit.

Al nostre terme trobem 41 concurrències amb el genèric pla o qualsevol dels seus derivats: *plans*, *planets* i *planassos*. La diversitat de tamany és gran i el planet, pla o planàs es troba en funció del relleu que l'envolta o de la proximitat d'altres plans que són major o menors. Cal observar, però, alguns dels planassos es corresponen amb zones, alguna vegada inundades, veïnes del riu Montlleó: *planàs del Molí de la Vinya*, *planàs de Molló*, *planàs del Molí del Pas*. Alguns planassos bategen enormes bancals, que contrasten amb les reduïdes dimensions d'altres bancals veïns: *els Planassos*, grans bancals que reben també el nom conjunt de *planàs de la Foieta Plana*. Alguns plans, com el *pla del Mas de Racó* es correspon amb una vall tancada entre serres. El diminutiu 'planet' solem trobar-lo com a excepcions del relleu d'alguns indrets: *els Planets*, *planet de l'Eriçal*, *planet de l'Alta...*

Pla ens apareix a les Visures des del 1555

- per davall les riscles de les Roques, a la part del **Pla** (1555, 6)
- designa la entrà del camí que pugua lo **pla Amunt** de Vistabella (1555,10)
- dit camí que va al **pla de la Rabaça** (1555, 24)

Planillar

En les observacions fetes al terme de Vistabella, planillar equival a replà o replanell, per tant sinònim, com veiem a les Visures, de *replanillar* que, altrament, no produeix cap topònim. No l'hem trobat en cap dels diccionaris (DiEC, DdG, DCVB, DECat, Martí Gadea, Carles Salvador) ni manuals especialitzats.

Encara que a Bernat-2003, en parlar de planellar, el consideràvem un abundancial, la qual cosa no sempre s'adiu, ens val el que allí déiem:

Tot i la llarguíssima 'llista correlativa de derivats i compostos' del mot 'pla' i, a pesar de l'aparició, sense definir, de 'replanillar', no hem trobat 'planellar' ni 'planillar' a l'extensíssim DECat. Tampoc el DCVB contempla aquest mot. Tampoc l'ONCAT reconeix cap topònim amb aquesta denominació. Suposem que es tracta d'un abundancial del mot 'planell' com a pla petit o, si pensem en els casos de plural que hem trobat, potser es tracte, només, d'una variant de planell sense variació significativa. Domingo-97 tampoc esmenta cap abundancial però ens fa dos cèntims sobre els mots 'planell' i 'planella': "..en el cas que el planet es trobi en

terreny muntanyós, *planell*. Si l'estesa de la terra plana no és tan extensa com un hom està acostumat de veure en una 'plana', llavors es parla d'una 'planella'." Nosaltres coneixem **els Planellars** (que vam sentir com 'planellás' i 'planillás') al terme de Xodos, damunt la loma Bernat, com uns petits plans on també hi ha els **tancats dels Planellars**. Al mateix terme, dalt del mas del Porro trobem la **coveta dels Planellars**. Cincorres acull **el Planillar**. També localitzem **els Planillers** a Costur, on J.Miquel Ribes, estudiós local, ens ho descriu com 'bancals grans i plans a la part més baixa de l'horta del Mas d'Arau'.

Afegirem les mostres de Vistabella: *el Planillar*, *prat del Planillar* i *el planillar del Castell*, situat entre el tossal del Castell i el de la Corona, ben interessant per la variant *era del Castell*, que recorda un sentit orogràfic i ben antic d'*era* com a terreny pla. Dóna nom a un mas *el Planillar* que, efectivament, ocupa un planell entre la costera del Mas de Toni i el mateix Pla.

Aquest orònim ja ens apareix en les Visures, des del 1555:

- fins als planillers de les Molatelles (1555,4)
- costera amunt, alt en uns planillers trobaren dos fites velles (1555,19)

Pont

Pas elevat que salva un corrent hídric o una depressió de manera permanent. Els exemples del nostre terme responen a fàbrica d'obra o pedra i els trobem damunt la rambla del Pla (diversos), sobre el riu Montlleó (2) i sobre barrancs que creuen les carreteres del terme. L'afegit 'permanent' ve a tomb pel fet que la palanca o passera solia esdevindre mòbil i era emprada només quan el riu portava aigua, una circumstància intermitent en el règim hídric nostre.

A les Visures ens apareix *pont* des del 1597, com a la fi d'un camí d'herbatge que creua tot el terme, des d'Atzeneta fins a Mosquerola. El riu Montlleó, ací riu Sec, és frontera natural dels dos regnes i precisa d'aquest pont (foto)

14 topònims bategen els ponts de Vistabella:

pontet del Quinyó, pont del Rabosero, pont de la Fonteta de la Fam, pont de l'Escola...

Hi ha un, però, sense especificatius, *el Pont*, obra medieval que rep la variant de *pont Romà* i que bateja un mas veí i un seguit d'elements relacionats.

Portera

És la porta del mas, entesa com l'entrada a les propietats que en formen part. El DCVB n'aporta una concepció que s'hi adiu 'Porta de barrons de fusta'. La portera marca l'entrada al mas, entés com a explotació agrària, i sol acompanyar-se d'una porta feta amb barres de ginebre. De vegades apareix com un punt estratègic que mereix ser batejat i esdevé topònim: la portera del Mas d'en Vela dóna nom a un indret conegut tant pels masovers de Xodos com pels de Vistabella.

- dins la **portera** de dita serrada (1582, 46v)
- des de allí fins a la **portera** del Mas de Lluís Escrig' (1658, 41v)
- junt a una **portera**, en posaren altra' (1658, 44)
- fins a la **portera** del dit mas de Lloys Escrig (1715, 119)

Pou

Cavitat profunda feta per accedir a una vena d'aigua. La diferència respecte a l'aljub o la cisterna és que es tracta d'aigua naixenta i no d'un dipòsit d'aigua de pluja. (Vid **cisterna**) A Bernat-2000, féiem referència als pous d'Atzeneta.

POU. Hom parla de pous en referir-se a 'aigua naixenta' diferent de les cisternes que repleguen 'aigua del cel'. Al nostre terme convé diferenciar entre els pous particulars i aquells comunals, antics, que pertanyien a la Setena de Culla. A la vora d'aquests pous solem trobar la PICA d'ús general i l'ABEURADOR per al bestiar.

Afegiríem, encara, baxis i gamellons. De vegades, també, llavadors.

A totes les visures trobem

mostres de topònims i de lèxic comú. Curiosament aquells que trobem toponimitzats són diminutius. Pouet esdevé /pobét/ en la pronúncia actual.

- E de dit molló pugua al **pouet de la Serra del Boy** (1555,17)
- E més avant en la **hombria del Pouet d'en Llor** (1582, 45)
- Y passa a mà esquera del **pouet de la Serra** (1597, 13)
- Y regonegueren un **pou** en dita bayxada (1597, 68)

Prat

(m) /parát/ PRATUM. Prat, pronunciat 'parat' a Vistabella, és un terreny amb molta aigua, propens a inundar-se en època de pluges. Evidentment aquesta característica el fa propici per criar herba, però volem remarcar que els masovers enquestats destaquen aquest tret de terreny marjalenc. Pensem també en el prat de Cabanes. 'Extensió de terra on es deixa créixer l'herba per a pastura o farratge' i 'Extensió de terra abundant d'aigua, regada directament per una font (Mall.); aiguamoll, lloc on hi ha aigua embassada' DCVB. La segona accepció del diccionari de Moll, que recull a Mallorca i Menorca, s'adiu més amb el sentit del Maestrat. El DdG afegeix una tercera accepció 'Aiguamoll herbaci (delta de l'Ebre, València)' que replega en certa manera els dos sentits. Coromines (DECat VI, 773) ens parla també de la variant 'parát' que va recollir en la variant oriental al Principat i va retrobar, entre d'altres, a Benassal, *parad del ma(s de) la Foia*. Aquesta variant és també productiva a Menorca (Ordinas-2001)

A les Visures apareixia des del 1555

- E de allí al Collado eo **prat dels Valencians** (1555, 23)
- no n'i trobaren y posaren una fita nova en un **pradet** (1582, 47)
- baixant **lo prat** avall, trobaren dos fites velles' (1658, 46)
- pasada la creueta del **Prat de Peñagolosa**' (1658, 46v).

Dins la toponímia viva recollim una trentena de prats que ens aporten informació complementària:

- D'una banda trobem un seguit de prats que formen part del mas i que solen ser 'àmbit' o 'pati', propietat de tots els veïns. Tot i ser un terreny clapissós⁸⁶ – altrament hagués estat conreat- per la humitat del subsòl o per ser escorrentia de les teulades hi sol créixer l'herba, prop dels corrals, i és un bon indret on deixar les ovelles abans d'eixir a guardar. En són exemples el *prat de la Torre Garcia*, *prat del Mas de Peris*, *prat del Mas de la Lloma*, *prat del Mas de Gual*, *prat del Mas del Carrascal*, *prat del Mas de Toni*, *prat del Mas de Racó*, *prat del Mas de Cabedo*, *prat del Planillar*, *prat del Corral d'Aragon* ... En alguns masos no s'hi veia herba ni humitat, equivalia al pati del mas. Potser per metonímia d'altres masos en què coincidia el pati amb el prat humit, aquest hagués pres el nom.
- Una sèrie de 'parats' coincideixen a ser patis de fonts (*font del Prat*, és un topònim recollit al Mançanar) humitat assegurada que respondria a la definició

⁸⁶ També ens val la fotografia del pou del Mas de Gual, inici del prat d'aquest mas, on veiem l'herbeta menuda en un terreny ple de clapisses.

del DCVB. En són exemples: *prat de la Cambreta, prat del Mançanar, prat de l'Atzevar (foto), prat de la Pegunta, el Prat (al Boi)* i els *prats del Mas del Surdo*.

- Un grup de 'prats' els trobem allunyats del mas, de vegades dins una serrada: *prat de Taruta, prat del Mas Vell, prat de l'Espinalet*. El *Prat* és també una partida situada al Pla que, per la seua humitat, sol acollir plantacions de xops, que troben en el subsòl l'aigua necessària per al seu ràpid creixement. Hi trobem *xopars del Prat* i *pous del Prat*.

Des del punt de vista lingüístic ens interessa el diminutiu '*pradissons*' qualificatiu que va atorgar el nostre informador a *els Pradets*, heretat veïna d'*els Aiguatxols*; veïnatge que ens ajuda a entendre el significat humit del 'prat'. També en diminutiu vam recollir *pradets del Mas de Mor*. Menció especial mereix *el Prado Martín* /*práu martín*/ mitger amb el terme del Port i adient a la pronunciació del poble veí. Més al

nord trobem un altre prat de Martín que un dels informadors, nascut a Mosquerola, va reconèixer com a /*práu martín*/. Aquest segon correspon a Martín del Mas de la Cambra, lloc on trobem el prat. L'amic Martí Domínguez ens suggereix que 'Prau Martín' pugui tindre a veure amb 'predi' del llatí *praedium*, heretat rústica, més que no pas amb 'PRATUM'. *Prau* i *Prao* es troben com a formes recollides a l'Aragó (Endize) com a variant de 'pado' i 'prato' amb el mateix sentit que hem definit. Altrament, diverses són les fonts d'aquell indret i, a més, el segon prat, que l'informador de Vistabella en deia 'prat' i el de Mosquerola 'prau', ens reforça la idea que no cal cercar 'predis'..., de moment.

Pujada

Conjunt de bancalets o serrada que ocupa una costera. *Pujadeta de Blàudio* (a la foto), *pujadetes de Culla* i *pujades del Pou* en són exemples. Trobem un únic antònim en la *baixadeta del Panís*.

Pujador

Accés costerut en un muntanya rosta. Coromines al DECat Vi, 856 anota 'escalonada per gunayar un cingle' amb un exemple proper "ací tenim un pujadó que va dret al cap de la Mola" referit a la mola d'Ares. *Pujador del Morral Blanc*, *pujador Ample*, *pujador dels Porcs* i *pujadors del Mas Nou* són les quatre mostres localitzades al terme.

Punta

(f) Ens apareix com a extrem d'algun punt, al temps que 'mirador'. La diferència respecte a 'puntal' rau en la perspectiva. A les puntes se sol accedir amb certa facilitat. *Puntal*, altrament, equival a 'morral' a prominència rocosa. *Punta del Prado Martín*, *punta del Barranc del Catxerulo*, *punta de l'Ombria* i *punta del Collet*

Puntal

(m) 1. Prominència rocosa, morral agut. 2. Espai en forma de punta que hi ha entre dos barrancs, davant el seu forcall. 3. Prominència allargassada marcada per la volta tancada d'un riu que discorre entre muntanyes.

Aquesta darrera accepció la trobem a la zona del Boi. Les definicions que trobem de 'puntal' a Domingo-97 com a cim, en unes zones, o tossal, en altres, no concorre al nostre terme. En escrits anteriors observàvem les dues primeres accepcions; la segona sense exemples a Vistabella:

PUNTAL, com a orònim, té dos accepcions. Una correspon a una prominència rocosa que té un vèrtex molt marcat: **Puntal del Mas de Giron**. L'altra té un sentit localitzador d'espai central d'un forcall de dos barrancs: **Puntal de les Cambrelles i El Puntalet**. (Bernat-2000)

PUNTA/PUNTAL

És una prominència rocosa amb un vertex molt marcat: **el Puntal/la Punta del Mas de Giron** (At), **El Puntal de les Fonts** (X), **el Puntal de l'Espigolar** (C). De vegades apareix com a topònim: **El Puntal** (X), **el Mas del Puntal** i **l'Alvenc del Puntal** a la Lloma de Benafigos.

Cal assenyalar també l'ús localitzador de l'orònim **punta/puntal**: ens referim a l'espai central d'un forcall de barrancs, rambles o rius: **El Puntalet i el Puntal de les Cambrelles** (At), **La Punta**, **el Molí de la Punta** i **Les Puntetes** (LM), **el Molí de la Punta** (M). (Bernat/Guardiola 2001)

Pel que fa a la 1^a, com a roca prominent trobem *puntal de l'Estrella*, *puntal de les Saleres* i *el Puntalet*. Amb la segona accepció, tot marcant el perfil del riu Montlleó, el *puntal del Molló*, *el Puntal* i *puntal Llarg* i *Curt* que s'endauen tal i com apreciem en el mapeta adjunt.

Q

Quadra, quadro i quadró

Són més de una seixantena els exemples toponímics que tenen un d'aquests tres genèrics referits a terres que han estat dividides tenint en compte formes rectangulars. L'observació dels diferents indrets no ens aporta una conclusió sobre les diferències dels tres mots. Veiem que en diuen els dos grans diccionaris

QUADRA. f.1.Rodalia, tros extens de terra compost de diferents peces que pertanyen o han pertangut a un mateix senyor. (DCVB IX,2)

Quadra amb valor d'una 'mesura de terra' (DECat VI,885)

Coromines exposa molts casos del Principat però no del P.Val., tret d'una altre sentit de quadra 'camí que travessa l'horta' que 'potser en un origen fóra el camí que anava a una quadra' on sí que parla del *camí de la Quadra de Villalon* (Almassora)⁸⁷

Alguns exemples del nostre terme: Quadra de l'Alforí, la Quadra, les Quadres, quadra de Joan de Penyica, quadra de l'auelo Esteve, quadres del Barranc dels Serrans. Mereix un comentari la quadra de Baix, també anomenada quadra Gran o quadró del Mas de Collet perquè hi veiem el creuament semàntic de quadra (justament la gran) amb quadró, que hauríem de suposar diminutiu.

QUADRO. a) Porció de terreny de forma quadrangular. (DCVB IX,6)

Quadro 'figura o peça en forma quadrada' (.) Notem "*Quadro*, al Baix Empordà és la peça de terra de forma quadrada o poc menys" En altres comarques, entre elles la Conca de Barberà, és un tros d'hort destinat a conreu determinat, i en alguns llocs, per exemple a la Segarra, en diuen *quadró* (DECat VI,885)

Convindrem, doncs, que no podem establir-ne diferències. Quadro de la Venta, quadro de l'Espino, quadro de Pessetes, quadro de Baix la Venta, quadro de l'Anoguer, quadro del Mas del Mig... en són exemples. El Quadro és també partida a Atzeneta (on també hi ha Esquadres) i una gran partida del terme de Castelló, el quadro de l'Arròs. A Almassora, el Quadro, el quadro d'Ortega i el quadro de la Garcia.

QUADRÓ. 4. Parcel·la de terra de conreu, més petita que el quintar i situada més prop de les cases. (DCVB IX,7)

Quadró: pot tractar-se d'aquest mot en la forma qodro que apareix en un doc. de 1085 d'Organyà: "vindimus vobis uno qodro de terra qui mihi advenit de parentorum"(BABL VIII,533, amb la nota que és escriptura sospitosa, que sembla ser un trasllat per un amanuense que no sabia llegir l'original): es tracta d'una 'mesura de la terra'(cf. quadra, infra)(.) El *DAG.* i *CostManc.* donen quadró amb el sentit de 'tros de terra quadrat' a l'Empordà...'una mena de camp adajacent a la casa, d'una quintana poc més o menys' (..) i a Vistabella del Maestr. partides

⁸⁷ Creiem que aquest és un altre sentit de 'quadra', diferent al que observem a Vistabella. També Gimeno-2001, tot referint-se al terme de Castelló: "Camí que enllaça amb uns altres camins tot formant quadrats"

anomenades *es kuadróns de llòza, kuadróns i fòies del Mas de Mançanares*. (DECat VI, 885)

No hem localitzat els *quadrons de Llosa*, però vam recollir els quadrons i foies del Mas de Mançanares. Sembla evident que 'quadró' siga un diminutiu però, el fet és que trobem quadrons més grans que alguns quadros. Molts quadrons són heretats situades dins una partida anomenada *els Quadrons*, paral·lels a la Rambla, dins el Pla. *Quadrons de l'Escola, quadrons de Joanet, quadrons del Mas de Salvador, quadrons de la Torreta. Quadró del Catxurral* en serien alguns exemples

d'aquells situats en la partida. També localitzem diversos quadrons que equivalen a serrades, que es troben voltat de paret serrada: *quadrons dels Canalissos, el Quadronet, quadró del Tarroner, quadró del Pont*. Aquest darrer bateja un mas conegut com el *Quadró del Pont*. També alguns diminutius de quadró: *quadronet del Mas de l'Alberta*.

A Atzeneta *els Quadrons* és una partida que vam descriure amb parcel·les grans i rectangulars.

També apareixen exemples en la toponímia històrica de Carcaixent⁸⁸

"*Territori dels Quadrons* (1505). *Els Quadrons de Sent Sabastià* (sic) (1570). *El Quadró* (1758). Diminutiu de "quadra", unitat de conreu, recorda una parcel·lació de terres de regadiu, potser condicionada per motius de colonització"

A l'Aragó, tot i la quantitat de topònims que localitzem amb les variants *Cuadrón, Cuadrones* i un interessantíssim *Suerte Cuadrón*, a Monforte de Cayuela, no és vocable que apega a l'Endize. Altrament, Selfa- anota alguna mostra al Valle Medio del Ésera,:

"*Cuadrón* tiene plena vitalidad en nuestra zona de estudio aplicado a un 'campo pequeño, de buena tierra y de forma cuadrada o rectangular'"

Les Visures ens aporten una informació afegida al confluïr, com en el cas vist a l'Aragó, sort i quadró. Les partides de les Sorts i els Quadrons són veïnes i n'expliquen la equivalència, al temps que ens permetien fixar-ne l'accent:

la una en un **quadró** de Joan Monferrer (1634, 199)

un **quadró** de Miquel Bellés, a la part devés de les Pedrisses (1634, 200)

en posaren una en **la sort, eo quadró** de Anthoni Monferrer (1658, 43)

en lo **quadró** de Anthoni Monferrer de la Cambra en posaren altra nova (1658 46v)

⁸⁸ OROVAL, Víctor (1985) 'Onomàstica de Carcaixent' *Xé Col.loqui General de la Societat Onomàstica*. València 1986.

1756-03-22, l'Alcora. Agustín Garcés. AM/FPNA (Arxiu Municipal. Fons de Protocols Notarials de l'Alcora). C2, L6, f42r-f43.

Transcripció: [f42r] Sepasse por esta publica escritura, como Yo Juan Zafont Labrador, y vecino de la Villa de Vistabella, vendo [...] â Joseph Zafont Labrador, y vecino de la misma Villa una heredad llamada **el quadron**, que tengo y poseo, sita y puesta en el termino de la referida Villa de Vistabella, en la partida vulgarmente dha **Larredonda**, que linda con heredad del dho Joseph Zafont comprador, con heredad de Manuel Pons, con heredad de Geronimo Assensi, con **seda que va â assor**, y con **passo de la fuente del alforin**, con todas sus entradas y salidas, ussos, costumbres y servidumbres...

En una enquesta de gener de 2014, tot repassant uns dubtes de la realitzada al 1999, vam comprovar la disposició diferent de sorts i quadrons, explicada per la nostra informadora del mas de Trigós. La fotografia *supra* en dóna raó. Uns dies després, però (2-2-2014), vam trobar que, amb la disposició transversal a la Rambla, és a dir, de nordo-est cap a sud-est, com les Sorts, trobàvem amb bon veïnatge, la Quadra (més gran), la sort de Gorra i el quadró de Folc. Tot revisant altres 'quadres' sí que apreciem que es tracta de parcel·les majors: la quadra de l'Alforí, la Quadra, quadra de Baix, apreciades amb el visor Web de la CITMA, són més grans que els bancals veïns. Vegeu les diverses fotografies.

Concloem, doncs, no sense dubtar, que *quadra*, *quadro*, *quadró*, *bancal* i *sort* avui conviuen com a sinònims al pla, tot i que un estudi diacrònic poguera descobrir que els quadrons son resultat de la partició – qui sap si 'a sort'- de primitives quadres o quadros.

L'amic Castellvell va atendre la nostra consulta sobre aquestos genèrics en terres de la seua coneixença. La resposta, tan apassionada, mereix la seua reproducció:

Jesús, en resposta a la teva demanda he de dir que no conec cap article que parli de quadra, quadro o quadró. El terme quadra com a nom d'un tros de terra no l'he sentit mai, tot i que sé que existeix, en canvi quadro el conec de Ginestar, el poble que més conec de la Ribera d'Ebre. Sempre l'he interpretat com a part d'una heretat dedicada a un cultiu diferent al majoritari, sovint de forma regular (quadrada o rectangular). Per exemple, dintre d'una finca d'olivers un quadro dedicat a ametllers. A Benifallet hi ha una extensa propietat que era del convent de Benifassà coneguda amb el nom de l'Arram o la Ram. De principis del segle XIX tinc anotat: heretat de l'Arram, granja de l'Arram, mas de l'Arram i quadra de l'Arram. Aquesta última podria referir-se a una quadra o establia i les terres que l'envolten.

He aprofitat les amistats que tinc a les terres de l'Ebre, pagesos o fills de pagesos - la majoria- naturals d'aquests pobles, per fer una petita consulta. Aquest és el resultat:

“No ho havia sentit mai, però ja ho preguntaré” (Pinell del Brai, Terra Alta).

“Se'n fa ús a la Fatarella i també en altres pobles. La paraula 'quadro', es referix a una parcel·la de terra relativament petita (però sense poder definir la seva extensió). Et poso algun exemple: 'tinc un quadro d'ametllers als Camposines', 'va posar un quadro de vinya per fer vi de casa', 'deixo un quadro al bancal per poder hortar' (La Fatarella, Terra Alta).

“Al terme hi ha una peça de terra que s'anomena Quadro i que, efectivament, és un quadrat quasi perfecte. Però és utilitzat com a nom propi, no pas com a nom comú”. (Vinebre, Ribera d'Ebre).

“No crec que s'utilitzi a Flix... en tot cas li preguntaré a algun pagès” (Flix, Ribera d'Ebre).

“Encara utilitzem quadro per referir-nos a un tros de terra (malgrat no sigui quadrat). També per anomenar una plantació d'arbres de conreu. Per exemple diem: 'allí tinc un quadro de presseguers o d'ametllers...’” (Rasquera, Ribera d'Ebre).

“No, mai no ho he sentit. I això que he demanat explícitament sobre noms de trossos de terra treballada” (Mequinensa, Baix Cinca).

“Jo he sentit utilitzar el 'quadro'. Demà li pregunto al meu pare i al meu cunyat i et dic, exactament, a quan equival. Jo ho entenc com 'un tros', 'una parcel·la', una part d'un tot. El meu pare parlava sempre del 'quadro dels mandariners' referint-se a una part de l'hort plantada d'aquests fruiters”. “Avui he parlat amb la família i confirmen que l'ús de 'quadro' el relacionen amb 'tros' o 'parcel·la'. Es tracta d'un espai, d'una superfície delimitada però no pas una unitat (jornal, hectàrea....” (Benifallet, Baix Ebre)

“Quadra és a Alforja, però només en els documents, avui està en desús: 'la quadra dels tasquals' el 1496, 'terme de Alforge quadra dels banys' el 1707, 'la quadra de la bassa del Vilar' el 1732, 'la mina de la Quadra' el 1876. Un topònim viu que no sé si hi està relacionat és el 'bosc dels Cortoners', però em sembla que més aviat es tracta d'una divisió en quarts. És un tema que encara estic mirant” (J.S. Jassans, Alforja, Baix Camp).

A l'Hospitalet de l'Infant (Baix Camp) hi ha la Quadra, on hi tenien terra diversos propietaris, segons Ferran Jové, *Onomàstica de Vandellòs i l'Hospitalet de l'Infant* (2013), p. 512-513.

A més he mirat algun llibre i he trobat:

La Quadra, les Quadres, la Quadreta, Quadró, Codro, Quadro o Quadrada a E. Moreu-Rey, *Els nostres noms de lloc* (1982), p. 58, 92 i 96.

Quadro / quadre, “porció de terrenys de forma rectangular” a A. Ordinas Garau, *Geografia i toponímia a les illes Balears. La terminologia geogràfica en els noms de lloc* (2001), p. 331.

Últims exemples. Quan vaig anar a Castellterçol, comarca del Moianès (Vallès Oriental), on va néixer Enric Prat de la Riba, vaig veure la placa del carrer del Quadró just quan feia poc que acabava de sortir el llibre 'Anna-Maria Corredor, *Pals. Recull onomàstic* (2008), on també havia vist quadró, forma que no coneixia i per això em va cridar l'atenció. Ara ho he comprovat i al llibre de J.L. Rodríguez Lara (2009), *Aproximació a la toponímia del Lluçanès 2209*, a la p. 60 esmenta el carrer del Quadró a Castellterçol, i al llibre de Pals a la p. 153 hi ha la Quadra i el camp Quadró. He aprofitat per mirar si en algun altre poble del l'Empordà sortia i m'he trobat Quadro i Quadró Gran o Quadro Gran a Pilar Gispert-Saüch: *Toponímia del terme municipal de Vilablareix* (1986), p. 103.

Ja sé que no em demanaves això, però m'ho he passat molt bé preguntant, recordant, consultant i escrivint-ho.

R

Racó

(m) de l'ar. vg. *rukún* 1. Capçalera d'un barranc. 2. Plec cap endins en l'aiguavessant d'una muntanya. 3. Barranc.

A Bernat-2000 el definíem per al terme d'Atzeneta.

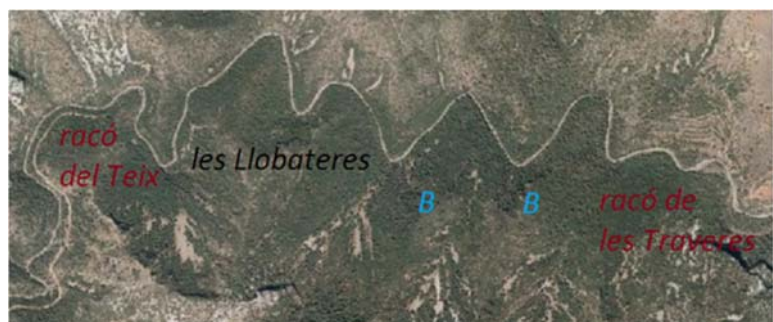
RACÓ sol observar-se al capdamunt de qualsevol barranc com un espai més o menys marcat entre elevacions orogràfiques. **Racó de Centelles**, a La Selleta.

En algunes comarques, tal i com esmenta el DECat i Domingo-1997, equival a 'barranc'. També ho trobem al DCVB 9 (p.86) "Racó . Barranc (Flix). En aquest sentit localitzem *el Racó* (foto), un *barranc de la Font Racó*, a Xodos, i *barranc del Racó*, a Atzeneta, topònim que ens recordaria una tautologia. També en aquest terme veí trobem *el Raconàs*, a més de diversos racons, en l'accepció 1 i 2. A Atzeneta en trobem una trentena de

topònims que abracen les tres accepcions de 'racó' i diversos derivats: *el Raconet*, *raconets de l'Auelo Tomàs*, *racó del Bustal*, *raconàs dels Guitarrons*, *el Raconàs*, *el Racó*... En aquest terme, a més, bateja diverses partides i una artiga, amb un racó antropitzat: *artiga de Racó*. Benafigos compta a una quinzena d'exemples; tots, però, ben significatius *el Raconàs*, *els Racons* que vam definir com 'Caigudes de diferents barrancs, al sud del Castellet' *el racó del Teix* que dona nom al barranc que davalla pel Ròbol cap al Montlleó.

A Vistabella trobem una vintena de topònims amb aquest genèric, a més del *mas de Racó* (un altre dels exemples d'antropització) Tret d'alguns casos en què *racó* designa un barranc, la resta són espais emmarcats més o

menys per l'orografia que els tanca, moltes vegades capdamunts de barrancs o plecs, 2ª accepció.

Menció especial mereix l'orònim '*recuenco*' de clara influència aragonesa i que troba un topònim a Vistabella i un altre a Xodos amb el tautològic *racó del Recuenco*. Una altra variant a esmentar correspon a *les Raconades*, que se'ns mostra com una

depressió abancalada però sense la qualitat d'una foia.

Rambla

de l'àr. *rámbla* (Vegeu també **Barranc**)

Llit fluvial cobert de pedres procedents de les avingudes. De l'àrab *rámbla*, amb significat d'arenal. Les identificacions amb altres apelatius “*torrent o riera*, pel qual només passa aigua quan plou” *CostManc* (DECat VII, 79) ens porten a tindre en compte l'àrea d'extensió de cada mot i els creuaments semàntics. Per tal d'ajuntar tres hidrònims *rambla-riera-torrent* amb coincidència significativa (ni que siga puntualment) ens val el cas de Ciutat, a Mallorca, on el *torrent de Sa Riera* passava abans per *la Rambla*, avui carrer⁸⁹. No acceptem l'afirmació de Domingo-1997 “rambla és el curs d'aigua intermitent que hi ha en un barranc” Des del punt de vista geomorfològic ja són ben diferents. El barranc dibuixa una V,

encaixonat entre muntanyes que va erosionant amb el pas dels anys; el seu pendent és pronunciat; pel que fa al seu curs, depèn de les pluges, tant com la rambla, perquè, tret d'alguna excepció, no disposa de fonts ni ullals que l'alimenten. La rambla, altrament, discorre per zones més aplanades i el seu llit és de grava⁹⁰ o pedra de ‘bolo’ degut al seu rodament; la secció s'assembla més a una ‘cubeta’, de sòl pla i amb major amplitud que el barranc, que, en acudir les aigües dels barrancs que li són tributaris omple el llit i ‘arrambla’ amb allò que té al davant. La rambla diríem que, tot i estar eixuta té marcat el llit, ben dibuixat i, encara que s'encaixone per la secular erosió, manté un sòl pla i roblit de pedra o grava. Fixem-nos en *la Ramblella*, oficalment i erròniament retolada com a *barranc de la Ramblella*, i observem el seu llit, ben diferent de qualsevol barranc.

Si calgués establir una jerarquia de tributació pensaríem en barranc-rambla-riu. Els barrancs aboquen a una rambla o a un riu; les rambles aboquen al riu. Hi ha algun cas, com el riu Montlleó, que aboca en una rambla, la Carbonera, que esdevé rambla de la Viuda. També hi ha rambla que mou d'una font; cas de la font de la Penilla, d'on mou la rambla del Puerto per, després, encaixonar-se i passar a ser el riu de Montlleó (conegut ací com a riu Sec perquè no disposa d'ullals fins passada l'Estrella). Observem, però, que, en tots els casos esmentats, la rambla discorre per una zona

⁸⁹ <http://imatgies.blogspot.com.es/2013/10/tautologies-la-toponimia.html>

⁹⁰ Recorde aquell informador que, en haver trobat un sòl de grava dins l'ullal del Gorg (cova) em va comentar que era ‘rambla’

ampla, sense encaixonar-se i sense excessiva pendent; cas ben diferent al de qualsevol barranc. L'exemple el mostràvem amb el *barranc de la Teixeda*, esdevingut *rambla de la Teixeda* quan discorre en lloc obert, amb el sòl de grava, amb poca pendent.

A banda dels exemples que ja aportem en l'entrada **Barranc**, per al terme de Vistabella hi ha *la Rambla* per excel·lència, que pren diversos noms en la seua trajectòria des del *barranc de la Teixera*: *rambla de la Teixera*, *rambla de Sant Joan*, *rambla del Pla*. L'esmentada *rambla del Puerto* discorre pel nostre terme transformada ja en riu Sec. Trobem encara, però, un exemple que ens ajuda a entendre més la significació

de *rambla*, la *rambleta del Mançanar*, denominació que rep quan, aplegats al mas el *barranc de l'Abeurador* i el *barranquet del Mançanar* que davallaven costeruts, passen a conformar un llit que discorre suau fins que es perd al mateix pla. Canvia la pendent i el dibuix, canvia l'apellatiu.

Dins les Visures, tots els casos es troben referits a l'actual 'rambla del Pla o de Sant Joan'. A destacar el diminutiu 'ramblella' al costat de 'rambleta'.

- passada **la Rambla** (1555, 14)
- a l'altra part va **la rambla** que ve de Sent Juan (1555, 16)
- Y pasa dit camí **la rambla** avall (1658, 46)
- de la dita **Ramblella** fins als tolls de Aragó (1658, 43)
- a la vora de **la rambleta** que baixa de la heremita de Sen Juan (1759, 46)

Redondí

Volta tancada del riu. Redondo menut, si entenem aquest com a volta del riu.

Regall

Derivat de 'rec', d'una base comuna REK(U) pre-romana (m) Barranc, reguer, sinònim de còrrec, emprat més al nord i desconegut al nostre terme. Només trobem un exemple a Vistabella, *el Regall*, barranc del mas de Racó. A Atzeneta, però, hi ha una vintena de topònims que s'hi relacionen pel fet que hi ha el mas del Regall, també conegut com *el Regall* que especifica un seguit d'indrets: *pla, pou, horts, font, bassa, clots, carrasca...del Regall*. Ens interessa, sobretot, la tautologia que manifesta el *barranc del Regall*. Més i tot, la capaçalera d'aquest barranc que arrenca d'un indret

amb avencs, crebades, coves i badalls de roques, paradís del món càrstic. Els escorrims dels plans de la Llosa, situats dalt, *regallen* ací amb una forta pendent i l'indret és conegut com *el Regall*. Després, amb el llit més o menys conformat, passa a rebatejar-se amb el tautològic *barranc del Regall*.

Reguer

Derivat de 'rec', d'una base comuna REK(U) pre-romana (m) 1. Canal de reg, des de la bassa als hortets. 2. Barranc, de vegades amb un llit indefinit per la forta pendent, semblant al *regall*. *Els Reguers, barranc dels Reguers, reguer del Mas de les Xiquetes* són les tres mostres de Vistabella. No n'hem trobada cap als pobles del voltant, tot i que *els Racons* del terme de Benafigos presentaven una orografia ben semblant. Recordem que una de les accepcions del mot *racó* també té a veure amb el capdamunt d'un barranc i, de vegades, amb el barranc sencer.

Replà-replanillar

(m) Planell en una costera. Vg. **Planillar**

- **Replà** (m): Tros pla i horitzontal en un terreny que fa pendent. Es tracta d'un terme de gran familiaritat amb què generalment es fa referència a escalonaments orogràfics de reduïdes dimensions, fet que probablement és la causa que la seva representació toponímica sia inferior al nivell d'ús que assoleix a la parla. (Ordinas-2001)
- En lo collet, en un **replanillar** trobaren una fita vella (1634, 193v) passat lo barranquet, en lo **Replanillar**
- Passat lo barranquet, en un **replanillar**, ne posaren una nova per no trobar la vella que señyala lo llibre (1658, 19)

A les Visures, cal observar que *replanillar* substitueix, a partir del 1634, *planillar*, que trobàvem exclusivament en les visures del XVI; la qual cosa ens parla de sinonímia del dos orònims.

En la toponímia actual de Vistabella trobem un *replà de la Roca Blanca*, al mateix cim d'aquesta, semblant en la descripció a un altre *replà de Damunt la Roqueta*. A Atzeneta trobem un complementari *replà de les Coves* a les *coves del Replà*.

Riba

I derivats, del llatí *ripa* (f) vora, ribera, marge, pren diversos significats o accepcions. 1. Vora d'un corrent d'aigua. 2. Marge, espai costerut entre bancal i bancal. 3. Aiguavessant costeruda en una muntanya.

Quant a la primera accepció, Atzeneta ens mostra un seguit de topònims relacionats amb un pou que es troba a la vora d'una ramblella, *pou de la Riba*. En aquest sentit no trobem cap topònim al nostre terme.

La segona accepció és ben productiva a Vistabella i ja la trobem a les Visures

- en una **riba**, ne trobaren altra vella. (1555, 6)
- posaren una fita en la **riba del bancal** sembrat (1634, 202)
- damunt de aquella, a la **riba**, al mateix thenor, ne trobaren altra (1658, 48)
- a la punta de un bancal, a la **tersera riba** (1658, 40v).

Es correspon amb la la definició que també es fa servir a l'Aragó:

Riba. a. Ribazo, pendiente entre dos campos superior é inferior. (Borao, G. 1859)

A Atzeneta diversos topònims es conformen amb l'especificatiu *de la Riba-roja*. A Vistabella també trobem el compost *la Ribagrossa*, a més dels topònims *la Riba Ampla* i *les Ribes Bones*, heretats que ens parlen de la qualitat dels seus marges. A Vistabella vam poder sentir "el bancal Gran, abans eren deu o dotze sortetes i com hi havia tantes *ribes* les vaig desfer i ho vaig unir tot en un sol bancal".

Ribàs.

Fixem-nos que, en la definició aragonesa, 'riba' equival a 'ribazo'. També en aquestes terres, ribàs pren el sentit de riba. A Bernat-2000, observàvem com a Atzeneta "és la terra erma que hi ha entre bancal i bancal". Com a topònim, però, i en aquest sentit (2) només recollim el *ribàs de Benito*, a Xodos. Sí que apareix repetides vegades a les Visures de Vistabella on, una foia o una artiga intercala els bancals amb els ribassos.

- Y baixant més avall, en cap de un **ribàs** (1582, 46v)
- de dita fita fins al **ribàs** damunt del camí de Benaçal (1615, 113)
- pujant la foyeta amunt, al primer **ribàs** trobaren una fita vella (1658, 40v)
- Y puixant la foietta amunt, al primer **ribàs** (1687, 49v)

Tornaríem a la primera accepció, com a vora d'un corrent, en l'exemple següent:

- Aquella, al cap del **ribàs** del Riu (1634, 197)

Per últim, amb el sentit 3, aiguavessant costeruda, sí que recollim *el Ribàs*, marge costerut del *pla del Puntal*. Domingo (1997:XIV,13) ens apunta uns mots coincidents sobre el mot 'ribàs' en el sentit 3

"*Ribàs* s'aplica més aviat a marges espadats o molt pendents; més aviat, doncs, a les vores abruptes d'un terreny que s'esglaona, el qual no cal que sigui realment muntanyós. A la regió de l'Ebre i al Maestrat és un marge natural de terra endurida per herbes i brossa i sense pedres; per tant, un marge de terra que la vegetació ha fet compacte i evita que s'esllavissi". "una *riba* és així mateix un marge, però ja no sol portar aquest nom qualsevol marge insignificant, sinó que aquest ja pot ser decididament un espadat; això sí: un espadat terror..."

Ribassada.

Heretat amb un conjunt de bancals separats per ribassos. El sufix ens porta a pensar en l'efecte de l'acció antròpica. El DCVB no el recull. Apareix al DECat com un derivat però sense definició que explique aquest aspecte. Sí que troba, però, a la Vall de Benasc un sentit de solsidea 'despreniment de terres' que no trobem al nostre terme ni als veïns.

En serien una mostra, en el sentit que nosaltres definim, les Ribassadetes (Atzeneta), ribassadeta de Xano, ribassadeta de Pedro, les Ribassades i la Ribassadeta, totes quatre a Vistabella.

Ribaçal.

Abundancial de ribàs, ribassada. Tampoc apareix a la lexicografia consultada. El fet és que ja el trobem a 1555, a les Visures. - fins a la pedrafita del **ribaçal** de Juan Sancho (1555, 25)

Nosaltres ja féiem les oportunes reflexions i n'expressàvem alguns dubtes a Bernat-2003.

Al DECat (VII, 307) apareix ribàs però no ribassal. Sí que ho fa a ONOMA, amb un únic exemple en el Ribassal de Culla però no aclareix si es tracta d'un col·lectiu. Hem de pensar, no obstant, que així ho considera si tenim en compte l'escriptura sense vacil·lació entre 'ribàs-alt' i 'ribassal'. Tampoc és un topònim que aparega al llarg llista que ofereix Moreu-Rey.

Sí que coincidim amb Domingo en els comentaris que ens fa sobre *ribàs*. Un ribàs és un marge però d'un terreny costerut i aquesta observació juntament amb un **ribassal del mas de la Lloma**, i un altre **del Mas de Mançaneres.**, tots dos a

Vistabella, ens han fet pensar que poguera tractar-se de 'ribàs-alt' (perquè ho eren, d'alts). No correspondria, aleshores, incloure-ho com abundancial. Altrament, també podríem interpretar que una foia o un racó o hi ha un conjunt gran de ribassos que separen els bancals bategen un 'ribassal'. Com exemples esmentem: **El Ribassal** (l'Alcora, Banyeres, Fontanar dels Alforins i els de Vistabella) i un pluralitzat, **els Ribassals** (Culla)

En la toponímia actual, a més dels esmentats, trobem *els Ribassals* (Atzeneta), *el Ribassal* (5 concurrències) i *ribassal del Mas dels Arcs* (Vistabella)

Sorriba

Ens resta un topònim que veiem compost de 'riba' i que el DCVB explica com la part baixa d'una riba. El DECat l'esmenta sense explicar-lo "Sorriba. Per a l'aran. i gc. pirin. *arribent*, V. *rabent*." Aquest 'arribent' és després relacionat amb pujada rosta però no torna a esmentar 'sorriba'.

A OnCat(VI,385) però, apareix **SORRIBES** com un dels 'derivats amb prefixació' de riba, amb l'etimologia SUB RIPAS, 'davall d'unes ribes o ribassos' que explicaria l'etiologia del nostre topònim, *les Sorribes*, baix d'una artiga o ribassadeta. Ens queda, però, el dubte (savi consell del mestre Moreu) de pensar en un antropònim, vist que *Sorribes* és un cognom prou extés. Tot i això, la fotografia adjunta ens fa somiar en veure unes roques – *les Sorribes*- situades davall les ribes, que si bé podem pensar que els bancalets siguen posteriors, ens resta l'accepció 3 de riba 'aiguavessant costeruda en una muntanya'.

Riscla

(f) 1. Seguit de roques en una costera o roca allargassada. 2. Cingle.

El DECat ho anota com una variant de 'riscle' però, com fa també Domingo-1997, es fixa només en la segona accepció.

"Hi ha també la variant amb –a (fem. o neutra), com a la Serra de Cardó; arran del cim del Penyagolosa hi ha una gran cinglera, que a Xodos m'anomenaren '*la riscla roja*'. I en aquesta forma entra també, en aquella latitud, en domini aragonès, car a Olocau del Rei, per designar un 'cingle' em deien adés 'una riscla', adés un 'risclo' (1961)."

DCVB en parla sempre amb el sentit lligat a la llenya o la fusta. Hi ha, però, riscle, recollit a Artana, en el sentit de roca abrupta o penya-segat.

En les enquestes de la zona del Boi vam anotar riscla i cingla com la vertical i l'horitzontal d'una roca, és a dir, sinònim de 'cingle'. La riscla afegeix un significat de pas possible, com un acompanyament rocós en el camí. La fotografia ens en fa

quatre cèntims. Convé aquesta vegada analitzar les aparicions de riscla a les Visures.

- fins a **una riscla de roques** que està damunt la font del Ginebre (1555, 21)
- prop de **una riscla de pedres** posaren una fita nova (1555, 22)
- en cap de **una riscla de roquetes** (1555, 23)
- a quatre passes de la **riscla de la roqua** (1597, 16)
- Y va tota **riscla** avant (1615, 115)
- Y va tota **riscla** al calç del camí devés Vistabella (1634, 197)
- Y de allí tira tota **riscla de roques** amunt fins a l'alt del tosal (1658, 45)
- davall de unes **riscles de roques** (1687, 63v)

Pel que fa al col·lectiu 'risclar', déiem a Bernat-2003:

Una riscla, genèric molt emprat a les visures de la Setena de Culla, encara es viu avui entre la gent del Maestrat. Nosaltres l'hem sentida i usada de manera transparent com una roca, no massa alta, i allargada que, de vegades, tanca un espai. En aquest sentit s'apropa al 'riscle' que se'ns mostra al DCVB (IX,498). El col·lectiu o abundancial no apareix en cap diccionari. Sí que hi ha però, també al DCVB un 'risclar' com a verb equivalent a 'desterrossar'. Dins la toponímia només trobem un exemple: els **Risclars de la Mallada** (partida de Nules)

Riu

(m) Corrent natural d'aigua que prové de fonts i ullals propis o dels barrancs que li són tributaris. Hi ha, però, massa definicions especialitzades per haver d'invetar-ne una. Fixem-nos en la d'un geògraf; Ordinas-2001

Riu (m): Corrent natural d'aigua, més o menys continu, de cabal que pot ésser molt variable, que va a parar a la mar, a un llac o a un altra riu. Però en el període arcaic, assenyala Coromines (DECLIC, 7), designava un curs d'aigua modest. També apareixen els diminutius **riuets** i **riueto**. El riu i la riera són els apel·latius més corrents per a designar un curs d'aigua (Moreu-Rey, 1982). Pag.136

Resulta ben curiós i, altrament, coherent, la no inclusió de riu dins “Els noms i les formes del relleu”, l’obra magnífica de Carles Domingo (1997) que venim citant contínuament, l’ha de considerar un hidrònim en què hom només té en compte l’aigua, no el caixer ni el llit per on discorre. Ho entenem per a ‘font’ o ‘ullal’ però ens costa de pair que ‘riu’ no correspon. Sí que inclou, però, riera, rambla, barranc, torrent..., segurament pel fet que allò important és la geomorfologia d’aquestos orònims-hidrònims.

Dos corrents d’aigua naturals nodrits per fonts alcancen la categoria de riu dins el terme de Vistabella. El Montlleó és el riu per excel·lència. Tradicionalment l dins les visures apareix com a riu Sec fins als ullals del nord del terme, quan ja es reconeix com a riu de Monlló, de Montlleó...o, més aviat, el Riu. L’altre és el riu del Molinet que després rep el nom de riu dels Molins –antigament riu de Foiadores- i, més tard, ja prop del forcall amb el Monlleó, el Rivet o rivet de Vistabella (batejat des de Benafigos).

Aquestos dos corrents amb diferents ullals que nodreixen el cabal, moltes vegades inapreciable, es diferencien ben bé de la Rambla i de les desenes de barrancs d’aportació hídrica puntual. Potser el barranc de l’Assor en siga l’excepció per la seua aportació més habitual d’aigua. Ens hem de fixar, aleshores, en un altre element que defineix els barrancs: la seua pendent marcada, el desnivell de les seues ribes i ser tributari del riu.

Roca

Massa de matèria pètria de considerables dimensions. Si a ‘roca’ afegim morral, puntal i penya, com prominències rocoses, tindríem 213 topònims rocosos al terme de Vistabella. Ja ho advertíem en Bernat-2000

ROCA és, sens subte, un dels genèrics més emprats en l’oronímia. De vegades per la seua importància actua metonímicament i representa tot el tossal: **Roca del Sol**, **Roques Negres**.

i en Bernat/Guardiola 2001

És el terme més emprat en la toponímia oronímica de l'Alt Maestrat. No succeeix el mateix als Ports. Valga l'exemple de Xodos on trobem trenta-nou topònims amb el genèric **roca** (no comptem altres topònims amb genèrics de paregut significat).

Denomina un gran penyasegat -als Ports sense fer referència, si en té, a les faixes que la formen-, sense vegetació.

S'empra de totes les maneres: **les Roques de la Pallissera**, **la Roca del Sol** (At) -per la seua importància dóna nom a tot el tossal-, **la Roca de l'Àguila**, **la Roca Noguera** (X), **la Roca de la Ferrerola** (Cu), **la Roca de les Onze** (Cu) -ambdues damunt del Montlleó-, **la Roca Trencada** (B), **la Roca del Rotxàs** (V), **la Roca de la Tormassosa** (V). **La Roca Roja** (C, LM, EF), **la Roca Parda** i **la Roca del Corb** (P), **la Roca del Migdia** (EF). Toponimitzat **l'Alvenc de la Roca Trencada** (B), **les Roques Llises** (mas de Xodos), **les Roquetes Pardes** (mas d'Atzeneta), **el Badall de la Roca** (At), **La Rocassa** (Cu), **La Roca** (damunt la qual es troba el poble de Xodos)⁹¹. I als Ports **La Roca**, **la Font de les Roques** i **el Mas de la Roca** (M).

Afegim altres topònims de dubtosa etimologia. Tanmateix els adjuntem per a que siguin considerats per a bé o per a mal: **La Rotxeta**, **El Rotxàs** (V), **La Rotxa** (B) i (X), **El Rotxero** (V).

Una consideració diferent mereix **Els Rocalls** de Benafigos que, tot i pertànyer al primitiu **roca**, fa referència a aspectes de tipus càrstic.

A les visures apareix repetidament com a roca, roqua, roques, roquetes, esqueix de roca, riscla de roca... També formant part d'alguns topònims: roques Pardes, roca del Collet, estret de les Roques... Pel context entenem, però, que, tot exceptuant els topònims, es tracta de petites roques

- y lo intervalo fins a la **roca**, resta tot per al camí d'herbatge (1555)
- Passa per les **roques Pardes** (1555)
- Entre dos riscles de **roquetes** (1555)
- Riscla de **roques** que està damunt la font del Ginebre (1555)
- A part davall de unes **roquetes** blanques (1582)

⁹¹Recordem : Vistabella está en un alto, Atzeneta en un planet, (foto) **Xodos damunt la Roca**, Benafigos al collet.

- Travessa per lo collet Negre y puja per lo **stret de les Roques** (1597)
- en lo collet trobaren altra fita vella entre dos **esqueyxos de roca** (1597)
- Davall d'unes **riscles de roca** (1615)
- De dita fita fins a la **roca del Collet** (1615)
- Davall la **roca de la Heretat de Jaume Forés** (1615)
- Trobaren una creu en una **roca** que ara és de Miquel Seguer (1615)
- Davall d'unes **riscles de roca** (1634)
- Al cals de la paret de uns orths, trobaren una + en dita **roca** (1658)
- Al cab de la **roca**, al costat de la paret serrada (1715)
- En lo **frontó de una roca** que estava davall de una carrasca (1759)

En la toponímia actual, entre molts altres, trobem diferents exemples:

- cromàtics: roca Blanca (4), roques Blanques, roca Roja (6), roques Roges, roques Pardes.

- fitonímics: roca de la Savina, roca del Te, roca de l'Avellanar, roca dels Teixos, roca de la Figuera, roca de les Hedreres, roca de la Teixera

- zoonímics: roca del Llop, roca del Cervell, roca del Corb, roca del Burro, roca de l'Àguila

- Forma i situació: roca Alta, roca de la Finestra, roca de la Porta, roca de Dalt, roca de Baix.

- Informatives: roca del Migdia, roca del Sol.

Altrament, des d'un punt de vista morfològic, diminutius com, *la Roqueta, roqueta dels Basos, roqueta de Manxurro, roqueta Travessera...* i augmentatius, *la Rocassa*

(2). Roquissa i roquissal apareixien a les Visures amb múltiples exemples i ja van ser tractats a Bernat-2003. No deixen, però, rastres en la toponímia actual.

Rodesnar

Terreny on abunda el component silici, l'areny, la qual cosa comporta també un ecosistema amb diverses espècies vegetals, com el pi 'rodano' (*Pinus pinaster*), que no trobem al medi calcari, majoritari al nostre terme. No el trobem al DCVB, ni al Dic ni al recent Normatiu de l'AVL. Coromines, al DECat el considera un mot mossàrab amb significat de 'roig'⁹² "en les antigues llengües indoeuropees: més aviat heretat del gòtic

⁹² <http://imatgies.blogspot.com.es/2013/11/el-roig-la-toponimia.html>

RAUDAN que no de nissaga pre-romana.”

Tractàvem aquest genèric dins els abundancials a Bernat-2003

Extensió rocosa més o menys extensa amb predomini silici. Aquesta composició del sòl rocós de color rogenc comporta un tipus botànic diferent. El pi que s'hi cria s'anomena 'pi rodono'. Ens trobaríem, doncs, davant un exemple que tan pot ser inclòs dins els abundancials geològics com dins els col·lectius botànics. En concret la partida el Rodesnal es troba situada vora Sant Joan de Penyagolosa, a Vistabella del Maestrat i el Rodenal al terme d'Alcúdia de Veo. Hi ha molts exemples per manifestar aquest tipus de terreny sense el sufix abundancial: El Rodeno (Estivella i Algímia d'Alfara), la Rodana (Petrés) Font del Rodeno, Muntanya del Rodenet (Torres Torres) etc. No són, però, objecte del nostre estudi. Coromines en DECat (VII,390) esmenta molts exemples toponímics amb 'rodono' -des de la Serra d'Espadà fins al Túria- però no hi apareix cap exemple amb sufixos abundancials.

A més de l'esmentat *el Rodesnal* i el *tallafocs del Rodesnal*, trobem, amb l'altre sufix abundancial més usual, *el Rodesnar*, al solano de la Puerca, vora el terme del Puerto. Al veí Aragó trobem *el Rodenal* (Manzanera) i *el Rodeno* ben prop (Arcos de Salinas) *el Rodeno* i *cerro del Rodeno* (Tormon) tot pobles ben al sud d'Aragó, al límit amb terres de Cuenca.

Es tracta d'un topònim que ha cridat l'atenció d'alguns estudiosos, com ara Josep Ribera que a Ribera-2000 ens diu el següent:

“ **Rodeno (el)**: muntanya del Coll de la Salinera, a l'oest d'Almenara i, el que és més significatiu, al sud de la partida de *la Rodana*. Es tracta d'un nom qualificatiu d'una mena de terreny rogenc, de conreu, però també de país garriguenc. Com a substantiu aplicat a una partida de terreny, la seua àrea ja comença més al nord, des de la Serra d'Espadà fins a la Vall d'Albaida. Hom troba partides d'aquest nom a Veo, Tales, Vall d'Uixó, s'aplica a una mena de pins (anomenats pins rojals, al nord). A la Serra de la Calderona oposem el pi rodono al pi verd i al pi clapís. Etimològicament, Rodeno i Rodana semblen derivar del gòtic **raudan** 'roig' (al.rot, angl. Red), idèntic al castellà *roano*, color de cavall, aplicat a terrenys d'aquest

mateix color pel mossàrab valencià. La forma romànica pura hauria estat *Rodano/Rodana*; en arabitzar-se el país el masculí passà a pronunciar-se *rodno* en virtut de la imela, tal i com ocorre en altres noms en –anum (Crevillent, Ontinyent, Carcaixent) front als noms en –ana (Sollana, Borriana)”

Uns anys abans, Joaquim Martí (MARTÍ-1996), dins el Col.loqui de Perpinya, ens mostrava una sèrie d'exemples de la mateixa zona:

“ el Rodeno (Algímia), el Rodenet, Rodeno de Banyet, Font del Rodenet (Torres Torres), la Rodana (Algímia, Torres Torres), barranc de la Rodana (Algímia).

La Rodana és el topònim que documentem més antigament; apareix abundantment al segle XVI. 1^adoc.: “terra garroferale (...) in termino dicte ville, in partita dicta de la Rodana” (24-II-1553) (APPV, PJ, 27295).

Si *Rodana* es troba només com a topònim, *rodno* apareix a la zona estudiada també en qualitat d'apel·latiu, on designa un tipus de pedra (*pedra de rodno* o *pedra rodna*), d'estructura arenosa i de color normalment rogenc, encara que també es coneix el *rodno* de coloració més clara, tirnat al gris o al blanc.

J. Corominines (DECat, VII, ps. 390-391) considera *rodno* ‘dit d’una mena de terreny i d’una mena de pi, rogencs de color’ procedent del gòtic RAUDAN ‘roig’, que hauria penetrat en català a través del mossàrab. En *Rodana* tindriem conservat el vocalisme primitiu del mot, mentre que en *rodno* hi hauria una modificació per l’acció de la imela aràbiga, que transformà la terminació *-ano*, *-ana* en *-eno*. A la baronia de Torres Torres comprovem també l’afinitat entre aquests dos mots, car a la partida de la Rodana “hi ha molta pedra de rodno”.

El mot *rodno*, tant com a apel·latiu, aplicat a un tipus de terreny, com en qualitat de topònim, té gran vitalitat a l’area compresa entre la serra d’Espadà i el Túria. També *Rodana*, però aquest només com a nom de lloc. Aplicat a una mena de pi arriba al sud del Xúquer. Els topònims *rodno* i *rodna*, el primer també com a apel·latius, continuen a la zona del País Valencià de parla catalano-aragonesa, fins i tot a algun indret d’Aragó (DECat).”

Tots dos situen la seua existència entre la serra Espadà i el Túria. Veiem, però, que també al Maestrat hi trobem mostres. A les Visures localitzem el topònim a partir del document de 1634. No es correspon, però amb els dos actuals. Aquest paratge es coneix, actualment, com a Calvari de l’Espino i barranc de la Teuleria.

1634 pujant **lo Rodeznar** amunt fins al monte Calvari 202v

1658 de dita font de l’Espino pujaren **lo Rodesnar** amunt 47v

1687 puixaren **lo Rodesnar** amunt 68

1715 Y des de la dita font de l’Espino pugaren **lo Rodesnar** amunt fins al Monte Calvari en vista de la hermita 129

1759 des de la dita font de l’Espino pugaren **lo Rodesnar** amunt 31

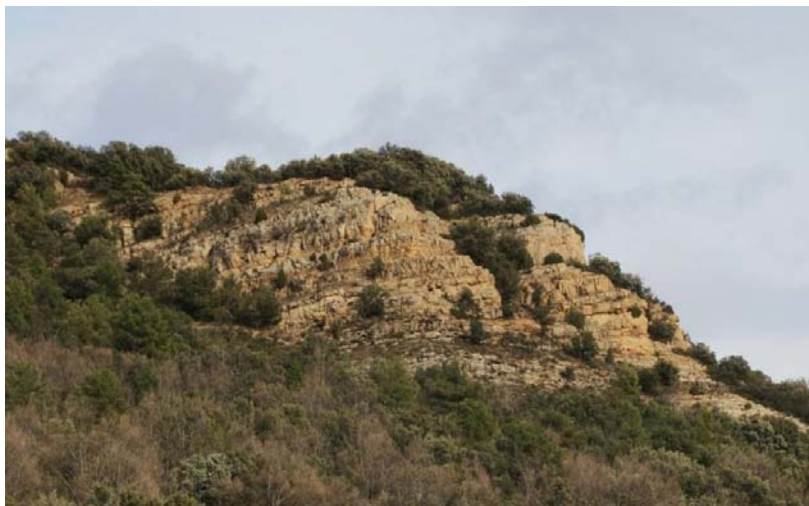
Rotxa

Costera abrupta i rosta, ferèstega. A diferència d’altres comarques, on el seu ús és més corrent com a costera, a Vistabella només ha restat en aquelles costeres amb major dificultat d’accés per l’orografia trencada del seu aiguavessant.

A banda que també
DOMINGO-1997:115

inclou el terme i esmenta
els comentaris de
Coromines, és l'article de
GORDÓN-2002 el que
més ens aporta. Val a dir
que, tot partint de les
notes de l'eminent filòleg,
tots coincideixen a fixar
Penyagolosa com a fita
nord del País Valencià per

a l'existència de 'rotxa'. Caldria doncs estirar-ho uns quilòmetres més amunt perquè trobem mostres, no esmentades tampoc en aquest magnífic estudi, de Benafigos, *la Rotxa*, Culla, *mas de la Rotxeta*, o els diversos exemples de Vistabella: *el Rotxàs*, *ombria del Rotxàs*, *roca del Rotxàs*, *el Rotxero*⁹³, *capitell del Rotxàs de Dalt*, *capitell del Rotxàs de Baix*, *rotxa del Mas Nou* i *cova de Rotxes*. Afegim encara, dins la zona que ja esmentava el mestre, *Xodos*, *la Rotxa (2)*, i *Villahermosa*, *la Rocha*. I també un barranc de la Rotxa, a la Pobra Tornesa [rrótxa]⁹⁴.

De l'estudi de Gordón ens fixem en aquestos paràgrafs.

“Apelativos:

Castellón: *rocha* “cuesta, pendiente” en el Alto Mijares y el Alto Palancia (NEBOT, 1991: 146).

Valencia: *rocha* “ladera de un cerro más o menos pendiente y aun escarpada, pero no acantilado” : “es muy vivo con gran arraigo toponímico en Olocau de Carraixet, prov. Valencia, y en pueblos vecinos” (DCECH 499); *rocha* “es retroba en certs parlars xurros del P.Val., i àdhuc forma una llenca prima i llarga en la zona catalana, al llarg de la frontera lingüística, si fa no fa des del Penyagolosa fins a Alcoi.” (DCELC 359); *rocha* “cuesta” (“subir una *rocha* empindongada”): “en Chelva y Villar del Arzobispo, y en todos los pueblos a la izquierda del Turia (DCECH 499 y DCELC 359); unes *rotxes* “unas pendientes” en el habla catalana de la Font de la Figuera; *rocha* “es diu en una ampla àrea manxega i xurra, p.ex. a Pavías, vora Sogorb” (DCELC: 359); “unes *rotxes* molt grans, de rodeno” (Artana; DCELC: 359); *rocha*: copiosamente representado en la zona de Navarrés- Énguera (DCELC 359-360); *rocha abajo* “cuesta abajo” (Llucena; DCELC 365); *rocha* “cresta rocosa” (Titaguas del mapa 1361 del ALEANR); *rocha* “cuesta de un monte” (Titaguas; ALEANR mapa 1362)

Teruel: *rocha* (cresta rocosa) (Estercuel, Teruel; Peñarroya de Tastavins, Masegoso; ALEANR X: mapa 1361); *rocha* (cuesta de un monte) (Manzanera, Alcalá, ALEANR mapa 1362); *rocha* (ladera pendiente) (Montalbán; ALEANR mapa

⁹³ Mereix un comentari a banda que trobareu al Diccionari.

⁹⁴ ALVIR, Jordi / QUILES, Joaquim / RONCERO, Elvira / TORREGROSA, Antoni (1985) ‘Recull de topònims a Borriol i la Pobra Tornesa. El paisatge en la toponímia’ *Xé Col.loqui General de la Societat Onomàstica*. València 1986.

1363); *rocha* (peñasco) (Muniesca; ALEANR mapa 1395); *rocha* (cuesta) (Sarrión; NEBOT, 1991: 147)

En lo que hace a la etimología de *rocha*, J. Corominas se decanta decididamente por un origen mozárabe a partir de *RÔCCÎA (forma hipotética, derivada del amplísimamente difundido *RÔCCA, cuya existencia viene corroborada por el ital. *Ròccia*). Inicialmente, no obstante, el gran etimólogo parecía creer en el carácter de galicismo al menos de la voz portuguesa, y al leer detenidamente los artículos del diccionario etimológico castellano donde aborda la cuestión, *derrochar* y *roca*, advertimos que contienen datos un tanto contradictorios. Así, s.v. *roca*, n.7 leemos: “El port. *rocha*, vivísimo también en la toponimia gallega, sí parece ser galicismo. Y se extendió hasta el leonés antiguo.”, y s.v. *derrochar* afirma acerca de este verbo: “En este idioma (i.e., en portugués) el vocablo se apoya en el port. *rocha* ‘peñasco’, de suerte que *derrochar* podría ser portuguesismo en castellano, pero como el port. *rocha* procede del fr. *Roche*, en definitiva, directa o indirectamente, vamos a parar al fr. *dérocher* ‘despeñar’, derivado de *roche*, y equivalente de nuestro *derrocar*”. Sin embargo, acto seguido reseña algunos de los valiosos datos dialectales valencianos que recordamos arriba, para concluir: “Esto y el arraigo de *rocha* en portugués y de *derrochar* en castellano hace pensar que *rocha* es más bien un mozarabismo de *ROCCIA en relación con el étimo catalán y galorrománico *ROCA (...); también del italiano *ròccia*, documentado desde 1300, puede dudarse que sea galicismo como se suele admitir”. Y también en el resumen al inicio del artículo postula con claridad la etimología mozárabe “formada (...) a base de un sustantivo *rocha* que existió en mozárabe castellano, y existe en portugués, como equivalente de *roca*, pero no tomado del fr. *Roche* sino de una variante derivada de *ROCCIA (de la cual pudo derivar también el it. *Roccia*)”.

La presencia de estos datos contradictorios –unos a favor de la interpretación galicista, la mayoría a favor de la mozárabe– se debe quizá a una revisión del texto sin que se reelaborara a fondo la redacción anterior en que el etimólogo todavía apoyaba la interpretación del port. *rocha* como galicismo. De todos modos, la convicción última del gran etimólogo a favor del origen mozárabe se manifiesta con total claridad, y se confirma en el DCELC (p.359), donde se advierte de que “en el DECH vaig haver de fer una reserva o negació a un altre aspecte del meu estudi sobre *roca*. Sempre s’havia cregut que una variant *roca* o *rocha* havia de ser un gal·licisme pertot arreu on es trobava, a causa d’aquesta -cha.”.

S

Salera

(f) Pedra plana, llosa, damunt la qual els pastors posen la sal que el bestiar ha de menjar. Són diversos els topònims que trobem al nostre terme que tenen com a genèric el mot 'saleres', en plural. Difícil parlar de 'salera, en singular, perquè sempre trobem un grup de taletes que puguen abastir una ramera que, sovint, supera el

centenar d'ovelles. Potser caldria relacionar el topònim 'alforí'⁹⁵ que, si bé alguns autors el relacionen amb 'graner', altres hi veuen un magatzem de sal, ben necessària en un món de raberes i bestiar de llana. A les Visures trobem un topònim i diferents referències a 'unes saleres'

- regoneyxeren una mallada de herbatge nomenada la **coveta de les Saleres** (1597, 26)
- ans de aplegar a **unes saleres** trobaren una gran fita antiga (1634, 199)
- ans de aplegar a **unes saleres** trobaren una gran fita [que] dóna la visura passada (1759, 21)

La presència de 'saleres' com a genèric, saleres del Tormegal, Saleres Més Altes (2), saleres de la Creveta, saleres del Xurro, saleres d'Amadeo, saleres de l'Espino (foto), saleres del Collado de Baix, saleres del Mas de Baix o com especificatiu, foia de les Saleres, cap de les Saleres, coveta de les Saleres, puntal de les Saleres, cormet de les Saleres i topònim, les Saleres, ens mostra la seua importància al nostre terme.

També els termes veïns: pla de les Saleres i clapissa de les Saleres (Atzeneta) saleretes de Gargant i les Saleres (Xodos) roqueta de les Saleres (Culla) les Saleres (Benassal)

⁹⁵ V. 'alforí' a l'estudi toponímic.

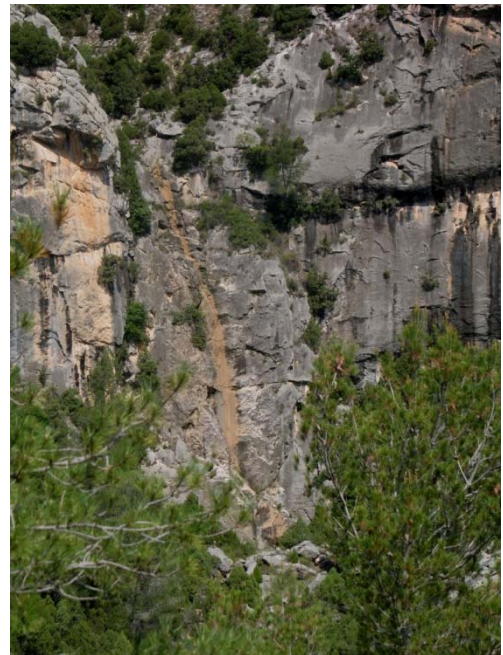
Salt,

(m) Lloc amb un fort desnivell on el corrent d'aigua cau sobtadament a un nivell més baix. Salt del Focino, salt de la Font, salt de la Teuleria, salt de la Font dels Molins, el Salt i salt de la Pena-roja (foto).

Amb la presentació simultània d'aquests dos genèrics, un hidrònim i un orònim (salt i saltador) hom comprén l'osmosi que presenten molts apel.latius que comparteixen el disseny de la geomorfologia. En aquest cas veiem el paper d'agent de l'aigua en l'erosió del relleu i la correlació entre oronímia i hidronímia.

Saltador

m) 1. Espai, lloc per on es pot fer un salt. 2. Salt. Si bé 'saltador' podria interpretar-se com el pas que ajuda a saltar un obstacle, en alguns casos se'ns presenta com a sinònim de 'salt'. *Barranc del Saltador, volta del Saltador, roca del Saltador* (foto), *saltador del Mas de la Coixa* i *saltador de la Pinella* són els exemples de Vistabella. Benafigos també troba *el Saltador* dins la seua rambla.

Sargallar

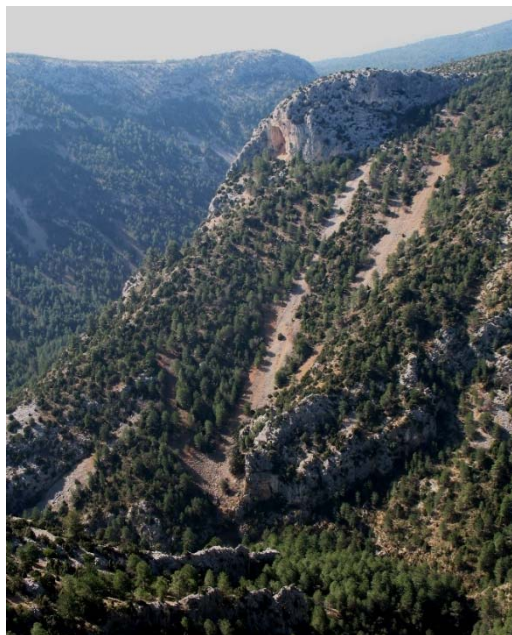
(m) /sargallá/ i /sergallá/. Esllavissada de pedra solta, menuda com el cascall, que davalla per l'aiguavessant d'algun tossal, producte de l'erosió de les roques més amunteres. Cascallar i runar a les comarques meridionals. Sí que té a veure amb el tamany de les pedres perquè si foren roques més grans, hom parlaria de 'cantalar' o 'crebadal'. No acabem d'identificar la 'rosseguera' de les Illes, potser més relacionada amb aquests darrers conceptes.

Rosseguera (f): A Mallorca, i més concretament a la Serra de Tramuntana, lloc rost i ple de pedres movedisses. Sembla que a les mateixes zones on és emprat, antigament s'usava també el sinònim **pedregar**. A la vall de Sóller i les seves proximitats (Fornalutx, Deià) s'usa el geosinònim **saragall**, variant de **xaragall**.

Tractàvem ja de definir-lo a Bernat-2000, 'riu de pedres i roques menudes que hi ha en els aiguavessants d'alguns tossals'. En parlar d'abundancials, a Bernat-2003, ens extenfem més:

Dins l'article 'xaragall' del DECat (IX, 452) Coromines, a més de la dissimilació del Maestrat, ens defineix 'sargallar' com lloc de 'sargalls' "...resulta que era una canal de clapissa; però en la conversa era clar que l'informant ho deia de la clapissa mateixa, no sols de la canal" Creiem que no es tracta, com ja hem dit supra, de cap 'clapissa' subjecta al sòl, sinó de 'sargall' més a prop del 'cascall', però amb un matís més: el 'sargall' es troba a l'aiguavessant d'un tossal, davall una roca que s'erosiona, formant reguers de pedra solta que davallen cap als barrancs. Aquestos reguers o

'regalls' de pedra solta són els 'sargallars'. A més dels topònims esmentats per Coromines, Barreda/Peraire recullen a Benassal **el Sargallar**, documentat com *Saraguall del Pinar (1365)*, *al Sargallar (1552)*, *partida del Sargallar (1771)* *al Sargallar (1819)*. Al mateix terme es troba el **maset del Sargallar**. En el llibre sobre Atzeneta ja definíem **el Sargallar** 'com un riu de pedra solta que davalla per la solana del Tossal Pelat'. Al terme de Xodos es troben batejats els **sargallars de la Refoia, de la Noguera, de la Nogueta** i del **Barranc de Valentí**. No fa gaire vam poder tornar a enquestar sobre un aiguavessant al terme de Vistabella, el **sargallar de Clemente**, que davallava des de la roca del Corb cap al riu del Molinet tot ocupant una ample extens només equitxat per alguna carrasca. En aquest mateix terme, cap al Boi, en descriure'ns el barranc del Mas de Lluç, en el seu primer tram se'ns parlava també d'un sargallar produït pel 'diluvio' (ruixats fora mida de mitjan segle XIX). També a Vistabella vam recollir **sargallar de la Roca del Migdia**, **sargallar del Tormo**, i el **barranc del Sargallar**

Al nostre terme trobem diverses mostres del topònim, com a genèric: sargallar de la Fonteta del Perdigó (foto), sargallar de les Egües, sargallar de Clemente, sargallar de la Roca del Migdia, sargallar del Tormo, i com a específicatiu, barranc del Sargallar, font del Sargallar. L'exemple de la roca del Migdia ens serveix per aclarir que és l'erosió i desprendiment d'aquesta roca l'origen del seu sargallar.

A les Visures apareix al 1555: E quant foren a dita foyeta, al cap del **sargallar**..

Ens interessa, però, destacar-ne un barranc, barranc del Mas de Lluç, tram primer del barranc de la Covassa, que nosaltres vam apreciar com un 'sargallar' i que així ens ho confirmà l'enquestat. Si tornem a Coromines (DECat, IX,450)

XARAGALL, extret del verb *eixaragallar* (o *aixar-*) 'descamar l'aigua les terres', que és derivat de l'antic *aragall* 'córrec, llit d'un torrent, aixorranc' (.) mot d'origen incert, però segurament pre-romà: ha de provenir d'una base com ARGALIO-, que és possible que es relacioni, o fins i tot s'identifiqui, amb l'arrel de l'indoeuropeu ARG- 'terra blanquinosa', amb la qual sembla enllaçar-se ARGAMASSA i el grup format pel ll. *argilla*.

El sentit de ‘xaragall’ com a còrrec no es correspon amb aquells ‘sargallars’ originats en les roques més amunteres que es desfan per l’erosió i davallen per la gravetat. Cal, però, observar que eixe *barranc del Mas de Lluc* (foto) era tot un ‘xargallar’, un còrrec roblert de pedra, prou grossa –no cascall- que donaria la raó a aquesta accepció, altrament

excepcional en aquestes contrades. Pel que fa a ‘descarnar l’aigua les terres’, nosaltres ho relacionaríem amb ‘regall’ i ‘regallar’ com acció, i a ‘gorgonxo’ com efecte. Val a dir, que als ‘sargallars’ hi véiem un ‘regall’ de pedra, tot i que l’etimologia divergesca.

Ens interessa aprofundir una mica més arran dels mots, sempre interessants, que hi dedica Domingo-1997, amb un capítol sencer: **XVI.L’aixaragallament**. Sobretot, pel fet que és el capítol següent, el XVII, aquell dedicat a **Les esllavissades**, on nosaltres hauríem inclòs ‘sargallar’.

Xaragall sembla el mot més general i, en el sentit de què ara fem qüestió, és el més usat. Cal advertir, tanmateix, que, com que el solc que és el xaragall és un reguerot fet per l’aigua, hom entén sovint amb aquesta denominació també el petit corrent d’aigua que hi passa quan plou; això, és clar, més en segons quins llocs que en altres. És a dir, *xaragall* adés és vist com un orònim i adés com un hidrònim; n’hi ha una accepció “seca”, que diu Coromines, i una altra, diguem-ne de “molla”. (...) No cal dir que el que ens interessa ara és l’accepció “seca”, que, en definitiva, és l’única que prové del seu primitiu, el verb aixaragallar. En efecte, l’acció a què fa referència sempre aquest verb és sols la d’erosió de terres, no de fluència de líquids, ni que l’agent causal d’aquesta erosió sigui, evidentment, l’aigua torrencial.

D’una banda exposa l’osmosi que sovint aplega oronímia i hidronímia⁹⁶ com ara s’esdevindria amb el nostre *barranc*, raó per la qual no deixa de sorprendre’ns que en el seu magnífic ‘El nom de les formes del relleu’ no parles de *riu*. Deixa també clar que allò que s’entén per *xaragall* és un còrrec, siga en el seu sentit ‘sec’ o ‘moll’.

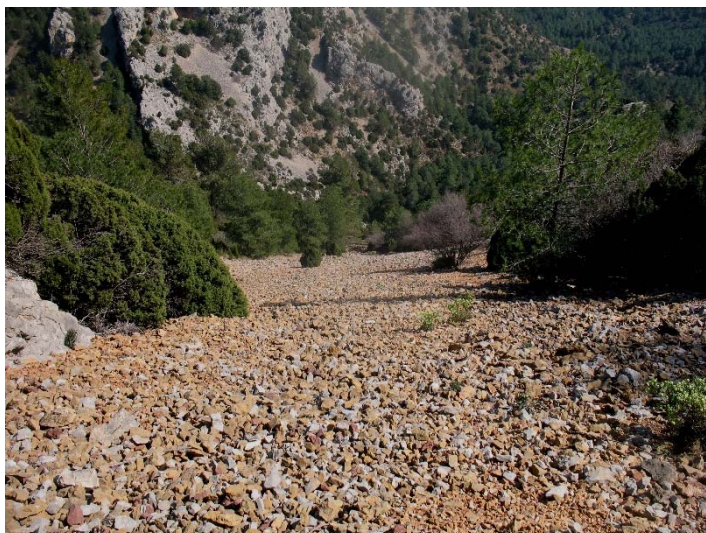
Més endavant, en un altre paràgraf ens mostra les variants dialectals de *xaragall*: **aragall, argall, xargall, saragall, aixeragall, aixergall** el nostre – **sargall**: Menorca i el Maestrat, amb incursions més cap al sud.

El nostre ‘sargall’, tret del cas que exposàvem de la capçalera d’un barranc, mai es troba referit a ‘còrrec’ i sí a ‘esllavissades’ de pedra petita, de cascall, en l’aiguavessant d’una muntanya, tal i com mostrem en les fotografies.

⁹⁶ Bernat-2013

Sí que inclouríem el 'sargallar' del Maestrat i l'Alcalatén, almenys en els casos que coneixem, dins qualsevol dels apartats dels següents capítols: **Les esllavissades**, el més adient, **Pedregams i pedregars** on hi ha el *cantalar*, **Clapisses, tarteres, clapers i taperot**, on torna cantalar i hi són *cascallar* i *runar*, variants diatòpiques del nostre sargallar.

Recordem que també tractàvem *runar* dins els abundancials a Bernat-2003, on ja el consideràvem sinònim del nostre *sargallar*.

Al DECat (VII,534) Coromines ens parla de 'runa' tot citant un text de les séquies de València (1591) " ...les escures de la céquia...la arena e immundícia que de aquella trahuen...aquella arena y *enruna*", "val a dir que *runa* també s'ha conservat en val. Ja Sanelo, tot copiant i admetent la forma *enruna* de Ros, afegeix que també es diu '*runa* lo mismo que *enruna*'...(.) fang acarrossat per un corrent d'aigua'. Més avant (p.536), en parlar dels derivats de 'runa' esmenta el nostre topònim '*Runals* NL (Ontinyent)' però no n'aclareix el significat d'aquest nom de lloc. Introdueix després '*runar*' definit com a 'cascall gran' i com 'el gran mot usual per designar el lloc 'on es tiren escombraries'. Després ens diu: "Del Xúquer cap al Sud apareix en massa en la toponímia, i com apel.latiu, i nom genèric, sobretot designant vessants de clapissa o tartera en les muntanyes (.) a Simat de Valldigna 'el barranquet del Runar: ho diuen perquè arrastra molta runa'; del mig de la serra El Carrascal 'baixa un runar' (canal de clapissa); 'el Runar del Penyal Gros' a la Vall de Gallinera...."

En el 'Mapa Toponímic d'Ontinyent' **els Runals** apareixen com un paratge situat a la caiguda de migdia de l'ermita de Sant Esteve. Res fa pensar que es tracte del producte de les aportacions d'un barranc. Podríem pensar en 'escombraries' també tingudes en compte per Sanelo i esmentades per Coromines, o 'enderrocs' d'algun bastiment antic. Ara bé, amb les dades que aporta Coromines sobre 'runar'⁹⁷ i la seua extensa presència per aquestes terres, cal pensar que es tracte d'un aiguavessant 'sargallós'. El sargallar, xaragallar, com ja hem dit més amunt, es troba clarament diferenciat del 'clapissar' perquè la 'clapissa' es troba fixa a la terra mentre el 'sargall o xaragall' davalla solt per l'aiguavessant formant petits barranquets de pedra solta. Una vegada més, però, serà la visualització del lloc qui resolga el dubte⁹⁸.

⁹⁷ La variació del sufix -al per -ar es troba també en altres exemples d'abundancials i molts col.lectius botànics sense que modifiqui llur significació.

⁹⁸ Al profitós col.loqui, la professora Isabel Guardiola ens va aclarir llur significat. Runar és, a la Marina, el mateix que 'sargallar' per al Maestrat.

Sella

(f) Depressió, coll, entre dues elevacions. Ordinas-2001 ens parla de la metaforització orogràfica.

Sella (f): La tendència metafòrica a l'hora d'anomenar la morfologia orogràfica explica aquest mot utilitzat per a designar una eminència la forma de la qual recorda la d'una cadira o seient de muntar a cavall (E.Moreu-Rey, 1982) amb el que presenta una doble morfologia alhora: la de collada entre dos turons, aspecte que ja hem tractat en el capítol de les depressions elevades, i els mateixos turons. En trobam exemplars toponímics a Mallorca i a Menorca, però és especialment abundant en aquesta darrera. Apareix també el diminutiu **selleta**. Pag.85

D'aquest orònim ja havíem parlat a Bernat-2000

- SELLA com la 'sella' d'una cavalleria és una mena de depressió entre dos elevacions. A Atzeneta trobem un **Barranc de la Sella** que davalla de la Serra de la Creu i un conjunt de masos conegut com **La Selleta** en la depressió que hi ha entre el Tossal del Mas de la Serra i el Cap de la Serra.

i a Bernat/Guardiola-2001

- La depressió formada per la confluència de dues elevacions. Sembla respondre a la forma i no a la funció de pas. Forma part de la toponímia del Maestrat tant com a genèric i específicatiu: **Barranc de la Sella**, **La Selleta** (mas), **La Sella del Ròbol** (B). Aquest orònim no apareix als Ports.

L'afirmació d'aquest fragment 'Sembla respondre a la forma i no a la funció de pas' ens la donava, sobretot, la minsa presència de l'orònim front a l'ús major i transparent del grup *coll-collet-collado*. De fet, a Vistabella, només trobem *les Selletes* o *selleta del Trocassal* i un *barranc de la Selleta*, una mostra a cada punta de l'immens terme. Es tractava, però, d'un mot molt emprat a les Visures, amb exemples d'apel.latiu i també de topònims:

- pasada una **selleta** posaren dos fites noves (13,25)
- fins a la **selleta del Cadirer** trobaren quatre fites (15,46)
- va per la costera amunt e puga a la selleta delà del baranquet, en **la qual selleta o collet** (1555, 7)
- que va a la **selleta d'en Bru** (1555, 10)
- seguint dit camí fins al **collet o selleta del Cadirer** (1615, 123v)
- quant foren a la **celleta d'en Cadirer** (1615, 123v)
- ço és una a cada mà de **la selleta** (1658, 49v)
- pujaren dits prohòmens **al collet, en la celleta**, (1597, 44)

A banda de qüestions ortogràfiques, encara avui arrossegades (a les Visures apareixen amb una proporció 4/6, on guanya 'selleta') destaquem les diverses identificacions que ens proposa el text: 'collet o selleta', 'en la qual selleta o collet', 'al collet, en la celleta'. Aquesta sinonímia explicaria la possible substitució de 'selleta' per 'collet', tot i que encara l'hem sentida com apel.latiu transparent en enquestats d'Atzeneta, Xodos, Benafigos i Vistabella.

Senda

(f) Del llatí *SEMITA*. Camí estret per als vianants. L'ús d'aquest mot, com tants altres propis d'aquest àmbit rural, ha minvat a mesura que ha desaparegut la vida als masos (V. **Camí**). També, físicament, moltes sendes que encara trobem a la Planimetria i primers mapes del segle XX, han estat tapades per noves pistes o, aquelles que discorrien per les muntanyes, invadides pel garric.⁹⁹ Avui, sens dubte, la més trafegada és la *senda del Pico* que porta els excursionistes des de la Banyadera fins el cim del Penyagolosa. *Senda de Sant Joan* és una variant del *camí de Sant Joan*, una de les més emprades pels veïns del Pla Amunt, diferent del camí de Sant Joan que va pel conegut GR-7. Altres sendes es corresponen amb trams de camí que uneixen un mas amb algun camí principal, *senda del Mas de Perdigó*, *senda de la Ribagrossa*... A les Visures trobem l'apel·latiu com a possible conformant d'un pretopònim.

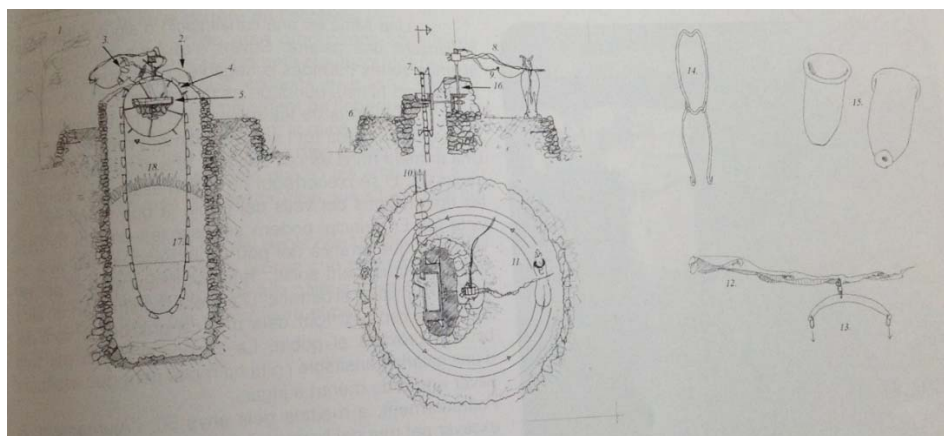
- pasada la **senda** que ve de Vistabella (1597, 35)
- damunt de la **cenda** que va a Vistabella (1615, 115)

Sénia

(f) 1. Enginy per extreure aigua de pous poc profunds. 2. Caseta, hort i enginy. Aquesta segona accepció, que sovint empen els masovers en dir-me, per exemple, que 'Ximo és a la sénia cullint bajoques', era ja advertida per Coromines (DECat, VII, 931) en citar Bladé Desumvila. A Bernat-2000 en parlàvem de les sénies al terme d'Atzeneta

SÉNIA-MOTOR. Si peguem una ullada als voltants del poble o, més concretament, a la partida de **Sénies** compendrem com n'han estat d'important aquestes construccions fetes per a l'extracció de l'aigua per al reg. Podríem parlar de 'molins de sang' perquè era la força del bestiar la que extreia 'cadufos' carregats d'aigua del nivell freàtic de les capes subterrànies. A més de la 'sénia' màquina, hi trobarem la caseta i la bassa per al reg.

Amb la modernitat, els motors van substituir la força animal i algunes sénies reben el nom definitiu de 'motor' com el **Motor de la Joanassa**.

Tant a Atzeneta com a Vistabella, les sénies s'agrupen, per raons òbvies geomorfològiques i hídriques, en un indret, partida que rep el nom de *les Sénies* o

⁹⁹ Bernat-2005

Sénies. En el cas de Vistabella es troba vora l'antiga *Redonda* i no lluny del *Prat*, espai que també es troba lligat a la presència d'aigua.

Ordinas-2001 en fa una bona definició

Sínia/sènia (m): Enginy per a elevar aigua subterrània de pous poc profunds, que consisteix en una roda horitzontal, moguda per una bístia que dona voltes fermada a l'extrem d'un pal horitzontal solidari amb el seu eix, que engrana amb una altra roda vertical que mou una cadena sense fi, proveïda de catúfols en tota la seva llargada, l'extrem inferior de la qual és submergida a l'aigua del pou. Pag.180

A banda de la partida de *les Sénies*, trobem un seguit d'elles, avui amb motor, acompanyades del nom del propietari: *sénia de Perfecto*, *sénia de Colau*, *de Serafinet*, *de Damian...*

Séquia

(f) Reguer per on hom guia l'aigua d'una font, d'una bassa o d'un assut. En realitzar enquestes pels termes muntanyencs, amb conreus de secà, sembla que no haguérem de trobar lèxic del reg. Pensem, però, que cada font, a més de l'abeurador i llur funció ramadera, omple una bassa que regarà, per tandes, els bancalets de la vora, esdevinguts hortets. Hi calen, doncs, séquies. També als molins, després d'aturar l'aigua del riu amb qualche assut, cal dirigir-la fins la bassa del molí, quan no passa directament per moure l'enginy. A les visures hi trobem exemples, també amb el mot 'sòl', també transparent per als regadors de la Plana. De la mateixa manera que ja ho observàvem a *senda/cenda*, veiem també el doblet gràfic *séquia/céquia*, qüestió gràfica que encara avui troba seguidors.

- al sòl de la **céquia** (1582, 47)
- al sòl de la **séquia** (1597, 120)
- al sòl de la **céquia** (1615, 126)
- antes de aplegar a la font del Pi ha fet **una séquia** per dins lo assagador de herbatge, per ha hon guia la aygua, la qual abarranca lo dit assagador y la impedix que vaga per son vertent,.... que la deixe anar per son vertent la aygua, y que enrune **la séquia** que per dit assagador ha fet, de forma que la aygua no puga anar per lo puesto de la dita **séquia** que ha fet. (1715, 152)

Serra

Conjunt de tossals amb un mateix eix. Aquesta definició repondria a les serres que nosaltres coneixem i, específicament, a aquelles del terme de Vistabella: *serra del Boi*, *serra de la Batalla* i *serra de la Nevera*. De vegades, però bateja algun tram amb característiques diferents: *serra Negra* i *serra de Batalla*, referida al mas de Batalla, dins el Boi. Observem, això sí, amb semblants característiques, alguns conjunts de tossals que no reben el nom de 'serra' i resten batejades pel nom de cada tram, cada tossal. El pla de Vistabella, més concretament el pla Amunt, queda emmarcat a llevant i ponent per dues carenes.

Si bé per l'oest tanca la *serra de la Batalla*, a orient, tot i dibuixar-se un seguit de

tossals amb un mateix eix, no rep el nom de serra sinó de cadascun dels tossals, *del Jauguet, del Surdo, de Mançanares...* potser, una vegada més, pel fet antròpic de reivindicar-ne la propietat. Aquest mateix eix continua, després del poble amb el tossal del Fontanal, tossal de les Navades i castellet del mas de Salvador. Després del Collado amb el mateix eix trobem el Rotxero, tossal d'Esclaramunda i serra Negra; i és aquest darrer subconjunt el que, en mirar a llevant i mostrar un perfil clar (foto 2) i un aspecte encinglat, rep el nom de serra del Boi.

Conscientment parlem de 'tossals' i no de 'llomes', perquè en aquestes observacions ens adonem que les llomes formen una unitat per elles soles, sense trobar-se incloses en la serra, tot i que en tinguen el mateix eix; que formen, al cap i a la fi, el mateix sistema. La *lloma Bernat* i la *de Benafigos*, potser per la seua extensió, tot i ser continuïtat pel sud i pel nord de la serra de la Nevera no resta, popularment, inclosa dins d'aquesta. No ho observàvem així a Bernat-2000:

SERRA Atzeneta està emmarcada per diferents serres, conjunt de llomes i tossals amb un mateix eix. Al nord-est, separant el nostre terme del de Vistabella, apareix la **Serra de la Nevera**. Al sud la **Serra de la Creu** parteix els termes d'Atzeneta, Les Useres i Lluçena. El conjunt de muntanyes que va des de La Ullera a Les Roques Negres rep el nom de **Serra del Bovalar** i separa Atzeneta de Les Useres i una altra sèrie de tossals Montardit, Roca de Centelles i Tossal del Frare separen el nostre terme del de Culla per l'est. Dins el mateix terme la **Serra dels Camps** separa el poble de la partida Cap de Terme. Si bé, en els altres casos, respon a un conjunt de muntanyes elevades, en la Serra dels Camps predominen les formes arrodonides i suaus, de fet es troba abancalada.

Ordinas-2001 ens diu:

Serra (f): Una forma de constitució dels sistemes muntanyosos és el que dona lloc a una cadena o un conjunt de cadenes de muntanyes; o sia, formacions que s'estenen sobretot en el sentit de la longitud tot i tenir una considerable altitud. (67)

Domingo-1997 ens en fa diverses precisions:

Les elevacions muntanyoses del terreny que es drecen més en sentit longitudinal que no pas en amplària es divideixen *grosso modo*, segons les magnitud assolides i en ordre decreixent, en **serralades**, **serres** i **serrats**(..) El mot *serra* sembla suggerir una forma dentada de la carena en els relleus que així s'anomenen; talment com l'eina de la qual l'etimologia clàssica el fa provenir.(.) Les serres acostumen a ésser ramificacions o brancs d'un sistema montanyós més vast; hi ha, tanmateix, unitats estructurals del relleu constituïdes per una sola serra.

A les visures trobàvem diverses mostres de 'serra' i aclariments sobre els topònims actuals.

- pugaren alt en la **serra del Portillo** (1555, 20)
- E de allí puge en la **cerra de na Batalla**, seguint dit camí **cerra, cerra amunt**, envés sòl ponent, (1597, 81)
- de dit pouet va dit pouet la **serra amunt** (1615, 115v)
- de allí puja a la **serra de na Batalla** seguint dit camí, **cerra, cerra amunt** (1615, 120)
- pasa a mà esquerra del **pouet de la Serra** (1658, 40)
- munta a la **serra del Boy**. (1658, 41v)
- de dit pouet va la **serra amunt** (1658, 42)
- Y seguint dit camí **serra amunt** envés sol ponent (1759, 35)

Serrada

Terra de pastura voltada de parets. Barreda-86 la defineix com 'terra de conreu o pastura voltada de parets' Hi ha paral·lelismes i diferències entre el 'tancat' i la 'serrada'. Aquesta segona sòl ser més extensa i, creiem, amb dedicació exclusiva ramadera, el tancat sol situar-se més prop del mas i alterna els usos agrícoles amb espais per als matxos o raberes menudes. Ramon del Mas del Boiro considera el tancat com a 'pelat' mentre la serrada se solia emprar també per a fer llenya i hi havia bosc. A Bernat-2000 ja n'establíem la comparació:

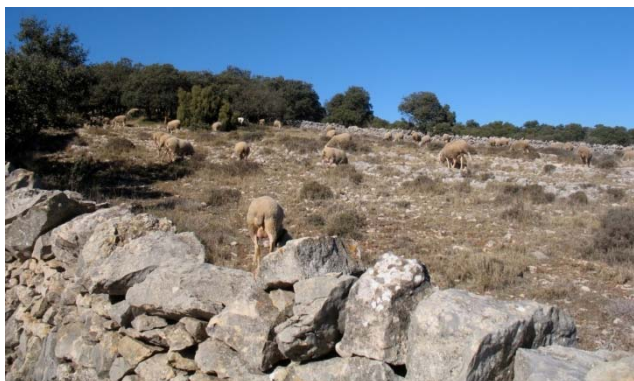

SERRADA-TANCAT. Es tracta de dos termes semblants que fan referència a un espai limitat. Potser siguen les pedres verticals, 'aleres' ('leres' en boca dels nostres

informadors), les que fan les parets 'serrades', però també hi ha tancats amb 'aleres'. Hem entrevistat, sobre aquest punt, diversos informadors i tots igualen el termes, encara que alguns fan el 'tancat' més menut que la 'serrada'. Desconeixem si cal relacionar 'serrada' amb 'cerrada' pel seu sentit de 'tancada' i no de paret 'serrada'. La **Serrada de la Pedrafita** i el **Tancat de les Bassetes** en són dos exemples veïns de la Carretera de Xodos.

Vam estar temptats de mantenir la forma amb 'c', cerrada, per creure'l d'influència aragonesa i trobar-lo repetidament en aquesta forma. La forma llatina amb 's', 'serare': tancar, ens va decantar per la grafia normativa. L'alternança gràfica es dóna sovint a les Visures.

- a l'altra part resta la paret de la **cerrada** de dit Forés (1555, 6)
- trobaren una fita al calcs de la paret de la **serrada**. (1658, 42v)
- al canto de la **serrada de Guillemon** (1658, 42v)
- de allí baixa a la **serrada del Mas d'en Xulbi** (1687, 46v)
- un camí que ix de la **cerrada del Boy** y pasa al collado del Boy. (1715, 153)
- junt a una **serrada** que solia ser del dit Gabriel Forés (1759, 41)

Dins la toponímia de Vistabella trobem el topònim **Serradiques**, amb sufix aragonés. **Sester** /asésté/ Lloc on sesten les raberes, on fan la sesta, la migdiada, on descansen en les hores de més calor. Amb una significació propera a la mallada és l'espai, amb arbres per fer-hi ombra, on solen descansar les ovelles. També el *Diccionario de voces aragonesas* recull 'asestar' com 'sestar el ganado', variant que recordar el nostre 'assester'.

Assester dels Bous, a Xodos, i *roca de l'Assester*, a Benassal; *carrasca de l'Assester* (foto), *l'Assesteret* i *assester de Pedro*, a Vistabella. Coromines al DECat ens dóna una extensa informació 'sester és un lloc on sesten 'amorrien' els bestiar', és a dir, el lloc per descansar a l'hora sexta que ha donat la 'siesta espanyola' i allò de fer migdia per alguns valencians.

Són interessants les variants formals que trobem en les visures: assester, ensester, assister, cester. El mateix Coromines ens fa saber que entre les dues 's' és ben fàcil el tancament en 'i'. Els

reculls de Coromines als pobles del Maestrat i a els Ports sempre han donat la forma /asesté/ diferent d'aquestes dues variants del nostre text: *asister* i *cester*. El terme és viu entre els pastors.

- Y de allí avall és terra **ensester** (1555, 6)
- en lo colze de l'**asister** (1634, 199v)
- en la heretat de dit Monferrer, a la part damunt del **sester** (1658, 44v)
- Y a l'altra part del barranch, en lo colze de l'**asister** (1658, 45v)
- a la part d'amunt del **sester** (1658, 50)
- en lo colze de l'**asester** (1687, 65)
- a la part damunt del **sester** (1687, 72)
- en lo colze de l'**asister** (1715, 125)
- en lo colze de l'**assester** (1759, 21)

Seti ‘

Lloc ocupat per alguna cosa, o que s'hi pot col·locar’

Seti dels Basos, el Seti, seti del Pilar.

DECat VIII, 874 53a fins b12

Solana

Aiguavessant d'una elevació exposada al sol. S'oposa a l'ombria i, ben sovint, es manifesta amb el bosc de carrasques mentre l'ombria recull el pinar. Resulta curiós que, tot i la transparència del mot a les visures apareix adjectivant ‘part’, tot manifestant el seu origen adjectival, qualificatiu. No succeïa així amb ‘ombria’ que es repartia entre la perifrasi ‘part ombria’ o la substantivació actual (V. **Ombria**)

- en la **part solana** trobaren (1555, 5)
- en la matexa **part solana** (1582, 47v)
- a la **part solana** (1597, 121)
- a la **part solana**, davall los banquals (1615, 126v)
- y a la **part solana** (1759, 57)

Tant al lèxic habitual com a la toponímia trobem les variants *solaneta* i el masculí *solanet* i *solano*, amb eixa –o final que sovint rebutgem per relacionar-la amb un castellanisme, ací aragonesisme, o pensar amb restes pre-catalanes. Amb tot, a DECat VI, 11, i a OnCat VI, 149 i 151 trobem referències de zones pirinenques on es relacionarien amb la –o pre-catalana. Creiem, però, que el ‘solano’ de les terres del Penyagolosa siga d'influència aragonesa.

Altrament, ‘solà’ apareix ja al Baix Maestrat, *los Solans* (la Jana).

Solana apareix a Vistabella, com a genèric o topònim (no com a especificatiu), 54 vegades. Trobem nombrosos exemples amb les variants referides: *La Solana*, *les Solanes*, *la Solaneta*, *les Solanetes*, *solano del Collado*, *pujadeta del Solano*, *el Solanet*, *solanet del Mas de Monçó*... A Xodos trobem una interessant variant

'solanilles' d'influència aragonesa (el nostre 'solanelles'¹⁰⁰ el recollim més amunt, ja en terme d'Ares, on corre un *barranc de les Solanelles*). *Les Solanilles* correspon al bateig d'un mas i hi trobem una dotzena de topònims que se'n deriven. No hem localitzat en aquest terme veí, però, solanets ni solanos, totes les variants són derivats del femení. Benafigos manté 'solana' i 'solaneta. Atzeneta afegeix als ja esmentats solana, solaneta i solanet, un interessant *la Solanera*, potser amb un sentit intensiu, espai molt castigat pel sol. Culla, a més de solana i solaneta, coneix el masculí 'solanet'. Mosquerola, *solana de la Estrella* i un *masico del Solano*; el Port, a més de *las Solanas* ens aporta un *Solanilla* que recorda l'exemple de Xodos.

Si busquem *solano*, *solana* i *solanilla* dins el SITAR (Aragó) ens adonem que, practicament, les tres formes es troben amb la mateixa quantitat. Hem de concloure, doncs, que 'solano' i 'solanilla' són aportacions de l'Aragó a la nostra toponímia de frontera. Altrament, dins l'Aragó, apareix solanet i solaneta, sempre dins la zona catalano-parlat, be siga al Matarranya o cap a la Ribagorça.

Soll

(f.) Corral, més sovint dedicat als porcs. El fet que siga un element del propi mas no genera massa topònims i posa en dubte la concepció del genèric. Altrament, però, trobem tres exemples en què, potser per la seua ubicació separada del mas, es manifesten com a tals i són reconeguts per la gent de fora del mas, un criteri que manifesta la seua validesa: *solls del Mas de la Cambra*, *solls del Mas de Toni*, *solleta de Martin del Mas de la Cambra*. Sobre 'soll' Coromines a DECat, VIII, 45, ens diu:

SOLL f., 'cort de porcs', mot comú amb l'alt-aragonès *zolle*, que s'estenia fins a l'èuscar del Roncal; deu ser, en tot cas, mot pre-romà, però de nacionalitat lingüística incerta, i molt dubtós que sigui antic en basc; més aviat se li troben bastants parònims en llengües indoeuropees -com el gal SUTEGIS (d'on oc. i fr. dial. *la sot*)-; si bé és segur, per raó fonètica, que no ve del ll. SUILE, és probable que es tracti d'algun compost de l'indoeuropeu SUS 'porc', format en una llengua pre-romana d'aquesta família; o bé d'una alteració anòmala d'algun d'aqueixos mots, que fos femení com SUTEGIS i com el cat. *soll*; possiblement SUTE(G)IS es va alterar en *SUTELIS per contaminació de SUBTULUS 'soterrani', tenint en compte que els oc. ant. *la sot* i *sótol* es troben junts en els textos i aplicats tots dos a les solls, que tan sovint són a ras o a sota de terra: forma aquella que passava normalment a *SUTLE f. > *soll*.

Al veí Aragó trobem *azolle*

Azolle. n. Pociuga, en las dos acepciones de la Academia: es sustantivo masculino y solo usado en algunas localidades. *Diccionario de voces aragonesas*

100 'Solanelles' no apareix al DECat, tot i que reapareix a Onoma, on també ens aporta Solanilles. Si que l'esmenta Domingo-97

Somador

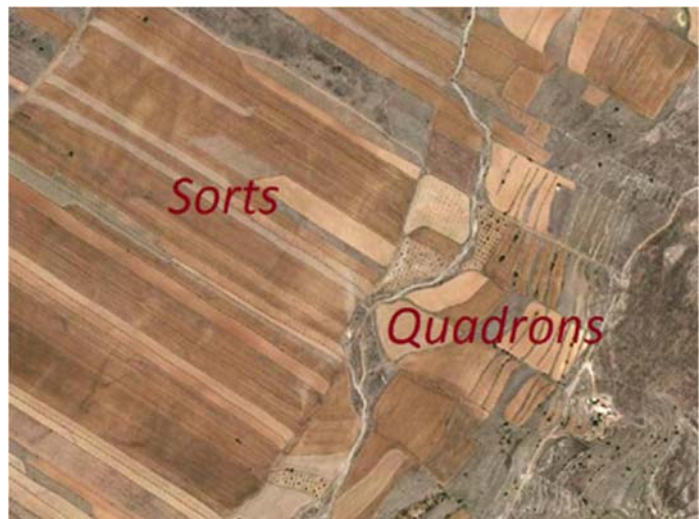
Mot que no recull el DECat ni el DCVB ni Domingo-97. No el trobem tampoc a l'*Endize de bocables de l'aragonés*, però l'hem sentit com a sinònim de mirador des d'un punt elevat. Sí que recullen els diversos diccionaris catalans 'somada', amb aquest mateix sentit. Sembla prou clar la seua provinència de *summus*, el més alt, el punt més alt. A Xodos, tot guaitat des de la loma Bernat cap al barranc Fondo, trobàvem els *Somadorets*. *Somador dels Pastors* és el topònim localitzat a Vistabella, amb semblant significació.

Sort

A les Visures el vam definir com a 'tros de terra petit'. Hem trobat, però, al llarg del pla de Vistabella, diverses sorts que tenen un tamany considerable, *sort Ampla*, *sort de l'Hospital...* En aquella documentació antiga comprovàvem, també, la coincidència amb quadró.

- en una **sort** de dit Miravet, ne posaren altra (8,18)
- en la **sort** que llaura Pere Monfort (1555, 13)
- avant en una **sort** de la Vila que llaura Mateu Scrig (1555, 14)
- Joan Bellés se n'havia entrat en dos parts laurant la terra de herbatje y fonch acusat dos fraus per ser dos les **sorts** (1615, 117v)
- en posaren una en **la sort, eo quadró**, de Anthoni Monferrer d'en Joan (1658, 46v)
- En la **sort** del Mas de dit Anthoni Prats (1687, 68v)
- en dos sorts de Baltazar Safont posaren dos fites noves 67 En altres dos sorts del dit Baltazar Safont posaren dos fites noves 67 (1687, 67)

En la imatge aèria, però, veiem que, en l'actualitat, els bancals perpendiculars a la Rambla, ben allargassats, s'identifiquen amb les 'sorts' mentre els 'quadrons' troben més irregularitats i es disposen tot davallant de les costeres fins la Rambla. El tema de discussió d'aquestes peces de terra rau en el seu possible repartiment 'a sort'. Ordinas-2001 recull el que ja diu el DECat i en fa algunes consideracions:

Sort (f): Es tracta d'un genèric un tant imprecís o desconegut tal com confirma l'existència d'una pluralitat de definicions que, això no obstant, coincideixen en la reduïda extensió de les sorts. Així, trobam: peça de terra; porció de terreny més o menys petita, que no forma masia. També identificada com a hort petit o tros de

terra que no es rega, sinó que únicament té aigua quan plou (Muro) (DCVB, 10). I finalment, peça de terra resultant d'una parcel·lació de propietat gran (Mallorca). De fet, la GEC documenta sort com una mesura agrària pròpia del sud del País Valencià que a Alacant val 8,31 àrees i equival a un quart de jornal. El DECLIC ja assenyala que de cap altra de les accepcions del mot no n'hi ha tantes mostres documentals com de l'aplicació a una peça de terra, al·ludint també a la creença que procedia de repartiments de terres a la sort, però segons l'autor <l'explicació és una altra i radica en un ambient cronològic i ideal més antic i venerables>. Prové del llatí *sors* amb el significat de 'lot' de compra amb el sentit de 'capital' i oposat als 'interessos' dels diners. Així es deia quan s'invertia per comprar una terra, i cada peça que es comprava era, així, una sort. L'abitudinalitat a la inversió de capitals en terres hauria fet, segons Coromines, que l'accepció perduràs.

No podem prendre, per tant, en consideració l'explicació anecdòtica que els informadors donen respecte d'alguns exemplars toponímics que es fonamenta en l'associació amb un episodi d'atzar, de sort (obtenir-ne la propietat guanyant a les cartes, o per una herència imprevista).

Els exemplars toponímics recollits es localitzen íntegrament a Mallorca, on també apareixen les variants **sorteta i sortassa**. Pag.227

No ens cal, però, pensar en guany del joc de cartes ni cap herència imprevista, la forma més emprada en el repartiment d'herències, cas que no hi haja un acord previ d'interessos, es deixa en mans de la sort, *triar a sort*. El fet que no forme 'masia' s'adiu a allò que hem trobat, tot i que a Atzeneta hi ha, a més de diversos indrets coneguts com *les Sorts*, un *mas de les Sorts*, segurament de construcció posterior a la partició en sorts d'aquell terreny. Benafigos ens deixa unes aïllades *sorts del Blanco*; Culla i Benassal, *la Sort i les Sorts*; Mosquerola, *las Suertes*.

A l'Aragó, a banda de la veïna Mosquerola, trobem nombrosos exemples de 'suerte' arreu del seu territori, així com nombroses 'sorts' a la zona del Matarranya i Ribagorça. L'Endize-1999, p.1711 tot diferenciant-se amb un diacrític de 'suérte' que es troba reduïda a la sort circumstancial, ens defineix 'suerte':

“ Pedazo de terreno cerca del pueblo, rectangular, com márgenes pequeñas, empleado como huerto” i “cada trozo de tierra o campo que le toca trabajar a un vecino, al arrendar una hacienda entre varios, sorteando entre ellos diversas parcelas o campos”

Al nostre terme hi trobem moltes sorts al llarg del Pla, algunes agrupades amb un sol topònim, *sorts del Quinyó*, *sorts del Pla Amunt*, *sorts dels Planillars*, *sorts de l'Alforí*, *sorts de l'Hospital*, *sortetes del Mas de Toni*; d'altres individualitzades, amb el nom del seu propietari, *sort de Gorra*, *sorteta de Raquel*, *sort de Minero*; o per les característiques visuals, *sort de les Sarsetes*, *sort Ampla*.

Oroval-1986 recull diverses 'sorts' entre 1453 i 1570 dins la toponímia de Carcaixent i diu “Es refereix als trossos de terra resultants d'un repartiment primitiu o d'una parcel·lació antiga”. Cal esmentar l'estudi d'Andrés, J. (2002) “Els topònims derivats de *sortem* a València” on recull diverses definicions i variades interpretacions etimològiques.

T

Tancat

Espai dedicat a l'ús agrícola¹⁰¹, voltat de paret i, generalment, proper al mas. Sovint inclou diversos bancals. La **serrada**, d'aspecte semblant, sol ser més gran, dedicada al bestiar i amb parcel·les de bosc o garric d'on es pren llenya. Potser el fet de 'tancarlos' siga per protegir els conreus de les raberes d'ovelles i bestiar en general que ja campen per la serrada.

El femení **tancada** correspon al nom d'un mas, *la Tancada*, i els topònims que se'n deriven. És abundant, altrament, el diminutiu **tancadet** i trobem alguna mostra pluraritzada en femení *les Tancadetes*.

En la foto adjunta podem observar (intuir) els abancalaments del Tancat, on es conreava... Estadísticament hem recollit més de cent topònims que s'hi relacionen, des de les formes simples com els ja esmentats o amb l'especificatiu del mas (*tancadet del Mas de Gil, tancat del Maset de Roca, tancat del Mas Vell...*) d'un element proper (*tancat dels Ullals, tancat de la*

Servera,..) o del propietari (*tancat de Tolino, tancadet de l'Auelo Teixidor..*). En aquells masos on trobem diversos tancats, solen diferenciar-se pel tamany (*el Tancat, el Tancadet*), per la situació (*tancat de Dalt, tancat de Baix*) o per algun element proper, com ja els ja vistos.

Als pobles veïns, localitzem com a topònims, entre d'altres, *la Tancada*, a Benassal, un curiós *Tancados*, a Mosquerola, *el Tancadet*, a Xodos, *la Tancada*, a Atzeneta, *mas de la Tancada*, a Culla. Com a genèric sí que és abundant, com a mínim, a Atzeneta, Xodos i Benafigos.

Terrer.

Lloc d'on s'extreu terra. A Bernat-2000 parlàvem de dos significats :

TERRER té dues accepcions. Una és la paret de terra que el riu ha dibuixat en obrir-se camí, similar a la canera –paret de roca- en altres rius. La caseta coneguda com **El Terrer Roig** pren el nom d'un 'terrer' de la Rambla Roja. La segona accepció es

¹⁰¹ Una excepció a l'ús és el *tancat dels Conills*, neotopònim que representa un tancament amb metàl·lic d'una gran part del mas de Mançanares que es realitzà fa una quarantena d'anys per criar conills, sense èxit.

relaciona amb el lloc on s'extreu terra per dur als camps. La partida anomenada **els Terrers Blancs** respon a aquest darrer significat

Terrer de Blàudio i *els Terretets* són els exemples de Vistabella. Entre els pobles veïns, a més dels exemples d'Atzeneta (supra) trobem un *barranc dels Terrers*, a Benafigos, *terrers Rojos*, a Culla, i *terrer Roig*, a Benassal

Teuleria

(f.) Fàbrica de teules. Forn on es coïen les teules, element bàsic per a les cobertes – teulades- de masos, pallisses, corrals, solls... En trobem dos a Vistabella, *la Teuleria* i *teuleria de l'Espino*, i també als pobles veïns d'Atzeneta (2), Benafigos, Culla, Benassal i a Mosquerola i el Port com a *la Tejería*. Sovint fonts i barrancs, per la necessitat d'aigua que demana la seua elaboració, solen produir topònims lligats a teuleria; *font de la Teuleria*, *barranc de la Teuleria* ens apareix als mateixos pobles on hem trobat el genèric.

Pel que fa a la seua elaboració, remetem a Buïgues/Soler-2002, Llabrés /Vallespir-1980 (vol.I)

Toll

(m.) 'Lloc profund d'un riu, una sèquia o una font, on l'aigua és neta i té poc moviment'. Ens val aquesta definició del DCVB per als casos de Vistabella, potser amb la matisació d'afegir alguns tolls que són depressions on s'entolla l'aigua de pluja, sense corrent que en siga tributari. En parlar del terme d'Atzeneta esboçàvem una definició a Bernat-2000

TOLL és una clotxa profunda que sol retindre aigua la major part de l'any. Prop del poble és famós el **Toll de la Santjoana** i en un extrem del terme trobem un **Barranc del Toll**.

A les Visures ja en teníem mostres

- y a l'altra part resta **lo toll de Aragó**. (1555, 11)
- fins als **tolls de n'Aragó** (1597, 49)
- de la dita Ramblella fins als **tolls de Aragó** (1658, 43)

Es tracta, doncs, d'un altre cas d'hidrònim-orònim en el sentit que ocupa una depressió del llit d'un corrent d'aigua, que el va erosionant.

A Vistabella, a més dels *tolls de n'Aragó* històrics que, possiblement, siguen els *tolls de Farsa* actuals, trobem, també al Pla, *toll de Joan dels Ous*, *toll de la Biga*. Dins el riu Montlleó: el *toll de l'Avellaner* (foto), *toll de Ramon de la Voltassa*, *toll de l'Anguila*, *tolls de la Foresa*. A la Vallussera, *toll Negre*, *toll del Camí*, *toll del Bancal de Benafigos*, *toll de la Junquera* i *toll de la Bardissa*. A Xodos: *toll del Barranc Fosc*, *toll del Cantal*, *toll d'en Calç*, *el Toll* i un interessant i tautològic *clot del Tollàs*. Benassal aporta *el Tollet* i *toll Negre*.

Tormo

En el treball sobre Oronímia que vam realitzar el 2001 (Bernat-Guardiola) no l'inclóiem com a genèric.

No l'hem recollit com a genèric, encara que té certa vida com a orònim als Ports: roca individualitzada grossa i vertical (es compara a les persones grosses i altes). Perviu en alguns topònims : **El Tormo** (V), **Els Tormos** (C), **la Roca del Tormo** (C), **la Roca de la Tormassosa** (V). Es refereix a roques aïllades de poc volum.

En les enquestes de Vistabella, l'hem pogut localitzar diverses vegades com a mot transparent, però no sempre; es tracta d'un mot en procés de fossilització. De vegades s'emparenta amb 'cantal' i 'cudol'. Es tracta d'una roca isolada. *Cantal del Tormo* és el nom que rep avui el 'tormo' que bateja un mas del Boi. A les Visures ens apareixia com a topònim i com apel·latiu:

- quant foren al dit **tormo** trobaren dos fites velles, la una endret del **tormo de l'Atzar** e l'altra sobre dit **tormo**. (1555, 2)
- fins a un **tormo** gros nomenat lo Forat d'en Molinos (1555, 4)
- lo qual va la **via del Tormo de l'Assor** (1658, 40)
- ans de aplegar al **tormo** (1658, 40)
- en un **tormo** blanch, en lo alt de ell, a la mà esquerra trobaren la creu (1759, 46)

Dins el mateix terme trobem els col·lectius Tormegal (foto) i Tormassal que en fan referència. Dels abundancials en parlàvem a Bernat-2003

Ja ens ho indica Coromines en DECat (VIII,600) que al nord del P.V. abunden els derivats de 'tormo': tormera, tormassal, tormagal.. Al terme de Vistabella 'tormo' encara és transparent i dona nom a masos i cantals. S'hi veu també la proximitat entre 'tormo', 'cantal' i 'cudol', aquest darrer amb un sentit diferent al que podem recollir a la Plana. Dins la toponímia històrica apareix a Vistabella la Tormassosa, amb un sufix que no és l'objecte d'aquest estudi. Al mateix terme recollim el **Mas del Tormegal**, forma derivada que, com l'anterior, tampoc replega Coromines. Abans d'anar-hi ja vam trobar una descripció significativa en les paraules del nostre informador "S'arriba passant el collet de la Cambra i des d'allí es passa el cantalar de la Cambra, que és una esmunyida on hi ha cudols molt 'majos', algun d'ells serà com este mas (referint-se al mas del Tossal, on ell viu)" En acudir al lloc vam poder comprovar les característiques del cantalar -definit supra. No sabem si aquest 'cantalar de la Cambra', per la dimensió dels seus enormes 'cudols' o cantals, pugua donar nom al mas del Tormegal. Altrament, vam observar la proximitat del Monlleó, el marge esquerre del qual -ja en terme de Mosquerola- sí que denuncia la presència de molts tormos. Dalt del Tormegal i baix hi ha roques grans però no hi ha 'tormos' en el sentit de 'cantal aïllat'. Amb tot, veient OnCat(VII,305), podem pensar que com la Feixa dels *Tormagals* que esmenta Coromines, es tracte d'un relleix o roca. Fora d'aquest terme trobem **el Tormassal** a Cinctorres i Albocàsser; **els Tormassals**, que (Barreda/Peraire 1999) defineixen com '*indret on abunden els tormos*', i la **mallada dels Tormassals** al terme de Benassal; **el Tormaçal** de Carcaixent i, per últim, esmentem també un cas fronterer de parla de base aragonesa, a Ludiente, **el Tormazal** (amb so interdental).

La lectura del nostre article per part de Ramon Amigó¹⁰² el va portar al següent comentari¹⁰³.

Potser aquest comentari serà útil a Jesús Bernat Masó o, si més no, li pot cridar la curiositat. Ho dic a partir d'haver llegit el seu article "Abundancials i fixació. –ar i –al en el relleu" (*XXIX Col·loqui de la Societa d'Onomàstica*. Teulada, 2002. Denes, 2003, pg. 73-92) en el qual parla del terme "abundancial", un concepte que ja s'havia intuït en el meu recull d'onomàstica de Siurana de Prades, com s'ha comentat més amunt. He dit que li pot cridar la curiositat perquè aquests Aiguassals de Siurana, Cornudella i Falset són al nord del riu Ebre i no només al sud d'aquell riu, tal com Bernat diu que és on ha localitzat en exclusiva el sufix –al. Anomena els Aiguassals del terme de Vistabella, com a topònim històric, com passa a Siurana i a Cornudella, però no a Falset, on encara és un topònim en ús.

Tossal

Elevació pronunciada del terreny, sovint de perfil troncocònic. Veiem, primer, les diverses aportacions de la lexicografia i els tractats terminològics.

DCVB. Elevació del terreny, més o menys alta segons les comarques on s'usa el nom de *tossal*. La interpretació d'aquest nom, efectivament, té diversos matisos, dels quals donarem la informació que n'hem pogut recollir a diferents llocs del nostre territori lingüístic // 2. Muntanya o puig en general (Balaguer, Oropesa, Vistabella, L'Alcora, Onda); cast. *Montaña, monte*.

DIEC Petita elevació del terreny de pendent no gaire rost, en una plana, en una serralada.

DOMINGO-1997. Tossal és un dels noms que es fan servir més en una àmplia zona del nostre idioma, centrada sobretot en el català occidental, per designar les eminències del terreny. Fins i tot es podria considerar un geosinònim de *puig* si no fos que, d'aquest terme, enlloc on vagis, sempre acabes trobant-ne algun, si més

¹⁰² Amigó-2004 "Els Aiguassals, el Saladar i el Tornassal" dins BISO 88-89 (2004)

¹⁰³ Cal advertir que hi apareixia com Jesús Bernat Masó, una errada induïda pel meu malnom 'el Maso' que l'amic Emili va creure segon cognom. També volem recordar que l'article se centrava en els exemples trobats al sud de l'Ebre (per establir un delimitació diferent de l'administrativa i perquè en conec millor la zona que no dalt del riu de Tortosa) però en cap cas assegurava que no trobarem mostres més al nord, tal i com va interpretar Ramon Amigó.

no en forma de testimoniatge fòssil. I, altrament, hi ha una tendència, en *tossal*, a fer-lo convenir amb preferència en la denominació d'un determinat tipus muntanyenc.

En efecte, podríem dir que hi ha dos prototips de *tossal*, l'un d'ells referit a les eminències menor i, l'altre, a les majors (.) Quant al *tossal*, cim eminent en són prototípics "els amples àmbits i la grossa capçada" (Coromines), cosa que no hi exclou una tendència cap a la conicitat, si més no, un acabament sempre segons un àpex agut, a diferència de la *tossa* i el *bony*; com tampoc, al contrari del **turó**, l'aspecte rocós.

DNAVL 1. Elevació del terreny no massa alta ni de pendent molt rost. 2. Puig.

DECat 'Cim prominent'.

El *tossal* d'aquestos termes veïns del Penyagolosa responen a l'accepció 2 del DCVB i de la breu accepció del recent DN de l'AVL, 'puig'. També coincideix amb la segona accepció que ens proposa Carles Domingo.

Ja trobàvem 'tossal' a les Visures

- fins al molló de la Redonda del Boy, que està en lo **tosal** més alt, (1597, 38)
- per lo dit cantal y al **tosal d'en Fortanet** (1658, 41)
- roques amunt fins a l'alt del **tosal** (1658, 42v)
- de allí tira tota riscla de roques amunt fins a l'alt del **tosal** (1658, 45)
- essent en lo **tosalet** en vista del corral (1759, 55)

L'Endize-1999, tot definint la veu **tozal**, troba variadíssimes accepcions que podem considerar geosinònims que denoten la polisèmia del mot. Així trobem, amb la zona i la cita font bibliogràfica, les accepcions següents:

- 1.cerro, loma. 2. mogote terminal, sitio más prominente de una cresta, que suele ser de roca pelada 3. Montículo redondeado 4. Pequeña montaña 5. Montículo 6. Otero, colina, pequeña altura 7. Cima de un cerro 8. Montículo puntiagudo 9. Collado, lugar prominente 10. Altozano 11. Peña 12. Cerro escarpado.

Practicament repassa l'apartat de les elevacions en l'oronímia. Podem, certament, simplificar-ho amb 'puig' que ací és desconegut. Amb tot, la comparació amb la llima és necessària i didàctica. Ja l'advertíem a Bernat-2000

TOSSAL i LLOMA. Les diferències entre les dues elevacions semblen prou clares. No podem prendre el criteri del tamany perquè hi ha llomes molt més grans que molts tossals i, fins i tot, que alguna serra (la **Llima Bernat**, al terme de Xodos, i la **Llima de Benafigos** són majors que la Serra de la Nevera). Són les formes arrodonides, la inclinació menor dels seus aiguavessants i, en definitiva, l'accessibilitat que presenta la llima front al tossal, els criteris que considerem com a trets diferenciadors d'aquestos genèrics. Els tossals sobresurten visualment, de

vegades aïllats (**Tossal de l'Andreu**, **Tossal de la Caseta**, **Tossal Pelat**..), de vegades formant part d'una serra (**Tossal de la Burra** i **Tossal del Llop** a la Serra de la Nevera). Les llomes, fins les més altes són més allargades, s'hi veu el semblant del llom animal. Amb tot, de vegades les significacions s'entrecreuen i es perden les diferències, així, la **Lloma de l'Userà** també es coneix com **Tossalet del Ciego**.

Al terme d'Atzeneta trobem les variants **llometa**, **llometó**, **llomera**, **tossalet** i **tossaló**.

i en feiem la comparació amb l'orografia dels Ports a Bernat-Guardiola 2001

A l'Alt Maestrat **tossal** és el genèric per a denominar una muntanya d'elevació marcada respecte a l'entorn i

vessants amb senyalada inclinació. A una serra, **tossal** és cadascuna de les seues prominències (les dents de la serra), amb clara diferència d'altres elements de l'entorn. A diferència de la lloma on destaca l'horitzontalitat, al **tossal** guanya la verticalitat, en altres paraules, al **tossal** el tret és el capoll, el collet, el cim, la coroneta.

El Tossal de les Forques (B), **el Tossal de Fraga** (X), **el Tossal de l'Albagés** (V). Al terme d'Atzeneta es troben **el Tossal Pelat**, **el Tossal de la Caseta** i **el Tossal de l'Andreu**. Destaquen a la **Serra de la Nevera** (At), **el Tossal del Llop** i **el Tossal del Vidre**

Toponimitzat apareix per les dues comarques. Als Ports ha quedat el nom en muntanyes emblemàtiques: **El Tossal** (LM), **el Mas del Tossal** (LM), **el Tossal de Montargull** (C), **el Tossal Gros** (on s'ajunten els termes de Coratxar i El Boixar), **el Tossal Gros** (entre Morella i Vallibona) i a l'Alt Maestrat **el Mas del Tossal** (B), **El Tossal** (B), **El Tossal** (partida molt pròxima a Atzeneta, on la diferència d'altura -mínima- és el factor clau).

TOSSALET Tossal petit (amb interferències amb collet i llometa).

Apareix toponimitzat a **El Tossalet** (mas i muntanya a Atzeneta), **El Tossalet** (mas i muntanyeta a Benafigos), **Els Tossalets** (partida a l'inici d'Els Tossals a Cincorres).

TOSSALó **El Tossaló**, tossal menut de la **Lloma de la Nevera** (At).

Tornem sobre la comparació. Al mas de Monçó hi ha lloma i tossal. Una vegada més, l'amiga cartografia ens ajuda a comprendre la diferència d'ambdós conceptes. La lloma, allargassada i amb un capdamunt planer. El tossal, de perfil troncocònic, costerut, i amb un cim on canvia l'aiguavessant ben aviat.

Tossal de Sant Bertomeu amb el castell del Boi

U

Ullal

(m.) Lloc on brolla aigua subterrània. Ordinas-2001 també ens diu:

Ullal / uial (m): Forat on brolla o es filtra aigua des de la zona subterrània o aqüífer fins a l'exterior (Mallorca, Eivissa). És una variant intensiva d'ull. També apareix el diminutiu **ullalet**. Pag.132

En un àmbit on barrancs, rambles i rius passen, almenys en l'actualitat, llargues èpoques de sequera, la importància dels ullals és ben remarcable. Sovint hem sentit, també en la documentació antiga, *riu Sec* per al tram del *Montlleó* comprés entre la *rambla del Port* i els *ullals del Molí*, aquells que trobem al trifini Mosquerola-Vilafranca-Vistabella. Veritat és, com ens ha assenyalat el geògraf i humanista Vicenç Rosselló, que molts 'rius secs' han estat rius, sense eixutesa, en èpoques pretèrites en què el règim pluvial era major que l'actual. Sovint, hom ha parlat dels barrancs i rambles subjectes als cops de pluja, mentre el riu en depenia de fonts i ullals (també a nosaltres ens conformava). Cal esmentar, però, que una de les aportacions hídriques al Montlleó, anteriors a l'Estrella i als ullals esmentats, és el *barranco del Ojal* que davalla pel marge esquerre des de Mosquerola, amb un ullal ben proper de la ratlla amb les nostres terres. Uns altres ullals els trobem a la *rambla de Sant Joan*, els ullals que ja esmentaven les Visures.

- E més avant, **als Ullals**, (1597, 105)
- quant foren als **forçallets dels Ullals** trobaren una fita vella (1615, 124)

La rambla del Pla, continuació de la de Sant Joan, acull les aigües del polié que, en no tindre eixida, s'entolla al Quinyó i, a través d'un engolidor, recorre un seguit de galeries càrstiques fins arribar als ullals de la Caseta de Làssaro, on espenta amb força el corrent del riu. Per últim, dins el mateix riu Montlleó, trobem diferents ullals, els més cabalosos brollen al trifini esmentat.

V

Venta

(f.) Veieu **Hostal** i l'annex 'Frontera permeable'. Amb tot, en parlàvem a Atzeneta-2000

VENTA. Col.locades estratègicament vora la carretera de Vistabella podem trobar 4 establiments hostalers, avui abandonats: **Venta del Pont, Venta de l'varsero, Venta de Mariques** **Venta de l'Aire.**

Volta

1 Giragonsa en camins i vies en general 2 Meandre. Aquesta segona accepció no la trobem al DCVB mentre Coromines al DECat IX, 365, ens diu:

En la nostra topografia actual és clar que el mot *volta* fa un gran paper. És obvi que pertot té l'acc. de volta o revolt o marrada d'un camí. També pot ser la d'un riu, i llavors en certs llocs pot augmentar-se fins esdevenir sinònim de meandre. Per exemple en el Maestrat, a Culla, els meandres del riu Montlleó duen nom propi precedit del genèric *Volta de: la Volta de Baia, V. de Gavina, V. la Llometa* (33x18): n'hi tinc cinc d'apuntades amb aquest genèric (1961)

La primera accepció troba una interessant mostra a la veïna Xodos. En pujar cap a la lloma Bernat hi ha les *voltes dels Peregrins*, tram zigzaguejant del camí que recorren els Peregrins de les Useres. Al mateix terme trobem les *voltes Roges*, al camí de Llucena. En aquest sentit també a les *Calçades* de Mosquerola hi trobem voltes. Al terme de

Vistabella, a banda de les *voltes del Muro*, la *volta del Gurugú* i la *revolta Tancada* (on hi era el *mas de la Volta*), referides a una carretera, destaquen les *voltes del Calvari*, ascensió en ziga-zaga del tossal fins l'ermita que trobem al cim.

És, però, la segona accepció, lligada al riu i el seu recorregut esforçat, aquella que es manifesta clara als termes estudiats. Dins el riu Montlleó trobem, al terme de Vistabella, *la Voltassa*, *volta de Maria*, *volta de Marieta*, *volta Espessa* (foto), *volta del Saltador* i, més amunt, *volta del Palacio*. Tot seguint el riu Montlleó, ja quan aquest parteix Benafigos i Culla, *volta de Baia*, *volta del Boqueró*, *volta de Generosa*, *volta de Gori*, *volta de la Mangranera*, *volta de Miquelon*, *volta de Porró* i *volta de la Magdalena*. Quan arribem a terme d'Atzeneta, tot i el pla, no deixa el nostre riu de dibuixar voltes:

volta de Mariques, volta de Moltó, la Volta (trifini Culla, Atzeneta, Benafigos) També el Rivet, a Vistabella, dibuixa la *volta del Racó del Teix*. Xodos també presenta exemples de meandres als seus barrancs com la *volta del Pou Pardo*; i Atzeneta, *barranc de les Voltetes*.

L'adjectiu 'voltada' que se'n deriva aporta dos topònims mereixedors d'una anàlisi més detinguda: *roques Voltades*, a Xodos, *coves Voltades*, a Vistabella (V. Corpus Toponímic)

2.2 Corpus Toponímic

2.2.1 Indicacions bàsiques sobre el Corpus

La tipologia de cada entrada segueix, bàsicament, el següent esquema:

LEMA

Introducció (opcional)

Topònim [transkripsjó] *Variant*

CARTOGRAFIA

Documentació (bàsicament, fragments de les Visures)

Observacions descriptives i situació

Foto

Comentaris lingüístics i notes bibliogràfiques

Notes a peu de pàgina amb exemples toponímics semblants d'arreu del domini

-
- L'ordenació del present glossari, on trobem també bolcada la informació de la base de dades, parteix del LEMA, que ordenem alfabèticament i mostrem en majúscula.
- El lema s'acompanya, en molts casos, d'una explicació general abans de particularitzar-se en cada topònim. De vegades anotem, a peu de pàgina, els topònims apareguts a la base de dades del Corpus toponímic valencià. Destaquem, però, com a més significatius els dels termes que volten el nostre: Atzeneta, Xodos, Villahermosa, el Port, Mosquerola, Vilafranca, Benassal, Culla i Benafigos.
- Cada lema inclou els diferents **topònims**, en lletra negreta cursiva, ordenats alfabèticament a partir del genèric, per exemple: **Artiga de...**, **Casa de...**, **Tossal de...**, tret de la toponímia urbana¹ que sempre trobarem al final de cada bloc acompanyat per les lletres **TU**.
- Alguns topònims de notable interès apareguts a les Visures i que ens poden ajudar a entendre la toponímia actual s'acompanyen de la lletra **H**.
- La transcripció fonètica no apareix en la totalitat de les entrades. Només mostrem aquelles que hem considerat significatives, pel fet de mostrar un tret pertinent que ens ajuda a entendre el parlar propi de la zona.
- No cal dir que alguns dels indrets concrets reben denominacions diferents en funció de l'informant (variant generacional) o pel fet que la mateixa persona enquestada en coneix formes diverses. Les variants formals que pot mostrar un mateix topònim apareixen en lletra cursiva i sense negreta en la mateixa

¹ Referida a la toponímia del nucli urbà de Vistabella, poble.

línia del topònim i, sovint, donen lloc a una nova entrada:

LLASTRA

Bassa de la Llastra *Bassa del Tio Pedro*

PEDRO

Bassa del Tio Pedro *Bassa de la Llastra*

- Els antropònims que són lema i entrada de diversos topònims apareixen en català si hi trobem antrotopònims en la forma autòctona, tot incloent-hi els topònims amb formes al·lòctones²:

JOAN

Hort de Joan del Burret

Bancal de Juanito de Xulla [xwaníto]

PEDRO perquè no hi trobem cap topònim amb l'antropònim Pere.

- Per tal d'aconseguir una lectura dels nostres noms de lloc des de la pronunciació pròpia grafiem els topònims tot seguint la normativa de la nostra llengua. Amb això volem dir que, sí bé el lema queda resolt amb els condicionants que hem explicat supra, els topònims, encara que tinguen un origen castellà o aragonés, apareixeran grafiats amb criteris de la llengua catalana. Així, dins el lema MAS trobem el topònim **el Massico**, el qual, a més de mostrar un sufix del veí Aragó que anuncia la seua procedència, amb la **ss** manifesta la pronúncia real del topònim [masíko]. Altrament, si seguïem la inclusió del topònim com a **Masico** ens podria fer pensar que la seua pronunciació és sonora, [mazíko].

Aquesta obvietat, potser resulte més agosarada quan mostrem els diversos antrotopònims que mantenen el nom de persona en castellà, per raons de bateig de tots conegudes. Així, alguns antropònims plans en castellà esdevenen esdrúixols en català, i com a tals han estat accentuats: **Casa d'Otilio** o **Artiga de Rossa Apolónia**.

- Dins cada lema, els topònims que pertanyen a un mateix espai veïnal i es relacionen s'agrupen sense marcar cap línia de separació entre ells. Pensem que el mas, unitat essencial del món rural de Vistabella, conté, sovint, una dotzena de microtopònims amb el mateix especificatiu. Quan es tracta de topònims allunyats en l'espai que mantenen, però, l'esmentat especificatiu i, per

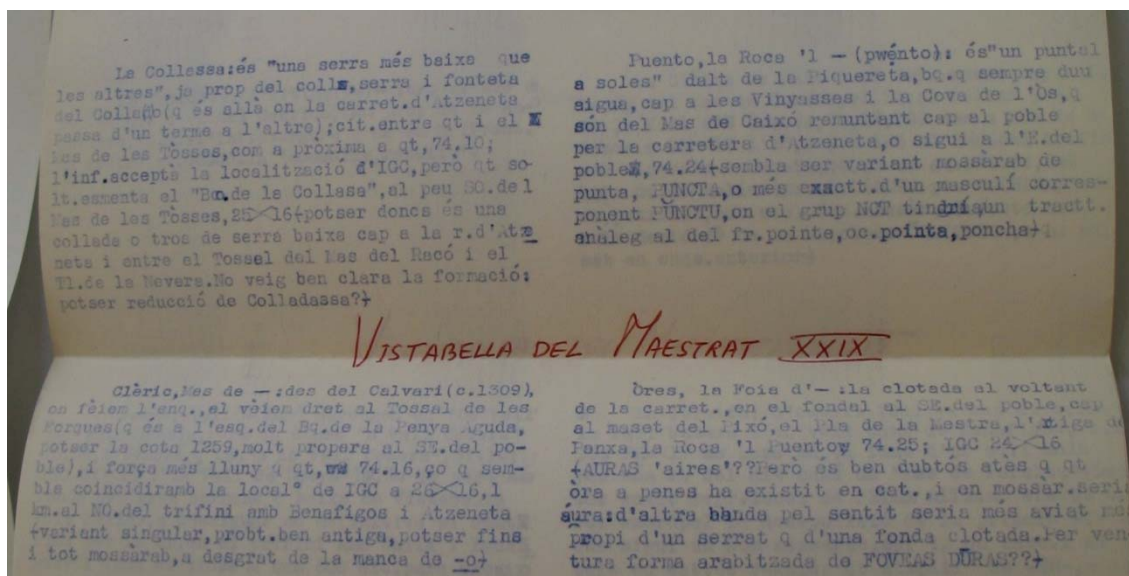
² Recordem el caràcter dialectològic del treball toponímic, almenys en la microtoponímia. El recel per l'estandarització en la microtoponímia que apareix en la base de dades de l'AVL, Corpus Toponímic, ens porta sovint a no reconèixer alguns topònims o dubtar de la seua existència. Sí que ens preocupa, però, l'abandonament de la cura ortogràfica en la retolació viària o el manteniment bilingüe d'alguns macrotopònims, per exemple.

tant, comparteixen el lema, resten separats per una línia. Així, dins el lema ROIG, trobarem agrupats tots aquells topònims lligats al mas Roig (mas Roig, bancals del Mas Roig, bassot del Mas Roig, carrascal del mas Roig...) i separats per una línia els topònims que no trobem relacionats (alvenc Roig, collet Roig, morral Roig...).

- Alguns topònims se'ns mostren idèntics tot i correspondre a indrets diferenciats (recordem l'extensió del terme). En aquest cas s'acompanyen d'un guarisme que marca la diferenciació: cova Roja-1, cova Roja-2...
- CART (Cartografia) inclou l'aparició del referent, ben sovint amb formes allunyades de la realitat, dels diversos mapes consultats. Una anàlisi exhaustiva d'aquest apartat la trobem dins l'annex-1 'Cartografia'.
- Pel que fa a les fonts documentals, trobarem diversos fragments extrets de les Visures que ens forneixen una valuosa informació històrica entre 1555 i 1759³. Afegim d'altres fonts menys productives, com ara, algunes actes notariales o les aportacions d'un padró del 1817 realitzat per la diòcesi de Tortosa.
- La descripció i ubicació del topònim ocupen la major part de cada entrada, en ocasions brevíssimes i algunes vegades prou extenses. Hi té molt a veure la qualitat i quantitat informativa que ens haja proporcionat la persona enquestada. Hem cregut positiu eixamplar, de vegades, la informació que altres estudiosos tenien sobre l'indret.
- L'etiologia, més que no pas l'etimologia, tracta de justificar el treball de camp i, en aquest sentit, cal posar en valor la **fotografia**; no com una simple il·lustració o testimoni de l'enquesta realitzada, tampoc com un afegit de colorines que busquen fer agradable la pàgina de lectura, sinó com un element essencial i complementari de l'explicació i de la valoració del nostre patrimoni toponímic.
- De vegades, dins la descripció i, més sovint, a continuació, mostrem les aportacions de les obres generals de tipus lingüístic, com ara el *DCVB* o les dues grans obres de Joan Coromines en la nostra llengua: el *Diccionari Etimològic i Complementari de la Llengua Catalana* i l'*Onomasticon Cataloniae*. No cal dir que sobre molts noms de lloc han hagut d'altres estudiosos que amb monografies o amb anotacions ens han enriquit la visió del nostre topònim. Del gran mestre, a la casa museu de Sant Pol de Mar, vam poder consultar les fitxes que havia realitzat sobre el nostre terme. Evidentment, hi apareixen reproduïdes sense modificacions de les abreviatures que hi emprava.

³ L'estudi d'aquests documents (Bernat, 2006) pendent de publicació, fou el treball d'investigació previ a la present tesi.

Cada nom de lloc, cada topònim, és un petit fragment d'aquesta acta notarial del paisatge. Dissortadament, en molts aspectes, és un paisatge pretèrit, del qual hem pogut salvar els mots gràcies a uns bons informants.

GLOSSARI D'ABREVIATURES

AT	Atzeneta
BF	Benafigos
BN	Benassal
CTV	Corpus Toponímic Valencià
CU	Culla
DECat	Diccionari Etimològic i Complementari de la Llengua Catalana
DCVB	Diccionari Català-Valencià-Balear (Alcover)
ENDIZE	Endize de bocables de l'aragonés
EP	El Port, Puertomingalvo
GEC	Grup d'Espeleologia de Castelló
H	Toponímia històrica
MO	Mosquerola
NOM	Nomenclàtor oficial de toponímia major de Catalunya
OnCat	Onomasticon Cataloniae
TU	Toponímia Urbana
TPV	Toponímia dels Pobles Valencians
VH	Villahermosa
VF	Vilafranca
XO	Xodos
+	Topònim viu amb el referent desaparegut

Abreviatures de la Cartografia

569-1931	Full 569 Mosqueruela 1:50.000 de l'IGN de 1931
569-1977	Full 569 Mosqueruela 1:50.000 de l'IGN de 1977.
569-1993	Full 569 Villafranca del Cid 1:50.000 mapa militar de 1993.
IGC592-1949	Full 592 Villahermosa del Río 1:50.000 de l'IGN de 1949.
M592-1993	Full 592 Villahermosa del Río 1:50.000 mapa militar de 1993.
592- 2005	Full 592 Villahermosa del Río 1:50.000 mapa militar de 2005.
569-25.000-IV	Full 569-IV Virgen de la Estrella 1:25.000 IGN de 1996
592-25.000-I	Full 592-I Puertomingalvo 1:25.000 IGN de 1999
592-25.000-II	Full 592-II Vistabella del Maestrazgo 1:25.000 IGN de 1999
592-25.000-III	Full 592-III Villahermosa del Río 1:25.000 IGN de 1999
592-25.000-IV	Full 592-IV Chodos / Xodos 1:25.000 IGN de 1999
CAD	Plànol Cadastral 1:25.000 Provincia de Castellón. Término de Vistabella
CART	Cartografia
CMA 569 (3-4)	Full 1:10.000 Conselleria de Medi Ambient 1993
CMA 569 (4-4)	Full 1:10.000 Conselleria de Medi Ambient 1993
CMA 592 (2-1)	Full 1:10.000 Conselleria de Medi Ambient 1993
CMA 592 (2-2)	Full 1:10.000 Conselleria de Medi Ambient 1993
CMA 592 (2-3)	Full 1:10.000 Conselleria de Medi Ambient 1993
CMA 592 (3-1)	Full 1:10.000 Conselleria de Medi Ambient 1993
CMA 592 (3-3)	Full 1:10.000 Conselleria de Medi Ambient 1993
CMA 592 (3-3)	Full 1:10.000 Conselleria de Medi Ambient 1993
CMA 592 (4-1)	Full 1:10.000 Conselleria de Medi Ambient 1993
CMA 592 (4-2)	Full 1:10.000 Conselleria de Medi Ambient 1993
ICV 569 (3-4)	Full 1:10.000 Mas de Pessetes Institut Cartogràfic Valencià 1999
ICV 569 (4-4)	Full 1:10.000 Serra del Boi Institut Cartogràfic Valencià 1999
ICV 592 (2-1)	Full 1:10.000 Serra de la Batalla Institut Cartogràfic Valencià 1999
ICV 592 (2-2)	Full 1:10.000 Ermita de sant Joan Institut Cartogràfic Valencià 1999
ICV 592 (2-3)	Full 1:10.000 Alto de la Cepera Institut Cartogràfic Valencià 1999
ICV 592 (3-1)	Full 1:10.000 Vistabella del Maestrazgo Institut Cartogràfic Valencià 1999
ICV 592 (3-2)	Full 1:10.000 Tossal de l'Albajes (sic) Institut Cartogràfic Valencià 1999
ICV 592 (3-3)	Full 1:10.000 Xodos Institut Cartogràfic Valencià 1999
ICV 592 (4-1)	Full 1:10.000 Lloma de Benafigos Institut Cartogràfic Valencià 1999
ICV 592 (4-2)	Full 1:10.000 Benafigos Institut Cartogràfic Valencià 1999
PLANI	Planimetries de 1911 (Trabajos Topogràficos)
Vis. 1:25.000	Mapa de Vistabella del Tossal Cartografies

2.2.2 Els Topònims

A

ABEL

Antropònim bíblic, 28 de desembre⁴. Abel era, també, el nom d'un dels nostres informadors a Xodos. A Antella trobem la Caseta d'Abel (CTV)⁵

Forn d'Abel TU⁶ [abél] *Forn de Ramon de Benages*

Forn regentat, des de fa uns anys, per la dona de Ramon de Benages, pastor que guarda al mas de Gual d'on ens fou l'informador. Abel n'era l'antic propietari. Carrer Nou, 8.

ABEURADOR

Barranc de l'Abeurador [abewradó]

CART. ICV Barranc de l'Abeurador 592 (2-2) Vis 1:25.000
Bc. de l'Abeurador

Barranc situat dins el Mançanar que aporta aigua a la bassa del mas, emprada per abeurar les vaques. Les pluges del 2001 van arrossegar prou terres per deixar al descobert la goma soterrada que provenia de la font de la Canaleta, situada al capdamunt del mateix barranc.

Vegeu 'abeurador' i llurs variants al Vocabulari de genèrics. Els Abeuradors (VF)⁷ barranc de l'Abeurador de Foies (BN) i font de l'Abeurador (CU). També trobem un tossal de l'Abeurador a Costur (CTV).⁸

Sobre aquest genèric, podem consultar

<http://imatgies.blogspot.com.es/2013/10/abeurador-genericos-en-la-toponimia.html>

ABEURAR

Bassa d'Abeurar [abeurá]

⁴ Els diversos antropònims apareguts al recull, a banda dels comentaris específics, han estat consultats al 'santoral català', d'on extraiem la data de celebració <http://esglesia.net/santoral/>.

⁵ Corpus Toponímic Valencià

⁶ TU. Toponímia urbana, d'ara endavant. En les entrades on el LEMA incloga topònims urbans, aquestos els situarem després d'haver tractat els topònims del terme (rurals).

⁷ Els pobles mitgers amb Vistabella apareixeran sempre que tinguen exemples semblants. Ho faran, per la seua asiduitat, abreuats VH, Villahermosa, EP, El Port o Puertomingalvo, MO, Mosquerola, VF, Vilafranca, BN, Benassal, CU, Culla, BF, Benafigos, AT, Atzeneta del Maestrat i XO, Xodos. A més també inclourem, a peu de pàgina quan es tracte de diverses mostres, els exemples que ens aporta el Corpus Toponímic Valencià en la resta de termes.

⁸ Al Principat, dins el Nomenclator oficial de toponímia Major de Catalunya (NOM), trobem diversos equivalents: torrent de l'Abeurador, a les comarques de Cerdanya i Osona, torrent dels Abeuradors a l'Alt i Baix Penedès, i un barranc dels Abeuradors a l'Alt Urgell.

A l'extrem nord del bancal de les Basses, vora la pista. Una de les dues basses del mas de Salvador, l'altra feia de llavador. Es tracta, per tant, d'un abeurador que no té la forma allargada sinó més quadrada. S'empra l'infinitiu, tot destacant-ne la funció en oposar-la a l'altra bassa, la bassa de Llavar.

ADELA

Celebració el 14 de juliol, 8 de setembre i Adela, abadessa, el 24 de desembre.

Bancal d'Adela

Dins els bancals del Poble, entre la Rambla i el quadró del Mas de Collet o quadró de Baix. L'antropònim correspon a una veïna del poble.⁹

Casa de la Tia Adela _ TU

Situada al carrer del Mur, al panyet de migdia, va passar a Teresa del Moliner. Pel que fa a 'tia', com 'tio' o 'auelo', vg. Intro. Antroponímia.

ADELAIDA

“Prové del nom germànic Adelheidis, compost de adal 'noble estirp' i heidus 'espècie, classe, qualitat' que a documents catalans del segle IX i X apareix com Adalaude, Adalaizis i Aldalaydi”¹⁰

Santa Adelaida celebra la seua festa el dia 16 de desembre.

Casa d'Adelaida _ TU

Casa, situada al carrer de Sant Roc-13, que fou primer d'Adelaida, després de Tenència i més tard de Ceril·la.

AGAPITO¹¹

El santoral recull diversos màrtirs, bisbes i un papa amb el nom d'Agapit. També, i per la coincidència del dia de celebració sembla una variant formal, Àgapi.

Casa de Gàpito _ [gápito]

Una de les 12 cases del mas de Capote. Actualment pertany a Manel, nouvingut d'Alcàsser.

A més de l'afèresi, sobre el nom castellà Agapito, observem un canvi accentual.

AGUDA

Penya Aguda _ Roca de la Penya Aguda

CART. PLANI Peña Aguda CAD Peña Aguda ICV Penya Aguda 592 (3-2) Vis 1:25.000 Penya Aguda.

⁹A Silla, camí d'Adela, font d'Adela i sequiol d'Adela, i a l'Alcúdia de Crespins, vil·la Adela CTV.

¹⁰Llull-2010, p.18

¹¹Els antropònims que només presenten variants de la forma castellana apareixen al lema amb aquesta llengua. Cas que algun dels topònims manifeste la forma catalana, el lema també es manté en català, tot i que la resta de topònims se'ns mostren castellanitzats.

Roca situada a ponent del tossal de les Forques caracteritzada per la seua forma punxenca, aguda. No trobem l'especificatiu pels pobles dels voltants. Tampoc a CTP, on apareix un barranc de l'Aguda i mas de l'Aguda (Morella) que hauríem de relacionar amb una feminització del cognom Agut, com el molí d'Agut (Atzeneta) o el mas d'Agut (Llucena, Serra d'en Galceran). Si que hi trobem, però, el Puig Agut (Llutxent) amb significat semblant. També a Mallorca hi ha una possessió coneguda com Puig Segut que Coromines¹² creu es tracta d'Es Puig Agut. El mateix savi apunta la Cuta "L'elevada serra que forma el límit de Vilallonga amb els termes de Llocnou de Sant Jeroni i Terrateig des del trifini amb Castellonet (Gandia)"¹³ com una forma mossàrab d'aguda. Al Principat trobem nombrosos exemples amb l'especificatiu Aguda i Agudes; també la penya Aguda, que localitzem a l'Alt Urgell (NOM).

Roca de la Penya Aguda *Penya Aguda*

Variante apuntada per Joan Coromines a les seues fitxes (vegeu infra) que presenta una forma tautològica, roca-penya. Nosaltres, en les diverses enquestes, no l'havíem sentida.

la Penya Aguda

CART. PLANI Peña Aguda CAD Peña Aguda IGC592-1949 Peña Aguda M592-1993 Peña Aguda 592-25000 Penya Aguda-II 1:100.000 Alcora Peña Aguda

Partida veïna del poble que envolta aquest accident del relleu.

Barranc de la Penya Aguda *Barranc dels Pots*

CART. PLANI Barranco de la Peña Aguda CAD Bco de la Peña Aguda IGC592-1949 Bco de la Peña M592-1993 Barranco de la Peña 592-25000 Barranc de la Peña-II CMA Barranco de la Peña (desplaçat) Vis 1:25.000 Barranc dels Pots.

Mou dels ravals de Vistabella cap al migdia mentre voreja la penya i volta la Devesa per abocar al riu del Molinet vora el mas de Caixó. Coromines en tenia fitxa¹⁴:

¹² ONOMA II, 29, 39.

¹³ ONOMA III, 489, 34.

¹⁴ A la casa-museu de Joan Coromines, a Sant Pol de Mar, vam poder consultar i copiar les fitxes que el mestre havia anotat sobre la seua visita a Vistabella (potser al 1961). Reproduïm, fidelment, les seues anotacions.

Penya Aguda, Barranc i Roca de la--: baixa cap al sud del poble, tomba després a l'est (veg. Ores, Foia d'-) i després al nord cap a la Vall Ussera i El Forcall: ipt afl.dr.Montlleó, cota 1211. Dp de la Foia d'Ores i d'ajuntar-se amb el Barranc del Pardo, es converteix en el Barranc dels Molins, a l'OSO.del poble.

ÀGUILA *Vegeu Zootoponímia*

Roca de l'Àguila

CART Vis 1:25.000 Cova de l'Àguila¹⁵

Dins el conjunt de les roques de la Ventana, la Funda..., al Boi, vora el Montlleó i no lluny de la Pedreguera. Si bé l'au del pi de l'Àguila se'ns assegura que es reial, determinar de quin tipus d'àguila es tracta aquella que bateja la roca resulta arriscat, però convé anotar, per la riquesa lèxica que manifesta, que sol veure's per aquells termes l'àguila sarvatxera, curiosament *lagarteira* en gallec.

L'àguila apareix com especificatiu de nombrosos topònims d'arreu del país¹⁶, però només al poble veí de Xodos vam anotar una altra roca de l'Àguila. També n'apareix una a Vímbodí, a la Conca de Barberà (NOM).

¹⁵ Errada en la transcripció i simbologia.

¹⁶ Alt de l'Àguila (*Ontinyent*), Alt de la Penyeta de l'Àguila (*Fontanars dels Alforins*), Barranc de l'Àguila (*Bocairent, Ontinyent*), Barranc de la Penya de l'Àguila (*Dénia*), Barranc de la Penyeta de l'Àguila (*Ibi*), Coll de l'Àguila (*Castell de Cabres, la Pobla de Benifassà*), Coveta de l'Àguila (*Llucena*), el Bec de l'Àguila (*Alacant, Mutxamel, Sant Vicent del Raspeig*), el Cabeçó de l'Àguila (*Llíria*), el Capollet de l'Àguila (*Banyeres de Mariola, Bocairent*), el Niu de l'Àguila (*Castell de Castells*), Ombries del Cap de l'Àguila (*Biar*), Penya de l'Àguila (*Algar de Palància, Artana, Castalla, Dénia, la Vall de Gallinera, Oliva, Onil, Tibi, Vallada, Vilallonga*), Penyeta de l'Àguila (*Ibi, Xixona*), Pic de l'Àguila (*Gilet, la Vall d'Uixó, Monòver, Riba-roja de Túria, Vilamarxant*), Raïls del Bec de l'Àguila (*Mutxamel*), Serra de l'Àguila (*Morella*), Tossal de l'Àguila (*el Ràfol d'Almúnia, la Serra d'en Galceran*). La Penya de les Àguiles (*Elx*), les Àguiles (*Suera*), Pic de les Àguiles (*Alcoi*), Pou de les Àguiles (*Suera*).

Pi de l'Àguila

Aquest pi negre grandet, situat al Bovalar, conté un niu, com el de la Fontana, on des de fa molts anys niua una àguila reial que bateja el pi.

AGUSTÍ

“Derivat del nom romà *Augustus*, com el ms 'agost. Fou nom d'emperador i de sant Agustí, pare de l'Església i patró, a Mallorca, de la ciutat de Felanitx. De vegades es troba escrit *Agostí*, vulgarment *Gostí*. També *Agostina* i *Agustina* es troben des de temps molt antic”¹⁷

Sant Agustí té una certa estima entre els valencians d'arreu perquè bateja masos i motors i urbanitzacions a l'Horta (Massanassa, Montcada, Picanya i l'Eliana) i un pou a la Plana (Almassora). Com antropònim nomena masos de Sorita, Planes, Casinos i les nostres veïnes Benassal i Culla. En aquest darrer terme ens apareix també amb l'article personal, Pla de n'Agustí. Agustí, Agustinet i Agustinets es reparteix entre nombrosos topònims del Principat. Ca l'Agustí i mas d'Agustí, com els nostres topònims, també hi apareixen.

Casa d'Agustí [kázayustí], [kázayostí]

Una de les cases del mas de Celades, tot mirant a València.

AGUSTINA

El femení Agustina també apareix a Lluçena (pouet d'Agustina) i a Atzeneta el trobem com a cognom. El mateix alcalde (2015) és Santiago Agustina. A més del nom femení i del cognom, hom pot pensar en una feminització d'Agustí.

Al cens de 1510¹⁸ ens apareix: Miquel Agostina i Pere Agostina.

Maset d'Agustina [mazédeyostína], [mazédayustína]

Al carròs de baix de la Foietta Plana. Amb tot, un dels informadors, potser amb millor criteri que nosaltres, insiteix a dir que es tracta de 'Foietta Plana' “aquesta i les altres sis cases que hi ha”.

AIGUA

'L'aigua és verda' ens deia Salvador del Tossalet i en aquestes terres de secà pinta el paisatge. Un element tant imprescindible com escàs havia de tindre una ampla representació dins la toponímia. I així ens ho demostra el fet que, tret de Mosquerola i Vilafranca (mancats d'un estudi ampli), la resta de pobles que volten el terme de Vistabella bategen diversos indrets amb l'aigua. Barranco del Agua (Vh, Ep) cova de l'Aigua (Xo, Cu i Bf) cantal de l'Aigua (Bn) i barranc de l'Aigua Nova (At), per exemple. A la resta del país les mostres que ens ofereix TPV demostra la importància d'aquest especificatiu que acompanya, practicament, la totalitat de genèrics

imaginats¹⁹.

¹⁷ Lluçà 2010, p.21

¹⁸ Valldecabres, 2002.

¹⁹ Camí de l'Aigua Blanca (Oliva), Camí del Barranc de l'Aigua (Alfarb), Camí del Barranquet de l'Aigua (Montserrat), Cingle de l'Aigua (Ares del Maestrat, Xert), Coll de l'Aigua (Xert), Coll de l'Aigua Amarga (Gilet), Collado de l'Aigua (Ador, Ròtova), el Salt de l'Aigua (Benidorm), els Aigua-rius (Petrer), Font de l'Aigua Nova (Sant Mateu), l'Aigua Amarga (Albalat dels Tarongers), l'Aigua Blanca (Oliva), l'Aigua Morta (Oliva), l'Aigua Salada (Picassent), Muntanyeta de l'Aigua Fresca (Sagunt), Pla de la Sima de l'Aigua (Carcaixent, Simat de la Vallidigna), Platja d'Aigua Amarga (Alacant), Platja de l'Aigua Blanca

Barranc de l'Aigua ['awya]

CART. PLANI Barranco del Agua CAD Barranco del Agua 569-1931 Bco. del Agua 569-1977 Bco. del Agua 592-25000 Barranc de l'Aigua-II 569-25000 Barranco del Agua CMA Barranco del Agua 569 (4-4), 592 ICV Barranc de l'Aigua 569 (4-4), 592 (4-1) Vis 1:25.000 Barranc de l'Aigua.

Barranc preciós que prové de la serra del Boi, entre la Corona i la Rabosera, salta la roca del Ferrer i voreja la Pinyalossa per juntar-se amb el barranc del Mas de la Coixa i abocar al barranc de les Climentes, prop de l'Enjarrot. Potser es tracte de barranc del Riu, tot entent l'accepció d'aigua com a riu o corrent d'aigua²⁰. La seua ampla representació dins la cartografia, també estatal i d'escala 1:50.000, ens mostra un accident ben marcat. Bateja un mas, que guaita des del seu marge dret, mas de l'Aigua, també conegut com el Barranc de l'Aigua.

Trobem l'esmentat barranc documentat en diverses de les visures estudiades:

1597 puja del barranch de l'Ayguia 29 1615 lo camí q(u)e puja lo barranch de l'Aigua
114v 1634 designa lo camí que puja lo barranch de la Ayguia 196v.

El topònim barranc de l'Aigua es troba força extès per tot el país (Alfarb, Altea, Benicàssim, Carlet, l'Olleria, Moixent, Pedreguer i Xàtiva), de vegades amb el diminutiu, barranquet de l'Aigua (Crevillent i Montserrat), i moltes vegades acompanyat d'un tret característic de l'aigua, barranc d'Aigua Amarga (Alacant, Mutxamel), barranc de l'Aigua Amarga (Crevillent), barranc de l'Aigua Salada (Picassent) o barranc de l'Aigua Nova (Atzeneta del Maestrat, la Serra d'en Galceran).

En el topònim ens interessa, ben especialment, la relació entre el genèric, considerat un hidrònim, i l'aigua, hidrònim per excel·lència. Barranc de l'Aigua ens aporta una reflexió sobre la realitat dels nostres barrancs, gairebé sempre secs; els nostres barrancs són elements que, si bé la cartografia els atorga el

(Oliva), Pou d'Aigua de les Voltes (Castalla), Pou d'Aigua del Llentiscar (Castalla), Pou de l'Aigua (Llucena), Séquia Santa o Aigua Santa (Xàtiva), Sima de l'Aigua (Carcaixent, Simat de la Valldigna), Tossal de l'Aigua (Ador, Ròtova), Urbanització L'Aigua Blanca (Oliva), Vall de l'Aigua Morta (Oliva).

²⁰ "Altres genèrics hidronímics, com ara *torrent*, *xaragall*, *còrrec* o l'arcaic *aigua*, tenen una implantació purament testimonial", ens diu Joan Tort dins "Els noms de lloc i el territori" a *Toponímia, paisatge i cultura*, tot referint-se a la comarca del Baix Camp.

blau, manifesten l'osmosi entre l'oronímia i la hidronímia. (Vg. Genèrics)

J. Coromines, al seu article del Decat, AIGUA, ja ens diu:

“Convindria afegir-hi només unes indicacions sobre l'acc. d'*aigua* com a 'riu', 'xaragall' o corrent d'aigua. Es sabut que aquesta metonímia s'ha produït en diversos idiomes (..) En la nostra edat mitjana la trobem ja en les *VidesR.*, on *fluvium* està traduït per “con él volc passar una *aygua*”; en Llull, en el *Llibre de les Bèsties*: “En una plana, per hon passave una bella *aygua*, estaven moltes bèsties que volien elegir rey”...”

A més, d'esmentar altres casos, el filòleg ens mostra diversos exemples de la toponímia en què *aigua* equival al nostre barranc: l'*Aigua de Valls* (a Gósol) i l'*Aigua d'Òra* (que els forasters escriuen erradament *Aiguadora*), curiosament dos exemples que trobem dins la partida de la Vall Ussera. (Vg. AIGUADORA i l'Aigua de la Vall a VALL)

El Barranc de l'Aigua Mas de l'Aigua

CART. Vis 1:25.000 Mas de l'Aigua

El maset menut que hi ha vora el barranc, al seu marge dret, no lluny del mas Nou pren el nom del barranc i és conegut tant per mas de l'Aigua com per Barranc de l'Aigua. La casa del Barranc de l'Aigua, a Quatretonda, seria l'exemple perifràstic originari.

Mas de l'Aigua el Barranc de l'Aigua

CART. Vis 1:25.000 Mas de l'Aigua

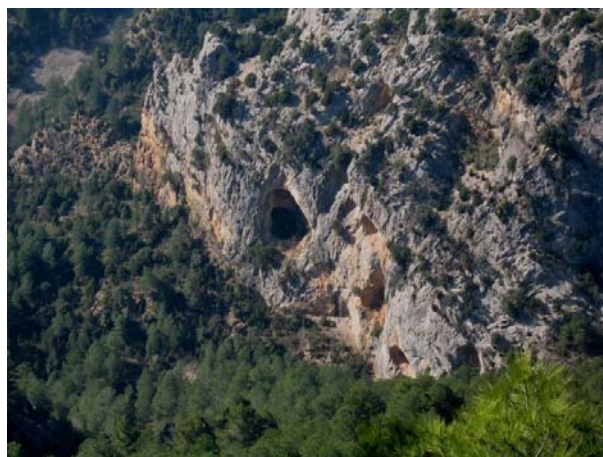
Coves del Barranc de l'Aigua

Diverses, fins a quatre, em vam distingir des de la rotxa del Mas Nou, vora el cingle del Tabaquer.

Font del Barranc de l'Aigua

CART. Vis 1:25.000 Font del Barranc de l'Aigua

Baix de la roca del Ferrer, al bell mig del barranc. El nom, però, el pren del maset.

Morral del Barranc de l'Aigua

CART. Vis 1:25.000 Morral del Barranc de l'Aigua

Entre el barranc del Mas de la Coixa i el de l'Aigua. Al seu davant s'apleguen els dos barrancs abans d'abocar al barranc de les Climentes.

Caseta de l'Aigua

CART. Vis 1:25.000 Caseta de l'Aigua

Caseta propera a la fonteta de la Fam, des d'on es pren l'aigua per al poble.

Clotxa de l'Aigua

Salt final del barranc del Cirer cap al Montlleó.

Pou de l'Aigua

CART. Vis 1:25.000 Pou de l'Aigua

Dipòsit que replega l'aigua de la fonteta de la Fam abans de pujar-la al dipòsit del Castell.

Depòsit de l'Aigua de Baita (*Ribesalbes*)

Depòsit de l'Aigua Bassa de l'Aigua

Situat a les eres del Castell. Caseta de l'aigua potable al capdamunt del poble. Suministra l'aigua potable del poble.

Bassa de l'Aigua Depòsit de l'Aigua

Cova de l'Aigua-1 Cova del Barranc de l'Aigua

CART. Vis 1:25.000 Cova de l'Aigua

Prop de la cova Negra i la dels Miracles. La variant l'aporta el GEC²¹ però la seua ubicació, veïna de la Vallussera, s'allunya del barranc de l'Aigua, a no ser que prenguera el nom de l'Aigua la Vall, més arrimada. Cova de l'Aigua és un topònim repetit a diversos termes. A més del veïns de X, Cu i Bf, la TPV ens afegeix Benidorm, Dénia, Gandia, Ontinyent, Petrer i Xaló.

Cova del Barranc de l'Aigua Cova de l'Aigua-1

CART. Vis 1:25.000 Cova de l'Aigua

Cova de l'Aigua-2

CART. Vis 1:25.000 Cova de l'Aigua

Llevant de les Navades.

Barranquet de la Cova de l'Aigua-1

CART. Vis 1:25.000 Bc de la Cova de l'Aigua

Davalla de les Navades i passa pel migdia d'aquesta cova. Aboca al barranc de les Navades.

²¹ GEC Grup Espeleològic de Castelló

Roca de la Cova de l'Aigua Roca de la Cova

CART. Vis 1:25.000 Roca de la Cova

A llevant de les Navades

Cova de l'Aigua-3

CART. Vis 1:25.000 Cova de l'Aigua

Situada a 1350 m.a., al nord del tossal del Jauguet. S'albira des de la mateixa carretera de Sant Joan. L'esmentada cova bateja el barranc que discorre al seu davant i el pla que voreja la rambla de Sant Joan.

Barranc de la Cova de l'Aigua

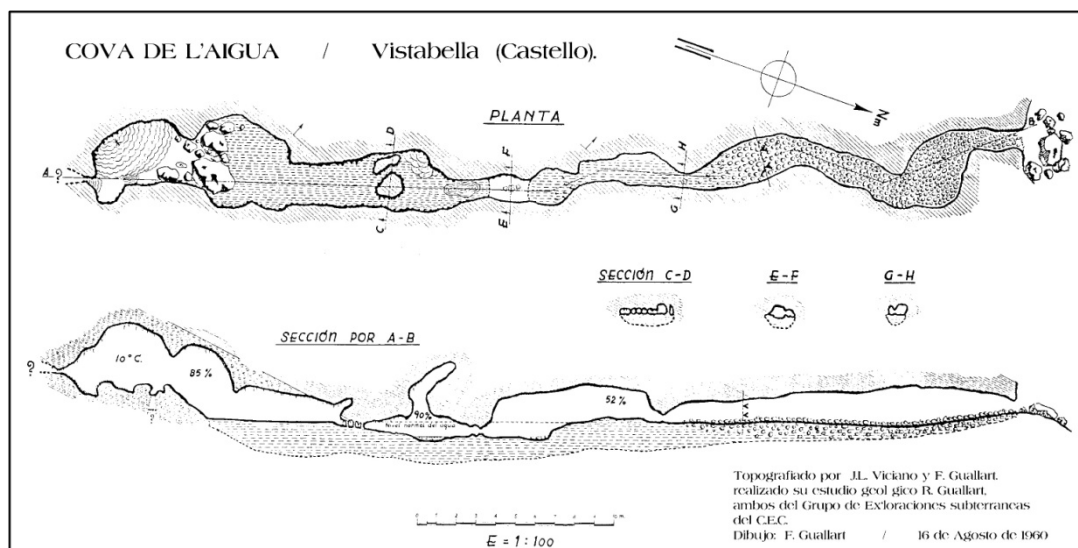
CART. PLANI Bco. del Más del Zurdo CAD Bco del Mas del Zurdo 592-25000 Barranc del Mas del Zurdo-II Vis 1:25.000 Barranc de la Cova de l'Aigua

Mou del bancal de Detràs de Casa, al Jauguet, per abocar a la rambla de Sant Joan, després d'haver replegat aigües del barranc del Rabosero. Les denominacions que apareixen en la cartografia oficial prenen el mas del Surdo com a referent, tot i que siga de terres del Jauguet d'on prové. També a Culla i Dénia trobem el topònim.

Planàs de la Cova de l'Aigua

CART. Vis 1:25.000 Planàs de la Cova de l'Aigua

Falda del tossal del Jauguet contra la rambla de Sant Joan. A ambdós marges de la rambla es forma un planàs. Amb la mateixa sintaxi trobem un morral de la Cova de l'Aigua, a Culla.

Barranquet de la Cova de l'Aigua

CART. Vis 1:25.000 Bc. de la Cova de l'Aigua

Desemboca al barranc de la Travera després d'acollir escorrims del barranquet del Mig i engravar-se amb el barranc de la Pomera. Desconeixem la cova de l'Aigua d'on pren el nom. Hi ha la possibilitat, però, que es tracte de la Cova Forés, la més propera en aquells paratges del Focino, a la serra del Boi.

Clotxa de l'Aigua

CART. Vis 1:25.000 Clotxa de l'Aigua

Clotxa al salt final del barranc del Cirer cap al Montlleó, prop de l'Estrella.

Forat de l'Aigua Cova de la Mosquitera

Aquest forat va estar amplament descrit per J.L.Viciano (2009, 1994).

En la vorera esquerra del barranc de l'Avellanar. És fàcilment localitzable per un regall pedregós que va de la boca al barranc.

Té una entrada menuda, orientada al nord. La cavitat penetra aproximadament, al sud, formada per una sola galeria d'uns 200 metres, amb dues gateres en els primeres 50 metres de recorregut, eixamplades en els treballs de desobstrucció del grup d'espéleo del CEC els anys 1960 i 1961, i un laminador petit, més interior. En la mitja part de dins hi ha un tram inundat i fangós d'uns 55 metres.

El regall des de la boca al barranc és el testimoni d'una vella activitat emissora, però que ara pot considerar-se nul·la pels obstacles que les aigües troben en el seu recorregut, com són les masses estalagmítiques de la segona gatera. En les exploracions dels anys 1961 i 1962 notem variacions en el nivell de les aigües de la zona interior, però poc importants. Hi ha punts amb senyals parietals d'entollament.

Excepte en el tram proper a l'entrada, pedregós i algunes zones de sòl estalagmític, la resta el té ocupat per argiles.

El GEC ens afig dues dades:

“Cavidad abierta sobre la orilla izquierda del barranco del AVELLANAR, más oriental que ELS ULLALS. A unos 15 minutos de Sant Joan. 215 m. a 1280m.a”.

I'Aigüeta

CART. Vis 1:25.000 I'Aigüeta

Bassot localitzat al barranquet del Pou, davall del pou de Gual.²²

els Aiguatxols [ajywa'tʃol]

CART. Vis 1:25.000 els Aiguatxols

Vora les Crebades, al capdamunt de la malladeta del Mas de Gual. Hi ha la bassa i un conjunt de bancalets. Hi vam trobar les vaques de Ramon, tot caminant amb Raimundo. Es tracta d'un terreny per on regalima aigua.

Tot i l'extens llistat de derivats d'aigua, no apareix al Decat ni aiguatxol ni aiguajol. Variants²³ com l'Agotxal a Benafigos o l'Aiguatxa a Xodos en són

²² L'Aigüeta (*Alacant, Monòver, Xixona*), Barranc de l'Aigüeta (*Culla, la Vila Joiosa, Lluçena*), Barranc de l'Aigüeta Amarga (*Alcoi, Castalla*), Casa de l'Aigüeta (*Alacant*), l'Aigüeta de la Casa de Marco (*Biar*), Ombria de l'Aigüeta (*Monòver*), Pou de l'Aigüeta (*Alcalà de Xivert*).

²³ També l'Aiguassal. Aquest abundancial l'hem trobat a Vistabella dins la toponímia històrica. En parlàvem a l'article "Abundancials i sufixació: –ar i –al en el relleu" (Bernat, 2002: 73-92) Curiosament el mestre de recollidors (Amigó, set-des 2004: 40) ens recordava que hi ha Aiguassals també al nord de l'Ebre. Mai havíem afirmat el contrari. De fet, als primers paràgrafs d'aquell article ja advertíem que l'estudi, pel fet que nosaltres disposàvem d'un major nombre de reculls, el situàvem al sud del riu. Potser no se n'adonara d'aquest advertiment. Fóra com fos ens va regalar un article amb el títol "Els Aiguassals, el Saladar i el Tormassal" on se'ns donava llum sobre aquest topònims, a més de palesar-ne la presència, que mai havíem negat, al nord de l'Ebre. En un butlletí de la SO anterior (Amigó, des 2004: 27) coincidí en la nostra interpretació del topònim allunyant-la de cap 'salt' o aigua salmorrenca. "És clar que la terminació –al no és afegida directament a *aigua*, sinó que s'hi interposa una s sorda com a infix. Però no creiem que això desautoritzi la nostra apreciació. Doncs, Aiguassal igual a 'abundant en aigua'.

familiars. També al Mas del Llaurador (Sancho: 1996 BISOLXV) -avui anexionat a Valljunquera – hi ha la partida ‘los Aguatxals’ tan prop dels nostres topònims. El de Benafigos respondria a una simple monoftongació d’aguatxal- més aviat aragonesisme que no mossarabisme. L’aguatxa de Xodos respon a un sufix menytenidor.

Bassa dels Aguatxols

Dalt de la malladeta del Mas de Gual. “Hi acudien rabents els matxos a beure perquè l’aigua era molt bona”.

AIGUADORA [ajɣwa’dora-ajɣwa’dɔra-ajɣwa’dores]

l’Aiguadora Solana de l’Aiguadora, les Aiguadores

les Aiguadores l’Aiguadora, Solana de l’Aiguadora

Solana de l’Aiguadora l’Aiguadora, les Aiguadores

CART. Vis 1:25.000 l’Aiguadora

Manolo Capoll, l’informador-base de la Vallussera, partida que inclou l’esmentat topònim, ho definia com “un collet llarg, amunt cap a la Lloma”, i les dues variants responien al singular: l’Aiguadora o Solana de l’Aiguadora. Altrament, Luciano, des del capdamunt de la lloma Benafigos, ens situava les Aiguadores després de la roca Parda, davall la roca Blanca. Amb tot, la pluralització – les Aiguadores- esdevé natural en partir-se les propietats i prendre cadascuna el topònim del paratge coma genèric, tal i com trobem en nombrosos exemples de la comarca.

Pensem que es tracta d’una mostra metonímica del que seria un *aigua d’Ora* en l’antic sentit d’aigua com a barranc. És a dir, estem davant un *barranc d’Ora*, referit al barranc de la Foia d’Ores, que bateja aquesta solana de la lloma de Benafigos, vorejada pel barranc esmentat. Aquesta solució ens explicaria també *les Aiguadores*, variant aportada per l’informador de Benafigos, que seria pluralització (falsa) de *l’aigua d’Ores*, barranc de la Foia d’Ores.

Ens queda el dubte de la diferent obertura de la ‘o’ pel que fa a la pronunciació actual [ajɣwa’dores] i [‘fɔya ‘dɔres]. Potser el tancament vocàlic del primer cas siga provocat per una aproximació a l’etimologia popular, *aiguadora*.

Hi ha el topònim *Aigua d’Ora* [‘ɔra] < ODERA com a riu pireneic entre les comarques del Berguedà, el Solsonès i el Bages. També trobem una *Vall d’Ora* com a poble del municipi de Navès (Solsonès). Potser el nostre topònim tinga a veure amb aquests, tenint en compte que, no lluny trobem la partida coneguda com *Foia d’Ores*, ja present a la carta de poblament de Vistabella (1252). També el primer element, ‘aigua’, el trobem en topònims veïns com l’*Aigua la Vall*. Tots els exemples voregen la Vallussera o els seus inicis. Coromines en parla indirectament a ONOMA (VIII, 65 18b) en esmentar *Foia d’Ores* com *Faig d’Ores*. Al Decat IX, 394. A les fitxes, altrament, relacionava, amb no pocs dubtes, *Foia d’Ores* amb FOVEAS DURAS.

ORA = VORA però amb oberta. L'orografia del paisatge, les diverses voltes del barranc de la Vallussera, també dit de Foia d'Ores, ens fa pensar en ora-vora com a explicació d'aquests topònims. Potser també un espai ple de cocons que replegue aigua o surgències diverses.

AIGUA LAVALL

Creiem que es tracta de l'accepció antiga d' 'aigua' com a riu (Decat I, 90, b30). Aleshores tindríem el riu de la Vall, riu de Foia d'Ores o barranc de la Vall Ussera (*vid.* barranc de l'Aigua).

“Los compuestos de *wadi* 'río', tan frecuentes en el sur de la Península (*Guadalhorce, Guadiana* ...), solo se registran en contadas ocasiones en la cuenca del Duero (*Guadalanguilla*¹⁴). Hay, no obstante, investigadores que han apuntado la idea de que los abundantísimos compuestos de *Val* que dan nombre a pequeños regueros y arroyos de la Meseta (*Valdespino, Valdearcos, Valdelinares, Valdeginete, Valdemuriel* ...) y a ríos de mayor caudal (*Valderaduey, Valduerna*) no sean más que la traducción al romance del *wadi* árabe, que significa tanto 'valle' como 'río'. Sería una especie de calco semántico traído al Norte por los mozárabes” (Moralejo, 1977, 211-217).

Amb aquesta interpretació hauríem d'entendre l'Aigua de la Vall com una tautologia, semblant a barranc de l'Aigua.

l'Aigua la Vall [ˈlajɣwa la ˈbaɫ]

CART. ICV l'Aigua de la Vall 840 592 (4-2)
Vis 1:25.000 l'Aigua Lavall

Casa Secundino. Granja de cabres.

Al P-1817²⁴ apareix com si es tractés de l'Aigua d'Avall:

“Masía de el agua de abajo. Martín Nacher casado con Manuela Cabedo tiene dos hijos pequeños. Matheo Nacher casado con Perpetua Moliner tiene dos hijos pequeños”

Foia de l'Aigua (de) la Vall

Nord del mas. Hi ha diversos bancals batejats: bancal Llarg, Roig, de la Servera

²⁴

Padró de 1817 realitzat per la diòcesi de Tortosa

i del Prat.

Solana de l'Aigua (de) la Vall

Davall les roques de les Sorribes, ja vora el barranc de la Vallussera.

AIGUALERA

Aiguatge. Humitat que es congria en les matinades per condensació de la humitat atmosfèrica. 'Aigualera' és també l'efecte de l'aiguatge. S'hi manté, doncs, una relació metonímica que es perd a la costa. A la Plana hom empra 'aiguatge' en ambdós sentits.

En els casos d'alguns topònims recollits cal atendre, però, el sentit de malnom, l'origen del qual es troba en un incident. El tal Aigualera robava garbes de nit, però en haver plogut li van seguir el rastre i, per l'aigualera de l'herba, el van pillar.

Artiga d'Aigualera

CART. Vis 1:25.000 Artiga d'Aigualera

Artigada amb repercussions sobre el pas del Fontanal, es troba al capdamunt de l'aiguavessant nord-oest del tossal del Fontanal.

Caseta d'Aigualera

Dins el tancat d'Aigualera.

Tancat d'Aigualera

Tancat veí, per llevant, de la Venta.

Serradica de l'Aigualera

Dins les Serradiques o Serradetes. En aquest cas no es troba relacionat amb el malnom sinó amb l'efecte atmosfèric.

Casa de Tomàs d'Aigualera TU

Va ser tenda al carrer del Mur, pel pany de cases del sud.

Corral de Tomàs d'Aigualera TU

Xamfrà del camí de la Font de Baix i carrer del Matadero.

AJUNTAMENT

l'Ajuntament TU la Sala, Sala de la Vila Carrer Major, 13

Tot i que en un principi se'ns va negar l'existència de 'papers antics' hi vam trobar un mapa amb polígons cadastrals i gran riquesa onomímic, que va restaurar Albert Bernat el 2005 (Vg. Cartografia) Darrerament, el treball persistent de Sílvia Olària, Elvira Safont i Antonio Giner ha tret a la llum diversos documents força interessants.

Pisos de l'Ajuntament TU

Hi ha dos pisos. Per l'altra banda hi ha la casa del Rector, David. Potser antigament fora tot casa del Rector. Ara, a la planta baixa hi ha un espai per als vells. Hi trobem un cartell de jubilats. Carrer del Forn.

ALADRER

L'ofici d'aladrer, constructor d'aladres (arades) va desaparèixer amb la introducció dels motocultors.

Maset de l'Aladrer

CART. Vis 1:25.000 Maset de l'Aladrer

Entre la Caseta de Làssero i el molí Colau, vora el Montlleó, davant el trifini Vistabella, Benassal i Vilafranca. A Benassal trobem la sort de l'Aladrer.

ALAR

Es tracta d'un topònim repetit arreu dels pobles catalano-parlants veïns del nostre terme. A Culla: l'Alar i mas de l'Alar (Ferrando-Roca 2006), bancal de l'Alar a Benassal (Barreda-Peraire-1999), barranc dels Alars a Benafigos (Bernat, PlaEVA -1995), barranc de l'Alar a Atzeneta (Bernat-2000). Fora de la Setena, a Costur hi ha el barranc de l'Alar –tram del barranc del Fornet- i a Albocàsser (Miralles, José 1983, 155)²⁵ també apareix, a les darreries del XVIII, un Alar de Juan Fort en fer l'amollonament de les deveses. També a la Pobla Tornesa trobem un bancal de *Lalà* (Alvir et al., 1985)²⁶ Com Alvir, també nosaltres en dubtàvem sobre la forma alà / alar (Bernat-2000) quan en parlàvem del barranc de l'Alar del terme d'Atzeneta:

ALAR, Barranc de l'.

Fon. /el barrang de lalá/.

Var. Barranc del Mas de La Vila.

Des. Barranquet breu que passa vora el Mas de la Vila.

Com. Desconeixem, amb seguretat, si es tracta de "alà" o "alar". Alà apareix en el diccionari de Ferrer Pastor (1985) amb la següent significació: "Caixonet o posteta de la roda del molí d'aigua". No creiem, però, que aquest barranc done per a cap molí. El *DECat*, (I:122) replega una herba anomenada "ala" (Inula Helenium). Al terme de Culla trobem un Mas de l'Alar i l'Alar que apareixen al mapa 1:50.000 com Mas de Lalar i una partida anomenada 'el Lalar'. També a Benafigos hi ha un barranc conegut com Barranc dels Alars- amb emmudiment de la "r"- també pronunciat com Barranc dels Alassos. Pensem que tots es troben semànticament relacionats. També el podríem relacionar amb la cantera de roca del mateix barranc. Potser en algun tram, que no hem vist, presente una mena de ràfel o alar.

Barreda, Peraire 1999 també ens donaven altres possibilitats

Alar, bancal de l' * 1ra doc.:1552

FON: (bankál de lalá)

²⁵ Miralles Sales, José. *La Muy Leal y Noble Villa de Albocácer*. Castelló 1983, 2ª ed.

²⁶ Encara trobem un exemple a Cervera del Maestrat, mitger amb el terme d'Alcalà, **les Alans**, que podria tenir relació amb els nostres alars.

DOC: bancal de.1 Alar 1552-09-14v

DES: Camp entre els masos de Forés.

ETI: De significat i procedència insegurs, és dubtosa fins i tot la grafia correcta. El DCVB dóna com a significat del mot alar, “llar de foc” (a) i especifica que es tracta d’una paraula antiga (Alcover-Moll, DCVB, vol.1 p.408). Podriem també relacionar el topònim amb alarb, “natural d’Aràbia” (b) o, fins i tot, amb alà, “gos d’atura de gran corpulència i força” (c). Es possible també que alar siga només una variant formal del topònim *Alarhal*, derivat probablement de l’àrab al-arhál, “les finques” (d) (Barceló, 1983, p.233). Coromines registra dues paraules alt-aragoneses (*alera* i *alero*) que podrien tenir relació amb alar i que permeten formular una nova hipòtesis (e). S’anomena *alera* o *alera foral* al “dret de pasturatge reconegut legalment”, mentre *alero* té, a les valls de Tena i Jaca, un sentit com “empriu” (Coromines, *DECAT*, vol.1, ps.121-122). Finalment, el topònim podria estar relacionat amb un altre significat del mot alar, característic del Maestrat, “conjunt de les pedres aleres o lloses planes que es posen de rastell sobre una paret” i “recinte o tancat que formen” (e). Si tenim en compte el context en què apareix el topònim l’Alar a la comarca, hem de descartar la interpretació c), que no permet explicar la presència de la -r final, i prendre amb reserves les hipòtesis a) i b). L’explicació més convincent, almenys provisionalment, sembla l’exposada en darrer lloc.

Acostant-nos a la forma ‘aler’ podem veure (Vàzquez – 2001 BISO 86,296) i ‘alera’(Diccionario de voces aragonesas) altres interpretacions:

Aler: El radical de este nombre bien podría estar relacionado con el de *Alerre* (próximo a Huesca), si bien resulta más difícil que lo esté la terminación, pues mientras el último nombre podría contener el apelativo vasco *erri*, *erre* ‘país, pueblo’ o el adj. *Erre* ‘quemado’, *Aler*, en vista de los testimonios antiguos, parece que tuvo -r- simple, lo cual nos conduce más bien a una relación con el arag. *Alero*, *alera* ‘derecho de pasto’, ‘zona de pasto común a dos pueblos’, que, para Coromines, derivaría de una raíz vasca contenida en *al(h)a* ‘pasto’, *ale* ‘alimento’ (*On. Cat.*, s.v

Alera a. Llanura en que se hayan las eras.--d ALERA FORAL, pastos comunes á dos ó más pueblos con exclusión de viñas, huertos y sembrados: lláman se tambien pastos forales y son para pastar los ganados de sol á sol. *Diccionario de voces aragonesas*

Hem de pensar, però, que en aquest terme i els veïns són moltes les zones d’herbatge comunes a diversos pobles, tots aquells de la Setena. No té, aleshores, sentit pensar en un espai únic dedicat en aquest menester.

Alar ens apareix com a genèric als “Establiments de la vila de Benassal” (Barreda-1999), la *Rúbrica de cloyces*²⁷ e de *alars e de parets* situa en el mateix títol els alars dins un camp més acostat a les aleres de les mateixes parets serrades. En el contingut de la rúbrica, però, se’ns diu:

Algú no gos pendre lenya dels **alars** qui són fets ho.s faran per a tota salvagüia com cervos, corços ho altres, ni gos aquells affollar, sots pena de tres sous...

Interpretem, doncs, que era un espai reservat a la salvatgia, potser relacionat amb la cacera.

Pedres aleres, però, hi veuen Ferrando/Roca-2006: 70

“Sense que reste clar el seu significat, podem entendre com a tals les parets fetes per tal d’evitar el pas d’aquests animals salvatges, que podrien ser coronades amb

²⁷

Cloyces referit als tancats. Avui trobem a Vinaròs la partida de les Closes.

les típiques lloses aleres travessades de punta, que avui en diuen parets serrades; o bé podrien haver estat realçades amb llenya o els magnífics troncs de savina que encara es veuen avui”.

Fora del nostre àmbit lingüístic, al veí Aragó però allunyats del nostre terme, trobem **los Alares**, a Ricla en un pla) i Rubielos de Cerida (muntanyec), **corral de los Alares** (muntanyenc), a Ricla, **Huerta del Alar** a Sastago.

Més lluny trobem un palentí **Alar del Rey**. Ortiz-1999 ens assabenta que abans de l'aparició com entitat local (1791) apareixen diversos topònims més antics com **Valdealar** i **Villalar**. També al 1660, en delimitar el terme de Nogales hom fa referència als **Molinos de Alar**. Aquest troba, d'una banda, l'origen en els alars com a zona de caça d'aus i cetreria

“El nombre de ALAR se ha querido hacer proceder de ‘ala’ y de la ‘alcándara’ en que se colocaban los azores en el ejercicio de la cetrería. Según la leyenda romancera, Fernán González habría conseguido el Condado de Castilla por la venta al rey de León, Sancho el Craso, de su caballo y de su azor. El ‘apellido del Rey’ que lleva Alar no haría sino confirmar su relación con la leyenda” (Ortiz-1999)

També esmenta l'opinió de Roberto Gordaliza, toponimista palentí, a qui, epistolament, vam consultar. Aquesta va ser la resposta

“Estimado Señor: Alar es vocablo difícil. En el DRAE es ‘percha (lazo) de cerdas para cazar perdices’. Pero en la toponimia aparece en antiguos documentos, como en la donación de Fernando I a la catedral de Palencia: *Alari*. Posiblemente es nombre propio de un mozárabe repoblador. Por eso me inclino a pensar en una “villa de Alari” para el caso del Alar del Rey de la provincia de Palencia que luego se transformó con la construcción del Canal de Castilla. (Ver *Toponimia Palentina*). Es lo que le puedo decir para Alar en general.

Saludos. Roberto Gordaliza

Al ‘Diccionario de topónimos españoles y sus gentilicios’ (Cerdán-2002) en parlar d'aquest topònim palentí, recull el que hem dit fins ara i afegeix la possibilitat del fitònim que ja anotàvem per al cas d'Atzeneta.

“...Pudo asimismo derivar del latín tardío *ala* =‘helenio’, planta vivaz de raíz aromática y uso medicinal”

Encara, fora de la península, trobem un topònim semblant, a Itàlia: **Alà dei Sardi**, abans **Alà degli Spagnoli**.

“tale nome si può annoverare tra quelli di etimologia non chiarita nonostante Atzori cit. ricorra al portoghese *alà* ‘là’ “ad indicare que sull’altipiano si trovava una stazione romana”, o ad un derivato del basco *alha* ‘pastura’ “in considerazione che la campagna di Alà e prevalentemente dedita alla pastorizia”. Spano 1872, 19 propone invece un ‘altretanto inverosimile etimologia dal vocabolo fenicio *ala* ‘alto, elevazione’ “perche sta en un altipiano dove si trovava una stazione romana” et aggiunge che un tempo il luogo si chiamava *Alà degli Spagnoli*.

No creiem que tots els exemples mostrats es troben relacionats entre ells, però aquells més nostrats semblen tenir una freqüència considerable al Maestrat i voltants. Potser, com devesa, bovalar i altres mostres d'un espai institucionalitzat, l'alar fóra també un lloc necessari per als quefers dels municipis. Tornant a la llegenda castellana i la cetreria, i havent observat la ubicació al capdamunt d'un coll –els barrancs en provindrien- potser hauríem de pensar en 'ala', senzillament, en el lloc escaient per a la caça d'aus. En aquest sentit a l'exposició de caça d'Atzeneta (2010) vam trobar el rètol 'alar' en una maqueta on hi havia un perdigot engabiat (reclam) i una sèrie de llaços penjant de cordells radials (alars) a la gàbia. L'any 2012, però, constatàvem que l'anotació era una adaptació d'un text castellà. Amb tot, ens trobem cap al món de la caça d'ocells, 'alats'. No encertem si la rúbrica de Benassal contradiu aquesta hipòtesi o s'hi acosta.

Les Ordinacions de la vila de la Serra d'En Galceran (Castellet-Olucha-Allepuz, 2010), sense datació, en parlen, i podríem deduir que es tracta d'espais tancats de paret serrada on hi havia aus o es dedicava a la caça d'aus.

“Entre les infraestructures destinades a la ramaderia, els establiments en informen de l'existència de *mallades*, **alars** i *corrals*, en els quals estava prohibit derrocar, [55]

Rúbrica de aquells que desparedaran corrals y desfaran **alars**.

Establirem y ordenarem justícia, jurats y proms que no sia ninguna persona straña ni privada que gose derrocar ni desparedar ni desenbardisar ni pegar foch en les mallades, ni **alars**, ni corrals que seran nomenats per lo consell y són assignade desparedar, *desembardisar* i pegar foc, en aquells que el consell havia assignat als ramaders (rúb. 55). s, en pena de sinch sous partida la dita pena lo 3 al señor, lo 3 al consell y lo 3 a l'acusador, y ultra la dita pena sien tenguts adobar les mallades o alars o corrals segons estava antes,

A hores d'ara, doncs, *alar* en resulta, encara, d'etimologia incerta

Bancals de l'Alar

CART. Vis 1:25.000 Bancal de l'Alar

Davant el Pla del Pou, a la serra del Boi.

Barranc dels Alars *Barranc dels Alassos*

CART. Vis 1:25.000 Barranc dels Alars

Replega aigües del Ribàs, a la lloma de Benafigos, i les aboca al barranc Negre que davalla fins la Vallussera. La variant 'alassos' manifesta un plural com el dels dies de la setmana: dillunsos, dimartsos, dijoussos. També a Caldes de Montbui vam trobar el carrer 'Corredossos de Dalt' com una pluralització de 'corredós' feta sobre 'corredors'.

ALBAGÉS

Pel que fa al seu significat trobem diverses possibilitats: Coromines a ONOMA (II, 65-66) en parla a bastament²⁸, tant de les possibilitats del gentilici d'Albi

“Jo també havia pensat (com *AlcM*) que *L'Albagés* podia venir de l'adj.ètnic oc. *Albigés*, derivat del nom de ciutat Albi...” (II,65 b30)

com d'un antropònim:

“*L'Albagés*, doncs, és NP germànic, sense res a veure amb el pre-romà *Albi*.” (II,66 a46), “Que vingui d'un NP no solament està fundat en el fet general que hi ha una gran proporció entre els noms de les nostres poblacions que vénen de NPP, fins a constituir una característica distintiva de la nostra toponímia (..) perquè el cas es repeteix particularment en noms de la rodalia en qüestió..”(II, 65 a53)

Solució ben diferent ens proposa Celdrán-2002:

“ **Albagés** o **L'Albagès** (*albagesense*) Lugar leridano en el partido judicial de la capital, sobre la cima de un collado, de terreno escabroso cerca del río Sed. De la raíz celta *alb-*, *alp-* = 'elevación', 'altura', 'cuesta', 'ladera'. Otros explican el topónimo a partir del árabe *al-bayís* o *al-bajís* = 'la fuente', 'el manatíal'.”

Si atenem a la descripció del lloc, s'addiu amb aquesta significació orogràfica, fins i tot les fonts (de les Espatles, del Tossal, de l'Albagés..) que hi trobem. Ara bé, tot i la importància d'aquest tossal i fer de límit entre els termes de Xodos i Vistabella, no apareix el topònim a la carta de poblament. Hem d'identificar aquest tossal amb *el coll alt del principi de la Foia d'Ores*.

“...de capud Penam Golosa vadit a Marineto et de Marineto vadit serra serra et vadit usque in via, qui transit a Xodos, et de via vadit serra serram usque ad **collum altum de capud de Foxes Dories** et de capud de Foxes Dories vadit serra sicut aquas vertuntur versus Foxes Dories et vadit ad Penam Rubeam..”

Pensem, doncs, que es tracta d'un topònim traslladat o d'un antropònim, tot i que les propostes de Cerdan-2000 són coincidents pel que fa a la descripció del lloc.

***L'Albagés** els Albagés*

CART. PLANI Albachés (2) CAD Albachés IGC592-1949 Albachés 592-25000 Albachés-II L'Albagés, important veïnat a la dreta del Barranc dels Molins (veg. Penya Aguda) Tossal de l'Albagés, cota 1481 (a la ratlla de Xodos)

Es tracta d'una partida extensa amb la presència imponent del tossal que parteix els termes de Vistabella i Xodos.

Actualment hom pot sentir la forma pluralitzada 'els Albagés' que Coromines (ONOMA II, 65 b47) considera una forma absurda però explicada per la -s final del topònim. Potser el fet de contenir dos masos amb el nom d'Albagés (de Dalt i de Baix) també en justifique la forma 'els'.

²⁸

No comenta, però, el nostre Albagés, tot i haver-lo recollit a les seues fitxes (v.supra)

l'Albagés de Baix

CART. PLANI Masía de Albachés de Abajo, Casa, Casa CAD Mª de Albachés de Abajo (Casa, Casa).IGC592-1949 El Albachés (Caserío) M592-1993 Els Albachés 592-25000 Mas de Albachés-II CMA Els Albaches 592 (3-2) ICV l'Albagés 1105 592 (3-2) 1:100.000 Alcora El Albachés (amb taca urbana major que Vistabella) Vis 1:25.000 l'Albagés de Baix

A la GEC (I, 379): “Albagés, l' Caseriu (78 h diss) del municipi de Vistabella del Maestrat (Alcalatén) situat als contraforts septentrionals de Penyalosa.”

L'Albagés de Baix amb Vistabella al fons

Detall de les cases i la foia al seu darrere.

Aquest mas compta amb sis cases: Casa Eusebio, Casa Joan, Casa Damian, Casa Florència, Casa Arsénio i Casa Manuel. Conté tres eres, dues pegades. En l'actualitat hi viuen 'hippies' (denominació amb què són coneguts aquells forasters que repoblen els masos, s'acosten o no a formes comunitàries de vida) que prenen l'aigua de la fonteta del Tossal. És el mas antic oposat al de Dalt, més nou.

“Masía del Albachés. Antonio Thena casado con Maria Salvador tiene una hija soltera, y dos pequeñas” (P-1817)

Al 1817 hi vivia una família de cinc membres. Tant Thena com Salvador són cognoms que bategen diversos topònims. No lluny del mas hi ha la cova Tena, però cal dir que també altres masos propers (Marimon i el Barranc Pardo) estaven habitats per masovers que portaven aquest cognom.

l'Albagés de Dalt

CART. PLANI Masía de Albachés de Arriba CAD Mª de Albachés de Arriba IGC592-1949 Mª de Albachés de arriba M592-1993 Masía de Albagés de Arriba 592-25000 Masía Albachés d'Amunt-II CMA Masía de Albaches de Arriba 592 ICV l'Albagés de Dalt 1180 592 (3-2) Vis 1:25.000 l'Albagés de Dalt

Mas de Ramon Tena. “Va ser –ens diu- taverna entre 1956 i 1962. Hi venien xics i xiques de tot arreu..” S'hi feien *bureos*²⁹. Recorda una xica del mas de Collet i Benjamín de Morratges com a grans balladors. El mas es troba a la cara nord del tossal, a 1185 m. Damunt la cisterna hi ha restes del que va ser una altra casa i després corral.

²⁹

Bureo és la forma aragonesa de borina, gresca amb música i ball.

L'Albagés de Dalt (1990) Ramon Tena. Bon coneixedor dels entorns de l'Albagés.

Barranc de l'Albagés

CART. ICV Barranc de l'Albagés 592 (3-2) Vis 1:25.000 Barranc de l'Albagés

Davalla des del tossal de Xaparra, vessant nord del tossal de l'Albagés, i s'engrava amb el barranc de l'Alvenc abans d'abocar al riu del Molinet.

Camí de l'Albagés *Camí de l'Albagés al Pinet*

CART. PLANI Camino de Albachés CAD Cº de Albachés

Surt del poble per la font de Dalt, recorre l'allargassat mirador que guaita entre el Calvari i el barranc de la Penya Aguda, aplega al Pinet on comença un descens en ziga-zaga, tot passant vora els Cabets, fins el barranc o riu del Molinet. Creua el barranc i ascendeix cap a l'Albagés de Baix. Si continuem podem anar fins l'Albagés de Dalt o dirigir-nos cap a llevant, resseguir la pista que va al mas de Marimon i anar fins a Morratges, al límit del terme de Xodos.

Visures 1555 e passa per la calçada d'Albagés 25 **1582** passa un camí per la calçada de l'Albagés 46 **1597** passaren camí per la calçada de l'Albajés 116 **1615** passa dit camí a la calçada de l'Albajés 125v **1634** passada la calçada de l'Albatgés 212 **1658** Y pasada la calçada de l'Albagés 57 pasa dit camí per la calçada de l'Albagiés 57 **1687** pasada la calçada de l'Albagés 78 **1759** passada la calçada de l'Albagés 53

Pel que fa al documentat 'calçada de l'Albagés' possiblement es referesca a alguns trams del camí de l'Albagés a Vistabella que, en pujar cap al Pinet en ziga-zaga, precisen ser calçats per mantenir-se accessibles. Avui en resten només alguns trossos malmesos.

Quant a les variants gràfiques de la palatal fricativa sonora, aparegudes a les diferents visures, cal dir que, fins i tot en una mateixa visura, en la mateixa plana, podem trobar diverses formes: Albagés, Albajés, Albatgés i Albagiés. Només denota la variabilitat que, de sempre, han tingut els sons palatals. També la representació de la 's' sorda del 'tossal' troba totets les possibilitats, tret de la normativa actual: tozal, tosal, toçal.

Cingles de l'Albagés *Cingla dels Albagés, Cingles dels Albagés*

CART. Vis 1:25.000 Cingles dels Albagés (2)

Llarga i obliqua recorre l'ombria del tossal de l'Albagés (foto supra). La pluralització 'dels' correspon al nostre informador del mas del Collet. Cal afegir que hi ha més cingles damunt del maset de l'Auelo Granja.

Foia de l'Albagés

Situada al nord de l'Albagés de Baix, conté diversos bancals que, d'orient a ponent, són els següents: bancal Gran, bancal de l'Aireta, bancal de Zacaries, bancal de la Foia i el bancal de l'Anoguer.

En la fotografia la trobem erma i colonitzada ja pel bosc veí.

Bancal Gran de l'Albagés

A l'Albagés de Baix, dins la foia.

Font de l'Albagés H *Font del Mas del Surdo*

CART. Vis 1:25.000 Font del Mas del Surdo

Visures 1555 de allí passa per la font de Albagés 25 1582 passa a la font de l'Albagés 46 1597 Y de allí passa a la font de l'Albajés 116 1615 passa a la font de l'Albajés 125v

Tot i que hi ha una fonteta del Tossal, creiem que la font de l'Albagés es correspon amb l'actual font del Mas del Surdo, ornada de grevolar i situada a l'ombria de l'Albagés. Basílio del Mas del Collet ens la mostrà amb el bacis d'abeurar gelats.

Si atenem a una de les etimologies esmentades més amunt, estaríem davant d'una tautologia, *la font de la font*.

Molló de l'Albagés

Separa els termes de Xodos i Vistabella i no es troba en el punt més amunt sinó al planet de baix. Per tot el tossal de Moquita i el de Xaparra trobem marques (mollons o plaques) que assenyalen la separació dels dos termes. Hi corre també una pista per treure pins.

Pista de l'Albagés

Mou de la revolta Tancada, vora el mas de Caixó. Els ramals més significatius porten a l'Albagés de Baix i a l'Albagés de Dalt, que s'estén fins l'artiga Llarga. També hi ha un ramal que s'allarga fins al mas de Marimon i aplega a la carretera que uneix els Molins amb Xodos.

Reboll de l'Albagés *el Reboll*

Preciós roure centenari que precisa de dos homes per a voltarlo. Es troba a l'ombrieta de Baix.

Tossal de l'Albagés

CART. PLANI Albachés ^ CAD Albachés ^ 592-25000 Tossal d'Albaches-II ICV Tossal de l'Albages 1482m. 592 (3-2) 1:100.000 Alcora Albachés Vis 1:25.000 Tossal de l'Albagés, 1480.

La seua altitud, 1480 m., el fa visible des de la mar, com ara el Penyagolosa o el Marinet. Coromines (fitxes) anota "**Tossal de l'Albagés**, cota 1481 (a la ratlla de Xodos)". Efectivament, al capdamunt del tossal trobem el molló que parteix els dos termes. El tossal separa la conca del riu de Lluçena i l'històric Alcalatén, vessant sud, de la del riu Montlleó i la històrica Setena de Culla, al Maestrat. Hi trobem, al seu vessant de Vistabella, els masos de l'Albagés de Dalt, l'Albagés de Baix, mas de Marimon, mas del Surdo i maset de Manga, mentre que a la solana que tanca el terme de Xodos hi ha el mas Vell, el de Joan de Macià, el mas de Celestino, mas dels Marianos i la Solaneta, oposada al conjunt anterior conegut com la Solana. Tots aquestos masos del terme de Xodos voregen el barranc Fondo, capçalera del riu de Lluçena i de l'Alcalatén. El mas de Morratges se situa al coll que separa el tossal de l'Albagés i el Carril. Hi trobem nombroses varietats florístiques: ginesta, galluveres, sàlvia, oroners, pi roig, pi negre, carrasques i roures...

Visures: 1597 dit camí la volta y via del tosal de Albagés 114 1615 gira dit camí la volta y via del toçal de l'Albatgés 125v 1634 gira dit camí la volta y via del Toçal de

l'Albatgés 211v 1658 dit camí la
via del Tosal de l'Albagés 57 1687
la via del Tosal de l'Albagés 78
1759 dit camí que fa la via del tozal
de l'Albagés 52.

Casa de Clemente de l'Albagé TU

Eren canasteros i, com remullaven
els vímens, molt sovint eixia aigua
de la casa.

Carrer de Sant Roc, 7

Casa de Clemente l'Albagés TU

Al carrer de Loreto o de la Font de Dalt, davant dels pisos del carrer de la Font.
Raval de Loreto, 12

Casa de Damian de l'Albagés TU

Rossalino n'era l'antic propietari. Damian tenia casa a l'Albagés de Baix.

Carrer de Baix lo Mur.

Casa de Ramon de l'Albagés TU

La segona de nord a sud, al Portalet. Hi ha viscut Ramon de l'Albagés (de Dalt),
actualment a Atzeneta, que va ser el nostre informador per a l'extensa partida
de l'Albagés.

El Portalet, 17.

ALBERG

L'Alberg TU A Un Pas Del Cel, Casa de Tomaset de l'Alforí

Casa rural, hostalet preciós al carrer del Roser, 8.

La variant 'A un pas del cel' és, a més del nom comercial de l'establiment, un eslogan
propagandístic de Vistabella, el poble més alt del país Valencià. No està, però, exempt
de controvèrsia pel fet que ací un pas no és una passa sinó un assegador.

ALBERTA

. l'Alberta

CART. PLANI Mas
de la Alberta, CAD
Mª de la Alberta,
IGC592-1949 M^a
de Alborta M592-
1993 Masía de
Alborta 592-25000
Masía de Alborta-II
CMA Masía de
Alborta 592 (3-1)
ICV l'Alberta 1190
592 (3-1) 1:100.000
Masía de Alborta
CART. Vis 1:25.000
l'Alberta

El nostre informador hi ha conegut 5 veïns, però hi ha una casa més. Ramon del Mas del Boiro ha conegut Valeriano, Rafel, Toni, Floréncio i Gasparo. A una de les cases del panyet –la més meridional- no li ha conegut veïns, però. Hi ha un entrador des de la carretera del Puerto. Pertany a l' 'Assor' com a partida. En la significació del topònim hem de pensar en l'antropònim femení o en una feminització, tan habitual, del nom o cognom Albert. Als termes veïns de Culla i Atzeneta trobem la caseta de n'Albert i el mas d'Albert, respectivament.

L'article, l'Alberta, li confereix la categorització toponímica, com ho fa a pobles com el Forcall o la Vall d'Alba o masos com la Randerà o el Tossal, sense genèric explícit.

Pel que fa a les variants vocàliques de la cartografia veieu l'annex-1 *Cartografia*

Bassa de l'Alberta

CART. Vis 1:25.000 Bassa de l'Alberta

Bassa molt gran que hi ha a la serrada, darrere del mas. Hi anaven a abeurar les raberes dels masos propers: l'Alberta, la Ribagrossa, mas del Boiro...

Camí de l'Alberta

Davallava vora les seues foies fins aplegar al camí del Boiro que s'enfilava cap a la costera dels Cinc Pins

Camí de l'Alberta-2

CART. PLANI Cº Mas de Alberta CAD Cº Mas de Alberta

Entre el mas de l'Alberta i el Passet o camí de Sant Joan.

Carrasca de l'Alberta

CART. Vis 1:25.000 Carrasca de l'Alberta

Vora la pista que entra al mas des de la carretera del Puerto trobem aquest exemplar singular mereixedor del bateig.

Corral de l'Alberta

Tot entrant per la pista cap al mas, la primera casa al nord-est.

Foies de l'Alberta

Davallant davant del mas entre el camí antic i la pista d'entrada al mas.

Ginestar de l'Alberta *el Ginestar*

Paratge extens situat al nord-oest del mas, entre aquest i la carretera del Puerto. *Anex Fitonímia*

Quadró de l'Alberta

A ambdues bandes de la pista que travessa el camp de Tir, davant la Ribagrossa.

Quadronet del Mas de l'Alberta

Per tindre set o vuit propietaris es pluralitza en Quadronets. L'informador emprava indistintament el nombre.

Serrada de l'Alberta

Darrere del mas.

Serrades del Mas de l'Alberta-1

A més de la serrada propera al mas, hi ha unes altres entre la carretera del Túnel i l'ample que davalla des de la serra cap a la bassa de l'Alberta.

Serrades del Mas de l'Alberta-2

CART. Vis 1:25.000 Serrades de l'Alberta

Dalt del pas de la Serra, davant del Colladar.

Casa de Miquel del Mas de l'Alberta TU

Raval de Loreto, 30

Caseta del Tio Miquel de l'Alberta TU

Prop del maset del Catxerulo

Casa de Floréncio del Mas de l'Alberta TU

Cantonera al carrer Mossén Falcó

ALBORCER *Vg. 2.2.4 Fitotoponímia***Figuera de l'Alborcer**

Entre la roca de les Hedreres i la Pedreguera. Otílio ens aclareix que hi ha diversos alborcers.

ALCON**Pallissa de Manuel Alcon TU**

Al carrer del Matadero, compartida amb la de Federico del Mas de Peris. Font de Baix, 8.

ALDEA

Provinent de l'àrab ad.daia troba nombrosa toponímia arreu del domini lingüístic: Aldaia, Daia o les nombroses 'aldea' com el nostre cas. Amb significat de 'camp', 'llogaret', ens parlaria més de la terra conreada que no pas de la construcció, que no reïx per la seua magnitud.

l'Aldea

CART. Vis 1:25.000 l'Aldea

Mas situat entre la font Nova i la font de l'Alfarder. 2 veïns. Abandonat cap als anys setanta del segle passat. Està tot emmanisat. Tenia rabera.

L'Aldea : es passa per qta.pda.o mas anant de Benassal a Vistabella, entre l'Alfarder i la Font Nova, abans d'arribar al Mas del Tossalet³⁰ (25X20),80.11

³⁰

Coromines confon el Tossal amb el Tossalet, més allunyat i cap al Pla.

(fitxa Coromines)

Barranquet de l' Aldea

Mou de l'Ullalet, davall l'artiga d'Ojo, i aboca al barranc de l'Avellanar.

Ombria de l'Aldea

CART. Vis 1:25.000 Ombria de l'Aldea

Des de l'ombria del Gat fins el racó de les Roques Pardes

Pallisseta de l'Aldea

Es troba aïllada en un collet o selleta, separada del mas, tot buscant un indret més ventejat.

ALEJANDRO [alexáandro]

“Hi ha més de quaranta sants amb aquest nom, però sembla que el més conegut és el que fou patriarca d'Alexandria en el segle IV, la festa del qual, el 26 de febrer, ja se celebrava en temps de Carlemany”(Llull 2010, p.27, referit a Alexandre)

Font del Tio Alejandro

Font situada al capdamunt de l'Atzevar, pertanyent a la Torre Mosquit

Caseta de l'Auelo Alejandro

Vora Rambla, al quilòmetre 3 de la carretera del Pla.

Casa de l'Auelo Alejandro

Pegada a l'era de Dalt, al mas de Celades.

Casa de Rogélia d'Alejandro TU

Cantонера a la carretera de Sant Joan. Carrer Nou, 9.

ALFARDER [alfardé]

Coromines, en ONOMA II,125, dona dues possibilitats etimològiques. D'una banda el veu arimat a 'Alfardi', alqueria del repartiment situada a El Palomar, amb significació propera a 'ferrer'. D'altra ho deixa en 'encarregat de cobrar el tribut de l'alfarda' sobre el qual parla extensament a Decat, I, 180. i ja apareix al Dic. Martí Gadea

Alfarder.

m. Alfardero: cobrador del impuesto de la alfarda ó guerra, y del derecho de regar. *Dic. Martí Gadea*

El DCVB ens dona diversos significats d'alfarda, no sols com a impost sinó com a peça de roba.

ALFARDER. *m.* Cobrador del dret d'alfarda; cast. *alfardero*. «Mas de l'Alfarder» (*topon.*), nom d'una masia del terme de Benassal.

ALFARDA *f.*: cast. *alfarda*

1. || 1. ant. Tribut que pagaven al Rei d'Aragó els moros que eren sos vassalls. Com es alarif dels moros e per ço com ajuda cascun any a la alfarda que paguen al senyor Rey, Rendes Rey (Col. Bof., XII, 283). Item val la alffarda quels moros del dit loch donen cascun any tro a II milia solidos, Col. Bof.,xxxix,125.

|| 2. Dret que té l'arrendador de l'aigua de les sèquies, de cobrar un tant per faneca de regadiu (Torrent de Cinca).

ETIM.: de l'àrab al-farða, 'col·lecta' (R. Martí Voc. 154).

2.ALFARDA f.ant.

Peça de vestit que portaven les dones en l'Edat Mitjana, i els cobria el tors; cast.*alfarda*. Adoba'm l'alfarda que no'm cobra tant los pits, Metge Somni III. Yo só qui compre | alfarda, treça, | listada peça, | bell drap de coll, Spill 2155. Vna alfarda sotil ab los caps negres, doc. a. 1459 (arx. parr. Sta. Col. de Q.). ETIM.: de l'àrab farda, 'cadascuna de les dues peces que formen un tot', 'la meitat d'una camisa de cotó' (Dozy Suppl. II, 251). Vegeu Corominas DECast, I, 112.

Veiem també les definicions que ofereixen alguns diccionaris aragonesos

Alfarda. a.

Contribucion por el derecho de aguas de algun término: la gente rústica dice à veces farda.- D.Tributo que pagaban algunos moros y judios a los príncipes cristianos, según Ducange.

Contribución por agua de riego Endize de voces aragonesas

Alfardero. a. El que cobra el derecho de alfarda.

Alfardilla. Pago por la limpia de acequias menores.

Diccionario de voces aragonesas

En aquest sentit 'alfarda' es troba viu a l'Aragó i el Baix Cinca. La realitat del nostre paisatge de secà i, en concret, de la zona de l'Alfarder desestima aquest sentit. Amb tot, hom podria considerar l'ofici del propietari del mas, vingut de fora, més que no pas com a aquell que confecciona aquelles peces de vestir.

Per homofonia 'farda' ens recorda l'esquirol, fardeta, prou oït al terme d'Atzeneta que evidencia una etimològica **hardilla**, avui sense hac.

l'Alfarder

CcCART. Vis 1:25.000
l'Alfarder

L'Alfarder és una extensa partida, en gran part de titularitat pública, que ha estat recentment catalogada com a paratge protegit. Es tracta d'una ampliació de l'antic empriu de l'Alfarder que

repleguem en les coordenades. L'Alfarder apareix a les visures a partir de 1597

1597 a la part de l'Alfarder 46 1615 una fita vella a la part de l'Alfarder 116v 1658 pasat dit camí que va a l'Alfarder 44v 1687 dit camí que va a l'Alfarder 64 1715 passat dit camí que va a l'Alfarder 125v 1759 passat dit camí que va a l'Alfarder 22.

En interessa detindre'ns en qualsevol de les visures, com ara el de 1658, i la descripció que ens aporta de l'ampru de l'Alfarder:

'Y regonegueren lo ampru i terra de herbatge segons lo thenor de les vissures passades. De modo que lo dit abeurador té de entrada y eixida per sobre lo collet dels Basis y va a un molló de pedra que puja al pouet de la Serra del Boy. Y de dit

pouet va la serra amunt e pasa per les roques Pardes. Y de allí baixa per lo collet avall y baixa al Castellet de St.Chrich y puxa per lo riu amunt, per lo collet amunt, e torna a dits basis. E tot asò resta ampru per als bestiar de la comuna'(6).

Aquest collet es correspon amb una de les denominacions de roques Pardes que va esmentar el nostre informador –Raimundo del Tossal- ‘racó de les Roques Pardes’, puja al capdamunt i –direcció llevant- corre cap al pou i ‘pla del Pou’ i continua serra avant girant a la Moleta cap al nord buscant les roques Pardes que es troben dalt dels Castelletes. Després davalla cap al Montlleó i segueix riu amunt fins on aboca el barranc de l’Alfarder per on remunta – direcció sud- fins la font de l’Alfarder, on tanca el cercle.

Altrament, Raimundo del Tossal considera la partida com l’espai comprés dins l’enorme costera que davalla al nord del mas del Tossal cap al Montlleó, davant el terme de Vilafranca, és a dir, el nord del nostre terme. Avui reben aquest nom molts topònims propers: dos masos (l’Alfarder de Baix i l’Alfarder de Dalt), una foia, un barranc, la pista... La font i els bacis es troben davall les roques Pardes, que també anomena la visura.

El fragment que, a les Visures, ens parla del camí podria considerar-se com un pretopònim. Veiem també la varietat ‘Farder - Alfarder’ tan lògica en els mots amb article àrab.

L’Alfarde(r) pda.i mas pel qual es passa seguint la branca O.del camí de Benassal a Vistabella, cosa d’1 km.al sud del trifini amb qll terme i Vilafranca, entre Castelletes i l’Aldea, 80.10 26X21 (-encarregat de cobrar el tribut de l’alfarda’, àr.fárda, arabisme espt.cat.i arag. DCEC I ,112b13ss.-)

l’Alfarder de Baix

CART. ICV l’Alfarder de Baix 978 569 (4-4) Vis 1:25.000 l’Alfarder de Baix

La pisteta d’entrada està sobre el barranquet que puja. Hi ha dos masos: casa de l’Auelo Tena, antic Alfarder de Baix, i casa Honorio, també coneguda com casa del Capità (GC) .

l’Alfarder de Dalt

CART. PLANI Masía del Alfarde CAD Masía del Alfarde 569-1931 Mª del Alfarde 569-1977 Masía del Alfarde 569-25000 Masía del Alfarde CMA Masía del Alfarde 569 (4-4) ICV l’Alfarder 1015 569 (4-4) 1:100.000 Masía de Alfarde Vis 1:25.000 l’Alfarder de Dalt

Mas proper al racó de les Roques Pardes i la font de l’Alfarder. “ És propietat del Tarroner de Benassal. S’hi van criar 9. La un encara viu i té 93 anys. Els masos més vells de la partida són este, el de Trigós, el del Mig, la Torre Martines i el mas de la Serra de Baix. Al tarroner de Benassal li donaven 14 cafissos de blat d’arrendament, la mare de l’home de 93 anys. Hi havia 3 veïns. Pedro i Leduvina en una casa. Encarnacion i Francisco en l’altra. Fa 30 anys que es va buidar” Raimundo n’ha coneguts dos de veïns. Tots els masos tenien era enllosada. “Anaven al molí del Carbo perquè estos molins no s’havien fundat. En taleques venien del Carbo amb pam i mig de neu”. Aquesta contalla ha de ser ben antiga perquè la caseta del Molí del Pas és de 1717.

El DCVB, com hem vist supra, el situa, erròniament, al terme de Benassal

Bancals de l'Alfarder

Entre la font i l'Alfarder de Dalt, vora la pista.

Barranc de l'Alfarder

CART. ICV Barranc de l'Alfarder 569 (4-4) Vis 1:25.000 Barranc de l'Alfarder

En la font de l'Alfarder s'apleguen dos barranquets que emmarquen les roques Pardes. Després davalla cap al Montlleó tot arplegant pel marge esquerre un barranquet que prové de la pallisseta de l'Aldea. Aboca al riu davant la Fernanda de Vilafranca. El desnivell és pronunciat, tot passant dels 1150 de les roques Pardes als 740 m., vora el Montlleó.

Camí de l'Alfarder

1597 camí que va de Vistabella a l'Alfarder 46 1615 fins al camí que va de Vistabella a l'Alfarder 116v 1634 camí que va de Vistabella al Farder 198 1658 de dit bustal fins al camí que va de Vistabella a l'Alfarder 44v 1687 el camí que va de Vistabella a l'Alfarder 64 1715 desde dit Bustal fins al camí que va de Vistabella a l'Alfarder 125v 1759 des de dit Bustal fins al camí que va de Vistabella a l'Alfarder 22

Font de l'Alfarder

CART. PLANI Manantial CAD Manantial Vis 1:25.000 Font de l'Alfarder

Aquesta font, antiquíssima, és un dels abeuradors d'herbatge de la Setena de Culla. Apareix en totes les visures amb la denominació d'abeurador de l'Alfarder o baxis de l'Alfarder. Els baxis de l'Alfarder donen nom també al collet dels Baxis, avui sense batejar. A la vora de la font hi ha el Gip, possible aljub, avui enrunat. El collet es refereix al que hi ha damunt els baxis de l'Alfarder.

Visures:

1- Baxis de l'Alfarder 1555 los baxis del Farder, abeurador d'erbatge 16 1597 regoneyxeren los baxis de l'Alfarder los quals són de l'herbatge 36 1615 regonéixer los Baxis del Farder, los quals són de herbatje 115v E torna a dits baxis de l'Alfarder 115v 1634 regonéixer los baxis del Farder, los quals són de herbatje 298v y torna a dit baci de l'Alfarder 198v 1658 'Baxis de l'Alfarder' 44v 1658 i 1687 regonéixer lo abeurador de l'Alfarder, lo qual és de herbatge 1687 'Basi de l'Alfarder' 64 1715 Bassis de l'Alfarder 126 1759 Basis de l'Alfarder 221715 i 1759 regonéixer lo abeurador de l'Alfarder, lo qual és abeurador de herbatge. 2- Collet dels Baxis 1555 sobre lo collet dels Baxis 17 1597 lo collet dels Baxis. 37 1615 per sobre lo collet dels Baxis 115v 1634 eixida per sobre lo collet dels Baxis e va a un molló de pedra que 198v 1658 té de entrada y eixida per sobre lo collet dels Basis 45 1687 per sobre lo collet dels Basis 64 1715 eixida per sobre lo collet dels Bassis 126 1759 eixida per sobre lo collet dels Basis 22

Una vegada més ens apareixen variants formals *bacis*, *bassis*, *basis*. Al DCVB (II,348) apareix amb 'ss' Bassi : "Recipient fet de pedra o d'una soca buidada per una cara, que serveix per posar-hi el menjar o abeurall dels animals domèstics.." Coromines, pel seu compte, al DECat (I, 705) ens diu "En els mots bassiot i bassiol convergeix la influència de bassa amb la de **bassi** (.) que en realitat cal escriure **baci** i, com ho mostra el significat, no té relació (si no és secundària) amb bassa i pertany a la família de bací i bàcia, com a nom de recipient". Actualment s'alterna baci i 'gamelló'.³¹

Ombria de l'Alfarder

CART. Vis 1:25.000 Ombria de l'Alfarder

Entre l'Alfarder de Dalt, el de Baix i la Bargida

Pista de l'Alfarder

CART. ICV Pista de l'Alfarder (2) 569 (4-4)

Fins l'entrada del Batanet recorre el nord de la serra del Boi, tot entrant des del Quinyó, coincidint amb l'antic camí de Vistabella a Benassal. Ens arrima als masos de l'Alfarder de Dalt, l'Alfarder de Baix, els Castellets, el Batanet i, en el seu primer tram, al mas del Tossal.

ALFORÍ

Del significat:

Coromines al Decat, I, p.187, ens diu:

'**graner o departament d'un graner**' de l'àr. vg. *hurí*, àr. *hury* 1ª doc.: en la nostra llengua no n'hi ha notícia fins el s. XIX (.) És mot solament valencià, però la seva àmplia i antiga difusió toponímica no permet dubtar que fou heretat directament de l'àrab local valencià i balear'

La situació de domini del Pla del nostre Alforí i l'explotació agrària de cereals (blat i civada) de l'enorme *poljé* s'addiu amb aquesta proposta etimològica.

Com a mot transparent, ens diu :

'Sembla haver-se conservat més viu en els parlars de l'extrem Migjorn: a Monòver: «la casa de la Riba--- en un recarà, miran al Michdia; no li falta res: té bodega, en cubs i prensa; almassara i cherré pa'l oli; la cambra, en es *alforins*, pa el blat i la sivà".

D'entre els savis comentaris del mestre, només ens cap afegir que la precisió amb què situa el tossal de l'Alforí, veí del poble de Vistabella, 'entre Penyagolosa i la Mola d'Ares' és una mica laxa. També podem incloure les visures de 1555 i següents com anteriors a l'afirmació de l'eminent filòleg: 'en la nostra llengua no hi ha notícia fins al s.XIX'.

Martí Gadea afegeix '**almacen de sal**' que també seria adient a un terme amb segles d'implantació ramadera.

A Corriente, F (1999) ens du a l'entrada **alborín**

alborín, **alforí**, **algo/urín** y **a(l)guarín** (ar.), **alforí** (ct.) y **alfolí**, **alholí(a)**, **alhorí(n)**, **alforíz** y **alf/gorín** (cs.) y **ajorí** (anz): 'hórreo; granero; depósito para aceitunas, etc.': del and. *Alhurí* < cl. *hury*, de origen eg. (cf. eg. *mhr* y cp. *ahor*, de donde

³¹ Aquesta observació no ha estat tinguda en compte a TPV per la qual cosa apareixen entrades amb c i amb ss.

tambien el lt. *horreum*). Del mismo origen son **anjorí** 'cobertijo de aperos' (anl. corrupció fonética), el pt **alfol/nim** 'impuesto sobre la sal', en principio sobre productos almacenados en hórreo, **alforí** 'depósito de sal' (anz), **alfolín** ' depósito de sal y otros productos (.)

Fixem-nos en una originalíssima etimologia popular lligada a les propietats de l'aigua de la font. El significat que li atorga, segons Morell, Eugenio Díaz-Manteca sí que trobaria en les saleres del món ramader una raó de ser.

...Silverio, frecuente visitante del lugar, afirma que <<el nombre de la fuente ya lo dice: *alf-ori*, que significa fuera. –*orina*>>; esta peregrina explicación no es acorde con la más razonable dada por Eugenio Díaz-Manteca en el sentido de que alforí significa almacén de sal, ya que se sabe que en este lugar se almacenaba tan apreciado bien para ser repartido por toda la comarca.(Morell 1992: 139)

L'Alforí o Els Alforins (Fontanars dels Alforins) és també un poble situat a la Vall d'Albaida. A TPV trobem d'altres exemples del topònim³²

l'Alforí-1

CART. PLANI M^a del Alforí CAD M^a del Alforí 592-25000 Masía d'Alforí-II ICV l'Alforí 1195 592 (3-1) Vis 1:25.000 l'Alforí.

Mas amb grans heretats situat en un replanell del tossal homònim, tot guaitant sobre el pla Amunt. El casalici disposava de la casa de l'amo, la del criat o masover, el corral del ganado, la soll, el corral dels bous, l'era i pallissa i algun altre casetó. Leon va ser un dels masovers que van estar més anys.

En l'actualitat és propietat de l'amic Ramon Monfort, arquitecte i home culte que ha tingut a bé, amb l'ajut de Teresa Pellicer, restaurar el mas tot conservant-ne els espais i l'estructura bàsica dels casalicis.

El mas, de manera perifràstica, apareix a la Visura de 1759, p.28 on se'ns informa del seu amo, Prats de Mosquerola, qui, possiblement, tinga relació amb l'actual mas de Prats.

“..hixqueren del mas de damunt la font de l'Alforí, que és de Prats de Mosquerola”

l'Alforí-2

Finca que abraça des de la carretera de Sant Joan a la Cranà i la serrada de José d'Olària, tot lligat al tossal de l'Alforí.

L'Alforí, mas i gran pda. al peu del Tossal de l'Alforí, q.és a l'O.del poble, i el mas un poc més a l'O.,78.10,76.9, crec que es tracta de la cota 1332, a un km.de Vistabella (- alforí 'graner' d'origen aràbic-)

Acàcia de l'Alforí

CART. Vis 1:25.000 Acàcia de l'Alforí

³² l'Alforí (*Fontanars dels Alforins*), Barranc dels Alforins (*Monòver*), Casa dels Alforins (*Monòver*), els Alforins Alforins (*Fontanars dels Alforins, Ontinyent*).

Exemplar gros que hom suposa ha sembrat les altres acàcies del mas i voltants. Es troba a la vora del camí d'entrada al mas des de la font.

Alvenc de l'Alforí

CART. Vis 1:25.000 Alvenc de l'Alforí

Tapat per roques posades per Jaime. És fondo i cau de fures i conills.

Bassa de l'Alforí, amb llavador

Abeurador amb vaques

Artiga de l'Alforí Pinaret de l'Alforí

Heretat d'els Pinarets. Reben els dos noms, pinaret o artiga, situada als Pinarets

Bancal de l'Alforí

Vora la font de Baix, al nucli urbà. Pertany a Ramon Monfort, d'ahí això de l'Alforí. Font de Baix, 4

Bassa de l'Alforí

Vora l'abeurador de Dalt, rega els horts de l'Alforí.

Camí de l'Alforí Camí del Poble, senda de l'Alforí

CART. PLANI Senda del Alforí CAD Senda del Alforí

Mou dalt de la serrada de José d'Olària cap al mas.

Costera de l'Alforí

Costera del camí de Sant Joan, entre el Pla i la Creveta. S'ajunta amb el camí dels Cinc Pins.

Foieta de l'Alforí la Foieta

CART. Vis 1:25.000 la Foieta

Entre la foia de Fora i la carretera de Sant Joan, a l'Alforí

Foietes de l'Alforí

Font de l'Alforí

CART. PLANI F del Alforí CAD Fte del Alforí ICV Font de l'Alforí 592 (3-1) Vis 1:25.000 Font de l'Alforí

La més famosa de les fonts de Vistabella la trobem anant cap a Sant Joan. Disposa de 3 canyos. Les tauletes que l'envolten sota l'arbreda són les restes de la font de la plaça del Poble. L'aigua es replega a l'abeurador de Dalt i Baix i a la bassa que rega els horts de l'Alforí.

“ El recinto de la fuente está cercado con madera y sembrado de césped, con mesas circulares y alargadas entre un bosquecillo de falsas acacias, plátanos pequeños y chopos. El agua mana por una bovedilla a la que se accede por un pasillo pavimentado y cae entre un verde macizo de musgo, yendo a parar a un abrevadero situado al otro de la pista. Un mosaico representando el bautizo de San Juan Bautista completa el ornamento de la fuente.

Se dice que su agua es excelente para el riñón, hasta el punto que Silverio, frecuente visitante del lugar, afirma que <<el nombre de la fuente ya lo dice: alf-ori, que significa fuera. –orina>>; esta peregrina explicación no es acorde con la más razonable dada por Eugenio Díaz-Manteca en el sentido de que alforí significa almacén de sal, ya que se sabe que en este lugar se almacenaba tan apreciado bien para ser repartido por toda la comarca.

De cualquier forma, no se puede negar que el agua es de excelente calidad y, como buena fuente serrana, es extraordinariamente fría (10,5°C)”. **Morell 1992 - 139**

DOC: Visures:

Abeurador de l' Alforí: 1555 lo abeurador de l'Alforí 13. 1597 Y pasat lo abeurador de l'Alfori, tirant la la via de St Joan 5. 1615 'Abeurador de l'Alfori' 117 1634 fins a l'abeurador de l'Alforí 200. 1658 foren a l'abeurador de l'Alforí, el qual és de herbatge 47. 1687 regonèixer lo habeurador de l'Alforí, lo qual és de herbatge 67v. 1715 a l'abeurador de l'Alforí, el qual és abeurador de herbatge 126v 1759 'Abeurador de l'Alfori' 28.

L'Alforí: 1555 ans de plegar a l'Alforí 13 l'abeurador d'erbatge, vulgarment nomenat lo Alforí 13 1597 prengueren un camí que travessa a l'Alfori, lo qual per lo semblant és de herbatge 54 1615 anaren a l'Alforí dits proms a regonèixer aquell per ésser de herbatje 117 1634 anaren a l'Alforí dits prohòmens 200V. 1658 Y, des de allí fins a l'Alforí, trobaren vint fites velles 47. 1687 fins a l'Alforí 6v. 1715 Y des de hallí fins a l'Alforí trobaren vint fites velles 128.

Font de l' Alforí: 1759 hixqueren del mas de damunt la font de l'Alforí, que és de Prats, de Mosquerola 28

Com veiem als textos, tan l'Alforí com l'abeurador de l'Alforí són presents a les diverses visures des del 1555 al segle XVIII. La font, però, tot i ser-ne la raó de l'existència d'aquest abeurador, només apareix esmentada dins la darrera visura del 1759. La lògica metonímia en seria prou justificació per obviar-ne llur presència. L'Alforí és un

conegut paratge, veí de la carretera que ens acosta a Sant Joan, des de Vistabella. En l'actualitat, hi destaca la font de l'Alforí, potser la més coneguda i emprada per tots els visitants d'aquesta població i dels campistes de Sant Joan. El 2003 i 2004 han vist brollar, repetidament, els tres canyos en les èpoques postpluvials. A més de la font i els bacis (uns vora la carretera i els altres més avall dels hortets, al Pla) bateja un bar veí del lloc, el tossal de l'Alforí –afalagat per Cavanilles – i el mas de l'Alforí que en el text de 1759 ens apareix com pertanyent a Prats, de Mosquerola.

A més de les variants formals 'abeurador-habeurador', l'Alforí se'ns presenta repetidament contextualitzat amb preposicions amb les formes 'del abeurador; al abeurador'. La forma aïllada, ens permet observar l'article 'lo' –1555 ..vulgarment nomenat lo Alforí-. Aquest mateix fragment ens fa equivaldre els topònims 'l'Alforí' i 'abeurador de l'Alforí', abeurador d'herbatge, propietat de la Comuna que, a les diverses visures, apareix tipogràficament marcat com un dels abeuradors de la Setena.

Horts de la Font de l'Alforí

A ambdues bandes del pas que davalla des de l'abeurador de Dalt. Aquestos hortets els reguen amb l'aigua de la bassa de l'Alforí i, actualment, es llauen i sembren.

Hort de l'Alforí

Pegat al camí d'entrada del mas, pertany al mas.

Pas de l'Alforí

CART. PLANI Colada del Alforí (Roig) Paso del Alforí CAD Paso del AlforíUneix el Passet amb els abeuradors de l'Alforí. Coincideix, avui, amb la recta de la carretera del Túnel. Dins un protocol del 1756 trobem la següent referència:

1756-03-22, l'Alcora. Agustín Garcés. AM/FPNA (Arxiu Municipal. Fons de Protocols Notarials de l'Alcora). C2, L6, f42r-f43.

Transcripció: [f42r] Sepasse por esta publica escritura, como Yo Juan Zafont Labrador, y vecino de la Villa de Vistabella, vendo [...] â Joseph Zafont Labrador, y vecino de la misma Villa una heredad llamada el quadron, que tengo y poseo, sita y puesta en el termino de la referida Villa de Vistabella, en la partida vulgarmente dha Larredonda, que linda con heredad del dho Joseph Zafont comprador, con heredad de Manuel Pons, con heredad de Geronimo Assensi, con seda³³ que va âl assor, y con passo de la fuente del alforin, con todas sus entradas y salidas, ussos, costumbres y servidumbres...

Pinaret de l'Alforí Artiga de l'Alforí

Heretat d'els Pinarets. Reben els dos noms Pinaret de..., o artiga de...situada als Pinarets.

Restaurant de l'Alforí Bar de Juanito

Bar-restaurant regentat per Juanito, afamat pedrapiquer, i una xica del mas del Sabino, de Xodos. Rocio, la filla, és una experta trumfera de la comarca.

Quadra de l'Alforí

Dalt i baix de la Rambla. Tot i la seua extensió, només concretem el punt mig.

Caseta de la Quadra de l'Alforí

Caseta de pedra seca situada en aquest enorme bancal.

Serradica de l'Alforí La Serradica

Heretat de l'Alforí, davall del tossalet de Damunt de Casa.

Sorts de l'Alforí

CART. Vis 1:25.000 Sorts de l'Alforí

Entre la Rambla i la carretera de Sant Joan, davant la Foieta

Tossal de l'Alforí

CART. 592-25000 Tossal d'Alforí-II, 1321 ICV Tossal de l'Alforí 1321,5 592 (3-1) Vis 1:25.000 Tossal de l'Alforí

Aquest tossal, amb més de 1300 metres, destaca per la frondositat del seu bosc i les varietats que tanca. Predomina el carrascal però hi ha racons on abunda l'oró (els Racons i l'ombria) També hi ha grèvol, santjoanera, galluvera, mentironera, te real... A l'ombria d'aquest tossal hi havia trinxeres de la darrera guerra. També, en un apèndix, el tossalet de Damunt de Casa, hi ha un alvenc. La part solana es troba abancalada amb propietats del mas i d'altres particulars.

Anotem les paraules afalagadores que en feia Cavanilles

“112...Aquí tuve el gusto de tratar con el boticario D.Juan Antonio Barrera, que despues del profesor D.Tomas de Villanueva, es de los mejores botánicos del reyno. A una aficion sin límites ha

unido la constancia de muchos años, y con el único socorro de los elementos botánicos ha hecho grandes progresos en la práctica de la ciencia. Tiene recogidas mas de 800 plantas en el solo término de Vistabella, determinadas todas á fuerza de trabajar, y sin maestro: muchas las baxó de Peñagolosa, pero el mayor número las cogió en el cerro llamado tosál del Alforí, de mediana altura, situado al sudeste, y en las inmediaciones de la villa. Se compone el cerro de bancos calizos, cubiertos de mucha tierra en las faldas y raices destinadas á sembrados. En ninguna parte he visto mayor número de plantas que en este montecito, donde crecen casi todas las alpinas de Peñagolosa: en la sombra de los arbustos se veian varias órquides, y el arábide alpina; en las faldas meridionales algunos ranúnculos y centauras. El dafne timeléa, la androsace mayor y la primula de jardin anunciaban la primavera, que empieza allí por Junio: la quera de España, el teucro biengranado, varias xaras y gramas adornaban el suelo.”

Tossals de l'Alforí

Nord del tossal, entre la solana i l'ombria de l'Alforí, dalt de les Casiques. La pluralització, com en les Llomes de la Pena-roja, és un recurs emprat per fer notar que es tracta de propietats diverses.

Ullal de l'Alforí

Ullal situat als bancals del marge dret de l'actual pista formigonada. L'any 2013, amb la nevada de finals de febrer a l'1 de març, va eixir amb força i regallava fins la carretera de Sant Joan.

Casetes de l'Alforí

CART. Vis 1:25.000
Casetes de l'Alforí

Urbanització, a ulls de la gent del poble mal ubicada per tractar-se d'una ombria que resta gelada molts dies d'hivern. A l'ombria septentrional del tossal de l'Alforí.

Foia dels de l'Alforí

Vora la foia del Mas de Monçó. El carreró del Pou separa les dues heretats. Osmosi, antroponimia i toponimia.

Tancat de l'Alforí

Dalt del Peiró, veí d'una serie de tancats que hi ha a la solana del Tossal del Fontanal. Tot i no trobar-se dins el mas, es tracta d'una propietat de l'Alforí.

Casa de Jaime de l'Alforí TU

Raval de Sant Roc. Jaime de l'Alforí és conegut així pel fet de ser-ne l'encarregat d'aquest mas i altres de la mateixa família, com el mas Roig. Ha estat informador nostre d'aquest paratge i del sud-oest del terme. També és conegut com Jaime de la Caseta Làssero, mas d'on prové.

Casa de Quiquet de l'Alforí TU

Cantonera a la Placeta i al carrer que davalla cap al raval de Loreto. La Placeta, 9.

Casa de Serafí de l'Alforí TU

Mossén Tenesa, 3.

Casa de Tomaset de l'Alforí TU l'Alberg, A Un Pas Del Cel

Alberg, casa de turisme rural batejada com "A Un Pas Del Cel", lema que defineix Vistabella per ser el poble més alt del País Valencià. Carrer del Roser, 8. Sobre el lema hem d'afegir que ha estat una mica contovertit pel fet que a Vistabella un pas és un assagador, un camí ramader; passa, femení, és més adient "A una passa del cel"

ALFREDO

Casa d'Alfredo TU

Carrer de la Plaça

ALGEP SAR [alʒepsá]

A més dels exemples veïns d'Atzeneta (l'Algepsar) i Benafigos (pou de l'Algepsar) tenim nombrosos exemples arreu del País Valencià que apunten la importància de l'algeps com a material constructiu bàsic durant segles. Només anotem aquells amb la denominació l'Algepsar (Alfarb, Algímia d'Alfara, Altea, Artana, Bellús, Borriol, Callosa d'en Sarrià, la Nucia, la Pobla Llarga, la Vall de Gallinera, les Coves de Vinromà, Monòver, Nàquera, Suera, Tales) també pluralitzat, els Algepsars, (Albalat dels Tarongers, Benaguasil, Estivella, Gilet, Olocau, Riba-roja de Túria, Sagunt, Serra, Vilamarxant, Xixona) o el seu diminutiu els Algepsarets, a Nàquera i Serra.

Al nostre terme, no massa lluny l'un de l'altre, en trobem dos. Reproduïm un etnotext que va recollir Elvira Safont

Capítol 1:

Tema algeps: El mas de l'Algepsar (ara enrunat completament, i que té linde en el Molí més Baix) tenie dues cases i en una vivie gent molt pobreta, uns auelets que feien algeps -els que citave Manolo de Capoll. De l'altra casa descendie Rosalina, la pastora que tenien els meus auelos al Molí més Baix (28 duros de sou a l'any, unes albarques, una falda i el menjar, i dormie a la *falsa* -banda alta del mas, enmig dels graners, amb matalàs de parallofes de panolla de panís): la misèria els obligave a llogar-se a canvi de qualsevol cosa.

Els dos auelets (que conste que només feia algep ell, ella no): el tio Ramonet Safont Gascó de l'Algepsar i la seua dona la tia Paquita (que menjave tant de coent... anaven pels masos venedors que porteven pestetes de coenta (bitxo, coralet) i ella

sempre ne comprava i en menjave molt, per això tenie els ullets mig tancadets) Eren pares de Pura de la Torre Garcia, abuela de Puri que ha siguit regidora de l'ajuntament en l'equip anterior, el de Ximo.

El germà del tio Ramonet ere Bartolo del Molí Prat (pare de la mare de mon pare) i a més de ser famós per borratxet tenie moltes faenes: treballar les terres, moldre al molí i comprar i vendre animals; també tenie un algepsar a la Jaquesa (que pertany a les terres del Molí Prat) El tio Bartolo tenie un criat, un llogat, per a fer l'algeps.

Conclusió: els dos auelets a qui feia referència Manolo de Capoll potser erens els dos algepsars citats, d'un a l'altre devien haver una 300 metres de distància. Però, també hi havia un altre algepsar al mas de Clèric (només girar el collet, per tant a prop), el del tio Nàssio Folch, i un altre al mas del Racó (també a prop, creues les terres de la Xaparra i la carretera que va a Xodos és del mas del Racó) En total 4 algepsars en 30 minuts de conversa, tots en eixe trosset de vall.

Mon pare de xicotet anave a escola des del molí Més Baix al mas de Clèric, i havia vist fer algeps al tio Nàssio, al tio Ramonet i al seu auelo Bartolo.

Capítol 2:

L'algeps el treien d'una pedra dura, s'havien d'arrencar pedres grosses, usaven pòlvora moltes vegades: feien un forat en una barrina, li posaven dins cartutxos de pòlvora (al poble en diem botifarres), en una metxa i un pistó dins la botifarra. Li pegaven foc a la metxa i arrencaven a córrer.

La pedra bona està baix terra, per això anaven fent una cova, a mesura que arrencaven pedres.

Com feien l'algeps:

1.- A fora de la cova hi havia una caseta de pedra, l'algepsar: només dues parets de pedres en paral·lel d'uns 3 metres com a màxim, i separades per uns dos metres una de l'altra més o menys, i les dues parets tindrien una alçada de prop de 2 metres. Aquestes dues parets eren massisses perquè no havien de deixar passar el foc.

2.- amb les pedres extretes de la cova es construa una caseta de pedra DINS de les dues parets de l'algepsar, una caseta com les de pedra seca que hi ha per tot el terme però en xicotet, amb la idea que per la porteta s'entraven argilages seques a les que se'ls prenie foc (fan molta flama): un home tenie les argilages amanides en una forca, i a mesura que se consumien n'anave afegint a dins

3.- per fora de la caseta se reomplie l'espai en més pedres d'algeps, el foc travessava els espais entre les pedres i les anave sostovant

4.- quan les pedres estaven cuites les portaven a l'era, les escampaven, i li posaven al matxo un rul·lo de pedra pera a aixafar-les (tema rul·lo: ere més estret d'una banda que de l'altra, perquè la banda estreta havia de quedar a la banda interior de l'era rodona, i la més ampla anave per fora, per la barana de l'era, i feia un recorregut més gran) Havia d'acabar fet farineta.

5.- Criba, porgador: rectangle de fusta amb un sedàs, a un lateral tenie lligat un sogall per a cordar-la a un arbre i a l'altre lateral tenie 2 agarradors per sacsejar. Tot el pols de l'algeps de l'era es passava per dins el porgador. La polseguera blanca ere grandíssima.

6.- Feien un muntó (no hi havia sacs aleshores) i els que en volien comprar se desplaçaven fins l'algepsar a comprar-ne, la venien a mesures, probablement barzelles (este punt no se'n recorde exactament)

Mon pare creu que pot localitzar l'algepsar de s'auelo, el de la Jaquesa, a l'estiu.

l'Algepsar

CART. PLANI Masía del Aljezar CAD M^o del Aljezar

Mas ruïnós dalt i a migdia de l'Aigua Lavall. Dóna nom a tot el tossal. La castellanització cartogràfica alterna 'aljezar' 'algezar' i 'horno de yeso'.

l'Algepsar

CART.PLANI Horno de Yeso CAD Horno de yeso

Manolo Capoll, informador d'aquestes contrades, encara recorda dos auelets que feien algeps. Veieu aclariments supra (etnotext)

Barranc de l'Algepsar-1

CART. Vis 1:25.000 Barranc de l'Algepsar

Mou de l'Algepsar situat al nord del tossal de Clèric i davalla en direcció nord cap al riu dels Molins on aboca després de discorrer paral·lel al barranc de la Clotxa sense enforçar-s'hi fins que són a tocar del riu dels Molins.

Camí de l'Algepsar

CART. PLANI Camino del Aljezar CAD Camino del Aljezar IGC592-1949 C^o del Aljezar

Aquest camí és un braç del camí Real que parteix del molí Prat i aplega fins el barranc de la Vallussera tot creuant el tossal de l'Algepsar.

Camí de l'Algepsar apareix també als termes d'Albalat dels Tarongers, Artana, Bellús i Sagunt. També com a camí dels Algepsars (Alfarb, Benaguasil, Bétera, Guadassuar, Lliria, Nàquera, Serra, Vilamarxant)

Tossal de l'Algepsar***Tossal del Molí Més Baix***

CART. ICV l'Algepsar 954, 8m. 592 (4-2) Vis 1:25.000 Tossal de l'Algepsar.

Tossal del Molí Més Baix. Entre el barranc dels Molins i el tossal del Mas de Clèric.

En la toponímia del país no trobem cap altre tossal de l'Algepsar però sí lloma de l'Algepsar (el Fondó de les Neus) i llomes de l'Algepsar (Nàquera)

Barranc de l'Algepsar-2

S'ajunta amb el el Barranquet de la Xaparra i el del Mas de Racó al pla de la Xaparra. Pren el nom de l'algepsar proper al mas de Racó.

Al PV trobem el topònim a pobles com Alcalà de Xivert, Herbers, la Font d'en Carròs i Oliva; també pluralitzat com barranc dels Algepsars a Simat de la Valldigna.

Cova de l'Algepsar

CART. Vis 1:25.000 Cova de l'Algepsar

Entre la carretera de Xodos i el barranc del Mas de Racó. La galeria es troba sovint inundada per l'aigua.

Senda de l'Algepsar

CART. PLANI Senda del Algezar CAD
Senda del Algezar

A la planimetria entra pel mas de Morratges, vora el barranc del Mas del Racó i aplega a l'Algepsar. Desapareguda en l'actualitat. Potser hi haja trams coincidents amb la carretera que uneix Xodos amb la Xaparra.

Desapareguda en l'actualitat. Potser hi haja trams coincidents amb la carretera que uneix Xodos amb la Xaparra.

ALGUATZIL [algwazíl]

Amb la mateixa forma 'alguatzil' apareix en diversos llocs del PV³⁴. Al Principat trobem ca n'Agutzil, a Fígols, tot i que podria tractar-se d'un cognom. En els casos de Vistabella cal relacionar-lo amb l'ofici, que com ens conta Coromines en l'entrada ALGUTZIR ha sofert una evolució.

“ ‘oficial de la justícia o del municipi’, de l'àr. *wazir* ‘ministre’, ‘visir’ (.) ja en l'Edat Mitjana, i molt més en els nostres dies, s'ha anat degradant la importància d'aquesta missió fins a convertir-se avui en el modest *agutzil* dels ajuntaments i jutjats locals”
Decat I, 193, 21,b.

Bancals de Consuelo l'Alguatzila [algwazíla]

Baix del maset del Falconer. Feminització de l'ofici esdevingut malnom.

Casa de l'Alguatzil-1 TU

De l'antic Hospital.

Casa de l'Alguatzil-2 TU

Bar de Ramonet, avui desaparegut, al carrer Major.

Casa de Tomàs de l'Alguatzil TU

Al cap del carrer Sense Cap, 24

ALT, ALTA

Com a orònim, 'alt', tot i que té una presència important als pobles de parla aragonesa veïns (altos de Górriz, a Mosquerola, alto del Prado Martin, a Villahermosa, i alto del Pelejero, al Puerto) i que apareix per tot arreu dels pobles valencians del migdia i centrals fins la serra Espadà, només troba exemples de serres litorals per les terres més septentrionals (l'alt de Colomer, al Desert de les Palmes, i l'alt de la Bota, a la serra d'Irta). Desconeixem cap mostra a l'Alcalatén, el Maestrat o Els Ports. Tampoc

³⁴ Barranc del Pla de l'Alguatzil (*Xàtiva*), Camí del Pla de l'Alguatzil (*Xàtiva*), Fonteta de l'Alguatzil (*l'Olleria*), l'Alguatzil (*la Pobla de Vallbona*), Séquia de l'Alguatzil (*Benaguasil*, *la Pobla de Vallbona*, *Llíria*).

Vistabella ni els pobles estudiats ens aporten cap 'alt' com a orònim. Sí que se'ns mostra com adjectiu, especificatiu dins alguns topònims. Incloem també l'intensiu '**més alt, més alta**' que bateja diversos topònims.

Desestimem anotar el munt d'exemples que podem trobar a TPV

Ombria Alta

CART. Vis 1:25.000 l'Ombria Alta

Entre la roca de la Bandera i el camí de l'Estrella.

La TPV ens ofereix el mateix topònim a Tavernes de la Vall digna i el seu complementari, la solana Alta, a el Fondó dels Frares, la Romana i Confrides.

Roques de l'Ombria Alta

CART. Vis 1:25.000 Roques de l'Ombria Alta

Roques del Savinar que guaiten sobre l'ombria Alta, mitgeres amb l'artiga Vella.

Roca Alta-1

CART. Vis 1:25.000 Roca Alta

Roca situada vora la pista que uneix el mas de Collet i el pla de la Creu. Es troba dins l'heretat del mas de Manzanares.

Trobem mostres del mateix topònim a la Todollela i Lluca i un barranc de la Roca Alta a Vallibona.

Roca Alta-2 [larokálta]

CART. Vis 1:25.000 Roca Alta

Al Rotxero, des de la Torre Martines es veuen unes roques amunteres que guaiten sobre el Collado o planet de l'Eriçal.

Molí Més Alt

CART. PLANI Molino más alto CAD Molino mas alto 592-25000 Moli d'Alt-II ICV Molí Més Alt 910 592 (3-2) 1:100.000 Alcora Molino Vis 1:25.000 Molí Més Alt.

No lluny del Mas de Caixó, prop de la revolta tancada. La ubicació que anota Barberà pren el barranc de la Peña, o barranc dels Pots, anterior al riu dels Molins, al marge esquerre del qual se situa.

“ És a l'esquerra del barranc de la Peña. Del casal, gran i amb habitatge, comença a cedir la teulada que inexorablement acabarà ensorrant l'edifici. La sala de moldre encabeix dos jocs de moles: catalanes i franceses. Endemés, podem apreciar en bon estat tots els elements del quals cal destacar els cavallets que suporten les grones i els riscles, d'estructura de fusta envoltada de zinc. Podem gaudir també de la bassa, la rampa i l'esglaonament d'aquesta” Barberà 371

L'especificatiu 'Més Alt', que també trobem a l'homònim de Culla, molí Més Alt, fa referència a la seua situació primera, més amuntera en el curs de l'aigua; més alt, riu amunt, respecte a la resta dels molins. Antigament hi havia el Molinet, avui desaparegut, que dona nom al barranc que s'enforca amb els dels Pots. També a la Pobla Tornesa trobem el mateix especificatiu en el mas Més Alt, tot fent referència a la seua altitud respecte de la resta. A Beneixama també hi ha un molí Alt, sense l'intensiu.

Collet del Molí Més Alt

Amb 1018 és el més alt dels tres collets.

Casa de Serafi del Molí Més Alt **TU** [sarafi] *Casa de l'Apotecari*

Casa de l'Apotecari. Carrer del Fon Vell, 6.

Era Més Alta [laéramézálta]

Vora el Castell. Era més amuntera del poble. Avui es troba ocupada pel dipòsit de l'Aigua.³⁵

les Saleres Més Altes-1

CART. Vis 1:25.000 Saleres Més Altes

Amb 1050 m. és un dels punts elevats de la zona. Capadamunt de la roca de l'Avellanar, tot guaitant sobre el barranc del Catxerulo. Recordem les saleres com a pedres on es disposa la sal per a les ovelles. El topònim el trobem també a la zona del Bovalar.

les Saleres Més Altes-2 *Saleres del Tormegal*

CART. Vis 1:25.000 les Saleres Més Altes

Extrem del Savinar, on s'ajunta amb el tossal del Mas de Folc.

les Parets Altes

Conjunt de bancals, situats en una forta pendent, damunt la pista del Boi, davall de la cingla Rasa. Potser siga una variant de les Parets Grosses.

Planet de l'Alta

CART. Vis 1:25.000 Planet de l'Alta

Entre el collet de l'Olivera i el barranc de la Tosseta. En aquest cas l'especificatiu fa referència al malnom de la propietària, de notable estatura.

ALTRE CANTÓ

I'Altre Cantó

Una de les foies del Mas de Baix, davant la foia de Baix.

Troblem exemples semblants a Aiello de Rugat (l'Altra Banda) i al Verger i Orxa (l'Altra Part del Riu). Evidentment, són exemples que aboquen a la reflexió sobre la perspectiva en els topònims.

AMADEO [madéo] i [amadéo]

Antropònim prou extés a Vistabella que no presenta la forma valenciana Amadeu.

Artiga d'Amadeo

A les artigues de la Corralissa, veïnes del Pla.

Casa Amadeo-1 [kázamadéo]

Mas de Celades. Casa més nova que la resta amb una gran cisterna i el 'bollidor'. Amadeo, ja mort, era germà de Basílio del mas del Collet.

³⁵ l'Era Alta (l'Ènova)

Casa d'Amadeo-2 [kázamadéo]

Al mas de Toni.

Casa del Tio Amadeo-3

De la Ribagrossa gran aquesta n'és la casa exenta, situada a llevant del pany de cases. Disposa d'era i pallissa pròpies.

Pel que fa a tio, vegeu la introducció i la perspectiva de l'informador.

Casa d'Amadeo-4

Una de les 3 cases del mas de Monfort de Baix, mas de Pep. Amadeo és encara pastor i l'home d'Emiliana, la nostra informadora del mas.

Serradeta d'Amadeo *Cerradica d'Amadeo*

Una de les serrades del Mas de Pep. La variant 'cerradica' correspon a la dona d'Amadeo, provinent del Puerto, tot i que trobem d'altres exemples expressats per gent de Vistabella.

Saleres d'Amadeo

Saleres disposades per a l'ús de raberes. Es troben prop de la paret serrada que separa el mas de Mançaneres del mas dels Arcs, vora la pista del Pla de la Creu, al mas del Collet.

En aquest cas l'especificatiu prové del pastor que les ha disposades per a ús de la seua rabera.

Forn d'Amadeo *TU*

Aquesta casa, que va ser forn, pertanyia a Alvaro-plana- l'Espino i la va comprar Madeo del Mas de Celades. El trobem al carrer del Roser, 6.

AMERICÀ**Creu de l'Americà** [kréw del merikáno] *Creueta del Pla*

Creu que assenyala la mort d'un aviador americà, a la guerra del 36. La trobem, avui restaurada, a la cruïlla dels camins de Mosquerola i Culla. Hi paren quan fan la processó de Sant Joan els de Culla. Allí paren i resen... "Diuen si hi van matar un mericano.."

Creu del Mericano *Creu de l'Americà*,
Creu del Pla

AMETLER [armelé] *Vg. Fitotoponímia*

Al terme de Vistabella, per la seua altitud, és ben difícil trobar ametlers (*Prunus dulcis*). Al terme d'Atzeneta, tot i l'abundància d'aquest conreu, només vam recollir un topònim, al parèixer ben antic, el coll de l'Armetler, que pren el nom del veí pou de l'Armetler, ja en terme de Culla, la qual cosa reforça la idea que es tracta d'un conreu relativament

modern³⁶. De fet, molts dels bancals avui farcits d'ametlers no en tenien cap quan la gent hi vivia; aleshores es trobaven sembrats de blat, civada o llegums. Alguns ametlers, com la figuera o la servera, s'ubicaven al ribàs, vora la paret, perquè no feren nosa als sembrats.

I'Armetler

Hi ha un Atmeler de Baix i un de Dalt. Són dues finques de l'Albagés de Baix.

I'Armetler de Baix

I'Armetler de Dalt

AMPLE

Ample funciona com a orònim (l'Ample de la Torre) o com a especificatiu, adjectiu del genèric (sort Ampla)³⁷. Coromines a ONOMA (II, 184,22) anota per als casos litorals la següent significació "...a la manera del fr. *le large*, designen en gran part paratges de mar o d'estany o corrent, on la superfície aquosa s'eixampla". A les Amplàries d'Orpesa, podem afegir altres casos litorals que apunta TPV, com les Amples (Gata de Gorgos), l'Ampleta (Cabanès) o els Amplets (Moncofa). Ara bé, a l'interior ens trobem amb diverses mostres d'Ample com a substantiu, genèric, no del tot transparent. Al terme d'Atzeneta ja ens trobàvem amb l'Ample de Pitarc i a Bernat-2000 comentàvem la possibilitat que es tractara d'una el·lipsi 'ample per tros ample, planet ample...³⁸

Cingla Ampla

CART. Vis 1:25.000 Cingla Ampla

Baix del puntal de l'Estrella, trobem aquesta cingla que s'explica amb l'especificatiu.

Riba Ampla

CART. Vis. 1:25.000 la Riba Ampla

Vora el bancal Gran del Mas de Gual

³⁶ A TPV trobem altres exemples del PV: Barranc de l'Ametler (Barxeta, Santa Magdalena de Polpís), Camí de l'Ametler (Alcalà de Xivert), Camí Vell de l'Ametler (Alacant), Collado de l'Ametler (Monòver), el Camí de l'Ametler (Bellús), l'Ametler (Alcalà de Xivert), Lloma de l'Ametler (Barxeta), el Mas d'Ametlers (Vilafranca), el Roturat dels Ametlers (Monòver), Mas dels Ametlers (Llucena, Sant Joan de Moró, Vilafranca), Urbanització Els Ametlers (Sant Vicent del Raspeig).

³⁷ Barranc Ample (Carcaixent, Castalla, Catadau, Fontanars dels Alforins, Gandia, Llombai, Monòver, Xàtiva), Barranc del Racó Ample (Simat de la Valldigna), el Barranc Ample (Catadau, Llombai, Llutxent), el Racó Ample (Benimantell, Benissoda), Fondo Ample (Crevillent), Pontal Ample (Ontinyent), Pou Ample (Catí, Vilanova d'Alcolea), Racó Ample (Alzira, Biar, Finestrat, Sella), Assarb Ampla (Santa Pola), Coma Ampla (Alcalà de Xivert), Cova Ampla (Dénia), Foia Ampla (el Campello), la Carrerassa Ampla (Torreblanca), la Foia Ampla (Banyeres de Mariola, Bocairent, Cocentaina, Confrides, Finestrat, la Vila Joiosa), la Mallada Ampla (Cabanès), la Pedrusca Ampla (Llaurí), la Torreeta Ampla (Silla, València), la Vinya Ampla (Tírig), Lloma Ampla (Albaida, Montesa), Mas de la Foia Ampla (Banyeres de Mariola), Séquia Ampla (Aiello de Malferit), són altres exemples extrets de TPV.

³⁸ L'Ample de Darrere i l'Ample de Davant (el Pinós) apareixen a TPV.

Sort Ampla-1

No és un adjectiu sols descriptiu. També ens planteja el fet que la majoria de sorts són estretes i allargades, resultat de la partició d'un bancal major. És veïna septentrional del pas del Mas de Celades, davall la costera.

Al terme de Vilanova d'Alcolea també apareix la Sort Ampla (ONOMA, II, 184, 24)

Sort Ampla-2

Sort extensa situada al pla Avall, propera a la pista dels avions.

Carreró Ample

CART. Vis 1:25.000 Carreró Ample

Assegador costerut que puja entre les heretats del mas de Gascó i del mas de Celades cap a la Lloma. La carrerassa Ampla (Torreblanca) i la carrera Ampla (Benassal) són exemples també de camins ramaders.

Pujador Ample

Ampla costera del nord-oest de la lloma de la Picossa. Entre la Piquereta i la cova de l'Auelo Tosses. També trobem el pujador Ample a Culla.

Portalet Ample TU

L'altra banda de l'església, sud

AMUNT

Amunt s'oposa a Avall direccionalment. El pla de Vistabella es divideix en dues grans partides: el Pla Amunt i el Pla Avall, tot prenent com a línia divisòria el camí Real de Mosquerola. A Borriol hi ha l'Horta d'Amunt, oposada a l'Horta d'Avall; observem, però, que la preposició modifica substancialment el sentit. Quan diem 'avall' o 'amunt' parlem d'un adverbí que ens indica direcció, tendència. En els casos en què s'acompanya de la preposició 'd'Amunt' i 'd'Avall' ens trobem amb una oposició estàtica, de situació. De fet, nosaltres, en les primeres enquestes havíem confós el sentit i li havíem atorgat una preposició que no duia.

En el nostre cas interessa destacar-ne el sentit direccional que pren l'adverbí i el fet entenedor que el poble es troba a l'alçada del bell mig.

Pla Amunt

Les coordenades que hem marcat, vàlides també per a la partida, són el Cap del Pla, la Creu del Mericano i la font de l'Espino.

el Pla Amunt [elplamún]

CART. PLANI Llano de Arriba (6) CAD Llano de Arriba IGC592-1949 Llano de Arriba M592-1993 Llano de Arriba 592-25000 Pla d'Amunt-II CMA Llano de Arriba 592 (3-1) ICV el Pla d'Amunt 592 (3-2), 592 (3-1)

Partida gran que pren el Pla de Vistabella fins la partida de Penyagolosa des del pas Real o camí de Mosquerolal. La Planimetria i el consegüent 1:25000 (CAD) el fa aplegar més enllà del Bovalar havent passat diverses referències al Llano de Abajo, potser tot confonent Amunt amb nord, més cartogràfic.

Pista del Pla Amunt

Pista del Mas de Gual

Des de la carretera de Sant Joan corre asfaltada creuant la rambla fins els clots d'extracció d'àrids. Després es transforma en pista sense asfaltar fins el mas de Monfort, de Gual, Mançanar...

Sorts del Pla Amunt

Sorts pertanyents al mas del Collet, mitgeres a la caseta del Villahermosano.

ANDELINO**Casa d'Andelino**

Al mas de Toni

Maset d'Andelino

Casa nova al nord del mas de Toni. Teulada rogenca pintada. És interessant la diferenciació entre 'casa', unitat familiar d'un mas, i 'maset', aïllat i nou, en aquest cas.

Casa d'Andelino TU

Entre el carrer sense Cap i el de Mossén Falcó

ANDRÉS

A TPV trobem nombrosos exemples amb 'Andreu' com especificatiu. Dubtem, però, que es tracte de la forma valenciana en tots els casos. La tendència normativitzadora, la hipercorrecció, desdibuixa la realitat toponímica i els canvis diacrònics. Altrament, a Atzeneta (Benat-2000) ja anotàvem l'Andreva com a tossal i partida, i Xodos comptava amb un corral d'Andreu.

Bancal d'Andrés

Dins els bancals del Poble. Entre la Rambla i el quadró del Mas de Collet o quadró de Baix.

ÀNGEL

“(Àngel) és derivat del nom grec *Àngelos*, donat als éssers espirituals enviats per Déu als homes, i significa, precisament, 'missatger, enviat'. (...) **Àngela** no es considera, actualment, la feminització del nom de l'Àngel de la Guarda, sinó un derivat de **Maria dels Àngels**” (Llull 2010, 36)

Els casos de Vistabella corresponen a l'antropònim, no als hagiòtopònims com Sant Àngel de Torrent o clotxó de l'Àngel a Artana. Els exemples que apareixen a TPV no anoten la transcripció fonètica per la qual cosa desconeixem si es tracta del so palatal o del velar, castellanitzat. A Atzeneta, també amb so velar anotàvem la sènia i el bancal d'Àngel.

Sí que ens apareix 'àngel' amb so palatal, que trobarem dins altres lemes, i, tot seguint els criteris ortogràfics esmentats, accentuem el lema ÀNGEL, en la forma catalana, mentre els topònims següents, amb el so velar, es grafien a la castellana.

Serradica de l'Auelo Àngel [serraíka lawélo ánxel]

Davant dels ametlers de l'Estrella.

ÀNGELA**Casa d'Àngela** [anxéla]

Carrer de Mossén Falcó

ANGUILA (Vg. *annex- Zootoponímia*)

Toll de l'Anguila³⁹

CART. Vis 1:25.000 Toll de l'Anguila

El trobem prop del Estrets, al riu Montlleó. Hi ha aigua a l'agost. "Anys enrere en lo toll hi havie anguiles".

Cal destacar l'ús de l'article 'lo', que no ens apareix a tota Vistabella però sí que es manté al Boi, tot eixamplant cap a ponent la isoglossa de Benassal i Culla.

ANOQUER [anogé] Vegeu també NOGUERA

A banda de l'arbre, que té magnífics exemplars al terme, mereixedors de topònim (anoguer del Molí, anoguer del mas del Gat...), trobem aquest fitònim com a especificatiu de diversos noms de lloc de Vistabella. A TPV trobem exemples amb les variants anouer i anoguer⁴⁰

Bancal de l'Anoguer

Pertany a la foia de l'Albagés, el més avaller dels bancals.

Foia de l'Anoguer

Foia del Mas de Monçó.

³⁹ Aljub de l'Anguila, la Canyada de l'Anguila (*Riba-roja de Túria*), Cova de les Anguiles, Toll de les Anguiles (*Llucena*).

⁴⁰ **Anouer, Anoguer** Barranc de l'Anouer (Llombai), Fonteta de l'Anouer (Beniardà), Barranc de l'Anoueret (Albaida), Camí de l'Anoueret (Sueca), Font de l'Anoueret (la Vall d'Uixó), l'Anoueret (la Vall d'Uixó), Barranc dels Anouers (Canet lo Roig, Tollos), Camí dels Anouers (València), Hort dels Anouers (Rafelguaraf), Molí dels Anouers (Potries), lo Fondo d'Anoguer (Alcalà de Xivert), Revolta de l'Anoguer (Cinctorres).

Noguer [é] Avenc del Noguer (*Famorca*), Barranc del Noguer (*Albaida*), Caseta Noguer (*Xodos*), el Noguer (*Famorca*), Font del Noguer (*Famorca, Suera*), Mas de Noguer (*Morella*).

Noguera [é] Barranc de la Font de la Noguera (*Moixent*), Barranc de Noguera (*Carcaixent*), Casa de Noguera (*Corbera, Sagunt*), Font de la Noguera (*Xixona*), la Noguera (*Benimassot, Vistabella del Maestrat*), Mas de la Noguera (*Llucena*), Mas de Noguera (*València, Vinaròs*), Roca Noguera (*Xodos*), Séquia de Noguera (*Almenara*).

Nogueral Camí del Nogueral (*Beneixama*), el Nogueral (*Beneixama, Bocairent, la Torre d'en Besora*).

Nogueràs lo Nogueràs (*Cervera del Maestrat*).

Nogueres [é] Camí de la Canyada de les Nogueres (*Casinos, Llíria*), Canyada de les Nogueres (*Llíria*), Finca dels Nogueres (*Crevillent*).

Nogueret [é] el Nogueret (*Cabanes, Vallibona*), Font del Nogueret (*Vallibona*).

Noguereta [é] Barranc de la Noguereta (*Xodos*), la Noguereta (*Aielo de Malferit, Xodos*), Tossal de la Noguereta (*Xodos*).

Nogueretes [é] les Nogueretes (*Castellfort*).

Noguerets [é] Barranc dels Noguerets (*Benasau, Benimassot*), els Noguerets (*Benasau, Benimassot, la Serratella*), Font dels Noguerets (*Benasau, Famorca*), Mas dels Noguerets (*la Serratella*).

Noguers [é] Mas dels Noguers (*Xert*), Pla dels Noguers (*Culla*).

Quadro de l'Anoguer

Vora la Pista del Boi, en passar la Rambla. Pren el nom de l'anoguer de la Torre Martines.

ANSELMO**Llastra d'Anselmo**

Una de les Llastres, al mas de Monçó.

Amb la forma normativa, sempre dubtosa, trobem mostres a Ibi (carrascal i font d'Anselm) i Alcoi (Clot d'Anselm)

ANTOLÍNO⁴¹

Els exemples de TPV potser responguen més a la 'normativització' que no pas a la realitat dels topònims.

Artiga d'Antolino

Capdamunt del barranc del Consell. Voltada de paret serrada.

Casa d'Antolino

Casa del Collado, separada del carròs de cases.

Tancat de Tolino

Davant el Collado de Baix, entre les dos pistes.

Afèresi d'Antolino o Sotolino, de Saturnino, amb creació d'hipocorístic. En aquest, però, per la proximitat amb els exemples referits a Antolino, pensem que n'és un variant amb afèresi.

ANTOLINA**Caseta d'Antolina**

Caseta de volta situada al Pla, vora el Pas. Victòria és la filla d'Antolina.

Xopar d'Antolina

Vora els hortets de la font del Mas de l'Hostal.

Pallissa d'Antolina TU

A les eres del Castell.

ANTON⁴²**Fonteta d'Anton**

Vora el camí de Culla, davall els avellaners de Climent.

⁴¹ Corral de l'Antolí (*Vilafranca*), Mas d'Antolí (*Catí, l'Alcora, Sorita*), Mas de l'Antolí (*Vilafranca*), Partida d'Antolí (*Catí*), Rambla d'Antolí (*Catí*).

⁴² Barranc d'Anton (*Sumacàrcer*), Barranquet de Bàrbara Anton (*Santa Pola*), Caseta de Rafael Anton (*Corbera*), l'Anton (*Finestrat*), la Costera d'Anton *Real de Montroi*, Mas d'Anton (*Vilafranca*), Pla d'Anton (*Cocentaina*), les Antonès (*Albocàsser*).

ANTONA

l'Antona

CART. PLANI La Antona (2) CAD La Antona IGC592-1949 La Antona 592-25000 La Antona-IV AM Mª de la Antuna

Partida que inclou la font i barranc de l'Antona. Es troba situada ente les pistes del mas de Benages i la de Sant Joan a la Banyadera. L'anotació del mapa de Alberto Martin (editor) ens mostra una Mª de la Antuna situada entre la Cambreta i el Mas Roig, dins el terme de Vistabella. Donada l'escala del mapa, però no seria d'estranyar que es referesca al mas de Benages, més proper a la coneguda font.

Viciano-2009, en comentar-nos una sèrie de correccions que es van dur a terme en un plànol de la zona de Penyagolosa que durant uns anys va circular entre els excursionistes, ja esmenta el cas de l'Antona:

“Els noms que comencen per “an” es prenen sovint per antropònims precedits per l'article personal “en”. Este no pareix ser el cas de l'Antona, que sembla ser un nom de lloc originat també per un antropònim però sense cap mena d'afegit. Cal tenir en compte la discordança entre el gènere del possible article personal o de tractament, i la terminació femenina del mot, i davant el dubte cal deixar-lo com sona.”

Molt encertada la darrera consideració si tenim en compte el vici de la hipercorrecció i l'ús abusiu de l'article personal, mas d'en Collet.

L'Antóna pda.d'on baixa un Bqet.veg.s.v.Velada 77.6,20x14 (-cf.T ona?-

La fitxa de Coromines també mostra la confusió de 'Velada' per Velart.

Barranc de l'Antona

CART. Vis 1:25.000 Barranc de l'Antona

Aboca al barranc de l'Avellanar i mou del tallafocs de la Lloma Velart

Font de l'Antona

CART. PLANI Manantial de la Antona CAD Manantial de la Antona Vis 1:25.000 Font de l'Antona

Al capdamunt del Barranc de l'Antona.

“ Otra conocida fuente de Vistabella es la de la Entona <<recomendada por sus salúferas virtudes>> y junto a la Sant Joan y la Pregunta, según Seijó, <<buenas para convalecientes, aunque es posible que los aires de Vistabella, pueblo situado a la vera del Penyagolosa, el pico más alto de la región, influyan lo suyo>> **Morell 1992-141**

ANTONIO⁴³

Els hipocorístics 'Toni' i 'Tonet' desplacen Antoni i apareix només un cas, modern sens dubte, d'Antonio. Dins la TPV apareixen nombrosos Antoni però sempre lligats al Sant; hi ha tantes ermites de Sant Antoni! La festa de gener se celebra a Xodos amb les tradicionals tres voltes amb el bestiar que encara hi resta i el vingut d'altres llocs. A Vistabella també lligada al foc i les corregudes de matxos i algun cavall.

Artiga de l'Auelo Tonet

Artiga veïna del barranquet de les Pedrisses.

Mas de Toni

CART. PLANI Toni CAD Toni

Partida que envolta el mas homònim.

Mas de Toni

CART. PLANI Casas de Toni, pajar CAD Casas de Toni (Pajar) Toni IGC592-1949 Mª de Toni (Caserío) M592-1993 Masía de Toni (Chozo) 592-25000 Mas de Toni-II CMA Masía de Toni 592 (3-1) ICV Mas de Toni 1150 592 (3-1) 1:100.000 Alcora Masía de Toni Vis. 1:25.000 Mas de Toni

Potser aplegara als dotze o 14 veïns. Raquel recorda aquestos: Inocencio, Toni, Festiva, Dominga, Andelino, Serafí, Amadeo, Luciano, Ramon, Juan, Hipólito i Rufino. Raquel n'és la informant. Fa deu anys, aproximadament que el mas es va buidar. Ara, finals d'agost del 2002, els trobem apanyant una pallissa. Aquesta restauració acabarà amb moltes teulades perquè se substitueixen els cabirons i les teules per planxes de metall ondulat. Cada casa tenia el seu forn

Casa de Toni

Al mas de Toni. Dóna nom al mas, perquè 'tota la contribució la portae ell'

Costera del Mas de Toni

Entre dues parets serrades, com una gronsa s'enfila cap al capoll de la lloma.

Pou del Mas de Toni

CART. Vis. 1:25.000 Pou del mas de Toni

Al mas de Toni. Dalt de les Foies

Prat del Mas de Toni

Equival a pati del mas. No hi ha herba abundant i es troba ple de clapisses. Hi ha d'haver una metonímia d'altres masos

Solls del Mas de Toni

Vessant nord del mas

Serrada del Mas de Toni

Volta l'esmentat mas, les foies i els hortets fins els Clapissals.

Sortetes del Mas de Toni

CART. Vis. 1:25.000 Sortetes de mas de Toni

S'inclou les Sortetes de Raquel. Entre el mas i la Rambla.

Casa del Tio Toni

De les tres cases juntes, la que està pintada, a l'Alberta, la més septentrional.

Casa de Pau del Mas de Toni TU

Una de les cases del Mas de Toni, al Desvio

Cases del Mas de Toni TU

Als bancalets del Castell, abans d'aplegar al Portalet

Casa d'Antonio TU

Al carrer d'Atzeneta mirant a llevant

APOLONIA⁴⁴

Sovint amb afèresi [polónja] i [palónja]. Llul-2010, p. 43, ens parla de la presència d'aquest antropònim a Mallorca i de les raons de la reducció a Polònia i, fins i tot, Peloni.

“Recordeu que la pèrdua de la *a* inicial àtona es produeix en la pronúncia darrere de l'article femení normal o el personal *na*: sona igual *n'Apolòni(a)* que *na Polòni(a)*
Prové del nom grec *Apollonios* 'pertanyent o relatiu a Apol·lo', el déu grec identificat amb el sol.

En el santoral hi ha diversos sants de nom *Apol·loni* i sembla que només una santa anomenada *Apol·lònia*, verge i màrtir a Alexandria, advocada contra el mal de dents i de queixals, de la qual se celebra festa el 9 de febrer.

En tots els casos es troba lligat a l'antropònim castellà Rosa, realitzat amb [s] i [ó]; [rósa palónja] i [rósa polónja], tal i com expressem en l'escriptura dels següents exemples:

Artiga de Rossa Apolónia

Entre les artigues de vora camí de Culla i el mas de Medall

Bancal de Rossa Apolónia

Dins els Bancals del Poble. Entre la pista del Mas de Gual i el Quadró del Mas de Collet

Caseta de Rossa Apolónia

A l'artiga homònima, prop del mas de Medall

les Pedrisses de Rossa Apolónia

Heretat situada al vessant nord del tossal del Mas de l'Hostal, veïna de les Pedrisses.

Hort de Rossa Apolónia

Horts del Fontanal de Dalt. El més avaller

Tossalet de Rossa Apolónia

Prominència que les partides separa els Freginals de Serradiques

Casa de Rossa Apolónia TU

Camí del Raval de Sant Roc

⁴⁴

Sobre Aquesta santa d'Alexandria podeu consultar bibiloni.cat/blog/?p=1782

Corralets de Rossa Apolónia TU

Camí del Raval de Sant Roc

Patí de Rossa Apolónia TU

Carrer de la Costa

APOTECARI

Apotecari, sovint amb afèresi [potekári], és el farmacèutic; també *der Apotheker* en alemany, que manté l'etimologia grega.

Casa de l'Apotecari Casa d'Emilio l'Apotecari, Casa de Serafí del Molí Més Alt

Hi havia farmàcia i la va vendre a Serafí del Molí Més Alt.

Carrer del Forn Vell, 6

Casa d'Emilio l'Apotecari [míljolpotekári] *variants supra*

Carrer del Forn Vell, 6

ARAGON

Si bé Aragó⁴⁵ o el gentilici⁴⁶ bateja diversos topònims del PV i és obvia la influència dels pobles aragonesos en la realitat de Vistabella, aquest prové d'un antropònim 'Joseph Aragon' recollit ja en visures del XVII. No hem de caure, doncs, tal i com ens va passar en el mapa del Tossal, en la hipercorrecció.

el Corral d'Aragon

CART. PLANI Corral, Pajar CAD
Corral, Pajar CART. Vis 1:25.000
Corral d'Aragó

Mas esdevingut, ara, corral per a tancar la ramera de 370 ovelles de Juan del Mas de Mor. Les diverses heretats, molatella, tossal, llometa.. que apareixen a les visures amb l'especificatiu d'Aragon no són lluny d'aquest indret, però resulta difícil establir-ne

la ubicació exacta de cada topònim històric. Es tracta d'ambdues bandes del barranc de l'Avellanar. Potser el mas corresponga a l'actual mas de Mor, que només apareix esmentat en la visura més recent (1759). També s'addiu amb el mas de Benages Vell, on avui trobem un bancal conegut com la lloma de Climent, que apareix com un dels propietaris de l'antiga heretat d'Aragon. Anotem, doncs, només alguns exemples apareguts a les visures

⁴⁵ Camí d'Aragó (*Olocau*), Camí Real d'Aragó (*Llucena*), Canyada Real d'Aragó (*Llombai, Montserrat*), Font d'Aragó (*Xodos*), lo Mas d'Aragó (*Cervera del Maestrat*), Mas d'Aragó (*Cervera del Maestrat*), Pas Real d'Aragó (*Llucena*), Passeig d'Aragó (*Alboraia*), Vereda Real d'Aragó (*Onda*).

⁴⁶ Cova dels Aragonesos (*Atzeneta del Maestrat*), Serra dels Aragonesos (*la Pobla de Benifassà*).

1658 pasada la heretat de Aragon, *olim* de Malloí 56 1687 en la heretat de Aragon y huy de M^o Lluís Climent 68v 1658 davall lo tosal de la heretat de dit Aragon 56v 1658 sobre lo mas de dit Aragon, *olim* de Monsó, trobaren una fita y una creu + 56 1687 volta del camí dels Collados sobre lo mas de dit Aragon, *olim* de Monsó 77 1658 anaren a la Molatella de Na Cadirera, que és de Joseph de Aragon, *olim* de Monsó 56v 1759 en la dita llometa dels hereus de Juan Antoni Climent, y antes de Joseph Aragon dóna la visura passada, y primer de Seguer 50

També a les visures aparèix una heretat de Joan d'Aragon que sembla coincidir en l'espai amb l'actual corral d'Aragon.

Bassot del Corral d'Aragon

Nord del corral

Font del Corral d'Aragon

CART. Vis 1:25.000 Font del Corral d'Aragon

Al capdamunt del barranc dels Ciressos

Prat del Corral d'Aragon

Vora la foieta dels Prats

Tossalet del Corral d'Aragon

CART. Vis 1:25.000 Tossalet del Corral d'Aragon (1328m.)

Entre el barranc del Jauguet i el barranc dels Prats. Al capoll hi ha el pla on s'ubica el Corral d'Aragon.

Alvenc del Corral d'Aragon *Avenc del Mas d'Aragó*

CART. Vis 1:25.000 Alvenc del Mas d'Aragó

En los pinares del MAS D'ARAGO. (1295 m.) Tiene tres bocas de entrada, pero la más accesible es la central. La cavidad está constituida por una sola galería inclinada, con una pequeña sala en el extremo inferior. El recorrido es de 24 metros, con un desnivel entre el extremo superior y el inferior de 8 metros. La salita tiene 9 x 7 metros. Predominan las formas erosivas.

En la descripció que ens ofereix el Grup d'Espeleologia de Castelló, hom opta per la hipercorrecció i traducció d'un topònim que hem sentit i llegit com Aragon.

ARCS⁴⁷

⁴⁷ TPV Arc de Cabanes (*Cabanes, la Vall d'Alba*), Avenc de l'Arc de Penyacalba (*Culla*), Barranc de l'Arc (*Benimantell, Llombai, Nàquera, Sella*), Carrerassa de l'Arc (*Cabanes*), Cases de l'Arc (*Benimantell*), el Barranc de l'Arc (*Llombai*), el Pla de l'Arc (*la Vall d'Alba*), l'Arc (*Agost, Beniatjar, Culla, Llombai, Sella*), Mas de l'Arc (*la Vall d'Alba*).

Element constructiu

Mas dels Arcs

CART. PLANI Masía de los Arcos, Zahurda CAD Masía de Arcos, Zahurda IGC592-1949 M^a de los Arcos M592-1993 Masía de los Arcos 592-25000 Mas de los Arcos-II CMA Masía de los Arcos 592 (3-2) ICV Mas dels Arcs 1234 592 (3-2) CART. Vis 1:25.000 Mas dels Arcs

En aquest mas va viure Marcelino, pare de l'actual alcalde (2010). A més de les dues cases (la de ponent enrunada i abrigada per les sarses) hi ha un antic corral de bous (potser la *zahurda* dels mapes, tot i que aquest vocable equival a 'soll' de porcs, que no de bous) que avui és vivenda ocasional restaurada. Comptaven amb dues eres, al nord-est de les cases. Hi acudia Modesto de l'Ombria (Modesto del Mas de Lluís) per deixar-hi els basos quan era temporada. La colla de Xodos hi feia l'esquilada. Quan sortien de casa Marcelino per entregar-se hi van ser assassinats dos jòvens a mans dels nacionals (els moros en aquest cas) el 1938. Un encara està soterrat allí.

Noms dels que allí van viure: Antonio i Matilde (germana de Basílio) i Dolors i Hipòlito

Barranquet del Mas dels Arcs

CART. Vis 1:25.000 Barranquet del Mas dels Arcs

Mou del bassot del Mas dels Arcs, vora la caseta, ja prop de la pista del pla de la Creu. Aboca a la rambla del Pla després de passar el mas i creuar la carretera de Sant Joan. Hi trobem, voltant el pou, un xopar que serveix d'assestador als ramats.

Arcs de la Pedrera (*Morella*), Arcs de Santa Llúcia (*Morella*), Barranc dels Arcs (*Altea, Elx*), Camí del Mas dels Arcs (*les Coves de Vinromà*), els Arcs (*Albalat dels Tarongers, Algar de Palància, Altea, Castell de Castells*), Mas dels Arcs (*les Coves de Vinromà, Vistabella del Maestrat*), Pas dels Arcs (*Estivella*), Urbanització Els Arcs I (*Llíria*), Urbanització Els Arcs II (*Llíria*). També, cova dels Arcs (Atzeneta del Maestrat).

Pou del Barranquet del Mas dels Arcs *Pou del Barranquet*

Pou amb piques ombrejat pels xops que fan de sester.

Bassot del Mas dels Arcs

Al capdamunt del barranquet. Hi havia uns bancals que avui han esdevingut pinar. Hi ha un altre vora el mas.

Camí del Mas dels Arcs

CART.PLANI Camino del Mas de los Arcos CAD Camino del Mas de los Arcos

Travessa el Mas dels Arcs i de Mançanares per aplegar al Mas del Collet

Caseta del Tio Serafí del Mas dels Arcs

Al ginestar de l'Alberta, la més amuntera, veïna de la del Tio Lluís del Mas de Gual

Coscollar del Mas dels Arcs

Tram de llevant de l'ombria del Mas dels Arcs.

Foia del Mas dels Arcs

Entre la Mineta i el mas

Ombria del Mas dels Arcs

CART. Vis 1:25.000 Ombria del Mas dels Arcs

Vessant nord del Tossal del Mas del Surdo.

Ribassal del Mas dels Arcs

Dalt del mas, creuat per la GR-7 el Ribassal es troba partit per la paret serrada que divideix les heretats dels dos masos.

Senda del Mas dels Arcs

CART. PLANI Senda del Más de los Arcos CAD Senda del Mas de los Arcos

Entre el mas dels Arcs i el Camí del Mas de Gual

Solana del Mas dels Arcs

CART. Vis 1:25.000 Solana del Mas dels Arcs

De les saleres d'Amadeo guaita sobre el barranquet del mas. Hi ha un dens carrascal on s'amaguen els senglars. Basílio va llençar unes pedrades per veure si eixien. Hi ha algunes roquetes i clotxetes d'aigua.

Sorts del Mas dels Arcs

CART. Vis 1:25.000 Sorts del Mas dels Arcs

Ja en el pla de Vistabella, a ambdues bandes de la rambla de Sant Joan.

Casa de Tolino del Mas dels Arcs TU

Racó del Carrer

Casa del Tio Serafín del Mas dels Arcs TU

Carrer Sense Cap, 20

Casa de la Tia Àngela de Serafín del Mas dels Arcs **TU**

Carrer Sense Cap, 19

Casa d'Àngel del Mas dels Arcs **TU**

Carrer Sense Cap, 1

Els Arcs **TU**

Porxet situat al carrer Major, 8

Bar dels Arcs **TU**

Carrer del Forn Vell, 2

ARENA i derivats

Son nombrosos els exemples arreu del PV. Cal tenir-ne en compte, però, la ubicació. Alguns dels topònims són costaners. En el nostre cas, es tracta de sediments aportats per la Rambla, el riu de Montlleó o algun barranquet.

Bancal de l'Arena⁴⁸

Dalt del Planàs del Molí del Pas. Proximitat al riu.

Bancals de l'Arena

CART. Vis 1:25.000 Bancals de l'Arena

Al mas de Benages Nou

l'Arenal-1⁴⁹ *els Arenals*

CART. Vis 1:25.000 l'Arenal

Partida situada entre la carretera de Sant Joan i la rambla, davant els terrers del Mas del Collet. Abundancial geològic producte de les aportacions de la rambla?

L'enquesta realitzada a dos veïns, ens dóna la solució diferent en el nombre, la qual cosa manifesta la facilitat amb que es pluralitzen els abundancials.

els Arenals⁵⁰ *l'Arenal***Alvenc de l'Arenal**

Se situa vora la carretera de Sant Joan, a l'Arenal.

⁴⁸ Arena (*Albalat de la Ribera*), Camí d'Arena (*la Canyonada*), Camí de l'Arena (*Alzira, Corbera, Onda*), Camí de la Cova de l'Arena (*Benifairó de la Vallidigna*), Cova de l'Arena (*l'Alcúdia de Crespins*), Coves de l'Arena (*Fageca, Millena*), Covetes de l'Arena (*Ontinyent*), el Bancalet de l'Arena (*Santa Pola*), la Cova de l'Arena (*Alzira, Guadasséquies*), les Coves de l'Arena (*Salem*), Lloma de la Cova de l'Arena (*Benissoda*), Muntanyeta de la Cova de l'Arena (*Benifairó de la Vallidigna*), Pont del Pas de l'Arena (*Sueca*).

⁴⁹ Basses de l'Arenal (*Borriol*), Camí de l'Arenal (*la Pobla Llarga*), el Pla de l'Arenal (*Olocau*), Fondo de l'Arenal (*Montcada*), l'Arenal (*Borriana, Borriol, Fortaleny, Nàquera, Palma de Gandia, Xàbia*), l'Arenal de Pruna (*Petrer*), Platja de l'Arenal (*Calp, Xàbia*), Pont de l'Arenal (*Borriol*), Rec de l'Arenal (*Fortaleny*), Tossal de l'Arenal (*Parcent*).

⁵⁰ Alqueria dels Arenals (*Sagunt*), Braçal dels Arenals (*Xàtiva*), Canalets dels Arenals (*Santa Pola*), el Pla dels Arenals (*Llutxent, Quatretonda*), els Arenals (*Carlet, Elx, Llocnou de Sant Jeroni, Moixent, Puçol, Sagunt, Xàtiva*), Platges de l'Altet o dels Arenals del Sol (*Elx*), Séquia de la Mota dels Arenals (*Gandia*), Urbanització Arenals del Sol (*Elx*).

Boca circular petxena que mira al cel, de sólo 0'60 metros de diàmetre, dandolugar a un pozo de -6'40 metros, casi vertical, que presenta una estrechez a los -3'10 metros de la boca (0'6 x 0'4 m.) y cuyas dimensiones medias, del pozo, son 7 x 0'8 metros.

Toda la sima está cubierta de arcilla muy rojiza y pegajosa. En el fondo de la cavidad hay restos de animales muertos y basura que pueden producir contaminación de acuíferos cercanos

El GEC el situa entre l'Arenal i els Terrers, a la partida coneguda com Bancals del Poble.

l'Arenal-2

CART. Vis 1:25.000 l'Arenal

Amb forma de cova, lloc d'on s'extreia, sauló i terreta per escurar, vora el camí de l'Estrella, ja prop de la Calleja.

les Arenes⁵¹

CART. Vis 1:25.000 les Arenes

Paratge situat davant la portera del Carro, al mas de Gual. S'hi sembrava sobre el sòl arenós.

ARÉS

Cognom

Casa d'Arés-1 **TU** *casa d'Enrique d'Arés*

Part de l'antic casalici o palau. Carrer de la Presó,1. El propietari actual viu a Barcelona.

Casa d'Arés-2 **TU** *casa d'Eduardo d'Arés*

Viuen a Barcelona. Carrer Sense Cap, 7

Casa d'Eduardo d'Arés **TU** *casa d'Arés-2*

El sintagma *d'Arés*, amb la preposició, l'exposem a 'Antroponímia'.

Casa d'Enrique d'Arés **TU** *casa d'Arés-1*

ARGILA

Bancal de l'Argila⁵²

Nord del mas Roig. A la veïna Benassal trobem el collet de l'Argila. Culla ens aporta un mas de l'Argilar i Atzeneta el barranc de l'Argilaret.

⁵¹ Arenes (*Estivella*), Camí d'Arenes (*Estivella*), els Plans d'Arenes (*Cinctorres*), la Divisió d'Arenes (*Estivella*), les Arenes (*Algemesí, València*), Platja de les Arenes (*València*).

⁵² Barranc del Pouet de l'Argila (*Quatretonda*), Camí de l'Argila (*Bétera, la Pobla de Vallbona*), Fondo de l'Argila (*la Vall d'Ebo*), l'Argila (*Bell-lloc, la Pobla de Vallbona, Quatretonda*), Mas de l'Argila (*Bell-lloc*).

les Argiles⁵³

Bancal situat al nord del barranquet del Mas dels Arcs. Entre el mas i el Quadró. El mateix topònim apareix a Catí i la Salzadella.

Bancal Argilós

L'adjectiu que ens marca la composició d'aquest bancal no dona cap topònim conegut fora del terme. Vegeu 2.2.2 Lingüística.

Trobem aquest bancal baix de la pista del Pla de la Creu a Sant Joan, dins el mas de Mor.

ARGILAGA (Vg. 2.2.4 Fitotoponímia)

Arreu del terme trobem l'argilaga negra i, només a les cotes més baixes, la blanca. Amb tot, excepcionalment hem localitzat argilaga blanca al pla de Vistabella. La raó ens l'aportà Raimundet que ens féu saber que segurament la llavor havia arribat amb uns camions que portaven grava per fer la pista del Mas de Gual. També al Bovalar se'n troba alguna i ens feien saber que no medraven.

Font de l'Argilaga⁵⁴

CART. Vis 1:25.000 Font de l'Argilaga

Dalt de la Moleta, al Mansanar

l'Argilagar⁵⁵

CART. Vis 1:25.000 l'Argilagar

Entre les serrades del Carrascal i la pista del Mas de Monfort. També a la veïna Culla hi ha un mas de l'Argilagar. Vg. 2.2.2 Lingüística.

ARNAU⁵⁶

"Prové del nom visigot que apareix a documents catalans dels segles IX i X, escrits en llatí, com a *Arnaldus*, compost amb un antic mot germànic, *arn*, 'àguila', i *waldo* o *aldo* 'poder, domini'." (Lull-2010, p.46)

⁵³ Coll de les Argiles (*Xert*), Font de les Argiles (*Vallibona*), Mas d'Argiles (*la Pobla de Benifassà*), Mas de les Argiles (*Vallibona*), Mola de les Argiles (*Vallibona*).

⁵⁴ L'Argilaga (*la Pobla del Duc*, *Peníscola*), Morro de l'Argilaga (*la Vall d'Alcalà*), Pla de l'Argilaga (*Peníscola*), Lloma de les Argilagues (*Simat de la Vallidigna*).

⁵⁵ Argilagar del Rullo (*Vilamarxant*), l'Argilagar (*Benicolet*, *Guadassuar*, *l'Alcúdia*, *Ontinyent*), Séquia de l'Argilagar (*Guadassuar*).

⁵⁶ Barranc d'Arnau (*Herbers*), Barranc de la Font d'Arnau (*Vallada*), Bosc d'Arnau (*Herbers*), Camí del Corral d'Arnau (*Onda*), Clots d'Arnau (*Alcalà de Xivert*), Font d'Arnau (*Herbers*), Mas d'Arnau (*Herbers*, *Rossell*), Maset d'Arnau (*Herbers*), Ombria d'Arnau (*Herbers*), Solana d'Arnau (*Herbers*), Tossal d'Arnau (*el Poble Nou de Benitatxell*).

Artiga d'Arnau

Davalla des del collet dels Racons a la carretera, revolta.

Carrascal d'Arnau

Esquerra de la pujada del carreró Ample

Caseta d'Arnau

Una de les tres casetes de pedra seca situades entre el pas i el mas de Celades

Caseta de l'Auelo Arnau

De pedra seca, davant de l'entrada del carreró Ample, al mas de Celades

Casa de José d'Arnau TU [xosé darnáw]

Carrer Sense Cap, 25. Al cap del carrer.

Casa de Gilberto d'Arnau TU [xilbértó darnáw]

Carrer Major, 30. Entre el carrer Sense Cap i el de Mossén Falcó.

Casa d'Adelaida d'Arnau TU

Sant Roc, 8

Casa de Nel·lo Arnau TU

Carrer Sense Cap, 24.

Casa de Natàlio d'Arnau TU

Té unes manisetes amb un retaule de Jesucrist i el pare, i un escut nobiliari. Els cantos en pedra i la casa emblanquinada i la canal de coure. Carrer Major, 7

Casa de Donís d'Arnau TU

Donís per Dionís. Carrer de Sant Roc, 9

ARQUITECTE

Casa de l'Arquitecte⁵⁷

Carrer de Mossén Tenesa, parell. Pintada de blau i blanc, amb ràfel nou.

ARRANCADA

la Roca Arrancada [la'rokaran'ka]

Paratge veí de la pista, vora l'entrador de l'Albagés.

ARRÒS⁵⁸

⁵⁷ A Benassal, xalet de l'Arquitecta.

⁵⁸ Camí de l'Arròs (*Cullera*), Camí de la Canyadeta de l'Arròs (*Montserrat*), la Canyada de l'Arròs (*Montserrat*), Molí d'Arròs (*la Font d'en Carròs*), Pla d'Arròs (*Oliva*), Pou de l'Arròs (*Torreblanca*).

Bassa de l'Arròs

Bassa situada a la Canaleta de Baix, al capdamunt d'un dels barranquets que aboquen al dels Canalissos. Es tracta d'una bassa on es cria la boga. Federico del Mas de Peris no recorda cap planta de l'arròs que, a més, en aquestes altituds no se n'ha criat. Potser el fet que la boga visca inundada com l'arròs explique el nom. També veiem boga a la Xaparra de Baix.

ARSENIO⁵⁹

Freginal d'Arsénio

Arsénio del Mas Vell (en la fotografia, junt a la dona) ha estat el nostre informador de la zona compresa entre les Pedrisses i el collado del Boi.

Aquest bancal se situa al nord del nucli urbà, dins els Freginals.

ARTIGA ⁶⁰

Es tracta d'un mot viu arreu de les terres que hem enquestat -Xodos, Vistabella, Benafigos o Atzeneta-⁶¹ i que fins ara definíem com un 'conjunt de bancalets de tamany variable que es troba a l'aiguavessant d'un tossalet o lloma'⁶² En les enquestes realitzades al terme de Vistabella hem pogut constatar que si bé es manté la validesa de la definició com a conjunt de bancalets, caldria eixamplar el seu significats també a zones menys inclinades com el capdamunt d'algunes llomes planes, 'les Navades', on hi ha també diverses artigues conformades per bancals més grandets i amb poc de desnivell. Altrament, en el text sí que es descobreix el sentit d'artigar com a feina propera a la d'arrabassar. '*Gabriel Forés havia fet una **artiga** y havia llaurat en lo camí*'(13,34). Una bona definició que replega la causa i l'efecte la trobem al Recull de Terminologia Muntanyenca (RTM): '**Artiga** f agr Tros de terra, anteriorment cobert de bosc, de garriga, etc. preparat per al conreu temporal segons un sistema elemental de rompuda'⁶³

l'Artiga

CART. Vis 1:25.000 l'Artiga

Finqueta situada al nord-est del tossal del Mas de Monçó

Alvenc de l'Artiga

CART. Vis 1:25.000 Alvenc de l'Artiga

Per les coordenades que dóna el GEC sembla trobar-se al nord del tossal de Monçó. A més ja hi vam recollir l'Artiga, propera al barranc de l'Assor

Boca de buen tamaño seguida de una vertical. Algunas referencias hablan de que una pequeña niña de las masías de los alrededores bajaba la vertical sin ningún tipo de ayuda.

Bancals de l'Artiga Artiga del Tossal

Heretat del mas de l'Hostal situada al capdamunt del carrascal, dalt dels bancals del Tossal.

Barranquet de l'Artiga

Davalla des del Pas de la Serra de la Batalla, al nord del mas de la Serra i aboca a l'artiga del Mas del Boiro

⁶⁰ Barranc de l'Artiga (*Castell de Cabres*), l'Artiga (*Artana, Cervera del Maestrat, la Salzadella, Ribesalbes, Vilar de Canes*), Pou de l'Artiga (*Vilar de Canes*), Tossal de l'Artiga (*Costur*), l'Artigó (*Vilanova d'Alcolea*), Mas de l'Artigó (*Vilanova d'Alcolea*), les Artigues (*Portell de Morella*).

⁶¹ l'Artiga, l'Artigó (Atzeneta), barranc de l'Artiga, els Artigons (Xodos), barranc de l'Artiga (Benafigos), l'Artiga (Culla), los Artigones (Mosquerola), les Artigues (Benassal) las Artigas, el Artigón (Villahermosa).

⁶² Bernat-2000 (41, 95 i 96)

⁶³ RTM, pg.15

l'Artiga Artiga del Mas del Boiro

Al mas del Boiro. Finca que davalla dins el mas cap a la carrasca

Carrasca de l'Artiga

CART. Vis 1:25.000 Carrasca de l'Artiga

Al capdavall de l'Artiga, dins el mas del Boiro, té dues soques grosses que s'obren.

Caseta de l'Artiga

Caseta de pedra seca al mas del Boiro

l'Artiga

Al Mas de Pelegrí o al Carrascal. Darrere del Mas del Carrascal

les Artigues

CART. Vis 1:25.000 les Artigues

Baix del Mas de la Serra

els Artigons-1

Baix de les Calçades, vora el barranc de la Cova Forés. Vg. a Lingüística el diminutiu que trobem en aquest lema amb les variants -eta, -ó; artigueta / artigons.

els Artigons-2

CART. Vis 1:25.000 els Artigons

Al mas de Gascó. Conjunt de bancalets que puguen cap al carreró que separa aquestes heretats del carrascal del Cacauero

els Artigons-3

CART. Vis 1:25.000 els Artigons

Baix del mas de Gual. Conjunt de petites artigues abancalades (foto)

els Artigons-4

CART. Vis 1:25.000 els Artigons

Vora el camí de l'Estrella, baix de l'ombria del Bovalar

l'Artigueta-1

CART. Vis 1:25.000 l'Artigueta

Situat baix del Troncassal, tot voltat de paret, entre la pista i l'assegador de la Serra del Boi.

l'Artigueta-2

Conreus situats dalt del maset de l'Auelo Fèlix.

Mas de l'Artiga

Caseta de l'Auela Lunera

CART. CAD. Mas de la Artiga, PLANI Mª de la Artiga, Vis 1:25.000 Caseta de l'Aulea Llunera

Entre la mas de Peris i el Planillar

***ARTURO*⁶⁴**

Antropònim castellà.

Bancal d'Arturo

Dins els bancals del Poble. Pujant cap a la carretera de Sant Joan, el segon.

Freginal d'Arturo

Damunt de la font de Dalt, costera del Calvari.

Casa d'Arturo TU Alimentació Salvadó

Carrer Nou. Hi trobem la tenda dels hereus del mas de Farsa

***ASENSIO*⁶⁵**

No apareix com a sant, tot i que bateja el poble de San Asensio (la Rioja). Hi ha, això sí, un beat Florentino Asensio que hom celebra el 9 d'agost. A Xodos, mas d'Assénsio, el vam sentir amb [s], tot i que apareix amb [z] als exemples de la TPV. Els casos d'Assenci de TPV potser es relacionen amb el cognom, que encara manté la forma valenciana, o amb criteris de normativització.

Molí d'Assénsio

L'exemple, aparegut a les Visures, és històric “ *per ser tart se n'anaren a fer nit al molí de Asséncio*” (1759, 56) i podria tractar-se de qualsevol dels molins situats a la foia d'Ores.

ASSESTER

Per al significat general del mot assester vid. Genèrics. Trobem, a la veïna Benassal, la roca de l'Assester i a Xodos un assester dels Bous. Els exemples de TPV responen a les formes 'sester' i derivats.

l'Assesteret

A l'ombria del Cabeço de Gargant, capdamunt del barranc de l'Avellanar, prop de la Font de la Rabassa.

⁶⁴ Cisterna d'Artur (*Llucena*), Corral d'Artur el Cerer (*Llombai*). Potser es tracte de correccions a 'Arturo'.

⁶⁵ Barranc d'Asénsio (*Real de Montroi*), Casa d'Asénsio (*Alzira*), Caseta d'Asénsio (*Carcaixent*), Mas d'Asénsio (*Ares del Maestrat*). Corral d'Assenci (*Picassent*), Pago d'Assenci, Pinar d'Assenci (*Alcoi*), lo Assenci (*Alacant*).

Carrasca de l'Assester

CART. Vis 1:25.000 Carrasca de l'Assester

Carrasca situada en el planet de baix del mas de Collet on assestavem els ramats. Hi ha un preciós carrascal mesclat amb pinar

ASSOLAT⁶⁶

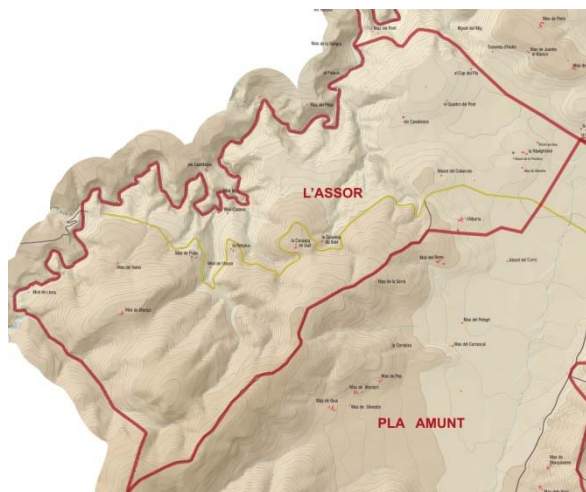
Dissortadament l'adjectiu més present arreu dels masos abandonats. Troba en la TPV diversos exemples.

Mas Assolat [el má solát]

Restes d'un antic mas situat a ponent de l'actual mas de la Lloma.

ASSOR [asór]

Trobem també 'assor', a més del barranc i tomo de Vistabella, en altres termes del voltant: a Xodos, el Pou de l'Assor (mas) i pou de l'Assor (hidrònim), i la rambla de l'Assor en algun espai de la Setena, tal i com vam poder llegir en un manuscrit de l'arxiu de Culla. Crida l'atenció el manteniment de la -r final en la seua pronúncia. Coromines parla d'un 'Assor'⁶⁷, Onom.Cat.-II-252b9, parròquia que hauria estat a la vall d'Àneu. No en diu res, però, sobre llur significació. Moreu-82 relaciona 'assor' amb 'el mur'. Potser les parets que encinglen aquest barranc, o algun assut que portara l'aigua fins el molí homònim, en justifiquen el nom. Almassora també s'hi relacionaria, 'la ben emmurallada'. Altres l'han escrit com si es tractés de l'astor, esparver en la zona. Potser l'estudi de l'altre Assor (topònim avui desaparegut), situat a l'extrem oposat del terme, ens poguera donar llum. Al Montsià vam recórrer un barranc de l'Astor amb pronúncia de la -r final, la qual cosa ens va fer revisar el partit pres.

Pel que fa a les variants cartogràfiques i les conseqüències de la castellanització, vid. Annex Cartografia i l'annext de Zootoponímia.

⁶⁶ Barraca Assolada (*Catí*), Muntanya Assolada (*Alzira*), el Molí Assolat (*Carcaixent*), Maset Assolat (*Portell de Morella*).

⁶⁷ Potser es tracte del mateix que Arbués-Oliver (BISO 93, 574) esmenten com a topònim documentat al Pallars.

l'Assor

Extensa partida del terme que inclou els masos existents entre la serra de la Batalla i el riu Sec, des del barranc del Molló fins el pas Real de Mosquerola. De nord a sud són els següents: el Cap del Pla, el Quadró del Pont, els Canalissos, la Ribagrossa (amb el maset de Fèlix, maset de la Primitiva i mas de Silvestre), maset del Catxerulo, l'Alberta, la Canaleta de Baix, la Canaleta de Dalt, molí Caldero, la Penyica, mas de Prats, molí de l'Assor, mas del Xatxo, molí de Lluna i mas de Monçó.

Barranc de l'Assor

CART. PLANI Barranco del Azor, Nacimiento CAD Bco del Azor IGC592-1949 Bco del Azor M592-1993 Barranco del Azor 592-25000 Barranc del Azor-I CMA Barranco del Azor 592 (2-2), 592 (2-1) ICV Barranc de l'Assor 592 (2-1), 592 (2-2) Vis 1:25.000 Bc de l'Assor

DOC Visures 1555 a la part del barranch de l'Açor 19 **1597** y damunt lo barranch de l'Assor 77 **1615** damunt lo barranch de l'Assor 119v **1634** damunt lo barranch de l'Assor 204v **1658** Y damunt lo barranch de l'Assor 49v **1687** damunt del barranch de l'Asor 72v **1715** Y damunt lo barranch de l'Assor, y passada la dita masada de dit Monferrer 134 **1759** damunt lo barranch de l'Assor 33

Davalla des de la font de la Fam, creuant la carretera del Puerto entre grévols, voreja el molí de l'Assor i aboca al Montlleó vora el molí Calderó. En el seu recorregut hi ha d'haver trams de séquia i vam trobar una mena de corral o restes de paret de les quals no vam saber-ne el sentit.

Açor, Molí i pda.de l' – vora el Montlleó més avall dels Canalissos però més amunt del mas i Cantalar del Pont (20X19), 79.1, 18X18

Molí de l'Assor [molílasór]

CART. PLANI Molino del Azor CAD Molino del Azor IGC592-1949 Mº Azor M592-1993 (desplaçat al Mas de Prats) ICV Molí de l'Assor 1128 592 (2-1) 1:100.000 Alcora Molí Azor. Vis 1:25.000 Molí de l'Assor

Mal situat a l'1.10.000, on es confon amb el mas de Prats, es troba vora el barranc de l'Assor que, amb la fonteta de la Fam, es nodria sovint d'aigua per a moure els mecanismes del molí. Dues moles, una per al blat i l'altra per a animals. També hi ha la límpia. Es troba desteulat i amb perill d'assolar-se. Alvaro i Lissa (Elisa) van ser els darrers moliners que recorda Raimundet. També els pares de Manuel: Manolo i Malena.

“És a l'esquerra del barranc Azor. El casal s'està enfonsant i és una llàstima perquè colgarà de runes tota la maquinària, encara en bon estat, que hi ha a la sala de moldre. Els elements del carcabà ja són molt malmesos” Barberà 369

“Vivió y laboró en este molino mi buen amigo e informador sobre todos los molinos del término, ya fallecido Pepe *del molí l'Azor* José Escrig Edo” Sanhauja 2005

Molí de l'Assor

CART. PLANI El Azor (4) (2) CAD El Azor IGC592-1949 El Azor (2) 592-25000 El Azor-I

Partida que abraça els masos del voltants del molí fins el mas de Gual i l'Alberta. Limita amb la partida de Penyagolosa i Pla Amunt. Dins la Planimetria apareix repetit també al terme de Mosquerola, dalt de l'Ample de la Torre

Anoguer del Molí de l'Assor

CART. Vis 1:25.000 Anoguer del Molí

Pegat al barranc d'on beu, ombreja un toll amb caigudeta d'aigua. Es tracta d'un dels arbres singulars, tant per l'alçada com per la volta, del nostre terme.

Camí del Molí de l'Assor

CART. PLANI Camino del Molino del Azor CAD Cº del Molino del Azor

Davalla del pas de la Serra de la Batalla (els Pradets) cap a la Penyica fins el molí de l'Assor. No coincideix amb la *senda que va a l'Assor* del següent protocol⁶⁸, que la situaria per la Redonda, possiblement coincidint amb el camí de Mosquerola.

1756-03-22, l'Alcora. Agustín Garcés. AM/FPNA (Arxiu Municipal. Fons de Protocols Notarials de l'Alcora). C2, L6, f42r-f43.

[f42r] Sepasse por esta publica escritura, como Yo Juan Zafont Labrador, y vecino de la Villa de Vistabella, vendo [...] á Joseph Zafont Labrador, y vecino de la misma Villa una heredad llamada **el quadron**, que tengo y poseo, sita y puesta en el termino de la referida Villa de Vistabella, en la partida vulgarmente dha **Larredonda**, que linda con heredad del dho Joseph Zafont comprador, con heredad de Manuel Pons, con heredad de Geronimo Assensi, con **seda que va âl assor**, y con **passo de la fuente del alforin**, con todas sus entradas y salidas, ussos, costumbres y servidumbres...

Cingles del Molí de l'Assor Cingles del Mas de Monçó

CART. Vis 1:25.000 Cingles del Molí, Cingles de l'Assor

El dubte entre els dos noms prové del fet que parteix les dues finques. Es troben a ponent de la serra de la Batalla, entre el Pixador dels Gossos i la moleta del Molí de l'Assor.

Moleta del Molí de l'Assor [muléta]

CART. Vis 1:25.000 Moleta del Molí de l'Assor (1371m.)

Cabeçolet, apèndix de la serra de la Batalla, que guaita sobre el barranc del Molí Assor.

Ombria del Molí de l'Assor

⁶⁸

Document que ens va facilitar l'amic Josep Miquel Ribés.

CART. Vis 1:25.000 Ombria del Molí de l'Assor

Al capdamunt del barranc homònim, davall de l'assester de Pedro.

Tormo de l'Assor

Es troba dalt de les roques de la Foresa i ha quedat en el mas conegut com el Tormo i en el cantal del Tormo, tautologia que explica l'orònim.

1555 al tormo de l'Atzar⁶⁹ 1 1597 lo qual va la via del tormo de l'Asor (4) 1634 endret del tormo de l'Assor trobaren 194 1658 endret del Tormo de l'Assor 41 1687 endret del tormo de l'Assor 59 1759 pujaren del tormo de l'Assor en amunt 6

Assagador del Tormo de l'Assor 1555 un camí d'erbatge lo qual va la via del Tormo de l'Atzar 2 1658 lo qual assagador va del Tormo de l'Assor la volta del Bustal de la Carrasca 41 1687 lo qual asagador va del Tormo de l'Assor la volta del Bustal de la Carrasca 59 1759 lo dit assagador del Tormo de l'Assor 5

Camí del Tormo de l'Assor 1597 lo qual camí del Tormo de l'Asor 12 1615 lo qual camí del Tormo de l'Asor 113 1634 lo qual camí del Tormo de l'Assor 194

Via del Tormo de l'Assor 1597 lo qual va la via del Terme de l'Asor 11 1615 va la via per lo terme de l'Assor 2 1658 asagador de herbatge, lo qual va la via del Tormo de l'Assor 40v 1687 lo qual va la via del Tormo de la Sor 58v 1715 lo qual va la via del Tormo de l'Assor 112v 1759 un assagador de herbatje, lo qual va la via del Tormo de l'Assor 4

Casa d'Arturo del Mas de l'Assor TU

ASSUT

Assut, evidentment, es troba dins molts topònims d'arreu del domini lingüístic. Ens interessa anotar ací, la possibilitat que 'assor' en siga una variant pretèrita.

Barranc de l'Assut Barranc del Saltador

CART. Vis 1:25.000 Barranc del Saltador

No li coneixem cap assut dins el barranc. Potser la proximitat relativa de l'assut, dins el Montlleó, del molí situat al terme de Culla en justifique la variant.

Trobem 'barranc de l'Assut' al terme veí de Benassal i als pobles de Serra i Agres.

Aquesta denominació l'empra J.L.Vicano (la qual cosa li atorga validesa) dins el mapeta que va realitzar sobre l'entorn de Penyalba.

ATZENETA

Barreda (1999)

Atzeneta. El topònim és aràbig-bereber, amb valor onomàstic (la tribu *Zanata*):

-focem de Campo de Açeneda e de Osea (1203) – límit del Boi, entre el riu Sec (de Montlleó) i Penyalosa. Es tracta de l'entreforc, o d'un alfoç o heretat.

-Azanetam (1260) – vora l'heretat de Meanes.

-Ça neta (1263) – part de la Tinença.

⁶⁹ Atzar ens recorda Atzevar però la resta dels textos i la pronunciació actual coincideix amb 'assor', amb manteniment de la -r.

-Adzaneta (1303) – part de la Tinença

Com a poble veí, pertanyent a la Setena de Culla, Atzeneta apareix sovint a les visures de Vistabella.

Atzeneta: 1555 per Atzeneta, en Miquel Agut; 1 1615 Joan Batziero, per Atzeneta 1 1634 Berthomeu Ays, per Adzeneta 193 1658 Per Adzaneta, Joseph Saura. 40 1687 Per Adzaneta, Berthomeu Mallof 58 1715 Per Adzaneta, Joseph Moliner. 11

Vila d'Atzeneta: 1582 en Antoni Aïz, prohóm (47) de la vila de Azaneta 1597 França París, prom per la vila de Atzeneta 2 1658 ab lo camí de herbatge del terme de la vila de Adzaneta 58 1759 se engrava ab lo camí de herbaje del terme de la vila de Adzaneta 54

Assagador de la Vila d'Atzeneta: 1687 lo camí de herbatge de la vila de Adzeneta y de la Mallada dels Cabanills 78v

Dins Bernat-2000 anotàvem la informació recollida sobre el seu origen i les variants gràfiques:

“L'amic Jesús Miralles, actual rector d'Atzeneta, va emetre un valuós informe a la Societat Castellonenca de Cultura, on es feia un repàs a l'origen, grafia i fonètica del nom. L'estudi es completava amb el complement del nom. Primerament aportava, sobre l'origen del nom, les opinions de Sanchis Guarner, Pasqual Meneu i Carmen Barceló. Tots tres coincidien a relacionar Atzeneta amb la tribu berber ZANATA. Pel que fa a la grafia presentava les variants –abundants- que havia escorcollat per diferents documents antics:

Carta Pobla de 1227, publicada al BSCC 1, p.122. Hi apareix **Adzaneta** (3 vegades) i **Atzaneta** (2 vegades).

Venda del Castell de Culla al Temple. 1303. Text llatí. **Adzaneta**.

Acceptació dels Furs de València. 1331. Text català. **Atzeneta**.

Comptes dels Herbatges. 1370. Text català. **Atzeneta**.

Rebudes i dates dels jurats de Culla. 1400. Text català. **Atzeneta**.

Herbatges. 1407. Text català. **Adzeneta**.

Impost de Maridatge de tot el Maestrat. 1492. Text català. **Adzeneta**.

Fundació Missa pel Comanador. 1550 Text català. **Atzaneta**.

Visura del terme. 1597. Text català. **Atzeneta**.

Capítols i ordenacions de la Vila. 1671. Text català. **Atzeneta**.

“Podrien posar-se més textos. Només ha sigut una mostra. Els textos llatins porten més la grafia **AD**. Els textos en català porten més la grafia **AT**(.) Els darrers segles XIX-XX quasi és uniforme ADZANETA. Sembla que la castellanització és total. Pel que fa a la fonètica, les darreres generacions han pronunciat la forma, que podríem dir castellanitzada, ADZANETA, per influència del grafisme. De totes maneres, en persones majors del mateix poble, i també dels pobles dels voltants: Culla, Visrabella, hem sentit pronunciar molt sovint ATZENETA, tot i que, probablement, aquesta gent no haguessen sabut escriure-la.

Pel que fa al complement del nom, resumim:

“La diferència entre **DEL MAESTRE** i **DEL MAESTRAT** caldria decantar-la cap a la segona fórmula, perquè Atzeneta mai ha sigut de la Mensa Maestral: **DEL MAESTRE**. En canvi sí ha sigut de l'Ordre de Montesa des dels seus orígens fins a la desaparició de l'Ordre. Així es pot veure en qualsevol història de l'Ordre de Montesa i en tota la documentació existent, que és molta entre els pobles, l'Arxiu del Regne de València i l'Arxiu Històric Nacional”

Es pot concloure, doncs, que **Atzeneta del Maestrat** resulta la forma més escaient del nostre topònim." (Bernat-2000)

Afegim les variants que trobem a les visures estudiades, amb la seua cronologia:

ATZENETA: 1555, 1597, 1615, 1634

ADZENETA: 1634, 1687, 1759

ATZANETA: 1615,

ADZANETA: 1658, 1687, 1715, 1759

AZANETA: 1582,

Observem la variant normativa, Atzeneta, fins el 1634 seguida de la forma 'Adzaneta' – més acord amb la fonètica actual- a partir de 1658

Quant al significat, diem:

DCVB (II,137) n'apunta dos

:" ETIM.:De l'àrab az.zaneta, la coa, l'extrem, o bé de az.zanata, nom de tribu barbaresca, segons Asin."

BARCELÓ-1983 la documenta al segle XII com /Zanáta/ i diu:

"Es tracta del nom de la tribu nordafricana /Zanáta/, com posa de relleu la forma documental àrab.

MOREU-1982 apunta els dos significats ja coneguts. Assenyala, amb un interrogant, "el final, el terme?" i, dues pàgines després, anota el possible origen antroponímic referit a la tribu dels Zanata.

Selma, S. (1993)⁷⁰ens diu:

"Les referències Zanata com a nom d'un lloc a prop d'Onda, Zeneta una alqueria a la Vall d'Uixó o Adzaneta a Atzeneta del Maestrat, són indicatives del poblament tribal Zanata.

Coromines en DeCat (I, 488) diu:

"també els pobles Atzaneta o Atzeneta vénen de la tribu africana dels zenetes que donà nom als genets"

i en ONOM.CAT. (II, p.270) mostra les diferents realitzacions fonètiques d'aquest topònim i les nombroses representacions ortogràfiques. Cita, després, Eliseu Bellés

" L'amic i erudit local Eliseu Bellés té, des d'abans de 1961, en què me'n comunicà valuoses mostres durant la meua enquesta d'allí, una rica monografia toponímica d'aquesta vila"

MARIA JESÚS RUBIERA⁷¹, en un recent article, després de repassar la bibliografia sobre zanata, nega, amb un estudi lingüístic que Atzeneta d'Albaida pugui provenir d'aquest antropònim:⁷²

(.)Una possibilitat seria que procedira de Sanad (pl.Asnad i Sanadat) que significa 'vessant d'una muntanya'..

L'autora pensa en aquesta etimologia per a Atzeneta d'Albaida, Zaneta (la Vall d'Uixó i Pego) i Sanet, però no inclou la nostra Atzeneta..

⁷⁰ SELMA CASTELL, Sergi. Toponímia tribal i clànica d'origen berber al nord de Sharq-al-Andalus. (Recull i noves propostes) Estudis Castellonencs nº5, 1992-93, pp 459-466. Diputació de Castelló

⁷¹ RUBIERA MATA, Mª J. Toponímia àrabo-valenciana: falsos antropònims berbers. pàgs. 158-162.*

⁷² Cal pensar que la pronúncia del topònim està més prop de /adjanéta/ que no pas de /atzenéta/.

Ens queda Atzeneta del Maestrat, amb una topografia que no correspon a un as-sanad o vessant, ja que és una foia envoltada de muntanyes(.) Proposa després hipòtesis, com ella diu, un poc forçades:

1. La forma Atz apareixeria bé per analogia Amb Atzeneta d'Albaida, o bé perquè hi havia assimilació de at en un hipotètic [garya]t-Zanata, de la mateixa manera que el topònim Calaceit que prové de l'ètim Qal at-Zayd.
2. La /z/ no palatalitzada només es pot explicar per produir-se en un mitjà no berberitzat lingüísticament: una alqueria de zanates, envoltada d'arabòfons.

Hem d'entendre, aleshores, que té possibilitats creure en l'origen antroponímic d'aquesta Atzeneta. Amb tot, quan veiem el nostre poble des de la Costera del Reguer, el trobem al 'final del terme' o, com a poc, al final del pla.”

Carretera d'Atzeneta a Vistabella

CART. PLANI Carretera de Vistabella á la Foya CAD Carret^a Vistabella á la Foya, Carretera de Vistabella a IGC592-1949 C^a 1al. De Vistabella del M592-1993 ADZANETA 3KM. 592-25000 CV 170-II, Atzeneta del Maestrat CMA Cs-821 592 (3-2), 592 (3-1), 592 ICV CV-170 Vistabella del Maestrazgo 6,5 Km 592 (4-2), Vis 1:25.000 CV-170

Des de Vistabella recorre el Muro, davalla per la Foia d'Ores i creua el Pla dels Molins i la Xaparra per aplegar el Coll del Vidre on parteix amb el terme d'Atzeneta i Benafigos. Al 592 (3-2) anota 'Vistabella del Maestrat 3Km'. Atzeneta del Maestrat 22 592 (3-1)

Camí d'Atzeneta

CART. PLANI Camino de Vistabella a Adzaneta CAD Camino de Vistabella a Adzaneta IGC592-1949 C^o de Adzaneta

Surt de Vistabella i davalla cap als Molins, després s'enfila cap a la Xaparra. Un braç se'n va a la Peralta i Benafigos, l'altre, pel Collado i la drecera del Collado, davalla cap a Atzeneta. A la Planimetria recorre el traçat del camí Real

Collado d'Atzeneta [koláo] *Coll del Vidre, Coll de la Xaparra*

CART. Vis 1:25.000 Collado d'Atzeneta

PORT DEL COLLAO⁷³

A banda que des d'Atzeneta o Benafigos el coll de la Xaparra siga conegut com a coll del Vidre i que aquest topònim també es trobe a l'entrada de Vistabella, allò que volem comentar és l'artificiositat del rètol 'port del Collao'. Sabut és de tots que ben prop hi és el Collao, mas del terme d'Atzeneta. Als papers antics, a les visures que es feien dels molts assagadors que recorrien els termes de la Setena de Culla⁷⁴, trobarem 'collado d'Atzeneta' (el poble veí amb grafies diverses):

1582 hahon se pren lo camí que va Azaneta **1597** hon se pren lo camí que va a Atzeneta **1615** lo camí que va a Atzeneta **1634** hon se pren lo camí que va a Atzeneta, **1658** designant lo dit asagador, eo camí de erbatge, que tira la via del Collado de Adzaneta **1687** asagador eo camí de herbatge que tira la via del Collado de Adzeneta **1715** assagador, o camí de herbatge que tira la via del Collado de la Vila de Adzaneta **1759** camí de herbaje que tira la via del Collado de la vila de Adzaneta

I també 'collado de Foyadoris', collado de l'extensa partida de Foia d'Ores o Foyadores

1715 passa al collado de Foyadoris y entra en lo terme de la vila de Adzaneta **153** **1759** entra un camí que ix de la serra del Boy, y passa al collado del Boy y al sòl de les Navades, y a la part solana davall dels bancals per los antigors fins a la dita font del Pi, passa al collado de Foyadoris, y (58) entra en lo terme de la vila de Adzaneta Allò que resulta inapropiat i redundant és el mot 'port'. El genèric 'port' no és gens habitual ni usat en la comarca, on sí que trobem colls i collados (coll de la Bassa, coll de la Manxa, el Collao, els Collaos...). Només reconeixem com el Port, el poble veí de l'Aragó, el Puerto.

PORT DEL COLLAO és, de totes totes, una denominació inacceptable i, a més, redundant, tautològica. Port és la denominació que fan, 'en altres comarques' per a parlar de colls. Port del Collao és un coll del Coll, demostració del poc valor que l'administració dóna a la toponímia, que diu considerar "patrimoni de tots". Caldria, doncs, que la retolació no fóra tan estranya al parlar dels nostres pobles.

Amb tot, les coses sempre són susceptibles d'empitjorar. Mireu, si no, el coll d'Ares, recentment rebatejat com a *Puerto de Ares*.

DOC Visures

1- *Collado* **1597** 'Camí del Collado' 67 **1658** la fita designa lo camí que pasa al Collado 58v **1687** designa lo camí que passa al Collado 79v **1715** designa lo camí que passa al Collado y l151v **1759** designa lo camí que passa del Collado 56

⁷⁴ Culla, Benassal, Vilar de Canes, la Torre d'en Besora, Benafigos, Atzeneta i Vistabella; tots del Maestrat.

2- Assagador del Collado d'Atzeneta: **1658** designant lo dit asagador, eo camí de erbatge, que tira la via del Collado de Adzaneta 58v **1687** asagador eo camí de herbatge que tira la via del Collado de Adzeneta 80 **1715** assagador, o camí de herbatge que tira la via del Collado de la Vila de Adzaneta 152 **1759** camí de herbaje que tira la via del Collado de la vila de Adzaneta 57

3- Collado de la Vila d'Atzeneta: **1759** camí de herbaje que tira la via del Collado de la vila de Adzaneta 57

4- Collado d'Atzeneta: **1759** camí de herbaje que tira la via del Collado de la vila de Adzaneta 57

Coll del Vidre en boca de Benjamín d'Eixeringa. A les Visures també apareix com Collado de Foia d'Ores. Actualment, al terme d'Atzeneta hi és el Collado, mas situat a la costera del coll del Vidre, collado d'Atzeneta. La retolació actual, a càrrec de la COPUT, ens regala una tautologia mai replegada en el recull oral de cap dels termes veïns: "Port del Collao". Pel que fa a la significació d'aquest, i la resta de 'collaos' que coneixem, mantenim el que dèiem en Bernat/Guardiola-2001

COLLADO:

Té la mateixa significació que coll en algun cas: pas entre muntanyes. Afegirem les següents precissions:

1/ Històricament apareix com a **collado: Assegador del Collado del Boi** (Cu), **Pou del Collado** (La Torre d'en Bessora), **Collado de Fraximeno, Collado de Cellumbres** (C). En l'actualitat però la (-d-) s'ha perdut.

2/ Els Collaos apareixen en vies de comunicació que travessen serres (**Serra de la Nevera, Serra de la Creu, Serra del Boi, Serra d'en Galzeran**).

3/ No s'observa cap diferència orogràfica entre COLL i COLLADO: **el Coll d'Ares, el Coll** (M), **el Coll de la Bassa** (At).

4/ L'ús indistint d'ambdós orònims apareix repetidament: **el Coll/Collao de Morella** (la Serra d'en Galzeran) **el Coll/Collao de Cinctorres** (LM).

5/En l'actualitat, a terres aragoneses i valencianes de base aragonesa, pren també una significació de "costera". És a dir, no es refereix tan sols al pas sinó a l'accés. "**Colladico, colladín, collado...**" Aquesta significació no caldria rebutjar-la d'entrada per als casos del Maestrat on trobem collados en l'accés al coll: **El Collao** (mas) en **la Costera del Coll del Vidre**.

Volem afegir que, com ja observàvem a Atzeneta, Benafigos i Xodos, i ara a Vistabella, els collados, no sols són 'colls amples' de pas de serres sinó que, amés, solen traspasar termes. Pensem que en el cas del Collao del Boi es tracta d'un antic terme que va absorbir Vistabella. El coll del Vidre (collado d'Atzeneta o de Foia d'Ores) separa els termes de Vistabella i Atzeneta; el Collao, en terme d'Atzeneta separa aquest del de les Useres; el Collado (2) parteix Vistabella i Xodos; els Collados, Xodos del Castillo de Villamalefa; i el Collado del Boi separa Vistabella i el Boi. Aquest darrer cas és el millor per copsar-ne la definició com un ample coll 'COLLIS LATUS'.

Terme d'Atzeneta

CART. PLANI Término de Adzaneta CAD Término de Adzaneta Vis 1:25.000 Terme Municipal d'Atzeneta

Els límits d'aquest amb el terme de Vistabella els marquen les dues aiguavessants de la serra de la Nevera, entre el Carril i el coll del Vidre (Collado d'Atzeneta) Vg. Introducció i Bernat-2000

- 1- Terme de Atzeneta: **1555** camí d'erbatge en lo terme de Atzeneta 25 **1597** regonegueren lo camí de herbatge que va y travesa a la celleta d'en Galí, terme de Atzeneta 117 **1615** travessa a la celleta d'en Galí, terme de Atzeneta 126 **1634** terme d'en Adzeneta 212 **1658** regonegueren lo camí de herbatge que va y travesa a la selleta d'en Galí, terme de Adzeneta 57v **1687** a la selleta d'en Galí, terme de Adzeneta 78 **1759** travesa a la selleta d'en Galí, terme de Adzeneta 53
- 2- Terme de la Vila d'Atzeneta: **1582** la selleta d'en Galí, terme de la vila de Azaneta 46 **1634** del terme de la vila de Adzeneta 212v **1715** passa al collado de Foyadoris y entra en lo terme de la vila de Adzeneta 153 **1759** entra un camí que ix de la serra del Boy, y passa al collado del Boy y al sòl de les Navades, y a la part solana davall dels bancals per los antigors fins a la dita font del Pi, passa al collado de Foyadoris, y (58) entra en lo terme de la vila de Adzeneta.
- 3- Assagador del Terme d'Atzeneta: **1582** s'engrave ab lo camí d'erbatge del terme de Azaneta 46 **1597** ab lo camí de herbatge del terme de Atzeneta 119 **1615** s'engrava ab lo camí d'erbatge del Terme de Atzeneta **1658** ab lo camí de herbatge del terme de la vila de Adzeneta 58 **1759** se engrava ab lo camí de herbaje del terme de la vila de Adzeneta 54

Carrer d'Atzeneta TU

Carrer que trobem en la mateixa entrada al poble des de llevant.

ATZEVAR

l'Atzevar [lalʒebá]

CART. PLANI El Asevar CAD El Asevar IGC592-1949 El Absevar M592-1993 El Absevar 592-25000 El Asevar-I CMA El Absenar (desplaçat) 592 (2-2) ICV l'Algebar (2) 592 (2-2)⁷⁵

Partida que envolta la font, el corral, els teixos..., dins el mas de Gual. Grévols, falgueres, teixos i orons s'afegeixen als pins, carrasques i algun roure. Al terme de Mosquerola hi ha partida i *barranco del Acebar*. També Carme Barceló p.24 parla d'*algebar* com a muntanya

Pel que fa al seu significat, l'Atzevar, que algun estudiós havia relacionat amb les atzavares (Martines-2000), és un preciós grevolar⁷⁶ més proper al 'acebo' del veí Aragó. També sota la forma Absenar (Solsona-2001) s'esmenta aquesta partida a cavall entre els termes de Puertomingalvo i Vistabella però relaciona el seu significat amb les 'serve' (*Sorbus domestica*) lluny dels grévols que s'hi observen en aquest paratge humit.

⁷⁵ Nosaltres la vam recollir com Algebar i així ho vam informar per a l'1:10.000 de l'ICV. No en coneixíem encara la documentació històrica. També el mestre Coromines ho transcriu de la mateixa manera.

Montfort, Mas de – veïnat ipt a la part O.del terme, sota el Mas de la Serra (20X17), cit. l'Algebar (19X16) i la Corralissa (20X17); segons IGC a 19X17 a uns 3km.de la r.del Puerto

⁷⁶ Veieu Fitotoponímia a la Introducció.

ABSERVAR, EL

La palabra no se registra en el DRAE pero en aragonés hemos encontrado serbogar y serbera, de serba, 'fruto del serbal', que es una forma castellana, valenciana y catalana procedente del latín SORDUM, 'id.' En aragonés, la serbera (*Sorbus domestica*) se identifica con el azarollero (ETDA, 1989: VI, 185); en valenciano y catalán se conocen la servera y el server 'serbal'. El sufijo -ar puede tener el sentido de 'sitio donde abundan ciertas plantas'. Terrado nos sugirió una forma ortografiada abserbar, compuesta del artículo árabe al- unida al antiguo nombre serbar, que los reconquistadores deformaron en el actual vocablo. Pardo (1938: 43) también reconoce como voces sinónimas serbas y azarollas; las encuestas orales coinciden en la suposición: en otro tiempo el Abservar era un espacio en el que las azarollas constituían el cultivo más numeroso.

El serbal silvestre es un árbol muy parecido al común o doméstico pero en lugar de tener un fruto parecido a una perita, el silvestre lo echa del tamaño de un guisante de color rojo encendido (Font, 1976: 338).

Aunque el lugar propio se encuentra en pleno Monte Bovalar, a caballo entre las fronteras de Puertomingalvo y Vistabella, en la zona se utiliza también como apelativo, aunque los hablantes parecen preferir la forma serbar.

Tampoc hi ha cap senyal de terra molt negra o lignit que ens faça pensar en 'atzebeja'. Pel que fa a la pronunciació actual [alʒebá] creiem que busca la proximitat amb el mot transparent 'algepsar'.

Barreda-99⁷⁷ identifica *Arcedó i Camp d'Arcedó* – arqueotopònims que fitaven l'antiga demarcació del Castell de Culla- amb l'actual partida de l'Atzevar que situa vora el molí de l'Assor tot compartint els termes de Mosquerola i Vistabella. L'Atzevar, però, es troba més prop del Mas de Gual i, en tot cas, compartiria l'espai amb el terme de Puertomingalvo, no de Mosquerola.

Lluny de l'Atzevar de Vistabella, al terme de Mosquerola sí que hi ha una partida i 'barranco de l'Acebar'.

L'estiu de 2008 es va formar una associació cultural a Xodos, amb el nom d'Arxivello que fa referència a la famosa font d'aquest poble de l'Alcalatén, veí de Vistabella i també frontera lingüística amb el castellà de base argonesa. Nosaltres havíem retolat Argivello (sonora) perquè així ho havíem sentit en les enquestes del 93 i 94. En *la Roca*, nº 0, agost de 2008, primera publicació d'aquesta associació apareix un preciós article de l'amic J.L.Viciano "Els masos

⁷⁷ -campo de Arzedo / Arcedo (1213) – part de Culla, entre Penyagolosa i el riu de les Truites, dividit pel riu Sec (de Montlleó)

-campo qui dicitur de Arzedolo (1251), camino de Arcedolo (1382) –límit de Vistabella, entre el Vilar Sarsós (o el senderol de les Brugueres) i el barranc de la vall de Balasc.

de Xodos a finals del segle XVIII” on diu

“Finalment una anotació interessant, que podria ajudar a aclarir el topònim, és la que esmenta l'Argivello. Diu: *..pas que puge pel Adcevello a la dita cova empoma...*

Cavanilles, segurament per una mala transcripció de les notes de camp, diu quan parla de la font: *la mejor es la llamada de Adsebecho, que sale entre las peñas calizas del barranco de Chodos.*

Esta forma del topònim és la que servirà a Coromines per fer l'intent d'esbrinar el seu origen. (*atzabeja*), *car és sabut que sovint negregen molt les terres calcàries.* Però el document clarament diu Adcevello, que la parla popular ha convertit, en menys de dos segles, en Argivello o Arxivello.”

Pel que fa a la grafia Arxivello, que no respon a la parla de Xodos, creiem que es tracta de la transcripció feta a partir de la castellanització d'Argivello, *Archivello*. Altrament, ens interessa molt més l'aportació d'aquest fragment que mostra la forma antiga *Adcevello*. No podem estar-nos de relacionar la font de Xodos amb el nostre topònim, l'Atzevar. Si el de Vistabella mostra un sufix abundancial, el de Xodos respon a un diminutiu amb topònims com el Campello o els femenins Canadiella, Covatella, Molatella..., presents en aquestes contrades. Potser caldria trobar un grevolet per a la font de Xodos, un possible *acebello* que justifica la influència aragonesa veïna. No lluny hi ha els Pinarejos i el Recuenco i un incert mas dels Posos.

Altrament 'acebo', en aragonés medieval, podria ser 'atsebo'.

En recórrer els voltants d'aquest abeurador, hom pot trobar, a més dels grévols i l'extens pinar, la presència del teix – ‘..passat un tex’ a la visura del 1555-esquitxant el sotabosc. Al corral de l'Atzevar, dos-centes passes a ponent de l'abeurador, trobem dos teixos, als quals els especialistes atorguen la qualificació de mil·lenaris, que ben bé podrien embellir aquell paisatge del XVI. Dins Bernat- en parlar dels col·lectius botànics, anotàvem el cas del grèvol i el nostre Atzevar:

GRÉVOL 'Ilex aquifolium' Aquest arbust precisa d'una certa altitud –almenys al PV- per criar-se. A Cincorres (els Ports) localitzem el Grevolar. També a Benassal hi ha la Grevalosa com indret, a més d'unes llastres, una coveta i una roqueta que s'acompanyen de grevalosa com especificatiu.

Un cas atractiu per l'estudi toponímic ens el dona l'Atzevar, partida de Vistabella del Maestrat. Aquest topònim viu i amb pronúncia local /aljebá/ ja el trobem en els Herbatges de la Setena de Culla (Peraire-1991) En aquell cas, l'autor de l'article apuntava Atzevar (1535), Adzavar(1684, 1730) Adzevar (1687)

“Topònim de significat i procedència insegurs. L'estructura morfològica ens fa pensar en un substantiu col·lectiu de vegetació format sobre un mot d'origen aràbig”

També ha, estat esmentat per (Martines-2000). Dins l'apartat 'Atzavara, entre l'Agave i l'Aloe' l'autor veu aquest topònim com a col·lectiu del séver (l'áloe). En les nostres enquestes de la zona vam poder comprovar que es tracta d'un preciós pinar farcit de 'grévols' proper als 1500 metres d'altitud. Si afegim que aquesta partida és mitgera amb el Puertomingalvo, zona castellano-parlant, i coneixem el trànsit continu amb l'Aragó, no ens estranyarem de veure-hi un 'Acebar' que defugint la interdental done aquest Atzevar. /aljebá/.

Una interpretació diferent, lligada a la hidronímia, ens podria acostar al topònim saguntí

l'Aixebe; seguim pensant, però, en l'adaptació fònica d'un 'acebar'.

Aixebe (I'): muntanya situada al nord-oest del Pic dels Corbs, al terme municipal de Sagunt; relacionat amb Xutxebe < d'äüz äbi 'les nogueres ben regades'. Tal vegada la forma Aixéber, més estesa al País Valencià deriva del mot a---ébi 'els abeurats'.

ACER- BISO86, 266

Barranc de l'Atzevar

Barranc de la Font

CART. PLANI Barranco del Asevar, Bco del Asevar (se pierde) CAD Barranco del Asevar 592-25000 Barranc del Asevar-II Vis 1:25.000 Bc. de l'Atzevar

Davalla des de la font per ajuntar-se al del corral i conformar el barranc del Mas de Gual. Tal i com adeverteix la Planimetria del 1911, aquest barranc es desdibuixa (se pierde) baix del mas de Gual.

Senda del Barranc de l'Atzevar

CART. PLANI Senda del Barranco del Asevar CAD Senda del Barranco del Asevar

Aquesta senda discorre entre la font de l'Atzevà i el Xaparral, passant pel Corral de l'Atzevà.

Possiblement recorreguera alguna de les fonts que trobem per aquestos paratges com la font de les Piquetes i la del Tio Florencio.

Corral de l'Atzevar

Vora els teixos i el barranc del Corral. Es troba mig desteulat.

Font de l'Atzevar

CART. PLANI Manantial CAD Manantial Vis 1:25.000 Font de l'Atzevar

DOC Visures Abeurador del Atzevar

1555 avant la via de l'abeurador de l'Atzevar 20 1597 fins a l'abeurador de l'Azavar, lo qual és de herbatge 81 de dit abeurador de l'Atzavar fins al corral d'en Joan Joan 82 1615 fins a l'abeurador de l'Azavar, lo qual és de herbatje 120 1634 Y de allí fins a l'abeurador de l'Azevar, lo qual és de herbatje 205 1658 de allí fins a l'abeurador de l'Azavar, lo qual és de herbatge 50v Abeurador de l'Azevar 51 anaren a regonéixer lo abeurador de l'Adzevar, la qual és de herbatge 51 1687 de allí fins a l'abeurador de l'Adzavar 73 regonéixer lo habeurador de l'Adzavar, lo qual és de herbatge 73 1715 de hallí fins a l'abeurador de l'Azavar 135v anaren a mirar y regonéixer lo abeurador de l'Azevar 135v **1759 de allí fins a l'abeurador de l'Azevar, lo qual és de herbaje**

35

Al capdamunt del barranc homònim. Un del racons més bonics de Vistabella. S'esmenta en la mateixa carta pobla. Regava un hortet preciós mitjançant una bassa veïna. Té uns gamellons per abeurar el ganado. A les visures, crida l'atenció vore aparèixer 3 grafies diferents en un mateix full de la visura del 1658. Les variants, com en el cas d'Atzeneta, omplen, gairebé, totes les possibilitats: Azavar, Azevar, Atzavar, Atzevar –la més antiga- Adzavar i Adzevar. Per continuar la sèrie només caldria afegir les variants de la CART. actual, com Absevar. La pronunciació actual és [lalʒebá].

Hort de l'Atzevar

Regat per la bassa, a més d'una portera es tanca per una paret d'uns dos metres que reté les terres. Aquesta paret té rodant unes pedres eixides com a ràfels que impedièn que les cabres accediren a l'hortet abançalat. “L'any 1931 s'hi van fer més pataques que en tot lo Pla”

Bassa de l'Hort de l'Atzevar

Entre la font i l'hort. De la séquia no vam trobar restes.

Mas de l'Atzevar +

Només hi podem resseguir l'antigor de les parets. Encara hi resta, però, trossos de teula i la boca arrodonida del forn.

Pista de l'Atzevar

Des de la portera del Carro, passant per la portera del Barranc, recorre en alguns trams el mateix llit del barranc. Dersprés de diverses costeres per la part solana i creuar el barranc dels Espinals aboca al prat de l'Atzevar.

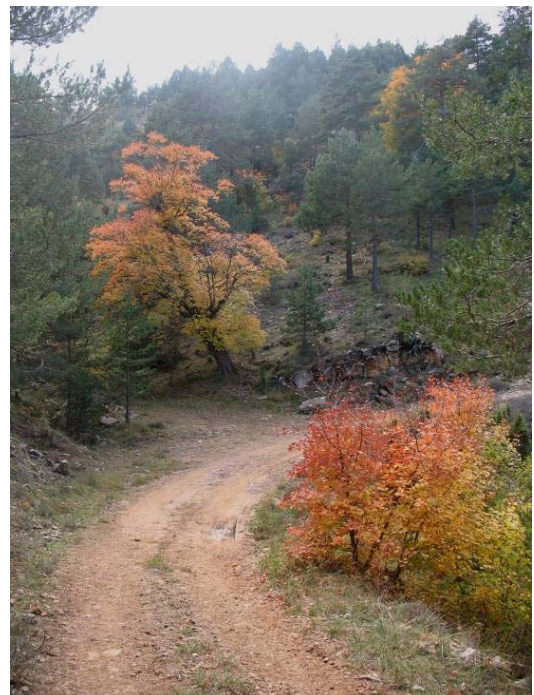
Prat de l'Atzevar

Prat humit on acaba la pista d'accés a l'Atzevar. Zona humida amb abundants i variadíssims bolets.

Roques de l'Atzevar

CART. Vis 1:25.000 Roques de l'Atzevar

No lluny de la paret serrada que separa el mas de Gual del Mansanar. Guaiten sobre el barranc des de l'ombria.

AUELA⁷⁸

L'element 'tio' o 'auelo', que acompanya molts del topònims que tenen un antropònim, no el considerem com a específicatiu capaç de generar LEMA, tret del cas que vaja sol –roca de l'Auela-. Així, a l'hora de trobar mas de l'Auelo Calces o casa del Tio Cento, buscarem Calces o Vicent.

BF, Foieta de l'Auela; AT, Foieta de l'Auela; XO, Bancal de l'Auela

Roca de l'Auela

CART. Vis 1:25.000 Roqueta de l'Auela

'linde amb el barranc de la Pinella'

AUGUSTO

Cingla d'Augusto *Cingla del Pinar Negre*

Vessant nord del Pinar Negre

ÀUREA [áwria]**Bancals de la Tia Àurea**

Davall dels horts del Fontanal de Baix. Relativitat del mot tia i auela- Major-menor a l'edat Mitjana?

Casa d'Àurea

AURELIO**Caseta d'Aurèlio-1**

Redonda. Nord de la senda de la Ribagrossa. L'antropònim, no sabem si normativitzat, el trobem a Catí, corral d'Aureli, i a Almàssera, casa d'Aureli.

AURIAN

Artiga d'Aurian *Pinaret d'Aurian*

Heretat d'els Pinarets. Reben els dos noms Pinaret de..., o artiga de..., situada als Pinarets

Pinaret d'Aurian *Artiga d'Aurian*

AVALL

Avall s'oposa a Amunt direccionalment. El pla de Vistabella es divideix en dues grans partides: el Pla Amunt i el Pla Avall, tot prent com a línia divisòria el camí Real de Mosquerola. També a Borriol hi ha l'Horta d'Amunt, oposada a l'Horta d'Avall;

⁷⁸El Rogle de les Agüeles (Agullent). Bassa de l'Agüelo (Catí), foia de l'Agüelo (Relleu), mas de l'Agüelo (l'Alcora), muntanya de l'Agüelo (Llaurí). el Pou de l'Agüela (Benimodo), foia de l'Agüela (Fontanars dels Alforins), font de l'Agüela (Serra), hort de l'Agüela (Corbera), la Fonteta de l'Agüela (Serra), pou de l'Agüela (Benimodo), racó de l'Agüela (Orxeta).

observem, però, que la preposició modifica substancialment el sentit. Quan diem 'avall' o 'amunt' parlem d'un adverbi que ens indica direcció, tendència. En els casos en què s'acompanya de la preposició 'd'Amunt' i 'd'Avall' ens trobem amb una opció estàtica, de situació. De fet, nosaltres, en les primeres enquestes havíem confós el sentit i li havíem atorgat una preposició que no duia. Tampoc serien, doncs, exemples paral·lels els mas d'Avall a Vilafamés i el barri de Costur el Mas d'Avall, que s'oposa al nucli urbà, situat més amunt. Creiem, però, que sí que s'adiu un topònim localitzat a Orxa, el Riu Avall, que també declara una direccionalitat, a favor del corrent.

En el nostre cas interessa destacar-ne el sentit direccional que pren l'adverbi i el fet entenedor que el poble es troba a l'alçada del mig

Pla Avall

Tram del pla de Vistabella que va des del camí Real fins el Quinyó

Camí del Pla Avall

S'ajunta amb el camí del Boi prop del mas Vell.

el Pla Avall

CART. PLANI Llano de Abajo, Llano de Arriba CAD Llano de Abajo 592-25000Pla d'Avall-II 569-25000 Llano de Arriba ICV el Pla d'Avall 569 (3-4), 592 (3-1)

Els mapes de principis de segle erren en situar un Llano de Arriba en la zona del Quinyó, segurament pel fet de confondre, sobre el plànol Amunt amb Nord. Caldria situar-lo entre el camí real de Mosquerola i el Quinyó. S'oposa al pla Amunt que aplegaria fins els masos de l'Espino.

AVELINA

Bancal d'Avelina

A ponent del mas de l'Hostal

AVELINO

Caseta del Tio Avelino

Vora el camí de Sant Joan, abans d'aplegar al Burgal. També trobem l'antropònim als pobles veïns de Xodos, mas d'Avelino, Benassal, casetes d'Avelino, i Atzeneta, mas d'Avel·lí Tosses.

AVELLANAR⁷⁹ (Vg. *annex Fitotoponímia*)

l'Avellanar-1

CART. PLANI El Avellanar CAD El Avellanar IGC592-1949 El Avellanar

DOC *Visures*: 1634 endret de la cova del Colom, a l'Avellanar 209v 1658 al sòl del barranch del Cosiner, en lo endret de la cova del Colom, a l'Avellanar 55v 1687 en lo endret de la cova del Colom a l'Avellanar 76 1759 a la selleta de les Egües, a la entrada de l'Avellanar 50

Partida al sud del terme, nord-est del Penyagolosa, que envolta el barranc i que inclou els masos de Mor, Benages i de les Xiquetes.

Barranc de l'Avellanar-1

⁷⁹ Barranc de l'Avellanar (*la Pobla de Benifassà, Vistabella del Maestrat, Xodos*), l'Avellanar (*Vistabella del Maestrat*).

Barranc de l'Avellà (*Catí*), el Barranc de l'Avellà (*Catí*), el Mas de l'Avellà (*Catí*), Font de l'Avellà (*Catí*), l'Avellà (*Catí*), Penyetes d'Avellà (*Orxeta*), Santuari de l'Avellà (*Catí*), Tossal d'Avellà (*Finestrat*).

el Barranc d'Avellana (*Vila-real*)

Font de l'Avellaner (*Suera*)

Barranc dels Avellaners (*Castellfort*), els Avellaners (*Albocàsser*)

Barranc de les Avellanes (*Ares del Maestrat*)

Xo barranc dels Avellaners

Barranc de l'Esquilador, barranc de Pelaburros

CART. PLANI Barranco del Avellanar CAD Bco del Avellanar IGC592-1949 Bco del Avellanar M592-1993 Bco. del Avellanar 592-25000 Barranc del Avellanar-IV CMA Barranco de Avellanar 592 (3-3) ICV Barranc de l'Avellanar 592 (3-3) Vis 1:25.000 Bc. de l'Avellanar

DOC *Visures:*

- Barranc de l'Avellanar: **1582** dret al barranch de l'Avellanar 45 **1597** barranch amunt de l'Avellanar fins a la celleta de les Egües 104 **1615** barranc amunt de l'Avellanar fins 124 tira al barranch de l'Avellanar 124v **1634** y barranch amunt de l'Abellanar fins a la celleta de les Egües 309v tira al barranch de l'Avellanar 210v **1658** Y tot barranch amunt de l'Avellanar fins a la selleta de les Egües 55v la qual fita tira al barranch de l'Avellanar 56 **1687** tot barranch amunt de l'Avellanar 76 **1759** regonéixer un assagador de herbaje que va barranch avall de l'Avellanar 45
- Abeurador del Barranc de l'Avellanar: **1555** a l'abeurador del Barranch de l'Avellanar 26 **1597** 'Abeurador del Barranch de l'Avellanar' 103 **1658** 'Abeurador del Barranch de l'Avellanar' 55 **1687** 'Abeurador del Barranch de l'Avellanar' 76 **1759** 'Abeurador del Barranc de l'Avellanar' 45

Mou de l'ombria dels Xalets i voreja la lloma Belart i la lloma del Mas de les Xiquetes i mas de Mor. Aboca a la rambla de Sant Joan prop de la caseta de control del parc natural.

Fonteta de l'Avellanar-1

Font de Pelaburros

CART. Vis 1:25.000 Font de Pelaburros

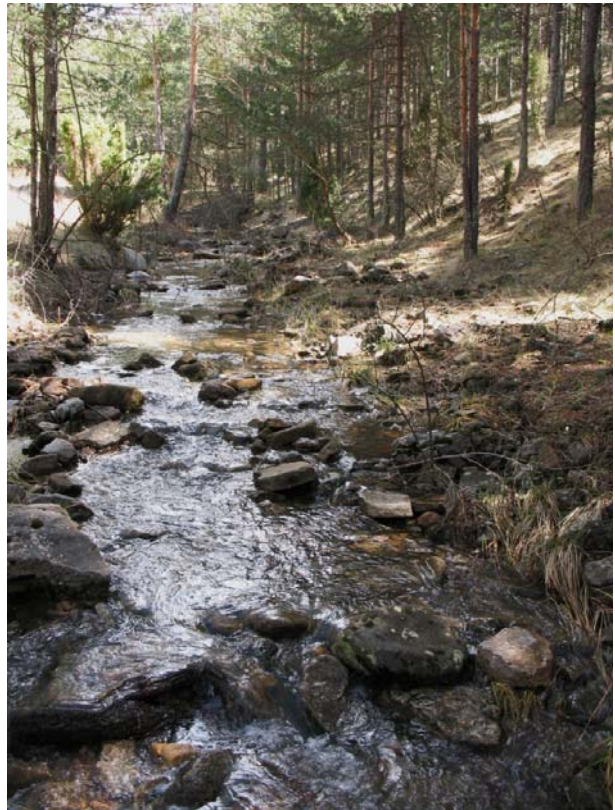
Maset de l'Avellanar-1

Maset de l'Esquilador, Maset de Pelaburros

Ruïnes de l'antic maset, vora el barranc homònim o de l'Esquilador. No lluny de la font de Pelaburros (dues revoltes del riu més avall)

Camí del Maset de l'Avellanar-1

Del maset de Pelaburros ens du, passant per la cova, al mas de les Xiquetes. Aquest camí és el que, poc més o menys, vam resseguir amb les ovelles fins la Caseta del Torrentí.

l'Avellanar-2

CART. ICV Avellanar 569 (3-4) Vis 1:25.000 l'Avellanar

Partida extensa al nord del terme i mitgera amb el de Vilafranca. entre el Gorgotxo, l'Alfarder i el riu Montlleó. Potser el fet que ambdues partides es troben als dos extrems del terme de Vistabella possibiliten la repetició dels topònims. Altrament, l'antic terme del Boi inclouria aquesta darrer Avellanar.

Barranc de l'Avellanar-2

CART. PLANI Bco. del Avellanar CAD Bco del Avellano 569-25000 Barranco del Avellanar ICV Barranc de l'Avellanar 569 (4-4) Vis 1:25.000 Bc. de l'Avellanar.

Replega aigües de la Font Nova, de l'Aldea, de l'Ullalet i dels Clots del Catxerulo. Aboca al riu Montlleó vora la caseta de Làssaro.

Ombria de l'Avellanar-2

CART. Vis 1:25.000 Ombria de l'Avellanar

Davant la Solana de Bernardo, entre el barranquet de la Llastra Plana i el de l'Aldea.

Roca de l'Avellanar-2

CART. Vis 1:25.000 Roca de l'Avellanar

Al nord de les Saleres Més Altes

Solana de l'Avellanar-2

CART. Vis 1:25.000 Solana de l'Avellanar

Mirant el barranc de l'Aldea, vora la Llastra Plana.

Barranc de l'Avellanar-3

Aquesta frondós barranc (avellaners, orons, carrsques, pins, sargues...) aboca al Montlleó, davant el mas de Mosquerola conegut com la Cova del Rúbio, des del Corralet, al mas de la Cambra. És el tercer barranc de l'Avellanar del terme. Al marge nord trobem la cova del Rúbio..En aplegar al riu hi ha diversos tolls on pescaven. Navarrete, informant del mas de Trigós però nascut a

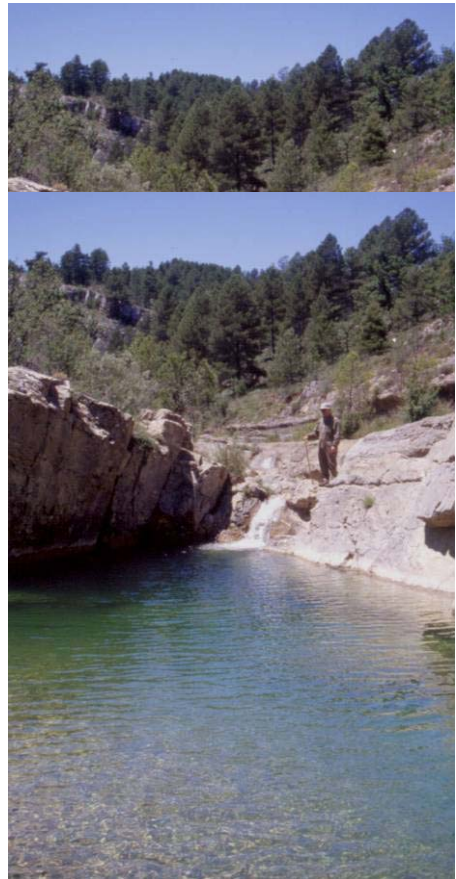
Mosquerola, no en coneix el nom, dels *tollos*

Cova de l'Avellanar-1

CART. Vis 1:25.000 Cova de l'Avellanar

Des del morral Blanc es veu perfecta al forcall del barranc de la Cova amb el barranc del Corb, que davalla vora l'ombria Roja. No hi ha, a la zona, cap altre topònim amb l'especificatiu Avellanar. Sembla que hi ha dues coves (el gps del centre i el nostre mapa no acaben de coincidir) En la descripció del GEC apareix un barranc de l'Avellanar que nosaltres no vam apuntar, a no se r que es tracte d'una variant del barranc del Corb.

20m. 733445-4466375 a 1085m. Se accede por la pista que parte de la población hacia el 'Mas de de les Foies' y aquí tomar la pista de la derecha que tras pasar el 'Mas de les Roques' baja hasta la 'Lloma de Benafigos'. En un cruce de la citada loma tomamos la pista de la izquierda (que es la menos marcada) que descende hasta el 'Barranc de la Climenta', aquí se acaba la pista. A partir de aquí hemos de descender el barranco durante unos 10 minutos hasta llegar al cruce con el 'Barranc de l'Avellanar'. Justo después de este cruce se encuentran las dos cavidades, pero el barranco es cortado por la visera de la cavidad número 2 por lo que hemos de dar una vuelta para descender por otro sitio. Las dos cavidades de grandes bocas son muy visibles.(G.Espeleologia de Castelló)

Cova de l'Avellanar-2

Es tracta d'una altra cova veïna de l'anterior que el GEC té registrada amb el mateix nom, però que nosaltres no vam recollir.

AVELLANER

Toll de l'Avellaner

CART. Vis 1:25.000 Toll de l'Avellaner

Dins el Montlleó, davant la pallissa del Molí Lluna. Prop va estar d'ofegar-se el germà de José del Mas de l'Hostal, l'informant que ens el va mostrar (foto).

AVENC i der.⁸⁰

⁸⁰ TPV Barranc dels Avencs (*Benissa*), Camí dels Avencs (*la Jana*), el Pla dels Avencs (*la Torre d'en Besora*), els Avencs (*Alfauir, Bolulla, la Serratella, la Vall d'Ebo, Llucena*), los Avencs (*la Jana*), Ombria des Avencs (*Tàrbena*), Pla dels Avencs (*Peníscola*), Tossal dels Avencs (*Teulada*), Barranc de l'Avenc Major (*Traiguera*), Barranc de la Fonteta de l'Avenc (*Quatretonda*), Camí de l'Avenc (*Alcalà de Xivert*), Cara-sol de l'Avenc (*Quatretonda*), Collet de l'Avenc (*Atzeneta del Maestrat*), Cova de l'Avenc

Coromines, en el magnífic article AVENC (Decat, vol I, 509-13) ens parla d'una etimologia 'no assegurada però probablement indoeuropea, un mot *ABINKO-, derivat d'un nom indoeuropeu de l'aigua o corrent d'aigua..' Pel que fa a la forma 'alvenc' en diu "ja resulta evident que aquesta -l- és un afegit valencià del tipus tan divulgat d'*almetla, alborç, Albocàsser, almirall, etc.*' Hi parla també de la dualitat sima-alvenc en aquestes terres i pel que fa al gènere inclou, incomprensiblement, Atzeneta dins el femení 'les alvencs'. Mai vam sentir el mot en femení, i els topònims actuals manifesten el masculí -l'Alvenc, collet de l'Alvenc, els Alvencs'- com a Xodos -l'alvenc de les Ovelles, l'alvenc de Sant Cristòfol.- Benafigos - 'l'alvenc del Puntal, l'alvenc de la Bastida, l'alvenc de la Tosseta, els alvencs de la Roca Trencada...' (Bernat 2000)

Visures

- 1- **Avenc: 1597** abans de arribar a l'Avench 74. passa dit camí per damunt la Vench 74. **1615** quant foren prop de l'Avench 119v passa dit camí per damunt lo Avench 119v. **1634** ans de arribar a l'Avench 204 y passa lo camí per damunt la Avench **1715** hans de arribar a l'Avench 133. **1759** ans de arribar a l'Avench 32.

- 2- **Foia de l'Artiga de l'Avenc: 1555** al cap de la foya de la Artiga de l'Avench 18

Les aportacions de les visures no es corresponen amb cap dels exemples coneguts. Aquest avenc, doncs, caldria trobar-lo per la zona del túnel, al Montlleó, potser en terres del mas de Monçó.

Al text de 1597 observem que apareixen les formes l'Avench i la Vench que ens recorda la dualitat de la llar / l'allar amb canvi de gènere. A les terres de la Plana esdevé masculí 'la llar està brut'. El text de 1615, en la mateixa pàg. ens mostra dues formes, una marcada per la contracció - al text original 'del avench'- podria portar-nos al dubte. Immediatament, però, ens apareix 'lo' manifestant el gènere masculí. Creiem que la forma 'la vench' respon senzillament a un 'l'avench'. Actualment la forma és 'l'alvenc', sempre masculí, també en plurals -els alvencs- i derivacions -alvenquet, alvencàs.

l'Alvenc [lalbénk]

CART. Vis 1:25.000 l'Alvenc

Al barranc de la Sima, prop del Cirer. Interessantíssima la relació entre alvenc i sima, nom del barranc on el trobem. En Coromines (Decat: vol I, 510 b1) trobem que, en fer l'enquesta a Llutxent, va poder sentir "*l'Avenc és una sima*". També a Cinctorres trobem un tautològic forat de l'Avenc. Als pobles veïns de Xodos i Atzeneta també trobem l'Alvenc i l'Avenqueta a Culla.

l'Alvenc [lalbénk]

CART. Vis 1:25.000 l'Alvenc

A l'ombria del Mançanar

Capitell de l'Alvenc [lalbénk]

CART. Vis 1:25.000 Capitel de l'Alvenc

Capdamunt de l'ombria del Mançanar.

l'Alvencàs [lalbenkás]

CART. Vis 1:25.000 l'Alvencàs

Cova propera a l'Albagés de Dalt (baix) on s'amagaven els seus habitants

(*Llucena*), Forat de l'Avenc (*Cinctorres*), l'Avenc (*Alcalà de Xivert, la Vall de Gallinera, Vallibona*), Mas de l'Avenc (*Traiguera*), Pinaret de l'Avenc (*Llutxent, Quatretonda*), Tossal de l'Avenc (*Benigembla*).

durant la guerra del 36.

«A Vistabella, per la part del tossal de l'Albagés, hi ha una cavitat coneguda per l'Alvencàs. Va fer d'amagatall de les ovelles d'uns quants veïns, però un d'ells va prendre por i va traure les seues; va deixar mal tancada la cavitat i van fugir les altres, que van 'caçar' els soldats, segur que per a manutenció » Viciano 2007, Berig n.8

Barranc de l'Alvencàs

Barranc de la Cova Tena, Barranc del Planàs

CART. Vis 1:25.000 Barranc de l'Alvenc

Al marge esquerre, en començar el barranc, hi és l'Alvencàs. Mou de la foïeta Roja i aboca al riu del Molinet, vora la cova Tena. S'enforcalla amb el barranc de l'Albagés. Ens resulta curiós que hom no parle de 'barranc de l'Alvencàs', potser la denominació del barranc fou més antiga, quan l'alvenc encara no es rebatejà com 'alvencàs'. Barranc de l'Alvenc el trobem també a Benassal, també [albénc], i Simat de la Valldigna.

els Alvencs [elzalbéncs]

CART. Vis 1:25.000 els Alvencs

Vora la carretera de Sant Joan

Lloma dels Alvencs

CART. Vis 1:25.000 Lloma dels Alvencs

Davall la pujadeta del Solano, fins la Rambla de Sant Joan. Entre la Rambla i el barranc dels Prats

AVIÓ

Pista dels Avions

Pista d'Aterratge, Entrador de les Avionetes, Pista dels Avions del Bovalar.

CART. Vis 1:25.000 Pista d'aterratge

Pista d'aterratge de les avionetes que sufoquen els incendis de la comarca, situada dalt del Pla, damunt el mas de Tòfol. La pista per la seua escassa llargària aprofita el pendent de la costera per accelerar o decelerar l'avioneta. Hi ha una caseta i una gran bassa per omplir els dipòsits d'aigua. La diversitat en les variants es correspon amb un estat protoponímic d'un espai poc lligat al poble i d'ús estacional.

Mecànics i pilots ocupaven, fa anys, la casa dels Forstasl (al Bovalar) i hi resten els noms d'aquells que van treballar en cada campanya.

Pista d'Aterratge Pista dels Avions, Camp d'Aviació.

CART. ICV Pista d'aterratge 592 (3-1) Vis 1:25.000 Pista d'aterratge

Denominació tècnica que no recollim en les enquestes. Pista dels Avions per als incendis. Hi aterren avionetes 'dromader', la permanència de les quals ha esdevingut minsa en els darrers anys. *Vid.* Casa del Forestal, al Bovalar.

Camp d'Aviació +

CART. Vis 1:25.000 Escola del Camp

Hi resten les casetes, els Refugis i l'Escola del Camp. Va servir com a camp d'Aviació durant la guerra del 36

B

BACI (V. GENÈRICS)

el Baci de Pedra

CART. Vis. 1:25.000 Baci de Pedra

Clotxa que fa d'abeurador, situada al barranc de la Pinella. "No s'acabe mai l'aigua." Aquest mateix exemple el trobem al terme de Castellfort, retolat, això sí, com *bassi de Pedra*. L'especificatiu és gairebé redundant però ens aclareix la diferència respecte al 'gamelló', més sovint de fusta.

Barranc del Baciè *Barranc del Clots de Marimon*

CART. Vis. 1:25.000 Bc. del Baciè

De la corralissa del Mas de Marimon davalla per aplegar-se al barranc dels Hortassos. Potser aquest baciè siga una clotxa, cocó o cadolla natural situada dins el barranc.

Collet del Baciè

CART. Vis. 1:25.000 Collet del Baciè

Entre els barrancs dels Hortassos i del Baciè.

el Baciolet *Font del Collado de Baix, font del Mas de Baix*

La font del Mas de Baix devora la pista rep aquest nom. Hi havia un gamelló de pi que ha estat substituït per l'abeurador d'obra. (foto)

Camí del Baciolet

Al Boi, des del mas de Baix, el Collado de Baix, fins el Baciolet, la font de vora camí de Culla.

BADAL

Sobre el seu significat trobem dos accepcions a sengles diccionaris

Badal. a. Carne de la espalda y las costillas hacia el pescuezo en las reses de abasto. *Diccionario de voces aragonesas*

I al DCVB

BADAL: Llin. existent a Barcelona, Hospitalet, Aranyó, Castelló, Benlloc, Benassal, Lluçena, Ares del Mestre, Serra-En Garceran, Torreblanca, València, Alfara, Vilan. de C., etc.

ETIM.: de *Abadal*, per eliminació de la a-.

Mas de Badal

CART. PLANI Masía de Badal, Corral
 CAD Masía de Badal 592-25000 Masía
 Badall-II ICV Mas de Badal 1220 592 (3-
 2) Vis. 1:25.000 Mas de Badal

Visures1597 més avant, en la heretat del Pobill de Sorolla, *olim* de Badal 64**1615** en la heretat de Hierony Badal 118 **1634** en la heretat de Gerony Badal 201v

Entre l'Espino i el Pinaret, al capdamunt del Pla.

Per a Coromines (Onoma II, 293) Badal és un mossarabisme, en el Maestrat, que se superposa amb un nom àrabic **battal** amb significat de peresós. Moll - 1982, 246, altrament, pensa que és variant d'Abadal, derivat d'Abat.

Badal, Mas de -- cap a l'extrem S.del Pla de Vistabella, cit. Entre l'Espino i el Pinaret (20X16), si bé separat d'qt per la Casa Nova, 77.19. (- potser de l'àrab battâl "paresseux, desoeuvré; vain, inutile; brave, héros", q si bé no trobo en PAIc., pertany a l'arrel de balde, baldío, de bades, vivíssima en hispanoàrab-)

Al veí Puertomingalvon (SOLSONA 2001) també trobem un *molino el Badal* i l'autor apunta les possibilitats d'un 'badall' o d'un origen antroponímic

"La observación de la zona nos impulsa a pensar que se trata de un topónimo que hace referencia a los cortes del terreno, ya que se trata de un molino –en estado ruinoso, como el resto- levantado en la orilla de un río que discurre entre barrancos. Puede deber también su nombre a uno de sus primeros propietarios, cuyo apellido era Badal, frecuente en poblaciones limítrofes".

A Benassal (Barreda-Peraire:1999) hi ha un altre *mas de Badal* i una *caseta de Badal*. Els autors, potser seguint Moll, pensen en el cognom derivat d'Abadal. Les nostres Visures (supra), pens aporten informació sobre un tal **Geroni Badal** que evidenciaria el cognom Badal com l'explicació més fefaent, tot i que el seu origen el trobem en *Abadal*, com ens explica el DCVB..

Camí del Mas de Badal

CART. PLANI Cº Mas de Badal CAD Cº Mas de Badal

Carrascal del Mas de Badal

Darrere del mas, puja entre el pas de la Serra de la Batalla i el pas que parteix amb l'Espino.

Clots del Mas de Badal

Vora el Ginestar

Foia del Mas de Badal

CART. Vis. 1:25.000 Foia del Mas de Badal

Davant del mas

Serrada del Mas de Badal

Darrere de casa, vora la serrada del Pinaret

BADENES

Ens sobta que tractant-se d'un cognom prou comú a diversos pobles de l'Alcalatén i Atzeneta no aporte cap topònim recollit al CTV. Altrament, a Benassal trobem un *mas de Badenes* i a Llutxent, *pla de Badenes*.

BADENES. Llin. existent a Barc. i molt estès a les terres valencianes (Atzaneta, Agres, Alcora, Benassal, Benicarló, Borriol, Carcaixent, Castelló, Costur, Lluçena, Torreblanca, València, Villa-real, Vistabella, etc.).

Corral de Badenes

CART. PLANI Masía de Badenes CAD Mª de Badenes IGC592-1949 Masía ICV Corral de Badenes 985 592 (4-1) Vis. 1:25.000 Corral de Badenes

Dalt del Mas dels Racons

Artigues del Corral de Badenes

Manolo ens fa saber que per aquestes contrades ja no hi ha foies com als dos masos superiors. Són abancaments més menuts disposats a la costera de les llomes que encaixonen els barrancs.

Clotada del Corral de Badenes

Al bracet del barranc de la Ferreria que mou de la roca Blanca

Pou del Corral de Badenes

CART. Vis. 1:25.000 Pou del Corral de Badenes

Al capdamunt del barranquet que mou de la Roca Blanca

Rebolleres del Corral de Badenes

CART. Vis. 1:25.000 Rebolleres del Corral de Badenes

Entre el barranc de la Gal·lera i el Corral de Badenes. Es tracta d'una lloma. Aquestes 'rebolleres' ens donarien llum sobre el proper barranc de la 'Gal·lera'.

BAILES

Potser es tracte d'una pluralització del cognom Baila. Moll (1987, p.97) hi troba un origen germànic, del nom d'home *Baduila*.

A l'Aragó trobem el topònim Baile i, també, 'baile' té el sentit d'ajudant (Endize I, 249).

Casa de Ros de Bailes

Actualment de Miguel Àngel Santamaria.

Finca de Joan de Bailes

Vora les pujades del Pou, al mas de Celades.

BAIX

Baix-Dalt: L'aparició de qualsevol dels dos termes presuposa l'existència d'un altre. Dins un mateix mas trobem dues eres, cases, fonts... No sempre hi trobarem la de Dalt i la de Baix però l'existència d'un dels dos especificatius presuposa l'existència d'un segon. Si, de vegades, trobem l'oposició manifesta (moleta de Dalt – moleta de Baix), altres ens apareix només un dels termes (mas de Baix oposat al Collado, mas primigeni, sense expressar Collado de Dalt) L'oposició Dalt-Baix funciona, també, com un dels recursos per batejar un nou mas segregat d'un primer. Dins el nostre estudi, trobarem aquestos masos a partir del lema del conjunt. Així, caldrà cercar Albagés de Dalt i el de Baix, Alfarder de Dalt i de Baix, mas de Monfort... dins Albagés, Alfarder o Monfort. Tot i això, i per veure'n la producció toponímica de 'baix' en la distinció de masos, en mostrem un llistat d'aquest terme.

Albagés de Baix, Alfarder de Baix, la Canaleta de Baix, mas de Clèric de Baix, la Clotxa de Baix, el Collado de Baix, mas de la Serra de Baix, mas de les Tosses de Baix, Penyablanca de Baix, mas de Pessetes de Baix, la Solaneta de Baix, mas del Surdo de Baix, el Troncassal de Baix i la Xaparra de Baix.

Els exemples són tan abundants arreu del nostre domini que només anotarem masos dels termes veïns estudiats:

Atzeneta: la Cabrera de Baix, Casa Lluna de Baix i la Llosa de Baix; Benafigos: mas de Coves de Baix, i Xodos: Baix la Roca, la Cantera de Baix, la Crebada de Baix, la Noguereta de Baix i la Rebollosa de Baix.

A Vistabella hi ha un mas conegut com *mas de Baix*. Tret d'aquest, els exemples introduïts sota aquest lema **BAIX** corresponen a altres genèrics especificats amb 'baix'.

Un altre aspecte a tindre en compte és la significació diferenciada dels conceptes DALT i BAIX a les planes i a l'interior. A Almassora, posem per cas, l'oposició dalt/baix té en compte la verticalitat; dalt equival a 'damunt', baix a 'davall'. A la muntanya, l'evident diferenciació d'altituds ens aboca a una concepció diferent dels conceptes. Dalt se situa més amunt en una costera contrastada per l'experiència; baix se situa més avall, on apleguen les aigües de dalt. Sí que ens queda als de la Plana el sentit de 'pegar amunt' quan es va de la mar cap al poble i 'pegar avall' quan prenem el sentit contrari.

La cosmovisió d'un món tan diferenciat del de la Plana ens porta, fins i tot a certes paradoxes com trobar un mas de Monfort de Dalt més baixet que el mas de Monfort de Baix. Aquesta aparent contradicció es resol en localitzar-los dins el pla Amunt i adonar-nos que el mas de M. de Dalt té les cases més fondes que no les del mas de M. de Baix, però el mas, comprés com el conjunt de propietats, se situa més amunt en el pendent del gran pla de Vistabella.

Com veurem tot seguit, són molts els exemples repetits, casa de Baix (2), era de Baix (4) o foia de Baix (5). Aquesta reiteració només explica la rentabilitat lingüística d'aquest element, oposat a 'dalt', dins un paisatge marcat pel relleu costerut.

Abeurador de Baix

Al capdavall dels horts de l'Alforí, evidentment oposat a l'abeurador de Dalt, més proper a la font que omple tots dos.

Casa de Baix-1

Pany de cases que miren a llevant, al mas de Gual.

Casa de Baix-2

A la Torre Martines distingim, a més de la torre, corral i eres, situats a la part esquerra de la foto, les cases on vivien els masovers (dreta de la fotografia). És ací on, lleument, distingim la casa de Baix i, pegada a ella i a l'extrem dret, la cas de Dalt, més amuntera per la seua situació en la costera.

Cova de Baix

CART. Vis. 1:25.000 Coveta de la Munda

Respon a la veritable i antiga cova de la Munda, habitada durant generacions, que va batejar després el mas construït dalt i que atorga l'especificatiu 'de Baix' a la cova. Sembla, a més, que el mas 'la Cova de la Munda' tenia un maset més avall. També a Benidoleig trobem una cova de Baix.

Era de Baix-1

Al mas del Boiro. Batien una setmana els dos veïns a cada era. La pallissa separa les dues eres, aquesta **de Baix** i la **de Dalt**.

Era de Baix-2

Era principal del Collado. Hi ha tres pallisses que es troben en reformes. A més de la de Dalt, hi ha també l'era de l'Escola. Eres **de Baix**, **de Dalt** i **de l'Escola**.

Era de Baix-3

Era del mas de Gual, oposada a l'altra. Eres **de Baix** i **de Dalt**.

Era de Baix-4

La més avallera de les tres que té el mas de Celades: la **de Baix**, la **del Mig** i la **de Dalt**.

Foia de Baix-1

Foia del Tormegal. Entre casa i la pista. Hi trobem la bassa. Foies **de Baix** i **de Dalt**. Com veurem, són moltes les foies així batejades. També, pluralitzades, a la veïna Benassal: les Foies de Baix.

Foia de Baix-2

Al mas de Benages, entre el mas nou i el vell. Foies **de Baix** i **de Dalt**.

Foia de Baix-3

A la Cova de la Munda trobem la foia de la Munda (foto) que es divideix en foia **de Dalt** i foia **de Baix**, separades per l'antiga cova, també anomenada cova de Baix, oposada al mas que pren el nom de la Cova de la Munda.

Foia de Baix-4

Foia de Baix del Mas de les Roques Hi trobem la bassa. Davalla cap al mas de Roqueta. Foies **de Baix** i **de Dalt**.

Foia de Baix-5

Una de les foies del Mas de Baix. Entre el passet del Mas de Baix i el barranc homònim, davall la Pista del Boi. Si observem, però, la foto- foies del Mas de Baix- ens adonem que és la casa, element central del mas, el referent a partir del qual hom entén la foia de Baix, de la casa en avall; la foia de Dalt, de la casa en amunt.

Font de Baix

CART. Vis. 1:25.000 Font de Baix

S'oposa a la font de Dalt, situada a l nord-oest del poble. Aquesta, a la Costa, disposa d'una sèrie de bacs on abeuren les vaques. Es troba al sud-oest del poble. El mateix topònim, font de Baix, apareix en TOPVAL a Lluçena, Rossell i Sagra.

Llavador de la Font de Baix els Llavadors

CART. PLANI Lavadero CAD Lavadero

Llavadors a migdia del poble. Rep l'aigua de la font de Baix

Forn de Baix

Actualment desaparegut, era la motivació del carrer del Forn, on se situava.

Horts de Baix⁸¹ Horts del Fontanal de Baix

Els rega la bassa del Fontanal, baix de la caseta. Horts **de Baix** i **de Dalt**, separats per la font del Fontanal.

.Mas de Baix el Collado de Baix

CART. PLANI Masía del Collado de Bais CAD M^a del Collado de Bais 592-25000 Mas de Baix-II ICV Mas de Baix (sobre el corral) 1075 592 (4-1) Vis. 1:25.000 Mas de Baix CART.

Antic mas amb corral que queda al

⁸¹ Amb el femení 'horta' ens apareix, a TPV, les Hortes de Baix (Albaida, Alcosser de les Planes, Beniarbeig i Benissoda.

marge esquerre del camí a Culla. Hi viu Jacinta i l'home, tots dos pastors. Hi ha el mas antic i la pallissa que també tenia una casa (Felissa. Fa 30 anys que no viu ningú). Al Collado de Baix o mas de Baix sempre s'ha conegut un veí (Inocència n'era el pare de Jacinta). A l'altre mas hi ha el corral d'inoblidables puces.

La variant és la denominació que ens explica aquest mas com a possible hereu d'una antiga partició del mas conegut com el Collado que reté el nom mentre la nova edificació rep la variant 'de Baix'. De fet les diverses foies s'ajunten i mantenen una mateixa unitat morfològica des del capdamunt del Rotxero fins al capdavant de les foies del Mas de Baix. El cens de 1887 li atorgava dos vivendes i 3 habitants. Al 1920, 5 vivendes i 11 habitants que baixarien a 10, al 1930.

Al CTV trobem el mas de Baix a Silla, Tollos i Vilafranca.

Barranc del Mas de Baix *Barranc del Collado de Baix*

Mou del racó i replega fonts de la Perera, mas de Baix i el Collado; discorre entre la Foia de Baix i l'Altre Cantó i s'enforquilla amb el barranc del Collado per esdevenir Barranc de les Olles. En la fotografia d'aquesta pàgina observem el primer tram .

Foies del Mas de Baix *Foies del Collado de Baix*

Grans bancals creuats per un carreró que abracen ambdues bandes de la pista. S'hi inclou la foia de Dalt, la foia de Baix i l'Altre Cantó, les dues últimes baix del mas i separades pel barranquet.

Foies del Collado i del Mas de Baix amb les diverses fonts. Darrere el tossal del Mas de Baix,

la lloma de la Picossa i la de Benafigos.

Font del Mas de Baix *Font del Collado de Baix*

Vora la pista, amb el Baciolet, recollim els escorrims d'aquesta font situada en una cota més amuntera, sota una arbreda. Jacinta, i antigament els masovers del Collado de baix, hi renta la roba. Hi ha una basseta i uns llavadors.

Ombrieta del Mas de Baix
Ombrieta del Collado de Baix

Carrascalet que hi ha dalt de l'Altre Cantó

Pallissa del Mas de Baix *Pallisa del Collado de Baix*

Avui és corral, amb arcs, i era amb pallissa. També hi trobem una casa on vivia Felissa.

Passet del Mas de Baix *Passet del Collado de Baix*

CART. Vis. 1:25.000 Passet del Mas de Baix

Entre parets corre entre la Pallissa del Mas de Baix i el capoll del mateix tossal. Ve, però, des de dalt del morral del Xurro on s'ajunta amb altres passos

Saleres del Mas de Baix
Saleres del Collado de Baix, saleres del Xurro

Entre el puntal i el mas. Recordem que al 2008, Jacinta i l'home encara tenen una petita rabera. L'ús d'aquestes saleres, però, és més aviat antiga, perquè, hores d'ara, guarden per baix, sobren herbes.

Senda del Mas de Baix

El seu traçat correspon a una senda que ens portaria al mas de Baix, des de, aproximadament el de Birlata. La planimetria ja arrosegava l'error d'anomenar aquesta senda com a senda de la masia de Perdigó, distant un quilòmetre.

Solana del Mas de Baix *Solana del Collado de Baix*

Es tracta de dues solanes veïnes. Un conjunt de bancals que davallen cap al Barranc de les Olles i Entre el tossal del Mas de Baix i el barranc de les Olles.

Tossal del Mas de Baix *Tossal del Collado de Baix*

Hi ha el tossal partit pel pas que divideix les propietat dels dos masos veïns: Mas de Baix i Mas de la Coixa (fotos foies)

Casa de Jacinta del Mas de Baix **TU** *Casa d'Isabel de Gascó*

On hi ha el taulellet de Calle de Jesús. Ara és del Mas de Baix (Gassinta i Miguel). Carrer de la Presó.

Casa de Miguel del Mas de Baix TU

La primera de nord a sud, a El Portalet, 19. Miguel el pastor, home de Jacinta, tots dos informadors del mas de Baix, al Collado.

Casa de Ramon del Mas de Baix TU

Carrer de Malcuinat, 20

Casa de Ramon del Mas de Baix⁸² TU

La quarta de nord a sud, al Portalet, 13.

Moleta de Baix

CART. ICV la Moleta 725 592 (4-1) Vis. 1:25.000 Moleta de Baix 730

Entre el Miradoret i el Forcall del Riu, mirador perfecte sobre les voltes del Montlleó, davant Penyacalba del terme de Culla. S'oposa a la moleta de Dalt. La foto ens mostra, a més de la corona de roca que la conforma, la plana del cim.(v. Genèrics)

Similitud geològica de les dues moletes -de Dalt i de Baix- i variació en l'altitud

Molí Més Baix

CART. PLANI Molino mes Bais CAD Mº mes Bais 1:100.000 Alcora Molino Vis. 1:25.000 Molí Més Baix

Molí que se situa, si exceptuem la Molineta, com el més avaller del riu dels Molins, vora el forcall del Barranc de la Tosca amb aquest riu. A TOPVAL no

⁸² Les repeticions d'un mateix propietari no fan sinó donar testimoni del fet que aquelles cases abandonadaes per l'emigració han estat adquirides per la gent que resta dins el terme.

trobem cap exemple semblant, tot i aparèixer molí de Baix a Almassora i Vallada, i un molí d'Allà Baix, a Aiello de Malferit.

Pertany a Eduardo, el qual ha restaurat la maquinària i fusteria necessàries perquè s'hi puga moldre. La bassa es troba plena d'arbres i per la séquia corre la goma que dona aigua al mas i la piscina que també rega un petit hortet. Antigament amb els sobrants hi havia una altra séquia que regava l'hort

Gran i els Hortets, avui amb avellaners i pins respectivament. A més del molí hi ha un preciós mas restaurat amb torre, colomer i era. Eduardo hi va viure fins els vuit anys. Ha sentit parlar també del 'diluvio' – aiguats de primeries del segle XX que hem sentit de llavis d'altres informants- que va aplegar al primer pis del molí, on es troba la maquinària. Eduardo recorda que hi va ser moliner, durant la guerra i uns anys després.

- “ És a l'esquerra del barranc, però no és el més baix –sens dubte quan el van bastir la gent ja s'havia oblidat de la Molineta. El casal és en bon estat: han canviat la teulada i l'han reparat. És molí de rampa, d'una mola; són franceses i encara són plaçades. Dins del carcabà tot està en bones condicions” Barberà 373

Camí del Molí Més Baix

CART. PLANI C° del Molino mes Bais CAD C° del M° Mes Bais

Ramal del camí d'Atzeneta que passava vora el molí Mes Baix i tornava a ajuntar-se amb el camí d'Atzeneta al molí de Prat.

Ombria del Molí Més Baix

Ombria del Tossal de l'Algepsar

Séquia del Molí Més Baix

Corre entre el bancal de la Bassa i el de la Palanqueta. Avui serveix per albergar la goma que replega l'aigua al molí Pasqual.

Tossal del Molí Més Baix

Part del tossal de l'Algepsar pertany al molí Més Baix, incloent-hi la Molineta.

Casalici d'Eduardo del Molí Més Baix TU

El genèric 'casalici' va bé en aquest cas per tractarse d'una edificació encara sense lluir i emprada en planta baixa com garatge. Camí Raval de Sant Roc.

Casa de Nel·lo del Molí Més Baix TU

Casa del Tio Nel·lo del Molí Més Baix

Ombrieta de Baix [ambriéta]

Hi trobem el Reboll, vora la pista de l'Albagés de Dalt, a 30 metres de l'entrador de l'Albagés.

El Planàs de Baix

Finqueta del Planàs, a l'Albagés.

Pou de Baix

CART. Vis. 1:25.000 Pou de Baix

Vora el pou del Carrascal. Una gran vimenera potser la causant que avui no replegue massa aigua, que es perda. Hi abeuraven els matxos.

Quadra de Baix Quadra Gran Quadro del Mas del Collet

El mateix informador ens aportà els dos noms. Potser el fet que el masover visca des del 1974 en siga una raó.

Quadró de Baix

Al mas del Boiro, al Pla, oposat al quadró **de Dalt**.

Roca de Baix

Clapa inferior de la Pena-roja. Entre la **de Baix** i la **de Dalt** trobem la cingla del Mig.

Serrada de Baix Tancat de Baix

Al mas del Boiro. Ens sobta la doble denominació que fa equivaldre 'tancat' d'ús agrícola i 'serrada' d'ús ramader i forestal. Potser l'abandonament del seu paper anterior, com a terra que es llaurava, haja passat a ser lloc per a la rabera. El mateix topònim ens apareix, pluralitzat, al terme veí de Benassal: serrades de Baix.

Serradica de Baix

A llevant del mas, dins el mas de l'Hostal. A la vora hi ha la partida de Serradiques o Serradetes. Evidentment, hi trobem una **serradica de Dalt**.

Tancat de Baix Serrada de Baix

Al mas del Boiro, oposat al tancat o serrada **de Dalt**

el Tossalet de Baix

CART. Vis. 1:25.000 Tossalet de Baix 948

Dalt de la Parra del Barranc. El seu complementari es troba dalt, vora el mas de Boira.

Forn de Baix TU

Avui desaparegut

Portal de Baix TU

Potser portal del Forn de Baix.

Escaletes del Portal de Baix TU

Carrer del Forn.

BAIX DE

A banda de la forma 'de baix' oposat a 'de dalt' trobem un seguit de topònims lligats a la locució adverbial 'baix de', de vegades amb la supressió habitual de la preposició 'de'. Als pobles veïns: un mas conegut com Baix la Roca (*Xodos*) i el carrer Baix lo Mur (*Culla*). Exemples més llunyans els trobem a Baix Ombra (*el Fondó de les Neus*) i barranc de Baix de Santa Àgueda (*Vallibona*) amb manteniment de la preposició.

Baix (de) lo Tossalet

CART. Vis. 1:25.000 Baix lo Tossalet

Vessant nord del Tossalet de la Suterranya, amb supressió de la preposició i manteniment de l'article 'lo'.

Baix del Mas de Leandro

Paratge situat baix del mas i migdia de l'Artiga del Soldao

Bancal de Baix del Camí

Baix del Camí de Xodos a Sant Joan, al mas de Mor

Bancal de Baix del Pradet

Al mas de Mor, ponent

Carrascal de Baix del Mas de la Coixa

Entre la Pista del Boi i el Castellet del Mas de la Coixa, a la solana guaitant sobre el barranc del mas

Pinaret de Baix de l'Artiga del Soldao *Pinaret de Baix*

CART. Vis. 1:25.000 Pinaret de Baix

Si el nom sencer és explicatiu, la variant ens porta a la recerca d'un pinaret de Dalt, inexistent.

Pinar de Baix de Casa

Pinar per on vam davallar amb el ramat cap al riuet (barranc de l'Avellanar), al mas de Mor.

Quadró de Baix (de) la Venta

Gran extensió situada entres les Ventes i la Rambla.

Tancat de Baix de l'Hort

Avui a la Xaparra de Baix. Es refereix a l'hort de la Xaparra, vora la bassa

Ullal de Baix de la Roca

CART. Vis. 1:25.000 Ullal de Baix la Roca

Un dels ullals de la Caseta de Lasero que es troba vora el Montlleó.

BALTARO

Baltaro ens apareix com a malnom, també a Almassora. No hem trobat cap referència antroponímica en els manuals a l'ús. Apareix com a cognom italià i, possiblement, el nostre Baltaro siga una reducció de Baltasar, malnominació habitual en valencià sobre el conegut Baltasar. A Alzira també trobem l'antropònim en un hort de Baltaro.

Artiga de Baltaro *Pinaret de Baltaro*

Pinaret de Baltaro *Artiga de Baltaro*

Heretat d'els Pinarets. Reben els dos noms Pinaret de..., o artiga de...situada als Pinarets.

BANC

el Banc-1

Pedris adherit a l'església on sol seure la gent. A la plaça del Dau.

el Banc-2

Caixa d'estalvis. Al cantó del Dau.

BANCAL (V. Genèrics)

el Bancalàs

CART. Vis. 1:25.000 el Bancalàs

A la foia del mas de Trigós. Amb el mateix augmentatiu, a la Serra d'en Galceran hi ha el mas del Bancalàs.

els Bancalets

CART. Vis. 1:25.000 els Bancalets

Basílio ens ho defineix com a 'llastrons' que es troben entre el camí del Mançanar i la carretera de sant Joan, al mas del Collet

els Cinc Bancals⁸³

Davant del mas de l'Alforí, al qual pertanyen. Els trobem davall la carretera de Sant Joan. Tenen una direcció perpendicular a la gran majoria de sorts que omplen el pla Amunt (foto adjunta). C

Com el pi de les Quatre Forques o cada motlló dels Tres Termes ens trobem amb topònims amb numerals.

BANDERA⁸⁴

Roca de la Bandera

CART. Vis. 1:25.000 Roca de la Bandera 1209

A l'ombria Alta, dalt del cingle Lobo. Sembla que va ser el punt on va fixar la bandera l'exèrcit feixista. En la fotografia, la més amuntera, dalt del cingle.

Alvenc de la Roca de la Bandera

Alvenc dels Verdins, Alvenc del Bovalar

CART. Vis. 1:25.000 Alvenc dels Verdins

BANYADERA⁸⁵

Topònim interessantíssim per entendre el sentit de Penyagolosa com a 'aigualosa'.

la Banyadera

CART. Vis. 1:25.000 la Banyadera 1488

DOC Visures

⁸³ els Cinc Germans, Barranc dels Cinc Germans (*Canals, Xàtiva*), els Cinc (*Xàtiva*), es Garrofer de Cinc Cames (*Tàrbena*), les Cinc Clotxes (*Almenara*), les Cinc Oliveres (*Quatretondeta*), Molló dels Cinc Termes (*Catí, la Salzadella, Sant Mateu, Tírig, Xert*), Pont de Cinc Ullals (*Mutxamel*), Senda dels Cinc Germans (*Agullent, Ontinyent*). A més d'aquests exemples, sobre la numeració a la toponímia podem visitar <http://goo.gl/XO6XmX>

⁸⁴ Clotxó de la Bandera (*Artana*), Hort de la Bandera (*Alzira*), la Bandera (*Bellreguard, Gandia*), Lloma de Bandera (*Olocau*).

⁸⁵ En la toponímia valenciana no apareix cap altra banyadera. Trobem, això sí, el Banyador (Genovés) i Banyeres de Mariola, potser amb sentit semblant; a més de diversos 'banys' i 'banyets'.

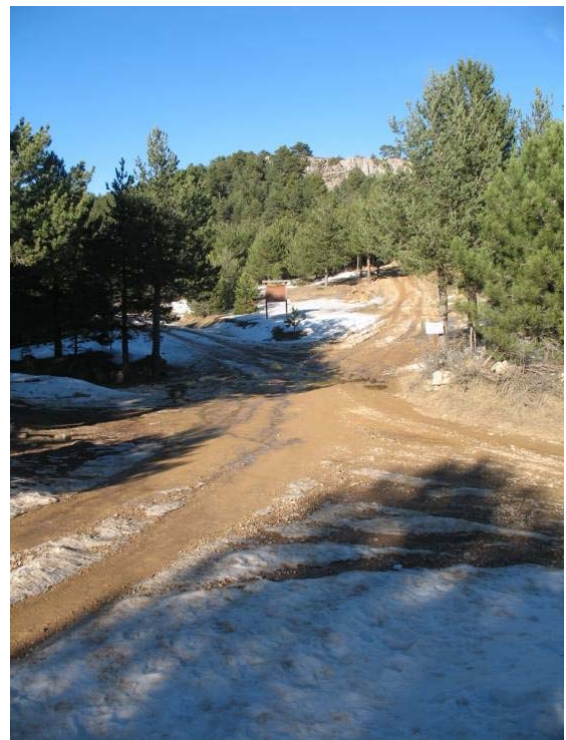
La Banyadera: **1658** de dita mallada fins a l'altre asagador, en lo endret de la Banyadera 54v

Artiga de la Banyadera: **1658** la qual està davant la artiga de la Banyadera 53 **1687** davant l'artiga de la Banyadera, mallada de herbatge, 69 la qual està damunt l'artiga de la Banyadera 75 **1715** la qual llometa Redona o mallada està davant la artiga de la Banyadera 140 **1759** la qual llometa Redona o mallada està davant la artiga de la Banyadera 42 hasta que foren a la Moleta Redona que està davant la Artiga de la Banyadera, que és (48) mallada de herbaje

Prat de la Banyadera: **1597** passada la creueta del Prat de Penyagolosa o de la Banyadera 94 **1634** la creueta del Prat de Peñagolosa, o de la Banyadera 207v **1715** passada la creueta del Prat de Peñagolosa, o de la Banyadera 140 **1759** passada la creueta del Prat de Peñagolosa, o de la Banyadera 43

El Collado. **1555** E de allí al Collado eo prat dels Valencians 23 **1615** E de allí al Collado, a la part dels Valencians 123 **1634** E de allí al Collado, a la part dels Valencians 208v **1759** a la punta de la paret que ix al Collado 21 És el colladar entre la llima Belart i les faldes del Penyagolosa, on parteixen aigües la Pegunta i el Tejuelo. La referència més vella del topònim és de 1597, on també l'anomenen prat de Penyagolosa. Viciano (2009,1994).

La Banyadera és avui un paratge on es creua la pista que puja de Sant Joan al pic del Penyagolosa amb la pista que prové del pla de la Creu. És mitgera amb el terme de Xodos. Jaime de l'Alforí ens feia saber que era una bassa antiga d'aigua 'naixenta'. Creiem que es correspon amb el 'Collado o prat dels Valencians' de què ens parlen les visures més antigues ('part' dels Valencians, per 'prat', és una mala còpia de visures anteriors que s'arrossega després). Coromines, a Onom.Cat.-II-335, explica el sentit de lloc de bany encara que s'haja assecat per al conreu. Esmenta la Banyadera de Vistabella com a 'collada' i, certament, és un 'collado' de pas cap al terme de Xodos i, encara no, cap al Castillo de Villamalefa, com afirma el mestre.

La Banyadera: tros de país pla i humit pujant de St.Joan cap al Pic de Penyagolosa, cit.entre la Pegunta i la Cambreta, 76.18; és el coll de la cota 1497, per on el camí del Castillo de Villamalefa ix del terme, 77.5, (- i entra per un parell de kms.en el de Xodos-)

Barranc de la Banyadera

CART. Vis. 1:25.000 Barranc de la Banyadera

Mou de la Banyadera i s'ajunta amb el barranc del Forn per encetar el de la Pegunta.

Pista de la Banyadera

CART. PLANI Camino de San Juan á Lucena del Cid CAD. Camino de San Juan a Lucena del Cid MC Cami de San Joan a Lucena del Cid MC

La pista que ens porta de Sant Joan fins el peu del Penyagolosa zigzagueja sobre l'antic camí que recull la cartografia i que, aplegats a la Banyadera, s'encreua amb la pista que ve del pla de la Creu i davalla cap al terme de Xodos, primer, i Lluçena, després.

Pista de la Banyadera al Pla de la Creu

Aquesta pista parteix de la cruïlla amb la pista de Sant Joan a la Banyadera i s'enfila en direcció nord entre el mas de Sanaüja i els Masets, passa per la portera del Mas d'en Vela i aplega al pla de la Creu on s'engrava en la pista que ve de Xodos i de Vistabella.

BARBERIA

la Barberia

BARDISSA (V. Fitotoponímia)

Toll de la Bardissa

CART. Vis. 1:25.000 Toll de la Bardisas

Davall les roques de la Pinyalossa, al barranc de les Climentes. Prop hi és l'Enjarrot. La retolació de l'1:25.000 respon a una errada ortogràfica. Aquest especificatiu el trobem també a Morella en els exemples: barranc de la Bardissa i serra de la Bardissa.

BARGIDA

la Bargida

CART. 569-25000 Mas de Lázaro 1007 (desplaçat) ICV la Bargida 1003 569 (4-4) Vis. 1:25.000 la Bargida 1009

DOC Visures

Collet de la Belgida. **1555,16** Lo qual abeurador té entrada y exida per sobre lo collet dels Bacis e va a un molló de pedra. E de dit molló puga al pouet de la Serra del Boy. E de dit pouet va dit camí la serra avant e pasa per les roques Pardes. E de allí va per lo collet avall. E de allí va al Castellet de Sent Crich. E del Castellet de Sent Crich puge lo riu amunt per **lo collet de la Belchida** e torne a dits bacis del Farder. E tot açò resta per ampriu als bestiaris de la Comuna del Castellet de Sent Crich puge lo riu amunt per lo collet de la Belchida e torne a dits bacis del Farder.

Tossal que guaita al Montlleó, vora els Castelletes. Avui la Bargida –rotacisme i obertura vocàlica- és un coll o tossal voltat al nord pel riu de Montlleó, davant del terme de Vilafranca. Tal i com ens indica la visura del 1555 és un dels límits de l'ampriu de l'Alfarder.

Coromines ens ofereix un extens article sobre Bèlgida i una celtibèrica Belgida que encara no s'ha localitzat amb exactitud; alguns parlaven d'Alcanyís o Montalban (OnCat, II, 400). Ens trobem, doncs, davant la possibilitat que aquesta Belgida tan buscada es trobés al terme de Vistabella.

BARRANC i derivats (V. Genèrics)

Per la gran quantitat d'exemples apareguts a TPV, anotem a peu de pàgina només aquells dels pobles veïns coincidents amb cada topònim del nostre terme.

Carrasca del Barranc

CART. Vis. 1:25.000 Carrasca del Barranc

Al peu de la pista que puja cap al Cinglatxo, vora el barranc del Mas de Gual

Portera del Barranc

CART. Vis. 1:25.000 Portera del Barranc

Portera del mas de Gual on s'enforcallen tres pistes i el barranc.

Cova del Barranc⁸⁶

CART. Vis. 1:25.000 Cova del Barranc

Al barranc de Pelaburros, prop del Maset. A la vora dreta del barranc de l'Avellanar, amb parets de pedra seca que denoten l'ús ramader.

“Cova del Barranc Posiblemente este abrigo sea lo que Jesús Bernat denomina COVA DEL MAS DE LES XIQUETES, en su descripción sólo indica que se trata de un abrigo para protegerse de las lluvias de SW, donde cabían unas 200 ovejas.

Tiene las paredes de piedra seca de un viejo redil o sesteadero.”(GEC)

Horts del Barranc

CART. Vis. 1:25.000 Horts del Barranc

Imprecís, vora el barranc de l'Avellanar.

Ullal del Barranc

CART. Vis. 1:25.000 Ullal del Barranc

Prop de la caseta de Control, el barranc de l'Avellanar disposa d'uns quants ullals.

Pou del Barranc

CART. Vis. 1:25.000 Pou del Barranc

DOC Visures

Pou del Barranc **1658** de allí passa per lo pou del Barranch per entre la heretat dels hereus de Domingo Garcia 43 **1687** passa per lo pou del Barranch per entre la heretat de l'hereu de Domingo Garsia 62 **1715** de hallí passa per lo pou del Barranch per entre les heretats que antes eren dels hereus de Domingo Garcia 119 **1759** Y a mà dreta, ans de arribar al pou del Barranch 14

Situat dins el barranc de les Canals, al capdavall de la Foiassa. Actualment hom coneix dos indrets amb el mateix topònim, i tots dos al Boi. A més de l'esmentat, hi ha un altre pou del Barranc situat al barranc del Mas de la Coixa El que ens

⁸⁶ Cova del Barranc Fosc (*Xodos*) Cova del Barranc (*Llucena*)

descriu el text es trobava entre la Foresa i el Clotxó, coneguts topònims de la zona del Boi. Potser, doncs, que es tracte d'aquest.

Pou del Barranc

CART. Vis. 1:25.000 Pou del Barranc

Al Barranc del Mas de la Coixa, entre la cova Fumada i el morral de la Galluvera.

Cova del Pou del Barranc

CART. Vis. 1:25.000 Cova del Pou del Barranc

Dins el barranc del Mas de la Coixa, dos-cents metres més amunt de la revolta de la Pista del Boi.

Pouet del Barranc *Pouet de Capote*

CART. Vis. 1:25.000 Pouet del Barranc

Dins el barranc de la Pinella.

Parra del Barranc

Finca que linde amb el tossalet de Baix i el barranc de Cova

el Barranquet

Braç del barranc de la Pinella que mou al nord del mas de Capote.

els Barranquets-1

CART. Vis. 1:25.000 els Barranquets

Paratge costerut solcat per diversos barranquets entre la Pinyalossa i el morral de la Savina

els Barranquets-2

CART. Vis. 1:25.000 els Barranquets

Aiguavessant assolellada del pinaret de l'Auelo Estevenet. A llevant de les Navades

Camí dels Barranquets

Aquest Camí mou del Mas de Salvador, passa pels pous i el Maset de l'Auelo Fèlix, creu el Pinaret de l'Auelo Estevenet i davalla cap a la Vallussera. Aplega fins la Peralta.

Pou del Barranquet

CART. Vis. 1:25.000 Pou del Barranquet

Al barranc del Mas dels Arcs. Hi ha una pica d'arena per rentar la roba i abeurar el matxo.

BARRERA⁸⁷

Pins d'en Barrera

⁸⁷ Barranc del Pou de Barrera (*Vilanova d'Alcolea*), Caseta de Barrera (*l'Ènova*), el Mas de Barrera (*la Pobla Tornesa*), Hort de Barrera (*Alginet*), Lloma de Barrera (*Alberic*), Mas de Barrera (*la Vall d'Alba*).

CART. Vis. 1:25.000 Pins d'en Barrera

Al capdamunt de les serrades dels masos de Gual i Mançanar. "Faixa de pins dels dos masos".

Al terme de Vistabella, només aquest topònim i aquells relacionats amb la roca en Riera mantenen l'article personal 'en'. No creiem que en aquest casos es tracte d'elements distorsionadors com tants masos d'en Coll que humanitzen un clar orònim.

BARRETA

Cova de la Barreta

Dentro de la cavidad hay una "clotxa" con agua.

BARRUSCA

Caseta de Barrusca

Situada al capdavant de la pista de l'Alforí, vora els Cinc Bancals. Hi ha una enrunada i una nova teulada dins un tancat de fil d'aram. Coromines l'esmenta en les seues fitxes.

Barrusca, caseta de – al peu de l'Alforí, 78.15 (-potser alteració del tipus cast.brusco 'gaserans', per ventura ja mossàrab -)

BARTOLO

Casa de la Tia Manuela de Bartolo

Anantes ere de la tia Manuela de Bartolo. La va comprar Longino del Mas de Clèric, Ernesto i ara la filla d'Ernesto. Carrer del Forn Vell, 5.

BÀSCULA

la Bàscula

CART. PLANI Bàscula CAD Bascula

Vora el forcallet del barranc de l'Avellanar i la rambla de Sant Joan. S'aprofitava per pesar els camions de pins de la serreria.

BASILISA

Santa dona de Sant Julià, tots dos màrtirs a Egipte, en temps de Dioclecià (304.dc.)

Caseta de Basilisa

Una de les dues casetes de pedra seca, mitgeres al camí del Puerto, prop de l'Alberta.

BASOS

Buc o rusc d'abelles consistent en un cilindre de suro amb tap, també de suro (o escornoc) i travessat per varetes de savina o ginebre. La relació d'alguna gent del Maestrat amb pobles de la serra Espadà, com ara Eslida, té a veure amb la compra

de suro per fer-ne els basos.

Roqueta dels Basos-1

A la pista del Pla de la Creu a Sant Joan, prop del mas de Mor. Hi deixaven basos de mel.

Roqueta dels Basos-1

CART. Vis. 1:25.000 Roquetes dels Bassos

Dalt del mas de Birlata, amb la mateix funció explícita

Seti dels Basos

Solanet amb basos foradats per la fagina. Es troba guaitant sobre el barranc de l'Aigua i l'ombrió de la Fonteta del Perdigó. Ens interessa la pervivència de 'seti' com 'lloc sobre el qual es basteix o descansa una cosa' per 'siti'-*sitio*.

Seti és també sinònim, en molts pobles valencians, de llaça o estalvis, atifell per deixar alguna cassola calenta damunt la taula.

BASSA (V. Genèrics)

La seua presència arreu del domini lingüístic ens abocaria centenars d'exemples que podeu trobar a CTV o als nomenclàtors. En tot cas esmentarem alguns exemples de pobles veïns.

La Bassa *el Quinyó*

Vegeu el Quinyó.

Bancal de la Bassa-1

Mas de la Lloma. Vora les Ribassades

Bancal de la Bassa-2

Al molí Més Baix. Dalt de la bassa del molí. És molt llarg, tal i com ens mostra la fotografia.

Carrasca de la Bassa Carrasca del Pouet

CART. Vis. 1:25.000 Carrasca del Pouet

Carrasca que va quedar després d'una tala que va transformar en carbó tot el carrascal de l'Alforí. El seu nom antic és 'del Pouet'. Aquest però resta enrunat i ara és la bassa qui bateja la carrasca.

Carrasca de la Bassa

CART. Vis. 1:25.000 Carrasca de la Bassa

Al mas de Mançanares, veïna de la bassa d'abeurar.

Pradet de la Bassa

Frondots lloc amb 'borguillo', entre pins que hi ha prop de la bassa del Mas de Mançanares

Rodal de la Bassa

Tancat amb un conjunt de bancals davallant des de la Ribagrossa cap a la Foietà.

Serrades de la Bassa

CART. Vis. 1:25.000 Serrades de la Bassa

Diverses serrades situades entre el Tros i les serrades de Culla. A més de la bassa de Raimundo, que bateja aquest lloc, hi trobem una caseta de pedra assolada.

Caseta de la Bassa

Caseta de pedra assolada on cabien dos matxos i la gent. Raimundo té interès en reconstruir-la.

Bancal del Pla de la Bassa

No lluny de la font de la Perera, a la foia del Collado.

Bancal de les Basses

Aquest bancal recorre la part baixa de l'ombria del Castellet, al mas de Salvador. Inclou dues basses: una per rentar la roba i l'altra per abeurar el bestiar.

les Bassetes-1

Bancalets a la vora el barranc dels Reguers i el pinar de la Fonteta Negra; capdamunt del Pla, al mas de la Font de l'Espino.

les Bassetes-2

Bancalets situats al capdamunt del reguer del Mas de les Xiquetes.

les Bassetes-3

CART. PLANI Fuente Puerca CAD Fuente Puerca Vis. 1:25.000 les Bassetes

Ullalets o fontetes que sorgeixen crean bassetes menudes, al damunt de la fonteta del Pi, al barranc del Motlló o *barranco Mojón*.

Serrada de les Bassetes

CART. Vis. 1:25.000 Serrada de les Bassetes

Una serrada del mas de Trigos, dalt de les Tancadetes.

el Bassot

CART. Vis. 1:25.000 el Bassot

Nom que rep el barranc que creua la foia del Mas de Monçó i aboca al barranc del Motlló o *Mojon*. Hi ha, també, un bassot que explicaria el bateig del barranquet.

Bancal del Bassot

Després del de la Servera, davallant cap al segon carròs de masos de la Foieta Plana.

El sufix *-ot<ottus* té en bassot un aspecte més aviat despectiu que no augmentatiu; la bassa és més gran.

BATALLA⁸⁸

Mas de Batalla

CART. PLANI Masía de Batalla CAD Mª de Batalla Vis. 1:25.000 Mas de Batalla

Vam sentir a Otilio dir-ne alguna cosa. Situat entre el mas del Sec i el mas de Lluc. Trobem un mas homònim al terme veí de Culla.

Mas de Batalla

CART. 569-25000 Masía de Batalla

Partida situada a migdia del barranc del mas de Lluc. Sembla que el mas de Batalla siga el de Lluc

Serra de Batalla

CART. PLANI La Batalla CAD La Batalla IGC592-1949 La Batalla 592-25000 Serra de la Batalla-II Vis. 1:25.000 Serra de Batalla

Part de la Serra del Boi, dalt del mas de Batalla, en aquest cas un antropònim.

Serra de la Batalla

CART. PLANI Sierra de la Batalla CAD Sierra de la Batalla, la Batalla IGC592-1949 Sierra de la Batalla (Nord-Sud) 592-1993 Sierra de la Batalla 592-2500 Sierra de la Batalla (dos termes)- I CMA SIERRA DE LA BATALLA 592 ICV Serra de la Batalla 592 (2-1) Lloma de la Batalla 592 (2-2) 1:100.000 Alcora Sierra de la Batalla (1508) Vis. 1:25.000 Serra de la Batalla

GARCÍA VALIÑO, Rafael. 1949. Guerra de Liberación Española (1938-1939) Campañas de Aragón y Maestrazgo. Batalla de Teruel. Batalla del Ebro. mapa nº 14. Madrid. *S^a del Mueg*

DOC Visures:

- Serrada de la Batalla **1597** junt a la cerrada de la Batalla 80
- Serra de la Batalla **1555** e passa per la serra de la Batalla 17 **1597** fins a la cerra de la Batalla 77 'serra de Na Batalla' 80 **1615** passa dit camí fins a la serra de la Batalla 119v de allí puja a la serra de na Batalla 120 **1634** passa dit camí fins a la serra de la Batalla 204v **1658** segueix dit assagador fins a la serra de

⁸⁸ Alqueria de Batalla (*les Alqueries*), Barranc de la Batalla (*Alcoi*), Barri de Batalla (*Meliana*), el Camp de Batalla (*Orpesa*), el Pla de Batalla (*Ontinyent*), el Tros de la Batalla (*Teulada*), Font d'en Batalla (*Cinctorres*), Hort de Batalla (*Carcaixent*), la Batalla (*Aín*), Mas de Batalla (*Culla*), Serra de la Batalla (*Vistabella del Maestrat*), Tossal de la Batalla (*Vistabella del Maestrat*).

la Batalla 49v **1687** fins a la serra de la Batalla 72v **1715** junt a la serra de la Batalla, en la mateixa heretat 134 **1759** de allí se segueix dit assagador fins a la serra de la Batalla 33

- Via de la Serra de la Batalla **1597** que ix del riu Sech y va la via de la Batalla y tira dret a la hermita del Gloriós Sent Joan que ix del riu Sech y va la via de la Batalla y tira dret a la hermita del Gloriós Sent Joan 73 **1615** va la via de la Batalla 119 **1634** la via de la serra de la Batalla. 204 **1658** regonéixer un camí i terra de herbatge que parteix de la Molatella Tancada, la qual és mallada de herbatge y va la via de la Serra de la Batalla 49v **1687** la via de la Serra de la Batalla 71v **1715** y va la via de la Serra de la Batalla. 133 **1759** y va la via de la Serra de la Batalla 31

Conegut nom de la serra que tanca el terme pel sud-oest. A 592 (2-1) apareix com la costera situada entre el mas del Xatxo i el Montlleó. Se situa entre el Barranc de l'Assor i el Mançanar i el terme del Puerto. Topònim viu on hom tendeix a veure conflictes bèl·lics. Una altra interpretació ens acosta a un antropònim. A 1730 apareix documentada com 'serra de na Batalla' però creiem que es tracta d'una contaminació de l'article personal, tan abundant al XVIII, sense fonaments en documentació anterior

“ Procede del francés *bataille*, y éste del latín BATTUALIAM, de *battuere* 'batir, golpear'. Sin duda se trata de un topónimo creado a partir de un determinado acontecimiento bélico, es decir, sobre el apelativo *batalla* 'acción militar'. Otras alusiones hacen notar que la presencia de un artículo personal valenciano, documentada en 1687 como *Serra dela Batalla* haga pensar, preferiblemente, en un antropónimo (*Actes*, 1992: 122)

La Sierra de la Batalla es el nombre de uno de los accidentes orográficos que delimitan parcialmente la frontera entre Puertomingalvo y Vistabella” **Estudio Toponímico, Solsona 2001-pag.50**

No trobem encertades les apreciacions de Solsona-2001, tant per l'origen atroponímic que li atorga com per la ubicació geogràfica, que trobem, en la seua totalitat, dins el terme de Vistabella. El límit amb el Puerto es troba en el barranc del Molló-Mojón i el riu Sec o de Montlleó. En tot cas, un extrem d'aquesta serra, ja conegut com a Prado Martín en seria el límit, però en cap cas la serra parteix els termes, ni és frontera entre València i Aragó.

Batalla, Serra (de) la – a l'extrem O.del Pla de Vistabella, serra alta quasi a la r.del Puerto Mingalvo, dalt del Mas de Gual, 78.2, 18X16 (-CGRV 616, cita dos pts combats, el 1812 i el 1835, i qll el qualifica de batalla-)

Trobem aquestes consideracions de Coromines a les seues fitxes, però res ens diu a OnCat. Caldria recordar que les Visures de 1555 (supra) ja esmenten la serra de la Batalla, per la qual cosa no podem pensar en els litigis del segle XIX que esmenta el gran filòleg.

Batalla

CART. PLANI Batalla 2º ^ CAD Batalla^

Punt elevat de la serra de la Batalla a l'altura del creuament de la pista de la Serra amb l'entrador cap a la lloma de la Penyica.

la Batalla

La Batalla apareix com a nom de partida en la cartografia entre el barranc Molló i el mas de Monfort

En diversos mapes apareix Batalla, la batalla, com a 50901 ocupan aprox. l'espai comprés entre el Xaparral i els masos de Monçò i Monfort

Pas de la Serra de la Batalla Pas de la Batalla

CART. PLANI Colada de la Comuna (Roig) Vis. 1:25.000 Pas de la Serra de la Batalla, Pas de la Serra

Recorre, pel ponent del mas de Gual, la serra i s'allarga fins el mas de la Cambra, després dels Bustals. Fixem-nos també en la descripció de 'oficial' que ens ofereix el document DESCRIPCIÓN DE LAS VÍAS PECUARIAS

4ª.- COLADA DE LA COMUNA.- Anchura legal: veintiocho metros (28 mts.), Recorrido dentro del término unos catorce Kilómetros (14 Kms.). Y su dirección, es de SO. a N.

Arranca del Cordel denominado Entre Términos y Raya de términos de Puerto Mingalvo y este, en el sitio de Sierra de la Batalla, sigue Sierra adelante, cruza el camino del Molino de Azoz, mas adelante sale a la derecha la Colada del Pinaret sigue por el Paraje "Collador" quedando a la derecha Masia Alberta y seguidamente cruza la carretera de Mosquezuela y (falta linia final) y camino del mismo nombre, quedando a la derecha la Masia de Rivagrosa, sigue por el Paraje el Azoz, cruza la Cañada Real quedando a la derecha las Masias "Cap del Plá", continúa por el Paraje El Bustals saliendo a la derecha la Colada del Mas de la Cambra y sin dejar el referido Paraje llega al rio Monleón donde finaliza.

Mereix aquest text i la resta dels fragments que conformen la DESCRIPCIÓN una anàlisi específica pel que fa a les errades toponímiques. Destaquem com exemples, Azoz per Assor, Collador per Colladar...

Pas de la Batalla

Pas de la Serra de la Batalla

Pista de la Serra de la Batalla

Corre pel collet de la serra, entre el Xaparral i l'Alberta.

BATANET

el Batanet BS

CART. PLANI Molino CAD Molino 569-25000 Casa de Batanet ICV el Batanet 680 569 (4-4) Vis. 1:25.000 el Batanet

Molí batà vora el Pinar de Molló. Hi ha l'edifici de la fàbrica que no vam poder fotografiar. Ens en parla Barreda-Peraire (1999)

Batanet, el

FON: (el batenét)

DES: Masada al peu de la roca del Cenallo, junt al riu de Montlleó. Era dels Fabregat de Montlleó, i després tenia tres cases: de Ximo o del Cenallo, de Lluc i de Damià. Aquesta darrera era on vivien Damià Pitarc amb Ramona Vidal.

De batà, per ser un tipus de molí habitual, en trobem a molts termes, també al veí Puertomingalvo. Molí Bata, a Almassora, Lluçena, Paterna i Vallibona; altres referències a a Ontinyent, Crevillent, Torís... El diminutiu 'batanet' el trobema Cocentaina i Ontinyent, a més d'aquest de Benassal que també apareix al XIX com el Bata de Montlleó.

el Batanet

CART. ICV el Batanet 569 (4-4) Vis. 1:25.000 el Batanet

Partida homònima del molí benassalenc que ocuparia el pinar de Molló, a Vistabella.

BATISTE (V. Joan)

BAUDÍLIO

Baudilio correspon al nostre Baldiri o la seua variant Boi, Sant Boi del Llobregat, on trobem l'església de Sant Baldiri, o Sant Boi de Lluçanès en són macrotopònims d'aquest *Baudilio* castellà.

Solana de Baudílio

Aquesta solana es troba al carasol del Castellet, al mas de Salvador. Hi ha una paret serrada que la separa de l'Artigueta.

BELART (Vg. VELART)

BELLUGA⁸⁹ *Onoma II, 411 (Antropònim o planta galluva>velluga?)*

Si ho relacionem amb la Font, potser es referesca a l'aigua d'ullal, movedissa. Si partirem de la caseta ens abocaríem a pensar en un malnom, dona que es mou molt, que es belluga constantment

Barranc de la Belluga

Des de la Muleta davalla, per la font de la Belluga, cap al barranc del Tovàs del Colomer.

Caseta de la Belluga

Vora el barranc homònim.

Font de la Belluga

CART. Vis. 1:25.000 Font de la Belluga

A l'ombria del mateix barranc.

BELTRANA

Antropònim femení o feminització de l'antropònim, nom o cognom, Beltran. Beltran i Bertran són variants d'un mateix nom d'origen germànic *Bertrand*, reducció d'un *Berhtraban*, 'corb il·lustre', segons ens diu Moll-87. Són molts els exemples que trobem a TOPVAL. Com a més propers, i també femenins, hi ha *la Beltrana* i un *mas de la Beltrana* a la veïna Atzeneta del Maestrat. La variant 'Bertrana', amb 'r', que recull Roncero-1999 i copia Fuster-Bernat al mapa 1:25.000, no la vam oir als nostres enquestats. Tampoc els membres del Grup d'Espeleologia de Castelló, o el mateix Josep Lluís Viciano, repleguen la variant Bertrana.

Cova de la Beltrana

CART. Vis. 1:25.000 Cova de la Bertrana

Cova situada a ponent de Sant Joan, dalt del Rebollar.

Cercana a la torre forestal de vigilància de LA BELTRANA, contra la pista. Es un gran bloque arenisco con su base erosionada parcialmente. Orientada hacia el SE., tiene un ancho de 7 m. y una visera de 4.5 mts (GEC)

Cova "la Beltrana"

El GEC mostra una altra cova veïna que nosaltres desconeixíem

En la BELTRANA, en el extremo oriental de un roquedo arenisco que domina el valle de SANT JOAN.

⁸⁹ Barranc de la Belluga (*Ares del Maestrat*), Belluga (*Bétera*), Camí de la Belluga al Mas de Tosca (*Ares del Maestrat*), Casa de les Pareds de Belluga (*Bétera*), la Belluga (*Ares del Maestrat*), les Cremades de la Belluga (*Ares del Maestrat*), Molí de la Belluga (*Ares del Maestrat*), Rambla de la Belluga (*Ares del Maestrat, Catí*).

Cavidad formada por disgregación de la roca. Está orientada al sur. Tiene una longitud de 22 metros con una anchura máxima de 7 m., mientras que la visera está a más de 6 metros de altura. Con dos abrigos contiguos totaliza un largo de 35 mts. Contiene los restos de una vieja cerca de piedra seca por su uso en pastoreo.

Ventisquers de la Beltrana⁹⁰

Ventisquers (2) de neu localitzats en cadascun dels braços del barranc del Rebollar a la lloma del Pi de la Fulla. Boira-2012 anota *Ventisquers de la Beltrana* ; en l'edició de 2014 anota *Ventisquers de la Beltrana* i el situa a la lloma de la Bertrana, denominació que nosaltres no havíem sentit sinó era per identificar la cova.

Cova de la Bertrana

CART. Vis. 1:25.000 Cova de la Bertrana

Una de les coves del Rodesnal

BENAFIGOS

Terme de Benafigos

CART. PLANI Término de Benafigos CAD Término de Benafigos

Vistabella està en un alto, Atzeneta en un planet

Xodos damunt la Roca, Benafigos al collet

“Aquesta dita tan oronímica ens descriu perfectament la situació del poble al capdamunt d'un collet o tossal, d'una *penna* que li dóna el nom. Benafigos (945 m.), al bell mig del terme, es troba flanquejat pels barrancs de la Redonda, al nord, i la Cormana, al sud. A ponent del poble s'estenen el pla del Pou, l'Agotxal i el pla de les Séquies fins que s'alça la Lloma, amb els 1075 m. del pla dels Mollons, veí de la Pena-roja. On s'apleguen Atzeneta, Vistabella i Benafigos trobem el tossal del Vidre (1089 m.) punt més alt del terme. Des d'ací, amb un traçat prou recte, arribem a l'enforcall del barranc de la Cormana amb la Ramblella, que prové de terres d'Atzeneta. Rebatejada com a rambla de Benafigos, s'allarga fins que aboca a la rambla d'Atzeneta, extrem meridional del nostre terme.

Amb tot, és el riu Montlleó qui abraça, des del nord, tot el llevant dels 35,6 km², amb voltes que solquen i dibuixen un dels paratges més encisadors de les nostres comarques. Des del morral de la Buitrera, roca prominent veïna del Ròbol, hom pot contemplar la grandiositat de les parets de Penyacalba i el cingle Verd, del terme de Culla, amb la bellesa frondosa que des de l'Hortissella davalla fins el riu que serpenteja.

Benafigos apareix en carta de donació al 1263 i ha estat part de la Setena de Culla, com els seus pobles veïns, també del Maestrat, al llarg de cinc segles. Si bé la seua població, en gran part disseminada pels masos, sempre ha sigut escassa, al 1910 va aplegar als 919 habitants; avui en són 165. Les comarques de Barcelona i la Plana de Castelló, entre el 1960 i el 1975, van acollir la majoria d'aquest marcat descens poblacional que sembla haver-se frenat.

Els conreu de cereals, tradicional del pla de Benafigos, ha estat substituït, en gran part, per l'avellana. La partida de Baix alterna les granges de porcs amb l'oliva, l'ametla, cereals i estiuencques hortalisses.

El paisatge ferèstec d'una part del terme farcida de roques i coves, carrascals que guarden exemplars centenaris, els pinars de la Lloma, paratges com l'ermita de l'Hortissella, el patrimoni de la seua pedra seca i la bellesa del poble encimbellat sobre el collet, mereixen ben bé la visita de Benafigos i el seu terme.” (text nostre publicat al fullet de Toponímia dels Pobles Valencians)

A les Visures, pensem que Benafigos pertanyia a la Setena, en cada inici ens apareix el síndic corresponent del poble:

1555 per **Benafigos**, en Grabiell Rovira; **1 1582** en Blay Marín, per Benafigos **1597** ixqueren de la vila de Vistabella, excepto que per Benafigos **115 1597** Jaume Scrig, prom per la vila de **Benafigols** **2** per la vila de **Benefigols** **9 1615** Jaume Escrig, per Benafigos **1 1634** Anthoni Moliner, per Benafigos **193 1658** Per Benafigos, Gabriel Rovira. **40 1687** Per Benafigos, Anthoni Monferrer **58 1715** Per Benafigos, Vicent Rovira. **111 1759** Per Benafigos, Joseph Monferrer, síndich **2**

Les variants 'Benafígols' i 'Benefígols' són, sens dubte, errades en la còpia.

Poble veí de Vistabella. Actualment encara hi ha un litigi sobre la ratlla que separa ambdós termes. Els benafiguins pensen que hauria de partir per la Vallussera mentre els de Vistabella volen que es mantinga una ratlla, massa recta, pel capdamunt de la lloma de Benafigos. Tot i ser marge mitger no apareix esmentat en la resta del text ni cap camí ni assagador que prenga aquesta direcció. Cal entendre, però, que, antigament, des de la Pena-roja cap

al nord es fitava amb el Boi i no amb Vistabella.

Pel que fa a la significació d'aquest topònim Teodosio Montserrat, al programa de festes de l'any 2001, escrivia un extens article 'A nuestro querido pueblo'⁹¹ sobre aquest poble del Maestrat que alguns, erròniament, han inclòs dins l'Alcalatén. Amb anterioritat també ho havia fet Àlvar Monferrer qui, a més de la toponímia benafiguina, dedicà un article 'El nom de "Benafigos"'. En aquest s'exposen les diverses teories sobre l'origen del nostre topònim i es tanca amb unes 'conclusions' que reproduïm:

"Resumit el que hem dit fins ara, hi tenim quatre accepcions del significat del nom Benafigos ben diferents:

- 1.- Els fills del senyor Figa o Figuera (Asín Palacios).
- 2.- Els fills del senyor Cogombre (Barceló)
- 3.- La penya de la figuera (Coromines).
- 4.- La penya molló o frontera (Cabanès).

La primera es sospitosa de massa imaginativa. La segona també, a més d'inversemblant per l'absència d'aqueixa planta a les nostres terres. De les dues últimes podem agafar la que ens sembla millor. Tenim llibertat per fer-ho, al menys mentre no es puguin aduir testimonis més definitives."

Per la seua banda, Barreda (1999) es decanta, clarament, per la solució 3, al temps que ens aporta la domunteació més antiga.

Benafigos. Té aparença àrab, però es tracta d'un compost mossàrab amb un primer element pinna i un segon ficus, interpretable com "la roca de la figuera", per tant un altre fitònim:

- Benafigos* (1271) – límit d'Atzeneta, entre Vistabella i el riu Sec (de Montlleó)
- Benafigos* (1303) – part de la Tinença

Tot partint d'aquesta solució, volem assenyalar les variants que 'pinna' pren en aquestes contrades: **penya**, Penyagolosa, **pinya**, la Pinyalossa, l'arcaica **pena**, la Pena-roja, i aquesta sonoritzada **benà**, Benafigos. Encara una mica més lluny trobaríem **pina** en Pina de Montalgrao.

⁹¹ Curiosament uns anys abans, també al programa de festes, havia escrit un text semblant amb el títol de 'El nostre poble'.

Bancal de Benafigos

Vora el Rivet⁹² o barranc de la Vallussera. També s'anomena bancal de la Pena-roja i, potser, fins aquí calga considerar el terme de Benafigos. Sanchis Guarnersment, dins *Els pobles valencians parlen els uns dels altres*, els següents versets:

Socarrats de Benafigos / Ja podeu baixar!
al bancal

Que els pinxos de Vistabella / Vos foten el carrascal

Toll del Bancal de Benafigos

CART. Vis. 1:25.000 Toll del Bancal de Benafigos

Al riu dels Molins, baix de l'esmentat bancal

Lloma de Benafigos

CART. CMA Peñarrotja, Morral Blanch, 592 ICV Lloma de... 592 (4-2) Loma de Benafigos 1075 592 (4-1) Vis. 1:25.000 Lloma de Benafigos

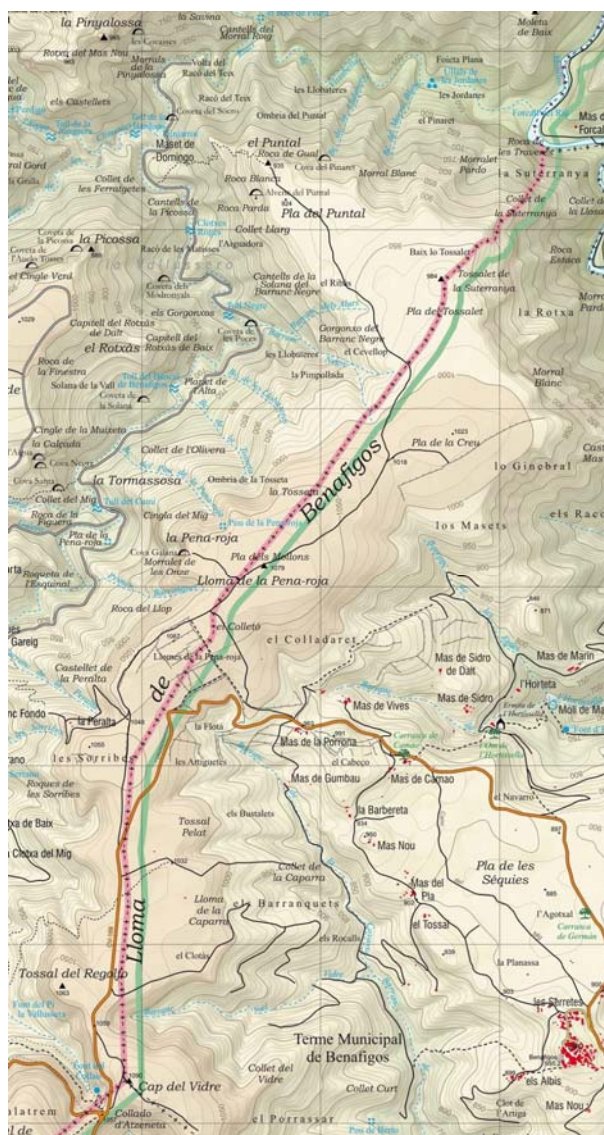
Extensíssima lloma, amb el mateix eix que la serra de la Nevera però amb una fesomia ben pròpia d'una lloma. El seu capdamunt és ben pla i els aiguavessants són ferèstecs. A llevant el terme de Benafigos i a ponent el de Vistabella. S'allarga cap al nord fins el Puntal; l'altre extrem el prenem al Cap del Vidre.

Pista de la Lloma de Benafigos

Des de la Carretera de Benafigos, recorre tota la lloma pel seu capdamunt fins el Puntal.

Camí de Benafigos Camí de Vistabella a Benafigos (1)

Des de la caseta del Moliner davalla pel pla de la Mestra cap al mas de Cates. Les coordenades responen al tram comprés entre la caseta del Moliner i el final de la pista que hi ha davall del mas de Cates.

⁹² Val a dir que el Rivet és la variant que Rossalino (des de Benafigos) coneixia del que la gent de la Vallussera coneix com a riu dels Molins o barranc de la Vallussera (en aquest tram)

Camí de Benafigos *Camí de Sant Bertomeu a Benafigos*

Entre el Peiró i el morral Blanc tot faldejant el barranc de l'Aigua, passa pel toll de la Jonquera i per l'Engerró (Enjarrot). Era el camí que feien servir la gent del Boi.

Camí de Benafigos *Camí de Vistabella a Benafigos (2)*

CART. PLANI Camino de Vistabella á Benafigos CAD Cº de Vistabella a Benafigos

A P-25000 es desvia del camí Real d'Atzeneta cap a la font del Pi i entra al terme per la bassa de la Lloma.

Carretera de Benafigos

CART. 592-25000 CV-169-II ICV CV-169 Benafigos 4,2 Km Vis. 1:25.000 CV-169

Des del Coll del Vidre cap a Benafigos.

Artiga de Julián de Benafigos

A la solana dels Pinarets

BENAGES [benáxes]

“BENAGES II, 421: Noms de lloc i NP, propis del Sud del Principat, València i les Illes: “Si fos primordialment NP n’hi hauria una etimologia òbvia, la que admet Moll: *Ben hages* ‘bé tinguis’ /.../ Ara bé aquesta etimologia exigiria que tot vingués d’un nom de persona, un sobrenom; i llavors no s’explica gaire que en trobem tanta documentació com a NL –i precisament tota la doc.antiga-; d’altra banda l’àrea geogràfica, correspon al territori on els NLL són aràbics en alta proporció /.../ Hi ha doncs, motius per sospitar un origen aràbic, més o menys adaptat a la frase feta catalana *ben haja*, però format amb Ben- ‘fill de’/.../ En fi, amb aquest no s’explica la forma valenciana *Benage* / *Benàger* /.../ La clau del problema crec que ens la dóna el curiós cognom *Benejam*. És sobretot balear /.../ I a això li veig una lúcida etimol aràbica: Ben ‘acgjam’ >Ben ‘acgjem (o –en amb –n morisca, Entre DL, III, 104) > Benage (val) i pluralitzat, benages”. **Casanova 2001 – Biso 86, 167**

“ Sus restos se ubican en las inmediaciones del Grao⁹³; en el padrón municipal se registran numerosas personas portadoras de este apellido; la misma circunstancia encontramos en la vecina localidad de Villahermosa del Río, ya en la provincia de Castellón” **Estudio Toponímico, Solsona⁹⁴ 2001- pag 51**

⁹³ El Grao és una partida del Puerto.

⁹⁴ F.Javier Solsona **Benages**

Efectivament, a Villahermosa trobem *Casas de Benages*.

Coromines en fa esment a les seues fitxes

Benages, Mas de -, cap a la r.de Xodos, cit.juntament amb la Lloma Velada, 77.14, 21X14 uns 2k5 al SE de St.Joan de Penyagolosa (-encara que el informador pronuncia benáhes, sembla nom català -)

A banda dels diversos presupòsits de la seua etimologia àrab o de la seua catalanitat, creiem que en el cas dels masos de Vistabella, la seua pronunciació amb velar i l'existència de Benages a pobles veïns de parla aragonesa ens fa decidir-nos per un antropònim d'algun aragonés. Trobem Benages a Villahermosa (*casas de Benages*), El Port (*masico Benages*), Mosquerola (*masico de Benages*) i Benassal (*mas d'en Benages*, amb pronúncia palatal)

Mas de Benages *Mas de Benages Vell*

CART. PLANI Masía de Benages CAD Mas de Benajes. Mas de los Benagues MC AM Mª de la Antuna. Vis. 1:25.000 Mas de Benages Vell 1431

Al vessant sud-oest de la Lloma del Mas de les Xiquetes. Caldrà veure, per la seua ubicació propera a l'Antona, si aquest mas ha tingut aquesta altra denominació. Tot atenent a la lectura de les Visures, i considerant que caldria fer-ne una revisió més aprofundida, podem considerar l'actual Benages Vell lligat a l'antic mas de Gellida o al de Gabriel Forés. Caldria, això sí una reconstrucció d'aquells camins d'herbatge, pam a pam, per saber-ho.

Mas de Benages Vell *Mas de Benages*

Pou del Mas de Benages Vell

Camí del Mas de Benages (1)

CART. PLANI Camino del Más de Benages CAD Camino del Mas de Benages

Tal i com ens apareix al mapa CAD aquest camí parteix com un ramal del camí de Sant Joan a Llucena i, després de creuar al barranc de l'Antona aniria cap al mas de Benages Vell, després fins el nou per aplegar prop del mas de Sanaüja.

Camí del Mas de Benages (2)

CART. Camí del Mas de Benagues MC

Partix de la pista del Pla de la Creu i, en direcció sud s'acosta al mas.

Camí del Mas de Benages

Entre el Mas de les Xiquetes i Benages Vell per la solana de la Lloma del Mas de les Xiquetes.

Carrascalet del Mas de Benages

Entre el mas vell i la cova

Cova del Mas de Benages

Dalt de Benages Vell

Font del Mas de Benages

CART. Vis. 1:25.000 Font del Mas de Benages

Forat del Mas de Benages

CART. Vis. 1:25.000 Forat del Mas de Benages

Ullal que mou creant un barranquet que aboca al de l'Avellanar, vora la pista.

Lloma del Mas de Benages

CART. ICV Tossal de Benages 1455,4 592 (3-3) Vis. 1:25.000 Lloma del Mas de Benages

Entre la Caseta de Control, el Barranc de l'Antona i la Pista del Pico, puja per ser apèndix de la Lloma Belart.

Pista del Mas de Benages

Mou de la pista del Mas de Mor i, per l'ombria de la Lloma del Mas de Benages, s'acosta al mas.(no es troba en bon estat)

Mas de Benages Nou

CART. PLANI Masía de Benages CAD Mª de Benages IGC592-1949 Mas de Benages M592-1993 Mas de Benagues 592-25000 Masia Benages-IV CMA Mas de Benagues 592 (3-3) ICV Mas de Benagues 1430 592 (3-3) Vis. 1:25.000 Mas de Benages Nou

Separat unes tres-centes passes de l'antic mas, cap a la font del Pleit.

Pou del Mas de Benages Nou

Solaneta del Mas de Benages

Dalt del mas de Benages Nou, solana de la Lloma de Velart.

BENASSAL

Així veiem Benassal des del savinar que guaita cap a la Estrella, nord del terme.

Benassal

Pel que fa a la seua etimologia, l'estudiós i cronista oficial de Benassal Pere-Enric Barreda, recull les diverses teories

ETI: Topònim de procedència aràbiga. Si deixem de banda les hipòtesis de Griera –que feia derivar el nom de Benassal d'una suposada forma Fenassar, “lloc abundant en fenàs”-, i mossén Salvador Roig –que, a més de la proposta que recull Griera, havia formulat una altra etimologia segons la qual Benassal equivalia a *Ben-assalà*, “fill de Déu” –les explicacions més convincents sobre l'origen del topònim semblen apuntar cap a un origen àrab. Carles Salvador (1930), a partir de les notícies que li proporcionà monsenyor Athanasios Saboya, bisbe de Beirut, a mossén Eloi Ferrer, formula la primera hipòtesi consistent en aquesta línia, segons la qual Benassal significaria “fill del meler”, “fill de qui ven o produeix mel”. El DCVB

recull aquesta etimologia amb un hipotètic <<potser>>, tot apuntant un ètim àrab *ben 'asal*, 'fill de mel' (Alcover-Moll, DCVB, vol.2, p.420). Miguel Asín (1944, p.86) considera que deriva del nom propi *Aban Assál*, i Carme Barceló (1982, p.107), a més d'aportar algunes variants ortogràfiques antigues, confirma la hipòtesi de la procedència àrab, però suggereix un ètim *Aban Inzál* sense refusar la proposta d'Asín. **Barreda Peraire**

També Barreda-1999

Benassal. Com els anteriors, és un topònim de procedència aràbiga, un antropònim amb un segon element ns-l o s-l amb valor d'ofici o tasca "mellers, recollidors de mel":

-locum nuncupatum Avinaççal / Avinaçal / Avinçal / Avinançal / Avinazal (1213, còpies) – part de Culla, amb inclusió del castell de Corbó.

-Venaçal (1239), (1244) – part de la Tinença.

-Vinaçal (1263) – part de la Tinença

-Benaçal (1270), (1303) – part de la Tinença.

Benassal formava part de la Setena de Culla i, en visurar el terme de Vistabella, també hi acudia un síndic d'aquesta població. Trobarem, per tant, a l'inici de cada visura una referència a Benassal, amb les variants ortogràfiques 's', 'ss' i 'ç'

1555 per Benaçal, Juan Forés; **1 1582** prohóm de la vila de Benaçal **46 1597** Jaume Joan, prom per la vila de Benaçal **2 1615** Jaume Forés d'en Vadenes, per Benaçal **1 1634** Jaume Forés, per Benaçal **193 1658** Per Benasal, Vissent Vives. **40 1687** Per Benassal, Thomàs Ortí **58 1715** Per Benasal, Joseph Servelló. **111 1759** Per Benasal, Blay Vives, síndich **2 1759** Thomàs Molés, notari de la vila de Benasal **2**

Terme de Benassal

CART. Término de Benasal CAD Término de Benasal CART. Vis. 1:25.000 Terme municipal de Benassal

Prenem com a coordenada inicial el trifini Benassal, Culla i Vistabella. El segon punt correspon al trifini Vistabella, Vilafranca i Benassal.

Tot considerant que la majoria de les vegades la visura del terme de Vistabella s'encetava des del terme de Benassal, també trobem referències en la majoria dels textos.

1597 ix del terme de Benaçal de la part de la Mangranera per junt de la heretat d'en Jaume Fabregat **9 1615** lo qual ix del terme de Benaçal **1 1634** camí de herbatje lo qual ix del terme de Benaçal y passa per la Magranera. **193 1658** assagador de herbatge, lo qual ix del terme de Benasal **40 1687** hix del terme de Benassal **58 1715** un assagador de herbatge lo qual ix del terme de Benasal **111v**

El terme de Benassal parteix amb el de Vistabella pel riu Montlleó. Aquesta partició abasta des de l'ombria del Molí Colau, a llevant del maset de l'Aladrer, fins al riu Sec, que parteix els termes de Benassal i Culla i aboca no lluny del Toll d'en Quilis.

Hem de parlar, evidentment, de camins. Podríem establir dos camins, bàsicament, que s'apleguen al molí del Pas, des d'on solien iniciar-se les visures del nostre terme. Són, per tant, nombroses les aparicions d'aquests camins.

1555 fins al camí de Benaçal a Vistabella 2 1597 es tot camí fins al camí que va a Benaçal....fins al ribas damunt del camí de Benaçal es camí de herbatge(5) fins al camí que va a Benaçal 16 damunt del (17) camí de Benaçal 1615 fins al camí que va a Benaçal 113damunt del camí de Benaçal 113 1634 damunt del camí de Benaçal 194v 1658 per lo camí que va a Benasal 41 damunt lo camí de Benasal 41v 1687 va per lo camí que va a Benasal 59v damunt lo camí de Benasal 59v 1715 Y a la altra part de baix del camí de Benasal 114v a la part damunt del camí que va de Benasal a Vistabella 113v 1759 ans de aplegar al camí que va a la vila de Vistabella de la vila de Benasal 4 camí que va de Benasal a Vistabella 6 Va per lo dit camí de Benasal 8

Camí de Benassal (des de Vistabella, per l'Alfarder)

CART. PLANI Camino de Vistabella á Benasal (roig) Camino de Vistabella a Benasal (3) CAD Camino de Vistabella a Benasal (2) IGC569-1931 Camino de Vistabella a Benasal 569-1998 Camino de Vistabella a Benasal.

Pel que fa al camí-assagador, descrit en roig a la Planimetria, apareix batejat com a *Cordel del Camino de Villafranca á San Juan y Camino de Vistabella a Benasal*. A partir del Quinyó, mentre el camí de Vilafranca s'enfila cap al nord, el de Benassal busca engravar-se amb l'altre *Camino de Vistabella a Benasal* que ha conviscut amb el de Culla fins el mas Vell, tot coincidint amb l'actual GR-7, i després ha continuat per heretats de la Torre Martines i el mas de Farsa. Entre el mas del Tossal i el del Troncassal s'ajunten i, esdevingut un de sol, s'enfila cap a la font Nova i l'Alfarder fins aplegar al molí del Pas, per on entra al terme de Benassal. Coincideix, a grans trets, amb la pista de l' Alfarder que volta el Boi per la zona nord.

1597 al camí de Vistabella que va a Benaçal 11 1615 ans de arribar al camí de Vistabella que va a Benaçal 2 1634 al camí que va a Vistabella de Benaçal 193v

1658 ans de aplegar al camí que va a Vistabella de Benasal 40v **1687** al camí que va a Vistabella de Benaçal 59 **1715** camí que va a la vila de Vistabella de la vila de Benasal 112v **1759** davall del camí de Vistabella 7

Camí de Benassal (pel Boi)

CART. PLANI Camino de Benasal
CAD Camino de Benasal 569-25000
Camino de Vistabella a Benasal

Coincideix amb el camí de Culla fins quan aquest volta cap al mas de Campos i el de Benassal segueix cap al mas de la Boira i s'allarga fins el molí del Pas.

Fins el mas Vell coincideix amb el conegut camí de Culla

BENITO

Al CTV trobem diversos topònims amb Benet, a més del Sant Benet d'Alcoi, com ara els exemples de les Coves de Vinromà (mas, corral, barranc... de Benet). Altrament, apareix la casa de Benito, a Elx. Desconeixem si es tracta en tots els casos anteriors de la forma valenciana o d'alguna hipercorrecció que ens porta a conclusions equivocades. Als termes veïns de Xodos i Atzeneta trobem el ribàs de Benito i el mas de Benito el Guirro, respectivament.

Coveta de Benito

Pequeña cavidad con la boca casi totalmente paredada. Existe un pequeño hueco para entrar en su interior. El interior es pequeño, tiene un espacio de 3x4 metros.GEC

Venta de l'Auela Benita *Venta de Penjagossos, Mas del Gat, Mas del Bord*

Venta que localitzem al Pla Avall, a la subpartida de les Ventes.

L'auela Benita era la mare de Maria de la Solaneta, dona de Ximo, el nostre informant.

BENIFET [binifét]

Els Benifets

Es tracta d'una partida, oïda però que no hem sabut localitzar i que esmenta Coromines a OnCat II, p.448

“Nom de diversos llocs valencians i balears, no conté el *Beni*-aràbic, car és el cat. antic benifet ‘benefici’, en el seu ús com a tecnicisme eclesiàtic o jurídic (DECat. I, 761b57 ss). El benifét, sengles partides te. Betxí, Penàguila i Pego (XXIX, 157.6); XXXIII, 109.6). En plural. Els Benifets, pdes. de Portell i de Vistabella, en el Maestrat”.

BENON

Benó de Meissen (1010-1106) fou un monjo alemany, bisbe de Meissen, venerat com a sant per diverses confessions cristianes. Al santoral català apareix com a Bennó,

equivalent a Bernat, no es troba, però, a Moll-87

Artiga de Benon

Vora el camí de Culla i el camí del Mas de Medall.

Tossalet de Benon

CART. Vis. 1:25.000 Tossalet de Venon

Entre les artigues del Correu i Benon, collet del barranc dels Serrans.

BERNAT

Destaca la lloma Bernat al veí terme de Xodos, i un mas de Bernat al de Culla. Per terres de la Ribera és més abundant; San Bernat és patró a Alzira; a Cincorres, maset de Bernat. Dins l'oronímia trobem els casos de Cavall Bernat referit a eminències més o menys fàl·liques. A CTV apareix una solana de Bernat que en buscar-la al Terrasit ens apareix el que nosaltres havíem tramés com a 'solano de Bernardo'. Creiem que les hipercorreccions porten a mentides toponímiques, com ara creure que Bernat té més presència de la real, al temps que desconfiem de la recerca toponímica dins aquesta gran bases de dades.

Tancat de Bernat

CART. Vis. 1:25.000 Tancat de Bernat

Baix del camí de Culla, prop de Sant Bertomeu. Al cens de 1510⁹⁵ ens apareix diverses vegades com a nom: Bernat Çafont, major; Bernat Çafont; Bernat Çafria, menor; Bernat Marqués i Bernat Fabregat.

Solano de Bernardo

CART. ICV Solana de Bernardo 569 (4-4) Vis. 1:25.000 Solano de Bernardo

A la solana de la pallisseta de l'Aldea. A Carcaixent trobem diversos exemples amb el mateix antropònim. A Xodos, el barranc de Bernardo i la caseta de Bernardo el Roig; a Atzeneta diversos topònims amb Bernardino i a Benafigos un mas de Bernardo.

Cingla del Solano de Bernardo

BERROS

Font dels Berros

CART. Vis. 1:25.000 Font dels Barros

Dubtem del nom. Situada a la vora de la pista de l'Estrella abans de desviar-se cap al Corralet. Potser es tracte de berro, planta, o verro, porc mascle semental. Porc mascle que no ha estat capat. A Atzeneta Verre. La inscripció cartogràfica respon clarament a font dels Berros. Caldrà revisar el seu sentit fitonímic front a la solució zoonímica.

BESSONS

Casa de Felipe dels Bessons

A la Placeta, entre la casa de Lluís i la de Clèric. Primer va ser de Manuel de

⁹⁵ Valldecabres, 2002.

Miquelet i després de Felipe dels Bessons.

BIENVENIDA

Tancat de Bienvenida

Dalt de la foia del Mas de Badal.

BIGA

Toll de la Viga

Toll vorer al pas, al pla de Vistabella, entre les Ventes i l'escola del Camp.

BINIFET (V. Benifet)

BIRLATA

Birlata Mas de Birlata, Mas de Mislata

CART. PLANI Masía de Virlata CAD
Mª de Virlata 592-25000 Masía
Virlata-II Vis. 1:25.000 Birlata

Casalici, mas o caseta propera al Collado, guaitant sobre el barranc del Mas de Baix. A la fitxa de Coromines, apareix amb la variant Mislata, tot i que reconeix la pronunciació que nosaltres vam enregistrar.

Mislata, Mas de – q, vulgarment també pronuncien birláta, 81.6: entre el Mas de Salvador, 24X19 i el bq.del Saltador (26X19), o sigui cap a uns 4 o 5 kms.al NE del poble (-congènere potser més aviat que filial del nom del poble de l'Horta. Así el declara indesxifrat. Però sembla pertanyent a l'arrel slt, a la qual pertany sultân i q vol dir 'ser imperiós, dominar'. Encara q no ho trobo en PAlc.potser mislât "dent d'une clef", a base de la idea de 'reclau'.

BITXO

Hi ha un pouet del Bitxo al llunyà Petrer.

Mas del Bitxo (BEN)

CART. Vis. 1:25.000 Mas del Bitxo

Incloem aquest topònim de Benassal per la seua relació amb la gent del Boi. També fou taverna, situada enmtre el molí Nou (Benassal) i el de la Vinya. "L'auela d'allí feia pastissos amb oli d'oliva. No s'acabaven mai..." (Otílio del Mas de Gil). Barreda-Peraire, 1999 en dediquen una entrada que reproduïm:

Bitxo, mas del *1ra doc.: 1921

FON: (más del bitÛo)

DES: Masada al camí de Vistabella, entre el Canto i la font de la Comuna o la Caseta de l'Obrer. És l'antic mas d'en Mas, que Jaume Àger va vendre l'any 1540 a la Tinença de Culla. Després es va dir la Font del Mas per la font adjunta. Es va desamortitzar l'any 1878, quan el comprà Vicent Sangüesam, i la néta Júlia casà amb Quintín Porcar del Morral.

DOC: Mas del Bicho 1921-79-A11.

ETI: Renom, primer Bitxorro i després Bitxo, segurament pel caràcter o la manera de comportar-se.

BLAIA

Trobem mas de la Blaia a la Vall d'Alba i Vilafranca. Amb el masculí Blai localitzem, a Culla, maset de Blai; a Atzeneta, caseta de Blai i a Xodos, el de Blai.

Caseta de Blaia

Caseta de pedra seca, vora la Rambla, al nord del camí del Mas del Boiro.

BLANC

Roig (20) Blanc (11), pardo (7), negre (7), oscur (3), fosc (1) són els colors que ens apareixen a la toponímia de Vistabella. No considerem en aquest recompte els malnoms que se'n deriven. El roig, com en la resta de la toponímia catalana⁹⁶, és el color més representat. El blanc, però, al nostre terme supera el negre. El germanisme 'blanc' copa la totalitat d'aquest color, sense presència de cap 'alb', més antic. La fortalesa de l'oronímia dins el territori estudiat aboca morrals, penyes i roques que, per la seua composició calcària, mostren el blanc, quan no apareix el roig (el més nombrós) per destacar-ne l'oxidació.

Als pobles veïns del nostre trobem diversos exemples:

MO (mas Blanco), BN (morrall Blanc), CU (morrall Blanc) , BF (morrall Blanc, roca Blanca), AT (mas Blanc, clapisses Blanques), XO (bancal Blanc, roca Blanca)

Bancal Blanc

Mas de la Lloma. El color de la terra el bateja. El més septentrional dels bancals de la Lloma.

Morrall Blanc⁹⁷

CART. ICV Morral Blanc 592 (4-1) Vis. 1:25.000 Morral Blanc

⁹⁶ Català, Pere (1995) tot citant P.Roca Garriga (1956) *Los términos de color en la toponimia catalana*, Sant Cugat del Vallés.

⁹⁷ Morral Blanc a Benassal, la Pobla Tornesa i Culla. el Morro Blanc, el Castell de Guadalest i l'Alcora, mas del Morral Blanc, Lluçena

Entre el puntal de la Lloma i el morralet Pardo. Guaita al recte sobre el miradoret de Baix.

Barranc del Morral Blanc

CART. Vis. 1:25.000 Bc. del Morral Blanc

Del tossalet de la Suterranya, a la lloma de Benafigos, davallen les aigües que el barranc aboca al Rivet davant de la foia Plana

Morral Blanc

CART. Vis. 1:25.000 Morral Blanc 1030

Morral i clapiçal gran que esdevé punt alt de la zona nord-oest de la Lloma de la Picossa. Sembla també un punt de possible partició de l'antic terme del Boi, pel fet que s'enfila amb la Pena-roja i el barranc Consell, des d'on veiem la fotografia. També és un punt adient per a realitzar fotografies del barranc de les Climentes i les seues coves.

Pujador del Morral Blanc

Accés a la lloma de la Picossa pel morral Blanc -nord-. Hi ha prop el Pujador Ample.

Alvenc del Morral Blanc *Alvenc de l'Espino*

CART. Vis. 1:25.000 Alvenc del Morral Blanc

Aquest alvenc va ser recollit J.L.Viciano (2009,1994) amb una breu descripció que va estar ampliada pel GEC.

En las vertientes orientales del MORRAL BLANC, que domina por la izquierda la salida de la RAMBLA DE SANT JOAN al PLA DE VISTABELLA.

Su boca se encuentra casi en la misma base de unos cingles que aparecen nada más salir del Pla en dirección a Sant Joan, detrás de una pequeña pinada y a mano derecha de la pista. Los cingles son extremadamente calcáreos, mientras que su boca, orientada al este, puede estar tapada con piedras para evitar caídas accidentales de animales (aunque esta es muy pequeña).

La boca se encuentra a unos 60 metros de la pista, en rampa ligeramente ascendente desde ésta.

Se accede por una gatera inclinada de 1 x 0.6 metros que inmediatamente da paso a una sala de 5 x 2.6 x 2 metros situada a la izquierda. Descendiendo la pendiente de la entrada se llega a la boca de un pozo (5 x 1 metro) que ofrece un desnivel de -22 metros pero haciendo pie a -17 metros en un gran rellano (5 x 6 metros) ligeramente inclinado, terminando en un resalte de 5 metros de desnivel. En el extremo N. de la base del pozo (con unas dimensiones de 10 x 7 metros) se encuentra un pequeño resalte ascendente de 3 metros, que, superándolo, nos deja en un sector de galería horizontal, con 8 metros de desarrollo y cómodas dimensiones, donde podemos encontrar, en su parte final, un nutrido grupo de excelentes formaciones reconstructivas. Tanto el ensanchamiento cercano a la entrada como el pozo, se abren sobre fracturas NE-SW

Penya Blanca

CART. ICV Penya Blanca 569 (3-4)
Vis. 1:25.000 Penya Blanca

Cingles i roques grans i blanques, sense oxidació, que conformen, pel seu tamany, una penya, ben diferent en el color de la Pena-roja. Es troba guaitant sobre el Montlleó, al nord del terme, no lluny del molí dels Ullals. Bateja un mas proper.

Raimundo ens contava que era un lloc escaient per fer la cacera de la cabra; consistent a posar un tauló amb cudols, cada vegada més petits, i la sal a la punta del tauló de fusta. Després es despenyava i.. a menjar.

Coloma:1997 recull el mateix topònim a Xert "La Penyablanca pròpiament es troba de cara a Vallibona. És un gran cingle de color blanquinós que corona el barranc de l'Ós per la dreta. Dins el Llibre de Privilegis de Sant Mateu: 20 d'abril de 1235 (.) sobre les afrontacions del terme de Cervera. "e de aquí va serra serra segons que aygues vesen a la Pena Blanca e de la Pena Blanca puge..."

El topònim el trobem repetit a diversos pobles del país⁹⁸

Roca Blanca⁹⁹-1

⁹⁸ Penya Blanca (Aín, Alcalalí, Alfara, Balones, Barx, Benasau, Benigànim, Benigembla, Castell de Castells, Castelló de Rugat, Confrides, el Genovés, la Vall de Gallinera, Olocau, Ontinyent, Orba, Quatretonda, Tollos, Vilallonga), Lloma de la Penya Blanca (la Vall d'Ebo), Mas de Penya Blanca (Beneixama).

⁹⁹ Roca Blanca (Benicàssim, Borriol, Castelló de la Plana, Lluçena, Xodos).

CART. Vis. 1:25.000 Roca Blanca

Al marge esquerre del barranc dels Espinals

Replà de la Roca Blanca

CART. Vis. 1:25.000 Replà de la Roca Blanca

Al capdamunt de la serra de la Batalla, dalt de la roca Blanca

Roca Blanca-1

CART. Vis. 1:25.000 Roca Blanca

Roca del Focino que localitzem a l'ombria.

Roca Blanca-3

CART. Vis. 1:25.000 Roca Blanca

Veïna de la Roca Parda, que contrasta, davalla des del puntal de la Lloma

Roca Blanca-4

CART. Vis. 1:25.000 Roca Blanca

Vora la pista guaita sobre el pou i Clotada del Corral de Badenes. Per aquestes contrades es passa de terrenys blancs i clapissals 'clapisseral' a zones de roques i terreny de color 'pardo'. La zona de dalt (mas de les Foies i Mas de les Roques) es transforma en roques vermelles pel Mas de Roqueta i Mas del Garrido. Això explica també les moltes Roques Blanques i Vermelles que bategen indrets del terme de Vistabella

Roques Blanques

CART. Vis. 1:25.000 Roques Blanques

Roques properes als pins d'en Barrera

Cingles del Blanc¹⁰⁰

CART. Vis. 1:25.000 Cingles del Blanc

Dalt del barranc de la Marta. En aquest cas hauríem de pensar en un malnom ben antic perquè és ben fàcil la formació de malnoms amb -o, el Blanco.

Artiga del Blanco¹⁰¹

Davalla cap a les Solanes des de la selleta que hi ha entre el Calvari i el collet de les Solanes.

Caseta del Blanco

A Serradiques

Mas de Juanito el Blanco Mas de Juanito el Blanc

CART. Vis. 1:25.000 Mas de Juanito el Blanco

Entre la Solaneta d'Isidro i el Mas de la Lloma

Casa de Juanito el Blanc

Carrer de Malcuinat, 14

¹⁰⁰ Camí del Blanc (*Teulada*) Cingle Blanc (*Llaurí*)

¹⁰¹ Casa del Blanco (*Sant Joan de l'Ènova*), Caseta del Blanco (*els Poblets, l'Ènova*), Coll del Blanco (*Culla*), Corral del Blanco (*Confrides*), el de Blanco (*Mutxamel*), Hostal del Blanco (*les Coves de Vinromà*), Mas del Coll del Blanco (*Culla*), Mas del Tossal del Blanco (*Culla*), Tossal del Blanco (*Benissa, Culla*).

Casa del Blanco

La Placeta, 10.

BLAUDIO

No trobem aquest nom dins cap santoral. Suposem que siga una deformació de Brauli-Braulio que per dissimilació de líquides i evitar-ne la repetició demana un canvi de la dental de la segona síl·laba. Tampoc apareix dins la relació de Bellés-2007, que troba en Culla els noms estadísticament més estranys.

Caseta de Blàudio

Caseta de pedra seca situada dins la pujadeta de Blàudio.

Pujadeta de Blàudio (foto)

La pujadeta de Blàudio és una costera abancalada amb caseta i pou, situada al capdavant de Pla, dalt del Quinyó.

Terrers de Blàudio

Vora el barranc de les Porteres de Vela. Se n'extreia carbó.

Casa del Tio de Blàudio TU

El tio Blaudio fou el propietari anterior a Joaquin del Mançanar. Carrer Sense Cap, 5.

Casa de Paco Blàudio TU

Carrer Malcuinat, 16.

Casa de Ramon de Blàudio TU

Racó de la Caixa

BOCANEGRA

Bocanegra Mas del Fuster

CART. ICV Bocanegra 50901 592 (4-1) Vis. 1:25.000 Boca Negra

Mas ubicat a la Foieta Plana, tot guaitant sobre el barranc del Consell, al qual també bateja.

El zoom ens permet acostar-li la Picossa i la pista de la Lloma de Benafigos.

Barranc de Bocanegra Barranc del Consell

CART. Vis. 1:25.000 Barranc del Consell

Braç del barranc del Mas de Salvador

BOI

Des del castell de Boi hom podia escolumbrar un ampli territori i comunicar-se amb el castell de Culla, al fons.

el Boi [bój] Coromines [bòj] G.Girona

CART. PLANI EL BOY CAD EI Boy IGC592-1949 El Boy 569-25000 El Boy

Antiga i gran partida que fou poble. Abasta des de la Pena-roja fins el Collado; des d'aquest per damunt la serra fins l'Alfarder, i des d'aquest, davalla per la Bargida fins el riu Montlleó que el volta pel nord-est i llevant fins els forcall del rivet de Vistabella.

A IGC592-1949 apareix desplaçada aquesta partida cap a la zona de la lloma de la Picossa.

Boi, el (terme de Vistabella). S'ha de tractar d'un mossarabisme, amb significat de 'bou':

-*Bos* (1203) – donat a Arnau Palatzí.

-*castro de Boyo* (1251) – límit de Vistabella, la divisió anava de la penya Roja a la Talaia i a Montlleó. Hi ha una altra divisió més concreta, escrita el segle XVI, publicada per Mn. Jesús Miralles.

-*castro del Buy* (1286) – part de la Tinença.

-*castiello del Buey* (1291) – part de la Tinença.

-*Boy* (1303) – part de la Tinença.

Ventura (2002) ens aporta una altra etimologia en estudiar l'alqueria del Boi

“L'alqueria del Boy és l'actual poble d'Alboi, que forma part del municipi del Genovés, a la vora del riu Albaida. L'etimologia sembla ser de l'àrab (buwaib),

diminutiu de (Bab), (porta), que ha donat els topònims *Pas de Buvap* en Tavernes de la Vallidigna, *Bued* i *Cabeza del Buey* (Fernández Giménez, Al-andalus, 1963: 354), i possiblement *Bicorp*:"

En parlar de la Bovera, Micó (1999)¹⁰² troba una etimologia semblant:

“**Bovera, la** (Castellet i la Gornal): Per Epalza (*op. cit.*) és d'origen àrab i podria estar relacionat amb tots els “bous” de la península, que són una transformació per homofonia del *buwaib* àrab, que és el diminutiu de ‘porta’ i per extensió s’aplica per designar un petit pas de muntanya; precisament la Bovera dona nom a un lloc utilitzat encara aquest segle com a pas de muntanya entre l’interior i la marina. En aquest indret hi ha també indicis arqueològics d’un poblament troglodític, amb una balma amb vestigis d’habitabilitat i dues sitges.”

Coromines (OnCat, II-88) tot partint de l’existència del mas del Boiro, relaciona el nostre Boi amb Boiro i hi veu un *bu’aïr* possible diminutiu de *bi’r* i, per tant, un ‘pouet’. Cal dir que hi ha un significatiu *pou de la Serra* que ens podria temptar, tot i que són diverses les fonts de la serra i no s’adiu el terreny sec de què ens parla el lingüista. A més, el mas del Boiro, però, sobre el qual el mestre argumenta la seua etimologia queda ben lluny d’ací, on sí que trobe un mas de la Boira. Val a dir (V. **mas de la Boira**) que el possible emboirament del gran filòleg tinga l’origen en les confusions dels diversos mapes, que anoten ‘Boiro’ en comptes de ‘Boira’.

Jaquemot (2006)¹⁰³ creu que BOI és un mot ibèric amb el significat de forn BOI, BOIBILO, bòvila, forn de cúpula.

Nosaltres, tot atenent l’etiologia i l’observació de l’espai, ens decantem per veure en el Boi la porta, el pas entre la Vallussera i les terres del Pla, vigilades pel seu castell.

Són nombroses les referències de les Visures on apareix ‘Boi’, bé siga aïllat o unit als molts genèrics que l’acompanyen: castell, serra, camí, pou, collado, redonda, molló...

Lo Boi

1555 a la part devés lo Boy **1597** E va a un molló de pedra del Boy. 37 **1759** va a la vila de Vistabella de la vila de Benasal per lo Boy 4

Parlar d’el Boi és parlar de tot un terme:

Abans de la coneguda donació que feu Pere el Catòlic als Templers hi ha notícies sobre els castells del Boi i del Mallo (Barreda-99). Deu anys abans, el 1203, ‘el Castell

¹⁰² ‘Onomàstica precomtal al Penedès’ dins BISO n. 76

¹⁰³ ‘Proposta de noms ibèrics’ dins BISO n.103

del Boi (Bos, anomenat Vallis Ursera pels sarraïns) va ésser donat per Pere el Catòlic a Arnau Palatzí, l'1 d'octubre del 1203, per edificar-lo i poblar-lo, amb obligació de fer host i cavalcada, i amb un ample terme que abraçava els actuals de Vistabella, Atzeneta i Benafigos¹⁰⁴:

L'actual Vallussera es coneix avui com una partida independent d'el Boi, compresa entre la lloma de la Picossa i la lloma de Benafigos. Hi destaca la Pena-roja. P.E: Barreda fa coincidir el Boi i la Vallussera. Potser per les confrontacions que li coneixem al terme de Vistabella, que marcaven la Pena-roja com un vértex del terme que marcava un canvi d'orientació, ens faria incloure més de la meitat de l'actual partida d'aquest vall (barranc) dins l'antic Boi.

Pel que fa a les seues limitacions com a terme menor, Barreda-99 diu que “es pot definir per contrast amb les confrontacions de la carta de població de Vistabella de 1251 (i de 1382). Per la seua banda Mn. Jesús Miralles¹⁰⁵ ens proposa alguns topònims actuals.

Els límits d'el Boi: Afrontacions Boy-Vistabella. Comença en la Penya-Roja (a la dreta del Coll del Vidre), puja barranc a munt cap a la Rebolleda (ara anomenada Cebollera). Travessa pel cap del Barranc de Na Climenta (ara la Clementa) i passa pel sòl de les Crabades a la selleta del barranquet. Puja barranc amunt del Consell al cap de la Serrada del mas de Collado. D'allí collet amunt eix al Toçal més alt sobre el Collado. Per la serra en davant, aigües vessants. Baixa collet avall de les Roques Pardes. De dites Roques Pardes eix als Castelletes del Cid (Aquest Castelletes també els nomena del Crist i del sant Crist). Dels Castelletes baixa al Riu Montlleó: “e de aquí avall és tot terme del Boy”

Caldria saber coses de l'original. Creiem que un possible recorregut actual seria el següent: la Pena-roja, barranc de la Galera amunt, rebollera de Roca, barranc de les Climentes avall fins el forcall amb el barranc del Consell per on pujaríem fins el collado del Boi, el Rotxero, tossal d'Esclaramonda, cap de la Serra, al pinar Negre, roques Pardes fins la font de l'Alfarder, la Bargida, els Castelletes¹⁰⁶ i el riu. Una segona variant, que respectaria els traçats de les cartes de Vistabella, unirien la Pena Roja amb el

¹⁰⁴ Creiem que caldria considerar Atzeneta amb el possible afegitó que va perdre a favor de les Useres i sense Meanes perquè el Monlleó tancava l'esmentat Castell del Boi pel nord i llevant.

¹⁰⁵ Miralles. J-1985 'Els terrenys Comuns a la Setena de Culla' BCEM, III-1985, p.19-28.

¹⁰⁶ Els Castelletes és el nom d'un maset i del tossaló conegut en les visures com a Castellet de Sant Cric.

Cap de la Serra (Talaia Alta entre el Castell del Boi i l'Arcedello) i, per tant, creuaria pel barranc del Corral i morral Blanc. També en la part final sembla una caiguda més lògica l'actual barranc de l'Alfarder. Potser l'estudi detingut de les visures ens done llum sobre aquestes confrontacions.

El 1405 el Boi va passar a formar part del terme de Vistabella després d'haver renunciat els veïns al seu propi terme i municipi *'per rahó de les maldats que en lo dit loch son estades en temps passats, e per pagar los sous de les cavalleries e altres del temps de la guerra de Castella, e molts altres càrrechs, als quals lo dit loch era tengut e obligat, lo dit loch sia vengut quasi a total despoblació i derruhiment...'*

Boi

CART. 569-1931 Boy ^ (1217,1228) 569-25000 Boi 1238

Amb 1240m d'altitud, se situa al capdamunt de la cova del Sec però no és coneguda amb el nom que l'arreplega la cartografia

Boi

CART. PLANI Boy (3er orden), Boy-2- CAD Boy, Boy 2

Aquest, com l'exemple anterior, respon a anotacions cartogràfiques sense recull oral.

Camí del Boi *Camí de Culla*

Coscolls del Pouet del Camí del Boi

Vora el camí, tot i trobar-se encara lluny del Boi, és una parteta del mas Vell.

Collado del Boi

CART. Vis. 1:25.000 Collado del Boi 1131

1555 al collado del Boy 6 pendre lo camí del Collado del Boix 7 1582 passa al collado del Boy 47v 1597 bayxa per lo collado del Boy 38 1615 baixa per lo collado del Boy 115v 1634 y seguiren un camí que va devés lo collado del Boy. 198v 1658 molló avall, devés del collado del Boy 45 entra un camí que ix de la serrada del Boy y pasa al collado del Boy y al sòl de les Navades y a la part solana, davall dels bancals, per los antigors, fins a dita font del Pi 59 1687 devés lo collado del Boy 64v passa al collado del Boy 80 1715 que ix de la serrada del Boy y passa al collado del Boy y al sòl de les Navades 153 1759 va devés lo collado del Boy 19 entra un camí que ix de la serra del Boy, y passa al collado del Boy y al sòl de les Navades, y a la part solana davall dels bancals per los antigors fins a la dita font del Pi, passa al collado de Foyadoris, y (58) entra en lo terme de la vila de Adzaneta.

Collado del Boi. La seua localització és fàcil pel manteniment del topònim i per la transparència d'aquest. El collado del Boi és porta natural d'entrada a la serra de Boi des del pla de Vistabella. La forma d'ample coll entre el Rotxero i l'Espinal n'assegura el significat. Prop hi trobem el Collado i el Collado de Baix o mas de Baix com a masos més significatius. La vista des d'aquest coll, cap a la Plana, és preciosa. Potser ens trobem davant una tautologia si considerem la significació (supra) de Boi com a 'porta'; porta de pas, collado, que comunica les terres altes del pla i les més avalleres de la Vallussera.

Castell del Boi *Castell dels Moros, Castell de Sant Bertomeu*

CART. ICV Castell del Boi 1137 569 (4-4)

1634 E més avant girant la via del Castell del Boy 197 **1658** E més amunt, girant la via del Castell del Boy 44 **1687** girant la via del castell del Boy 63 **1715** girant la via del castell del Boy trobaren una fita parda 121 **1759** més amunt girant la via del castell del Boy 16

Veieu **El Boi**. Barreda (2000) en parla del castell i de la importància que tindria entre el de Culla i el Mallo.

Entre 1224 i 1225 es delimita el futur bisbat de Tortosa, que abraçaria, de sud a nord, Alcalaten cum suis terminis, **Morem** cum suis termini, Culam cum susis terminis. Aras cum susis terminis, Morelam cum suis terminis. Aquest castell de Morem entre l'Alcalatén i Culla, pel que hem vist, no pot ésser sinó el Boi.

Al capdamunt del tossal de Sant Bertomeu, a 1120m d'altitud trobem restes del que fou castell del Boi. Es tracta d'un tossal encinglat pel vessant sud que en fa difícil l'accés i obliga a acudir per l'aiguavessant nord on encara restan un caminó que uneix l'ermita amb la selleta que uneix la Corona i el tossal del Castell. Entre les restes s'hi poden observar alguns trams de muralla i dues torres de planta quadrada avançades

al nucli del capdamunt, muntó de runa. Hi ha una petita caseta de pedra seca més relacionada amb caceres que no pas amb els vestigis que enrunats s'hi veuen.

“A la part sud s’han trobat els ciments d’alguns habitatges i habitacions, de planta quadrangular. En aquest espai s’han localitzat vestigis arqueològics de ceràmica de les Edats del Bronze i Medieval” (Viquipèdia)

Si observem el tossal sobre el qual s’ubica el castell del Boi veiem que presenta les característiques pròpies d’allò que anomenem ‘castell’ com a orònim, per la similitud formal de les roques amb un castell construït. Com anècdota, Otilio, l’informant amb qui vam voltar la partida, ens parlava dels senyals de fum que es feien els moros per comunicar-se d’un poblat a l’altre. 'Si te faig tres senyals estem mals... I ara s'agarra el telèfono'

Artiga del Castell

1759 una artiga nomenada del Castell¹⁷

Referida al castell del Boi, apareix a les Visures.

Pouet del Castell del Boi Pouet del Castell

CART. Vis. 1:25.000 Pouet del Castell

Vora l’ermita de Sant Bertomeu trobem un pouet batejat per l’ermitori; en aquest cas, a cent passes trobem aquest pouet que és vora el caminó d’accés al castell.

Pista del Boi Pista de la Serra del Boi

CART. 569-25000 Camino de Vistabella a Benasal ICV Pista del Boi 569 (4-4) (2)

Entre la Carretera del Pla i el Collado es troba esfaltada. Després formigonada fins el Baciolet, al mas de Baix. A partir d’ací, pista de terra, discorre cap al nord, tot coincidint, de vagades amb l’antic camí de Culla (actual GR-7). Des del mas de Campos s’allarga cap al Focino i els molins del Pas i la Vinya cap a on discorre un braç. El ramal principal, però, continua cap al nord i volta la serra cap a ponent per aplegar a lo’Alfarder, primer, i al mas del Tossal, després. Per últim s’allarga fins la carretera del Pla.

Corre fins el mas del Sec, des de les Llometes on s’ajunta amb la pista del Tossal.

Redonda del Boi H

1597 davall lo molló de la Devesa, o redonda del Boy 24 molló de la Redonda del Boy 38 1615 baixa per lo collado del Boy y pasa per lo Banquet y travesa a la font del Pi. Y fins al molló de la Redonda del Boy 115v 1615 davall lo molló de la Devesa o redonda del Boy 114 1634 davall lo molló de la Devesa, o redonda del Boy 295 fins al molló de la Redonda del Boy 198v 1658 y fins al molló de la Redonda del Boy 45 1658 davall lo molló de la Devesa, eo Redonda del Boy, trobaren altra fita.⁴²

1687 davall lo molló de la Devesa, eo redonda del Boy 60v al molló de la Redonda del Boy 64v 1715 davall lo molló de la Redonda del Boy trobaren altra fita vella.115v 1759 davall lo molló de la Redonda del Boy 11

En la toponímia viva no hem pogut recollir aquest topònim que sí que trobem com la Redonda al pla de Vistabella. L'existència d'aquest ens palesa el fet que fóra un terme independent amb un element de tipus institucional lligat als pobles del Maestrat. L'altre element sobre el qual ens fixem és l'equivalència entre 'devesa' i 'redonda', en principi de significació diferenciada

Serra del Boi

CART. 592-25000 Serra del Boy-II (desplaçat) 569-25000 Sierra del Boy CMA SIERRA DE BOY (2) 569 (4-4) ICV Serra del Boi 569 (4-4) (nom del mapa) 1:100.000 Sierra de Boy Vis. 1:25.000 Serra del Boi A. Martín S^a del Buey

A les *Visures* Serra del Boi

1555 de la via del Riu al toçal e serra del Boy. 6 1582 camí d'erbatge que ix de la serra del Boy 47v 1597 tornaren a la cerra del Boy 37 1658 la contrafitia lo assagador que munta a la serra del Boy 44 de allí puxa dit camí a la serra del Boy y entra en la terra de herbatge 44 1687 lo asagador que munta a la serra del Boy 63 1759 lo assagador que munta a la serra del Boy 16 entra un camí que ix de la serra del Boy, y passa al collado del Boy y al sòl de les Navades, y a la part solana davall dels bancals per los antigors fins a la dita font del Pi, passa al collado de Foyadoris, y (58) entra en lo terme de la vila de Adzaneta

Serrada del Boi

1597 un camí que ix de la cerrada del Boy 122 1615 ix de la cerrada del Boy 126v 1634 un camí que hix de la cerrada del Boy y passa al collado del Boy, 213v 1658 entra un camí que ix de la cerrada del Boy y pasa al collado del Boy y al sòl de les Navades y a la part solana, davall dels bancals, per los antigors, fins a dita font del Pi 59 1687 camí que hix de la serrada del Boy 80 1715 que ix de la serrada del Boy y passa al collado del Boy 153.

Camí de Serra del Boi

1634 designa lo camí que puja a la serra del Boy 197 1658 puxa dit camí a la Serra del Boy 1687 de allí puixa dit camí a la serra del Boy 63 1715 puga lo dit camí a la serra del Boy 121 1759 el pas del camí que puga a la serra del Boy

Abans de fer-ne la descripció caldria comentar:

- Dins la cartografia ens apareix S^a del Buey (com l'existent entre lecla i Jumella, a Múrcia) en un mapa de l'editor Alberto Martín, el mateix que inclou Sarthou-1913.
- El canvi de 'del' per 'de' sol ser una de les errades més habituals amb el consegüent malentés, en poder-nos fer creure que es tracte d'un antropònim.
- Pel que fa a les Visures, l'apartat referit a la 'serrada del Boi' creiem que es tracta d'una errada de còpia, també habitual en la descripció dels camins d'erbatge que tenien en compte la visura anterior. Caldrà, doncs, entendre 'serrada' com a 'serra'; fixem-nos en el fragment del 1582 'camí d'erbatge que ix de la serra del Boy'. La varietat ortogràfica, serra-cerra, serrada-cerrada, ja ha estat comentada força vegades.

Des del pla Avall, la serra del Boi té un aspecte més accessible¹⁰⁷. Hi destaca el tossal d'Esclaramunda (l'Escala Munda, en el registre oral). A la banda de llevant, però, s'obre tot un món diferent, una serra on destaca la morfologia dibuixada per l'esglaonament de roques i cingles, de cingle i cingla; un tret que dibuixa la part alta de la serra mentre després s'omple de foies i planets que permeten el conreu i l'establiment d'una sèrie de masos fins aplegar al riu. Vegeu les diverses fotografies i contrasteu aquesta amb la primera d'aquest article.

La serra del Boi mou del Collado homònim i discorre en direcció nord, nord-est cap al Montlleó. Hi trobem com a eix central de la serra: el Rotxero, l'Escala Munda, el Pinar Negre, el Pla del Pou i les Roques Pardes. A més, té nombrosos apèndix com la Corona i el Tossal de Sant Bertomeu per la vessant de llevant; per la zona nord la Bargida i els Castelletes, entre molts altres interessants topònims que marquen una orografia elevada fins a caure en el riu Montlleó que fa de cinturó de ronda a l'esmentada serra pel nord i llevant. A l'oest es troba el pla Avall de Vistabella.

El Bói : serra que s'estén des de cap al Mas de Farsa fins el cim, q IGC marca amb ...¹⁰⁸

Assagador de la Serra del Boi [aseyadó]

CART. Vis. 1:25.000 Assagador de la Serra del Boi

¹⁰⁷ És ací on pren sentit la dita de la nostra informant del mas de Trigos, Encarna, quan ens comentava "A la fira d'Atzeneta, Bordons a la serra el dia enterra" tot avisant que pel 8 de desembre apareix aquesta constel·lació per la serra del Boi quan cau la nit. En el mateix context ens aclaria que "la lluna nova mira a Vilanova; la lluna vella a Cantavella" dita repetida ens molts indrets del nostre país tenint en compte pobles que hi rimem.

¹⁰⁸ Només vam poder copiar-ne un fragment de la fitxa de Coromines

Assagador de la Serra del Boi

1582 camí d'erbatge que ix de la serra del Boy 47v 1658 la contrafita lo assagador que munta a la serra del Boy 44 1687 lo asagador que munta a la serra del Boy 63 1715 lo assagador que munta a la serra del Boy 121 1759 lo assagador que munta a la serra del Boy 16

Assegadó que fa cap 'en' la Serra Boi. El punt referenciat a les coordenades XY el trobem entre el mas del Tossal i el Troncassal.

Pas de la Serra del Boi

Pouet de la Serra del Boi *Pou de la Serra*

1555 puga al pouet de la Serra del Boy 17 1597 puja al pouet de la Serrada del Boy 37 1615 al pouet de la Serrada del Boy 115v 1634 e va a un molló de pedra que puja al pouet de la Serrada del Boy 198v 1658 va a un molló de pedra que puja al pouet de la Serra del Boy 45 1687 puixa al pouet de la Serra del Boy 64 1715 va al molló de pedra que puga al pouet de la Serra del Boy 126

Observem que la confusió serra-serrada es manté en aquestos fragments que són còpia de cada fragment anterior. Per a la seua descripció V. el lema SERRA

Pou de la Serra

Casa de Bajoques del Boi TU

Cantonera entre Baix lo Mur i Mossén Tenesa. Ens interessa l'antropònim pel fet que no s'identifica amb cap mas concret d'aquesta gran partida, potser pel fet que antigament la gent del Boi solia trobar-se més relacionada amb Culla i Benassal (recordem els molins) que no pas amb l'elevada Vistabella.

BOIERA

Coveta Boiera *Cova Boiera*

CART. Vis. 1:25.000 Coveta Boiera

Oest del morral del Buscarró. Dalt de la Pista, al Gorgotxo.

Potser algú pense a relacionar-la amb el 'Boi', que acabem de veure, però, clarament, es tracta d'un aragonesisme transparent en la llengua veïna, relacionat amb el món boví. Fixem-nos en dues definicions del ENDIZE

boyeral dehesa boyal; tierra para pasto de bueyes

boyero vaquero, pastor de las vacas

I encara, al DRAE

boyera Corral o establo donde se recogen los bueyes

A banda de la similitud de la primera definició amb el nostre 'bovalar' i l'aspecte d'ofici de la segona, ens trobem amb una 'cova dels Bous' mitgera amb l'Aragó.

BOIRA-BOIRO

Hi ha diversos exemples arreu del país amb 'boira' com especificatiu. L'absència, però, de l'article en moltes ocasions ens fa dubtar sobre l'etiologia basada en el fenomen atmosfèric; de vegades cal pensar en un antropònim, però també sota l'absència de l'article convé creure que abans hi era.¹⁰⁹

Mas de la Boira *Mas de Boira*

CART. PLANI Masía del Boiro,
Corral CAD Mª de Boiro, Corral
569-25000 Masía del Boiro ICV
Mas de Boira 990 569 (4-4) Vis.
1:25.000 Mas de la Boira

Mas situat a la serra del Boi, al peu d'uns morrals, vora el camí de Culla quan aquest davalla cap al mas de Campos. "Es va cremar el mateix dia que va caure l'helicòpter en què van morir 6 persones. Només fa vuit anys... Hi havia molta boira i tempesta. Va caure un llamp i com tenia molta tea, es va prendre tot." (2002) Otilio en diu que té el nom ben posat perquè s'emboira a l'hivern. També ho diu del Mas de Gil perquè és terra argilosa !

La Bóira, el Ma(s) – a l'O.del Mas de Capote; cit.entre qt.i el Mas de Campos, 80.18 –és doncs al peu de la Serra del Bói, i per tant sembla més probable q hi hagi relació etim. Amb qt.nom, i possiblement amb Boiro, que no amb el cat.boira i el seu ètmon BOREAS.

Coromines el situa erròniament a l'oest del mas de Capote i, pel que fa a la seua etimologia, com ja ho plantejava en parlar del Boi, el veu relacionat amb aquest. Nosaltres, com el masover, creiem que es tracta d'un topònim transparent lligat al fet atmosfèric. Val a dir que la confusió de diversos mapes en batejar-lo com 'del Boiro' té la raó en l'existència d'un altre mas, situat al Pla, amb aquest nom, *mas del Boiro*. També pel fet que, fàcilment, els masovers d'aquest mas de la Boira prengueren el malnom de Boiro; així, dins les heretats del mas trobem l'*artiga del Boiro*. No resulta difícil entendre que el mas del Pla siga un topònim transportat d'algun dels masovers que va deixar el Boi per instal·lar-se al pla de Vistabella o, també coherent, que fóra transportat del mas del Boiro de Mosquerola.

Per la Ribagorça trobem mostres semblants, lligades però al vent.

" Buira i Torre de Buira:

¹⁰⁹ Barranc de Boira, bassa de Boira, casa de Boira i mas de Boira (*les Coves de Vinromà*), camí de Boira (*Castelló de la Plana*), costera Boira (*la Torre de les Maçanes*), la Boira (*Quatretondeta*), les Boires (*Benilloba*).

Es tracta de dues poblacions que són tocant l'una de l'altra, i han tornat a poblar-se, malgrat les cases en runes. Situades a la dreta del Ribagorçana, sobre el Pont de Suert.

Segons Coromines, ve del grec-llatí BOREAS <<vent de tramuntana>>; crec que – donades les circumstàncies- caldria traduir per <<vent de port>> que és el que bufa per aquestes contrades, com més avall assegura l'autor –en canvi, no parla de la població de Buira, que és al costat de la Torre de Buira.” Francino 2003 BISO93-546

Camí del Mas de la Boira al Mas del Sec

Avui pràcticament desdibuixat

Cingles del Mas de la Boira

Dalt del Mas de Boira. Potser l'Artiga del Boiro en siga una.

Artiga del Boiro Cingla del Boiro

CART. Vis. 1:25.000 Artiga del Boiro

Ja hem comentat el fet que el mas de la Boira batejara algun dels masovers amb la masculinització que, en cap cas, ens ha de fer pensar en 'mossarabismes' o 'castellanismes'.

“Aquella cingla més alta... *Linde* amb el Mas del Sec”. (Otílo, 2002)

Cingla del Boiro Artiga del Boiro

Aquest exemple ens val per recordar el sentit transparent de 'cingla' diferenciat del seu masculí 'cingle', equivalent a roca. El fet que reba el nom indistint de 'cingla' i 'artiga' ens recorda que les cingles, planes o costerudes, eren emprades com a espai de conreu o d'herbatge. Recordem el nom de *cingla Vinya* com un indret on es cultivava el raïm.

Horts del Mas de la Boira

Davall la Travera de Dalt, regadora dels horts.

Morrals del Mas de la Boira

CART. Vis. 1:25.000 Morrals del Mas de la Boira

Dalt del mas de Boira

Ombria del Mas de la Boira

Serrada del Mas de la Boira

Baix de la cingla Vinya

Tossalet del Mas de la Boira

Darrere del mas.

***Mas del Boiro*¹¹⁰**

CART. PLANI Mª de Felix Moliner (Pajar) CAD Mª de Felix Moliner (Pajar) IGC592-1949 Masia 592-25000 Masia de Félix Moliner-II ICV Mas del Boiro 1210 592 (3-1) Vis. 1:25.000 Mas del Boiro

Curiosament a l'IGC592 apareix Masia i C^o del Mas del Boiro. També l'1:25000 manté dues denominacions. Aquest mas pertany a qui fou pastor fins el 2014, José del mas del Boiro, i un tio. Hi ha hagut dos veïns: el tio Manuel i Gregorio. Té una porta de mig punt i una mena de torre (s'hi amaguen dues bombes de la guerra). Pertanyia a l'avi de Ramon Monfort, com tants d'altres. A més del conjunt de les cases, dues eres (la de Dalt i la de Baix) i pallissa, el mas conté heretats com els Clots, la caseta dels Clots, la Graïda de Baix i la de Dalt i un seguit de fitònims que podem trobar en els lemes respectius.

¹¹⁰ Barranc del Boiro, bassa del Boiro, cova del Boiro, el Boiro, font del Boiro, mas del Boiro (Llucena), el Boiret (Benimantell).

El Boiro és també partida, font, barranc i mas a Mosquerola, possible origen del nostre mas, si no prové del situat a la serra del Boi. Coromines, ja ho esmentàvem, hi veu un altre origen. Cal agefir que hi ha un Joan Boira a les Visures.

Bòiro, Mas del – al S.del Mas d'Alberta (21X18 corromput en "Alborta"),78.16 (IGC 22X17 assenyala només el camí que hi porta) (-podríem pensar en un mossarabisme, de MANSUS ARBOREUS, a condició de suposar q no va arribar a arabitzar-se, car l'àrab no hauria tolerat el diftong oi; d'altra banda qt nom recorda el de la Serra del Boi, veg.-)

Artiga del Mas del Boiro

Situada baix de la Paret Nova, tot acollint els escorrims del barranc de l'Artiga.

Camí del Mançanar al Mas del Boiro

CART. PLANI Camino del Manzanar Más del Boiro CAD Camino del Manzanar al Mas del Boiro.

Movia del mas del Mançanar i tot passant entre el mas de Silvestre i el de Monfort, passava entre la Corralissa i el Carrascal fins el mas del Boiro, que al mapa Albert, apareix com Masia de Fèlix

Camí del Mas del Boiro

CART. PLANI Camº del Mas del Boiro, Camino del Más del Boiro CAD Camino del Mas del Boiro IGC592-1949 Cº del Mas del Boiro 592-25000 Camino del Mas del Boiro-II

Des de Vistabella, pel cementeri i el camí dels Cinc Pins baixava cap al pla i s'enfilava cap al mas. Entre el mas i el camí dels Cinc Pins. Avui correspon a una pista.

Costera del Boiro Costera del Mas del Boiro

CART. Vis. 1:25.000 Costera del Mas del Boiro

El Boiro se separa de l'Alberta per una paret serrada. El tram que hi ha entre l'Alberta i el mas és costerut i batejat com a 'costera del Boiro'.

Quadrons del Mas del Boiro

CART. Vis. 1:25.000 Quadrons del Mas del Boiro

Entre la senda de Sant Joan i la Rambla

Casetes del Mas del Boiro Casetes dels Clots

Casetes bessones situades als Clots.

Passet del Mas del Boiro

Vora la caseta del Caco

Quadró del Mas del Boiro

Tros erm entre les pistes de Dalt I de Baix.

Casa de Manuel del Mas del Boiro TU

Colau del Mas de Mançanares tenia les dos cases, una és de Manuel del Mas del Boiro i l'altra d'Higínió, el fill d'Otilio del Mas de Gil. Carrer del Mur, nord

Casa dels Pares de José del Mas del Boiro TU

Raval de Sant Roc. José del Mas del Boiro, en la foto amb la boira de l'hivern, ha estat el nostre informador d'aquestos indrets.

Pallissa de José del Mas del Boiro TU

Vora el Matadero. Carrer de la Font de Baix, 8A

Casa de Rosa del Mas del Boiro TU

De Rosa va passar a Eduarda. Carrer Sense Cap, 11

BOIX (V. Fitònims)

el Boixar¹¹¹

Partida que se situa entre el Corralet, la Fontana i el Montlleó. S'hi observa la presència massiva del *Buxus sempervirens* que en justifica el col·lectiu. A més d'Atzeneta i els pobles esmentats a peu de pàgina, la veïna Mosquerola ens regala arroyo del Bojar i, ja contra el terme de Fortanet, masico del Buj i los Bujes.

el Boixeral

Ombria mitgera amb el Montlleó i el Riu Sec de Benassal. Boixeral no pareix al Decat ni l'esmenta Coromines que si coneix 'boixera' com a mata de boix i com a col·lectiu. Boixeral, també com a genèric (boixeral del Sampo) apareix a la zona del Boi, llevant del terme, mentre 'boixar' ho fa a ponent, de cara a l'Aragó.

BOMBER

Casa de Cento el Bombero

A Cabanes o Moró.. Viuen la dona i les filles. Casa Nova, ombria.

Estació dels Bombers

Bombers de Diputació. Treballadors de la Diputació entre els quals hi ha Juanele de la Solaneta i un fill d'Otilio del Mas de Gil.

BONA

les Ribes Bones

CART. Vis. 1:25.000 les Ribes Bones

Paratge de l'ombria del Mançanar. En aquest cas, 'riba' és referit a un

¹¹¹ Cova del Boixar (*Atzeneta del Maestrat*), el Boixar (*la Pobla de Benifassà, Lluçena*), font del Boixar i mola del Boixar (*la Pobla de Benifassà*).

abancament sense parets de pedra seca, com 'ribassal'.

BONICO

Qualificatiu amb sufix aragonés amb bona penetració en el parlar valencià.

Rodal Bonico Rodal Bonito

CART. Vis. 1:25.000 el Rodal Bonico

Pinar adjunt al tram darrer de la pista que puja a la Banyadera. Rep aquest nom per la bellesa dels seus pins. 'Bonico' apareix com a col·loquialisme per bonic. En aquestes terres és clara la influència aragonesa.

BORD

Mas del Bord *Mas del Gat, Venta de Penjagossos, Venta de l'Auela Benita*

CART. IGC592-1949 Mª de Bort 592-25000 Masía Bort-II Vis. 1:25.000 Mas del Bord

Situat al pla Avall, vora el tossal de Vidal, es trobava en una situació ruïnosa però, darrerament, ha estat objecte d'algunes obres. El Bord sol ser un malnom ben usual, en un sentit metafòric. També ha esdevingut cognom habitual a la Plana. A la veïna Benassal trobem la lloma del Bord.

Anoguer del Mas del Bord

CART. Vis. 1:25.000 Anoguer del Mas del Bord

Arbre batejat per la seua grandària. No lluny trobem un altre, anoguer de la Torre Martines.

BORRASCA¹¹²

El sentit transparent de borrasca com a 'gatzara' i també festa gastronòmica de

¹¹² Borrasca (*Benicolet*), Cau de Borrasca (*Ribesalbes*), el Corral de Borrasca (*Llíria*), Mas de la Borrasca (*Albocàsser*).

'menjar abundant' es troba reforçat per la venta de la Borrasca, un dels topònims recollits. Potser, però, en el cas de la cova puga veure's l'arabisme proposat per Coromines, com a 'saltant'. Trobem també un *masico Borrasca* al veí Puertomingalvo. I a Borrasquines cal considerar l'aspecte meteorològic d'espai sovint emboirat.

Cova de la Borrasca

CART. Vis. 1:25.000 Cova de la Borrasca

A la solana de les Llometes del Mas de Salvador guaitant sobre el barranc que bateja. Al GEC ens apareixen quatre coves diferents. Nosaltres anotem aquesta i la coveta de la Borrasca. Un estudi aprofundit i exemplar ens el mostra J.Lluís Viciano (2007).

COVA DE LA BORRASCA

El barranquissó on s'obre la cova de la Borrasca s'eixampla entre els roquers on aquesta es troba i els d'on tenim la coveta de la Borrasca; forma una foia amb bancalades, ara ermades; aquestes i les vessants que les dominen tenen ara una vegetació, l'esquerra, de carrasques, ginebres i savines, mentre a la dreta predomina el pinar, amb algun teix (*Taxus baccata*).

El pany rocós on s'obre la cova està encarat al SE i canvia d'orientació on s'obren les cavitats B-I i B-II. És a la primera on hi ha indicis del seu és com a habitacle, però entre les notes preses en la visita de 10 d'abril de 1977 i ara, 2 de gener de 1996, hi ha canvis: el que restava del fornet, que ajudava a tancar la boca, quasi ha desaparegut i pareix que s'ha refet la tanca de pedra seca, segurament per a utilitzar-la en ramaderia. Encara així testos i trossos de teula segueixen testimoniant l'habitatge. La coveta, orientada a l'E, té una boca de 3'70 metres d'alt per 6'50 d'ample i penetra 7'70 metres. La tanca de pedra en sec té una altura d'1'80 a l'interior i un gruix de 70 cm. En les parets les úniques senyals deixades pels habitants són un conjunt de mitja dotzena de creus picades a la roca amb eina metàl·lica.

Contra la B-I està la II, també orientada a l'E. Té una altura de boca de més de 6 metres i l'ample és de 5'40; la profunditat, des de la visera al fons, és de 5 metres. Més enfora del cobriment té indicis d'una tanca de pedra en sec. Segurament faria de dependència de la B-I i, a més, s'haurà utilitzat en ramaderia.

Cap a la part occidental del penya-segat, a una quarentena de metres, està l'enorme boca de la cova de la Borrasca, orientada al SE, amb unes dimensions de 30 metres d'ample i una altura entre 15 i 20 metres; en penetrarà sobre 10 i les

seguides possibles per gateres les cobreix ara una enorme massa vegetal d'esbarzers, que ocupen gran part de la cavitat. En la boca es veuen indicis importants d'una gran tanca, segurament ramadera, el tros central de la qual està fet amb còdols grans.

Al racó oriental, sota la roca i arraconat pels blocs que divideixen en dos el sòl de la cova, hi ha un bassot amb aigua, però més reomplit que en 1977. Té un reforç de pedra seca en la part exterior. Pels testos que hi ha a les vessants es veu que, a més de fer d'abeurador ramader, faria de lloc d'aiguada de la propera B-1.

En la part contrària, a l'altra part dels blocs, hi ha unes masses d'arenisca groga molt blana; en ella hi ha dues piquetes, ara quasi cobertes per les romigueres. La més gran, rectangular, té senyals del punxó metàl·lic amb el què es va fer i unes dimensions de 46 per 30 cm; la profunditat oscil·la entre 20 cm de màxima per uns 6 de mínima. Al costat té l'altra, circular, que recorda les de fer pólvora, com la de la Covatilla d'Aín, la de la cova dels Bous de Bel, les de la Cueva de Viña Cantera, a Cirat, la de la Cueva del Dinero de Toga, i les de la cova del Mas de Barranc i la cova Negra, a Xodos.

Així la cova de la Borrasca s'ha pogut utilitzar tant com a dependència i punt d'aiguada de la B-I, com d'abeurador ramader i mallada o assestador.

Sobre els possibles ocupants de la B-I, en el cens electoral de 1895 consta que els habitants del mas de la Cova de la Borrasca són Arcadi Aparici Tena, de 47 anys, llaurador, que posteriorment passa al mas del Corral de Burra i al molí Regolfo; Ignasi Folch Celades, de 72 anys, pastor, que ix també com habitant de la cova de la Borrasca en 1905 i després deixa d'eixir; Esteve Miravet Centelles, de 27 anys, jornaler, que en 1905 i 1907 segueix a la mateixa cova de la Borrasca i passa després al raval de Sant Roc; Bartomeu Prades Tena, de 54 anys, llaurador, i ja no ix més.

En 1908 un dels habitants és Ramón Robles Edo, de 47 anys, que ve del mas del Racó i que també ix en els censos de 1909, 1910, 1911, 1912 i 1913, per a desaparèixer posteriorment; Tomàs Edo Gallego, de 38 anys que ve del mas de Capote, ix solament l'any 1908 i no el trobem més.

Queda per aclarir si tots ells són veïns del mas de la Cova de la Borrasca o algun ho seria de la B-I; també podria ser que la persona habitant de la cavitat visqué al marge i no constara en cap cens. Tradicionalment es diu que el proper mas de la Cova de la Borrasca tenia quatre veïns. Fa molts anys que s'abandonà. Per les ruïnes d'ell es veu que era de construcció molt pobra.

Camí de la Cova de la Borrasca

CART. PLANI Camino de la Masia de la Cueva de la Borrasca CAD Cº de la Mª de la Cueva de la Borrasca.

Pot ser es tracta del mateix camí de les Navades. Va des del mas de les Foies fins el barranquet de la Coveta, prop ja del desaparegut mas de la Cova.

Coveta de la Borrasca

CART. Vis. 1:25.000 Coveta de la Borrasca

Prop de la Cova de la Borrasca, entre els dos bracets del capdamunt del barranc de la Cova. Front a l'oposició més habitual de Dalt-Baix, el diminutiu com a tret distintiu i diferenciador se'ns mostra oposat a l'altra cova.

Venta de la Borrasca

CART. PLANI Venta de la Borrasca CAD Venta de la Borrasca IGC592-1949 Venta de la Borrasca M592-1993 Venta de la Borrasca 592-25000 Venta la Borrasca-II CMA Venta de La

Borrasca 592 (3-1)

Al Pla Avall, en la subpartida de les Ventes.

les Borrasquines

CART. Vis. 1:25.000 les Borrasquines

Quan la pista de la Foieta Plana volta cap a llevant trobem aquesta finca que davalla cap al barranc de les Olles. Hi conté dues figueres, arbre poc abundant a Vistabella.

Potser hem de referir-nos a un derivat de 'borrasca' també com a malnom. Queda prop també un sentit climatològic de zona molt emboirada, però ens decantem per la relació amb el divertiment 'borrasca>borrasquina.

BORREGO¹¹³

Corder adult i també, metafòricament, és emprat com a malnom d'aquella persona sense criteri. Aragonesisme

Sort del Borrego

Una de les sorts del Mas de Celades, veïna nord-est de la sort Ampla

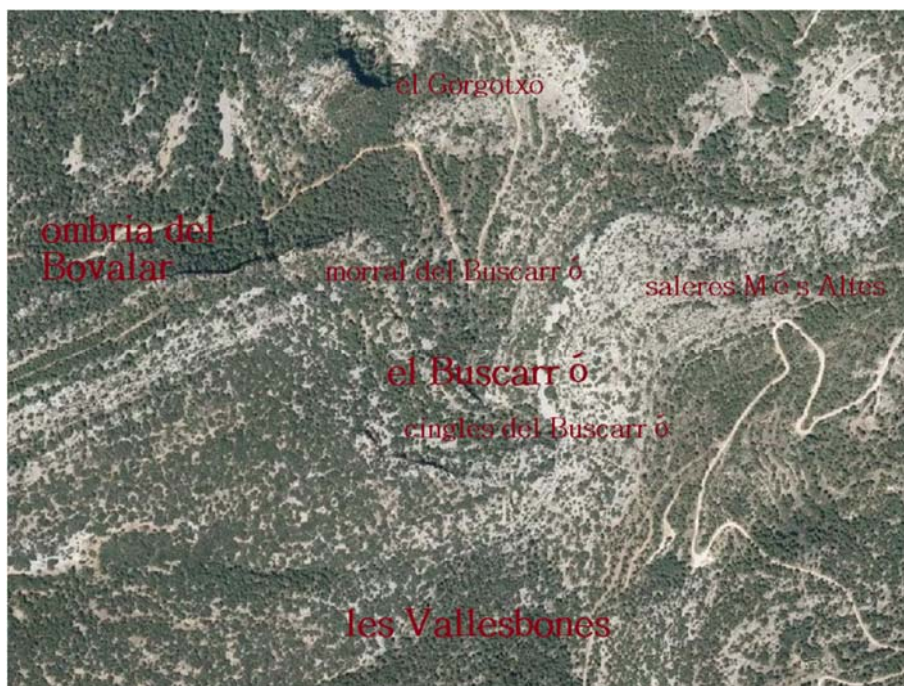
BOSC Sobre 'bosc' veieu 2.3.4 Fitotoponímia.

El Boscarró¹¹⁴ [buskaró]

Si bé, en un principi, 'buscarró' el teníem com a lema independent, creiem que no va més enllà d'un 'boscarró' amb tancament vocàlic, com ara 'muleta' per 'moleta'. Curiosament no trobem el genèric bosc en cap dels topònims recollits; més aviat trobem 'pinar', 'carrascal', 'rebellar' i no 'bosc'. Amb aquest sufix, però, sí que apareix repetidament com 'buscarró', quan es tracta d'un bosquet impenetrable, de difícil accés. (Vg. Fitotoponímia)

¹¹³ el Borrego (*la Font d'en Carròs*) Molí del Borrego (*Alzira*) Penya del Borrego (*Alcoi*).

¹¹⁴ el Buscarró (*Atzeneta del Maestrat, Borriol, la Pobla Tornesa*), es Buscarró (*Tàrbena*), Mola del Buscarró (*Rossell*).

el Boscarró [buskaró]

Partida veïna de l'ombria del Bovalar, situat dalt de la pista que volta l'ombria per i que arriba al camí de l'Estrella. Confronte amb el Gorgotxo, des dels barranquets de les Vallesbones.

Cingles del Boscarró [buskaró]

Al Boscarró, dalt de la coveta del Solano.

Corral del Boscarró [buskaró]

Tot i que l'informador ens assegurava l'existència en aquest mateix espai, no hem sabut trobar-lo; potser la coveta del Solano fera de corral.

Morral del Boscarró [buskaró]

CART. Vis. 1:25.000 Morral del Buscarró¹¹⁵

Destaca cap al nord de les cingles, damunt la pista de l'Ombria del Bovalar.

el Bosco (Villahermosa)

Esmentem ací el topònim de Villahermosa, només pel fet que Coromines en tingué la fitxa dins les de Vistabella. Resulta difícil, en els estudis de camp, no incloure alguns topònims veïns, encara que es troben fora del terme. Nosaltres hem tractat de cenyir-nos als de Vistabella, però haurem inclòs en aquest estudi una vintena de topònims veïns, assenyalats entre parèntesi amb el municipi al qual pertany.

El Bosco veí uns 2kms. A l'OSO de Penyagolosa, t.Villahermosa, 18X13 (-interessant rep... del nostre bosc, tan tardà en cast., però potser no del tot estrany al mossàrab??)

BOTERA

la Botera Foia de la Botera

¹¹⁵ A la cartografia vam retolar la forma fonètica pels dubtes que hi teníem.

Foia localitzada al nord del mas del Surdo. Potser continga una botera o alcavó per treure l'aigua de pluja, com succeix amb 'la Botera' urbana de Vilafamés.

BOU [bów]¹¹⁶ (Vg. Zootoponímia)

Als termes veïns en trobem diversos exemples, sobretot a Xodos: Roca del Bou (2), planet del Bou, assester dels Bous, corral dels Bous, roca dels Bous, també a Culla, Camí dels Bous i a Benassal, Cova dels Bous.

Corral dels Bous-1

Restes verdoses i plenes de falgueres del que va ser un corral de bous que compartia els grans cantals amb parets fetes per l'home. Dins aquestes contornades vam poder distingir 8 espècies diferents de bolets.

¹¹⁶ Ja recollida la seua pronunciació per Sanchis a l'ALPI. "<ó> media, sin la obertura de 43"

Corral dels Bous-2

Situat damunt la font del Mas de Racó, a l'ombria del Tossal Gros.

Pins del Corral dels Bous

Ens resta només el topònim d'aquests pins grans, ja desapareguts, situats prop del corral i que, possiblement, feren d'assester.

Cova dels Bous

CART. Vis. 1:25.000 Cova dels Bous

Dins el Mançanar, a l'ombria que hi ha entre el barranc de l'Abeurador i el capitell de l'Alvenc.

Fonteta del Bou

Informació perduda d'aquesta fonteta explicada per manolo Capoll, la qual cosa ens fa deduir que la trobarem a la Vallussera.

Corro dels Bous TU

Carreró estret al sud de l'Hostal. A la Placeta.

BOU (Cognom)

“El tio Pere Bou era l'home de la tia Dolores (que era cega i tenie 2 gallinetes que se li escapaven i baixave tocant la paret al carrer Sant Roc a buscar-les tites tites), vivien al carrer Sense Cap, i era l'abuelo de José Bou (l'home de Natura, la filla del presumppte guerriller del maquis El Frare)” Elvira Safont

Bancals de Pere Bou

Dins els bancals del poble. Entre la Rambla i la senda de Sant Joan. S'hi troba la caseta de l'Auelo Nelo, vora la pista del Mas de Gual.

Caseta de Pere Bou

Vora la Rambla, davant de l'Erm, al mas de Collet.

Pou de Pere Bou

CART. Vis. 1:25.000 Pou de Pere Bou

Dins la Rambla, prop de la caseta homònima

Casa de José de Bou TU

La novena de nord a sud. Hi ha dos cases. El Portalet, 3.

BOVALAR

Ens trobem davant un topònim lligat a la ramaderia i a les institucions seculares de molts pobles de gran part del País Valencià. Fixem-nos en aquells pobles que tenen *El Bovalar* com a topònim recollit a TPV.

el Bovalar Aín, Alaquàs, Albocàsser, *Atzeneta del Maestrat*, *Benassal*, Benicarló, Benifaió, Betxí, Castellfort, Castelló de la Plana, Cinctorres, *Culla*, Estivella, Godella, la Font de la Figuera, la Mata, la Salzadella, la Torre d'en Besora, les Coves de Vinromà, Massamagrell, Moncofa, Montroi, Morella, Nules, Onda, Orpesa, Polinyà de Xúquer, Polop, Rafelbunyol, Riola, *Vilafranca*, *Vistabella del Maestrat*, *Xodos*. **lo Bovalar** Alcalà de Xivert, Càlig, Cervera del Maestrat, Sant Mateu **els Bovalars** Catí, la Serratella, Sant Jordi, Vilanova d'Alcolea.

Dels pobles mitgers amb Vistabella, tots, tret de Villahermosa i Mosquerola tenen el Bovalar com a topònim sobre un terreny públic, també Benafigos. És més, si busquem al SITAR (Aragó) el mot Bovalar ens apareixerà només un registre sobre el Puertomingalvo. Si el mot és 'Boalar' ens apareixen una vintena d'exemples escampats arreu del territori aragonés.¹¹⁷

Amb el mateix significat però amb variació formal trobem **el Boveral** Castell de Cabres, **lo Boveral** la Pobla de Benifassà, Traiguera, **els Boverals** Herbers, **los Boverals** Canet lo Roig, Rossell, Vinaròs i un curiós **el Boverot**, a Almassora.

Pel que fa al seu significat primigeni sembla que trobaríem en 'Tros de terra tancat on pasturen els bous' o 'lloc comunal de pastura de bestiar boví' un ampli acord. Resulta, però, que el seu creuament amb 'devesa' i l'evolució ramadera de l'espai ha portat canvis que desdibuixen el sentit primer. En diverses 'Ordinacions municipals' apareix el terme i la seua significació canviant. A les de Castelló, tal i com ens ho indica el DCVB 2,638,

"el mot *bovalar* presenta també la variant *boveral*, i el significat no és sols el de 'tros de terra tancat per pasturar-hi els bous', sinó també 'lloc vedat', 'devesa' en general.

Per la seua banda, a les Ordinacions de la Vila de la Serra d'en Galceran podem llegir:

Si es guarda per a tota classe de bestiar la terra de past es diu 'devesa'; si es guarda per a que s'aprofiten d'ella els animals grossos, es diu 'bovalar'.

També ens han de servir les definicions aragoneses. Al *Diccionario de voces aragonesas* trobem:

Boalar. a. Debesa boyal.-n. Herbaje.-n. Porcion de terreno destinado al pasto de los ganados del abasto público ó al de las caballerias de labor de los vecinos.

I a l'ENDIZE:

boalar lugar de pasto para ganado bovino en la montaña, al cual no tienen derecho a pastar corderos ni ovejas.

El fet que en aragonés també aparega com 'Debesa boyal' ens certifica que es tracta d'un tipus de 'devesa', aquella dedicada al ramat boví. Ara bé, els usos que se n'han fet han estat variats i canviant amb el pas del temps. Així, a les Ordinacions de Benassal (Barreda-99) podem llegir diverses indicacions sobre usos i prohibicions al Bovalar:

¹¹⁷ Convé anotar una *Dehesa el Boalar* que ens explica el creuament significatiu que també es dona terres nostres.

- Pena de tallar llenya o posar foc al Bovalar, amb investigació per part del guàrdia de camp, si no es té llicència dels jurats per treure una càrrega de llenya, o per tallar fustes per a cabirons.
- Pena de tombar bellotes en el Bovalar en temps de veda
- Pena per tallar més fusta del que permeten els jurats, tret dels aladres.

el Bovalar

CART. PLANI El Bobalar (2) CAD El Bobalar,(2) 569-1931 El Bobalar 569-1977 El Bobalar 569-25000 El Bobalar CMA El Bovalar 569 (3-4) ICV el Bovalar 569 (3-4) 1:100.000 El Bovalar Vis. 1:25.000 el Bovalar

Extensa partida de pinar emmarcada al sud-est per una paret serrada que separa el pinar del Mas de Cabedo. Aplega, amb l'ombria fins la volta de Marieta. Inclou una gran subpartida, bosc, el Savinar. Es troba amollonat amb numeració i conté la casa del Forestal.

Partida destinada a pastar los bueyes, dehesa boyal (Castán 2002) Internacional 32

Coromines 1991:I, 184

Avenc del Bovalar

alvenc dels Verdins, alvenc de la Roca de la Bandera

CART. Vis. 1:25.000 Alvenc dels Verdins

Encarna del Mas de Trigós ens va mostrar l'entrada a l'alvenc que es troba en una clarícia del pinar al Bovalar, a l'alçada de la roca de la Bandera, indret que en justifica la variant. Veiem en aquesta ocasió, però, la feina ben feta del Grup Espele de Castelló:

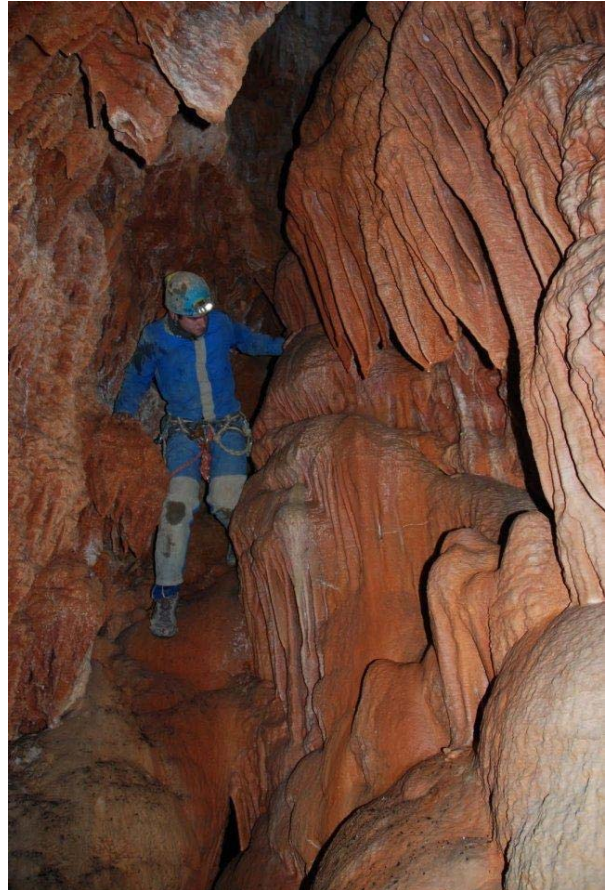
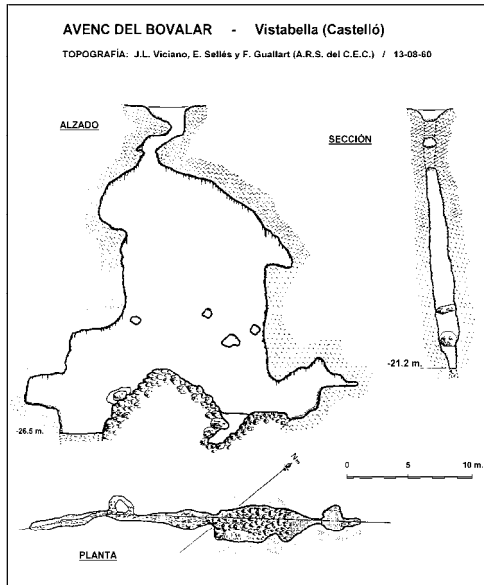
Encarna del Mas de Trigós ens va mostrar l'entrada a l'alvenc que es troba en una clarícia del pinar al Bovalar, a l'alçada de la roca de la Bandera, indret que en justifica la variant. Veiem en aquesta ocasió, però, la feina ben feta del Grup Espele de Castelló:

Avenc del Bovalar o AVENC DELS VERDINS (topónimo recogido por Jesús Bernat).

Consta de un primer pozo que en dos rellanos permite alcanzar los -20 metros y que desde los -12 metros se convierte en una gran diaclasa de no demasiada amplitud pero de unos 20 metros de longitud. Desde la cota -20 se descende por un resalte de la gran sala que se forma unos 3 metros más abajo, donde se bifurca

en dos direcciones, hacia un lado se alcanza el final de la cavidad por un pozo de 4 metros, alcanzándose por el otro lado la misma cota. Debe su formación a una diaclasa de notable desarrollo que ha originado una dolina, y que al hundirse la parte superior de ésta ha dejado al descubierto la cavidad. Actualmente se encuentra en período de fosilización.

Assagador del Bobalar Pas del Bobalar

CART. PLANI Colada del Bobalar (Roig)(2) Azagador del Bobalar CAD Camino Azagador del Bobalar 569-25000 Azagador del Bobalar Vis. 1:25.000 Assegador del Bobalar

Mou de la Creu, indret veí del mas de Trigós, cruïlla de cançons i assagadors. Des d'ací s'enfila cap al sud-oest, tot creuant el Bobalar entre la casa del Forerstal i el mas de Folc. Després passa vora el mas de Leandro i el mas de Rosca fins aplegar al Pinar de Caseta, ja davant del mas de Peris, on volta cap a llevant i davalla fins el pas del Mas de Celades.

Les duplicacions de la Planimetria responen, segurament, al topònim recollit (Assegador) i a una categorització oficial (colada) però es troben sobre el mateix traçat.

Basses del Bobalar

CART. Vis. 1:25.000 Basses del Bobalar

Basses situades entre el mas de Rosca i el capdamunt de la pista de les Avionetes

Bassots del Bobalar

Vora la Roqueta, al mas de Rosca, dins el barranquet de la Roqueta.

Bobalar dels Cocons Els Cocons

CART. Vis. 1:25.000 els Cocons

Paratge situat entre el tallafocs del Savinar i veí de la pista que va a la casa del Forestal, subpartida del Bovalar. Raimundo ens assabenta sobre l'ús dels cocons per part dels pastors i el fet que algú pixara dins del cocó perquè el següent pastor no hi poguera beure. Vg. **cocons del Savinar**

Camí del Bovalar

CART. PLANI Cº Bobalar CAD Bobalar, Camino Azagador del Bobalar.

Tram de camí del Passet proper a la Solaneta. Coincideix amb el carreró dels Caus. Creiem incorrecta aquesta denominació que ens aporta la cartografia. Considerem ací, com a camí del Bovalar, l'assagador.

Entrador del Bovalar

Espai comprés entre la Creu i el Tros. Forma part del pas del Bovalar.

Ombria del Bovalar

CART. ICV Ombria del Bovalar 569 (3-4) Vis. 1:25.000 Ombria del Bovalar

Ampla zona, des de la roca de la Bandera fins el Buscarró. Hi té una gran finca Raimundo

Pista de l'Ombria del Bovalar

Pista que volta pel nord-oest el terme, tot guaitant sobre l'Estrella, entre el puntal de l'Estrella i la penya Blanca.

Pas del Bovalar *Assagador del Bovalar*

Pinar del Bovalar

CART. Vis. 1:25.000 Pinar del Bovalar

Dins l'enorme partida, entre el camp d'aviació i la pista de l'Estrella. És un dels espais més trepitjats pels boletaires a la tardor. Està creuat per nombroses pistes.

Pista del Bovalar

També coincideix amb la pista de l'Estrella. Mou a l'esquerra dels refugis des de la carretera del Pla.

les Basses del Bovalar

Serrades situades dalt del mas de la Tancada

Corral del Bovalar *Corralissa del Bovalar*

CART. PLANI Corral del Bobalar CAD Corral del Bobalar, Pajar 569-25000 Corral del Bobalar Vis. 1:25.000 Corralissa del Bovalar

la Corralissa del Bovalar

CART. PLANI Corral del Bobalar CAD Corral del Bobalar, Pajar 569-25000 Corral del Bobalar Vis. 1:25.000 Corralissa del Bovalar

Mas situat dalt del de Catxerulo, veí del mas de Padilla, que a la foto apareix a la dreta. Al cens de 1887, apareixen dues vivendes i 2 habitants; al de 1930 'Corral boalar' 2 vivendes i 10 habitants.

BRAÇ

Senda de la Caseta de Braç

CART. PLANI Senda de la Caseta de Brás CAD Senda de la Caseta de Bras

Uneix el camí del Mas del Boiro amb el camí del Mançanar i discorre paral·lela a la rambla del Pla per ponent. Es correspon amb la pista que rrecorre l'antic camí de Sant Joan entre el camí del mas del Boiro i les heretats del Pinaret, vora les sorts del Mas dels Arcs. Pensem que Bras pugua ser una errada cartogràfica quan el més proper és la caseta de Blaia, feminització d'un possible Blas, per tant, caldria parlar de la senda de la Caseta de Blas.

BRUC (Vg. Fitotoponímia)**Collet del Burguillo** [borgílo] *el Burguillar*

CART. Vis. 1:25.000 Collet del Burguillo

'et ascendit per **Cemderola Bruichariorum** et ascendit usque in vista de Campo que dicitur de Arcedolo in capud serra et vadit serra serra sicut aquas vertuntur et versus dictum terminum de Pulcravista'¹¹⁸

Aquest fragment de la primera carta de població ja ens nomena aquest espai per on discorria una 'sendeta'. Actualment coneixem un indret amb aquest nom 'el Burgal' però es troba una mica més al nord-est, al mas conegut com el Pinaret. Sí que el reconeixem, però, prop de l'actual 'collet del Burguillo'. Tota l'ombria que davalla envés l'Atzevar i el Mançanar, mitger del mas Roig que apareix al fragment de 1658, és un dens pinar que cobreix el sotabosc amb aquest bruc o 'borguillo' que bateja el Burgal, col·lectiu botànic. També en fan referència les visures:

1555 la ombria avall, en lo Burgal 21 1597 baixant avall de dita serrada, ombria avall, o lo Burgal 84 1615 E baixant avall de dita serrada o, ombria avall o, lo Burgal, 120v 1634 ombria avall, o lo Burgal. 205v 1658 baixant tota ombria lo Burgal avall, quant foren en la entrada de la heretat del Mas Roig 51 1687 baixant tota la ombria lo Burgal avall 73v 1715 baixant tota ombria lo Bustal havall 136 v. 1759 baixant tota ombria lo Bustal havall 37

Les formes que presenten les visures del XVIII, Bustal per Burgal, són errades, segurament degudes a la mala còpia d'anteriors visures.

La variant *el Burguillar*, que nosaltres no hem recollit, apareix en Roncero-1999.

el Burguillar *Collet del Burguillo***el Burgal**

CART. Vis. 1:25.000 el Burgal

Heretat, pinar, situada abans d'el Pinaret.

¹¹⁸ i puja per la Senderola dels Bruguerals i puja fins albirar el camp que diuen d'Arcedol al cap de la serra i segueix serra amunt tal i com les aigües vessen cap a l'esmentat terme de Vistabella

BRUNO

Bruno perquè Bru no troba, al Vistabella, cap topònim. Volem fer constar, però, els desajustos que presenta, repetidament, la col·lecció *Toponímia dels Pobles Valencians*. En trobar-hi els diversos exemples: hort de Bru, motor de Bru, valletes de Bru (*Alzira*) lloma de Bru (*Montesa, Vallada*) lo de Bru (*Eix*) partida de Bru (*Xàtiva*) i Sant Bru (*Guardamar del Segura*)... sense saber si el topònim manté a Bru o a Bruno. En les poblacions veïnes del nostre terme trobem un mas de Bruno (Culla) una figuera de Bruna (Atzeneta) i el corral de Bruna (Xodos)

Caseta de l'Auelo Bruno

Localització inexacta pels Quadrons de les Pedrisses

Serrada de Bruno

Ampla serrada mitgera amb el Pas de la Cova, davall la Rebollera de Roca.

Sort de Bruno

Entre el bancal Redó, de vora el pas del Mas de Celades, i el carreró dels Caus. Conté una caseta de pedra seca.

Caseta de Bruno

A la sort homònima

Casa de José de Bruno

Carmen de Bruno. Carrer del Forn Vell, 12.

BULC

Racó de Bulc (Vilafranca)

CART. Vis. 1:25.000 Racó del Bulc

Racó del terme de Vilafranca que mira a la Volta Espessa. A la toponímia de Benassal (**Barreda-Peraire: 1999**) apareix un mas de Bulc. Els autors creuen que es tracta d'un "renom motivat per una pronunciació defectuosa. En concret fou aplicat a Vicent Bertran, al segle XVIII, degut a un defecte en parlar que li feia pronunciar les 'v' com a 'b', en especial en jugar a cartes, dient 'bulc' per 'vulc'."

Bulco apareix a Endize 1,367 com a 'vuelco-tomb' i 'desig'

BURRA, O¹¹⁹ (Vg. Zootoponímia)**Mas de la Burra**

CAR. PLANI Masía de Busa CAD
Masía de Basa IGC592-1949 M^a de
Busa M592-1993 Mas de Busa 592-
25000 Masía Buscas-II CMA Mas de
Busa 942 592 (4-2) Vis. 1:25.000
Mas de la Burra

Un únic edifici situat a la falda
de la Nevera. Potser siga
l'antic mas que done nom al
tossal de la Burra –Nevera.
Les variants ortogràfiques i
semàntiques vans ser
tractades a Bernat-2007.

En la fotografia veiem el tallafocs i pas elèctric que separen la Xaparra de dalt i el mas de la Burra.

Tossal de la Burra *Tossal de la Nevera*

CART. ICV Tossal de la Burra 1187, 6 592 (4-2) Vis. 1:25.000 Tossal de la Nevera

Després del Carril, el punt més alt de la Serra de la Nevera, punt geodèsic, amb 1195.6m

Camí dels Burros

CART. PLANI Camino de los Churros CAD Camino de los burros

Aquesta denominació apareguda al mapa cadastral correspon al camí dels Gitanos que recorre el barrancs dels Serrans. Després creuaria el barranc de la Ferreria per juntar-se amb el camí real d'Atzeneta. Amb tot, potser es tracte d'una mala restauració del mot esborrat.

¹¹⁹ Casa de la Burra (*el Fondó de les Neus*), Cingle de la Burra (*Cinctorres*), Font de la Burra (*Bocairent*), Mas de Burra (*la Salzadella*), Tossal de la Burra (*Atzeneta del Maestrat, Vistabella del Maestrat*), Alt del Burro (*Ontinyent*), Barranquet del Burro Mort (*Ontinyent*), Venta del Burro (*Dénia*), Camí dels Burros (*Guadassuar, l'Alcúdia*), el Cementeri dels Burros (*Dénia, Pedreguer*).

Roca del Burro

CART. Vis. 1:25.000 Roca del Burro

Cantal, tormo fàl·lic situat dins el Montlleó, no lluny del pont del Túnel. Creiem el seu significat al posat fàl·lic de la gran roca, com també sol esdevindre's amb els 'Cavall Bernat'. En buscar 'burro', però, al *Diccionario de voces aragonesas* vam trobar el següent:

Burro. n. Espuenda ó màrgen. Espuenda. p. Margen de rio ó campo: úsase tambien en Navarra.

Aquest significat no es troba recollit a l'*Endize*.

El fet que la roca (foto) es trobe en la mateixa ratlla d'Aragó i se situe a la riba o marge del Montlleó ens fa pensar que puguera tractar-se de 'la roca de la riba, del marge del riu'. A la veïna Mosquerola trobem també un *cinglo del Burro*, però en desconexim l'indret.

Hort de Joan de Burret

Horts del Fontanal de Dalt. El més amunter.

BUSTAL¹²⁰

Estem davant un topònim que ha deixat de ser transparent i que ha pres diverses interpretacions bé lligades al món ramader, a la transformació del sòl per a usos ramaders o, popularment, al d'àmbit d'un mas o roca¹²¹. Veiem-ne, doncs, la informació que hem recollit. Dins la nostra llengua l'àmbit on es troba abraça des de Lluçena fins a Traiguera, el Maestrat i part de l'Alcalatén, amb alguna excepció aïllada més al sud. També a pobles de l'Aragó ben distants, com ara la Codonyera (catalanoparlant) però també Lecera, Bañon, Alba i Aguarón (amb Rebustal). També a Navarra (Bustalmorro) a Vitòria, un urbà Bustaldea i Bustaliza a Seles, també Euskadi. Encara si busquem més a la xarxa trobarem diversos pobles d'Astúries amb una mateixa arrel Bust- (Bustapena, Bustarel, Bustariega, Bustantigo...) i un blog de Xosé Lluís Garcia Arias *Toponímia Asturiana. El perquè de los nombres de nuestros pueblos* on hem pogut trobar informació sobre els derivats de bust.

¹²⁰ el Bustal (*Benassal, Borriol, Culla, l'Alcora, la Pobla Tornesa, la Serra d'en Galceran, la Torre d'en Besora, les Coves de Vinromà, Lluçena, Traiguera*), el Bustal Blanc (*la Vall d'Alba*), Mas del Bustal (*la Vall d'Alba, Traiguera*), Pou del Bustal (*la Torre d'en Besora*), Racó del Bustal (*Atzeneta del Maestrat*), el Bustalet (*Atzeneta del Maestrat, Torreblanca*), Cormo dels Bustals (*Borriol*), el Cormo dels Bustals (*Sant Joan de Moró*), els Bustals (*Vistabella del Maestrat*).

¹²¹ Encara una altra interpretació ho relacionaria amb enterrament. Los Bustales. De *bustus + ollus* = los enterramientos. Dins 'muestras de romanía' (Monzó, A. 1951)

Bustiellu

Los topónimos en relación con bustu y su diminutivo bustiellu han atraído la atención desde hace tiempo (cf. 55, 465, 466). Ello motivó diversidad de opiniones en torno a su filiación etimológica. Para algunos estarían en relación con el latín BOS 'res vacuna' (EM), otros creen que se trata de un cruce entre arbusto y bostar; hay quien afirma que estamos ante un término prerromano en relación con la cultura bovina mani festado en el celtibérico BOUSTOM.

La opinión que parece más ponderada y convincente, al menos para explicar los topónimos asturianos, es la emitida por Juan Uría y Bobes (cf. 34) cuando tratan de ver en ellos seguidores del latín BUSTUM 'lugar donde se quema al difunto' (EM), formación regresiva sobre el participio de amburere 'quemar' de donde debió de formarse un verbo *b[̄]uro (EM), o de comburere (EM) debida a una falsa interpretación en la composición del participio (COM)BUSTUM.

En realidad en asturiano no tenemos derivados directos de comburere 'arder, quemar' pero sí de los estrechamente emparentados *B[̄]URERE (EM) → aburiar, AMB[̄]URERE → amburar 'quemar' e incluso de [̄]URERE 'quemar' (EM) que aparece en el compuesto llampuriar 'quemar, prender fuego' etc.

Sobre el participio de este verbo, USTUS, A, UM, se formó el diminutivo Ustiello (Ay) y el verbo *ustare, responsable de la combinación *BACAM USTARE 'quemar la baya de un fruto' > amagostar 'asar castañas con la cáscara'9.

También se formó el verbo USTUL[̄]ARE (EM) cuyo participio USTULATUS, A, UM 'quemado' pervive en la toponimia menor en formaciones como La Usllada (Tb), Las Uslladas (Cn) (351 p. 63).

Pero volviendo al citado (COM)BUSTUM (EM), creemos que la costumbre de ganar nuevos terrenos al monte o barbecho habría dado lugar a que los terrenos quemados y los nuevos pastos así obtenidos (incluso los rebañes que pastaban en tales pastos) se denominaran con el genérico de bustos, término que ya se documenta en nuestros textos al menos desde el año 803 (DCO). En 891 hay una referencia amplia a unos bustos cercanos a Quirós identificados ahora por Julio Viejo (314 p. 651). En nuestra toponimia, menor y mayor hay una amplia representación que va de un extremo a otro del país (cf. 221; 314). He aquí una muestra de su pervivencia masculina y femenina: Bus tu (Vd), Busto (Ib), Bus tio (Rd, Go, Llv), El Bustiu (Vv), Los Bustios (Ay), La Busta (Vv), La Bustia (Xx).

Al centre de la península, no lluny de Madrid hi ha Bustarviejo amb el significat de *Viejo pastizal de bueyes*. El 'Diccionario de topónimos españoles y sus gentilicios' de Pancrácio Celadrán ens parla de diversos topònims de Guadalajara, Lleó, Navarra i Astúries amb el mateix prefix. En l'entrada Bustares ens parla de la seua etimologia:

'Acaso del celta bust='lugar de pasto'+ sufijo abuntacial-ar='tierra de muchos pastizales', que en el latín tardía daría lugar a bostar='Pastizal de bueyes'.

També el mateix diccionari en parlar de topònims com ara: Busto, Bustillo o Bustelo, els relaciona amb un 'bustum' participi del verb llatí 'comburere' amb la significació de cremar o destruir pel foc, també relacionat amb la pràctica de cremar bosc per destinar-ho a llocs de pastura per al bestiar.

Com veiem tots vénen a coincidir en dos possibles orígens:

Una a partir de BOS, lligada a bou i el prat on pasturen

L'altra lligada a BUSTUM, pel fet de cremar el bosc per crear pastura

A casa nostra ha estat un topònim estudiat des de diferents perspectives, també en tindre en compte la interpretació que en fan els masovers enquestats. Nosaltres mateix l'havíem sentit com un sinònim de **roca** i, de fet, Abel, informant a Xodos, parlava d'aquell 'bustalet o capitell de roca'. En parlar del puntal de les Fonts (Xodos) ens comentava que bustal, morral i puntal tot vol dir roca.

En parlàvem en Bernat-2000, en referir-nos al Bustalet i al racó del Bustal, tots dos a Atzeneta del Maestrat:

Avui el terme 'bustal' és desconegut com a genèric. Només un informador de Xodos emprà el terme bustal com a sinònim de roca. Als textos medievals apareix freqüentment. En les visures de 1582, 1597 i 1658 trobem un 'bustal' per la zona del Cap de Terme, propera al Mas de N'Ossell (.) i un altre per la zona de Meanes.

El significat de bustal no queda clar, tot i que hom el relaciona amb bestiar boví. Altrament 'bostar' és el fem de bou o cavall...."

El fet que, després, en transcriure les visures de Vistabella, ens apareguera lo Bustalet Més Alt i lo Bustalet Més Baix com dos tormos localitzats a sengles vores de l'assegador Real que uneix Atzeneta i Mosquerola (foto), i que altres bustals que coneixíem es trobaren en zones rocoses o clapisosses ens feien creure, com a possible, el significat que li atorgava l'informador de Xodos. Aquesta interpretació rocosa que lligàvem a puntal o morral també era tinguda en compte per Moya-Alvir 1995, en parlar del topònim *bustal de los Marcenes*, del terme d'Andilla (Els Serrans).

Bustal pot ser un derivat de bust amb el sentit de cosa que sobreix, amb contaminació de la terminació de *puntal*.

També l'iberista A. Jaquemot en (BISO 103: 2006, 18) dóna a l'arrel BOS el significat, entre d'altres, de 'bony, protuberància'

Cervera-Viciano en un article aparegut a Llansol de Romaní, en el seu nº8 de l'any 1990, titulat 'el Bustal', feien una interpretació ben diferent d'aquelles que hem sentit repetides vegades, tot relacionant bustal amb '**pati del mas, esgambi, àmbit**':

"És en una replega de dades per terres de l'Alt Maestrat, l'any 1975, quan trobem un significat del mot que, per la seua relació amb el medi rural tradicional, és interessant conèixer. Segons els nostres informadors, el bustal són els terrenys del mas per a ús comú dels veïns d'aquest, on es fan les eres, les palliseres, palleres, etc., i on es solten els animals per a que pasturen, si és prat. És de tots els veïns o hereus i no es pot partir.

Aquest terreny, en el mateix mas, el coneixien indistintament amb els noms de l'esgambi o el bustal. I així passa en altres punts de l'Alt Maestrat. També en el mas,

on vam poder consultar alguns papers, n'hi ha uns datats de 1876 amb una relació de béns i on es llegia el següent, transcrit literalment, que confirmava documentalment el significat del topònim:

“...cunto a la fuente de dicha Masia Notado al nº 77 comprensivo de dos cuadros poco mas ó menos lindes poniente y Norte Gregorio Belles Mediodia con el Bustal de la Masia...”

A terres de l'Alcalatén aquest espai es coneix per el pati del mas. Són també pati altres elements del medi d'aquest i fa anys un vell pastor ens va dir de la Font de la Cova, petit naixement d'aigua en l'interior d'una cavitat que, a més arredera un gamelló, una bassa i uns llavadors, que a ella tenien dret d'entrada tots els veïns de la rodalia, per ser pati. Relacionat amb açò darrer, en ramaderia, a terres de l'Alcalatén properes a Penyagolosa, pot tenir el mateix significat el mot *rodejador*, com a terreny que envolta una mallada. Així ho testimonien uns papers del segle XVIII, on diu:

“...pas que va a la cova del Llop, seguint pas avant per baix lo rodejador de la mallada de dita cova...”

Coincidim amb Barreda-Peraire-99 i Martínez-92¹²² en que els bustals localitzats als diferents termes es troben en zones allunyades del mas, tret del mas batejat com 'el Bustalet'. Dins l'estudi toponímic de Benassal, Barreda-Peraire 99 hi dediquen una entrada.

Bustal, el 1 * 1ra doc.: 1602

FON: [el bustál]

DES: Lloma de 756m. entre el barranc de Covatelles i la rambla Carbonera.

DOC: bustal de la mallada del Vilar de la Serrana 1602-13-11v, el Bustal 1658-28-35 1761-45-103v, el Bustal 1882-38-4 1921-79-C74/90, Bustals 1921-79-CV74/90.

ETI: Topònim de significat desconegut. La interpretació popular –que veu en bustal un derivat de bust, “part superior del cos d'una persona” – no té massa solidesa des d'un punt de vista científic (Peraire: 1991, p.61). Més suggestiva és la hipòtesi de Cervera-Viciano <<els bustals són els terrenys del mas per a ús comú dels veïns>>, és a dir, el lloc on es contrueixen les eres i les pallises i on es solten els animals per pasturar. Seria, per tant, un mot sinònim d'esgambi i de pati del mas (Cervera-Viciano: 1990, p.70). Segons aquesta interpretació, potser podríem relacionar etimològicament el topònim i el nom comú amb el nom fustal, “garba després de tret el bla” (Alcover.-Moll: DCVB, vol. 6, p.104). Tanmateix, la hipòtesi de Cervera-Viciano, que asseguren haver recollit les dades per terres de l'Alt Maestrat l'any 1975, presenta alguns problemes. D'una banda, actualment el mot no té existència com a nom comú o, almenys, cap dels informadors amb qui hem parlat –alguns d'edat avançada-, no coneixen el significat del nom. I en segon lloc, els topònim que tenim recollits sobre el mot bustal s'apliquen normalment a indrets allunyats dels masos i, sovint, de la terra conreada i, des del punt de vista del referent, solen designar partides o subpartides –vg. *El Bustal* de la Torre d'en Besora, *el Bustal* de Benassal, *la Basseta del Bustal* a Albocàsser-.

Beltran-2000, en repassar els bustals de Lluçena, feia unes reflexions sobre els diversos bustals de la zona i la seua relació amb el món ramader.

“ **Bustal m El Bustalet, la foia dels Bustals, les saleres dels Bustals.** No registrat en el DCVB ni en el DECat i desconegut actualment a la zona. Segons Coromines (DCECH (1637-638) ve del llatí tardà –en glossaris medievals- BOSTAR ‘estable de bous’. La presència de *bustal* en les terres septentrionals valencianes s'ha d'explicar per l'establiment i pas d'aragonesos des del s.XIII –si no d'abans- *Bosta* i *busto* ‘radera de vaques o de bous’ existiren en aragonès antic. En la cristallització de *bustal* amb *u* i com a locatiu i topogràfic, J. Coromines diu que no és improbable que actuara l'influx de la paraula persoaràbiga *bustân* ‘verger’, ‘tancat plantat d'arbres’. A l'OnCat, III:153 se li atribueix el significat de ‘varietat de devesa, partida no conreada’ El topònim es localitza abundantment en una zona molt limitada que correspon al domini medievals del nord del País Valencià, exceptuant la Tinença de Benifassà. En el domini morellà, a Castellfort (doc.

¹²²

Martínez, Pere (1991) ‘Algunes partides de Vilafamés al segle XVIII’ *BISO XLVIII*. Castelló 1992

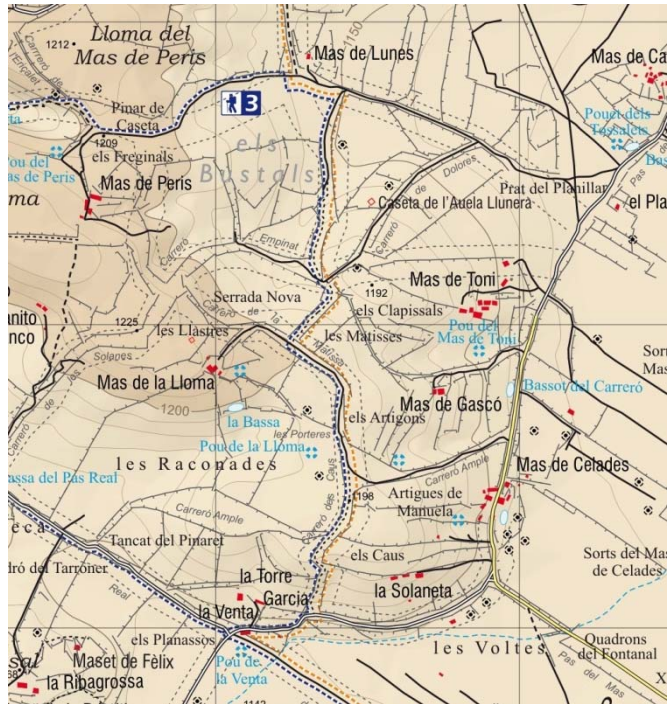

a.1547) – i nosaltres afegim a Cincorres-. Al Maestrat, en totes les antigues comandes: Vistabella, la Torre d'en Besora, Atzeneta (*el Bustalet, Racó del Bustal*) – i per la nostra part, a Benassal (doc. a.1625)-, a les Coves de Vinromà, Traiguera i Sant Mateu; a Vilafamés (i a l'actual Vall d'Alba). A la Tinença de Miravet es troba a Torreblanca – i afegim Benlloc-. També és present en el senyoriu de la Serra d'en Galceran i de la Pobra Tornesa. Finalment, a l'Alcalatén, a més de Llucena, es localitza a Costur. Segons Coromines no es troba gens en les terres de l'Ebre ni en la resta del País Valencià, excepte un cas espars a la Font de la Figuera. En les nostres referències documentals, al territori del bustals dels bustals de Llucena, hi ha una arrimança (lloc per descansar) i saleres (per complementar l'alimentació), tot relacionat amb la ramaderia.

Coromines al Dcech, I, p.637, dedica un extens article al mot 'bosta' i els seus derivats 'bustar' i 'bustal' que signifiquen 'pastizal para bueyes'. A l'Onomasticon, III-153, ens diu: '

Bustal. Nom de lloc molt freqüent en el Nord valencià per a partides no conreades, sens dubte una varietat de devesa'.

Aquesta definició s'addiu amb la partida 'els Bustals' de Vistabella, clapissosa i amb escassos conreus. Fixem-nos en el fragment del mapa adjunt. Respon al nucli d'els Bustals, tot i que després la partida s'estén fins el Bovalar (també ramader, en el seu moment). Es tracta d'una lloma clapissosa (els Clapissals, els Caus) farcida de carrers i carrerons, pasos i assagadors, serrades i escassos tancats dedicats al conreu perquè la terra no s'adiu i perquè el Pla, extens espai agrícola, és a la vora. Observem que les artigues ací són petits (els Artigons).

En la fotografia podem observar (centre de la imatge) la partida 'els Bustals' ocupant una lloma entre el pla d'Avall i l'espai per on discorre el camí Real de Mosquerola.

En conclusió, si hom pot concloure, creiem que 'bustal' es troba relacionat, efectivament, amb el món ramader que, com Bovalar, Devesa, Redonda... ha canviat amb el canvi d'usos a través del temps. Encara aquest mateix 2014 em preguntat a Moró sobre aquest genèric, poc transparent, un masover ens deia "Ere una zona de

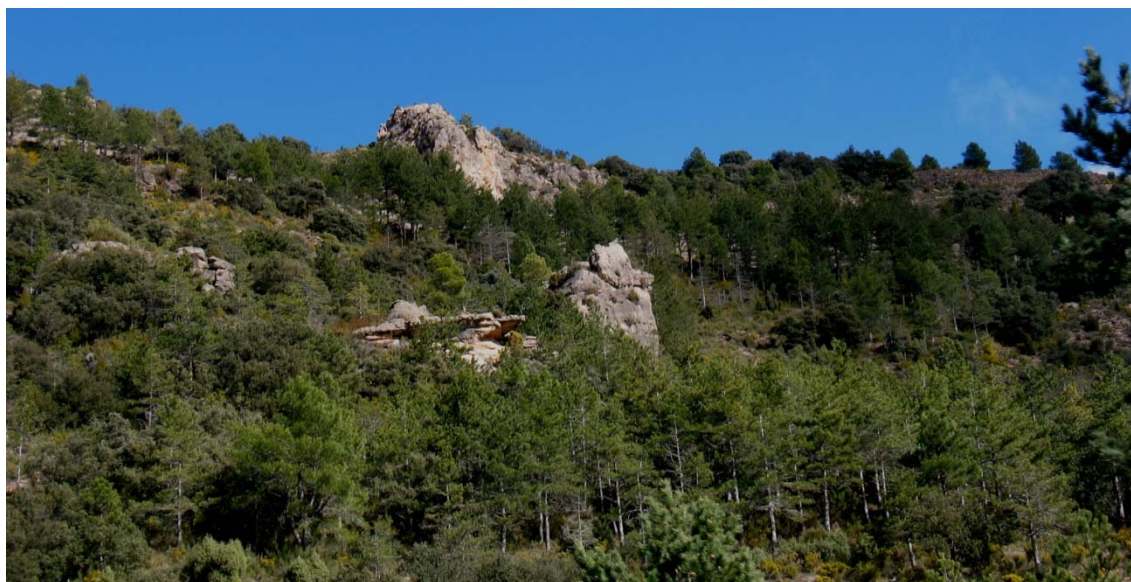
pastura. Antigament hi havia diversos masos per ací que tenien ganao... i ben prop passava una *canyada*”

Ara bé, en l'origen podem trobar tan BOS com BUSTUM¹²³ perquè, així com artigar era la feina prèvia per transformar un bosc en un espai de conreu, la crema per treure herba nova per a la pastura ha estat un costum secular. La significació lligada a l'àmbit del mas que proposava Viciano-90 en seria el resultat del canvi d'ús i de l'ocupació amb masos, creixent fins el primer quart de segle XX, d'espais que abans no hi havia habitatges. Pel que fa a la interpretació de 'bust' lligat a roca (nosaltres també hi creiem) només cal pensar en la coincidència d'un espai no aprofitable per al conreu, amb l'abundor rocós del termes del Maestrat i l'ús de grans roques com a mallades; el Bustalet Més Alt i el seu veí, Bustalet Més Baix, eren definits per les Visures com a 'mallades d'herbatge'.

L'esmentat canvi d'usos ha portat la pèrdua de transparència del mot que ha esdevingut fosc i objecte de tants comentaris. A la llengua veïna, però, sembla encara transparent. En la web de l'Institut Geogràfic Nacional, i, navegant pel portal, vaig trobar el manual que estableix les normes de l'Institut a l'hora de reflectir la toponímia en la cartografia que elaboren. Hi vam trobar el següent:

Bostar o Bostal (lat. tardí bostar). Establo de bueyes. En toponímia es más frecuente su uso para designar un pastizal. El colectivo bostar, con el significado de 'pastizal para bueyes', era de uso común en la Edad Media, ya que aparece con frecuencia entre las enumeraciones de pertenencias.

Pel que fa als bustals de Vistabella, són diversos aquells que ens apareixen a les Visures, però avui no responen als que trobem en la toponímia viva, Vegem, primerament aquells guardats en la toponímia històrica:

LOS BUSTALETES.

1759 Y de allí pугaren a les mallades nomenades los Bustalets, les que trobaren ben tractades

lo Bustalet Més Amunt

1597 pujant més amunt la via de Vistabella, seguint dit camí trobaren altra mallada de herbatge y s nomena lo Bustalet(68) Més Amunt **1615** mallada de herbatje ix nomena lo Bustalet Més Amunt 118v

¹²³ E. Casanova (2013), ben recentment, en fa diverses reflexions sobre 'bustal', tot coincidint amb allò que hem esmentat fins ací.

lo Bustalet Més Alt

1597 pujant més amunt la via de Vistabella, seguint dit camí trobaren altra mallada de herbatge y s nomena lo Bustalet(68) Més Amunt **1615** mallada de herbatje ix nomena lo Bustalet Més Amunt 118v **1658** en lo qual camí y a dos mallades de erbatge en la costa damunt los Molins nomenades: lo Bustalet Més Alt y lo Bustalet Més Baix. 58v **1687** lo Bustalet Més Alt y lo Bustalet Més Baix 79v **1715** nomenades lo Bustalet Més Alt y lo Bustalet Més Baix 151v **1759** en lo qual camí ya dos mallades de herbaje en la costa damunt los molins, nomenades lo Bustalet Més Alt y lo Bustalet Més Baix 59

lo Bustalet Més Baix

1597 en la serrada d'en Marco d'en Molíner trobaren una mallada de herbatge, la qual, per al present, se nomena lo Bustalet Més Avall 67 **1615** mallada de herbatje la qual se nomena lo Bustalet Més (118v) Avall **1658** en lo qual camí y a dos mallades de erbatge en la costa damunt los Molins nomenades: lo Bustalet Més Alt y lo Bustalet Més Baix. 58v **1687** lo Bustalet Més Alt y lo Bustalet Més Baix 79v **1715** nomenades lo Bustalet Més Alt y lo Bustalet Més Baix 151v **1759** en lo qual camí ya dos mallades de herbaje en la costa damunt los molins, nomenades lo Bustalet Més Alt y lo Bustalet Més Baix 59

lo Bustalet Més Avall

1597 en la serrada d'en Marco d'en Molíner trobaren una mallada de herbatge, la qual, per al present, se nomena lo Bustalet Més Avall 67 **1615** mallada de herbatje la qual se nomena lo Bustalet Més (118v) Avall

Aquestos dos bustalets corresponen a dues mallades, ja comentades, que trobem separades pel pas de l'assagador Real d'Atzeneta a Mosquerola, tot coincidint amb el camí d'Atzeneta quan davalla cap a Foia d'Ores. Resulta interessant la doble denominació Més Alt / Més Amunt i Més Baix / Més Avall que veiem en la divisió del pla de Vistabella; pla Amunt, pla Avall.

BUSTAL D'EN CANET

1555 baixa per la corona del Bustal del Toçal d'en Canet 5 los dits pròmens anaren al bustal d'en Canet, mallada y terra d'erbatge. 9 **1597** de dita artiga nomenada lo Bustal d'en Canet 34 **1615** dita artiga, nomenda lo Bustal d'en Canet **1615** tiraren la via de la Cerra del Boy y del Bustal d'en Canet 115v **1634** fent via devés del Bustal d'en Canet 198 regonéixer lo Bustalet d'en Canet, lo qual és de herbatje 198 **1658** regonéixer los dits prohòmens lo bustal d'en Canet, lo qual és mallada de herbatge 44v **1687** regonéixer lo Bustal d'en Canet, lo qual és mallada de herbatge 64 **1715** lo Bustal d'en Canet, lo qual és mallada de herbatge 126 **1759** regonéixer lo Bustal d'en Canet, lo qual és mallada de herbaje 22

Coneixem avui la Corona com un tossal i mas derruït situat a ponent de sant Bertomeu. Corona es correspon amb l'orònim conegut que remata alguns tossals com una mola rocosa, però no resta en la memòria cap bustal ni topònim lligat a Canet..

BUSTAL DE LA CARRASCA

1597 lo qual camí del Tormo de l'Asor va la volta del Bustal de la Carrasca y passa a mà esquerra del pouet de la Serra 13 **1615** lo qual camí del Tormo de l'Asor va la volta del Bustal de la Carrasca y passa a mà esquerra del pouet de la Serra 113 **1634** lo qual camí del Tormo de l'Assor va la volta del Bustal de la Carrasca y passa a mà esquerra del pouet de la Serra 194 **1658** lo qual assagador va del Tormo de l'Assor la volta del Bustal de la Carrasca y pasa a mà esquerra del pouet de la Serra 41 **1687** lo qual asagador va del Tormo de l'Assor la volta del Bustal de la Carrasca y pasa a mà esquerra del pouet de la Serra 59 **1715** lo qual assagador va del Tormo de l'Assor la volta del Bustal de la Carrasca y passa a mà esquerra del pouet de la Serra 113 **1759** lo qual assagador va del Tormo de l'Assor la volta del Bustal de la Carrasca y passa a mà esquerra del pouet de la Serra 5

Es tracta d'una mallada situada a la zona nord del Boi, anant del Tormo cap al pouet de la Serra. En la toponímia viva hi ha, en aquestos paratges, uns 'Bustalets'.

En aquestos exemples i en els anteriors veiem els diversos bustals com a 'mallades d'herbatge', clarament relacionades amb els ramats, en aquest cas oví.

Pel que fa a la toponímia viva trobem els següents casos:

el Bustalet

CART. Vis. 1:25.000 el Bustalet

Racó que davalla del mas de Mateo (mas de la Culblanca) al riu dels Molins.

els Bustals

CART. PLANI Els Bustals (5) CAD Els Bustals (4) 592-25000 Els Bustals-II 569-25000 Els Bustals (desplaçat++) ICV els Bustals 592 (3-1) Vis. 1:25.000 els Bustals

Extensa partida que s'emmarca, de nord a sud, entre el Bovalar i el camí de Mosquerola, i d'est a ponent, entre el Pla i el riu Montlleó. És una de les partides considerades oficials dins el terme amb numeració específica per als diversos masos. En el P-25000 abraça l'espai comprés entre el barranc del Cirer, el camí del Pla i el camí de Mosquerola, amb cinc recurrències, tot incloent el Bovalar. Veieu més informació supra.

Els Bustals, pda.al SSE d'on assolimla carena del Bói (veg.qt) 80.2

C

CABEÇO

Com a orònim es tractat a l'apartat GENÈRICS. A més de les mostres de Vistabella trobem 'el Cabeço' a tots els pobles que envolten el terme, tret de Benassal. No apareix a NOM, on sí que trobem la Cabeça, les Cabeces, la Cabeçola...

el Cabeço, tossal, el trobem a Atzeneta, a Benafigos, a Vistabella, a Vilafranca, a Mosquerola, al Port, a Villahermosa, on s'especifica amb Blanco mentre Xodos ho fa amb Pelat, Roig i cabeço de Gargant, tot denotant el seu ús genèric. No apareix, però, al terme de Benassal ni a Culla, on sí que anoten un pou del Cabeço històric que implicaria l'existència d'algun 'cabeço'. A Benafigos s'enriqueix amb la forma el Cabeçolo, diminutiu equivalent a les variants de Mosquerola, *el Cabecico* i *el Cabezuelo*. No cal dir que el nombre augmenta amb d'altres genèrics que tenen com a especificatiu 'Cabeço', com ara: corral, pista, caseta...del Cabeço. Encara podem afegir una mostra d'osmosi antropònim-topònim en el cas del 'mas de Joan del Cabeço'.

Al CTV podem trobar nombrosos exemples des de l'Alcoià fins a Vilafranca. En alguns indrets, com ara Tibi, Xixona, Castalla, Bocairent (siga en la forma 'cabeç' o 'cabeço') per la seua freqüència, és equiparable a l'ús nostre de tossal. Com és llarg el llistat, anotem ací, només la varietat formal: cabeç de Vistabella (Xixona), cabecet Blanc (Biar), cabecets dels Campellos (Castalla), els Cabecicos (el Pinós), cabeço de Sant Antoni (Bocairent), els Cabeços (Benaguasil) cabeçó de Mariola (Alfafara), el Cabeçol (Almenara), els Cabeçols (Pego) el Cabeçolet (Sagunt) el Cabeçolo (Benafigos) i serra de Cabeçoncillo (Bussot)

El Cabeço Pinar de Sant Bertomeu

CART. Vis. 1:25.000 el Cabeço

Al sud del castell del Boi. Tot el tossal es troba partit per una paret mitgera que separa el pinar de Sant Bertomeu i el del Mas Nou. Hi ha restes d'una pista d'extracció forestal que avui es troba desdibuixada. Només l'inici resta intacte.

Caldria visurar els altres 'cabeços' de la zona per treure'n el sentit recte. En aquest resulta ben difícil perquè el pinar cobreix i desdibuixa el perfil. Es tracta de tossals arrodonits al seu capdamunt, oposats a les moletes, planes, que coronen algunes elevacions.

En altres comarques del país, però, sembla un geosinònim de puig o tossal, sense que la forma arrodonida l'identifique.

Ombria del Cabeço

CART. Vis. 1:25.000 Ombria del Cabeço

Caiguda del Cabeço cap al barranc de la Pinella.

Solana del Cabeço

CART. Vis. 1:25.000 Solana del Cabeço

Caiguda del Cabeço cap al barranc de l'Aigua.

Corral del Cabeço

Restes de parets en un replà a llevant del Cabeço

CABEDO

Es tracta d'un cognom amb poca presència, un poc més a la Plana. Llinatge que no apareix al DCVB ni a Moll-87, però que troba exemples toponímics a pobles propers com Lluçena (*lloma de Cabedo*) o la Vall d'Alba (*mas de Cabedo*); també als pobles veïns de Vistabella: *mas de Cabedo*, al Port i Mosquerola, i *maset de Cabedo* a Benafigos. Veiem, doncs, que es troba con antropònim lligat, majorment, als masos. Atesa la seua presència als dos pobles esmentats de l'Aragó, hem buscat topònims en aquestes terres (SITAR) i, a més d'aquests masos, no apareix sinó un *el Cabedo* en la veïna Villahermosa, ja dins el País Valencià.

A les visures trobem un Bertomeu Cabedo, l'heretat del qual se situava entre l'Esclaramonda i l'actual Torre Martines.

1759 A la part de mà dreta de Berthomeu Cabedo 18

Mas de Cabedo

CART. PLANI Cas de la Mª de Cabedo CAD Casas de la Mª de Cabedo IGC592-1949 Casas de la Mª de Cabedo M592-1993 Casas de la Masía de Cabedo 592-25000 Mas de Maria Cabedo-II CMA Casas de la Masía de Cabedo 592 ICV Mas de Cabedo 1120 592 (3-1) 1:100.000 Alcora Casa de la Masía de Cabedo Vis. 1:25.000 Mas de Cabedo.

Mas situat al marge mateix del Pla, com tants altres que aprofiten ser a la vora de la terra bona i situen el mas en una petita costera que n'assegure l'eixutesa. Tenia sis o set veïns. Actualment hi ha un mas amb antena i placa solar però sembla que passen la nit al poble. El mas se situa vora el Bovalar i les Sorts, a la partida d'els Bustals. Densitat forta d'orelles de moro (fòssils). Hi trobem les cases de Roman Gual, Julian, Miquialo, Valeriano i Carlos. Gairebé res ens diu la fitxa de Coromines

Cabedo, Mas de --, al NE.del Mas de Toni (veg.....

Prat del Mas de Cabedo

Entre el mas i el tancat del Llumero.

Cabedo

CART. PLANI Cabedo ^ CAD Cabado ^

Elevació amb ortografia errònia, vora el Mas de Cabedo que el P-25000 si que retola correctament. No entenem la raó d'aquest punt geodèsic, caldrà veure altres mapes.

Bancal de Cabedo

Davall dels bancals de la Font, vora la carretera.

Casa de Cabedo

Racó de la Caixa

Casa d'Angelita del Mas de Cabedo

Carrer Mossén Falcó, 11

CABLE

El Cable

Al Bovalar, hi pujaven els troncs dels pins tallats al Fontanal

Pista del Cable

Pista del Bovalar que aplega fins el Cable per voltar cap al nord, tot vorejant la caiguda al Montlleó.

CABRIU¹²⁴ (Vilafranca)

Cabrum, ramat de cabres.

Cova del Cabriu

CART. Vis. 1:25.000 Cova del Cabriu

Preciosa cova rogenca i escarpada mullada pel Montlleó, ben prop del molí dels Ullals.

CACAUERO¹²⁵

Evident malnom com ens ho delata la –o tan productiva en valencià per al formació de

¹²⁴Mas de Cabriu (*Tírig*)

¹²⁵Motor del Cacauer (*Puçol*), Racó del Cacauer (*Llutxent*), la Cacauera (*Riba-roja de Túria*), els Cacauers (*Quatretonda*). Els casos apareguts al CTV caldria revisar-los per si es tracta d'ofici o d'un malnom hipercorregit.

renoms.

Carrascal del Cacuero

Veí del carrascal del Mas de la Lloma. Conté una caseta menuda.

Caseta del Carrascal del Cacuero

A pesar de la seua petitesa, aquesta caseta de pedra seca ha salvat Basilio d'algunes tronades

CACO¹²⁶

Caco sembla antropònim, malnom.

Caseta del Caco

CART. PLANI Caseta de Caco CAD Caseta de Caco IGC592-1949 Caseta del Caco M592-1993 Caseta del Caco.

Possiblement es tracte del mas assolat que hi ha al capdavall de les Foietes. Restes de pedra no lluny del camí del Mas del Boiro cap als Cinc Pins. Per la presència cartogràfica tant de la caseta com de la senda, però, degué tenir la seua importància.

Camí de la Caseta del Caco

Uneix el mas de Pelegrí amb el camí que ve de les Foietes i va al mas del Boiro

Senda de la Caseta del Caco

CART. PLANI Senda de la Caseta de Caco CAD Senda de la Caseta de Caco

A CAD apareix el genèric Senda en direcció contrària a la que marcava la planimetria, i mou del mas del Boiro en direcció al mas de Pelegrí on, abans d'aplegar gira cap a la caseta del Caco.

Casa de Pilar del Caco TU

El Caco bateja una caseta de pedra del Pla. Carrer Sense Cap, 8.

CAFÉ

Casa de Ramonet del Café TU

"Café i ball quan jo ere sagaleta" ens deia la germana de Raimundet. Cantonera a la Plaça i al carrer del Roser-2. Hi trobem un malnom referit a la toponímia urbana (v. Antrotoponímia 8.3.3.2.2)

CAGUES

Casa d'Herminio de Cagues TU

Els Cagues eren tres germans. Carrer Sant Roc, 10.

¹²⁶Pouet del Caco (*Petrer*)

CAIXA

la Caixa TU

Caixa Rural (banc). Carrer de la Plaça.

CAIXÓ¹²⁷

Mas de Caixó

CART. PLANI Masía de Menut CAD Mª de Menut IGC592-1949 Mª de Menut M592-1993 Masía de Menut 592-25000 Mas del Menut

Mas desaparegut. Avui són ruïnes, vora la revolta tancada d'on mou la Pista de l'Albagés, prop del riu dels Molins. A Almassora, Caixó és malnom que destaca la fortalesa d'un home gran, per la caixa toràctica que mostra. Si el relacionem amb 'menut', tal com a pareix a la cartografia, podríem pensar en un mot irònic que no ens portaria cap a a arabismes, com insinuava Joan Coromines en la fitxa (*infra*). No n'hem trobat cap referència, però, a OnCat o al DECat.

Caixó, Mas de -, vora la carret.d'Atzeneta, dp q passa als fons dels bqs.i remunta ja cap a Vistabella, a sota de les Vinyasses (-inspira molta desconfiança l'aparent coincidència amb caixó 'caixa petita' etc.;potser àr?cf. la família de *hasab* "bois de constructions", Palchk.*haxéba* ¿ "madera", *haxébe* "madero" (tots dos amb plural *haxeb*), però segons Belot hi ha també un plural *huxub* de *hasab*, i un *hassab* "marchand de bois" que potser pogueren passar a Caixó; d'altra banda cf.val.cotxó 'vulva' *hassum* (>*hassun*)l -)

CALATÉN

Les variants sentides només asseguren la foscor del topònim, ben fàcil si fóra 'el kalatén' que ens porta als castells. No coneixem, però, restes arqueològiques ni tampoc és mitger amb l'Alcalatén històric. Potser es tracte d'un gentilici, habitant de l'Alcalatén; en aquest cas caldria pensar en un topònim prou antic pel fet que avui no hi ha cap referent de tipus popular d'aquesta comarca.

el Calatenc [kalatà], [kalaténc], [kalatrém], [kalatén] *el Calatrem*

¹²⁷Caseta de Caixó (*Llucena*)

CART. Vis. 1:25.000 el Calatrem

Paratge vora la carretera d'Atzeneta quan puja, des de la Xaparra, cap al coll del Vidre.

el Calatrem *el Calatenc*

Caseta situada a l'ombria del Tossal de Marco

el Calatà *el Calatenc*

CALBA¹²⁸

Barranc de la Caseta de la Calba

Del Pla de la Creu al Barranc Negre. Si bé Penyacalba es mostra transparent en el significat per l'absència de vegetació, en aquest cas caldria referir-se a algun malnom.

CALÇADA¹²⁹ *Vg. Genèrics*

A més dels topònims de Vistabella trobem dos masos batejats com les Calçades, un a Xodos i l'altre a Mosquerola (Las Calzadas) que per la seua proximitat tenen una forta relació amb Vistabella. També, las Calzadas, al Port, la Calçada, a Benassal i les Calçades, a Culla. Estranyem l'absència en les entrades a OnCat.

A les Visures trobem mostres repetides de dos topònims que no es corresponen amb cap dels actuals:

la Calçadeta H (1) prop de la Teixeda Redona

1597 en la pujada abans de arri(93)bar a la Calsadeta 1615 en la pujada ans de arribar a la Calçadeta 122 1634 ans de arribar a la Calçadeta 207v 1658 ans de arribar a la Calsadeta 1715 en la puxada, hans de arribar a la Calsadeta 139v

la Calçadeta H (2) Baixant del Boi cap al Collado.

1597 roca amunt fins a la Calsadeta 40 1615 Y roca amunt fins a la Calçadeta 116

Dins la toponímia viva en trobem un per la Vallussera, dos topònims al Boi i els mitgers de Mosquerola i Xodos.

¹²⁸ el Pla de la Calba (*Tírig*), la Calba (*Castalla, Tírig*), Mas de la Penya Calba (*Culla*).

¹²⁹ Barranc de la Calçada (*la Torre d'en Besora*), Camí de la Calçada (*Corbera, Cullera*), Carretera de la Calçada (*Tavernes de la Valldigna*), la Calçada (*Almenara, Carcaixent, Cullera, Oliva, Xeraco*), les Calçades (*Albocàsser, Ares del Maestrat, Cabanes, Culla, Lluçena, Portell de Morella, Xodos*), Pont de les Calçades (*Portell de Morella*), Pou de les Calçades (*Xodos*), Roca de les Calçades (*Culla, Xodos*), Tossal de les Calçades (*Lluçena, Xodos*), Mas de la Calçadeta (*Lluçena*), Barranc de les Calçadetes (*l'Alcúdia de Crespins*).

la Calçada [lakalsá]

CART. Vis. 1:25.000 la Calçada

'Gandells' (dentells) situats al capdamunt del cingle de la Muixeta. Hi passava un antic camí, que li dóna el nom i que, possiblement, unira el Boi amb Benafigos.

les Calçades

CART. Vis. 1:25.000 les Calçades

Denominació que rep una gran roca blanca. Pel que fa al camí perdut, hauríem de pensar en aquell que unia la cova d'en Fabregat amb el capdamunt de la serra, al Boi.

Barranc de les Calçades

CART. Vis. 1:25.000 Bc. de les Calçades

Davalla entre les Calçades i la cingla Vinya i aboca al barranc del Focino.

Les Calçades MOS

CART. Vis. 1:25.000 Masía de las Calzadas

Mas de Mosquerola situat al capdamunt de la Peña Roya

Les Calçades MOS

CART. Vis. 1:25.000 les Calçades

Zona i tram del camí amb zigzagues i camí empedrat.

Barranc de les Calçades MOS

CART. Vis. 1:25.000 Barranc de les Calçades

Davalla entre els masos de les Calçades i Maravilla, al terme de Mosquerola. Per aquest barranc i el cingles veïns puja una pista per on traginaven carros amb llenya cap a Atzeneta.

Costera de les Calçades MOS

CART. Vis. 1:25.000 Costera de les Calçades

Tram del camí de les Calçades, amb diverses voltes, tot pujant cap al mas al terme de Mosquerola. Davant mateix del Morrillargo. Hi ha molt de polioli.

CALDERA¹³⁰Caldero¹³¹

El mot caldero, habitual a la Plana amb el sentit de poal de metall, no apareix al DCVB, on hi ha les diverses accepcions de 'calderó'. Sí que trobem *caldero* com a castellà. Tampoc el DECat, dins l'article 'cald, calda', on inclou calder i caldera, calderó i altres variants, no apunta 'caldero'. Potser es tracta d'un altre de tants mots a -o final que han estat titllats de castellanisme o se'ls atorga el sofrit qualificatiu de mossàrab. Per la seua extensió i la rendabilitat de tants mots amb -o, convindria admetre-ho ni que només fóra com a dialectalisme productiu.

Hem de recordar, a més, el parentiu semàntic de caldera amb enjarrot, baci de pedra, clotxa, cocó...

Cova Calderassa *Cova Redona*

Tot i que el GEC la té inclosa la catàleg no n'aporta dades d'ubicació en cap de les dues entrades.

Molí Caldero

CART. PLANI Molino Nuevo CAD Mno Nuevo IGC592-1949 Mª Nuevo M592-1993 Molino Nuev 592-25000 símbol ICV Molí Calderó 592 (2-1) 1:100.000 Alcora Molino *Vis.* 1:25.000 Molí Caldero

Vora el forcall del barranc de l'Assor amb el Montlleó. Es troba ensorrat però destaquen els finestrals de cairells i la volta de l'eixida del carcau. El lloc és idíllic. El barranquet frondós rega un xopar que cobreix el paratge fins el Montlleó. Fa uns quaranta anys que es va despoblar. No lluny hi ha una pallissa, al capdamunt d'uns bancalets. Rega de dues séquies, una que ve pel barranc

¹³⁰ Barranc de la Calderassa (*Xodos*), la Calderassa (*Benassal*), Barranc de la Caldera (*Castalla*, *Petrer*), Barranc del Toll de la Caldera (*la Serratella*, *les Coves de Vinromà*), Coveta del Morral de la Caldera (*Culla*), el Racó de la Caldera (*Borriol*, *Cabanes*), la Caldera (*Sagunt*), Sima de la Caldera (*Olocau*), Toll de la Caldera (*Traiguera*), Barranc de la Caldereta (*Portell de Morella*), Collado de la Caldereta (*Gandia*), Font de la Caldereta (*Gandia*), la Caldereta (*Gandia*, *Portell de Morella*), Pla de Caldereta (*el Campello*), Tossal de la Caldereta (*Gandia*), Gorg de les Calderetes (*Vilallonga*).

¹³¹ Alt del Caldero (*Ontinyent*), Barranc del Caldero (*el Palomar*, *Montesa*), Tossal del Caldero (*Bellús*), Font dels Calderos (*Llucena*), A l'Aragó, Caldero a Albelda i Alcampell, tots dos catalano-parlants.

de l'Assor, potser de molí a molí, i l'altra, per damunt del pontet aqüeducte, del Montlleó. “A l'amo li diuen Castillo i té una farmàcia. Era de Federico Matrona i la filla es va casar amb Castillo. Hi van viure Antonio i Carmen, de moliners. Hi acudien gent del pla: del mas del Boiro, de l'Alberta, del Carrascal... De Mosquerola també hi venia gent, encara que anaven més al molí Nou”

“És a la dreta del Monlleó ben a prop de l'entreforc d'aquest i el barranc Azor. Del casal, amb habitatge, només resten les parets. El cup redó de pedra llúida esdevé rempa a 4 m de la boca. Cal destacar també l'arquet

d'entrada al carcabà, dins resten les dues botanes que ens fan palès l'existència de dues moles”. Barberà 369

També Coromines en tenia una breu fitxa, sense cap anotació etiològica ni etimològica. Anota, això sí, una variant ‘molí del Doctor’ que desconeixem.

Caldero, Molí (-de-) – tb dit del Doctor, prop de la Font del Tilde

Bassa del Molí Caldero

Semicercle de pedra amb boca al carcau, dins un gran replà.

Pallissa del Molí Caldero

CART. PLANI Casilla CAD Casilla

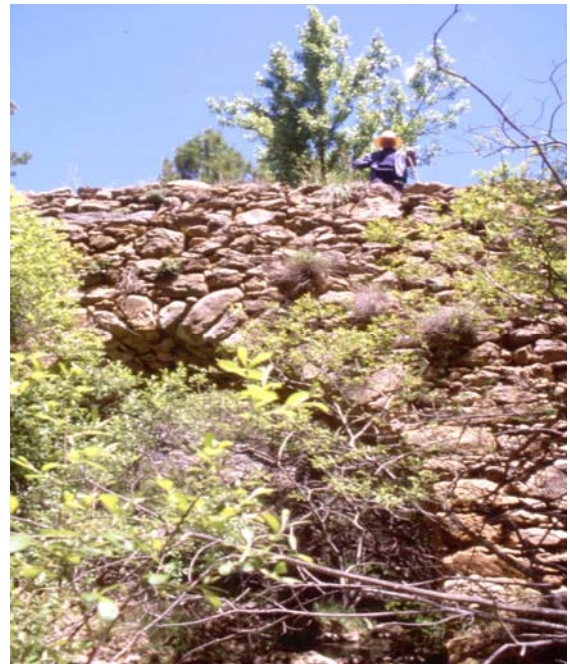
Hi ha pallissa amb era i un corral en la planta baixa, sostre del corral assolat. Hi és vora la pista que davalla fins el Molí Nou, al terme de Mosquerola. Davant hi ha un 'castellet' que cadria retrobar-ne el bateig:

Castellet de la Pallissa del Molí Caldero el Castellet

Entre la pallisa i el Montlleó que el volta.

Pont (de la Séquia) del Molí Caldero

Pont de pedra seca per on discorria la séquia del molí que venia del riu Montlleó.

CALLEJA

La Calleja [kaléxa]

Denominació aragonesa per al tram final del camí de l'Estrella, abans de creuar el Montlleó. La influència dels veïns de l'Estrella, ja dins l'Aragó, sobre alguns topònims dels voltants són evidents: *cingle Lobo, las Higüelas (particions), fuente la Rossa...*

Si bé en aquest topònim, hom manté la pronunciació aragonesa, amb velar /X/, trobem diversos topònims

que, tot in tindre el sufix *-eja/-ejo* adapten la pronunciació nsotra: Canaleja, Pinarejos... (Bernat-Guardiola 2014)

La 'caleja', reescrita 'caletxa' als mapes de Vilafranca (recordem que hi apitxen) es tractaria d'un simple aragonesisme que s'ha imposat a 'carreró' com a pas secundari de rabetes, món amb forta influència del país veí.

CALLOSA_ Vg. Collassa

Es tracta d'una metàtesi de la Collassa. Apareix a la cartografia 592-1:25.000

Barranc de la Callosa

Equivaldria a barranc de la Collassa, tot i que el mapa el situa un quilòmetre més al sud, al barranc del Mas de les Tosses.

Font de la Callosa equival a la font de les Tosses de Baix, també lluny de la Collassa.

CALVARI¹³²

L'espai religiós que recorda el calvari de Jesucrist en la seua pujada cap a la cruxificció té dos indrets diferenciats al terme de Vistabella. L'un, com en tots els pobles de muntanya, es troba al tossal veí del nucli urbà, potser per fer més real el calvari que suposa pujar una costera. L'altre cal relacionar-lo amb el camí de Sant Joan, conegut com el calvari de l'Espino. Al Nomenclator de Catalunya apareix amb la forma *el Calvari, lo Calvari* i també com a *Puig del Calvari, Turó del Calvari, Serrat del Calvari* i uns *plans del Calvari* a els Omellons; també a Almassora, *el Pla del Calvari*.

el Calvari

CARTO. PLANI Calvario, Manantial CAD Calvario ^, Manantial IGC592-1949 Calvario 1309 M592-1993 Calvario 1310 592-25000 Calvario-II 1309,PG ICV Calvario 1308 PG 592 (3-1) 1:100.000 Alcora Calvario (1310) Vis. 1:25.000 el Calvari (1305,6)

¹³²el Calvari (*Aielo de Rugat, Albalat dels Sorells, Aldaia, Algar de Palància, Alginet, Balones, Barx, Bellús, Benigànim, Benillup, Benimarfull, Borriol, Bufali, Catadau, Cinctorres, Corbera, Gaianes, Gorga, Guadasséquies, l'Alfàs del Pi, la Mata, la Nucia, Líber, Llombai, Montaverner, Muro d'Alcoi, Mutxamel, Pego, Planes, Riba-roja de Túria, Salem, Sant Joan d'Alacant, Sant Jordi, Santa Pola, Sempere, Tavernes de la Vallidigna, Torreblanca, València, Vilallonga, Vistabella del Maestrat, Xàbia*).

Ermita del Calvari

Tossal del Calvari

CART. Vis. 1:25.000 Tossalet del Calvari

Amb 1305,8m. es troba situat al sud-oest del poble, entre el Pinet i l'Alforí. Si la solana d'aquest tossal acull en la seua falda el mirador del Pinet i el camí de Via Crucis, l'altre aiguavessant és conegut com les Ombries. Al capdamunt hi ha l'ermita del Calvari. Aquest tossalet és riquíssim en plantes

Voltes del Calvari

Cami zigzaguejant que ascendeix fins el cim del calvari i voreja les diferents capelletes del viacrucis (foto)

CAMALA VH

Tot i trobar-se al terme de Villahermosa, Coromines la inclou dins les fitxes de Vistabella.

La Camala paratge en el terme de Villahermosa, veí del Pic de Penyagolosa, 76.21, IGC 18X13 "Mas Camales" a 1359 alt., prop de 2 kms. ONO.del cim (- semblaria com si fos CASA MALA 'cabana dolenta', pero és difícil d'admetre la caiguda de – S- en mossàrab, i impossible en aragonès; d'altra banda no convenç semt.partir de hammâl "protefaix, crocheteur", PAlc. "ganapán:hamíl" 260ª35-)

CAMBRA¹³³

El mot cambra a Almassora ha quedat relegat a 'el més amunt', la cambra més amuntera de les antigues cases de la Vila, la resta són quartos i, en els blocs de pisos, habitacions. Dins la toponímia de la zona trobem encara diverses aportacions, com la cova i barranc de les Cambrelles, a Atzeneta, on també trobem una lloma de la Cambra; a Benafigos i Culla, les Cambrelles, coves fetes servir alguna vegada com habitatge.

Al nostre terme hi ha dos famílies toponímiques: la Cambra, als Bustals, i la Cambreta, veïna de Penyagolosa. Desconeixem si en algun moment van ser del mateix propietari i el diminutiu en fóra la variant necessària o, més segur, la segona estiga relacionada amb la nevera veïna, cambra de volta.

Tampoc ens hauria d'estranyar que es tractés del cognom Lacambra (Moll-87, p. 210) i en tal cas caldria parlar de l'loma de Lacambra, mas de Lacambra... Amb tot, no tenim refents documentals que així m'ho aconsellen.

Lloma de la Cambra

CART. Vis. 1:25.000 Lloma de la Cambra

Amb sentit de propietat, pertany al mas de la Cambra, es troba damunt la lloma de la Noguera.

Mas de la Cambra

CART. PLANI Mª de la Cambra CAD Mª de la Cambra 569-1931M^a de la Cambra 569-25000 Masia de la Cambra CMA Masia de Cambra 569 (3-4) ICV la Cambra 1240 569 (3-4) Vis. 1:25.000 Mas de la Cambra

Vora la pista de l'Estrella. Mas de fàcil visió del del Pla d'Amunt

Cambra, Mas--, prop del Mas de la Lloma, a l'extrem NO., 22X20, a 1km de la ratlla de l'Estrella, prop de la pda. "La Corona", 82.12

Imaginem que la pda. 'La Corona' que anota Coromines és una referència cartogràfica errònia perquè la Corona és un tossal a l'oest de Sant Bertomeu, encara lluny d'aquest mas. A OnCat III, 211 l'anota com a *Mas de Cambra*, sense el determinant, tot negant la possibilitat del cognom qu'esmentàvem. A més, sovint hem sentit [málakámbra] o [lómálakámbra], sense preposició però mai sense determinant.

Bassa del Mas de la Cambra

Darrere del mas, al cap del carreró que ens porta a la serrada Vella.

Bassot del Mas de la Cambra

Té una espina central de pedres per poder millor recollir l'aigua última (sostenibilitat)

Cantalar del Mas de la Cambra

CART. Vis. 1:25.000 cantalar del Mas de la Cambra

Conjunt de cantals grans que omplen un preciós pinar. L'origen, diuen, el trobem en un terratrèmol del XIX. (foto)

Foia del Mas de la Cambra

CART. Vis. 1:25.000 Foies del Mas de la Cambra

A ponent de la pista de l'Estrella, davalla des del mas cap al Montlleó.. Hi ha uns planillers preciosos i, al mapa, apareix 'rui' que haurem de comprovar.

Llastres del Mas de la Cambra

CART. Vis. 1:25.000 Llastres del Mas de la Cambra

Entre l'Eriçal de Rosca i les serrades del Mas de Peris.

Ombria del Mas de la Cambra

Caiguda cap al Montlleó. Davall hi ha el Boixar.

Pas del Mas de la Cambra

CART. PLANI Colada del Mas de la Cambra (Roig), Paso del Mas de la CAD Paso del Mas de la Cambra

Assagador que uneix el mas del Planillar (est a oest) fins amb un altre camí nord-sud. Es tracta del pas que aplega a la font de la Marta.

Pinar del Mas de la Cambra

CART. Vis. 1:25.000 Pinar del Mas de la Cambra

Després del bancal Roig i abans del cantalar del Mas de la Cambra, per la pista de l'Estrella.

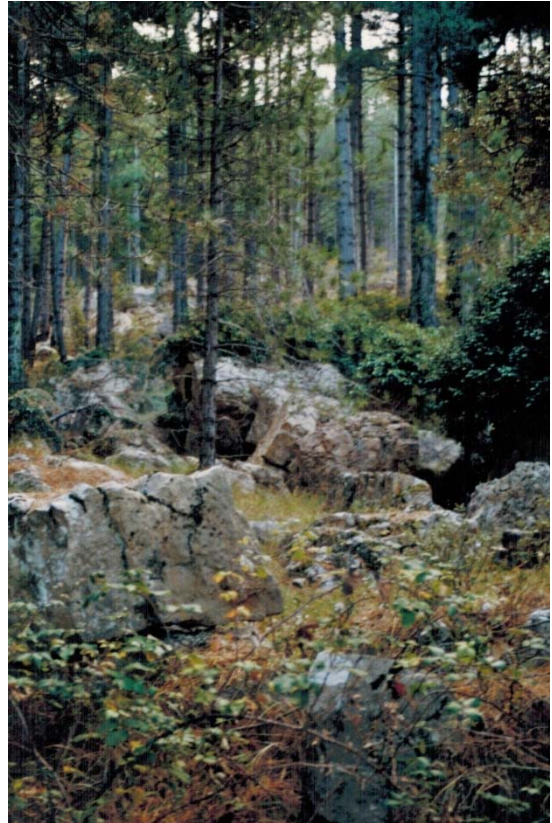
Pou del Mas de la Cambra

CART. Vis. 1:25.000 Pou del Mas de la Cambra

Al capdamunt de la foia.

Serrades del Mas de la Cambra

Davant del mas. Aprofitem per anotar que tenia 4 veïns, Francisco -cunyat de Raimundet- José, Martín -pare de Celia i d'un germà que es va penjar?-i un altre. A més de l'era empedrada i diverses solls hi ha un bassot amb espina

central per recollir l'aigua darrera. La casa té una arcada preciosa i rafel, també finestra amb fusta treballada. La pallisa de Francisco s'ha assolat i resta una biga apuntalada.

Solls del Mas de la Cambra

Darrere del mas resten enrunades diverses solls. En la foto, darrere del bassot.

Bancals d'Olidon de Cambra

Davant la font de Dalt. Sembla que eren bancals; després va passar a ser una granja (granja porcina al plànol) i ara la casa de José l'Obrer. Altres cases actuals com la de Francisco del Mas Sanjuan també s'hi van edificar. Raval de Loreto, 4-6.

Hort de Quico del Mas de la Cambra

Horts del Fontanal de Dalt, Quart.

La Creveta de Manolo la Cambra

Inclou la caseta de la Creveta, entre el camí de Culla i el pas del Mas de l'Hostal

Serradica de Martí del Mas de la Cambra

Dins les Serradiques o Serradetes, prop del poble.

Solleta de Martín del Mas de la Cambra

Cara a la carretera, vora el poble.

Casa de Manolo la Cambra TU

Manolo de Cambra va vendre a Leóncio del Mas de Marimon la casa, situada al carrer del Roser, 9.

La Cambreta

CART. PLANI Masía de Cambreta, Pajar
CAD Masía de Cambreta (Pajar) Mas de Cambeta MC IGC592-1949 Mª de Cambreta 1538 M592-1993 Masía de Cambreta 592-25000 Masía Cambreta 1533-III Vis. 1:25.000 la Cambreta

Mas situat a 1530 m, vora Penyagolosa.

VICIANO (2009, 1994) gran coneixedor dels voltants del Penyagolosa, ens conta:

Este mas era conegut a finals del segle XVI per mas de Jaume Monferrer, pel seu propietari de aleshores, l'anterior era Guillem Barats, que llavors ho era de la'actual mas de Benages. Tradicionalment es té pel seu antic el de casicas de las Nieves, sense dubte originat per la proximitat de la Nevera i el comerç de la neu.

SANHAUJA, 2005 ens diu:

“Esta masía ya era conocida a finales del s.XVI, en que era designada como “Mas de Jaime Ferrer”. Su primitivo y antiguo nombre fue el de “Casica de las Nieves”, seguramente por su proximidad a la conocida nevera situada em el mismo límite con el término de Villahermosa”

RONCERO-99 aporta una interessant reflexió sobre el nom a partir del gran toponimista.

“Coromines fa una interessant observació sobre un possible origen mossàrab del nom, a partir del llatí *camara* amb el significat de 'volta', 'cúpula' o 'graner'. Curiosa la coincidència en l'espai amb la nevera, ella mateixa dotada d'una volta ben remarcable'

Ens planteja, doncs, la possibilitat que el nom de 'cambreta' fóra (recordem el fragment de Sanahuja) la caseta de la neu, la nevera, i aquest fóra el mas del nevater que en prendria el nom. La fitxa de Coromines ens diu:

La Cambreta: pda.a la r.de Villahermosa, molt a prop del Pic de Penyagolosa, entre aquest, la Banyadera i el Barranc dels Morts, 76.19, 76.20; IGC el posa a 19X13 com un mas de la carena a 1538 alt.i a menys d'un km.del gran cim.

Bassot de la Cambreta

El més allunyat de casa. L'altre rep el nom de bassot de Casa, per la seua proximitat.

Barranc de la Cambreta

Barranc de la Teixera

CART. Vis. 1:25.000 Barranc de la Cambreta

Primer tram del barranc de la Teixera, ben frondós amb maduixes, falgueres i teixos, discorre en direcció nord cap a Sant Joan i, des dels Estrets pren el nom de la Teixera, partida i cova veïna.

Foies de Detràs de la Cambreta

Darrere del Mas.

Foies de la Cambreta

A ambdues bandes del mas (davant i darrere) davallen abancalades cap al barranc de la Teixera, batejat com de la Cambreta en aquest primer tram. Els masovers, lògicament, parlaven de la foia de Davant de Casa i de *Detràs* de Casa.

Font de la Cambreta

CART. Vis. 1:25.000 Font de la Cambreta

Font amb pouet i baxis (pi, ferro i banyera) situada en la confluència de les dues foies de la Cambreta. Actualment, com veiem a la fotografia, s'hi ha construït un baci gran i l'aigua de la font hi aplega a través dels gamellons.

La font del mas es descriu en el *Llibre dels camins d'Herbatge*, de 1597: “...bayxant lo prat avall

enves la font ne trobaren altres dos una a cada part y quant foren al canto del ort passada la font trobaren una fita vella y per a part d'amunt no hia perque va per la

roca...y dit a font esta enmig del camí y seguint camí passat lo barranquet passat lo ort...”

Ventisquer de la Font de la Cambreta Ventisquer de la Lloma del Conill

Ventisquer de neu situat a ponent de la lloma del Conill, no lluny d'aquesta font.¹³⁴

Freixes de la Cambreta [frézno]

CART. Vis. 1:25.000 Freixe de la Cambreta

Bonic exemplar. Juanito Santjoan ens digué que són uns arbres que van portar els forestals. Potser així s'explique la castellanització.

Hort de la Cambreta

Davall la font de la Cambreta, on els masovers, tot aprofitant l'aigua hi plantaven hortalisses que volien reg.

Lloma de la Cambreta Tossal de Marcén

CART. PLANI Peñagolosa 2^ CAD Peñagolosa 2 MC

Vessant nord dels cingles de Marcén, darrer del mas. La variant correspon a les Visures. (v. Marcén)

Moleta de la Cambreta els Castellets

Entre la Banyadera i el barranc del Forn.

¹³⁴ Boira-2014 (427)

Nevera de la Cambreta *Nevera del Comte, Nevera del Mas de Penyagolosa, la Nevera.* ¹³⁵

CART. Vis. 1:25.000 Nevera de la Cambreta

Aquesta nevera tan ben conservada rep el nom del comte d'Aranda, d'ahí la nevera del Comte. També és coneguda com nevera del Mas de Penyagolosa per estar ubicada en aquest mas del terme de Villahermosa. Per últim, la seua proximitat i accés des del mas de la Cambreta li atorga el bateig amb què és coneguda per la gent del terme de Vistabella.

1759 com se trobàs present

Blay Sanahuja de la masada de la Nevera del Conde, vehí de Chodos 49

Sanahuja és avui un llinatge viu a Vistabella. La 'masada' es refereix, bé a la Cambreta per ser la "masada" més propera a la nevera del Penyagolosa o bé ens parle de l'actual mas de Sanaüja, situat al terme de Xodos.

Pista de la Cambreta

Continuació de la pista del Pla de la Creu a la Banyadera.

Prat de la Cambreta

Vora la font ha desaparegut entre els pins

Senda de la Cambreta

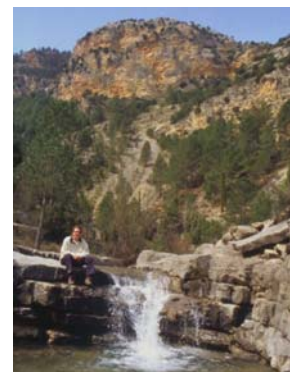
Antic camí, avui perdut.

CAMÍ_Vg Genèrics i també Bernat-2005¹³⁶ i Bernat-2007¹³⁷

A banda dels nombrosos exemples que puguem trobar a TPV, als pobles veïns localitzem: un interessant i redundat camino Caminreal, al Port; font del Camí de Sant Roc, a Benassal, assagador del Camí de les Ombries, a Culla; assagador del Camí de Lluçena, a Atzeneta i, a Xodos, la font dels Caminets, especificatiu que també bateja una font del nostre terme.

Bancal de Baix del Camí BAIX DE

Al mas de Mor, baix del camí de Xodos a Sant Joan. Com al veí bancal Roig, es conreen les millors pataques de

¹³⁵ Boira-2014 (429-435).

¹³⁶ (2005) Aquells caminants de 1555 dins *Centre Excursionista de Castelló. 50 anys d'un camí admirable*. Vicent Pitarch Ed. Ed.Onades. Benicarló.

¹³⁷ "Excursió toponímica" dins *Homentage a Andreu Romà*. 2007. BISO 106-107.

Vistabella, diuen.

Toll del Camí

CART. Vis. 1:25.000 Toll del Camí

Guardat per la Pena-roja, vora el forcall de la pista que davalla del mas de la Torta i el riu dels Molins, ací de la Vallussera (foto supra).

Fonteta dels Caminets

CART. Vis. 1:25.000 Fonteta del Caminets

Vora la Pista de la Vallussera, prop de la font del Pi. Potser el plural 'caminets' provinga del fet que es troba en la cruïlla del camí d'Atzeneta i del de la Vallussera, avui pista. (foto adjunta)

CAMP

Escola del Camp

CART. Vis. 1:25.000 Escola del Camp

Vora la carretera de la Rambla. Davant els Quadrons de les Pedrisses. El 'camp' ve referit al camp d'Aviació que hi va haver a la guerra.

Refugis del Camp

CART. Vis. 1:25.000 Refugis antiaeris

Refugis antiaeris del camp d'Aviació de la passada guerra Incivil.

CAMPANETES¹³⁸

Ben aviat ens acut el Puigcampana i l'element formal per entendre aquest tossal; el

plural, però, ens confon.

les Campanetes

CART. CMA Peña Aguda 592 (3-2) Vis. 1:25.000 les Campanetes 1212m.

Tossal veí de les Forques voltat per la pista de la Depuradora. En la fotografia el tossal de les Forques sobresurt per damunt de les Campanetes.

les Campanetes

Artiga situada en aquest tossal.

CÀMPING

el Càmping

A les ombries de la Font. Cal entendre que aquest es troba situat prop del poble; no es tracta de les diverses zones d'acampada de Sant Joan.

CAMPOS¹³⁹

A banda dels exemples apareguts a TPV i el conegut poble de Mallorca, en els termes veïns trobem un mas d'en Campos a Culla, artiga de Campos a Atzeneta i una cerrada de Campos a Mosquerola. Ha estat considerat com un mossarabisme per Coromines-65. També en la fitxa (infra) tot argumentant-ne la seua antigor. Dins Castan-2002 ens apareix com un dels cognoms dels ramaders transhumants aragonesos en València; i, el que és més important, a les Visures del Terme de Vistabella trobem diversos Campos, com ara:

Miquel Campos, des del 1555; Lloís Campos, des del 1582; Pere Campos, des del 1597; Tomàs Campos, des del 1759 o Mossén Melchor Campos, més arrimat a aquestes heretats, des del 1658.

Encara abans, al cens de 1510¹⁴⁰ apareix Grabriel Campos, al qual se li atorguen, dins el *Manifest del bestiar del loch de Vistabella* 386 caps.

Creiem, doncs, que es tracta d'un cognom que, com hem vist, té presència en diversos

¹³⁹ Altet de Campos, Campos de Dalt, Campos de l'Escaleta (*Ibi*), Campos de Pindorro (*Ibi*), Casa de Campos (*Alacant, Ontinyent*), els Campos (*Ibi, Simat de la Valldigna*), Mas de Campos (*Ibi, la Vall d'Alba*), Pouet de Campos (*Fageca*), Racó dels Campos (*Ibi*), Solana de Campos (*Ibi*).

¹⁴⁰ Valdecabres, 2002.

punts del terme des de ben antic. No ens cal, així, veure-hi raons precatalanes, tal i com sospita Coromines (infra).

Mas de Campos

CART. PLANI Más de Campos CAD Mas de Campos 569-1931 Mas de Campos 569-25000 Mas de Campos ICV Mas de Campos 883 569 (4-4) 1:100.000 Masía dels Racons (es troba uns 4 quilòmetres al sud) Vis. 1:25.000 Mas de Campos

Aquest mas, situat a la serra del Boi, permet el pas del camí de Culla i GR-7 quan comença a davallar cap al riu Montlleó. Hi trobem també grans exemplars de ginebres i bancals que, pel seu tamany, denoten la riquesa d'aquest indret.

“Fa 10 anys que no hi viu ningú. Hi havia només una família. Han arribat a ser tres veïns (Nassio a la casa vella, Amadeo, Raimunda (germana de José i German) i José, i La Caseta German), 4 en total. Hi havia 12 germans però al mas només hi van quedar-ne 4. Al corral hi ha una pedra que diu “año 16,,,” Feien *bureo* a Carnestoltes, Nadal, el dia del Reis, Cap d'any, totes les festes d'hivern. La darrera en anar-se'n va ser Festiva que era filla de José (farà 10 anys) que viu al Grupo San Lorenzo. Hi havia més xiques que avui hi ha a Vistabella, Venien també de Culla. S'hi podien juntar més de cent persones” Otílo, del mas de Gil (2001).

Campos, Mas de – al SE.de la Serra del Bói, cit.entre el Mas La Boira i el Mas de Garcio, 80.19 (- IGC a 28X20, 1km5 al SE del trifini amb Benassal i Culla) (-ocupa una posició molt ipt i solitària, a 900 alt., i uns 300 per damunt del riu de Montlleó. És doncs un mas ipt i sens dubte antic, i per això sospito que el seu nom deu ser més aviat mossàr. Que no aragonès o castellà.

Bancal Gran del Mas de Campos *Bancal Gran*

La pista entra al Mas entre aquest i el bancal del Terrós. Sol trobar-se passejat per vaques.

Bassot del Mas de Campos *el Bassot*

Vora la pista d'entrada al mas, dalt del bancal Gran

Collet del Mas de Campos (mirador)

Entre el mas de Campos i el Savinar. Els seus marges davallen cap al barranc de la Cova, al sud, i l'artiga Vella de Baix, al nord. Hi ha una bona vista. Hi trobem restes antigues que caldria veure amb J.L.Viciano. El camí de Culla passa per aquest collet abnas de la baixada forta cap al Montlleó.

Coscollar del Mas de Campos

A la solana del mas, davalla cap al barranc de la Cova.

Foia del Mas de Campos

Trobem aquesta foia a migdia del mas, tot davallant cap al barranc de la Cova.

Foieta del Mas de Campos [foéeta]

Entre la Caseta i el Seti.

Foietes del Mas de Campos [foéetes]

Entre el collet i el barranc de la Cova, més menudes i en terreny més costerur que no pas la foia..

Font del Mas de Campos

CART. Vis. 1:25.000 Font del Mas de Campos

Amb un gran xop es troba dins el barranc de la Cova, al capdavant de les foietes del Mas de Campos. Fins ací davalla una pista dels del Clotxó; potser per treure'n pins.

Ginebres del Mas de Campos

CART. Vis. 1:25.000 Ginebres del Mas de Campos

Exemplars centenaris vora la paret serrada del Tancadet Gran, i també dins (foto).

Llometa del Mas de Campos

Llometa del Mas Cremat

Espai per on discorren les diverses pistes 'per on es va esbarrar el camió'. Es troba creuada per una paret serrada que separa les heretats del mas de Campos i les del mas Cremat, que també bateja la llometa

Pou del Mas de Campos

CART. Vis. 1:25.000 Pou del Mas de Campos

Dalt del bassot, davall el bancal del Terròs.

Tancadet del Mas de Campos

Dins aquest espai ben visualitzat des de dalt, hi ha dos tancats de paret serrada: el Tancadet (Tancadet Menut) i el Tancat (tancadet Gran) que es troben al nord-est del casalici i es troben amb restes de ribassos que expliquen que han estat emprats per al conreu.

Tancat del Mas de Campos

Vora la pista d'entrada, diferent del Tancadet Gran i Menut.

CANAL I DERIVATS¹⁴¹

Deixem tants topònims que tenen 'canal' al seu si i recollim aquells del CTV centrats en 'canaleta' i 'canalís', elements que conformen diversos topònims vius a Vistabella. Als pobles limítrofs trobem, com a mostra: a Villahermosa, la Canaleta i masia de la Canaleta; al Port, fuente de la Canaleta i fuente de la Canalica; a Mosquerola, barranco la Canaleja, fuente de la Canaleta i barranco de la Cañaliza; a Vilafranca, la Canaleta; a Benassal, abeurador de la Canaleta i el Canalisset; a Culla, fonteta del

¹⁴¹ Barranc de la Canaleta (*Ador, Ares del Maestrat, Benifairó de les Valls, Benifallim, la Torre de les Maçanes, Penàguila*), Barranc de la Font de la Canaleta (*Catí*), Font de la Canaleta (*Catí, Lluçena, Morella, Traiguera*), la Canaleta (*Ador, Agullent, Artana, Atzeneta del Maestrat, Bocairent, Guadassuar, la Torre de les Maçanes, Lluçena, Massalavés, Morella, Riola, Suera, Traiguera, Vilafranca*), Mas de la Canaleta (*Xert*), Ombria de la Canaleta (*Ador*), Parc de la Canaleta (*Faura*), les Canaletes (*Canet lo Roig*). Barranc del Canalís (*Culla, Onil*), el Canalís (*Albalat dels Tarongers, Estivella, Ibi, Lluçena, Quatretonda*), el Canalís del Pi de la Basseta (*Estivella*), les Canalisses (*Sorita*), els Canalissos (*Catadau*).

Canalet i el Canalís.

Als pobles estudiats¹⁴²:

Atzeneta: barranc de la Canaleta, pou de la Canaleta, tossal de la Canaleta, (2) font de la Canaleta, pradet de la Canaleta, les Canaletes, el Canalís, assegador del Canalís, els Canalissos, barranc dels Canalissos, les Canals, pla de les Canals, horts de les Canals.

Xodos: la Canadiella, barranc de la Canaleja i ombria de la Canaleja.

A mode introductori aprofitem Ordinas-2001 que ja inclou comentaris dels mestres Moreu i Coromines.

Canal (m o f): Es tracta d'un terme que en una de les seves accepcions geogràfiques va referit a un espai de terreny estret i llarguer entre dues elevacions, que dóna pas a les aigües per a l'evacuació de les pluges, pel que el podem considerar sinònim de comellar o coma. És forma usual a Menorca i, sobretot, a les Pitiüses –que enregistren més de la meitat dels topònims on apareix-, on equival en sentit i freqüència al comellar mallorquí, però rara a Mallorca, encara que n'hem localitzat alguns exemplars toponímics, especialment al terme d'Andratx. Al respecte consideram il·lustratiu el que diu Enric Moreu-Rey:

Alguns termes conjuminen la idea de depressió estreta o fonda amb l'element (aigua o neu) que l'ha cavada. Es el cas de La Canal, per exemple (pas estret per a les aigües) (...) fins a arribar –ampliant el seu significat en terres valencianes- a esdevenir sinònim de “vall”.

El Diccionari Etimològic i Complementari de la Llengua Catalana la defineix com a depressió amb desnivell considerable, sovint molt pendent, que pot portar aigua (sobretot quan plou) o no portar-se; i assenyala que tot i predominar el femení en aquesta significació, segurament per la influència de coma que n'és un sinònim més o menys perfecte, a les Balears Coromines ho ha sentit pertot com a masculí. Així ho confirmen també les formes diminutives que hem recollit: **canalet, canaló i canalís**.

Afegirem que en aquestes contrades s'alternen les formes femenines, canal i canaleta, amb el masculí, canalís. La similitud orogràfica en aquest casos recorda més 'barranc' i, per tant, trobarem diverses tautologies en tants barranc de la Canaleta o barranc dels Canalissos. Cal, però, advertir que 'canaleta' és també el bequelló, conducte estret de pedra, amb què es remata una font per educar l'aigua en la seua caiguda. Trobarem moltes fonts de la Canaleta que, després bategen barrancs. Cal tenir en compte, per tant, aquesta doble significació. V. foto inici. A Vistabella trobem 5 fonts de la Canaleta en diversos llocs del terme. Tot i que trenquem l'ordre alfabètic amb què veníem organitzant les entrades, en aquest cas introduïm cada grup de topònims espacials a partir de font de la Canaleta-1, font de la Canaleta-2..., al temps que, entre parèntesi, afegim un localitzador genèric.

¹⁴² Benafigos. No hi vam recollir cap derivat de canal, la qual cosa ens fa pensar que precisa d'un estudi més profundit.

Barranc de les Canals

CART. Vis. 1:25.000 Barranc de les Canals

Barranc 'secano' que davalla fins el barranc de Cova. També es reconeix com el tram de barranc de la Cova que va entre les Foietes i la foia de Gório.

Les Canals

CART. PLANI Canales del Molino de Luna CAD Canales del Molino de Luna IGC592-1949 Canales de Molino de Luna

Resten els quatre forats on es clavaven els suports. Adolfo creu que es tracta d'una passera. Pel nom però caldria pensar en canals per dur l'aigua al molí, potser abans de fer la séquia per la roca.

Font de la Canaleta-1(A l'Avellanar)

CART. Vis. 1:25.000 Font de la Canaleta

No la vaig vore. Entre la font del Grévol i la caseta del Torrentí, a l'Avellanar. En dona referències les Visures:

1634 E arribats(210v) al Regall, o prat de la Canaleta 1658 Y aplegats al Regall o prat de la Canaleta 56 1687 Y aplegats al Regall o prat de la Canaleta 771759 trobaren la fita del bancal de la Canaleta 45

Ens crida l'atenció la relació que mostra el text de 1658, 'Regall o prat de la Canaleta', perquè estableix una mena de causa-efecte en el sentit que el 'regall' de la font crea un 'prat', espai humit.

Horts de la Canaleta

Regats per la font de la Canaleta, a l'Avellanar, prop de la Caseta del Torrentí.

Font de la Canaleta-2 (sud del mas Roig)

CART.PLANI Manantial CAD Manantial Vis. 1:25.000 Font de la Canaleta

A l'enforcall del barrancs del Carbo i Obscur.

Barranc de la Canaleta

CART. PLANI Bco de la Canaleta CAD Bco de la Canaleta Vista1:25.000 Barranc del Carbo

Barranquet que aboca al Carbo, on trobem la cova esmentada pel GEC. Es tracta del capdamunt del Carbo, però (Viciano-2009) ens recorda que cal considerar el Carbo a partir de la confluència amb el barranc dels Morts.

Cova de la Canaleta

CART. Vis. 1:25.000 Cova de la Canaleta

Tiene la boca de acceso orientada al oeste, con un tramo de galería que se adentra unos 8 metros. La altura de la galería descende desde la entrada -2 metros- hasta el fondo -0.6 mts.-, su anchura, constante, es más o menos de un metro. Estaba cerrada por una pared de piedra y mortero de baja calidad, de cuando la lucha contra los maquis. La desobstruimos el 14 de octubre de 1984. En la parte alta del risco que domina la orilla izquierda del BARRANCO DE LA CANALETA, 200 metros más abajo de la fuente del mismo nombre. ACCESOS: Un buen itinerario consiste en seguir la pista que sale del ermitorio de Sant Joan de Penyagolosa en dirección Oeste hacia el Mas Roig. Tras atravesar algunos cercados, hemos de abandonar la pista a la altura de la "Font de la Canaleta" y adentrarnos por un pequeño barranco que aparece a nuestros pies, en cuyo margen izquierdo localizamos la

"Cova de la Canaleta". La cavidad se encuentra dentro del término municipal de Vistabella, aunque a sólo 70 metros del vecino de Villahermosa del Río.

Font de la Canaleta-3 (prop de L'Estrella)

CART. Vis. 1:25.000 Font de la Canaleta

Una mica més amunt de la Clotxa de l'Aigua, vora el Montlleó. "Entre totes (referint-se a la *fuentes del Medio*, *fuentes de la Rossa* i la mateixa Canaleta) no hi ha aigua ni per a una aixeta".

Font de la Canaleta-4 (Al Mançanar)

CART. Vis. 1:25.000 Font de la Canaleta

Al capdamunt del barranc de l'Abeurador, dins el Mançanar.

Font de la Canaleta-5 (les Canaletes)

CART. PLANI Fuente de Canaleta CAD Fte de Canaleta Vis. 1:25.000 Font de la Canaleta

A l'ombria del barranc. En el mapa l'hem situada dalt dels Pradets, a la Canaleta de Dalt.

Barranc de la Canaleta

Mou de la font de la Canaleta i aboca al barranc del Tilde

Lloma de la Canaleta

CART. Vis. 1:25.000 Lloma de la Canaleta

Extensa lloma situada entre el pas de la Serra de la Batalla i el barranc de la Peanya. La vam trobar molt florida. Es troba dividida en dues parts pertanyents a cadascuna de les Canaletes.

Serrada de la Canaleta

CART. Vis. 1:25.000 Serrada de la Canaleta

Nord de les Canaletes

Cingles de la Canaleta

CART. Vis. 1:25.000 Cingles de la Canaleta

A la solana del barranc del Tilde.

Ombria de la Canaleta

Rebollar de la Canaleta

Solana del barranc de la Canaleta.

Senda de la Canaleta

CART. PLANI Senda CAD Senda

Des de La Canaleta fins el camí de Mosquerola, la senda que unia el mas amb un camí tan important. Avui desaparegut.

les Canaletes-1

CART. PLANI Canaleta CAD Canaleta IGC592-1949 La Canaleta 592-25000 La Canaleta-II ICV les Canaletes 592 (2-1)

Nom de la partida que abraça la Canaleta de Dalt i la de Baix.

les Canaletes-2

CART. ICV les Canaletes 592 (3-1)

Conjunt de masos: la canaleta de Dalt i la de Baix. S'hi quedaven els habitants del mas de Monçó en temps dels maquis.

Camí de les Canaletes

Ve dels masos del pla, per la roca en Riera.

la Canaleta de Baix

CART. PLANI La Canaleta CAD La Canaleta IGC592-1949 Mª de la Canaleta ICV la Canaleta de Baix 1220 592 (2-1) Vis. 1:25.000 la Canaleta de Baix

Davall la carretera del Puerto, no lluny de la germana de dalt. Fa 14 o 15 anys que va quedar buit. Té una creu pintada a la façana de ponent. Nicanor fill de Titoliano, gent del Castillo. A la paret de migdia hi ha una gran carrasca. Hi ha dues eres.

Alvenc de la Canaleta de Baix

Topònim anotat per GEC sense localització específica. Potser es tracte d'un alvenc de la Canaleta de Baix.

Foia de la Canaleta

A migdia de la Canaleta de Baix.

Lloma de la Canaleta de Baix

Aiguavessant nord de la lloma, separada pel pas de la Serra

Entrador de la Canaleta de Dalt

la Canaleta de Dalt

CART. PLANI Canaleta de dolt, Pajar CAD Canaleta de dall, Pajar M592-1993 Masía de la Canaleta, Arena 592-25000 Masía Canaleta-I CMA Masía de Canaleta 592 (2-1) ICV la Canaleta de Dalt 1255 592 (2-1) Vis. 1:25.000 la Canaleta de Dalt

Mas situat dalt de la carretera del Puerto, al capdamunt del barranc del Tilde. Hi aplega el barranc del Rabosero que davalla de la serra de la Batalla.

Lloma de la Canaleta de Dalt

Capdamunt de la lloma, també separada pel pas.

els Canalissos

CART. PLANI Masía dels Canalizos, Corral CAD M^a de los Corralizos IGC592-1949 M^a de los Corrales M592-1993 Masía de los Corrales 592-25000 Masía de los Corrales-II CMA Masía de los Corrales 592 (3-1) ICV els Canalissos 1163 592 (3-1) Vis. 1:25.000 els Canalissos

Mas situat entre les Llomes del Pont i la Ribagrossa, a ponent del terme, tot guaitant sobre el riu de Montlleó, ací riu Sec, a través dels diversos barranquets o canalissos que el bategen.

Bancals dels Canalissos

Vora el pas del Morrillargo, a les llomes del Pont.

Barranc dels Canalissos

CART. PLANI Barranco de la Canaliza 569CAD Barranco de la Canaliza IGC592-1949 Bco de la Canaliza M592-1993 Barranco de la Canaliza 592-25000 Barranco de la Cañaliza-II CMA Barranco de La Canaliza 592 (3-1) ICV Barranc de les Canaletes 592 (3-1) Vis. 1:25.000 Barranc dels Canalissos

Mou, entre d'altres, de les serrades del Mas de l'Alberta i aboca al Montlleó, potser prop del molí Nou de Mosquerola.

Fitxa de Coromines

Canalissos, Bqet.dels – afl.dr.Montlleó, gvll del Molí de Llluna, q és a la confluència d'qt.riu amb el barranc del Mas de Montsó (el q.forma la ratlla amb el Puerto Mingalvo) 78.25 (-no sembla ser el mateix q.el Barranco de la Canaliza, q IGC posa a 20X18, o almenys sembla que hauria de ser més gmt: a 79.1, en efecte fa constar q és més gmt del Molí i Pda. de l'Açor -)

Bassa dels Canalissos

Tot i que vora el mas hi trobem un bassotet, aquesta es troba a l'entrada, vora la paret serrada. A la vora hi ha un hortet on encara s'hi aprecia la paret serrada amb rengle de pedres planes, fent rafel perquè no salten les ovelles.

Basses dels Canalissos

Hi ha diverses basses en diferents punts del mas.

Bracet dels Canalissos el Bracet

CART. Vis. 1:25.000 el Bracet

Afluent, braç del barranc dels Canalissos que prové de les llomes del Pont i davalla entre el Morrillargo i la serrada dels Canalissos.

Camí dels Canalissos

CART.PLANI Camino de los Canalizos, Camº de la Masia de los Canalizos, Cº de la Mª de los Canalizos CAD Cº de la Mª de los Canalizos, Canalizos

El camí discorre desde la font del Mig situada vora l'assagador de Mosquerola, ja en la finca del mas del Pont i, després de travessar el Morrillargo pasa vora el mas dels Canalissos, d'on pren el nom el camí i s'allarga fins el mas del Boiro (Mª de Fèlix Moliner a la PLANI) tot passant per l'Alberta. S'engrava amb el camí del Mas del Boiro vora la pallissa d'aquest mas. Les diferents denominacions que apareixen en la PLANI corresponen als diversos fulls que la componen, vist que aquest camí servia com a fita de les diverses zones. La còpia que en va fer el mapa CAD resulta reiteratiu.

Corral dels Canalissos

Situat a ponent del maset de Catxerulo, a l'ombria. Hi trobem el pou del Corral.

Pont dels Canalissos

Pont de la carretera del Puerto sobre el barranc dels Canalissos.

Pimpollada dels Canalissos

Hi trobem un altre bassot.

Quadrons dels Canalissos Serrada dels Canalissos

Serrada dels Canalissos-1 Quadrons dels Canalissos

Entre el pas de la Serra i els barrancs que davallen amb el nom de Canalissos.

Serrada dels Canalissos-2

CART. Vis. 1:25.000 Serrada dels Canalissos

Baix del corral del Quadró, de gran tamany.

Serrada dels Canalissos-3

Ponent del mas, entre la solana i els Canalissos.

Solana dels Canalissos

CART. Vis. 1:25.000 Solana dels Canalissos

Davalla del mas cap al barranc, separat de la solana del Morrillargo per un barranquet que mou de les llomes del Pom.

Xops de Carmen de la Canaleta

Als xopars del Fontanal.

Casa de Nicanor de la Canaleta TU

Carrer de la Costa

CANALES

Mas de Canales Mas de Pons

CART. PLANI Masia de Canales CAD Mª de Canales IGC592-1949Masía
Mas de Canales

Vis. 1:25.000

Entre el mas de la Torta i el mas dels Racons, a la Vallussera, dalt del mas de Forques. Bona cisterna ; l'era i pallissa, però, es troben dos-centes passes més a migdia, potser buscant un espai més airejat.

Sembla un altre cognom, possiblement vingut de l'Aragó.

Masia de Vicente Canales

CART. PLANI Masía de Vicente Canales CAD Mª de Vicente Canales 592-25000 Masía de Vicent Canales-II

Situat baix de la carretera prop de l'assagador Real, al capdamunt del barranc de la Tosca. No en teniem cap nom. Potser es tracte de la caseta situada al capdamunt del barranc de la Tosca que mou de l'artiga de Panxa.

CANASTERO

Malnom d'ofici, assolit en fer 'canastes': cistells de vímet o canya. En l'enquesta que Sanchis Guarner va realitzar per a l'ALPI apareix en, com a objectes fets de canya, la *cistella*, la *panera* i la '*canasta*'. També a Atzeneta hem sentit 'canasto' com a peça semblant.

Bancal dels Canasteros

Entre l'ombria del Pla de la Creu i la solana del Jauguet .

Caseta del Canastero TU

Camí del Raval de Sant Roc.

Casa d'Emilio el Canastero TU

Carrer Sense Cap, 18.

CANDIALETS

els Candialets

Paratge mitger amb el barranquet del mas dels Arcs. També Cincorres té un topònim semblant. Relacionat amb el blat candial, aquell de la millor qualitat.

CÀNDIDA¹⁴³

¹⁴³Mas de Càndid (*Vilafranca*)

Antropònim, nom i cognom.

Serradeta de Càndida

Al Collet Roig. Càndida bateja el tossal primer de Vilahermosa, mitger amb Vistabella.

Tossal de Càndida

Entre el barranc del Carbo i el del Carrascal de la Torre.

CÀNDIDO

Serrada de Càndido *Serrada de Filomena*

Serrada que linda amb el Tros i la serrada d'Encarnación, al Bovalar. Càndido n'és el nou propietari de la serrada de Filomena.

CANTALAR (*V. cantal i cantalar a Genèrics*)

Roqueta del Cantalar

Entre la Cova Foradada i el mas de Mor, vora el barranc de l'Avellanar

CANTERA¹⁴⁴ (*V. Genèrics*)

En aquest sentit de 'pany extens de roca' als pobles veïns: Villahermosa, *cantera del Tis*, a Xodos, *cantera de les Pomerès* i a Atzeneta, *la Cantera*.

La Cantera

CART. PLANI La Cantera CAD La Cantera M4 IGC592-1949 La Cantera M592-1993 La Cantera 592-25000 La Cantera-II CMA La Cantera 592 (4-1)

Mitger amb l'altre terme, a la lloma de Benafigos. Entre la Peralta i la Pena-roja.

La Cantereta

'Té una miqueta de cingle' Nord-oest del tossal del Mas de Monçó.

CANTO

El Canto BN

Tot i trobar-se al terme de Benassal, era un refernt del Boi perquè a la seua escola, l'escola del Cantó, anaven molts xiquets d'aquest part del Montlleó, com ara Otilio, el nostre informant. Barreda-Peraire 1999 ens diu:

“Masada al camí de Vistabella entre el mas de la Creu i el de Sant Josep o de Pepo. Edificat a primeries de segle, era dels Salvador, com a Joan amb Dominga Sangüesa i el fill Genar amb Modesta Pitarc. A una pallissa dormien els quintos el dimecres per la nit.

¹⁴⁴Camí de la Cantera (*Almassora, Elx, Onda*), la Cantera (*Alacant, Almassora, la Todolella, Lluçena, Onda, Xodos*), la Cantera de l'Aguilera (*Lluçena*), la Cantera de les Pomerès (*Xodos*).

ETI. Topònim procedent de la forma llatina CANTUS, que sembla tenir un origen pre-romà. Si bé la manca de documentació no ens permet de definir-los clarament sobre la procedència històrico-cronològica del topònim, el manteniment de la –o final àtona –fenòmen estrany en la nostra llengua– ens fa pensar en un topònim de procedència castellana.” (Benassal, Barreda-Peraire).

CAP ACÍ / CAP ALLÀ

Ens trobem amb uns topònims que demanaven contrast per si es tractava d'una visió massa personal. Contrastat amb altres infromadors tots coincidien amb la mateixa denominació. La perspectiva és en aquestos dos topònims més subjectiva que no pas l'oposició dalt-baix, per exemple; es tractaria de quelcom semblant al cas de gola Primera per a la desembocadura del Millars, on 'primera' és la visió del terme d'Almassora, no compartida, evidentment, pels de Borriana. En aquest cas, però, els diversos masovers de la Vallussera coincidien pel fet que més 'cap allà', no hi ha cap mas que pugui negar aquest ordre.

Cingletes de Cap Ací

Cingletes que tanquen la Pena-roja pel sud. Cap Allà i Cap

Cingletes de Cap Allà

Cingletes que tanquen la Pena-roja pel nord.

CAP¹⁴⁵ (V. Genèrics)

La similitud formal i antropomòrfica amb cap la veiem a l'entrada **els Cabets** i, ben possiblement, a **Cabeço**. En aquest cas veiem 'cap' com extrem, siga 'final de' o 'part més alta'.

Als pobles veïns trobem diverses mostres: Cap de la Serra, Cap de Terme i Cap del Pla, a Atzeneta; Cap del Barranc, a Benafigos; Cap de l'Esperó, a Xodos; Cap de la Costa, a Benafigos i el Cap del Terme, a Benassal.

Cap del Pla

Pren el sentit de final de l'extensíssim Pla, no de zona més amuntera, però es troba al capdamunt del Quinyó, perquè, recordem, que el pla no té eixida i remunta el terreny.

el Cap del Pla

Extrem oest del pla de Vistabella, a ponent de la Bassa Seca, quan aquest s'eixampla entre els Bustals i l'inici de la serra de la Batalla. Des d'aquest punt s'inicia una depressió cap al riu Montlleó, a l'altura del pont medieval.

¹⁴⁵ Barranc de Cap d'Ombria (Vallibona), Barranc del Cap de la Vall (Sorita), Cap de la Serra (Atzeneta del Maestrat, Benafigos, la Pobla de Benifassà, Morella), Cap de Terme (Cabanès, Xeraco), Cap del Terme (Cullera), el Cap de Terme (Borriana, les Alqueries), el Cap del Terme (Benassal, Sumacàrcer), assagador del Cap de Terme (Culla), el Cap de la Costa (Culla), lo Cap de la Costa (Castell de Cabres), el Cap de la Foia (Ares del Maestrat, Culla), el Cap de la Mola (la Serratella), el Cap de la Muntanya (Corbera), el Cap de la Serra (Culla), el Cap de la Vila (Cinctorres, Traiguera), el Cap de les Roques (Llucena), el Cap del Barranc (Corbera), el Cap del Pla (Alcoi, Vilar de Canes), lo Cap de la Coma (la Jana), lo Cap de Nos (Cervera del Maestrat), lo Cap del Boveral (Castell de Cabres, la Pobla de Benifassà), lo Cap dels Mollons (Catí, Xert).

el Cap del Pla

CART. PLANI Masia del Cap del Pla, Casilla, Alberge CAD M^a del Cap de Plá, Casilla, Albergue IGC592-1949 Masia 592-25000 Mas del Cap del Pla-II ICV el Cap del Pla 1153 592 (3-1)

Alvenc del Cap del Pla

Anotat pel Grup d'Espeleologia de Castelló.

Foia del Cap del Pla

Entre aquest mas i el mas del Mig.

Ombria del Cap del Pla

Guaita sobre la Porcà i el maset del Mig.

Pista del Cap del Pla

Tram del camí Real de Mosquerola que davalla per la foia homònima.

Serrada del Cap del Pla

Ampla serrada entre el Cap del Pla, la Bassa Seca i la lloma del Pont.

Assagador del Cap de Terme Pas d'Entre Termes

CART. PLANI Azagador de Cab de Terme CAD Azagador de Cab de Terme IGC592-1949 Cap de Terme 592-25000 Assagador del Cap de Terme-II

Si ve al CAD 1:25000 apareix dibuixat entre el mas de Mor i el Carril, a la Planimetria ens fan saber que es tracta d'un tram de l'assagador d'Entre Termes (Cordel entre Términos).

Com en molts altres termes, ens trobem davant un assagador que discorre damunt mateix la ratlla i mollons que separen dos termes. 'Cordel de Entre Términos' a la Planimetria que discorre entre Villahermosa i Vistabella fins Penyagolosa i entre Xodos i Vistabella fins el Carril; després amb veïnatge amb Atzeneta aplega a la Nevera on ja davalla cap a llevant, amb un altre nom.

els Cabets¹⁴⁶

CART. Vis. 1:25.000 els Cabets

Tormos desiguals, semblants a les Aueletes de Cinctorres, o als diversos 'frases' que esmenta J.Lluís Viciano (Berig-abril 2011) en el camí de l'Albagés, davall del Pinet. Sentit metafòric de cap, per similitud formal.

Carrer sense Cap TU

Carrer, atzucac, que va des de la Plaça a la murada del Castell. Al C1 "Calle

¹⁴⁶ el Cau del Cabet (*Finestrat, Orxeta*)

Sincabo".

Cotxeres del carrer Sense Cap TU

Carrer Nou, 14 i 16

CAPITÀ

Capità, que va ser, de la Guàrdia Civil. A la veïna Benassal trobem *la Capitana*.

Casa del Capità Casa d'Honòrio, Casa de l'Alfarder de Baix

'Nório'. Capità de la Guàrdia Civil, nascut a Vistabella i fill d'Eloi i era barber. Té dos germans més. Casa de l'Alfarder de Baix.

Maset del Capità

A l'eixida del poble, dalt del tossal del Muro. Un fill del poble que és capità de la guàrdia-civil. Potser es relacione amb el de l'Alfarder.

CAPOLL

Capoll ha estat el malnom de la família. Una variant per a cadascun dels esmentats és 'del Mas de la Torta', a la Vallussera. Els dos germans han estat informants nostres: Manolo Capoll, de la Vallussera, Joan, del Collado.

el Barranc de Maria de Capoll

Artigues que hi ha a banda i banda del barranc de la Galera. Observem com el genèric veí (barranc) bateja les heretats.

Caseta de Maria de Capoll

Caseta de monte al barranc de Maria de Capoll, vora el pas del Mas del Garrido.

Casa de Capoll TU

Capoll la va passar a Taudora. Davant la costereta del Carrer Roser. Carrer del Mur, sud.

Casa de Joan de Capoll TU

Raval de Sant Roc.

Casa de Joan de Capoll TU

La costereta de l'Hospital.

Casa José de Capoll TU

La costereta de l'Hospital.

Casa de Manolo Capoll TU

Carretera de Sant Joan.

Caseta de Joan de Capoll TU

Caseta de pedra seca i teula amb porta ampla per tancar la muleta, davant els quadrons de la Torreta.

Pallissa de Capoll (germana)TU

L'Hospital.

CAPOTE¹⁴⁷

Mas de Capote

CART. PLANI Casas de la Masía de Capote CAD Casa de la Mª de Capote 569-1931 C³s de la Mª de Capote 569-1977 Masía de Capote 569-25000 Casas del Capote CMA Masía de Capote 569 (4-4) ICV Mas de Capote 964 569 (4-4) 1:100.000 Masía de Capote

En l'actualitat hi viu el nostre informant, Otilio, que prové del mas de Gil en una casa de la dona: Casa de Felomena, vivia Serafí el Curro; Casa de Pedro (2), Casetes de l'Auela Pastora, casa del Xaparrero, la casa de Felipa.... 12 cases en total 'Com a la era un planter de tomateres' (molt apretats). Cada casa tenia un raberó, 7 o 8 ovelles 'cadú'... i a pasturar a la Vall. En la meua vida n'he

conegut només 3 de veïns. Si collíem 4 grans de blat mos feien donar-lo al 'cupo'... Los maquis...hi havia un quartel de la GC ahí.. Èpoques en les que es passave fam.... Tot estave sembrat com si fóra...que te diré jo...Un jardí de València.

Són molts els topònims recollits en aquestes contrades però pocs s'acompanyen de l'especificatiu 'del Mas de Capote'. Aquesta circumstància ens fa pensar en la perspectiva de l'informador que obvia el mas on viu.

Fita de Coromines

Capóte, Mas de – veïnat al peu SE. De la Serra del Bói, des de la qual hi baixa un barranc que parteix de l'E. de la cota 1271, i acaba per afluir a la Vall Ussera no gaire més amunt del Forcall, 80.13; IGC 27X20 ho corromp en Capone (-potser d'un

mossàrab kapûti 'cap-gros', 'caparrut', deriv aràbic d'un equivalent mossàrab del cat.cabot, cabota, 'cap gros', cf.als cast.dial.camoto, camota, DCEC I, 560a4ss. -)

Barranc del Mas de Capote

Barranc de la Pinella, Barranc del Mas de la Serra

CART. ICV Bco. del Mas de Capote 592 (4-1)

La variant 'barranc del Mas de Capote' no és majoritària sinó una solució cartogràfica de l'ICV. Pel nord del mas davalla un altre que tampoc assoleix aquest nom sinó 'el Barranquet'.

Pouet de Capote

Pouet del Barranc

Dins el barranc de la Pinella, no lluny del tancat revolt de la pista.

Caseta de Pedro del Mas de Capote TU

Camí Raval de Sant Roc.

Casa de Sidério del Mas de Capote TU

Carrer Roser, 5

CAPUTXERES

Les Caputxeres la Caputxera

CART. ICV les Caputxeres 592 (3-1)

Vora la creu del Mericano. En diverses escriptures de finals del XIX apareix com 'partida de Capuchera' en singular. Potser faça referencia a la forma del tossalet o al fet que estroba farcida de casetes de pedra seca, encaputxades.

CARAJALES

Cognom, possiblement provinent de Carvajales. Carvajal equival a rebollar; recordem el *carvalho* o roure gallec.

Caseta de Carajales [karaxáles]

Cirers bords de Victòria, caseta d'Antolina, al Pla

CARBO

Barranc del Carbo

CART. PLANI Bco del Asevar CAD Bco del Asevar 592-25000 Barranco del Asevar-I ICV Barranc del Carbo 592 (2-2) Vis. 1:25.000 Barranc del Carbo.

Penetra en Villahermosa després d'haver replegat aigües del mas Roig (foto) i del tossal de Càndida. Aquest barranc és dels pocs que no va cap al Montlleó, altrament aboca al riu Carbo i més tard al de Villahermosa, després d'haver recollit escorrims del barranc del Carrascal de la Torre i del barranc dels Morts, tots dos nascuts a Vistabella. No té res a veure amb el barranc de l'Atzevar, a pesar de la cartografia i les observacions posteriors com (Viciano-2009) que recull "l'Acebar o Abservar", segurament de la cartografia, i el fa equivaldre al barranc del Carrascal de la Torre, que, creiem, vam errar al 1:25.000 en repetir 'barranc Obscur' que es troba més a llevant. Amb tot, aquest barranc, que davalla des de Vistabella, correspondria al primer tram del que, després, a partir del 'ojal Negro' esdevindrà riu Carbo.

Carbo és el nom que rep una variant de mussol en aquestes contrades i a Bernat-2013 així ho vam fer constar, però, millor, ens decanem, ho testimonien antics documents, per un 'caro' relacionat amb 'quer', roca, tal i com ja apuntava Barreda-1999.

Caro, el (turó on s'uneixen els termes actuals de Vistabella, el Port de Mingalbo i la Vilafermosa, on hi ha masada i partida del Carbo). Segurament mossàrab relacionat amb *Quer*:

-*portum que dicitur Chera* (1243) – límit de la Vilafermosa, entre la senda de Penyagolosa i Arenós.

-*sumum de illo loco qui vocabatur Caro* (1251) *sobirà del Caro* (1384) – límit de Vistabella, entre la vall de Balasc i la serra fins el cim del Penyagolosa.

En 'Notes per a una hidrologia del Penyagolosa' (Viciano-2009) explica els diversos barrancs que conflueixen en aquest important curs que drena el massís cap al sud mentre la resta ho fa cap la Pla i cap a la Foia d'Ores.

En una de les zones les aigües d'escorrentia circulen pel barranc de la Canaleta, que s'uneix amb el de l'Acebar o Abservar, al qual també s'unirà per l'esquerra el barranc dels Morts. Ja contra el naixement del riu Carbo i al peu del cinglo Estrecho rep per la dreta el barranc de los Zapos, que descendeix del collado de las Cruces. Des d'aquest punt pren el nom del riu Carbo. Encara rep, més endavant, les aportacions dels barrancs de Marzén i de los Izquierdos, els dos per l'esquerra.

Camí del Carbo *Camí de Villahermosa* *GR-7*

Pista del Carbo *Pista de la Cambreta*

Passa des de la Banyadera per davant de la Cambreta i davalla cap a Marcén. Des de Marcén també hi ha un braç que corre cap a l'altra banda del barranc, més a l'oest.

CARBONERA¹⁴⁸

Modesto de la Carbonella, informant del terme de Xodos i alguns trams del d'Atzeneta ens comentava la desfeta de la llima Bernat, que era un gran carrascal on es 'perdien' les raberes d'ovelles, transformada en carbó.

També la seua dona, Maria de l'Hortàs recordava haver venut per aquesta finalitat unes carrasques grosses del mas. Es tracta d'accions de mitjans del segle passat.

Avui, però, tret d'algun informant que recorda haver vist qualche motle, no trobem

¹⁴⁸ Carbonera (*l'Alfàs del Pi*), Castell de Carbonera (*Beniatjar, Otos*), Hort de la Carbonera (*Corbera*), la Carbonera (*Altea, Castell de Castells*), la Carbonera de Meniu (*Vilallonga*), la Carbonera del Sester (*Vilallonga*), Llima del Castell de la Carbonera (*Beniatjar, Otos*), Morret de la Carbonera (*la Vall de Laguar*), Motor de la Carbonera (*Silla*), Ombria de la Carbonera (*Beneixama, Biar, el Genovés*), Rambla Carbonera (*Albocàsser, Ares del Maestrat, Benassal, Culla, la Serra d'en Galceran, Vilar de Canes*), Barranc de les Carboneres (*Alcoi, Picassent*). Camí de les Carboneres (*Betxí, Catadau*), Font de les Carboneres (*Vilafranca*), les Carboneres (*Algímia d'Alfara, Betxí, Catadau, Lliria, Vilallonga*), Llima de les Carboneres (*Xàtiva*), Morro de les Carboneres (*Famorca*).

restes d'aquella activitat. A Andorra la Vella trobem indicacions i alguna carbonera refeta amb finalitats didàctiques. Diversos cartells ens n'informen.

A casa nostra, la toponímia, notari del paisatge, una vegada més ens reporta diversos exemples també als pobles veïns: A Xodos, la Carbonella i les Carboneres; a Benafigos, pas de la Carbonera; bancal de les Carboneres; a Culla, rambla Carbonera i a Benassal, vall Carbonera.

la Carbonera

Paratge de la lloma Plana, on hi hauria aquesta activitat

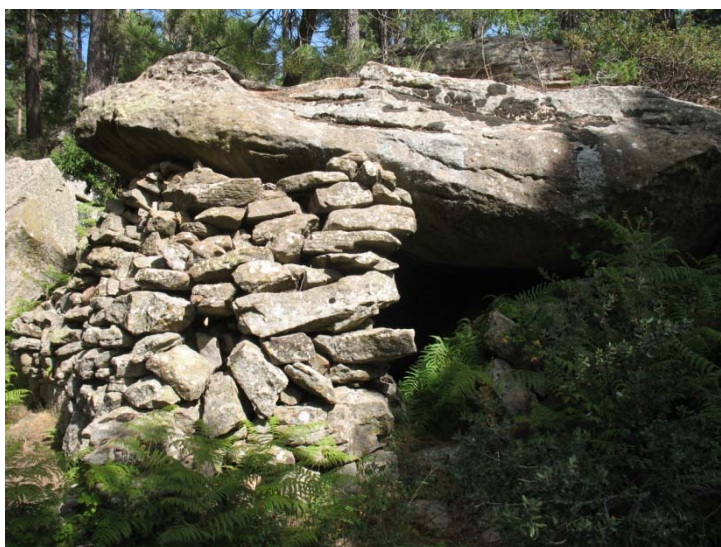
Barranc de la Carbonera

Barranc que aboca a la Teixera des del nord de la lloma Plana

Cova de les Carboneres

Coveta dels Carboners

No lluny de la portera del Llop (foto). La variant 'dels Carboners' apareix anotada al mapa de Roncero-1999, i faria referència a aquells que composaven les carboneres, a l'ofici.

les Carboneres

A la solana del Mas de Gual, dalt de la Riba Bona. El nostre informant, que navega amb la rabera aquestes contrades, hi ha conegut algun motle.

CARDERAL

l'Artiga del Carderal Mas de Pessetes de Dalt, Mas de Colltort

[lartíyalkarderál]

Carderal, col·lectiu de carderes, cards. El P-25000 el situa, erròniament, vora el mas de Peris.

CÀRIO¹⁴⁹

Càrio, casa de

Al mas de Capote, una de les 12 cases. Hipocorístic de Relicàrio, de Macàrio... El nostre informant ens assegura que sempre l'havien conegut per Càrio i no en sabien altre nom.

CARLOS¹⁵⁰

Als pobles veïns trobem exemples amb el mateix antroònim, ja castellanitzat: *caseta de l'Auelo Carlos*, *caseta de Carlos del Correu i pou de Carlos del Correu*, a Atzeneta; a Xodos, *artiga de Carlos*. En cap dels pobles veïns trobem un exemple amb 'Carles'

Maset de l'Auelo Carlos *Maset del Coronel*

A llevant del mas del Bord.

Casa de Carlos

Al mas de Cabedo

Venta de Carlos

CART. PLANI Venta de Carlos CAD Venta de Carlos IGC592-1949 Venta de Carlos 592-25000 Venta de Carlos-II

CARME¹⁵¹

Si bé ha restat Carme per parlar de la mare de déu o de la festivitat, tal i com veiem els topònims de les comarques del nord recollits al corpus, els noms trobats a la zona alternen entre el castellanitzat Carmen i el diminutiu Carmeleta, tots dos provinents d'aquell topònim israelià karmel o al-Karem, amb un significat semblant a 'jardí'.

Artiga de Carmeleta-1

Vora el GR-7, prop dels Cauets. Es tracta d'una artiga situada al capdamunt

¹⁴⁹ Mas de Càrio (*la Vall d'Alba*).

¹⁵⁰ Quins d'aquestos casos responen a Carles i quants a Carlos? La normalització atén uns casos i uns altres no. Des d'un pdv d'estudi de la llengua històric i dialectal, aquestes correccions ens porten a confondre la realitat. Apuntem només els exemples de les comarques del nord. Caseta de Carles (*Llucena*), Corral de Carles (*Morella*), el Tancat de Quico Carles (*Tírig*), Mas de Carles (*la Vall d'Alba*, *Llucena*, *Morella*), Molí de Carles (*Vilanova d'Alcolea*), Penyes de Carles (*Alfondeguilla*), Toll de Carles (*Llucena*).

¹⁵¹ Camí Vell del Carme (*Onda*), Canto de la Font del Carme (*Sorita*), Convent del Carme (*Onda*), el Carme (*l'Elia*, *Onda*, *València*), Ermita de la Mare de Déu del Carme (*Cervera del Maestrat*, *Elx*), Església del Carme (*Borriana*), la Rota del Carme (*Cinctorres*), Pou del Carme (*Onda*, *Sant Rafel del Riu*), Toll del Carme (*Onda*), Toll de Carmeta (*Llucena*).

d'un tossal.

Artiga de Carmeleta-2

Dalt de la creu del Mericano. Hi és la caseta. I diversos bancals on vam poder escoltar algunes informacions de Clara Rosa del Mas de Gual . Cal vore si es tractat de l'Auelo Roig que ens deia el tender.

Caseta de Carmeleta¹⁵²

Als bancals del Fontanal, caseta del tender.

Morros de Carmeleta

Morros és el genèric emprat per esmentar els tormets o cantals que ressalten aquest tram situat prop de la roca del Corb. En la foto apreciem el 'morros' i, al capdamunt i darrere, l'ermita del Calvari.

La Granà de Joan de Carmeleta

Dalt de la Granà, al capdavant de les ombries de l'Alforí. Vegeu la Granada

Artiga de Joan de Carmeleta-1

Vora el camí de Culla, dalt de l'artiga de Paco el Correu.

Artiga de Joan de Carmeleta-2

Veïna del mas de l'Hostal.

Pouet de Carmeleta

Tancat de Carmeleta

Bancal de Carmen

Dins els Bancals del Poble. Entre la rambla i el Quadró del Mas de Collet o Quadró de Baix

Ombrieta de la Tia Carmen

Entre l'Ombria del Pla de la Creu i la Solana del Jauguet

Casa de Joan de Carmeleta TU

Carrer Malcuinat, 3

Tenda de Joan de Carmeleta TU Tenda de Carmeleta

Plaça del Dau, 4

Tenda de Carmeleta TU Tenda de Joan de Carmeleta

Plaça del Dau, 4.

¹⁵²Casa de Carmeleta (Almàssera).

Casa de Paco de Carmeleta TU

Dóna a la Plaça, germà del de la tenda. Ha juntat dues cases, una per carrer .
Carrer de la Presó, senar

CARNISSER

Casa del Carnisser Casa de Valeriano, Casa Folc

Carnisseria situada a la Plaça, carrer Major.

CARRASCA

Per a les generalitat de l'arbre veieu Fitotoponímia. Pel que fa als nombrosos exemples del Corpus Toponímic Valencià, mostrem només un exemple de cada variant¹⁵³ Als pobles veïns també la carrasca bateja, amb diversitat formal, molts topònims; valga com a mostra:

Culla: *la Carrasca* (la més gran de la península Ibèrica) *mas de la Carrasca*, *mas del Carrascal*, *mas del Carrascalet*, *racó del Carrascot*. El cas de Culla ens serveix per comprovar la varietat de sufixos emprada per diferenciar els masos.

Mosquerola: *los Carrascales*.

Atzeneta: *mas del Carrascal*, *mas del Carrascalet*, *les Carrasquetes*, *carrasca del Pla del Regall*.

Xodos: *mas de la Carrasca*, *mas del Carrascal*, *la Carrascosa*, *pla de la carrasqueta*, *les Carrasquetes*.

Benafigos: *ombria del Carrascal*, *carrasca de Camao*.

Benassal: *foia de la Carrasca*, *el Carrascalet*.

Villahermosa: *mas de la Carrasca*.

El Carrascal Mas del Carrascal

CART. PLANI Masía del Carrascal CAD M^a del Carrascal ICV Mas del Carrascar 1180 592 (3-2) 1:25.000 Mas del Carrascal

¹⁵³Alt de la Carrasca (*Pinet*, *Quatretonda*), Assagador del Carrascal (*Culla*), Alt del Carrascalet (*Beneixama*, *Castalla*), los Carrascalets (*Rosell*), els Carrascals (*Balones*, *Bell-lloc*, *la Salzadella*, *Morella*, *Quatretondeta*), la Carrascosa (*la Font de la Figuera*, *Xodos*), el Carrascot (*l'Olleria*), les Carrasquelles (*Vilafamés*), la Carrasquera (*Torrent*), Camí del Carrasqueral (*Albalat de la Ribera*, *Carlet*), la Carrasquereta (*Riba-roja de Túria*), Altet de les Carrasques (*Alcoi*), Alt de la Carrasqueta (*Castalla*), les Carrasquetes (*Atzeneta del Maestrat*, *Estivella*, *Moixent*, *Relleu*, *Xàbia*).

Raimundet n'és avui l'amo. Prop del mas de Peregrí, al Pla Amunt. Hi havia dos veïns: Maria Rosa Bou i Julian Salvador Vicente n'eren els pares de Raimundo. L'altra casa era de Ramon i Benito. Aquest mas té una cisterna que replega les aigües de la teulada i conté un llavador i un abeurador. El mas té dos eres, pallissa, corral, forn...

Artiga del Carrascal *Artiga del Mas del Carrascal, l'Artiga*

Conjunt de bancals que puguen des de les eres del mas del Carrascal en amunt. La darrera denominació, l'Artiga, correspon a l'emprada pels masovers del mateix mas del Carrascal.

Basses del Carrascal *Basses del Mas del Carrascal*

Dues basses dins la serrada de llevant però que hi poden abeurar el bestiar dels dos veïns. Al mas del Carrascal.

Camí del Carrascal

CART. PLANI Cº del Carrascal, Cº del Carrascal CAD Cº del Carrascal

Forma una cella que es desvia del camí del Puerto partint de les Creus i torna després al camí passant pel pou del Carrascal.

Clots del Carrascal *Clots del Mas del Carrascal*

Els clots es troben a llevant del mas, dins el Pla.

Eres del Carrascal *Eres del Mas del Carrascal*

“L'una de prat i l'altra de llosa” Apreciació feta per Raimundet que ens aclaria que si bé una era es trobava enllosada, l'altra era terra aplanada pel rulo o piló i que solia cobrir-se d'herba, de prat.

Pista del Carrascal *Pista del Mas del Carrascal*

Entra des de la pista del Mas de Monfort i coincideix un tram amb el camí de Sant Joan.

Pla del Carrascal *Pla del Mas del Carrascal*

Bancals de davant del mas que s'inclouen en el Pla d'Amunt

Pou del Carrascal *Pou del Mas del Carrascal*

Antic pou situat entre les antigues carrasques. Prop hi ha l'altre pou per abeurar els matxos, el pou de Baix.

Prat del Carrascal *Prat del Mas del Carrascal*

Vora les eres

Serrades del Carrascal *Serrades del Mas del Carrascal*

CART. ICV el Carrascar

Dues serrades, separades per una sola paret. Potser antigament fóra només una serrada. Cadascuna correspon a un veí del Mas del Carrascal. Hi trobem dos basses i hi ha una fita amb dos filloles que marca la separació dels veïns perquè s'ha deixat un passet per a l'accés a les basses que es troben dins la serrada sud.

Servera del Carrascal *Servera del Mas del Carrascal*

Bona soca, vora el camí que, des del mas, empalma amb el camí del Puerto

Sorts del Carrascal *Sorts del Mas del Carrascal*

Els clots es troben a llevant del Mas.

Tancat del Carrascal *Tancat del Mas del Carrascal, el Tancadet*

Entre les carrasques del Pou i el mas del Carrascal, vora la pista d'entrada al mas.

Foia de la Carrasca-1

Dins el mas de Gual, davallant del Fiteral cap a la pista del Mançanar, fins la paret que tanca el mas

La Carrasqueta

Carrascalet veí del Fiteral, al mas de Gual. Bancal amb unes carrasques.

Foia de la Carrasca-2

Pegada a la foia de l'Albagés.

El Carrascal

Davalla de l'Albagés de Baix cap a la Cova Tena.

Bancal del Carrascal

Entre el carrascal del Mas Vell i el camí del Boi.

Clot del Carrascal

Darrere les pallisses del mas, a la Torre de Martines

Tossal del Carrascalet

CART 1:25.000 Vistabella Tossal del Carrascalet.

Es tracta del carrascal de la Torre Mosquit i del Mas Roig.

El Carrascalet *Tossalet de Dalt*

Entre la Caseta i el mas de Boira, a la serra del Boi.

El Carrascot

Serrada situada dalt de la serrada del Mas del Mig.

Casa d'Emilia del Mas del Carrascal **TU**

Raval de Loreto, 28.

CARRERÓ¹⁵⁴

A banda del exemples apareguts al CTV, als pobles veïns trobem exemples de carreró com a específicatiu; com a genèric i sobre la seua significació vg. Genèrics. Benassal, *els Carrerons*; Culla, *volta de Carreró*; Atzeneta, *bassa del Carreró*; Xodos, *bassot del Carreró*.

Bancal del Carreró

Vora el carreró del Mas Cremat. Hi té la vinya el nostre informador.

Bassot del Carreró

Vora la pista que discorre per la continuació del pas de Celades, cap al mas de Toni, davall del mas de Gascó. L'eixut 2014 la vam trobar com apareix a la fotografia, la qual cosa va ser aprofitada per netejar-lo en bona lluna.

CARRIL¹⁵⁵

Arasa (1986, 41) l'esmenta com apel·latiu de carretera o carrilada, com a referència general a un camí; així ho entenem també i, per tant, hauríem d'entendre *camí del Carril* com una tautologia, tot i que els informants actuals no relacionen 'carril' sinó amb el tossal. A més dels tres termes que hi conflueixen, Xodos, Atzeneta i Vistabella, també el veí Benassal coneix *els Carrils*.

El Carril

CART. PLANI Carril CAD Carril IGC592-1949 Carril 592-25000 El Carril-II ICV el Carril 1199 592 (3-2) 1:25.000 Vistabella el Carril 1198

Separa els termes de Xodos, Atzeneta i Vistabella. Al capdamunt hi trobem el molló dels Tres Termes. DECAT vol. II 596

Camí del Carril

Vg Bernat-2000. Va des del mas de

¹⁵⁴ Bancal del Carreró (*Llucena*), Camí del Carreró (*Sant Mateu*), Camí del Carreró d'Alzira (*l'Ènova*), Collado del Carreró (*Alfauir, Castellonet de la Conquesta*), el Carreró (*Finestrat, Ròtova*), Extramurs del Carreró (*Vinaròs*), lo Carreró (*Sant Mateu*), lo Carreró de la Canal (*la Salzadella*), Mas de Carreró de Baix, mas de Carreró de Dalt (*les Coves de Vinromà*).

¹⁵⁵ Camí del Carril (*Ador, Alfauir, Alginet, Benigànim, Gandia*), Carril de Boquilla (*Moixent*), el Carril (*Atzeneta del Maestrat, Lliria, Palma de Gandia, Vistabella del Maestrat, Xodos*), Pla de Carril (*Relleu*), Pla del Carril (*Agullent*).

Morratges fins el molló dels Tres Termes, on entra en el terme d'Atzeneta, d'on mou la pista del carril. **Ombria del Carril**

Ombria del tossal, tota ja dins el terme de Vistabella, entre el capoll del Carril i la Selleta (quadrant superior dret de la imatge). Es correspon amb l'aiguavessant nord i als seus peus troba el pou de la Vaca.

Pista del Carril

Entre el molló del Tres Termes i la pista de la Nevera.

CARRO¹⁵⁶

A la veïna Vilafranca *Mas del Carro*, a Benassal, *camí del Carro*, i a Villahermosa, *barranco del Carro*. L'ús del carro no és tan general com a les zones de la Plana, comprensible si tenim en compte l'orografia. Amb tot, el Pla sí que ho possibilitava però ha estat més usual l'ús del matxo.

Portera del Carro

Portera del mas de Gual on parteix la pista que va cap a l'Atzevar de la del Mançanar. La seua etiologia rau en el fet que seria l'únic lloc d'accés amb un carro; la resta eren camins que no ho permetien. De fet, avui, hi trobem la pista d'entrada al mas.

Camí de les Carretes

Zona del pi de la Fulla. Per on abans baixaven carretes carregades de fusta fins a Sant Joan.

CARTERO¹⁵⁷

Val a dir que existeix una diferència entre 'el correu' persona que recollia les cartes i les pujava al poble, i aquest 'carter' que sembla un ofici més urbà i recent. De fet, el cartero és el malnom de qui va ser alcalde i treballava a Castelló, a Correus. El correu de Xodos, per exemple, recollia les cartes a Atzeneta i pujava cap a Xodos, al temps que les repartia pels masos.

Artiga del Cartero

A l'ombria del Barranc Consell, davallant de l'Eriçal.

Casa del Cartero del Poble TU

Ara és d'una filla de Berto, que ja fa anys que va morir i la va comprar a un masover que l'havia comprat al cartero. Carrer del Forn Vell, 8.

CASA

Estalviem reproduir el llarg llistat que aporta el CTV dels termes casa, caseta, casella... Ens fixem, això sí, en els exemples que, en els seus especificatius o com a topònims, ens aporten els pobles mitgers amb Vistabella:

¹⁵⁶ el Carro (*Tales*), Lloma del Carro (*Castalla*).

¹⁵⁷ Alt del Carter (*el Pinós*), Caseta del Carter (*Alginet*), Horta del Carter (*Llucena*).

Culla, Benassal, Xodos i Atzeneta compten amb sengles masos batejats com *la Casa Nova*, *la Casa Nueva* al Port; Mosquerola ens regala *las Casicas*; Benafigos coneix un *collet de la Caseta Roja* i Benassal, a més de *la Caseta*, *la Casassa*.

La casa, com element referencial del mas, bateja molts indrets i, en el cas del mas de Mor, serveix com a referent de diversos topònims dins un ordre locatiu al voltant de la casa: davant, *detràs*, baix.

Bancals de Casa-1

Referits a bancals situats al mas Roig, els trobem a l'altre aiguavessant del collet, vora el mas mirant cap a Villahermosa. Hi ha un segon grup de bancals del mateix mas, situats entre el collet del Mas Roig i les Foietes, amb el nom de bancals del Mas Roig. Aquestos, que també ho són, per trobar-se més prop de casa són així coneguts.

Bancals de Casa-2

Bancals de llevant del mas del Collet, on hi ha l'hort i la bassa (foto).

Bassot de Casa

A la Cambreta trobem dos bassots, un més proper als casalicis; l'altre, dins el mas, però allunyat de casa, bassot de la Cambreta.

Tancat de Casa

Al mas de Capote, vora la pista

Bancal de Detrás de la Casa

Bancal veí de l'entrada del mas de Mor. Primer del seguit de sis que davallen per l'oest del mas.

Pinar de Baix de Casa

Pinar que, des de la casa del mas de Mor, davalla cap al barranc de l'Avellanar. (foto)

Pinar de Davant de Casa

Sud-oest de la moleta del Mas de Mor.

Tossalet de Damunt de Casa

Apèndix del tossal de l'Alforí que mira a ponent i serveix d'ample mirador. Hi trobem l'alvenc de l'Alforí.

Foia de Davant de Casa

A l'Alforí, a migdia del mas davalla fins els bancals de la Font.

Bancal de Davant de Casa

Entre les pistes que voregen la casa i la pallissa, al mas de Baix.

Bancal de Detràs de la Casa

Bancal nord del Jauguet, al capdamunt del barranquissó que va al barranc de la Cova de l'Aigua.

La Caseta

Mas menut situat entre el mas de Campos i el mas de la Boira, vora el camí de Culla. Hom hi ha conegut només un veí. " s'haurà fet fa 100 anys".

També a Benassal, ben a prop del Montlleó, davant la nostra Miraveta hi ha un mas amb el mateix nom, la Caseta.

El Pinar de Caseta

CART. ICV Pinar de Caseta 592 (3-1) Vis. 1:25.000 Pinar de Caseta

Entre la lloma del Mas de Peris i els Freginals del mateix mas hi ha un pla on aboquen diversos carrerons i passos. No s'hi coneix pinar ni caseta a no ser que siga la de la Lloma.

Les Casiques¹⁵⁸

Entre els bombers i la nova urbanització

Camí de les Casiques Camí de les Casetes

CART. PLANI Cº de las Casicas CAD Cº de las casicas

Mou de l'actual carretera de Vistabella a Sant Joan, a l'altura del creuament amb la carretera del Puerto i aplega al camí Real de Mosquerola, a l'artiga del tio Modesto.

Caseta de Filomena de la Casica

Casa Nova, ombria. Curiós microtopònim que aplega, a través del genèric i el malnom antroponímic, caseta i casica, amb dos sufixos diminutius d'origen divers.

CASTELL (Vg. Castell a Genèrics)

Són nombrosos els exemples del CTV però no sabríem distingir els orònims dels arquitectònics, per la qual cosa mostrem aquells exemples dels pobles veïns on, com al nostre terme i tret de Vilafranca, deixen el diminutiu 'castellet' per a la formació rocosa que sembla una fortificació, mentre 'castell' assoleix l'edificació defensiva:

Culla: el Castell i els Castellet; Vilafranca: font

¹⁵⁸ Sobre el sufix aragonés veieu, dins 2.3.2.2, 'sufixos derivatius' i l'annex 5.11 'Frontera permeable i pont toponímic'

del Castell i els Castells; Mosquerola: los Castillejos; El Port: umbría del Castillo; Atzeneta: el Castell; Xodos: el Castell; Benafigos: el Castellet; Benassal: barranc del Castell, els Castellets

El Castell-1

Nord del poble, vora l'era Més Alta.

Cal recordar que Vistabella i el Boi eren, en un principi, dos termes diferents i que el Boi ja comptava amb un antic castell sarraí. En la fotografia veiem la murada septentrional del poble i, al seu capdamunt, l'accés a les eres del Castell.

Carrer del Castell

Nom oficial de la costereta.

Costereta del Castell carrer del Castell

Tram del carreró que puja des de l'Hospital fins les eres del castell i el dipòsit de l'Aigua (foto 2).

Eres del Castell

Eres situades al capdamunt del poble, vora el dipòsit de l'Aigua, que ha ocupat el centre de les eres (foto 1).

Pallisses del Castell

Eres del Castell.

Pedrís del Castell

Espai que aprofiten els vells per ser una solaneta arrecerada. Pren el nom per ser a l'accés immediat al castell, tot i trobar-se vora l'Hospital.

El Castell-2 Castell del Boi

Vg. Castell de Boi

Planillar del Castell Era del Castell

Replà i selleta existent entre el castell de Boi i la Corona. Hi havia també una era de batre.

Era del Castell Planillar del Castell

l'Ample del Castell

CART. PLANI Ample del Castillo CAD Ample del Castillo IGC592-1949 Ample del Castillo Monteleón M592-1993 Ample del Castillo Monteleón 592-25000 Ample del Castell-I, Ample del CMA Ample del Castillo Monteleón

Partida situada dalt de la font del Tilde. No sabem a quin castell o formació rocosa fa referència, potser es tracte del mas de Mosquerola conegut com los

Castillejos.

Artiga de Castells

Baix de la Moleta i la cova dels Roidos. La seua proximitat als Castelletes-2 ens fa dubtar sobre l'origen antroponímic, altrament tan raonable.

el Castellet *Castellet del Mas Nou*

Vg. Mas Nou.

el Castellet *Castellet del Mas de Salvador*

CART. PLANI Salvador ^ CAD Salvador ^

El castellet del Mas de Salvador és citat per Arasa-86 "...esquarteraments rocosos que semblen petits castells. Apel·latiu de petites fortificacions, que trobem en jaciments de l'Edat de Bronze, època ibèrica i medieval". Si hi ha molts altres que semblen castells, aquest fa referència a la segona accepció, tal i com ens contà l'informador. Arsénio ens diu que hi ha vingut gent a rascar tot açò. Segurament es tracte de restes ibèriques. El lloc s'ho mereix. Hi resta una mena de corral paretat. La vista és magnífica

el Castellet-1 *Els Castelletes*

Tossalet que ens apareix a la fotografia, vora el mas de Salvador. Entre la cova del Castellet i el carreró del Pou de Montserrat. Al seu capdamunt trobaríem les restes que, segurament, li atorguen el nom, més que no pas ser una formació rocosa d'aspecte fortificat. Es tracta, per tant, d'una excepció al fet que els diminutius cal lligar-los al sentit orogràfic.

Cova del Castellet

Arrimança menuda per a un ramat petit, prop del Mas de Salvador

Ombria del Castellet

Carrascalet emmarcat entre el bancal de les Basses i el Castellet.

Planets dels Castelletes

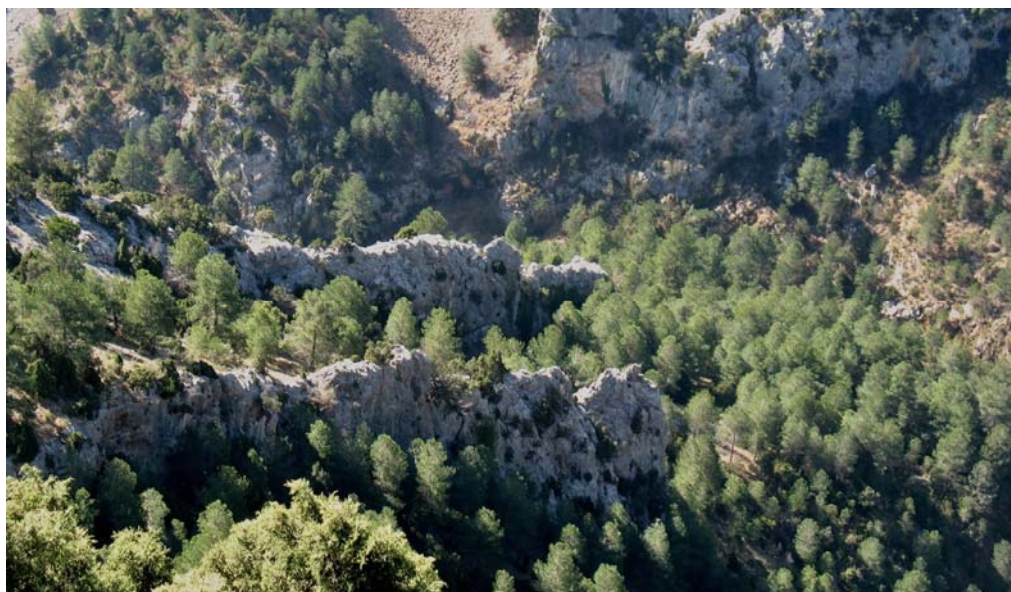
Es tracta de l'accés nord al castellet del Mas de Salvador. Hi ha diversos replanells, planets que escalen aquesta vessant.

el Castellet-2

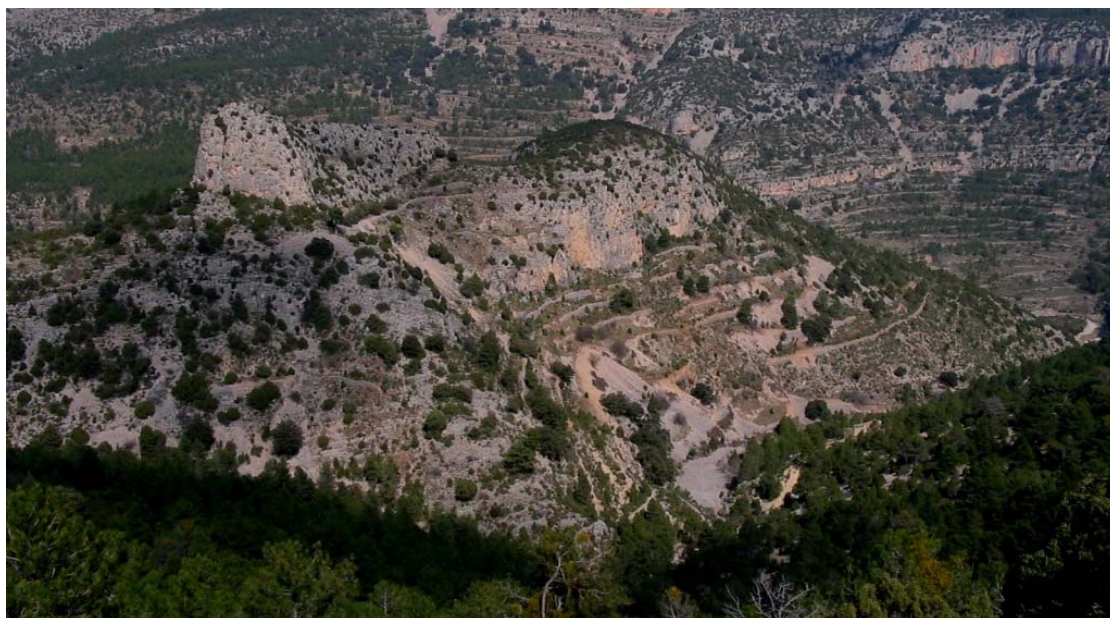
Al Montlleó, vora el Passador. La forma bateja aquesta roca-moleta-castell que suporta una volta del riu. Prop del molí Lluna. Hi ha un altre castellet semblant davant del molí Caldero.

el Castellet-3

Al Montlleó, vora el Molí Caldero, prop de la Pallisa. Cal comprovar-ho.

Els Castellets-1

Cantells diversos que pugen en paral·lel cap a la rotxa del Mas Nou.

Els Castellets-2

CART. Vis. 1:25.000 Els Castellets, 897 i 872

Tot guaitant sobre el riu Montlleó, situat com un apèndix de la Bargida, es tracta d'un tossal rematat amb dues roques que com altres relleus del terme, amb aspecte de fortificació, queden metaforitzats com a 'castell'. El plural s'adiu per la presència dels dos capitells. Al capdamunt, hom diu que hi ha restes d'un

poblat àrab. Hi vam pujar sense rematar l'expedició. Sense arribar al capdamunt, hom pot albirar diverses voltes del Montlleó entre Vilafranca i Vistabella. És ben interessant la denominació que apareix a les Visures, *castellet de Sant Cric*.

1555 E de allí va al Castellet de Sent Crich 17 **1597** E del Castellet de Sent Crich puja 37 **1615** de allí baixa al Castellet de St. Chric 115v **1634** va la serra amunt y passa per les roques Pardes. E de allí baixa per lo collet avall. Y de allí baixa al Castellet de St. Chric 198v **1658** y baixa al Castellet de St.Chrich 45 **1687** baixa al Castellet de St. Crich 64 **1715** lo collet avall y baixa al castellet de Sent Chinch 126 **1759** y baixa al Castellet de Sent Chich 22

Aquest Cric correspon a Sant Chirich, és a dir, Quirich, o Quirze, o el seu equivalent en castellà Quirze. És un màrtir d'època romana. També en parla el "Costumari català" de Joan Amades. La devoció està molt estesa pel món rural català, castellà i balear. El professor Sànchez Adell, que ens aportà la informació sobre aquest sant, desconeixia l'existència de cap Quiric a les nostres terres. L'amic Ferran Guardiola, però, ens assabentà que San Quirico i Santa Julita són advocacions de l'església de les Albaredes, a Portell. L'estudiós mallorquí Cosme Aguiló, en el seu article sobre Santacirga¹⁵⁹ en parla a bastament, tot oferint un extens llistant de topònims d'occident de la Romània, amb una dotzena trobada a Catalunya. No apareix, però, cap exemple del País Valencià. Pensem, doncs, que es tracta del Sant Quirze més meridional del nostre domini.

Barranc dels Castelletts

CART. 569-25000 Bco. dels Castelletts PP 1:25.000
Bco. dels Castelletts Vis.1:25.000 Barranc dels Castelletts

Replega aigua dels barrancs de Tena i del Collet Roig i, tot vorejant el tossal que li dona nom, aboca al riu Montlleó, davant el redondí del Molí de Cova.

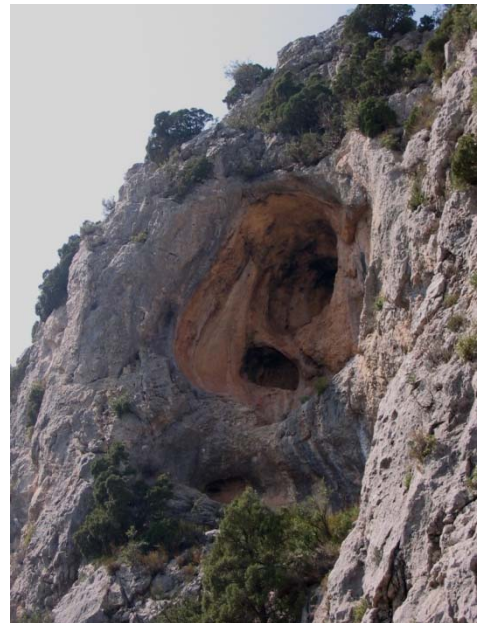
Caseta dels Castelletts Mas de Castelletts

CART. PLANI Masía dels Castelletts CAD Masia dels Castelletts 569-25000 Masía dels Castelletts.

Maset ben menut situat al marge dret del barranc dels Castelletts.

Cudols dels Castelletts /kudòls/ Cudol del Castellet

Un cantal que es parteix en dos, vora el barranc, ja prop de l'enforcall amb el Montlleó..

Entrador dels Castelletts

Braç de la Pista de la Serra que davalla cap al Montlleó, vora el Pinar de Molló

¹⁵⁹ "Aproximació etimològica al topònim Santacirga (Manacor, Mallorca)" dins *Estudis de toponímia Valenciana en honor del professor Vicenç M. Rosselló i Verger*, Editorial Denes (València 2000), pàgs. 29-37.

Forat dels Castelletes

Coveta menuda semblant al pavelló auricular, situada a la vessant est dels Castelletes (foto supra).

Els Castillejos MOS¹⁶⁰ /els kastilléxos/ i /kastillédjos/

CART. IGC592-1949 Castillejos

Tot i trobar-se ja en l'Aragó, el seu veïnatge al Montlleó, la relació amb Vistabella i els descriptivisme de les seues roques mereixen incloure'ls dins aquest apartat de 'castelletes' com a formacions rocoses d'aspecte fortificat.

Els Castillejos MOS

CART. IGC592-1949 Mas de los Castillejos M592-1993 Mas de los Castillejos Vis. 1:25.000
Els Castillejos

Es troba al terme de Mosquerola davant del Castellet del Molí Caldero i pren el nom d'uns tormos semblants a castelletes. Dóna nom també a la partida que l'envolta situada entre la penya de la Vetja i les Traveres.

Camí dels Castillejos

CART. PLANI Cº de los Castillejos CAD Cº de los Castillejos

Tot i que a la cartografia apareix com un tram del camí de Mosquerola, no del camí Real, situat al Pla, es tracta del mateix camí entre aquest mas del terme de Mosquerola i la costera de Vistabella. Sembla que entrava al nostre terme una mica més al nord de la foietta Redona.

CASTELLÓ

Castelló

CART. PLANI Pª de Castellon de la Plana Alberto Martín Castellón de la Plana 1:100.000
Morella PROVINCIA DE CASTELLÓ

Només té una presència cartogràfica i administrativa perquè, fins i tot la carretera és batejada com d'Atzeneta.

CASTILLO¹⁶¹

Castillo apareix dins Castan (2002) com un dels cognoms de ramaders transhumants vinguts de l'Aragó. Es tracta d'un cognom encara viu a Vistabella i és l'etiologia dels següents topònims.

Bancalets de Castillo

Capdavall dels Freginals.

Caseta de Castillo

Caseta de monte, de bòveda, situada al Quinyó i que va fer Damian

Tancadet de Castillo

Davall del mas de l'Hostal. Més a ponent del tancadet de Pasqual del Mas de les Foes.

CATALINA

Lloma de Joan de Catalina

Serrada de les Llomes de la Pena-roja. A la Pena-roja, damunt la lloma de Benafigos hi ha una sèrie de propietats que prenen, cadascuna, el nom de 'lloma'; una d'aquestes pertany a Joan de Catalina.

CATES

Al Port trobem *Cate* com un dels tossals importants. Solsona (2001, 65) repassa les diverses etimologies possibles: del gitano 'caté', de *cat*

Fontanella de Cates

Fontanelles del Mas de Cates

Dalt del Tarrassó. Hi mou un barranquissó, el barranc de la Fontanella. Caldrà saber si hi ha una o dues. Ben interessant el genèric 'fontanella' diminutiu de 'fontana' (vg.Genèrics)

Mas de Cates

Mas de Culiblanca

CART. PLANI Masía de Cates (Corral) CAD Mª de Cates CMA Mas de Peralta 592 (4-1) Vis. 1:25.000 Mas de Cates

Dalt del mas de Mateu, en un apèndix del pla de la Mestra, entre el barranc de la Ferreria i el de la Fontanella. Pureta, que avui viu a Barcelona, és néta de l'auelo Sidro de Cates. L'anotació cartogràfica que ens fa l'antiga Conselleria de Medi Ambient se separa uns quilòmetres de la Peralta, ja en la ratlla amb

¹⁶¹ Basseta de Castillo (*Suera*), Canyada de Castillo (*Montserrat*), Casa del de Castillo (*Mutxamel*), el Castillo (*Benasau*), el Clot de Castillo (*Sueca*), el Mas de Castillo (*Vilafamés*), Font de Castillo (*Massanassa*), Hort de Castillo (*Carcaixent*), Mas de Castillo (*la Vall d'Alba*), Partida de Castillo (*Sant Rafel del Riu*), Reguerot de Castillo (*Sueca*).

Benafigos.

CATXERULO

D'entre els diversos significats del mot (milotxa, barraca rústica i mocador negre que portaven els llauradors enrotllat al cap) ens quedem amb aquest darrer que, possiblement, cofiara el cap del masover i li atorgara el malnom. Al veí Aragó és força emprat l'esmentat mocador: **cacherulo** "Pañuelo que se ata a la cabeza" (*Endize I*, 385) o **Cachirulo**. n. Fleco ú adorno, generalmente ordinario. (*Diccionario de voces aragonesas*).

Amb el significat de caseta trobem diverses mostres al CTV amb les formes 'catxerulo' i 'catxirulo'¹⁶² A la veïna Culla trobem una cova del Catxerullo (palatalitzat) que havia estat habitada i cartografiada com a Masía del Cacherulo

Mas de Catxerulo *Mas de Llepús, Mas de Allepuz, Mas de Cachirulo*

CART. PLANI Masía del Cachirulo CAD M^a del Cuchirato 569-1931 Mª de Cachirulo 569-1977 Masía de Cacherulo 569-25000 Masía del Cachirulo CMA Masía de Cachirulo 569 (3-4) ICV Mas de Catxerulo 1090 569 (3-4)

Mas situat vora la pista que davalla, des del Quinyó, cap al molí dels Ullals. Catxerulo era el malnom del propietari. L'any 70 el darrer veí. José Gual Vicente, Colàstica Gual Vicente i la dona de José, Josefa. 2 veïns ha conegut Raimundo. L'home de Colàstica, Manolo Campos. Colàstica en va tindre 13, Josefa una. José tenia 12 ovelles i els altres 'sembraven pa passà molta fam' 'els van evacuar pels maquis'. La foto cal revisar-la

Catxerulo, Mas de – entre l'Alfarder i el Bovalar, i més precisament entre la Masia de Llätzer (Láçaro) i el Mas del Coixo, 81.14; IGC a 25X21, 1km5 al SSE del trifini amb Vilafranca i l'Estrella, a la capàlera d'un petit bq que va a parar al Montlleó (- d'on potser el sentit d'qt mossarabisme, germà del català casserola-)

Mas del Catxerulo

CART. 569-25000 Masía del Cachirulo

Apareix com la subpartida que envolta al mas homònim i pertany a la partida de l'Avellanar.

Bancal Gran del Mas de Catxerulo

Barranc del Catxerulo *Barranc del Gorgotxo*

Primer tram del barranc del Gorgotxo

Punta del Barranc del Catxerulo

¹⁶² Catxerulo de Facund, Catxerulo de Pilatos, Catxerulo de Turo (*Olocau*) Catxirulo de Cervera, Catxirulo de Doménech, Catxirulo de Guatla, Catxirulo de l'Obreret (*la Pobla de Vallbona*).

Planet vora la revolta de la pista que davalla cap als Ullals i Penyablanca

Clots del Catxerulo

Nord del mas, davall de la pista

Barranquet dels Clots del Catxerulo

Barranc que mou dels clots i davalla cap al barranc de l'Avellanar.

Coscollar del Catxerulo

Vora el barranc del Catxerulo.

Ombria del Catxerulo

El puntal que formen els barrancs del Catxerulo i el que davalla de la serrada de les Vicentes.

Ombrieta del Catxerulo

Dins la revolta de la pista del Pi de la Creu, davant del mas.

Pouet del Catxerulo

Pouet situat dins del barranc de la Foieta Fonda.

Serradeta del Catxerulo

Arriba al Solanet del Catxerulo

Solanet del Catxerulo

Lindant amb el barranc del Mas de Padilla

Maset de Catxerulo *Maset de Tomasa, el Corral de la Ribagrossa*

CATXO¹⁶³

A la veïna Culla trobem el mas *del* Catxo que suposem malnom del masover. Catxo té el significat de 'poca alçada'.

Collet Catxo

Collet pla emmarcat per una volta del riu dels Molins i la roca de la Figuera

orralet Catxo

Roca que aboca al barranc Consell i que nomina un tancadet de la Foieta Plana. Aquesta roca no és una prominència costeruda sinó més abocada cap al barranc, catxa.

El Morralet Catxo

Tancadet veí del barranc Consell que pren el nom de la roca esmentada. Es troba cobert de bosquet.

Pi Catxo

Pi antic, obert i de poca alçada que bateja aquesta falda de tossal, entre el mas

¹⁶³ el Catxo (*Casinos*), el Pont Catxo (*Quart de Poblet*), Font del Catxo (*la Pobla de Benifassà*), l'Ullastre del Catxo (*Santa Magdalena de Polpís*), Mas del Catxo (*Culla*), Molí del Catxo d'Almalafa (*Castelló de la Plana*), Lloma dels Catxos (*Catí*).

de Gual i el Mançanar. Al terme de Xodos, a la loma Bernat també hi havia un pi Catxo, en aquell cas perquè havia perdut l'ull central i creixia també obert.

El Pi Catxo

Tros de la Serradeta, al mas de Gual, que sospitosament conté un "pi catxo"

CATXURRAL¹⁶⁴

Ens trobem davant un col·lectiu botànic. Veieu l'annex Fitotoponímia.

Quadró del Catxurral

Quadró situat a les heretats de la Torre Martines (filmat) i amb l'existència d'aquest card silvestre.

CAU

Cau, com a forat o amagatall de conills, raboses i altres mamífers, es troba molt extès i present arreu del domini. Sol trobar-se lligat a 'crebadal' (veieu Genèrics).

Només esmentarem els exemples d'especificatiu d'un topònim als pobles veïns. A Atzeneta i Culla trobem sengles barrancs del Cau. A Benafigos, una subpartida coneguda com los Caus.

Els Caus-1

Riscles i crebadal que se situa entre el collet de l'Auela Manuela -part més alta- i el cap de ponent de la Solaneta. Dóna nom al pas que volta, per ponent i migdia, la Solaneta.

Carreró dels Caus

CART. PLANI Cº Bobalar **CAD** Bobalar

Des del carreró Ample davalla cap al migdia i volta l'heretat de la Solaneta fins el pas del Mas de Celades. La retolació que ens apareix a la cartografia ens sembla desencertada.

Riscla dels Caus

Capdamunt de la heretat de la Solaneta.

Els Caus-2

A l'ombria del Barranc de Prussiano

Els Cauets

¹⁶⁴ **Cachurrera** apareix al Endize I, 387 com a 'cardo silvestre' *Arctium minus*. El trobem com a topònim a Berrueco i Lagata (Aragó).

Crebadal situat vora les Escaletes, tot davallant cap al riu del Molinet.

CAVALLS

A banda de moltíssims exemples arreu del domini, anotem la veïna coveta dels Cavalls, a Culla. (V. Zootoponímia)

Granja dels Cavalls [gránxa] *Finca dels Cavalls*

Al pla d'Amunt, entrant al mas de Gual. Es tracta d'un espai recent, dels darrers vint anys, dedicat a la cria i guarda de cavalls.

El genèric resulta ben interessant perquè ha assolit la velarització pròpia del castellà mentre la Granja, mas del Boi, manté el so palatal.¹⁶⁵

CEBA

Malnom de Paco.

Artiga de Paco Ceba

Vora el collet dels Racons.

Caseta de Paco de Ceba

Una de les casetes de la solana de l'Alforí.

CELADES

Celades és un cognom conegut que té un origen toponímic, a l'Aragó. Es tracta d'un poble, mitger amb Terol. A més de Vistabella, també el trobem a Benassal, mas de Celades, i a Culla, caseta de Celades. A Barreda/Peraire-1999, ens parlen de l'origen antroponímic, del cognom del llogater, Joan Celades, cap al 1730. El nostre mas de Celades té un origen semblant, amb referències més antigues, tal i com ens apareixen a les Visures:

1555 en la terra de Jaume Celades 12 **1615** Jaume Celades fong trobat en frau per llaurar en la terra de herbatje 117 **1687** en les heretats de Pere Selades 67 **1687** en dos sorts de Joume Selades 67 en la sort de Jaume Selades 67

L'amic i toponimista Josep Miquel Ribés, tot revisant l'arxiu de l'Alcora, ens va trametre aquest text on trobem un Seladas, que creiem relacionat amb els nostres Celades, amb la tasca de proporcionar mensualment 120 taules de fusta per a la fàbrica del Comte d'Aranda.

1734-01-01, l'Alcora. Blas Ortells. AM/FPNA (Arxiu Municipal. Fons de Protocols Notarials de l'Alcora). C16, L43, f2v-f3r.

Transcripció: [f2v] En la Villa de Alcora al primero dia del mes de enero de mil / sett^{os} treinta y quatro años Miguel Carrera, Luis Peris, Blas / Liberos, Manuel Juan Monfort, serradores, y **Vicente Sela- / das** Labrador vezinos de la Villa de Vistabella, y de presen- / te en esta Villa de Alcora estantes (a quienes Yo el es^{no} / doy fee conozco) [...] otorgan, y conocen que se / obligan por tiempo de un año a serrar y conducir a la Real / fabrica de loza que tiene el Exmo Señor Conde de Aranda / en esta su villa de Alcora, ciento y veinte tablas en cada un / mes según y

¹⁶⁵ Ja ho vam tractar a Bernat, J. / Guardiola, F. (2014).

como es estilo en dicha fabrica y por precio / cada una tabla de veinte y tres dineros moneda / corriente. Y siendo presente Dⁿ Manuel de Molina Di- / rector mayor de dicha fabrica se obligo a pagar dichas / tablas a dicho precio por dicho tiempo. Y para cumpli- / miento de lo dicho obligaron sus personas y bienes [...] / [f3r] Y de los otorgan- / tes lo firmo Dⁿ Manuel de Molina, y por los que dixen- / ron no saber uno de los testigos que lo fueron los Liz^{dos} Agustin Mascaros y Christoval Bernad Pbro de esta dha / Villa de Alcora vezinos. / Mⁿ Xhristobal Bernat testigo / Ante mi, Blas Ortells es^{no}.

Celdrà-2002, 242 ens parla de l'etimologia de diversos topònims Celada i Celades de la península

Llámanse también así, en plural o con anteposición de artículo, distintos lugares leoneses, asturianos, turolenses, etc., en unos casos por lo escondido del lugar; en otros por ser ricos en caza. Participio pasivo del latín *celare* = 'ocultar, esconder', en el sentido cinegético de punto de observación y de tiro para el cazador.

Mas de Celades [saláes] i també [salájs]

CART. PLANI Casas de la Mª de Celades, Pajar, Casa, Balsa 569CAD Casas de la Masia de Celades, Pajar. Celades, Casa IGC592-1949 Casas de la Mª de Celades M592-1993 Casas de la Masía de Celades 592-25000 Masía de Celades-II CMA Casas de la Masía de Celades 592 ICV Mas de Celades 1140 592 (3-1) 1:100.000 Casa de la Masía de Celades

La presència constant a la cartografia diversa ens parla de la seua importància. Com apreciem a la fotografia, es tracta d'un conjunt de cases situades als Bustals amb les heretats al pla d'Avall. Ximo en recorda vuit, de veïns. Té 3 eres: la de Dalt, del Mig i la de Baix. Hi ha dues cases noves, una d'Amadeo, germà de Basílio del Mas de Collet.

Cela(d)es, Mas de – veinadet al NO.del poble, i al nord del Pas de la Torre, cit entre qt i el Mas de Toni, 22X19, 79.9; 22X18: a uns 3 kms.de Vistabella

Sanhauja-2005 ens parla de la casa antiga del mas.

“Es una de las viviendas más antiguas que forman este grupo de masías. Actualmente está dividida en tres cuerpos, por razón de la herencia. La masía está atravesada por una sola viga de sustentación, de madera, de unos doce metros de longitud.”

Mas de Celades

CART. PLANI Celades CAD Celades

Subpartida esmentada per la cartografia.

Bassot del Mas de Celades

Vora el tancat

Camí del Mas de Celades

CART. PLANI C° Mas de Celades CAD C° Mas de Celades. C° del Mas de Celades

Entre la creu del Mericano i el pas del Mas de Celades, després de creuar la Rambla.

Coscollar del Mas de Celades

Vora el carrascal d'Arnau

Pas del Mas de Celades

CART. PLANI Paso del Mas de Celades CAD Paso del Mas de Celades

Des de la carretera del Pla fins el mas (foto).

Passet del Mas de Celades

Llarg assegador que rep aquest nom en passar pel mas de Cabedo

Pou del Mas de Celades

Dalt de la casa nova, al sud-oest del mas

Sorts del Mas de Celades

Conjunt de sorts allargassades que van del mas fins la rambla del Pla. Ja les trobem, així definides, a les visures de 1687

1687 en dos sorts de Joume Selades 67 en la sort de Jaume Selades 67

Tancat del Mas de Celades

Entre el mas i les seues sorts.

Casa Amadeo del Mas de Celades TU

Aquesta casa, que va ser forn, pertanyia a Alvaro-plana- l'Espino i la va comprar Madeo del Mas de Celades. Carrer Roser, 6.

Casa de José del Mas de Celades TU

Sud de l'Ereta, al carrer del Matadero o de la font de Baix, davant la cotxera d'Eduardo. Font de Baix, 5.

CELESTINO¹⁶⁶

Al veí Xodos trobem diversos topònims, barranquet, font i mas, del Tio Celestino, que apareix al Corpus com a Celestí. Potser el nostre Celestino, per la proximitat al terme de Xodos, es tracte del mateix masover.

Artiga de Celestino

Vora la Pista del Pla de la Creu a la Banyadera, quan toca les parets del Mas de Sanaüja.

CEMENTERI

El Cementeri

CART. PLANI Cementerio CAD
Cementerio

A ponent del poble, a l'ombria del tossalet del Calvari. S'acompanya de l'ermita de Sant Antoni. En la romeria de Sant Joan hi fan una parada.

Ermita del Cementeri

Ermita de Sant Antoni

CENTENAR¹⁶⁷

El Centenar

Heretat amb 40 o 50 jornals que s'extén entre la rambla del Pla i el tancat del Mas Vell. Potser antigament, el nostre informant no ho recorda, s'hi 'culturara' sègol, centeno en la parla local.

A Benassal hi ha un bancal del Centeno, ja documentat al 1597. Al veí Xodos trobem el Mill, amb significació semblant per a un altre cereal.

CERRADO

el Cerrado [el seráo]

CART. Vis. 1:25.000 el Cerrao

Allargassada serrada que aplega a la serra de la Batalla des dels hortets de la

¹⁶⁶ Casa de Celestí (*Guadassuar*). Potser siga Celestino.

¹⁶⁷ Barranc del Centenar (*Vilafamés*), Camí del Centenar, Casa del Centenar (*Moixent*).

Corralissa. Es troba dividit en parets interiors. Hi vam fotografiar alguna gatera preciosa. Hi resta palesa la influència de l'Aragó, ben proper.

Trobem una *Loma El Cerrado* a Dos Aguas¹⁶⁸

CERVELL

Una de les accepcions de cervell és la de diminutiu¹⁶⁹ i cria del cérvol. Només apareix el nostre cas, al CTV. Hem trobat, però, 'cérvol' als pobles veïns de Benassal (serra, mallada, costera i povet del Cérvol) i a Culla (morral del Cérvol).

Cervell de Baix *Roca del Cervell*

Salt del barranc de la Pinella

Cervell de Dalt

Salt que hi ha al barranc de la Pinella. Hi ha dos salts. Luciano ens va anotar un 'la roca del Cervell'

Fonteta del Cervell

Prop del saltador de la Pinella se situa aquesta fonteta, segons que ens va indicar la dona del Luciano, el nostre informador de Benafigos.

Racó del Cervell

Vora la roca del Cervell al barranc de la Pinella.

Roca del Cervell *Cervell de Baix*

CART. ICV Roca del Cervell 592 (4-1)

Vora el salt de dalt.

CEVELLOP

El Cevellop [sebelóp]

Paratge comprés entre el pla del Tossalet i el barranc Negre, a la Vallussera.

Llop cerber –cerber llop- o derivat d'un cognom Cervelló. Un dels topònims que ens desconcerta i que pensàvem relacionat amb el cognom Cervelló –ben conegut i propietari d'aquell palau del Cap i Casal. Al cens de 1510¹⁷⁰ apareixen Anthoni Cervelló, Johan Cervelló i Johan Cervelló, major. A les visures ens apareixia, des del 1555, tota una saga de 'Cervelló' (Antoni Cervelló, Jaume Cervelló, viuda de Cervelló, hereus de Mossén Cervelló) però que situava les seues heretats en diversos indrets : per la font de la Rabassa, prop de l'Espino, vora el Fontanal, en tots els casos, però, lluny del Cevellop actual, a la Vallussera. Mostrem uns fragments d'alguns exemples.

¹⁶⁸

PASTOR, M. / HERMOSILLA, J. (2000) "Valencianismes en la toponímia de la 'Hoya de Buñol' "" dins *Estudis de Toponímia Valenciana*, Ed. Denes. València 2000.

¹⁶⁹ Veieu 2.3.2.2. 'sufixos derivatius'

¹⁷⁰ Valdecabres, 2002.

1555 baxant la via de la selleta d'en Seguer, en la matexa terra de Antoni Cervelló 24 **1582** en lo matex pinar del Mas d'en Servelló 45 **1597** en lo mateyx pinar del Mas d'en Servelló 108 **1597** junt al camí que lo masover del mas de Servelló va a Chodos 109 **1597** al sòl del regall de la font d'en Servelló 107 **1615** sòl del regall de la font d'en Servelló 124 **1615** en lo mateix pinar del Mas d'en Servelló 124v **1634** en lo mateix pinar del Mas d'en Servelló 210v **1687** en lo sembrat de la V^a de Servelló 67

Ens decantem, doncs, per la relació amb el llop cerber, *Lupus cervarius*. Sembla un animal desconegut, amb cap de gat i mans i peus grans. A la Història natural de Bufon en parlen com el linx o llop cervical. *Lynx lynx* també conegut com llop cerber o gatillop (inversió que ens acostava al nostre cevellop, cerber-llop, amb la pèrdua de la -r, pròpia del parlar de Vistabella. L'habitat actual d'aquest mamífer és força més septentrional. Recordem, però, que l'ña mateixa vall on es troba ens recorda la presència pretèrita d'òssos.

CINGLA, CINGLE (V. *cingla-cingle* a Genèrics)

Nombrosos exemples podem trobar a CTV, tant de cingle com de cingla. Ocorre, però, que si bé hi ha una entrada 'cingle' i una altra 'cingla', en l'entrada 'cingles' no apareix si es tracta de la pluralització del masculí o del femení. Caldria un estudi que en fera la diferenciació. El 80% dels exemples pertanyen a les comarques del nord, tot i que també trobem exemples a la Safor, la Vall d'Albaida o a les Marines.

A més de cingla, cingle i els seus plurals, apareixen també els diminutius 'cinglilla' de cingla i 'cingliol' i 'cinglet', de cingle. Llucena apunta també 'cinglo', que l'hem trobat també en zones de base castellano-aragonesa. Afegim, encara, la variant 'cinglatxo', que trobem a terres de Vistabella. Xodos ens regala, a més, l'Encinglador, cingla on podien arribar les cabres però no en podien sortir, segons que ens deia l'informant.

Sí que volem anotar la presència als pobles veïns del nostre terme de les dues formes bàsiques:

Sobre **cingla**, bé com a genèric o específicatiu

Xodos: cingla de les Estaques, la Cinglilla, la Cingleta, cingles Roges, cingla Tancada

Culla: la Cingla, assomador de la Cingla, les Cingles

El Port: *las Cinglas, fuente de la Cingla*

Benassal: les Cingles, les Cingletes, tossalet de la Cingleta, assagador de les Cingletes.

Atzeneta: les Cingles, cingla Primera, cingla Segon.

A les Visures trobem el femení cingla, des del 1555. Observem la variació gràfica 'cingles' / 'singles'.

1555 s'engrave en lo antuxà¹⁷¹ de les Cingles 2 **1597** ab los antuxans de les Singles 12 **1615** ab los antuxans de les Cingles 113 **1634** camí se engrava(194) ab los

¹⁷¹ Pel que fa al genèric antuxà: El DCVB, I, 726, ens defineix 'antuixans', en plural, com "Ribassos i vores ermes per a pasturar-hi el bestiar (Maestrat); cast. *Altozanos*. Beltran-98 el defineix com 'Territori erm per a pasturar, romandre o passar el bestiar'. També Barreda-99, dins el glossari de termes ens defineix antuxà com 'vores de comú ermes per pasturar o ésser el bestiar'. Es correspon perfectament amb el sentit que trobem arreu de les visures 'y a l'altra part resta **antuxà** de herbatge per al ganado y mallades'(1658).

antuxans de les Singles **1658** se engrava en la terra [3] de l'herbatge y antuxans de les Singles 41 **1687** en la terra de herbatge y antuxans de les Singles 59 **1715** se engrava en la terra de herbatge y antuxans de les Singles 113 **1759** se engrava en la terra de herbaje y antuxans de les Singles 4

les Cingles

a la solana del barranc de la Pinella, dalt del mas de Capote

Camí de les Cingles-1

Sendeta que discorre paral·lela a la paret de la serrada del mas en direcció a les cingles del Mas de la Serra.

Camí de les Cingles-2

Denominació del cadastre d'un camí que voreja la Cingla Rasa.

les Cingletes

Baix de la caseta de Felomena.

Sobre **cingle**, bé com a genèric o específicatiu

Culla: cingle Verd, cingle d'en Burgueres, cingles Fondos, cingles Tancats, barranc del Cingliol, roca del Cingliol.

Vilafranca: mas dels Cingles, fonts dels Cingles.

Benassal: el Cingle, els Cinglets, assagador dels Cinglets.

el Cinglatxo

Roca situada a la serra de la Batalla, veïna de la pista que des del mas de Gual puja cap a l'Atzevar.

CIRER

L'hapoplogia de cirerer en cirer la trobem arreu de les nostres comarques tal i com podem comprovar al CTV. Anotarem només aquells exemples relacionats amb el nostre topònim base –barranc del Cirer¹⁷²- i els exemples de 'cirer' que trobem als pobles veïns:

Benassal: bassi del Cirer, povet del Cirer, pla del Cirer Bord, tossalet del Cirer Bord.

Culla: costera dels Cirers, foieta dels Cirers.

Atzeneta: rambla del Cirer Bort, foieta del Cirer

Xodos: font del Cirer, bassot dels Cirers.

Tot i l'aparent transparència del mot, cal també pensar en Ciré

¹⁷² Barranc Cirer (*Bétera, Nàquera, Serra*), Barranc del Cirer (*la Vall d'Ebo, Onil, Quatretondeta*), el Barranc Cirer (*Bétera, Nàquera*), Barranc dels Cirers (*Bell-lloc, Ibi, la Serra d'en Galceran, Vallibona*).

com a topònim relacionat amb l'àrab *sirat* (recordem el poble de la Serra Espadà) amb la significació de camí¹⁷³. De fet, el barranc del Cirer coincideix amb el camí de l'Estrella, que podia unir el castell del Boi amb el del Mallo, ja en terres d'Aragó. Amb tot, no podem desestimar el fitònim per ser una planta habitual.

Encara hi ha una altra explicació que, creiem, no s'aproparia a la nostra realitat. Ens referim al cas de *Sirès*, població propera a Pont de Suert, pertanyent al municipi de Bonansa. A Francino G. 2003¹⁷⁴ trobem

“ Sirès:

1185 agost 15: <<Sanctae Mariae prenominatim in villa Cires>> (PUIG, D.66)
Població situada al costat d'Aragó i molt propera al Pont de Suert, pertanyent al municipi de Bonansa.

L'opinió de Coromines en la seva darrera obra considera aquest d'origen preromà i el relaciona amb el basc *çiri* <<tasco, cuny>>, i la terminació en -esse. Descarta la seva antiga posició de considerar-lo un topònim fitonímic, del llatí CERASEA, <<cirera>>, contracció de cirers, plural de cirerer, que s'hauria produït per hapologia”

Barranc del Cirer

CART. 569-25000 Barranco de Silver

Davalla cap al Montlleó, ací riu de la Estrella, i remata amb un salt conegut com la Clotxa de l'Aigua. Passa a ser el barranc de la Sima. És veí del camí de l'Estrella i hom pot suposar-ne alguna relació

Barranc del Cirer

CART. PLANI Barranco del Sire CAD Barranco del Sire 569-25000 Barranco de Sire
Partida situada dalt de l'ombria de l'Estrella entre la Lloma i les roques de l'Ombria Alta.

Bancals del Barranc Cirer

El Barranc del Cirer

CART. PLANI Masia de Beltran CAD Masia de Beltrán 569-25000 Masías de Beltrán

Mas veí del camí de la Estrella i del barranc d'on pren el nom.

Barranc dels Ciressos

Ramal del barranc del Jauguet que mou de la font del Corral d'Aragon

CIRILA

Casa de Cirila [seríla] **TU**

Primer d'Adelaida, després de Tenència i després de Cerila. Carrer de Sant Roc, 13

¹⁷³ Garcia, M (1991) dins el BISO (44, 441) feia observacions semblants en parlar de 'lo Cirer' dins "Toponímia a la partida del Bacarot".

¹⁷⁴ Francino G. (2003) dins el BISO (93, 558) "Topònims ribagorçans al *Cartoral del monestir de Lavaix* durant els segles XI-XIII".

CIRILO¹⁷⁵

Antropònim que es mostra en castellà amb fonètica catalana.

Cantal de Cirilo [serílo]

Baix del bancal del Pelut, prop de la Funda, al Boi.

Casa de Cirilo del Mançanar [sirílo'l mansaná] **TU**

Carrer Major, parell.

CIVILS¹⁷⁶

Caseta dels Civils

Caseta de pedra seca situada, a l'eixida del poble, a la segona volta tancada de la carretera d'Atzeneta. Aquesta caseta era utilitzada per la guàrdia-civil com aixopluc.

CLAPISSAL¹⁷⁷ (*V. Genèrics*)

Terreny pedregós, de roques adherides al terra. Tobrem nombrosos exemples als pobles del voltant, sempre amb el sufix abundancial –al, diferent al cas de Catí –ar.

Atzeneta: els Clapissals (2), el cocó del Clapissal i la Clapissa. (possiblement, la Clapeta)

Benassal: la Clapissa, barranquet de la Clapissa, lloma de la Clapissa, la Clapissa del Campàs, la Clapissa del Mas de Robert, foietta de les Clapisses i les Clapisses.

Benafigos: la Clapissa, el Clapissalet, barranc del Clapissalet, (potser també, la Clapa)

Culla: la Clapissa, assagador de la Clapissa, mas de la Clapissa, lloma de la Clapissa, els Clapers.

Xodos: clapissa del Mas de la Carrasca i clapissa Grossa.

El Clapissalet

Entre el Quinyó i el Raset

Els Clapissals

¹⁷⁵ A Atzeneta trobem 'caseta de Cerildo'

¹⁷⁶ Casa del Civil (*Monòver*), Cova del Civil (*Tírig*), Hort del Civil (*Alzira*), Mas del Civil (*Benafigos*), Pinada del Civil (*Monòver*).

¹⁷⁷ Barranc dels Clapissals (*Famorca*), Mas del Clapissal (*Xert*), Tossal del Clapissar (*Catí*).

Al mas de Toni. Capdamunt de la lloma

Caseta dels Clapissals

Caseta de pedra seca situada als Clapissals, dalt del mas de Toni.

CLARA¹⁷⁸

Antropònim femení.

Bancals de Joan de Clara

Avui són pinar i es troben dalt de la caseta del Torrentí.

Casa de l'Auela Clara Casa de la Tia Clara

Al carrer de Loreto o de la Font de Dalt davant dels piso del carrer de la Font. Raval de Loreto, 14.

Resulta interessant la variació tia-auela pel fet que es tracta d'una nominació subjectiva lligada a la generació. La mateixa persona potser coneguda com a tio/tia per una generació i auelo/auela per la següent.

CLÈRIC¹⁷⁹

En el cas dels nostres topònims hem de veure l'antropònim, el cognom Clèric, que ja trobem a les Visures del XVIII

1715 la sua heretat, hahon ha fet dita sèquia lo dit Joseph Clèrich, **152 1759** llicència a Joseph Clèrich, vehí de Vistabella per a fer un corral que ya derruït damunt de la dita font del Pi, y al present no el ha rehedificat, se prorroga la dita llicència 58

La grafia 'ch' amb què se solia escriure l'oclusiva velar en posició final és un tema pendent de la normativització onomàstica. La pronunciació palatal de Pitarch, Blanch o Calduch, com si es tractés de Pitartx, Blanx o Calduix es troba ben estesa entre el jovent. En el cas del nostre topònim, la cartografia (com podeu veure a sota) ha dut a la confusió amb formes com mas de Clerig, retolació actual del mas, vora la pista d'entrada des de la carretera d'Atzeneta. En la retolació, que trobem en la foto superior, denunciem, a més, l'afegit de l'article que desdibuixa, encara més, el sentit recte.

La veïna Mosquerola compta també amb un paratge conegut com *los Clerigos*, més relacionat amb l'ofici / càrrec que no pas amb el cognom.

Mas de Clèric

CART. PLANI Más de Clerich CAD Mas de Clerich IGC592-1949 Mas de Clerich M592-1993

¹⁷⁸ Bancal de Clara (*Culla*), Barranc de Clara (*Carcaixent*), Caseta de Clara (*Picassent*), Hort de la Tia Clara (*Rafelguaraf*), la Rourera del Mas de Clara, Mas de Clara (*Cinctorres*), Pla de Santa Clara (*Montesa*), Urbanització Santa Clara (*Altea*).

¹⁷⁹ El Clérigo (*Requena*), Casa de los Clérigos (*Chelva*), Corral de los Clérigos (*Andilla*), La Torre de los Clérigos (*Cortes de Arenoso*).

Mas de Clerig 592-25000 Masía Clerig-II CMA Mas de Clerig, Mas de la Clotxa ICV Mas de Clèric 910 592 (4-2) 1:100.000 Mas de Clerich

Important mas situat a la dreta de la Pista de la Vallussera. Hi ha dos masos. Dalt vivia Facundo i baix l'Auelo Pepo i Nàssio, tots tres germans. Actualment es troben habitats. Coromines ens aporta una fitxa

Clèric, Mas de -- : des del Calvari (c.1309), on fèiem l'enquesta, el vàiem dret al Tossal de les Forques (que és a l'esquerra del Barranc de la Penya Aguda, potser la cota 1259, molt propera al sud-est del poble) i força més lluny que aquest, ço que sembla coincidir amb la localització de IGC a 26X16, 1Km.al NO:del trifini amb Benafigos i Atzeneta (-variant singular, probablement ben antiga, potser fins i tot mossàrab, a desgrat de la manca de -o -)

La importància d'aquest es fa palesa a la cançoneta popular:

Vistabella està en un alt / Los Molins en un barranc

Lo mas Xaparra a l'ombria / I el **mas de Clèric** davant

Sanchis Guarnier¹⁸⁰ (oït a Benafigos)

Algepsar del Mas de Clèric

Camí del Mas de Clèric

CART. PLANI Camino del Más de Clerich CAD Cº del Mas de Clerich

Entre al molí Prat i el camí de Benafigos, pista de la Vallussera, tot passant pels masos de Clèric.

Escoles del Mas de Clèric

Més de 20 alumnes de l'Albagés i dels Molins i la Vallussera. Hi anava Manolo Capoll i el germà, Joan de Capoll, informants nostres.

Foia del Mas de Clèric

Migdia del mas. Preciosa pel seu dibuix ben marcat.

Tossal del Mas de Clèric

Entre el barranc de la Clotxa i l'Algepsar

Mas de Clèric de Baix

Ignàcio, Pepo i... Actualment hi viuen Sol i Toni, revitalitzadors, amb la direcció de Sílvia Olària, de l'arxiu municipal de Vistabella.

¹⁸⁰ Sanchis, M. (1963, 1982) Vol I, 125.

Mas de Clèric de Dalt

Conrado fou el darrer. Prop hi ha unes edificacions noves on viu Iñaki

Tancat de Rogélio de Clèric

Al Fontanal

Caseta de Rogélio de Clèric

Caseta de volta dalt del tancat de Juanica, al Fontanal.

Cingle de Clèric

A les roquetes dels Esquinals.

Xops de Clèric

Dalt dels xops de Clemente, al Fontanal

Casa de Longino del Mas de Clèric TU

'Anantes' Ere de la tia Manuela de Bartolo. La va comprar Longino del Mas de Clèric, Ernesto i ara la filla d'Ernesto.

Pati de Modesto de Clèric-1 TU

Comunicat amb la casa que dona a la Placeta. Carrer Nou, 6.

Pati de Modesto de Clèric-2 TU

Davant de l'altre. Carrer Nou, 3.

Casa de Modesto de Clèric TU

A la porta hi ha escrit Clèric, origen del mal fet al cognom Clèric, Clerich, Clerig. La Placeta, 2.

CLIMENT¹⁸¹

Als pobles veïns, amb la forma valenciana només trobem el mas de Climent (Culla). A Atzeneta, la caseta de Clemente.

Al cens de 1510¹⁸² ens apareix Pere Criment, posible errada gràfica, i Francisco Climent, el qual posseïa 150 caps de bestiar.

A les visures trobem diverses mostres de Climent i Climenta relacionats amb l'actual barranc de les Climentes i amb la Torre Climent o Torre Mosquit. Actualment hi ha diversos microtopònims amb l'especificatiu 'Clemente' equivalent castellà del nostre Climent. Observem, però, la vacil·lació en alguns antropònims com Climente de la Foeta Plana, alternat amb Climent i Clemente. Hem de considerar que, si bé el nom castellà s'ha imposat, l'existència de barranc de les Climentes o Torre Climent fan encara visible el nom autòcton. És obvi, també, que potser només siga una vacil·lació vocàlica pròpia de la fonètica comarcal.

¹⁸¹ Partida de Climenta (*Vallada*), Casa de Sant Climent (*Alacant*), el Mas d'en Climent (*Vilar de Canes*), el Pinar de Climent (*Agullent*), Fesa de Climent (*Benifaió*), Mas d'en Climent (*Vilar de Canes*), Pla de Climent (*Cabanes*), Sant Climent (*Sedaví*), Urbanització Climent (*Sant Joan d'Alacant*).

¹⁸² Valldecabres, 2002.

Barranc de les Climentes

CART. PLANI Barranco del Saltador CAD Barranco del Saltador IGC592-1949 Bco. del Sallador M592-1993 Barranco del Sellador 592-25000 Barranc del Sallador-II CMA Barranco del Sellador 592 (4-1) 1:100.000 Alcora Barranco del Sallador

Tram del riu de Foia d'Ores o rivet de Vistabella que abasta des del morral Blanc fins l'Enjarrot on s'engrava amb el barranc de la Vallussera. El barranc del Saltador n'és un afluent pel marge esquerre. Les variants cartogràfiques mereixen un comentari extens, no sols pel canvi a Saltador sinó pel canvi de t per l (com en les Coronetes transformades en Coroneles, al terme de Lluçena).V. Bernat-2007 o l'annex Cartografia.

Les visures ens presenten un barranc de na Climenta, singularitzat i un **collet de la Climenta** que no hem recollit en l'enquesta oral. Aquest collet rebia també el nom de **collet Negre**, tampoc viu.

1555 hix del barranch de na Climenta. **4 1597** del barranch de na Climententa **28 1615** que ix del barranch de na Climenta y travessa **114v 1634** ix del barranch de na Climenta **196v 1658** regonéixer un assagador de herbatge que ix del barranch de la Climenta y travesa per lo collet de la Climenta, eo del collet Negre **43v 1687** que hix del barranch de la Climenta y travesa per lo collet de la Climenta **62 1715** ix del barranch de na Climenta, eo del collet Negre, y que puga per lo estret de les Roques **119 1759** ix del barranch de na Climenta, eo del Collet Negre **15**.

la Lloma de Climent

Capoll de la Lloma del Mas de les Xiquetes. Climent n'era un dels veïns del mas. Com en altres casos (recordem les Llomes de la Pena-roja), l'orònim lloma passa a definir una heretat que es troba en eixe indret.

la Torre Climent *La Torre Mosquit*

CART. PLANI Masía de la Torre Climent CAD Mª de la Torre Climent IGC592-1949 Mª de la Torre Climent M592-1993 Masia de la Torre Climent 592-25000 Masia Torre Climent-I

Mas antic situat a 1520 metres d'altitud, vora la pista del Puerto. Les visures ens aporten la presència al XVII de Joan Climent.

1687 en un bancal de Joan Climent nott. **74**

V. més informació a Torre Mosquit.

De Clemente¹⁸³, antropònim modern i castellanitzat de Climent, trobem diversos exemples de diferents masovers. Agrupem els topònims tot pensant en el mateix individu.

Bancal de Clemente

¹⁸³ Caseta del Ti Clement (*Torís*). Val a dir que caldria saber si no es tracta d'una mala hipercorrecció.

Vora la pista del Mas del Txatxo. Hi ha el pou del mas.

Casa de Clemente

Desteulada al mas de Prats. Entre el mas i aquesta casa hi ha una gran era.

Pou de Clemente

(falta foto), vora la pista del Mas del Txatxo, al capdamunt del barranc.

Solanet de Clemente

A la lloma del Mas de Monçó. Es troba abancalat.

Maset de Clemente [kliménte]

Al carròs de baix de la Foietta Plana. Amb tot, ell, potser amb millor criteri que nosaltres, insiteix a dir que es tracta de 'Foeta Plana' aquesta i les altres sis cases que hi ha. Hi trobem cagaferro per tot arreu. També als masos de dalt.

Clemente de la Foeta Plana ha estat informant nostre d'una ampla zona

Tancadet de Clemente

Xopar de Clemente

Xopar de Clemente-1

Tancadet de Clemente

Vora el tancadet de Castillo.

Xops de Clemente-2

Als xopars del Fontanal.

Xopar de Clemente-3

Al Prat.

Els darrers casos es tracta d'un mateix Clemente que ha trobat en la plantació de xops una proposta econòmica.

Sargallar de Clemente

Gran aiguavessant de sargall situat davall la roca del Corb.

CLOT¹⁸⁴ (V. Genèrics)

El Clot

Mas de la Lloma. Antic conreu, entre les Ribassades i l'Ombrió davalla cap a ponent.

¹⁸⁴ Nombrosos exemples arreu del domini. Només esmentarem aquells dels pobles veïns

Atzeneta: clot de la Bassa, clot de la Basseta, els Clot, els Clots, els Clotets, pallisses dels Clots, ullals dels Clots.

Benassal: clot de la Bassa, clot de la Calç, clotal de la Rebolleda, cloalet de la Boneta, barrancs dels Clotals, els Clots, clots de la Torreta.

Benafigos: el Clotàs, clotada del Mas de Collaos, clot de l'Artiga.

Culla: el Clot, mas del Clot, pla del Clot, barranc del Clotalet, mas del Clotalet, el Clotàs.

Mosquerola: el Clot

Villahermosa: *los Clotes*

Xodos: clot de l'Avena, clot de l'Hedra, pou del Clot, carrasca dels Clotets, els Clotets.

Portera del Clot

Entrada a les heretats del mas de la Lloma. Les tres porteres –Lloma, Ribassades i Clot- parteixen del punt on s'ajunta el carreró de mas als bancals de la Lloma.

Barranc de la Clotada¹⁸⁵ VF *Barranc de Llorenç, barranc dels Frares.*

Barranc que davalla entre Vilafranca i Mosquerola per abocar al Montlleó.

El Clotàs¹⁸⁶

Racó al capdamunt del barranc del Tovàs del Colomer.

Les Clotasses

Indret localitzat a la caiguda del Bovalar cap al riu. Antigament conreat.

Pista de les Clotasses

Pista del Bovalar que mor per ponent a les Clotasses

Els Clotets

Després del bancal Gran comença una depressió, començament del barranquet de la Foieta Plana, que rep, com en tants altres llocs, el nom de 'clotets'

Els Clots-1

Al capdamunt del Clotàs. Clots antigament conreats.

Els Clots-2

Baix del mas de Benages Nou.

Els Clots-3

Entre la Graïda de Baix i la pista

¹⁸⁵ la Clotada (*Càrcer, Cinctorres, Palma de Gandia, Sellent, Vilafranca*).

¹⁸⁶ el Clotàs (*Vilafamés*), els Clotassos (*les Useres, Vilanova d'Alcolea*).

Caseta dels Clots

Precioses casetes bessones i adossades que aconsegueixen el paper de corralet. Es troben comunicades per un passet obert a la mitgera, tal com apareix a la imatge adjunta.

CLOTXA¹⁸⁷ (Vg. Genèrics)

A la Visura del 1687 trobem un exemple de clotxa, avui desaparegut, que, a més, batejava una partida:

1687 anaren a la terra de la compra que féu la Comuna en la partida de **la Clocha del Pou**, terme de Vistabella 80 Y més avall trobaren [80v] la **clocha del Pou** enlloch de la fita

En la Vallussera trobem avui tres masos batejats per la clotxa: la Clotxa Més Alta, la Clotxa de Baix i la Clotxa del Mig.

Coromines en va fer fitxa de dos d'ells; la Clotxa de Baix i la Clotxa de Dalt.

La Clòtxa de Dalt i de Baix: cap a la banda del Mas de Garets, el Bq.de Molins (sic) i el de la Vall d'Ussera, 75.12; IGC com a nom de tres masos a 25X17 i 18, cap a 1k5 al NNO del trifini amb Atzeneta i Benafigos, en un gq(sic per Bq) afl.dr, del baix bq.de Molins (-probablement CLOCEA per COCHLEA 'conca, petxina' amb evolució fonètica mossàrab. Dubto ara molt decididament de la hipotesi CLOTTICA, que he expressat en enquestes anteriors-)

¹⁸⁷ Nombrosos exemples arreu del domini. Només esmentarem aquells dels pobles veïns i els més específics, com ara Clotxó. Atzeneta: la Clotxa, les Clotxes, tossal de la Clotxa de Quico. Benassal: morral de la Clotxa, la Clotxeta. Culla: barranc de la Clotxa, clotxes Llargues. Xodos: clotxa dels Rasets, clotxa de la Xica, les Clotxes, barranc de la Clotxa Fonda. Villahermosa: *moleta de la Clocha*. Mosquerola: *las Clochas*.

Barranc de la Clotxa¹⁸⁸

CART. PLANI Barranco de les Cloches CAD Bco de les Cloches ICV Barranc de la Clotxa 592 (4-2)

Nom que pren la Vallussera entre la font del Pi i les Sorribes, on trobem tres masos que prenen clotxa com a especificatiu.

Mas de la Clotxa la Clotxa del Mig

CART. ICV Mas de la Clotxa 805 592 (4-2)

Vora la Pista de la Vallussera

La Clotxa del Mig Mas de la Clotxa

CART. PLANI Masía de la Clocha del Mitg CAD Mª de la Clocha del Mitg IGC592-1949 Mª de la Clocha de Miló M592-1993 Masía de la Clotxa de Miló 592-25000 Mas de la Cloxa del Mig-II

La Clotxa de Baix

CART. PLANI Masía de la Clocha de Bais (Corral) CAD Mª de la Clocha de Bais (Corral) IGC592-1949 Mª de la Clocha de Bais 592-25000 Mas de la Cloxa de Baix-II CMA Masía de la Clotxa de Milo 592

Es correspon amb l'altre mas de la Clotxa veí.

La Clotxa Més Alta

CART. PLANI Masía de la Clocha de d'alt CAD Mª de la Clocha de d'all IGC592-1949 Mª de la Clocha M592-1993 Masía de la Clotxa 592-25000 Mas de la Cloxa-II

Mas veí de la Pista de la Vallussera. Hi ha tres masos de la Clotxa:

Les Clotxes

Capdamunt del barranc, a les Terrasses, davall del mas del surdo.

Barranc de les Clotxes

Tram amunter del barranc del Molinet que replega els escorrims del barranc de la Font del Mas del Surdo i del barranc de la Fonteta del Tossal. Hi trobem la font Fresca.

¹⁸⁸ Barranc de la Clotxa (*Catadau*)

El Clotxó¹⁸⁹

CART. PLANI Masía del Clochó CAD M^a del Clochó, Masía ICV el Clotxó 925 569 (4-4)

El Clotxó és un mas del Boi, situat entre els Miradorets, que rep el nom d'una cadolla o forat de roca que reté l'aigua. Pel seu tamany en podríem parlar de clotxa però es troba al capdamunt d'un collet ocupant la depressió d'un roca. També podríem parlar d'un gran cocó. Clotxó, com a clotxa petita, és, doncs, un bon bateig per aquest orònim. Hi vivia una sola família. 'L'auela es va gelar de fred i l'auelo va caure en un hort...' Vivien Ramiro i Estolde. Es va buidar els anys setanta.

Les Visures en parlen però dubtem si es tracta del mas o d'allò que avui anomenen 'picons del Clotxó', que, segurament, abans de l'existència del mas eren coneguts com a 'clotxó', sense 'picons'.

1535¹⁹⁰ lo barranch dels orts e va al **Clochó d'en Vicent** al qual clochó a una creu e una fita molt antiga. E de la dita clocha baxe a la..2 **1658**Y des de allí travesa al Clochó, seguint tostemps los antigors de les parets 43 **1687** des de allí travesa al Clochó 62 **1715** des de hallí travessa al Clochó seguint 119 **1759** Y desde allí travesa al Clochó 14

Assagador del Clotxó /asegado/ *Assegador de la Corona*

Discorre entre les serrades de Cova, Filipa i del mas Cremat per aplegar a la Corona. També passa vora la font de la Travera de Dalt. Les Visures ja en donaven compte.

1658 un asagador que ix del dit abeurador y va la via del Clochó 43 **1687** regonéixer un asagador que hix de dit abeurador y va la via del Clochó 61v **1715** anaren a mirar y regonéixer un assagador de herbatge que ix del dit abeurador de la Travera y va la via del Clochó 118v **1759** assagador de herbatje que hix de dit abeurador de la Travera de Dalt y va la via del Clochó 11

Barranc del Clotxó

Del nord del mas aboca al barranc de Cova.

Barranquet del Clotxó

Parteix les ombries de Cova i el Clotxó

Serrada del Clotxó

Dalt del mas, anant cap al Mas Cremat.

Cisterna del Clotxó

¹⁸⁹ Clotxó de l'Àngel (*Artana*), Clotxó de la Bandera (*Artana*), Clotxó de Pau (*Artana*), Clotxó de Xurra (*Artana*), Clotxó del Campaner (*Artana*), els Clotxons (*Xàtiva*).

¹⁹⁰ La visura del 1535 no la coneixem completa i no la vam estudiar. Amb tot, anotem aquest fragment per ser el més antic.

Preciosa cisterna que, ama d'una llebra morta, ens va impedir apagar la set. L'informant, Otilio del Mas de Gil, ens va comentar que l'aigua se la tragaria, a la llebra.

Ombria del Clotxó

Entre el barranc del Clotxó i l'ombria del Barranc de Cova.

Roques dels Clotxó

CART. ICV Roques del Clotxó 592 (4-1)

Roques que se situen al capdavall del corral del Ginebre i del maset conegut com el Miradoret. Allarguen la roca del cervell en una zona molt segada

Solana del Clotxó

CART. ICV Solana del Clotxó 592 (4-1)

Entre el Clotxó i el Rivet, al capdavall del corral del Ginebre

Solanes del Clotxó

Dalt del Barranc del Clotxó.

Picons del Clotxó

CART. Vis. 1:25.000 Picons del Clotxó

Tautologia pica-clotxó clotxa-cocó, situada damunt una gran llúissa, no lluny del mas al qual dóna nom. Resulta ben interessant el procés de nomenar i la preponderància del mas sobre les coses que el volten. Segurament el clotxó, ben antic, seria aquest. En construir-se el mas degué prendre el nom d'aquest gran cocó de la roca i aquest va passar a ser un picó, una pica menuda, del mas on ara és. Juntament amb d'altres cocons més menuts que aquest, van passar a rebre el nom de 'picons del Clotxó'. Recordem un cas semblant amb el barranc del Barranc Pardo.

Casa de Joan de la Clotxa TU

La dona ere de la Clotxa, mas de la Vallussera. Ell es va criar al mas dels Racons. Carrer Roser, 4.

COA

Serrada de Coa

Dalt de la serrada d'Amadeo, al mas de Pep o Monfort de Baix.

COBERTA**La Font Coberta***Font de San Joan*

Font adjunta a l'ermitori de Sant Joan.

Ermíta de Sant Joan de la Font Coberta *Ermíta de Sant Joan de Penyagolosa, Ermíta de Sant Joan*

Sobre aquesta denominació convé consultar el treball de David Solsona (2001) "Historia y costumbre en el ermitorio de Sant Joan de Penyagolosa".

COCÓ ¹⁹¹ (V. Genèrics)

Cocó es troba repartit per tota la nostra geografia i hom pot trobar-ne els exemples al CTV; caldria, això sí, saber-ne el significat precís que pren en cada lloc. Pensem que, només als pobles que nosaltres hem enquestat, trobem la variant 'clotet en una roca' i 'clotet cobert per una casupeta de pedra seca que aprofita per recollir aigua de pluja i servir d'abeurador dels pastors'.

El Coconet

CART. PLANI Coconet ^ CAD Coconet ^ 569-25000 Coconel

La cartografia el situa dalt del mas del Clotxó, on trobaríem el Miradoret. Amb tot, no es correspon amb cap punt elevat. Tampoc el 569-25000, amb el desafortunat *Coconel*, el situa en un punt elevat. Potser cal relacionar les paraules Coconet i Clotxó com a sinònims, tot partint del tautològic Picons del Clotxó.

Cova Gran del Cocó

Peraire-1992 anota aquest topònim històric aparegut a la visura de 1535 que nosaltres tenim incompleta.

¹⁹¹ Formalment hi ha la variant 'cocoll' a Castell de Cabres: Barranquet del Cocoll, el Cocoll (*Castell de Castells*) Recollim, doncs, les mostres de cocó als pobles veïns de Vistabella:

Atzeneta: cocó del Clapissal, cocó del Collet, cocó de l'Espinal.

Benassal: el Cocó, fogueral del Cocó.

Benafigos: el Cocó, els Cocons, barranc dels Cocons, clapissal dels Cocons, els Coconets, cocó del Pas, cocó del Vidre.

Culla: mas del Cocó, pujador del Cocó, collet dels Cocons, roca dels Cocons.

Vilafranca: el Cocó.

Els Cocons

Bovalar dels Cocons

Paratge situat entre el tallafocs del Savinar i veí de la pista que va a la casa del Forestal.

S'hi recollia l'aigua de pluja ben coberta perquè en pugueren fer ús els pastors.

Bovalar dels Cocons *els Cocons*

Denominació que ens parla d'una part del Bovalar, del Savinar més concretament, on trobem els cocons (2 en vam veure) coberts.

COIX-A¹⁹²

Com a renom o malnom, difícilment trobem cap poble que no el continga. També la toponímia en recull mostres com ja veiem en la nota a peu de pàgina. Als nostres pobles veïns també apareix¹⁹³. Pel que fa a la –o final, repetidament hem comprovat que es tracta, a banda de la presència en el lèxic comú en moltes comarques, d'un sufix formador de malnoms; a pobles on diuen 'està coix' el malnom esdevé 'el Coixo'¹⁹⁴.

Mas de la Coixa

CART. PLANI Mas de la Coixa, Pajar CAD Mas de la Coixa, Pajar ICV Mas de la Coixa 1000 592 (4-1) Vis. 1:25.000 Mas de la Coixa

¹⁹² Camí de la Coixa (*Borriana*), la Serra de la Coixa (*l'Ènova*), la Serreta de la Coixa (*l'Ènova*), Penyes de la Coixa (*Petrer*), Cingle de les Coixes (*Vilallonga*), la Coixeta (*el Campello*), Casa del Coixo (*Llucena*), Caseta de Batiste el Coixo (*Sueca*), el Pla del Coixo (*Llaurí*), Mas del Coixo (*les Coves de Vinromà*), Mas del Coixo Borina (*la Vall d'Alba*), Mas del Coixo Caragola (*la Vall d'Alba*), Tossalet del Coixo (*Beniarbeig*), Mas dels Coixos (*l'Alcora, Sorita*).

¹⁹³ Atzeneta: caseta del Coixo, mas del Coixo Tafaló. Benafigos: barranc del Coixo, mas del Coixo. Culla: racó del Coixo. Villahermosa: *cueva del Cojo*.

¹⁹⁴ Bernat, Jesús / Guardiola, Ferran (1992) 'Els malnoms d'Almassora' XVI). *XVIé Col·loqui General de la Societat Onomàstica. Castelló de la Plana. Castelló*.

No lluny de la Pista del Boi, vora el barranc que bateja trobem la vivenda amb algun merlet rematant la part més alta. El mas té molta extensió entre els mateixos morrals que tanquen pel nord-oest i heretats ja properes al Colladar. A la pista del Boi tenen sengles porteres que en tancar-les permetien tindre la ramera pels carrascals. L'era preciosa posseix una pallissa que va perdre el sostre per un llamp a l'estiu de 2008 (Otilio). Dos noguers majestuosos i un enlairat ginebre guarden el camí que voreja l'era. Hi viuen els Felips, dos germans fadrins, taciturns, que desconfien de la gent que s'acosta. Raó en tenen perquè van tindre un ensurt amb robatori i pallissa.

Anoguers del Mas de la Coixa

Dos arbres de grans dimensions situats al nord de la pallissa, vora el camí.

Barranc del Mas de la Coixa

CART. PLANI Barranco del Más de la Coja CAD Barranco de Masia de la Coja 592-25000 Barranc del Mas de Coix-II 569-25000 Barranco del Mas de la Coja ICV Barranc del Mas de la Coixa 569 (4-4) Barranc de la Font

Davalla des de les Selletes i la Foieta, davant del mas de la Serra, corre entre el tossal d'Esclaramonda i el del mas de la Serra, passa per la vora del mas de la Coixa, d'on pren el nom i s'engrava en el barranc de l'Aigua davant la cova de les Gralles. El primer tram es coneix com Pou del Barranc.

Carrascal del Mas de la Coixa

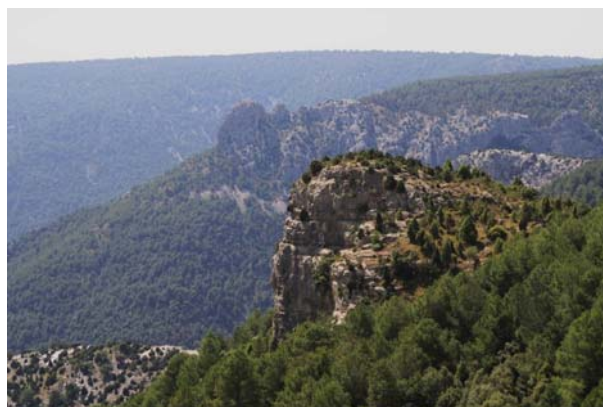
Davall del Barranquet del Morral de Valero

Carrascal de Baix del Mas de la Coixa Vg. BAIX DE

Entre la Pista del Boi i el Castellet del Mas de la Coixa, a la solana guaitant sobre el Barranc del Mas de la

Castellet del Mas de la Coixa el Castellet

Elevació del morral del Mas de la Coixa entre el barranc homònim i el de l'Aigua (foto). Hi trobem un jaciment arqueològic del Ferro.

Foia del Mas de la Coixa

A llevant i migdia del mas.

Morral del Mas de la Coixa

CART. ICV Morral del Mas de la Coixa 999 592 (4-1)

Entre el Barranc de l'Aigua i el del mas de la Coixa

Pinar del Mas de la Coixa

A l'ombria del Barranc del Mas de la Coixa

Saltador del Mas de la Coixa

Al barranc del mas de la Coixa, després del forcallet amb el barranc del Morral de Valero. Aquest barranc encara conté dos salts més avallers

Tossal del Mas de la Coixa

Meitat del tossal que es comparteix amb el del Mas de Baix

Pallisa del Mas de la Coixa

Qualsevol dels elements que la conformen; la grandària dels cairells, la porta, el pestell, la volta de l'era manifesten el bon quefer dels antics masovers.

Cap al 2014 va patir un incendi que ha deslluït aquesta magnífica construcció i les parets restaen ja abandonades, sens el'us que encara en donaven els germans que habiten el mas.

Finca del Coixo

Entre Penyablanca de Dalt i la pista que se'n va a l'Estrella

Mas del Coixo Penyablanca de Dalt

Casa de Felip del Mas de la Coixa TU

Davant la cotxera d'Eduardo del Mas de Gual.

Casa de Felip del Mas de la Coixa TU

Aquesta casa va del cantó del carrer del Forn fins el carrer Roser. Carrer del Mur.

Casa de Ramon de l'Albagés o Ramon del Coixo TU

Raval de Sant Roc.

Casa de Ramon del Coixo TU

La segona de nord a sud. El Portalet, 17.

Casa del Coixo Valeriano TU

Casa de l'Auela Parda, casa de Federico Matrona

L'auela Parda i el Coixo Valeriano eren home i dona

COLEGIOS [koléxjos]

Freginal de l'Auelo Colegios

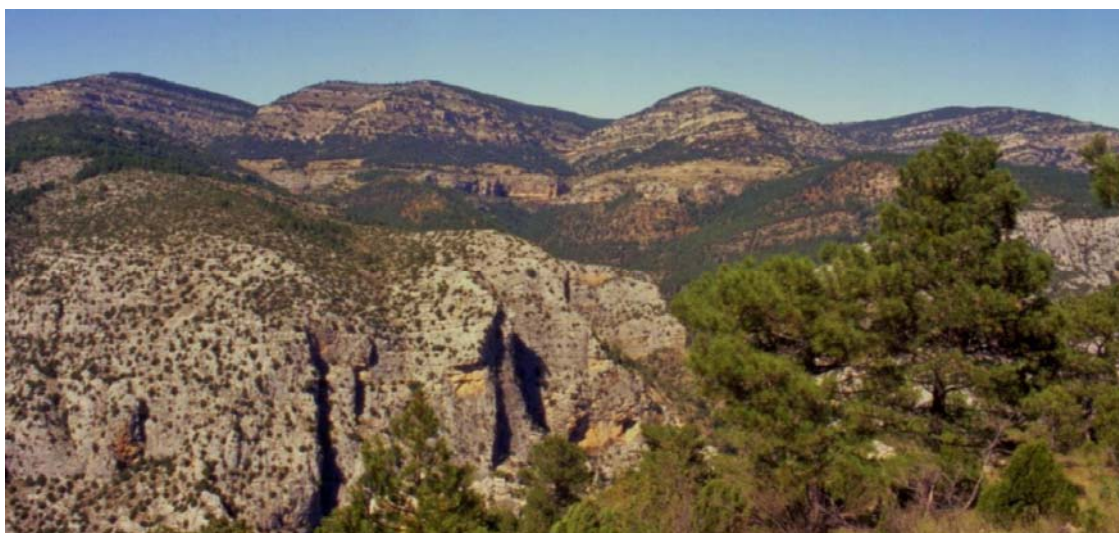
Un dels bancals dels Freginals. El nom que pren respon al mecanisme de individualització d'algunes partides.

Caseta de l'Auelo Colegios

Al tossalet que hi ha entre Freginals i Serradiques

COLLADAR¹⁹⁵

Mas del Colladar, el Colladaret i barranc del Colladaret, a Benafigos.

El Colladar-1

Interessant paratge que ens fa pensar sobre el sentit del mot. Es tracta d'un collet allargassat des del tossal del Mas de Coixa cap al barranc de les

195

el Colladar (*Ibi, la Torre d'en Besora*).

Climentes. Discorre entre els barrancs de la Coixa i el del Saltador i fa de sostre de la cova de les Gralles. A més del paratge que també suscita el sentit de collcollado, hi ha una sèrie de bancals amb el mateix nom. “En un any roí es van treure 22 barcelles de fesols. 264 quilos.”

Barraca del Colladar

Caseta de pedra, barraca al Boi, situada prop dels bancals conreats

Coveta del Colladar

Arrimança amb hedreres situada entre la cova de les Gralles i el Colladar (foto)

El Colladar-2

CART. PLANI Colladar^ CAD Colladar ^

Al capdamunt de la costera del Mas del Boiro.

COLLADO¹⁹⁶

Sobre el genèric, veieu Genèrics i Bernat-2011¹⁹⁷. La seua presència arreu de les comarques, amb diferents trets semàntics, la trobem al CTV. A peu de pàgina marquem només aquells exemples sense especificatiu. Si que repassem, però, la seua existència als pobles veïns.

Atzeneta: el Collado (2), barranc del Collado, barranquet del Collado, camí del Collado, drecera del Collado, pont del Collado, bancal de Collaos (Antrop.)

Benassal: el Collado (2), barranquet del Collado, bassa del Collado, foia del Collado, mas de Collado.

Benafigos: mas de Collaos.

Culla: bassa del Collado, mas del Collado.

Mosquerola: los Collados.

El Port: el Collado, el Colladico, collado del Cerro, mas del Collado, mas del Collado de las Cruces¹⁹⁸.

Villahermosa: masía del Colladico, mas del Collado de las Cruces, el Collado.

També cal veure l'entrada BOI, **collado del Boi** per complementar aquesta i veure'n

¹⁹⁶ el Collado (*Ador, Aiello de Rugat, Alacant, Alfara d'Algímia, Artana, Atzeneta del Maestrat, Barxeta, Benassal, Benifallim, Benissa, Bocairent, Bolulla, Borriol, Callosa d'en Sarrià, Calp, Castelló de la Plana, Castellonet de la Conquesta, Confrides, Costur, Estivella, Finestrat, l'Alguenya, l'Ènova, la Font d'en Carròs, la Nucia, la Romana, la Torre d'en Besora, la Torre de les Maçanes, les Useres, Líber, Lluçena, Manises, Monòver, Montroi, Mutxamel, Novelda, Oliva, Olocau, Orxeta, Rafelguaraf, Riba-roja de Túria, Ribesalbes, Senija, Teulada, Tibi, Tollos, Vilallonga, Vistabella del Maestrat, Xilxes*).

¹⁹⁷ “De colls i collets. Algunes observacions” dins *De noms i de llocs. Miscel·lània en homenatge a Albert Manent i Segimon*. BISO 117 Ed. Societat d'Onomàstica.

¹⁹⁸ El fet que aparega en la relació del Port i també en la de Villahermosa respon al fet que es troba, com tants collados, a la ratlla del terme i, possiblement, amb propietats en ambdós.

les referències de les Visures sobre aquest collado, el collado del Boi. Veiem ara els topònims que tenen com a lema 'Collado'

El Collado

CART. PLANI Casas, Corral CAD Casas, Corral 592-25000 Mas del Collado (desplaçat) ICV el Collado 1110 592 (4-1) 1:100.000 Alcora Masía de la Foyeta Plana

Mas habitat vora el collado del Boi que obre tota la Serra del Boi a llevant. Fa 35 anys que és deshabitat. Hi vivien 5 veïns: Ramon, Tolino, Juan, José i Manolo (Calistro, Dominga, Gostina, Elilde –dona d'Antolino- i Delaida) tenia dos eres, la de Baix i la de Dalt (de l'Escola).

Barranc del Collado

Discorre entre els masos del Collado i del Fuster o Birlata i s'enforcalla amb el del Mas de Baix per esdevenir barranc de les Olles (foto, dreta).

Coscollar del Collado

Dalt del mas, a la solana.

Eriçal del Collado

En la depressió i voltants de ponent del collado del Boi trobem l'Eriçal, paratge on abunden els coixinets de monja o eriços. La part nord de la pista correspon als masos coneguts com el Collado i aquesta n'és l'etiologia.

Escola del Collado

Al mas del Collado, vora una de les eres.

Foia del Collado

Vessant sud-oest del Racó.

Foieta del Collado

Entre el mas i el Coscollar

Foietes del Collado

Conjunt de bancalets vora l'eriçal del Collado.

Font del Collado

Al capdamunt del Barranc de la Vallussera (prop del Coll del Vidre)

Fonteta del Collado

A l'ombria del mas, guiata sobre el Bancal del Pla de la Bassa. Se n'ha perdut el baci. Hi havia uns xops tallats.

Ombria del Collado

Entre el barranc homònim i el Mas del Fuster.

Roques del Collado

Baix del mas, davnat l'ombria del Moro.

Solano del Collado

Entre el barranc i el mas homònims

Hort d'Antolino del Collao

El segon dels horts del Fontanal de Dalt. És el mateix Antolino dels topònims anteriors però, en ser esmentat per un informador distant del Collado, afegeix aquest renom, habitual ubicador formador de malnoms.

Tancadet de Josep del Collao

Al mas de Capote.

Casa d'Antolino del Collao TU

Carrer Malcuinat, 11.

Casa de Tolino del Collao TU

La sisena de nord a sud. El Portalet, 9

El Collado de Baix Mas de Baix

Barranc del Collado de Baix Barranc del Mas de Baix

Foies del Collado de Baix Foies del Mas de Baix

Font del Collado de Baix Font del Mas de Baix

Ombrieta del Collado de Baix Ombrieta del Mas de Baix

Pallisa del Collado de Baix Pallissa del Mas de Baix

Passet del Collado de Baix Passet del Mas de Baix

Saleres del Collado de Baix Saleres del Xurro, Saleres del Mas de Baix

Solana del Collado de Baix Solana del Mas de Baix

Tossal del Collado de Baix Tossal del Mas de Baix

Camí dels Collados

En la fotografia podem veure el bassot dels Collados i el mas a l'esquerra (dins el terme d'el Castillo de Villamalefa), tots guardats per Penyagolosa. Tot i trobar-se en un terme proper, les mateixes Visures en donen constància per tractar-se de camins i assagadors lligats a la vida del nostre terme.

1555 seguint dit camí per los Collados 24 **1582** en la vora de l'asagador dels Collados 45 fins a l'altre camí dels Collados 45 **1597** com fins altre camí dels Collados 108 en la volta de l'assagador dels Collados 109 **1615** al camí de herbatge que baix de Peñagolosa als Collados 124ven la volta de l'assagador dels Collados 124v fins a l'altre camí dels Collados 124v **1634** fins a l'altre camí dels Collados 210v Y en la volta de l'assagador dels Collados210v **1634** casa dels Collados. 210v **1658** les fites responen al camí de herbatge que baix de Peñya Golosa dels Collados 56 fins a l'altre camí que baixa dels Collados 56 a la volta del camí dels Collados 56 **1687** a l'altre camí que baixa dels Collados 77 volta del camí dels Collados 77 al camí de herbatge que baix de Peniagolosa dels Collados 77

COLLASSA

La Collassa

Nom amb què Eduardo coneix el lloc on s'apleguen els barrancs, prop del molí Prat (foto adjunta). Resulta interessant les aportacions de la fitxa de Joan Coromines:

La Collassa: és “una serra més baixa que les altres”, ja prop del coll, serra i fonteta del Colla(d)o (que és allà on la carretera d'Atzeneta passa d'un terme a l'altre) ; cit.entre aquest i el Mas de les Tosses, com a pròxima a qt, 74.10; l'informador acceptà la localització d'IGC però aquest solament esmenta el “Bco.de la Collasa”, al peu SO.del Mas de les Tòsses, (- potser doncs és una collada o tros de serra baixa cap a la ratlla d'Atzeneta i entre el Tossal del mas del Racó i el Tl.de la Nevera. No veig ben clara la formació: potse reducció de Colladassa? -)

Barranc de la Collassa Barranc del Mas de les Tosses

CART. PLANI Bco de la Collasa (2) CAD Bco de la Collasa, Bco de la Colasa Bco de la Collasa, Bco de la Colasa IGC592-1949 Bco de la Collasa M592-1993 Barranco de la Collasa 592-25000 Barranc de la Callosa-II ICV Barranc de la Collassa 592 (4-2)

Entre el tossal del Llop i el tossal de Marco hi ha, veritablement, un 'coll' de la serra de la Nevera que podria justificar-ne l'especificatiu. Les representacions cartogràfiques són tot un seguit de despropòsits que ja vam tractar a Bernat-2007. El mapa de CMA situa un 'Barranco de la Colasa' on hi ha el barranc del Mas de Racó. Els mapes 1:50000 i el P-25000 consideren el barranc del Mas del Racó com afluent de la Collasa, mentre l'1:25000 dóna prioritat al barranc del Racó. De fet, el barranc de la Collassa que nosaltres vam localitzar no coincideix amb la fitxa de Coromines, que segueix el mapa de l'IGC.

COLLET ¹⁹⁹(V. Genèrics i Bernat-2011)

Amb diferenciació semàntica, entre la depressió i l'elevació, trobem molts collets arreu del domini, més abundants en les comarques septentrionals.

Barranc del Collet

Replega aigües del mas de Collet. Mou de la Font

Mas del Collet *Mas de Collet*

CART. PLANI Masía del Collet CAD Masia del Collet IGC592-1949 M^a del Collet M592-1993 Masía del Collet 592-25000 Masía Sollet-II CMA Masía del Collet 592 (3-2) ICV Mas de Collet 1230 592 (3-2)

Guaita sobre el Pla de Vistabella i també cap als barrancs que aboquen al riu del Molinet. És un punt visual magnífic. Mas del Collet s'addiu més a l'orografia clara que situa el mas al capdavall de la sella, al mateix collet que separa les dues vessants. Té dues cases, la de Dalt, vora l'era i la de Baix, on vivia Basilio qui assegurava –tot paraland-ne de com n'és d'antic- que el mas 'el van fer els moros'. És el n° 1 de la partida de Penyagolosa, tal i com assenyala una

¹⁹⁹ Només esmentem ací els exemples de pobles veïns.

Atzeneta: el Collet (molts), el Colletet, mas del Collet, lloma del Collet, cocó del Collet.. i molts com a genèric, collet de Remissio, collet de Meanes, collet del Molí...

Benassal: el Collet, font del Collet, mas del Collet, els Collets, collet de l'Argilar.

Benafigos: mas de Collet, el Colletó, collet Curt, collet de Coves, collet Gros, collet de la Llosa, collet del Mas d'Escrig...

Culla: assagador del Collet de la Carbona, avenc del Collet del Romeral, mas del Collet.

Xodos: collet del Masico, collet del Mas Cremat, collet del Mas de la Carrasca...

maniseta fixada al mas.

Tot i que el nom amb que és conegut, mas **de Collet**, faça pensar en el malnom de l'amo, es tracta clarament d'un mas **del Collet** per la seua situació. Amb tot, són molts els masos **de Collet** escampats per les nostres comarques que, realment, corresponen a l'orònim²⁰⁰. Bernat-2010

Creiem que es tracta del mateix mas que amb els noms de *mas de Monferrer*, més tard *de Marqués*, apareix a les Visures.

1658 fins pasat lo mas de Monferrer, y huy de Pere Anthoni Marqués notari 47 **1687** pasat lo mas de Monferrer y huy de Pere Anthoni Marqués 67v **1715** fins passat lo mas que antes solia ser de Monferrer, después de Pere Antoni Marquez, notari, 128v **1759** passat lo mas que antes solia ser de Monferrer, después de Pere Antoni Marqués, notari, y hara heretats de Visent Selades y Baltazar Safont, que són al present de Blay Gellida, y dita masada y hara heretats 30 **1759** parets que confinen en lo dit assagador de la dita masada de Marqués 30

Barranc del Mas del Collet

Mou al nord del mas del Collet i s'ajunta amb el barranc de l'Escaleta per acudir al riu del Molinet.

Camí del Mas del Collet

CART. PLANI Cº del Más de Collet, Cº Más del Collet CAD Cº del Mas del Collet

Coincideix amb la pista actual que puja des de la carretera de San Joan al collet.

Camí del Mas de Collet

Discorre cap a l'Escaleta per davall dels Pinarets. És un tram del camí GR-7

Bassot del Mas del Collet

Al segon dels bancals de Casa

Camí del Mas del Collet

CART. PLANI Cº Más del Collet CAD Cº Mas del Collet

Tram de l'actual carretera a San Joan, entre l'enforcall amb el camí de Sant Joan i la caseta de Caco

²⁰⁰ “Antropocentrisme toponímic. Observacions sobre els antropònims a la toponímia” dins *Actes de la IV Jornada d'Onomàstica. Vila-real 2010*. Col·lecció Actes, 5. AVL València 2011.

Cisterna del Mas del Collet

Construïda el 1974 replega 70.000 litres de les teulades del mas.

Foia del Mas del Collet

Abans era la terra més productiva del mas (foto). Ara es troba erma perquè surt més rentable treballar el bancal Gran o la quadra de Baix perquè hi pot entrar el tractor sense la dificultat de les corbes de la foia. En aquesta foia podem trobar el molló o monolit que van deixar per assenyalar una fossa comuna de soldats republicans.

Font del Mas del Collet

Davall els bancals de Casa.

Hort del Mas del Collet

Bancal situat a llevant del mas proper al bassot i un antic pou

Pinar del Mas del Collet

Entre el barranc de la Font i el de les Clotxes. Es troba creuat per les revoltes de la pista que davalla on va caure l'avioneta

Pou del Mas del Collet +

Basílio el va llevar per unir dos trossos d'un bancal

Quadró del Mas del Collet *Quadra de Baix, Quadra Gran*

Enormes bancals que formen un conjunt entre els Arenals, la Rambla i la caseta de Prussiano.

Sorts del Mas del Collet *Bancal Gran*

Aquest topònim ens interessa moltíssim pel fet que Basílio ens va explicar el pas de les 11 'sortetes' al bancal Gran. Hi van llevar les 11 'ribes' que hi havia.

Caseta de Tolín²⁰¹ del Mas de Collet *Caseta de Tolín Molinera*

A la solana, veïns de l'artiga d'Arnau.

Bancals de Tolín del Mas de Collet *Bancals de Tolín Molinera*

A la solana, veïns de l'artiga d'Arnau.

Casa de Basilio del Mas de Collet-1 **TU**

Carrer Mossén Falcó.

Casa de Basilio del Mas de Collet-2 **TU**

Font de Baix, 274.

Casa de Daniel del Mas de Collet-1 **TU**

Carretera de Sant Joan-E.

²⁰¹ Vegeu a 2.3.1.1 Hipocorístics

Casa de Daniel del Mas de Collet-2 TU

La Costereta de l'Hospital.

Casa de Tolín del Mas de Collet TU

Carretera de Sant Joan-E.

El Collet-1

Començament de la finca de la Foieta Plana, entre el barranc del Collado i el de Consell. El sentit de collet quasi antropomòrfic es troba clar en aquest espai que s'allarga entre dos barrancs. Potsr les Visures, per l'aproximació descriptiva que hi vam veure, es referesquen a aquest collet

1615 fins a la roca del Collet passa dit camí, 116

Bassa del Collet

Al collet de la Foieta Plana.

Hort del Collet

Té la característica de ser un paradoxal 'hort de secà'. El trobem al Collet, entrant cap a la Foieta Plana.

El Collet-2

Entre el creuament de les pistes de l'Estrella i el pi de la Creu i les saleres Més Altes.

Bancal del Collet

Vora el Collet, al creuament de les pistes de l'Estrella.

Punta del Collet

Entre la pista de l'Estrella i la Penya Folc.

Roca del Collet-1

Roca prominent situada damunt la Font de les Espatles. S'hi repeteix la idea de 'collet' semblant a la que s'observava al Montlleó.

Roca del Collet-2

Nord de la penya Folc, al collet de Leonor . Hi trobem forats per als búfols.

COLLETÓ

El Colletó

A la lloma de Benafigos, entre les llomes de la Pena-roja i el pla dels Motllons. Ens apareixia ja en el recull de Benafigos pel fet que la divisió dels termes encara és un tema pendent. A Atzeneta trobàvem el Colletet, com a diminutiu equivalent a aquest 'colletó'.

COLLTORT²⁰²

²⁰² Cases de Colltort (*Moixent*), lo Mas de Colltort (*Sant Rafel del Riu*), Mas de Colltort (*Traiguera*).

Fàcil és pensar que ens trobem davant un renom físic, més que no pas en una caracterització de l'orònim.

Mas de Colltort *Mas de Pessetes de Dalt, l'Artiga del Carderal*

COLOM, -ER²⁰³

Cantal del Colom

Imperceptible, ara, perquè s'ha amagat entre el pinar que hi ha davall del morral del Xurro, al mas de Baix. Antigament, però, quans els conreus ocupaven els voltants hi destacava clarament.

Cova del Colom H

1634 endret de la cova del Colom, a l'Avellanar 209v **1658** al sòl del barranch del Cosiner, en lo endret de la cova del Colom a l'Avellanar 55v **1687** en lo endret de la cova del Colom a l'Avellanar 76v **1759** ans de arribar a la cova del Colom 45

El Colomer

Entre la carretera de Xodos als Molins i el barranc del Tovàs. Llometó per on ascendeix la carretera de Xodos.

Barranc del Tovàs del Colomer

CART. Vis. 1:25.000 Barranc del Tovàs del Colomer

Davalla pel vessant est del tossal de l'Albagés, passa entre els masos de Marimon i de Racó i replega aigües dels barrancs de la Belluga, dels Clots de Marimon i dels Hortassos. Mou de la font de Marimon i hi trobem el Paelló. Aplega al barranc Pardo.

COLUMPIOS

Placeta dels Columpios TU

Tot guaitant a llevant del poble. Fàcilment s'ha imposat el castellanisme. Potser la retolació d'engronxadors ajudara.

COMEDERA

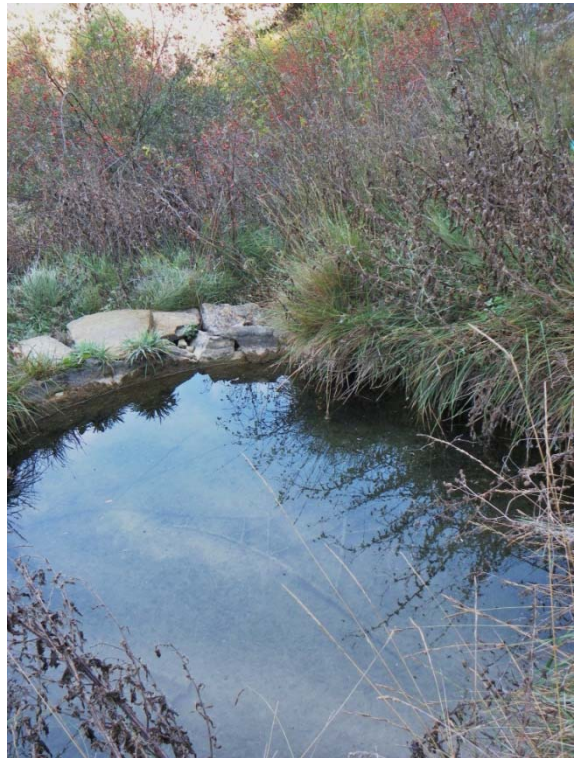
²⁰³ Arreu de la geografia trobem exemples de 'colom' i 'colomer'. Remarquem ací els exemples dels pobles veïns: Benassal: el Colomer, barranc del Colomer; Benafigos: racó del Colom; Culla: torre del Colomer.

Font de la Comedera

“Font, bassa de reg i safareig. Ús domèstic i reg. Safareig de lloses al voltant de la bassa. La Font surt d’una paret integrada a la muntanya, amb bon cabal d’aigua. La bassa està plena. Necessita neteja dels voltants de la Font, plena d’esbarzers, i de la senda que ve del mas de Mor. Bosc de pi roig i pinaster. “ 14-10-2013 Voluntaris mediambientals de Vistabella 2013. Font oral: Luís Garcia, masover del mas de Mor.

Comedera, a l’Aragó, és un recipient gran, sovint de fusta, per donar de menjar al ramat. Per la seua proximitat a un assagador que puja cap a l’interior no seria estrany que es tractés d’un préstec de l’Aragó.

COMTE

Nevera del Comte *Nevera del Mas de Penyagolosa, Nevera de la Cambreta*

CART. Vis. 1:25.000 Nevera de la Cambreta

Rep el nom de la nissaga que la va bastir: el comte d’Aranda.²⁰⁴

COMUNA²⁰⁵

Comú, comuna i universitat foren els noms documentats fins que pels decrets de Nova Planta foren substituïts per ‘municipi’. Es tracta doncs d’un especificatiu que trobem arreu del domini lingüístic. Als termes veïns localitzem sengles pou de la Comuna a Atzeneta i Xodos; assagador de la Comuna a Benassal.

Colada de la Comuna

CART. PLANI Colada de la Comuna (Roig)

Denominació administrativa que recull diversos passos o assagadors – Pas de la Serra de la Comuna, azagador de la Balsa Seca, Camino del Azor, Paso de Ganados (sense especificatiu) i Camino de la Marta. Es tracta doncs d’un assagador que, provinent de la serra de la Batalla arriba fins la zona del Tormegal. Surt del Xaparral i aplega fins la fuente de la Rossa, al riu Montlleó.

²⁰⁴ Boira-2014 li dedica pp. 429-435.

²⁰⁵ el Comú (*Silla*), les Planes del Comú (*Rosell*), Séquia del Comú (*Corbera, Silla*), Tancat del Comú (*València*), Assarb de la Comuna (*Guardamar del Segura*), la Comuna (*Cocentaina, Moncofa, Muro d’Alcoi*), Séquia Comuna (*Novetlè*) Séquia Tallada o Comuna de Novetlè (*Xàtiva*).

Pas de la Comuna *Pas de la Serra de la Batalla*

CART. PLANI Camino y Paso de la Comuna CAD Camino y Paso de las Comuna

També aparegut a la Planimetria, recorre el primer tram de la 'Colada de la Comuna' i equival al nostre 'pas de la Serra de la Batalla'.

CONILL

Troba molts exemples a CTV. A Benassal, barranquet dels Conills i costera dels Conills.

Lloma del Conill²⁰⁶

Allargassada, entre els barrancs de la Pregunta i el de la Teixera, apunta al Rebeig

Alvenc de la Lloma del Conill

Ens la descriu el GEC

En la LLOMA DEL CONILL, a unos 100 metros a la derecha de la senda que va de la CAMBRETA a la PEGUNTA.

Es una gran fractura de 27 metros de longitud, que corta transversalmente la loma. Su mayor profundidad está en el extremo oriental, que en la actualidad no sobrepasa los 10 metros. A 1440 m./a

Ventisquer de la Lloma del Conill *Ventisquer de la Font de la Cambreta*

Ventisquer de neu situat a ponent d'aquesta lloma, no lluny de la font de la Cambreta..²⁰⁷

Tancat dels Conills

Neotopònim aparegut amb el tancament amb malla de fil d'aram de l'espai comprés entre les cases del mas i la foia del Mas de Collet.

CONRADO**Casa de Conrado**

Al carrer de Mossén Falcó.

CONSELL²⁰⁸

A banda del exemples trobats a les comarques valencianes, la veïna Benassal ens aporta l'horta del Consell, maset del Consell i pou del Consell.

Consell conté un caràcter jurídic equivalent a municipi, pertanyent a la vila diferent a quan parlaven de 'comunal' que correspondria a tota la Comuna, Setena o Tinença.

²⁰⁶ Lloma del Conill (*Llucena*).

²⁰⁷ Boira-2014 (427).

²⁰⁸ Barranc del Pas del Consell, Camí del Pas del Consell (*Bell-lloc*), el Cap de Consell (*Torreblanca*), el Pou del Consell (*Moixent*), Font de Consell (*Xert*), Molí Consell (*les Coves de Vinromà*), Pou del Consell (*Catí*), Pous del Consell (*Moixent*), Tossal del Consell (*el Ràfol d'Almúnia*).

Consell 'corporació municipal' (tots prohòmens **elets per los consells**, Visura 1582, 47)

El DCVB replega Consell Comunal a Andorra com a corporació municipal. Hem d'entendre, doncs, que el complement 'de Consell' equival a municipal. A les Visures ens apareixen nombrosos exemples amb 'de Consell' mai *del*. Avui, en la toponímia viva només resta el *barranc Consell*, sense preposició. Veiem, però, els exemples històrics:

Abeurador de Consell

posaren dos fites a hon se partex lo camí d'erbatge y lo camí de Consell de la present vila de Vistabella que va a l'abeurador de Consell, vulgarment nomenat d'en Canet (1555, 14)

Antuxà de Consell

Y de allí avant no ni a més per ço que és antuxà de Consell (1597, 23)

Camí de Consell

seguint dit camí fins al pas del Consell (1687, 70v)

Barranc de Consell

lo qual baixa e travesa a la font del Pi e passa per lo barranch de Consell.(1555, 7)

Sala de Consell. Actual saló de Plens.

Deinde vero die 15 septembris 1716, en la sala de Consell de la dita vila de Vistabella foren ajuntats tots los síndichs y mensatgers de totes les viles y lloch de la Tinensa de Culla (1715, 173v)

Terra de Consell

Y a l'altra part no n'i posaren per ço que era terra de Consell (1555, 5)

Barranc de Consell [baránkonsél]

CART. PLANI Barranco del Consell CAD Barranco del Consell 592-25000 Barranc del Consell-II

A les Visures apareix sovint:

1555 e travesa a la font del Pi e passa per lo barranch de Consell **7 1597** passa per lo barranch de Concell **42 1615** e passa per lo barranch de Concell **116 1634** y passa per lo barranch de Concell y per la mallada del Banquet **199 1658** y passa per lo barranch de Consell, y per la mallada del Banquet **45v 1687** pasa per lo barranch de Consell **65 1715** y passa per lo barranch de Consell y per la mallada del Banquet **124 1759** passa per lo barranch de Consell **21**

El barranc de Consell mou del mateix collado del Boi, on avui hi ha la serrada coneguda com la Paret Nova i davalla cap al morral Blanc on s'engrava amb el barranc de les Climentes. Es tracta de la frontera natural que separava Vistabella del Boi, quan eren entitats diferents. (V. ***El Boi***)

CONSOLTES

A Vistabella les consoltes són reconegudes com la planta de la fotografia que creix espontàniament damunt les teulades dels masos abandonats i que no té a veure amb la 'consuelda'. V. Fitotoponímia 2.3.4

El seu significat es troba lligat (OnCat III 427, a48) a una planta que consolida les ferides. Hi ha la Consolta a Onil i la font de les Consoltes al terme de Lles (Baixa Cerdanya)

Les Consoltes

Solana de la Lloma, sobre el barranc del Cirer i el solano de la Foia. Una paret serrada separa les Consoltes (a l'oest) i la Lloma (a l'est)

CONSTANTA²⁰⁹

Cingla de Constanta *Cingla Vinya*

Variante de la cingla Vinya, a la zona del Boi, en vistes del mas de Gil. Possiblement, antropònim d'algun mas veí.

CONSUELO

No trobem l'antropònim Consol. Els dos antropònims on apareix: 'artigues de Consuelo' i 'bancals de Consuelo l'Alguatzila', mostren l'antropònim en castellà, per la qual cosa no apareix el lema CONSOL o CONSOLACIÓ.

Artigues de Consuelo

Dalt de l'ombria del Mas de Lluc

CONTROL

Caseta de Control

Nom que rep la casupeta que hauria de vigilar les entrades i eixides del parc i paratge del Penyagolosa. La trobem vora el pontet que salva el barranc de l'Avellanar abans que aquest s'engrave amb la rambla de Sant Joan.

COOPERATIVA

Pisos de la Cooperativa

209

Mas de Constant Molí del Mas de Constant (*Culla*) Maset de Constant (*Llucena*).

Bloc de pisos situat davant les Pallissetes. Carretera de Mosquerola-01

CORB²¹⁰

A peu de pàgina mostrem els topònims que s'hi relacionen i que apareixen al CTV. Cal destacar-ne la varietat d'orònims (cabeç, roca, penya, tossal, alt i racó) i la presència escampada arreu de les nostres comarques. Ens caldria afegir els exemples veïns de Benassal, morral del Corb, i de Culla, roca del Corb.

Barranquet del Corb

Davalla de les Navades cap al barranc de la Cova, tot vorejant la cova de l'Avellanar. Potser pren el non de la roca del Corb veïna.

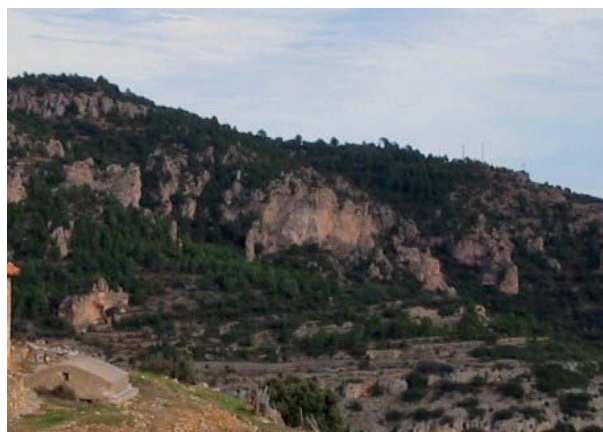
Roca del Corb-1

Nord-est de les Navades

Roca del Corb-2

CART. ICV Roca del Corb 592 (3-2)

Des del mas de Collet (cisterna) es veu com un frontó rogenc acompanyat pels morros de Carmeleta, a l'esquerra, i altres tormos i cantals; al capdamunt les roques de Manolet.

CORBERANES²¹¹

Serrades de les Corberanes

Entre el corral del Ginebre i el Clotxó, al Boi.

Corberanes, com ens ho mostra l'exemple a peu de pàgina, podia tractar-se d'un gentilici. Caldria saber, però, si la Corbera és la de la Ribera, Corbera d'Ebre o Corbera de Llobregat. Potser, també, hom hi puga veure un derivat de 'corbera' com a niu de corbs. El barranc de la Corbera es troba al terme veí del Port però no trobem cap mas homònim que ens poratra a pensar-ne l'origen de les nostres Corberanes.

²¹⁰ Alt del Corb (*Ontinyent*), Barranc del Racó del Corb (*l'Alcora*), Cabeç del Corb (*Xixona*), Clotxa del Corb (*Antella*), el Tossal del Corb (*Onda*), Font de la Penya del Corb (*Fageca*), Ombria del Corb (*Rossell*), Penya del Corb (*Barxeta, Fageca, la Vall de Gallinera, Xàtiva*), Pic del Corb (*Monòver*), Racó del Corb (*Calp, Fageca*), Roca del Corb (*Castellfort, Herbers, Lluçena, Morella, Rossell*), Roques del Corb (*Lluçena*), Tossal del Corb (*Onda*), Barranc dels Corbs (*Alzira, Carcaixent*), el Molló dels Corbs (*Oliva*), la Garrofereta dels Corbs (*Algímia d'Alfara*), Maset dels Corbs (*Agres*), Penya dels Corbs (*Confrides, Millena*), Pic dels Corbs (*Sagunt*), Tossal dels Corbs (*Finestrat, la Vall d'Ebo*).

²¹¹ Hort de la Corberana (*Corbera*).

CORÇO²¹²

L'haurem de relacionar amb el corso, cabirol, *Capreolus capreolus*. A OnCat III, 434 apareix

El Corço, partida del terme de Visatbella del Maestrat (l'Alcalatén).

ETIM. Del mossàrab *kúrs* 'cabirol' = cast. *corzo* 'mena de cèrvid sense cua' que apareix documentat en el Glossari de Leiden (S. XI), en *RMa* i en *Palc* i *DECH* II, 218b54-219#10, derivat del llatí vulgar *CURTIARE 'escurçar, escapçar'. J.F.C.

Carreró del Corço

Surt del mas de la Cambra i passa vora la serrada Vella i s'allarga fins després del tossal del mas de Foilc. Potser empalme amb el pas del Bovalar.

CORONA²¹³ (*V.Genèrics*)

A banda de la tria més oronímica del CTV, anotem els exemples veïns.

Atzeneta: mas de Corones, pla de Corones.

El Port: *las Coronetas*.

Xodos: bancal de la Corona i les Coronetes, al tossal de Marinet.

L'exemple de Lluçena, que apareix a peu de pàgina, ens interessa perquè ha estat retolat a la cartografia, reptidament, com a Coroneles. El canvi de t per l, caiguda de la teuladeta, s'ha produït més vegades i porta a confusions (Bernat-2007)

Corona, dins l'oronímia, respon al sentit de remat d'un tossal coronat amb roca, com una moleta o, de vegades, pel fet de destacar-ne la planúria del capdamunt. En la fotografia *la Corona* des del castell del Boi. Hi podem veure les cingles que el volten fins el capdamunt, on trobem el mas (v.foto següent).

Beltran-2000, p.142, en parlar del mas de Lluçena, en feia uns aclariments:

"Corona f. Masada de les Coronetes. L'acceptació de "cim planer i arrodonit", segons Coromines (DECat, II:945,946), apareix ja en un document de la Seu

²¹² Alt del Corso (*Ontinyent*), *Alt desl Corsos* (*banyeres de Mariola*).

²¹³ *la Corona* (*Ador, Alfarrasí, Almenara, Benifallim, Benigembla, Fontanars dels Alforins, Llutxent, Ontinyent, Orxeta, Vilallonga*), Muntanyeta de la Corona (*la Vall d'Uixó*), les Corones (*Corbera, Orpesa*), les Coronetes (*Vilanova d'Alcolea*), Mas de les Coronetes (*Lluçena*).

d'Urgell de l'a.975 i és especialment vivaç a l'extrem nord-occidental i freqüentíssima a tot l'Alt Aragó. Reapareix des del nord del País Valencià (cama ací cama allà de la frontera lingüística), en localitza molts al Maestrat i abunda, almenys, fins al camp del Morvedre, i també es troba algun exemple més enllà del Xúquer.”

Dins les Visures en trobem alguna mostra aïllada

- un camí d'erbatge que baixa per la **corona** del Bustal del Toçal d'en Canet. (1554, 4)

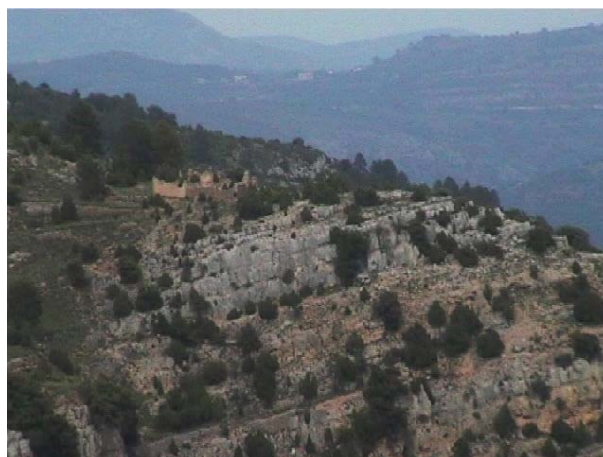
La Corona

CART. ICV la Corona 1249 569 (4-4)

Tossal al nord del castell de Sant Bertomeu. (Vg.foto)

Assagador de la Corona *Assagador del Clotxó*

“Busque la Corona” ens explicava Otilio com a raó d'aquest pas que uneix els dos masos, el Clotxó i la Corona.

Mas de la Corona

CART. PLANI Masía de Corona del Gato
CAD Mª de Corona del Gato

Mas enrunat situat al capdamunt de la Corona, d'on pren el nom, i deshabitat fa més de cinquanta anys. L'accés és ben dificultós. “la teula la van baixar a Capote...Pastaven, hi havia forn. En la meua recordança ja no vivien (l'informador va nèixer el 1935) L'auelo Vito, rebesuelo del meu cunyat, va ser dels darrers en viure-hi” (Otilio del Mas de Gil)

El mas que recull Coromines a les seues fitxes no coincideix en el nom ni en la ubicació. A l'oest del mas de Salvador trobem el Pla, mentre aquest es troba dalt i a ponent del castell del Boi. Potser no es referesca al mas de la Corona.

CORONEL²¹⁴

Maset del Coronel *Maset de l'Auelo Carlos*

A llevant del mas del Bord, al pla Avall, subpartida de les Ventes. Potser aquest siga Corones.

En cap del mapes analitzats ni en les enquestes hem trobat un maset de Corones, tal i com anuncia Coromines a les seues fitxes.

Corónes, Maset de --: annant del poble ... fins el Mas de Farsa, en passar a l'O del Mas de Salvador (24X19) entre qt i “Les Ventes” ... tenim molt prop al NE 79.26

²¹⁴ el Coronel (*el Fondó de les Neus*) Hort del Coronel (*Alzira, Benicull de Xúquer*) Mas del Coronel (*Rafelbunyol*)

CORRAL²¹⁵ (V. Genèrics)²¹⁶

Molts masos prenen el nom d'un corral, tot suposant que antics corrals van passar a ser vivenda dels masovers.

Barranc del Corral-1

Davalla del collet Roig, passa junt al corral de l'Atzevar i els teixos monumentals. S'ajunta després amb el dels Espinals i corre amb les aigües de la font de l'Atzevar per anar al mas de Gual. (fot adjunta)

Moleta del Corral

Clarícia situada entre el corral de l'Atzevar i el collet Roig

Barranc (del) Corral-2

Barranc Corral, sense preposició, és la denominació que li vam sentir a un dels nostres informadors en parlar-nos del barranc que davalla del Mas del Garrido, pel nord, i aboca al riu dels Molins al nord del Collet Catxo.

A les Visures trobem, a més del barranc, una antiga mallada amb l'especificatiu

²¹⁵ Més de 500 exemples del CTV inclouen corral com a agenèric o especificatiu. Sí que incloem els exemples de 'corralissa'. Menys nombrosos. Barranc de la Corralissa (*Morella, Rossell*) Camí de la Corralissa (*la Vall d'Uixó, Quart de les Valls*) Camí Nou de la Corralissa (*Quart de les Valls*) Corralissa del Domenge (*Cervera del Maestrat*) Corralissa del Mellat (*Catadau*) Corralissa del Tequero (*Sant Mateu*) Corralissa del Tio Colador (*Llombai*) la Corralissa (*Albalat dels Tarongers, Almenara, Antella, Catí, Favara, la Vall d'Uixó, Lluçena, Quart de les Valls, Santa Magdalena de Polpís, Vistabella del Maestrat*) la Corralissa del Collet (*Lluçena*) la Corralissa del Tio Colador (*Llombai*) Roure de la Corralissa (*Lluçena*) Corralisses de Pastrana (*Cinctorres*) les Corralisses (*Onda*) les Corralisses del Rei (*Catadau*) els Corralissos (*Beniarbeig*)

²¹⁶ Veiem els exemples més significatius dels termes veïns, només com a genèric. Cal recordar que els pobles de la Setena, i també Xodos, han tingut en les raberes d'ovelles la base d'una economia secular:

Atzeneta: corral de l'Apotecari, corralet de l'Auela Teresa, corral de la Barreta, corral Blanc, corral del Cantal Pardo, corralissa del Calbo..., corral de les Sorts, corral Nou, el Corralet, la Corralissa, corral de la Pedrafita, corralissa de Torreta, corrals de la Vila... i una trentena més.

Benassal: corral de l'Aigua, corral de n'Amill, corral de Bitxorro, corral de la Canaleta, corral de Corbó, el Corralàs, corral del Delmador, corral de la Figuera Verdall, corral dels Hortassos, corral de Nando, corral de la Verola, corrals de la Vila.

Benafigos: corral de l'Ombria, corrals de Pons.

Culla: corral de la Foia, corral del Barranc, corral Nou, corral Vell, el Corralet.

El Port: corral de Gracia, corralm de la Loma, corral de la Felipa, corral de Mansilla, corral del Grao, corral Nuevo, la Corraliza.

Villahermosa: corral de los Carriles

Xodos: corral d'Andreu, corral de Baix, corral dels Bous, corral de Bruna, corral del Cabeço, el Corralet, el Corralico, corral de les Ermites, corral dels Forestals, corral de la Nevera, corral del Xurro.

del barranc.

1687 en lo barranch del Corral 65v anaren a la mallada del Quorral, la qual és mallada de herbatge 65v '**Mallada del Barranch del Corral**' 65v **1759** regonéixer la mallada del Barranch del Corral, la qual per lo semblant és de herbaje 58

Les diverses descripcions i el fet que vaja precedit per l'assagador que, des del collado del Boi, va a la font del Pi, ens fa suposar que es tracta del barranc de la Gal·lera que aboca a la Vallussera, davant de la Tormassosa. Hi trobem la doble denominació: mallada del Corral, mallada del Barranch del Corral. El corral que bateja aquest barranc i mallada és, possiblement, l'actual corral de Badenes, el qual es troba al capdamunt d'aquest barranc.?

Pou del Corral

Pou del corral dels Canalissos (foto amb Federico del Mas de Peris)

El Corralàs

Cal investigar si hi havia algun corral de dimensions grans. L'orografia representa una punta o roca que guaita damunt la font de la Belluga, a l'Albagés.

El Corralet-1

CART. PLANI Corral, Casa **CAD** Corral

Ruïnes d'un antic corral, vora el barranc de l'Alfarder.

El Corralet-2

Dalt de la cova del Rúbio, al capdamunt del barranc de l'Avellanar, no lluny de la pista que davalla cap a l'Estrella. Encara es pot veure els taulons de pi que empraven per al sostre; damunt les teules (fotos).

Pista del Corralet

Braç de la pista de l'Estrella que aplega a la foia del Mas de la Cambra.

El Corralico

Espai comprés entre la pista de la Cambreta i els Castelletes. Pot ser hi hagués un antic corral que ací, per trobar-se vora el terme de Villahermosa, pren el nom castellano-aragonés. Potser es trobe relacionat en un antic corral aparegut a les Visures: **corral de Martí Serrano**

1555 prop del corral de Martí Serrano 24 **1597** prop del corral de de Martí Serrano 101 **1615** prop del corral de Marty Serrano 123 **1634** prop del corral de Martí Serrano 209 **1658** prop del corral dit de Martí Serrano 55 **1687** prop del corral dit de Martí Serrano 69v **1759** quant foren prop del corral nomenat de Martí Serrano 49

La Corralissa-1

CART. PLANI Masía de la Corraliza **CAD** Masia de la Corraliza **IGC592-1949** Mª de la Corraliza **M592-1993** Masía de la Corraliza **592-25000** Masía de la Corraliza-II **CMA** Masía de la Corraliza 592 (3-2) **ICV** la Corralissa 1240 592 (3-2)

Mas situat dalt del Carrascal, vora el camí del Puerto. Va estar habitat pel Tio Pepe i el Tio Antonio. Aquest darrer ferit a la guerra i sense cames i un braç va viure uns quants anys com a llogater d'una de les cases. Va ensenyar de lletra a Raimundet i altres. Després va tornar a Atzeneta.

Sanhauja 2005 "...en la parte alta del frontis de entrada hay un ventanal en cuyo dintel figura la fecha de 1864"

Anoguers de la Corralissa

Al clot que fa el barranquissó a migdia de la Corralissa

Artigues de la Corralissa

Diverses artigues, 8 o 9, situades entre el barranquet de la roca en Riera i el Cerrado de la Corralissa.

Bassa de la Corralissa Bassa Nova

Carreró de la Corralissa

Tram del camí del Puerto que voreja el Cerrao. Entre el Raset i les Creus

Eres de la Corralissa

Dues eres, dalt i baix, a la Corralissa

Hortets de la Corralissa

Bancalets que hi ha vora les eres de la Corralissa

Pou de la Corralissa

Vora la Bassa Nova

Roca de la Corralissa

Roques de la Corralissa

Vora el pou de la Corralissa.

***La Corralissa*²¹⁷ -2**

Corral antic situat als quadrons del Tossalet.

Casa de Pepe la Corralissa TU

Carrer Sense Cap, 11(9)

Casa de Teresa la Corralissa TU

Carrer Sense Cap, 11(9)

La Corralisseta

Corralet al nord-est del Tossal de Xaparra. Ben prop, al mateix tossal, trobem la corralissa de la Solaneta.

CORREU (V. cartero)

A Atzeneta, maset del Correu: a Xodos, caseta del Correu.

Artiga del Correu

Serrada que puja des del pas del Mas de Celades fins el carreró dels Caus. Tanca pel nord l'heretat de la

Artiga de Paco el Correu

Entre el camí de Culla i el dels Serrans.

Bancal del Correu

A la Foia del Mas de Salvador. Correu de Vistabella.

Caseta del Correu

Entre els Freginals i la Ferreria

Serrada de Paco el Correu

Vora el barranc dels Serrans, serrada estreta bessona de la d'Eduardo Tena que la fita per dalt.

Correus

Caseta amb bústies, ara fixada a l'ajuntament, al pany de l'Escola. Raval de Loreto, 24.

Carmen del Correu

Racó de la Caixa.

Casa del Correu

Camí Raval de Sant Roc.

²¹⁷ Sobre el significat de 'corralissa' vegeu Genèrics.

COSCOLLA²¹⁸

Tot i que al terme de Vistabella trobem diversos topònims que prenen com a genèric 'coscolls de..' o 'coscollar de..' (V. Fitotoponímia) desconeixiem l'existència d'aquest 'la Coscolla' que va recollir en Coromines. A la Vallbona existeix l'exmple en femení.

Artiga de la Coscolla

La Coscólla, l'Artiga (de)--: cap al Mas de les Roques i el del Garrido, ben prop de la Rebollera, 75.22 (-l'informador assegura que no és NP. Probablement un neutre pl. CUSCOLIA 'coscolls, rebolls' -)

El Coscollar

Hi havíem situat l'ombria del Forn

COSETXADORA**Garatge de Secundino, Secundino el de la Cosetxada**

Eres del Raval de Sant Roc

COSTA i COSTERA (V. Genèrics)

Els exemples del CTV, tant de costa com de costera, són nombrosos. Cal apuntar, això sí, que costera abunda per tot arreu mentre costa té major presència a les comarques del nord. Hi trobem les variants costa, costes, costera, costeres, costereta i costerasses. No apareix encara, però, l'exemple del nostre terme, els Costerons, ni les Costeretes del terme d'Atzeneta²¹⁹.

²¹⁸ el Coscoll Llarg (*Pego*) el Coscoll Roig (*Cinctorres*) **Barranc de la Coscolla** (*Vallbona*) la Coscollada (*Herbers*) Barranc del Coscollar (*Culla*) Camí del Coscollar (*la Romana, Riba-roja de Túria, Sagunt*) el Coscollar (*Aldaia, Almudaina, Bolulla, Cinctorres, Culla, Godella, Manises, Monòver, Novelda, Planes, Sagunt*) el Coscollar del Desert (*Benicàssim*) es Coscollar (*Tàrbena*) la Foia del Coscollar (*Atzeneta del Maestrat*) les Tancades del Coscollar (*Culla*)

Mas del Coscollar (*Atzeneta del Maestrat, Culla*) Tossal del Coscollar (*Culla*)Coscollosa (*Castelló de la Plana*)la Coscollosa (*Sant Jordi*)

²¹⁹ Veiem, això sí, els exemples dels termes veïns.

Atzeneta: costera de l'Argilaret, costera de la Castanya, costera del Corral Nou, les Costeretes, costera del Mas de Lluís, costera del Mas de Vidal, costera del Pou Nou, costera de la Talaia.

Benassal: costera de la Portadora, costa de les Voltes.

Benafigos: costa de Benafigos, mas de la Costa, tossal de la Costa, costera de la Font de la Cormana, costera de l'Hortissella, costera de la Malladeta.

Culla: mas de la Costa de Baix, camí de la Costa del Salt, curulló de la Costa, mas de la Costa, la Costera, mas de la Costera, mas de les Costeres, les Costes, la Costa.

Mosquerola: *cuestas de San Antonio, cuestas del Tajo, la Cuesta, mas de la Cuesta* (ben explícit en la

La Costa

Des del Raval de Sant Roc cap a la Penya Aguda. En la toponímia històrica, però la Costa es trobava lligada a la pujada des dels Molins fins el poble.

1555 E de Vistabella va la Costa avall camí, camí, 9 **1597** de dita vila de Vistabella va a la Costa avall tot entre parets 68 **1634** puja, camí, camí, fins a dita vila de Vistabella. E passada dita vila va la Costa avall tot entre parets 202v

Pas de la Costa *Pas del Pinet*

Assagador que discorre pel Pinet i la Costa.

Carrer del Camí de la Costa *Carrer de la Costa*

Carrer de la Costa.

Cases de la Costa

Carrer de la Costa.

Els Costerons

Conjunt de bancals a la pista de l'Aldea, vora la font Nova. Evidentment, prenen el nom del terreny o aiguavessant costeruda on se situen.

La Costera-1

Tram del camí, des del Peiró, que puja del Pla cap al poble.

La Costera-2

Pendent nord del poble. Entre el Peiró i el Castell. Hi és el càmping i la font de la Costera.

fotografia adjunta).

El Port: *cuesta del Romo*.

Xodos: costera de la Noguera.

Font de la Costera

Font i bacis per abeurar les raberes en la Costera que accedeix al poble pel nord. Dalt del Càmping.

La Costera-3 *Costera del Camí de Sant Joan,*

Entre el Pla i la Creveta. S'ajunta amb el camí dels Cinc Pins.

Era de la Costera

Al mas de Toni. Dalt del mas, enllosada

COTANDA²²⁰

Cotanda és un cognom sense presència actual al poble però existent a l'Alcalatén i d'origen toponímic, municipi . El mas de Cotanda es troba al terme del Port.

Pista del Mas de Cotanda

Ramal que surt de la pista del Mas de Monçó i davalla cap al barranc del Molló i creua el terme vora la cova del Riu.

COTNA [kóna]

Casa de Recaredo de Cotna

Recaredo la va vendre a Miquelo de la Noguera. Carrer Roser, 7. Cotna és també malnom a Atzeneta, tot relacionant-lo amb els porcs, mas de Cotna.

COTXERA

La Cotxera

Espai on tancaven els matxos del cotxe o diligència. Actualment hi ha el bar-restaurant Pico de Penyagolosa.

COVA i derivats (V. Genèrics)

Una vegada més, recordem l'obra de Josep Lluís Viciano en tot allò referent a les coves de les comarques de Castelló²²¹.

Més de 600 són les entrades de cova, com a genèric o com a especificatiu, al CTV. Ens abstenim, doncs, de mostrar-ne el llistat²²². Sí que volem fer referència a les

²²⁰ el Racó de Cotanda (*Olocau*) l'Aljub de Cotanda (*Llíria*)

²²¹ Viciano (2009) *Per cingles, avencs i masos*. Societat Castellonenca de Cultura. Castelló

²²² En aquesta ocasió, per la seua quantitat, esmentarem només el nombre d'aquells termes estudiats, alguna cova lingüísticament atractiva i les variants que hi trobem.

Atzeneta: 37 exemples. Cova dels Aragonesos, cova de les Cambrelles, cova Llonga, cova Obscura i cova del Rodejo. El Covarxet.

Benafigos: 16 exemples. Cova del Boscarró, cova Llonga i cova de la Suterranya. Coves, covetes i la Covassa.

Xodos: 41 exemples (recordem que el recull de Xodos fou d'un miler de topònims mentre Atzeneta aplegà als 1700, la qual cosa suposa una densitat major de coves). Cova de la Foç, cova del

diferents variants que s'hi mostren. A més de cova i coves, trobem el diminutiu coveta, el seu plural covetes, i les variants més interessants: covarxella / covarxelles, covarxo, covarxó / covarxons, covarxota, covassa / covasses, covatella / covatelles, covatxa, covatxona i covatxons.

la Cova

A la Torre Climent, el GEC va localitzar aquesta cova que desconeixem.

Tienen paredes de piedra seca, pues se han utilizado como refugio de rebaños, incluso hasta tiempos recientes. Conjunto de cavidades sobre la senda que va desde el MAS DE LA TORRE CLIMENT o MOSQUIT hacia el término del Puerto. Las rocas donde se abren miran al Sur.

Barranc de la Cova²²³ Barranc del Saltador (CMA)

Entre les coves de la Borrasca i de l'Avellanar.

Camí de la Cova

Per la solana del barranc de la Cova, del pas de la Cova al mas de la Cova i cova de la Borrasca.

Mas de la Cova

CART. PLANI Masia de la Cueva de la Borrasca **CAD M^a** de la Cueva de la Borrasca **IGC592-1949** Masía

Ruïnes a la solana del barranc de la Cova, no lluny de les llometes del mas de Salvador. Hi havia un camí que unia el mas amb la cova de la Borrasca,

Pas del Mas de la Cova

Discorre paral·lel al camí de la Cova (de la Borrasca).

Ventisquers del Mas de la Cova

Ventisquers de neu (2) localitzats per Pasqual Boira²²⁴, Boira 2008 i 2014 a l'est del tossal de les Navades. El nom de 'navades' pronunciat 'nevaes' ha portat a més d'una errada en la cerca de neveres i ventisquers.

Barranc de la Cova²²⁵ Barranc de Cova

CART. PLANI Barranco de la Cueva de la Munda **CAD Bco** de la Cueva de la Munda **569-25000** Barranco de la Cueva de la **ICV Bco.** de la Cova 592 (4-1) 4-108

Cutxaratero, cova d'en Poma, cova de les Calçades. La Covarxa, els Covarxos, Saleta del Camao. Benassal: cova del Cenallo de la Fos, cova del Gorgonxo, cova Obscura, coveta de la Grevalosa. Coveta, covetes, covarxos.

Culla : covarxos, covarxella, covassa, covetassa.

Vilafranca : cova de la Moneda, cova del Gelat, cova dels Maquis, cova del Forcall. Covetes, covatelles.

²²³ En aquest bloc, veieu també **Borrasca**

²²⁴ Boira-2008 i 2014

²²⁵ En aquest bloc veieu també **Munda**

Aboca al Montlleó entre la Moleta de Dalt i la de Baix. Pren el nom de la Cova Munda i mou de l'enforcall del barranc de les Canals amb el barranquet del Mas Cremat. També recull aigües del barranc i del barranquet del Clotxó.

Camí de la Cova [ka'mide'koba]

Voreja la solana del barranc, per les foietes del Mas de Campos, Savinar, fins la Cova de la Munda.

Camí de la Cova a Culla

De l'era de la Cova de la Munda davalla per la foia de Baix i va cap al Montlleó i el terme de Culla.

Ombria de la Cova

Entre el Miradoret de Baix i el barranc de la Cova. Hi trobem el Quixal del Llop.

Racó de la Cova

Hi ha una cingla a l'oest del mas de la Cova Munda que guaita sobre el barranc i fa una raconada.

Roca de la Cova *Roca Roja*

Davall la foia de Dalt. Extens rocam roig. Com a la Cova dels Aragonesos, aquesta roca de la Cova s'ha fet servir com corral.

Escaladeta de la Cova

Quasi ens interessa més el genèric que es correspon amb una costera escalada per diversos bancalets. Avui es correspon amb el pinar que des del barranc de l'Avellanar vam pujar, amb les ovelles, fins la cova del Mas de les Xiquetes.

Molí de Cova [mo'lide'koba]

CART. 569-25000 Molino de la Cova **ICV** Molí de la Cova BS 678 569 (4-4)

Vora el Montlleó, davall l'est dels Castelletts. Al seu davant, majestuosa, s'alça la roca del Cenallo, a l'altre marge del riu, ja al terme de Benassal.

Redondí del Molí de Cova

CART. Vis. 1:25.000 Redondí del Molí de Cova

Volta molt tancada del riu Montlleó, passat el molí.

Pas de Cova

Va entre parets serrades en davallar cap a la lloma de la Picossa des del mas de Roqueta. Pensem que pren el nom d'algun renom d'un masover, tot i que no es troba lluny de l'altre pas del Mas de la Cova

Serrada de Cova

Serrada existent entre el mas de Capote i el mas Cremat. Ací Cova és el malnom del propietari. Com en el cas anterior, molí de Cova, potser en un principi hi hagués alguna cova a la qual fer referència, però la tendència a fer patent la propietat i l'home provoquen malnoms que acaben batejant els indrets. Recordem tants casos d'arreu amb 'mas **de** Collet' per 'mas **del** Collet'

la Covarxa

Entre el mas Roig i el capdamunt de la Moleta del mateix mas, tot mirant a ponent cap al barranc Obscur. El GEC ens mostra la següent descripció:

Pasada la LLOMA PLANA, contra el camino que va a MALUENDAS y el MAS DE LOS JUANES. Se coge la pista que llega a la font de la Canaleta (que sale de Sant Joan de Penyagolosa en dirección W). La cueva se presenta cercana al mas Roig. Se trata de una boca muy grande pero de escaso recorrido. Se abre a unos 3 metros sobre el nivel de la pista. Bajando por la pista se abre en unos cingles a mano izquierda.

Es una pequeña cavidad con tres bocas, abiertas sobre fracturas que se cortan, más o menos en cruz. Antes una gran roca y unas matas la ocultaban, pero fue derrumbada en la construcción de la pista y ahora es perfectamente visible. Tiene las bocas orientadas al Norte y al Oeste, con un recorrido de 16 metros. Hay formas erosivas sobre fractura y planos de estratificación en la pequeña galería que se desarrolla en dirección Este. Refugio nocturno u ocasional de murciélagos, aunque de poco interés.

les Covarxes

Extrem sud del tossal de les Navades, entre el mas de les Foies i el de les Roques. Es tracta, tal i com ens ho descriu l'informant, de petites arriamanses.

la Covassa-1

CART. PLANI La Cova **CAD** La Cova

Cova de grans dimensions situada vora el barranc homònim, que parteix les heretats o subpartides del mas de Molló i el Batanet. Tant el PLANI com CAD l'esmenten com a partida.

Barranc de la Covassa

CART. PLANI Barranco dels Castelletes **CAD** Bco dels Castelletes

Del mas de Lluc davalla cap al Montlleó vora el racó del Forn

Ullal de la Covassa

Al barranc de la Covassa, vora el Montlleó

la Covassa-2

Al mateix pany de la cova de les Gralles.

les Covasses

Hi crien les àguiles. Es troba a la solana del Cabeço, guaitant al forcall del barranc de les Climentes amb el riu dels Molins. Són unes grans roques.

Cova de les Covatelles H Cova de les Molatelles

De 'covatelles', si bé trobem un barranc de Covatelles que davalla des del mas de Forés de Dalt, a Benassal, a Vistabella no en trobem. Hi ha, això sí, a la toponímia recollida a les Visures, un tautològic topònim : cova de les Covatelles, prop de la Pedreguera, al Boi, que en les visures anteriors apareixia coma acova de les Molatelles.

1597 ans de arribar a la cova de les Covatelles 26 1615 baxaren a la cova de les Covatelles 114.

les Coves

CART. PLANI Les Coves **CAD** Les Coves

Element cartogràfic que apareix entre termes, proper al prado Martín per on entra el camí del Port a Sant Joan. En la realitat trobem la *cueva Comelles*, a una banda, i la Cova (Torre Mosquit) a l'altra.

la Coveta-1 Cova del Morral Roig

A l'ombria del Mançanar, dalt de les Ribes Bones. El GEC la coneix com la cova del Morral Roig, morral que nosaltres no hem localitzat dins el Mançanar.

la Coveta-2 Coveta del Molí

Coveta situada vora la carretera a l'entrada del molí Prat.

la Coveta-3 Cova del Mas de la Granja

"En el Fossino, a Vistabella, no massa lluny de la cova del Teix, hi ha una coveta innominada que té una paret de pedra en sec que l'arrecera bé, i on els masovers tenien amagades tres ovelles i on alguna vegada també s'amagà gent dels voltants, segurament del masos de la Foresa, el Tormo, etc.". Viciano 2007. Berig n.8

les Covetes

Dalt l'Ombria Roja, vora el barranc Consell. Hi cabia una bona rabera.

Morralet de les Covetes

Dalt de l'Ombria Roja

COVENERO

Malnom referit a l'ofici consistent a elaborar coves, recipient fet de vímens. Vam pensar en un principi si es tractava del gentilici dels habitants de les Coves de Vinromà, coneguts com a 'covarxins'. Convé destacar la –o com a formadora de malnoms, d'ofici covener / Covenero de malnom. També podria afegir un to pejoratiu.

Artiga del Covenero

Dalt de l'artiga de Vives, a la solana del Tossal de l'Alforí.

Caseta del Covenero

A l'artiga homònima. Que viu a les Coves de Vinromà.

Pouet del Covenero

A l'artiga homònima. Avui sec.

CREBADES²²⁶ (V. Genèrics)

Els exemples que ens mostra el CTV ens aboca a dues reflexions. D'una banda, la quantitat de crebades del terme de Llucena fa pensar si tindrà un abast semàntic diferenciat del que nosaltres hem trobat als pobles enquestats; potser una metonímia referida a finques que es troben en una zona coneguda com a la Crebada (individualització com la nostres llomes de... pinarets de...) D'altra banda caldria contrastar crebada i crebantada²²⁷, segurament variants diatòpiques d'un mateix concepte.

Veiem els nostres pobles veïns:

- Atzeneta: la Crebada, mas de la Crebada, ullal de la Crebada,.
- Xodos: crebada d'Arminyà, crebada de la Carrascosa, crebada de Baix, crebada de Dalt, crebada de l'Eixut, la Crebada (4) pas de la Crebada, roca de la Crebada, poet de la Crebada, solana de la Crebada, crebada del Mas de Felipe, crebada Roja, crebada del Tossal de Fraga.
- No en localitzem a Benassal ni Culla ni Vilafranca

Les Crebades

Dalt del tancat del Mas de Gual. Hi ha conills...terreny rocós, un crebadal ple de caus.

Barranquets de les Crebades

Diversos barranquets (3) que s'enforcallen i davallen des de la serra de la Batalla al mas de Gual, per les Crebades.

CREMAT²²⁸

Anotem només els casos del CTV referits a masos cremats. Als termes veïns, a més, trobem: Benassal, mas Cremat; Mosquerola: *el Quemado, mas Quemado*;

El Port: *masico Quemao*; Villahermosa: *mas Quemado*; Xodos: la Cremada, mas Cremat

Com veiem és un nom adient a aquells masos que van patir un incendi, fortuït, un llamp o intencionat. Curiosament, ben prop d'aquest mas es troba el mas de la Boira que va patir un incendi per un llamp; potser massa proper del mas Cremat per

²²⁶ Casa de la Crebada, cingles de la Crebada, Mas de la Crebada, Crebada d'Aniso, Crebada de Dominguet, Crebada de l'Ombria, Crebadeta del Guerrero, Picaio de la Crebada (*Llucena*) la Crebada (*Costur*) Corral de les Crebadelles (*Vilafranca*) les Crebades (*les Useres*)

Barranc de la Crebantada (*Muro d'Alcoi, Ontinyent*) Crebantada de la Seu (*Olocau*) la Crebantada (*Estubeny, Fontanars dels Alforins, Olocau, Torres Torres*) la Crebantada de Jàier (*Algar de Palància*) la Crebantada del Rumbo (*Torres Torres*)

²²⁷ La Crebantada a Alfara "ens van informar que una crebantada és una muntanya on s'han produït obertures o esclatxes" (Martí 1995, 590) MdT1 També MdT1 335

²²⁸ Mas Cremat (*Catí, Morella, Portell de Morella, Vistabella del Maestrat*)

rebatejar-se com a tal.

Mas Cremat

CART. PLANI Más Cremat, Casa, Pajar, Corral **CAD** Más Cremat, Casa, Pajar, Corral **CMA** Masía dels Racóns 569 (4-4) **ICV** Mas Cremat 940 569 (4-4)

Va ser taverna. Quan el maquis, va haver-hi un destacament que de la Guàrdia- Civil, tres anys. Hi havia cinc veïns, quatre en la recordança d'Otilio: Joan de Bajoques, Gregorio (Gório), José (Cosselet de Valeriano) i Lejandro. Fa 50 anys que van desaparèixer. Durant 3 anys, en època del Maquis va ser quartell de la guàrdia civil, amb la qual cosa van estalviar els masovers d'haver de deixar els masos com sí que ho hagueren de fer els veïns de la partida de l'Assor. Pel que fa a les creus, la dona d'Otilio ens diu que el diumenge de Rams, després de beneir, pintaven les creus perquè no "pedrejaré".

Barranc del Mas Cremat

CART. ICV Barranc del Mas Cremat 569 (4-4)

Aboca al barranc de la Cova Munda

Carrascal del Mas Cremat

Dalt de la pista, entre la cingla Rasa i el segon Barranquet.

Carreró del Mas Cremat

Camí de ferradura, matxos amb l'albarda. El carreró se'n va cap al mas i nosaltres seguim pel camí Real o pas de ganao. Hi trobem el bancal del Carreró, vinya d'Otilio.

Casa del Mas Cremat

Casat amb una filla de Maria de la Solaneta, es va suïcidat ofegat al pantano de l'Alcora o es va tirar al tren. Potser es confonga amb el pare de Natxo.

Llometeta del Mas Cremat

Potser referit al collet que hi ha entre solana i ombria del Mas Cremat.

Serrades del Mas Cremat

Cinc serrades dins una serrada rodona, amb forma de cor.. Potser fóra una de cada veí del mas. A l'assegador, vora les serrades hi ha uns preciosos ginebres. (foto)

Cingla del Mas Cremat

Dalt de la Cingla Vinya. També se llaurava. La última, la cingla del Mas del Sec.

Ombries del Mas Cremat

Corren a la vora del Barranc de la Cova

Solanes del Mas Cremat

Vora les Solanes del Clotxó.

CREU

Creu, creus, ceueta, creuetes i creveta, ja en el Maestrat, són les nombroses variants que ens ofereix el CTV. Als nostres termes veïns trobem molts exemples²²⁹

El 80% dels casos respon a cruïlles de camins. Amb tot com també aquestos punts eren adequats per afegir una creu religiosa, el creuament semàntic, valga la redundància, està servit. (Garcia, V.F. -2000, 199)

Foieta de la Creu

Primera foieta que davalla del planet de l'Eriçal i que conté dues casetes (foto). Potser el nom de creu vinga de creu de camins. El que va al Boi, Culla.. i el que segueix cap a la Torre Martines o el que va al Pla des del Collado.

la Creu

Replà dels assegadors que entren al Bovalar i el que se'n va cap al camí de l'Estrella, no lluny del mas de Batiste.

²²⁹ Atzeneta: mas de la Creu, piló de la Creu, serra de la Creu, pista de la Serra de la Creu, assagador de la Serra de la Creu, la Creveta, creu dels Plans, creu Vella.

Benassal: collet de la Creu, mas de la Creu, creu de Sant Roc, creu de la Roqueta, creu d'Ares i Morella, la Creveta, camí de la Creveta, creveta de Culla, collet de la Creveta de Culla.

Benafigos: la Creu, pla de la Creu.

Culla: foieta de la Creu, mas de la Creu, pla de la Creu, creu de la Manxa.

Mosquerola: tancat de la Creu (veïnatge amb Vilafranca)

El Port: *la Cruz, collado de las Cruces.*

Vilafranca: la Creu (2), creu Grossa, creu de Felip.

Xodos: la Creu (2), pla de la Creu (2), bassot del Pla de la Creu, pista del Pla de la Creu, la Creveta, barranc de la Creveta, clotxes de la Creveta, creu del Pla.

Pi de la Creu

Aquest pi negre creixia junt a un altre que el creuava i va ser tallat per la qual cosa el llenyater va ser multat amb quatre duros de fa més de cent anys. "Manolo de Llepús (Allepuz) va tallar el pi del costat i li arreen quatre duros que serien més que ara... Està a tots els mapes. L'altre el crusava, per això li deien Pi de la Creu. »

Pista del Pi de la Creu

En acabar-se la carretera del Pla davalla cap al Montlleó i gira cap a l'Alfarder. Pren el nom del pi que es va estrossar

Pla de la Creu

Pla que fa de mitger entre Xous i Vistabella, vora el Marinet. Creu de camins i també punt de pas dels pelegrins de les Useres després de recórrer l'ombria del Marinet. Si bé hom pensa que hi havia una creu, que després ha estat substituïda per una creu de fusta, potser es trobe relacionat amb 'cruilla' de camins Xodos-Sant Joan i Penyagolosa-Vistabella. Hi ha un segon pla de la Creu prop d'els Collados. Les referències que ens aporten les Visures sobre aquest punt aporten diverses variants.

1555 y camí de la Creueta 16 1597 gire lo camí la Creueta eo Cerra d'en Seguer 111 1634 que gire lo camí de la Creueta, e o serra d'en Ceguer 211 1658 contrafita que gire lo camí de la Creueta, eo serra d'en Seguer 56v 1687 que gire lo camí de la Creueta, eo serra d'en Seguer 77v 1759 gira lo camí de la Creveta, eo Serra d'en Seguer 50 Y al prat de la Creu trobaren que Miquel Aparici de Chodos 51

Pas del Pla de la Creu Pas d'entre Termes

Vora la pista que va cap al mas de Collet. Es tracta del pas de entre termes, entre Xodos i Vistabella.

Pista del Pla de la Creu a la Banyadera

Aquesta pista amurgona els termes de Xodos i Vistabella entre el Marinet i el pic de Penyagolosa.

Bancals del Pla de la Creu

Avui són pinars, dalt del camí de Xodos a Sant Joan

Ombria del Pla de la Creu *Ombries del Pla de la Creu*

Caiguda de ponent del pla de la Creu cap al barranc del Jauguet

Les Creus

Cruïlla de camins i carrerons propers a la Corralissa.

La Creveta

CART. ICV la Creveta 1287 592 (3-2)

Paratge que envolta la selleta que guaita sobre el poble des del camí de Culla, vora el tossal del Mas de l'Hostal (foto).

Caseta de la Creveta-1

Caseta de pedra vora la selleta esmentada

Caseta de la Creveta-2

Dins la Creveta de Manolo Cambra

Foies de la Creveta

Saleres de la Creveta

Tancat de la Creveta

Tancat situat al collet que hi ha dalt la font de la Randera, anant cap al poble.

La Creveta de Pasqualo (Vg. Pasqual)

La Creveta de Manolo Cambra (Vg. Cambra)

En ambdós casos ens trobem amb particions d'un paratge, la Creveta, i la nominació de cada parcel·la afegint-hi el nom del propietari.

Collado de las Cruces

Punt mitger, trifini entre els termes del Port, Villahermosa i Vistabella.

A la altura del Prao Martín, en una zona fronteriza con Villahermosa y Vistabella; el sentido de las voces responde enteramente a su ubicación, ya que, en líneas generales este tipo de signos se construían o esculpían para indicar los límites municipales (Solsona, F.J. 2001, p.71-72)

CRISCÈNCIA

Al santoral apareix Crescent, Crescenci, Crescencià i Crescenciana. Pot ser-ne una variant.

Les Casetes de Criscència

Replà rocallós a llevant de la solana del Mas de Baix.

CRISTÒFOL

Mas de Tòfol

CART. ICV Mas de Tofol 1113 592 (3-1)
Vis. 1:25.000 Mas de Tòfol

Dos veïns. L'auela d'Arsénio i els seus pares. Al grup de masos situats entre el tossal de Vidal i el mas de Cabedo, amb la pista de les avionetes al darrere.

L'antropònim Cristòfol se'ns presenta amb el seu hipocorístic, Tòfol; part final del nom com sol esdevindre's amb la forma nostra.

Més a la dreta trobem el mas de Joan dels Ous.

Cova de Tòfol

Recollida pel GEC.

CUGULA

La cùgula (*cizaña*) creix entre el blat i li fa molt de mal.(V. Fitotoponímia). Diveros tipus del gènere *Avena* es coneixen amb el nom de cugula.

Bancal de la Cugula

Vora la pista de la Serra del Boi, a llevant del Planàs que trobem a l'entrada de la font de la Travera de Dalt.

CULIBLANCA

La culiblanca és un ocell, en uns territoris un túrdid i en altres correspon a un tipus d'oroneta. Zoònim que no vam tindre en compte a Bernat-2012

Mas de la Culiblanca Mas de Cates, Mas de Mateu

CART. PLANI Masía de Cates (Corral) **CAD** Mª de Cates **CMA** Mas de Peralta 592 (4-1) **Vis. 1:25.000** Mas de Cates

Luciano ens va dir Mas de la Culiblanca, situat dalt del Mas conegut com el Barranc Fondo.

CULLA

Culla

Barreda-Peraire(1999, pp 256-7) ja van parlar sobre les diferents etimologies de Culla que, com observem a la fotografia situa el castell al capdamunt d'un collet. La dita oronímica de la zona "Vistabella està en un alto / Atzeneta en un planet / Xodos damunt la Roca / Benafigos al collet" podria ben bé substituir Benafigos per Culla, i ho diem amb el convenciment que no pot oblidar-se la condició orogràfica de Culla a l'hora de parlar-ne del seu significat.

ETI: Segons el DCVB (vol. 3, p.845), Culla ve de l'àrab *kulla*, "cim de muntanya". Per contra, Coromines (1965, p.252) i Carme Barceló (1982, p.147) defensen un origen anterior a la conquesta musulmana i una etimologia no àrab, sinó mossàrab. Finalment, i com a hipòtesi més fonamentada, ha estat defensat l'origen llatí del topònim (Barreda, 1984, ps.526-528), a partir de les formes documentades – Quelga, *Cuelga*, *Quella* i *Collia*-. Així, procediria del llatí tardà COLLIA, neutre plural de COLLIS, amb el significat de "muntanyeta, turó". **Barreda-Peraire**

A més de ser terme veí, fou cap de la Setena²³⁰ i, per tant, la seua aparició a les Visures és freqüent; almenys en la introducció de cadascuna d'elles, quan es fa referència als síndics que acudeixen en representació de cada poble de la Setena. Com a mostra:

1555 per Culla, Antoni Roig; **1582** en Joan Beltran, síndich de la vila de Culla 46
1597 prom per la vila de Culla 2 **1615** Jaume Pitarch, prom per la vila de Culla 11
1634 Joan Porcar d'en Sebastià per Culla 193 **1658** Primo, per Culla, Domingo

²³⁰ Els set pobles bategen la Setena de Culla, també anomenada Tinença: Atzeneta, Benafigos, Benassal, Culla, la Torre d'en Besora, Vilar de Canes i Vistabella, tal i com ens ho refereix cada visura en començar i nomenar els síndichs que han de realitzar la tasca. Tots pertanyents al Maestrat de Montesa. També Benafigos, Atzeneta del Maestrat i Vistabella 'del Maestrazgo' que, en comarcalitzar el PV, es van incloure, erròniament, a l'Alcalatén.

Solsona. 40 **1687** Pmo. Per Culla, Pere Vidal 58 **1715** Primo, per Culla, Antoni Pitarch. 111 **1759** per la vila de Culla, Pasqual Gil, síndich 2

O aquestos fragments que fan referència la capitalitat de Culla dins la Tinença o Setena.

1597 Culla, qui era cap de Setena 5 **1597** visura fet de los térmens de la setena de la Vila de Culla 123 **1615** aquella qui era cap de Setena 1 **1759** la pena delsestabliments de la Setena 35

1555 pròmens e misatgés per la Tinença, 1 dels dits locs de la Tinença de Culla 17 **1597** viles y llochs de la Tinença de la vila de Culla 1 dins de la Tinença 1 **1615** viles e lochs de la Tinença de la vila de Culla 1 viles e universitats de la dita Tinença de Culla 1 **1634** totes les viles i llochs de la Tinença de la Vila de Culla 193 **1658** totes les viles y llochs de la Tinensa de Culla 40 **1687** les viles y llochs de la Tinensa de Culla 58 **1715** de totes les viles y llochs de la Tinensa de Culla regonegueren, 111 **1759** totes les viles y llochs de la Tinensa de Culla 1

“Ser més llarg que el terme de Culla” és una expressió pròpia de la zona que respon en part a la realitat i en part al mite. Sovint hem sentit que el terme de Culla aplegava a l'Alcora, tot confonent la possible influència en èpoques musulmanes del seu castell.

‘Les primeres referències documentals sobre el castell les trobem a l’alta Edat Mitjana – a finals del segle XI, començament del XII- i procedeixen de la Cancelleria aragonesa-.(.) formava part, junt a altres forteses igualment documentades, de l’anomenada ‘Falca Aragonesa en la Mediterrània’ que s’estenia al llarg dels 40 km de costa compresa entre les desembocadures del Millars i del riu de les Coves i tenia una profunditat de 60 km, aproximadament, terra endins²³¹

Anotem una breu informació que vam recollir per a un dels treballs de doctorat sobre la Setena de Culla

La superfície del terme (115,92 km²) és accidentada i esta formada per dues parts clarament diferenciades i separades per les serres d'Esparreguera (1.082m) i el Montardit (664 m). A l'orient pareix la zona baixa, solcada per la rambla Carbonera; s'hi distingeix el pla d'En Boix i, sobretot, el pla de Matella. A ponent esta la zona alta i muntanyosa que puja pel pla de Sabater i culmina al Teixó (909 m), Penyalba (1.077 m) i el cim de Culla 1.121 m). La rambla Carbonera per l'est, el Montlleó per l'O-SO i el Molinell pel NE delimiten pràcticament tot el perímetre unicipal. El Corb, la Moreria i l'Espinalba són altres barrancs importants. Entre les fonts cal destacar la del Cabrit, la de Ferrerola i la del Pou Nou.

El castell de Culla, situat a 1.256 m d'altitud, és d'origen musulmà i va ser conquerit el 1234 per Jaume I, qui en féu donació el 1235 a Blasco d'Alagó. En 1244 rebé la carta de poblament de la mà de Guillem d'Anglesola i Constança d'Alagó. En 1294 passà a mans dels templers i en 1316 a l'Orde de Montesa de la que formava part la Setena o batlia de Culla que abraçava els actuals municipis de Culla, la Torre d'En Besora, Vilar de Canes, Atzeneta, Benafigos, Vistabella i Benassal, a més dels llocs de Molinell i els castells del Corbó (Benassal), el Castellar²³² (Culla) i del Boi (Vistabella). En 1833 fou rehabilitat pels carlins i hui es troba en ruïnes. Des del cim s'atalaia una ampla panoràmica. La vila, situada al massís d'En Segures, s'emplaçà primitivament i de forma ordenada al cim d'una mola i, posteriorment, cresqué per la costeruda vessant de llevant, de

²³¹ Forcada. V (1994) en ‘El Castell de Culla.: Territorialitat i estructura’

²³² El Castellar es correspon amb el castell d'Atzeneta, no de Culla.

composició margosa i inestable, com es comprova en els esllavissaments de terres de 1989. Conserva les muralles de llevant i tres portals, com també les presons medievals.

Terme de Culla

Camí de Culla

CART. Camino de las Sierras 25000-II (Potser per la Serra del Boi) C° de Vistabella Culla
PLANI Camino de Vistabella á Culla, **CAD** Camino de Vistabella a Culla, C° de Vistabella Culla, C° de Vistabella á Culla **569-1931** Camino de Culla

El camí de Vistabella a Culla pren el nord-est des dels Freginals cap a la Creveta, vora el tossal del Mas de l'Hostal, després recte fins la Randera, mas Vell i vora el mas de Salvador al collado del Boi. El camí s'allarga fins l'ermita de Sant Bertomeu i des del mas de Campos discorre per la vessant nord del mas i el Collet per davallar cap a la foia de la Granja i creuar el Montlleó, per on entra al terme de Culla.

Coincideix amb el GR-7 i, pel mas de Salvador passa entre els Quadrons i els Clots. Després, al Boi, l'actual pista coincideix amb el camí a trams, d'altres voreja el camí, de vegades s'amurgona i es confon.

Val a a dir que fins el mas de Campos, direcció nord, coincideix amb el de Benassal.

Pel que fa a la cartografia convé recordar ací aspectes ja tractats a Bernat-2007; sobretot l'oblit de la cartografia moderna dels odònims. Fins el 1931 apareix el camí de Culla; la cartografia posterior, però, fins el mapa del Tossal cartografies, no han considerat els camins; el seu desús, en som conscients, desatè la seua retolació.

A les Visures trobem diverses aparicions del camí de Culla, de vegades especificat com camí de Culla a Vistabella.

1555 E a l'altra part, prop lo camí de Culla, **3 1615** prop lo camí de Culla ne trobaren altra **114 1634** prop del camí de Culla **195 1634** està junt al camí que passa de Culla a Vistabella **297** camí que va de Culla a Vistabella **197 1658** junt al camí de Culla, ne trobaren altra **42 1687** junt al camí de Culla **60v 1715** junt al camí que va a Culla trobaren altra fita vella **115v 1759** junt al camí que va a Culla

Portera de Culla

Al Tossalet, entre el mas de Boira i la Caseta. La portera pren el nom de la direcció i sortida al camí de Culla.

Mas de Culla Corralissa del Bovalar

Variant que sembla respondre a un malnom-gentilici del masover²³³. El mas és al capdavall del Pla, prop del Quinyó; lluny del terme o camí de Culla.

Pujadetes de Culla

Davant del mas de Culla. En la fotografia s'aprecien com el conjunt de bancalets que, des del Quinyó, puguen fins el mas

Serrades de Culla

Serrades veïnes de les de la Bassa i l'artiga Vella, al Boverar. Hom pot accedir a través de una pista que creua la serrada del Ferrer. Hi havia un hort per a sembrar tabac.

Serrades de Culletes

Veïnes de l'entrada del Boverar. Suposem aquest 'Culletes' com un derivat del malnom 'Culla' proper en l'espai.

CUL-ROIG

“Los de Vilafamés volien abaixar lo poble perquè trobaven que estave massa amunt i van lligar tot Vilafamés amb cordes, i tiraven cap avall. Quan les cordes van trencar-se, los de Vilafamés van caure de cul damunt la terra roja del Pla, i van embrutar-se tots. Per això els dels pobles veïns los diuen 'culrojós' de malnom” A Albocàsser (Sanchis M. 1963-82, p.167)

La mateixa gent de Vilafamés ho explica perquè, de menuts, solien revallar per la Roca, que és de 'rdoeno', rogenca' i s'embrutaven els pantalons. Siga com siga, és un gentilici que podria explicar l'origen del Cul-roig de Vistabella.

Casetó de Cul-roig

²³³ No és difícil que un malnom-gentilici prengui el nom del mateix indret o poble. A Almassora, el malnom Mallorca responia un guàrdia-civil mallorquí.

Entre els dos camins del Fontanal

Eriçal de Cul-roig

Vora la casa d'Eduardo, prop del barranc dels Serrans.

CUP²³⁴ (V. Genèrics)

Benassal: Caseta del Cup, cup de Parança, cup de l'Auelo Pepet, cups de Covatelles, cups de Foies de Dalt, cups de la Mançanera.

Benafigos: Cup d'Ambrós, carreró del Cup d'Ambrós.

L'existència de tants cups a Benassal respon, evidentment, a l'altitud i climatologia diferent de la de Vistabella, on la presència de cups queda lligada a la part més baixa del Boi, junt al riu Montleó.

Foia del Cup

Foia situada al cup de la Granja. Emmarcada entre els barranquets de la Granja, el Montleó, la Granja i el Gorgonxo.

CUQUELLO²³⁵ (Annex Zootoponímia)

A la veïna Culla aquest ocell dóna nom a la caseta del Cuquello i al mas del Cuquello²³⁶. Ben interessant i aclaridor el fragment de Ribera-2001²³⁷

“**Cuquello(el)**: muntanya situada a l'oest del terme de Benifairó, entre el Portell i la muntanya de Romeu, també el trobem en aquest poble amb un ús antroponímic, com a malnom d'una família. Diminutiu de **qúqqu**, 'cucut'; formació onomatopeica, a imitació del cant de l'ocell, com el llatí *cuculus* i el castellà *cuclillo*. L'empremta mossàrab és ben clara per la presència del sufix **-ello**, com en *Campello*, *tomello*. Coromines el documenta extensivament per tot el País Valencià: Cincorres, Catí, Torre d'en Besora, Culla, Valls de Segó, Alcúdia de Carlet; cita, a més del nostre cas: *Tossal del Cuquello* (Tales), *Corral del Cuquello* (Benigànim), *font del Cuquello* (Ontinyent), *massos o partides del Cuquello* (Vilafragma del Maestrat, Lluçena, Vila-real i Onda), *el Cuquellar* (derivat col·lectiu, Aiello de Rugat).”

Es tracta però, d'un sufix aragonés i no mossàrab.

Carrasca del Cuquello-1

Dins la serrada de Ramon, veïna del camí del Puerto, vora les serrades del

²³⁴ Barranc dels Cubs (*Barxeta*, *Quatretonda*) el Cub (*Artana*) el Cub de la Vinya (*Vilafranca*) Pou del Cub (*Tírig*) Ermita del Cup (*Xixona*) Font del Cup (*Morella*) lo Cup (*Vinaròs*) Mas del Cup (*Albocàsser*) Molí del Cup (*Vallibona*). Una vegada més, la manca de criteri normativitzador al CTV ens fa pensar si cub i cup són diferents.

²³⁵ Alt del Cuquello (*Fontanars dels Alforins*, *Ontinyent*) Cabeço del Cuquello (*Lluçena*) Camí del Cuquello (*Benifairó de les Valls*, *Vila-real*) el Cuquello (*Benifairó de les Valls*, *Moixent*, *Onda*, *Sagunt*, *Tales*) Font del Cuquello (*la Torre d'en Besora*, *Lluçena*) Mas de Cuquello (*Vilafranca*) Mas del Cuquello (*Lluçena*) Pic del Cuquello (*Benifairó de les Valls*)

²³⁶ “Del mosàrab *cuquello* 'cucut' (OnCat III, 478)”

²³⁷ Ribera, J. (2001) “La vall de Segó. Una aproximació etimològica i semàntica”. BISO 86, 135.

Carrascal.

Carrasca del Cuquello-2

Hi cantava el cuquello. La trobem al capdamunt del tossalet que bateja, prop dels masos més antics de la Foieta Plana.

Tossalet de la Carrasca del Cuquello

Carrasques i pins omplen aquesta petita elevació, inapreciable a l'1:10.000, situada al nord-est del Mitjà, a la Foieta Plana.

Pi Cuquello

Davant del mas de Miramon, al Ribassal.

CURRO²³⁸

Malnom, com coix, referit a algun defecte físic, en aquest cas d'un braç. Sol ser molt emprat arreu del territori. Als pobles veïns:

Atzeneta: mas del Curro, molí del Curro, pou del Curro. Potser també, la Currera; Benassal: sènia del Curret; Xodos: mas del Curro.

Maset del Curro-1

Maset nou, sense grans heretats, que hi ha al davant de la caseta dels Clots.

Maset del Curro-2 *Mas del Bord, mas del Gat*

CART. PLANI Mª de Bort, Pajar CAD Mª de Buri

Venta del Curro *Mas de Joan dels Ous*

CART. PLANI Venta del Curro CAD Venta del Curro IGC592-1949 Venta del Curro 592-25000
Venta del Curro-II

²³⁸ Alt del Curro (*Crevillent*) Bassot del Curro (*Llucena*) Casa del Curro (*Dénia*) Caseta del Curro (*Almussafes*) Corral del Curro (*Vallibona*) el Mas del Curro (*Nàquera*) Mas del Curro (*la Todoella, la Vall d'Alba, Nàquera*) Molí del Curro (*Atzeneta del Maestrat*) Molinet del Curro (*Pego*) Motor del Curro (*València*) Venta del Curro (*Tavernes de la Valldigna*) Camí dels Curros (*Guardamar del Segura*) el Peiró de la Curra (*Castellfort*) Mas de la Curra (*Vilafranca*) el Curret (*Alfondegulla*) Mas del Curret (*la Vall d'Alba*)

CURT-A²³⁹

Especificatiu oposat a Llarg. El cas de Xaló, barranquet del Curt, potser siga un canvi antròpic, tan usual a la toponímia, per barranquet Curt.

Benassal: cingle Curt.

Benafigos: collet Curt, referit a la variant collet-4 (Bernat-2011) que explicitàvem per als casos d'oronímia dibuixada pel riu Montlleó.

Carreró Curt

Assagador que mou de les Tancadetes i es dirigeix cap a el Povet, dins del Bovalar.

Puntal Curt

Hi trobem el cup de Rossildo. S'endaua amb el puntal Llarg (en la foto, el de l'esquerra), al riu Montlleó. Per al concepte 'puntal', veieu Genèrics.

Partida Curta

La partida més menuda del terme. Entre el collado del Boi i el mas de l'Hostal inclou els masos següents: mas de Salvador, la Torreta, mas Vell, mas de Mossén Joan, la Randera i el mas de l'Hostal.

²³⁹ Barranc Curt (*la Canyada*) Barranc del Curt (*Xaló*) Barranquet Curt (*Morella*) Pont Curt (*Montaverner*) la Junça Curta (*Pego*) el Barranquet Curtet (*Sumacàrcer*)

D

DALT

Per al concepte 'dalt' a terres del Maestrat, diferent a la concepció de la Plana, veieu l'entrada [BAIX](#). També l'enllaç <http://goo.gl/qeX5Uk>

Abeurador de Dalt

Baix de la carretera, replega les aigües de la font de l'Alforí, junt a la bassa. S'oposa a l'abeurador de Baix, ja al Pla.

Casa de Dalt-1

A la Torre Martines. Vegeu casa de Baix

Casa de Dalt-2

Casa antiga amb torre del mas de Gual, mira al migdia.

Era de Dalt-1

Mas de Celades.

Era de Dalt-2

Al mas del Boiro. Enllosada i preciosa, al nord de la pallissa (foto)

Era de Dalt-3

Una de les eres del mas de Gual

Era de Dalt-4

Era del Collado. Es troba entre les altre dues.

Foia de Dalt-1

A la Cova de la Munda. Davallen les dos, la de dalt i la de Baix, cap al barranc de la Cova, des del mas.

Foia de Dalt-2

Una de les foies del Mas de Baix. Aquesta es troba vora la font entre el mas i la pista.

Foia de Dalt-3

Al mas de Benages, prop de la font del Plet.

Foia de Dalt-4

Foia del Tormegal, dalt de casa. Evidentment s'oposa a la foia de Baix.

Foia de Dalt-5 Foia de Dalt del Mas de les Roques

Foia de Dalt del Mas de les Roques. Foia veïna de la Cova que ocupa el capdamunt del barranquissó anònim que aboca al barranc de la Ferreria pel nord. Es troba dalt del mas de les Roques i s'oposa a la foia que hi ha a llevant del mas.

Horts de Dalt

Dalt de la font del Fontanal

Moleta de Dalt

CART. Vis. 1:25.000 Moleta de Dalt 821m.

Entre el Barranc de la Cova i el Montlleó, davant el Savinar

Passet de la Moleta de Dalt

Emmarcada entre mollons i una paret que l'amo de la moleta va fer perquè no volia que entraren a la seua herba.

Planàs de Dalt

Finqueta del Planàs, a l'Albagés, vora el Reboll.

Pou de Dalt

CART. Vis. 1:25.000 Pou de Dalt

Un aljub que recull aigües. Per a que no es fere terrosa posaven paret. Baix de les serrades del Mas Cremat, serrades de Felipa. Entre el mas de Capote i el Clotxó.

El Pou de Dalt

Paratge situat vora les serrades de Felipa.

Quadró de Dalt *Quadró de Dalt de la Serrada del Mas del Mig*

Davall la serrada del Mas del Mig.

Quadró de Dalt

Al mas del Boiro, al Pla. En la foto trobem la palla 'empacada' perquè José del Mas del Boiro, encara pastor fins el 2014, la porte a la pallissa del mas.

Roca de Dalt

La més amuntera de la Pena-roja. En la fotografia trobem diverses oposicions situacionals: Dalt, Baix, al Mig, aquelles que vénen donades per l'orientació

solar i, fins i tot, Cap Ací i Cap Allà.

Roca de Dalt

CART. Vis. 1:25.000 Roca de Dalt

La més amuntera dels roquissals que conformen la roca d'en Riera

Serradica de Dalt

A llevant de la casa, dins el mas de l'Hostal. Hi sembraven blat i patates

Tancat de Dalt/Serrada de Dalt

Al mas del Boiro. Al capdamunt del barranc de l'Artiga

el Tossalet de Dalt* *el Carrascalet

CART. Vis. 1:25.000 Tossalet de Dalt

Revolta de la pista del Boi, al mas de Boira. Hi ha també el Tossalet de Baix

Font de Dalt

CART. PLANI Manantial CAD Manantial Vis. 1:25.000 F. de Dalt

A l'eixida del poble, cap al passeig que arriba davall el Pinet. Retolació errònia però ben intencionada. S'acompanya d'un llarg baci de pedra que serveix d'abeurador. No lluny trobem la font de Baix i els llavadors que se'n nodreixen.

“ Frente al calvario, en el lado occidental del término, se encuentra la *Font d'Alt* (207) o Font del Calvario. Es una magnífica construcción que data de 1568 y que está siendo actualmente reconstruida.

Los tres caños que tenía salían por un mascarón, el central, y por sendos rosetones los otros dos. Sólo el de la derecha es activo, con un artístico y curioso grifo que arroja el agua sobre una pila gastada por los siglos.

El agua no tiene nada de especial, salvo su baja temperatura, pero vale la pena desviarse ligeramente del camino del Penyagolosa para contemplar esta artística y remozada fuente.” **Morell 1992 – 139**

Escorrent de la Font de Dalt

Al carrer de la font de Baix. Es tracta d'un escorrent situat entre les dues fonts (reaprofitament) al carrer de Basílio.

Forn de Dalt

S'oposa al forn de Baix, situat a...Carrer del Forn Vell, 4.

DAMIAN

Mas de Damian

CART. PLANI Masia de Damian, Masia de la Foya de Trigos CAD Mª de Damian, Mª de la Foya de Trigos Vis. 1:25.000 la Foia

Raimundo ens diu que és la Foia però el mapa del 1911 el situa dalt de Mª de la Foya de Trigos. Raimundo assegura que mai s'han vits restes de parets altres. El doblat dels mapes PLANI i CAD parteixen de trobar-se aquest mas en

dos planimetries diferents, en Vistabella 2 apareix Masia de la Foya de Trigos, al marge del límit. En Vistabella 3 apareix Masia de Damian. El mapa de 1911 en ser la suma dels quatre plànols, apareixen les dues denominacions juntes.

Sénia de Damian-1

Al nord del xop de les Sénies

Sénia de Damian-2

Al sud del xop de les Sénies.
Homònim de l'altra sénia.
Aquesta la va adquirir no fa massa

Casa de Damian TU

Raval de Loreto, 1.

DANIEL

Bancal de Daniel

Dins els Bancals del Poble. Als bancals que davallen allargassats de sud a nord entre l'erm i la carretera de Sant Joan.

DAU

Hem sabut de diversos pobles on encara es recull 'el dau' com l'indret des d'on es fereix o trau la pilota. Al veí Puertomingalvo trobem *el Dao*. Vam recollir-ne la informació dins <http://goo.gl/xRDT0y> També el veí Benassal compta amb el Dau (Barreda-Peraire, 1999)¹

Quatre són els topònims que s'hi relacionen

El Dau TU *plaça del Dau, plaça de l'Església*

Punt des d'on es treia per a jugar a pilota a la paret de l'església i que bateja tota la plaça.

Plaça del Dau TU *plaça de l'Església, el Dau*

El mur de migdia de la gran església ha servit sovint com a frontó per al joc de pilota. Al pany de davant trobàvem el Dau.

Restaurant El Dau TU

¹ DES: Indret enllosat del carrer del Joc on es jugava a pilota valenciana.

ETI: "Llosa o enllosat quadrat, del trinet de jugar a pilota, on rebota aquesta en ferir o en traure" (Alcover-Moll, *DCVB*, vol. 4, p.27).

Bar restaurant situat en aquesta plaça.

Racó del Dau

DAVID

Artiga de David *Artiga de l'Església*

Davalla des del collet de les Solanes. Fou donada a l'església per alguna beata. David n'és el rector.

Caseta del Tio David

Situada a la caseta de Gascó (errada) vora la Rambla, als quadrons del Mas del Boiro.

DEMETRIO

Bancal de Demétrio

Baix de l'Eixample (al Fontanal), a ambdós costats de la carretera del Pla.

Bancal del Tio Demétrio

Dins els Bancals del Poble. Vora l'erm del Mas de Collet.

DENTELLS

Els Dentells

La ubicació que ens apareix els situen com a roques al nord-est de la Suterranya. Roquetes agudes situades a la volta de Maria, al riu Montlleó. També vam sentir, més cap a la Vallussera 'cantells' i 'gantells'.

DEPURADORA

La Depuradora

CART. Vis. 1:25.000 Depuradora

Baix de la penya Aguda, dins el mateix barranc. Obra recent.

DESIDERIO**Casa de Sidério**

Dos de les 12 cases del mas de Capote.

DESVIO

Castellanisme nou per desviació o circumval·lació.

El Desvio TU Circumval·lació

Circumval·lació feta al poble pel nord, vorejant el Portalet i baix la murada.

DEVESA

Devesa, com Bovalar o Redonda són conceptes lligats a la ramaderia, al seu ús o prohibició d'ús, que amb el temps ha perdut el sentit original. Avui és 'monte públic' i ha perdut aquell sentit medieval de terra prohibida als ramats en certes èpoques o per a certs bestiaris. Jesús Miralles (1985) dins 'Els terrenys comunals a la Setena de Culla' ens diu:

N'hi ha molta de documentació sobre les Terres Comunes, nomenades Amprius, i la partició amb les **Deveses** o Redondes. Aquestes eren les terres reservades a la ramaderia de cada poble i els Amprius o Terres Comunes a tots els ramats de la Tinença o Setena.

Devesa apareix com 'prat' en el glossari que Barreda-1999 ofereix després de mostrar "Els establiments de la Vila de Benassa". No obstant, a Barreda/Peraire-1999 ens aclareix:

ETI: Nom comú devesa, "prat, tros de terra abundant d'herba i destinat al pasturatge". En la toponímia de l'Alt Maestrat, no obstant, s'acosta més al sentit original del seu ètim llatí DEFENSA, significat "tros de terra clos i vedat", especialment a l'entrada dels bestiaris, durant l'any sencer o una part del mateix. A més, a la Tinença de Culla s'oposa clarament a la Terra de l'Herbatge, d'ús de tots els veïns de la Tinença, mentre la Devesa o Redonda és d'ús exclusiu dels veïns del municipi.

A "Les ordinations de la Vila de la Serra d'en Galceran"

"Cal dir que devesa és paraula que ve de la llatina *defendere*, defensa, i és terra de pas tancada de paret i vedada, que constitueix una defensa o reserva contra les necessitats que els bestiaris poden tindre en l'esdevenidor. Cada poble o universitat podia senyalar un tros de terra de past i de bosc on no podien pasturar els ramats dels particulars sinó en determinades èpoques de l'any. Si es guarda per a tota classe de bestiaris la terra de pastes diu "devesa"; si es guarda per a que s'aprofiten d'ella els animals grossos, es diu "bovalar".

També, tal i com ens recorda Castan-2002, el castellà dehesa té significació semblant.

Dehesa: campo acotado, generalmente de prados y dedicado a pastos.

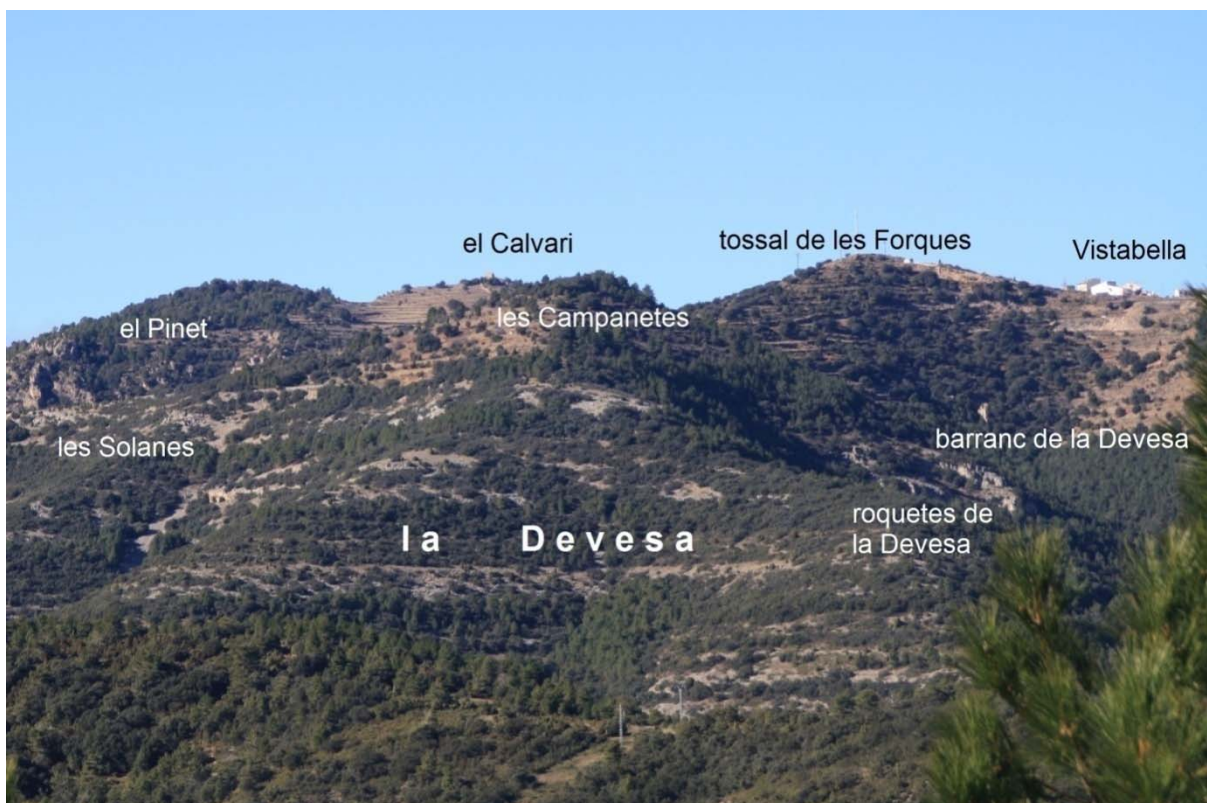
Veiem, però, com ens apareix a les Visures, quan l'ús estava regulat.

1597 entrant en la devesa o cerrada de dit Mas de Jaume Monferrer 91 **1615** entrant en la devesa o cerrada del Mas de Jaume Monferrer 121v

En aquest primer fragment veiem que hi ha una equivalència entre 'devesa' i 'serrada' i ens sobtà pel fet que es tracta d'un espai privat. Cal considerar, però, que estaríem davant el sentit més general d'espai clos o tancat.

1597 davall lo molló de la Devesa, o redonda del Boy 24 **1615** davall lo molló de la Devesa o redonda del Boy 114 **1634** davall lo molló de la Devesa, o redonda del Boy 195v **1658** davall lo molló de la Devesa, eo Redonda del Boy, trobaren altra fita.42 **1687** davall lo molló de la Devesa, eo Redonda del Boy 60v

Veient Coromines al Decat III, 43, recordem l'origen etimològic en 'defensa' que en el sentit de 'prohibit, reservat' ens du a pensar en llocs de reserva per a la pastura, segurament llocs comunals. El text ho iguala a la 'redonda' que trobem també a la resta dels pobles de la Tinença de Culla. L'equivalència Devesa-Redonda quedava clara ja en el text 'Devesa o Redonda del Boy' i el sentit de prohibició en la Devesa quedaria per als ramats de fora del poble. Actualment la Redonda es troba davant la font de l'Alforí, al Pla. Cal entendre, però, que el Boi era una entitat diferenciada en un primer moment de Vistabella i això explica que hi hagués més d'una Redonda.

La Devesa

CART. PLANI La Dehesa ICV la Devesa 592 (3-2) Vis. 1:25.000 la Devesa

Partida pública que davalla de les Forques fins els Molins.

Barranc de la Devesa

CART. PLANI Barranco de la Dehesa CAD Barranco de la Dehesa 592-25000 Barranc de Debeso-II Vis. 1:25.000 Barranc de la Devesa

S'enforcalla amb la Piquereta per aboca al riu dels Molins després del molí Geroni.

Roquetes de la Devesa

CART. Vis. 1:25.000 Roquetes de la Devesa

Vora les artigues de davall del poble cap a llevant

Camí de la Devesa TU

Carrer d'Atzeneta

DINS

A banda de la seua categoria gramatical i consideracions estrictament lingüístiques, massa evidents, convé recordar el seu paper situacional oposat a fora; dins-fora com dalt-baix, amunt-avall... elements que prenen un valor locatiu, essència del topònim, al nostre recull.

Era de Dins /laéra/

Al mas de Toni. Entre les cases del mas, enllosada. S'oposa a l'era de Fora, era de la Costera.

Eriçal de Dins /arisál/

Del capoll cap al mas de Salvador. L'eriçal de Fora va des del capoll del tossal cap al nord, cap al collado del Boi. Es tracta, doncs, d'un dins de 'propietat', dins del mas, de fet es troba voltat de paret. Correspon a la part alta de la fotografia, la llometa erma.

Per al genèric 'eriçal' veieu Fitotoponímia.

Prat de Dins

Vora la pallissa i les eres, al mas de Gual. En aquest cas no trobem el complementari part de Fora, potser perquè l'informant del mas de Gual hi tancava la rabera però provenia del mas de Benages. El prat de Fora, segurament existent, havia deixat de ser necessari en restar tot el mas de Gual i les seues heretats per a una sola rabera, situació ben diferent de l'època en

que cada mas veí es trobava habitat i amb moltes ovelles que buscaven l'herba dels voltants.

DOLORS

En tots els casos se'ns mostra l'antropònim castellanitzat.

Bancal de Dolores

Als bancals del Poble entre el camí de San Joan i la Rambla.

Carreró de Dolores

CART. Vis. 1:25.000 Carreró de Dolores

Davalla des de la serrada Nova cap a la costera del Mas de Toni

Casa de la Tia Dolores

Al mas de Gascó

Tancat de Dolores

Entre la rambla del Pla i el carreró dels Caus, té el tancat de la Venta a ponent i la sort de l'Auela Invitacion a llevant.

DOMINGA-O

Casa de Dominga

Al mas de Toni

Caseta de Domingo

Potser caldria afegir una sort. Hi és entre el tancat de Dolores i la sort d'Invitacion.

Maset de Domingo

CART. Vis. 1:25.000 Maset de Domingo

Dalt de la gran volta que fa el riu dels Molins abans d'ajuntar-se amb el barranc de les Climentes, baix del Puntal, a la lloma de Benafigos

Casa de Juanito de Dominga

El fill, li diuen Juanito, Juanito de Dominga.

Caseta de Dominga

Camí Raval de Sant Roc.

DOROTEA

Casa de la Tia Dorotea

Al mas de Gascó.

Casa Santiago

E

EDUARDO

Eduardito, l'Eduardo més conegut és el fill de Juanito Santjoan, informant nostre de la zona de la Cambreta i Sant Joan. Avui, propietari del bar-restaurant El Pico de Penyagolosa.

Artiga d'Eduardo

Veïna del mas de l'Hostal

Casa d'Eduardo

Casa nova amb era per rodar els cavalls, Eduardo de Juanito Sanjoan.

Caseta d'Eduardito

Prop dels xopars

Tancat d'Eduardo

Vora l'erïçal de Cul-roig.

Casa d'Eduardo

Casa del mas de Monfort de Dalt o mas de Pep.

EGÜES (V. Zootoponímia)

Xargallar de les Egües */sergallá/*

Davalla de la Corona cap al barranc de l'Aigua i creua la sendeta que uneix el castell del Boi amb la pista que puja cap al mas de la Serra de Dalt.

A les Visures ens apareix un topònim amb 'egües' que ja no vaig trobar viu.

1597 barranch amunt de l'Avellanar fins a la **celleta de les Egües** 104 **1615** barranc amunt de l'Avellanar fins a la celleta de les Egües 124 **1634** fins a la celleta de les Egües 209v **1658** Y tot barranch amunt de l'Avellanar fins a la selleta de les Egües 55v **1687** fins a la selleta de les Egües 76 **1759** a la selleta de les Egües, a la entrada de l'Avellanar 50

Al capdamunt del barranc de l'Avellanar trobem, avui, l'Assesteret i prop la font de la Rabassa. Egua encara es manté com a mot viu i transparent sense castellanització.

EIXAMPLE

l'Eixample-1

Àmbit o espai comú davant de la font del Fontanal

l'Eixample-2

Entre el Pinar de Caseta i un dels carrerons que volta el mas de Peris.

els Eixamples

Serrades a ponent del mas de Batiste, darrere del mas de Trigos.

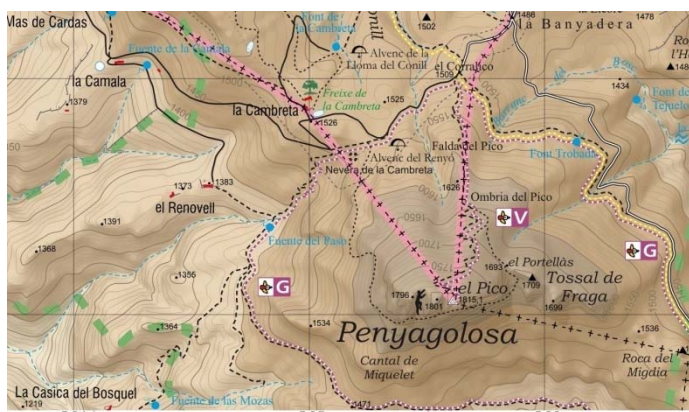
EL CASTILLO

Referit ací al poble de Castillo de Villamalefa, el Castillo. Com a genèric, mai trobem aquest sinó castell i derivats.

Camí d'El Castillo

CART. PLANI Cº de Castillo de Villamalefa, Pared ó Cercado de Piedra CAD Cº de Castillo de Villamalefa

En la cartografia ens apareix un tram que va des de la Banyadera cap a la nevera de la Cambreta i entra al terme de Villahermosa i es dirigeix cap a la fuente del Paso. Efectivament, el camí, avui reflectit al mapa del Tossal Cartografies es correspon, en part, amb aquell que volta el pic per la cara de llevant i uneix la fuente del Paso amb la font Trobada, ja en Xodos. El camí del Castillo, però, seguiria cap a la casica del Bosque.

ELEUTERIO-A

Antropònim amb dotze concurrències masculines al santoral, amb la forma Eleuteri. Òbviament se'ns presenta castellanitzada. La seua pronunciació habitual resta escurçada com veiem en les transcripcions.

Casa d'Eleutéria [lu'terja]

Una de les 12 cases del mas de Capote

Caseta d'Eleutério [lew'terjo]

Dins el tancat de Soro

Maset d'Eleutério [lew'terjo]

Potser siga el de Clemente, a la foieta Plana

Casa d'Eleutério [lew'terjo] **TU**

Germana de Raimundo

ELISEO**Casa d'Eliseo TU**

A la solana de la Casa Nova.

ELISSA**Casa d'Elissa TU**

Carrer Malcuinat, 22

ELODIA**Casa d'Elódia TU**

ELOI**Casa d'Eloi TU**

Carrer Major, 20.

EMILIO**Casa del Tio Emílio-1**

Al mig del pany de la Ribagrossa

Casa del Tio Emílio-2 TU

Al Carrer de la Presó

EMPINAT

Carreró Empinat

CART. Vis. 1:25.000 Carreró Empinat

Volta la serrada Nova, als Bustals, pel nord i ponent, entre el carreró de les Solanes i el carreró de Dolores. El primer tram costerut li dóna l'especificatiu.

ENCARNACIÓN [enkarnasjon]

Serrada d'Encarnación

Petita serrada per on s'accedeix a les serrades de la Bassa, al Bovalar.

ENGOLIDOR

L'Engolidor *Engolidor del Quinyó, els Engolidors*

CART. Vis. 1:25.000 l'Engolidor 1099m.

Xuclador de l'aigua del Quinyó, situat a unes vint passes al nord-est de l'om. També hi ha un engolidor a l'Escudelleteta. Suposadament, es tracta del punt més baix del Pla, per on s'escola l'aigua de la seua rambla després d'entollar-se al Quinyó. Molta gent interpreta quinyó com a engolidor.

A La Llosa de Ranes (Pons:1986, 210)² localitza l'Engolidor com a partida descrita com un fondo amb un petit forat o alvenc que xucla l'aigua. Viciano, J.L. (2009)³

Possiblement el punt d'absorció localitzat més important del massís és el Quinyó o la Bassa, on finalitza la rambla, en l'extrem septentrional del Pla. Quan per la importància de les pluges apleguen allí les aigües, formen una llacuna temporal, que en temps llunyà seria perenne i més extensa, ocupant gran part del pla. Aquestes aigües desapareixen amb relativa lentitud pels Engolidors, cavitats d'entrada exigua obertes sembla sobre fractures N-S i on han fracassat fins ara els nostres intents de penetració.

ENJARROT

I'Enjarrot

CART. Vis. 1:25.000 l'Enjarrot

Toll del barranc de les Climentes. Quan aquest barranc s'enforcalla amb la Vallussera. A partir de l'Enjarrot ja es coneix com rivet de Vistabella, fins el

² Pons, F. "Toponímia de la Llosa" X Col·loqui General de la Societat Onomàstica. Universitat de València. Impremta Universitària. València, 1986.

³"Notes per a una hidrologia de Penyagolosa". Dins *Per cingles, avencs i masos* SCC Castelló 2009.

Forcall, on s'engrava al riu Montlleó. La forma profunda del toll, semblant a una gerra o gerrot, enjarra i enjarrot en el parlar de la comarca, n'explica l'etiologia. La seua etimologia (DECat IV, 484) ens parla de l'àrab *zará*. També hi coincideix Corriente (1999, 170) que el fa vindre de l'andalusí *aljarra* < *jarrah*

ENRIQUE

La forma castellanitzada es manifesta com a única existent.

Caseta d'Enrique

Dins el xopar homònim, als bancals del Fontanal. Caseta de teula o uralita

Xops d'Enrique

Als xopars del Fontanal.

ENTRADOR (V. Genèrics)

l'Entrador

On creua el barranc del Planàs amb la pista de l'Albagés. És, per tant, l'entrador antic a l'Albagés. L'apel·latiu 'portera' té més tradició però va unit als camins de ferradura. Actualment, les pistes han introduït el terme 'entrador'. La significació d'accés a un lloc presenta diverses formes a les Visures. Més fixat és l'entrador a un abeurador, per ser espai públic i supervisat en cadascuna de les visures. També les entrades a un assagador, una mallada o a la terra d'herbatge, als emprius. També coincideix amb 'portera' quan es tracta de l'entrada a un mas:

- 'altra fita designant la **entrada** de dit assagador' (2,43)
- 'una mallada que està en la loma Plana, la qual té ses **entrades** y eixides' (13,20)
- altres dos fites velles designant lo spay y **entrada** de dit abeurador (1555, 8)
- Y donar altra mallada, ab sos **entradors** y eixidors' (14,10)
- lo qual **entrador** estava ben fitat (1555, 8)
- una mallada d'erbatge, la qual trobaren ab ses bones **entrades** e exides (1555, 19)
- E quant foren en la **entrada** del mas Roig, (1634, 205)
- y la contrafita la **entrada**, eo girada que fa a l'abeurador d'en Llansola (1658, 8)
- a l'**entrar** de aquelles, posaren dos fites noves, (1658, 17)

ERA (V. Genèrics)

Sobre les pronunciacions de l'era [laéra] i l'ereta [laeréta] i [lairéta] trobem casos de hiat [laéra] i d'altres diftongacions produïdes pel tancament (laeréta>lairéta). No trobem, però, la diftongació en grau zero, [láira]

***Bancal de l'Era-1* //laéra/**

Dalt de la foia del Mas de Salvador, pegada a l'era.

Bancal de l'Era-2 /laéra/

Del mas de dalt de la Foietà Plana.

Bancal de l'Era-3 /la éra/

Al molí Més Baix, bancal situat dalt del de la Torre. En la fotografia el més amunter. El veïnatge de l'era del Molí Més Baix ens explica l'etiologia.

Carreró de l'Era /la éra/

Des de l'era de Baix a la de l'Escola, per darrere del masos. Al Collado.

les Eres

Eres de Troia

Vora la piscina. Replanell on hi ha les eres i les pallisses del poble

l'Ereta /laeréta/

Planet que guaita sobre Villahermosa, barranc del Carbo. Marge mitger amb aquest terme.

l'Ereta [lairéta]

Al nord de la foia de l'Albagés. Pel que fa a la seua fonètica es tracta d'un fals tall sil·làbic: la ereta > la ireta > l'aireta

Bancal de l'Ereta [lairéta]

Un dels bancals de la foia de l'Albagés.

l'Ereta /laeréta/ **TU**

Ereta tancada que antigament es voltaria de pallisses, que ara són cases. Entre el carrer de Loreto i el del Matadero. Dóna nom, també, a un eixample

l'Ereta /laeréta/ **TU**

Eixample del carrer del Matadero, davant del Matadero. Raval de Loreto, 20A Carreró de l'Ereta /laeréta/ **TU**

Acualment tancat i privatitzat, mou del carrer de Loreto. Raval de Loreto, 20A.

ERIÇAL (Annex Fitotoponímia)

l'Eriçal-1

CART. ICV l'Eriçal 592 (3-1) Vis. 1:25.000 l'Eriçal

Paratge allomat que hi ha al damunt la Torreta. Comprén l'eríçal de Dins, propietat del mas de Salvador i l'eríçal de Fora. La presència de 'coixinets de monja', *Erinacea anthyllis*, s'allarga fins el Rotxero, raó per la qual després trobem el planet de l'Eriçal, una foietà de l'Eriçal, l'Eriçalet i l'eríçal del Collado.

Planet de l'Eriçal

Feia de 'descansadero'⁴ per als que anaven a 'extremo'. És el pla que, al Collado, s'extén al mateix collado oronímic.

Foieta de l'Eriçal

CART. Vis. 1:25.000 Foieta de l'Eriçal
Foieta veïna de la de la Creu. El nom és un dubte de Joan. No lluny del pou de la Llarga.

l'Eriçalet

Tot continuant l'Eriçal cap al nord, a la falda del Rotxero (foto, amb la foieta de l'Eriçal i l'Eriçalet).

l'Eriçal-2 Tancat de la Creveta

Dalt de la Creveta

l'Eriçalet-3 /lialét/

Al capdamunt del barranc de la Marta.

Carreró de l'Eriçalet

CART. Vis. 1:25.000 Carreró de l'Eriçalet

Des de la pista de l'Estrella, prop del mas de la Cambra, s'acosta al Pinar Caseta pel paratge conegut com l'Eriçalet.

Caseta de l'Eriçalet

Caseta de pedra seca a ponent del Pinar Caseta.

ERM (V. Genèrics)

Bancal Erm

Vora l'entrador del Corral d'Aragó. Ajuntar bancal i erm sembla una paradoxa però potser fòra dels primers en abandonar-ne el conreu, encara quan hi vivien.

l'Erm

CART. Vis. 1:25.000 l'Erm

Paratge sense conrear, vora la rambla, pertanyent al mas del Collet

els Ermets

Entre el clot de les Pomes i els clots del Carrascal. Franja de terreny erm del mas del Carrascal.

ESCALA

l'Escaleta-1 Maset de l'Escaleta

CART. Vis. 1:25.000 l'Escaleta

A migdia del Tossal de l'Alforí, prop del mas del Collet i vora el Ginebral. Pren

⁴ Descansadero és la forma que vam sentir per descansador.

el nom de l'escaleta que trobem al camí de Sant Joan, ara les Escaletes.

Barranc de l'Escaleta /askaléta/

CART. Vis. 1:25.000 Barranc de l'Escaleta

Mou de l'Escaleta deixant el mas al sud del barranc i aboca els escorrins al riu del Molinet

Bancal de Joan d'Escaleta

Dins els Bancals del Poble. Entre la rambla i la senda de Sant Joan. Joan d'Escaleta té a vore amb el maset que hi ha proper al Ginebral, del mas de Collet.

Bancals de Joan d'Escaleta

Dins els Bancals del Poble. Als bancals allargassats que davallen de sud a nord entre l'erm i la carretera de Sant Joan. Joan d'Escaleta, a més de la caseta hi té diversos bancals

Caseta de Joan d'Escaleta Caseta de Joan de Morratges

Caseta de pedra seca situada dins els Bancals del Poble. Vora la carretera de Sant Joan i dels Terrers.

l'Escaleta-2 Vg. ESCLARAMUNDA

CART. Vis. 1:25.000 l'Escaleta

Des del peiró de Sant Bertomeu hom aprecia, després del mas Nou, el morral de Valero, l'Escaleta i el Rotxero com tres morrals, prominències de la serra del Boi. Resta tapat el morral de la Galluvera que també presenta aquesta orografia. El nom d'Escaleta es comprén molt bé des d'aquesta banda pels diversos esglaonaments que forme l'alternança cingle-cingla, cingle-cingla...

Pas de l'Escaleta

CART. Vis. 1:25.000 Pas de l'Escaleta

Tram de l'assegador denominat pas del Mas del Garrido en davallar cap al barranc de la Gal·lera

l'Escaleta-3

Cantal a sota els forats de la Penya Blanca d'on eixen 'brúfols'. Forats anònims.

les Escaletes

Tram del camí de Sant Joan proper als Cauets i les roques de Manolet que s'hi van fer en la pedra per millorar l'accés dels matxos. Dóna nom al masset i barranc propers.

l'Escala Munda Vg. ESCLARAMUNDA

CART. Vis. 1:25.000 l'Escalamunda 1287'9m.

Artiga de l'Escaleta

Dalt del mas de Farsa, cap al capdamunt de les Llometes.

l'Escaladeta Pujadeta de Xodos

Entre el Corral d'Aragon i la pista del Pla de la Creu. Hi passaven els peregrins de les Useres.

ESCAMARRAT**Pi Escamarrat**

Pi situat al Camp de Tir el Pinàs.

ESCLARAMUNDA

Ens trobem davant d'un topònim, fosc en un principi, que ha vist la llum mercès als papers de l'arxiu de Culla. Retornar la forma antiga, en aquest cas, és, creiem, ben adient. A la cartografia de la qual som responsables (Vis 1:25.000) vam incorporar el nom trobat a la vora del popular, com una excepcional proposta didàctica.

Tossal d'Esclaramunda [las'kala 'munda]

CART. PLANI Escala ^ CAD Escala ^ 569-1931 Escala ^ 1288 569-1977 Escala ^ 1288 569-25000 Escalamunda 1288 ICV l'Escala Munda (situació) Escalamunda 1287, el Rotxero 569 (4-4) Vis. 1:25.000 Tossal d'Esclaramunda. Escalamunda 1287'9m.

Entre les Selletes i el Rotxero, dalt de la Torre Martines i l'enrunat mas del Mig,

hi ha aquest tossal que la gent coneix com l'Escala Munda i que, els papers ho diuen, es tracta d'un tossal d'Esclaramunda, nom, entre d'altres, de la dona de Jaume II, regina de Mallorca. A les fitxes de Coromines només apareix la denominació popular.

La Escala (-de-) la Munda, cota 1288, entre la Serra del Bói i el poble, 82.6

De fet, també nosaltres vam mantenir aquesta denominació fins que vam transcriure les Visures. La visió d'aquest tossal de de llevant manifesta talment la morfologia que marca la major part de la serra del Boi; combinacions de cingle/cingla que dóna un aspecte esglaonat i que ben bé mereix el nom d'Escala; recordem que una part d'aquest tossal es coneix com l'Escaleta. L'existència, a més, de la cova de la Munda donava crèdit al fet de l'Escala Munda. Fins i tot, ens tentava l'aspecte culte i religiós, una mena d'Escala Dei o lloc elevat amb pretensions evangèliques (Escala Mundi). Compaginar

enquesta amb l'arxiu, sempre que siga possible, és obligació del toponimista i, heus ací que en transcriure les Visures ens va aparèixer el següent:

1555 baixa a l'abeurador de **na Clarimonda** 5 als *bacis* de **na Sclarimonda**, abeurador d'erbatge 6 passats dits bacis de na Clarimonda 6 **1597** lo abeurador de **na Sclaramonda**, lo qual, per lo semblant, és de herbatge 32 'Abeurador de **Claramonda**' 32 quant foren a la *artigua* de la Vila nomenada **la Sclarimonda** 32 **1615** quant foren a la artiga de la Vila, nomenada la Sclaramonda 115 regonéixer lo abeurador de la Sclaramonda, lo qual per lo semblant és de herbatje 115 'Abeurador de la **Claramunda**' 115 **1634** regonéixer lo abeurador de **la Esclaramonda** 197 en la vora de la **Esclarimonda Més Alta** trobaren 198 al cap de la **Clarimonda Més Alta** trobaren dos fites 198v E quant foren a la artiga de la Vila, nomenada **la Esclaramonda Més Baixa**, 297v en lo cap de la Esclarimonda Més Baixa 298v la eixida de dita Claramonda 199 **1658** regonéixer lo abeurador de la Esclaramonda, lo qual és de herbatge 44 quant foren a la artiga de la Vila, nomenada **la Esclaramonda Més Baixa** 44 Y més avall, en la punta de la

Esclaramonda 45 fins a la eixida de dita Esclarimonda 45 està en lo **tosal més alt de la Esclarimonda Més Alta** 45 al *cap de* la Claramonda Més Alta, trobaren dos fites 45 **1687** regonéixer lo habeurador de la Esclaramonda, lo qual és de herbatge; *la punta* de la Esclaramonda 64v en la vora de **la Esclaramonda Més Alta** 63v està en lo **tosal més alt de la Esclaramonda Més Alta** 64v quant foren a l'artiga de la Vila, nomenada la Esclaramonda Més Baix 63v en lo cap de la Esclaramonda Més Baixa 64v **1715** regonéixer lo abeurador de la Esclaramonda, lo qual és abeurador de herbatge 121 damunt una riscla de roca, en la vora de la Esclaramonda Més Alta 122 E quant foren a la artiga de la Vila, nomenada la Esclaramonda Més Baixa 122 per la vora de les *roquises* de la Esclaramonda Més Alta 122v feren una creu en la dita *riscla* de la Esclaramonda Més Alta 123 **1759** regonéixer lo abeurador de la Esclaramonda 17 en la *riscla de roques* de la Esclaramonda Més Alta 19 damunt del *malpas* a la artiga de la Vila, nomenada la Esclaramonda Més Baixa 18 en cab de la **Esclaramonda Més Bayxa** 20 en la punta de la Esclaramonda 20

Observem, doncs, que a les Visures, a banda del lèxic ben interessant per al camp dels genèrics encara actuals (artiga, abeurador, bacis, riscla, roquissa..), trobem variants formals de l'antropònim (fins i tot en la mateixa pàgina) com ja advertíem a "Toponímia històrica en les Visures de Vistabella (segles XVI, XVII i XVIII). Annex 5.12

1555- **Na Clarimonda, na Sclarimonda**

1597- **Na Sclaramonda, Claramonda, Sclarimonda**

1615- Sclaramonda, **Claramunda**

1634- **Esclaramonda, Esclarimonda, Claramonda, Clarimonda**

1658- Esclaramonda, Esclarimonda, Claramonda

1715- Esclaramonda

1759- Esclaramonda

L'anarquia formal mostrada s'entén perquè molts fragments de les Visures eren còpies

de les Visures anteriors; aleshores transcripcions errònies, males còpies, dubtes entre el que hi havia escrit i allò que deia el síndic de Vistabella..., tot eren factors que influïen a l'hora d'escriure una visura.

Al palau de l'Amudaina de Palma vam contemplar un retrat d'Esclaramunda de Foix, la qual apareix a la GEC, vol.6, p.754, com Esclarmunda de Foix (segle XIII- XIV) que va ser reina de Mallorca, filla de Roger IV de Foix i dona de Jaume II de Mallorca. No trobem aquest nom dins 'Els llinatges catalans' (1987), clàssic de Francesc de B. Moll, ni en l'obra del doctor Moreu-Rey 'Antroponímia. Història dels nostres prenom, cognoms i renoms' (1991). Hem de suposar que es tracta d'un nom germànic. Joan Coromines dins OnCat., en l'article sobre Escarlà (vol IV, 97) en parla en

“..a això correspondria SKARILAN en cas oblic, en llengua gòtica, que havia de donar *Escarlà*; justament els NPP en SKARA- semblen haver estat més fecunds en gòtic que enlloc: vegeu els casos que n'he establert supra, art. *Escarabat*, als quals hauria pogut afegir el cat. ant. *Escaraman* (SKARA- + -MANN) i l'il·lustre fem. SKARI-MUNDA > **Esclarmonda** ..”

Llull, A. (2004) En “Sobre dos noms de reines de Mallorca: Violant i Esclaramunda” ens explica l'origen del nostre antopònim. A banda del personatge de la reina ens parla d'un personatge del mateix nom que al segle XII fou una de les principals impulsores del Catarisme; era Esclarmonda senyora de Montsegur, castell destruït pel Papa.

“Si la senyora de Montsegur hagués realitzat el seu misticisme en el si de l'Església Catòlica, segurament tindríem ara una santa Esclarmonda, nom que sembla que no es troba a cap santoral conegut.”

“Quan, dins el segle següent, la filla de Roger IV de Foix i de Brunissenda de Cardona es casà amb el nostre rei Jaume II (així fou l'any 1275, a Perpinyà), Esclarmunda era un nom inusitat a Catalunya i a Aragó. No arribà mai a fer-se gaire popular, però així i tot es trobava a Mallorca, i no tan sols dins els estaments nobles, durant el segle XIV. Després, com altres noms germànics medievals, caigué quasi total en desús...”

“*Esclarmonde* és també el títol d'una òpera amb música de Massenet, estrenada a París l'any 1889...”

“Que Esclarmonda és un nom germànic sembla evident. Els noms germànics solen estar composts per dos elements juxtaposats que no sempre donen a la composició un sentit fàcil d'interpretar. En el nom que ens ocupa, el segon element del compost és sens dubte l'antic mot germànic *mund*, que significa 'protecció', feminitzat, -*munda* i que serví també per formar un dels nostres noms més coneguts, Raimon o Ramon (més antigament *Ragimund*, *Raimund*) i els seus corresponents femenins Raimonda i Ramona. Però el primer element és prou dubtós. De fet no he sabut trobar cap nom començat per *Esclara-* en l'immens repertori de Förstemann, ni en el de Kremer ni en l'obra sobre noms catalans d'Aebischer, ni en les llistes aportades per Moreu-Rey, ni en altres repertoris i col·leccions que seria prolix enumerar en un treball com aquest.

Al llibre de Förstemann, a què abans m'he referit, es troba el nom Clarmunt, nom d'home quasi coincident amb el del poble de Claramunt, però que té un diferent origen, puix que aquest, segons Coromines, prové del llatí (*Claro Monte*), i el cognom actual Claramunt podria venir d'aquest topònim, Però el nom personal

Clarmunt, datat per l'esmentat investigador al segle IX, sembla evident que està format per l'alt alemany *klâr*, procedent del llatí *clarus*, o ambdós de la mateixa procedència indogermànica, i l'antic mot germànic *mund* al qual ja m'he referit. Sobre Clarmunt podria haver-se format el femení *Clarmunda*, o *Claramunda* nom que no he pogut trobar documentat, però que podem donar quasi per cert que es va usar. Amb tot, la transformació de *Claramunda* en *Esclaramunda* no es veu del tot clara, però ens sembla que és prou possible...”

“Del mot llatí *clarus* ‘clar’ i també ‘il·lustre (coincident quasi en forma i significats amb l'esmentat *klâr*) es va formar ja en llatí el verb *esclarare*...” “...i si usaven *esclar* com a sinònim de *clar*, la substitució es podria haver fet sense cap problema”

L'autor afegeix més raonaments i un altra etimologia lligada a l'antic alt alemany *scara* que significa ‘punta’. Amb tot creiem suficient la informació transcrita. Si que ens cal fer constar que les variants aparegudes a les visures reforcen els canvis entre Claramunda i Esclaramunda i altres canvis fonètics més evidents.

Assagador de l'Esclaramunda Pas del Pou de la Llarga

La variant exposada és el nom popular més emprat i on podem llegir-ne la informació. Amb tot, i pel fet que ens apareix a les Visures l'incloem. En la fotografia anterior s'aprecia la costera que marca aquesta pas provinent del pou de la Llarga, vora el collado del Boi, i que ascendeix fins el cadamunt del tossal per després davallar cap a les Selletes on s'engrava amb el pas de la Torrèr Martines.

Molló de l'Esclaramunda

Aquest molló (foto) es correspon amb una fita antiga que partia el termes de Vistabella i el Boi. Actualment és un punt geodèsic situat a 1287,9 metres d'altitud.

ESCOLA (V. Genèrics)⁵

Era de l'Escola

Era del Collado, veïna de l'escola. Recordem que el Collado tenia tres eres: **era de Dalt, de l'Escola i de Baix.**

Pont de l'Escola

Pont de la rambla del Pla situat a l'altura de l'escola que va ser quarter d'aviació a la guerra del 36.

Quadrons de l'Escola

A l'escola del Camp, al Pla.

⁵ Recordem que tractem ací ‘escola’ coma especificatiu. Les diverses escoles del terme apareixen per l'especificatiu.

l'Escola TU

En aquest cas referida a l'escola urbana. Avui, amb mestre d'Almassora.
Raval de Loreto, 24.

Pisos de l'Escola TU

Al carrer de Loreto.

ESCOLÀ

Casa de José l'Escolà TU

Malnom d'ofici, ni que només siga ocasional. Pràcticament en ús a tots els pobles.

La vuitena casa de nord a sud. El Portalet, 7A.

ESCOMBRERA

Escombrera

Capdamunt del barranc del Ferrer a l'entrada del poble, on s'aboquen enrunes i 'escombros'.

ESCUDELLETA

l'Escudelleta

CART. Vis. 1:25.000 l'Escudelleta

Es tracta d'una depressió natural de forma circular, amb engolidor d'aigua, que feia l'ofici de bassa d'abeurar fins que, ara fa unes dècades, van arrencar el pi i van somoure l'engolidor que tenia, amb la consegüent pèrdua de retenció de les aigües. La forma de plat fondo, escudella en aquestes contrades, explica l'etiologia del topònim. amb engolidor d'aigua. Paco Leon, ramader que va comprar moltes herbes fa uns anys, va tapar amb roques l'engolidor i va aconseguir una bella bassa. Basílio, de ben jove hi ha pres el bany. "Hi havia un bon toll quan s'omplia, tot i que no tardava massa a fugir l'aigua" Encara hi ha restes de l'enorme pi. Mentre va haver aigua hi va viure el pi. Es va assecar amb la bassa.

A les Visures ens apareix, primer com 'escudella' i, més tard ja amb la forma diminutiva. En tots dos casos, però, es tracta del mateix indret.

1555 devés la Scudella 15 1597 més avant, endret la Scudelleta 63 1615 endret de la Scude(118)lleta 1634 E quant foren endret de la Escudelleta 201v

No lluny d'ací trobariem l'heretat i sort de Llorenç Aliaga apareguda a les visures des del 1555. També la terra de Lluís Aliaga.

Engolidor de l'Escudelleta

Traga l'aigua d'aquesta gran bassa. Recordem que hi ha un altre, ben important, al Quinyó.

Pi de l'Escudelleta

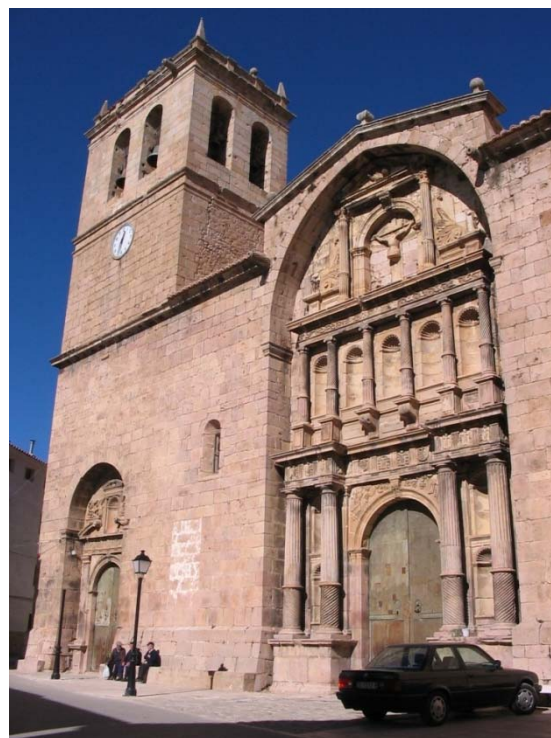
Avui resta el motle de l'antic pi situat dins aquesta escudella o depressió d'uns trenta metres de diàmetre. El pi era 'resinero' i se n'extreia la resina per fer la pega.

ESGLÉSIA [i'glésja]**Artiga de l'Església** *Artiga del Rector*

Davalla des del collet de les Solanes. Fou donada a l'església per alguna beata.

L'Església TU *Església de l'Assumpció.*

Un dels millors temples de l'arquitectura valenciana des de finals del segle XVI fins a mitjans del segle XVII. L'ordre renaixentista combinat amb la tradició gòtica, com la volta de creueria.

Carrer de l'Església TU *Malcuinat***Carreró de l'Església TU** *el Portalet***Brançal de l'Església TU** *el Pedrís***Plaça de l'Església TU** *plaça del Dau, el Dau*

1658 y passa per la Nevera y per detrás la Iglésia y tota Murada 48 **1687** pasa per la Nevera y per detrás de la Iglá. 70 **1715** passa per la Nevera y per detrás la Iglésia, y tota Murada.129v **1759** passa per la Neve(59)ra, y per detrás la Iglésia y tota Murada camí del peyró de la Vela 59

El mur nord de l'església fa de límit del nucli urbà. Per la vora passaria l'assagador que de Mosquerola va a Atzeneta; avui, *el Desvío*. La nevera a que fa referència el text es trobaria al desaparegut mas de Medall.

ESPASA

L'entrada ESPASA i ESPATLES té una mateixa significació basada en 'espatat', cingle en el sentit de la zona. A OnCat, IV, 242 trobem l'article FONDESPATLA que ens mostra diverses pronunciacions del poble del Matarranya, amb palatalització i sense, i ens remet a ETC⁶ on, a la pàgina 90 i 91, ens parla de la seua etimologia i la relaciona amb 'focem' i 'spathula', congost del petit espatat.

⁶ Coromines, J. (1970) 'Noms de la Catalunya aragonesa' dins *Estudis de Toponímia Catalana* (vol.2).

És sabut que *espatha* en el sentit d' 'espadat' és molt freqüent a la toponímia de tota Catalunya: la torre de l'Espasa, Sant salvador de les Espases, l'Espà, Coma-l'espada, etc.

Roca de l'Espasa MOS

CART. Vis. 1:25.000 Roca de l'Espasa

Roca que guaita sobre el Montlleó vora el túnel. Potser siga una adaptació d'espada, com espadà i espadella, en el sentit d'espadat, cingle.

A més de la serrà Espadà, trobem la serra d'Espadella a Morella, Catí i Xert, mola d'Espada a Morella, o la mateixa població d'Espadilla i roca d'Espà a la Vall de Boí, que Coromines relaciona amb espadat. (Toponímia de la Vall de Boí) BISO menut. Giralt-2002, 752 en parla d'Espadell:

“El català antic conogué el mot *espada* (avui *espasa*), procedent del ll. cl. SPATA, usat com a substantiu apel·latiu per a denominar un lloc extremament rostre; i així apareix disseminat per la toponímia de quasi tot el domini lingüístic català, sobretot a la Ribagorça (DECat III, 623 a; OnCat IV, 115b). Aquest mateix sentit conserven els seus derivats, però en la llengua comuna no s'ha mantingut més que l'adjectiu *espadat*.

ESPATLES

Ja hem vist a l'entrada anterior que 'espatla', com 'espasa', té un mateix origen en el llatí *spata*. Si bé al primer topònim, artiga de les espatles, no li recordem cingles pel voltant, la font de les Espatles sí que es troba davall mateix d'uns cingles. No lluny, també hi són els cingles de l'Albagés.

Artiga de les Espatles

CART. Vis. 1:25.000 Artiga de les Espatles

Des de la foia de Gabriel puja cap al pinar Negre.

Font de les Espatles

CART. Vis. 1:25.000 Font de les Espatles

La font es troba davall la roca del Collet i dóna nom al barranc de la Fonteta. Dóna nom a tot l'espai que hi ha entre el barranc de la Font del Mas del Surdo i el barranc esmentat.

Espales, la Font de les -: junt amb l'Artiga del Tio Muquita és en el vessant O. (o NO.?) del Tossal de l'Albagés; IGC hi posa un "Mas de los Espalés", variant que sembla del tot infundada (- però WW si és espatles 'espatles', o alteració de les Pales, no és gens clar: de tota manera l'ús amb l'article és indicatiu de fixació local no massa antiga-)

Mas de les Espatles

CART. PLANI Masia de les Espales CAD M^a de les Espales IGC592-1949 M^a de los Espalés 592-25000 Casa de les Espalés-II Vis. 1:25.000 Maset de l'Auelo Granja

Pot ser la denominació del maset de l'Auelo Granja, única edificació que hi coneixem.

La Font de les Espatles

CART. Vis. 1:25.000 la Font de les Espatles

Partida compresa entre els barrancs de la Font del Mas del Surdo i el de la Fonteta del Tossal. A la fotografia s'aprecien els diversos cingles que poden ser l'origen d'aquestes 'espatles'.

ESPESSA

Volta Espessa

CART. Vis. 1:25.000 Volta Espessa

Volta del riu Montlleó, entre els termes de Vilafranca i Vistabella.

ESPIGOLAR (V. Fitotoponímia)

L'Espigolar

CART. ICV l'Espigolar 592 (2-1) Vis. 1:25.000 l'Espigolar

Paratge que davalla des de les Canaletes cap al Montlleó.

Barranc de l'Espigolar

CART. Vis. 1:25.000 Barranc de l'Espigolar

Aboca al Montlleó entre la cova Negra i el barranc dels Canalissos.

Pista de l'Espigolar

Des de la carretera del Puerto, entre les dos Canaletes, davalla cap a l'Espigolar i el Montlleó.

ESPINAL (V. Fitotoponímia)

Pou de l'Espinal

En les revoltes de la pista que des de la lloma de la Cambra davalla cap a la Noguera.

Prat de l'Espinalet *Quadró de l'Espinalet*

CART. Vis. 1:25.000 Quadró de l'Espinalet

Aquest es troba localitzat entre la pista del Boi i el quadró de Dalt de la serrada del Mas del Mig.

Quadró de l'Espinalet *Prat de l'Espinalet*

CART. Vis. 1:25.000 Quadró de l'Espinalet

Quadró és el nom que reben totes les parcel·les d'aquest tram del pla de Vistabella, en disposició transversal a les estretes i llargues sorts. (V. Genèrics)

Barranc dels Espinals

CART. Vis. 1:25.000 Bc. dels Espinals

Al mas de Gual, després de creuar la pista, s'engrava al barranc de l'Atzevar.

ESPINO (V. Fitotoponímia)

l'Espino

CART. PLANI Masía del Espino CAD Masia del Espino IGC592-1949 M^a del Espino M592-1993 Masía del Espino 592-25000 Masía del Espino-II CMA Masía del Espino 592 (3-2) ICV l'Espino 1233 592 (3-2) Vis. 1:25.000 l'Espino

Mas situat al capdamunt del pla Amunt. Hi ha el mas antic i una casa Nova. Hom el va abandonar farà uns 40 anys. Hi vivia Ramon de Lapuenta, Joaquin de l'Espino i Nel·lo. Aquest mas compta amb l'era més gran i ben enllosada de tot el terme; també s'orna amb unes magnífiques saleres i un corral amb arcs.. Pensem que el nom el pren de la font de l'Espino, ben important a llevant del mas.

l'Espino

CART. PLANI El Espino CAD El Espino IGC592-1949 El Espino M592-1993 El Espino 592-25000 El Espino-II CMA El Espino 592 (3-2) ICV l'Espino 592 (3-2)

Finca gran i masada mitgera del Mançanar i de Sant Joan

Alvenc de l'Espino *Alvenc del Morral Blanc*

CART. Vis. 1:25.000 Alvenc del Morral Blanc

Calvari de l'Espino

CART. Vis. 1:25.000 Calvari de l'Espino

Vora el pont de la Rambla de Sant Joan. Dins la finca de l'Espino. Potser fóra

el calvari de l'antic convent de Sant Joan. Apreciem un tram de camí calçat. A les Visures apareix com a Monte Calvari.

1634 fins al monte Calvari en vista de la hermita 202v **1658** junt del Monte Calvari, trobaren una fita vella 47v **1687** fins al Monte Calvari 68 **1715** pugaren lo Rodesnar amunt fins al Monte Calvari en vista de la hermita.129 en lo endret del Calvari. Y des de dit Monte Calvari fins a la creu de la hermita 129v **1759** lo Rodesnar amunt fins al Monte Calvari 31

Camí del Calvari de l'Espino *Camí de Sant Joan (tram)*

Tram del camí de Sant Joan que puja i volta pel calvari de l'Espino.

Camí de l'Espino

CART. PLANI Camino del Espino al Más del Boiro CAD Camino del Espino al Mas del Boire.

Evidentment el Boire és el Boiro i uneix el dos masos. El CAD havia confós la descripció de la Planimetria i havia adjudicat un camí del Mançanar al mas del Boiro.

Carrascal de l'Espino

Dalt del mas

Clots de l'Espino

Baix del barranc de la Teuleria

Corral de l'Espino

Vora la carretera de Sant Joan (foto)

Cova de l'Espino

CART. Vis. 1:25.000 Cova de l'Espino
Guaita a la solaneta del tossal homònim.

Era de l'Espino

Potser la més gran del terme, enllosada i reconeguda per tothom.

Font de l'Espino

CART. Vis. 1:25.000 Font de l'Espino

Font comunal que hi ha sobre el camí de Sant Joan, abans d'emprendre la pujada del Calvari. Es tracta d'un lloc de parada habitual en les processons a Sant Joan. Vora la pista de l'Espino, dalt del tancat de Bienvenida. Aquesta font es troba en un pradet preciós i avui és aprofitada per la gent de Mançanar. Hi ha llavadors, bacis, bassa de regar... L'eixida d'aigua és rasera a terra. Alguna vegada han intentat que isquera una mica més amunt però l'aigua no aplega i fugia per una altre indret. Aquesta font era mallada de la comuna i si haguérem de fer de síndics 'la vam trobar amb son espay maltractat i ab mal conreo...' Actualment, però, ha estat restaurada com el conjunt d'elements que la volten L'Espino a l'alt Pla de Vistabella, prop del camí de St.Joan de Penyagolosa, entre la partida "Les Rambles" i la Pujada del Calvari, que és la collada per on el camí entre ja en la vall de Sant Joan (peu de la cota 1302), 76,14; IGC 20X15, com a nom de mas i de pda. (-sens dubte mossàrab -)

Segons Coromines, la -o final li atorga l'etiqueta 'mossàrab' Dins Estudis de Toponímia Catalana (vol. II, p.156) en repassar els topònims mossàrabs esmenta el nostre Espino. També en OnCat (vol IV, p129). Potser caldria revisar l'apreciació mossàrab que en fa Coromines i deixar-ho en senzill veïnatge dels pobles de l'Aragó. Així, veiem que 'espino' conviu amb 'espinal' i, possiblement, prenguera el nom del proper Puerto on l'espinal és conegut com a *espino albar*

Tret de la toponímia, a Vistabella hom parla d'*espinal* en referir-se a l'arç. En la toponímia viva repleguem diversos Espinals i Espinalets

La importància d'aquesta font, abeurador de la Setena, i dels elements que se'n deriven resta palesa a les Visures, des de la primera que, del terme de

Vistabella, es conserva. Marquem amb negreta aquells topònims que hi apareixen, alguns sense pervivència actual: font, abeurador, collet, creueta, assegador, via o camí

1555 de allí pugua a la **font de l'Espino** 10 'la Font de Spino' 15 entrant en lo antuxà **la via de la font del'Espino** 15 a l'**abeurador de la Font de l'Espino**, lo qual per lo semblant, segons la scriptura antiga és d'erbatge.15 **1597**'Abeurador de l'Espino' regonéyter y mirar lo abeurador de la Font de l'Espino, lo qual, per lo semblant, és de herbatge 65 de dita font de l'Espino fins a la **creueta del Collet de l'Espino** 66 **1615** fins a la font de l'Espino 118 fins a la creueta del Collet de l'Espino 118 a l'abeurador de l'Espino, lo qual és de herbatje 118 **1634** l'abeurador de l'Espino lo qual és de herbatje 202 Y de dita font de l' (202v) Espino **1658** prenent la via de la Font de l'Espino 47 a la font de l'Espino, la qual és habeurador de herbatge 47v **1687**pendre la via de la Font de l'Espino 67v des de dit puesto fins a la font de l'Espino 67v seguint dit **asagador de l'Espino** 68 **1715** prenent la via de la Font de l'Espino 128 des de dit puesto fins a la font de l'Espino trobaren 129 **1759** prenent la via de la Font de l'Espino 30des de el dit puesto fins a la font de l'Espino 30 a la font de l'Espino, la qual és abeurador de herbaje 30

Potser la creueta es trobara al capdamunt del collet on comença el Calvari, que en la toponímia viva ha quedat com de l'Espino i no de Sant Joan.

Bassa de la Font de l'Espino

Va estar roblida uns anys però avui torna a lluir.

Hortets de Font de l'Espino

Bancalets mitgers a la font i bassa i que se'n beneficien.

Llavadors de la Font de l'Espino

Com tot el conjunt, va estar restaurat ara fa uns anys.

Llometes de l'Espino

CART. Vis. 1:25.000 Llometes de l'Espino

Capdamunt de la lloma que separa l'Espino del Mançanar

Pista de l'Espino

Davalla des del mas a la carretera de Sant Joan

Quadró de l'Espino

CART. Vis. 1:25.000 Cuadró de l'Espino

Davall dels Clots, vora la Rambla

Solana de l'Espino

Entre el tossal de l'Espino i la Rambla de Sant Joan

Solano de l'Espino

Dalt del Corral.

Teuleria de l'Espino

CART. PLANI Tejería

Després de la guerra encara va coure teules durant set o vuit anys.

Tossaló de l'Espino

CART. Vis. 1:25.000 Tossaló de l'Espino

Tossaló que guaita dalt del Corral de l'Espino, vora la carretera de Sant Joan

Tossal de l'Espino Tossal del Mançanar

Tots dos masos, el Mançanar i l'Espino, comparteixen el tossal.

Caseta de Ramon de l'Espino

Vora la carretera de Sant Joan, baix del tancat dels Conills del mas de

Mançanares. Caseta de teula, maset, que té ara un maset veí.

Pallissa de Ramon de l'Espino TU

Dalt la font de Baix, veí del bancal de l'Alforí. Font de Baix, 2A.

Casa de Juan Ramon de l'Espino TU

Carrer del Forn.

Casa de Joan de l'Espino TU

Hi viu la seua filla. Carrer del Forn Vell.

Casa d'Antolina (de) l'Espino TU

Fa colze al final del carrer Major cantonera amb la placeta de l'Hostal. Primer va ser de la tia Loreto i després va passar a Antolina l'Espino. Carrer Major, 25.

Casa d'Àlvaro de l'Espino TU

Aquesta casa, que va ser forn, pertanyia a Alvaro-plana- l'Espino i la va comprar Madeo del Mas de Celades. Carrer Roser, 6.

Casa d'Amadeo de l'Espino TU

Carrer Mossém Falcó, 5-7.

Casa d'Amadeo de l'Espino (2) TU

Carrer del Forn Vell, 14.

Pallissa d'Amadeo de l'Espino TU

L'Hospital.

Casa de Nel·lo de l'Espino TU

Carrer del Forn Vell, 14-16

Garatge de Joaquin de l'Espino TU

Eres del Raval de Sant Roc. Garaig.

ESQUILADOR

Una de les variants ens explica quin tipus d'esquilador era, perquè hi havia molts d'esquiladors, i colles que arrencaven la feina l'1 de maig a l'Alcora i acabaven dins juliol al terme de Noguerales tot esquilant ovelles. L'esquilador d'aquesta contrada era un 'pelaburros', esquilador de cavalleries. El topònim de l'esquilador és relativament recent. Era per una persona dedicada a aqueixa activitat, que habitava en el mas de l'Esquilador, ara assolat, i li deien Pelaburros de mal nom.

Barranc de l'Esquilador Barranc de l'Avellanar, barranc de Pelaburros

CART. Vis. 1:25.000 Bc. de l'Avellanar

V. Barranc de l'Avellanar

Font de l'Esquilador Font de Pelaburros, fonteta de l'Avellanar

CART. Vis. 1:25.000 Font de Pelaburros

Es troba vora el barranc, davall la roqueta del Cantalar.

Maset de l'Esquilador Maset de Pelaburros, maset de l'Avellanar

Ullals de l'Esquilador

els Ullals

CART. Vis. 1:25.000 Ullals de l'Esquilador

Una extensa descripció ens l'aporta el GEC.

La surgencia penetrable fue desobstruida el 3 de noviembre de 1984 por miembros del S.E.O.C. que, además, completaron la exploración y topografía en visitas posteriores.

En 11 de noviembre de 1984 salía por la boca recientemente desobstruida una buena corriente de agua. La cavidad tiene una boca de 1.2 por 0.7 metros. Sigue por una pequeña galería descendente y pocito con un paso estrecho, después, con un cambio de dirección, aumenta considerablemente sus dimensiones hasta convertirse en una amplia galería que presenta una morfología típica de erosión ocasionada por la circulación libre de las aguas, que contrasta con la parte anterior donde los procesos erosivos obtenidos, son consecuencia de la circulación forzada de las aguas. Nos encontramos ahora en un amplio tubo que se alarga y que nos muestra en su lecho claras formas de sedimentación arcillosa, que van desapareciendo hasta encontrar un gran bloque que obstruye casi por completo la galería. Tras sobrepasarlo llegamos a la parte más amplia de la cavidad, zona donde las paredes se hallan recubiertas de una gruesa y lisa capa de arcilla. Llegamos a continuación a una sala donde se observa un fuerte goteo. En su centro aparecen derrubios de origen gravitoclástico, siendo ésta la única zona donde hemos localizado procesos reconstructivos. La continuación de la cavidad la encontramos, bien por el lecho del río, a través de un paso inferior, o bien por medio de una gatera situada a mayor altura (paso más corto y cómodo). Se nos presenta ahora una rampa recubierta por una gruesa capa de finas arenas, donde por su parte inferior, dos pequeños agujeros nos sitúan en la sala final, observándose en ella un sumidero formado por pequeños bloques cementados, punto final de la cavidad.

En la zona final existe una estrecha gatera de 5 metros, fruto de una desobstrucción. La gatera enlaza mediante un pequeño resalte con una fractura de de 5 x 1,5 x 2 metros. Aquí finaliza toda posible continuación. Existe una galería lateral, también desobstruida en verano de 2010. Tras una corta gatera se accede a una ancha galería que poco a poco va perdiendo altura hasta finalizar. Esta galería en su zona inicial posee bellas estalagmitas y finas estalactitas.

DESCRIPCIÓN HIDROLÓGICA DE LA ZONA: ELS ULLALS son unas surgencias temporales que, con el cercano FORAT DE L'AIGUA, son las únicas conocidas en el interior de la cuenca hidrogeológica de Penyagolosa, drenada por los barrancos de LA TEIXERA, DEL FORN, DE LA PEGUNTA y DEL AVELLANAR, que dan origen a la RAMBLA DE SANT JOAN, después del PLA. Las aguas de escorrentía, cuando las lluvias son importantes, circulan por la rambla hacia el extremo septentrional del PLA, donde se encharcan en LA BASSA DEL QUINYÓ, depresión sin desagüe superficial. Poco a poco las aguas desaparecen por ELS ENGOLIDORS, sumideros que se abren en la BASSA, para reaparecer por ELS ULLALS, formas de emisión temporales contra la orilla derecha del RIU DE MONTLLEÓ. Al mismo tiempo se activan una serie de surgencias temporales que marginan el macizo de Penyagolosa, como ELS ULLALS DE LES JORDANES, L'ULLAL, ELS ULLALS DEL BARRANC DE LA PEDRA, EL OJAL NEGRO, ELS ULLALS DELS TOLLS DE LA FORESA, etc. ELS ULLALS son citados en el "Llibre dels camins de l'Herbatge de la Setena de Culla" de 1597: "... quant foren als

forcallets dels ullals trobaren una fita vella e mes avant als ullas en la heretat del glorios st. joan trobaren una fita vella y a l'altra part endret de aquella ne trobaren altra de fita vella E mes avant posaren una fita nova endret dels mateyxos ullals y a la part de st. joan per esser terra inculta no n'i posaren ...".
Desnivel negativo: -15 metros / Desnivel positivo: +1,5 metros / Anchura media: 3,5 metros / Altura media: 3 metros.

Casa de l'Esquilador TU

Malcuinat – Presó. 32

ESQUINAL

Esquinal és, segurament, tancament d'esquenal, mot relacionat amb carena muntanyenca, 'crestall' com elevació entre dues depressions DECat i DCVB. Si tenim en compte que es tracta d'una zona rocosa que hi ha entre dos barrancs, s'adiu. L'observació atenta de l'indret, però, ens fa anar cap a 'esquina' com a cantó que fa en la seua volta el barranc de la Vallussera. Si bé trobem 'esquinal' a Biar i Petrer, en observar la cartografia no veiem cap element que els faça transparents. Tret d'aquestos dos exemples, no els trobem enlloc més del nostre domini. Tampoc trobem exemples al SITAR d'Aragó. A l'Endize, però, sí que apareix 'esquinal' amb el sentit de 'cuero de vino'. Només si hi hagués una semblança formal podríem veure un aragonesisme.

Roqueta de l'Esquinal Roques dels Esquinals

CART. Vis. 1:25.000 Roqueta de l'Esquinal

Davant de la confluència del Primer Barranquet amb la Vallussera, davall el mas de la Torta.

Roques dels Esquinals Roqueta de l'Esquinal

CART. Vis. 1:25.000 Roqueta de l'Esquinal

Manolo pluralitza aquestes i distingeix una roca blanca on hi ha el cingle de Clèric i una roca Parda.

ESTALLS

Los Estalls

Entre el mas de Gil i la roca de les Hedreres. Coromines a OnCat IV, 145 parla 'un estall com una 'pleta, corralet muntanyenc' però els exemples són tots septentrionals. Estall, a casa nostra, és referit al treball marcat, pactat 'anar a estall' (destall). Potser s'hi artigués alguns bancals d'aquest mode.

Destaquem l'article masculí 'lo', que ja trobàvem a Benafigos i que té una mínima presència al Boi, veí de Culla i Benassal.

ESTANC

Més que no el lloc, ens interessa els doble recurs per a la formació del malnom, que també s'adiu a la formació de molts renoms gentilicis fets sobre un indret concret:

l'Estaquera equival a 'de l'Estanc'. En aquest cas ens trobem que el malnom guanyat prové d'un estanc de Castelló.

Artiga de Carmen l'Estaquera

Vora el camí de Culla i el camí del Mas de Medall.

Casa de Carmen de l'Estanc TU

Sogra d'Alfonso, l'arquitecte, que era estanquera a Castelló.

ESTANYADA [esta'ňá]

Serrada Estanyada

CART. Vis. 1:25.000 Serrada Estanyà

Nord-oest del tossal del Mas de Monçó. El fet que es trobe creuada per un barranquet ens fa pensar en 'estanyada' derivada d'estany com a enclotada, però caldria saber-ne més coses. A OnCat IV, 150, dins l'article ESTANY, a 'derivats' apareix un camí de les Estanya(d)es en terme de Ribesalbes, la qual cosa ens fa pensar que la nostra serrada Estanya(d)a podria relacionar-se amb 'estany' i l'aigua que s'hi entolla.

ESTEVE

Esteve, sense castellanitzar. Caldria averiguar, però, que no es tracte del cognom. Els tres primers topònims són veïns, situats entre el mas de Tòfol i la part més avallera de la pista dels Avions.

1555 En la terra d'Esteve Marimon, alt y baix, posaren dos fites 12

Caseta de l' Auelo Esteve

A les Quadres, vora el passet del Tossal de Vidal

Quadra de l'Auelo Esteve

Una de les quadres properes al mas de Tòfol

Tancadet de l'Auelo Esteve

Al mas de Tòfol

Pinaret de l'Auelo Estevenet

A l'ombria del Barranquets, al tossal de les Navades. Hi passa el camí dels Barranquets i hi trobem el rovellonaret del Pinaret.

ESTRELLA

La Estrella (MOS)

CART. PLANI Ermita la Estrella, Pajar, Lavadero, Albergue, Cementerio CAD Eta. la Estrella, Fuente, Pajar, Lavadero, Cementerio. 569-25000 Santuario de la Virgen de la (¿) 1:100.000 Santuario de la Virgen de la Estrella Vis. 1:25.000 La Estrella

Tot i tractar-se d'un santuari i masada situada al terme de Mosquerola, la seua

influència i relació amb la gent de Vistabella és innegable.

“Els orígens del santuari són al voltant del 1230 o 1240. Situat a 15 km de la població, té tres naus amb arcs formers i volta de canó recolzats sobre pilars i creuer, cobertes amb arc de canó amb llunets en la central, amb casquets d'esfera en els laterals, amb cúpula sobre petxines en el creuer i amb volta de canó sobre trompes en la capçalera, dues torres. Als peus de tres cossos amb sostre de perfil mixtilini; la portada té dos cossos, l'inferior, d'un ordre de columnes extenses estradies de capitells corrents amb porta adintellada, i el superior, de columnes salomòniques” (Viquipèdia)

A banda del santuari, però, ens interessa més el fet de la interrelació d'aquest indret de l'Aragó amb la gent dels masos situats al mateix Montlleó (fins la Caseta de Làssero) els veïns del Bovalar o aquells que ocupen la caiguda del Pla cap a l'oest, com el Tormegal. Actualment encara hi viuen Martín i Sinforosa. El poblat sembla que va nàixer lligat al castell del Mallo, que trobem a ponent. Va patir un 'diluvi' que, en arrossegar pedres i roques un barranquet veí molt costerut, va ensorrar diverses cases i va deixar morts, tal com apareix escrit en un dels murs de l'església “*Diluvio de la Estrella, 9 de octubre de 1883; 17 casa destruidas y 26 personas muertas*”.

Fuster, G. (1995)⁷ considera que es podria tractar del topònim medieval Aledo.

Aledo (Vilafranca, 1239), *via que vocabatur Aledolo* (Vistabella, 1251) i *via qui vocatur Alendolo* (Vistabella, 1382).

⁷ 'Aproximació a la toponímia Medieval de les comarques de Castelló'. Glòria Fuster Broch. Materials de toponímia, Vol. 1, València 1995. Potser confon Arcedol i Aledó.

Aquest topònim, que podia tractar-se del Ledo del Llibre dels Furs, feia referència a un llogaret avui desaparegut del terme de Vistabella. Podia tractar-se del conegut almenys des del segle XVIII com La Estrella, del terme de Mosquerola (Terol)

També Barreda (1999) major coneixedor de l'espai

Arcedó, lloc d' (l'Estrella – o vora el barranc del Mall-, terme de Mosquerola):

-*Arzediello* (1216) –castell amb terme.

-illum locum qui vocabatur Arçedol (1251) – límit de Vistabella, entre el Montlleó i, per camí, a l'heretat de Mosquerola.

-*Arçedó* (1261), *Arcedó* (1732) – límit del Regne de València, entre el riu de les Truites i Aledó.

-*Arcedolum* / *Arcedolo* (1382) (1384) – límit de Vistabella, entre el Montlleó i, per camí, l'heretat o camp de Mosquerola.

Assagador de l'Estrella

CART. PLANI Colada de Vistabella a la Estrella (Roig) Vis. 1:25.000 Pas de les Tancadetes

La planimetria pren com a punt d'arrancada La Estrella i el punt final el collado del Boi, tot considerant el pas de la Llarga com un subapartat d'aquest.. La denominació del Vis 1:25.000 pertany només a un fragment de l'assagador

Camí de l'Estrella

CART. PLANI Camº de Vistabella a la Estrella, Colada de Vistabella (Roig) CAD Camino de Vistabella a la Estrella 569-25000 Colada de Vistabella a la Estrella ICV Camí de l'Estrella (2) 569 (3-4)

Vorejant el barranc del Cirer. Amb recorregut més humà que no la pista davalla cap a l'ermitori pel barranc del Cirer i l'ombria del Bovalar

Ombria de l'Estrella

CART. PLANI Umbria de la Estrella CAD Umbria de la Estrella 569-25000 Umbría de la Estrella Partida i volta nord-oest del terme (foto)

Pista de l'Estrella

CART. ICV Pista de l'Estrella
(2) 569 (3-4)

Des dels avions se'n va cap a la Cambra. Passa vora el mas de la Cambra i el Tormegal i amb forta pendent davalla cap al Montlleó i l'ermitori de la Estrella.

Puntal de l'Estrella

CART. Vis. 1:25.000 Puntal de l'Estrella

Replanell o roca surtent que guaita sobre la Estrella a l'ombria del Bovalar. En la fotografia, el puntal surt per l'esquerra. Al fons destaca el cingle Lobo i, al capdamunt, la roca de la Bandera. El camí de l'Estrella es transforma en 'la Calleja abans de creuar el pont que l'uneix a l'Aragó.

ESTRET

L'Estretet

CART. Vis. 1:25.000 L'Estretet

Pas estret (foto) del camí de Vistabella a l'Estrella on el barranc Cirer passa a ser barranc de la Sima. Aquest topònim ajuda en la possible etiologia de Cirer com a camí (Cirat)

Els Estrets

CART. Vis. 1:25.000 els Estrets

Al barranc de la Teixera

Los Estrets

CART. Vis. 1:25.000 los Estrets

Pas estret del Montlleó entre Benassal i Vistabella, baix del toll de l'Anguila.

Interessa especialment l'article masculí lo que, potser per influència del veïnatge de Benassal i Culla, és més emprat a la serra del Boi.

Estret surt a les Visures en la forma **estret de les Roques** però no es troba referit a aquest espai sinó, imaginem, a un tram estret del barranc Consell, per on partia Vistabella i el Boi.

1555 e puga al Stret de les Roques 4 **1597** y puja per lo stret de les Roques 29 **1615** per lo stret de les Roques 114v **1634** puja per lo estret de les Roques y barranch amunt 196v **1658** y puja per lo estret de les Roques y, barranch amunt 43v **1687** puixa per lo estret de les Roques 62 **1715** ix del barranch de na Climent, eo del collet Negre, y que puga per lo estret de les Roques 119v **1759** puga per lo estret de les Roques 15

Carreró Estret TU

El més estret del poble.

Portalet Estret TU

Veí de l'església, "lo més gelat del poble", també perquè el vent s'encarrila.

EUSEBIO

Casa d'Eusébio

A l'ombria de la Casa Nova.

EUSTACIO [estásjo]

Trobem Eustacius (abat, 29 de març) i Eustasi / Eustacio, màrtir que celebra l'onomàstica el 28 de juliol. I ens decantem per aquest darrer amb una simple monoftongació que també observem a Lutério o Usébio (Eleuterio i Eusebio, respectivament). Ens queda, però, el dubte que es puguera tractar d'un abreujament d'Anastasio.

Casa de José d'Estàcio Casa d'Eduardo Sanjuan, casa de Sussi

L'actual casa de Sussi, la mestra, filla d'Eduardo Sanjuan. *En antes, en antes,* ere de José d'E(u)stàcio.

EVARISTO

Tancadet d'Evaristo [ba'risto]

Al mas de Capote

F

Fabregat

Fabregat batejava també fins el XVIII la Travera

Cova de Fabregat H

1555 pugaren a la cova nomenada d'en Fabregat **3 1597** pujaren a la cova d'en Fabregat, nomenada d'en Fabregat **19 1615** pujaren a la cova d'en Fabregat **113v 1634** pujaren a la cova d'en Fabregat la qual, per lo semblant és de herbatje **195 1658** puxaren a regonéixer la cova d'en Fabregat, la qual és de herbatge **42 1687** a regonéixer la cova d'en Fabregat, la qual és de herbatge **60 1715** de hallí baixa devés la cova d'en Fabregat **114** vanaren a mirar y regonéixer la cova d'en Fabregat, la qual es mallada de herbatge **114v 1759** baixa devés la cova d'en Fabregat **9**

top Assagador de la Cova d'en Fabregat

1658 assagador, que va a la dita cova d'en Fabregat **41v 1687** dit asagador que va a la cova d'en Fabregat **60**

top Camí de laCova d'en Fabregat

1597 designant lo camí que ve de dita Cova d'en Fabregat **18 1715** a la vora del caminet que puga a la cova d'en Fabregat **114v 1759** vora del caminet que puga a la Cova d'en Fabregat **9**.

top Via de laCova d'en Fabregat

1597 passant la via de la Cova d'en Fabregat **18 1615** pasant la via de la Cova d'en Fabregat **113v 1634** pasant la via de la cova d'en Fabregat **194v 1658** tirant la via de la Cova d'en Fabregat **41v 1687** tirant la via de la Cova d'en Fabregat **60 1715** Y més havant tirant la via de la Cova d'en Fabregat **114v 1759** tirant la via de la Cova d'en Fabregat **9**

Mereix la pena reproduir el fragment de **1555** que inclou els grans referents d'aquest i la seua gènesi: la cova, les cingles, l'antuixà i l'abeurador.

“Et allí regonegueren lo abeurador d'en Fabregat, lo qual, per lo semblant, és d'erbatge, lo qual trobaren ben fitat. E donaren antuxà per a dit abeurador, de les cingles de Fabregat fins a dit abeurador. E de allí pugaren a la cova nomenada d'en Fabregat, la qual trobaren ésser, per lo semblant, d'erbatge. E davall dita cova posaren una fita nova, a la part del baranquet de dita cova, la via del mas de la Figuera, ço és: fita designant lo camí de l'abeurador e contrafita designant la terra de dit Albalat e lo antuixà de les Singles d'en Fabregat”

L'abeurador i bacis d'en Fabregat es corresponen amb l'actual font de la Travera de Baix, al Boi. Aquest abeurador pertany a la Comuna i es troba dalt del Fossino, no lluny del Tormo. La visura del **1759** ja ens anuncia aquesta nova denominació. La cingla és una constant en aquetos paratges. Dalt d'aquest abeurador trobem les cingles del Mas de Gárcio i les cingles de Leon. Així, doncs, l'antuixà, espai comunal d'erbatge que envolta l'abeurador, prenia, com a límit i bateig específicatiu d'aquest referent, les cingles d'en Fabregat. Pel que fa a la cova, hom coneix el barranc de la Cova com un dels barranquets que davallen per enforcallar-se a vint passes de l'abeurador. No hi ha restes vives, però, d'en Fabregat en aquestes contrades, tot i ser un llinatge viu a Vistabella. Cal afegir que, també a la partida del Boi, hi ha un antuixà

de les Cingles que no es correspon, però, amb l'antuixà de les Cingles d'en Fabregat.

FALAGUERA (V. Fitotoponímia)

La Falaguera

Paratge veí del molí de l'Assor. Rica botànica

Pinar de la Falaguera

CART. Vis. 1:25.000 Pinar de la Falaguera

Entre el barranc de l'Assor i la penya la Veja

FALCONER

Maset del Falconer Maset de Falconetti

Davall dels Cinc Bancals, a l'Alforí. Rep aquesta variant per la seua afecció a fer volar falcons i ensinistrar-los en la cetreria.

Dins la toponímia històrica, a les Visures, ens apareix un **maset de Falcó**, cognom.

1759 Envés del mas de Falcó, y ara de Dn. Christoval Grau

FAM

Fonteta de la Fam

CART. Vis. 1:25.000 Fonteta de la Fam

Al capdamunt del barranc de l'Assor. S'hi pren l'aigua del poble.

“ La Fonteta de la Fam, que abastece al pueblo, y el Fontanal completan la nómina de fuentes más conocidas del término de Vistabella, de tan singulares bellezas”.

Morell 1992 - 141

Pista de la Fonteta de la Fam

Pista que des de la carretera CV-170 aplega fins la moleta del Molí de l'Assor tot vorejant el barranc de l'Assor. Per aquesta pista podem accedir a la fonteta de la Fam.

Pont de la Fonteta de la Fam

Pont de la carretera CV-170 que salva el barranc de l'Assor.

FARMÀCIA

La Farmàcia TU

Al pany de l'Escola. Raval de Loreto, 24.

FARSA

Totes les referències a antropònims del poble parteixen del nom del mas (Eduardo de Farsa, Joan de Farsa...) No sabem ben bé la significació però a les Visures, i no lluny de l'Esclaramunda apareixen referències d'un tal Antoni Farja (més que Forja) que en podria ser l'origen.

1615 en la heretat de Farja 125. E més avant, en la heretat del dit Farja. a la partició de Joan de Aragon y de Antoni Forja 125 en la heretat de Ant^o Forja, ats de Mallol 125. **1634** en la heretat de Gaspar Rovira, *olim* de Anthoni Forja 211

Com veiem a la fitxa de Coromines, però, el mestre hi veu (vagament) un possible origen aràbic

Farsa, Mas de --: al peu SO de la Serra del Bói, a la qual pugem passant per qt mas, 80.6, 25X20:3 km.al sud del trifini amb Vilafranca i l'Estrella (- S'endevina vagt.un origen aràbic, potser en relació amb l'arrel d'Alfarràs i Alfarrassí, o amb la de f-r-s 'cavall' però hi ha encara d'altres múltiples possibilitats.

Més fàcil però, resulta pensar en aquest Farja pronunciat per aragonesos que desconeixen la palatal africada.

Mas de Farsa

CART. PLANI Masia de Farza CAD Mª de Farza 569-1931 Mª de Farza CMA Masía de Farza 569 (4-4) ICV Mas de Farsa 1147 569 (4-4) Vis. 1:25.000 Mas de Farsa

Hi viu una família en l'actualitat que comparteix amb una casa de Vistabella.

Podria tractar-se del **mas d'en Bru** que apareix a les Visures:

1555 a l'altra part del camí(10) que va a la selleta d'en Bru **1634** dit mas d'en Bru 198v Y quant foren a la selleta d'en Bru 198v al cap de la artiga de dit Mas d'en Bru. 198v **1658** al pinaret en la heretat del mas d'en Bru y huy de mossén Melchor Campos 13 Y quant foren a la **selleta d'en Bru** 45 an posat noves al pinaret, en la heretat del Mas d'en Bru, y huy de mossen Melchor Campos 46 **1687** quant foren a la selleta d'en Bru 64v **1715** trobant-se en la selleta d'en Bru 123v **1715** assagador de herbatge que es nomena d'en Bru 123 engravar-se ab lo dit assagador d'en Bru 123 **1759** assagador

de herbaje que es nomena d'en Bru 19ab lo dit **assagador d'en Bru**, y antes de aplegar a la selleta 19 troban-se en la selleta d'en Bru 20

Antropònim amb el significat de 'aquell que té la pell fosca, (germànic *bruns*)'. Femení, Bruna.⁸ Entre el pinar Negre i el tossal d'Esclaramunda hi un espai, avui batejat com les Selletes, on parteixen els assagadors de la Torre Martines i del Rotxero, que correspondria amb aquesta 'selleta'. El plural de la denominació actual s'explicaria per una mínima elevació que divideix en dos la selleta per esdevindre 'selletes'.

Pel que fa al mas d'en Bru, actualment el més acostat a la Selleta d'en Bru és el Mas de Farsa.

Pins del Mas de Farsa

CART. Vis. 1:25.000 Pins del Mas de Farsa

Dos pins grandets prop de les parets de la serrada del Mas del Mig. Raimundo els suposa més de dos-cents anys. En la fotografia se situen els pins davant, el mas i, darrere, les Selletes.

Bancals del Mas de Farsa

Dalt de la pista que corre en diagonal cap al argilagar de la Torre

Cingles del Mas de Farsa

CART. Vis. 1:25.000 Cingles del Mas de Farsa

Dalt del barranc del Mas del Mig

Serrada del Mas de Farsa

Gran serrada que s'allarga fins el mas del Mig

Toll de Farsa

CART. Vis. 1:25.000 Toll de Farsa

Vora la pista i els bancals del Mas de Farsa i vora el quadró de l'Espinalet es forma aquest toll que sol aguantar, tret de seques continuades, l'aigua tot l'any. A les Visures, dins la mateixa partida ens apareixien uns **tolls d'Aragó** que podrien ser els mateixos. Pel que fa al genèric avui és transparent i d'ús quotidià. L'especificatiu caldria relacionar-lo amb l'antropònim 'Aragon' que bateja, en l'actualitat, un corral proper al mas de Mor.

1555 y a l'altra part resta lo toll de Aragó 11 **1597** de la rambla del Pla fins als tolls de n'Aragó 49 regonéyxeren los dits prohoms lo camí dels Tolls de Aragó 51 **1615**

⁸ Moll-87, pg 270.

anaren de la rambla del Pla fins als tolls de n'Aragó 116v lo camí dels Tolls de n'Aragó 117 **1634** de la Rambla fins als tolls de Aragó 200 **1658** des de dita Ramblella fins als tolls de Aragó, trobaren quaranta-dos fites velles 46v **1687** de dita Ramblella fins als tolls de Aragó 66v **1715** des de la dita Rambla fins als tolls de Aragó 126v **1759** de la dita Rambla fins als tolls de Aragó 24

Bancal de l'Auelo Farsa

A la Foia del Mas de Salvador

Bancals de Joan de Farsa

Dalt de la font del Fontanal

Tancadet de Joan de Farsa

Entre el tancat de Castillo i el Xopar de Clemente

Bancals de Paco Farsa

Vora el camí de Culla, baix del tancat de la Creveta o Eriçal.

Tenda d'Eduardo del Mas de Farsa TU

Actualment és una tenda amb el rètol 'Alimentació Salvado' que respon a Salvador. Carrer Nou, 1. El fill del pastor del mas de Farsa, que va faltar el 2015 mentre guardava les ovelles.

Casa de Manolo Farsa TU

Cantonera amb la Plaça. Mossén Tenesa, 01.

Pallissa de Manolo de Farsa TU

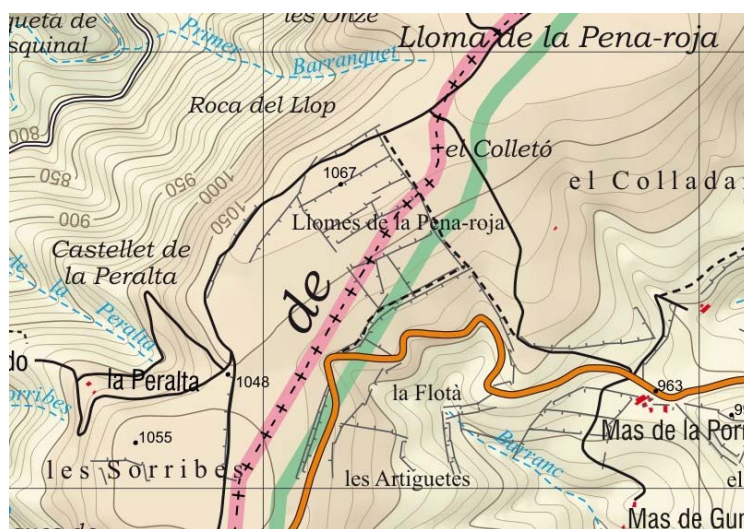
Eres del Raval de Sant Roc.

FÀCIO

Sembla un malnom o qualche antropònim apocopat, com ara Bonifacio.

La Lloma de Fàcio

Serrada de les Llomes de la Pena-roja a la lloma de Benafigos. Les llomes de la Pena-roja són serrades situades al Colletó, a la mateixa ratlla discutida entre els termes de Benafigos i Vistabella. Hi trobem les serrades de Graciano, dels Muts, de

Joan de Catalina i de Fàcio; totes elles, però, prenen el nom de Lloma, com passa amb l'heretat dels Pinarets en què cada propietat pren el nom de pinaret de... (V. l'entrada següent)

FAUSTO

Faust és un antropònim amb 14 variants al santoral català. També hi apareix les variants Fausta i Faustí. En el nostre cas ens apareix castellanitzat en la forma Fausto.

Artiga de Fausto

Pinaret de Fausto

Heretat d'els Pinarets. Reben els dos noms Pinaret de..., o artiga de...situada als Pinarets. Heretat d'els Pinarets. Reben els dos noms Pinaret de..., o artiga de...situada als Pinarets.

Pinaret de Fausto

Artiga de Fausto

Heretat d'els Pinarets. Reben els dos noms Pinaret de..., o artiga de...situada als Pinarets

Sort de Fausto

Entre la rambla i la pista del Mas de Gual. Es trobava sembrada de 'perigallo', mot que no trobe, ni en la forma 'pirigallo' a cap dels diccionaris normatius nostres; sí 'pipirigall' també conegut com 'trepadella' (DIEC2) i 'esparceta' (DNV). Es tracta de l'*Onobrychis viciifolia*, que es feia servir com a ferratge.

FELÍCIA-O

Al santoral apareixen dos santes coma Felícia. El masculí és Felicià, amb set concurrències al santoral. Pensem, doncs, que el cas de 'Felício' es tracta més aviat d'una masculinització de Felícia. "Viu a Agullent, segurament portat per un aragonés al XVII" segons que en va informar el professor Emili Casanova.

Fontasses de la Tia Felícia

Al cap de la pista que es bifurca al Xaparral, al sud i capdamunt de la serra de la Batalla. Es troba a la vora de la moleta del Corral o roques Blanques del Mas de Gual.

Boixeral de Felicio (V.Fitotoponímia)

CART. Vis. 1:25.000 Boixeral de Felicio

Té la mateixa orientació, al mapa, que l'altre Boixeral. Aquest es troba al capdavant del Focino o les Traveres.

En la fotografia veiem el boix (*Buxus sempervirens*) davallant les costeres que emmarquen el riu Montlleó.

FELIPA

Ens apareix dues vegades al santoral, tot i que podria tractar-se d'una feminització de Felip.

Serrades de Felipa /filípa/

Veïna de la serrada de Cova i l'assegador, pel mas de Capote. Es tracta, per tant, de la mateixa dona que té casa al mas.

Casa de Felipa /filípa/

Una de les 12 cases del mas de Capote. Avui és propietat de Manel, un jove d'Alcàsser.

Casa de Marco Felícia TU

Carrer Nou, 7. En aquest cas el malnom parteix d'afegir el nom de la mare.

FELISSA [fe'lisa]

Dues Felises (sonora) trobem al santoral català. Aquesta l'hem sentida sorda, imaginem que ja castellanitzada.

Artiga de Felissa

A les artigues de la Corralissa

FÈLIX

Antropònim que compta amb 34 representants al santoral.

Maset de l'Auelo Fèlix

CART. Vis. 1:25.000 Maset de l'Auelo Fèlix

'Era *curandero*'. El Maset se situa entre la foia del Mas de Salvador i el pinaret de l'Auelo Estevenet.

Tancat de l'Auelo Fèlix

Vora la serradeta del Mas Vell. Per la proximitat, ha de tractar.-se del remeier.

Maset del Tio Fèlix

CART. Vis. 1:25.000 Maset de Fèlix

Nova construcció davall del Ribassal de la Ribagrossa.

FERRADURA⁹

Peça de ferro en forma d'arc que es clava en les peüngles de les cavalleries o d'alguns bovins per a protegir-les DNV.

La Ferradura

Depressió en forma de ferradura, pota de cavall, vora la carretera del Pla, a l'altra banda del deruït mas de

⁹ la Ferradura (Aielo de Malferit, Cabanes, Teulada, Vallibona, Vilamarxant).

Ferradures.

Mas de (les) Ferradures

Antic mas situat al Pla, no lluny de l'escola del Camp. Avui resten unes parets derruïdes i una gran sarsa que les cobreix.

Barranc de les Ferradures

CART ICV Barranc de les Ferradures 592 (4-2) CART. Vis. 1:25.000 Barranc de les Ferradures Aboca al barranc dels Molins baix del maset de les Xaparres. Potser en aquest topònim cal pensar en un camí de ferradura o en restes d'alguna ferreria.

FERRANDA

Antropònim femení o feminització de Ferrando, nom aragonés de Ferran. Les Ferrandes i assegador de la Ferranda, a Atzeneta.

La Ferranda VF

CART. PLANI La Ferranda CAD la Fernanda 569-25000 la Ferranda VF CMA La Perranda 569 (3-4) La ICV la Ferranda (10301) 750, Penya Ferranda 1039 569 (4-4) Vis. 1:25.000 la Fernanda, Penya Fernanda 1046m.

Partida, penya i mas dels termes de Vilafranca i Benassal que guaiten sobre la Caseta de Làssero

Situada a Benassal la roca i el mas a Vilafranca. "La roca de la Ferranda: Puntal de roca al Picaio, sobre la font del mas de Forés que divideix els masos de Forés de Dalt i de Baix" (Barreda-Peraire: 1999, 264)

La retolació de Vis. 1:25.000 és errònia.

FERRATGE¹⁰

Ferratge, herba verda o seca per a l'alimentació del bestiar, per metonímia s'empra també per al bancal on es planta el ferratge. Equival, doncs, a freginal, ferraginal, també emprat a terres del Maestrat. A la veïna Culla hi ha la variant toponímica *el Ferratger*. Blanc-94, p.105, aporta la variant de Calaceit *ferratja* que defineix com un 'Hort de dimensions reduïdes clos o junt a la casa', possiblement, com passa amb els freginals, l'abandonament del territori ha comportat un canvi d'ús, abans més lligat al ferratge per al bestiar. El mateix autor, sobre aquest mot ens explica:

¹⁰ el Ferratget(Callosa d'en Sarrià, el Castell de Guadalest) els Ferratjols(Sant Jordi).

La variant amb e pretònica té una gran extensió en el parlar i els textos del català occidental, ja des de les primeres documentacions del mot, al segle XIV. La terminació -a i l'ús femení és igualment antic, i conservat sobretot en els parlars més allunyats del centre.(cf. DECat III, 898-899)

ETIMOLOGIA: Possiblement derivat del llatí vulgar FERRAGINE, alteració del clàssic FARRAGINE.

El Ferratge

Al mas de Gual, a llevant del bassot Nou.

Els Ferratges

Són quatre bancalets que davallen del mas de Toni entre els Hortets i les Foies. Raquel, informant d'aquests rodals, recorda que s'hi plantaven pataques, tot indicant que ja havia deixat de plantar-se herba.

Les Ferratgetes

Planet i forcall del barranc de les Climentes amb el riu dels Molins, on trobem l'Enjarrot. Potser, a més, del significat lligat a ferratge, herba per al bestiar, tinga alguna relació amb ferradura i ferreria. Observem el canvi de gènere *els Ferratges/ les Ferratgetes*. Coromines, a DECat III, 899 ens explica que «També en terra valenciana el gènere femení s'ha imposat a la terminació». Interessant, doncs, que trobem al nostre terme els dos gèneres. Recordem *el Ferratget* i els *Ferratjols* (únics exemples que apareix a CTV)

Collet de les Ferratgetes

CART. Vis. 1:25.000 Collet de les Ferratgetes

Davall de la Picossa, collet que guaita sobre les Ferratgetes.

FERRER

En tots els casos se'ns mostra com a renom d'ofici. El cognom Ferrer, tan extès per totes les comarques, no el recollim a les Visures ni aporta cap topònim modern. Com a ofici ens apareix també als pobles veïns: caseta del Ferrer, Mitjà de la Ferrera (At) barranc del Ferrer, cova del Ferrer, forn del Ferrer, artiga del Ferrer (Xodos) font dels Ferrers (Vilafranca) lloma del Ferrer (Culla)

Artiga del Ferrer *Pinaret del Ferrer*

Heretat d'els Pinarets. Reben els dos noms Pinaret de..., o artiga de...situada als Pinarets (V. *lloma de Fàcio*)

Pinaret del Ferrer *Artiga del Ferrer*

Caseta del Ferrer

Dins el bancal de Toni Martin. Caseta de teula

Serrada del Ferrer

Serrada que linda amb la de Simon i el maset de Pepe Tèrio.

Serradetes del Ferrer

Entre la Costera i el pas Real.

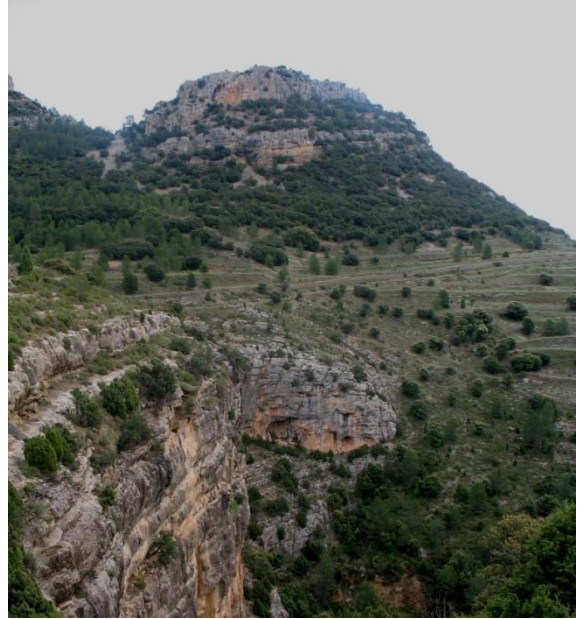
Roca del Ferrer

CART ICV Roca del Ferrer 950 569 (4-4)

Vis. 1:25.000 Roca del Ferrer

Al barranc de l'Aigua, ja en les heretats del mas Nou. Enorme roca allargada que corre per davall de la pista del Boi. Potser siga també la roca del bous, perquè allí es va produir, segons ens contà Otilio del Mas de Gil, el miracle del Bous de Sant Bertomeu.

El camí de Culla i GR-7 discorre per la mateixa cingla que guaita sobre el cingle de la roca.

Casa de José el Ferreret TU

Carrer Sense Cap, 4.

Casa de Carmen del Ferrer TU

La Costereta de l'Hospital.

FERRERIA¹¹

Extracció i elaboració del mineral de ferro. A Culla La Ferrerola, cova, barranquet, font i roca de la Ferrerola, cova de les Ferritges¹². A Benassal, la Ferreria, les Ferreries (2) lloma de les Ferreries, les Ferritges, cova de la Ferritja. Al nostre recull de toponímia viva no hem trobat cap 'ferritja' però a les Visures, prop de la Travera de Baix, al Boi, ens apareixia un **corralet de la Ferritja**

1759 al collet del Corralet de la Ferriga trobaren la fita vella (que) dóna la visura passada 10

En les nostres enquestes vam trobar, repetidament, paratges amb restes de 'cagaferro' i peïjades d'antigues ferreries. Coromines en DECat, III, 964 ens diu:

De *ferritja* 'rovell' o 'llimadures' no en tenim dades abans de 1764 i 1792 (DAg.), però provinent del ll. vg. FERRIGO, -IGINIS, ha de ser molt més antic, car hi coincideix el cast. *Herrín...*

A banda del significat adient al lloc podem envellir cinc anys el primer text escrit. Hi ha, a més, l'esmentada cova de la Ferritja, a Benassal, es troba documentada ja al 1535.(Barreda-Peraire 1999)

¹¹ la Ferreria (Artana, Fontanars dels Alforins, la Granja de la Costera, Morella, Vallés, Xàtiva), Alt de les Ferreries (Relleu), Cova de les Ferreries(Borriol), les Ferreries (Alacant, Benassal, Gorga, Relleu, les Useres), Mas de les Ferreries(Llucena).

¹² Ferritja és l'ocre o pols groga que conté el mineral de ferro.

La Ferreria

CART. PLANI La Herreria CAD La Herreria

Racó i capçalera del barranc homònim, a nord-est del poble, lloc que, dissortadament, ha servit per a dipòsit de les enrunes de les obres del pobles. La cartografia la situava, potser per coincidir amb el remat del barranc de la Ferreria, ja prop del riu dels Molins.

Barranc de la Ferreria

CART PLANI Barranco de la Herrería CAD Barranco de la Herreria 592-25000 Barranc de la Ferreria-II ICV Barranc de les Ferreria 592 (3-1) Barranc de la Ferreira 592 *Vis. 1:25.000 Barranc de la Ferreria*

Prové dels afores nord-est de Vistabella i, després d'acollir escorrims del barranc dels Serrans, corre per baix dels masos de les Roques, Menut i el Pla de la Mestra abans d'abocar al riu dels Molins entre el Mas dels Racons i el Bustalet. Luciano, informador de la Vallussera i lloma de Benafigos, el situava, potser

desencertadament, per on discorre el barranc de les Climentes. En la foto, la solana del barranc on trobem el mas del Menut.

FESTIVA

No trobem en cap santoral el nom de Festiva, tot i que en en tenim referència d'una altra al segle XX, a Xodos.

Carrasca de Festiva

CART. *Vis. 1:25.000 Carrasca de Festiva*

Als clots, al sud del mas del Boiro

Casa de Festiva

Al mas de Toni

Casa de Juanito de Festiva TU

Carrer de la Presó.

Pallissa de Juanito de Festiva TU

L'Hospital.

FIGUERA (Fitotoponímia)

En ser un terme amb altituds considerables (Vistabella és el poble més alt del país) hi ha pocs topònims relacionats amb la figuera. Encara, com a genèric, trobareu el figueral del Focino i figueral de l'Arborcer. En la toponímia històrica, a les Visures, ens apareix un interessantíssim **mas de la Figuera** que, potser es correspon amb l'actual mas de Gil, al Boi.

Devés lo **mas de la Figuera** y huy de Joseph Prats 1687 Al sòl dels percurats de dit Joseph Prats 1715 En un quadró de Joseph Prats 1658 Percurs del Mas de Joseph Prats, después de **Baltazar Gil del Boy** y vuy de Antoni Tena 1759.

Roca de la Figuera

CART. Vis. 1:25.000 Roca de la Figuera

Roca del Collet del Mig que guaita sobre el riu dels Molins. La seua altitud (sobre els 800) la fa possible en aquesta part del terme.

Cova de la Figuera

Cova apuntada pel GEC sense dades ni fixació en l'espai.

FIGUES-ROGES

Malnom del propietari d'origen desconegut.

Caseta de Figes-Roges-1

Dins el bancal de Dolores del Teléfono, als bancals del Poble.

Caseta de Figes Roges-2

Vora la carretera de Sant Joan, dalt de les sorts del mas de Collet

FILES

Barranc de les Files

CART. Vis. 1:25.000 Barranc de les Files

Dels pins d'en Barrera davalla cap al nord, vora la mateixa pisteta, fins la portera del Barranc on s'engrava al barranc del Mas de Gual. Entre les diverses definicions de fila, el DIEC2 ens aporta un significat que podria ser rellevant

Escairat de fusta de pi del mercat de Tortosa de mida variable. *Fila ampla. Fila gruixuda. Mitja fila.*

EI DCVB, V, 869 encara ens dóna més llum¹³.

a) Biga relativament prima, que sol tenir de 26 a 32 pams de llargària (pallars, Conca de Tremp); cast. *Vigueta*. La fila normal té uns 32 cm. De gruix pel cap ample i 22 pel cap prim,...

b) Jàssera, biga gruixuda (maestr.); cast *viga*.

Tot veient el barranc, ben bé hauria pogut servir de baixant per als pins d'en

¹³ Caldria afegir aquesta accepció al DNV.

Barrera i d'altres del mateix tossal.¹⁴

FILOMENA

Antropònim femení que dues verges reben al Santoral català

Serrada de Filomena

Serrada de Càndido

Serrada que linda amb el Tros i la serrada d'Encarnación.

Maset de Filomena /felomena/

CART. PLANI Masía del Cojo Orenga CAD M^a del Cojo Orenga

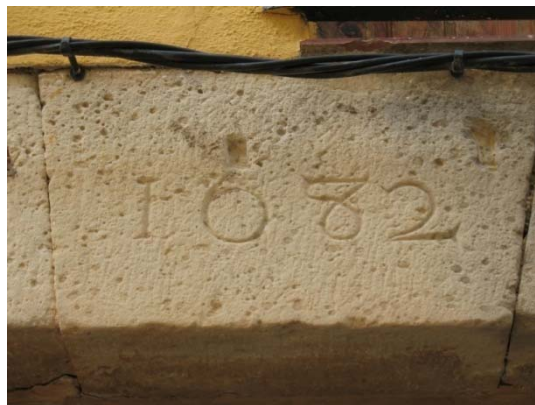
A l'Ombria del Cabeço, dalt de la Roca del Cervell.

Casa de Filomena TU

Raval de Sant Roc.

Casa de Joan de Filomena TU

Aquesta casa del carrer Roser-12, dóna també al carrer Baix lo Mur o carrer del Mur. Hi trobem una inscripció sobre pedra amb la xifra 1682.

FINESTRA

Cova de la Finestra

CART. 592-25000 Cova de la Finestra-II

Prop del mas de Garrido.

Roca de la Finestra

CART. Vis 1:25.000 Roca de la Finestra

Vora el tallafocs de llevant de la Lloma de la Picossa. Hi ha dues coves.

Pi de la Finestra

CART. Vis 1:25.000 Pi de la Finestra

¹⁴ A Almassora el cabiró central, de més gruix, a més de 'jàrsena' rep el nom d'anguilera.

Preciositat vegetal de pins negres que s'uneixen, tot i que baix sembla un únic pi. No lluny de la casa del Forestal, al Bovalar. Odiló i Navarrete ens explicaven la grandària.

FITERAL

El Fiteral

CART. Vis 1:25.000 el Fiteral

Heretat situada dalt de la foia de la Carrasca, al mas de Gual. Els fiteres són roques que no s'han pogut artigar o arrabassar. El fiteral també pot aparèixer al cap d'un bancal i es deixa erm. En aquest cas, però, es tracta d'un espai més ample que també es conreava, tot i la dificultat dels seus fiteres.

FLORENCI-A [flo'rensjo], [flo'rensja]

Tretze Florenci i dues Florències ens apareixen com antropònims al Santoral. Encara hauríem d'afegir Florencià i, potser, Florentí i Florentina que deixem per l'entrada propera. Amb tot, l'antropònim masculí se'ns presenta castellanitzat com *Florencio*, això sí, sense cap interdentat.

Font del Tio Floréncio

Font de la Torre

Font de la Torre, segons hi ha escrit en aquesta font situada Reguers amunt, ja prop del Xaparral, damunt la font de les Piquetes.

Casa del Tio Floréncio

La casa del mig del panyet de l'Alberta.

Casa de l'Auela Floréncia

Cantonera senar amb l'Hospital. Després d'alguns propietaris va aplegar a Emilio de la Penyica. Carrer del Forn Vell.

FLORENTINA

Dues verges comparteixen aquest antropònim.

Casa de Florentina TU

Carrer Malcuinat

Tancat de Florentina TU

Carrer Malcuinat

FOCINO

A Bernat / Guardiola -2013, tot referint-nos al sufix –ino, en parlàvem:

Focino

A la serra del Boi, el barranc de les Traveres aboca al Montlleó encaixonat, com una foç, per enormes parets. Pensa Coromines que deu ser autòcton, encara que aquest derivat de *foç* coincideixi tant amb el cast. *hocino*. Curiosament, a les Parres, dins l'Aragó, també trobem *el Focino*. Cal dir, però, que el sufix autòcton hauria de donar foci i no 'focino', com ho palesen altres mots de derivació semblant, com ara: mar-marí-*marino*.

Als Ports, repetidament i molt, apareix *la Fou* (Bellestar, Boixar, Pobla de Benifassà, Vallibona), i al Maestrat canvia en *La Foç*, no massa lluny del nostre *Focino*. També prop de *la Foç* de Vilafranca i en la ratlla del terme amb l'Anglesola trobem, en la documentació sobre les delimitacions de la Bailia de Cantavella i el Castell de Morella (1407), un antic *Focino*:

[Molló 2]: "*E pujant lo dit barranch amunt quasi distant un git de ballesta, en una fila o llastra de roqua plana que plegue al dit barranch, apellat de la Alcantarella en altra manera del FOÇINO, fonch feta altra creu e mont de pedres per signar e mostrar on deu esseer construit altre molló*".¹⁵

Com veiem, doncs, el nostre Focino té exemples escampats per la zona, també més avall, a Bejís, hi ha *el Hocino*. La importància d'aquest topònim per a la gent del Boi i del pla Avall ha fet que puguem sentir-la lexicalitzada. Una informant nostra

del mas de Trigós ens deia "l'aigua fa focino" tot volent dir que erosionava el terra i feia clot.

També a la Vall d'Albaida, a Moixent, segons ens conta Emili Casanova, és viu.

Lo Focino [fu'sino]

Lo Focino és conegut avui com el darrer tram del barranc de la Travera quan

¹⁵ Protocol d'Antoni Esquerdo (abril 1407) Arxiu Històric Notarial de Morella.

va encaixonat , acongotat, entre enormes parets de roca. Ens recorda el barranc de la Foç, a Benassal i Vilafranca, i la Foç, tram del barranc Fondo de Xodos.

La definició de Fou 'pas acongotat per on desemboca una petita vall o un corrent d'aigua' (Onom.Cat. IV, 269) descriu el nostre Focino. També hi esmenta els Focinos al terme de Montesa. El DCECEH, III, 408 dins l'article HOZ ens parla de *foz* com 'angostura de riu' i situa diversos exemples toponímics "el *Hocinillo*, el *Hocino'l Moro*, en Cespedosa. *Focino* en el catalán fronterizo de la Ginebrosa".

A les nostres visures, amb diferents grafies, apareixia ja des del 1555

1555 devés lo Focino 2 stà lo toçalt del Focino 3 1597 una fita vella devés lo Fassino 17 1634 una fita vella devés lo Fosino 194v 1658 y trobaren devés lo Fosino apart davall de dit abeurador una fita 1687 trobaren, devés lo Fosino 60 1759 a la part del Fosino 9

A les visures de Benassal també apareix un Malpàs del Focino (Beltran-98, I-p.80) .

Clotada i encaixonament. La vista aèria ens mostra una depressió ben ampla tot i que el barranc corre pel fons, tot vorejant la roca que marca el perfil de la dreta. Dalt veiem que, després d'estretir-se, s'engrava al riu Montlleó.

Barranc del Focino [fu'sino] *Barranc de la Cova Forés, Barranc del Mas de Garcia, Barranc de la Travera.*

CART. 569-25000 Bco. del mas Garcia Vis 1:25.000 Barranc de la Travera

Hom coneix com a barranc de Focino el darrer tram del barranc de la Travera quan corre allà al fons enfonsat i encaixonat entre les parets de la roca Blanca i el mateix Focino. Abans d'engravar-se al riu Montlleó, salva el salt del Focino.

Collet del Focino

CART. Vis 1:25.000 Collet del Focino

Savinar del Focino. Entre el Focino i la volta del riu Montlleó. Aquest collet que guaita sobre el puntal Llarg, davalla des de la lloma del Pinar dels Troncs.

Cova del Focino

A la roca Blanca del Focino s'hi veu una cova. No ha estat, però, batejada.

"En el Fossino, a Vistabella, no massa lluny de la cova del Teix, hi ha una coveta innominada que té una paret de pedra en sec que l'arrecera bé, i on els massovers tenian amagades tres ovelles i on alguna vegada també s'amagà gent dels voltants, segurament del masos de la Foresa, el Tormo, etc.". Viciano 2007. Berig n.8

Figueral del Focino

Solana del Focino on hi ha un figueral i s'hi plantaven bresquilles (préssecs, priscos) una mica molls. Feinada d'un xurro amb matxos per entrar l'arbreria i treure'n la fruita cada any

Roca del Focino *el Focino*

CART. ICV el Fusino 569 (4-4) Vis 1:25.000 el Focino

El Focino

Roca del Focino

CART. Vis 1:25.000 el Focino

Pany rocós que davalla per les dues cares del tram final del barranc de la Travera.

Salt del Focino

CART. Vis 1:25.000 Salt del Focino

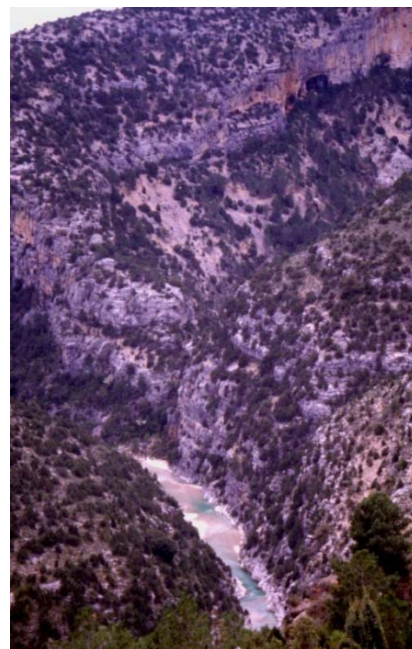
Salt de Baix, dins el barranc de la Travera, abans del forcall amb el Montlleó. Potser la indicació s de la Visura del 1759 hi faça referència, amb el nom de saltador de **l'Aigua**

La fita (.) dóna la visura passada al **saltador de l'Aigua 8**

Savinar del Focino *Collet del Focino*

CART. Vis 1:25.000 Collet del Focino

Entre el Focino i el boixerat de Felício, el collet també es conéix com a savinar per la seua vegetació.

FOIA (V. Genèrics)

A més de les consideracions fetes a Genèrics, volem destacar les variants que trobem als especificatius: foia, foiassa, foies, foieta i foietes, tret de 'foia' i 'foiassa' sempre amb la pèrdua de la intervocàlica ['fòes], [fo'eta] i [fo'etes]

la Foia-1

CART. PLANI Masia de la Foya de Trigos, Masia de Damian CAD Mª de la Foya de Trigos, IGC569-1931 Masia 569-25000 Masía de Damián Vis 1:25.000 la Foia

Mas situat al capdavall del pla Avall, tot tancant el Quinyó i proper a el Tossal. En la planimetria, en ser mitger, apareix en cada full amb un nom (Masía de la Foia de Trigos i Masía de Damián); Raimundo ens diu que es tracta del mateix mas. El mas de Trigos es troba allunyat però potser antigament la foia en fóra part. La Foia es troba voltada de paret serrada fins el pas de Gual que parteix amb el Tossal. Resulta curiós que ens trobem dos masos veïns batejats sobre orònims: la Foia i el Tossal.

Actualment el tenen llogat uns valencians.

Llometeta de la Foia

Elevació i pinar situat darrere de l'era del mas, a llevant. En les seues heretats va morir Eduardo del mas de Farsa, que havíem entrevistat unes setmanes abans.

Serrada del Mas de la Foia

Serrada de la Foia que volta el mas i la llometeta. En aquest cas, hom parla de mas de la Foia quan el mas només rep la denominació de la Foia, sense genèric.

La Foia-2

Davall la pista i les Parets Grosses. Capdamunt del barranquet sense nom que aboca al de Pinella. Entre el mas de Capote i el mas Cremat

Bancal de la Foia

Pertany a la foia de l'Albagés, on trobem batejats cadscun dels bancals.

Pla de la Foia

CART. ICV Pla de la Foia 592 (3-2) Vis 1:25.000 Pla de la Foia

Vora la Foia de l'Albagés, d'on pren el nom.

Bassa de la Foia-1

CART. Vis 1:25.000 Bassa de la Foia

A la foia de Baix, darrer del mas de les Roques i dalt de les Fontanelles. Hi treuen aigua els forestals. Potser la pren de la font de la Randera.

Bassa de la Foia-2

CART. Vis 1:25.000 Bassa de la Foia

Realitzada fa uns vuit anys solventa les necessitats de les vaques dins l'heretat de l'Alforí. Es troba a la part alta de la foia de Fora.

Bassots de la Foia

A la cambreta, a ambdues bandes del mas, llevant i ponent.

Carrasca de la Foia

CART. Vis 1:25.000 Carrasca de la Foia

Carrasca de bones dimensions situada a la vora el camí de l'Alberta, al pla Amunt.

Clot de la Foia

Entre el Pradet i el bancal de la Vimenera, al mas de Mor.

Portera de la Foia

Portera de l'Alforí, situada al capdamunt de la foia de Fora.

Solano de la Foia

CART. Vis 1:25.000 Solano de la Foia

Marge dret del barranc del Cirer, davall de les Consoltes.

Serrada de la Foia

Dalt de la Serradeta, al barranc Cirer

la Foiassa

CART. Vis 1:25.000 la Foiassa

Entre la foia de Gório i la Parra del Barranc. Guaitant al barranc de les Canals (mas de la Boira) Ben interessant el seu augmentatiu.

les Foies [‘fòes] *Foieta del Mas de Toni*

Al mas de Toni. Sud del mas, contra la paret serrada, baix dels Ferratges.

Mas de les Foies [‘ma les ‘fòes]

CART. PLANI Masia de les Foyes, Masia de les Foyes CAD Masia de les Foyes IGC592-1949 Masía ICV Masa de les Foies 1205 592 (3-1) Vis 1:25.000 Mas de les Foies

Mas situat a migdia de les Navades, al capdamunt del barranc de la Ferreria i no lluny de la font de la Randera. Les foies que bategen el mas davallen davant mateix de les cases cap al barranc de la Ferreria. Hi ha dos carrossos de cases. En total hi vivien 4 veïns: German, Nelo, el Curt i Carmen. La més avallera es va abandonar fa sis anys. Hi vivia Alejandro, el pastor. Hi ha una casa recentment restaurada

A les visures del 1634 ens apareix esmentat el mas, al temps que sabem que Miquel Doménec n'era l'arrendador.

E més avant, en un quadró que està en ans de arribar al Fontanal, que és dels povills de Joan Gerony Monferrer, trobaren que Miquel Doménech, arrendador de

dita heretat y masada de les Foyes, [200v] llaurava en dit camí de herbatje, y així li acusaren frau conforme capítols.

Camí del Mas de les Foies

CART. PLANI Cº del Mas de les Foyes CAD Cº del Mas de les Foyes

Braç del camí de Culla que arrencava després del mas de Medall.

Clots del Mas de les Foies

Al cap de baix de la foia del Mas de Mossén Juan.

Foies del Mas de les Foies

Davall les Covarxes, entre el mas i el barranc .

Foia del Mas de les Foies [fòya del má les fòes]

Foia veïna de les foies de la Creveta que pertany a aquest mas.

Hort d'Alejandro del Mas de les Foies

Horts del Fontanal de Dalt. Tercer. El recurs de malnominació resulta habitual en aquest terme tan ample, on la ubicació és un tret definitori.

Caseta de German del Mas de Foies

Caseta de monte en bon estat i perfecta en la seua construcció que es troba vora el Pas de la Cova (foto).

Artiga de Francisco del Mas de les Foies *Artiga del Tio Francisco del Mas de les Foies*

Nord del mas de Medall, dalt de la Ferreria.

Caseta de Pasqual del Mas de les Foies

Davall del mas de l'Hostal. Caseta de volta

Tancadet de Pasqual del Mas de les Foies

Davall del mas de l'Hostal

la Foieta-1 /la foéta/

CART. Vis 1:25.000 la Foieta

Foia abans conreada a l'oest del mas de la Serra, al Boi

la Foieta-2 /la foéta/ *Foia de l'Alforí*

CART. Vis 1:25.000 *la Foieta*

Entre la foia de Fora i la carretera de Sant Joan, a l'Alforí

la Foieta-3 /la foéta/

Maset construït recentment a la foieta de la Riba-Grossa

Les Foietes-1 *Foietes de Fora*

CART. PLANI Les Foyetes CAD Les Foyetes 592-25000 Les Foyetes-II

Vora el camí dels Cinc Pins. El triangle que conforma la costera de l'Alforí amb el camí dels Cinc Pins. Hi trobem les Foietes al capdamunt i les Foietes de Fora més avall.

Camí de les Foietes

CART. PLANI Cº de les Foyetes CAD Cº de las Foyetes

Coincideix amb la costera dels Cinc Pins i pren el nom de les Foietes, al mas

de l'Alforí. En la fotografia podem veure l'Alforí, a mà esquerra, i les Foietes, al centre, amb el camí i assagador que pugen des del Pla.

Assagador del Camí de les Foietes

CART. PLANI Colada del Camino de les Foyetes (Roig)

Mou de l'assagador del pla a l'altura dels Terrers, puja la costera dels Cinc Pins del camí de Sant Joan i s'ajunta amb el camí que ve del mas del Boiro. Després, passa pel collet de les Solanes i s'enfila cap a Vistabella vorejant el cementeri. Fixem-nos també en la descripció de 'oficial' que ens ofereix el document DESCRIPCIÓN DE LAS VÍAS PECUARIAS

6ª.- COLADA DEL CAMINO DE LES FOYETES.- Anchura legal de ocho metros (8 mts.) . Recorrido dentro del término, unos dos Kilómetros (2 Kms.) y su dirección es de E. a O.

Sale del pueblo junto a los Pajares, pasa junto al Cementerio, sigue por el Paraje La Umbria donde sale a la izquierda el camino de San Juan, continúa por el Paraje Les Foyetes donde queda a la derecha el camino del Mas de Boiro y sin dejar el camino de les Foyetes llega al Cordel del Barranco de los Muertos a Benasal donde finaliza.

Les Foietes-2 [foétes]

Dins la heretat del mas de Mançanares, vora la carretera de Sant Joan.

Les Foietes-3

A la Ribagrossa, a llevant.

Les Foietes-4

Finca de l'Albagés de Baix. Es troba dalt de la pista que creua el mas.

Les Foietes-5

CART. Vis 1:25.000 les Foietes

Davant la foia de Gório, a l'altre marge del barranc de les Canals, davall el carrascalet del mas Cremat, al Boi.

Les Foietes-6 [foétes]

CART. Vis 1:25.000 les Foietes

Baix del Rebollar. Potser pertanyen també al Mas Roig

Bassa de les Foietes

CART. Vis 1:25.000 Bassa de les Foietes

Foietes properes al Rebollar, a Sant Joan

Sort d'Eusebio de la Foia

Un erm la separa de la sort de Sant Bertomeu

Casa d'Eusebio (de) la Foia TU

FOLC

Folc, amb la variant gràfica Folch, se'ns mostra com un cognom estés arreu del domini lingüístic.

Mas de Folc

CART. PLANI Mª de Folc CAD Mª de Foix 569-25000 Masía de Fobe ICV Mas de Folc 1188 569 (3-4) Vis 1:25.000 Mas de Folc

Al capdamunt del Bovalar, amb una era empedrada que albira el Pla i Penyagolosa. Al CAD, que ací escriu *Foix*, en parlar del camí si que ens escriu Folc.

Camí del Mas de Folc

CART. PLANI C^o del Mas de Folc CAD Camino del Mas de Folc

De baix del mas del Planillar al mas de Folc.

Camí del Pou al Mas de Folc

Tossal del Mas de Folc

CART. Vis 1:25.000 Tossal del Mas de Folc 1288m.

A ponent del mas

Quadró de Folc

Dalt la Quadra, al Pla Avall

Penya Folc

CART. ICV Penya de Folc 912 569 (3-4)
Vis 1:25.000 Penya Folc 916m.

Entre la volta de Marieta i la penya Blanca, prop del Gorgotxo. Hi ha un caminó que mou d'ací i davalla cap al molí dels Ullals.

Carnisseria Folch TU

Va ser Ferreria i actualment és una de les dues carnisseries del poble, la d'Aurélio i aquesta. Carrer Major, 19.

Casa de Folc TU

Casa Valeriano. Casa Nova, ombria.

FONDA

“Establiment públic, de categoria inferior a la de l'hotel, on se servix menjar i es dona allotjament.” DNV

La Fonda-1 TU

Avui també bar-restaurant *Pico de Penyagolosa*, al carrer de Ramon Salvador, regentat per Eduardo Santjoan i la filla de Basilio del Mas de Collet.

La Fonda-2 TU

Plaça del Dau, 2. Contenia la cotxera. L'edifici encara rep el nom però no aconsegueix la funció.

FONDA-O

En els topònims següents, com especificatiu, es tracta de l'adjectiu que ens parla de la profunditat.

Foieta Fonda

Finca de Raimundo situada entre el frontó del Pou i el Planàs, al Tossal

Barranc de la Foieta Fonda

Davalla cap al barranc del Catxerulo

Collet de la Foieta Fonda

CART. Vis 1:25.000 Collet de la Foieta Fonda 1176m.

Damunt la Foieta Fonda. Des d'ací escolumbrem l'ombria de l'Avellanar.

Barranc Fondo

Davalla paral·lel al barranc de la Cova Negra passant per vora el cingle de la Muixeta i aboca a la Vallussera davant la Tormassossa.

el Barranc Fondo-1

CART. PLANI Masía de la Ramblella (Corral) CAD Mª de la Ramblella (Corral) Vis. 1:25.000 el Barranc Fondo

Mas situat en una volta del barranc de la Vallussera, on s'engrava el barranc de les Sorribes. Té sentit l'adjectiu fondo en aquest tram que va prou encaixonat. Des de

l'actual pista, potser el camí hi passara, el mas es veu ben al fons.

el Barranc Fondo-2

Finca de Ramon Tena, veïna del barranc de l'Albagés que en aquest tram s'encaixona entre aiguavessants pronunciades.

FONT i derivats (v.Genèrics)

Bancal de la Font

Entrant la pista que ens porta a la Travera de Dalt. Vora l'Assegador del Clotxó

Bancals de la Font-1

Heretats de l'Alforí, entre el camí que puja a l'Alforí, des de la font, i la carretera de Sant Joan

Bancals de la Font-2

Baix de la font del Prat, dalt del Mançanar.

Barranc de la Font -1

CART. Vis 1:25.000 Bc. de la Font

Barranc que prové de la font d l'Atzevar i aboca al barranc de l'Atzevar, que aviat passa a denominar-se barranc del Mas de Gual.

Barranc de la Font-2 Barranc del Collet

CART. Vis 1:25.000 Bc. del Collet

Denominació que prové de la font del Mas del Collet. El barranc aboca al riu de Molinet juntament amb els que davallen de l'Escaleta i de la zona nord del Mas.

Barranc de la Font -3

CART. Vis 1:25.000 Barranc de la Font

Mou a ponent del pla de la Foia, a l'Albagés, i aboca al riu del Molinet.

Caminet de la Font

Des del passet del mas de Baix pujava per davall de la pallissa i vorejava el

mas per aplegar fins la bassa de rentar de vora la font del Mas de Baix.

Hortet de la Font

A la font del Mas de Baix. Davall de la bassa de llavar

Ombries de la Font

Baix del Castell, entre la Solana i els Freginals. Hi trobem, el Camping, el Llavador i la font de l'Ombria. Aquest paratge quedaria flanquejat a l'est pel la Costera.

Racó de la Font

Davall del bancal Gran del Mas de Mor

Salt de la Font

CART. Vis 1:25.000 Salt de la Font

El primer salt del Focino, més proper a la Travera de Baix, font que li dóna el nom.

La Font + TU

A la plaça del Dau, 2. Desapareguda la font, les seues pedres han aprofitat, aprofiten per als bancs de la font de l'Alforí.

Pista de les Fontasses

Braç de la pista de la Serra de la Batalla que des del Xaparral va a les fontasses de la tia Felícia.

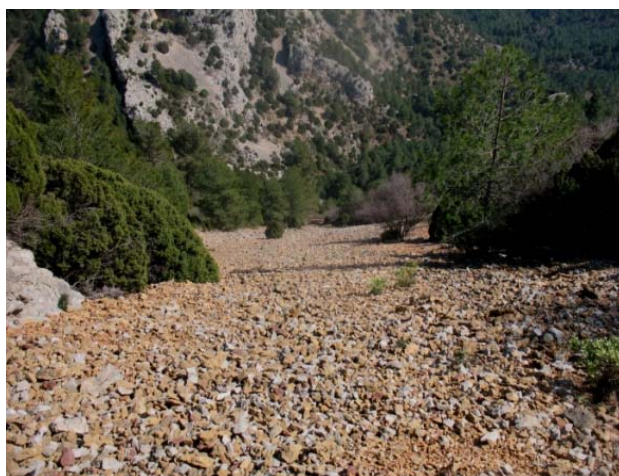
Caseta de la Fonteta

CART. CMA Masia de Galindo ? 592 (3-2)

Caseta i corralet de pedra per guardar-se de la pluja (foto) Caseta propera a la fonteta del Tossal no lluny del capdamunt del tossal de l'Albagés, anomenat tossal de Xaparra. La denominació *Masia de Galindo* és incoherent i potser corresponga a un desplaçament del mas del Surdet.

Xargallar de la Fonteta

Xargallar que davalla des del Colladar fins la fonteta del Perdigó, d'on pren el nom, ja al barranc de l'Aigua.

les Fontetes-1

CART. Vis 1:25.000 les Fontetes

A l'ombria del Mas de Racó

les Fontetes-2

Conjunt de bancalets que davallen des del Pinar de Caseta cap a la font de la Marta. Capdamunt o racó del barranc de la Marta.

FONTANA. El seu ètim llatí 'fontana' diferent del llatí 'fontem' el trobem analitzat a 'Genèrics'.

A les Visures trobem, davall el collado del Boi, un augmentatiu **les Fontanasses** que es presenta més tard com 'fontasses' manifestant el creuament semàntic i equivalència de font i fontana.

1634 a **les Fontanasses**, al cap de una riba grossa 199v **1658** a la part de dit Albert, a les Fontanases 45v **1687** de dit Albert a les Fontanases 65v **1715** a la part del dit Albert, a les Fontasses 125 **1759** a la part de dit Albert, a **les Fontases**, al cab de una riba grossa 22

Fontana de Baix

CART. Vis 1:25.000 Fontana de Baix

Font i paratge situat a l'aiguavessant nord-oest del terme i marge dret del riu Montlleó, entre la Fontana de Dalt i el Tormegal, mas que aprofita les seues aigües. Rega els bancals de la Fontana.

Fontana de Dalt

CART. Vis 1:25.000 Fontana de Dalt

Al Cantalar del Mas de la Cambra. Preciosa font que 'ha canviat la rutina'¹⁶. Hi ha un enorme gamelló on es llavava i rentava la roba (partit en dos).

Bancals de la Fontana Horts de la Fontana

CART. Vis 1:25.000 Horts de la Fontana

Regats per la Fontana de Baix, davallen cap al Montlleó des de la pista de l'Estrella

Horts de la Fontana Bancals de la Fontana

CART. Vis 1:25.000 Horts de la Fontana

Regats per la Fontana, davallen cap al Montlleó des de la pista de l'Estrella.

Bassa de la Fontana

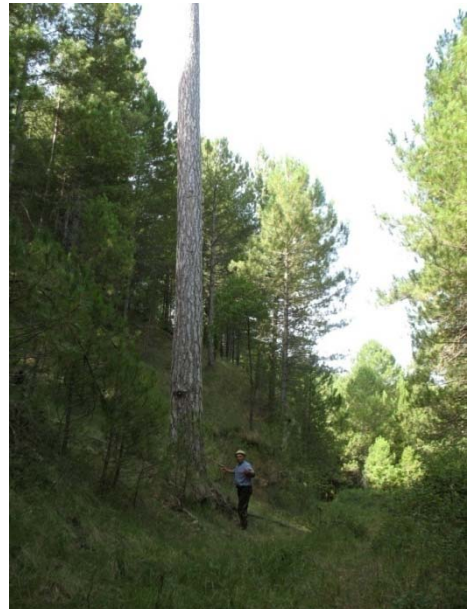
Vora la Fontana de Baix

Camí de la Fontana

Camí que va des de la pista de l'Estrella al cingle del Lobo, tot passant per la Fontana de Dalt.

Ombria de la Fontana

CART. ICV Ombria de la Fontana 569 (3-4)

¹⁶ Expressió que va emprar Raimundo per indicar-nos que la veta d'aigua no va per on anava. Moltes pistes han produït algun canvi en les surgències d'aigua, com aquesta.

Al Bovalar, caiguda rocosa del Savinar cap al Montlleó.

Pi de la Fontana

CART. Vis 1:25.000 Pins de la Fontana

El més gran del Bovalar per la banda del cingle del Lobo. Es troba vora la Fontana de Dalt. Pinus Nigra. Hi trobem una dotzena de pins de grans dimensions; aquest però mereix el bateig.

la Fontaneta

CART. Vis 1:25.000 la Fontaneta

Entre el solano de Bernardo i el barranc de l'Avellanar.

Fontanella és diminutiu de fontana, sobre la que ja hem parlat. A les visures ens apareixen dues mostres històriques avui desaparegudes: **artiga de la Fontanella** i **racó de la Fontanella**, situades al Boi.

1597 damunt de dita cova, en lo racó de la Fontanella 20 Al Boi, vora la cova d'en Fabregat. **1634** trobaren una fita en lo cap de la artiga de la Fontanella 195 **1658** al cap de la artiga de la Fontanella 42 **1687** al cap de l'artiga de la Fontanella 60 **1715** y trobaren una fita vella al cab de una artiga de la Fontanella 114v **1759** al cap de una artiga de la Fontanella 10

Actualment trobem els següents exemples:

les Fontanelles

CART. Vis 1:25.000 les Fontanelles

Dues fontetes situades dalt de la clotada del Mas de les Roques, al capdamunt del barranc de la Galera, dins el passet. Ens la van descriure amb gran riquesa lèxica 'Baix d'un reboll, riscleta de roca amb dos pouets i una sumària que ix de la roca.

Passet de les Fontanelles

Del mas de les Roques, per les Fontanelles al mas del Garrido. S'ajunta amb el pas de la Cova que és el que puja a les Navades.

Barranc de les Fontanelles Barranc de la Fontanella

CART. Vis 1:25.000 Bc. de les Fontanelles

Surt de les fontanelles del mas de Cates. Entre el Tarrassó i el Mas de Mateu aboca al riu dels Molins.

Fontanella a Xert

FONTANAL

el Fontanal

CART. PLANI El Fontanar CAD El Fontanar 592-25000 El Fontanal ICV el Fontanar 592 (3-1)

Paratge marcat per l'aigua de la seua font a l'aiguavessant oest del tossal del Mas de l'Hostal, també conegut com a tossal del Fontanal. En aquest paratge, trobem, a més d'artigues, diversos xopars i una de les fonts més importants del terme, que rega un seguit d'hortets.

Les variants fontanar/al responen a solucions cartogràfiques; nosaltres

sempre hem oït *fontanal*. En termes propers trobem el fontanal a Benassal, la Torre d'en Besora i Lluçena; més al sud, al terme d'Onil tornem a trobar el Fontanal. Pluralitzat com Fontanals apareixen diverses mostres als termes de Herbers, la Serra d'en Galceran, Morella, Sant Jordi, Moncofa i Benifallim. La solució amb -r final, Fontanar a més del conegut Fontanar dels Alforins (antigament Fontanals), ens apareix en la microtoponímia de Borriol, Petrer i molts pobles del sud del país. També el diminutiu Fontanarets se'ns mostra a Alfafara (TPV).

Fontanal i Fontanella a Xert

Horts del Fontanal de Baix Horts de Baix

Els rega la bassa del Fontanal, baix de la caseta

Horts del Fontanal de Dalt Horts de Dalt

Dalt de la font del Fontanal.

Assagador del Fontanal *Pas del Fontanal*

Puja del mas de l'Hostal i corre pel capoll del Fontanal per baixar cap a la font

Bancals del Fontanal

Entre el camí de Mosquerola i el tossal del Fontanal. Bancalas on treien les patagues

Bancals del Fontanal

Baix dels horts del Fontanal. Hi ha uns altres mirant a migdia

Camí del Fontanal

CART. PLANI Camino del Fontanal CAD Camino del Fontanal IGC592-1949 C° del Fontanal
Des de l'erïçal de Culroig fins l'Eixample, baix de la font.

Capoll del Fontanal

Cim pla del tossal del Mas de l'Hostal

Font del Fontanal

CART. PLANI Manantial CAD Manantial Vis 1:25.000 Font del Fontanal

El Fontanal és una font coberta que rega diversos hortets a ponent del tossal homònim, també conegut com del Mas de l'Hostal. Les mencions aparegudes a les Visures són nombroses perquè la font del Fontanal era un dels abeuradors fonamentals de la Setena, en trobar-se vora l'assegador que s'engrava amb el del Pla.

1555 E també pot entrar a l'abeurador del Fontanal 9 **1597** fins a l'abeurador dels Fontanals 53 regonéyxeren lo abeurador del Fontanal, lo qual per lo semblant és de herbatge 54 davall lo peyró d'en Vella se pren un braç de camí, lo qual va al Fontanal, abeurador de herbatge 68 E del dit Fontanal prengueren un camí 54 davall lo peyró d'en Vella se pren un braç de camí, lo qual va al Fontanal, abeurador de herbatge 68 **1615** Y fins al Fontanal 117 accediren al Fontanal, lo qual és abeurador de herbatje 117 **1634** dels tolls de Aragó fins al Fontanal 200 braç de camí que va al Fontanal 202v **1658** que entra a l'abeurador del Fontanal 48 la visura de dit assagador via recta fins al Fontanal 46v **1687** via recta fins al Fontanal 67 'Fontanal' 67foren al Fontanal, lo qual és (67v) habeurador de herbatge **1687** camí el qual és de herbatge que entra a l'abeurador del Fontanal 70 **1715** camí, el qual és de herbatge, que entra a l'abeurador del Fontanal 130v des de la dita Rambla fins als tolls de Aragó 126v hans de entrar en lo àmbit o pati de l'abeurador del Fontanal 130v **1759** via recta fins al Fontanal 24sindichs y mensatjers al Fontanal, lo qual és abeurador de herbaje 24 **1759** aplegant al bras de camí, el qual és de herbaje, que entra en lo abeurador del Fontanal 60

En Bernat-2003 féiem algunes consideracions:

FONTANAL,-AR

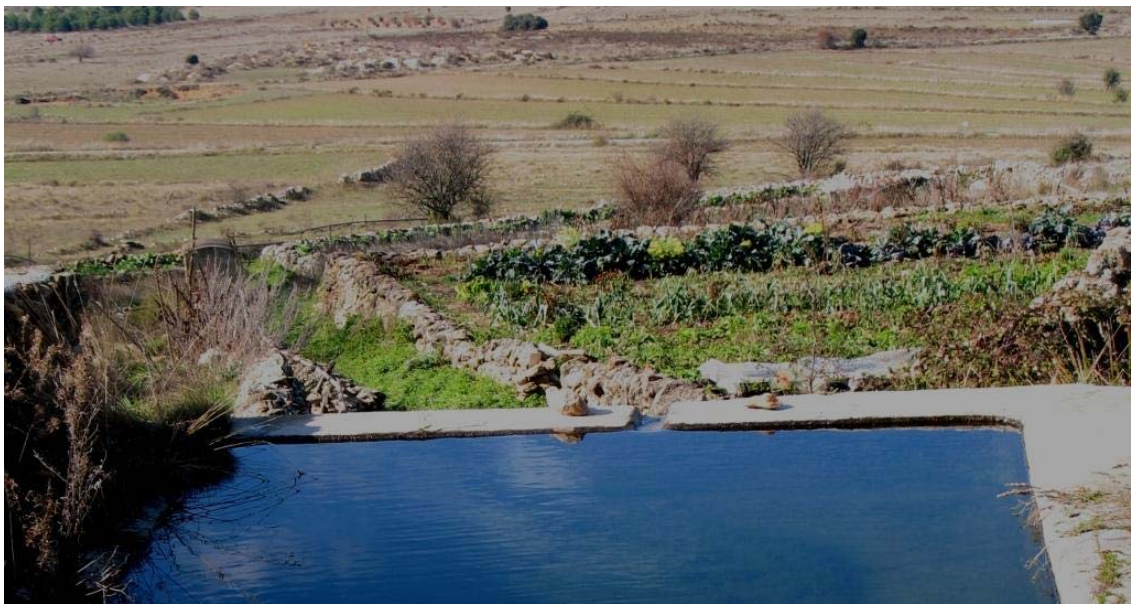
Els diversos fontanals que coneixem (Atzeneta, Xodos i Vistabella) no responen a llocs on abunden les fonts sinó a fonts aïllades. De fet, a Xodos hi ha **el Fontanal de Dalt** i **el Fontanal de Baix**, dues fonts que conformen el paratge d'el Fontanal. També el plural de molts topònims ho evidencia. En l'origen, però, es tractaria de llocs amb abundància d'aigua i diverses serien les eixides d'aquesta a la superfície, tot i que només alguna o algunes esdevingueren fonts individualitzades. Interessantíssimes ens resulten les paraules del mestre aparegudes al DECLC (IV, 05)

"..la *fontana* era el lloc on es trobava la font i *font* era el doll d'aigua que hi rajava: *fontana*, doncs, seria el planell o clariana que hom hi arregla o que s'obre la font mateixa a còpia de rajar; en un mot FONTANA degué venir de PLATEA FONTANA 'la placeta o el replà de la deu', amb la qual cosa no deixa d'estar en consonància

la propensió a formar els col·lectius del tipus cat. *Fontanals* i cast. *Hontanar* damunt FONTANA (i no damunt FONNS), car es tracta de vessants on l'aigua brolla per ci per lla, enmig d'extensos prats o aplevats, i no pas d'un seguit de fontetes normals.."¹⁷

Pel que fa a la variant –al/-ar el mateix **Fontanars dels Alforins** se'ns presenta com una evolució d'una partida del poble coneguda com **Fontanals**. Als termes estudiats de Xodos, Atzeneta i Vistabella del Maestrat hi ha **el Fontanal** formant part de diversos topònims encapçalats pels genèrics tossal, partida, barranc, etc. Destaquem, però, **la font del Fontanal** de Vistabella que explicaria el que esmentàvem 'supra' com individualització d'aquesta abundància de deus en aquest tossal. A més dels exemples esmentats trobem **el Fontanal** a Benassal, la Torre d'en Besora i Cinctorres, aquest darrer només en documentació antiga (Guardiola: 1999); amb la forma pluralitzada **els Fontanals** a Xert. Els topònims **el Fontanar** també es reparteixen pel domini lingüístic: a més del poble de la Vall d'Albaida

apareix a la comarca d'el Carxe; **els Fontanars** a Banyeres; per últim, al poble d'Agost trobem la **Casa del Fontanar** i una **Rambla dels Fontanars**; Potser també hauríem d'incloure-hi el **Barranc de Frontanar** del terme de Borriol.

Horts del Fontanal

Horts que es reguen des de la bassa del Fontanal. (veure tandes i horts). Hi ha els horts de Dalt i Baix.

Passet del Fontanal

¹⁷ També a Vistabella del Maestrat, prop del mas del Tormegal, hi ha la Fontana de Dalt i la Fontana de Baix. Dos indrets on trobem sengles fonts, una d'elles, com ens deia l'informador, "enguany ha canviat de rutina" tot referint-se al canvi d'eixida a la superfície.

CART. Vis 1:25.000 Passet del Fontanal
Del camí de Culla al Fontanal per
damunt del mas de l'Hostal (foto)

Quadrons del Fontanal

Vora el pas del mas de Celades,
entre els bancals del Pas i la
rambla del Pla.

Tossal del Fontanal Tossal del Mas de l'Hostal

CART. Vis 1:25.000 Tossal del Mas de
l'Hostal

Vegeu el tossal del Mas de l'Hostal

"112....No es tan rico el cerro llamado tosál
del Fontanár, por nacer en él algunas
fuentes, donde hay ménos yerbas, aunque
mas árboles y arbustos; de estos los mas
comunes son brezos y retamas,
especialmente las que Linneo llama
patens, spinosa y scorpius." Cavanilles)

Pas del Tossal del Fontanal Pas del Tossal del Mas de l'Hostal

Des del camí de Culla va pel capoll del tossal esmentat fins a les Pedrisses

Xopars del Fontanal Xops del Fontanal

Diversos xopars que aprofiten
l'abundor d'humitat de la cara de
ponent del tossal. Hi trobem els
xops de Carmeleta, xops de
Clemente, xops d'Enrique..., en
què el plural xops equival al
col·lectiu.

FORA (v.Dins)

Era de Fora *Era de la Costera*

Era enllosada situada a la Costera, dalt del mas; oposada a l'era de Dins.

Eriçal de Fora /larisál/

CART. Vis 1:25.000 Eriçal de Fora

Del capoll del tossal cap al nord. En la foto veiem el Collado, etre el Rotxero (esquerra) i l'eriçal de Fora (dreta) que esdevé costera cap a l'eriçal de Dins, ja heretat del mas de Salvador (v. eriçal de Dins). El genèric eriçal s'omple d'especificatius: l'Eriçal, eriçal del Collado, eriçal del Mas de Salvador, eriçal de Dins, de Fora...

Foia de Fora

Gran foia que davalla des del mateix collet dels Racons fins la Foieta, a l'Alforí. Hi vam trobar caixes d'abelles que un camió punxat va haver de descarregar

Foietes de Fora *les Foietes*

CART. PLANI Les Foyetes CAD Les Foyetes

Foietes de l'Alforí entre el camí del Mas del Boiro i de la costera dels Cinc Pins.

FORAT

el Forat

Topònim recollit per J.L. Viciano (2009,1994) amb la següent descripció:

Cavitat oberta en la part amuntera dels tallats septentrionals de la roca de l'Estret, que domina el camí de Llucena a Penyagolosa.

És una sola galeria formada sobre una fractura, amb la boca orientada al nord-est. Penetra una vintena de metres i finalitza en uns estretaments obstruïts per pedra i terra.

Barranc de Forat *Barranc de la Pinella, Barranc del Mas de la Serra de Baix, Barranc de Capote*

CART. Vis 1:25.000 Barranc de la Pinella

Denominació de J.L. Viciano (2004) apareguda al mapeta del riu Montlleó a l'entorn de Penyacalba

Cantal Foradat

CART. Vis 1:25.000 el Cantal Foradat (VF) 1057m.

Barranc del Cantal Foradat VF

CART. Vis 1:25.000 Bc. del Cantal Foradat

Davalla cap al Montlleó davant de la costera que baixa fins la caseta de Làssero.

Cova Foradada¹⁸

CART. Vis 1:25.000 Cova Foradada

Cova sense sostre situada prop del barranc de l'Avellanar i descrita per J.L.Viciano (2009,1994) text que ha estat aprofitat pel GEC.

Vestíbulo ancho con 2 bocas de acceso, una grande y llana (4 x 2.5 metros), y la otra en un rincón del techo, más pequeña y en forma de sima de 4 metros de profundidad. Por una gatera se accede a una sala alargada desde donde hay continuaciones por gateras muy estrechas y largas. El vestíbulo tiene 8 metros de largo por 5 de ancho; la sala tiene 14 x 10 mtos. El recorrido total en planta es de unos 30 metros.

Tenía buenas formaciones intactas por no ser conocida la parte interior, desobstruida por socios del C.E.C. el 16 de agosto de 1957. Muchos años después fue destrozada por un grupo que acampaba en el BARRANC DE L'AVELLANAR.

Tiene construcciones de piedra seca, bien conservadas, por haberse utilizado en pastoreo. El topónimo de la cavidad tiene su origen en el agujero que presenta el techo del vestíbulo. Alberga una pequeña colonia de murciélagos y es refugio nocturno u ocasional de murciélagos. Topografía del ARS del CEC fechada en 08/1964.

Cova del Foradijo

CART. 569-25000 Cova Forada Vis 1:25.000 Cova del Foradijo

Baix de l'Eixidor de la Rabosa, nord del Mas de Gil. El GEC ens fa la descripció

Cueva de tipo erosivo excavada en materiales calizos por el barranco adyacente. Ha sido utilizada por pastores, en la

¹⁸ També la Cova Foradada al terme de Bocairent (Martínez, P. 1991 BISO XLIV).

actualidad sirve de refugio a animales salvajes.

El seu sufix ens parla d'un aragonesisme.

FORCALL

El Forcall el Forcall del Riu

CART. PLANI El Forcall CAD El Forcall M.3.T (auxiliar) IGC592-1949 El Forcal M592-1993
El Forcall 592-25000 El Forcall-II CMA El Forcall 592 (4-1) ICV Forcall del Riu 592 (4-1)
1:100.000 Alcora El Forcall

Partida que envolta el motlló dels termes de Benafigos, Culla i Vistabella.

El Forcall

Confluència on s'engrava el barranc de la Vallussera, també conegut ací com rivet de Vistabella, i el riu Montlleó. A aquest punt aboquen totes les aigües a llevant del Pla,

tret d'alguns barrancs del Boi que aboquen directament al Montlleó. Amb això hem de pensar en tota la Foia d'Ores, llevant de les Navades i llevant del Boi fins el mas de la Serra de Baix. Bateja també diversos indrets del terme de Culla.

El Forcall: la confl.del Bq.de la Vall Ussera amb el Montlleó, al trifini amb Benafigos i Culla, al capdavall del Carrascal i BQ.de la Vall, 75.17, 28X19

Molí del Forcall Culla

CART. PLANI Molino del Forcall CAD Mº del Forcall CART. Vis 1:25.000 el Molinet

Molí del Terme de Culla enrunat proper a l'enforcall del riu Sec de Benassal amb el riu Montlleó, que acull un preciós Asud.

Tossal del Forcall Culla

CART. Vis 1:25.000 Tossal del Forcall

Mas del Forcall Culla

CART. Vis 1:25.000 Mas del Forcall

Els Forcallets

Al nord del Planàs es produeix la confluència de la rambla de la Teixeda o de sant Joan amb el barranc de l'Avellanar, i ho fa, de vegades amb diversos punts d'engravament; d'ací que prenga el plural 'forcallets'.

Pi Forcallat +

Aquest pi, situat dins del Bovalar prop de la casa del

Forestal contenia cinc metres cúbics de fusta. Avui encara es pot veure el motlle d'on surten diverses carrasques. Forcallat, en aquest cas, prové de les forques, cadascun dels trons que puja.

FORÉS –A

L'aterrançament en la toponímia viva de Forés i Foresa, l'existència actual del mas de Forés de Dalt i mas de Forés de Baix a la veïna Benassal i les nombroses aportacions de les Visures, tant del topònim com dels antropònims Gabriel Forés, Geroni Forés, Jaume Forés, Jaume Juan Forés, Miquel Forés i Viuda na Foresa, ens expliquen que estem davant un topònim d'origen antroponímic, un cognom ben viu, almenys, entre els segles XVI i XVIII.

“FORES, IV, 256: Procedent del (Castell, Puig) FORENSIS. Crítica AlcM que vol “identificar el cognom i el nostre NL amb el mot arcaic *forest* ‘bosc’ amb menyspreu de la història fonètica i lèxica dels dos mots” **Casanova 2001 biso86, 172**

Barranc de la Cova Forés

Barranc del Focino, Barranc de la Travera, Barranc

del Mas de Garcia.

CART. Vis 1:25.000 Barranc de la Travera

Replega tres barranquets que mouen del nord de les Calçades: Pomera, del Mig i de la Cova de l'Aigua.

Font de la Foresa

CART. Vis 1:25.000 Font de la Foresa

Font situada a la vora del riu Montlleó, davant el puntal Llarg, baix del mas homònim. Important dins la Setena per ser abeurador d'herbatge. Les diferents visures ens donen mostres del topònim ja des del 1555.

1555E de allí passa a la Foresa 1 **1597** en lo més prop de la Foresa 10 lo abeurador de la Foresa lo qual és de herbatge 11 **1615** en lo collet més prop de la Foresa 2 regonéixer lo abeurador de la Foresa, la qual és de herbatje 2 **1634** volent regonéixer lo abeurador de la Foresa, 193v en lo collet més prop de la Foresa 193. E més avant, damunt la Foresa 193 **1658** en lo collet més prop de la Foresa 40 E més havant, damunt la Foresa 40v regonéixer lo abeurador de la Foresa, lo qual és

de herbatge 40v tira la via del dit abeurador sobre de la Foresa 41 **1687** en lo collet més prop de la Foresa 58v a l'entrar de la Foresa 58v davant la Foresa, en la vora de la foieta 58v regonéixer lo abeurador de la Foresa, lo qual és de herbatge 58v **1715** en lo collet més prop de la Foresa, 112 - Y més havant, damunt la Foresa, 112 lo abeurador de la Foresa, lo qual es abeurador de herbatge 112v abeurador de la Travera que antes se nomenave de la Foresa 117v **1759** en lo collet més prop de la Foresa 3 lo abeurador de la Foresa, lo qual és abeurador de herbaje 4 la via de l'Abeurador sobre la Foresa 7 regonéixer lo abeurador de la Travera Més Alta, que antes se nomenava de la Foresa, lo qual és abeurador de herbaje 11

La Foresa

CART. PLANI Masía de la Foresa CAD Mª de la Foresa 569-25000 Masía de la Foresa Vis 1:25.000 La Foresa P-3 l'ubica bé amb el nom Mas Foresa

Mas situat a mitjan camí entre el mas del Tormo i el puntal Llarg del Montlleó. Dos veïns: Florència i Elías. Potser les Visures (V.supra) parlen de l'abeurador i també del mas.

La Foresa

CART. PLANI La Foresa CAD La Foresa 569-25000 La Foresa

Partida o paratge que el CAD situa al poligon 135 i al terme de Benassal.

Roques de la Foresa

Baix del mas, guaiten sobre el puntal Llarg del Montlleó

Tolls de la Foresa

Potser sinònim de la font, vora el Montlleó on gira el Puntal Llarg. Dalt de l'enforcall del Focino (foto).

Ullals dels Tolls de la Foresa

Ullals situats als mateixos tolls de la Foresa, al marge dret del Montlleó, per tant provinents del terme de Benassal.

“Més avall encara, després de passar els molins del Pas i de la Vinya, i abans d'aplegar a les coves Voltades, en una angostura on sempre corre l'aigua, que forma rabejos, hi ha un altra eixida temporal, els ullals dels tolls de la Foresa. És de fàcil localització per la molsa seca, la qual assenyala el camí de les aigües, des del pla d'estratificació on s'obre en la vora dreta del riu a aquest.” (Viciano, 2009)

FORESTAL

Casa del Forestal-1

Edificació situada enmtre el barranc del rebollar i el santuari de Sant Joan. Actualment és un centre d'interpretació del Parc Natural del Penyagolosa que obre de dilluns a dijous.

Casa del Forestal-2

CART. ICV el Bovalar 1152 569 (3-4) Vis 1:25.000 Casa del Forestal

Casa situada davall del mas de Folc, dins del Bovalar, que acull tan als forestals com als aviadors que treballen contra els incendis.

Torre Forestal

CART. 1:100.000 Alcora Torre Vigla Vis 1:25.000 (Simbol) 1483

Torre de guaita situada al capdamunt del Rodesnal, a la ratlla del parc natural del Penyagolosa amb el Mançanar.

Pou dels Forestals

No lluny del pas de Celades, al pas del Pla.

Artiga de Javier el Forestal Pinaret de Javier el Forestal

Heretat d'els Pinarets. Reben els dos noms Pinaret de..., o artiga de...situada als Pinarets

Pinaret de Javier el Forestal Artiga de Javier el Forestal

FORN

Barranc del Forn Barranquet del Forn

CART. Vis 1:25.000 Barranc del Forn

Conjuntament amb el de la Banyadera dóna aigua al de la Pegunta. Recordem el **forn dels Valencians** i altres topònims relacionats (**collado del Forn dels Valencians, camí del Forns dels Valencians**) que ja apareixien a les Visures.

1555 lo qual camí va la via del Forn dels Valencians **22 1597** dit camí que passe devés lo forn dels Valencians **93** devés la via del forn dels Valencians **94** en la qual entra camí de herbatge del Forn dels Valencians, la qual, per lo semblant, és de herbatge **95** quant foren al cap del collado del Forn dels Valencians **100 1615** camí que passa devés lo forn dels Valencians **122** é va la via del Forn dels Valencians **123** quant foren al cap del collado del Forn dels Valencians **123**.

Barranquet del Forn. El seu origen segurament li ve de l'anomenat forn dels Valencians, que servia per a treballar la Pegunta (cola o pegament). Esmentat repetidament en documents del segle XVI, probablement estava en la capçalera del barranquet, en un eixamplament d'aquest. Per ací hi havia una font, la fonteta del Barranquet del Forn, però s'ha perdut. Viciano (2009, 1994).

Ventisquer del Barranc del Forn

Ventisquer situat al nord-est de la lloma del Conill, vora el barranc del Forn.¹⁹

Ombria del Forn

CART. Vis 1:25.000 Ombria del Forn

Al Bovalar, entre el Povet i el pi de la Finestra. Es troba separada de l'ombria del Pouet per un barranquissó aixafat per una pista. Hi ha diversos forns de calç que en justifiquen el nom.

Racó del Forn

CART. Vis 1:25.000 Racó del Forn

Es troba, tot guaitant sobre el planès del Molló, entre el collet i la Rocassa. Sembla que hi havia un forn de calç.

El Fornet

CART. ICV el Fornet 592 (2-1) Vis 1:25.000 el Fornet

Puntal sobre el Montlleó, baix de l'Espigolar, entre les Traveres i la cova Negra. Davant del mas de Hilàrio, ja al terme de Mosquerola.

Caseta del Forner

A Serradiques, una de les casetes de pedra seca.

Carrer del Forn TU Carrer del Forn de Baix

Entre el Mur i el carrer Major.

Carrer del Forn de Dalt TU Carrer del Forn Vell (Vg. VELL)

Tasca del Forn TU

Al carrer del Forn.

¹⁹ Boira-2014 (425-426).

FORQUES²⁰

Com a indret ajusticiador el trobem en molts pobles, vora el camí real i, sovint, amb la forma tossal de les Forques, perquè era evident que calia veure-ho de ben lluny. A banda dels exemples del CTV, als pobles veïns localitzem:

Atzeneta: les Forques, mas de les Forques i tancat de les Forques.

Benassal: les Tres Forques, les Forques, camí de les Forques i masos de les Forques.

Benafigos: les Forques (amb restes del parament) tossal de les Forques, caminet de les Forques, ombria de les Forques i pou de les Forques.

Culla: mas de les Forques, carreró de les Forques.

Mosquerola: *barranco de la Horca, la Horca*²¹

Puertomingalvo: *las Horcas, cerro de Horcas, la Horca*.

Villahermosa: *las Horcas* Xodos: cova de les Forques

Les Forques

CART. Vis 1:25.000 les Forques 1252

Tossal ajusticiador proper al poble. Actualment, la cara nord ha estat, dissortadament, urbanitzada per costeruts carrers. A ponent s'arrapa la penya Aguda.

Mas de Forques

CART. Vis 1:25.000 Mas de Forques

Mas situat dalt del de Gareig, guaitant sobre el barranc de la Vallussera.

FORT

Qualificació referida a les propietats agrícoles de la terra.

Bancal Fort

Al molí Més Baix. Quasi al corno del tossal de l'Algepsar. Es diu fort perquè és un terreny argilós on no corre el forcat, costa de llaurar.

FOSCA

²⁰ Assagador de les Forques (Betxí), Camí de les Forques (Betxí), Coll de les Forques (Càlig), el Corral de les Forques (Ribesalbes), Era de les Forques (Finestrat), les Forques (Albocàsser, l'Alcora, Bell-lloc, Benassal, Benicàssim, Benifairó de les Valls, Betxí, Borriol, Cervera del Maestrat, Onda, la Pobla Tornesa, Sella, Teulada, Tírig, Traiguera, la Vall d'Alcalà, Vilafamés, Vilanova d'Alcolea, Xaló), Lloma de les Forques (Beniatjar), Muntanyeta de les Forques(Almenara), Revolta de les Forques (Llucena), Tossal de les Forques(Finestrat, Palma de Gandia, la Vall de Gallinera), Tossalet de les Forques(Bell-lloc, la Nucia), Tres Forques(València), Urbanització Les Forques (Alcalalí).

²¹No el Horcajo, que relacionaríem amb el nostre forcall.

Cova Fosca

CART. Vis 1:25.000 Cova Fosca

Baix del bancal Roig, vora el barranc de la Ribassada del Reboll, a l'ombria del pla de la Creu. Vam preguntar sobre l'existència de rates-penades i ens va dir Juan que sí qui li sonava. Recordem que també hi ha l'adjectiu obscur, el *barranc Obscur*.

FOSSA

La Fossa

Dins la foia del Mas del Collet hi trobem unes bases d'una creu que assenyala una fossa comuna de soldats republicans abatuts pels 'moros' en una lluita desigual. Els darrers anys ha estat objecte de visites i alguna exhumació recolzades pel grup de la memòria històrica. En la foto veiem part del grup, amb Anonio Giner i J. Luis Porcar, autors del llibre *El temps perdut. Memòria històrica de Vistabella*, amb Marcelino del Mas dels Arcs.

FRANCESC

Si bé Paco és l'hipocorístic més abundant, en trobar-se acompanyant d'algun renom, l'hem ubicat en altres especificatius. Els Francisco-a mantenen la pronunciació nostra sense interdental. Quiquet-a i Cisco apareixen com tradicionals a la vora de Francis, més modern.

Bancals de l'Auela Francisca

Al mas Mossén Juan

Caseta de Francisco [fran'sisko]

A la Redonda, nord de la senda de la Ribagrossa.

Granja de Francis ['fransis]

Baix del d'Antonio.

Bancals de Cisco²² ['sisko]

A la Solana, veïns de l'artiga d'Arnau

Bancal dels Quiquets Bancal de Nel·la

Dins els Bancals del Poble. Entre la pista del Mas de Gual i el Quadró del Mas de Collet. Variant Bancal de Nela

Caseta de Ramon de Quiquet

²² A Benafigos trobem el tossal de Cisco.

Sud de la senda de la Ribagrossa.

Casa de Ramon de Quiqueta TU

La novena de nord a sud. Hi ha dos cases.

Casa de Francisquet TU

Carrer Malcuinat, 7.

FRARE

Barranc dels Frares (VF-MO)

CART. Vis 1:25.000 Barranc de la Clotada

Barranc que parteix els termes de Mosquerola i Vilafranca i quan s'engrava al riu Montlleó ho fa en el trifini d'aquestos dos termes amb Vistabella, vora el molí dels Ullals.

cova del Frare CEC

FREDERIC

Quatre Frederics diferents ens apareixen al santoral. L'espanyol *Federico* ha de portar segles amb la gent de Vistabella però es manté la primera síl·laba en el diminutiu 'Frediquet'

Casa de l'Auelo Federico

Mas de Celades. Mirant a llevant, casa del pare de Raquel, informant nostra.

Artiga de Federico

A les artigues de la Corralissa, al pla Amunt.

Bancal de la Rambla de Frediquet

Com que hi ha molts bancals veïns de la rambla, hom afegeix el nom del propietari que només el coneix com de la Rambla.

Casa de Frediquet

És cantonera amb la Plaça, carrer Major. A la dreta, tot entrant. Carrer Major, 32.

FREGINALS

Tros de terra situat prop d'una casa, del poble o d'una era, i destinat a sembrar-hi ferratge.

Els Freginals

CART. Vis 1:25.000 els Freginals

Conjunt de bancals que davallen des del Portalet, al poble, fins el camí dels Gitanos. S'aveïna amb Serradiques. Cada bancal d'aquesta foia rep el nom de

Freginal de...

Arsènio del Mas Vell, quan ja vivia al poble culturava el seu freginal, abans per al ferratge i ara per a les patates.

Els Freginals *Freginals del Mas de Peris*

CART. Vis 1:25.000 els Freginals

Tancat amb bancals i precioses parets serrades amb comptadors, algun cegat, al mas de Peris.

FRESCA

Font Fresca

Situada al barranc de les Clotxes davall les cingles de l'Albagés.

FRONTÓ²³ (V. Genèrics)

El Frontó

Roca allargada situada a ponent de la roca de les Hedrerres, a la Pedreguera. També al terme de Culla "Part w de la roca de Penyacalba" FERRANDO-ROCA 2006. El seu sentit com a roca plana, 'com el front', coincideix amb moltes altres. La mateixa roca de les Hedrerres ho sembla. El frontó, però està dalt i és allargat, potser com el front. Caldria revisar si, a més, marca la fi d'alguna finca; en aquest cas la Pedreguera; en el cas de Culla, el terme.

A les visures ja n'apareixien diversos, d'exemples

Y més amunt, **en lo frontó** de una roca que estava davall de una carrasca que ya la tallaren (1759, 6)

El Frontó **TU**

Frontó de pilota a la Font de Baix, 24.

FULLA

Pi de la Fulla *Pi de les Fulles*

CART. Vis 1:25.000 Pi de la Fulla

A la lloma homònima. Hi paren a la processó del Puerto.

Lloma del Pi de la Fulla

CART. Vis 1:25.000 Lloma del Pi de la Fulla

Curiós el nom del llometó que hi ha entre barrancs al Rodesnal, que vam sentir

²³ Barranc del Frontó (*Llucena*), el Frontó (*Benafigos, Benimeli, l'Alcora, la Mata, Llucena, Montitxelvo, Portell de Morella, Salem, Sant Joan de Moró*), el Frontó de la Serra (*Ribesalbes*), el Frontó del Collado (*Estivella*), el Frontó del Pla d'Estruch (*Vilallonga*), el Frontó del Riu (*Alfara d'Algímia*), Font del Frontó (*Ròtova*), lo Frontó (*Culla*), Penya del Frontó (*Gandia*), Penyes del Frontó (*Ròtova*), Pujador del Frontó (*Culla*), Roques del Frontó (*la Torre d'en Besora*), els Frontons (*la Vall de Gallinera*).

com pi de la Folla.

Barranquet del Pi de la Fulla

S'ajunta amb el del Rebollar per aplegar a Sant Joan.

FUMADA

Cova Fumada

CART. Vis 1:25.000 Cova Fumada

A l'ombria del Morral del Xurro, guaita sobre el Barranc del Mas de la Coixa.

FUNDA

La Funda

CART. Vis 1:25.000 la Funda

Paratge situat entre les coves Voltades i la Pedreguera.

FURGA

La Furga

CART. Vis 1:25.000 la Furga

Conjunt de bancals situats al nord del mas de Benages Vell.

FUSTER

Mas del Fuster *Bocanegra*

CART. PLANI Masía del Fuster CAD Mª de Fuster 592-25000 Masía Fuster-II Vis 1:25.000 Mas del Fuster

Aquest mas es troba entre el collado del Boi i la Foieta Plana, guiatant sobre des de la solana del barranc Consell.

C^o de Fuster

CART PLANI C^o de Fuster CAD C^o de Fuster

Cami que va del mateix collado del Boi fins el mas de Granja, tot passant per el mas del Fuster

Casa de Manuelet el Fuster *TU*

La tercera de nord a sud. Fóra bo saber si aquest té algun parentiu amb els descendents de Carles Salvador. El Portalet, 15.

Pallissa de Manuel el Fuster *TU*

Eres del Raval de Sant Roc.

FUSTERIA

La Fusteria *TU*

A la volta del Desvio i la carretera de Sant Joan. Ja no s'hi treballa. Carrer Nou, 13.

G

GABINOS

Dos sants tenen Gabí com a nom. El nostre es troba ja castellanitzat en Gabino.

Serrada dels Gabinos

Entre el carreró Ample i el pas Real, el tancat del Pinaret i les serrades de la Torre Garcia, als Bustals.

GABRIEL

Tot i ser l'Arcàngel el més conegut, n'apareixen sis més amb el nom de Gabriel. Si avui només comptem amb un topònim viu amb aquest nom, a les Visures ens apreixen diversos:

Gabriel Escrig (1555) Gabriel Joan Rovira (1615) Gabriel Albert (1634), Gabriel Forés (1634) Gabriel Juan Albert (1634) Gabriel Segura (1634) Gabriel Vicent (1634) i un Joan Moferrer d'en Gabriel (1634)

Foia de Gabriel

CART. Vis 1:25.000 Foieteta de Gabriel

Al capdamunt del barranc de l'Aigua. Davall del bancal de l'Alar.

GAETANO

Gaetano i Gaetana són solucions aragoneses del nostre Gaietà i Gaetà o el Cayetano i Cayetana espanyols. Hi ha també el gentilici de Gaeta, poble italià. Sembla més fàcil pensar en l'adaptació fònica del Cayetano o la simple presència del Gaetano aragonés, nom o cognom. Potser els exemples 1 i 2 corresponen a cognoms, tot i que és més adient pensar en la construcció habitual a Vistabella, Manolo (el fill de) Gaetano.

Casa de Manolo Gaetano

TU

Carrer Atzeneta-s

Garatge de Juanito Gaetano

TU

Eres del Raval de Sant Roc.

Casa de l'auela Gaetana

TU

Carrer Mossén Falcó, 15.

GAIG

El gaig (*Garrulus glandarius*) és un còrvid que hauríem d'incloure a Zootoponímia.

Ombria del Gaig

Entrant per la pista del Collet, la primera ombria, abans dels masos del Collado. No lluny trobem la carrasca del Cuquello, una altre ocell.

GALANA

Possible feminització del cognom Galan.

Cova Galana

CART. Vis 1:25.000 Cova Galana

A les roques de la Pena-roja, al costat del morralet de les Onze. A les Visures trobàvem una coveta d'en Galén, situada prop del collado del Boi.

1555 per la coveta d'en Galén, a la qual coveta trobaren una fita, a la part devés lo Boy 7

GALERA ²⁴

A banda dels diversos significats coneguts del mot 'galera': vaixell²⁵, crustaci, carro, presó de dones, claper allargat, renglera de garbes, parral de tomaqueres... (DCVB: 6, 131, 132), Amigó (2004: BISO 96, 27) ens parla d'un tipus de terra "...argilosa, sòlida, consistent, però que és productiva, que és coneix per tapàs i també per *galera*". El savi toponimista reusenc relaciona aquest significat amb el topònim la Galera de Montsià. Ordinas-200, p.96 en dedica una entrada

Galera (f): Prominència generalment litoral i de petites dimensions, baixa i allargada, tot i que també n'hi ha d'interiors. Com en el cas del castellet, l'origen és metafòric tal com recull el DECLIC quan diu <...en aqueixos parlars es tracta de l'aplicació translàtica a una gran penya, que s'ha comparat, al mig d'una costa brava o d'una serra penyalosa, a la silueta d'una nau que se'ns atansa amenaçadora llevant-se al mig del mar>. Es tracta d'una bella metàfora molt freqüent a les nostres costes. La galera era antigament un tipus de vaixell baix i planer, que navegava a rem i a vela. Però Galmés de Fuentes (1991) ens proporciona una nova via sobre l'etimologia quan la relaciona amb l'arrel indoeuropea kal(l)io 'pedra'. També apareixen les formes **galereta** i **galerot**.

També Palos-2003 ens aporta una definició més lligada als munts de pedra

Galera f Claper oblong, molt llarg i ample, construït a manera de paret seca per de recollir-hi gran quantitat de pedres (Alaró, Manacor).

Nosaltres, després de l'observació atenta del lloc, creiem que 'galera' respon a un

²⁴ Camí de la Galera (*Alacant*), Camí del Pas de la Galera (*Tavernes de la Valldigna*), Cova de la Galera (*Alacant, Favara*), el Pas de la Galera (*Tavernes de la Valldigna*), el Runar de la Galera (*Callosa d'en Sarrià*), la Galera (*Alacant, Altea*), Pla de Galera (*Novelda*), Roca de la Galera (*Benicarló*), Tossal de la Galera (*Castelló de la Plana*), Serra de les Galeres (*Busot*), les Galerasses (*Xeresa*), les Galeretes (*Dénia*), la Galerota (*Quart de Poblet*). També la galera de Baix i la Galera de dalt, com sos urbanitzacions en la carretera de l'Alcora.

²⁵ Amb aquest sentit hi ha nombrosa toponímia a les Illes. Ha estat estudiada per Cosme Aguiló en el seu article "Embarcacions medievals i modernes a la toponímia costanera de les Balears" dins Toponímia i Etimologia (Aguiló: 2002, 258-261)

fenòmen de fonètica sintàctica que ha produït una sonorització de l'element 'kaléra' més adient a la descripció del terreny. Aquest barranc sembla un sargallar de cudols, de roquetes menudes que, ben possiblement, foren emprades per a la fabricació de calç (prop hi trobem un forn) i, per tant, tindriem 'pedra calera' que bateja el barranc.

Una altra hipòtesi partiria del mot GLERA (DeCat IV, 525) 'platja de còdols i arenys gruixut' del llatí GLAREA. Si bé el sentit que pren al baix Maestrat va lligat a les vores del riu, a la Ribagorça ho troba emparentat amb 'tartera', semblant al nostre 'sargallar', més adient a l'espai descrit. També (Blanc-94) 'Tros de llit de riu ple de pedregam'

Barranc de la Galera

CART. Vis 1:25.000 Barranc de la Galera

Mou del mas de les Roques i aboca, després de passar pel mas de la Torta, al riu dels Molins vora la roca de la Figuera.

Alvenc del Barranc de la Galera

CART. Vis 1:25.000 Alvenc del Barranc de la Galera

Alvenc amb hedra i prou ample que hi ha en la solana del barranc de la Galera

GALINDO

Mas de Galindo

CART. PLANI Masía de Galindo CAD Masia de Callinas IGC592-1949 Mª de Galindo M592-1993 Masía de Galindo 592-25000 Masía Galindo Vis 1:25.000 Mas del Surdo de Baix

Prop del mas del Surdo, vora la pista del mas de Collet. Potser es tracte del mas del Surdo de Baix si atenem a la PLANI.

GALLINES

Coveta de les Gallines

Cova esmentada pel GEC sense ubicació concreta

GALLUVERA [gallu'gera] i [gallubera] (V. Fitotoponímia)

Morral de la Galluvera

CART. Vis 1:25.000 Morral de la Galluvera

Aquest morral, situat davall de les cingles del Mas de la Serra, guaita sobre la pista del Boi. És germà de ponent del morral de Valero. a la tardor d'aquest octubre del 2001 les gallugueres estan esquitxades de boletes de sang. L'estiu de 2014, la dialectòloga Àngela Buj ens va aclarir que la informant del mas de Trigos parlava de 'galluguera' i 'gallugos' on nosaltres havíem sentit la bilabial.

GARBERO

Mas del Garbero

la Ribagrossa

Pren el nom pel malnom d'un dels masovers; possiblement per una anècdota de robatori de garbes de cereal. Elvira Safont es va encarregar de recollir la següent informació:

“En la fotografia veiem manolls, les garbes són més grosses: no miren totes les espigues cap a un mateix costat, estan repartides per a que queden les garbes del mateix volum pels dos costats, i van lligades en [brensill] per la meitat, pel seu punt mig.

procés: se sega a mà, el que cap a la mà és EMBORRÚS (4 o 5 branques de la mateixa palla

que tens a la mà els donen la volta a tot el manoll i aixina se poden aguantar en la mà), pots sostindre 2 o 3 emborrussos, els deixes en terra i tot el gra mira cap al mateix costat: això se'n diu FALCAT. El següent falcat es pose mirant les espigues cap a l'altre costat. 4 falcats = 1 GAVELLA; 4 gavelles = 1 GARBA (a cada costat de garba li assomen 8 poms de gra. La garba se lligue en brensill. Abans de lligar el brensill, l'únic que sosté un poc el cereal són els emborrussos.”

GARCIA

Cognom ben conegut que també té presència a les Visures en els següents antropònims:

Garcia (1555) Domingo Garcia (1658) Joan Garcia (1658) Roc Garcia (1715) Miquel Garcia (1759) i Josep Garcia de la Torre (1759)

La Torre Garcia

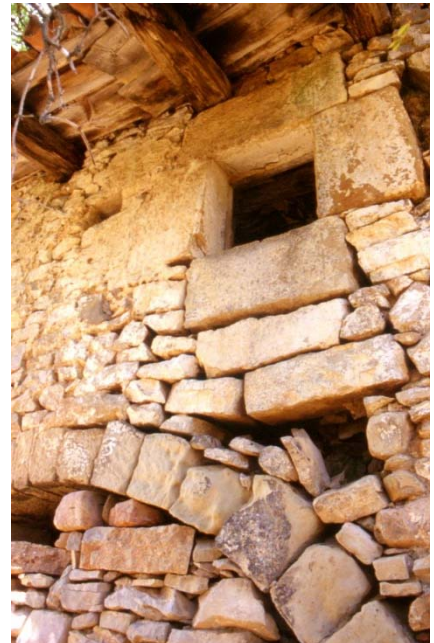
CART. PLANI Mas de Torre García, Corrales, Albergue CAD Mas de Torre Garcia, Corrales IGC592-1949 Mas 592-25000 Masía Torre Garcia-II ICV la Venta 1155 592 (3-1) Vis. 1:25.000 la Torre Garcia

Dalt de la Venta. Pertany als Bustals. Hi ha un carrós antic de cases amb corral

de dos arcs i altres corrals més nous (XIX). Hi van viure 4 veïns. Domingo, Juan, Alejandro amb Doracion i Saturnino, potser a l'altra casa. Avui hi ha un casaliç nou pegat a la casa separada de Saturnino /sotolino/. Aquest mas presenta interessants aspectes arquitectònics. Fa 50 anys que no hi viu ningú. La casa de Domingo, la més gran, mitgera amb la torre, mira a migdia i les de Adoracion i... A les Visures trobem nombroses referències a Garcia, amb heretats properes al lloc que indiquem: Fins i tot apareix un Josep Garcia de la Torre, tot prenent el renom del mas d'on és, tal i com encara es fa avui.

1658 en les heretats de Carseller y huy de Vissent Marqués, y de **Joan Garcia**, *olim* de Jaume Safont, trobaren huyt fites velles 48v en lo bancal de dit Garcia 48v **1687** en la heretat de Joan Garsia 70v **1715** en lo bancal del dit **Garcia** ne trobaren altra 131v a les heretats que antes eren de Carceller, después de Vicent Màrquez, y de **Joan Garcia**, y huy dels hereus de **Roch Garcia**, 131v **1759** a les heretats que antes heren de Carseller, después de Vissent Marqués y de Juan Garcia, después de **Miquel Garcia** y huy de **Joseph Garcia de la Torre** 26 a la vora del blat en la heretat de dit Joseph Garcia 26 en la heretat que antes here del dit Juan Garcia, después dels hereus de Roch Garcia, y huy de Joseph Garcia de la (27) en lo bancal del dit Garcia ne trobaren altra 27

També apareix un **pou de Garcia** que avui és conegut com el **pou de la Venta**

1658 en lo endret del camí que va al pou de dit Garcia 48v **1687** endret del camí que va al pou de dit Garcia 70v 1715 endret del camí que va al pou de dit Garcia trobaren 131v 1759 endret del camí que va al pou de dit Garcia. Per la Torre Garcia prop de l'Hostalàs que dona nom a Josep Garcia de la Torre.

Prat de la Torre Garcia

Dalt i a llevant de la Torre Garcia

Serrades de Torre Garcia

Entre el carreró Ample i els tancats de la Torre Garcia

Sort de la Torre Garcia

Veïna septentrional del bancal del Pas, amb la rambla per dalt.

Tancat de la Torre Garcia

Fent cartabó entre la rambla del Pla i la pista que des de la Venta se'n va pel carreró dels Caus cap al pas del Mas de Celades.

Tancats de la Torre Garcia

Voltada de pas, a ponent de la Torre Garcia

Bancal de Paco el Garcio

Dins els Bancals del Poble. Entre la pista del mas de Gual i el quadró del Mas de Collet

Tancat de Pilar del Garcio /garsió/

Vora el tancat del mas de Celades.

Casa de Clara de la Torre Garcia TU

Carrer del Mur, sud.

GARCÍO

Mas de Garcíó Mas de Garcia

CART. PLANI Masía de Garcio, Corral CAD Mª de Garcio, Corral 569-25000 Masía de Garcia ICV el Garcio 733 569 (4-4) Vis 1:25.000 Mas de Garcíó

Al nord del barranc del Focino. Al P3 Mas de Garcia, però mal situat. En el seu lloc ens situa el mas del Tormo

Garcio, Mas de – cit.entre el Mas de Campos i el del Tormo (28x21) (-potser alteració o hipoc.val.de Garcia, tal com Venturo de Ventura-) 80.19

Bancalets del Mas de Garcíó

Dant del mas, davallant cap al Focino.

Bassa dels Horts del Mas de Garcíó

Replega sobrants de la font de la Travera de Baix i rega els hortest inferiors mitgers del barranc del Focino

Cingla del Mas de Garcíó

Baix de la cingla de Leon

Horts del Mas de Garcíó

Al barranc del Focino, davall la Travera de Baix.

Tancadet del Mas de Garcíó

Podem ubicar-ne dos. Un mitger de la Portera Nova; l'altre veí de la bassa dels Horts del Mas de Garcíó.

GAREIG

Artiga de Gareig *Artiga de Xulito*

A la volta del riu dels Molins, prop del mas de Garets

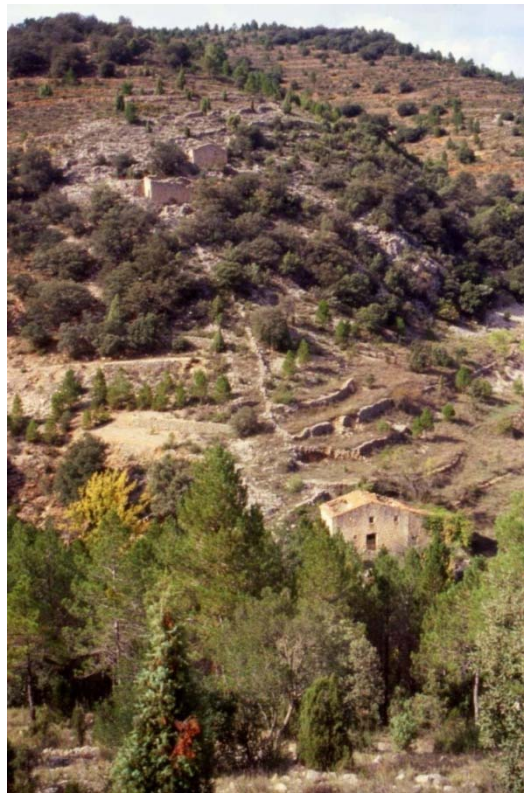
Mas de Gareig *Mas de Gerónimo*

CART. PLANI Masía de Catrets CAD Masia del Garets IGC592-1949 M^a del Garets Vis 1:25.000 Mas de Gareig

A la Vallussera, davall del Castellet de la Peralta, on el barranc de la Peralta s'enforquilla amb la Vallusera

La cartografia el situa on nosaltres vam localitzar el maset de l'Auela Tosquera.

Garets (-garétx-), Mas de – o de Pepe Mateu: hi va el Camí del Pla de la Mestra, que és l'antic camí de Benafigos, 75.10, 75.7; IGC a 25X17, dret a l'est del poble a mita(sic) distància de la r.de Benafigos (-les possibilitats són moltes i vagues, si és nom antic, com sembla, i tant vers el costat aràbic com mossàrab; de tota manera no inspira gaire esperança relacionar ni amb el català guaret, ni amb el castellà garete; un poc més amb el castella Gredos (de CRETA suposo), encara que no sé si hi té res a veure el nom d'una masia El Gret, cap a Collaspina, i cf.el poble de Cretes o Queret en el Matarranya -)

Mas de Garets *Maset de l'Auela Tosquera*

CART. PLANI Masía de Catrets CAD Masia del Garets

La suposició que aquest mas es corresponga amb el de l'Auela Tosquera. Una possibilitat és que es relacione amb 'guaret' com terra de conreu que es deixa reposar.

GARGALLO

Cognom extés al Maestrat i el Baix Aragó

Casa d'Emilio Gargallo TU

Al Forn Vell.

GARRIDO

Cognom d'origen castellà de fàcil vinguda amb el món ramader.

Mas de Garrido

CART. PLANI Masia del Garrido CAD M^a del Garrido IGC592-1949 Mª de Garrido M592-1993.... 592-25000 Masía Garrido-II CMA Masía de Garrido 592 (4-1) ICV Mas de Garrido 970 592 (4-1) 1:100.000 Alcora Masía de Garrido Vis 1:25.000 Mas de Garrido

Mas situat al bell mig de la lloma homònima. Disposava d'una cisterna (foto)

Garrido, Mas del – cap al NE.;el Barranc del Mas del – és un afluent esquerre del Barranc de la Vall Ussera, gvll del Bq.de la Ferreria, provinent del Mas de les Roques (VID ORIGINAL), que baixa del peu NE.del poble, 75.21; IGC a 25X18 uns 4 kms al NE del poble (- mas important de nom segurament antic: la família dels cast.i port.garrido 'lasciu, juganer' i 'formós', sembla partir de GARRIRE 'garlar' i aquest havia arribat a garir 'dir' en el mossàrab de les *harges*, DCEC II, 695b17ss.:és ben possible doncs qu el nom d'aquest mas arrenqui ja d'un mossàrab *garrîto*, el sentit exacte del qual no fóra prudent de concretar gaire-)

Artigues del Mas del Garrido

Davallen del mas cap al Barranc del Mas del Garrido

Barranc del Mas del Garrido

CART. Vis 1:25.000 Barranc del Mas de Garrido

Passat l'alvenc del Barranc de la Galera s'enforcalla amb aquest barranc regalimant aigües del mateix mas.

Camí del Mas del Garrido al Poble

Camí que mou, entre parets, del pas del Mas del Garrido, vora la serrada d'Eduardo el Pecós, i reapareix, també com un carreró, al mas de les Foies, per juntar-se amb el camí de Benassal a Vistabella.

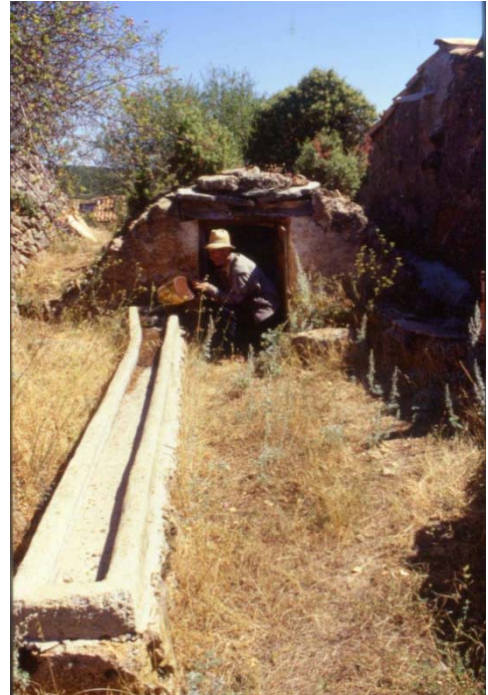
Carrascal del Mas del Garrido

CART. Vis 1:25.000 Carrascal del Mas de Garrido
Davalla des del mas entre el barranc Corral i el barranc del Mas del Garrido.

Lloma del Mas del Garrido *Lloma de la Picossa* *Lloma del Garrido*

CART. Vis 1:25.000 Lloma de la Picossa ICV Lloma del Mas de Garrido 1029 592 (4-1)

Lloma planera poblada de pins on trobem precioses roques i el Mas de Garrido.

Pas del Mas del Garrido

CART. Vis 1:25.000 Pas del Mas de Garrido
Ramal del pas de la Cova que recorre el nord del mas i davalla després, amb la pista, cap al mas de la Torta.

Rebollar del Mas del Garrido

CART. Vis 1:25.000 Rebollar del Mas de Garrido
Entre el camí del Mas de Garrido al poble i el barranc de Maria Capoll

GARXA

Malnom sobre el defecte físic

Serrada de la Garxa *Artiga de la Garxa*

CART. Vis 1:25.000 Serrada de la Garxa

Al capdamunt de la Corona. Un dels casos en què trobem la sinonímia per a serrada i artiga, dos genèrics amb diferent significació. El canvi de funcions de l'espai, però, expliquen aquesta modificació de l'apel·latiu

Tancadet de Joaquin de la Garxa

A l'ombria del barranc Consell, prop de l'artiga del Cartero.

GASCÓ

Ja en les Visures, al 1555, trobem la presència de Miquel Gascó i la viuda na Gasca, feminització del cognom.

Caseta de Gascó

Marge esquerre de la rambla del Pla, davant la quadra de Baix

Mas de Gascó

CART. PLANI Mª de Gascó CAD Mª de Gascó IGC592-1949 Mª de Gascó 592-25000 Mas de Gascó-II ICV Mas de Gascó 1170 592 (3-1) Vis 1:25.000 Mas de Gascó

Situat a llevant de la Lloma, dins els Bustals, gaudeix d'una vista privilegiada del Pla i d'altres termes. Hi han viscut cinc veïns segons recorda Basílio: Seraffí i Melinde?; Seraffí i Himeria?; Santiago i la tia Dorotea; Dolores; Elies del Mas de Rosca. El 2002, encara hi acudeix Santiago (81 anys, i gimnasta)

Camí del Mas de Gascó

Des del carreró Ample, passant pel pou ens apropa al mas esmentat.

Clots del Mas de Gascó

Davallen del pou cap al pla. Recordem que aquest i altres masos es troben a l'aiguavessant d'una gran lloma.

Ombrións del Mas de Gascó /embrións/

Dalt de la foieta del Mas de Toni dins la serrada d'aquest mas.

Pou del Mas de Gascó

Aquest pou es troba excavat en la roca o bé aprofita una roca per contenir part de la seua aigua. Es troba al capdamunt dels clots del mas de Gascó.

Pla de Gascón

CART. PLANI Plá de Gascón CAD Pla de Gascón

Baix del tossal de Candida i dalt de la font de la Canaleta. Apareix mitger al terme de Villahermosa.

Casa d'Isabel de Gascó TU Casa de Jacinta del Mas de Baix

On hi ha el taulellet de Calle de Jesús. Ara és del Mas de Baix (Gassinta i Miguel). Carrer de la Presó.

Casa de Santiago del Mas de Gascó TU

Fadrí gimnasta. Santiago el Borinot. Raval de Sant Roc.

GASPARO

Més que en el nom italià del nostre Gaspar hem de pensar en la malnominació que possibilita el sufix -o, tan productiu a casa nostra.

Bancal de Gasparo

Dins els Bancals del Poble. Entre la rambla del Pla i el quadró del Mas de Collet o quadró de Baix

Casa del Tio Gasparo

Darrere de la casa gran i la de Rafel, a l'Alberta

Casa de Gasparo TU

Carrer de la Presó, 11

GASOLINERA

la Gasolinera

Exrem nord-est del nucli, a la revolta d'entrada al poble.

GASQUINYA

Relacionem Gasquinya, també per la seua situació veïna, com un derivat de Gascó. Un altra possibilitat seria, tot veient-hi una velarització, relacionar-lo amb 'basquinya' peça de roba, falda de color negre associada a les festes solemnes.

Mas de Gasquinya

Mas de Rosca

CART. PLANI Mª de Gasquiña, Corral CAD Masía del Gasquiña, Corral

Situat vora el mas de Leandro. La ubicació que ens ofereix la cartografia es correspon aproximadament amb l'artiga del Soldao que conté una caseta de pedra seca.

Pedregal de Gasquinya

Al mas de Gascó. Entre els Artigons i les Matisses. Era un bon lloc per a encauar-se els conills.

Sorts de l'Auelo Gasquinya

Entre el mas de Cabedo i la caseta de Merda Lloca.

GAT

Mas del Gat

Mas del Bord

CART. Vis 1:25.000 Mas del Bord

Vora el Tossal de Vidal

Anoguer del Mas del Gat

Anoguer

del Mas del Bord

CART. Vis 1:25.000 Anoguer del Mas del Bord

Exemplar que ombreja mas i pallissa.

Ombria del Gat

Baix de l'artiga d'Ojo

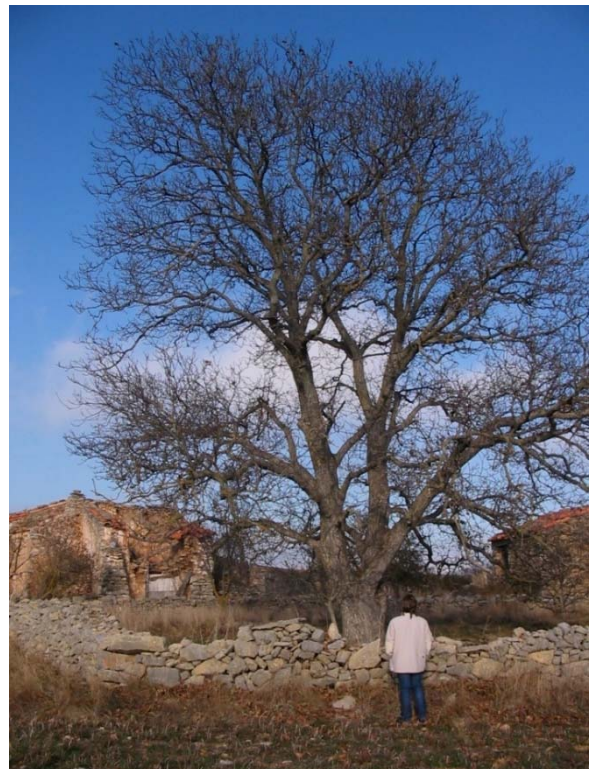
Barranquet de l'Ombria del Gat

CART. Vis 1:25.000 Bc. de l'Ombria del Gat

Coveta dels Gats

CART. Vis 1:25.000 Coveta dels Gats

Entre l'ombria del Pla de la Creu i la solana del Jauguet

Pista del Gat

Practicament desapareguda vora el pi de la Finestra

Rincon del Gato MOS

Mosquerola. Raconada que fan els tossals del marge esquerres del Montlleó poc abans d'arribar a la Estrella.

El Rincón del Gato MOS

Mas situat en aquest indret.

GAVELL

Gavell és un munt de ramulla i, en aquestes contrades, fer gavells era una forma d'adobar la terra, tot soterrant-los i botant-los foc.

Foieta del Clot del Gavell

Vora l'ombria del Pla de la Creu.

GENERAL MOLA**Carrer del General Mola TU Carrer Malcuinat**

Denominació franquista del tradicional carrer Malcuinat.

GERARDO [xe'rardo]**Casa Gerardo**

Una de les cases del mas de Celades. Mirant a València

GERONI**Molí (de) Geroni**

CART. 592-25000 Moli Chiroli-II, símbol ICV Molí de Geroni 892 592 (3-2) Vis 1:25.000 Molí Geroni

Molí situat entre el riu dels Molins i la carretera d'Atzeneta. Ocupa el segon lloc, baix del molí Més Alt i dalt el molí Regolfo. Barberà, p.371, ens en dóna informació, tot i que esmenta el riu dels Molins coma barranc de la Penya, que es troba més amunt com a tributari d'aquest; possiblement l'errada siga la consulta al mapa de l'IGN.

“ És a l'esquerra del barranc de la Penya. Tot i que des de lluny fa bon aspecte, l'ensorrament de la teulada i revoltada ha destruït la maquinària de l'obrador. Queden restes de l'equip de producció d'electricitat a 12 volts. La bassa és petita i plena d'aigua. És molí de cup quadrat.

Del casal cal remarcar la porta d'entrada envoltada de carreus acuradament tallats”.

Bassa del Molí Geroni

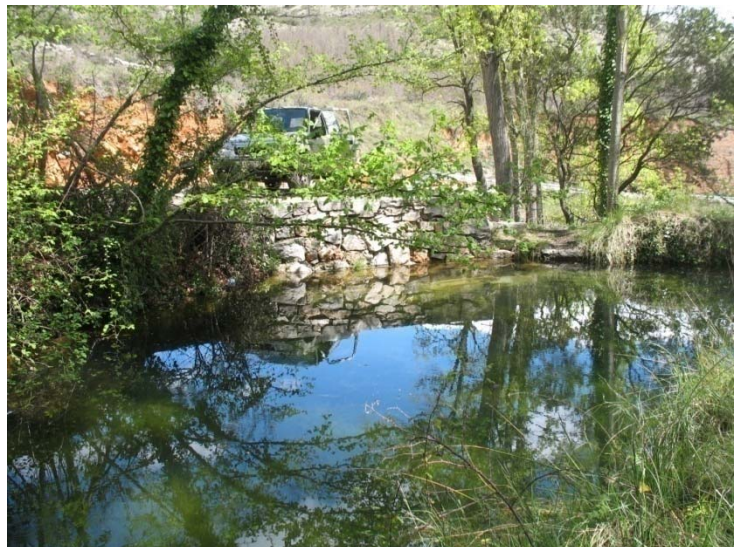
Preciosa bassa d'aquest molí voltada d'arbres (xops) que, dissortadament, com tota la finca ha estat voltada d'una tanca metàl·lica.

Pallissa del Molí Geroni

Dalt de la carretera, davant el molí

Masia de Gerónimo Mas de Gareig

CART. PLANI Masia de Gerónimo CAD Mª de Gerónimo Vis 1:25.000 Mas de Gareig

Prop del mas de la Torta. El mapa el situa on avui trobaríem el mas de Gareig, vora un mas de Jorge que correspondria al mas de Forques.

GIB

El Gib

CART. PLANI Albergue CAD Albergue Vis. 1:25.000 el Gip Casetó antic (més de tres-cents anys, segons l'informant) que hi ha al forcall dels barranquets que davallen al barranc de l'Alfarder. Hi vivia gent "que captaven tots els dies. Tenien molta fam".

Pel que fa al seu significat, Carme Barceló ens assegura que es tracta del pou o aljub amb l'etimologia àrab 'aljib'. Ens estranya, però, veure'l tan prop d'una font. Altrament, la proximitat de la font batege aquesta edificació que no seria un aljub però que en prendria el significat per proximitat.

A Moya / Alvir -1995, 647, en el recull de topònims que ens fan d'Andilla apareix *la peña de la Jipe* i ens aclareixen que *Jipe* en el dialecte de la zona significa *aljibe*. No es troba lluny, doncs, el nostre Gib.

GIL

Mas de Gil

CART. PLANI Masía de Gil CAD Mª de Gil 569-1931 Mª de Gil, IGC 569-1977 569- 25000
Masía de Gil CMA Masía de Gil 569 (4-4) ICV Mas de Gil 872 569 (4-4) Vis 1:25.000 Mas de Gil

Mas del Boi situat al nord del mas de Campos i el camí de Culla. Aquest mas es troba ja més relacionat amb el terme de

Benassal; de fet, els menuts anaven a l'escola del canto, ja en terme de Benassal. El mas té tres cases, de Celestino, Federico i Pepe (3 germans). Pepe tenia 5 o 6 fills que van anar a Vilafranca. 50 anys hi ha viscut Otilio, el

nostre informant base del Boi. El mas té oms i una carrasca bonica que surt entre roques. Hi ha unes vaques 'belenyas'. El germà d'Otilio és l'amo dels bous i "té les 'herbes' alquilades, no és d'ell el terreno. Tenen dret a l'esgambi".

Pel que vam veure a les Visures es correspon amb el **mas de la Figuera**. L'especificatiu és adient perquè, situat en la part baixa del Boi, prop del Montlleó, la calidesa del terreny permet aquest fruïter. En els textos podem veure els diferents amos i masovers: Pere Albalat (1555), Joan Prats (1597, 1615), la viuda de Joan Prats (1634), Joseph Prats (1658), Miquel Servelló (1715), **Baltasar Gil**, Antoni Tena (1759).

1555 la via del **Mas de la Figuera**, 3 **1597** envés lo mas de la Figuera, y ara és del dit **Joan Prats**, lo qual solia ésser d'en **Pere Albalat** 19 **1615** envés lo mas de la Figuera, y ara és de Joan Prats 113v **1634** designa lo camí que és de la **viuda de Joan Prats** del mas de la Figuera y va als bacs d'en Fabregat. 294 lo mas de la Figuera, y ara de la **V^a y hereus de Joan Prats** 194v **1658** al sòl dels procurats de dit Prats 41 envés lo mas de la Figuera, y huy de **Joseph Prats** 41v junt de la heretat de Joseph Prats 41v a quatre passes de un bancal erm del mas de Joseph Prats **1687** bancal erm del mas de Joseph Prats 59 devés lo mas de la Figuera y huy de Joseph Prats 60 junt de la heretat de Joseph Prats 60 **1715** al sòl dels per(114)curats de dit Joseph Prats. Miquel Servelló, arrendador del mas del dit Joseph Prats 114 Miquel Servelló, arrendador de la masada de Joseph Prats 114v en lo percurat de la heretat de Joseph Prats, que té arrendada **Miquel Servelló**, 114v ixqueren del mas de Joseph Prats, que té arrendat Miquel Servelló 118 **1759** E més avall, a la mitat dels percurs del Mas de Joseph Prats, después de **Baltasar Gil del Boy**, y vuy de Antoni Tena 7. del mas de Baltasar Gil 8 en lo percur de la heretat de dit Joseph Prats, después de **Baltasar Gil**, y hara de **Antoni Tena** 9 Antoni Tena jendre de Baltasar Gil 11

Bancal Gran del Mas de Gil *Bancal Gran*

Entre el mas i la foia. Vegeu fot infra

Camí del Mas de Gil

CART. PLANI Camino del Mas de Gil CAD C° del Mas de Gil

Aquest camí partia de la font de la Travera de Baix i aplegava al mas després de confluir amb el camí de la Pedreguera.

Carrasca del Mas de Gil

Actualment s'ha assecat i un dels mèrits que posseïa és el d'haver crescut entre roques.

Cingla del Mas de Gil *Cingla del Mas de León*

Tot el que hi ha conreat damunt la roca de les Hedreres. Serveix per constatar el significat de cingla com espai conreat entre roques verticals.

Coscollar del Mas de Gil

Dalt de la Foia del MG

Foieta del Mas de Gil

Al capdamunt del Barranquet de la Portera Nova.

Foia del Mas de Gil

Sud-oest del mas

Frontó del Mas de Gil (mirador)

Davant del mas hi ha una mena de lloma que guaita cap a Benassal.

Llastres del Mas de Gil

Baix del Bancal Gran del Mas de Gil. Quan l'informant ens parlà des del mas de Campos sempre especificava però del mas de Gil estant, només ens deia 'el Tancaet', 'les Llastres', perquè eren les seues.

Tancadet del Mas de Gil

el Tancadet

Casa d'Otilio del Mas de Gil TU

Carrer de la Costa.

Mas de la Sierra Gil (mas)

CART. Vis. 1:25.000 Mas de Batalla PLANI Masía de Sierra Gil CAD Mª de Sierra Gil 569-1931 Masía

Raimundo diu inexistent. La cartografia confón el mas de Batalla amb aquest i situa Masía de Batalla al mas de Lluc, amb una triple confusió.

Masia de Sierra Gil (partida)

CART. 569-25000 Masía de Sierra Gil

La cartografia situa aquesta partida inexistent damunt la roca del Migdia, a ponent del Tormo.

GINEBRE, AL (V.Fitotoponímia)

El Ginebral els

Ginebrals

CART. Vis. 1:25.000 el Ginebral

Aiguavessant de llevant del Tossalet que compren els espais situats entre l'Escaleta (maset) i el mas del Collet. L'alternança amb el plural es dóna en altres topònims.

Alvenc del Ginebre

Esmentada pel GEC, sense dades afegides.

Corral del Ginebre

Trobem un corral entre el Clotxó i el Miradoret "Corral dels moros, molt antic. Fa mil anys que guardaven ací. Els moros treballaven en pedra seca".

Font del Ginebre

CART. Vis. 1:25.000 Font del Ginebre

A migdia del mas de Monçó, davallant cap al barranc del Molló. A les Visures ens apareixia una altra font del Ginebre, dalt de la font de l'Atzevar, potser l'actual font de l'Argilaga o les fontasses de la Tia Felícia. Els diversos textos repeteixen el sintagma:

1555 damunt la font del Ginebre 21 **1597** estan damunt la font del Ginebre 85 **1615** damunt la font del Ginebre 120v **1634** damunt la font del Ginebre 206 **1658** damunt la font del Ginebre 51v **1687** damunt la font del Ginebre 73v **1715** damunt la font del Ginebre 137 **1759** da (38) munt la font del Ginebre.

GINESTAR²⁶ (V.Fitotoponímia)

El Ginestar-1

CART. Vis. 1:25.000 el Ginestar

Ampli paratge entre la font de l'Espino i el mas de Badal.

El Ginestar-2 *Ginestar de l'Alberta*

CART. Vis. 1:25.000 el Ginestar

Casetes del Ginestar

Dins el ginestar de l'Alberta hi ha dues casetes de pedra seca que en prenen el nom.

GIRONET

Mas del Gironet

CART. PLANI Masía de Chironet CAD Masía de Chirmet IGC592-1949 M^a del Chironet M592-1993 Masía del Gironet 592-25000 Masía Xironet-II CMA Masía del Gironet 592 (4-1) Vis. 1:25.000 Mas del Gironet

Al sud-est del Pla de la Mestra. La seva situació en la volta d'un racó, al

capdamunt del barranc de les Ferradures, potser en justifique la semàntica.

Mas del tio Nel·lo o de la tia Àngela, sa mare.

GITANOS

Camí dels Gitanos

Tram que discorre pel barranc dels Serrans fins el Peiró que aplega el pas Real.

Cova dels Gitanos

CART. Vis 1:25000 Cova dels Gitanos

Situada en la parte baja del pueblo, pero en su parte trasera. Su boca es perfectamente visible desde el paseo de la Font de Dalt a la zona del "Pinet". Como indica su nombre, servía, en sus tiempos, como refugio de los gitanos transhumantes que de vez en cuando se acercaban a la población. (Datos recogidos de la bibliografía indicada en su apartado correspondiente).

Caseta dels Gitanos

²⁶ Barranc de la Ginesta (*la Vall d'Alcalà*) la Ginesta (*la Vall d'Alcalà, Tollos*).

Caseta de pedra seca, prop de la caseta del Pas, al nord de l'escola del Camp.

GOLLISNO

Derivat de 'goll' en el sentit de 'doll' d'aigua, possiblement perquè per aquestes roques xumen aigua. Segurament es tracte d'una corrupció de *doll*, tal i com en aporta Beltran, J.S.-2010, 443. per influència de *goll* 'tumor al coll'.

El Gollisno

Racó del barranc del Saltador davant el collet de la Foieta Plana

Morralet del Gollisno

Prominència rocosa voltada pel barranc del Saltador.

GONELL

Si bé a les Visures no vam trobar aquest cognom, avui és ben viu a la zona, molt a Xodos.

Tancat de Gonell

Entre el tancat de l'Alforí i el d'Eduardo

Caseta de Juanito Gonell

Caseta de teula al tancat de Gonell

Casa de Gonell TU

Carrer de la Plaça

GORD, -A, -O (V.Gros)

Com a sinònim de gros és molt emprat a la zona . *Estàs gord!* Més que no pas *Estàs gros!*

Morral Gord

CART. Vis. 1:25.000 Morral Gord

A l'ombria de la Serradassa. Dalt de la cova de la Gralla. En la fotografia l'observem damunt mateix de la cova.

La Paret Gorda

Propera als bancalets de Juanillo, al nord del mas de Catxerulo. Per metonímia ens descriu una serrada voltada de paret 'gorda', ampla, com la paret Nova.

Massico del Gordo MOS

CART. Vis. 1:25.000 Mas del Gordo 1184

Dalt dels forats. Nord de la Noguera

GORGONXO (V.Genèrics)

Les variants gorgotxo-gorgonxo les anotem tal i com les vam sentir; gorgonxo al Boi i la Vallussera; gorgotxo a Ramon del Tossal.

El Gorgonxo

CART. Vis. 1:25.000 el Gorgonxo

Davalla cap al barranc de l'Aigua, davant el cantalar del mas Nou, prop de les diverses coves innominades.

Els Gorgonxos

CART. Vis. 1:25.000 els Gorgonxos

Diversos regalls rocosos a l'ombria del Rotxàs, a la Vallussera.

Carrasques dels Gorgonxos

Exemplars grans de carrasques que es van salvar de les carboneres, en aquest indret de la Vallussera.

El Gorgotxo

Desnivell del barranc fondo i estret, en abocar al Montlleó

Barranc del Gorgotxo *Barranc del Buscarró, Barranc del Catxerulo*

CART. Vis. 1:25.000 Bc. del Gorgotxo ICV Barranc del Gorgotxo 569 (3-4)

Tram final del barranc del Buscarró

GORRA

Malnom d'evident posat

Sort de Gorra

Veïna de la Quadra, baix, al pla Avall

Artiga de Gorreta

Als Racons, mas de l'Alforí

Caseta de Gorreta

Vora la Rambla, no lluny del pas de l'Alforí. Caseta de teula.

Mas de Gorreta

CART. Vis. 1:25.000 Casa Gorreta

A les Ventes, amb saüc. (foto)

Casa d'Angelino de Gorreta TU

Racó del Carrer

GOS (v.Zootoponímia)

Coveta de la Gossa

Aportació del GEC sense descripció ni ubicació.

Pixador dels Gossos

CART. Vis. 1:25.000 el Pixador dels Gossos

Selleta que hi ha entre la serra de la Batalla i el tossal del Mas de Monçó. Pixador ens apareix a altres pobles coma a sinònim d'escorrenties petites de barranquissos. Gironés-1997 ens aporta un barranc dels Pixadors, a Ontinyent, amb la següent explicació

“barranc llarg amb el qual connecten barrancs més menuts i de poca capacitat. Tots aquest vénen a parar a d'ell i com deixen molt poca aigua es diu que pixen a ell, d'ací el nom”

També el torrent dels Pixadors dels Ases al terme de Mataró²⁷

GR-7

GR-7 Camí de Sant Joan a Vistabella i de Vistabella a Culla

CART. Vis. 1:25.000 GR-7

El GR-7 és un camí, sender, de Gran Recorregut d'abast europeu que entra a Catalunya des d'Andora, per la mola de Farges i creua Catalunya, el País Valencià, Múrcia i Andalusia fins l'estret de Gibraltar. Al nostre terme, tot venint del sud coincideix amb el camí de Vistabella a Sant Joan pel Carbo, de Sant Joan a Vistabella i de Vistabella a Culla pel Boi. Solen prendre vells camins i apareixen amb els senyals dels senders pintats de roig i blanc, tot significant que es tracta d'un GR. Entre el poble i Sant Joan, passa pel tram conegut com els Cinc Pins, les

²⁷ Boter 1998: BISO LXXV

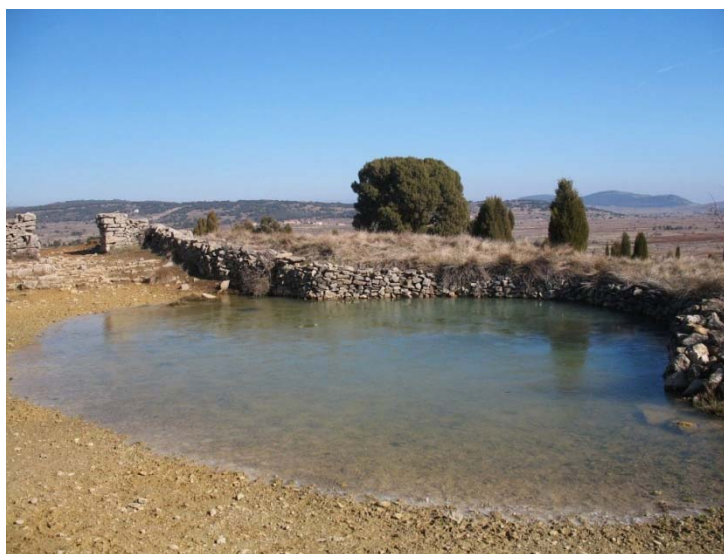

Escaletes, mas de Collet, mas de Mançanares...

Prenem el tram de la GR-7 que creua el terme de Vistabella des que entra provinent del Carbo vora l'Ereta i per la vora de la lloma del Barranc Oscur aplega a Sant Joan. Continua per el Planás i el Calvari de l'Espino. Des de la font de l'Espino, recorre el plá fins la costera de les Foietes, però en puja cap al poble. Des del poble prenem el camí de Culla, per la font de la Randera, passem pel mas Vell cap al collado del Boi i davallem fins Sant Bertomeu i el mas de Campos on girem cap a llevant i baixem fins el Montlleó i, ja en terme de Culla, prenem el barranc de l'Alar...

(A) GRAÏDA

En veure que existeix l'expressió «aquesta terra és molt agraïda» per referir-se a una terra productiva entenem que hauríem de canviar el lema i la toponímia que se'n desprén i poratr-la ala lletra A. Amb tot, no hem tingut la certesa i per això reproduïem el que vam sentir, sobretot en veure el plural les Graïdes on sí que haguérem pogut detectar la 'a' inicial. No obstant, ens resta el dubte perquè en l'Agraïda esdevindre la Graïda, el seu plural ja no recupera la -a.

La Graïda de Baix

CART. Vis. 1:25.000 la Graïda de Baix

Al mas del Boiro. Hi ha un carreró, on es troba el bassot i la savina, que separa els dos tancats. Davall d'aquest ja es troben els Clots i la caseta dels Clots.

La Graïda de Dalt

CART. Vis. 1:25.000 la Graïda de Dalt

Pertany al mas del Boiro. Conté diversos bancals. L'informador ho considera un tancat i no una serrada perquè aquesta darrera tindria més monte i carrascal.

Bassot de la Graïda

Vora la savina. Sembla un mirador del Pla. Disposa d'entrador i un pati amb prou d'esgambi per abeurar la ramera.

Caseta de la Graïda

Dins la Graïda de Baix

Savina de la Graïda

CART. Vis. 1:25.000 Savina de la Graïda

Preciós exemplar entre els dos tancats. Es tracta de la variant de savina coneguda ací com a 'terina', *Savina thurifera* molt més gran que les savines que trobem sovint i amb port d'arbre.

Les Graïdes /lez graïdes/

Els dos tancats que trobem al mas del Boiro davallant cap al Pla.

GRALLES (V. Zootoponímia)

La Cova de les Gralles Cova de la Gralla

CART. ICV la Cova de les Gralles (50901) 592
(4)

Partida que apareix en la cartografia i que situem entre el barranc de les Climentes, el barranc de l'Aigua i el del Saltador, tot comprenent el Colladar i la Serradassa.

Cova de les Gralles Cova de la Gralla

CART. Vis. 1:25.000 Cova de la Gralla

La cova de la Gralla en el seu interior disposa de diverses cingletes que serveixen com a niu d'aus nocturnes. Hi vam trobar un gran duc, brúfol. Orientada cap al nord, guaita sobre el barranc del Mas de la Coixa, davant el Morral del barranc de l'Aigua.

Morral de la Cova de les Gralles

Sud de la Cova de les Gralles, davant la Picossa. El de damunt es coneix coma morral Gord, el morral de les Gralles el trobem a la solana .

GRAN

Un dels topònims més repetits en el terme de Vistabella és el de bancal Gran, que es correspon amb el major de cada mas. Cal considerar la perspectiva del informador, que si és propietari del mas que ens descriu no afegeix l'especificatiu, mentre que en parlar d'un mas veï afig el mas al qual correspon: el bancal Gran o el bancal Gran del Mas..., per això a la majoria d'aquestos topònims podem afegir-los el mas a que pertanyen.

Bancal Gran-1 *Bancal Gran del Mas del Tossal*

Vora la pista, avui és pinar. Al mas del Tossal.

Bancal Gran-2

Aquest baix dels Candialets, al mas dels Arcs. Avui és propietat de Juanjo del Mas de Mor.

Bancal Gran-3 *Bancal Gran del Mas de Gual*

Entre el Fiteral i la solana del Mas de Gual.

Bancal Gran-4 *Sorts del Mas de Collet*

Entre la carretera de Sant Joan i la Rambla, al mas del Collet. És el resultat, tal i com ens indicà el masover, d'ajuntar onze sorts.

Bancal Gran-5 *Bancal Gran del Mas de Gil*

Entre el mas i la foia. Bancal Gran del Mas de Gil

Bancal Gran-6 *Bancal Gran de l'Albagés*

A l'Albagés de Baix.

Bancal Gran-7 *Bancal Gran de la Foieta Plana*

A migdia de la casa de Clemente, a la Foieta Plana.

Bancal Gran-8 *Bancal Gran del Mas de Campos*

Pertany al mas de Campos. La pista entra al mas entre aquest i el bancal del Terrós.

Bancal Gran-9 *Bancal Gran del Mas de Mor*

Bancal sud-est del mas de Mor, a recer de la Moleta.

Bancal Gran-10 *Bancal Gran del la Torre Martines*

Entre la pista i la rambla del Pla.

Bancal Gran-11 *Bancal Gran del Mas de Catxerulo*

Vora les saleres Més Altes, baix del mas de Catxerulo.

Llastretes del Bancal Gran

Entre el bancal Gran del Mas de Catxerulo i el barranc del Gorgonxo

Bancal Gran de José Lluïsa

A la caseta del Torrentí, vora el mas de les Xiquetes. Avui pinar, ens fa pensar en la possibilitat que tots els bancals grans hagueren de portar el nom del mas a què pertanyen.

Casa Gran

Casa amb arc de mig punt, la més vella i potser l'originària del mas de Salvador.

Hort Gran

Al molí Més Baix. Avui també amb avellaners era un hort regat pels sobrants del molí.

Quadra Gran Quadra de Baix

Enormes bancals que formen un conjunt entre els Arenals, la rambla i la caseta de Prussiano.

Roure Gran +

El va tallar Rossalino el 1956. A la Xaparra

Tancadet Gran El Tancat

Al mas de Campos, veí i oposat al Tancadet o tancat Menut.

Mas del Gran Penyalblanca de Baix

Hi vivia un home molt gran. Recordem que al barranc de la Ferreria hi ha el mas del Menut.

GRANADA [gra'na] i [kra'na]

La Granada existeix també com a partida en Xodos, i el nom sembla respondre a una terra fèrtil que propociona granades collites.

La Granada

CART ICV la Granada 592 (3-1) CART. Vis. 1:25.000 la Cranà

Partida situada davll la Solana pel voltant dels bombers. En una primera enquesta havíem anotat la Cranà.

La Granada de Joan de Carmeleta /la kraná/

Dalt de la Granada, al capdavall de les ombries de l'Alforí.

GRANJA

La fonètica d'aquest mot ens aporta informació sobre el seu sentit. Així, granja /x/, amb el so velar castellà ens parla d'una edificació moderna dedicada a la cria d'aus i animals de corral. Granja, amb el so palatal, és una antiga explotació agrària, de la qual trobem alguns exemples en els pobles de les nostres comarques.

Mas de Granja

CART. Vis. 1:25.000 Mas de Granja

Entre Boca Negra i el mas de la Foieta Plana

Maset de l'Auelo Granja *Maset de Granja*

CART. Vis. 1:25.000 Maset de l'Auelo Granja

Entre el barranc de les Clotxes i les cingles de l'Albagés.

La Granja *Mas de la Granja*

CART. PLANI Mas de la Granja CAD Mª de la Granja 569-1931 Mas de la Granja 569-25000 Mas de la Granja CMA Mas de la Granja 569 (4-4) ICV Mas de la Granja 608 569 (4-4) Vis. 1:25.000 La Granja

Mas veí del Montlleó i el terme de Culla a llevant del mas de Campos. Se situa dal del collet guaitant sobre la seua foia i la volta del Montlleó.

Sobre l'origen de Granja
VF Garcia- 2000, 188²⁸

Barranquets de la Granja

Un aboca al barranc del Soltador mentre l'altre ho fa directament al Montlleó, no lluny de la foia de la Granja.

Carrascal de la Granja

Entre el puntal Llarg i la foia de la Granja.

Cova de la Granja *la Coveta, Cova del Mas de la Granja*

CART. Vis. 1:25.000 Cova del Mas de la Granja

Entre la Granja i el Montlleó. El GEC parla de mas de la Granja mentre nosaltres sempre hem recollit 'la Granja' sense el genèric.

"La Coveta, per la Granja, sobre la vorera dreta del riu de Montlleó diuen que va fer d'amagatall, ignorem de quines gents, però quasi segur que dels masos propers." Viciano 2007. Berig n.8

Cup de la Granja

²⁸ "Toponímia del terme de la Granja de la Costera" dins *Materials de Toponímia Valenciana*. Denes, València 2000.

Encara s'hi trepitja vi. Els dos germans del mas de la Coixa en són propietaris. Es troba voltada pel Montlleó i la foia del Cup, a la Granja

Foia de la Granja

Foia que ocupa la volta del Montlleó, entre el cup i el molí.

Molí de la Granja *el Molinet*

CART. PLANI Molino de la Granja CAD Molino de la Granja Vis. 1:25.000 Molí de la Granja Enrunat vora el riu, a llevant de la foia de la Granja.

“ A la dreta del Monlleó queden ruïnes del casal, petit i envaït per la vegetació. Resta el cup redó de reforç quadrat” Barberà 370

Morral Roig de la Granja

Roca que guaita sobre el puntal Llarg, al Montlleó

Gorgonxo de la Granja

CART. Vis. 1:25.000 Gorgonxo de la Granja

Racó-caiguda entre el Collet i el savinar que guaita a la foia de la Granja

GREGORIO

Aquest nom se'ns presenta en la forma castellana, Gregorio i en el seu hipocorístic, Gório. Curiosament se'ns presenten llunyans en el terme però els masos s'assemblen: mas del Borio i mas de la Boira. Potser s'hi troben relacionats.

Casa de Gregorio

Al mas del Boiro

Foia de Gório

Baix de la pista, sud-oest del mas de la Boira. Actualment és una heretat d'Otilio, el nostre informant. Com veiem en la fotografia, entre el mas de Capote i Sant Bertomeu hi ha diverses foies abancalades. La foietta de Gório, per`p, la trobaríem al trasponent del collet que hi ha darrere del mas de Capote

Casa de Gório

Una de les 12 cases del mas de Capote

GRÉVOL ²⁹(V. *Fitotoponímia*)

Font del Grévol

²⁹ Barranc d'en Grévol (Xert), Barranc del Grévol (Morella), Coveta del Grévol (Culla), Font del Grévol (Morella, Palanques), Mola del Grévol (Rossell).

CART. Vis. 1:25.000 Font del Grévol

Situades a la solana del barranc del mas de les Xiquetes, són dues fonts veïnes, amb sengles bassotets que regarien algun bancalet inferior.

Roca de la Font del Grévol

Roca remat de la de la Cova de les Xiquetes i que assenyala la Font.

Bancal del Grévol

CART. Vis. 1:25.000 Bancal del Grévol

Dalt del bancal del Mocador, al Mançanar, capdamunt del Pla.

GROS-SA (V.Gord)

A més del sentit recte del mot, que ens mostren els dos primers exemples de les Visures, sinònim de gran més que no pas de gord, el fragment de 1634 mostra una accepció peculiar, apareguda al DCVB 'que ultrapassa accidentalment el seu volum habitual (.) *Venir gros un riu*. En el nostre cas 'anar'. Cal afegir que en aquestes contrades s'empra 'gord' com a sinònim de 'gros' quan hom parla d'una persona o animal.

- fins a un **tormo gros** nomenat lo Forat d'en Molinos (1555, 4)
- junt a una **carrasqua grossa** (1582, 46v)
- per **anar tan gros lo riu** de Montlleó, no fonch possible poder visitar dit abeurador (1634, 193v)

Carrasca Grossa

CART. Vis. 1:25.000 Carrasca Grossa

Al començament de la foia de la Carrasca. Prop del mas de Gual

Mitjà Gros

Ací trobem el sentit de 'mitjà' com a interludi entre espais conreats -el Planàs i els bancals de la Foieta Plana- i el sentit de gros com a gran.

Molló Gros

CART. PLANI Pomerès ^ M3° CAD Pomerès^ (M3) 592-25000 Tossal de Pomerès 1456-II

Molló que separa Vistabella de Xous dalt del mas de les Pomerès

Bancal de la Paret Grossa

Entre l'ombria del Pla de la Creu i la solana del Jauguet.

la Paret Grossa

Entre el mas de Campos i el de Gil.

les Paretz Grosses

CART. Vis. 1:25.000 les Paretz Grosses

Conjunt de bancals, damunt la pista i davall de la Cingla Rasa.

Pi Gros

Pi del Planàs

CART. Vis. 1:25.000 Pi del Planàs

Al Planàs de Sant Joan, zona d'acampada, vora la revolta de la pista que puja cap al Rodesnar, trobem aquest pi negre de grans dimensions.

Pins Grossos +

Pins desapareguts propers a la foieta Fonda. Hi vam vore 'bogeta granganera' bona per a la tensió; porrasses i porrassins per jugar els xiquets. També Raimundo ens va parlar de 'terri' boníssim per al colesterol.

Tossal Gros

CART. Vis. 1:25.000 Tossal Gros 1108

Un dels apèndix d'el Carril (nord)

GUAJA [ˈgwaxa]

Desconeixem el sentit del malnom, a no ser que replegue el significat castellà de 'pillo o granuja'.

Casa d'Emilio de Guaja TU

Carrer Sense Cap, 24.

GUAL

A Vistabella trobem dos nuclis de topònims relacionats amb Gual, un a cada extrem del Pla. El més significatiu, el mas de Gual, troba ja en les visures del 1759 un Joseph Gual coma posseïdor del mas. Tot i que a les Visures el cognom Gual només troba aquesta aparició del 1759, actualment pot considerar-se un dels cognom més representatius de Vistabella.

Mas de Gual

CART. Vis. 1:25.000 Mas de Gual PLANI Más de Gual, Corral, Pajares CAD Mas de Gual, Corral, Pajares IGC592-1949 Mas de Gusi M592-1993 Mas de Gusi 592-25000 Mas de Gusi- I CMA Mas de Gual 592 (2-2) ICV Mas de Gual 1255 592 (2-2) 1:100.000 Alcora Mas de Gusi

El mas de Gual, situat al campdamunt del pla de Vistabella i flanquejat per la serra de la Batalla a ponent, l'Atzevar al sud i el Mançanar a llevant,

1759 unes llastres que antes heren de Juan Monferrer y después de Antoni Monferrer y hara del Reverent Clero de Vistabella, que el té establí Joseph Gual 34 a la part de dit Gual 35 dit Joseph Gual, posehidor del mas de dit Reverent Clero 35

Carreró del Mas de Gual al Mançanar

CART. Vis. 1:25.000 Carreró del Mas de Gual al Mançanar

Del mas de Gual aplega a la bassa del Mançanar per quan el pou del Mas de Gual no oferia prou aigües. S'hi dirigien les ovelles cap a la bassa del Mançanar

Bancal Gran del Mas de Gual

Bancal Gran

Barranc del Mas de Gual

CART. Vis. 1:25.000 Barranc del Mas de Gual

Replega aigües del barranc de l'Atzevar, el Corral i els Espinals i es perd per la Riba Ampla. Després torna a eixir més avall

Bassot del Mas de Gual

Dalt del Prat de Dins, no lluny de l'era de Dalt, din d'un tancadet

Camí del Mas de Gual

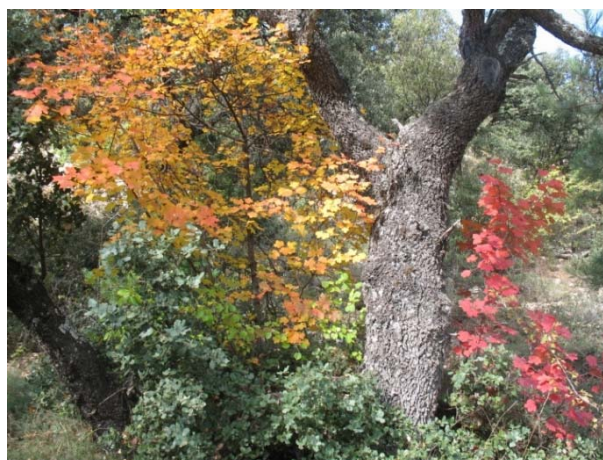
CART. PLANI Cº del Mas de Gual CAD Cº del Mas de Gual Cº del Mas de Gual

Entre aquest mas i el camí del Puerto

Carrascal del Mas de Gual

CART. Vis. 1:25.000 Carrascal del Mas de Gual ICV Carrascar del Mas de Gual 592 (2-2)

A la solana del mas. Hi conviuen carrasques amb algun oró i rebolls.

Malladeta del Mas de Gual

La Malladeta

A la serra de la Batalla, dalt del Raset

Oms del Mas de Gual +

Situats prop de les eres han estat substituïts per unes acàcies

Pallissa del Mas de Gual

Mereix, per la grandiositat i la bigueria ésser batejada

Pista del Mas de Gual

Pista del Pla d'Amunt

Des de la carretera de Sant Joan corre asfaltada creuant la rambla fins els clots d'extracció d'àrids. Després es transforma en pista sense asfaltar fins el maas de Gual, Mançanar...

Pou del Mas de Gual

CART. Vis. 1:25.000 Pou del Mas de Gual

Preciós i antic, amb abeurador i pica per rentar roba i escuriola de fusta. El terreny és ple de clapisses

Prat del Mas de Gual

Entre el pou i el mas

Senda del Mas de Gual

CART. PLANI Senda del Más de Gual CAD Senda del Mas de Gual

Uneix el camí del Mas de Gual amb la senda de la Caseta del Bras

Roques Blanques del Mas de Gual

CART. Vis. 1:25.000 Roques Blanques del Mas de Gual

Moleta del Corral. Es troben cobertes per una hedrera que recorre els cleவில்s crebats d'aquestes roques.

Serrada del Mas de Gual La Serradeta

CART. Vis. 1:25.000 la Serradeta

Situada dalt del Pi Catxo

Solana del Mas de Gual

CART. Solana del Más de Gual CAD Solana del Mas de Gual IGC592-1949 Solana del Mas de Gual M592-1993 Solana del Mas de Gual 592-25000 Solana del Mas de Gual-I CMA Solana del Mas Gual 592 (2-2)

Vessant assolanat de la serra de la Batalla, al mas de Gual

Solanet del Mas de Gual

CART. ICV Solanet del Mas de Gual 592 (2-2)

Tros de la serrada del Mas de Gual on hi ha el pi Catxo.

Tancat del Mas de Gual el Rodao

CART. Vis. 1:25.000 el Rodao

Dalt del mas

Sort de Júlio del Mas de Gual

Entre la rambla i la pista del Mas de Gual. Es trobaven sembrades de perigallo

Artiga de Júlio del Mas de Gual

Al Fontanal

Caseta del Tio Lluís del Mas de Gual

Dins el tancat que hi ha al ginestar de l'Albera.

Tancat del Tio Lluís del Mas de Gual

Al ginestar de l'Albera

Casa de Lluís del Mas de Gual TU

Carrer de Mossén Falcó.

Casa de Julio del Mas de Gual-1 TU

Capdamunt del carrer Malcuinat. Es tracta d'una bonica replaça.

Casa de Julio del Mas de Gual-2 TU

Carrer de la Costa

Cases d'Eduardo del Mas de Gual TU

Font de Baix, 7-9, davant la casa de Basílio.

Cotxeres d'Eduardo del Mas de Gual TU

Vora els horts de Baix del Matadero.

Casa de Bernardina del Mas de Gual TU

Carrer Sense Cap, 21.

Bancal de Gual

Bancal de Joan del Collao, situat al quadro de Pessetes, prop del collado del Boi. Conté una servera.

Pas de Gual

CART. Vis. 1:25.000 Pas de Gual

Hom suposa que ve des del llunyà Mas de Gual, tot i que ací trobem un pou de Gual veí i es tracta de un cognom estés per tot el Terme. Aquest pas, va des de l'esmentat pou de Gual fins l'assegador de la Serra del Boi, tot passant per l'oest del bassot del Mas de Tossal. Potser es tracte del Cordel -1- de las Vias Pecuarías.

Camí del Pou de Gual

CART. PLANI Camº del Mas de Gual CAD Cº del Mas de Gual, Cº del Mas de Gual

Es refereix al Gual que hi ha vora el Tossal. Raimundo ens assegura que mai ha hagut un Mas de Gual en aquestes contrades. Les coordenades, tot seguint la cartografia les fixem entre la Creu, on s'apleguen el camí de l'Estrella i l'assagador del Bovalar, i un punt de la pista que passa per davall del mas del Tossal.

Pou de Gual

CART. PLANI Pozo de Gual CAD Pozo de Gual 569-25000 Pozo del Gual Vis. 1:25.000 Pou de gual

Pou i aljub (separat 6 passes) amb la 'millor aigua naixenta de tota Vistabella' Raimundo dixit 27-05-01

Roca de Gual

CART. Vis. 1:25.000 Roca de Gual

Roca prominent, vora el Puntal de la Lloma de Benafigos

Casa de Roman Gual

Al mas de Cabedo

GUARDA***Casa del Guarda Casa del Forestal***

Al Bovalar. Sembla més popular aquesta denominació que la més tècnica de 'forestal'

GUERRA

Carretera de la Guerra *Cami de la Guerra*

Discorre entre el Cementeri i el mas de Collet. Resta una trinxera que van poder fer. El camí no es va acabar mai. Ho van mamprendre 'els rojos' amb l'objectiu de fer-hi una carretera i, tot i que només resta el camí, manté el nom de 'carretera'.

GURUGÚ³⁰ (v. <http://goo.gl/YOZYgZ>)

Si a les comarques de Castelló busquem el topònim *Gurugú* en trobarem mostres a Benassal, Cincorres, Vistabella, Benicarló i també a Castelló. Més al sud Castalla, Finestrat, la Font d'en Carròs, Quatretonda, Vallada i Xixona, també ho recorden. Al nord, trobem *el Gurugú* (cim) a Sant Ferriol, Castellcir, Tarragona... A l'Aragó n'hem trobat una quinzena; i a Euskadi, Astúries i a Extremadura... Per tot l'estat hi ha nombrosos exemples. Es tracta d'un topònim *mazig* (berber) transportat d'aquell turó, tossal o puig, muntanya veïna de la ciutat de Melilla.

Veritat és que el significat de 'gurgú' com a pulput, aparegut al *Diccionario de voces aragonesas*, podia fer-nos

pensar en un zootopònim, però el fet que aparega en tants llocs sense cap anticor destacada sembla anar lligat a la guerra de l'Àfrica.

El Gurugú /el gurgú/

Partida que voreja la carretera de Sant Joan i que recorda el topònim del nord d'Àfrica que retrobem en alguns pobles, com ara la platja del Gurugú a Castelló.

Volta del Gurugú

Revolta de la Granada

Casa de Toni el Gurgú TU

Casa de nova planta, després de la de Capoll. Carretera de Sant Joan.

³⁰ el Gurugú (Castalla, Cincorres, Finestrat, la Font d'en Carròs, Quatretonda, Vallada, Xixona), Platja del Gurugú (Benicarló), Roquetes del Gurugú (Benicarló).

H

HEDRERES (V.Fitotoponímia)

Roca de les Hedrerres

CART. Vis. 1:25.000 Roca de les Hedrerres

Nord-est del frontó del Mas de Gil. A la fotografia apareix la Pedreguera i a la dreta la roca de les Hedrerres.

HIGÍNIO

Higini, papa i màrtir, com tants altres antropònims el trobem en castellà, Higínio.

Bancal d'Higínio [x]

Dins els Bancals del Poble. Als bancals que davallen allargassats de sud a nord entre l'Erm i la carretera de Sant Joan

HIJUELES [i'gweles]

Referit a l'accepció 6 del DNV sobre 'fillola'. El desconeixement del so castellà [x] porta a substituir-lo pel velar [g], sonor aquesta vegada, tot i que sabem de tantes adaptacions fòniques d'aquest fonema amb la sorda en síl·laba pretònica [ko'se], [kwa'kin], [ke'sus].

5.f. DRET Document que detalla el resultat del repartiment dels béns hereditaris que corresponen a cada cohereu. D'acord amb la fillola li havia tocat un solar als afores de la ciutat.

6.f. DRET Conjunt d'estos béns. La filla va rebre la millor fillola

les Hijueles

CART. Vis. 1:25.000 les Higüeles

Heretat de la banda nord-est del canto del Massico de la Serafina, prop de la Estrella. A la fotografia observem, a la dreta, el canto, al tresponent del qual trobaríem aquesta heretat

HILARIO

9 Hilaris recull el santoral Català. L'antropònim de Vistabella, una vegada més, en castellà.

Caseta d'Hilario

Caseta de pedra seca dins les Caputxeres.

Casa de Rogelio Hilario TU [ro'xeljo]

Amb la denominació del malnom hem d'entendre Rogelio (fill de) Hilario. Al carrer Mossén Falcó, 6.

HIPÓLITO [po'lito]

Un cas més de diglòssia antroponímica per a Hipòlit que compta amb sis concurrències al santoral. Canvi d'accentuació

Casa d'Hipólito Al mas de Toni. Vora l'era de Dins

HONORIO ['norjo]

Dos bisbes i dos màrtirs al santoral amb el nom d'Honori.

Casa d'Honorio Casa del Capità, l'Alfarder de Baix

CART. Vis. 1:25.000 l'Alfarder De Baix

Honorio va ser capità de la guàrdia-civil. 'Era de sa mare de Nório'

Serradeta d'Honorio

Dalt de l'ombria de l'Alfarder, entre la pista i l'Alfarder de Baix.

Ombria d'Honório

Capdamunt del barranc de Tena, baix de l'artiga de Castells, a l'Alfarder.

Bancal d'Àngel d'Honorio

Dins els Bancals del Poble. Als bancals que davallen allargassats de sud a nord entre l'erm i la carretera de Sant Joan.

HORNILLO

Espai dedicat a les carboneres o a algun forn de calç. Els informadors de la zona, però, ho desconeixien.

Fornilla era un fogó petit per a fer calç (Barreda-86).

L'Endize, altrament, té l'entrada 'hornillo' però remet a 'fornillo' que el fa equivaldre a 'carbonera'. Rodrigo-2000³¹ en un apartat de l'article dedicat a 'Altres usos del terreny, activitats extractives per la construcció i transformació de la fusta' inclou un *barranco del Hornillo*.

També Moya/Alvir-1995³², en parlar de la toponímia d'Andilla esmenta una *cañada Hornillo /cañornillo/* i tot citant RAE explica que es tracta d'un lloc on es feia llenya o hi havia carboneres.

Fonteta de l'Hornillo

Vora la pista que puja cap al mas de Monçó. La mateixa pista ha destrossat la font que ha perdut la seua rutina.

la Fonteta de l'Hornillo

Paratge que envolta la font, a l'ombria del Mas de Monçó

Barranc de l'Hornillo

CART. Vis. 1:25.000 Bc. de l'Hornillo

Davalla de la fonteta cap al Montlleó, davall del Castellet.

HORT (V. Genèrics)

Ombria de l'Hortàs /ambria/

CART. Vis. 1:25.000 Ombria de l'Hortàs

Ombria del Ribassal, al mas de Marimon. L'Hortàs, augmentatiu, és també el nom d'un mas d'Atzeneta.

Barranc dels Hortassos

CART. Vis. 1:25.000 Bc. dels Hortassos

Del mas de Miramon davalla per enforcallar-se amb el barranc dels Clots de Marimon i plegats discorren cap al barranc del Tovàs del Colomer.

els Hortets-1

Al mas de Toni. Nord-est del mas davallant cap a la pista.

els Hortets-2

Al molí Més Baix. Davant de la Molineta. Hi ha pins que va plantar Eduardo

L'Hort TU

Carrer del Mur, 25

Tancat de Baix de l'Hort (Vg BAIX DE)

Avui a la Xaparra de Baix. Es refereix a l'hort de la Xaparra, vora la bassa.

³¹ Rodrigo, Carlos (2000) Toponímia i territori a la Puebla de San Miguel, dins Estudis de toponímia valenciana. Denes- València.

³² Moyà, J.A./Alvir, J. (1995) Aproximació a la toponímia d'Andilla . Materials de Toponímia I. Denes. València.

HOSPITAL

Una de les accepcions que podem trobar als diccionaris amb l'afegit (ant.) respon al sentit que té el nostre hospital : DNV « Casa que servia per acollir pobres i pelegrins durant un temps limitat » El DCVB el té com a primera definició, tot incloent els malalts :

HOSPITAL (ant. *espital*). m./ 1. Casa on es recullen pelegrins, pobres o malalts.

Sorts de l'Hospital

CART. Vis. 1:25.000 Sorts de l'Hospital
Extenses sorts des del creuament de pistes del tancat del Llumero fins la rambla del Pla.

Ens apareixen a les Visures :

1555 altra en la terra del Spital
1715 quant foren a la heretat de l'Hospital trobaren una fita vella. **1759** quant foren a la heretat de l'Hospital 25

Pista de la Sort de l'Hospital

Sovint enfangada i farcida de carrils, discorre per la vora de la sort, entre la carretera del Pla i l'enllaç de la pista de l'Estrella amb el pas del mas de Celades, ja prop de la base de la pista de les avionetes.

L'Hospital TU

L'Hospital. La casa va ser venuda per l'ajuntament a un particular. El nom resta com l'espai obert, replaceta, que té al davant, on la vellesa aprofita l'ombra a l'estiu o la solaneta del veí pedrís del Castell, a l'hivern.

Costereta de l'Hospital TU

La costereta de l'Hospital. Tram urbà que puja fins la replaceta on hi havia l'Hospital.

HOSTAL

Troblem *hostal* a l'àmbit urbà i un mas de l'Hostal fora del nucli. A la toponímia històrica apareixia l'Hostalàs (V. la Venta). La resta d'edificacions *hosteleres* ja apareixen amb el nom nou de 'venta'. Com diu Coromines, DECat IV, 823

Només des de les comarques tarrag. cap al S. li va sorgir, en el nivell popular, concurrent important en el castellanisme *venta*, tan imposat allà que són molts els qui hi entenen que *hostal* pot dir-se només dels de dins del poble, i si és fora de poblat no admeten sinó *bénta*.

Mas de l'Hostal

CART. PLANI Mas del Hortal CAD Mas del Hostal IGC592-1949 Mas del Hostal M592-1993
Mas de Hortal 592-25000 Mas del Hortal-II CMA Masía de Horta 592 (3-1) ICV Mas de l'Hostal 1205 592 (3-1) Vis. 1:25.000 Mas de l'Hostal.

Mas estratègicament situat prop del pas Real, per on baixaven les *xurraes* des de l'Aragó cap a la Plana. Al corral hi cabien 400 ovelles. L'any 48 van baixar José i la família perquè la Guàrdia-Civil, pel control que havien establert sobre el maquis, els van enviar del mas de Monçó. Hi van viure fins el 1970. Hi havia dos veïns. Casa de Wenceslao i la família de José.

L'any 44 havia mort el pare de José. Sa mare va quedar amb 8 germans.

Mas de l'Hostal

Finca que abraça gran part de la solana del Tossal del Fontanal

Bancals del Mas de l'Hostal

Hi ha molts bancals que puguen cap al carrascal, des del mas. Hi ha dos parts: bancals de la Servera i bancals del Tossal (més amunters)

Camí de l'Hostal *Passet del Fontanal*

CART. PLANI Camino del Hostal CAD Cº del Hostal Vis. 1:25.000 Passet del Fontanal

Coincideix amb el pas que uneix el mas de l'Hostal amb el Fontanal (V.Fontanal)

Carrascal del Mas de l'Hostal

Dalt del bancals del mas, puja cap al capoll del tossal del Fontanal

Font del Mas de l'Hostal

Bassa de la Font del Mas de l'Hostal

Té també llavador i rega els hortets del Mas de l'Hostal

Hortets de la Font del Mas de l'Hostal

Hi ha 3: Hortet de Felix, de Manuel del Roll de Ramon regats per la mateixa bassa de la font.

Tossal del Mas de l'Hostal

Tossal del Fontanal

CART. ICV Tossal del Mas de l'Hostal 592 (3-1) Vis. 1:25.000 Tossal del Mas de l'Hostal 1309

Pas del Tossal del Mas de l'Hostal

Pas del Tossal del Fontanal

Des del camí de Culla va pel capoll del tossal esmentat fins a les Pedrisses

Caseta de José del Mas de l'Hostal

Caseta de teula als avellaners de José, a la volta del Gurugú

Casa de José del Mas de l'Hostal TU

Casa del nostre informador del molí de Lluna i del Fontanal, Hostal i Navades. José del mas de l'Hostal, xofer de l'autobús. Carrer Roser, 9.

L'Hostal-1 TU Pico de Penyagolosa

Bar-restaurant, situat davant l'ambulatoti, al carrer Ramon Salvador, regentat per Eduardo Santjoan, fill del nostre informant de Penyagolosa. Va ser hostal.

L'Hostal-2 TU

Dóna nom a la Placeta, la placeta de l'Hostal. Pel sud discorre un carreró molt estret, el corro dels Bous. Avui hi és la tenda d'artesanía. La Placeta, 9.

Placeta de l'Hostal TU la Placeta

Plaça situada al cap de ponent del carrer Major.

I

IGNACIO [násjo]

Hipocorístic del nom castellà d'Ignasi.

Serrada de Nàcio

Serrada veïna del mas de Trigos, encara amb la funció d'una serrada (foto). Nàcio correspon a l'auelo Nàcio del Mas del Gat.

Sort del Tio Nàcio

Al Pla, veïna de la sort de Sant Bertomeu.

INOCENCIO [no'sensjo]

Dos papes, dos màrtirs i un bisbre tenen Inocenci coma nom al santoral. La forma castellana ens apareix per a dos persones de Vistabella amb elements toponímics.

Casa d'Inocéncio

Al mas de Toni, vora la casa de Toni

Pallissa d'Inocéncio

Separada del mas de Celades però propera. També hi ha, lògicament, l'era corresponent.

Tancat d'Inocéncio

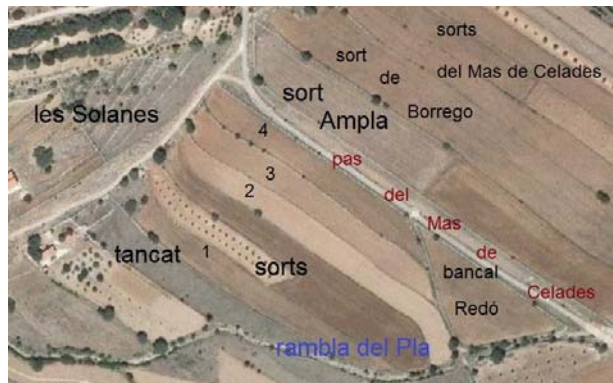
Entre el pas i la pallissa.

INVITACION [imbitasjon]

No apareix en cap santoral dels consultats. Possiblement es tracte d'un renom.

Sort de l'Auela Invitacion

Heretat estreta dels Bustals, vora el tancat de Dolores. Davalla des del carreró dels Caus cap a la rambla del Pla, a migdia de les solanes de la Solaneta. Aquesta franja de terreny entre les Solanes i la rambla del Pla s'omple de

sorts³³ i bancals, tots dos genèrics barrejats.

IRENE

Casa de la Filla de la Tia Irene

ISIDRO

Ombria de Sidro

CART. Vis. 1:25.000 Ombria de Sidro

Baix del morral de la Savineta guaitant sobre la Caseta de Làssero

Sénia del Tio Sidro

Veïa del passet del Fontanal.

la Solaneta d'Isidro

la Solaneta

CART. Vis. 1:25.000 Solaneta d'Isidro

ISMAEL

Caseta d'Ismael

Redonda, nord de la senda de la Ribagrossa.

Granja d'Ismael [‘granxa]

Entre el camí de Culla i els Freginals, baix de l'artiga del Correu, en eixir del poble. Sobre granja i la seua fonètica veieu ‘granja’ a Genèrics.

³³ 1- sorts de l'Auela Invitacion, 2- sort de Sorolla, 3- sort de Bruno, 4- sort del Pas.

J

JAQUESA

Cal pensar en el gentilici de Jaca, la ciutat aragonesa. També en una feminització de l'antopònim Jaques, homònim de Jaume. La promunciació és la sonora i no la sorda, com la vaig recollir la primera vegada: Jaquesa i no Xaquesa. Caldria doncs relacionar-la amb *les Jaqueses* del terme de la Salzadella i, potser, amb el *Jaqués* del terme d'Almussafes. A Conçentaina hi ha *Jaquera*. També a Ludiente trobem *el Jaqués* que Monzó (1951) no dubta en aclarir com 'El natural de Jaca'

Xaquiosa apareix a Jaume Roig com a manifestera o busca-raons DECat. També es pot relacionat amb el castellà 'achaque', pot ser finca roïna.

la Jaquesa

Foia situada al nord del tossal de l'Algepsar, prop del tossalet de la Molineta. Pertany al molí Prat. "És un tros de pinar, amb bancals i terra, i tenia un algepsar, diferent de l'algepsar del del mas de l'Algepsar. La Jaquesa era l'algepsar del meu avi".

Algepsar de la Jaquesa

JAUGUET XAUQUET

El significat d'aquest topònim és encara térbol però hi veiem la possibilitat de relacionar-lo amb el saüquet, diminutiu de saüc *Sambucus nigra* (V. Fitotoponímia) per una palatalització. De fet, aquest arbre es troba sovint vora els masos. Podria referir-se al col·lectiu –etum i tractar-se d'un bosquet de saücs. Emili Casanova ens informa sobre la possibilitat que es tracte d'un cognom occità. Coromines prefereix veure-hi un arabisme tal com explicava a OnCat IV, 465 i en les mateixes fitxes :

El Jauquet ipt mas a la r.de Xodos, cit.entre el TI.de Marinet i les Xiquetes (Mas de --) 7.16; 22x15: 1km S.d'on el camí de Vistabella a Xodos passa la r.(- potser de l'ar.gauqât pl.de gáuqa "foule, troupe nombreuse, légion", si bé és veritat queno trobo qt mot en PAIc.i pertany a una arrel poc productiva (tmx d'aspecte vagament semític)-)

el Jauguet

CART. PLANI Masía de Chauquet CAD Mª de Chauquet IGC592-1949 Mª de Xauquet 1392 M592-1993 Mas de Xanguet 592-25000 Masía Xauquet-II ICV el Jauguet 1385 592 (3-2) Vis. 1:25.000 el Jauguet CMA Masía dels Sanguet

Mas situat entre el mas del Surdo i el pla de la Creu, vora el pas d'Entre Termes, a la ratlla de Xodos. En la fotografia veiem el mas retaurat i el Marinet, ja en terme de Xodos, al fons. A l'altre aiguavessant

trobarem el mas de les Pomeres i un topònim, el Passegué, que correspon al 'pas de Seguer'. Miquel Seguer n'era el propietari del mas, tal i com ens apareix a les Visures, on també surt roca, llometa, tossal i molatella, tot fent referència a l'orografia sobre la qual s'assenta el mas i les seues heretats. El mas es troba damunt el collet que s'allarga fins el tossal, rematat per una moleta, segurament la *molatella de na Cadirera* de les Visures.

1555 baxant la via de la selleta d'en Seguer 24 **1582** giren lo camí la **creueta eo servera** d'en Seguer 45 en la part d'en Seguer 45 sobre lo **mas d'en Seguer** 45 **1597** sobre lo mas d'en Seguer trobaren una fita 109 gire lo camí la **Creueta eo Cerra** d'en Seguer 111 **1615** sobre lo mas d'en Seguer 124v davall lo toçal de la Heretat de Miquel Seguer ats de Domingo Mallol 125 en una **roca que ara és de Miquel Seguer** 125 en dita **llometa de Miquel Seguer** ats de Domingo Mallol 125 tornaren a la **Molatella de na Cadirera**, que era de Domingo Mallol, ara de Miquel Seguer 125 **1634** sobre lo mas de dit Monçó, *olim* d'en Seguer 210v **lo toçal de la Hereta de Miquel Ceguer**, y ara de Monçó 211 en dita llometa de Miquel Ceguer, ara de Joan Monçó 211 que gire lo camí de la Creueta, e o serra d'en Ceguer 211 **1658** en dita llometa de Joseph de Aragon, *olim* de Seguer 56v contrafita que gire lo camí de la Creueta, eo serra d'en Seguer 56v **1687** en dita llometa de Joseph de Aragon, *olim* de Seguer 77v que gire lo camí de la Creueta, eo serra d'en Seguer 77v **1759** en la dita llometa dels hereus de Juan Antoni Climent, y antes de Joseph Aragon dóna la visura passada, y primer de Seguer 50 gira lo camí de la Creueta, eo Serra d'en Seguer 50

Barranc del Jauguet

CART. PLANI Barranco de Chauquet CAD Barranco de Chauquet 592-25000 Barranc del Xauquet-II Vis. 1:25.000 Barranc del Jauguet

Replega aigües de l'ombria del Pla de la Creu i dels tossals del Jauguet i Corral d'Aragon i les aboca a la rambla de Sant Joan entre les Rollalisses i les Pimpollades.

Moleta del Jaugue Tossal del Jauguet

CART. CMA Masía de Sanguet
592 (3-2) ICV Moleta del
Jauguet 1402 592 (3-2) Vis.
1:25.000 Moleta del Jauguet
1401

Remat del tossal del
Jauguet

Ombria del Jauguet

CART. Vis. 1:25.000 Ombria
del Jauguet

Veïna de l'ombria del Mas del Surdo, nord del Jauguet (foto)

Pous del Jauguet

CART. Vis. 1:25.000 Pous del Jauguet

Dalt dels bancals de la Pomera Dolça

Solana del Jauguet

CART. Vis. 1:25.000 Solana del Jauguet

Vesant sud-oest del tossal

Tossal del Jauguet Moleta del Jauguet

CART. Vis. 1:25.000 Moleta del Jauguet

Entre el barranc de la Coveta de l'Aigua i el barranc del Jauguet. S'uneix a la serralada de l'Albagés per un collet on se situa el mas (foto).

Senda del Mas del Jauguet

CART. PLANI Senda del Más de Chauquet CAD Senda del Mas de Chauquet

JAVIER [xabjér]

Artiga de Javier

A les artigues de la Corralissa

JESÚS

Calle de Jesús TU Carrer de la Presó

Nom oficial del popular carrer de la Presó que av des del carrer major en amunt cap al Castell o girant cap a Malcuinat..

JOAN

Com ja véiem que passava a les Visures, s'alterna el nom de Joan amb Juan des del XVI.

1555- Joan Joan, *Juan* Molinos, *Juan* Monçó, *Juan* Monferrer, *Juan* Nebot, *Juan* Peris, *Juan* Prats, Joan Prats Major, *Juan* Sancho, *Juan* Sent *Juan*

1597- Joan Beltran, Joan Bonfill, Joan Clèrich, Joan Moliner, Joan Prats, Joan Segura

1615- Joan d'Aragon, Joan Bellés, Joan Boria, Joan Carrera, Joan Çafont, Joan Joan, Gabriel Joan Rovira

1634- Joan Carrera, Joan Miravet, Joan Monçó³⁴, Joan Monçó lo Gascó, Joan Monferrer, Joan Monferrer d'en Gabriel, Joan Gerony Monferrer, Joan Prats, Joan Vidal, Joan Vilallonga

1658- Joan Garcia, Joan Monçó, Joan Antoni Monferrer, Joan Olària, Joan Peris³⁵
Pere Joan Tena

1687- *Juan* Carrera³⁶ Joan Climent, Joan Eiximeno, Mossén Joan Monferrer, Mossén Joan Sancho, Joan Tomàs

1715- Joan Monferrer d'Antoni

1759- *Juan* Bertran³⁷ *Juan* Carrera, *Juan* Antoni Climent, *Juan* Edo, Jaume *Juan* Forés, *Juan* Garcia³⁸ *Juan* Juan³⁹ *Juan* Miravet⁴⁰ Dr. *Juan* Monferrer Prevere, Joan Monferrer⁴¹ Gabriel *Juan* Rovira⁴²

Qualsevol deducció precipitada en observar l'escriptura dels nom ens portaria a conclusions errònies. Cal tindre en compte diversos factors :

- 1- La coincidència fonètica de Joan i Juan en fer el tancament vocàlic.
- 2- L'existència d'algun Juan vingut de l'Aragó.
- 3- El fet que uns escrivans copiaren dels anteriors i, de vegades, vulgueren corregir-los.
- 4- El coneixement lingüístic diferent de cadscuns dels notaris o escrivans.
- 5- La castellanització, ja més evident, observada al text de 1759.

Suposem, doncs, que, majoritàriament, es tractaria de Joan, possiblement amb

³⁴ Referit al Juan Monçó de 1555.

³⁵ Referit al Juan Peris de 1555.

³⁶ Referit, com el de 1759 al Joan Carrera aparegut al 1634.

³⁷ Referit al mateix Joan Beltran del 1597.

³⁸ Referit al Joan Garcia del 1658.

³⁹ Referit al Joan Joan de 1555.

⁴⁰ Referit al de Joan Miravet de 1634.

⁴¹ Referit al Juan Monferrer de 1555, corregit ja el 1634.

⁴² Referit al de 1615.

pronunciació tancada. Possiblement algun Juan responga a algun aragonés. La castellanització de la visura del 1759 no respondria encara a cap fonètica castellana. Veiem, sinó, la pervivència dels diferents models en els exemples de la toponímia viva actual.

Batiste com hipocorístic tradicional del nostre Joan Baptista té també la seua representació, a més de derivats de Juan i Juana, com ara Juanito, Juanico, Juanica i Juanillo, amb diversitat fonètica que veurem en cada cas. Deixem Sant Joan per les entrades amb Sant. Cal afegir que els nombrosos Joan de..., com ara Joan de Carneleta o Joan de Capoll, són tractats en l'entrada Carneleta o Capoll, respectivament.

Mas de Batiste⁴³

CART. PLANI Masía de Bautista, Corral de Pesetes, Pajar y Cisterna, Casa CAD Mª de Bautista, Corral de Pesetes, Pajar y Cisterna 569-25000 Corral de Pesetes Vis. 1:25.000 Mas de Batiste

Mas veí del camí de la Estrella, vora l'entrada del mas de Trigos. Un gran saüc

recorda el paper medicinal de les seues flors per als masovers. En la cartografia i la planimetria apareix *Masia de Batiste* i baix *Corral de Pesetes*.

Tancat de Joan [djuan]⁴⁴

Vora l'Espino

Tancadet de l'Auelo Joan [djuan]

Al mas de Tòfol

Casa del Tio Joan [djuan]

La de més cap al poble de les tres del carrós gran de la Ribagrossa

Bancals de l'Auelo Joanet [djuanét]

A la foia del Mas de Salvador

Artiga de Joanet [djuanét]

⁴³ Caseta de Batiste (*Benassal, Benifallim, Benigànim*), Caseta de Batiste el Coixo (*Sueca*), Pla de Batiste (*l'Atzúbia*), els Batistes (*la Romana*), Alcavó de Batistet el Ninyo (*l'Olleria*), Mas de Batistet (*les Coves de Vinromà*), Maset de Batistet (*Borriol*), Clot de Batistot (*Alginet*).

⁴⁴ Pendent d'una correcció de símbols fonètics, dj com la palatal sonora africada.

CART. Vis. 1:25.000 Artiga de Joanet

Antic conreu voltat de paret serrada al capdamunt de les Navaes, zona nord.
És veïna de l'Artiga Rodà

Caseta de Joanet

Caseta de pedra seca, als quadrons de Joanet, entre el mas Vell i el Pla.

Quadrons de Joanet

Pugen des de la pista del Mas de Salvador cap a la falda de les Pedrisses, foto.

Pastador de Joanet [djuanét]

Casetó que alberga el forn, al mas de Celades, vora la pista i el tancat del Mas de Celades.

Casa de Joan-1 [djuan]

Al mas de Toni

Casa de Joan-2 [djuan]

Una de les tres cases del mas de Monfort de Dalt. Abans era la casa de Vito, que va comprar el mas de Navarro.

Cova de Joan [djuan]

CART. Vis. 1:25.000 Cova Joan

Una arrimança, amb una mica de paret, per a guardar ganao. Baix de l'artiga del Boiro

Bancal de Juanica [dj]

A la Foia del Mas de Sanjuan

Caseta de Juanica [dj]

A la Foia del Mas de Mossén Juan

Artiga de Domingo Juanica [x]

Prop del Fontanal.

Casa de Domingo de Juanica[x]

Carrer Sense Cap, 15.

Coveta de Juanico /kobétaxwaníko/

CART. Vis. 1:25.000 Coveta de Juanico

Entre la solana del Mas de Baix i les Casetes de Crissència.

Bancalets de Juanillo [x]

Coveta de Juanito [x]

A llevant de les Casetes de Cressència. Potser Clemente es confonia amb la de Juanico.

Freginal de Juanito[x]

Maset de Juanito [x]

Dins la finca de Joan de Bailes. Juanito, fill de Joan (curiós). Al mas de Celades.

Caseta de Juanito [x]

Caseta de pedra seca vora la d'Arnau i Joan de Xulla.

Casa de Joan TU [djuan]

Carrer Mossén Falcó, 9.

Casa de Juan TU Tenda de Carmeleta

Plaça del Dau, 4.

Casa de Juan José [xwanxosé] **TU**

Vora el carreró de l'Ereta, (oest) al carrer de la Font de Dalt. Raval de Loreto.

Casa de la Tia Juana **TU**

Carrer Malcuinat.

Corralets de Juana **TU**

Raval de Sant Roc.

JOAQUÍN [xwakín]

Xopar de Joaquin

Vora els bancals del Pas del Mas de Celades

Foia del Tio Joaquin

A la foia del Mas de Salvador

Caseta de Ximo

Mas de la Lloma. Casa menuda d'un home fugit de la guerra que provenia del mas de les Vaques, al Puerto. S'hi va instal·lar marge mitger del Mas de la Lloma. Actualment les gavneres tapen l'entrada del mas.

Casa de Joaquin de Ximo **TU**

Raval de Loreto, 26. Resulta ben curiós la conformació d'aquest nom de casa amb Joaquin i el seu hipocorístic

Casa de Joaquin de Ximo **TU**

Raval de Loreto, 3.

JORDANES⁴⁵

Potser un dels noms adient a les fonts per la seua tradició bíblica, més que no pas com una feminització del cognom Jordà⁴⁶. A banda dels pobles esmentats *infra*, també al veí Xodos trobem un ullal de la Jordana i una partida coneguda com la Jordana. A Mosquerola també hi és, *la Jordana*.

les Jordanes-1

CART. Vis. 1:25.000 les Jordanes

Partida a ambdós marges del Rivet, ja prop del Forcall.

Ullals de les Jordanes

CART. Vis. 1:25.000 Ullals de les Jordanes

Al rivet de Vistabella o riu de Foia d'Ores, prop de la foieta Plana. 'Brote l'aigua com si fore... Brote el mar...amb força'. Ens en fa una descripció Viciano-2009, p.94

En la vora esquerra del barranc de Foia d'Ores, no massa lluny del Forcall o confluència amb el Montlleó, estan els ullals de les Jordanes. N'hi ha un elevat i uns altres situats contra el mateix llit del barranc. El situat a major altura forma un regall cobert de molsa seca. Són impenetrables. Lògicament són els segons els que brollen més temps. Els coneixedors d'aquells llocs, deshabitats completament en l'actualitat, els relacionen amb el Quinyó i asseguren que s'activen quan la bassa està negada. Com una confirmació del que diuen, conten que una vegada van eixir garbes de blat arrossegades des del pla de Vistabella.

Aquesta mateixa contalla vam sentir de llavis de Modesto de la Carbonella, tot parlant del llunyà ullal del Gorg, situat al terme d'Atzeneta. En aquell cas la garba era d'espelta, tipus de gramínia que viu entollada en l'aigua.

Les pluges de març de 2015 van tornar a moure aquestos i altres ullals de Vistabella. Dins el blog "Cavitats subterrànies"⁴⁷ ens descriuen el fet d'aquests dies. La foto també pertany a l'esmentat blog.

-ULLALS DE LES JORDANES:
Expulsa mucha agua. A nuestro parecer la más bella de las visitadas estos días. Se localizan cinco salidas importantes y dos más discretas. Hay una salida de agua, denominada por nosotros

⁴⁵ Barranc de la Font Jordana (*Agullent, les Useres*), Font Jordana (*Agullent, l'Alcora, Alzira, Simat de la Valldigna, Vallibona, Xàtiva*), la Primera Jordana, la Segona Jordana (*Agres*), Vil·la Jordana (*Sorita*). També la trobem a *Andilla*, fuente de la Jordana.

⁴⁶ "Nom aplicat a fonts i aigües per al·lusió al bateig de Jesús en el riu Jordà." OnCat IV, 476.

⁴⁷ <http://cavitats-subterrànies.blogspot.com.es/2015/04/surgencias-en-actividad.html>

nº1, que expulsa mucha agua, aproximadamente un 60% del total del agua evacuada por estas surgencias. El caudal de estas 5 salidas de agua es similar al de ELS ULLALS de la caseta de Laçaro. Es posible que ambas surgencias vengan del Quinyó y que les quedaran pocas horas para cesar su actividad. Si contrastamos esta información con la descrita en "Notas para una hidrología de Penyagolosa" todo va encajando.

les Jordanes

Ullalet, cocó que reté una mica d'aigua naixenta, a les Navades i qe dóna nom al paratge o racó.

les Jordanes

CART. Vis. 1:25.000 les Jordanes

Racó al capdamunt del barranquet del Maset, al nord-est de les Navades.

JORGE

Masia de Jorge

Mas de Forques

CART. PLANI Mª de Jorge CAD Mª de Jorge CART. Vis. 1:25.000 Mas de Forques

Veí del mas de Gerónimo. L'error cartogràfic prové de la similitud fònica (davant el desconeixement de la velar castellana) i gràfica (Jorge/Forques)

Casa de Jorge

A les Ventes, la casa nova, entre Gorreta i el 30-10 (foto)

JOSEP

Tret del cas de Josep del Collao, la resta d'exemples, també aquells que apareixen en les entrades corresponents a l'especificatiu, responen a José [kosé] i [xosé] o als hipocorístics Pep i Pepe. A les Visures, però, sí que ens van aparèixer diversos exemples de Josep, sense cap José, com ara:

1555- Josep Peris.

1597- Joseph Periz.

1634- Josep d'Aragon, Joseph Sales.

1658- Joseph d'Aragon, Joseph Prats.

1687- Joseph d'Aragon, Joseph Palatzí, Joseph Prats, Joseph Tàrrega.

1715- Joseph Clèrich, Joseph Falcó, Joseph Làzaro, Joseph Prats, Joseph Tena.

1759- Josep Clèrich, Joseph Climent, Josep Edo, Joseph Edo, Josep Joaquin Polo, Joseph Garcia de la Torre, Joseph Gual, Joseph Monferrer, Joseph Nebot, Joseph Prats, Joseph Salvador.

Pinar de José [kosé] i [xosé]

Al capdamunt del barranc del Rabosero

Mas de Pep *Mas de Monfort de Baix*

CART. PLANI Masía de Monfort de Arriba, Pajares CAD Mª de Monfort de Arriba IGC592-1949 Mª de Monfort (Caserio) M592-1993 Masía de Monfort 592-25000 Mas de Monfort-II Vis. 1:25.000 Mas de Pep

Hi havia tres veïns. Les cases de Juan –abans de Vito-, d'Eduardo i d'Amadeo, on hi viuen els informadors. Encara hi fan el pa. Una de les cases és, actualment, de l'amic i escriptor Martí Domínguez. Emiliana, actual masovera, prefereix que no parlem de mas de Pep sinó de Monfort de Baix.

La confusió de 'Monfort de Arriba' que apareix en algun dels mapes ve donada per la percepció errònia que ja expressàvem a 'dalt-baix'. Tal i com apreciem en la fotografia el mas de Pep, millor Monfort de Baix, es troba a una altitud major que el de Dalt, el qual pren el nom per la seua situació més meridional en el Pla Amunt, per tant, més amunt en el Pla..

Serrades del Mas de Pep *serrades del Mas de Monfort de Baix*

Servera del Mas de Pep *servera del Mas de Monfort de Baix*

Casa d'Emiliana del Mas de Pep **TU**

Carrer Mossén Falcó. En la foto trobem Emiliana al mas de Monfort de Baix.

Pou de Pepet

Se situa a la vallussera però no vam rebre la informació de cap dels tres informadors d'aquesta zona.

Artiga de Manolo Pepet

A les Solanes, davall del collet dels Pinarets

Carrer de Jose Antonio **TU** *Carrer del Forn Vell*

Nom del falangista que va perdurar retolat durant el franquisme.

Casa del Tio Pepe **TU**

Carrer Malcuinat, 15(17)

JULIO-A

Tancat de Júlia

Al mas de la Lloma. Baix del corral

Tancat de la Tia Júlia

Al mas de la Lloma.

Raconada de Júlio /x/

Als Bustals, dins les Raconades, vora el pas de Mosquerola

Casa de Júlio

Situada a la nova 'urbanització' del tossal de les Forques

JULIÀ-NA

Mas de Julià

CART. Vis. 1:25.000 Mas de Julià CMA Masía de (ilegible) 592 (4-2)

Prop de l'Aigua Lavall, damunt el barranc de l'Algepsar.

Casa de Juliana [x]

Una de les 12 cases del mas de Capote. Casa separada a llevant

Casa de Julian [x]

Al mas de Cabedo

Caseta de Julian [x]

Baix del tancat dels Conills, al mas de Mançanares, vora la carretera, amb una mena de bòveda sembla una cisterna. No és de pedra seca

Garatge del Tio Julian [x] **TU**

Al carrer de Loreto o de la Font de Dalt davant dels pisos del carrer de la Font. Raval de Loreto, 16.

JUNQUERA (V. Fitotoponímia)**Toll de la Junquera**

Davall les roques de la Pinyalossa, al barranc de les Climentes

Dins les Visures trobàvem dos juncars diferenciats; un per la Xaparra

1634 ans de arribar al barranquet del Juncar 213 **1658** ans de arribar al barranquet del Juncar 58v **1687** ans de arribar al barranquet del Juncar 79v **1759** més avall, a la punta del Juncar 55

i l'altre prop de Marcén, al Penyagolosa.

1615 y dit camí passa per lo Juncar 121v **1634** camí passa per lo Juncar y va la volta de Peñagolosa 207 **1658** dit camí pasa per lo Juncar 52 **1687** dit camí pasa per lo Juncar y va la volta de Peniagolosa 74v **1715** passa per lo Juncar y va la volta de Peñagolosa 138v **1759** camí passa per lo Juncar 40.

JUST

Antropònim que encara manté la forma i fonètica autòctones. Aquest nom, sovint, ha patit la grafia CH, ensordiment de l'apitxat en l'escriptura, omplint de cognoms Chust l'antroponímia actual de moltes comarques, com també Chuliá per Julià. L'article personal ens parla de la seua antigor, de fet, al cens de 1510⁴⁸ apareix Miquel Just.

Foia d'en Just

CART. Vis. 1:25.000 Foietta d'en Just

Triangle tancat de paret vora el carreró del Mas de Gual, al Mançanar.

⁴⁸ Valldecabres, 2002.

L

LANDELINO

Casa d'Andelino

Al mas de Toni

Maset d'Andelino

Casa nova al nord del mas de Toni. Teulada rogenca pintada. És interessant la diferenciació entre 'casa', unitat familiar d'un mas, i 'maset', aïllat i nou, en aquest cas.

Casa d'Andelino TU

Entre el carrer sense Cap i el de Mossén Falcó

LAPUENTA

Cognom o renom d'un dels paredadors més coneguts, la qual cosa explica les diverses casetes que porten el seu nom. No trobem aquest antropònim al llistat de transhumants aragonesos que ens ofereix Castán-2002. Lapuente ens apareix com a cognom d'Aragó i Lapuenta en seria un derivat. Puente apareix com a topònim a l'Aragó: Puente Plana, Puente Peñuela, Puente Tres. A l'Endize no apareix *puente* com a vocable aragonés.

Amb tot, Lapuente ja està expressant un femení, com era normal en aragonés i fins i tot en català antic, encara que el parlant interprete 'puente' com a masculí, i fa una analogia morfològica amb l'article '**la-puerta**', fent-ne una reduplicació del gènere; la mateixa analogia que fem amb 'febre' o 'llebra' per febre i llebre.⁴⁹ Cal afegir, a més, que pensem que aquest antropònim explica un altre masculinitzat, el Puento que veiem a l'entrada PUENTO.

Bancals de Ramon de Lapuerta

Dalt de la font de la Randera

Caseta de Ramon de Lapuerta-1

Vora el camí de Culla, prop de la fonteta d'Anton.

Caseta de Ramon de Lapuerta-2

⁴⁹ Observació que devem a la dialectòloga Àngela Buj.

Una de les dues casetes del tossal de Ramon Lapuenta

Caseta de Ramon de Lapuenta-3

L'altra caseta del tossal de Ramon Lapuenta

Pouet de Ramon (de) Lapuenta

CART. Vis. 1:25.000 Pouet de Ramon Lapuenta

Al Tossal homònim, heretat del tossal del Mas de l'Hostal.

El Tossal de Ramon Lapuenta

Una altra heretat d'aquest conegut paredador, situada al tossal del Mas de l'Hostal. Conté dues casetes i un pouet.

LÀSSARO [lásaro], [lazéro], [laséro]

Làzaro és cognom recollit ja a les Visures del XVIII, equivalent als nostres Llàcer, Llätzer i Llatser.

1715 Y en la heretat que antes ere de Baltazar Safont y huy de Joseph Làzaro 131

1759 heretat que antes hera de Baltazar Safont, después de Joseph Làzaro, después de Mn. March Albert y huy de la viuda de Baltazar Safont 26

Lázaro apareix com un dels cognoms dels transhumants aragonesos en Castan-2002, 28. Hem de considerar, doncs, que es puga tractar d'un aragonés assentat al nostre terme.

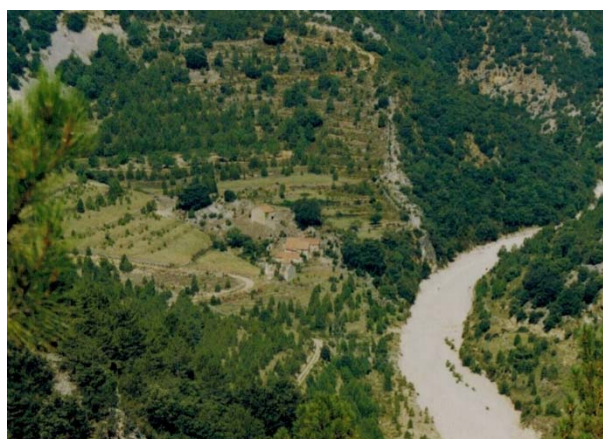
L'hem sentit com a exdrúixola [lásaro] i com a plana, [lazéro] i [laséro]. La tendència a canviar l'accent de les esdrúixoles, com a l'Aragó, es produeix sovint.

la Caseta de Làssaro

CART. PLANI Más de Lázaro CAD Mas de Lázaro 569-25000 Masía de Peñablanca Vis. 1:25.000 la Caseta de Làssaro

És un mas situat al nord del terme, vora el riu Montlleó, prop de l'enforcall del barranc de l'Avellanar amb el riu. 6 veïns. Només n'ha conegut un. L'informant afirma que hi eren 6 veïns però només en recorda un, Herminio Roi. El mas fou abandonat cap als anys vuitanta del segle passat. S'hi veuen tres cases i unes bones carrasques. Hi ha molt de boix. Era quadrada i enllossada. Hi ha dos 'canastos' pel matxo.

Bancals de la Caseta Lasero

Entre la pista que davalla i la casa. Veiem a la fotografia com l'abandonament dels bancals comporten l'augment de l'espai forestal.

En l'entrevista vam poder recollir Lasero, amb accentuació plana aragonesa.

Camí de la Caseta de Làssaro

CART. PLANI C° de la Masia de Lazaro CAD C° de la Masia de Lazaro 569-1931 Camino de Lázaro

Partia del camí de Vilafranca fins al mas. Avui hi ha una pista que mou des del cap de les Saleres.

Ullals de la Caseta Lasero

CART. Vis. 1:25.000 Ullal de Baix, Ullal de la Servera

'Tiren amb tanta força l'aigua que giren la del Montlleó'. Es tracta de dos ullals provinents de les aigües entollades al Quinyó: l'ullal de Baix, vora el riu, i el de la Servera, més amunt, darrere del mas. Viciano-2009 ens fa una descripció i ens explica l'origen:

Sobre la relació existent entre la bassa del Quinyó i els Ullals, no creiem que hi haja cap dupte. S'activen quan aquella està negada; sembla que no tinga cap altre punt de possible procedència i són el més propers al Quinyó. Situats en la vora dreta del riu de Montlleó, prop de la convergència d'aquest amb el barranc de l'Avellanar, contra la caseta de Làssaro, són sis eixides d'aigua (cinc contra el riu i l'altra a major altura).

Quan la bassa ja està seca encara mantenen la seva activitat un parell de dies més, segons testimoni d'un masover. Segons la mateixa font informativa l'aigua ix a pressió i primer entra en activitar el més gran, mentre que l'últim és el més menut, situat a nivell inferior, que brolla entre unes mates de boix. Aquest és el primer en llançar aigua clara, mentre ix enterbolida per la terra la dels restants. El situat a major altura, o de la Cervera, no s'activa sempre. Les aigües d'aquest apleguen al riu per un regall entre ribassos.

De totes maneres, els Ullals no entren en activitat sovint. Són impenetrables, almenys sense un treball previ de desobstrucció, i el més important aprofundeix en la roca en direcció aproximadament sud-oest. Entre els engolidors i els ullals hi ha un desnivell superior als 300 metres.

Uns 250 metres riu avall està l'altra surgència de molta menor importància, que s'activa

conjuntament amb els altres ullals. Viciano (2009, 1994)

Podeu eixamplar-ne la informació visual a:

<http://imatgies.blogspot.com.es/2015/03/de-la-penilla-la-mar-aigues-del-riu-de.html>

LEANDRO

Una vegada més ens apareix la forma castellana o aragonesa. Front al nostre Leandre, des de fa segles els valencians adopten aquestes formes. En el nom de casa, al poble, vam saber que provenien de Villahermosa.

Mas de Leandro

CART. PLANI Mª de Leandro, Pajar CAD
Masia de Leandro (Pajar) 569-1931
Masía 569-25000 Masía del Leandro ICV
Mas de Leandro 1187 569 (3-4) Vis.
1:25.000 Mas de Leandro

Aquest mas el trobem a llevant de la petita carena que separa el Pla de la caiguda cap al Montlleó, conformada per la lloma del Mas de la Cambra i els tossals del Mas de Leandro i Mas de Folc, ja en el Bovalar. Dalt del mas de Rosca.

Baix del Mas de Leandro Vg **BAIX DE**

Paratge situat baix del mas i migdia de l'Artiga del Soldao

Pou del Mas de Leandro

CART. Vis. 1:25.000 Pou del Mas de Leandro

Preciositat ampla i fonda al racó del mas. Hi bevien els del mas de Leandro i els el mas de Folc. Hi aplegaven dos caminets

Camí del Pou al Mas de Leandro

Camí que discorre paral·lel a l'assagador del Bovalar.

Racó del Mas de Leandro

CART. Vis. 1:25.000 Racó del Mas de Leandro

Al capdamunt de la pista del Gat. Aquest racó es conforma entre el tossal del Mas de Folc i el tossal del Mas de Leandro

Tossal del Mas de Leandro

CART. Vis. 1:25.000 Tossal del Mas de Leandro 1301

Hi trobem les serrades de la Cambra, i pel seu vessant nord-est trobem el pinar i el cantalar del Mas de la Cambra i la pista que davalla cap a l'Estrella.

Casa de Ramon de Leandro TU

Carrer de Mossén Falcó, 17. Prové de Villahermosa.

LEON

Leon ens apareix com un llinatge aragonés d'aquells pastors transhumants (Castán-2002).

Cingla de Leon *Cingla del Mas de Gil*

Baix la roca del Migdia, a ponent del mas de Gil. Leon Tena va cursar lletres a Culla, segons que ens explicava l'informant. Encara hi viu.

LEONCIO [leónsjo]

Casa de Leóncio *Casa d'Avelina de la Casa Nova*

LEÓNIDA [leonída]

Amb pronunciació plana, com sol esdevindre's amb la majoria de mots esdrúixols, se'ns mostra aquest antropònim castellano-aragonés que al santoral català coneix cinc sants en el masculí Leònides i presenta Leonil·la com l'única forma femenina.

Bancal de Leonida

Dins els Bancals del Poble. Entre la Rambla i la senda de Sant Joan

LEONOR

Dues concurrències per aquest nom femení, una verge i una màrtir, al santoral català.

Collet de Leonor

CART. Vis. 1:25.000 Collet de Leonor

Baix de la penya Folc, es troba voltat pel Montlleó a l'altura del molí dels Ullals. Pel seu aiguavessant nord discorre el camí que davalla fins el molí, situat al marge esquerre del riu, ja en Mosquerola.

LLANÇOLA

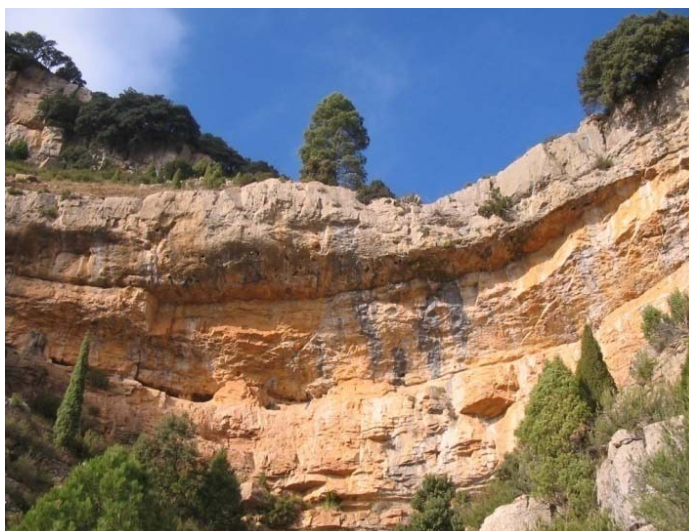
Cognom viu en diverses comarques del domini. Moll-87, 294:

Llansola. Del substantiu *llençola*, 'drap emprat per a la collita de les olives'.

Actualment, a Atzeneta hom parla de 'mantes'

El cognom, encara amb la forma Llançola ens apareix a la visura del 1555 i passa a Llansola al 1597. Recordem, però, que les vacil·lacions gràfiques eren habituals, fins i tot din el mateix text.

1555 E de allí entra als baxis d'en Llançola **1597** Als baxis de l'Abeurador d'en Llansola

Cova de la Llançola *Cova del Mas Nou*

CART. Vis. 1:25.000 Cova del Mas Nou

La més coneguda com a cova del Mas Nou –foto- es troba dins el barranc de l'Aigua i més avall, vora la pista i antic camí de Culla trobem una font que, segurament, es correspondria amb els baxis d'en Llançola que trobem a les Visures.

LLARG-A

Adjectiu qualitatiu oposat a curt-a i que es complementa sovint amb topònims antitètics: collet Llarg, collet Curt; puntal Llarg, puntal Curt...

Collet Llarg CU

Es troba voltat pel Montlleó, una mica al nord de la Suterranya. Tot i pertànyer al terme veí, el Montlleó i les seues voltes el fa ben nostre. Hi trobem també els dentells del Collet Llarg (foto). No apareix al recull de Ferrando/Roca-2006

Collet Llarg

CART. Vis. 1:25.000 Collet Llarg

Davalla des de l'alvenc del Puntal, a la lloma de Benafigos, cap al riu dels Molins. Hi trobem també les Aiguadores.

Caseta del Collet Llarg

Caseta de monte que empraven els carboners quan aquest racó davall el puntal de la Lloma s'emprava per fer carboneres.

Ombria del Collet Llarg Solana de l'Aiguadora

Entre l'Aiguadora i la Roca parda, a la Vallussera

Bançal Llarg

A la foia de l'Aigua Lavall

Puntal Llarg BS

CART. ICV Puntal Llarg 569 (4-4) Vis. 1:25.000 Puntal Llarg

Un dels espais tancat per les voltes del Montlleó, proper al Focino, que veiem en la fotografia al fons a l'esquerra. S'endaua amb el puntal Curt del nostre terme. (V. puntal Curt)

Puntal Llarg CU *el Puntal*

CART. ICV el Puntal 569 (4-4)

Guaita sobre el Montlleó i la Granja, des del terme de Culla però no el recull així Ferrando-Roca 2006, que parlen d'un altre, distant d'aquest.

Artiga Llarga

CART. Vis. 1:25.000 Artiga Llarga

Entre el pinar Sàlvia i la corralissa de la Solaneta, a l'Albagés.

Llastra Llarga

CART. Vis. 1:25.000 Llastra Llarga

'4 jornals per llaurar-la'. Baix del Pinar, a l'Albagés de Dalt. Per la seua proximitat, tot i que les definicions apareixen a Genèrics, convé destacar la diferència entre 'artiga', que ens parla de l'acció de transformar bosc en terra de conreu, i 'llastra' més aviat referida a la forma llargassada i estreta, d'on podem deduir el caràcter redundat o tautològic d'aquesta *llastra Llarga*.

Pou de la Llarga

CART. Vis. 1:25.000 Pou de la Llarga

Baix del Rotxero, entre el Rebollar i la pista que ens acosta al Collado. Són dos pous separats unes passes. Es tracta d'un dels abeuradors de raberes.

Fixem-nos que en aquest topònim l'especificatiu respon més a un antropònim, possible malnom d'alguna dona alta.

Bancals del Pou de la Llarga

Bancals disposats entre la pista del Boi i el bancal de Gual, vora el quadro de Pessetes. (foto)

Pas del Pou de la Llarga Pas del Rotxero

CART. PLANI Paso de la Llarga (2) CAD Paso de la Llarga (2)

Aquest pas coincideix un tram amb la Pista del Boi que entra cap al Collado. Després continua per damunt del Rotxero i el tossal d'Esclaramunda.

LLASTRA (V. Genèrics)

La Llastra

CART. Vis. 1:25.000 la Llastra

Dalt de la pista de l'Atzevar, abans del barranc dels Espinals

Les Llastres-1

CART. Vis. 1:25.000 les Llastres

Llargs bancals que s'estenen per un ample tram de l'ombria

del Mas de Monçó. Es troben repartides, de dalt cap a la fonteta del Hornillo, en quatre propietaris. Un total de 12 jornals de terra on es sembrava blat, panís i avena.

1597 a les llastres de Jaume Monferrer trobaren quatre fites 81 **1615** a les llastres de Jaume Monferrer 120 **1634** Y quant foren a la llastra de Miquel Joan, a la vora de la Lloma **1658** llastra de Miquel Joan y huy de dit Monferrer 50 **1687** a la llastra de Miquel Joan y huy de dit Monferrer 72 **1715** quant foren a la llastra de Miquel Joan, y después del dit Monferrer 134 **1759** quant foren a la llastra de Miguel Juan, y después de dit Monferrer 33 a la última llastra de la Lloma 33

Bassa de la Llastra

Bassa del Tio Pedro

A les llastres de Pedro, al mas de Monçó.

Pouet de les Llastres

Pou del Tio Pedro

CART. Vis. 1:25.000 Pouet de les Llastres

A les llastres de Pedro, al mas de Monçó.

Les Llastres-2

CART. Vis. 1:25.000 les Llastres

Mas de la Lloma. Voltat de paret i situades al nord-oest del Mas de la Lloma

Les Llastres-3

CART. Vis. 1:25.000 les Llastres

Al mas de la Serra, entre aquest i el mas del Boiro. En la fotografia se situa damunt les restes del mas, voltat per una paret serrada. A banda del seu tret de bancals allargassats i estrets, destaca la pobresa del terreny , possiblement per trobar lloses de pedra on no es pot conrear (fifers) tot recordant el sentit antic del mot 'llastra'.

La Llastreta

Baix de la pista de la Vallussera, dins la Xaparra. Al mapa es dibuixa un llarg bancal.

LLAVAR

Gran part del valencià diferencia 'llavar', per a fer la bugada, i 'rentar', aclarir la bugada després d'ensabonada o, també, per a la higiene personal "rentar-se els peus, la cara, les mans.." Per a les variants de 'llavador-safareig- llavaner i rentador" veieu <http://goo.gl/x8Z7gT>

El Llavador

Llavador de l'Ombria

CART. PLANI Lavadero Mayor CAD Lavadero Mayor

Dalt del Càmping. Rep ñ'aigua de la font de l'Ombria, al nord-oest de Vistabella.

Font del Llavador*Font de l'Ombria*

CART. Vis.
1:25.000 Font de
l'Ombria

Baix del Castell,
en la Costera.

Els Llavadors*Llavadors de la Font de Baix*

CART. PLANI Lavadero CAD Lavadero

Llavadors a migdia del poble. Rep l'aigua de la font de Baix

Bassa de Llavar //labá/

Al mig del bancal de les Basses, al mas de Salvador.

LLEBRE (V. Zootoponímia)**Pradets de la Llebre**

CART. Vis. 1:25.000 Pradets
de la Llebre

Vora l'assegador d'Entre
Termes, entre el masets
de la Banyadera i el mas
de Sanahüja, ja de
Xodos.

LLIDONERA (V. Fitotoponímia)**Barranc de la Llidonera**

CART. Vis. 1:25.000 Bc. de la Llidonera

Del pla del Puntal, a la llima de Benafigos, al
Rivet.

LLOMA (V. Genèrics)

Tot i que són moltes més les llomes que ens
apareixen al terme de Vistabella, en el mapa
adjunt podem trobar els diferents topònims que
tenen llima com a especificatiu i la llima a la
qual fan referència.

- 1- La Llima (Bovalar)
- 2- Les Llometes (el Tossal)

- 3- Lloma de Benafigos
- 4- La Lloma (els Bustals)
- 5- Lloma del Mas de Monçó
- 6- La Llometa (l'Albagés)
- 7- Lloma del Mas de Mor
- 8- Lloma del Mas de les Xiquetes

la Lloma-1

CART. PLANI Sirer ^ CAD Sirer ^ 569-25000 Sirer 1165 Vis. 1:25.000 la Lloma 1162

Veient el mapa 1:10.000, caldria considerar aquesta des de l'Ombria del Bovalar fins el Mas de Padilla.

Les Llometes-2

CART. Vis. 1:25.000 les Llometes

Paratge nord de la pista d'entrada al mas del Tossal. Des del Miramar fins el cap d'amunt

Barranquet de les Llometes

Corre paral·lel a la pista que entra al mas del Tossal.

Capdamunt de les Llometes

Les Selletes

També li diuen 'les selletes'. Potser, però, que les Selletes siga l'espai entre aquest Capdamunt i l'Escala

la Lloma-3 Lloma de Benafigos

la Lloma

Damunt la Solana de l'Aigua Lavall, vora les Roques de les Sorribes. Es tracta d'un apèndix de la Lloma de Benafigos.

La Bassa de la Lloma

CART. PLANI Basa de la Lloma CAD Basa de la Lloma M2 CMA Bassa de la Lloma 592 (4-2)

Partida compartida amb el terme de Benafigos, a la Lloma.

la Lloma-4

CART. ICV la Lloma 592 (3-1) Vis. 1:25.000 la Lloma 1238

Amplíssima elevació emmarcada pel Pla i el camí Real, als Bustals.

Bancals de la Lloma

Voltats de paret ocupen el capoll de la Lloma. Hi trobem la caseta, el pou, el bassot i les setes de card..

Caseta de la Lloma

Caseta de Basílio molt ampla situada prop del ample o creu dels carrerons Ample i Matissa.

Mas de la Lloma

CART. PLANI Mas de la Loma,
Pajar CAD Mas de la Coma
IGC592-1949 Mas de la Loma
M592-1993 Mas de la Loma 592-
25000 Mas de la Lloma-II CMA Mas
de La Loma 592 (3-1) ICV Mas de
la Lloma 1212 592 (3-1) Vis.
1:25.000 Mas de la Lloma

Camí del Mas de la Lloma a Vistabella

Continuació del carreró del mas de la Lloma, al seu pas per les Pujades del Pou i el Coscollar del Mas de Celades. Es troba empedrat

Bassa del Mas de la Lloma

CART. Vis. 1:25.000 la Bassa

Mas de la Lloma. Dóna nom a un bancal i i es troba prop de les Ribassades

Carrascal del Mas de la Lloma

Veí del mas homònim i del tancat de Paco el Sastre. Conté unes gateres⁵⁰ per on passaven les ovelles. També diverses porteres, alguna de recent realització

Carreró del Mas de la Lloma

Mas de la Lloma. Corre entre parets des del mas cap a la Lloma. Servia a molts masos de més amunt de camí a Vistabella

Corral del Mas de la Lloma

Hi ha ras i cobert

Pati del Mas de la Lloma

Mas de la Lloma. Pati ample situat tancat entre parets i que s'endinsa cap al mas des del carreró - continuació del de la Matissa- que el separa de la serrada

⁵⁰ Gatera és el nom que rep cadascun dels petits passos que tenen les parets serrades.

Nova

Pou del Mas de la Lloma

Replega les aigües de dalt a través d'una séquia. També hi ha roca excavada com el del mas de Gascó

Prat del Mas de la Lloma

Mas de la Lloma. Voltat de paret, vora el pati

Pas de la Lloma Carreró de les Solanes

CART. PLANI Colada de la Lloma (Roig), Azagador de la Lloma CAD Azagador de la Lloma
Vis. 1:25.000 Carreró de les Solanes

Mou del pas Real de Mosquerola i va cap amunt de la Lloma i volta fins la costera del Mas de Toni. Es correspon amb el que el nostre informador, Ximo de la Solaneta, havia batejat com a carreró de les Solanes.

Portera de la Lloma

Entrada a les heretats del mas de la Lloma. Les tres porteres -Lloma, Ribasades i Clot- parteixen del punt on s'ajunta el carreró del mas als bancals de la Lloma

Pou de la Lloma

CART. Vis. 1:25.000 Pou de la Lloma

Pou situat vora les Porteres, dalt de les Raconades, no lluny del mas de la Lloma.

Bancalets de la Lloma-5

A migdia de la lloma del Mas de Monçó

Bassa de la Lloma

En entrar al ramal darrer de la pista que aplega al mas de Monçó

la Llometà-6

CART. Vis. 1:25.000 la Llometà

Entre l'artiga Llarga i el Tossalet, a l'Albagés de Dalt.

Capoll de la Lloma-7

Cim de la lloma del Mas de Mor, d'on mou la pista del Corral d'Aragon.

Bancalets de la Lloma-8

Nord de la *lloma del Mas de les Xiquetes*, dalt del bancal Gran de José Lluïsa

Roques de la Lloma

Roques que hi ha damunt la solaneta del Mas de les Xiquetes. Corrent per la vessant de llevant de la lloma del Mas de les Xiquetes fins aplegar a la finca de Benages Vell. Damunt del carrascalet del Mas de les Xiquetes

Casa d'Amadeo del Mas de la Lloma TU

L'auelo Vicent de la Ribagrossa en va ser propietari i la va vendre a Amadeo i ara és de la filla de Toni Pataquera. Hi trobem 'el santet', capelleta amb la Marededéu del Roser. Carrer Roser, 3.

Casa d'Antolina del Mas de la Lloma TU

Carrer Sense Cap, 12.

Casa d'Antònia del Mas de la Lloma TU

Carrer de Sant Roc, 19.

LLONGANISSA

Comparació formal amb l'embotit allargassat i prim. L'element 'llong' per a llarg el trobem també al cognom Vilallonga i en 'llongo', panet. Aquest mateix panet esdevé 'llonguet' a Mallorca. Curiosament, a Almassora, on no coneixen llongo com a panet, fan un pastís amb confitura de moniato, allargassat, diferent en la forma de la mona, redona, de la mateixa pasta.

la Llonganissa

CART. Vis. 1:25.000 la Llonganissa

Parcel·la allargada veïna del mas de Farsa. En la fotografia veiem com s'estira des del mas cap al Pla.

la Llonganissa

Bancal llarguerut als bancals del Fontanal.

LLOP (V. Zootoponímia)**Portera del Llop**

CART. ICV la Portera del Llop (50908) 592 (2-2) Vis. 1:25.000 Portera del Llop 1457

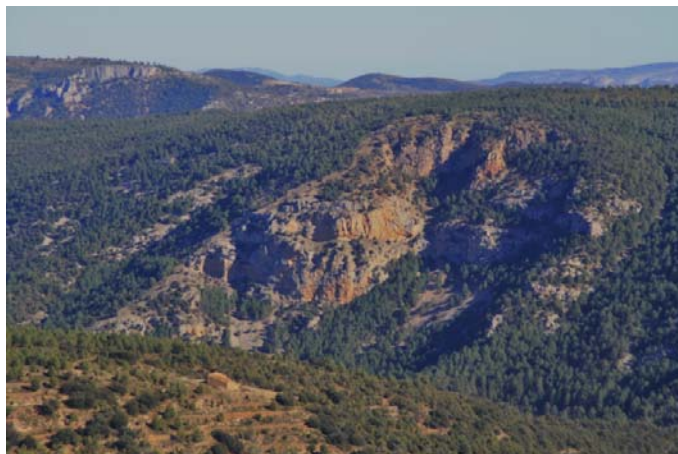
Portera i indret del Mançanar situada a la sella que hi ha entre el Rebollar i el Rodesnal.

Pista de la Portera del Llop

Mou del Planàs i aplega a la pista del Puerto després de creuar el Rodesnal i el Robollar.

Roca del Llop /rròka llóP/

CART. Vis. 1:25.000 Roca del Llop
A l'aiguavessant de la lloma de Benafigos que guaita sobre el cingle de Clèric. Roca veïna de la Pena-roja. En la fotografia la roca blanca de la dreta de la Pena-roja.

Tossal del Llop *Tossal de la Xaparra*

CART. PLANI El Lobo M.3º CAD
 El Lobo M.3 IGC592-1949 El Lobo
 1156 592-25000 El Lobo 1153-II
 ICV Tossal del Llop 1152 592 (4-
 2Vis. 1:25.000 Tossal de Llop
 1183

Tossal que forma part de la serra de la Nevera i, com aquesta, separa els termes d'Atzeneta i Vistabella.

Cantal del Llop

CART. 592-25000-II Cantal del Llop

Aquesta denominació desconeguda pels informadors, apareix al 1:25000 II situat al tossal del Llop, vessant nord, mentre el Tossal apareix retolat com "El lobo".

les Llobateres-1

CART. Vis. 1:25.000 les Llobateres

En l'aiguavessant de ponent de la lloma de Benafigos. Dalt trobem el Cevellop, també zootopònim.

Barranc de les Llobateres

CART. Vis. 1:25.000 Bc. de les Llobateres

Barranquissó que des de les Llobateres aboca al riu dels Molins, no lluny d'on ho fa el barranc Negre.

les Llobateres-2

CART. ICV les Llobateres 592 (4-1) Vis. 1:25.000 les Llobateres

Entre l'ombria del Puntal i el barranc de la Llidonera. Aquestes Llobateres les trobem també a la lloma de Benafigos; aquesta vegada, però, en l'aiguavessant nord.

Cingle Lobo

CART. Vis. 1:25.000 Cingle del Lobo

Enorme cingle que s'allarga des de l'ombria Alta fins el capdamunt de la Fontana. Té nombrosos accidents que caldria esbrinar.

La seua ubicació, vora el Montlleó, prop de la Estrella, ens feia pensar en un préstec del veí Aragó (recordem que ací trobem les Higüeles, la

Calleja, la Penya la Veja...).

Cal considerar també el fet que es tracta d'un preciós mirador, proper a la roca de la Bandera, que ha pogut ser emprat per *el Lobo*, el capità de la Guàrdia Civil Maximino Lobo Navascués, temut tant pel maquis com pels masovers.

LLORENÇ

Set referències trobem al santoral de Llorenç, que encara trobem sense castellanitzar. Ja al 1555 ens apareix a les Visures.

- 1555: Llorens Aliaga
- 1597: Lorens Aliaga
- 1634: Llorens Lizarbe

Barranc de Llorenç VF Barranc de la Clotada, barranc del Frares

CART. 569-25000 Barranco de Llorens VIL-MOS CMA Vis. 1:25.000 Barranc de la Clotada ICV

Barranc que parteix els termes de Mosquerola i Vilafranca i aboca al molló dels tres termes, vora el molí dels Ullals, al Montlleó. En la fotografia el veiem per darrere del molí fins que s'aplega al riu, ara sec.

LLOSA (V.Genèrics)

Les Lloses

CART. Vis. 1:25.000 les Lloses

Entre el Reguer i barranc del Mas de les Xiquetes

Pinar de les Lloses

Part alta de les Lloses, davall la font de la Rabassa.

Quadrons de Llosa

Topònim recollit per Coromines al nostre terme (DECat VI-885)

LLUC

A més de l'evangelista, el santoral ens ofereix dos màrtirs. Sortosament, també en aquest cas trobem el nom antic, sovint esdevingut cognom. La pervivència amb ch final malmet la nostra pronunciació; Lluch esdevé Llutx, com Pitarch, Folch, Calduch i altres cognoms que el nostre jovent pronuncia des d'una lectura castellana.

Cingla de Lluc

CART. Vis. 1:25.000 Cingla de Lluc

Dalt del Racó del Tormo

Mas de Lluc

CART. Vis. 1:25.000 Mas de Lluc

Mas situat a l'extrem nord-est de la serra del Boi. Sembla que es va deshabitar fa molts anys.

Alvenc del Mas de Lluc

CART. Vis. 1:25.000 Alvenc del Mas de Lluc

Dalt del mas, no lluny del barranc de la Covassa. El GEC ens ofereix una detallada descripció:

Situado arriba de la masía, no lejos del Barranc de la Covassa. Su boca se abre sobre el margen derecho del Río Montlleó, sobre las masías de Montlleó y Molinos del Río. Se puede acceder por la pista que se dirige a la masía citada y al llegar a su linde, subir hacia la parte superior del monte, a unos 30 o 40 minutos, o también acercarse a la zona por la pista que discurre por la parte superior de la montaña: "camino de las sierras". La boca se localiza junto a un pino de doble tronco.

Barranc del Mas de Lluc

Tram primer del barranc de la Covassa. Avui és un sargallar producte, segons que ens conta l'informant, 'del *diluvio*'. Recordem que aquest fet provocà l'enrunament de cases a la Estrella.

Ombria del Mas de Lluc

La caiguda del mas de Lluc cap al Montlleó, al nord.

Coveta del Mas de Lluc

CART. Vis. 1:25.000 Coveta del Mas de Lluc

Situada davall de l'alvenc, al marge esquerre del barranc de la Covassa. El GEC ens en fa la descripció

Pequeña cavidad situada a unos 50 metros del mojón que existe por esa zona. Se trata de una cavidad difícil de localizar por encontrarse en pleno bosque.

Boca triangular de 1'6 metros de altura por 1'25 metros de anchura de base. Presenta un recorrido ligeramente descendente de 10 metros de longitud por una altura casi constante de 1'50 metros. Escaso interés espeleológico.

LLUCENA

Camí de Llucena

CART. PLANI Camino de Lucena del Cid CAD Camino de Lucena del Cid

A P-25000 entra en Vistabella vora el mas de Roqueta en direcció al camí Real d'Atzeneta. El camí més indicat, però, el trobem avui en aquell que mou de la Banyadera i passa vora la font Trobada per enfilarse cap al mas de la Costa.(PR-CV-79), sovint creuat per la pista del Mas Quemado.

LLUÍS-A

Bancal Gran de José Lluïsa

A la caseta del Torrentí. Avui, pinar.

Casa de Lluís

Cantonera al carrer Sense Cap i a la Placeta

LLUMERO

Renom d'ofici per a un electricista.

Tancat del Llumero

Al nord del mas de Cabedo.

LLUNA

Molí de Lluna /molí llúna/

CART. PLANI Molino de Luna CAD Molino de Luna IGC592-1949 Mº de Luna M592-1993 Molino de Luna 592-25000 Molí de Luna-I (símbol) CMA Molino de Luna 592 (2-1) ICV Molí de Lluna 592 (2-1) 1:100.00 Alcora Molino Vis. 1:25.000 Molí de Lluna.

Situat a la dreta del barranc Mojon, vora el riu Montlleó. Hi ha llímpia i mola, forn i una peça gran per al bestiar que acudia a carregar blat i farina, pesebre. Bon estat de l'edificació.

No en vam trobar el carcau, semblava roblit. Hi vivia una família de

músics (guitarra, guitarró, bandúrria, llaüt i pandereta). Encara du Adolfo i sus Muchachos una rondalla a Castelló. Tio mlquel, Tia Astàssia, Adolfo, Pepita i Miguel són els masovers que recorda José del Mas de Monçó, informant d'aquestes contrades. Esta cobert de vegetació: avellaners bords, xops, sarga i saüc.

“El trobem a la dreta del barranc Monzón. El casal barranc Monzón. El casal té habitatge i forn de pa,;el seu estat de conservació és regular. És molí de rampa; l'esglaonament està ben conservat. A la sala de moles, els dos jocs d'aquestes encara són plaçades. Podem veure també altres elements de la maquinària”. Barberà 369

La casa Lluna té una forta tradició nobiliària a Culla. Desconeixem, però, si es tracta de la mateixa branca. El molí va passar de ser d'**Exulvi** a Luna o **Lluna**, segons les fonts, i després a **Saura**, tal i com veiem a les Visures.

1555 passat lo camí del Molí de Exulvi
181597E seguint dit camí del Molí d'en Luna 75 damunt del dit camí del Molí d'en Lluna 75 **1597** ans de arribar al camí del Molí de Saura dit d'en Luna 75 **1615** ans de arribar al camí del Molí de Saura, dit de Lluna 119v **1634** ans de arribar al camí del Molí de Saura, dit de Lluna 204 **1658** trobaren altra fita vella ans de arribar al camí del Molí de Saura, dit d'en Lluna 49v **1687** ans de aplegar al molí de Saura dit d'en Lluna 72 Y seguint dit camí del Molí de Saura 72 **1715** arribar al camí del Molí de Saura d'en Lluna 133 lo dit camí del Molí de Saura trobaren 134 **1759** lo dit camí del Molí de Saura 32 ans de arribar al camí del Molí de Saura d'en Lluna, 32

També ens apareix, dins la literatura, al llibre de J.J.Rovira Climent (2011) *Maquis i masovers, tragèdia a la muntanya*.

“Domiciano va anar fins al Molí de Lluna, perquè sabia que els guàrdies estaven allí. Els va comunicar les noves, i aquells van decidir d'anar a dormir al Mas de Monçó, perquè estava més prop del bassot”.

Molí Lluna

Partida i heretats del molí. Paratge preciós amb el Montlleó fent caigudetes, clotxes i algun toll amb barbs. S'hi veu una mena de séquia solcada en la roca pel marge del Puerto. Potser fóra l'inici del molí Caldero. També hi ha diverses coves, abrics, recordem un amb una servera. Zona de fòssils. Tram llarguíssim amb orelles de moro incrustades a la roca.

Bassa del Molí Lluna

Forma omega amb parets llüdes. La boca cau amb una inclinació molt

marcada, quasi vertical.

Camí del Molí de Lluna-1

CART. PLANI Camino del Molino de Luna CAD Camino del Molino de Luna

El camí que ens descriu la cartografia esmentada parteix de l'assagdor de la Serra de la Batalla, dalt del mas del Boiro, passa per la canaleta de Dalt, el molí Assor i el mas de Prats per davallar cap al molí de Lluna.

Camí del Molí (de)Lluna a Mosquerola *Camí de Mosquerola*

Camí de Mosquerola. Puja per la costera que hi ha vora el rebollar.

Camí del Molí (de) Lluna-2

Prové del terme del Puerto, mas de Cotanda, després passa pel mas de Monçó i recorre l'ombria del Molí.

Corral del Molí Lluna PORT

Hortets del Molí Lluna *Hortets del Molí*

Aprofitant, sembla, un braç de la séquia. Es troba a llevant de la bassa.

Ombria del Molí Lluna

Ombria del Molí

CART. Vis. 1:25.000
Ombria del Molí Lluna

Ombria que davalla des de la del mas de Monçó i les Llastres

Pallissa del Molí Lluna

CART. PLANI Casa del Molino CAD C^a del Molino

A 200 passes del molí

tot seguint la séquia, al replà. Era enllosada i casalici en bon estat amb una doble biga que suporta la travessera. Cabirons i taules de pi.

Rebollar del Molí Lluna PORT

Al terme del Puerto vora el bancal Roig

Séquia del Molí Lluna

CART. PLANI CAD Canales del Molino Luna

Hi ha un tram solcat en la roca i un altre que té com a marge lloses fines.

LORETO TU

Sobre Loreto, les seues variants i la seua extensió a les nostres comarques veieu <http://goo.gl/eKITTg>. Guinard, A./Ramis, A. (2002) en van fer un estudi aprofundit i sobre la seua etimologia ens diuen:

“ L'origen etimològic del topònim Lorito és LAURETUM 'lloredar'. Un ètim que també ha donat lloc a altres derivats en català, entre els quals destaquen Lloret, Lloreda (LAURETA) i Llorac (LAURUS). Això no obstant, el topònim que en ocupa és Loreto. Un nom italià que

arriba a l'àrea lingüística catalana com a resultat d'un procés de difusió i de trasllat, associat a un culte religiós. Deixant de banda, per tant, els altre topònims que provenene de l'ètim llatí, ens centrarem en Loreto i els seus derivats.”⁵¹

Si a les illes sembla clara la seua provinència italiana a través dels franciscans no hem de descartar als nostres pobles el fet de la relació econòmica del Maestrat amb el nord d'Itàlia a través dels comerciants de la llana.

També Coromines, a les fitxes de Vistabella esmenta el nostre topònim urbà:

Lorito, placeta del poble o immed., on hi ha l'ermita de Loreto: aquesta i el Raval del mateix nom, que són a la sortida S.del poble (Lorito o Lauritu, és la forma dialectal sud-italiana que pren el famós santuari italià meridional de Loreto: en totes dues formes degué fer-se famós en terres catalanes ja en el Renaixement.; cf. Llorito cap a Llanerres etc

Ermita de Loreto [lorító]

Al C1 "Ermita de Ntra. Sra. de Loreto". Raval de Loreto, 9 A-C.

Se halla en la calle Arrabal de Loreto, en la parte oeste del núcleo urbano y en las proximidades de lo que fue antiguo cementerio templario. Se alza, completamente exenta, sobre una plataforma de piedra abalconada a la que se accede por cortas escaleras para salvar el desnivel de la calle. Considerada capilla u oratorio de la familia Polo-Bernabé, su construcción data de finales del siglo XVI y el aspecto actual es excelente.

Es un bello templo cuadrangular, con paramentos de mampostería y buenos sillares y cubierta de tejas a dos aguas con triple hilada de ladrillos bajo el alero en los laterales. Viene precedida por un porche abierto delimitado por un murete en el que apoyan dos columnas cilíndricas con interesantes capiteles, que soportan un tejado a doble vertiente con envigado de madera a la vista. En la fachada, rematada por espadaña con minúscula campana, hay una amplia ventana baja enrejada, ya que las puertas de entrada son laterales, una en cada parte, de madera labrada.

Su interior, con decoración de cenefas florales, muestra rasgos de un gótico de transición. Preside el altar una imagen de la Virgen de Loreto, cuya festividad se celebra el 8 de septiembre, única fecha en la que existe culto en la ermita⁵².

Raval de Loreto

Barri del poble on situem l'ermita. Al C1 "Calle Nuestra Señora de Loreto". Raval de Loreto.

⁵¹ "Sobre el topònim Loreto-Llorito als Països Catalans" dins *Congrés Internacional de Toponímia i Onomàstica*. Universitat de València. Ed Denes 2002. València.

⁵² /www.ermitascomunidadvalenciana.com/

Casa de la Tia Loreto

Fa colze al final del carrer Major cantonera amb la placeta de l'Hostal. Primer va ser de la tia Loreto i després va passar a Antolina l'Espino. Carrer Major, 25.

LUCIANO

Set referències del santoral a Llucià; el nostre, però, és Luciano, el mateix nom que rebia l'informant base de Benafigos que també ens va ensenyar un tram de la Vallussera, ja a Vistabella.

Casa de Luciano

Al mas de Toni. Avui tapada per les sarses.

LUNERA

Gentilici derivat del mas de Lunes.

Caseta de l'Auela Lunera

CART. Plani Mª de la Artiga Cad Mª de la Artiga Vis. 1:25.000 Caseta de l'Auela Llunera
Dins una serrada de l'aiguavessant nord de la Lloma. Prové del mas de Lunes
A la cartografia de primers del XX apareix com a mas de l'Artiga. En desconeixem, però, el seu ús viu.

LUNES***Mas de Lunes***

CART. Vis. 1:25.000 Mas de Lunes

Arsénio en dubta el nom. A ponent del mas conegut com la Tancada. Possiblement provinent d'un cognom.

M

MAGDALENA

Gentilici, en aquest cas. Com altres topònims que contenen un renom gentilici amb el nom directe del poble, com ara, Culla.

Casa de Joaquin de Madalena TU

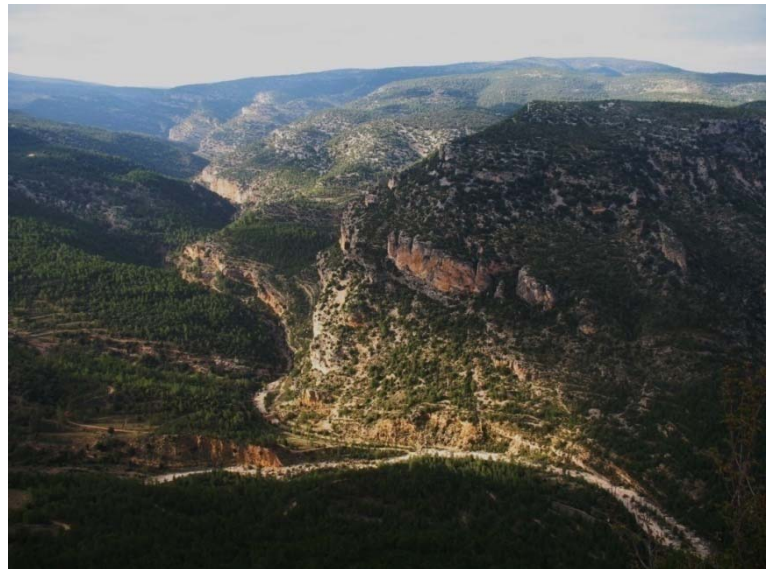
Era de Santa Magdalena de Polpís. Baix lo Mur.

MAJO (MOS)

Riu Majo /maxo/

CART. Vis. 1:25.000
Barranco del Majo

Davalla des de Mosquerola i aboca al Montlleó. Aquest riu voreja una mola amb forma de mall, d'on segurament agafa el nom. Al capdamunt d'aquesta mola hi era el castell del Mallo, ben important, juntament amb el del Boi, abans de la conquesta.

El seu castell fou donat a Guillem de Castelló per Pere II d'Aragó al gener del 1204.

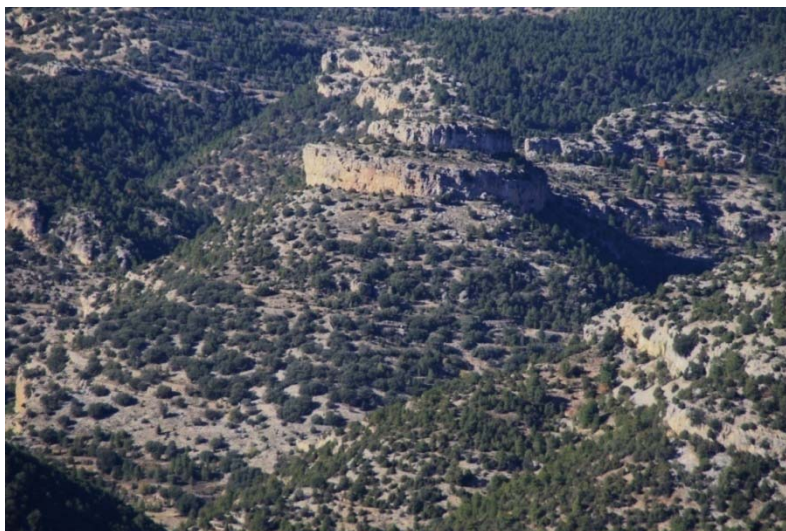
'Se trata de una fortaleza árabe roquera e inexpugnable que defiende el flanco de poniente del Castell de Culla situada entre los ejes del alto Montlleó y el Riu de les Truites. Se independizó de Culla con Vilafranca en 1263 y se incorporó con ésta a la Corona y Morella. Entre 1335-1340 se integra en Mosqueruela juntamente con el caserío de la Estrella'

També Pere Enric Barreda (1999)⁵³ ens ofereix una valuosa documentació sobre l'antic castell que comprendria un territori situat entre els rius de les Truites i Montlleó i els termes de Morella, Ares i Benassal. En el seu estudi dedica un apèndix al cas del Mall. Hi parla de la conquesta datada entre 1202 i 1204. Situa els inicis de les confrontacions de Mosquerola amb Vilafranca al

⁵³ Barreda (1999): Mall, castell del (el Majo, terme de Mosquerola). Topònim romànic que fa referència a característiques del relleu, amb significat de 'puig rocós': *-castellum / castrum de Mallo* (1204) – donat a Gastó de Castellot; *-Mallo* (1216) – castell ; *-rivo del Mallo* (1275) – límit d'una granja.; *-termino de Mallo* (1289) – part de Vilafranca.

1265 (cartes de poblament d'algunes aldees de Terol, entre elles Mosquerola). Ens mostra documentació del 1284 on *'ja hi ha problemes amb els de Vilafranca a qui disputen un tros de terme,*

versemblantment el

Mall' Hi ha un primer plet del Mall entre 1318 i 1322 entre els de Mosquerola i els de Cantavella i l'Anglesola pels límits del terme. El famós plet que esmenta l'historiador Monfort, entre Vilafranca i Mosquerola, quedaria datat entre 1331 i 1335. El Mall va quedar dins el terme de Mosquerola i P.E.Barreda creu que la població aragonesa va fer valdre la delimitació general de la comunitat de Terol del 1177 (o la del 1239) contra la que Vilafranca no va poder reeixir.

Pel que fa al terme menor del Mall

'es defineix per contrast, en aquest cas amb els límits de Vilafranca que, a manca de documentació anterior, testimonia la separació de Morella el 1691: el riu de les Truites, el riu Vellós, la font del Tossal de Montllat, la Torre dels Gils, el barranc d'en Llorenç, el molí dels Ullals ⁵⁴i el riu de Montlleó.'

A grans trets es tractaria de l'espai comprés entre l'actual riu Majo, el riu de les Truites, el barranc d'en Llorenç i el riu Monlleó. Hi trobem el famós santuari de l'Estrella.

MAJOR

Carrer principal.

Carrer Major *la Plaça*

Del Dau a la placeta de l'Hostal, és l'eix bàsic del poble i també el pas interior (fins que s'obligà el pas pel Desvio) per anar cap al Pla. Popularment es coneix com la Plaça, tot i tractar-se d'un carrer llarg i amb no massa amplitud.

Hi trobem la Sala o Casa de la Vila, els Arcs i diversos bars-restaurants. També és l'espai on es fan els bous durant les festes.

⁵⁴ El molí dels Ullals és l'actual partició dels termes de Vistabella, Vilafranca i Mosquerola.

Rebolleda Major (hist)

Rebolleda, col·lectiu botànic amb el sufix –eda ens consta dins les Visures però no a la toponímia actual.

1687 en la Rebolleda Major als Clots 65v

MALA

Especificatiu que expressa la qualitat negativa d'alguna cosa.

Font Mala

Desconeixem aquest topònim que esmenta Coromines a les seues fitxes.

Mala, la Font – ben coneguda, cap a St. Joan i el Mançanar 77.9, 77.24, cap a dm del

MALCUINAT

A Occitània, *Carriera de Malcosinat* o *Carriera Malcosinat*. A València, on avui hi ha el mercat de Mossén Sorell, *la porta del Malcuinat*⁵⁵ En el nomenclàtor dels carrers de l'ajuntament de Barcelona es parla del carrer de Malcuinat.

"Carrer cobert pel pas que conduïa del Palau Reial a Santa Maria del Mar. La coberta permetia instal·lar-hi venda. S'hi venia un plat típic a base de menuts cuits anomenat **malcuinat**."

Coromines parla de *malcuinat* com a malifeta DECat V, 383. I també ho fa el DCVB amb el mateix sentit.

Marti Gadea **Malcuinat** *m.fam.* Desaguisado, daño, travesura.

El DIEC2 no el recull mentre el DNV diu **malcuinat** [malkujnát]

m. Malifeta, disbarat, acció grossera o que produïx una molèstia.
Aneu alerta amb eixe, qualsevol dia farà un malcuinat.

Carrer Malcuinat Carrer de l'Església, carrer General Mola

Carrer de Malcuinat en planol de Vistabella.

També apareix així al cadastre. Al C1 "Calle General Mola".

Tot i que podria tractar-se d'algun fet, d'algun malcuinat que es produïra en aquest carrer, l'absència de la preposició en el recull oral i el traçat defectuós del carrer ens porta a pensar en un significat proper a 'mal fet, mal dissenyat o construït'.

⁵⁵ Sanchis Guarnier La ciuta de València, p.102.

MALENA

Variant de Magdalena amb celebració el 22 de juliol.

Llastra de Malena

Una de les Llastres, al mas de Monçó. Hem de suposar que Malena n'era una de les masoveres.

MALLADA_(V. Genèrics)

Lloc arrecerat on s'aturen a reposar els pastors i llurs ramats

la Malladeta-1 *Malladeta del Mas de Gual*

Heretat del mas de Gual al capdamunt de les Crebades

la Malladeta-2 /la mallaéta/

CART. Vis. 1:25.000 la Malladeta

Al peu del tossal de Xaparra, a l'Albagés.

les Mallades (X)

CART. PLANI Les Mallaes M5° CAD Les Mallaes (M5) Vis. 1:25.000 les Mallades

El mas actual pertany al CEC i es troba a 1440 m d'altitud, vora l'assegador d'Entre Termes, marge mitger de Vistabella i Xodos.

Tossal de les Mallades

CART. ICV Tossal de les Mallades
1475, 8 592 (3-3) Vis. 1:25.000
Tossal de les Mallades

Mitger amb Xodos i pertanyent a l'eix del massís de Penyagolosa.

En la fotografia, feta des del Pico veiem el tossal de les Mallades més amunt i a ponent de la moleta de Gargant; darrer el Marinet i un seguit de serres i corredors propis del Maestrat.

MALPASSETS

El significat sembla transparent pel fet que manifeste una obstaculització del pas o un tram de mal camí. A banda dels exemples, més o menys relacionats, que apareixen al CTV⁵⁶ trobem a OnCat V, 144 MALPÀS com entrada d'un poble de l'Alta Ribagorça.

⁵⁶ Malpasén (Cox), Barranco de Malpasillo (*Yátova*), El Malpasillo (*Benagéber*), Solana de Malpasillo (*Cortes de Pallás*), Torre de Malpaso (*Castellnovo*).

Al Nomenclator de Catalunya ens apareixen nombrosos exemples com a barranc, grau, llau, rasa... i uns altres tants amb Mal Pas, rec, torrent, tossa i turó.

els Malspassets

CART. Vis. 1:25.000 els Malspassets

Tram de l'assagador que se situa dalt de la foia de la Granja i mor al Montlleó, al Boi. Ben batejat. Topònim transparent que fa referència a la dificultat del camí. En una visura de Benassal podíem llegir 'el Malpàs del Focino'. També a la Visura de Vistabella del 1759

- Y dit camí, o assagador de herbatje, puga lo barranch amunt. E quant foren damunt del **Malpàs**, a la artiga de la Vila, nomenada la Esclaramonda Més Baixa (1759, 18)

MANÇANAR (v. Fitotoponímia)

Al territori que volta el mas i les seues heretats podem trobar abundants exemplars d'aquesta pomera de petits fruits. *Malus Sylvestris*. Pel que fa les variants pomera-mançanera, ja explicat a Fitotoponímia, i la seua presència toponímica sí que convé destacar el fet de la proximitat de 3 mostres diferenciades: el Mançanar, mas de les Pomes i mas de Mançanares, aquest darrer relacionat, possiblement, amb el

cognom. Al mapa podem veure la proximitat dels tres topònims. Encara dins el mateix terme de Vistabella hi ha un barranquet de la Pomera i els bancals de la Pomera Dolça. Dins les heretats del Mançanar trobem pomes bordes que ens poden ajudar en l'etiologia del nom. Si bé els habitants de Vistabella prefereixen poma a maçana o mançana, les restes toponímiques ens parlen d'aquesta dualitat.

el Mançanar

CART. PLANI El Manzanar CAD El Manzanar IGC592-1949 El Manzanar M592-1993 El Manzanar 592-25000 El Manzanar-I CMA El Manzanar 592 (3-2)

Partida que abraça totes les heretats d'aquest mas, situat al capdamunt del Pla i caracteritzat per las quantitat de fonts i la riquesa de les seues terres que s'abriguen emmarcades entre dos tossals que separen el nostre mas del de Gual, a ponent, i de les terres de l'Espino, a llevant. A migdia s'alça el collet del Corral Sec i la portera del Llop que guaita sobre Sant Joan.

el Mançanar

CART. PLANI Masía del Manzanar CAD Masía del Manzanar IGC592-1949 M^a del Manzanar M592-1993 Masía de Fanzanar 592-25000 Masía del Manzanar-I CMA Masía de Fanzanar 592 (2-2) ICV el Mançanar 1278 592 (2-2) Vis. 1:25.000 el Mançanar

Mas situat al forcall dels dos barranquets de l'heretat (barranc del Mançanar i

barranc de l'Abeurador. El seu darrer masover, el sinyo Joaquin del Mançanar, actualment ja al poble, ens féu de guia per aquest extens territori. El Mançanar ens apareix a les Visures ja des del 1597, i hi apareixen el mas, les heretats, el camí i la serrada, tot incloent alguns topònims perduts, com ara lo Burgal (avui resta més amunt un collet *del Borguillo* que podem relacionar)

1597 bayxant avall de dita cerrada, ombria avall, o lo Burgal 83 en la terra del Mansanar trobaren una fita vella 83 **1615** baxant avall la via del gloriós St. Joan, en la terra del Mançanar 120v **1634** arribats que foren al camí del Mançanar 201v **1658** entrant en la heretat del Mas del Mansanar de Anthoni Monferrer de les

Useres 51 en la terra del Mançanar 205v heretat del mas del mansanar de Anthoni Monferrer **1687** en la heretat del Mas del Mansanar de Anthoni Monferrer de les Useres, ara de Joan Eiximeno 73v **1715** en la heretat del Mas del Mansanar, que antes ere de Antoni Monferrer de les Useres, 136v **1759** entrant en la heretat del mas del Mansanar, que (37) antes here de Antoni Monferrer de les Useres, y huy del Dr Joseph Joaquín Polo.

Hi veiem, doncs, que el mas ha estat propietat d'Antoni Monferrer de les Useres, després de Joan Eiximeno i més tard de Josep Joaquín Polo. El Dr. Josep Joaquín Polo és el conegut Polo de Bernabé, polític i terratinent amb importants possessions a Vila-real on introduí el conreu del mandariner per primera vegada al País Valencià. Tenim coneixença d'importants immobles o palaus batejats com a 'casa de Polo' a Cinctorres, Vila-real i Vistabella. També el mas del Mançanar va ser el mas de Josep Joaquín Polo.

Amb l'especificatiu Mançanar, dins aquest mas podem trobar molts dels genèrics d'un mas: bancal, barranc, bassa, camí, hort, ombria, pallissa, prat, rambla, serrada, solana, tancat i tossal.

Barranc del Mançanar

CART. Vis. 1:25.000 Barranc del Mançanar

Davalla de les roques Blanques cap al mas. També a Benassal, com a paleotopònim esmentat per Barreda (1999) apareix un barranc del Mançanar amb les següents variants que aporten el doblet maçana / mançana:

-*Barranchum de las Maçaneras* (1239) límit de Benassal entre el barranc de l'entreforc amb el riu Montlleó i el Domenge.

-*Barranchum del Maçanar / Mançanar* (1244) límit de Culla entre el Montcàtil i el riu

dels Albers.

Bancals del Barranc del Mançanar

A la solana del mas (foto)

Bassa del Mançanar

CART. 592-25000 Balsa del Manzanar-I
Vis. 1:25.000 Bassa del Mançanar

Nova bassa de recollida d'aigües de la font. Dins la finca.

Camí del Mançanar al Mas del Boiro

CART. PLANI Camino del Manzanar al Mas del Borio
CAD Camino del Manzanar al Mas del Boiro

Camí del Mançanar

CART. PLANI Camino del Manzanar
CAD Camino del Manzanar

Surt del mas del Collet i creua en diagonal el Pla d'Amunt per acostar-se a les heretats del Mançanar per la seua ombria.

Horts del Mançanar

Situats dalt dels bancals de la Font i regats per la font del Prat.

Ombria del Mançanar

Mitger amb l'Espino

Pallissa del Mançanar

CART. PLANI Pajar
CAD Pajar

Dal de la Foieta d'en Just, al Mançanar.

Prat del Mançanar

Davant la font.

Rambleta del Mançanar *

CART. Vis. 1:25.000 Rambleta del Mançanar

Barranquet que davalla lleuger vora la pista que va des del Pinaret a l'Ombria del Mançanar. Interessant denominació la de rambleta. Potser per la poca pendent o la proximitat de la rambla del Pla "la Rambla". Continuació dels barranc que creuen la finca i després d'aplegar a la bassa deixen eixut el llit per perdre's davall del bancal de Grévol

Serrada del Mançanar

Mitgera amb la serrada del Mas de Gual

Solana del Mançanar

CART. Vis. 1:25.000 Solana del Mançanar

Entre les roques Blanques i la bassa del Mançanar

Tancat del Mançanar

CART. Vis. 1:25.000 Tancat del Mançanar

Dalt de la pallissa.

Tossal del Mançanar

CART. Vis. 1:25.000 Tossal del Mançanar

Comparteix el tossal amb el mas de l'Espino

Bancal del Mançanar

CART. Vis. 1:25.000 Bancals del Mançanar

Lluny de la finca mare, vora la rambla i camí de Sant Joan.

Bancal de la Mançanera

Al mas de Monfort de Dalt.

Casa de Joaquin del Mançanar TU

El tio Blaudio fou el propietari anterior a Joaquin del Mançanar. Carrer Sense Cap, 5.

Casa de Gregório del Mançanar TU

Carrer del Forn, 10.

MANÇANARES

No creiem, com Coromines (v. fitxa *infra*), que es tracte d'un mossarabisme; més fàcil és pensar en el cognom. Si bé Moll-87 no el recull (sí que ho fa amb Maçanà(r) i Maçaners), podem comptar amb la tradicional vinguda de gent de l'Aragó. No creiem tampoc, com apunta Sanahuja-2005 que es pugui relacionar amb el Mançanar

Sus respectivas denominaciones nos hacen ver claramente el origen de las mismas, relacionada con entornos de manzanos (p.142).

Si bé, ja ho hem vist, el Maçanar justifica amb el paisatge i la realitat l'existència abundant de *Mala sylvestris*, ens és més fàcil veure un antropònim en aquest mas.

Mas de Mançanares

CART. PLANI Masía de Manzanares, Pajar, Zahurda CAD Mª de Manzanares (Pajar, Zahurda) IGC592-1949 Mª de Manzanares M592-1993 Masía de Manzanares 592-25000 Masía Manzanares-II CMA Masía de Manzanares 592 (3-2) ICV Mas de Mançanares 1255 592 (3-2) Vis. 1:25.000 Mas de Mançanares.

Creuat pel GR-7, aquest mas es troba entre el mas del Collet i el mas dels Arcs, damunt la serra que vigila el Pla des de llevant. Com els altres dos masos, comparteix terres de la serra amb grans bancals al pla Amunt. Com el mançanar, també aquest mas disposa d'un seguit d'orònims especificats pel mas de Mançanares.

Mançanares, Mas de – ipt i antic, en una solana, vora el camí de Xodos, entre mig dels Quadrans i Foies que li pertanyen..; uns 3 KMs.al SO.del poble, cap al límit SE del “Pla de Vistabella”; no s’ha de confondre amb “El Mançanà(r)”, pda.(i mas), cap al límit SO.del dit pla, sota les grans serres de la ratlla d’Aragó (-Mançanares deu ser repr.mossàrab del col·lectiu derivat de MATTIANA ‘maçana’, ‘poma’, probablement no menys autòcton que els cat.or.Maçanes, Maçanet, mequin.etc.mançana-)

Tossalet de Mançanares Tossalet del Mas de Mançanares

CART. Vis. 1:25.000 Tossalet del Mas de Mançanares 1304

Entre la roca Alta i el Portellàs. L’aiguavessant de ponent davalla cap al Pla i hi trobem el tancat dels Conills; tot el conjunt es troba dins la serrada del mas. Abunda el pi rodeno i el reboll. S’hi veuen restes de parets, potser de bancals i altres de casetes. L’informant ens recordà que per aquests les guerres Carlines. Trobem diversos pins marcats pels trons. ‘És un lloc molt roïn per a les tronades’

Bassa del Mas de Mançanares-1

S’hi rebolquen els senglars a la vora. Es troba al nord del cormet de les Saleres, vora la pista que va del mas de Collet al pla de la Creu.

Bassa del Mas de Mançanares-2

Davant del mas, cap a ponent. Bateja la carrasca veïna com a carrasca de la Bassa.

Foia del Mas de Mançanares

Davalla del mas en direcció sud-oest

Foietes del Mas de Mançanares

CART. Vis. 1:25.000 Foietes del Mas de Mançanares

Entre la roca Alta i la carretera de Sant Joan. Son mitgeres amb les heretats del mas del Collet.

Pallissa del Mas de Mançanares

De grans dimensions, al nord del mas.

Planet del Mas de Mançanares

Basílio, informant d'aquests masos ens ho ha definit com un 'paradet' = 'pradet', que el 'sapino' (fula de pi) i quatre pedres ha desfet. Entre el el Portellàs i el pradet de la Bassa. Basílio hi va viure abans d'anar al mas del Collet.

Pouet del Mas de Mançanares

Pouet situat dins el tancat dels Conills, vora el camí (antic GR-7) Es tracta d'un pouet ben humil guardat per una llosa (foto)

Quadrons del Mas de Mançanares

Ja al Pla, des de la Rambla cap al tossalet del mateix mas. Apareixen esmentats per Coromines a DECat VI, 885, en parlar de 'quadró'. Vg. Genèrics.

Serrada del Mas de Mançanares

Entre el mas de Mançanares i el mas del Collet, inclou el tancat dels Conills, a la seua vessant de ponent.

Ribassal del Mas de Mançanares

Costera sud-est del mas de Mançanares.(foto)

Trinxeres del Mas de Mançanares

Ombria del tossalet que hi ha a llevant del mas.

Casa de Colau del Mas de Mançanares 1 TU

Tenia dos cases, una és de Manuel del Mas del Boiro

Casa de Colau del Mas de Mançanares 2 TU

L'altra d'Higíni, el fill d'Otilio del Mas de Gil

Casa de Juanito Mançanares TU

També pallissa de Colau Moliner. Aquest Mançanares prové del mas, no del cognom, Juanito (del Mas de) Mançanares.

MANGA

Suposem malnom del masover, potser d'origen castellà. A Castán-2002 trobem un Mangueta, pastor transhumant vingut de l'Aragó. No creiem que tinga relació amb l'orònim 'faixa estreta de terra'

Maset de Manga

CART. Vis. 1:25.000 Maset de Manga

A ponent del tossal de Moquita, en un planet proper al mas del Surdo, hi ha restes d'aquest maset tapat pel pinar. A les Visures trobem un mas d'Antoni Albert que, per la situació descrita, podria tractar-se d'aquest.

1597 De dita fita bayxa a la cerrada del Mas de Antoni Albert, *olim* de n'Exulbi 116

MANGRANERA (BS)

El mas de la Mangranera es troba al terme de Benassal, a llevant del tossal Pelat.

La seua importància per al nostre terme rau en el fet que des d'ací solien encetar les visures del terme de Vistabella. Al terme veí d'Atzeneta també hi ha un mas esdevingut hostel amb el nom d'el Mangranar que l'administració va corregir a Magranar.

1597 ix del terme de Benaçal de la part de la Mangranera 9 **1615** passa per la Mangranera 2 **1634** camí de herbatje lo qual ix del terme de Benaçal y passa per la Magranera. 193 **1658** ix del terme de Benasal y pasa per la Magranera 40 **1687** pasa per la Mangranera 58 **1715** un assagador de herbatge lo qual ix del terme de Benasal, passa per la Mangranera 111v **1759** passa per la Mangranera 3

MANRÓ

Renom del masover. Hom conta una anècdota sobre una burra que no podia parir i que portava 22 mesos d'embaràs. Un home li va dir que 'amb 22 mesos o paria o es moria' per la qual cosa es va guanyar el malnom 'tu sí que eres *manró*'. L'embaràs d'una burra és de 12 mesos i 10 dies. Manró, a banda de tractar-se d'un mas de la Mussarra, apareix al diccionari com a crostó, rosegó de pa; ha pres però una significació despectiva i també resta a la Plana l'expressió "els collons de Manró". Dins el joc de pilota valenciana també "pegar-li **de manró**", tal i com ho defineix el DNV "En pilota valenciana, colpejant la pilota després de descriure amb el braç un semicercle horitzontal."

Mas de Manró *Mas del Xurro*

CART. Vis. 1:25.000 Mas del Xurro

Al capdamunt del Rotxero.

MANUEL

Manuel o Manel pren aquí, ordenades alfabèticament, les variants següents: Manolet, Manolo, Manuel, Manuela, Manuelet, Nel·la i Nelo.

Artiga de Manolet

Al capdamunt dels Pinarets, tossalet situat entre el GR-7 i el camí del Puerto a Vistabella.

Roques de Manolet

Dalt de les Escaletes del camí de Sant Joan.

Maset de Manolo *Maset de Tomasa, Maset del Catxerulo*

CART. Vis. 1:25.000 Maset del Catxerulo

Vora l'assegador de la Bassa Seca i la carretera del Puerto.

Foia del Tio Manolo

Foia situada al mas de Monçó. El tio Manolo n'era un dels masovers.

Casa Manuel

Al mas de Celades, mirant a València

Corral de Manuel

A la Costera, mes avall de la font, vora les Serradiques. Manuel de les Vaques n'és el propietari.

Casa del Tio Manuel

Al mas del Boiro

Caseta de Manuel

Caseta de pedra seca de considerables dimensions a les Solanes, dins l'heretat de la Solaneta.

Artigues de l'Auela Manuela

CART. Vis. 1:25.000 Artigues de l'Auela Manuela

Darrere del mas de Celades, don era Manuela, mitgeres del carreró Ample i situades dalt del carrascal d'Arnau

Casa de l'Auela Manuela

Mas de Celades. De les antigues es troba mirant a

Vistabella, però separada de la resta, voltada d'oms i apropada al pou. La més propera de la casa nova sense nom

Collet de l'Auela Manuela *Serrada de l'Auela Manuela*

Dalt dels Caus i la Solaneta

Serrada de l'Auela Manuela *Collet de l'Auela Manuela*

Serrada que puja des del pas del Mas de Celades fins el carreró dels Caus. Tanca pel nord l'heretat de la Solaneta.

Caseta de Ramon de Manuela

Sud de la senda de la Ribagrossa

Casetó de Manuelet

A les foies de la Creveta

Bancal de Nel·la *Bancals dels Quiquets*

Dins els Bancals del Poble. Entre la pista del Mas de Gual i el quadró del Mas de Collet.

Caseta de l'Auelo Nelo-1

Una de les tres casetes de pedra seca situades entre el pas i el mas de Celades

Caseta de l'Auelo Nelo-2

Caseta del Pla, després de creuar la Rambla en direcció al mas de Gual. Es va formigonar el sostre i després es va terrar. Caseta de Nelo al mapa cad. Aquest Nelo era del mas del Surdo.

Pallisseta de Ramon de Manuela **TU**

A les Pallissetes. Carretera de Mosquerola, 6.

Casa de Nel·la **TU**

Raval de Loreto, 19.

MANXURRO

Roqueta de Manxurro

CART. Vis. 1:25.000 Roqueta del Manxurro

Baix de la Rocalta i vora les coves Pardes, tot guaitant sobre el barranc de les Climentes. En la fotografia veiem baix el barranc de les Climentes i les coves Pardes, les més avalleres; darrere el barranc de la Foieta Plana.

A llevant del barranc veiem l'ombria Roja, ben batejada per la coloració de les seues terres i roques.

Desconeixem l'origen de 'Manxurro'

MAQUIS

Per a tota la informació relacionada amb el Maquis a Vistabella consulteu el llibre d'Antonio Giner i Juan Luis Porcar *El temps perdut. Memòria històrica de Vistabella*, aparegut el 2014. Publicacions de la Jaume I. També en parla, més literàriament, J.J.Rovira (2011) a *Maquis i masovers, tragèdia a la muntanya*. Ed. Cinctorres Club.

Bassa del Maqui *Bassa dels Toscos*

CART. Vis. 1:25.000 Bassa del Maqui

Bassa dels Toscos, . Domiciano sembla que va pelar un maqui i el va tirar dins el bassot dels Toscos.

Cova del Maqui MOS

CART. Vis. 1:25.000 Cova del Maqui

A la Roca de l'Espassa. Pren aquest nom perquè des d'ací guaitaven els maquis la feina del túnel (1946-7) i els van tirar dins el riu totes les ferramentes, compresors, etc..

MARAVILLA

Mas de Maravilla MOS

CART. Vis. 1:25.000 Mas de Maravilla

Baix del mas del Pont, seguint el riu, al terme de Mosquerola

Moleta de Maravilla MOS

CART. Vis. 1:25.000 Moleta de Maravilla 1039

Baix de la moleta del Pont, a la següent volta del Montlleó

MARCELI NO

Heretats de Marcelino

Cartabó situat entre la rambla i el barranc del Mas dels Arcs, mas on ha viscut Marcelino.

Marcelino del Mas dels Arcs amb els autors del llibre *El temps perdut. Memòria històrica de Vistabella*.

MARCÉN

Com a orònim es tracta, com veurem, d'un marge o límit. Aquest topònim ens feia pensar en qualche antropònim o variant de Marçà. No hem trobat, però, cap cognom Marcén que en done un suport directe. En revisar les Visures, la de 1615 ens ofería un tosal d'en Mercer que no ens ha de confondre per la facilitat amb que hom afegia l'article personal a qualsevol nom de lloc.

No apareix al DCVB ni tampoc a cap de les tres magnes obres d'en Coromines, tot i que l'anota a les fitxes del treball de camp. Celdrán-2002 recull Marzán (Lleó), Martzana (Biscaia), Marçà (el Priorat) i Marzàs (Ourense) com a pobles relacionats amb Martianus, i Marce (Lugo), provinent d'un *fundus Marci*. Nebot-91 acull Marcén topònim dins dos apartats. D'una banda apareix, pel sufix –en, com a prerromà; d'altra ens apareix com a llatí, de Marcianus derivat de *Martius*. Recull també un Marcén a terres d'Osca i hi troba relació amb Marchena. Com veiem tot sembla, finalment, apuntar cap a l'antropònim.

Coromines, dins OnCat, V, 190, explica, extensament, totes les possibilitats de Marçà (el Priorat) “nom en –IANUM, dels formats pels romans per designar un predi amb un NP romà...MARCUS o MARTIUS”; Marzà (l'Empordà) de MARETIUS; Marcenyac (el Solsonès) de MARSINIUS o MARCINIUS tan prop del nostre Marcén.

Una visió diferent, no antroponímica, ens l'aporta Moya/Albir-1995, 648 en parlar-nos dels topònims d'Andilla, *bustal i solana de los Marcenes*

RAE, “*márcena*, 1. Al. y Logr. Extremo, orilla o margen de una cosa. 2. Faja de tierra de labor, amelga” Pot haver-hi hagut un canvi d'accent per influència de l'aragonés i la parla de la comarca, que refusa els mots proparoxítons. *Barranco de Marcén*, recollit a

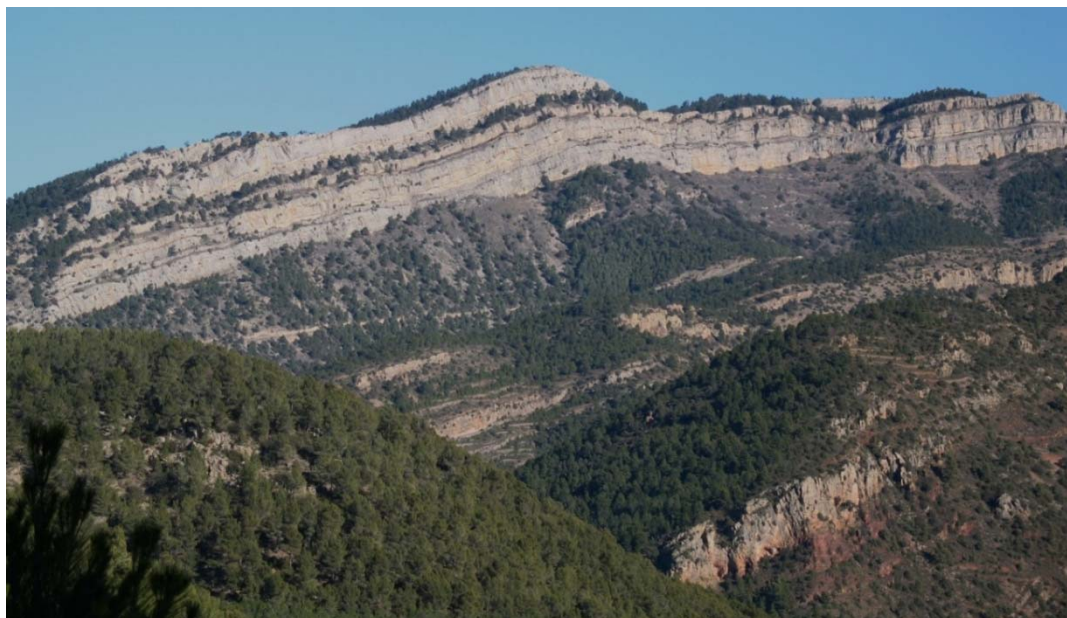
Villahermosa del Río (l'Alt Millars), en un altre punt de la frontera lingüística. També existeix al nord del terme de València, entre Bonrepòs i Almàssera, les *Cases de Bàrcena*. No es pot dir que tinguen el mateix origen, però l'alternància b/m és habitual, i el refús de l'aragonés a les paraules esdrúixoles arribava amb força a la frontera lingüística del català.

Aquest sentit oronímic semblant a 'marge' és prou descriptiu de l'espai si tenim en compte que els cingles i roques parteixen dos termes⁵⁷, dos comarques i dos aiguavessants ben marcats: les aigües del nord corren cap al Pla i, al remat, al riu Montlleó, mentre les del sud acudeixen al carbo per després anra al riu Villahermosa. I no serà fins el forcall d'Almassora, on s'engraven el riu Millars i la rambla de la Viuda on es tornen a juntar les aigües.

En el lèxic comú trobem una significació diferent. En el butlletí de la *Asociación Cultural "El Tres de Copas"* de Noguera (el Baix Aragó), dins un article sobre el lèxic agrari, "Cosas de huertos", de Francisco Ordoñez Moyano, apareix definit *marcén* com a "Surco, hendidura o espacio entre dos caballones por donde discurre el agua". Un dibuixet veí ens aclareix que no sols es tracta del nostre 'solc' sinó també del terme agrari 'taula' com espai entre dos cavallons. Estranyament no apareix en cap dels diccionaris aragonesos consultats (Endize, Diccionario de Voces Aragonesas i altres de caire local).

Tot i que sembla antitètica del 'marge' hem de pensar en els creuaments de mots complementaris, com ara cingle-cingla. Marcén seria complementari de 'caballón' que sí que es troba relacioant amb el 'marcén-marge'.

Marcén

CART. 1:100.000 Alcora Marcén (i la resta de mapes que no hem inclòs per trobar-se fora del terme)

Si bé el mas el trobem al terme veí, les cingles i el tossal es troben a la ratlla i, de fet, Coromines inclou la fitxa Marcén dins la carpeta Vistabella. Veiem, a més, la presència dels topònims **tossal de Marcén** i **mallada de Marcén** dins

⁵⁷ Fixem-nos en la fotografia on veiem el Renovell, mas de Villahermosa guardat per les roques. Dalt ja és terra de Vistabella. Les roques fan ací també de frontera lingüística.

les visures de Vistabella.

1597 seguint un (90) camí que va al **tosal d'en Mercén** 90 al sòl del tosal d'en Merzén 90 regoneguéren les **mallades(91) de Marzén** **1615** camí que va la toçal d'en Mercer 121v regonegueren les mallades de Marzén 121v al sòl del toçal d'en Mercer 121v **1634** camí de herbatje que va al toçal de Marzén 206v **1658** enprengueren un asagador que va al tosal de Marsén 52 al sòl del tosal de Marzén 52 la Mallada de Marzen la qual trobaren ben tractada **1687** regonèixer la mallada de Marsén, la qual trobaren ben tractada 74v assagador que va al tosal de Marsén 74v **1715** regonèixer la mallada de Mazén 139 al sòl del tosal de Marzén trobaren dos fites velles 138v **1759** enprenguéren un assagador de herbaje que va al tozal de Marsén 40 al sòl del tozal de Marsén 40 **'Mallada de Marsén'** 40. pugaren a mirar y regonèixer la mallada de Marzén 40

Les variants gràfiques són moltes i, de vegades, d'un mateix escrivà: Marsén, Marçén, Marzén, Mazén, Merzén, Mercer –potser per error de còpia. Potser aquesta variabilitat s'explique per la 'interdental' dels pobles castellano-parlants com Villahermosa on se situa el mas de Marcén.

Marzén veïnat del t.de Villahermosa, al peu de Penyagolosa, 75.21, 18X14 (uns 2k5 a l'ONO del cim) (-la pronunciació amb –z- ben sonora ha de ser tradicional i antiga (- no sé si eren populars en àr.l'arrel rzn 'sospesar', ni si ho era en el subs.mirzām "lien à serrer qch.", pertanyent a la família de rízma 'raima(de paper)'. Potser es tracta més aviat del romà Marzà, NL empordanès; per bé que no hi ha noms en –ANUM en el Maestrat i menys a la Celtibèria, no es pot descartar la possibilitat de casos escadussers-)

Cingles de Marcén

CART. 592-25000 Cinglo de Mercen-III Vis. 1:25.000 Cingles de Marcen 1621

Els cingles o roques, per la confusió amb el gènere i la pèrdua de transparència són sovint feminitzades i hom parla de **les** cingles de Marcén; veiem la variant castellana, emprada a Villahermosa, 'cinglo'

Roques de Marcén

CART. Vis. 1:25.000 Roques de Marcen 1593

Les gran rocasses que guaiten des de la lloma de la Cambreta cap a Villahermosa

Conegut per alguns excursionistes com les Crestes. És un gran roquer que s'estén des de la Cambreta fins la lloma Plana. En 1597 està documentat com a «Tossal d'en Marzén» hi també «Merzén» i «Mercén». En les roques hi havia mallades i antucsans de l'herbatge de la Setena. Viciano (2009, 1994).

Tossal de Marcén *Lloma de la Cambreta*

Denominació de les Visures que creiem equivalent a l'actual lloma de la Cambreta. (V. Cambreta)

MARCO

Marco Tosses és el renom d'un masover que vivia al mas de les Tosses, no lluny d'aquest tossal.

Tossal de Marco

CART. Vis. 1:25.000 Tossal de Marco 1153

Tossal veí del coll de Vidre que forma part de la serra de la Nevera. Al seu vessant de llevant, dins el terme d'Atzeneta, hi és el Pou del Fanoll; a l'aiguavessant de ponent, el Calatrem. Pel seu aiguavessant nord i oest discorre la carretera que uneix Atzeneta i Vistabella.

Barranc del Tossal de Marco

CART. Vis. 1:25.000 Barranc de la Collassa

Davall del Calatenc. L'havíem batejat com barranc de la Collassa. S'ajunta amb el de la Collasa vora el camí Real.

Pi Gros del Tossal de Marco +

Tallat cap al 56

MARGARITO

Entre verges, màrtirs i beates, el santoral català recull un dotzena de margarides. Suposem Margarito una masculinització d'aquesta santa perquè desconeixem al poble l'existència de cap Margarit que pogués esdevindre malnom. Sí que ens apareix com a nom de persona a Mèxic, on trobem San Margarito Flores, fusellat al 1927. Els nostres informants ens vam fer saber que es tractava del nom del pare de Lola.

Casa de Lola de Margarito

Carrer Mossén Tenessa, 5.

MARIA

Antropònim femení, ben conegut, que troba en Marieta la variant diminutiva.

Artiga de Joaquin de Maria

Als Racons, mas de l'Alforí, vora el camí dels Cinc Pins.

Coveta de Joaquin de Maria

CART. Vis. 1:25.000 Coveta de Joaquin de Maria

Als Racons, mas de l'Alforí, poc abans d'aplegar al collet dels Racons, on s'aplega el camí del Poble i el de la Guerra, continuació del camí dels Cinc Pins. Es tracta d'una cova amb una paret d'uns dos metres i mig que la fa més habitable i segura.

Volta de Maria

Volta del riu Montlleó, davall la moleta de Dalt. Al Boi, davant el terme de Culla.

Caseta de Marieta

Desteulada, dins el tancat de Marieta.

Casetó de Marieta

Amb arc, al tancat de Marieta, adherit a una paret.

Sort de Marieta

A la partida de les Voltes, entre els bancals de Toni Martin i el de la Rambla de Frediquet (Federico). Hi observem que els bancals són més amples que les sorts. Potser això ens ajude en explicar el sentit de partició d'una heretat en sorts.

Tancat de Marieta

Entre la rambla del Pla i el carreró dels Caus, a migdia dels Bustals.

Volta de Marieta

CART. Vis. 1:25.000 Volta de Marieta

Volta del Montlleó, al terme de Mosquerola que mira al Gorgotxo. En aquest tram del riu sol restar una illa de robinada aportada pel transport del Montlleó.

Resulta curiós que al mateix riu trobem una volta de Maria i una altra de Marieta; potser el diminutiu en faça un paper distintiu.

MARIANNA

El Santoral Català ens fa equivaldre Marià=Marian i ens mostra 4 sants amb aquest nom i un amb el femení Marianna. Si bé el cas de Mariannetes podríem relacionar-lo

amb aquesta darrer antropònim femení, en els altres casos ens apareix el castellanitzat Mariano.

les Mariannetes

CART. Vis. 1:25.000 les Marianetes

Artigues de les Forques, situades entre aquestes i les Campanetes.

MARIANO

Bancal del Tio Mariano

Entre el camí del Fontanal i la carretera del Pla.

Caseta del Tio Mariano Caseta de l'Auelo Mariano

Baix de la Llonganissa, als bancals del Fontanal. Caseta de volta, vora el tancat de l'Auelo Roig.

Caseta de l'Auelo Mariano

Interessant exemple d'atenció en les enquestes. Es tracta de la mateixa caseta del Tio Mariano. La diferència d'edat dels enquestats, però, fan que una mateixa persona esdevinga –sense parentiu- tio (proper en l'edat) o auelo (major) que l'emissor.

MARIMON

Marimon és un dels llinatges apareguts a Moll-1987 amb possibilitats de provindre del topònim francès *Miremont*. Marimon apareix deiverses vegades com a antropònim, cognom, a les visures de Vistabella : Esteve Marimon, al 1555, Mateu Marimon (notari), al 1634, i Marimon, sense especificar-ne el nom, ja propietari del mas.

A Caldes de Montbui vam localitzar la torre Marimon on hi ha un centre d'investigació agrícola.

Foia de Marimon

Entre el mas i la font, voltada per la pista.

Font de Marimon

CART. Vis. 1:25.000 Font de Marimon

Al capdamunt del barranc del Tovàs del Colomer.

Mas de Marimon

CART. PLANI Masía de Marimón, Pajar CAD Masia de Marimón IGC592-1949 Mª de Miramón M592-1993 Masía de Miramón 592-25000 Masía Miramón-II CMA Masía de Miramón 592 (3-2) ICV Mas de Marimon 1148 592 (3-2) Vis. 1:25.000 Mas de Marimon

Entre Morratges (a la ratlla de Xodos) i l'Albagés de Dalt.

Unes dècades enrere hi va haver una explotació minera a cel obert, potser de terres. Aquest mas va passar de ser mas d'en Simó a Jaume Albert, després de Marimon, més tard d'Antoni Marqués i ja a mitjan del XVIII de D, Bruno Grau, tal i com ens ho mostren les Visures. El nom de Marimon, però, és aquell que ha persistit en el temps.

1555 passa per la porta del mas d'en Simó. 25 **1658** ans de arribar a la heretat de Jaume Albert, y huy de Marimon 57v **1687** a la heretat de Jaume Albert y huy de Marimon 78v **1759** a la serrada del mas que antes here de Jaume Albert, después de Marimon y (54) después de la herència de Antoni Marqués, y huy de la Capellania⁵⁸ que obté Dn Bruno Grau

En el Padró del 1817 comptava amb dos veïns:

Masía de Marimon: Maria Thena Viuda tiene un hijo y una hija solteros. Francisco Robres casado con Theresa salvador no tiene hijos.

Clots del Mas de Marimon

Al capdamunt del barranc del Baciè, clots al nord-oest del mas.

Barranc dels Clots del Mas de Marimon *Barranc del Baciè*

CART. Vis. 1:25.000 Bc. del Baciè

De la corralissa del Mas de Marimon davalla per aplegar-se al Barranc dels Hortassos.

Corralissa del Mas de Marimon

Als Planets, dalt de la font de Marimon

Pista de Marimon-1

Des del pla del Moro, a la carretera dels Molins a Xodos, aplega al mas, després de creuar el barranc del Tovàs del Colomer.

Pista de Marimon-2

Al Mas de Marimon podem aplegar, bàsicament, per dues pistes. Aquesta coincideix amb la que ens porta al Barranc Pardo, és a dir, des del nord. També

⁵⁸ El DCVB, 2, p.967, defineix capellania com "Benefici eclesiàstic fundat d'alguna persona privada o oficial per atendre al servei d'una capella, a la celebració d'un cert nombre de misses, etc."

es troba comunicada amb la pista de l'Albagés.

Caseta del Mas de Marimon

Davall dels avellaners de Climent, vora el camí de Culla, a l'entrador de la Randera.

Casa de Marcelino de Marimon TU

Raval de Loreto, 17.

Casa de Leóncio del Mas de Marimon TU

Mira a la Placeta des de migdia. La Plaçeta, 9D

Casa de Leóncio del Mas de Marimon TU

Manolo de Cambra va vendre a Leóncio del Mas de Marimon la casa. Carrer Roser, 9.

MARÍN

Caseta de Marín

Entre els Cinc Bancals i la rambla del Pla. No lluny del maset del Falconer.

MARINET

Possiblement un antropònim, tot i que la seua alçada i fita important des de ben antic ens fa pensar en altres possibilitats. També a Morella hi ha una serra de Marinet; en tots dos termes, però, trobem un mas de Marinet i en el cas de Morella, el mas de Marín, veí de la serra, que ens aboca a pensar en l'antropònim. Monzó (1951) anota un Cabezo Marín que fa vindre 'Del *antropónimo* Marinus'

Tossal de Marinet

Grandíssim tossal (1466m.) rematat per una moleta, visible des de la Plana en el conjunt del perfil que conforma el massís de Penyagolosa. Tot i trobar-se dins el terme de Xodos, ha servit com a partició del terme ja des de la Carta de Població del 1251⁵⁹ "*... et de capud Penam Golosa vadit a Marinet et de Marineto vadit serra serra el vadit usque in via, qui transit a Xodos...*" I en la de 1382: "*...et de dicto capite Penegolose tendunt apud Marinetum et de Marineto tendunt serra serra usque in via que itur ad locum de Chodos...*"

Marinet, Tossal de -- cap a l'E.de St.Joan de Penyagolosa, cit.entre el Jauquet i la Loma (sic) Velada, si bé separat d'qt pel Pas de la Creu, el Prado Martín i el Rabosero (on hi ha la Cova de l'Aigua) , 77.16 (IGC posa "Mas Mariner" i una pda "Mariner" ja en terme de Xodos, 22X14

⁵⁹ També Barreda(1999) en parla dels mateixos documents, tot i que el situa dins el terme de Vistabella.

A banda de ‘Loma (sic) Velada’ que correspon a la lloma de Belart (també nosaltres la féiem Velada), el Prado Martín es troba ben lluny d’aquesta localització.

En la fotografia el Marinet des de la moleta de Mor, un Marinet més menut però amb un remat semblant.

Tot comentant un plànol que van fer servir els excursionistes durant anys, on apareixia la forma tossal de Mariner, Josep Lluís Viciano, a la revista *L’estel*, 14, 1996, en fa les següents consideracions:

“El tossal de Marinet apareix repetidament en documentació dels segles XIII i XIV en la forma Marinet, i les variants Marineto i la llatinitzada Marinetum. La forma “Mariner”, estranya per complet al terreny, sols l’hem sentida alguna vegada a gent de fora que volia traure-li punta al topònim d’una forma massa simple, adaptant-lo a les seues preconcebudes teories.”

El mateix Viciano (2009):

Tossal de Marinet

El tossal de Marinet és un punt fort natural, aprofitat al llarg del temps. Les deixalles més importants són les prehistòriques i les medievals, amb despulles de construccions de pedra seca, arrecerades contra les riscles i en les cingles més amunteres, encarades al migdia.

Hi ha una doble murada o tanca que talla l'accés per la part septentrional, i un muntó de pedra d'una torre assolada al punt més alt. Aquestes són freqüents a fortificacions paregudes, com a les Fontanelles, el Castellar, la Mola, l'Aram, etc. Marinet ix ja en les cartes de població de Vistabella els anys 1251 i 1382 en fer la volta al terme.

De Marinet es molt conegut en tota la contornada, l'*encant*, conjunt de contalles que parlen d'unes aparicions que es manifesten després d'acomplir una sèrie de requisits i que com a premi deixen un tresor; hi ha qui ha seguit fidelment tot el cerimonial, a les dotze de la nit de Sant Joan, solstici d'estiu....VICIANO-200

MARLUENDES [*marwéndes*], [*malwéndes*], [*marlwéndes*]

Tot i el mas trobar-se dins el terme de Villahermosa, el seu veïnatge i l'existència de camins importants entre Vistabella i el mas ens fan incloure'l al llistat toponímic.

Maluenda és un municipi proper a Calatayud i també cognom, de vegades Marluenda. Monzó-1951⁶⁰

MALUENDAS.- Para nosotros se trata de un topónimo híbrido de *palus* y *ondas*, si bien por su situación pudiera tratarse de *moluendas*.

Coromines a OnCat V, 158 situa Maluenda dins l'article MALÒMENA, MALONDA, MALONDRA, MALUENDA amb una etimologia conjunta:

Ha de ser el ll. OMINA, plural de *omen* 'averany, auguri', combinat amb MALA: MALA OMINA 'mals averanys', 'lloc de mals auguris', on potser creien veure-hi apareguts o senyals sinistres.

Aquest ll. MALA OMINA ha de ser també l'origen de diversos noms, probt. de nissaga mossàrab, que retrobem en el País Valencià, a Mallorca i en el Baix Aragó; en tots ells, però, amb el grup – M'N- diferenciat en –nd-. És el fenomen que es dona en LAMINA > val.

Llanda, COLUMNA > *coronda* (*corondell*), GARUMNA > *Garonda*, *Gironde*, en el casst. dial. *legunde* LEGUMEN; etc.

(..) també al Baix Aragó, aquí, però, amb la diftongació (correcta o ultracorrecta?) de Ó en ue: *Maluenda* és un municipi prop de Calatayud, i *Maluendas*, dos veïnats, de Villahermosa (alt Millars). D'origen aragonés deu ser com a cogn. Valencià: Fr. Tomàs *Maluenda* escriptor de xàtiva, a. 1628 (GGRV, Val.p.492) i *Maruenda* cogn.a Agost (XXXVI,46.23)

⁶⁰ MONZÓ, Andrés (1951) El Mijares i el mijarense. Anales del Centro de Cultura Valenciana.

En el cas que ens atany, masos i camí de Marluendes, tan podia tractar-se del cognom, d'un topònim transportat del municipi veí de Calatayud o del sentit etimològic explicat per Coromines perquè l'espai es troba voltat d'històries de mals averanys i creus pintades (costum estesa als masos de Vistabella). Amb tot, resulta més evident el cognom.

Camí de Marluendes

CART. PLANI Camino de Marluendas CAD Camino de Marluendas 1:100.000 Alcora Maluendas (referit a la masada)

Davalla des del mas Roig al mas situat al capdamunt del barranc del Carbo. Les coordenades coincideixen amb la pista que mou des de la del Puerto i que davalla per terres del mas Roig, passant vora la font de La Canaleta.

Pista de Marluendes

Davalla des de la pista del Puerto cap al terme de Villahermosa, passant per l'Ereta.

Casa de José de Maluendas

Casa del poble. José prové d'aquest mas del Carbo. Resulta curiós que, en aquest cas, es manté el topònim en la seua forma aragonesa.

MARQUESA

Més que en el títol nobiliari pensem en una feminització del cognom Marqués, la qual, en afegir-li l'article, pren caràcter de renom. A les Visures trobem diversos Marqués, alguns amb heretats properes a aquests alentorns:

1555- Antoni Marqués, Pere Marqués

1634- Joan Marqués del Molí

1658- Vicent Marqués

1759- Antonio Marqués, Vicent Marqués

Solana de la Marquesa

CART. Vis. 1:25.000 Solana de la Marquesa

Sud-oest del tossal del Mas del Surdo

MARTA

Hi ha diverses possibilitats per a Marta:

- 1- Antropònim femení. Marta apareix en el llibre de les visites de Prolac.
- 2- Zoònim. *Martes foina* és la fagina (Otilio ens en va parlar com a maleseta d'un baso foradat), garduña en castellà i molt semblant a la marta *Martes martes*.
- 3- Zoònim ramader. A Endize III, p.1235 ens apareix com '*oveja completamente negra*'

L'article ens fa descartar l'antropònim i caldria saber la pervivència del qualificatiu aragonés per a les ovelles negres. Tot pensant en la font i el barranc no seria difícil

veure-hi algun dels mustèlids.

Barranc de la Marta

CART. PLANI B° de la Marta CAD Bco de la Marta 592-25000 Barranco de la Murta-II ICV Barranc de la Marta 592 (3-1) Vis. 1:25.000 Barranc de la Marta

Mou del carreró de l'Erissalet, passa per la font i, en direcció sud-oest, davalla per engravar-se, baix del maset del Mig, amb el barranc de la Noguera que corre cap al Montlleó, a ponent del terme.

Cingles de la Marta Roques de la Marta

Font de la Marta

CART. Vis. 1:25.000 Font de la Marta

Font amb baci i llavador a l'ombria del barranc de la Marta. Paratge preciós refrescat per unes roques i algun espinal. Hi venien a abeurar i llavar la roba gent dels masos de Peris, Solaneta d'Isidro, Cap del Pla i la Tancada.

Un document audiovisual d'aquesta font la trobem a <http://goo.gl/WD7apN>

Camí de la Font de la Marta Camí de la font

CART. 569-1931 Camino de Marta

Davalla des del Pinar Caseta, al capadamunt del barranc de la Marta. Després de la font continua per tota l'ombria del barranc i gira cap al sud per trobar-se el camí de Mosquerola, al Cap del Pla.

Pas de la Marta

CART. PLANI Paso de Ganados y Cam° de Marta CAD Paso de ganados y Camino de Marta 569-25000 Colada de la Comuna Vis. 1:25.000 Pas de la Marta

Assagador que discorre entre el Cap del Pla i la font de la Marta.

Roques de la Marta Cingles de la Marta

Caldrà veure si es tracta de les cingles del Blanc que ens va nomenar Raimundo del Tossal

les Martes

CART. Vis. 1:25.000 les Martes

Heretats que trobem dins el barranc de la Marta. Pluralització que permet, després, individualitzar cada finqueta amb el nom de *la Marta de...*

Camí de la Noguera a la Font de la Marta

Aquest camí davalla per la solana de la Noguera fins el punt del barranc on trobem les parets de

les Martes.

Federico del Mas de Peris, informant d'aquestes contrades, tancava les ovelles a la Noguera i feia servir el camí per portarles a abeurar a la font de la Marta. Per les Martes i el barranc de la Marta pujaven mentre repassaven l'herba.

Pou de la Marta

Dins la finca de la dona de Navarrete

MARTÍ

Mas de Martí *Mas de Mateu*

CART. PLANI Masía de Martí CAD Mª de Marti IGC592-1949 Mª de Martí M592-1993 Masía de Martí CMA Masía de Martí 592 (4-1) Vis. 1:25.000 Mas de la Culblanca

Mas situat dalt del riu dels Molins, entre el de Cates i el de Serrano. Va passar després de Martí va ser de Pepe Mateu que hi vivia.

Erròniament el vam retolar al mapa de Vistabella-Tossal Cartografies com a Mas de Culblanca. El mas de **Culiblanca**, malnom del masover, com vam saber el 2014, es correspon amb el mas de Cates

Bancal de Martin

Bancals del Fontanal, a l'altra banda de la carretera del Pla

Prat de Martín [práumartín] [prámartí]

CART. Vis. 1:25.000 Prat de Martí

Avui és pinar sobre un replà que en el seu temps seria prat. S'accedeix pel camí de la Fontana, tot anant cap al lloc on arrossegaven els pins amb cables. Prop hi ha un tallafocs abandonat.

La primera pronunciació correspon a Navarrete, informant del mas de Trigos, nascut al terme del Puerto.

Prado Martín

CART. PLANI Prado Martín M3T CAD Prado Martín IGC592-1949 Prado Martin M592-1993 Monte Bovalar (dos termes) 592-25000 Prado Martín CMA MONTE BOVALAR (desplaçat) 1:100.000 Alcora Monte Bovalar Vis. 1:25.000 Prado Martín

Mitger amb el terme del Puerto, dalt del paratge de l'Atzevar

Punta del Prado Martin

On s'ajunten les pistes del Puerto i de la Serra de la Batalla.

Bancal de Toni Martín

Ample i llarg, tancat al nord per la rambla del Pla i de veïnat les sorts de Matrono i Marieta

Casa de Martín

Pegat a l'escola, vora Correus. Raval de Loreto, 22.

MARTÍNEZ [martínes]

Evidentment es tracta del cognom Martínez⁶¹, tal i com apareix als diversos textos, com ara la visura del 1759

1759 la vora de la paret de Gabriel Juan Rovira, notari, y ara de la Torre de Martínez de Dn Christoval Grau 21 **1759** en la heretat de la Vila que vuy és de la Torre de Martínez, pròpia de Don (21)Christoval Grau **1759** a l'últim del mas d'en Roger, y ara de dita Torre de Martínez 21

Més lluny d'aquest indret encara trobem un altre Martínez (sempre amb z final)

1759 Y trobaren que Miquel Martínez ha llaurat en lo assagador.

Al Padró de 1817 torna a aparèixer dins la *Partida del Llano de Abajo* com a *Torre de Martínez*

Nosaltres, en una primera etapa i per a la retolació al mapa de Vistabella (Tossal Cartografies) vam proposar *la Torre Martines* seguint la pronunciació local i els dubtes que presenta l'escriptura vacil·lant de les Visures. Amb tot, creiem que l'ús exclusiu de la -z a tots els textos aconsella el cognom Martínez.

la Torre Martínez

CART. PLANI Masía de Torre Martínez, Casa, Corral CAD Mª de Torre Martínez (Casa, Corral) 569-25000 Masía de Torre Martínez ICV Torre Martines 1135 569 (3-4)592 (3-1) Vis. 1:25.000 la Torre Martines.

La Torre Martínez és un preciós mas situat a ponent de l'Esclaramunda i no lluny del Rotxero, possible mas d'en Roger. La torre, com a construcció o tipologia de mas, es manifesta, entre altres llocs, al veí terme de Mosquerola –Torre Belenguer- a la llunyana Morella –la torre en Segura- o al nostre terme – Torre

Garcia, Torre Mosquit, Torre Climent o aquesta Torre Martínez. Si observem la tipologia del mas veiem que es tracta d'un cos més elevat que, potser en algun temps, tindria funcions defensives. En l'actualitat els masovers pensen que es deu més a la funció de colomer.

⁶¹ Moll (1987) anota Martiniç com a nom d'origen no català, derivat del castellà *Martínez*. No entenem que, amb aquest sufix, no es tractara d'una forma a dient a '*fill de Martí*', com Peris, Sanchis, Quilis, Llopis... i tants que tenen reflex en els castellans Pérez, Sánchez, Quílez, López...

Eduardo del mas de Farsa, pastor que guarda per aquests indrets, ha conegut dos veïns: Benito i Julian, gendre de Benito. Fa 45 anys que Fidel que ho va deixar. Joan del Collao recorda dos veïns (cap al 1950): “Julian de la Torre Martines i Benito el Porro. Tenien ovelles, i vaques per a les festes del poble. Benito- de la Casa de Baix-eren *algo* més valents”. Allò que sembla la Torre, tot i que ara es trobe reformada

per poder viure, va ser la primera en ser abandonada. Les dues cases on vivien als anys cinquanta (la Casa de Dalt i la Casa de Baix) es troben separades d'aquest conjunt de la torre amb les pallisses i l'era.

Pel que deduïm de les diverses visures algunes heretats d'altres amos, i també de la Vila, van passar a ser de la Torre de Martínez, propietat de Dn. Cristoval Grau.

1615 serrada de Gabriel Joan Rovira, notari, (que) era de Luys Vicent 116 **1634** prop de la paret de Gabriel Joan Rovira 199 **1658** prop de la paret de Gabriel Joan Rovira, notari 45v **1715** la paret que antes ere de Gabriel Joan Rovira, notari, 124v **1759** la vora de la paret de Gabriel Juan Rovira, notari, y ara de la Torre de Martínez de Dn Christoval Grau 21 **1759** en la heretat de la Vila que vuy és de la Torre de Martínez, pròpia de Don (21)Christoval Grau **1759** a l'últim del mas d'en Roger, y ara de dita Torre de Martínez 21

Bancal Gran de la Torre Martinez Bancal Gran

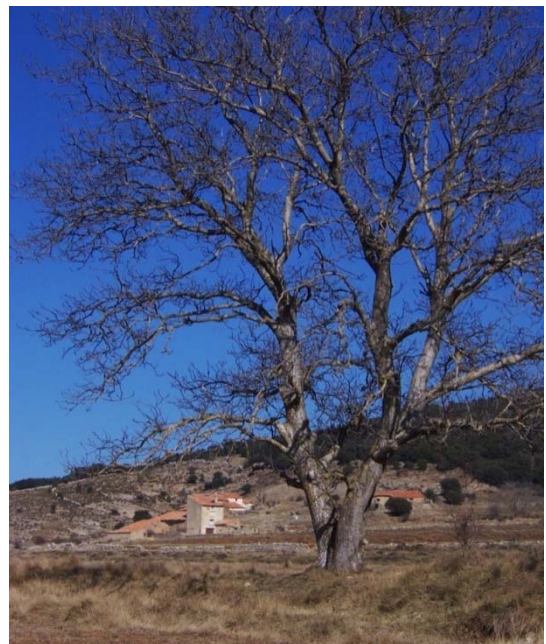
CART. Vis. 1:25.000 el Bancal Gran
Entre la pista i la rambla.

Anoguer de la Torre Martinez

CART. Vis. 1:25.000 Anoguer de la Torre
Entre les dues pistes que entren a la Torre. Juan del Collao ens va comentar la raó perquè ha deixat de créixer “És tot un erm perquè la terra no s'assaona”.

Assagador de la Torre Martinez

CART. PLANI Colada de Vistabella por Masía

de Ball y Torre Martinez

Fixem-nos en la descripció 'oficial' que ens ofereix el document DESCRIPCIÓN DE LAS VÍAS PECUARIAS

5ª.- COLADA DE VISTABELLA por Masia de Bell y Torre Martinez.- anchura legal: Ocho metros (8 mts.) . Recorrido dentro del término unos seis kilómetros (6 Kms.) y su dirección es de S. a N.

Sale del pueblo y Cañada Real de Adzaneta a Mosqueruela próximo a la Iglesia toma la dirección S. a N., cruza el camino de Los Churros quedando a la derecha el camino y las Masias Les Foyes, después pasa junto a la Fuente La Randera que es Abrevadero Concejil, sigue por las Masias Mosen-Juan y Ball, mas adelante cruza el camino Fontanal, continúa con la misma dirección cruzando varias veces la Rambla del Llano y seguidamente la Colada de la Llarga, sigue por la Masia de Torre Martinez llegando al Cordel del Barranco de los Muertos a Benasal donde finaliza.

Mereix aquest text i la resta dels fragments que conformen la DESCRIPCIÓN una anàlisi específica pel que fa a les errades toponímiques. Destaquem com exemples la confusió del mas Vell com a Masia de Bell / Ball.

Pas de la Torre Martinez

Per ponent de l'Esclaramunda. Segueix cap al pou de la Llarga

Serrada de la Torre Martinez

CART. Vis. 1:25.000 Serrada de la Torre

La paret puja per darrere del mas cap al Rotxero i volta pel Rebollar. Les referències de les visures a heretats que van acabar per ser de la Torre de Martínez són aquestes

1615 serrada de Gabriel Joan Rovira, notari, (que) era de Luys Vicent 116 **1634** prop de la paret de Gabriel Joan Rovira 199 **1658** prop de la paret de Gabriel Joan Rovira, notari 45v **1715** la paret que antes ere de Gabriel Joan Rovira, notari, 124v **1759** la vora de la paret de Gabriel Juan Rovira, notari, y ara de la Torre de Martínez de Dn Christoval Grau 21

Rebollar de la Torre Martinez

CART. Vis. 1:25.000 el Rebollar

A l'ombria del Rotxero.

Solana de la Torre Martínez

Entre la pista d'entrada al mas i el Rotxero. Hi trobem les foies, el Rebollar i el pas del Rotxero

Artiga de Gorreta de la Torre Martínez *Pinaret de Gorreta de la Torre Martínez*

Heretat d'els Pinarets. Reben els dos noms Pinaret de..., o artiga de...situada als Pinarets

Pinaret de Gorreta de la Torre Martínez *Artiga de Gorreta de la Torre Martínez*

Artiga de Julian de la Torre Martínez *Pinaret de Julian de la Torre Martínez*

Heretat d'els Pinarets. Reben els dos noms Pinaret de..., o artiga de...situada als Pinarets

Pinaret de Julian de la Torre Martínez *Artiga de Julian de la Torre Martínez*

Casa del Tio Julian de la Torre Martínez **TU**

Carrer Malcuinat-Presó, 21.

MAS

Barranc del Maset

CART. Vis. 1:25.000 Barranc del Mas de Salvador

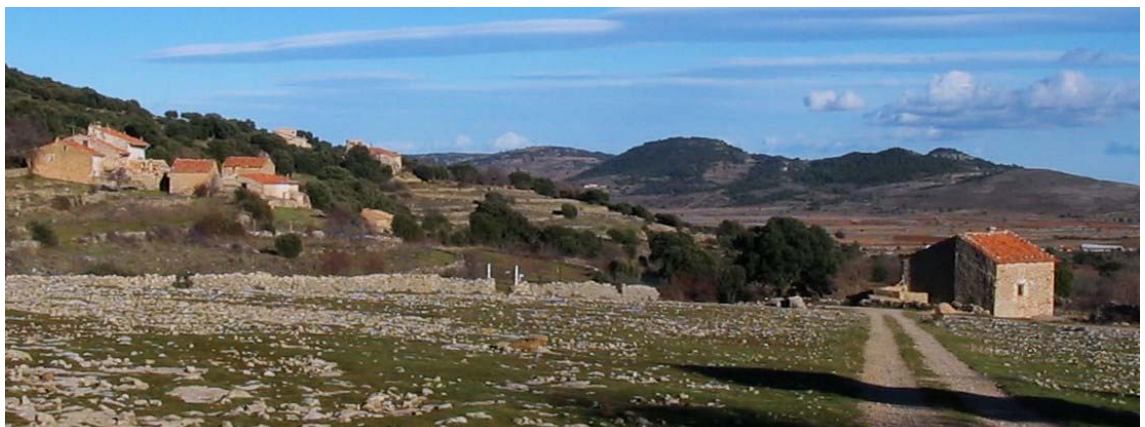
Situat al nord-est de les navades, pren el nom del maset de l'Auelo Fèlix i s'ajunta amb el barranquissó de les Serrades per rebatejar-se com barranc del Mas de Salvador.

Quadrons del Maset

Quadrons del Maset de Pelegrí

CART. Vis. 1:25.000 Quadrons del Maset

Entre la senda de Sant Joan i la Rambla. Aquests quadrons ocupen 30 jornals i són mitgers amb els quadrons del Mas del Boiro.

el Massico Mas de Silvestre

CART. ICV el Masico 1238 592 (3-2) Vis. 1:25.000 Mas de Silvestre

El Masico o mas de Silvestre, a la dreta, assoleix el diminutiu a la vora de dos grans masos com són el mas de Monfort de Baix (darrere) i el mas de Monfort de Dalt.

Sobre el sufix *-ico* i el topònim 'Massico' present a molts llocs fronterers⁶² del nostre domini en parlàvem a Bernat, J. / Guardiola F. (2013)

-ico, -ica: *el Massico, el Povico, covica Roia, la Penyica, les Casiques, el Corralico, la Cerradica, les Cerradiques*: és el sufix diminutiu per excel·lència de la banda aragonesa i forma part de moltíssims genèrics.

Massico

Massico de la Penya (davall de les Cabrelles i prop del mas de *Ramonico*), *massico del Tordo* (al barranc Fondo, de cara cap a la Cuba i la Mata) tots dos al terme de Portell; *massico de las Penyas* a Xodos i *massico de la Serafina* a Vistabella, ben prop de l'Estrella i *el Massico* vora el mas de Monfort, a Vistabella.

El Massico, davant mateix del poble de la Todolella, a l'altre costat del barranc, a l'ombria. Era poc més que un maset, d'algú que parlava en castellà-aragonés. Ara s'ha engrandit amb granges i se n'han fet vivendes rurals.

En tots els casos anotats, tant als Ports com al Maestrat, es tracta d'un mas de poca entitat, amb poques terres i corrals menuts.

Com a curiositat anotem diversos topònims al voltant d'un 'masico' amb [z] situat al terme de Xodos (*el Masico, coscollar del Masico, font del Masico...*) Desconeixem si es tracta del sufix *-ico* afegit al nostre mas o d'un 'massico' valencianitzat en la seua fonètica.

Casa de Bernardina del Massico TU

La setena de nord a sud. El Massico es casa de Silvestre, entre el mas de Gual i el de Monfort. El Portalet, 7.

Casa d'Olimpia del Massico TU

Carrer del Forn, 6.

Casa de Ramon de Massico TU

Aïllada. El Masico és el que hi ha prop del mas de Gual, mas de Silvestre. Hi viu Florència que vam vore carregada. Carrer Atzeneta-s

MATADERO

Escorxador municipal

⁶² Lluny de la frontera, a la Pobra Tornesa, trobem *el Morico*, tossal rogenic que parteix els termes de Benicàssim, la pobra Tornesa i Borriol.

El Matadero Carrer de la Font de Baix

Vora la font de Baix, dóna nom al carrer. Al C1 "MATADERO"

Carrer del Matadero

Carrer de Basilio. Al C1 "Calle Fuente Bajo". Font de Baix.

Horts de Baix del Matadero

Horts regats per la font de Baix

MATEU

Un dels noms que no trobem castellanitzats, Mateu, tot i que podria tractar-se del cognom. A banda de l'apòstol i evangelista hi ha un altre sant, ermità i màrtir, celebrat el 12 de novembre.

Mas de Mateu Mas de Martí

CART PLANI Masía de Martí CAD Mª de Martí IGC592-1949 Mª de Martí M592-1993 Masía de Martí CMA Masía de Martí 592 (4-1) Vis. 1:25.000 Mas de Culblanca

Maset que guaita sobre el riu dels Molins entre el de Cates i el mas de Serrano. Pepe Mateu en va ser el masover després de Martí. El nom de Culblanca (errada nostra a la cartografia) pertany al mas de Cates.

Serrada del Tio Mateu

Davall del corral de Manuel, vora la Costera i dins les Serradiques.

MATILDE

El nom de Matilde troba cinc recurrències al santoral català.

Bancal de Matilde

A ponent del mas de l'Hostal, veí del passet del Fontanal, trobem aquest bancal, a la vora de diversos hortets regats per la font del Mas de l'Hostal.

MATISSA (V. Fitotoponímia)

Pistacia lentiscus. Mata, llentiscle, matissça.

Carreró de la Matissa Carreró del Matissal

CART. Vis. 1:25.000 Carreró de la Matissa

Al mas de Gascó. Tanca l'heretat pel nord-oest.

Carreró del Matissal Carreró de la Matissa

Basílio del Mas de Collet, informant també dels Bustals, ens apunta les dues

denominacions, ben interessants si veiem l'equivalència en qüestions de fitonímia entre l'individu i el col·lectiu, entre el fruit i la planta, entre singular i plural...

les Matisses

CART. Vis. 1:25.000 les Matisses

Al mas de Gascó. Dalt dels Artigons, aplega fins el carreró del Matissal.

Racó de les Matisses

CART. Vis. 1:25.000 Racó de les Matisses

De la Picossa davalla direcció llevant cap al riu dels Molins.

MATRONA

Matrona és un nom femení amb tres santes reconegudes. En el lèxic comú és sinònim de comare i també dona corpulenta. Es tracta, doncs, d'un nom esdevingut, en alguns casos, renom i que, en masculinitzar-se, ens ha donat també Matrono.

Sort de Matrono

Llarga i estreta entre la sort de la Torre Garcia i el bancal de Toni Martin. La rambla li tanca la part nord. Aquests bancals es troben reforçats amb paret de pedra en la galta de la rambla

Casa de Federico Matrona TU

L'auela Parda i el Coixo Valeriano eren matrimoni. Baix lo Mur.

Casa d'Encarna de Federico Matrona TU

Baix lo Mur.

Casa de la Tia Matrona TU

Carrer del Mur-sud

MATXOS (v.Zootoponímia)

Cova dels Matxos

CART. Vis. 1:25.000 Cova de la Palla

Cova que el GEC localitza on nosaltres situàvem la cova de la Palla.

Se localiza a unos 30 minutos caminando a ritmo regular moderado desde el Molí la Vinya y siguiendo el curso descendente del Riu Montlleó y a mano derecha, ligeramente por encima del nivel del río y semioculto por la vegetación. En este abrigo de gran boca escondieron mulos en la pasada guerra civil española (1936-39).

També J.L.Viciano en parla:

“També a Vistabella contra el Montlleó i en l'eixida del Fossino hi ha una cavitat poc profunda coneguda per cova dels Matxos, per servir d'amagatall als animals d'un mas proper. Els informadors diuen que ara la cova és molt visible, però abans l'amagava molta vegetació”. Viciano. Berig n.8

Ullal de la Cova dels Matxos

Prop de la cova i esmentat pel GEC

Se localiza a unos 30 minutos caminando a ritmo regular moderado desde el Molí la Vinya y siguiendo el curso descendente del Riu Montlleó. Se encuentra en la unión del Barranc del Fossino con el Montlleó. La surgencia se localiza a mano derecha, ligeramente por encima del nivel del río y oculto por la vegetación. La mejor referencia es que unas decenas de metros antes de llegar a la surgencia, también a la derecha, veremos semiculto un gran abrigo denominado cova dels Matxos. Sale agua muy clara. Obstruido. Solamente se han podido descender hasta la cota -2 metros.

MAXIMINO

Dos bisbes i un confessor apareixen celebrats al santoral amb el nom de Maximí. En aquest cas, però, el trobem extret del santoral espanyol, Maximino.

Casa de Teresa de Massimino

MEDALL

No apareix dins *Els Llinatges Catalans* (Moll-1987) mentre sí que ho fa al DCVB, 7, 319 "Llin. Existent a Atzeneta, Vistabella, Useres, Vilafamés, etc." A les Visures trobem un Pau Medall, l'heretat, però, no es correspon amb el mas i nevera sobre la qual tenim topònims.

1715 junt al barranquet de la heretat que solia ser de Joan Miravet, después de Pere Joan Tena, y huy de Pau Medall 131 **1759** junt al barranquet de la heretat que solia ser de Juan Miravet, y después de la viuda de Pau Medall 25

Mas de Medall

CART. PLANI Masía de Medall CAD Mª de Medall IGC592-1949 Masía Vis. 1:25.000 Mas de Medall

Avui només queden restes enrunades.

Camí del Mas de Medall

Des del camí de Culla cap al mas assolat. És un entrador.

Nevera del Mas de Medall + Nevera de Vistabella

Nevera desapareguda en la actualitat, com el mas.⁶³

1658 y passa per la Nevera y per detrás la iglésia y tota murada 48 **1687** pasa per la Nevera y per detrás de la Iglá 70 **1715** tot camí de la dita vila de Vistabella y passa per la Nevera y per detrás la Iglésia, y tota murada. 129v **1759** passa per la Neve(59)ra, y per detrás la Iglésia y tota Murada camí del peyró de la Vela 59 passaren per davant la Nevera 59

Les Medalles

CART. Vis. 1:25.000 les Medalles

Pla situat entre el conjunt de bancals de la Foieta Plana i el carròs de masos de baix. Feminització i pluralització del cognom Medall.

⁶³ Boira-2014 ens oferèix una extensa informació documental (418-420).

MENESCAL

Encara viu a Almassora com a a malnom, s'ha anat imposant la forma 'veterinari'. També es diu d'aquell que cuida els cavalls d'un altre.

Artiga del Menescalet

CART. Vis. 1:25.000 Artiga del Menescalet

Artiga veïna del barranquet de les Pedrisses.

Casa de Federico el Menescalot TU

Antigament de Mercedes de Cotna. Carrer Mossén Falco, 1.

La –o serveix com a formadora de malnoms i derivats.

MENUT

Menut és petit, però sovint s'empra, irònicament, per descriure quelcom gran.

Mas del Menut Mas de Térío

CART. PLANI Masía del Menut CAD M^a del Menut IGC592-1949 M^a del Menut M592-1993 Masía del Menut 592-25000 Mas del Menut-II CMA Masía del Menut 592 (3-1) Vis. 1:25.000 Mas del Menut

Al barranc de la Ferreria (solana) baix del mas de les Roques. Avui es troba amb els teulats assolats i el bosc penetrant-hi.

La variant, mas de Térío, no l'hem de confondre amb el mas de pepe Térío, recent mas del Mestre, situat al nord del Quinyó.

Bancalet dels Menuts

Avui és pinar, creuat per la pista que davalla cap al barranco Mojon, baix de la Cantereta, al tossal del Mas de Monçó.

Barranquet dels Menuts

CART. Vis. 1:25.000 Bc. dels Menuts

Mou del bancalet dels Menuts, situat a ponent del tossal del Mas de Monçó, i aboca al barranco Mojon o barranc Molló.

Tancadet Menut

Al mas de Campos, tal i com veiem en la fotografia, entre el mas i el collet localitzem el tancadet Menut. S'oposa al tancadet Gran, el Tancat, que davalla fins el Seti, on mou el barranc del Saltador.

Carrasca Menuda

Carrasca propera a la pista del mas del Pont, dins la Noguera.

MERDA LLOCA

Caseta de Merda Lloca

Caseta de pedra situada vora la carretera del Pla, davant les sorts de l'Auelo Gasquinya.

MESTRE**Mas del Mestre** Mas de Pepe Tério

Mas situat al capdavall del Pla, ja en el camí de l'Estrella, al capdamunt del barranc del Cirer.

Víctor, el mestre de Vistabella, exemple d'integració cultural, després d'haver passat pel mas de Pelegrí, va adquirir el mas de Pepe Tério i li ha donat nom.

Pla de la Mestra

CART. PLANI Plá de la Mestra CAD Pla de la Mestra ICV Pla de la Mestra 592 (4-1) Vis. 1:25.000 Pla de la Mestra

Pla que davalla des de la caseta del Moliner i s'estén fins el mas de Cates. Hi trobem els masos de Pla de la Mestra, Gironet, maset de l'Auela Tosquera i mas de Cates.

el Pla de la Mestra-1

Partida que agrupa el mateix pla i altre masos propers.

el Pla de la Mestra-2

CART. Vis. 1:25.000 el Pla de la Mestra

Mas situat al capdamunt d'aquest pla homònim. Casalici *regaudiniat* per l'art de Juanito l'Alforí (v.foto) que conté un corral i que es deshabità fa una trentena d'anys

(2002). Hi vivien Mília i quatre fills: Enrique, Marcos, Julian i Francisco.

Al Padró de 1817: "Masía del Pla de la Mestra: Ramon Gual casado con Francisca tiene un hijo, y dos hijas solteras"

Alvenc del Pla de la Mestra**Artigues del Pla de la Mestra**

Entre el mas i l'artiga del Moliner, més a ponent.

Camí del Pla de la Mestra

CART. PLANI Camino del Plá de la Mestra **CAD** Camino del Pla de la Mestra

Se separa del camí de Vistabella a Atzeneta al a caseta dels Civils per dirigir-se cap a la Peralta, tot passant per el mas de Cates i la Ramblella. Actualment hi ha una pista que aplega fins el mas de Cates.

Pinar del Pla de la Mestra

Davant del mas, davallant cap al Tarrassó

Pista del Pla de la Mestra als Molins

Prové de la carretera de Vistabella; mou vora la caseta del Moliner i recorre el pla de la Mestra, passa la Tosca fins arribar al Molí Prat. Un ramla d'aquesta pista s'allarga fins el mas de Cates.

METGE

El metge del poble.

Casa del Metge TU

Carrer de la Plaça,

MIG

Tot i els diversos significats de 'mig', els nostres topònims coincideixen en el sentit locatiu de ser entre altres dos.

Mas del Mig

CART. PLANI Ruinas CAD Ruinas ICV
Mas del Mig 1090 592 (3-1) Vis. 1:25.000
Mas del Mig

Mas situat al pla Amunt, a la falda del tossal d'Esclaramunda, entre els mas de farsa i la Torre de Martínez. Ruinós i desteulat, amb vistes precioses sobre el Pla. L'informant ja l'ha conegut derruït i abandonat. Se situa entre la Torre Martines i el mas de Farsa.

A les Visures des del 1658 trobem diverses referències que ens parlen d'aquests rodals. Ja al 1759 parlen directament del mas del Mig.

1658 a la vora de la heretat de Geroni Forés, y huy de M[ossén] Campos 44v . Y a l'eixir de la heretat de dit Mº Campos 46 **1715** a la vora de la heretat que antes ere de Mosen Campos, y huy de Joseph Falcó 122 **1759** en la heretat de dit Miravet, después de Mn Campos, y ara de Dn Christoval Grau **lo mas del Mig** 20 a la part que antes here de Miravet y huy de Dn Christoval Grau, en **lo mas del Mig** 20

Barranc del Mas del Mig

Parteix les serrades del mas del Mig i del mas de Farsa, al Carros cot. Aboca, perdut, pel toll de Farsa.

Serrada del Mas del Mig

Entre les serrades del Mas de Farsa i de la Torre Martines. En la fotografia (Infra) veiem la paret serrada que separa la serrada de les veïnes i també dels bancals que baixen fins el quadró.

Quadro del Mas del Mig

Un dels quadros que hi ha entre la Torre Martines i l'assolat mas del Mig

Ginebre del Mas del Mig

CART. Vis. 1:25.000 Ginebre del Mas del Mig

Preciós exemplar dalt dels hortets del mas.

Hortets del Mas del Mig

Clotadeta, al migdia del mas. Ens sorpren el mot hort perquè no en coneixem font. Potser feren servir alguna cisterna o clotxa acomboiada pel pendent que davalla del rebollar.

Barranquet del Mig

CART. Vis. 1:25.000 Bc. del Mig

Desemboca al barranc del Focino i discorre entre aquest i el de la Cova de l'Aigua. Aquesta posició central fa que l'especificatiu siga 'del Mig', entre els dos. A les Visures ja ens apareix

1597 nomenada lo barranquet d'en Mig, mallada de herbatge, **27 1615** la mallada nomenada del Barranquet d'en Mig, la qual és de herbatje 114v **1634** regonèixer la mallada nomenada del Barranquet d'en Mig 195v **1658** regonèixer la mallada del Barranquet den Mig, la qual és de herbatge 42v **1687** regonèixer la mallada del Barranquet den Mig, la qual és de herbatge 61 **1715** E des de hallí los dits síndichs y mensatgers anaren a mirar y regonèixer la mallada del Barranquet del Mig 117v **1759** regonèixer la mallada del Barranquet del Mig, la qual és de herbatje 11.

Aquesta mallada, per les diverses descripcions de les visures, hauríem de situar-la en aquesta mateixa zona. La tendència abusiva del pronom personal explica eixes formes "d'en Mig" que fan pensar en un cognom inexistent.

Cingla del Mig-1

CART. Vis. 1:25.000 Cingla del Mig

Pas estret entre la roca de Dalt i la de Baix, a la Pena-roja. Tot i haver enregistrat 'cingle'(informant de Benafigos), la descripció del lloc s'adiu a 'cingla' i ja hem comentat a cingle/cingla (Genèrics) el creuament semàntic que s'hi produeix. V. foto a roca de Dalt

Cingla del Mig-2

Pas estret que portava el camí des del castell del Boi al mas de la Serra de Dalt pel migdia de la Corona. Cingla entre roca i roca, zona costeruda, de vegades plana. Tropessa amb el xargallar de les Egües.

En la foto cal situat-la a la dreta entre cingle i cingle de roques, passant més amunt de la cova de Llansola, que veiem al fons.

Collet del Mig

CART. Vis. 1:25.000 Collet del Mig

Entre el barranc Corral i el barranc del Mas del Garrido. Aquesta situació li atorga el qualificatiu del Mig mentre s'allarga fins aplegar al barranc de la Vallussera amb la prominència de la roca de la Figuera..

Era del Mig

Al mas de Celades, veïnadet amb moltes cases, trobem tres eres. Era de dalt, era de Baix i aquesta era del Mig

Font del Mig-1 Fuente del Medio

Font del Mig-2

CART. PLANI Balsa i Manantial CAD Balsa i Manantial Vis. 1:25.000 Font del Mig

Regalla, sovint, per la pista del Pont. Hi té un baci on abeuren les vaques. Recordem que vora el Montlleó, baix del cingle del Lobo, tenim la fuente del Medio.

Pas de la Font del Mig

CART. Vis. 1:25.000 Pas de la Font del Mig

Pas que davalla des del pas del Morrillargo fins la font del Mig, vora la pista del Pont.

Fuente del Medio Font del Mig

CART. Vis. 1:25.000 Fuente del Medio

Situada vora el Monlleó davall el cingle del Lobo. Una altra font batejada des d'Aragó, possiblement perquè fóra d'ús de l'Estrella o masos de Mosquerola, com ara la masía de la Cuesta. Es troba, però, a Vistabella entre la font de la Rossa i la de la Canaleta.

Maset del Mig

CART. PLANI M^a del Mitg CAD M^a del Mitg 592-25000 Mas del Mig-II Vis. 1:25.000 Maset del Mig

Mas situat entre el mas del Pont i la Noguera, dos grans masos de la zona de ponent dels Bustals. El diminutiu, maset, a més del contrast d'heretats amb els masos veïns, s'adiu per diferenciar-lo del mas del Mig, a l'Esclaramunda. Es tracta d'una preciositat de pedra picada. Porta en arc i finestres amb les creuetes i amb el blavet per emmarcar-les. Forn i tamany humà reduït. Corral veí ruïnós. Jesús li deien al masover. Tenia un gran badall creuant tota la façana.

Foia del Maset del Mig

Al nord del maset, davalla cap al barranc de la Marta.

Ombria del Maset del Mig

Entre l'ombria de la Noguera i la del Cap del Pla, recorreguda pel camí i pas Real de Mosquerola.

Pas del Maset del Mig

Per les riscles de roques que hi ha al capdavall del mas.

MIGDIA

Capitell del Migdia /mesdía/

Roqueta elevada de la Pena-roja, davant la cova galana. Prop tenim el morralet de les Onze, encara més precís i matiner, com a exemple explícit de l'ajut horari

d'algunes roques. (Veieu foto al lema DALT, roca de Dalt)

Roca del Migdia

CART. Vis. 1:25.000 Roca del Migdia

La més alta, baix del mas de Batalla. Efectivament, la seua orientació apunta al sud i era ben emprada pels masovers del mas de Gil (en la foto aquest mas i el frontó de la roca), el Tormo i el mas de Garcio.

Xargallar de la Roca del Migdia

Sargallar del Tormo

CART. Vis. 1:25.000 Sargallar del Tormo

Més al nord de la roca, davallant vora les cingles del mas de Gil i mas de Garcio fins la pista del Boi.

MINA

la Mineta

CART. Vis. 1:25.000 la Mineta

Quan l'ombria del mas dels Arcs aplega a la foia del mas, marge esquerre del barranquet del mas. Hi havia una mina d'on s'extreia..

MINELO

Nosaltres teníem recollit [minéro], i així ho va fer constar al mapa Vistabella 1:25.000 del Tossal Cartografies. Fins i tot, tractàvem de relacionar el malnom de professió amb la proximitat de la Mineta (al mas dels Arcs). Elvira Safont, però, ens va aclarir que es tractava de [minélo], malnom compost sobre l'assiduïtat amb que una dona parlava del seu Nelo, vés per on

I mirant mirant... trobo al Pla Amunt la "SORT DE MINERO" allà on hauria de dir "SORT DE MINELO": els "minelos" són una família molt coneguda descendent del tio Nelo que es va casar en una de painamunt (més amunt que nosaltres i per tant parlava castellà) i que sempre deia l'expressió "Pues MI NELO ha hecho esto o lo otro", ergoel tio Nelo va canviar de nom i va esdevenir MINELO. I els seus descendents que encara tenen casa al poble i vénen cada estiu es reconeixen com a minelos.!

Sort de MiNelo

CART. Vis. 1:25.000 Sort de Minero

Sort on es troba la caseta del Villahermosano, a les sorts del Pla Amunt, entre

la Rambla i el camí de Sant Joan.

MINISTRE

Renom irònic de qui havia de viure-hi.

Coveta del Ministre

Coveta del Modronyals

CART. Vis. 1:25.000 Coveta del Modronyals

A la Vallussera, entre els Gorgonxos i el collet Llarg, a l'ombria del Rotxàs.

MIQUEL

A més de l'arcàngel, vuit Miquels i una Miquela omplen el santoral. A Vistabella trobem, actualment, la forma autòctona en diminutiu Miquelet, la femenina, Miquela, un derivat, Miquelo i el castellanitzat o forma espanyola Miguel. A les Visures, trobem abundants Miquel, i un *Miguel*, la transcripció del qual caldria revisar:

1555: Miquel Campos, Miquel Escrig, Miquel Forés, Miquel Gascó, Miquel Sancho

1597: Miquel Castillo, Miquel Forés, Miquel Joan, Miquel Mallol, Miquel Vicent

1615 Miquel Albalat, Miquel Aliaga, Miquel Seguer

1634: Miquel Aulério, Miquel Bellés, Miquel Vicent, Miquel Miravet, Miquel Ceguer, Miquel Pérez, Miquel Rovira

1658: Miquel Vissent, Miquel Vicent, Miquel Joan

1687: Miquel Seguer, Miquel Doménech

1715: Miquel Servelló

1759: Miquel Edo, Miquel Garcia, *Miguel Juan*, Miquel Martínez, Miquel Villalonga, Miquel Vilallonga.

Casa de Miguel

Una de les 12 cases del mas de Capote (foto).

Caseta de Miguel

Caseta de pedra seca, situada vora el pas que davalla des de la Ribagrossa cap a ponent.

Casa Miquela

Mas de Celades. Casa de baix mirant al nord

Casa de Miquelo /mikiálo/

Al mas de Cabedo

Caseta de Miquelo

Vora el magatzem de la segadora, al pla Avall.

Bancalets de Manuel de Miquelet

Al tossal del Calvari, dalt de la font.

Casa de Manuel de Miquelet TU

Manuel de Miquelet la va passar a Marcos Tena. Carrer de Sant Roc, 4.

Casa de Manuel de Miquelet TU

A la Placeta, entre la casa de Lluís i la de Clèric. Primer va ser de Manuel de Miquelet i després de Felipe dels Bessons. La Placeta, 1.

Casa de la Tia Nel·la de Miquelet TU

Carrer de Sant Roc, 15.

MIRACLE

Metàtesi de miracle, ben habitual a les nostres comarques.

Cova dels Milacres Cova Santa

CART. Vis. 1:25.000 Cova Santa

Baix de la cova Negra, a la lloma Garrido o lloma de la Picossa, guaitant sobre la Vallussera. 'És com una

església..., hi ha aigua'

Potser aquesta

denominació, variant de

'santa' s'hi relacione per la

descripció 'com si fóra una

església'. Fins i tot hi ha un

'orgue', formació

d'estalactites i estalagmites

que s'hi assembla. La vam

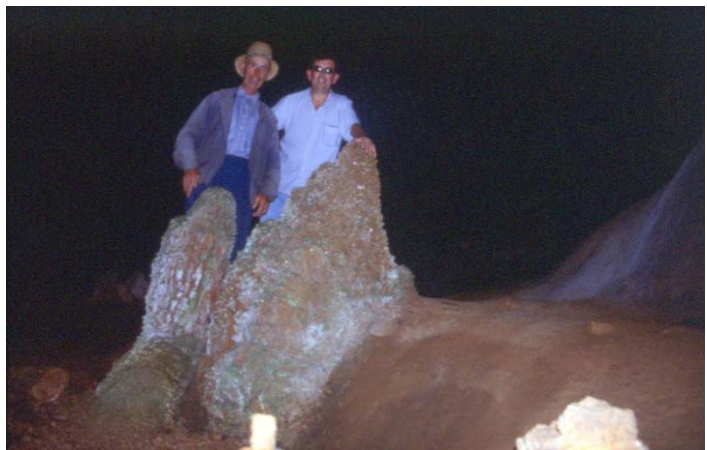
sentir de llavis de Luciano,

el nostre informador de la Vallussera, des de la lloma de Benafigos. En acudir-

hi amb Joan de Capoll, masover del mas de la Torta i més arrimat a la cova,

vam saber que la denominació més coneguda era la de **cova Santa**.

Miracle en Moreu-Rey com atalaia

MIRADOR

Lloc elevat des d'on es té una bona i extensa visió. En aquest sentit podríem entendre Vistabella, com extensa, més que no pas *Pulchravista*.

el Mirador-1 els Miradors, el Portellàs

Denominació moderna per les vistes que es tenen des del Portellàs.

el Mirador els Miradors

CART. PLANI El Mirador CAD El Mirador

Partida situada entre la falda del Calvari i el Pinet. A més de passeig és un veritable mirador de la cara de migdia de Vistabella i del barranc de la Peña

Aguda.

L'informador, Jaime de l'Alforí, pluralitza aquesta denominació.

Camí del Mirador

CART. PLANI Camino del Mirador CAD Cº del Mirador

Part de l'antic camí se'ns mostra avui com un passeig embaranat. El camí que apareix a la PLANI de 1911 volta pel migdia el tossal del Calvari i s'ajunta al camí de les Foietes.

el Miradoret

CART. Vis. 1:25.000 el Miradoret

Collet que, entre el barranc de la Cova i el Rivet, davalla cap al Montlleó tot allargant-se amb un collet més avaller que rep el nom de Miradoret de Baix. Amb tot, le més amunter no coneix l'especificatiu 'de Dalt', com sol passar amb tants topònims contrastats.

el Miradoret

CART. Vis. 1:25.000 el Miradoret

Maset que pren el nom del Miradoret, tit i que ees troba més a ponent, vora la serrada del Clotxó. El 2001 l'havien comprat 'uns de València' i es trobava desteulat, amb la ferramenta guardada a la boca del forn. L'espectacular vista sobre les roques del Cervell, el barranc de la Pinella i la Vallussera en justifiquen sobradament el nom.

Miradoret de Baix

CART. Vis. 1:25.000 Miradoret de Baix

Collet prolongació del Miradoret, situat ja damunt el Quixal del Llop i la moleta de Baix.

Caseta del Miradoret

Caseta de pedra seca situada dins l'esmentat

collet.

MIRALLES

Llinatge present a la veïna Atzeneta, a Vistabella, a Xodos, Culla, Benassal i... en general al Maestrat i l'Alcalatén, que no trobem a les Visures ni en el padró del 1817. Miralles apareix a Moll-1987 com un del llinatges catalans que tenen un topònim en l'origen:

Miralles. Nom d'un castell de l'Alt Empordà, i de diferents pobles i muntanyes. Originàriament significava 'talaia de guaita' (derivat de *mirar*) . *Miralias* (982).

Hortet de Ramon Miralles *Hort de Ramon*

Un dels horts de la Font del Mas de l'Hostal, entre el xopar d'Antolina i el bancal d'Avelina.

Casa d'Anselmo de Miralles **TU**

Carrer de Santo Roc, 6.

MIRAMAR

Miramar, a més del mirador costaner famós de Valldemosa on Ramon Llull va fundar el seu col·legi de llengües orientals, té el sentit de torreta destinada a mirador amb vista al mar. També, com a topònim, és poble proper a Gandia i també poble agregat al municipi de Figuerola (Camp de Tarragona). En aquest sentit podríem també relacionar-lo amb els diversos Guardamar de muntanya, com ara els de Lluçena.

D'una altra banda, Rabella, J.A (1995)⁶⁴ presenta un recull de topònims que es formen a partir d'un verb i d'un complement verbal, "topònims de formació romànica, ja amb un significat plenament romànic (dels seues elements i de la forma resultant)" Troba 10 exemples que tenen *mirar* coma verb i primer element: Mirablanc, Miralbò, Miralcamp, Miralpeix, Miralsot, Miramar, Mirambell, Miralpallars, Mirapols i Miravall. Sobre Miramar localitza els següents topònims:

- Sector de la muntanya de Montjuïc (Barcelonès).
- Serra; elevació muntanyosa a l'extrem oriental del massís del Garraf (Garraf).
- Serra i llogaret del municipi de Figuerola del Camp (Alt Camp).
- Poble del municipi de Valldemossa.
- Municipi de la Safor.

J.A. Rabella encara afegeix, sobre *Miramar / Guardamar*

Tots es troben situats sobre terrenys elevats des dels quals es veu el mar –encara que hi siguin a prop o en restin allunyats- o al costat d'aquest.

No s'adiu aquesta reflexió amb el nostre topònim. En diccionaris aragonesos trobem una apreciació diferent:

⁶⁴ "Introducció als topònims compostos per una forma verbal + un complement verbal" BISO XL.

- 1- Miramar. n. Mirador, solana, azotea, sobre todo en las casas de campo.
Diccionario de voces aragonesas i *Diccionario Aragonés*

el Miramar

Es tracta d'una heretat (pinaret a l'esquerra de la fotografia), al peu del mas de Farsa, no massa costeruda, que guaita sobre el Quinyó, remat del pla de Vistabella que, amb l'ajut de la Rambla, esdevé imaginatiu mar. És a dir, no es tracta d'un Guardamar com els de Llucena, des d'on es divisa la mar llunyana, característica, altrament repetida des de molts indrets d'un terme tan elevat (des de les eres de Troia, al poble, es divisaven les Columbretes) sinó de la visió ocasional d'una llacuna que remata el pla de Vistabella.

MIRAVETA

Feminització del cognom Miravet que trobem com a mas, solana i tancat al terme de Xodos. Al cens de 1510⁶⁵ ens apareix Jaume Miravet, a les Visures, trobem diversos exemples:

1597: Antoni Miravet

1634: Joan Miravet, Miquel Miravet, Francisco Miravet

1658: Vicent Miravet, Francisco Miravet

1715: Francisco Miravet

1759: Joan Miravet

la Miraveta

CART. Vis. 1:25.000 la Miraveta

Paratge-finca vora el maset de l'Aladrer i el Montlleó, prop del molí Colau (terme de Benassal). Cap de les heretats dels Miravets explicades en les Visures corresponen a la Miraveta.

⁶⁵ Valldecabres, 2002.

MISLATA_(V.Birlata)

Maset de Mislata *Mas de Birlata, Birlata*

CART. Vis. 1:25.000 Birlata

Mas, vora el barranc del Mas de Baix, que nosaltres hem recollit com 'Birlata', nom que també apareixia a la cartografia i que Coromines recollia a les fitxes com 'Mislata', la qual cosa ens faria pensar en un gentilici.

Mislata, Mas de – q, vulgarment també pronuncien birláta, 81.6: entre el Mas de Salvador, 24X19 i el bq.del Saltador (26X19), o sigui cap a uns 4 o 5 kms.al NE del poble (-congènere potser més aviat que filial del nom del poble de l'Horta. Asín el declara indesxifrat. Però sembla pertanyent a l'arrel slt, a la qual pertany sultân i q vol dir 'ser imperiós, dominar'. Encara q no ho trobo en PAIc.potser mislât "dent d'une clef", a base de la idea de 'reclau'.

La dissimilació de la bilabial inicial i de l'alveolar explicaria el pas de Mislata a Birlata.

MOCADOR

Bancal del Mocador [makadó]

CART. Vis. 1:25.000 Bancal del Mocador

Vora el camí de sant Joan, al mas del Pinaret.

MODESTO

Antropònim representat al santoral per un bisbe i 6 màrtirs.

Artiga del Tio Modesto

Entre el pas Real de Mosquerola i el camí del Fontanal, vora l'erïçal de Cul-roig.

MODRONYALS

No es tracta de cap 'madronyal' importat i referit als arborcers, que no hi són. Aquest modronyo, amb 'o', respon a les formes arrodonides d'un seguit de tormos. Modronyo és sinònim de bony als pobles de la Plana.

Coveta dels Modronyals *Coveta del Ministre*

CART. Vis. 1:25.000 Coveta del Modronyals

la Vallussera, entre els Gorgonxos i el collet Llarg, a l'ombria del Rotxàs.

MOLETA [moléta] i [muléta] (V. Genèrics)

Simplificant podríem afirmar que es tracta de remats arrodonits de roca damunt un tossalet. Als pobles veïns trobem la Moleta a Culla, Mosquerola, Xodos, mentre *la Muela*, a Villahermosa

la Moleta-1

CART. ICV la Moleta 1164 569 (4-4) Vis. 1:25.000 la Moleta 1171

Dalt del collet de Tena, guaita sobre l'Alfarder de Baix i el barranc dels Castelletes

Cingles de la Moleta

Nord-oest de la Moleta, dalt de l'Alfarder.

la Moleta-2

CART. Vis. 1:25.000 la Moleta

Prominència situada al capdamunt entre els dos barrancs que davallen per les heretats del Mançanar.

Pista de la Moleta

Pista del Mançanar que puja cap a la Moleta i la portera del Llop. Es tracta d'un recorregut ben frondós de pins rojos i pomeres silvestres, acomboiades per l'aigua de les fonts d'aquest mas.

la Moleta-3

Damunt mateix del túnel

la Moleta-4 /la muléta/

Moleta que guaita damunt la cova Tena.

Pla de la Moleta /la muléta/

CART. Vis. 1:25.000 Pla de la Moleta 1074

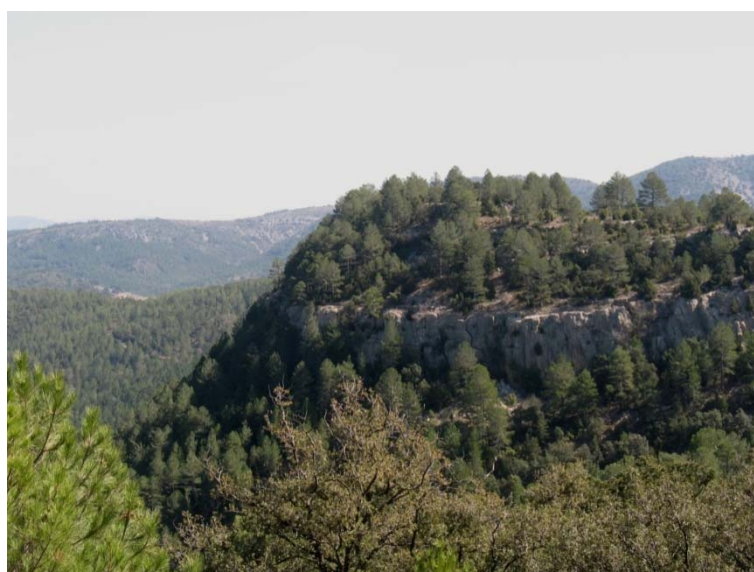
Abasta el mateix que la Moleta, però aquest topònim tle la *perspectiva* del mas, no la que veiem des del barranc. A més, la Moleta fa referència a la finca, al conjunt.

Roca de la Moleta /la muléta/

CART. Vis. 1:25.000 Roca de la Moleta 1082

Roca llarga que des de la cova Tena puja pel barranc del Planàs. Un altre aspecte contemplat per la *perspectiva*, concepte que convé tenir en compte a l'hora de comprendre els topònims.

Bancal de Detràs⁶⁶ de la Moleta-1

⁶⁶ y passa per la Nevera y per **detràs** la iglésia y tota murada. Detràs és habitual des de la Visura de 1658. Cal tindre en compte, però, que en la majoria dels casos és còpia de la visura anterior.

Nord de la moleta de Mor, vora el camí dels Pelegrins.

Bancals de Detràs de la Moleta-2

A la moleta del Jauguet. També, com al mas de Mor, trobem els bancals de Detràs de Casa.

Forat de la Moleta

A la moleta del Mas Roig.

A bastante altura sobre la vertiente izquierda del BARRANCO DEL ACEBAR, en el corte rocoso de la MOLETA DEL MAS ROIG. Boca orientada al W., tiene 3 metros de altura por 2 de ancho. Sigue en una sola galería casi recta, ascendente, que se desvía ligeramente a la derecha en su tramo final. Presenta un recorrido de 15 metros.

El barranc que esmenta el GEC és el barranc del Mas Roig, ben lluny de l'Atzevar. La cartografia, però, ja des del PLANI confon el barranc del Mas Roig amb un *Bcº del Asevar* que torna a repetir al barranc del Mas de Gual.

MOLÍ (V.Genèrics)

Els diversos molins de Vistabella els trobarem pel LEMA: Caldero, Lluna, Geroni, Més Alt, Baix... En parlar de molins sempre convé reivindicar la bibliografia de Benjamín Barberà que n'ha dedicat la vida.

Coveta del Molí

CART. Vis. 1:25.000 Coveta del Molí

Vora la carretera d'Atzeneta, a la revolta de davant l'eixida de la pista dels Molins

Hortets del Molí Hortets del Molí (de) Lluna

Bancalets regats per la mateixa bassa del molí.

Ombria del Molí Ombria del Molí (de) Lluna

CART. Vis. 1:25.000 Ombria del Molí Lluna

Passera del Molí

Dalt del toll de l'Avellaner, hom pot distingir quatre cocons regulars que pensem puga tractar-se de cimentació de la passera. Referit al molí de Lluna.

Cingles del Molí

CART. Vis. 1:25.000 Cingles del Molí

Dalt de la fonteta de la Fam, solana. Referit al molí de l'Assor.

Pista de la Pallisa del Molí

Pista que ens porta des de la carretera del Túnel (revolta de la Penyica) a la pallissa del Moli Caldero, separada d'aquest.

els Molins

Nom general que es dona a la subpartida per on corre el riu dels Molins i on es troben, seguidets, 7 molins: molí Més Alt, molí Geroni, molí Pasqual, molí Regolfo, molí Prat, molí Més Baix i la Molineta.

1597 Lo qual trobaren, fins als Molins, ab ses antigors y parets **1658** lo qual pasa per Vistabella y baixa als Molins 58v **1687** baixa als Molins 79v **1759** E aplegant als Molins, passat lo riu ben avant 59

Barranc dels Molins Riu dels Molins

CART. ICV Barranc dels Molins 592 (4-2) CMA Barranco de la Peña Vis. 1:25.000 Riu dels Molins

No es tracta del barranc del Molinet, tram superior, sinó d'una variant per nomenar el riu dels Molins.

Font dels Molins

CART. 592-25000 Font de la C.O.P.U.T.-II Vis. 1:25.000 Font dels Molins

Font situada davall el pont de la carretera d'Atzeneta a Vistabella, quan aquesta creua el riu dels Molins. La vam recollir, en un principi, com a *font de la Puput*⁶⁷, temps després vam saber que aquella au no era aital sinó la incomprensió del masover davant el rètol que la Conselleria d'Obres Públiques, Urbanismes i Transport (COPUT) havia fixat a la vora. Actualment el rètol declara, sortosament, 'fonts dels Molins'.

Pista dels Molins

Des de la coveta del Molí, a la Carretera de Vistabella, entra cap al Molí Prat i es dispersa en diversos ramals que van cap al molí Més Baix, cap a la Xaparra i, fins i tot, cap al pla de la Mestra, tot

⁶⁷ Veieu Annex Zootoponímia.

recorrent diversos masos d'aquests racons.

Riu dels Molins *Barranc del Molins, riu de Foia d'Ores*

CART. ICV Barranc dels Molins 592 (4-2) CMA Barranco de la Peña CMA Barranco de la Peña, dels Forcall Vis. 1:25.000 Riu dels Molins

El riu dels Molins pren aquest nom evident en recórrer els diversos molins abans esmentats. Recull aigües del riu del Molinet i del barranc dels Pots o de la Penya Aguda i també la resta provinent de l'aiguavessant nord del tossal de l'Albagés, i també aquells provinents de la Foia d'Ores. Corre per la Vallussera fins aplegar-se amb el barranc de les Climentes i renombar-se el Rivet o rivet de Vistabella que s'ajuntarà amb el riu Montlleó al forcall. Les Visures l'esmenten com a genèric

1759 E aplegant als Molins, passat lo riu ben avant 59

Pel que fa a la cartografia, sorprén que un corrent tan important no fóra esmentat per la Planimetria ni el Cadastre. La raó la trobem en el fet que aquest riu partia els fulls de la Planimetria i va quedar sense retolar; el mapa cadastral, que n'era una còpia, deixa aquest tram sense retolar; tot i que esmenta l'anterior riu del Molinet i un seguit de barrancs que hi aboquen; reprén el tram principal amb 'barranco del Forcall'

Pla dels Molins

CART. ICV Pla dels Molins 592 (4-2)

Aquest mapa el retola entre el molí Prat i el tossal del Mas de Clèric. Es tracta d'un planet menut, vora el riu dels Molins, que coincideix amb la Collassa.

Salt dels Molins

Desnivell pronunciat entre l'antic pont i el nou, on trobem la font dels Molins. Hi trobem abundant vegetació de ribera.

Pista dels Molins

Referida al molins del Boi que trobem davant el terme de Benassal. Davalla cap al molí la Vinya i molí del Pas. Parteix de la pista de la Serra del Boi i té un braç que davalla cap al Tormo.

Fonteta del Molinàs (Cu)

Font que trobem protegida

per una coveta, vora el camí de Vistabella a Culla, abans d'emprendre la costera que ens du al mas de l'Alar.

Ferrando/Roca-2006 el recullen com a *font del Molinar*, interpretant un col·lectiu o abundancial de molins, a partir de dos, un de Culla i l'altre de Vistabella. Nosaltres l'hem recullit dues vegades amb el mateix nom sense cap plural que, per la pèrdua de la-r, ens fera pensar 'dels Molina(r)s. A Benassal (Barreda/Peraire-1999) hi ha també el Molinàs. Cal recordar que ben prop hi ha el molí de la Granja (Vistabella), prou més gran que el Molinet (Culla) i, per contrast, haja pogut assumir l'augmentatiu, altrament tan usual al nostre terme.

el Molinet-1

CART. PLANI El Molinet CAD El Molinet 592-25000 El Molinet-II

La Planimetria, d'on la cartografia oficial copia, situa el Molinet com una partida propera al mas del Surdet, Surdo de Baix. No hem pogut trobar aquest 'molinet' que bateja el riu i un seguit de topònims.

Barranc del Molinet *Barranc de les Clotxes*

CART. Vis. 1:25.000 Barranc de les Clotxes

Mou amb diversos braços de la serrada del Mas de Mançaneres i del mas del Surdet per abocar al riu del Molinet quan ja aboquen altres barrancs com el de l'Escaleta i el de Collet.

Bassa del Molinet

Prop de la font Fresca.

Horts del Molinet

Davall del pinar del Mas de Collet.

Ombria del Molinet

CART. ICV Ombria del Molinet 592 (3-2) Vis. 1:25.000 Ombria del Molinet

Ombria que davalla des del Pla de la Foia al Riu de Molinet.

Riu de Molinet

CART. PLANI Bco. del Molinet, Barranco del Molinet CAD Barranco del Molinet 592-25000 Barranc del Molí-II ICV Riu del Molinet (2) 592 (3-2) Vis. 1:25.000 Riu del Molinet

Discorre, després de replegar nombrosos barrancs, entre les

Solanes i el Puntalet. Considerem les coordenades per al tram que va des del forcall del barranc de les Clotxes amb el barranc de l'Escaleta i del Collet fins que s'engrava amb el barranc dels Pots o de la Penya Aguda. A partir d'ací considerem el curs següent com a riu dels Molins.

el Molinet (Cu)

CART. Vis. 1:25.000 el Molinet

Molí del terme de Culla enrunat proper a l'enforcall del Montlleó amb el riu Sec de Benassal, que recull les aigües d'un megalític assut encara existent al llit del Montlleó

Assut del Molinet

CART. Vis. 1:25.000 el Molinet

En forma de mitja lluna i grans pedres, creua el riu un centenar de metres més avall del forcall del riu Sec de Benassal amb el Montlleó

Cova del Molinet

Abric de poca profunditat al marge esquerre del riu Montlleó en la revolta, després del Molinet (Culla) que li dona nom.

la Molineta⁶⁸

CART. Vis. 1:25.000 la Molineta

Pertany a Eduardo del Molí Més Baix. Es troba a l'ombria del Tossal de l'Algepsar. Destaquen les lloses de la bassa i l'alçada de la caiguda del carcau. L'eixida es troba robinada i Eduardo pensa que encara s'hi troben els mecanismes soterrats. Es va fer amb pedra del mateix davant (Pedrera de la Molineta). L'antic amo s'hi va arruïnar? No s'ha conegut cap moliner. Eduardo ho deixaria per a restaurar-ho

“ És a la dreta del barranc de la Penya. Queden pocs vestigis del casal. Roman, però, impressionant i majestuós el cup quadrat de reforç també quadrat i bastit amb blocs de pedra tallats acuradament” Barberà 373

La Molineta antic molí, força avall del Bq.dels Molins, cit.entre el Mas de Sidro de Cates i el Mas de l'Aigua la Vall (-com que el femení molina és típicament pirinenc i molt poc o gens representat en terra valenciana, és ben insegur que aquest nom

⁶⁸ la Molineta (Almassora, Atzeneta del Maestrat, Canet d'en Berenguer, Càrcer, Vilafranca), La Molineta (Aspe, Los Montesinos, Salinas). També al terme veí d'el Puerto.

en sigui diminutiu.; es poy (sic) tb pensar en un MOLINETUM paral·lel al col·l.cat i cast molinar (molt estés des de principi S.XIII, DCEC), i del qual ací tindríem en un antic plural neutre, amb fon. Mossàraba-)

No coincidim amb les apreciacions de Coromines i pensem que el diminutu s'adiu a una màquina de moldre més menuda, desconeixem si amb el mateix sentit que proposa DCVB VII, 513 'Màquina semblant a un trull de moldre oliva, que serveix per a moldre paperot, cartó o pedassos i fer-ne pasta de paper (Esporles)'

També Almassora i altres pobles (també en comarques no valenciano-parlants) coneix la Molineta. (V.nota)

Bancals de la Molineta

Al molí Més Baix. Aplegant a la Molineta

Séquia de la Molineta

Al molí Més Baix. Ve pel marge dret o ombria de l'Algepsar

El Tossalet de la Molineta

Ombrieta del tossal de l'Algepsar situada dalt de la Molineta.

MOLINER-A

Ofici, cognom i renom per l'ofici d'aquell qui té al seu càrrec un molí. Artiga del Moliner, a Xodos; mas d'en Moliner, a Benassal. A banda dels dos primers topònims, claraments referits a l'ofici, i de Colau Moliner, també sentit Molinero, la resta podrien tindre en el cognom el seu origen, tot i que ara en siguen derivats. Cal pensar que el cognom és viu a Vistabella i, a més, ens apareixen alguns exemples a les Visures:

1555- Pere Moliner, Marco Moliner

1597- Pere Moliner (Major), Mossén Moliner, Joan Moliner

1687: Blai Moliner, Jacinto Moliner

També al Padro-1817, dins el *Barrio del Oreto* veiem:

Juan Moliner viudo no tiene hijos, pero mantiene en su compañía una hermana ansiana

Artiga del Moliner

CART. Vis. 1:25.000 Artiga del Moliner

Davall la carretera d'Atzeneta, davant la caseta del Moliner, cap al pla de la Mestra.

Caseta del Moliner

Caseta de Manolo el Moliner

Preciositat de pedra seca, d'alçada i fesomia diferent a la resta, situada vora la Carretera d'Atzeneta i reconeguda per tothom.

Bancals de Tolin Molinera *Bancals de Tolín del Mas del Collet*

a la Solana, veïns de l'artiga d'Arnau.

Caseta de Tolin Molinera *Caseta de Tolín del Mas del Collet*

a la Solana, veïns de l'artiga d'Arnau.

Mas de Fèlix Moliner *Mas del Boiro*

Casa de Teresa de Moliner **TU**

Era de la ti Adela, Carrer del Mud-sud.

Trosset de Manuel de Moliner **TU**

Entre les cases noves i la piscina. Bancalet abocat a solar. Falta trosset veí.

Pallissa de Colau Moliner **TU**

També de Juanito Mançanares, té la porta enlairada sobre una costera, davant l'Ereta (va viure en algun molí. També l'hem sentit com Molinero, habitual remat per confirmar-ne el malnom -o). Font de Baix, 3^a

MOLLÓ⁶⁹ (V. Genèrics)

Fita, senyal que parteix grans partides o termes municipals.

⁶⁹ el Molló (Alcalalí, Alfafara, l'Alguenya, Almudaina, Bellús, Benasau, Benavites, Beniarbeig, Benicolet, Benillup, Benimuslem, Bétera, Borriol, Castelló de la Plana, Finestrat, Guadasséquies, Llíber, Llocnou d'en Fenollet, Llucena, el Palomar, Pedreguer, la Pobla Tornesa, Quatretonda, Ròtova, Rugat, Senyera, Tavernes de la Valligna, Tibi, Tírig, Xixona).

Cap del Molló

CART. Vis. 1:25.000 Cap del Molló 986

Dalt de la cova de l'Avellanar i de l'enforcall de les Climentes amb el barranc Consell. Aquest molló l'hem de relacionar amb l'antiga partició dels termes del Boi i Vistabella, tal i com proposàvem i observem al mapa adjunt. El punt que sempre apareix a les cartes de Població de Vistabella és la Pena-roja. Al traçat contemplem també el pla dels Mollons, situat ja a la lloma de Benafigos, damunt mateix de la Pena-roja, i que parteix Vistabella i Benafigos. Després, cap a ponent girant a mestral, trobem la Pena-roja, el collet del Mig⁷⁰ (el sentit del qual s'explicaria per la partició, al mig dels dos antics termes) i, per damunt de la Picossa o lloma del Mas de Garrido, fins el morral Blanc. Des d'ací davallaria fins els morralets Pardos, enforcall del barranc Consell amb el de les Climentes. No pensem que anara fins el cap del Molló sinó que el molló se situara, com el trifini Vilafranca-Mosquerola-Vistabella, en l'enforcall dels barrancs, i que el 'cap' expressara l'elevació amb la qual es relaciona per proximitat. Recordem que el barranc Consell apareix clarament com a partició del Boi ; també el nom ho manifesta. Una vegada aplegats al Collado enfilaríem el Rotxero cap a l'Esclaramunda (ja fora del fragment adjunt), les Selletes, capdamunt de les Llometes, serra Negra, roques Pardes i davallàrem fins el Montlleó pel barranc de l'Alfarder.

Pla dels Mollons

CART. ICV Pla dels Mollons 592 (4-1) Vis. 1:25.000 Pla dels Mollons 1079

A la lloma de la Pena-roja. Hi trobem els mollons de terme que parteixen amb Benafigos i que, possiblement, justificarien el plural per trobar-hi també l'antic del Boi..

el Molló

Capoll del tossalet que hi ha a l'est del mas de Martí. Aquest molló no sembla pertanyer a cap separació de termes, en tot cas, per la seua ubicació podria ser-ho d'antigues partides com Foia d'Ores, el Racons i la Vallussera

Barranc del Molló⁷¹ Barranc Mojon, Barranco Mojón

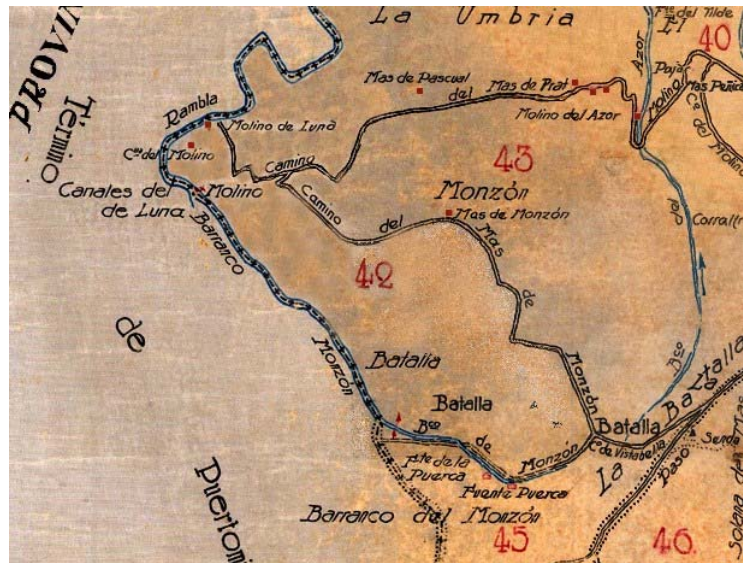
CART. PLANI Barranco del Monzón, Barranco Monzón (2) CAD Barranco del Monzón Barranco Monjón, Bco de Monzón IGC592-1949 Bco Monzón M592-1993 Barranco Monzón 592-25000 Barranco de Monzón ICV Barranc del Molló 592 (2-2) Vis. 1:25.000 Barranc del Molló

⁷⁰ Cal observar que al mapa del Tossal Cartografies l'havíem situat incorrectament i que el situem on apareix el carrascal del Mas del Garrido.

⁷¹ Barranc del Molló (*Almudaina, Bocairent, la Serra d'en Galceran, Vallada, Vistabella del Maestrat*), Barranc del Molló Alt (*Xàtiva*), Barranc del Molló de la Creu (*Gandia*), Barranc del Molló Roig (*Xàtiva*), Barranco del Mojón (*Benejúzar*).

ART. Mou de l'ombria del Mas de Monçó, a la serra de la Batalla. Davalla, després de la font de la Puerca, tot partint els termes del Puerto i Vistabella, i aquest fet divisor i justifica el doble nom Molló / Mojón, fita entre dos termes de llengües diferents. També, però, hem de reconèixer que els

masovers catalano-parlants del mas de Monçó, el més acostat, empenen indistintament una denominació i l'altra; fins i tot, diríem que molt sovint parlen del barranco Mojón, amb el genèric també castellanitzat.

Als *Trabajos Topogràficos del Puerto* apareixia *Baranco Monzón*⁷², com també ho feien la Planimetria nostra i tots els mapes que se'n deriven fins la correcció al de l'ICV. La raó de l'errada és ben senzilla si tenim en compte que el mas de Monçó es troba ben prop. Davalla des del tossal del Mas de Monçó i després fa de molló entre Vistabella i el Port. La diferència observada a PLANI i CAD entre Barranco Monzón i Barranco del Monzón es correspon amb el tram que fa de frontera i aquell primer que davalla de la serra; es tracta, però, del mateix barranc, com observem al mapa adjunt.

Creiem equivocades les consideracions –potser portat pels mapes oficials- de Solsona-2001, tant quan parla del Barranco Mojón (p.101) com del Barranco Monzón (p. 105)

“ El Barranco Mojón (sic) es un afluente de la Rambla de la Viuda, en decir de Sarthou Carreres (1913: 10;72), y es llamado así porque <<separa durante su trayectoria el linde interprovincial>> (Castellón-Teruel). Incorporamos la voz por ser admirada también en RNG (1974: 86) como un topónimo perteneciente al término de Puertomingalvo. Sin embargo, la información es errónea: el aludido hidrónimo recibe el nombre de Barranco Monzón”

“El barranco mencionado conforma una parte importante de frontera natural entre nuestra población y Vistabella, donde también encontramos un mas con el mismo nombre; vierte sus aguas en la Rambla de Puertomingalvo, a la altura de la Badina y del Molino Luna. Erróneamente ha sido identificado como Barranco Mojón.”

Pista del Barranco Mojon

Després de voltar la foia del Mas de Monçó, se'n va cap al barranc

Mas de Molló (P)

CART. Vis. 1:25.000 Mas de Molló 569-25000 Mas del Mojón

⁷² Trobem un barranco Monzón a Chiva.

Partida situada entre els molins del Pas i la Vinya i el barranc de la Covassa, vora el riu Montlleó.

Mas de Molló (M)

CART. PLANI Masía de Monlleó CAD Mª de Monlleo IGC569-1931 Cª del Mojón, IGC569-1977 Casa del Mojón BENASSAL 569-25000 Masía de la Monlleó CMA Masía de Monlleó 569 (4-4) ICV Mas de Montlleó 665 569 (4-4) Vis. 1:25.000 Mas de Molló

El mas ses itua al bell mig d'una ampla volta que dibuixa el Planàs, entre els molins i el barranc de la Covassa. Davant, el terme de Benassal, guaita el morral Roig. Hi destaca la 'xemenera' que s'obre en tota una sala-cuina, dins el mas. És prou

normal a la zona de Castella la Vella però destaca com una curiositat entre la gent de la zona. Hi ha vaques i hi va haver ganado brau.

La confusió de la cartografia de MA ens fa repensar les coincidències del topònim Montlleó amb aquest Molló.

En transcriure les Visures, per la proximitat al molí del Pas, vam poder deduir que, possiblement, es tracta del mas i heretats d'Antoni Fabregat, abans de Jaume Fabregat.

1555 partiren del mas d'en Jaume Fabregat, terme de Vistabella 1 terra d'en Jaume Fabregat 1 **1597** junt de la heretat d'en Jaume Fabregat 9 **1615** junt a la heretat dels Hereus de Jaume Fabregat 2 **1615** foren atrobats en lo mas de Antoni Fabregat, dit Monlleó 1 en lo mas del dit Fabregat 2 en la heretat del dit Fabregat 2 **1634** Y essent junt a la heretat de la Viuda y Hereus de Antoni Fabregat d'en Jaume, en lo riu de Monlleó 193 en la heretat de dits hereus de Fabregat 193v

Foia de Molló

Baixla font de Molló, davallant cap al riu

Font de Molló

CART. Vis. 1:25.000 Font de Molló

Entre la Rocassa i la foia de Molló. Rega els horts de Molló

Horts de Molló

A la foia de Molló. Són regats per la font de Molló.

Pinar de Molló

CART. Vis. 1:25.000 Pinar de Molló

Extens pinar situat entre el barranc de la Covassa i el Batanet

Planàs de Molló el Planàs

CART. Vis. 1:25.000 el Planàs

Terreny planer de les aportacions del riu Montlleó, entre aquest i el mas, més elevat. El augmentatiu es troba justificat pel fet que el Boi es un espai ben irregular i muntanyós que no permet extensos plans. En la fotografia observem el pla voltat pel Montlleó. Al fons

el molí del Pas i, a l'esquerra i dins el terme de Benassal, el mas de l'Obrer.

Serrada de Molló

Dalt del mas.

Puntal del Molló

CART. Vis. 1:25.000 Puntal del Molló

Volteta del Montlleó davant el Batanet (nord-est) amb part del pinar de Molló. Al mapa del Tossal vam situar una mica desplaçat aquest topònim, que es troba davant la roca del Cenallo.

Evidentment, l'article que diferencia 'de Molló' (pertanyent al mas veí) i 'del Molló' possible fita, és ben significatiu. L'informant d'aquest topònim no va ésser el mateix i aquesta circumstància ens fa dubtar.

MOLLS

els Molls

Baix de la foia del Mas de Clèric. Sembla fer referència a la qualitat de la terra i la seua molla, toll de terra sense roca.

MONÇÓ

Al 1510⁷³ trobem ja Johan Monçó, posseïdor de 200 caps de bestiar.

Mas de Monçó (partida)

CART. PLANI Monzón CAD Monzón IGC592-1949 Monzón 592-25000 Monzón-I Vis. 1:25.000 Mas de Monçó

Partida que recull aquest extensíssim mas, potser el

⁷³ Valldecabres, 2002.

més gran de Vistabella, entre el barranc del Molló, el riu Montlleó, el barranc de l'Assor i la serra de la Batalla.

A les Visures trobem, ja des del 1555 les heretats del mas amb el canvi d'amos, anàlisi que veurem també en parlar de la masada

Mas de Monçó

CART. PLANI Mas de Monzon CAD Mas de Monzón IGC592-1949 Mas de Monzón M592-1993 Mas de Mozón 592-25000 Mas de Monzón-I CMA Mas de Monzon 592 (2-1) ICV Mas de Monsó 1373 592 (2-1)

Aiguavessant nord de la serra de la Batalla. Un dels paratges més rics en vegetació del terme de Vistabella. Un dels amos és Oreja del Mas de Benassal, l'altre és el mateix de Sanhauja de Xodos i l'altres és del poble. Els masovers que hi van viure recorda

Raimundet: Robisildo i Gassinta, Fèlix i Maria, Bernabé i Nativitat o Trinidad. Pedro i Manolo van ser assassinats per la guàrdia civil per haver ajudat els maquis⁷⁴. Aquest mas està roblit de saüquers. S'hi veu una extensa zona a migdia de la lloma que potser siga la foia de la Servera, avui plena de xops. La vegetació d'enguay ha cobert les eres. Hi ha una era separada a llevant.

Montsó, Mas de – a l'angle extrem O.del terme, cf.s.v.Puerca, 78.8, 78.6, 18X17

A les Visures apareixen el mas i les heretats amb els diferents amos i, de vegades, els masovers o casers:

Juan Monçó

1555 pugant la via del mas d'en Monçó 18 passat lo mas d'en Juan Monçó 19

1555 en la terra del dit Juan Monçó 19

Joan Monçó i Jaume Monferrer

1597 denota lo camí que puja devés lo mas de Monçó 76 la volta de la via del mas de Monçó 76 Y passat lo mas d'en Monçó 78 devés lo mas de Joan Monçó 81

1597 Y més al cap de la heretat d'en Joan Monçó 80 en la heretat de dit Jaume Monferrer 81

Jaume Monferrer i Miquel Yvanez (lo caser)

1615 Miquel Yvanez, caser del mas de Moncó 119v passat lo mas de Jaume Monferrer ats. de Monçó 119v

⁷⁴ *Maquis i masovers, tragèdia a la muntanya*. Joan Josep Rovira Climent dedica un apartat d'aquest llibre a la tragèdia del mas de Monçó i el bassot dels Toscos. També *El temps perdut. Memòria històrica de Vistabella*, obra de l'amic Antonio Giner i de J.Luis Porcar, apareguda aquest 2014 ens aporta rica informació sobre aquest i altres fets esdevinguts en època de repressió als masovers.

1615 la qual heretat és de Jaume Monferrer 119v al cap de la heretat de Jaume Monferrer, ats. de Monçó 120 part de Jaume Monferrer o de St.Joan entre la heretat que era de Joan Monçó y de Jaume Monferrer 120

Jaume Monferrer

1634 damunt lo barranch de l'Assor, y passat lo mas de Jaume Monferrer, ats. de Monçó 204v

1634 La qual heretat és de Jaume Monferrer 204 heretat que era de Joan Monçó, y huy de Jaume Monferrer 205

Romualdo Monferrer

1658 y pasat la dita masada de dit Monferrer 50 entre la heretat del sobredit mas de Remualdo Monferrer, *olim* dit de Monsó 50v a la part del mas de Monsó ne trobaren altres 50v

1658 en la heretat de Jaume Monferrer, y huy de Romualdo Monferrer 49v la qual heretat és de Remualdo Monferrer 49v quatre a cada part de les heretats dels dits Monferre<r>s 50v

Hereus de Romualdo Monferrer (Joan i Antoni) i Pere Monfort (arrendador)

1687 dita masada dels Hereus de dit Monferrer 72v part del mas del dits Hereus de Romualdo 73 entre la heretat del sobredit Mas dels Hereus de Romualdo Monferrer 73 (arrendador Pere Monfort)

1687 en la heretat de Jaume Monferrer y huy de Romualdo Monferrer 71v la mateixa heretat dels Hereus de Monferrer 72v les heretats dels dits Monferrers 73 (Joan i Antoni)

Jaume Monferrer-2

1715 Y damunt lo barranch de l'Assor, y passada la dita masada de dit Monferrer 134 entre la heretat del sobredit mas de Romualdo Monferrer, y antes de Monsó, y huy de Jaume Monferrer. a la part del mas de dit Monsó, y despues de Romualdo Monferrer 135v **1715** en la heretat que antes here de Jaume Monferrer, después de Romualdo Monferrer, y ara de Jaume Monferrer, son fill, 133 junt a la serra de la Batalla, en la mateixa heretat del dit Monferrer 134 part de les heretats dels dits Monferrers 135v

Hereus del Dr.Joseph Nebot, Joseph Monferrer i Manuel Olària (masover)

1759 ans de arribar al dit mas de Monsó 33 passada la dita masada de dit Monferrer, después del Dr Joseph Nebot, y huy de sos hereus 33 Manuel Olària, masover de dita masada de Monsó 34 entre la heretat del sobredit mas de Romualdo Monferrer y antes de Monsó, y huy dels hereus del Pare Dr Joseph Nebot 34 **1759** en la heretat que antes here de Jaume Monferrer, después de Romualdo Monferrer y hara de Jaume Monferrer son fill 31 la qual heretat antes here de Romualdo Monferrer y huy de Joseph Monferrer, son nét 32 en la heretat del dit Jaume Monferrer 33 al cab de la heretat dels hereus del dit Dr Nebot 34 quatre a cada part de les heretats dels dits Monferrers 35

Sobre Manuel Olària, J.M.Ribés ens ha facilitat aquesta escriptura d'arrendament del mas de Monçó a Manuel Olària. També apareixen els masos veïns –també avui- de Gual i de Prats.

Arxiu de Protocols Notarials de l'Alcora: caixa 05, llibre 14, full 17 i ss. Notari:

Agustín Garcés; 1764-01-22.

Sepasse por esta publica escritura, como Yo **Dn Christoval Marco Cavallero** Vecino de esta Villa de Alcora, de mi buen grado, concedo y doy en arrendamiento, a **Manuel Olaria Labrador**, y Vecino de la Villa de Vistabella, una Massada con sus corrales, y tierras, a ella contiguos sita en el termino de la dha Villa de Vistabella, vulgarmente nombrada **el mas de Monsó**, que linda con los corrales y tierras de ella, y todo junto con tieras (sic) de **Juan Prats**, con las de **Dn Joachin Chiva con las de Joseph Gual, y Ambrosio Monferrer**, y con el termino del Puerto por tiempo de tres años, que toman su principio en el corriente año, y feneceran, en el que viene de mil setecientos sessenta y siete, por precio en cada un año de diez y siete cahices de trigo, y seis barchillas, bueno, limpio, y del que se coxera en dha Massada, y dos arrobas de lana, pagadero, uno, y otro en el mes de Agosto, y sera la primera paga, en dho mes del año primero viniente, de mil setecientos (f.18) sessenta y cinco, y assi en los successibos mientras dure este Arrendamiento, que otorgo con los pactos siguientes.=

Camí del Mas de Monçó

CART. PLANI Camino del Más de Monzon 569-19CAD Camino del Mas de Monzón

Des del camí del Puerto, al Pixador dels Gossos tot passant per el mas de Monçò, aplega al camí del mas de Prat.

Cova del Mas de Monçó

CART. Vis. 1:25.000 Cova del Mas de Monçó

Davall del cantal Gros, al Solanet. Dins el mas trobem diverses coves, com la del Tosco, la del Riu o la del Solano; només aquesta, però, es bateja amb el nom de la propietat.

Barranc de Mojón. Se encuentra en la solana de "les Vallesbones". 58 m.de recorregut

Cingles del Mas de Monçó Cingles del Molí l'Assor

CART. Vis. 1:25.000 Cingles del Molí, Cingles de l'Assor

El dubte entre els dos noms prové del fet que parteix les dues finques. Es troben a ponent de la serra de la Batalla, entre el Pixador dels Gossos i la moleta del Molí l'Assor

Foia del Mas de Monçó-1

CART. Vis. 1:25.000 Foia del Mas de Monçó

A migdia del mas. Conté dos grans foies partides per una paret: foia de l'Anoquer i foia del Tio Manolo

Foia del Mas de Monçó-2

Aquesta es troba baix de la pista, dalt del Xopar.

Llastres del Mas de Monçó Les Llastres V. LLASTRA**Lloma del Mas de Monçó**

CART. ICV Tossal del Mas de Monsó 1373 592 (2-1) Vis. 1:25.000 Lloma del Mas de Monçó 1374

Llarga elevació on s'assenta aquest mas. 1373 m. Veieu Genèrics pel fet que al mateix mas tenim lloma i tossal amb unes diferències morfològiques precises. Hi vam trobar moltes porrasses o gamons. De menudets venien a collir-ne per

guardar-les seques per al ganado. Raimundet recorda que pagaven pels feixos que feien. També recorda el dia de treure fem.

A les Visures trobem nombroses vegades esmentada la llima

1555 la via de la Llima de Juan Monçó 18 alt en la llima de Juan Monçó trobaren 19 **1597** seguint dit camí, en la llima del Mas d'en Monçó trobaren una mallada de herbatje 77 **1615** en la llima del Mas dit de Monçó 119v **1634** en la llima del Mas de Monçó, y ara de Jaume Monferrer 204v a la vora de la Llima 204v a la vora del pinar de la Llima 204v Y quant foren a la llima de Miquel Joan, a la vora de la Llima **1658** y quant foren a la vora del pinar de la Llima E seguint dit camí, en la llima del Mas d'en Monsó, y huy de dit Monferrer 49v **1687** en la llima del Mas de Monsó y huy dels hereus de Monferrer 72 a la vora del pinar de la Llima 72 **1715** quant foren a la vora del pinar de la Llima 134 en la llima del Mas de Monsó, y huy del dit Monferrer **1759** seguint lo dit camí de la Llima del dit mas de Monsó 33 ans de aplegar a la llima del Mas de Monsó, que hera del dit Monferrer, después del Dr Joseph Nebot, de la Congregació de València, y huy de sos hereus 33 quant foren a la vora del pinar de la Llima 33 la Llima 33 a la última llima de la Llima 33

Com veiem també hi havia com a topònim ***pinar de la Llima*** que actualment no hem recollit.

Ombria del Mas de Monçó

CART. Vis. 1:25.000 Ombria del Mas de Monçó

Aiguavessant nord de la serra de la Batalla propera al Pixador dels Gossos.

Pas del Mas de Monçó

Tram d'assagador que creua la llima passant per davant del mas

Pista del Mas de Monçó

Mou del Túnel i després de passar vora el mas del Txatxo voreja la llima i s'enfila cap al mas de Monçó.

Serrada del Mas de Monçó

L'heretat d'aquest mas es troba voltada de paret

Solana del Mas de Monçó-1

Carrascal que davalla a llevant de la lloma

Solana del Mas de Monçó-2

Solana del tossal del Mas de Monçó, cap al barranco Mojon (sud)

Solanet del Mas de Monçó⁷⁵

Davall dels hortets del Tio Pedro, a la lloma. Hi trobem el bassot de Ramiro

Solano del Mas de Monçó

Solana del tossal homònim (sud-oest). Entre la pista del Barranc del Molló i el capoll del tossal.

Tossal del Mas de Monçó

CART. PLANI Batalla ^ 3er. Orden
CAD Batalla IGC592-1949 Batalla
(símbol) 1507 M592-1993 Batalla
(símbol) 1508 592-25000 Tossal
Mas de Monzó (símbol) CMA
Batalla 1508 592 (2-2) ICV Tossal
Mas de Monzó 1513 PG 592 (2-2)
Vis. 1:25.000 Tossal del Mas de
Monçó 1513'5

Entre la serra de la Batalla i el
mas de Monçó. Enorme
tossal amb punt geodèsic al
centre. Veieu també Genèrics
per a la diferència lloma-

tossal. A les Visures apareix repetidament com el **tossal de n'Alfons**

1555 la via del toçal de n'Alfons ... ara d'en Juan Monçó 19. **1597** en cap del toçal de Alfonça ne trobaren altres dos 80 **1634** al cap del toçal de Alfonso 205 . **1658** E més amunt, al cap del tosal de Alfonso 50v. **1759** al cab del tozal de Alfonso 34 en lo pas del Tozal de Alfonso 34

Casa de la Tia Leónida del Mas de Monçó TU

Carrer de Sant Roc, 12.

Casa de Pedro del Mas de Monçó TU

Recordem Pedro i l'assester i la mort tràgica. Hi apareix una data 1578. Carrer Sense Cap, 10.

MONFORT

Monfort, cognom viu actualment al terme i comarca. Moll-1987 ens diu

Montfort. Monfort. Nom d'una ciutat occitana i d'una vila de la Rambla del Vinalopó. Del llatí *monte forte*, 'muntanya forta'. És dubtós a quins dels dos topònims cal atribuir l'origen del cognom ; probablement a tots dos, perquè el llinatge Montfort presenta dues àrees de difusió ben marcades : una a la Catalunya Vella i l'altra al País Valencià.

⁷⁵ La varietat d'heretats en un mateix aiguavessant propicia aquesta diversitat: solana, solanet, solano.

Al cens de 1510⁷⁶ apareix un tal Guillem Monfort amb 130 caps de bestiar i Johan Monfort propietari de 650 caps i missatger. A les Visures trobem el cognom des del 1555, tot i que no es corresponga amb els masos que anem a esmentar :

1555- Sort que llaura Pere Monfort

1597- Trobaren en frau a Lloís Monfort

1634- En la sort de Gerony Monfort

1687- entre la heretat del sobredit Mas dels Hereus de Romualdo Monferrer 73 arrendador Pere Monfort.

En aquesta darrera ens apareix Pere Monfort com arrendador, masover, del mas de Monçó i, per la proximitat, podríem pensar en l'origen del nom dels masos que esmentem a continuació.

Mas de Monfort [momfórt]

CART. PLANI Masía de Monfort, Pajar CAD Mª de Monfor CMA Masía de Monfort 592 (3-2)
ICV Mas de Montfort 1248 592 (3-2) 1:100.000 Alcora Masía de Monfort Vis. 1:25.000 Mas de Monfort

Mas flanquejat per la serra de la Batalla, situat al capdamunt del Pla, entre Monfort de Baix i el mas de Gual, vora la pista que des de la carretera de Sant Joan aplega al mas de Gual i Mançanar.

Monfort, Mas de – veïnat ipt a la part O.del terme, sota el Mas de la Serra (20X17), cit. l'Algebar (19X16) i la Corralissa (20X17); segons IGC a 19X17 a uns 3km.de la r.del Puerto Mingalvo, al l'OSO.de Vistabella; és notable que el pronuncien amb o tancada: momfórt 78.4 o mumfórt 78.14 (-això faria sospitar q l'etim.aparent és falsa. Qui sap si d'un participi passiu aràbic, com manfûr de la productiva arrel nfr 'véncer', si bé és veritat que no la trobo en PAIc.-

Aquest tancament de què parla Coromines no ens fa dubtar sobre l'origen

⁷⁶ Valldecabres, 2002.

antroponímic; el tancament d'obertes es produeix també en Vicent, i altres mots que, a la Plana, tendim a fer en oberta.

Serrades del Mas de Monfort

A ponent del mas, entre aquest i l'assagador que davall del Raset

Tancat del Mas de Monfort

Grup de bancals veïns del pou del Mas de Gual

Mas de Monfort de Baix

Mas de Pep

CART. PLANI Masía de Monfort de Arriba, Pajares CAD Mª de Monfort de Arriba IGC592-1949 Mª de Monfort (Caserio) M592-1993 Masía de Monfort 592-25000 Mas de Monfort-II Vis. 1:25.000 Mas de Pep

Mas situat a la solana de la serra de la Batalla, vora el camí del Puerto, entre la Corralissa i el mas de Monfort. Nosaltres, potser amb un criteri erroni pel fet de no repetir els noms, vam retolar al mapa del Tossal Cartografies amb la variant **Mas de Pep**. Hi viu Emiliana, informant nostra d'aquests paratges, i Amadeo, encara pastor d'un petita ramera. Hi havia tres veïns. Les cases de Juan –abans de Vito-, d'Eduardo i d'Amadeo, on hi viuen els informadors. Encara hi fan el pa. Al mas trobem també una carrasca i una servera prou grandetes, carrasca del Pati i servera del mas de Pep. A més de les serrades hi ha la serradeta d'Amadeo, amb cocó, corralet i bassot de la Serradeta.

Actualment, una de les cases és propietat de l'amic i escriptor Martí Domínguez, gran observador d'aquests paratges.

Sobre 'de Baix' vegeu el lema BAIX on s'explica aquest locatiu al terme de Vistabella. Amb tot, reproduïm el fragment lligat al present mas:

Un altre aspecte a tindre en compte és la significació diferenciada dels conceptes DALT i BAIX a les planes i a l'interior. A Almassora, posem per cas, l'oposició dalt/baix té en compte la

verticalitat; dalt equival a 'damunt', baix a 'davall'. A la muntanya, l'evident diferenciació d'altituds ens aboca a una concepció diferent dels conceptes. Dalt se situa més amunt en una costera contrastada per l'experiència; baix se situa més avall, on apleguen les aigües de dalt. Sí que ens queda als de la Plana el sentit de 'pegar amunt' quan es va de la mar cap al poble i 'pegar avall' quan prenem el sentit contrari.

La cosmovisió d'un món tan diferenciat del de la Plana ens porta, fins i tot a certes paradoxes com trobar un mas de Monfort de Dalt (en primer terme a la fotografia) més baixet que el mas de Monfort de Baix. Aquesta aparent

contradicció es resol en localitzar-los dins el pla Amunt i adonar-nos que el mas de M. de Dalt té les cases més fondes que no les del mas de M. de Baix, però el mas, comprés com el conjunt de propietats, se situa més amunt en el pendent del gran pla de Vistabella.

Serrades del Mas de Monfort de Baix

Serrades del Mas de Pep

Servera del Mas de Monfort de Baix

Servera del Mas de Pep

Casa d'Antonio del Mas de Monfort TU

Prové del Puerto. Carrer d'Atzeneta-o

Casa de Tónico del Mas de Monfort TU

Carrer Mossén Falcó.

Casa de Nelo del Mas de Monfort TU

Va ser ferreria. Hi ha una pedra amb la inscripció 1616 i la possibilitat que fos de l'església (inscripció), Hi ha un contrafort de reforç que ací anomenen 'burro'. Aquesta casa no té parets mitgeres. Es recolza sobre les veïnes (l'ama dixit). Carrer de Sant Roc, 17.

MONTLLEÓ

Com venim comprovant, amb aquest recull i assaig d'estudi, l'observació i descripció del paisatge ens porta sovint a entendre millor els topònims que no pas les anàlisis etimològiques aïllades. Queda clar que no menystenim el gran treball lingüístic sobre l'origen i evolució de cada topònim. Volem, això sí, destacar-ne la necessitat de complementar ambdós punts de vista, amb l'ajut de totes les disciplines que s'hi

relacionen, per poder comprendre el significat i abast de cada nom de lloc. La cartografia, sens dubte, ja ho havíem esmentat alguna vegada seguint el mestratge d'en Vicenç Rosselló, forma un bell triangle amb la terra i la llengua. Potser només ens cal observar atentament aquesta pàgina per comprendre allò que diem: terra (paisatge fotografiat) paraules escrites i un mapa que representa gran part del recorregut d'aquest riu de Montlleó. Així, els mots « el riu de Montlleó s'obre primer un camí sinuós i estrangulat entre terres d'Aragó i el nostre terme » esdevenen transparents amb l'ajut de la foto (aproximació a la realitat del paisatge) i la cartografia (representació abstracta d'eixa realitat); terra/llengua/mapa, un triangle necessari. Resta, a més, evident el paper bàsic de la fotografia en aquest treball.

Riu de Montlleó

CART. PLANI Rio Monleón -en cada full CAD Rio Monleón 569-1931 RÍO MONLEÓN IGC592-

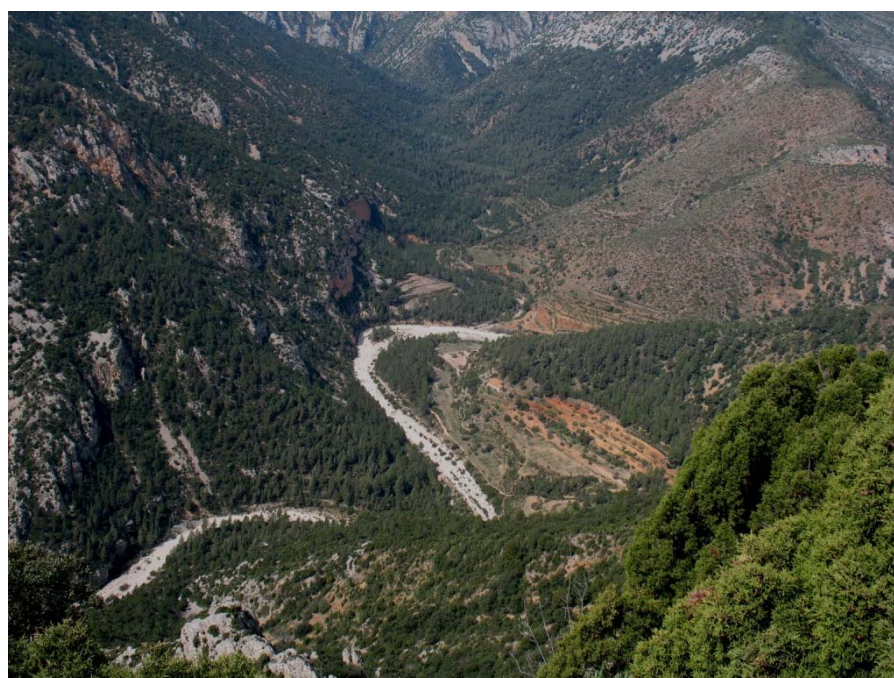

1949 Rambla de Puertomingalvo 569-1977 R. Monleón (3 vegades) M592-1993 Río Monleón-Rambla de 569-25000 Río Monleón (2), Río 592-25000 Río Monleón-I, II, Rambla de CMA Río Monleón 569 (4-4) Río Monleón 592 (2-1), 592 (3- ICV Riu Montlleó (2) 569 (3-4) Riu de Montlleó (3) 569 (4-4), Riu Montlleó 592 (3-1), 592 (4-1) 1:100.000 Morella Río Monleón (2) 1:100.000 Alcora Rambla de Puertomingalvo Río Monleón (davant el terme de Culla) Vis. 1:25.000 Riu Monlleó

Les coordenades descrites (Annex final) corresponen als dos extrems del riu Montlleó dins del terme de Vistabella: l' enforcall del barranc del Molló amb la rambla del Puerto y el Forcall del riu entre Culla y Benafigos.

L'eix hidrogràfic de la Setena és el riu de Montlleó, el qual, després d'haver partit les comunitats d'Aragó i València, segueix fent de molló entre Vistabella i Vilafranca, Vistabella i Benassal, Vistabella i Culla, Benafigos i Culla, Atzeneta i 'Meanes', les Useres i Culla. Aboca les seues aigües a la rambla de la Viuda (rambla Carbonera fins el forcall amb el Monlleó). Tret de la Torre d'en Besora i el Vilar de Canes, la resta dels termes, actuals i passats, que ocupaven la delimitació del Castell de Culla feta al 1213, aboquen aigües en aquest mític riu.

L'antic **Arcedol** per l'actual *barranco del Acebar*, **el Mallo** (avui en terres de Mosquerola) pel conegut riu Majo, que ens porta escorrims des de les mateixes afores del poble de **Mosquerola**, i pel barranc de Llorenç, que parteix els actuals termes de

Mosquerola i Vilafranca tot davallant vora els Montllats; el terme de **Vilafranca** a través d'aquest darrer barranc esmentat i del riu Sec que li replega el barranc de la Foç i aboca, després, al Montlleó, mentre amollona el seu terme amb el de **Benassal**; l'immens terme de **Vistabella** es troba voltat per aquest riu des de ponent a llevant i el migdia corre a través del Rivet, que ja ha arregugat una quinzena de preciosos barrancs quan s'enforcalla al riu de Montlleó (foto); **Culla** aboca tota la seua vessant de ponent i del migdia en aquest mític riu; tot el terme d'**Atzeneta** (amb més de 80 barranquets) aboca els escorrims de les pluges a la rambla d'Atzeneta, la qual, després d'haver replegat la ramblella de **Benafigos**, s'enforcalla al Montlleó. Una trentena de passes més avall la rambla de Meanes ha recollit les tronades d'un tros del terme de Culla i la resta del d'Atzeneta. Fins i tot, alguns espais, la pertinença dels quals a la Setena queda en dubte, com la zona de llevant del terme de Xodos o l'extrem nord del de Lluçena, són tributaris d'aquest riu a través del barranc de Sant Miquel de les Torrocelles, primer tram de la rambla d'Atzeneta. Totes aquestes aigües s'encarriren per l'últim tram del riu de Montlleó a la rambla de la Viuda que fita l'extrem llevantí de la Setena.

Dissortadament el riu no fou tingut en compte a l'hora d'establir les comarques del nostre país o, més exactament, fou tingut en compte com a partició, més que no pas com a eix que aplegava els pobles de la Setena, part de l'Alt Maestrat. Sanchis Guarnier a *Els pobles valencians parlen els uns dels altres*, divideix la comarca de l'Alt Maestrat en diverses subcomarques, **Batlia la Major** o **Comanda de les Coves de Vinromà, Rambla Carbonera i Riu Montlleó**. En aquesta darrera inclou els pobles de Vistabella (896 hbts., vistabellans), Culla (330 hbts., cullerans), Benafigos (274 hbts., benafeguins) i Atzeneta (1594 hbts., atzenetins), tots quatre riberencs del nostre Montlleó.

Les qüestions de més interès que planteja el topònim riu de Montlleó són de dos tipus: etimològiques, topònim estudiat pels autors més reconeguts, i d'abast; des d'on es considera riu de Montlleó. A més de les aportacions de diversos autors veurem la diversitat que mostra cada tram en funció de l'informant. També les Visures ens donaran la visió d'aquest riu en segles anteriors, i no oblidarem les dificultats de la cartografia per fixar-ne els límits.

Encara haurem d'afegir un aspecte sintagmàtic riu Montlleó o riu de Montlleó.

Ens interessa, primerament comprendre **la realitat física** del nostre riu. El seu naixement el tindriem :

- 1- a la *fuelle de la Penilla* (fot adjunta, dins el terme de Puertomingalvo). Aquesta afirmació ja comporta una perspectiva que cal contrastar amb altres
- 2- que considerarien el primer tram, no com a riu de Montlleó sinó com a rambla del Puerto. En aquest cas, caldria esperar a l'enforcall pel marge dret del *barranco del Ojal* per considerar el nostre riu com a tal.
- 3- Si observem, però, la Planimetria i el CAD, que n'és una còpia, veiem que la *rambla de Puertomingalvo* ho seria fins que s'engrava pel marge esquerre el barranc de l'Assor
- 4- Encara trobem informants, com Raimundo del Tossal, que només reconeixen el riu des que el *Majo*, que davalla de Mosquerola, s'engrava al nostre, una mica abans d'arribar a l'Estrella⁷⁷. Tot i això batejant-lo com a riu de la Estrella perquè
- 5- caldrà esperar als ullals del Molí per parlar de riu de Montlleó.
- 6- Fins i tot, hi ha qui parteix del ullals de la Caseta de Làssero per explicar el nom, com ara Barreda-Peraire (1999, p.318)

Aquest ètim el confirma Garcia i Girona (1920, p.267) quan ens diu que les aigües del pla de Vistabella, o estany del Quinyó « per conductes subterranis baixen i brollen ab força per unes boques de la roca a la mateixa rambla o llit del **riu de Montlló**»

Aquest allunyament del punt que preniem originàriament té, justament en l'etimologia més acceptada '*mntanya de les fonts*', una certa rellevància, tot i que, amb anterioritat, ja trobàvem altres similituds com el cas (2) de l'*Ojal* situat en la ratlla dels termes del Puerto i Mosquerola, o (5) els ullals del Molí, un quilòmetre abans.

Les Visures ens aporten una triple denominació riu Sech, per la tram del Pont,

⁷⁷ Veieu entrada MAJO.

anterior als ullals del Molí (5, foto) i (6), el Riu per al límit del Boi, ja més avall, i riu de Monlleó per als voltants dels molins del Pas i la Vinya. Amb tot, cal tindre en compte que 'el Riu' l'esmenten una vegada ja han parlat del riu de Monlleó, per la qual cosa l'hem d'entendre com que en fa referència implícita.

Riu Sec

1555 a l'altra part del riu Sech 18 **1597** de dit camí de Concell fins a l'Hostalàs que és la bayxada del riu Sech 69 bayxant dita costera del Riu Sech, a la font d'en Porcar 70 „y camí de herbatge que ix del Riu Sech' 72 que ix del riu Sech y va la via de la Batalla y tira dret a la hermita del Gloriós Sent Joan 73 **1615** que està a la baixada del riu Sech 118v 'y camí que ix del Riu Sech' 119 **1634** de dita era fins al riu Sech 203v baixant la costera del Riu Sech 203v Camí que ix del riu Sech 203v **1658** pasat l'Ostalàs, baixant devés del riu Sech 49 **1687** baixant devés lo riu Sech 71 **1715** baixant devés del riu Sech, al cab de la heretat de Carrera 132 **1759** baixant devés del riu Sech 27

Riu de Monlleó i el Riu

1555 pugua dit camí de dit **riu de Monlleó** al tomo de l'Atzar 1 per lo **riu de Monlleó** 2 de la via del Riu al toçal e serra del Boy 5 **1597** ço és al **riu de Monlleó** 4 **1615** en lo mas de Antoni Fabregat, dit Monlleó 1 **1634** en lo **riu de Monlleó**, deçà lo moli del qondam Joan Bertran 193 Y endret de aquella al cap del ribàs del **Riu** 197 **1658** Y essent junt a l'heretat del dit M[ossén] Pere Fabregat, en lo **riu de Monlleó** 40 foren atrobats damunt la viñya de M[ossén] Pere Fabregat, a **Monlleó** 40 baixa al Castellet de St.Chrich y puxa per lo Riu amunt 45 **1687** en lo **riu de Monlleó** 58 Y pasat lo Riu 58v **1715** damunt la viña que antes ere de Mo(111v) sèn Pere Fabregat, prevere, y huy de Vicent Bertran, a **Monlleó**, terme de Vistabella 112 en lo **riu de Monlleó** 111v **1759** en lo **riu de Monlló** 3 pugua per lo Riu amunt 23

També Cavanilles en fa un esment fixant-lo entre els termes de Vilafranca i Vistabella, certament el tram més curt del nostre riu.

113. Entre los barrancos y profundos excavaciones del término se distigue el cauce del **Monleon**, que corre entre los montes de Vistabella y Villafranca, donde se ve una multitud de las ostras llamadas vulgarmente orejas;

Riu Montlleó o riu de Montlleó

Ja hem vist, als fragments de les diverses visures, que, a més del genèric *lo Riu*, hom parla del *riu de Monlleó* (7), *riu de Monlló* (2) *Monlleó* (2). Aquesta darrera opció 'a Monlleó' pot ser entesa com una reducció, una equivalència amb la partida o la proximitat al mas de Monlleó, avui mas de Molló, sobre el qual tornarem. Ens interessa més aprofundir en la presència significativa de la preposició. I diem significativa perquè suposaria l'existència d'un indret, més o menys ample, conegut com a Monlleó o Montlleó.

Les enquestes orals, en una visió particularitzada i lligada a l'indret onm ens trobarem, ens han parlat sovint de riu de la Estrella, riu de la Maredéu, riu de Molló (mas), riu de Safont... tot atenent als diversos trams d'aquest corrent als termes de Vistabella, Benafigos i Atzeneta. També, amb una perspectiva major quan assolíem punts més alts o parlàvem del conjunt del riu, de riu *de Monlló*, *de Molló* i *de Monlleó*, tots tres

casos amb l'existència de la preposició.

Barreda (1999) n'esmenta uns quants casos

Montlleó, riu de (termes del Port, Vistabella, Mosquerola, Vilafranca, Benassal, Culla, Benafigos, Atzeneta i les Useres; veure també riu Sec). Topònim mixt, amb un primer element romànic i un segon àrab l-y, amb significat de 'fonts':

-*barranchum de⁷⁸ Montleon* (1239) – límit de Benassal, entre els cims Alts i el seu entreforc amb el barranc on desaigua el del Mançanar.

-*molendinum de Montleon* (1239) – al terme de Benassal.

-*Montem Leoni / Monte Leoni* (1251) (1382) *Montleó* (1384) – límit de Vistabella, entre la Talaia I Arcedó.

També Peraire (1992), a les visures de Culla:

Montlleó, riu de (CU): *lo riu de montlleo* (1535 p.2v) *riu de mon leo* (1535 p.24) *Riu de Monlleo* (1680 p.41, 1730 p.106v) *Riu de Monllo* (1745 p.141)

A Barreda, P.E. / Peraire J.J. (1999, p.318)

Montlleó, riu de 1ra doc.: 1239 FON [rríw de molló]

DOC: *barranchum de Montleon* (1239), *rivum Sichum* (1244) *flumine de Monlleo* (1660) *riu de Monlleó* (1678, 1720) *riu de Monlló* (1729) *río (de) Monleón* (1714, 1811, 1902)

També Coromines a OnCat (V,359)

“Pron.local: *el riu de molló*, a Vilafranca del Mae., si bé també vaig escriure *Montlleó* i explicaren que *r. de molló* ‘només es diu des de l'Estrella per avall’ (.) Quant a Atzeneta, Bellés diu ‘ací, per regla general diuen *el riu* i res més, i si els demanen el no diran *monlleó*. Però notem també com ho deia un escriptor tan conegut del país com Garcia Girona: ‘Del riu *Montlló* quan baixen regals de fusa neu..’ O sigui, sempre bisíl·lab, assegurat pel metre.

Però es veu que ultra el riu, també fou nom d'un indret precís, o d'un poblat, més o menys reduït, ço que ens explica per què els inf. Populars, de Vilafranca, Vistabella i Benassal, digueren sempre ‘*riu de M.*’ amb *de m(.)* el mateix G.Girona, en el seu *Vocabulari del Maestrat*, així com sol dir, per a les localitats on s'usa un mot, que ‘s'usa a Vilafranca, A Morella, etc.’ També diu que un mot ‘s'usa a Montlló’”

L'article continua amb les localitzacions, al capdamunt del riu, d'un Mas de *Monleón* aparegut a l'IGC. També ens parla d'un ‘veïnat de *Montlleó*’ i un altre paratge conegut com ‘Molló’.

⁷⁸ La negreta és nostra.

“I en conclusió consten només *Molló*, *monlló* i *monlleó* com formes autèntiques del nom de tot el paratge; no sols del riu”

Considerem, doncs, **riu de Montlleó** com la forma més adient, reforçada com veurem per l'etimologia.

En Bernat-2000, en explicar el topònim, que creua Atzenetea, tot separant l'antic terme de l'afegit de Meanes (antigament pertanyent a Culla), déiem:

Com. El fet que separe els dos termes fa entenedora la forma Molló. En el seu primer tram aboca un barranc que rep el nom de Barranco del Mojón. Aquest separa els termes de Vistabella i Puertomingalvo i després, com ja hem vist, segueix separant termes, províncies i antics regnes.

Sanchis Guarner en un article de l'any 1950 "De Toponíma aràbig-valentina" explica que es tracta d'un topònim on es barreja una traducció del primer element "mont" i una etimologia popular per al segon terme "ai uyun" o "les fonts. Ens trobem amb "La Muntanya de les Fonts". El DCVB (VII, 555) el fa vindre d'un 'monte leonis' 'muntanya del lleó' massa exòtic per a ser considerat. Coromines ens ho aclareix en ONOM.CAT. (V, 359):

(...)

Pel que fa a l'etimologia apunta diverses possibilitats. Una primera és coincident amb allò que deia S.Guarner 'la muntanya de les fonts'. Una segona explicació:

“S’hi podria veure una altra explicació si fem més cas dels ‘masos’ assenyalats per l’IGC; i d’un Mas del Monlló que trobarem a les Garrigues en el terme de Juncosa. Si aquest fos el caràcter primari del lloc del Maestrat, pensaríem si podia ser un compost de l’ar. Manzal ‘hostal’ que ha format Massalió, ‘l’alberg de les fonts’..(.) En tot cas queda descartat que el nom en estudi vingui de MONTEM LEONIS com diu Alc.M.”

Nosaltres, en el recull toponímic que vam realitzar a Vistabella, vam localitzar un Mas de Molló i les variants del riu oscil·laven entre un oficialitzat Monleón i Riu de Molló. En el treball fet a Benafigos hem pogut recollir les variants el riu, el Monlló, el Riu de Molló, el Montlleó (aquesta darrera, segurament, recolzada per la denominació oficial) junt a les que reben en cada tram Riu de la Marededéu, Riu de Safont (recollida també a Atzeneta).

A més d'aquestes afirmacions del llibre d'Atzeneta, després d'haver realitzat enquestes més aprofundides del nostre terme, podem afirmar que la gent de Vistabella no identifica el riu com a Montlleó si no és a partir de l'Estrella, quan ja li ha abocat el 'río Majo' –del Mallo-, que prové de Mosquerola, i trobem els ullals situats entre el terme de Vilafranca i Vistabella, tot i reconèixer que es tracta del mateix corrent. Fins ací només és el riu o el riu Sec, tal i com apareix a les visures. Totes les denominacions de Monlleó a les visures corresponen a trams del Boi. També avui, bateja una extensa partida de l'antic terme del Boi i un mas (**1615** en lo mas de Antoni Fabregat, dit Monlleó) que es correspon, possiblement amb el que coneixem com a mas de Molló, sense que hi vegem cap cognom Molló ni cap sentit diferent del mateix riu, que li donaria nom per ser a la vora.

Pel que fa a les solucions etimològiques que hem esmentat, després de veure les formes aparegudes a les cartes de Població de Vistabella⁷⁹ i les diverses aparicions a

⁷⁹ Et de Talaia Alta vadit serra serra vadit ad **Montem Leoni** et de **Monteleoni** vadit ad Arcedolum (1251) Et de dictam Talaiam tendunt serra serra ad **Montem Leoni** et de **Monteleonis** tendunt ad Arcedolum (1382).

les Visures, no sempre coincidents, sembla clar que, siga una muntanya o un alberg, ens parla d'un espai amb fonts que nodreixen el nostre riu, possiblement els ullals del Molí, situat al marge esquerre, en terme de Mosquerola, ben prop del trifini amb Vilafranca i Vistabella.

En conclusió, el **riu de Montlleó** pot considerar-se com un sol curs, des de la mateixa font de la Penilla (al terme del Puertomingalvo) fins l'enforcall amb la rambla Carbonera, trifini dels termes de les Useres, Culla i la Serra d'en Galceran, des d'on prendrà el nom de rambla de la Viuda fins engravar-se amb el riu Millars. Ara bé, podem creure que **Montlleó** es troba vora el molí dels Ullals (trifini Vistabella-Mosquerola-Vilafranca) i que fins ací, tradicionalment i, encara avui, hom l'ha conegut com a riu Sec o el Riu, tot i tenir-ne consciència de tractar-se del mateix. Altrament, sovint, els masovers que en són veïns solen deixar-ho en 'riu' o especificar-lo amb el paratge més proper: riu de la Estrella, riu de Molló (també pel mas veí), riu de la Marededéu (per l'Hortissella) riu de Safont (Benafigos i Atzeneta)...

Pont del Montlleó *Pont del Túnel*

Després de passar el túnel la carretera del Puerto travessa el riu per esdevindre pista forestal, vora el *barranco del Ojal*.

Riu de Montlleó

CART. PLANI Monleón CAD Monleón 592-25000 Monleón-I

Subpartida no oficial que abastaria la caiguda des del collet de Padilla fins el Riu. També es coneguda com partida del Riu. La cartografia no ho recull. Els exemples que veiem supra corresponen a una part de l'Assor que la Planimetria va retolar com Monleon; per imitació alguns mapes també ho van retolar. Potser es tracte d'una accepció no reconeguda per tots però, possiblement, sí per algun masover que entén que aquell terreny davalla cap al riu de Montlleó, en aquest punt (riu Sec) poc reconegut com a tal.

MONTSERRAT

Pou de Montserrat

CART. Vis. 1:25.000 Pou de Montserrat

Al carreró homònim, davant els clots.

Clots del Pou de Monserrat

Es tracta d'uns bancalets situats a ponent del castellet del Mas de Salvador. Hi trobem un xopar. Es troben limitat pel Camí de Culla i pel carreró del Pou de Monserrat.

Carreró del Pou de Montserrat

Prové de les Sorts. Des de la rambla del Pla es dirigeix cap al sud-est vorejant el Castellet pel migdia i aplegant a l'Artigueta.

MOQUITA

Malnom del propietari

El Tossal de Moquita

Aquest paratge, part del tossal de l'Albagés, es distingeix des de Vistabella per estar pelat. Hi trobem el motlló amb el punt més alt de l'Albagés (1482 m.)

MOR (V. Genèrics)

Sobre el significat de Mor, a banda del caràcter antroponímic que ens mostra la visura del 1759 (el cognom existeix), ha estat estudiat per diversos autors (curiosament amb cognoms ben oronímics, com Querol i Morro).

1759 a sis passes del camí que va al mas d'en Mor 45

Actualment hom ho coneix com a mas de Mor, sense l'article personal.

Amb tot, el fet que siga a la visura del 1759 on apareix per primera vegada ens fa pensar que corresponga a un antropònim Mor, llinatge conegut. Coromines en Onom.Cat. V,389 explicava diversos llogarets Mor, amb o oberta, provinents d'un Maurus. En aplegar al nostre topònim deia:

Hi ha un *Mas de Mor*, antic, en el Maestrat, te. Vistabella (XXIX, 77.10), pron. *mór* amb una o tancada que en torna ambigua la interpretació: havent-hi intervingut

l'àrab, no és impossible ni tan sols que vingui també de MAUR-; o bé serà de MORA o de mur (cf. *Morvedre*, MURU VETERE).

L'observació de la mola fa pensar en l'arrel *mor-* com a orònim tal i com ens proposava el professor Ernest Querol en revisar el significat de Morella⁸⁰. En el corpus que ens mostra no apareix aquest topònim que, de segur, hagués recolzat la hipòtesi del morellà.

Morro (1998)⁸¹ a partir dels topònims mallorquins *puig de Mors* i *castell de Mors*, després de veure-hi la relació antroponímica, repassa la presència dels topònims amb l'arrel *mor-* dins la toponímia catalana, la toponímia de la península i l'occitana, conclou que caldria relacionar-la amb una base *-mor* ben antiga.

Val a dir que relacionaríem també diversos orònims com morro i morral (V. Genèrics **Mor- i derivats**) i també els topònims Morratges, Morrillargo, Morranda... tot i que, com a prominències recorden elements anatòmics més evidents.

Mas de Mor P

CART. PLANI Más de Mor M4º CAD Mas de Mor M4

Partida que el mapa situa a la vora del mas.

Mas de Mor M

CART. PLANI Más de Mor CAD Mas de Mor IGC592-1949 Mas de Mor M592-1993 Mas de Mor 592-25000 Mas de Mor-IV CMA Mas de Mor 592 (3-3) ICV Mas de Mor 1381 592 (3-3) Vis. 1:25.000 Mas de Mor

El mas es troba al peu d'un tossal rocós, quasi mola, conegut com a moleta de Mor, a ponent mateix del Marinet. Hi a una era empedrada entre el mas i la pallissa. Energia solar i eòlica. Hi vivien, quan vam realitzar les enquestes,

Juan amb la dona, el cunyat i el seu fill Juanjo. Pertanyia a la família de Ramon Salvador, avi de Ramon Monfort. El mas esta voltat de bons bancals. Actualment, és el cunyat qui guarda la ramera

⁸⁰ "Què vol dir Morella?" (pg.257-275) dins *Actes de la XL Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos. Morella*. Diputació de Castelló, 2001. També "Una etimologia més antiga per a Morvedre" dins *XXV Col·loqui de Sagunt (1999)* BISO nº86 Societat Onomàstica. Barcelona-2001 i "Les bases toponímiques preindoeuropees *Mor-* i *Pal-*: una proposta metodològica" (p. 401-419) dins *Estudis de Toponímia Valenciana*. Ed.Denes. València-2000.

⁸¹ "El puig de Mors, un aspecte de la toponímia antiga de Mallorca" BISO nº73 Societat Onomàstica. Barcelona-1998.

Mór, el Mas de – cap a dm del Bq.de l'Esquilador o l'Avellanar, 77.10, 21X25, o sigui uns 2 kms.E.de St.Joan de Penyagolosa, (- suposant-li nissaga mossàrab, el mateix pot ser MORUM 'móra' que MURUM 'mur', però potser tp es pot descartar l'arrel àrab mwr, que de moment no trobo en Palc., però Belot sembla mostrar bastant prolífica, ni altres possibilitats més complicades, com ara HUMOREM -)

Bancal Gran del Mas de Mor

Bancal sud-est del mas de Mor, a recer de la Moleta.

Bassot del Mas de Mor

A l'entrador del mas (foto)

Foia del Mas de Mor

Inclou bancals i clots diversos: Bancal de Baix del Prat, el Pradet, clot de la Foia, clot de la Pomera, bancal de la Vimenera i bancal de Detrás de Casa

Lloma del Mas de Mor

CART. Vis. 1:25.000 Lloma del Mas de Mor

Lloma que recorre la pista del Pla de la Creu entre les saleres i la roqueta dels Basos

Moleta del Mas de Mor

Moleta de Mor

CART. ICV Tossal del Mas de Mor (desplaçat cap a l'oest 700 metres) Vis. 1:25.000 Moleta de Mor

La seva morfologia ens recorda el Marinet, tan pròxim i rematat també per una moleta de roca.

Moleta de Mor

Moleta del Mas de Mor

CART. Vis. 1:25.000 Moleta de Mor 1441

Situada vora el pla de la Creu, amb els seus 1441 metres, prop dels 1466 del Marinet, sembla una còpia menuda d'aquest, almenys pel que fa al remat; en el cas del Marinet, tossal rematat per una moleta; en la moleta de Mor, només sobresurt aquest remat. Creiem que es tracta de la moleta de la Cadirera que, amb diferents formes, apareix a les Visures. També hi trobem una veïna selleta o collet del Cadirer com a espai veí, tal vegada el pla de la Creu (selleta entre el Marinet i la moleta de Mor):

1555 passat lo camí que va a Sent Juan, trobaren una fita vella y a l'altra part de la Cadirera 16 **1582** tornaren a la **moleta de na Cadirera**, ara d'en Pere Mallol 45 en la heretat d'en Cadirer 45 **1597** en la heretat d'en Cadirer trobaren una fita 110 **1597** seguint dit camí fins al collet o celleta

del Cadirer 102 quant foren a la celleta d'en Cadirer 103 tornaren a **la Molatella de Na Cadirera**, ara de Domingo Mallol 110 **1615** fins al collet o selleta del Cadirer 123 a la celleta d'en Cadirer 123 en la heretat de Cadirer 125 tornaren a la Molatella de na Cadirera, que era de Domingo Mallol, ara de Miquel Seguer 125 **1634** dit camí fins a la selleta del Cadirer 209 quant foren a la selleta d'en Cadirer 209v en la heretat de Cadirer trobaren 211 anaren a la Molatella de na Cadirera que era de Domingo Mallol, ara de Joan Monçó, 211 **1658** seguiren dit camí fins a la selleta del Cadirer 55 anaren a la Molatella de na Cadirera que és de Joseph de Aragon, *olim* de Monsó 56 més havant, en la heretat del Cadirer trobaren una fita 56v Y prearen des de la **moleta d'en Cadirer** fin<s> a la Creueta 57v **1687** anaren a la Molatella de na Cadirera que és de Joseph de Aragon, *olim* de Monsó 77v seguiren dit camí fins a la selleta del Cadirer 69v **1759** seguiren dit camí fins a la selleta del Cadirer 50 en la heretat del Cadirer 77v **1759** en la heretat del Cadirer trobaren una fita 50 regonéixer a la Molatella de na Cadirera, que hera antes de Joseph Aragon y huy de la herència de Juan Antoni Climent 50

Observem la variant 'moleta' de la visura de 1582 i 'molatella', en la resta de visures posteriors, com a diminutius de 'mola' o tossalet coronat de roca. La proximitat amb 'el Cadirer' ens fa pensar en una identificació dels llocs però no queda del tot clara la seua equivalència. En tot cas 'Cadirera' apareix al 1555 com a heretat, anterior a 'Cadirer' de les visures posteriors. Caldria doncs, cas de tractar-se dels mateixos orònims pensar en una masculinització més que no pas en una feminització. Amb tot, caldria revisar textos anteriors i fixar-ne bé el referent o referents.

Resulta força interessant el seguiment de la propietat que se'n pot fer d'aquesta 'molatella': 1582 d'en Pere Mallol; 1597 de Domingo Mallol; 1615

de Miquel Seguer; 1634 de Joan Monçó; 1658 i 1687 de Josep de Aragon; 1759 de Juan Antoni Climent. Amb tot, en tots els casos es manté la denominació amb l'especificatiu “..de Na Cadirera”

Solaneta del Mas de Mor

Davallant per la solana cap al riuet.(baix del racó de la Font)

Artiga de Joanet del Mas de Mor Pinaret de Joanet del Mas de Mor

Heretat d'els Pinarets. Reben els dos noms Pinaret de..., o artiga de...situada als Pinarets

Pinaret de Joanet del Mas de Mor Artiga de Joanet del Mas de Mor

Artiga de Juanjo del Mas de Mor Artiga del Mas de Mor

A les artigues de la Corralissa

Casa de Joan de Mas de Mor TU

Carrer de Mossén Falcó.

MORO

Bancal del Moro

A la foia del Mas de Mossén Juan

Caseta del Moro

A la foia del Mas de Mossén Juan

Ombria del Moro

Pinar dens del barranquet del Collado. Ombria de la Foietta Plana

Pla del Moro

Planet petit que contenia una caseta que va desaparèixer en fer la carretera que va a la Xaparra, des de Xodos.

Castell dels Moros Castell del Boi, castell de Sant Bertomeu

Vegeu BOI. No lluny hi ha també una ferreria

MORRAL (V. Genèrics Mor i derivats)

Afegim l'aparició de 'morral' a la visura de 1555. Designa lo camí la via del Morral 6.

Caseta dels Morralets*Caseta dels Pastors*

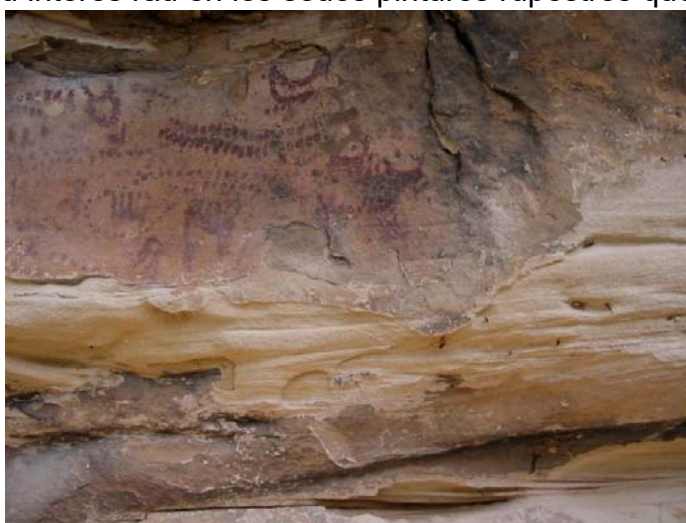
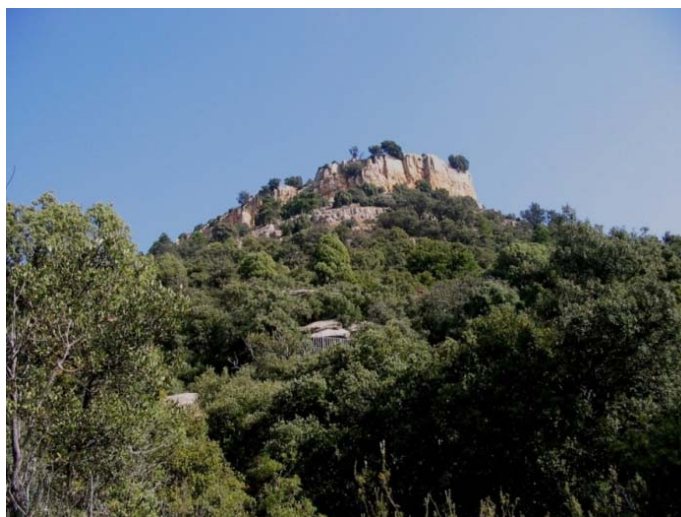
Del collet de la Foieta Plana guaita sobre el barranc Consell

el Morralot

CART. Vis. 1:25.000 El Morralot Dalt de l'Ombria Roja

Cova del Morral

Cova situada a la costera que puja al morral de Valero dins el mas de la Coixa. El seu interès rau en les seues pintures rupestres que van descobrir fa uns anys, per la qual cosa es troba engabiada.

MORRATELLES (V. Genèrics Mor i derivats)**les Morratelles**

Nord de la moleta de Dalt, al Boi, tot guaitant des del Savinar cap al Montlleó Darrere del mas de Campos trobem la moleta de Dalt i 'les Morratelles' que coincideixen amb el pas de l'assagador. La moleta de Baix es troba a l'altra banda del barranc, baix del Queixal del Llop. El fet que aquesta moleta continga la cova de la Munda i la Suterranya, cova on es van amagar dos-centes ovelles a la guerra, ens fa pensar en la proximitat de 'molatelles' i 'covatelles' que es confon a les Visures.

La mallada de les Covatelles és una denominació que apareix a partir de la visura de 1658. Es tracta, però, del mateix referent. Si observem la denominació 'mallada de les Coves de les Molatelles' i la inversemblant i redundat 'cova de les Covatelles' podem pensar que la confusió estava servida. Aquesta variant era emprada per l'escrivà com a nominació de la mallada que anava a descriure. Després, dins el text, canviava per la forma 'mallades de les Molatelles'. Es tracta d'unes mallades que aprofiten les coves existents en les roques laterala d'aquestes petites moles: molatelles. És fàcil, doncs, que

comence un ball de noms que ens aboquen: covatelles, coves de covatelles, mallatelles per mallades de molatelles, etc..

Tot i que l'enquesta oral recollia sempre aquest rotacisme, pensem per les característiques del lloc i el creuament semàntic que es produeix quan una moleta guaita -com un morral- sobre el riu, que es tracta de 'molatelles' tal i com apareixia a les Visures, tot i les variants formals que els mateixos textos mostren i identifiquen. Caldrà però assegurar-ne la relació en una revisió més acurada dels assagadors que discorrien pel Boi. Potser la proximitat d'ambdós elements, moletes i morrals, creuen en morratelles.

1555 fins als planillers de **les Molatelles** 4 **1597** per la hombria avall fins a les Molatelles 25 ans de arribar a la **cova de les Covatelles** 26 **1597** regonéixer les mallades de les Molatelles, les quals, per lo semblant, són de herbatge 28 **1597** '**Coves de les Molatelles**' 29 **1615** hombria avall fins a les Molatelles 114 baxaren a la cova de les Covatelles 114. 'Coves de les **Mallatelles**' 114v **1615** regonéixer les **mallades de les Mallatelles**, les quals per lo semblant és de herbatje 114v **1634** 'Coves de les Molatelles' 195v regonéixer les mallades de les Molatelles 195v per la hombria fins a les Molatelles 195v E quant foren a les Molatelles 204 **1658** com tot sia terra de herbatge, no n'i a y finix a les Molatelles 42 anaren a la **mallada de les Covatelles**, les quals són de herbatge 42v **Coves de les Molatelles/ Mallada de les Covatelles** **1687** no n'i a y fenix a les Molatelles 60v anaren a la mallada de les Covatelles, les quals són de herbatge 61 'Coves de les Molatelles' 61. **1715** Y finix a les Molatelles 115v Coves de les Molatelles 117v regonéixer la mallada de les Covatelles 117v **1759** Y finix a les Molatelles 11 'Coves de les Molatelles' 11 regonéixer la mallada de les Covatelles, la qual és mallada de herbaje 11

MORRATGES

Aquest 'morratges' té una arrel semblant a mor, morral i morro però, en realitzar l'estudi de Xodos no vam trobar cap element pels voltants del mas que ens en parlaren; ja havia esdevingut antropònim.

Casetes de Morratges

Casetes de l'Auelo Morratges

Dues casetes teulades, als bancals del Poble, vora la carretera de Sant Joan

Mas de Morratges (X)

CART. PLANI Masía de Morraches CAD Masia de Morraches 592-25000 Masia Morraches-II, 1099 CMA Masía de Morratxe 592 (3-2)

ICV Mas de Morratges 999 592 (3-2) Vis. 1:25.000 Mas de Morratges 1100

Mas situat ja dins el terme de Xodos, a la mateixa ratlla. Benjamín d'Eixeringa, o Benjamín de Morratges, iinformador nostre del terme de Xodos i també d'un

ample espai de la Foia d'Ores, hi ha viscut i encara passa l'estiu.

Tossal de Morratges

Creiem que es tracta de Pinarejos que, vists des de la Xaparra, s'assemblen al Marinet, potser també es tracte del llometó que hi ha dalt del mas de Morratges, entre el barranc Fondo de Xodos i el barranc Pardo. Anotem les coordenades d'aquesta darrera proposta. Com a darrera possibilitat es tractaria del carril, tossal on trobem el trifini Atzeneta, Xodos, Vistabella.

Serradica de Ramon de Morratges

Veïna del barranc dels Serrans, capdavall de les Serradiques.

MORRILLARGO

Nom descriptiu perquè en certa manera s'allarga des de la lloma coneguda com l'omes del Pont. En aquest allargament guaita com un morro. L'acabament faria pensar, per la proximitat amb la frontera, en aragonesisme. Cal pensar, però, que la -o final és ben nostra a l'hora de la formació onomàstica, sobretot en malnoms.

el Morrillargo

CART. PLANI Morrillargo, Morrillargo ^ CAD Morrillargo, Morrillargo ^ IGC592-1949 Morrillargo M592-1993 Morrillargo 592-25000
Morrillargo-II CMA
Morrillargo 592 (2-1) M1:100.000
Alcora Morrillargo Vis. 1:25.000 el Morrillargo

El nom és descriptiu. Aquest espai s'allarga des de la lloma del Pont i guaita sobre el barranc que hi ha a la solana dels Canalissos. A ponent hi és la crebada del Pont, que veiem rogenca en la fotografia.

Pas del Morrillargo

CART. Vis. 1:25.000 Pas del Morrillargo

Assagador que prové del pas Real de Mosquerola i recorre les l'omes del Pont fins el Morrillargo.

Passet del Morrillargo

El passet, més estret que el pas anterior, recorre la falda de la lloma pel seu vessant nord, entre el pas de la Font del Mig i el de Mosquerola.

Solana del Morrillargo

Guaita sobre el barranc que ve de la serrada dels Canalissos

MORTS

Barranc dels Morts

CART. PLANI Barranco de los Muertos
50901 CAD Barranco de los Muertos M2
50901 IGC592-1949 Bcº de los Muertos
592-25000 Barranc de los Muertos-III Vis.
1:25.000 Barranc dels Morts

Davalla del nord de les cingles de Marcén per abocar els escorrims al barranc del Carbó ja dins el terme de Villahermosa

Morts, Bq.dels – a la r. de Villahermosa separat de Penyagolosa per la Cambreta 76.21; 19X14, poc més d'un km.O.de ST.Joan de Penyagolosa.

MOSCA

Bancal de la Mosca

Avui és pinar en l'escaladeta de la Cova, al mas de Mor

MOSET

el Moset

CART 592-25000 El Moset-II

Partida de les Séries. Denominació cartogràfica que no vam recollir. Possible equivocació amb Maset

MOSQUEROLA

Para cantar, en el Puerto; y bailar, en Mosqueruela; para chicas guapetonas, Villafranca y l'Angresuela

Mosquerola

Sobre el terme veí, l'estudi toponímic del qual ajudaria a comprendre molta toponímia nostra, han escrit diversos autors:

“*Mosquerola* és la manera tradicional catalana d'anomenar l'actual localitat aragonesa de “Mosqueruela”, que constituïa en aquesta demarcació el límit occidental del primitiu Regne de València (tal com el va fixar en Jaume I l'any 1238), i del qual quedà agregat al cap d'uns quants anys (amb la ‘o’ oberta) és com en diuen pels Ports i pel Maestrat (així ho he sentit dir en pobles de les dues comarques); forma que arriba (com en els testimonis anteriors, de Cantavella i l'Anglesola, registro a VM, B, X, AT i LL).” **Gargallo 1991 XLVII-7**

Barreda (1999) ens en dóna les primeres referències documentals

Mosquerola, camí, font i heretat de (la). Topònim romànic, en diminutiu, amb el significat d'infraestructura ramadera: “assester, mosquera”. En aquest topònim s'inclouen a més els de *Peniella*, que és un diminutiu mossàrab de “penya”, i el *fundum* que equival a “heretat, territori”:

-*rivum Sicum de illa Moscarola* (1203) – límit del Boi, entre les Fosses i l'entreforc o alfoç del Camp d'Atzeneta i de les Useres.

-*via de illa Moscarola* (1204) límit del Mall, entre la font de la Mosquerola i les coves de Pero Ximèneç.

-*fontem de la Moscarola* (1204) – entre el castell del Mall (o el riu de Montlleó) i el camí de la Mosquerola.

-*fontem de Peniella de la Moscarola* (1239) – límit de Vilafranca, entre la font de Pero Ximèneç i, camí avant, l'heretat de Mosquerola.

-*fundum de Moscarola* (1239) – límit de Vilafranca, entre la font de la Mosquerola, per camí, i la calçada de les Fosses.

-*Fundo de illo loco qui vocabatur Mosquerola* (1251) (1382), *camp apel·lat de Mosquerola* (1384) – límit de Vistabella, al camí, entre Arcedó i, serra avant, el camí d'Aledó.

-*Mosquerola* (1262) (1265) – per poblar, i en repartiment.

-*Mosquerola* (1303) – límit de la Tinença, entre Vilafranca i el Port de Mingalbo.

Ordinas (2001) n'ha escrit sobre el significat

Mosquera (f): És definit com a lloc ombrívol del bosc on el bestiar va a remugar els migdies d'estiu, per preservar-se de la solejada i de les mosques (Men.) (DCVB, 7), accepció que confirma Coromines: <Mosquera (...) no ve del llatí muscus 'molsa', sinó d'un lloc on mosca el bestiar> en relació amb els llocs, boscs molt espessos, on el ramat, especialment boví, acudeix en defensa de les mosques. Però la seva presència toponímica a indrets on sembla no tenir res a veure amb l'anterior accepció és la causa que hi hagi divisió d'opinions al respecte, i així, mentre una hipòtesi la considera derivat de muscaria, lloc on abunda la molsa, opinió que ja hem vist atacada per Coromines i que és defensada per E. Moreu-Rey (1982):

I els llocs coberts de molsa, i molt protegits del sol, solen portar el nom de La Mosquera, Les Mosqueres (...) amb el mateix origen: de "moscu", "muscaria", en llatí, que significa precisament "molsosa"; una altra teoria, més senzilla, explica els darrers topònims per "mosca";

Una tercera el pretén relacionar amb la presència de mates mosqueres. Els casos que coneixem, en tractar-se de llocs ombrívols, ens decantarien per la primera, sense que amb això no volguem deixar constància de la màxima cautela. També apareixen les variants **mosquereta** i **mosquerella**. Pag.143

Lluny queda l'explicació de Galmés de Fuentes (1990) quan diu:

Sorprende que tantos topónimos sean definidos por las moscas o mosquitos, que no son significativos por abundar en todas partes. Pero es que además, la mayoría de los casos citados son orónimos, y naturalmente es en los montes y en las rocas en donde menos abundan las moscas y los mosquitos. Ahora bien, como precisamente en los barrancos, en las montañas y en las rocas soleadas se

producen espontáneamente plantas almizcladas o flores con olor de almizcle, es evidente que nuestros topónimos se derivan del latín muscus "almizcle". (...) Nuestros topónimos tienen, pues, el mismo origen que otros catalanes, como Moscarí, Les Mosqueres (Mallorca)... Pag.158

Camí Real de Mosquerola

Camí de Mosquerola, Pas Real

CART. PLANI Cañada Real de Azdaneta a Mosqueruela (Roig), Camº de CAD Camino de Vistabella a Mosqueruela

Coincideix amb el pas Real o assegador que aplega fins el pont medieval del Montlleó, des del peiró d'en Vela. La visura del 1555 l'esmenta

1555 al camí que va a Mosquerola
9 passat lo camí Real que va a
Mosquerola 12

Camí de Mosquerola

CART. PLANI Camino de Mosqueruela
CAD Camino de Mosqueruela

Camí que baixa de la Ribagrossa
al molí Nou

Terme de Mosquerola

CART. PLANI Término de Mosqueruela
CAD Término de Mosqueruela CART.
Vis. 1:25.000 Terme Municipal de Mosqueruela

Prenem com a coordenada inicial el trifini conegut com el molló del tres termes Vistabella, Vilafranca i Mosquerola. Per el segon punt prenem el forcall del barranc de l'Ojal amb el riu Monlleó.

MOSQUIT (V. Zootoponímia)

La Torre Mosquit

La Torre Climent

CART. CMA Masía de la Torre Climent 592 (2-2) ICV la Torre 1520 592 (2-2) Vis. 1:25.000 la Torre Mosquit

Mas antic situat a 1520 metres d'altitud, vora la pista del Puerto

Foia de la Torre Mosquit

Davalla en direcció sud, entre el mas i el barranc de la Canaleta, primer tram del barranc del Carbo.

Serradeta de Nelo Mosquit

Serrada situada al collet Roig, vora la ratlla del Puerto.

MOSSÉN

Mosen. a. Título ó tratamiento equivalente á Don, que antes se daba a los nobles y hoy á los clérigos: abreviacion enfónica árabe de mi señor.

Aquesta definició del *Diccionario de voces aragonesas*, com altres semblants que podem trobar en diversos diccionaris ens avisa que no sols els sacerdots en tenen l'exclusivitat. El DNV aporta quatre accepcions de mossén (mossèn)

- 1.m. REL./TRACT. Tractament que es dona als sacerdots.
2. m. REL. Persona que rep este tractament.
- 3.m. [ant.] REL./TRACT. Monsenyor 2.
- 4.m. HIST./TRACT. Tractament donat als cavallers des de l'Edat Mitjana fins a la primera mitat del segle XVI.

Siga com siga, allò que més ens crida d'aquest mas és l'opacitat que aconsegueix la pronúncia local [ˈma de ˈmosanˈxwan] que hem sentit vora [ˈma de san djuˈan], tal vegada hipercorrecció.

Mas de Mossén Juan

CART. PLANI Masia de Mosen Juan CAD Mª de Mosen Juan IGC592-1949 Mª de Mosen Juan M592-1993 Masía de Mosén Juan 592-25000 Masía Mosen Joan-II, 1199 CMA Masía de Mosén Juan 592 (3-1) ICV Mas de Mossén Joan 1200 592 (3-1) Vis. 1:25.000 Mas de Mossén Juan

Es troba dalt de la font de la Randera. Hi havia quatre veïns: Ramon de Lapuenta (gran paredador), Nelo de la Tia Malena, la tia Francisca...

Bassa del Mas de Mossén Juan

Veïna de la pista que del pla va a la Randera

Serrada del Mas de Mossén Juan

A l'ombria de les Navades.

Clots del Mas de Mossén Juan

Es troben dins la serrada de llevant del camí del Boi. Davallen fins el tancadet del Serrero

Foia del Mas de Mossén Juan

A migdia del mas.

Foietes del Mas de Mossén Juan

Dins la Serrada de les Pedrisses

Horts del Mas de Mossén Juan

Vora la bassa, prop de la font de la Randera

Casa de Francisco del Mas

de Mossén Juan TU [del má sanxwán]

Als antics bancals d'Olidon de Cambra, vora casa José l'Obrer. Raval de Loreto, 8.

Pere del Mas de Mossén Juan, casa de TU

Baix lo Mur.

Casa de Francisco del Mas de Mossén Juan TU

Francisco Salvador Solsona és cunyat de Raimundet /Fransískodel mademonsanxuán/. Al carrer del Forn Vell, 7.

Carrer del Mossén Carrer de Mossén Tenesa TU

El van matar a la guerra. Va des del carrer Major o Plaça fins el Mur.

Carrer de Mossén Tenesa TU

De vegades, hom diu Teresa per Tenesa.

Carrer de Mossén Falcó TU

Farà tres o quatre anys que l'han canviat. També al Cadastre.

Casa de Mossén Emilio TU

Al carrer de Mossén Falcó.

MUÏNOS

El DA ho defineix “*Dicese de la caballería de pelo muy negro y genio muy vivaz*” segurament variant de ‘mohino’ que també es refereix al mulató, fill de cavall i burra. Moïny i moïnyo és la forma acceptada pel DCVB. Coromines a DECat V 722-723

MO(H)Í, vegeu AMOÏNAR. Allí s'hauria pogut citar el passatge de J.Roig: “En tots sos fets / era malvada: / mula folgada / *muïna* <var. *mohina*> /, parda, / treta d'albarda, / mula de moro, / brava com toro, / falsa, traydora, / repetnadora, /...” (*Spill*, 4383)

Benasc *muïna*: mula_ ‘negra’

Un altre sentit podria relacionar-se amb ‘amoïnat’, trist, però creiem més adient les qüestions relatives a les cavalleries.

El fet que el nostre topònim presente un article personal no ens ha d'amoïnar, almenys no ens ha d'abocar a pensar en un antropònim directament perquè hi havia una tendència general cap al XVII a afegir en o na. Com a cognom semblant, a les visures apareix *Molinos*, el tancament vocàlic del qual ‘Mulinos’ seria ben senzill, però mantenim la possibilitat que siga un renom basat en els elements eqüestres que hem vist fins ara, fora per la seua criança o pel color de la pell.

Pinaret d'en Muïnos /muïnos/

Baix de la roca Blanca al mas de Gual.

MUIXETA (V.Zootoponímia)

Cingle de la Muixeta

CART. Vis. 1:25.000 Cingle de la Muixeta

En la vessant sud-est de la Lloma de la Picossa, guaita sobre el Riu dels Molins

MULES

Artiga d'Antonio de Mules

Dins la serrada del Mas de Mossén Juan

Caseta d'Antonio de Mules

Dins la serrada del Mas de Mossén Juan

MUNDA

Cova de la Munda (partida)

CART. 569-25000 Masía de la Munda CMA

Per la Cova de la Munda. Aquesta suposada partida abastaria l'espai comprés entre el Quixal del Llop, el puntal Llarg, vora el Montlleó i els Planets que es troben dalt del Savinar.

Cova de la Munda

El GEC distingeix 5 coves en el mateix conjunt, quatre amb la denominació Cova de la Munda. La primera correspon a la Coveta de la Munda

Situada en el margen derecho del río Montlleó, cerca del 'Quixal de Llop' pero a la otra parte del barranco de la coveta de la Munda. La cavidad está en un gran cortado anaranjado, a unos 300 metros de la cova de la Rabosa. Se trata de un abrigo con muro de piedra en seco. Enfrente del abrigo hay una era

Coveta de la Munda

CART. Vis. 1:25.000 Coveta de la Munda

Situada a migdia de la moleta de Dalt, aquesta cova estudiada pel GEC i amb especial atenció, per J.L Viciano, donà nom més tard al mas homònim. La informació que ens donà l'amic i espeleòleg castellonenc mereix la seua reproducció.

COVETA DE LA MUNDA

Situada a migdia de la Moleta, en els roquers que dominen per l'esquerra el barranc de la Cova. A l'altra part del barranc es veu la roca monolítica del Queixal del Llop, la Moleta de Baix i llunyana, a l'altra part del Montlleó, la roca de Penyacalba. La vegetació de l'indret és de savines, heures, romigueres, coscolls (*Quercus coccifera*), càdec, romers, esparregueres, aladerns, garrofers bords, etc.

Endret de la coveta, vessant avall, hi ha bancals ermats prou bons; són millors els de dalt del roquer, a sol ixent del proper mas de la Cova. Pels bancals hi ha serveres i prop de les ruïnes hi ha un parell de figueres, lledoners, etc. Entre les parets creix una noguera.

La coveta, orientada a l'oest, és una arrimança aprofitada molts anys per a arrecerar un mas, arruïnat ara. Entre el mas de la Cova amunter i la coveta hi ha un camí ben treballat, la bona conservació del qual s'explica pel pouet que hi ha quasi contra les ruïnes, a més de seguir l'era en ús, segurament, puix no n'hi ha cap pels voltants del mas.

L'obra del mas és de pedra i fang, amb un lluït de morter magre, emblanquinat després tot amb calç. Té una longitud, amb el forn, de 17 metres i el punt màxim n'ix uns 6 des del pany rocós. Ací el roquer tindrà una altura pels volts dels 10 metres. Dins de les construccions, a la roca, hi ha masses de precipitat calcari, que fan de mur interior. Les parets mestres tenen un gruix entre 55 i 45 cm.

El primer que trobes és una porta que dóna en una dependència menuda, segurament el corral del matxo. Dins té com un ribàs en forma de sugment de cercle, que dóna dues altures al sòl; possiblement féu de pesebre, o el mantenia.

Segueixes la façana i forma un racó, on estava l'entrada principal. D'aquesta habitació mou una escala que pujava al primer pis; com a testimoni resten tres graons de pedra i per les senyals deixades pels encalçats es veu que era estreta.

A més hi ha tres falques de cabiró treballades en la roca. El pany rocós té emblanquinats de calç per tot arreu, alguns de varies capes. Els fumats sobre la roca i l'encalçinat són testimoni que la llar estava al primer pis, segurament pel punt on hi ha masses de precipitat.

Seguim. La paret exterior té una porteta, ara paredada amb pedra en sec, que donava a la cambreta del forn. En ella hi ha més falques per a cabirons, tres fetes en la roca i una d'obra en part, però ací mantenien la teulada; sobre elles hi ha restes de ciment, en els punts on les teules tocarien la roca, per a impermeabilitzar. Més avall, prop del sòl i prop del fornet, hi ha un tros de roca rebaixada, amb senyals del punxó utilitzat. De contra la roca, on hi ha com una mena de pedrisset arraconat, mou un trosset d'escala, amb tres graons mig coberts de runa, que va al replanell d'on mou l'escala del primer pis.

Finalment tenim el fornet, ben conservat i enteulat parcialment encara (fig. 5); sobre ell creix un garrofer bord una hedra.

El mas es degué enderrocar per a utilitzar alguns dels materials. L'any 1969 encara restava part del fustam de la construcció, com cabirons, finestres, etc., falcat contra la roca. Ara ja ha desaparegut tot.

Les dependències del mas són el pouet, net i ben conservat però ara eixut, a 15 metres abans d'arribar al mas. En relació amb ell i pel pany roques hi ha algunes creus pintades amb calç, algunes velles i un parell més recents. Propera hi ha una pica treballada en pedra i més prop del mas, a la dreta, sobre el parat, una menuda, com un morter que pareix que tinga vessador. Passat el mas, poc apartada del roquer, hi ha una construcció petita de pedra seca, com una soll.

Apartat del mas poc més de 200 metres estan l'era i altres dependències, com les tanyades i la pallissa, que també aprofiten racons del cingle. L'era està arrecerada contra la roca, que la cobreix parcialment. Segons diuen podien batre quan plovia i tot. També que les garbes dels bancals amunters eren llançades des de dalt del penya-segat directament a l'era.

També es dia que en dies de batuda crits i cants es sentien des del mas de Penyacalba, lluny a l'altra part del riu de Montlleó. Tot palesava una vida que potser era feliç, però que certament era tranquil·la, però el cap de casa va voler millorar-la amb el canvi del lloc d'habitatge i va fer edificar el mas de la Cova, en un replà més amunt de la coveta. A la part alta de la frontera té una pedra amb l'any de la construcció: AÑO 1935. Mals temps venien... I el canvi d'habitable acabà malament, com hem sentit contar a masovers de la zona, quan encara hi havia un poblament regular.

Després de passar l'era i la pallissa en el mateix cingle, que ací és alt, hi ha unes estaques clavades en badalls verticals, posades per a pujar a uns forats que es veuen amunters i d'accés quasi impossible. El roquer és subvertical i les estaques segueixen un parell de fractures. Les primeres que veus són primes, i les del badall següent, més nombroses, també ho són però l'avallera és grossa i forta. Aquest és un punt més amb estaques, bastant abundants a les terres interiors. Són molt conegudes les de la cova Torta, a Bel; les del forat del Lladre, a Benafigos; les de la Peña de las Estacas, a Mosquerola; les de la roca de les Estaques, a Llucena; les del morral Roig de Vistabella; les de la roca de les Estaques, a Xodos; etc.

En el "Llibre dels camins de l'Herbatge de la Tinença de la Vila de Culla", de 1597, es diu que en 20 de maig de 1597 es va reconèixer l'abeurador de la Claramonda o na Sclaramonda; també s'esmenta l'artiga de la vila dita de Sclarimonda. Caldria aclarir si el topònim de la cavitat té quelcom a veure amb aquests del XVI.

Sobre les gents que habitaren la coveta de la Munda, al cens electoral de 1895 ixen com a ocupants Maximia Pitarch Asensi, de 61 anys, i Isidre Pitarch Fabregat, de 29. El primer l'any 1908 passa al mas de Garcíó, mentre el segon segueix en la coveta fins l'any 1923, que té 58 i no ix més.

De 1910 a 1917 un dels habitants és Josep Tena Roig, de 27 anys, que venia del mas de Garcíó i va passar després al mas del Collado.

L'any 1925 és Amadeu Roig Solsona, de 31 anys, que ve del mas de Campos, qui ocupa la coveta. Ix fins a 1930 com a habitador del mas de la Coveta de la Munda.

El mateix any 1930 habita el mas Ramon Bellés Solsona, de 35 anys, casat amb Concòrdia Albert Monferrer. Ixen com a ocupants tant de la coveta com del proper mas de la Cova fins l'any 1946, i és durant aqueixa ocupació quan es passà de la coveta de la Munda al mas de la Cova. L'any 1951 la vídua i el fill han passat a viure al mas de la Boira, mentre habiten el mas de la Cova el matrimoni format per Rogeli Moliner Escrig, de 32 anys, i Victòria Campos Traver, de 27, que venen del mas de Mauro. No ixen ja en el cens de 1956.

la Cova de la Munda

CART. PLANI Masia de la Cueva de la Munda CAD Mª de la Cueva de la Musida ICV la Cova 569 (4-4) Vis. 1:25.000 la Cova de la Munda

Mas situat entre el Savinar i la moleta de Dalt. Hi ha diverses coves. El mas vell és el de baix, la Cova Vella. El mas nou fou construït el 1935 per Julian Pedreguera, que també va construir el fúnebre del mas de Campos

Foia de la Cova Munda

Foia que des del mas davalla cap al barranc de la Cova. Hi ha dues foies ; hom distingeix la foia de Dalt i la foia de Baix.

MUR

Dins el lema trobem diferents variants: Cal considerar mur i murada com les formes antigues que trobem al nucli urbà mentre 'muro' ens apareix com una forma més moderna, segurament castellanització que va acompanyar la construcció de la carretera a Atzeneta. També a Almassora troben un antic Darremur i murada front al Muro, defensa costaneta del segle XX.

Ombries del Muro

CART. Vis. 1:25.000 Ombries del Muro

Entre la Carretera i el barranc de la Ferreria

Voltes del Muro Revolta del Muro

CART. Vis. 1:25.000 les Voltes del Muro

Revolta de ferradura primera davallant cap a la Foia d'Ores. Voltants del les Revoltes de la Carretera

Tossal del Muro

CART. Vis. 1:25.000 Tossal del Muro 1225

Tossal veí del poble que davalla cap al Barranc de la Ferreria. El nom li ve del mur de contenció que calgué fer per a la carretera d'Atzeneta.

Carrer del Mur TU Carrer Baix lo Mur, Baix lo Mur

Es tracta d'un Darremur al sud de l'antiga murada que tancava el poble. Es troba entre l'antiga murada i els ravals. Tot i que la maniseta resa aquest nom, sovint el sentim com 'Baix lo Mur', perifrasi descriptiva que ens indica el carrer situat fora murada.

Carrer Baix lo Mur TU Carrer del Mur, Baix lo Mur**La Murada [la murá] TU**

Restes de la murada que voltava el poble. La trobem al nord i vora les eres del Castell. Actualment ha estat restaurada i habilitada per poder accedir a les eres del castell, mirador interessant.

Les Visures ja l'esmentaven :

1658 y passa per la Nevera y per detrás la Iglésia y tota Murada 48

1687 Y tota Murada 70 **1715**

passa per la Nevera y per detrás la Iglésia, y tota Murada. 129v **1759**

passa per la Neve(59)ra, y per detrás la Iglésia y tota Murada camí del peyró de la Vela 59

MUSSOL_(V.Zootoponímia)

Barranc dels Mussols

CART. Vis. 1:25.000 Barranc del Mussols

Es troba al sudoest del mas de la Serra i aboca al barranc de la Roca d'en Riera.

MUT

Malnom evident, que no cognom, també existent.

Caseta del Mut

Als Quadrons de les Pedrisses

Quadró del Mut

Als Quadrons de les Pedrisses

la Lloma dels Muts

Una de les Llomes de la Pena-roja, serrades que reben el nom de 'lloma' per trobar-se a la Lloma, samunt la Pena-roja. Tret de la Lloma de Graciano, la resta pertanyen a Vistabella.

N

NARCISSO

Sis aparicions de bisbes i màrtirs amb el nom de Narcís; el nostre, castellanitzat.

Maset de Narcisso

Pels bancals del Mas de l'Hostal. Mas de recent construcció.

NATÀLIO

Caseta de Natàlio

Sud-oest de les Pedrisses

Quadrons de Natàlio

En entrar cap al mas Vell, a mà dreta.

Casa de Natalio TU

Plaça del Dau, 6.

Casa de Natàlio l'Alcalde TU

Hi conté el restaurant el Dau. Plaça del Dau.

NAVADES

El mot 'navada' té diversos significats. Després de conèixer l'espai, desestimem el de 'conjunt de troncs i bigues que els comerciants de fusts fan baixar riu avall en forma d'un rai' (DeCat V, 886, 26a). Tampoc s'adiu el terreny (es tracta d'un tossal) al significat del castellà *nava* 'tierra baja y llana, a veces pantanosa, situada generalmente entre montañas' semblant a la nostra *banyadera*.¹ Més prop es trobaria 'Divisió d'un edifici entre jàssena i jàssena. *S'ha fet una casa de dos navades*'(DNV), també esmentada al DeCat.

Hi ha un sentit de *nava* com altiàllà recollit per Coromines a OnoCat V, 454a

".. o bé aquest pot ser derivat de la família pre-romana *nava* 'altiplà muntanyós' (..) És cert que del preromà *nava* hi ha uns pocs testimonis en la toponímia valenciana del Sud: Barranco de la *Nava*, terme de Càrcer, poble fronterer dels xurros. *Navalon*, aldea d'Enguera. *La Nava*, Barranc i font de-, a Montixelvo². En fi *Navesa* partida d'Ador que sembla forma arabitzada del nom de *Navasa*, poble de l'Alt Aragó."

També, dins Celdrán-2002, 536-54, que recull una trentena de topònims lligats a *nava*, trobem, a més de l'explicació lligada a 'campo llano sin árboles, entre montañas o

¹ Aquesta significació explicaria tants topònims coneguts com Navacerrada, Navalcarnero, Navalmorales... que recull Nieto-1997, 254.

² També esmentat per Casanova-2002 en parlar de la *fonteta i barranquet de la Nava* (Montixelvo) 'de pendent poc rost i avui cobert de bosc'.

rodeado de cerros, dons de sule acumularse el agua llovediza, convirtiéndose en tierra pantanosa o lacustre' un altra 'otros la vinculan al latín *navis* = 'nave' por la forma ondulada del terreno.'

Sobre aquesta darrera explicació i l'esmentada *supra* del mot preromà fonamentaríem l'etiologia del nostre topònim.

La pronúncia local [nabáis] i [nebáis] ha fet pensar a més d'un en la neu. Les Visures, com veurem *infra* ens parlen de 'Navades' ja des del 1555. Es tracta d'una elevació que podria relacionar-se amb dos dels significats: 'altiplà', perquè, tot i haver sentit 'tossal de les Nebais', en recórrer la part alta observem que s'allarga com un altiplà on

localitzem dues serrades. Altrament, podria prendre el significat de les fondalades, diversos barrancs poc profunds, que davallen cap a llevant, més adient a 'forma ondulada del terreno' com les 'navades' que formen els cavallons de teules, la qual cosa tornaria a lligar-ne el significat amb la 'navada' com aiguavessant d'una teualada.

les Navades [nebáis] i [nebáes]

CART. PLANI Les Navaes CAD Les Navaes 592-25000 Les Navaes

Entre l'Artiga Rodada i el Mas de les Foies.

Les Nava(d)es. Pda.al N.del Mas de l'Hostal (IGC corromp en "Hortal", 24X17, 1km del poble) en direcció a la Serra del Bói, 8.....

Alvenc de les Navades [nebáis]

CART. Vis. 1:25.000 Alvenc de les Navades

Davant l'artiga de Joanet

Cavidad formada por un único pozo de unos 15 metros con un rellano a -8 metros. El fondo de la sima presenta una fuerte pendiente que se divide en dos por una colada estalactítica. Esta sima ha sido originada por una diaclasa interior que dio forma a la correspondiente dolina y al hundirse ésta, salió la cavidad al exterior. En el año 1994 se extrajeron de su interior 4 bombas de aviación, italianas, de la pasada guerra civil española (1936-39) y destruidas en la Cantera de la Magdalena de Castellón de la Plana. CEC

Barranc de les Navades

CART. Vis. 1:25.000 Barranc de les Navades

Davalla de les Navades cap a Llevant i s'enforcalla amb el barranc de la Cova de l'Aigua. Replega també els escorrinys del barranques de l'Artiga Rodada.

Collet de les Navades [nebáis] *Tossal de les Navades*

Tossal de les Navades *Collet de les Navades*

CART. PLANI Navaes ^ CAD Navaes ^ 592-25000 Tossal de Navaes-II ICV Tossal de les Nevades 1288 592 (3-1) 592 (4-1) Vis. 1:25.000 Tossal de les Navades 1288

Entre el mas de les Foes i el carreró del Pou de Montserrat. Aquest tossal conté, al seu capdamunt, a més de l'artiga de Joanet i l'artiga Rodada, els Planets, element orogràfic que ajuda a la interpretació de 'nava' com altià (supra). El seu vessant de llevant, però, somple d'ondulacions solcades per diversos barrancs que fa pensar també en 'navada' lligada a nau.

També al Carxe, terme de Jumella (Limorti/Quintana/Azorin: 1996, BISO LXV) recull els Navassos (es navàsos, es nevàsos) amb canvi fonètic a>e.

Maset de les Navades Caseta de la Rompuda

CART. Vis. 1:25.000 Maset de les Navades

Casa de Joana amb bateig desitjat, casa morada a la Randera

Ventisquer del Tossal de les Navades

Ventisquer situat al capdamunt del tossal i

que Pasqual Boira en la primera edició batejava com 'de les Nevades'. Es tracta d'un ventisquer pràcticament derruït

Passet de les Navades

Davalla de les Navades, entre la serrada del Mas de Sanjuan i el prat del Mas Vell.

1555 E dit camí passa per lo sòl de les Navades 8 **1582** y al sòl de les Navades 47v **1597** Y dit camí passa per lo sòl de les Nebodes 45 y passa al collado del Boy y al sòl de les Nabades 122 **1615** dit camí pasa per lo sòl de les Nebades 116v ix de la serrada del Boy y passa al collado del Boy y al sòl de les Navades 126v **1634** y al sòl de les Navades 213v **1658** entra un camí que ix de la serrada del Boy y pasa al collado del Boy y al sòl de les Navades y a la part solana, davall dels bancals, per los antigors, fins a dita font del Pi 59 **1687** al sòl de les Navades 90 **1715** que ix de la serrada del Boy y passa al collado del Boy y al sòl de les Navades 153 **1759** entra un camí que ix de la serra del Boy, y passa al collado del Boy y al sòl de les Navades, y a la part solana davall dels bancals per los antigors fins a la dita font del Pi, passa al collado de Foyadoris, y (58) entra en lo terme de la vila de Adzaneta

NAVARROS (V.Fitotoponímia)

Artiga dels Navarros

CART. Vis. 1:25.000 Artiga dels Navarros

Vora el barranc de les Files, al mas de Gual

NEGRA

L'aspecte ben fosc, siga de les roques o, cas de la serra, pel tipus de pi 'negre', explica l'especificatiu d'un seguit de topònims.

Barranc Negre

CART. ICV Barranc Negre 592 (4-1) Vis. 1:25.000 Barranc Negre

Replega aigües del pla del Tossalet i pla de la Creu, a la lloma de Benafigos, i aboca al Rivet.

Cova del Barranc Negre

Al mateix barranc Negre, després de rebre els escorrims del barranc dels Alars i el del Cevellop.

Gorgonxo del Barranc Negre

CART. Vis. 1:25.000 Gorgonxo del Barranc Negre

Regall veí d'aquest barranc

Solanes del Barranc Negre

Entre la Pimpollada i el barranc Negre

Cantells de la Solana del Barranc Negre /gantells/

CART. Vis. 1:25.000 Cantells de la Solana del Barranc Negre

Bassa Negra Bassa de les Ventes

Aquesta bassa, de recent construcció i que rep l'aigua de la font de la Randera, es guanya l'especificatiu amb el fons de plàstic negre que conté.

Cova Negra-1

CART. ICV Cova Negra 592 (2-1) Vis. 1:25.000 Cova Negra

Situada al paratge de l'Espigolar, guaita sobre el Montlleó.

Situada a unos 30 metros sobre el lecho del río Montlleó. concretamente en la zona de la Canaleta. La masía más cercana es la de Hilario, que está unos 300 metros aguas arriba y a la otra parte del río, ya en término de Mosqueruela (Teruel). La surgencia temporal que comunica con la Cova Negra la encontramos a unos 10 metros por debajo de ésta y a unos 20 metros sobre el cauce del río Montlleó. A unos 25 metros a la derecha de la surgencia, y casi a su misma altura, siguiendo el estrato, encontraremos la boca de otra surgencia, sin duda también relacionada con este conjunto subterráneo.

Hay una cavidad con este topónimo en el paraje del "Espigolar", que se asoma sobre el Riu Montlleó. (No sabemos si corresponde a la de la zona de la Canaleta o a las coordenadas que hay puestas tomadas de referencias de Jesús Bernat).

Cavidad que posee dos bocas, la superior, la Cova Negra y la inferior 'L'Ullal'. La primera es la surgencia fósil y la otra es una surgencia semiactiva, que funciona a trop-plein, cuando un pequeño ullal situado a unos 25 metros no puede expulsar más agua. La boca del ullal de 2'1 x 0'8 (anchura x altura) nos deja en una tortuosa

galería y un posterior laminador, pasando dos estrechas gateras. Tras 10 metros de recorrido llegamos a una estancia donde podemos erguir el cuerpo. Tras esta pasamos una gatera desobstruida que accede a una estancia de techo bajo. A partir de aquí y tras 30 metros de recorrido por una ascendente y estrecha fractura erosionada llegamos a una zona más amplia. Esta zona consiste en una corta galería de 5 x 2 x 1'2 que en su fin tiene dos grandes bloques que se pueden sortear por debajo y acceder a la sala mediana. La sala mediana tiene unas dimensiones de 12 x 7 x 2'5 m (longitud x anchura x altura). En el extremo de esta sala encontramos un estrecho laminador de 5 metros que se hace impracticable. En la parte izquierda de la sala mediana encontramos un paso de 1'3 x 0'4 metros que accede a una corta fractura de 5 metros esta fractura desemboca a la sala gran, que posee unas dimensiones de 17 x 9 x 5 metros (longitud x anchura x altura). Esta sala esta repleta de grandes bloques llenos de arcilla. En un extremo de esta sala sale una corta galería que a los 6 metros se hace impracticable. Volviendo a la sala mediana podemos tomar otra galería de techo bajo que tras 15 metros y una angosta gatera desobstruida comunica con la sala de entrada de la cova Negra. Esta sala posee unas dimensiones de 24 x 5 x 3 metros (longitud x anchura x altura). La boca de entrada de la cova Negra es de 12 x 3 metros y está protegida por un muro. El desnivel entre las dos bocas es de 8 metros y la distancia en planta de 13 metros.

Covetes de la Cova Negra

CART. Vis. 1:25.000 Covetes de la Cova Negra

Se trata de unas pequeñas cavidades situadas cerca de la cova Negra, sobre el margen derecho del río Montlleó. Están a unos 50 metros a la derecha de la cova Negra. Pequeños abrigos sin interés espeleológico

Forat de la Cova Negra

Orònim recollit pel CEC sense informació precisa que el situe.

Cova Negra-2

CART. ICV Cova Negra 592 (4-1)

Vis. 1:25.000 Cova Negra

A llevant de la lloma Garrido o de la Picossa. Confronta amb la Pena-roja. En la fotografia s'observa, a l'esquerra, quasi tapada pels pins la seua fosca boca.

Barranc de la Cova Negra

Amb forta pendent, regalima des de la lloma de la Picossa al riu dels Molins vorejant la cova Negra. El primer tram semblant a un sargallar.

Pinar de la Fonteta Negra

CART. Vis. 1:25.000 Pinar de la Fonteta Negra

Vora el barranquet dels Reguers, dalt de l'Espino. Curiopsament l'informant desconeixia la fonteta.

Forat Negre

Anotat pel CEC sense dades d'ubicació

Pinar Negre Serra Negra

Serra Negra Pinar Negre

CART. Vis. 1:25.000 Serra Negra
1279

“Matros li diem Pinar Negre
però és la Serra Negra. S'hi
veu Moró”

Es tracta del tram de la serra
del Boi, compresa entre els
masos del Troncassal
(esquerra de la fotografia) i el
mas de la Serra de Dalt, i
entre les Selletes i el bancal
de l'Alar. L'aspecte del seu pinar, bosc de *Pinus nigra*, explica el nom d'aquesta
serra.

Assegador del Pinar Negre

CART. Vis. 1:25.000 Assegador del Pinar Negre

Considerem el tram comprés entre el bancal de l'Alar i el capdamunt de les
Llometes on s'eixampla.

Cingla del Pinar Negre Cingla d'Augusto

Toll Negre

CART. Vis. 1:25.000 Toll Negre

Dues revoltes després del bancal de Benafigos, al Rivet, ben prop d'on
s'enforcalla el també barranc Negre.

NEVERA

Pou de gel, construcció feta per guardar la neu. Pasqual Boira³ n'és l'especialista
d'aquesta activitat que va tindre el seu punt més àlgid al segle XVIII. Vegeu, també,
les entrades CAMBRETA i MEDALL.

la Nevera-1

Nevera de la Cambreta, Nevera del Comte, Nevera de Penyagolosa

CART. PLANI Nevera M2^o ^ CAD Nevera M2 ^1931 IGC592-1949 Nevera 1195 M592-1993
Nevera 1195 592-25000 Nevera 1195, Alt de la Nevera-II Vis. 1:25.000 Nevera de la Cambreta

Vora la ratlla de Villahermosa però encara és a Vistabella.

1759 com se trobàs present Blay Sanahuja de la masada de la Nevera del Conde,
vehí de Chodos 49

³ *Les neveres de la província de Castelló. L'ús i el comerç de la neu a les comarques castellonenques.*
Ajuntament d'Ares. Vinaròs 2012.

Sanhauja és avui un llinatge viu a Vistabella. La ‘masada’ es refereix, bé a la Cambreta per ser la “masada” més propera a la nevera del Penyagolosa o bé ens parle de l’actual mas de Sanaüja, situat al terme de Xodos.

la Nevera-2 Nevera del Mas de Medall (+)

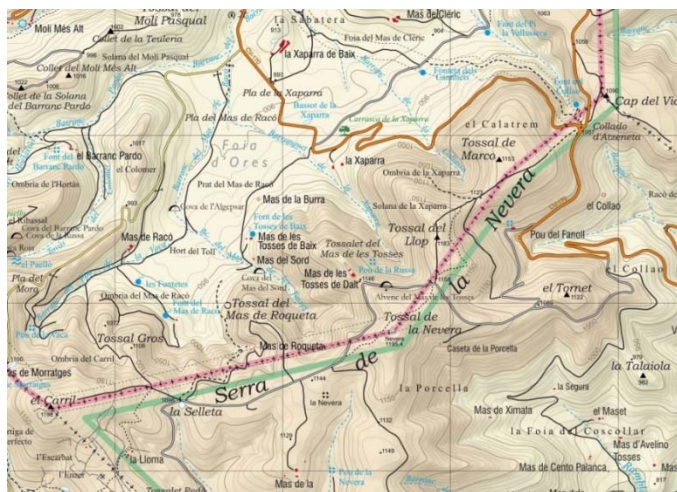
Vegeu MEDALL

1658 y passa per la Nevera y per detrás la iglesia y tota murada 48 1687 pasa per la Nevera y per detrás de la Iglia 70 1715 tot camí de la dita vila de Vistabella y passa per la Nevera y per detrás la Iglésia, y tota murada. 129v 1759 passa per la Neve(59)ra, y per detrás la Iglésia y tota Murada camí del peyró de la Vela 59 passaren per davant la Nevera 59

la Nevera-3

CART. PLANI La Nevera CAD La Nevera IGC592-1949 La Nevera

Partida que comparteix els termes de Vistabella i Atzeneta. El 592-1949 ho considera com a partida d'Atzeneta, no compartida amb Vistabella i, potser en el sentit oficial només corresponga al terme veí, no a Vistabella

Serra de la Nevera

CART. ICV Serra de la Nevera 592 (4-2) Vis. 1:25.000 Serra de la Nevera

La serra de la Nevera parteix els termes d'Atzeneta i Vistabella, entre el trifini Xodos-Vistabella-Atzeneta, situat al Carril, amb 1198m. el punt més elevat d'aquesta serra, i el coll del Vidre. A partir d'ací, tot seguint el mateix eix s'allarga cap al nord amb el tossal del Vidre i la lloma de Benafigos.

Tossal de la Nevera *Tossal de la Burra*

CART. CMA Nevera 592 (4-2) ICV
Nevera 1195,4 592 (4-2) SG
1:100.000 Alcora Cerro Nevera
(1195) CART. Vis. 1:25.000
Tossal de la Nevera 1195'4

Punt central de la serra on trobem un molló de terme i el punt geodèsic (foto) Pren el nom per la proximitat del pou del gel, situat al terme d'Atzeneta i que també bateja un mas com a 'la Nevera'

Camí de la Serra de la Nevera

CART. PLANI Camino de la Nevera de Benafigos 56CAD Camino de la Nevera de Benafigos A P-25000 coincideix, més o menys, amb l'actual pista que creua la serra de la Nevera, entre el Carril i el coll del Vidre. La denominació de Benafigos és incorrecta perquè la Nevera es troba en Atzeneta, ara bé, el camí entre Xodos i Benafigos sí que recorre la serra de la Nevera

Pista de la Serra de la Nevera

Recorre la serra des de la carretera de Xous, Malusa, fins el Pou del Fanoll (Baix del coll del Vidre). Només algun tram aïllat penetra dins el terme de Vistabella, en passar vora el mas de les Tosses de Dalt.

NICANOR

Casa de Nicanor *TU*

NICOLAU

Molí (de) Colau

Molí del terme de Benassal sobre el riu de Montlleó, mitger del nostre terme que també l'emprava

Ombria del Molí (de) Colau

Dins el nostre terme, nord de la Bargida, vora el riu de Montlleó.

Bancals de Colau

Dalt del casetó de Cul-roig, als camins del Fontanal.

Sénia de Colau

A la partida de les Sénies, vora la de Serafinet.

NIUS (Vg.Zootoponímia)

Collet dels Nius

CART. ICV Collet dels Nius 1004 592 (4-2) Vis. 1:25.000 Collet del Nius 1005

Vora la Piquereta. Aquest collet es troba emmarcat pels barrancs de la Devesa, la Tosca i el riu dels Molins.

Interessa remarcar que collet equival a tossal, diferent de la depressió de 'coll'. (Vg.Genèrics)

NOGUERA (Vg.Fitotoponímia)

la Noguera

CART. Vis. 1:25.000 la Noguera

Partida que abraça des de la font de la Marta fins el Montlleó, tot incloent el mas homònim i el mas del Mig.

La Noguera [nowéra]

CART. PLANI Mª de la Noguera, Pajar, Corral CAD Mª de la Noguera, Pajar, Corral 592-25000 Masía Noguera-II ICV la Noguera 1080 592 (3-1) Vis. 1:25.000 la Noguera

Mas amb era de pedra picada i perxe o tenyada per guardar les graves. Primer enllosada i després amb pedra picada fa una cinquantena d'anys. El veí farà una vintena d'anys que se'n va anar. A les parets del mas trobem espitlleres.

Federico n'ha conegut un veí, Miguel i la dona Felissa. Pels voltants del mas hi ha diversos

Barranc de la Noguera

CART. Vis. 1:25.000 Barranc de la Noguera

Recull escorrims del barranc de la Marta i del de l'ombria, que s'apleguen davant el mas del Mig. Aboca al riu de Montlleó davant el mas de Maravilla.

Camí de la Noguera a la Font de la Marta

Aquest camí davalla per la solana de la Noguera fins el punt del barranc on trobem les parets de les Martes.

Camí de la Noguera

CART. PLANI C° de la Noguera CAD Camino de la Noguera 569-25000 Cno. de la Noguera

Entre el Cap del Pla i el riu Montlleó, passa pel maset del Mig i la Noguera

Carrasca de la Noguera

CART. Vis. 1:25.000 Carrasca de la Noguera

Carrasca situada vora la foia de la Noguera

Carrascal de la Noguera *Coscollar de la Noguera*

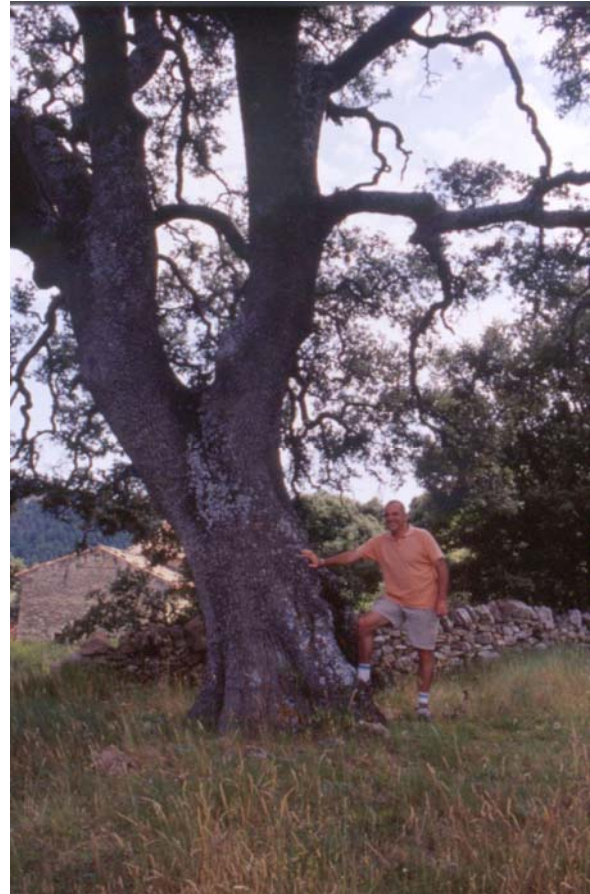
CART. Vis. 1:25.000 Coscollar de la Noguera

Avui ja és un dens carrascal situat a la solana del barranquissó, sense nom, que davalla al nord de la foia de la Noguera.

Coscollar de la Noguera *Carrascal de la Noguera*

En aquest cas interessa destacar-ne la variant com una part del procés natural de l'espai. Els coscollars, garric, solen transformar-se, amb el temps, en carrascals. Les dues

denominacions, en aquest cas, expliquen el procés, de vegades evolutiu, algunes vegades resposta de la degradació que ha patit l'espai.

Costera de la Noguera

CART. Vis. 1:25.000 Costera de la Noguera

La costera de la /Nouera/ davalla de la lloma de la Noguera cap al mas. Conté unes cingles i roques que haurien d'estar batejades. És una costera molt poblada i densa, ombrívola.

Foia de la Noguera

Davalla del mas cap al barranc i cap al Montlleó. També la trobem davallant de la costera de la Noguera pel nord del mas.

Hort de la Noguera

Es rega amb el pouet de la Noguera. Es troba prop d'un anoyer. Per ací trobem unes parets impressionants esglaonades per fer més força

Lloma de la Noguera

CART. Vis. 1:25.000 Lloma de la Noguera

Nord-est del mas, dalt. Aplega fins el carreró del riu perquè a l'altra banda hom

ho considera com a lloma de la Cambra, denominació amb marca de la propietat, tot i tractar-se del mateix accident del relleu.

Ombria de la Noguera

CART. Vis. 1:25.000 Ombria de la Noguera

Vessant de la lloma de la Noguera que aboca al barranc de la Marta.

Pista de la Noguera-1

Braç de la pista que davalla cap al Pont. També hi ha una pista que davalla per la solana de la Noguera. També s'acosta prop del maset del Mig.

Pista de la Noguera-2

Aquesta davalla de sd e la lloma de la Cambra cap al riu i es desvia cap a la Noguera. Hi trobem el pou de l'Espinal (nava)

Pouet de la Noguera

CART. Vis. 1:25.000 Pouet de la Noguera

1914 diu la inscripció del revoltó del pouet. Potser siga una reforma. Es troba adherit a la paret.

Solana de la Noguera

Des del barranc de la Marta fins la pista que va al riu.

Pista de la Solana de la Noguera

Davalla de la lloma de la Noguera, per la solana, fins que s'engrava en l'altra pista que prové de la del Pont.

Casa de Martin de la Noguera TU

Carrer Nou, 5.

Casa de Miguel de la Noguera TU

Racó de la Caixa.

Casa de Miquelo de la Noguera TU

Carrer Roser, 7.

NOU-NOVA

Dins el blog *Imatgies* vam dedicar dues entrades a l'oposició nou-vell a la toponímia⁴ i vam poder oferir els diversos sentits que pren el mot 'nou' quan esdevé especificatiu d'algun genèric per esdevindre topònim :

- 1- La perspectiva temporal que mereix; de vegades, el nou correspon a elements antiquíssims. La font Nova la trobem en documents de 1634.
- 2- L'oposició nou-vell.
- 3- El sentit d'un element afegit al conjunt; la casa Nova, dins l'Albera.

⁴ <http://imatgies.blogspot.com.es/2013/11/nou-i-vell-la-toponimia-i.html> i <http://imatgies.blogspot.com.es/2013/12/nou-i-vell-la-toponimia-ii.html>

4- Nou dins la toponímia urbana com a una oberta extramurs.

Artiga Nova

CART. Vis. 1:25.000 Artiga Nova

Vora la pista del Pla de la Creu a la Banayadera, quan toca les parets del Mas de Sanahuja

Bassa Nova-1 Bassa de la Corralissa

Hi anaven a abeurar raberes del mas de Monfort, la Corralissa, mas del Boiro, mas del Carrascal, maset de Pelegrí.

Pas de la Bassa Nova

CART. PLANI Paso de la Balsa Nueva y Camino del Pinaret CAD Paso de la Balsa Nueva y Camino del Pinaret

Aquest pas va des de la Corralissa fins al Pinaret.

Bassa Nova-2

Caldria parlar de basses Noves perquè es tracta de dues de recent creació (uns anys) que va ser tretes per abeurar les vaques que hi puguen a l'estiu al mas dels Canalissos. Una d'elles aprofita (foto) una llúissa que li fa de paret .

Bassot Nou

Al prat de Dins

Casa Nova-1 Casa del Tio Valeriano

A l'Alberta

Casa Nova-2

Al mas de les Foies

Casetes Noves

Casetes recents, edificades vora el camí del Fontanal, dalt de la de José de Xulla.

la Casa Nova

CART. ICV la Casa Nova
1209 592 (3-2) CART. Vis.
1:25.000 la Casa Nova

Mas situat entre el
Pinaret (a la dreta en la
foto) i el mas de Badal.
Ximo Camilo 1985

Bancals de la Casa Nova

Davant del mas

Clots de la Casa Nova

Més avall dels bancals.

Font Nova-1

CART. PLANI Manantial , Nace (?) Potser refreit al naixement del baranc CAD Manantial Vis.
1:25.000 Font Nova

“Ha de tindre més de 300 anys però quan la vam reformar jo tenie 19 anys.

Antes estae en bacis de
fusta, llavadors en un pi
gros. Este llavador es de
despues i el vam fer a
jornal de vila.
L'ajuntament pagae els
materials. Hi havie
l'alcaldillo (alcalde de
monte). En mulos dúiem
tota carga. Venien a
rentar roba del mas de la
Serra, dels Trocassals,

del Mas de la Farsa i del Tossal. El de la Solana ja no hi vivien (hi havia dos
auelets) helicotero, a subvenció donen el 70% però no entren les gomes. Si hi
ha un incendio, l'aigua és de tots...” Raimundo del Tossal ens feia aquests
aclariments i, veritablement, la font Nova és ben antiga; la trobem a les visures
del XVII.

1634 trobaren del collet de damunt la font Nova 200 **1658** pasa lo asagador al collet
damunt la font Nova 44v del collet de la Font Nova fins a la Rambla 46 **1687** al collet
damunt la font Nova 64 del collet de la Font Nova fins a la Rambla 66 **1715** al collet
de damunt la font Nova 125v Y des de el collet de la Font Nova fins a la Rambla
trobaren 126v **1759** al collet de damunt la font Nova 22 arribats que foren al collet
de la Font Nova 24

la Font Nova

Terres de dalt i baix de la font

Font Nova-2

CART. Vis. 1:25.000 Font Nova

No lluny de l'antiga font de la Pegunta, dins el mateix barranc.

Mas Nou

CART. PLANI Más Nou CAD Mas Nou 569-1931 Mas Nou 569-1977 Mas Nou 569-25000 Mas Nou CMA Mas Nou 569 (4-4) ICVMas Nou 999 569 (4-4) Vis. 1:25.000 Mas Nou

Hi va viure el que pare de Silvino.
Vora la pista camí de Culla i GR-7.
Hi ha una foto d'ell dins l'ermita.

Cantalar del Mas Nou

CART. Vis. 1:25.000 Cantalar del Mas Nou

Entre el Cabeço i la Rotxa.

Cova del Mas Nou Cova de la Llansola

CART. Vis. 1:25.000 Cova del Mas Nou

Cova situada al bell mig del barranc de l'Aigua, dalt de la pista del Boi i la roca del Ferrer. Segurament obliga l'aigua del barranc a passar-li pel damunt. cova de la Llançola

Font del Mas Nou

CART. Vis. 1:25.000 Font del Mas Nou

Vora la pista, amb bassot de joncs.

Morrals del Mas Nou

Guaiten sobre el Barranc de l'Aigua al migdia del mas Nou (foto de la dreta)

Pujadors del Mas Nou

A les coordenades en fixem, com a referència, només un però hi són quatre accessos des del barranc de l'aigua i camí de Benafigos al mas.

Rotxa del Mas Nou

CART. Vis. 1:25.000 Rotxa del Mas Nou

Extrem sud-est del Cabeço. Es tracta d'un clapissar ensavinat que guaita sobre

els diversos barrancs davant la cova de la Gralla. Savinar i costera que puja cap a la Pinyalossa.

Serradeta del Mas Nou

Entre la pista del Boi i el castellet del Mas de la Coixa, a l'ombria guiatant al Barranc de l'Aigua

Maset Nou

CART. PLANI El Maset CAD El Maset 592-25000 Maset Nou-II Vis. 1:25.000 Maset Nou

Maset vora la Carretera del Pla. La inscripció situada al dintell de la porta, 1569, ens parla de la relativitat del concepte 'nou' que esmentàvem a l'inici d'aquesta entrada.

Molí Nou-1 BEN

CART. CMA Molí Nou (Benassal) 569 (4-4) Vis. 1:25.000 Molí Nou

El riu Montlleó és mitger dels nostres termes i qualsevol molí de l'altra banda esdevé molí veïnal per als dos pobles.

Molí Nou-2 MOS

CART. PLANI Molino Nou CAD Molino Nou IGC592-1949 Mº Nou 592-25000 símbol 1:100.000 Alcora Molino Vis. 1:25.000 Molí Nou

Davant l'enforcall del barranc del Tilde amb el riu Montlleó. Tot i recordar que és troba al terme de Mosquerola el P-25000 el situa a la banda de Vistabella. Curiós que el Molí Nou siga el de Mosquerola i el Molí Caldero aparega com a Molino Nuevo (IGC-592)

Barranc del Molí Nou Barranc del Tilde

CART. Vis. 1:25.000 Barranc del Tilde

la Paret Nova-1

CART. Vis. 1:25.000 la Paret Nova

Heretat situada dalt de l'artiga del Mas del Boiro

la Paret Nova-2

Serrada que pren el nom de la paret que l'envolta. La paret davalla cap al barranc del Consell però, després, puja al planet de la Foieta Plana i torna a davallar cap al barranc del Consell.

Foieta de les Parets Noves

Migdia del Mas del Surdo

Portera Nova

Dalt de la foieta del Mas de Gil. "Ere una ferreria dels moros". Hi trobem restes de cagaferro

Barranquet de la Portera Nova

De la foieta del Mas de Gil, davalla cap al Focino. Té un bon salt.

Pou Nou

CART. Vis. 1:25.000 Pou Nou

Vora la fonteta de la Fam.

Serrada Nova

CART. Vis. 1:25.000 Serrada Nova

Gran serrada situada al nord del mas de la Lloma i voltada pel carreró del Matissal i el carreró Empinat. Recordem que hi ha una serrada Vella al Bovalar, lluny d'aquesta, però.

Carrer Nou

De la placeta de l'Hostal al Desvio.

Al cadastre també gira cap a la font de l'Ombria.

La Casa Nova

En entrar al poble, davant la piscina. Casa Nova, ombria.

Casa d'Avelina de la Casa Nova

Casa de Leóncio. Al carrer del Forn Vell, 9.

O

OBISPO

Pinar de l'Obispo

CART. Vis. 1:25.000 Pinar de l'Obispo

Tros del pinar de Sant Joan, voltant el Planàs.

OBREER

Bancal de l'Obrer

Al mas de Mossén Juan hi havia 8 bancals, "un per a cadaú".

Mas de l'Obrer (BEN)

CART. Vis. 1:25.000 Mas de l'Obrer

Mas veí dels molins de la Vinya i el Pas. L'escola del Canto, situada una mica més amunt, era un altre element de consolidació del veïnat d'aquesta banda del terme i d'un tram extens del Boi.

Casa de José l'Obrer TU

Dalt la font de Dalt, on hi havia la granja. Raval de Loreto, 4-6.

OBSCUR

Coromines al Decat III, 491b21

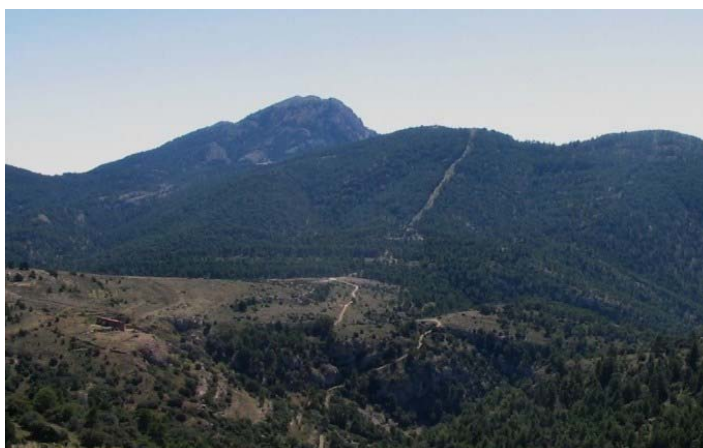
"..HOSPITALE es torna *espital* en romànic, i OBSCURUS dóna *escur*, cast.ant. *escuro*, it.ant.*scuro*. També a Decat VI, 24 apareix diverses vegades "OBSCUR,-A (variant antiga *escur*) 'fosc, mancat de llum' del llatí OBSCURUS" i " En català *escur* o *obscur* comença a perdre el terreny davant *fosc* des del S XV"

A Benassal (Barreda-Peraire: 1999) apareix la Cova Obscura /kòba skúra/, com també, amb semblant fonètica, ho fa a Atzeneta (Bernat-2000)

Barranc Obscur-1 /oskúr/ i /eskúr/

CART. Vis. 1:25.000 Barranc Obscur

Davalla del nord de la lloma de la Cambreta i aboca al barranc de la Teixera. Viciano 1974 en parlar del barranc de la Teixera "que recibe por la izquierda el Barranc Ecur, uniéndose en el Rodege".

En la fotografia davalla a l'esquerra del tallafocs. Hi trobem també el pinar Obscur i, en sentit transversal, la lloma del Barranc Obscur.

Lloma del Barranc Obscur

CART. Vis. 1:25.000 Lloma del Barranc Obscur

Apèndix de llevant de la lloma Plana. Entre el barranc Obscur i el de la Carbonera.

Pinar Obscur

CART. Vis. 1:25.000 Pinar Obscur

Entre la lloma de la Cambreta i la lloma Plana

Barranc Obscur -2 Barranc del Carrascal de la Torre

CART. Vis. 1:25.000 Barranc Obscur

Denominació errada al mapa del Tossal-Cartografies. Es tracta del barranc del Carrascal de la Torre.

ODILÓ

Odiló, abat, se celebra l'1 de gener. Sant que compta amb alguns batejats al terme de Xodos i Vistabella (un dels nostres informadors). La seua pronúncia més habitual, però, pateix sovint la metàtesi [oli'don]

la Solana d'Odilon

A la Solana, tossal de l'Alforí. L'informador creu que es tracta d'un antic rector.

Casa del Tio Odilon [olidón] Mas de Silvestre

CART. Vis. 1:25.000 Mas de Silvestre

Mas de les Ribagrosses situat a migdia.

Casa d'Odilon [olidón] TU

Carrer Malcuinat-p

Casa d'Odilon TU

Carrer de la Costa.

OJAL

Equivalent castellano-aragonés del nostre ullal (V. Orònims)

Barranc de l'Ojal (MOS)

CART. PLANI Bco. del Ojal CAD Bco del Ojal

Parteix els termes del Puerto i Mosquerola i aboca al Montlleó vora el pont del Túnel. Pren el nom d'un ullal abundós que rep el nom tautològic de fuente del Ojal. Després de la font de la Penilla, al Port, aquest ullal, situat al barranc homònim que parteix els termes del Port i Mosquerola, no lluny del trifini amb Vistabella, és la surgència més important fins que arribem als ullals del Molí, ja després de l'Estrella.

OJO**Artiga d'Ojo** [óxo]

Baix de la cingla d'Angusto

OLÀRIA

Olària és un cognom viu avui i recollit en documents com aquest de 1817.

Sepasse por esta publica escritura, como Yo Dn Christoval Marco Cavallero Vecino de esta Villa de Alcora, de mi buen grado, concedo y doy en arrendamiento, a **Manuel Olària Labrador**, y Vecino de la Villa de Vistabella, una Massada con sus corrales, y tierras, a ella contiguos sita en el termino de la dha Villa de Vistabella, vulgarmente nombrada **el mas de Monsó**..

I, més antigament, a les Visures

1658 baixant tota ombria lo Burgal avall, quant foren en la entrada de la heretat del Mas Roig y huy de **Joan Olària** 51 **1715** la altra heretat del Mas Roig, que antes ere de **Joan Olària** 136v **1759** en la entrada de la altra heretat del Mas Roig, que és de **Juan Olària** 37

Caseta de José d'Olària

Dins la serrada que parteix les Ombries i la Solana a la revolta de l'eixida del poble.

Serrada de José d'Olària

Dalt de la revolta de l'eixida del poble cap al Pla.

OLIERO**Caseta de l'Oliero** (+)

Desapareguda caseta de pedra seca que fou destruïda en fer el camp d'aviació a la guerra del 36.

Mas de l'Oliero *Mas del Fuster, Mas de Bocanegra*

CART. Vis. 1:25.000 Boca Negra

Mas del Fuster, Mas de Bocanegra. Amb poc respecte per la llengua del lloc, ha estat batejat ara com 'Mas de l'Encinar'.

OLIVERA (Vg.Fitotoponímia)**Collet de l'Olivera**

CART. Vis. 1:25.000 Collet de l'Olivera

Collet de la Vallussera que davalla del pla dels Mollons cap al riu dels Molins vora el barranc homònim o del Pou. Només en aquesta altitud, per davall dels 900m., hom pot entendre la presència d'oliveres.

Barranc del Collet de l'Olivera

CART. Vis. 1:25.000 Bc. del Pou de la Pena-Roja

OLLES

Barranc de les Olles

CART. PLANI Barranco de les Olles CAD Barranco de les Olles 592-25000 Barranc de les Olles-II ICV Barranc de les Olles 592 (4-1) CART. Vis. 1:25.000 Bc. de la Foieta Plana

Barranc veí del de Consell, que replega aigües dels barrancs del mas de Baix i del Collado i abocar-les al barranc de les Climentes entre la roqueta de Manxurro i la cova de Rotxes. A la fotografia el veiem davallar des de les cases del Collado.

Pren l'especificatiu dels tolls que conté. Nosaltres vam recollir la variant 'de la Foieta Plana', ben segur influïts per la necessitat de marcar el propietari. Altrament, creiem que hauríem de mantenir el nom 'de les Olles' per ser més descriptiu del barranc i, a més, independent de la propietat que el bateja.

Olla (f): Gorg, lloc on hi ha més profunditat d'aigua en el curs d'un riu o torrent (DCVB, 7). Toll, concavitat en un terreny (DECLC, 6). Pag.134

Al terme de Vistabella també trobem l'Enjarrot, toll amb la forma de l'enjarra (una olla) i un barranc dels Pots, possiblement lligat a aquest significat.

OM (Vg.Fitotoponímia)

Bancal de l'Om

Dalt del planàs del Mas de Molló, al Boi.

OMBRIA (Vg.Glossari)

l'Ombria

CART. PLANI La Umbría CAD La Umbría 592-25000 L'Ombria-I

Nord del mas de Prats, entre el mas de Monçó i el terme de Mosquerola.

Bancals de l'Ombria

Al molí Més Baix. Ombria del tossal de l'Algepsar. Té la forma de la volta que fa el riu, abans de la Molineta.

Cova de l'Ombria

Se abre por los terrenos del Mas de Granja. Aquesta breu descripció del GEC no esn aclareix si es tracta del maset de l'Auelo Granja o de la Granja, mas

situat al Boi. En el primer cas es tractaria de l'ombria del Tossal de l'Albagés, per la font de les Espatles. Desconeixem, però, el topònim.

Font de l'Ombria,**Font del Llavador**

CART. Vis. 1:25.000 Font de l'Ombria

Camí de la Font de l'Ombria

Camí que, des del poble, ens porta a la font i llavador.

Llavador de l'Ombria**el Llavador**

CART. PLANI Lavadero Mayor
CAD Lavadero Mayor

Dalt del Càmping. Rep l'aigua de la font de l'Ombria, al nord-oest de Vistabella.

Punta de l'Ombria

Davall l'Aireta, guaita sobre el riu del Molinet i la cova Tena.

Roca de l'Ombria

CART. Vis. 1:25.000 Roca de l'Ombria

Capdamunt del tossal de l'Alforí, nord-oest.

Els Tossals de l'Ombria

A l'Ombria de l'Alforí.

les Ombries

CART. PLANI La Umbría CAD La Umbria Vis. 1:25.000 les Ombries

Ombries del poble, a l'oest del cementeri.

l'Ombrió /lombrió/

Mas de la Lloma. Ombria del Clot

ONZE⁵**Morralet de les Onze**

CART. Vis. 1:25.000 Morralet de les Onze

Roca de la Pena-roja que se soleja a les 11 de sol. En la fotografia observem la minuciositat en batejar cadascuna de les roques de la Pena-roja. Vora el morralet de les Onze trobem la roca del Migdia.

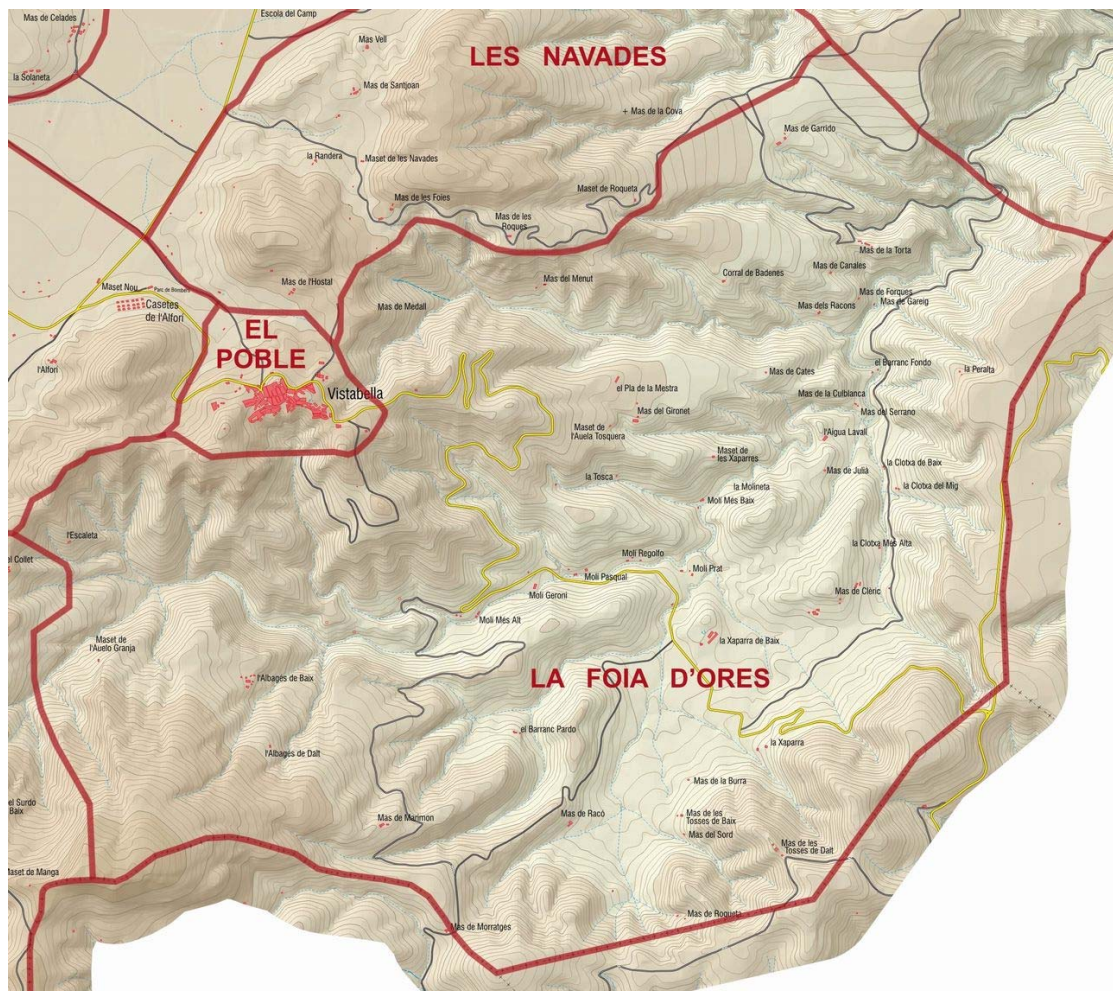
⁵ <http://imatgies.blogspot.com.es/2014/03/toponimia-numerica-jmalbaiges.html>

ORES

la Foia d'Ores

CART. PLANI Foyadores (2)+(6) CAD Foyadores (8) IGC592-1949 Foyadores CART. Vis. 1:25.000 Foia d'Ores

Al P-25000 va, amb 8 recurrències, des de la ratlla del terme, per Morratges, fins la Penya Aguda i el Pla de la Mestra. Es tracta d'una extensa partida que pren el nom de la vall o fondo comprés entre la serra de la Nevera, mitgera amb Atzeneta, el Carril –tancant pel sud- i els poble per ponent. De nord a sud, comprén els masos següents: mas de Garrido, mas de la Torta, mas de Canales, Corral de Badenes, mas del Menut, mas de les Forques, mas de Gareig, mas de Medall (enrunat), mas dels Racons, el Barranc Fondo, mas de Cates, la Peralta, el Pla de la Mestra, mas de la Culblanca, mas del Gironet, mas del Serrano, maset de l'Auela Tosquera, l'Aigua Lavall, maset de les Xaparres, la Clotxa de Baix, mas de Julià, la Tosca, la Molineta, la Clotxa del Mig, l'Escaleta, molí Més Baix, la Clotxa Més Alta, molí Regolfo, molí Prat, molí Pasqual, molí Geroni, mas de Clèric, molí Més Alt, la Xaparra de Baix, maset de l'Auelo Granja, l'Albagés de Baix, el Barranc Pardo, la Xaparra, l'Albagés de Dalt, mas de la Burra, mas de les Tosses de Baix, mas de Racó, mas de

Marimon, mas del Sord, mas de les Tosses de Dalt i mas de Roqueta (46).

El seu significat no queda clar. Ens podríem trobar davant un antropònim Ores o d'un corònim referit a les 'vores' del riu dels Molins i els diferents barrancs que serpentegen aquesta vall. Coromines n'ha parlat en l'Onomasticon, tot i esmentar el topònim com Faig d'Ores (VIII- 65, 18b). Al Decat IX, 394. També ens esmenta Foiaderes com el carrascal d'Alcoi

Ja en la primera carta pobla de Vistabella (1251) trobem el nostre topònim:

"..i del Marinet segueix pel capdamunt dela serra i aplega fins el camí que va a Xodos. I d'aquest camí segueix la serra fins el coll alt del cap de la Foia d'Ores i des d'ací continua per la serra tot l'aiguavessant de la Foia d'Ories fins la Pena-roja que es troba dins l'heretat de la Foia d'Ories.(carta pobla 1251)

Barreda (1999)

Ores, les foies d' (terme de Vistabella). Topònim desconegut, potser de l'onomàstica:

-*collum altum de capud de Foyes d-Ories* (1251) (1382) (1384) – part de Vistabella entre el camí de Xodos, vora el coll d'igual nom, i la penya Roja, part de l'heretat.

-*Foya d-Oris* (1320) – amb molins que paguen un cens a l'orde de Montesa.

Òres, la Foia d' -: la clotada al voltant de la carretera, en el fondal al sud-est del poble,

cap al maset del Pixó, el Pla de la Mestra, l'Artiga de Panxa, la Roca'l Puento IGC 24X16 (- AURAS 'aires'?? Però és ben dubtós atès que aquest òra a penes ha existit en català, i en mossàrab seria més aviat més propi d'un serrat que d'una fonda clotada. Per ventura forma arabitzada de FOVEAS DURAS

Les Visures, des de 1555, ens aporten diverses variants gràfiques d'aquest topònim i dels altres que s'hi relacionen: *molins de Foia d'Ores* i *collado de Foia d'Ores*

1555 'Foya d'Ores' 9 camí d'erbatge que partex del **collado de Foyadories** 9 davant los **molins de Foyadories** 9 **1582** passa al **collado de Foya Dòries** 47v **1597** mirar un camí de herbatge, lo qual parteyx del **collado de Foya de Ories** 67 quant foren en la costera, damunt dels molíns de Foya Dòries 67 passa al collado de Foya Dories 123 **1615** partix del **collado de Foya de Oris** 118 passa al collado de **Foya d'Oris** 126v **1634** camí de herbatje, lo qual partix dels **collado de Foyadores** y puja, camí camí, fins a dita vila de Vistabella.202v passa al **collado de Foyadoris** 213v **1658** pel **collado de Foya de Oris** tot camí a la dita vila 48 Pasa al collado de Foyadoris y entra en lo terme de Adzaneta 59 **1687** puixa per lo collado de Foyadoris 70 pasa al collado de Foyadoris 90 **1715** un camí de herbatge que puga per lo collado de Foya Doris tot camí de la dita vila de Vistabella.129v baixa al **molins de Foya de Oris** 151v **1759** ve dels **molins de Foyadoris** 25

pugant per los molins de Foyadoris, tot camí de dita vila de Vistabella 58 entra un camí que ix de la serra del Boy, y passa al collado del Boy y al sòl de les Navades, y a la part solana davall dels bancals per los antigors fins a la dita font del Pi, passa al collado de Foyadoris, y (58) entra en lo terme de la vila de Adzaneta

Beltran-97(BISO LXXXII, 145) Troba un barranc d'Ores en la toponímia històrica de Lluçena i proposa l'abundància de meandres com l'etiologia del topònim per ser ora la forma antiga de vora. Es tracta d'una observació que s'addiu força a la realitat d'aquesta partida recorreguda per diversos barrancs sinuosos i el riu dels Molins.

Collado de Foia d'Ores *Collado d'Atzeneta, Coll del Vidre*

Apareix a ales Visures amb les variants : collado de Foyadories (1555), collado de Foya Dòries (1582), collado de Foya de Ories (1597), collado de Foya de Oris (1615, 1658) collado de Foyadores i collado de Foyadoris (1634, 1658 i 1759) collado de Foya Doris (1715)

Molins de Foia d'Ores

Molins units al riu de Foia d'Ores : molí Més Alt, molí Geroni, molí Prat, molí Pasqual, molí Regolfo, molí Més Baix i la Molineta. Les variants gràfiques són semblants a les del collado de Foia d'Ores.

Riu de Foia d'Ores *Riu dels Molins, Barranc dels Molins*

CART. Vis. 1:25.000 Riu dels Molins

El riu de Foia d'Ores sol retindre aigua tot l'any, almenys en la zona que voreja els molins. Recull les aigües de tota la partida, des dels barrancs de la cara nord de l'Albagés, fins els barranquissos que davallen de la serra de la Nevera. La part més amuntera rep el nom de riu del Molinet que replega la vessant esmentada de l'Albagés, la vessant de llevant del mas de Collet i migdia del poble. Tots els barrancs de la vessant nord-oest de la serra de la Nevera aboquen al riu de Foia d'Ores per la Collassa. Una mica després s'ajunta amb la Vallussera que prové del collado de Foia d'Ores. A partir d'ací sol ser reconegut més com a Vallussera i Rivet, fins que aboca al riu de Montlleó.

ORÓ (V.Fitotoponímia)

Clot dels Oroners /oronés/

CART. Vis. 1:25.000 Clot dels Oroners

A la fina coneguda com el Barranc Fondo. D'oroners, per l'Albagés, se'n veuen sovint i en aquest indret hi ha alguns exemplars adults.

Portera dels Orons

CART. Vis. 1:25.000 Portera dels Orons

Portera de la serrada del Mançanar per la zona dels pins d'en Barrera.

ORTIGA (V.Fitotoponímia)

Alvenc de les Ortigues

Se localiza partiendo de la población de Vistabella en dirección al Mas d'en Salvador, a unos 10 minutos a la derecha del camino. Cavity formada por un único pozo de 5 metros. Cavity de poco interés espeleológico.

OS

Cova de l'Os

CART. Vis. 1:25.000 Cova de l'Os

Prop de les roques de la Devesa. Cal averiguar-ne la fonètica. Coromines va replegar òs. Al Corpus toponímic no apareix cap entrada amb 'ós' o 'óssos'. Os i ossos, però, troba diverses mostres⁶ La presència de la Vallussera, Vall d'Ossera, ens convidava a pensar en el plantígrad.

Coloma-1997 p.322 i Coloma-200, p.152 ens en parla:

Os, barranc de (ós)

Barranc de la serra del Turmell que mor al de la Rourera.

Hi ha diverses referències en la documentació antiga. Llibre de Privilegis de la vila de Sant Mateu. 20 d'abril de 1235

"... e a cap de la vall de la tea e serrar serra així com aygues vesen ve al molló al cap de la Vall del Os,..."

Altrament, també hi ha la possibilitat d'una ò que ens aboques a l'os. Gironés-1997, pg.526 ens parla d'un barranc dels Osos (sic)

⁶Barranc dels Ossos (*Ontinyent*) Braçal dels Ossos (*Sueca*) Barranc de l'Os (*Fageca, Morella, Tollos, Xert*).

“nomenat així perquè quan hi havia algun animal ferit o malalt anaven a matar-lo a eixe barranc que està prou allunyat, d'aquesta manera es descomposaven allí i no feia olor prop de les cases on vivien”

OTILIO

Otílio del Mas de Gil ha estat el nostre informador base de la zona del Boi.

Casa d'Higinio d'Otilio-1

Carrer Malcuinat, p18.

Casa d'Higinio d'Otilio-2

Colau del Mas de Mançanares tenia les dos cases, una és de Manuel del Mas del Boiro i l'altra d'Higinio, el fill d'Otílio del Mas de Gil. Carrer del Mur, nord.

Casa d'Higinio d'Otilio-3

La cinquena de nord a sud. El Portalet, 11.

OUS

Joan dels Ous era l'overo, que comprava ous dels diferents masos.

Caseta de Joan dels Ous

Caseta de pedra seca als quadrons de l'Escola del Camp.

Mas de Joan dels Ous

CART. Vis. 1:25.000 Mas de Joan del Ous

Un dels masos de les Ventes, al pla de Vistabella. Com veiem en la fotografia, és veí del mas de Tòfol (el de l'esquerra) i voreja el Bovalar.

Sort de Joan dels Ous *Sort dels Ous*

Toll de Joan dels Ous

Toll, avui enrovinat, vora la bassa de les Ventes.

P

PADILLA

Padilla és cognom castellà que té en la població de Padilla de Arriba el seu possible origen. Emilio Nieto, dins el seu *Breve diccionario de topònimos españoles*, el troba estès a moltes poblacions castellanès i canàries i també *frecuente como apellido*. El fet que en el seu origen, *PATELLA* (plateret), hi haja també un sentit orogràfic ens fa identificar-lo amb el veí Quinyó, bassa tancada pels marges del collet del Mas de Padilla. Amb tot, en no trobar-nos en terres de parla aragonesa, és més fàcil atorgar-li l'origen antroponímic.

Mas de Padilla

CART. PLANI Mas de Padilla, Pajar CAD Mº Padilla 569-25000 Mas de Padilla ICV Mas de Padilla 1130 569 (3-4) Vis. 1:25.000 Mas de Padilla

Actualment és propietat de la germana de Raimundo. Ens vam rebre dos gossos i la germana amb la filla. Hi ha una preciosa era enllosada, en part, i empedrada la resta. Hi trobem un grup d'oms propers als 60 anys. Un malús que voreja la vuitantena. Del mas surt un 'carreró de la Vila' que davalla cap a la carretera del Pla.

Barranc del Mas de Padilla *Barranc del Catxerulo*

CART. Vis. 1:25.000 Bc. del Catxerulo

Mou dels clots del Mas de Padilla i corre cap al

Buscarró per abocar al Montlleó pel Gorgonxo.

Clots del Mas de Padilla

Clots de terra a llevant del mas, vora la pista d'entrada.

Collet del Mas de Padilla

Capdavall del Pla. Com ens feia saber Viciano-81 aquest punt del relleu impedeix que l'aigua de la rambla aboque cap al Montlleó i quede retinguda en el Quinyó.

“La posible circulación de las aguas de la Rambla camino del río de Montlleó es detenida por la barrera del Collet del Mas de Padilla”

Oms del Mas de Padilla

Oms de grans dimensions que van resultar afectats de grafosi.

Mas de Padilla de Dalt

Serrada de Padilla

Oest de la Corralissa del Bovalar.

Caseta de Mateu del Mas de Padilla

PAELLÓ

Recordem també les Olles, l'Enjarrot, l'Escudelleta i altres tolls que prenen nom de recipient casolà.

el Paelló

CART. Vis. 1:25.000 el Paelló

Clotxa en forma de paelló al barranc del Colomer o del Tovàs.

Barranc del Paelló

Tram del barranc del Tovàs.

PALACIO

Al cens de 1510⁷ trobem Miquel Palacio, la qual cosa ens fa suposar l'origen antroponímic.

el Palacio MOS

CART. Vis. 1:25.000 el Palacio

Mas veí del Montlleó, davant mateix de la crebada del Pont, on hi ha la solsida o esmunyida

Volta del Palacio

CART. Vis. 1:25.000 Volta del Palacio

Volta del riu Montlleó davant

⁷ Valldecabres, 2002.

aquest mas de Mosquerola.

PALANQUETA

Bancal de la Palanqueta

Al molí Més Baix. Baix del bancal de la Bassa, a la revolta que fa el riu. Pren el nom d'una antiga palanca o passera. A Xodos hi ha el mas de Palanca i Palanques és un conegut poble dels Ports.

PALLA

Cova de la Palla

CART. Vis. 1:25.000 Cova de la Palla

Guaitant al Montlleó des del forcall del Focino amb el riu.

Hi ha una altra cova de la Palla sobre la rambla Carbonera, davant els Rossildos, on trobem una almàssera ben coneguda: la Cova de la Palla.

PALLISSA (V. Glossari Genèrics)

Hi ha pallisses ben precioses, com la del mas del Pont. Element imprescindible de qualsevol mas on es guardava la palla, després de separar-ne el gra. Per això les trobem pegades a les eres. La planta més avallera solia esdevindre corral per a les ovelles.

la Pallissa *Pallissa del Mançanar*

Al Mançanar. Edificació aïllada i prou separada del mas.

la Pallisseta

Prop del molí la Vinya, al Boi.

Bancals de la Pallisseta

Els creua la pista que aplega al Molí de la Vinya, tot mostrant l'abandonament d'aquells espais de conreu.

les Pallisetes

Diverses pallisses que han anat transformant-se en cotxeres i, alguna, en casa. En eixir del poble per la carretera de Sant Joan.

les Pallisetes

PALO SANT

el Palo Sant

CART. Vis. 1:25.000 el Palo Sant

Curiós nom per a un indret de la solana del Mas de Gual. Defugim la possibilitat que es tracte d'un caquier per l'altitud de l'indret, sobre els 1300 m.

PANÍS (V. Fitotoponímia)

la Baixada del Panís

Amb la mateixa intenció conreadora i abancalada que les Borrasquines, aquesta finca aboca cal al barranc de les Olles, des del mas de la Foieta Plana. 'Tota esta foeta avall, té dos jornalets...'

PANXA

Artiga de Panxa

Artiga amb caseta que davalla des de la carretera prop de la caseta del Moliner. Panxa, malnom evident, prové del propietari de l'artiga.

Caseta de Panxa

Caseta de pedra seca situada dins l'artiga homònima.

PARDAL

Casa de Raimundo el Pardal

Casa mitgera amb la Fusteria i les Pallisetes.

PARDO-A⁸

Pardo, de color cendrós fosc amb matís vermellós, equivalent a marró⁹, que no s'hi empra. La seua-o àtona final el fa candidat a 'aragonesisme'. La seua vigència dins la toponímia viva, no sols a Vistabella, sinó a la resta dels pobles enquestats (Xodos,

⁸ Barranc de la Cova d'en Pardo (*Planes*), Barranc Pardo (*Culla, Finestrat, Vistabella del Maestrat*), Camí del Pardo (*la Pobla Llarga*), Cantal Pardo (*Atzeneta del Maestrat, Casinos, Culla*), Casa de Pardo (*Tavernes de la Vall digna*), Corral del Pardo (*Carcaixent*), Cova d'en Pardo (*Planes*), el Morro Pardo (*Suera*), el Serrello Pardo (*Ontinyent*), Font del Cantal Pardo (*Vilafranca*), Mas del Barranc Pardo (*Vistabella del Maestrat*), Mas del Pardo (*Atzeneta del Maestrat, Rossell*), Morral Pardo (*Culla*), Morrell del Pardo (*Castell de Castells*), Racó de Pardo (*Tavernes de la Vall digna*), Barranc de Pardos (*Sorita*), Foia dels Pardos (*Llucena*), Terrerics Pardos (*Llíria*), Camí de la Canyada Parda (*Llíria*), la Canyada Parda (*Llíria*), la Rodaneta Parda (*Vilamarxant*), Lloma Parda (*Benaguasil*), Penya Parda (*Artana*), Pinaret de la Parda (*Quatretonda*), Pont de la Roca Parda (*Cinctorres*), Racó de la Roca Parda (*Culla*), Roca Parda (*Cinctorres, Culla, Llucena*), Tossal de la Roca Parda (*la Serra d'en Galceran*), Urbanització La Canyada Parda (*Llíria*), Barranc de les Roques Pardes (*Alcalà de Xivert*), les Roques Pardes (*Atzeneta del Maestrat*), les Saleretes Pardes (*Culla*), Roques Pardes (*Atzeneta del Maestrat, Bell-lloc, Culla, les Useres*), el Pardet (*Alfara del Patriarca*), possible metàtesi per 'pradet'.

Cabezo de Pardo (*Albatera*), Camino del Rincón de Pardo (*Ayora*), Camino del Villar Pardo (*Higueruelas*), Casa de los Pardo (*Orihuela*), Casa de Pardo (*Requena, Teresa de Cofrentes*), Casa de Severino Pardo (*Cortes de Pallás*), Cerro Pardo (*Fuente la Reina*), Corral de Pardo (*Altura*), Corral del Pardo (*Requena*), El Rincón de Pardo (*Ayora*), El Villar Pardo (*Higueruelas*), Loma de Martín Pardo (*Jalance*), Morrón Pardo (*Cirat, Montanejos*), Peñas del Corral de Pardo (*Titaguas*), Barranco de la Peña Parda (*Andilla*), Camino de Peña Parda (*Andilla*), Casas de Loma Parda (*Domeño*), Collado de la Mata Parda (*Benagéber*), La Majada Parda (*Cortes de Pallás*), La Mata Parda (*Benagéber*), La Parda (*Requena*), Peña Parda (*Alcudia de Veo, Andilla, Azuébar, Bejís, Higueruelas, Ludiente, Sacañet, Sinarcas, El Toro*), Puntal de Parda (*Cofrentes*).

⁹ Andolz-1992, p.322 el fa equivaldre a 'marrón'.

Benafigos i Atzeneta) i en les Visures més antigues, ens fan rebutjar aquesta suposició. També, l'hem sentit, repetidament, com a mot comú i ben viu. La varietat cromàtica en la toponímia va poc més enllà del negre, el blanc, el roig i el pardo, com per desfer-nos-en. Afegim, a més, el fet que els habitants d'Atzeneta reben el nom d'*albarduscos*, no per una albarda que surava per la rambla (llegenda popular), sinó per ser d'origen berber i '*parduscos*', de pell fosca, de color pardo.

Pardo dóna nom a diversos topònims: mas del Pardo, roques Pardes i cantal Pardo, a Atzeneta; morrals Pardos i morralet Pardo a Benafigos; pou Pardo, a Xodos; roca Parda, roques Pardes (amb tres ocasions), barranc Pardo i el Barranc Pardo (mas), coves Pardes i morralets Pardos, a Vistabella. També en el veí i aragonés Puertomingalvo trobem la peña Parda (Solsona-2001).

Color fosc que bateja molts indrets per aquestos tossals. La roca calcària es mostra blanca, en oxidar-se per una solside esdevé rogenca i el color 'pardo' equival a marró fosc. El negre tancaria l'abast de possibilitats cromàtiques en què es presenten les roques.

En la foto adjunta, on trobem els morralets Pardos i les coves Pardes al capdavant del barranc del Consell, podem distingir roques blanques, un tram 'pardo', vora el sargallar, i roques rogenques. Blanc, roig i pardo, els tres colors bàsics de la descripció cromàtica de molts orònims¹⁰.

Pardo no apareix dins "Els colors en la toponímia" (Català-1995)¹¹ on esmenta Roca Garriga (1956) i el seu "Los términos de color en la toponímia catalana" que recull 16 mostres cromàtiques per ordre: roig, negre, "albus", blanc, clar, verd, ros, blau, llòbrec, ombra, vermell, fosc, obac, **bru**, groc, moreno.

Tampoc Moreu-Rey (1982 i 1999) esmenta el pardo com a color present a la toponímia catalana.

Coromines també rebutja que es tracte d'un mot patrimonial. En DECat, VI, 277-78 diu

"Mot no català però que no resta inconegut als nostres parlars mossàrabs, valencians i fins ribagorçans-pallaresos. Així en Jroig: "Mula folgada, / mohina, *parda*, / treta d'albarda; / mula de moro, / brava com toro, / falsa, traydora / ---"; la muller festejant i viciosa, noctàmbula: "acompanyada / de fabres *pardos*, / ab balls,

¹⁰Llull-2004, tot i dedicar un extens article a 'Els colors en els topònims' i parlar també d'exotopònims allunyats del nostre domini no inclou 'pardo' ni cap equivalent. Ens vala, això sí, per saber que no apareix a les Illes.

¹¹Roca-1995, p.1091 dins *Materials de Toponímia-II*, Universitat de València, Denes.

València publicació que va recollir els materials del Màster de Toponímia codirigit pels mestres Vicenç Rosselló i Emili Casanova.

alardos, / cants e cançons...” i “Adj. També bastant representat en la toponímia, tot al llarg del P.V.; des de la Marina fins al Maestrat; per citar només dos casos molt destacats: la *Rodana Parda*, turó damunt de Vilamarxant; *els Morrals Pardos*, grans serrats damunt Benafigos”

A les Visures trobem variants de ‘pardo’ qualificant diversos elements, la qual cosa ens fa saber que ha estat, i és, un mot ben viu i genuí.

trobaren una **fitxa parda** molt vella (1555, 4) a part davall de unes roquetes blanques, entre uns **cantals pardos**. (1597, 11) trobaren una fitxa parda entre dos cantals grossos pardos (1634, 197) damunt de uns cantals pardos (1658, 40) serra amunt e pasa per les **roques Pardes** (1658, 42v) trobaren una fitxa parda entre dos cantals grosos pardos (1658, 42) Damunt de uns cantals pardos trobaren una fitxa gran que té una fillola roiga (1687, 85v)

Veiem, doncs, la seua presència i vitalitat actual en diversos topònims ben transparents que demostren que ha estat un oblit immerescut en considerar-lo un mot no patrimonial o pel fet que només apareix a terres valencianes.

Roca Parda

CART. Vis. 1:25.000 Roca Parda

Com un sarvatxo, cada vegada més ample, davalla des del puntal de la Lloma cap al riu dels Molins, a la Vallussera.

Coves Pardes

CART. Vis. 1:25.000 Coves Pardes

També a la solana del collet de la Foieta Plana. Baix de la roca de Manxurro.

Roques Pardes-1

Entre les coves Voltades i el Boixerol

Roques Pardes-2

CART. Vis. 1:25.000 Roques Pardes

Aquestes es troben més a llevant, després del collet Roig. Entre el barranc del Collet Roig i el de la Covassa.

Roques Pardes-3

CART. Vis. 1:25.000 Roques Pardes

Roques que, a més, donen nom al racó que hi ha entre l'Alfarder i els Castelletes (castellet de Sant Cric, a les Visures). Es tracta d'un punt important per ser fitxa entre l'antic terme del Boi i Vistabella.

1555 pasa per les roques Pardes 16 **1597** passa per les roques Pardes 37 **1615** e pasa per les roques Pardes 115v **1634** va la serra amunt y passa per les roques Pardes. E de allí baixa per lo collet avall. Y de allí baixa al Castellet de St. Chric 198v **1658** de dit pouet va la serra amunt e pasa per les roques Pardes 45 **1687** e pasa per les roques Pardes 64 **1715** hamunt e passa per les roques Pardes 126

Racó de les Roques Pardes

Dalt de la font de l'Alfarder. Davallen dos barrancs que s'enforcallen vora la

pista. Es tracta d'un aiguavessant nord-oest de la Serra del Boi.

les Roques Pardes

Ombria del tossal del Muro

el Barranc Pardo

CART. PLANI Masía del Barranco de Pardo CAD M^a del Bco de Pardo IGC592-1949 M^a del Bco Pardo M592-1993 Masía del Barranco Pardo 592-25000 Mas del Barranc del Pardo-II CMA Masía de Barranco Pardo 592 (3-2) ICV Mas del Barranc Pardo 962 592 (3-2) Vis. 1:25.000 el Barranc Pardo

Mas situat dalt del forcall del barranc del Tovàs del Colomer amb el barranc dels Hortassos, no lluny de l'Albagés. La teulada ensorrada ens parla dels anys inhabitats que porta el mas.

En diverses ocasions hem esmentat la voluntat antròpica de fer present la propietat a través dels noms. Evidentment el mas ha pres el nom del barranc que el voreja. Prompte, però, el barranc serà conegut com a barranc del mas i aleshores esdevé barranc del barranc pardo, com si tingués en el mas el seu origen.

Barranc del Barranc Pardo

CART. PLANI Bco de Pardo CAD Barranco de Pardo IGC592-1949 Bco de Pardo M592-1993 Barranco de Pardo 592-25000 Barranc del Pardo-II CMA Barranco de Pardo 592 (3-2), del ICV Barranc Pardo 592 (4-2), 592 (3-2)(2) Vis. 1:25.000 Barranc Pardo, Barranc del Barranc Pardo

Potser convé només allò de Barranc Pardo per a l'hidrònim i mas del Barranc Pardo per a l'habitatge. Creiem, però, que mantindre la denominació escoltada de llavis dels enquestats enriqueix la manera d'entendre un món, tot i que una denominació ortodoxa deixara la primacia per a l'hidrònim.

Camí del Barranc Pardo

CART. PLANI C^o del Barranco de Pardo CAD Cam^o del Barranco de Pardo

Voreja el barranc i surt del Molinet, segurament des de la Cova Tena. Un del braços del camí s'ajunta amb el camí de l'Albages a Xodos. El punt final que determina CARTO es perd 300 metres al nord-est del Mas. Avuí

hi discorre una pista que aplega a la carretera de Xodos als Molins. La denominació cartogràfica és insostenible; no és tracta de cap antropònim però ens parla del fet que, sovint, es vol refermar la propietat.

Cova del Barranc Pardo

CART. Vis. 1:25.000 Cova del Barranc Pardo

Cavidad situada en el Barranc Pardo, en terrenos del Mas de Marimón y a unos 15 metros de la cova Russa (195° N.m. de esta cavidad a la Cova Russa). Para su localización exacta debemos mirar la enunciada para la Cova Russa.

Esta cavidad sirvió de refugio, entre otros, a un cazador que subía a Vistabella y que encendió fuego para pasar allí la noche y a un vecino de la zona de la Cova dels Aragonesos (Atzeneta), que no estaba muy bien de la cabeza y quería pasar allí la noche (Datos históricos recogidos por J.Lluís Viciano el 11/08/72). Boca en sentido vertical de 1,2 metros de altura por 0,55 metros de anchura. Cerca de la zona más profunda existe un pequeño pozo de 3,5 metros por donde se divisa una galería inferior, aunque la desobstrucción de esta pequeña abertura es bastante difícil.

Font del Barranc Pardo

CART. Vis. 1:25.000 Font del Barranc Pardo

No lluny del mas homònim, dalt del barranc.

Pista del Barranc Pardo

Solana del Barranc Pardo

Solana del Ribassal, al mas de Marimon

Collet de la Solana del Barranc Pardo

CART. Vis. 1:25.000 Collet de la Solana del Barranc Pardo

Primer, des de ponent, dels tres collets seguits que hi ha entre els Molins i el barranc Pardo: collet de la Teuleria, collet del Molí Més Alt i aquest. No coincideix però amb la ubicació de la solana del Barranc Pardo, que es troba més al sud.

Morralet Pardo

CART. Vis. 1:25.000 Morralet Pardo

Dalt del racó de les Traveres. Guaita sobre el Rivet i el forcall del Riu i té ben a la vora el morralet Blanc, amb qui contrasta.

Morralets Pardos

CART. Vis. 1:25.000 Morralets Pardos

Dentellets situats a l'ombria del barranc Consell, ja prop de l'enforcall amb el barranc de les Climentes.

Serrada del Pardo *Serrada de Filomena*

Vora el Tros, al Bovalar. Hi trobem també les serrades de la Bassa i el veí mas de Trigos. Contenia una pica de pedra. Aquesta denominació correspon a Navarrete, del mas de Trigos. De Raimundo del Tossal la vam anotar com la serrada de Filomena

Bancals de Manolo la Parda

Baix del passet del Fontanal

Tancat de Manolo la Parda

Entre el de Xaparro i el d'Enrique del Mas de la Serra, pel Fontanal.

Casa de l'Auela Parda TU

L'auela Parda i el Coixo Valeriano eren matrimoni. Carrer del Mur.

Casa d'Avelina la Parda TU

Casa situada al carrer de Baix lo Mur.

PAS (V. Glossari)

Nom més habitual per nomenar els assagadors. Manté, a més, els semes de comunal, col·lectiu, àmbit de tots. Quan escoltem "açò és pas" no solament ens parla d'una via pecuària sinó del fet que no és finca privada; pot tractar-se d'antuxans, de *monte* públic, d'una devesa o de la Redonda. En el context ens volen dir que és sòl públic.

Bancal del Pas-1

Mitger del pas Real de Mosquerola, té com a límit de ponent la rambla del Pla

Bancal del Pas-2

Bancal veí del Pas de Gual, a l'eixida curta del mas del Tossal

Bancals del Pas-1 *Bancals del Pas del Mas de Celades*

A les dues bandes del pas del Mas de Celades, vora el Prat

Bancals del Pas-2

Vora el pas del Mas de Celades, a ponent de la Rambla.

Caseta del Pas *Caseta de Merda de Lloca*

Caseta de pedra seca, vora el pas del Pla, davant l'entrada de la pista que va al mas de Salvador.

Molí del Pas

CART. PLANI Molino del Paso, Corrales CAD Molino del Paso 569-25000 Molino del Pozo ICV Molí del Pas 640 569 (4-4) CART. Vis. 1:25.000 Molí del Pas

Al Montlleó, davant la Volta "Ere una farinera, de tanta gent com anava.., 150 quilos per hora molia..., tipo molí de foc. Venia gent de la Torre en Besora, de Benassal, de Culla... Vivia un matrimoni. A ell li deien Basílio, ere germà d'Isaquis, i Amada, la dona..."

A més del casalís del molí, amb volta i contraforts, dalt hi ha uns corrals. Hi trobem aranyons. Té un om, encara viu, de gran soca. Mola de recanvi. La maquinària del molí es troba en perfecte estat. Ens va mostrar el lloc on la guàrdia-civil segellava el pas de la farina per controlar la producció. Hi ha la cadena de la palanca (anella i cadena) . La volta és preciosa. Hi resta també una base d'esmolador i diverses cribes. La Llímpia per netejar el blat abans de passar-lo al molí. Benjamín Barberà ens en fa una descripció tècnica:

“És a la dreta del Monlleó. El casal, dins d'un complex important d'edificació que podria ésser medieval, és en molt bon estat. Conserva també perfectament tota la maquinària. Al carcabà hi ha dos rodets, un per la mola –és d'una mola, són catalanes- i l'altre per la <límpia> -també ben conservada. Exteriorment cal destacar la rampa i el seu esglaonament. **Barberà** 370

De l'exterior del molí, a més dels contraforts i el xopar hem de destacar una llarga paret de contenció del riu que protegeix la séquia del Molí de la Vinya. També el xopar i els estalladors que farien del molí un paratge de salts d'aigua. Hi ha un preciós pontet, com la boca d'un carcau, a la séquia que va cap a l'altre molí. El paisatge és dels més bonics de Vistabella amb el caminet esglaonat. Encara hi veiem la conillera i el forn. Hi acudia gent de tots els termes del voltant. També recordem els hortets de la font i l'anoguer que hi ha entre el molí i la bassa. Va ser taverna com el mas de l'Obrer, veí, i el mas del Bitxo (també de Benassal). Era pas de raberes i també de pavos i 'letxonets' de porc que baixaven, des del Pla de Vistabella i Mosquerola, cap a Culla i la Plana. Des del molí parteix un assagador que recorre el Boi fins el Quinyó, ja en el Pla.

Des d'aquest punt, mitger al Montlleó, solien arrencar les Visures del terme de Vistabella.

1597 davant del molí de Joan Beltran, ço és al riu de Monlleó 2 **1634** en lo riu de Monlleó, deçà lo moli del quondam Joan Bertran 193 **1658** en lo riu de Monlleó, desà lo molí que solia ésser del quondam Joan Bertran 40 **1715** lo molí que antes(112) solia ser del quondam Joan Bertran,111v **1759** dessà lo molí que antes here del *quondam* Juan Bertran y huy de Visent Fabregat de la Cova que està derruït 3 antes here de Mn. Fabregat, Prevere (5) y hara de Francisco Bertran, que és de la heretat de la Masada del Molí del Pas 5

Sabem, doncs, que a derrerries del XVI pertanyia a Joan Beltran (també Bertran), que al 1634 ja era mort i que a mitjan del XVIII va passar per mas dels Fabregat i tornà als Beltran.

Camí del Molí del Pas

Per la banda nord li aplega un camí empedrat que després, en un darrer tram esglaonat, puja a l'entrada del molí. El 1:25000 ens dibuixa un traçat intermitent de ratlletes blaves que están referides a la séquia que movia del riu Montlleó en el punt anomenat puntal de Molló, una volta després del Batanet i portava l'aigua fins el molí del Pas, vora un kilometre més avall.

Coscollar del Molí del Pas

Entre el racó del Forn i la pista dels Molins

Font del Molí del Pas

Xorra fins el camí del molí per uns bancalets-horts veïns

Planàs del Molí (del) Pas

Hi ha un extens pla entre la Volta i el barranc de la Covassa. Pertany a dos masos i per això s'anomena planàs del Molló i planàs de Molí Pas, tot i ser la mateixa orografia dividida en dues finques. Una altra consideració convenient, tal i com ja advertíem a Bernat-2015.

Cal dir que *el Planàs*, tot i mostrar-se com un augmentatiu, és més menut que molts plans. Hem de tenir en compte, però, el concepte de relativitat i destacar d'aquest *planàs* (alcoleja d'una volta del riu) el fet que es troba vora el Montlleó, en un paisatge marcat pels forts desnivells, on resulta ben difícil trobar l'horitzontalitat.

Séquia del Molí del Pas

CART. PLANI C^a del Molino del Paso CAD C^a del Molino del Paso

Per la banda nord li aplega un camí empedrat que després esglaonadament puja a l'entrada del molí. El 1:25000 ens dibuixa un traçat intermitent de ratlletes blaves que estan referides a la séquia que movia del riu Monlleó en el punt anomenat Puntal de Molló, una volta després del Batanet i portava l'aigua fins el molí del Pas, vora un kilometre més avall.

Xops del Molí del Pas

Pel seu tamany mereixen ser batejats. Ombregen el molí i els voltants.

Sort del Pas

Sort, bancal, cantonera entre el pas del mas de Celades i el carreró dels Caus

el Passet-1

CART. PLANI Cam^o del Paset, Camino del Paset CAD Camino del Paset, Camino del Paset IGC592-1949 C^o del Paset 592-25000 Camí del Paset-II

Passet que uneix el camí Real de Mosquerola (Torre Garcia) amb el mas de Pelegrí.

el Passet-2

CART. PLANI Colada del Camino del Paset (Roig)

Tot i ocupar el mateix espai i recorregut, el seu doble paper d'assagador (pas) i camí, fa que la Planimetria li atorgarà aquesta doble denominació.

PASQUAL

Caseta de Pasqual *Caseta de Pasqual del Mas de les Foies*

Caseta situada baix del mas de l'Hostal.

Mas de Pasqual *Mas del Xatxo*

CART. PLANI Mas de Pascual CAD Mas de Pascual IGC592-1949 Mas de Pascual M592-1993 Mas de Pascual 592-25000 Mas de Pascual-I Vis. 1:25.000 Mas del Xatxo

Mas del Xatxo a la cartografia.

Molí (de) Pasqual

CART. PLANI Molino, Balsa, Corral, Albergue, Pajar CAD Molino, Balsa, Corral, Albergue, Pajar Vis. 1:25.000 Molí Pasqual

Segon molí que trobem venint d'Atzeneta, després del Molí Regolfo, vora el riu dels Molins, en un dels paratges més bonics del terme.

“És casal de pis i golfa, es troba a l'esquerra del barranc i roman en bon estat perquè han tingut cura de reparar la teulada. És molí de cup redó, encofrat i de reforç quadrat. Tenia dos jocs de moles: catalanes i franceses. Al carcabà hi resten dos rodets de fusta bastant ben conservats”

Barberà 172

Alvenc del Molí de Pasqual Coveta del Molí

CART. Vis. 1:25.000 Coveta del Molí

Cavidad desobstruida en el mismo margen izquierdo de la carretera que sube a Vistabella, a 550 metros del desvío a Xodos. En el arcén opuesto (el derecho) está situado el punto kilométrico (antiguo) 18. Posiblemente sea cegada en las obras de ampliación de dicha carretera (Marzo/2001).

Es una simple fractura que presenta zonas erosionadas por el agua al circular por su interior.

Boca de 40 x 45 centímetros seguida de una vertical en campana de 6,35 metros. En esta zona de la entrada se observan bellas formaciones de color marrón arcilloso, coladas, banderas y algunas estalagmitas. La base del pozo de entrada está formado por una sala de 5 x 3,3 metros, con una bonita panorámica elevando la vista hacia el minúsculo agujero de entrada. Descendiendo en delicado destrepe otros 6,70 metros, con la pared frontal profusa en protuberancias litogénicas en forma de racimos, llegamos a un 2º piso con 4,35 metros de recorrido en planta. Continuamos descendiendo un escalón de 90 centímetros en planta y otro más difícil de 1,80 metros, dando lugar a una embarrada sala circular de techo desahogado de 3 x 2 metros seguida de un nuevo pozo de 13 metro (sus 10 últimos metros son plenamente verticales y bastante amplios. Al hacer pie en su fondo, encontramos una alargada y muy húmeda sala (equivalente al 4º piso), con dimensiones de 8,40 metros de longitud y anchuras que varían entre 1,5 y los 3 metros, con suelo relleno de piedras desprendidas de paredes. Los techos superan los 15 metros de altura. En la base de esta sala aparece un agujero incómodo (85 x 30 centímetros) por el que tras descender 1,7 metros, en un lateral, el suelo llega a cegarse con las paredes, alcanzando aquí, cuya estancia tiene 2,5 metros de longitud pero ya casi en posición de tendido, la máxima profundidad de la caverna.

A escasos 3 metros de esta cavidad y también en la misma línea del arcén de la carretera, encontramos una covacha sin interés espeleológico, con una boca de 2,05 x 3,70 metros y de unos 4,5 metros de visera. **Grup d'Espeleologia de Castelló**

Solana del Molí Pasqual

CART. Vis. 1:25.000 Solana del Molí Pasqual

Solana que arreplega els dos collets (Teuleria i molí Més Alt)

Tossal del Molí Pasqual

CART. Vis. 1:25.000 Tossal del Molí Pasqual 978

Entre el barranc del Barranc Pardo i el riu dels Molins

Tancadet del Tio Pasqual

Vora el Tossal del Tio Wenceslao

la Creveta de Pasqualo

Vora el camí de Culla, a llevant. Creveta ho recull com a porció del paratge conegut com la Creveta, tal i com passa amb Llomes de la Pena-roja.

Resulta interessant la –o, formadora, ben sovint, de malnoms.

PASSADOR

el Passador

CART. Vis. 1:25.000 el Passador

Pas estret situat entre una roca i la volta del Montlleó, vora el barranc de l'Hornillo

PASTOR

la Caseta dels Pastors Caseta dels Morralets

Del collet de la Foieta Plana guaita sobre el barranc Consell

Morralet de la Caseta dels Pastors

Roquetes que guaiten al Barranc Consell

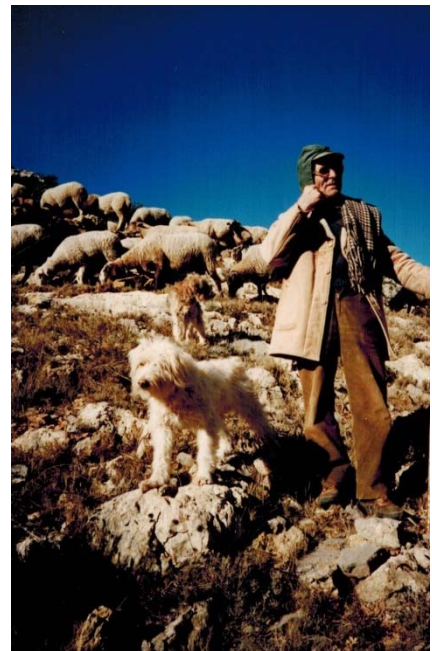
Somador dels Pastors

Del collet de la Foieta Plana allargant-se cap al barranc de les Climentes hi ha tres accidents consecutius: aquest somador, una sella coneguda com el Portellàs i un morralet agut, el de la Caseta dels Pastors. El nom de 'somador' li escau per ser un lloc des d'on s'albira un bell tros.

Casa de Ramon el Pastor

Ramon i Carmen, la dona, són del mas conegut com el Collado, al Castillo de Villamalefa. Carmen la Pastora. Fa anys van estar a l'Alberta i van tornar al Collado i després al poble. Casa cantonera del raval de Sant Roc.

El sinyo Ramon (foto), fa una vintena d'anys, va ser informador eventual nostre, en trobar-lo vora el masico la Penyica, a Xodos.

PATAQUERA

Maset d'Antonio de Pataquera

Maset nou situat a les sortetes del Mas de Toni.

Casa de la filla de Toni Pataquera Casa de Vicent de la Ribagrosa, Casa d'Amadeo del Mas de la Lloma

L'auelo Vicent de la Ribagrossa en va ser propietari i la va vendre a Amadeo i ara és de la filla de Toni Pataquera. Hi trobem 'el santet', capelleta amb la MaredeDéu del Roser. Carrer Roser, 3.

Pallisseta de Toni Pataquera

A les Pallissetes, carretera de Mosquerola-04.

PATI

Carrasca del Pati

CART. Vis. 1:25.000 Carrasca del Pati

Al mas de Monfort de Baix, mas de Pep.

PATRICIO

Casa de la Tia Roseta de Patrício

Carrer Sense Cap, 6.

PAU

Artiga de Pau

Nord del Mas de Gareig, a la Vallussera.

L'antropònim tan clar ens recorda el nom sense castellanitzar quem ara ha tornat al bateig d'alguns valencians.

PEANYA

Barranc de la Peanya

CART. Vis. 1:25.000 Barranc de la Peanya

S'ajunta amb el barranc dels Canalissos. "Hi havia uns pins molt majos». Desconeixem si aquesta fora la raó de 'peanya', lloc d'on es va extreure la fusta per fer-li la peanya a sant Joan. Cal, però, pensar en les altres accepcions del

mot que ens portarien a pensar en un bastiment des d'on es serren els pins, més adient al terreny, o, encara, el sentit que adverteix i va recollir l'imminent Coromines, DECat VI, 435

Peany, val Nord, és abstracte verbal, 'trepig, petja, mena de marxa a què, obliga l'aspror d'un terreny': «més val que passem més amunt perquè ací hi ha mal *peany*», Pobra Tornesa (1961)

PEÇA

La Peça

CART. Vis. 1:25.000 la Peça
Davall del collet del Mas Roig, paratge voltat a llevant i migdia per una riscla de roques.

Bancals de la Peça

Al mas Roig. En la foto, voltats per la pista del Puerto. Al fons, Mosquerola.

el Corral de Pecetes

Mas de Batiste

CART. PLANI Corral de Pesetes (Pajar y Cisterna), Casa CAD Corral de Pesetes (pajar y cisterna, casa)

Baix del mas de Batiste.

Corral de Pecetes

Potser es tracte del mateix mas o d'un corral adjacent.

Quadro de Pecetes [kwáðro pesétes]

Segurament el propietari es relaciona amb els masos coneguts com Pecetes de Dalt o de Baix.

Mas de Pecetes de Baix *Mas de Pecetes*

CART. PLANI Mª de Pesetes
CAD Mª de Pesetes 569-1931
Masias de Pesetes 569-25000
Masía de Pesetes CMA Masía de Pesetes 569 (3-4) ICV Mas

de Pessetes de Baix 1130 569 (3-4) (nom del mapa) Vis. 1:25.000 Mas de Pessetes de Baix
Al P-25000 apareix la mateixa denominació per als dos masos, però repetides

Pecetes, Mas de – entre les localitats intermèdies del Mas de Farsa al Bovalar, 81.22; cit.dp del Mas de Trigos, 24X21

Carreró del Mas de Pecetes

Mas de Pecetes de Dalt *l'Artiga del Carderal, Mas de Colltort*

CART. PLANI Masia de Pesetes CAD Mª de Pesetes ICV Mas de Pessetes de Dalt 1155 569 (3-4) Vis. 1:25.000 Mas de Pessetes de Dalt

Al P-25000 apareix la mateixa denominació per als dos masos, però repetides.

PECÓS

Pecós, pigat.

Serrada d'Eduardo el Pecós

CART. Vis. 1:25.000 Serrada d'Eduardo el Pecós

Entre el pas del Mas de Garrido, el pas de la Cova i la serrada de Bruno. Aquest Eduardo el Pecós té diverses finques per les contrades.

PEDRA

Pedra, pedreguera, pedretes, pedrís, pedrissa, pedrafita són mots que trobem a Vistabella d'aquest camp semàntic que incloem dins el lema 'pedra'. Als termes veïns trobem diverses mostres semblants i algunes que enriqueixen el vocabulari de la pedra. A Benafigos apareix la Pedrenyera (sílex), al d'Atzeneta, on també trobem la Pedrafita i el Pedrisset, hi ha la Pedrera (lloc d'on es va extreure la pedra per fer la Casilla dels Camineros); Xodos comparteix el topònim de la Pedrafita amb Vistabella. També hi ha el pont de Pedra, una carrasca de la Pedrissa i les Pedrisses.

Deixem el Peiró i la Peralta (derivats de pedra, relacionats semànticament) per a noves entrades.

el Baci de Pedra

CART. Vis. 1:25.000 Baci de Pedra

Al barranc de la Pinella, dalt de la roca del Cervell. "No s'acabe mai l'aigua". Un altre element natural, dolina o toll que reté l'aigua, com la Cadolla, l'Enjarrot, les Olles...

la Pedreguera (paratge)

CART. PLANI La Pedreguera CAD La Pedreguera 569-25000 La Pedreguera

Partida que apareix a la cartografia de dalt, sense massa reconeixement popular. Es tracta, però, d'un paratge ja esmentat a les Visures, possiblement quan encara no hi era el mas. A més, era mallada d'herbatge i, per tant, capítol dins les Visures que apareixerà en cadascuna d'elles.

Provinent de PETRICARIA

1555 e passa per la Pedreguera, e a la selleta del Roure^{12.3} **1597** passa per la Pedreguera y a la celleta del (25) Roure; y en la mallada de la Pedreguera de l'herbatge 25 **1615** passa per la Pedreguera y a la celleta del Roure 114 en la mallada de la Pedreguera del herbatge 114 **1634** y passa per la Pedreguera y la selleta del Roure 195 anaren a la mallada de la Pedreguera 195v **1658** passa per la Pedreguera y a la selleta del Roure 42 anaren a la mallada de la Pedreguera y la trobaren ben tractada 42 **1687** pasa per la Pedreguera y a la selleta del Roure 60v anaren a la mallada de la Pedreguera 60v **1715** passa per la Pedreguera y a la selleta del Roure. 115v anaren a mirar y regonéixer la mallada de la Pedreguera 117 **1759** passa per la Pedreguera y a la selleta del Roure 11 regonéixer la mallada de la Pedreguera, la qual és de herbaje 11

la Pedreguera (mas)

CART. PLANI Masía de la Pedreguera CAD Mª de la Pedreguera, Masía 569-25000 Masía de la Pedreguera CART. Vis. 1:25.000 la Pedreguera 784

Mas situat dalt del Saltador. Punt de descans del camí cap a les coves Voltades. En la fotografia trobem el mas, al seu darrere la roca de les Hedreres, i damunt el Frontó. A l'esquerra del mas hi seria la figuera de l'Alborcer. A la dreta del mas l'Eixidor de la Rabosa i, darrere, la roca del Migdia.

Camí de la Pedreguera

CART. PLANI Camino de la Pedreguera CAD C^o de la Pedreguera

Antic camí, avui desdibuixat per la garriga, que movia com un ramal del més conegut camí de Culla. Des del mas de la Boira anava cap al mas de Gil per on davallava cap a la Pedreguera. Des d'ací s'allargava fins retrobar el camí de Culla, ja més prop de l Montlleó. Aquest camí és l'emprat per arribar-nos cap a les coves Voltades; tot i que, en arribar a la Pedreguera, cal girar cap al nord-est.

Solana de la Pedreguera

Entre la Pedreguera i el barranc del Saltador.

Font de les Pedretes-1

CART. Vis. 1:25.000 Font de les Pedretes
Davall la Moleta, al Mançanar (foto amb els gamellons)

Bancal de les Pedretes de Baix

Baix de la pista i regat per la font de les Pedretes

Bancal de les Pedretes de Dalt

Dalt de la pista i regat per la font de les Pedretes

Roure de la Font de les Pedretes**Font de les Pedretes-2 Font del Xargallar**

CART. Vis. 1:25.000 Font del Xargallar
Al barranc del Molló, baix del cantal Gros i la cova del Mas de Monçó.

el Pedrís

Banc de pedra allargat i adossat al mur de l'església, a la plaça del Dau.

les Pedrisses (partida)

CART. 592-25000 Les Navaes-II 1201 Vis. 1:25.000 les Pedrisses

Extensa partida que abraça des del Fontanal fins el Mas de Salvador. Es tracta d'un terreny pedregós i amb escassa vegetació on trobem una subpartida coneguda com els Quadrons. També existeix una partida homònima al terme d'Onda, mitger amb Almassora. La fotografia defineix bé el paratge.

Ens apareix aïlladament en la visura de 1634.

1634 un quadro de Miquel Bellés, a la part devés de les Pedrisses 200

les Pedrisses (llometa)

Dins l'extensa partida hi ha una lloma pedregosa, etiologia de la partida.

Artiga de les Pedrisses

Dins la serrada de les Pedrisses

Barranquet de les Pedrisses

CART. Vis. 1:25.000 Barranquet de les Pedrisses

Mou de la foia del Mas de Mossén Joan i aboca a la rambla del Pla.

Entrador de les Pedrisses

Des de la caseta de Rogelio de Clèric fins la Randera.

Quadrons de les Pedrisses *els Quadrons*

CART. Vis. 1:25.000
Quadrons de les Pedrisses

Série de quadrons o finques entre la rambla i el Mas Vell. 'la rambla parteix quadrons i sorts' ens recorda Arsénio del mas Vell.

Serrada de les Pedrisses

Serrada a ponent del mas de Mossén Joan.

PEDRAFITA

la Pedrafita *el Piló*

CART. ICV el Piló 1455 592 (3-2) (X) Vis. 1:25.000 el Piló 1456

Molló mitger amb el terme de Xodos. Des del poble veí, el paratge es coneix com la Pedrafita vora el Piló, l'altre topònim que sembla reproduir el mateix sentit.

A les Visures veurem com hi ha un tractament de genèric, en uns casos, i de topònim en d'altres. El fet que la visura de 1759 torne al genèric es pot explicar per tractar-se de fragments copiats d'anteriors Visures.

1555 E més avant ans de aplegar a Pedrafita 15 **1597** Y més avant, passada la Pedrafita, en la heretat de Jaume Sancho 62 una (114) pedrafita ab una creu la qual és del terme de Chodos **1634** trobaren una pedrafita ab una creu+, la qual és del terme de Chodos 211v **1687** a la Pedrafita trobaren dos fites 78 **1759** trobaren una pedrafita ab una creu, la qual és del terme de Chodos 52

Arasa (1986) no esmenta aquesta Pedrafita ni la de Xodos-Atzeneta. El seu comentari, però, també és vàlid per al nostre topònim "corresponen a fites de termes municipals". Pel que fa a llur significat ja en déiem alguna cosa, en parlar del mateix topònim situat a Atzeneta i també 'mitger' amb Xodos, a Bernat-2000:

Aquesta finca està prop d'un dels mollons que separen Atzeneta de Xodos, per la zona de l'Estepar. És possible, doncs, que aquesta finca aplegara al **molló**, a la fita, que li dóna nom.

Com. Es tracta d'un dels topònims més extesos al llarg de la Romània. Dins *MOREU-1982* trobem el següent comentari:

"..amb els freqüents *Pedrafita, Peirafita, Perafita, La Pedra dreta, La Pedra aguda, Pedralta i Peralta, La Pedra plantada*, es conjuguen la presència d'un enterrament

lític, generalment monument megalític (dolmen o menhir), utilitzat o no com a molló, i l'afegit de tradicions populars locals supersticioses"

Al veí Xodos, partint el terme amb el de Vistabella, hi ha un paratge anomenat La Pedrafita.

Podem afegir que l'hem trobat arreu de la Península Ibèrica batejant un fum de pobles i llogarets: *Perafita*, prop de Vic; *Piedrafita do Cebreiro*, en els límits de Galícia i Lleó; *Piedrafita*, a Osca; *Piedrahíta*, a terres d'Àvila; *Piedrahíta de Juarros*, a Burgos. També a Occitània (Fénié-97) trobem diversos casos:

"- d'abord les *pèira fita* (<latin *ficta*, "fichée"): **Peyrefite-du-Razès** (Au), **Peyrefite-sur-l'Hers** (Au), **Pierrefiche** (Av), **Peyreficade** (Saint-Pargoire, Fontès, Pailhès, H); puis les *pèira plantada* ("plantée"), *péira levada*, ("levée"), *péira drecha*, ("droite"). Il s'agit en fait des mégalithes ou, plus simplement de bornes de limites, de termes."

Dins "Les noms de lieux en France", interessant "Glossaire de termes *dialectaux*"¹³, trobem la següent referència:

Peyre hite *nf* : borne frontière, pierre plantée- Gascogne. Forme occitane peyre fite.

La Toscana italiana ens regala una *Pietrafitta*, llogaret que vam localitzar prop de Castellina in Chianti, zona de fama vitícola propera a Florència.

PEDRO

Assester de Pedro

Corral redó, al voltant d'un enorme pi. Prop del Pixador dels Gossos. Dóna nom a l'espai veí. Aquest Pedro fou assassinat per la guàrdia civil, temps del maquis.

Pi de l'Assester de Pedro Pi de l'Assester

CART. Vis. 1:25.000 Pi de l'Assester

Pi que dóna ombra a les ovelles de l'assester.

Llastres de Pedro

Hi trobem la bassa i un pou. Nord-oest del mas de Monçó.

Ribassadeta de Pedro

Capdavall d'un dels ramals de la pista del barranco Mojon, al mas de Monçó.

Bassa del Tio Pedro Bassa de la Llastra

Situada entre la llastra de Pedro i el Pouet.

Hortets del Tio Pedro

Dalt del solanet del Mas de Monçó, a llevant del mas.

Pouet del Tio Pedro Pouet de la Llastra

¹³ La cursiva és nostra. Hi volem remarcar la visió força centralista del IGN francès, que n'és l'editora.

CART. Vis. 1:25.000 Pouet de les Llastres

Vora la revolta de la pista que entra al mas de Monçó, dalt de les llastres.

PEGUNTA¹⁴

La pregunta, o pega, s'extreu de la resina del pi i s'ha fet servir – tal i com ens han contat els pastors- per amanir una pasta i poder guarir les coixeres de les ovelles. És, com veiem, un mot transparent a la zona. El mateix 'Llibre dels Capítols d'Herbatges de la Tinença de Culla (1345-1805)', amb l'estudi i transcripció de Pere Enric Barreda (Castelló-1986), ens parlava de la seua importància dins la Setena:

De traure fustes ab bèsties (84.-) *Item ordenaren los dits misatgers que no sia nenguna persona de la Tinença qui gos traure de les dites fustes, pega ni alquitrà o tea ne nengunes altres fustes sinó ab ses bèsties pròpies...*

De acusar los fraus de fustes (87.-) *Item que los vedalers comuns de tota la Tinença e altres persones qui sospita seran o voldran acusar o volran en los fraus de la fusta, pega e alquitrà...*

De logar stranys a obrar fusta (88.-) *Item que enguna persona de la dita Tinença vehina ne abitant de aquella no gos logar nenguna persona stranya per hobar fusta ne pregunta ne alquitrà... (89.-) Item que los Capítols fets per les fustes, peguntes, alquitrà e cabirons redons no.s puxen anul.lar...*

Les Visures ens parlen, a més del barranc i font de la Pregunta (infra) d'un forn dels Valencians que hauríem de relacionar amb l'elaboració de la pregunta. També del prat dels Valencians (possiblement, la Banyadera) i del collado del Forn dels Valencians (coll que enceta el camí cap a Llucena).

1555 lo qual camí va la via del Forn dels Valencians 22 **1597** dit camí que passe devés lo forn dels Valencians 93 devés la via del forn dels Valencians 94 en la qual entra camí de herbatge del Forn dels Valencians, la qual, per lo semblant, és de herbatge 95 quant foren al cap del collado del Forn dels Valencians 100 **1615** camí que passa devés lo forn dels Valencians 122 quant foren al cap del collado del Forn dels Valencians 123 va la via del Forn dels Valencians 123

¹⁴Nieto-1997, en parlar de Peguerinos (p.277) ja ens parla de la seua abundant presència dens la toponímia major "El topónimo debe ser puesto en relación con una amplia serie en la que podemos incluir, entre otros: Peguera (Mallorca), Rasos de Peguera (sierra, barcelona), Peguera del Madroño (Jaén), Pegueroles (Lérida), Pegueruela (Moratalla, Murcia), etc. Se trata en todos los casos de distintas manifestaciones de un étimo último lat. *Picaria*, "pino negral", abundante en "pega". Puede compararse La Pigiùère (bosque de Mont Ventoux, entre la provenza y el Delfinado, Francia). Peguerinos parece diminutivo, paralelo, por ende, a Pegueroles."

la Pegunta

CART. PLANI La Pegunta CAD La Pegunta IGC592-1949 La Pegunta 592-25000 La Regunta Paratge costerut pels voltants del barranc, entre Sant Joan i la Banyadera.

La zona del barranc de la Pegunta conté un itinerari botànic i també sobre l'explotació del bosc. Hi trobem aquest cartell, amb un interessant lèxic, relacionat amb la pegunta amb el següent text, il·lustrat amb dibuixos de Tomàs Sendra:

“L'aprofitament del bosc: La pegunta, la pega.

Combustió. Una vegada ple s'encenia per la part superior durant la combustió, que durava dos dies; per la part de baix eixia el que s'anomenava la pega crua.

El quitraner. L'encarregat de produir la pega, una activitat que en molts casos estava associada al furtivisme.

Olla o peguera¹⁵. Algunes es construïen amb rajoles però en alguns casos s'aprofitaven els forats de la muntanya o el pendent del terreny.

Ast. Barra de ferro calenta que s'introduïa quan taponava l'eixida, immediatament eixia un raig de pega líquida.

Motlle. Construït amb taulers de fusta de gairebé 40 x 20 cm, posats sobre el sòl a les immediacions de la peguera on es depositava la pega calenta fins que se solidificava.

Blocs. La pega era vessada als motlles de fusta quan encara era calenta i líquida, i més tard es venia en forma de blocs.

Utilització. S'utilitzava per a marcar el ramat després de la xolla.

Temporada. Després de la temporada de tala o de la temporada de resina començava l'elaboració de la pega. Generalment es feia dues vegades al any, a la primavera i a la tardor.

Matèria prima. S'usaven espècies vegetals resinoses, normalment el pi negre per la seua teda grossa i de major qualitat.

Marques.

Es marcaven les cries per a identificar-les amb les seues mares.

La fusta. Els boscos de la Pegunta com molts de la província de Castelló van tindre

¹⁵ La foto adjunta correspon a Horta de Sant Joan, reconstrucció d'una olla, on trobem també un altre cartell explicatiu (infra).

un aprofitament intensiu com a productors de fusta, que constitueix una bona part de l'economia local. La indústria navillera, la construcció i les exportacions de cítrics que necessitaven fusta per als seus embalatges van ser les principals causes de la seua sobreutilització.

Fabricació de barques de pesca, contrucció de tonells, llenya, sostres, portes i balcons, caixes de taronja i eines de conreu.”

Coromines ens en parla, a més, dins l'article *Penyagolosa* en Onom.Cat. VI, 193, quan tracta de justificar-ne una de les possibles etimologies i *repassar* aquelles que havia proposat Vicent Pitarch (BSCC LXIX 1, 77-85).

“ A sota hi ha la boscúria vastíssima (no pas un bosquet clos com un *lucus*) de **la Pegunta**, que cobreix d'ample en ample tot el vessant català de la gran serra, i que vaig trigar 2 hores a travessar-lo des de St. Joan fins a la carena. Doncs potser inspirem-nos en **La Pegunta**, en els incomptables *Peguera* (*Pégà* (*r*)) (veg. aquest art.): *Penya* (*Pe*)*golosa* que una forçosa haploglògia hauria contret immediatament en *Penyagolosa*.”

I a l'article *Pegà* a què ens remet:

ETIM. un derivat de *pega*, ll. PIX, PICIS, de forma ben comparable a la de *Peguera* el nom tan repetit en els Pirineus i les muntanyes nostres totes, designant boscúries on explotaven els arbres conífers: en forns i grans fogaines d'elaboració de la **pega** que segreguen”

En l'estudi que Carlos Rogrigo fa sobre la toponímia a la Puebla de San Miguel (ETV, 428), apareix *barranco del Hornillo*, *barranco de los Hornos* i els més específics *peñas de la Peguera* i *horno de la Pez* (1786). També a Sagunt apareix la *Pegunta* i, a Borriana, les *Peguntes*.

“**Peguera:**

L'etimologia del mot sembla ser emparentada amb el mot *pega*. Segons el *Diccionari* de l'IEC una *peguera* és un “Forn on es crema la llenya de pi per fer quitrà i *pega*”. També és el “Lloc on s'escalfa la *pega* per a marcar el bestiar”. (*DIEC*, p.1376). Joan Coromines, a l'entrada del mot *Peguera* de l'*Onomasticon Cataloniec*, ho confirma; aquest autor ens diu: “(...) per tot s'ha tractat sempre de boscúries on es fa *pega*; i, en part del mateix forn de *pega*; Krüger i Amades ho testifiquen en el Berguedà i Lluçanès, per al forn de pedra en el qual es cou la *pega* per marcar les ovelles”. (*OnoCat*, vol.VI, p.182). Si ens atenim, per tant, a les definicions del *Diccionari de l'IEC* i a les de Coromines, el nom d'aquest poblet seria emparentat amb les activitats ramaderes. **Boter** 2006-BISO 101

Barranc de la Pegunta

CART. 592-25000 Barranc de la Teixera-IV ICV Barranc de la Pegunta 592 (3-3) CART. Vis. 1:25.000 Barranc de la Pegunta

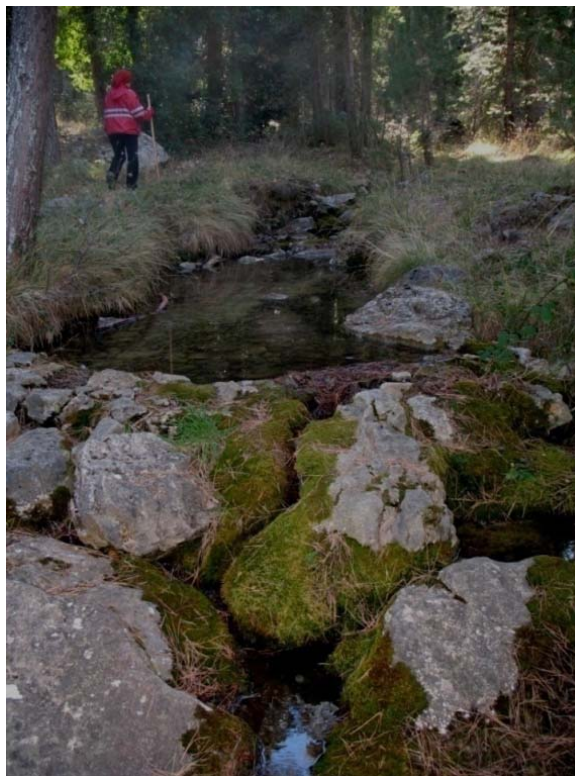
Replega aigües del barranc de la Banyadera i del barranc del Forn i davalla cap a la rambla de Sant Joan, prop del santuari. Hi trobem les fonts de la Pegunta i una variadíssima riquesa botànica, de fet és tà declarat coma

'microreserva de flora' i conté un seguit de cartells explicatius, sense referència, però, als noms populars del terme. Hi trobem, a més, un bosc preciós de pi roig, amb teix, algun grévol i grans hedres que s'enfilen als pins.

Les Visures ens en parlen també amb el nom antic de *barranc de la Teixeda* que, per la seua proximitat a l'actual barranc de la Teixera, ens havia portat alguna confusió. Fixem-nos, però, com, a partir de la visura del 1658 es rebateja coma barranc de la Pegunta, potser per la producció que fins aleshores no s'intensificara:

1555 al cap del barranch de la Texeda 23 **1597** pujant més amunt la via del barranch de la Texeda 98 quant foren al cap del barranch de la Teyxeda, o prat dels Valencians 100 **1615** pren lo barranch amunt de la Texeda 123 **1634** y pren lo barranch amunt de la (208v) Teixeda **1658** Camí del barranch de la Teixeda y huy dit de la Pegunta 54 puxa lo barranch amunt de la Teixeda, y huy se nomena de la Font de la Pegunta 54 **1687** 'Camí del Barranch de la Teixeda y huy de la Pegunta' 68v un camí que puixa lo barranch amunt de la Teixeda, y huy se nomena de la Font de la Pegunta 68v puixa barranch amunt de la Teixeda, y per a huy de la Pegunta 68v **1759** lo camí que (falta) abeurador de la Teixeda, o de la Pegunta 43 regonéixer lo camí que puga lo barranch amunt de la Teixeda, y huy de la Pegunta, lo qual hix de la heremita del Gloriós Sen Juan de Peñagolosa y passa per lo Peyró y puga barranch amunt de la Font de la Pegunta, y va la via del corral dels Valencians 47

Als fragments precedents hi ha una identificació d'aquest barranc amb el de la Teixeda, barranc paral·lel però que discorre a l'altra banda de la lloma del Conill, amb el nom actual de la Teixera. Tots dos aboquen a la rambla de Sant Joan. Ben interessants els mots de l'amic Josep Lluís Viciano

D'aquest este (sic) de la Pegunta, encara en 1597 es parla d'ell com el "barranch que bayxe de penya golosa", i és a finals del segle XVIII quan Cabanilles ja anomena la font de la Pegunta. El topònim l'originen uns forns de Pegunta, dels quals encara hi havia memòria a primers del segle XX. També n'hi havia per la lloma del Conill, per la zona on estava el forn dels Valencians, del qual hi ha referències documentals en el *Llibre dels camins de l'Herbatge*, de 1597. A l'esquerra del camí de Llucena, a ponent del mas del Torretero, també hi ha un indret conegut per la Pegunta.

És molt possible que aquestos forns de pegunta s'establiren després dels nous aires uniformadors del decret de nova planta, deduïnt açó del fet que en temps foral

les rígides normes de protecció de l'arbreda no deixarien el seu establiment. Viciano (2009, 1994)¹⁶.

Camí del Barranc de la Pegunta

Camí, senda actual que s'amurgona amb el barranc que li dóna nom. Des del GR-7 ens porta fins la Banyadera, tot resseguint el barranc i recorrent la microreserva amb els cartells que ens informen de les plantes i de l'explotació antiga del bosc.

D'aquest camí en parlaven ja les Visures, com assagador, com a camí d'herbatge, tot tenint en compte la font com abeurador d'herbatge:

1555 'Barranc de la Teixeda' 23 **1597** se engrava en lo camí de l'herbatge del Barranch de la Teixeda 94 **1615** lo camí de herbatje del Barranch de la Teixeda 122 **1634** en lo camí de herbatje del Barranch de la Teixeda 207v 'Camí del Barranch de la Teixeda' **1658** Camí del barranch de la Teixeda y huy dit de la Pegunta 54 puxa lo barranch amunt de la Teixeda, y huy se nomena de la Font de la Pegunta 54 **1687** 'Camí del Barranch de la Teixeda y huy de la Pegunta' 68v un camí que puixa lo barranch amunt de la Teixeda, y huy se nomena de la Font de la Pegunta 68v puixa barranch amunt de la Teixeda, y per a huy de la Pegunta 68v **1759** lo camí que (falta) abeurador de la Teixeda, o de la Pegunta 43 regonéixer lo camí que puga lo barranch amunt de la Teixeda, y huy de la Pegunta, lo qual hix de la heremita del Gloriós Sen Juan de Peñagolosa y passa per lo Peyró y puga barranch amunt de la Font de la Pegunta, y va la via del corral dels Valencians 47

Ventisquer del Barranc de la Pegunta

Ventisquer de neu localitzat per Pasqual Boira¹⁷. Creiem que es tracta del mateix que bateja com a ventisquer del Barranc del Forn en Boira (2012)¹⁸

Font de la Pegunta

CART. Vis. 1:25.000 Font de la Pegunta

Coneguda font dins el barranc, voltada d'un estudiant paratge botànic. Hi ha una font nova (veieu Nova), unes cent passes més avall. Les Visures en parlaven com l'abeurador de la teixeda (primer) i de la Pegunta (després)

1597 entre lo camí va a l'abeurador de la Teixeda 94 **1615** designa lo camí que entre lo camí a l'Abeurador de la Teixeda 122 **1634** a l'abeurador de la Teixeda 207v **1658**

¹⁶ Viciano, J.L. (2009) "Notes per al coneixement dels llocs" dins *Per cingles avencs i masos*. Societat Castellonenca de Cultura. Castelló.

¹⁷ Boira (2008) *El comerç de la neu a Castelló de la Plana. Segles XVI-XIX*. Ed. Antinea. Vinaròs.

¹⁸ Boira, P. (2012) *Les neveres de la província de Castelló* 425. Ajuntament d'Ares del Maestrat. Vinaròs.

lo camí que entra al abeurador de la Teixeda 53v **1687** designa lo camí que entra en lo abeurador de la Teixeda 75v **1715** lo camí que entra a l'abeurador de la Teixeda 143v **1759** lo camí que (falta) abeurador de la Teixeda, o de la Pegunta 43

Morell-92, p.141 en parla

“ Al cabo de unos minutos se llega hasta la *Font de la Pegunta* (204) de la que dice Sarthou que <<és notable por sus ricas aguas de tan baja temperatura que, hasta en la canícula, molesta beberlas>>. En efecto, mana a 11°C en pleno mes de agosto y beberla es, en todo caso, una molestia refrescante y saludable. Los 30 l/m. que proporcionan sirven, gracias a un depósito no demasiado estridente, para abastecer al ermitorio.

De vuelta a la pista, no se debe evitar la tentación de continuar camino hacia el pico Penyagolosa, ascender por el cada vez más tortuoso sendero y, una vez en la cumbre, abandonarse a la contemplación minuciosa de cuanto se muestra a su alrededor.”

Pi de la Pegunta

El més alt de Vistabella. Juanito Santjoan, el nostre informant, diu que hi va pujar quan era molt jove per medir-lo i aplegava als 29m.

Prat de la Pegunta

Vora la font Nova. La humitat del lloc fa que molts dels pins que s'hi troben suporten les hedres. També hi trobem diversos faigs que justificarien aquell nom, aparegut a les Visures, de Teixeda.

PEIRÓ [perj'ó] i [pej'ró]

Si bé Peiró és la forma més recollida a les comarques de Castelló¹⁹, trobem Pairon al Port; Prigó a Catí, a Xert i Tírig; Perió a Bell-lloc, Vilafamés, Vilanova d'Alcolea, a Vilar de Canes i al Boi; Pigró a Herbers o Alcanar; Piró a Albocàsser.

el Peiró

Peiró situat al forcall del pas Real amb el camí dels Gitanos. Actualment ha estat restaurat amb una creu de nova factura. Aquest era conegut antigament com el peiró d'en Vela, segons que ens conten les Visures:

¹⁹

Pasqual Tirado porta dècades resseguint els nostres peirons.

1597 davall lo peyró d'en Vella se pren un braç de camí, lo qual va al Fontanal, abeurador de herbatge 68 **1615** davall lo peyró d'en Vela 118v **1634** E davall del peyró d'en Vela 202v **1658** de allí tornaren al peyró d'en Vela y prengueren la via de la Creueta del Pla 48 **1687** tornaren al peiró d'en Vella 70 **1715** los dits síndichs y mensatgers tornaren al peyró d'en Vela. Y prengueren la via de la Creueta del Pla.131 **1759** anaren al peiró d'en Vela 25 pugant cab a l'assagador del Peyró d'en Vela 25 passa per la Neve(59)ra, y per detràs la Iglésia y tota murada camí del peyró de la Vela 59

El peiró segueix a l'encreuament del camí Real i la Costa que puja al poble. Hi ha un mas de Vela al Xodos veí. Onom.Cat. VII, 452 ens en diu alguna cosa després de parlar de casos de les Illes:

En el, Continent no hi ha *Velar* però sí *Vela*, i amb una freqüència que és un NL de mal explicar. En bona part es tracta de noms del Migjorn, i situat en altures, a propòsit per a molins de vent; perquè és de creure que també allí existí el tipus de molí de vent amb una gran vela: sospitem que també vénen d'aquesta metonímia: Alt de *Vela*, te. Benillup; Más de *béla*, te. Xodos, i un altre a Portell de Morella. Segons *AlcM.* com cogn. només és valencià.

En aquest cas, però, lluny de zones altes, ens fa pensar en qualque guió o bandera de les processons que haguessen de parar en aquest indret o, tot seguint els consells de Moreu-Rey, es tracte d'un llinatge, tot i que no ens hem de refiar de l'abús de l'article personal 'en'. Un element més que cal considerar és el fet topogràfic, el punt del peiró és un vèrtex del bancal veí, emmarcat pel camí i el barranc, amb forma de vela.

Barranquet del Peiró

Bracet del barranc de l'Aigua que prové del peiró de Sant Bertomeu.

Assagador del Peiró

Mou del peiró de Sant Bertomeu i davalla cap al pujador dels Porcs (foto adjunta, on encara estava per restaurar el piló de la creu, obra d'un famós pedrapiquer cinctorrà)

Bassa del Peiró

CART. Vis. 1:25.000 Bassa del Peiró

Vora la paret serrada que separa la propietat de Sant Bertomeu de la del mas Nou, prop del peiró de l'ermita.

PELABURROS

Malnom equivalent a 'esquilador', de fet trobem aquesta variant en la font. Val a dir que els esquiladors, sense adjectivacions, eren els d'ovelles. Pelaburros, per tant, és un esquilador especialitzat en equins. Informacions enregistrades ens parlen de Mosquerola o el Port com a punts on solien portar matxos, burros, haques i rocins per a ser esquilats; el preu era un quinzet més barat que a Vistabella.

Barranc de Pelaburros *Barranc de l'Avellanar*

CART. Vis. 1:25.000 Bc. de l'Avellanar

Font de Pelaburros *Fonteta de l'Avellanar, Fonteta de l'Esquilador*

CART. Vis. 1:25.000 Font de Pelaburros

Vora el barranc de l'Avellanar, en començar l'escaladeta de la Cova

Maset de Pelaburros *Maset de l'Avellanar*

CART. PLANI Masía del Avellanar CAD Masia del Avellanar IGC592-1949 Mas del Avellanar M592-1993 Mas de Avellanar

PELAT

A banda del dubte sobre alguns topònims²⁰ que tenen com especificatiu 'el Pelat' amb la possible significació antroponímica d'un malnom evident, hi ha un seguit de topònims que responen al fet d'espais 'sense vegetació' o d'escassa presència en contrast amb boscos propers. En els termes que volten Vistabella trobem diversos 'pelats': tossal Pelat i lloma de la Peladeta (Atzeneta) cabeço Pelat (Xodos) tossal Pelat (Benassal). Ja a l'Aragó, entre Cantavella i Fortanete trobem un coll ben conegut com *el Cuarto Pelao*, segurament d'un cuarto, cort, corral.

Tossal Pelat

CART. PLANI Tosal Pelat CAD Tosal Pelat M3 592-25000 Tossal Pelat-II (50901) Vis. 1:25.000 Tossal Pelat

Mitger amb l'altre terme, a la lloma de Benafigos. Espai sense vegetació davant la frondositat de la lloma de Benafigos enfosquida pel pinar. Trobem un altre al veí Benassal, mitger amb el Montlleó; també un a Atzeneta.

²⁰ Barranc del Puntal Pelat (*Castalla*), Cabeço Pelat (*Llucena, Xodos*), Casa del Tòs Pelat (*Ontinyent*), el Pelat (*Llucena*), el Tòs Pelat (*Banyeres de Mariola, Bétera, Lliria, Montcada, la Pobla de Vallbona*), Finca del Pelat (*Guadassuar*), Hort del Pelat (*Llaurí, Rafelguaraf*), Ombria del Pelat (*Castell de Castells*), Ombria del Tòs Pelat (*Ontinyent*), Racó Pelat (*Benifairó de la Valldigna*), Tossal del Pelat (*la Vall d'Ebo*), Tossal del Pinaret del Pelat (*Castell de Castells*), Tossal Pelat (*Alcalà de Xivert, Atzeneta del Maestrat, Benassal, Cinctorres, la Salzadella, Santa Magdalena de Polpís, la Vall d'Ebo*), Urbanització El Tòs Pelat (*Lliria*).

PELEGRÍ

Una disimil·lació d'alveolars, com flare per frare, fa que, sovint, els peregrins esdevinguin pelegrins, com els de les Useres ; tot i que aquest fenomen apareix ja en el llatí.

Camí dels Pelegrins *Camí dels Pelegrins de les Useres*

Caseta de Pelegrí

Caseta de pedra seca, prou gran, als Planassos, la Ribagrossa.

Mas de Pelegrí

CART. PLANI Mas de Pelegrí CAD Mas de Pelegrí IGC592-1949 Mas de Pelegrí M592-1993 Mas de Pelegrí 592-25000 Masía del Pelegrí-II Vis. 1:25.000 Mas del Pelegrí

Entre el mas del Carrascal i el mas del Boiro trobem aquest mas de casalici menut, propietat dels Monfort. José del Mas del Boiro va conèixer un veí, el Tio Francisco del Maset (el nom del qual ens recorda que aquest mas pel seu tamany rep també el nom de maset). Segons Raimundo, però, hi vivia un sol veí anomenat Fèlix. Les filles: *Quentina* (Quintina), *Serafina*, *Fecilidad* (metàtesi) i *Iduarda* (vocalisme).

Vam sentir a José del Mas del Boiro dir [pere'gri] amb manteniment de la forma etimològica.

Clots del Mas de Pelegrí

Bancals més afonats que trobem a llevant del mas.

Quadrons del Maset de Pelegrí *Quadrons del Maset*

CART. Vis. 1:25.000 Quadrons del Maset

Bancals situats entre la rambla del Pla i els clots, veïns per migdia dels quadrons del Mas del Boiro.

Senda del Mas de Pelegrí

CART. PLANI Senda del Más de Pelegrí CAD Senda del Mas de Pelegrí

Uneix el mas de Pelegrí amb el camí del Puerto, després de creuar la rambla del Pla.

Sorts del Mas de Pelegrí

Entre els clots i els quadrons. Caldria un estudi específic sobre les particions fetes al pla, les dates d'execució i les característiques que les defineixen.

Artiga de Joan de Pelegrí *Pinaret de Joan de Pelegrí*

Heretat d'els Pinarets. Reben els dos noms Pinaret de..., o artiga de...situada als Pinarets.

Pinaret de Joan de Pelegrí *Artiga de Joan de Pelegrí*

Casa d'Eduarda del Mas de Pelegrí *Casa de Rosa del Mas del Boiro*

De Rosa va passar a Eduarda, al carrer Sense Cap, 11

Casa del Tio Fèlix del Mas de Pelegrí *Casa de José el Ferreret*

Del tio Fèlix passà a José del Ferreret i la trobem al carrer Sense Cap, 4.

Garatge de Joan de Pelegrí

Eres del Raval de Sant Roc

PELUT**Bancal del Pelut**

Entre la Funda i el Cantal del Ceril·lo. Entre la Pedreguera i l'assegador.

Mas del Pelut

CART. Vis. 1:25.000 Maset del Pelut

Davall de Bocanegra i el mas de Granja (al migdia). Hi ha un altre mas del Pelut a Mosquerola, prop del Palacio. Al fons veiem la Picossa.

PENA-ROJA

Dos elements són els bàsics a comentar del present article: pena, com a element romànic precatalà i el roig com un dels colors més emprats en la nostra toponímia. Per als aspectes cromàtics veieu PARDO i “El roig a la toponímia” dins Imatgies²¹

Pel que fa al primer element hem de considerar-lo al costat dels propers *Benafigos*²², *Penyagolosa*, la *Pinyalossa*, el *Pinet*, la *Pinella* i la *Penilla*; aquest darrer exemple del veí Aragó.

Giralt (2002, p.750) en parla arran de dos exemples d'Açanui (la Llitera)

Els topònims compostos *Penagrossa* (Aç) i *Penallada* (Aç) s'han creat amb el mot *pena*, variant de *penya* (<ll. PINNA ‘merlet’ i ‘ploma’), el qual assolí l'accepció oronímica per comparació de les roques que ericen la cresta d'una muntanya amb els merlets (DECat VI, 429a). Aquesta forma sense palatalització de la consonant nasal és especialment present en la toponímia de les valls pirinenques del català nord-occidental; però segurament fou en l'origen la solució pròpia del mot en tot l'àmbit del català occidental des dels Pirineus fins al Maestrat, i per l'est, fins a la línia xipella²³.

Entenem, a diferència del professor Giralt, que no es tractaria de la solució de l'àmbit del català occidental sinó, més aviat, la solució romànica precatalana que denotaria l'antigor de certs topònims, com ara la nostra Pena-roja o la de Tastavins. La solució més estesa, però, seria la palatitzada com ho assenyalen, dins el mateix terme, *Penyagolosa*, *Penyablanca*, la *Penyica*, *Pinyalossa* o la veïna *Penyacalba*, així com

²¹ <http://imatgies.blogspot.com.es/2013/11/el-roig-la-toponimia.html>

²² Cas que considerem *benà* com a sonorització de *pinna*.

²³ “La desaparició de pena està motivada, ja des de l'Edat Mitjana, per l'homonímia amb pena, ‘càstig’, ‘dolor, angoixa’ (DECat VI, 431a).

els nombrosos genèrics 'penya'.

la Pena-roja (partida)

CART. PLANI Peñarrocha CAD Peñarrocha 592-25000 Penyarrotja 1079-II

Partida mitgera entre Vistabella i Benafigos, a la Lloma.

la Pena-roja (orònim) *Roques de la Pena-roja*

CART. PLANI Peñarrocha ^ CAD Peñarrocha ^ IGC592-1949 Peñarrocha 1063 M592-1993 Peñarrotja 1063 ICV la Pena-roja 592 (4-1) Vis. 1:25.000 la Pena-roja

Roca o roques rogenques que es veuen de lluny estant i ens parlen d'un estadi lingüístic pre-català. S'hi diferencien la roca de Dalt, el cingle del Mig, la roca de Baix. També hi són el morralet de les Onze, la roca del Migdia. En aquest exemple se'ns mostra el sentit de cingle –horizontalitat- entre dues roques –verticalitat.

Barreda (1999) el situa, erròniament, vora el barranc de na Climenta, que no es troba massa lluny, i ens ofereix tres referències a aquest paleotopònim:

Pennam Rubeam / Penna Rubea (1251) (1382) (1384) – límit de Vistabella, a l'heretat de Foia d'Ores, abans de la Talaia²⁴

Llomes de la Pena-roja

CART. Vis. 1:25.000 Llomes de la Pena-roja

Es tracta d'un conjunt de trossets de terra particular (serrades) que reben aquest nom globalitzador i s'especifiquen amb el nom dels propietaris. Semblant al que ocorre amb els Camps d'Atzeneta. Es troba al damunt de la Pena-roja en sòl benafiguenc malgrat la llei.

Clotxetes de la Pena-roja

Clotxes del Riu dels Molins

Lloma de la Pena-roja

CART. Vis. 1:25.000 Lloma de la Pena-roja 1079

Amb 1075 m. és el punt més alt de la Lloma de Benafigos.

Molló de la Pena-roja

Motlló actual dels termes. Curiosament el motlló es troba prou endinsat en el terme de Vistabella que ens presenta la CMA

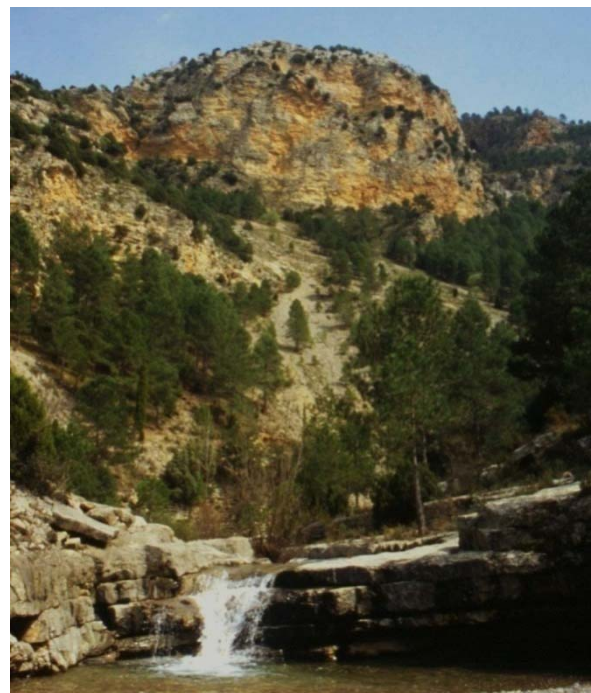
Pla de la Pena-roja

CART. Vis. 1:25.000 Pla de la Pena-roja

Pla emmarcat per una gran volta del Riu dels Molins, davall de la Pena-roja

Cisterna del Pla de la Pena-roja

Cisterna de recent construcció per

²⁴

La Picossa.

part dels forestals

Pou de la Pena-roja

CART. PLANI Pou de la Peñarrocha CAD Pau de la Peñarrocha IGC592-1949 Pou de la Peñarrocha 592-25000 Pou de la Penyarrotja-II Vis. 1:25.000 Pou de la Pena-roja

Del pla dels Mollons guaita sobre la Vallussera. Les anotacions de la cartografia corresponen a 50901 i no al pou en sí.

Barranc del Pou de la Pena-roja

CART. Vis. 1:25.000 Bc. del Pou de la Pena-roja

Del pou davalla cap al Rivet

Roques de la Pena-roja la Pena-roja

CART. Vis. 1:25.000 la Pena-roja

Salt de la Pena-roja

Salt d'aigua (foto) dins el barranc de la Vallussera.

PENJAGOSSOS

Venta de Penjagossos Mas del Bord, Mas del Gat, Venta de l'Auela Benita

Sens dubte, en aquesta ocasió un malnom, potser anecdòtic, ens parla d'un mas sempre batejat per un malnom.

PENJOLLET

el Penjollet

CART. Vis. 1:25.000 el Penjollet

Veí de la roca del Te

PENYABLANCA

Sobre l'etiologia del mas i partida només cal recordar l'entrada BLANCA, la penya Blanca.

Penyablanca

CART. 569-25000 Masía de Peñablanca

Aquesta hipotètica partida apareix dalt de la roca homònima

Penyablanca de Baix Mas del Gran

CART. PLANI Masía de Peñablanca CAD Mª de Peña Blanca 569-1931 M^{as} de Peñablanca CMA Mas de Peñablanca 569 (3-4) Vis. 1:25.000 Penyablanca de Baix

Més de vuitanta anys que està buit. 'Es floria la cecina i...' (ironia) en realitat patien molta fam. Raimundo hi ha conegut un veí.

El tractament cartogràfic d'aquests masos (el de Dalt i el de Baix) és ben diferent en cadascun dels mapes: el de 1911 fa aparèixer els dos masos com Peña Blanca i Peña blanca; el de 1931 ho resol amb el plural M^{as}, referint-se als dos masos; el de 1931 ho deixa amb un sol mas sense especificar-ne si es tracta del de dalt o del de baix. És un clar exemple de l'empitjorament de la

cartografia.

Penyablanca de Dalt Mas del Coixo

CART. PLANI Masía de Peñablanca CAD Mª de Peña blanca Vis. 1:25.000 Penyablanca de Dalt

PENYAGOLOSA, una penya aigualosa

Penyagolosa

CART. PLANI Peñagolosa M6^o CAD Peñagolosa M6. Peñagolosa MC.CMA Peñagolosa 592 (3-3) ICV Peñagolosa 1815,1 PG1^a 592 (3-3) Peñagolosa 1813-1814 Vis. 1:25.000 Penyagolosa 1815'1

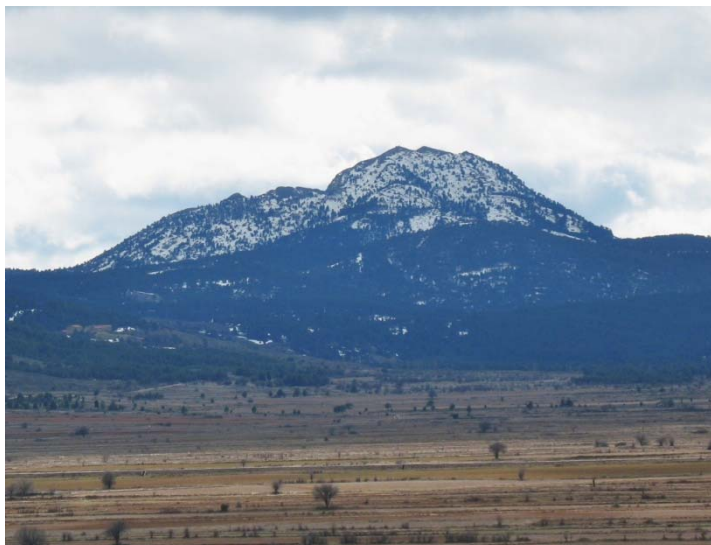
Josep Lluís Viciano, a finals dels anys 50, va pujar el seu penya-segat i ha estat un assidu quan encara no era lloc conegut de tot l'excursionisme. Per aquesta raó, encetem aquest llarg article amb els seus mots.

És un tossalàs d'ampla base i extenses vessants per la parts septentrional i un gran penya-segat, d'uns 200 metres en la cara que mira al migdia. En el seu cim s'ajunten els termes de Vilafermosa, Vistabella i Xodos. La màxima altura és de 1814 metres en la punta central del cim, mentre en té 1813 en la que, per més condicions de visibilitat hi ha el molló del vèrtex de triangulació. Este, fet l'any 1864, es va arruïnar, i l'any 1959 es va refer per iniciativa del Centre Excursionista de Castelló, afegint-li a més una creu i una capelleta.

Tot repassant la descripció d'un indret tan emblemàtic i amb tantes perspectives, convé també recordar els mots de Mn.Cavanilles

“114. Parece Vistabella el último descanso para subir á Peñagolosa, que cae al sudeste, y á una legua de verdadera distancia. Se camina por la llanura hasta el collado que la cierra por esta banda, el qual se descompone y se reduce á tierra y arena amarillenta. Desde el collado se descubren las faldas del empinado pico, y en su raiz el santuario de San Juan Bautista, donde se hospedan los que visitan aquel desierto. Si desde el santuario se observa la masa

colosal que descansa sobre los altos montes, parece de poca elevacion por ser muy ancha su base. Su figura por este lado es cónica. Con cuevas suaves, y algunas quebradas : el suelo no siempre es firme, componiéndose de fragmentos que han ido cayendo de la cumbre; y los vegetales crecen desde la raiz hasta la punta mas elevada; pero quando se llega á esta muda de aspecto el monte. Los escarpamentos son freqüentes, miran al sudueste ; los precipicios, casi perpendiculares, se prolongan hasta perderse de vista ; las peñas están sin tierra ni vegetales ; los bancos todos calizos se ven rotos, inclinados y de diversas dimensiones ; no descubren los ojos sino barrancos y montes, que alternan con otros de diferente tamaño, hasta que la distancia pone límites al dilatado término que se observa. Tuvo sin duda el monte en otro tiempo diferente figura. Calizo como es, debió ser como los demas de su naturaleza redondeado, terminado en loma obtusa por arriba, y por cuevas mas o ménos suaves hácia las raices. Pero ó bien haya salido del fondo de las aguas por la explosión que causasen los fuegos submarinos, ó bien se haya verificado su ruina fuera de las aguas por algun terremoto, ú otra causa, lo cierto es que perdió la mitad de su mole hácia el sudueste. La enorme masa que nos queda se ve como cortada á pico por este rumbo; se conservan en lo que hoy es cumbre, y en otros siglos cuesta para llegar á la altura destruida **tres puntas cubiertas de nieve la mayor parte del año, y casi siempre ocultas entre nieblas.**²⁵ La abundancia de vegetales, la altura extraordinaria del monte respecto á otros del reyno, y los deseos de observarle, me obligó ha hacer dos viages, uno en la primavera, que empieza por Junio, y otro en Setiembre ó principio del invierno. Subí una vez por Adsaneta y Chodos, y otra por Villahemosá. En esta empleé cinco horas, aunque la distancia verdadera será poco mas de una legua.

115. Por todas partes quando se camina hácia el monte aumentan de altura los inmediatos, y de profundidad los barrancos que los separan; las peñas son duras y calizas; las cuevas por lo comun llenas de fragmentos con ángulos agudos; en muchas de ellas se encuentran acinadas las conchas parecidas á orejas; en otras se descubre el menor rastro de cuerpos orgánicos, y los fragmentos calizos están mezclados con tierra colorada; en los barrancos inmediatos á las faldas del pico se hallan vetas de carbon fosil, unas veces brillante y con la fractura de azabache, y otras mezclado y cubierto de una arena granugienta; allí se ven tambien vetas apizarradas debaxo de capas térreas, que sostienen bancos calizos, creciendo por todas partes pinos y varios arbustos. A excepcion del rio Carbo, que principia en una profunda cueva en las quebradas, y á media legua hácia la parte septentrional del

²⁵ Convé recordar ací el paleoclima, l'existència d'èpoques amb major pluja i neu que en l'actualitat. Aquest element pot fer entendre, de vegades, topònims avui incomprensibles. Recordem la Vall Ossera.

pico, son muy escasas las aguas en aquel recinto. Pondera Escolano la multitud de fuentes, diciendo que son innumerables; pero le engañaron sin duda las relaciones exâgeradas. Hay una en frente del santuario, y deliciosa que llaman de la Pegunta, en el barranco corren las aguas por algun trecho, y desaparecen de repente entre peñas para salir de nuevo, y ocultarse otra vez en las entrañas del monte. Allí se ven entre los espesos pines troncos monstruosos tendidos por el suelo, los quales ó fueron arrancados por los vientos, ó perdiéron la vida de vejez: la multitud de ellos, y mas aun la de grandes ramos, ponen á cada paso obstáculos que las caballerías vencen con dificultad. Muchas plantas crecen en

aquellos sitios frescos y cubiertos como violetas, primulas, fresas, orquídes, gencianas, hepática y adonis. Cesan los pinos en las alturas, siendo humildes y raros los que siguen, acompañados de enebros, sabinas, brezos y otros arbustos: entónces se descubren verdes alfombras de gramas, matizadas con las xaras alpina y de grandes flores que figuró Scópoli: allí se ven la cariofilata alpina, el sisimbrio pirenayco, el erizo, la vulneraria, las potentilas casi derecha y de primavera, la escrofularia lucida, la peonía, la paxarrilla y otras. Así se sube hasta la cumbre, donde se hallan la draba alpina, la potentila blanca, la globularia cordiforme, siempre rastrera aunque leñosa, y entre otras un geranio²⁶ parecido al saxâtile. Tiene la raiz larga, parecida á una chirivía, su corteza es negra, lo interior blanco, y se compone de fibras tiernas algo dulces. Apénas sale á la superficie de una tierra negra, se ramifica y extiende sobre las piedras, formando masas de un pie de diámetro cubiertas de hojas muy pequeñas, aladas, blancas y vellosas, y tan apretadas unas sobre otras, que hacen un cuerpo sólido: por todas partes salen cabillos de dos á tres pulgadas, que sostienen flores aparasoladas. La corola es de cinco pétalos blancos aovados y escotados, bien abiertos, todos con venitas purpúreas, y dos de ellos que se pueden reputar los superiores, las tienen mas encendidas, y dos manchas del mismo color en las uñas. En lo demás conviene con el saxâtile ya citado. Muy cerca de la cumbre encontré el nucleo de un caracol petrificado en mármol ceniciento con manchas negras, y parece que se amoldó en un individuo del género strumbus de Linneo. La variedad de objetos pagan con usura las fatigas de subir al pico; se descansa despues en aquel mirador ó atalaya, cuya vista se extiende á muchas leguas, lo que he figurado en el mapa adjunto. Mirando al nordeste se descubre Vistabella á una legua de distancia, y casi en la misma visual Ares á cinco leguas con corta diferencia. Torciendo hácia el oriente se presentan la ermita de Benasál y el castillo de Culla á quatro leguas; Benafigos cae al oriente obra de tres leguas. Entre el oriente y mediodia se ve Cabanes á seis leguas, Adsaneta á tres y media, Chodos á mas de dos, y Vilafamés á cinco. Revolviendo la vista hácia el mediodia se descubre Lucena á dos y media, y San Christóbal de la Alcora una legua mas léjos. Pasando desde el mediodia hácia poniente se ofrecen el Castillo de

²⁶ Avui el *Erodium celtibericum* és conegut com el 'geraniet de Cavanilles' o té de Penyagolosa, planteta endèmica en perill d'extinció.

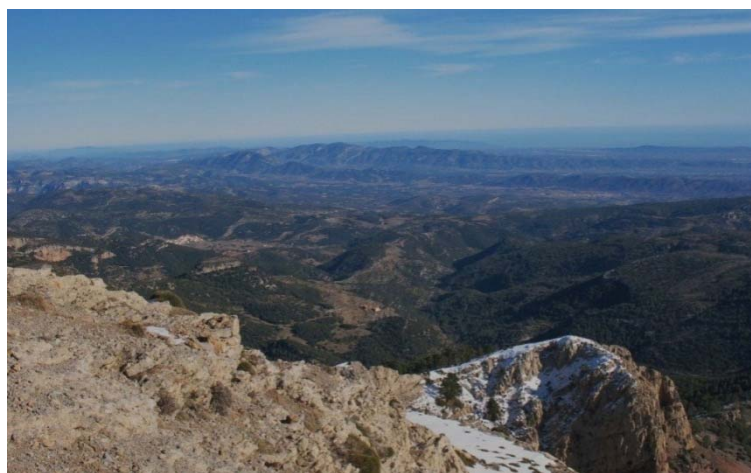
Villamalefa y Zucayna á dos leguas y media, y últimamente Villahermosa, que parecia sepultada en un abismo, á una legua de distancia. Por el último cuadrante ó norueste se extiende el reyno de Aragon, y en él se descubren el Puerto á poco mas de dos leguas, y Mosqueruela hácia el norte algo mas apartada. He puesto por estimacion estas distancias despues de contar las horas empleadas en las travesías y los rodeos que ocasionan los montes y barrancos. Así, por ejemplo, cuentan tres horas desde la cumbre del pico hasta Vistabella, y se emplean dos en baxar y atravesar collados y barrancos. Quatro empleé

yo desde Vistabella á Villafranca, pero de ellas gasté una en baxar al cauce del Monleon, y cinco quartos en subir á las alturas, sin adelantar tres quartos de legua de camino. De Villafranca á Ares empleé dos horas y media por camino llano, y pocos rodeos. Por lo qual colocando á esta última villa en la visual tirada del monte, no puede llegar su verdadera distancia á cinco leguas de 80 varas castellanas cada una.

Pel que fa a les apreciacions geològiques de Mn.Cavanilles afegirem que el massís de Penyagolosa representa el punt de confluència del sistema Ibèric i el sistema dels Catalànids. És un relleu desenvolupat sobre materials carbonatats mesozoics, lleugerament plegats durant l'orogènia alpina, on la xarxa fluvial s'ha engorjat profundament sobre aquest substrat calcari. El cim del Penyagolosa, on les calcàries del cretaci inferior s'inclinen uns quinze graus cap al nord, representa el típic relleu estructural en "costa", on l'erosió en fa ressortir les roques més dures, mentre que les més blanques donen relleus còncaus i més aplanats. Aquest és l'origen de l'estimball vertical del vessant SE.

Sobre el cim més emblemàtic del País Valencià s'ha escrit molt²⁷ i també sobre la seua

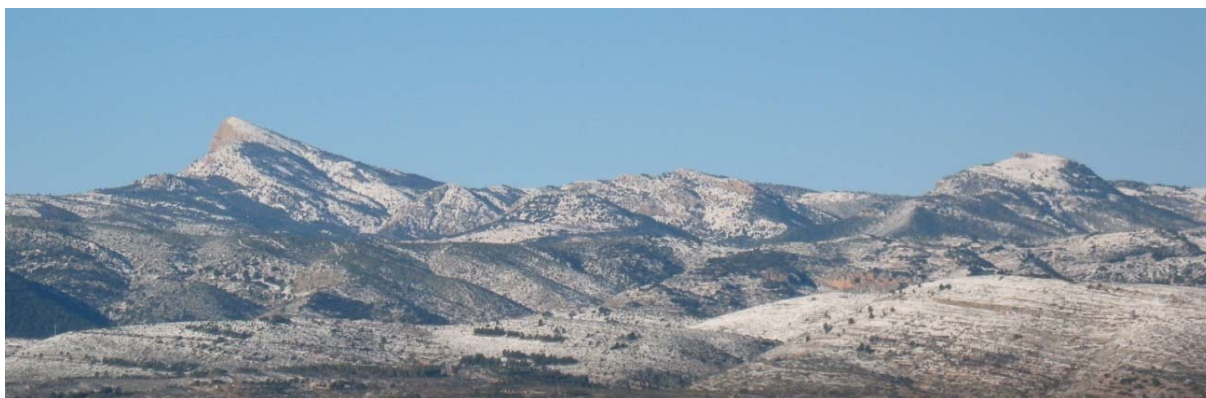
²⁷Cal recordar les monografies d'Enric Roncero carregades d'estima per un paisatge posat en valor. *Penyagolosa: Paisatges del sostre d'un País* (1999) i *Al voltant de Penyagolosa* (2005), ambdues publicades a Tàndem Edicions. València.

etimologia. Pel que fa a la documentació antiga, l'enyorat Pere-Enric Barreda presentava un article²⁸ on esmentava el topònim i les diverses aparicions en textos antics.

Penyagolosa (termes de Vistabella, Vilafermosa, Llucena i Xodos). Topònim mixt amb una primera part romànica, i una segona dubtosa, que sembla potser una derivació adjectival. Per a Coromines és aquilosa, potser *pegolosa* (derivat de *pega*), per a altres *lugosa* amb metàtesi, i ha quedat desacreditada la de *colossa*:

- 1- *Pignam Gulosam* (1177)- límit de Terol, entre la serra d'Utrillas i Arenós.
- 2- *Penam Golosam / Pena Golosa* (1202)- límit de Linares, entre el riu Sec i el port de Mingalbo.
- 3- *Penna Golosa* (1203)- límit del Boi, entre el coll d'Entreforcis i les Fosses del Cit.
- 4- *Pinnam / Pennam Gulosam* (1213)- límit de Culla, entre Xodos i el camp d'Arcedó.
- 5- *supremum de Penna Golosa / Pennam Golosam* (1243)- límit de Vilafermosa, entre Llucena i una senda serra avant fins al port de *Chera* (¿Caro?)
- 6- *capud Penna Golosa* (1251), *capite Pene Golose* (1382), *cap de Penagolosa* (1384)- límit de Vistabella, entre el cim del Caro i el Marinet
- 7- *Pena Golosa* (1262) – límit de Penyalcalva

Per la seua banda, l'article del professor Emilio Nieto²⁹ recull, extensament, les diverses propostes que, fins aleshores, hom havia sentit, com les aportacions publicades del mestre Coromines al DECat i OnCat o la contribució de Vicent Pitarch³⁰. La claretat de l'exposició i el conjunt d'idees que ens aporta ens ha decidit per reproduir-ne la part dedicada al nostre pic.

1. El *Penyagolosa* és, potser no calgui dir-ho, el puig més alt de tot el País Valencià. S'aixeca a l'interior de l'actual província de Castelló de la Plana, no massa lluny del límit històric entre les dues llengües[1]. En allò que fa a la història lingüística més recent del seu terreny, podem dir que és tracta d'un territori força divers, on s'ha esdevingut de segles ençà una veritable fusió i acumulació de llengües: deixant de banda l'antic ibèric, al llatí tardà va succeir (que no pas substituir sencera) l'àrab, i a aquest el català i l'aragonès. Les peripècies històriques dels darrers segles han afegit una onada castellanitzant que avui per avui amenaça aquesta naturalesa lingüística plural. La toponímia, no cal dir-ho, és un mirall perfecte d'aquesta història.

²⁸(2000) 'Paleotoponímia de Benassal, la Tinença de Culla i Ares' *Estudis Castellonencs* n^o8, 1998-1999. Castelló.

²⁹"Dues notes breus de toponímia valenciana: Penyagolosa, Useres".

³⁰(1993) "Contribució a l'etimologia de Penyagolosa".

1.1. La documentació més antiga del topònim es de l'any 1203³¹[2], on apareix ja com *Penna Golosa*, una forma en tot igual a l'actual. Les documentacions posteriors no són distintes, tret de detalls gràfics sense gaire interès. La pronunciació local es constant i assegura la presència de /z/. El primer element del compost és diàfan: la qüestió tèrbola és el segon[3]. Com era esperable, aquest n'ha rebut molts, d'aclariments, que, encara a risc de deturpar una mica, podem resumir com segueix:

11.1. És tracta d'un nom de origen llatí a partir de *pinna *aquilosa*, és a dir, "la penya de les àguiles". Aquesta hipòtesi, d'en Coromines, comporta una evolució fonètica de **aquilosa* fins a **acolos* que no és inversemblant en termes de fonètica històrica catalana, puix que com assenyala Coromines no és tasca difícil d'afegir exemples semblables del tipus *sangonera*, *engonal*, *enconar*, etc. La imatge toponímica és freqüent una mica a tot arreu i s'escau molt bé amb la presència real d'aquestes aus, ara o en una data més o menys reculada[4].

11.2. El mateix Coromines, una mica dubtós davant les crítiques rebudes per la seva primera hipòtesi, en proposa una de nova cercant d'albirar al nostre topònim una hipotètica *pinna *pegolosa*, que s'hauria contret poc menys que forçosament en *Penyagolosa* per haplogogia. El significat fóra així, "penya abundant en pega, en pregunta". Un cop més assenyalem que l'imatge toponímica és possible i versemblant. Tothom coneix molts topònims que ens parlen de la presència de pega o de pins de reina en un lloc donat[5].

11.3. Una tercera hipòtesi, de V. Pitarch, proposa com a alternativa a la primera hipòtesi de Coromines, un suposat ètim llatí *pinna *lucosa*, on **lucosa*[6] és un adjectiu abundancial-col·lectiu en -osus a partir de *lucus*, "bosc". És *lucus* un mot plenament llatí, molt conegut i que, a despit de la seva pràctica desaparició de les tres llengües romàniques espanyoles, ha deixat moltes romanalles a tot arreu d'Espanya[7]. Podem citar-ne entre d'altres noms com són ara *Lugo*, *Luque* (Córdoba), *Luco de Jiloca* (Calamocha, Teruel), *Luco* (Ambel, Zaragoza), etc[8]. La hipòtesi, molt raonable en allò que fa a la significació, implica en fonètica una evolució de /u:/ > /o/ i metàtesi sil·làbica: **lucosa* > **locosa* > **logosa* > *golosa*.

11.4. En últim lloc no volem preterir unes altres hipòtesis que gosarem definir com a "prelingüístiques" i que apareixen en l'obra d'Escolano i en la de Cavanilles[9]. El primer va proposar el que era més evident a un primer cop d'ull: *-golosa* és el que sembla, un derivat de *gola*, fent referència a que el cim vol empassar-se el cel o bé a que tots el botànics hi van per arreplegar herbes medicinals. El segon, que ha gaudit de prou èxit, vol veure en el nostre nom una variant de *colòs*. El nom hauria estat degut, és clar, a les proporcions del puig. Doncs, *pinna *colosa*, "la penya gegantina", hauria donat *Penyagolosa*.

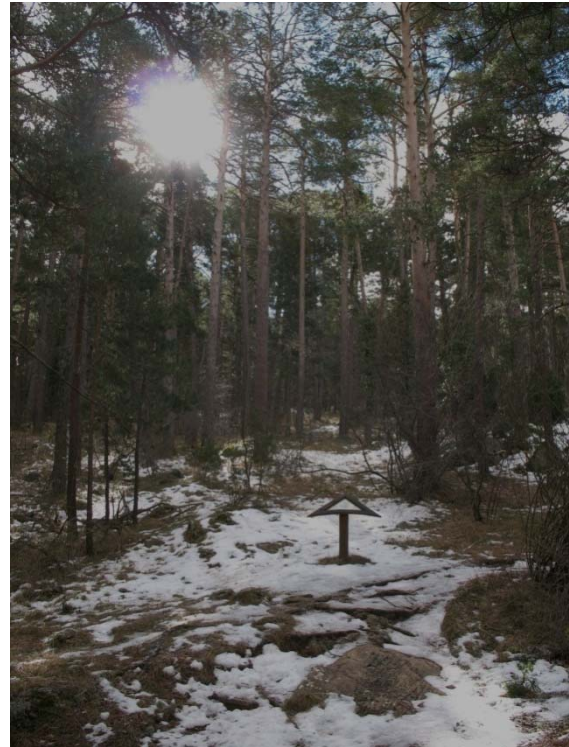
31

Advertim que la presentada per Barreda-2000 és de 1177.

1.2. Com ja hem assenyalat abans, som de l'opinió que cap d'aquestes hipòtesis està lliure d'importants entrebancs. Una hipòtesi etimològica toponímica ha de ser versemblant en la fonètica, en la morfologia i en el significat. Així, doncs, podem dividir notes crítiques en tres apartats:

12.1. En allò que fa la fonètica les dues hipòtesis de Coromines són totalment versemblants, malgrat que calgui dir que l'evolució del tipus *sangonera* és, en principi, catalana, i no podem estar absolutament segurs de que el topònim *Penyagolosa* sigui català parlant estrictament. Si el topònim fóra català hom trobaria d'altres semblants o iguals a la toponímia del Principat o de les terres del Sud conquerides, i això no és el cas. La hipòtesi de Pitarch és clar que és poc convincent pel costat de la fonètica: tot i que l'evolució de /u/ > /o/ no és absolutament impossible si suposem, com sembla possible i àdhuc versemblant, que el topònim és mossàrab, la metàtesi ens pareix no gens clara i, sobre tot, un xic artificiosa i sense paral·lel exacte.

12.2. En termes morfològics cal acollir les dues hipòtesis de Coromines fredament. És evident que **aquilosa* no existeix enlloc[10], com tampoc existeix *pegolosa*, i això és ver per bé que efectivament les imatges es repeteixen desenes o centenars de vegades a tota la Romània. No és massa agosarat de sospitar que els adjectius han estat creats per l'autor per comprendre el topònim. És clar que açò no vol dir que la hipòtesi sigui impossible, però tothom pot estar d'acord que una hipòtesi que no impliqui mots d'asterisc és sempre preferible. El mateix podem dir potser de **lucosa* que tampoc no existeix amb seguretat enlloc[11] i de **colosa*, hipotètic femení del substantiu *colòs* que sempre ha estat en les llengües romàniques un vocable cult, de fort regust libresc, aliè a la llengua real, sense presència toponímica a tot arreu de la Romània[12].

12.3. Llevat de la hipòtesi d'Escolano[13], en l'aspecte semàntic totes les hipòtesis mencionades més amunt semblen possibles i efectivament tenen concreció toponímica: penya d'àguiles, penya de pins de reina, penya boscosa, penya gegantina.

12.4. Podem resumir les objeccions de cadascuna de les hipòtesis així:

11.1. Entrebancs morfològics. **11.2.** Entrebancs morfològics. **11.3.** Entrebancs morfològics i fonètics. **12.4.** Entrebancs semàntics (Escolano), entrebancs morfològics (Cavanilles).

Si considerem, doncs, que aquestes breus notes redactades a propòsit de les hipòtesis formulades fins hores d'ara per explicar el topònim valencià *Penyagolosa* no són absolutament injustificades, haurem de considerar també que no sembla absurd o fora de lloc intentar de cercar una altra hipòtesi que s'enfronti a menys obstacles.

1.3. Efectivament, som de l'opinió que aquesta hipòtesi existeix. Fins i tot sembla que és fàcil i gairebé evident. Al nostre parer n'hi ha raons per creure que el topònim *Penyagolosa* ha de ser el resultat del llatí *pinna closa*, on *closa* és la forma clàssica i tardana de participi del verb *claudo*, "tancar". El significat és, doncs, "penya tancada". És *clos*, *closa* un terme ben viu en català, tot com el verb *cloure*, malgrat que el mot ha desaparegut d'altres àmbits romànics peninsulars. No cal proposar arabització: s'ha produït una sonorització de /k/ i una anaptixi /glo/ > /golo/ que, lluny de ser quelcom estrany, podem trobar un mica pertot. L'influència d'un superestrat àrabic sembla possible com a factor coadjuvant, però no ens sembla absolutament necessària. En terreny de toponímia clarament mossàrab podem citar sense cap desig de exhaustivitat casos com són ara *Galamor* (Artà, Mallorca, <llat. *clamore(m)*[14], "torrent, riera", *Xirivella* (València) <llat. *silvella*, "bosquet", *Chirivas* (Menasalbas, Toledo) <llat. *silvas*, etc. En indrets de menys o inexistent influència aràbiga podem citar exemples com *Valporonda* (San Millán de la Cogolla, La Rioja), també *Valpirionda* (Ledesma, La Rioja), ambdós de llat. *valle profunda*, el segon amb disimilació *profundo* > **profondo* tot com el català *pregó*, *pregona*.

És significatiu a aquest propòsit un topònim no assenyalat fins ara, *El Goluso* (Piedrafita, Osca). Més aclaridor encara pot ser un altre topònim d'Osca, *La Glosa* (Guaso, Osca). Ambdós poden ser interpretats fàcilment a partir del llat. *clousu* / *clusu* i *closa clusa* respectivament[15]. L'absència de substantiu pot indicar en aquests topònims una substantivització de l'adjectiu molt coneguda i ben documentada a bona part d'Aragó i de Catalunya: *La Closa* (Benasque, Bergua, etc), *Las Closas* (Fanlo, Linás de Broto, etc), *La Clusa* (Alquézar, Boltaña, etc), *O Clusar* (Secorún), etc. En relació a l'anaptixi, voldríem comparar el topònim *Calamor* (Perarrúa, Osca) amb *Barranco de la Clamor* (Albelda, Azara, Azlor, etc) i ambdós amb l'anterior *Galamor* mallorquí. Si aquesta anàlisi és correcta, llavors el nostre topònim més que una romanalla mossàrab fóra un simple topònim de nissaga aragonesa traslladat amb la conquesta o, al menys, creat per la gent del Nord amb el coneixement de l'indret. Això s'escau molt bé amb el manteniment de /p/ en *penya* que hauria estat poc raonable en una estricta fonètica fortament arabitzada, del moment que aquest fonema no existeix en aquesta llengua.

Si admitem que és raonable suposar que el llatí *closa*, un mot clàssic i tardà en llatí, present en una bona part de les parles romàniques, podria haver evolucionat fins *golosa*, sols ens resta allò que pertoca la significació. I voldríem dir que també en aquest punt la nostra hipòtesi és versemblant i molt senzilla. La imatge és freqüent, per bé que amb d'altres significants. Podem trobar un poc a tot arreu topònims amb aquesta imatge, expressada adesiara amb el vell mot llatí *clos*, *closa*, sovint amb els nous vocables *cerrado*, *cerrada*, *tancat*, *tancada*, etc. No és tasca feixuga citar-ne molts: *Tossa de Montclús* (La Pobla de Lillet), *Castell de Montclús* (Fogars de Montclús), *Barranco de Peña Cerrada* (Fortanete, Teruel), *Peña Cerrada* (San Javier, Murcia), *Peña Cerrada* (Enciso; Poyales, La Rioja), *Los Corrales de Peña Cerrada* (Purujosa, Zaragoza), *Navacerrada* (Madrid), etc.

El significat sembla ésser el de mont, puig, etc. de difícil accés, tancat per cingles, precipicis, etc[16]. Nogensmenys, no gosarem excloure d'altres possibilitats. Per exemple, potser vol dir en algun cas mont o penya tancada per l'abundància d'arbres o de vegetació, un poc a la manera del significat de topònims com *Conesa* (Tarragona) <lat. *silva condensa*, *Espesura* (Asturias), *El Espesal* (Sorzano, La Rioja), *Selvanera* (Lleida)[17], etc. o com el significat de "cerrada" en expressions castellanés del tipus *barba cerrada*.

Al magnífic article del professor Nieto ens cabria, això sí, afegir algunes informacions que cooperen a l'hora que el lector es decideixi per alguna de les hipòtesis sobre l'origen etimològic i etiològic d'aquest cim.

Val a dir que en les fitxes de Joan Coromines trobem una solució diferent a les exposades en les seues obres publicades. No deixa de sobtar-nos que cap estudiós del tema haja trobat aquesta solució (Ens sorprén, sobretot, que el mateix Nieto no haja pensat en la solució que ell mateix anota per a *Penagos*³², "Muy verosímilmente lat. *Pinna de aguas*, 'peña de aguas'.")) o que el mateix Joan Coromines no l'esmentara amb posterioritat. Només ho podem entendre per la immensitat de la seua obra. Fóra com fos, al seu arxiu vam trobar aquesta fitxa.

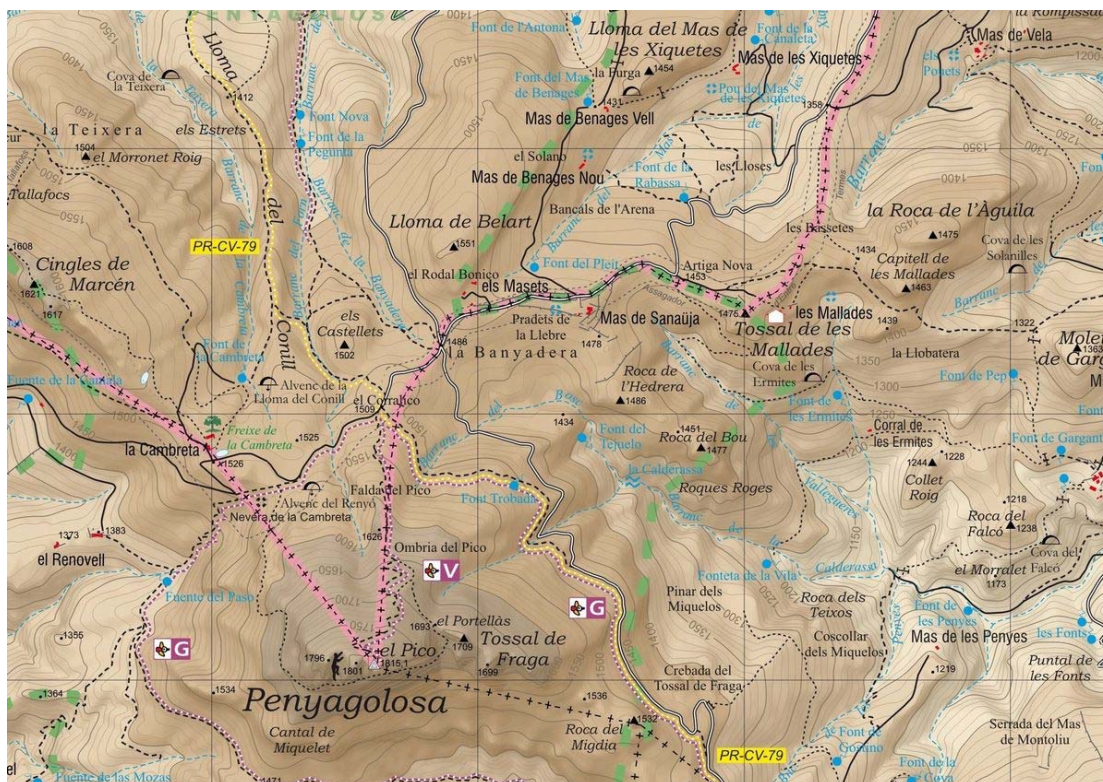

Penyagolosa (Pic de --- o Peny—i prou) (penagolóza): el cim més alt del País Valencià, 1814 alt., al trifini amb Xodos i Villahermosa, confí de les Terres Catalanes, 76.19, 76.22, (vist des de Vilanova d'Alc., XVIII, 171.19) (-no crec en la tradicional etimologia PINNA COLOSSA; tant per atènyer-nos als mots populars en romànic com per evitar l'evol.anòmala fonèticament, més aviat es pot pensar en una agualosa, derivada de AQUALE 'aigual, aiguamoll, ullal que brolla de terra', ultra la famosa font de la Pegunta, i dues fonts entre Marzén i el cim, tant del costat de Vistabella, com del de Xodos i el de Villahermosa (en qt.per exemple, l'IGC marca la Fte.de las Mozas etc.) L'informador no coneix el "Mas de Peny" que l'IGC posa 1 km.a l'O del cim, a 1351 alt., del costat de Villahermosa -)

Caldria, doncs, afegir a la solució zoonímica, AQUILOSA, a la fitonímica LUCOSA, a la productiva PEGOLOSA, a l'orogràfica CLOSA i a les, més aviat metafòriques COLOSA³³ i GOLOSA, aquesta AQUALOSA que fa referència, bàsicament, a les diverses fonts que volten el Penyagolosa. Segurament un passeig per l'indret haguera obert els ulls a les conclusions etimològiques. Evidentment no es tracta d'un retret sinó d'un cop d'atenció al fet que molts estudis topònims precisen d'un coneixement del lloc.

³² Nieto, E. (1997) *Breve diccionario de topónimos españoles*, pg. 277

³³ Monzó (1951) s'afegia a la proposta de 'colosa'.

Cal primer determinar l'espai del nostre topònim. Quan Escolano advertia sobre les nombroses fonts que hi existeixen potser considerava el tossalàs no sols com l'espai comprés des del Corralico o la Banyadera, sinó que prenia la costera des del mateix santuari, tot incloent la font de la Pegunta (també esmentada, com hem vist, per Cavanilles) i la font de la Cambreta; tal vegada calia considerar les fonts de migdia com la font Trobada o la fuente del Paso.. De fet, la gent de Xodos o Vistabella reconeix Penyagolosa com un paratge més ample que la penya imponent; per aquesta guarda el nom d'*el Pico*. En l'observació de l'indret, esquematitzada amb el mapa adjunt, veiem la quantitat de barrancs i fonts que volten el Pico. Hi destaca, a més, un topònim situat en la falda del Pico, al nord, *la Banyadera*. Aquest espai l'hem trobat alguna vegada entollat per la neu i el seu desgel, tot fent més aigualosa la nostra penya. Recordem que no fa massa dècades Penyagolosa era encara un espai nevad durant més temps. Caldria conèixer el paleoclima d'aquells segles precedents a la repoblació; afegir a la perspectiva espacial la temporal.

Un element que ens ajuda a entendre açò és el fet que les visures feien equivaldre la Banyadera amb el prat de Penyagolosa.

1597 passada la creueta del Prat de Penyagolosa o de la Banyadera 94 **1615** passada la creueta del Prat de Peña golosa o de la Banadera 122 **1634** la creueta del Prat de Peñagolosa, o de la Bañadera 207v **1658** pasada la creueta del Prat de Peñagolosa o de la Bañadera 53v **1687** pasada la creueta del Prat de Peniagolosa o de la Bañadera 75v **1715** passada la creueta del Prat de Peñagolosa, o de la Bañadera 140 **1759** passada la creueta del Prat de Peñagolosa, o de la Bañadera 43

Pel que fa a 'creueta' no sempre hem de pensar en l'objecte religiós; sovint ens parla d'un creuament de camins. No lluny d'aquest creuament hi ha dos

topònims amb la denominació *pla de la Creu*.

Un el trobem dins el nostre terme o, més exactament, en la ratlla amb el terme de Xodos, com aquesta 'creueta'. Allí trobem la intersecció del camí dels Pelegrins i l'assagador d'Entre Termes. La creu plantada (V. CREU) troba en la cerimònia religiosa dels pelegrins la seua raó d'existir però el topònim respon al creuament de camins; tot i que el fet onomàstic demane sovint l'element religiós.

L'altre *pla de la Creu* proper parteix els termes de Xodos i El Castillo entre el mas del Torretero i los Collados. Hi passa la pista del Mas Quemado. Ací no en trobem cap, de creu. "Per ací passa la Vereda Real..." ens va comentar el pastor.

El prat [pa'rat] és sovint terra entollada, ben humida, on sol eixir més herba. És, per tant, l'aigua un element a tindre en compte en l'etiologia del topònim.

Així, tot tornant sobre la fitxa de Joan Coromines, la relació que estableix entre Penyagolosa i l'aigua és ben raonable

més aviat es pot pensar en una agualosa, derivada de AQUALE 'aigual, aigumoll, ullal que brolla de terra', ultra la famosa font de la Pregunta, i dues fonts entre Marzén i el cim, tant del costat de Vistabella, com del de Xodos i el de Villahermosa

I, a més de les fonts, al prat de Penyagolosa ben bé podia ésser, segles enrere, més evident l'abundància d'aigües que justificaven el topònim la Banyadera.

Si les qüestions etiològiques no ens aparten de l'aigua, l'anàlisi lingüística tampoc seria desfavorable a aquesta hipòtesi.

El substantiu *pinna* ha estat profusament estudiat. La segona part, l'adjectivació de la penya, l'especificatiu soldat és la part que presenta discussió. AQUALOSA mostra un sufix -osa amb un significat abundancial que ja vam tractar a Bernat (2002)³⁴ i (2003)³⁵ i que troba (ultra les mostres més allunyades que ens mostra Pitarch-93³⁶) exemples del món fitonímic veí, com ara La Carrascosa i la Rebollosa (ambdues a Xodos) o dels abundancials geològics, com la Tormassosa (Vistabella). La monoftongació ua>o és ben abundant dins la llengua i no presenta inconvenients. Voldríem, això sí, afegir un exemple de Benafigos ben significatiu, *l'Agotxal*.

³⁴(2002) "Col·lectius i sufixació en el paisatge vegetal". *Congrés Internacional de Toponímia i Onomàstica Catalanes*. Universitat de València. València 2002

³⁵(2003) "Abundancials i sufixació, -ar i -al en el relleu" (*XXIX Col·loqui de la Societat d'Onomàstica. Teulada, 2002*) Ed. Denes. Paiporta 2003.

³⁶ PITARCH, V. (1993) "Contribució a l'etimologia de *Penyagolosa*" BSCC tom LXIX. quad.IV Castelló

Aquest topònim presenta elements paral·lels al nostre Penyagolosa. Es tracta d'un topònim que ens descriu la part més fonda del pla de les Séquies, indret que s'entolla amb les pluges, semblant al que s'esdevé amb la Banyadera. Veiem, a més, que, lingüísticament, mostra la síl·laba inicial sense diftongar. Contrasta amb un altre topònim de Xodos, l'*Aiguatxa*, i els de Vistabella que etiològicament s'assemblarien, *els Aiguatxols*. Aquests darrers, situats dalt del mas de Gual, a la serra de la Batalla, expliquen un espai també afectat per l'aigua. Les diferències fonètiques, però, són evidents en el component hídric; els sufixos, evidentment, presenten una forma i significació diferents; en l'*Agotxal* se'ns mostra un abundancial (com ho és *-osa*) i *-atxol* presenta trets diminutius.

Resulta creïble, doncs, que Penyagolosa fos una *pinna aqualosa*.

Afegim, encara, una darrera proposta que ens va suggerir la dialectòloga Àngela Buj Alfara en referir-se a 'pinacle' com a un mot que poguera possibilitar evolucions cap a la nostra Penyagolosa. I sobre aquesta idea apuntem DECat VI, 431:

L'aplicació al cap del frontó d'un edifici, no s'allunya gaire del significat d'això, però d'altra banda en aquesta accepció es fa sentir netament la influència del sentit clàssic del llatí *pinna* (recordem que d'aquest ve el ll. *pinnaculum* 'pinacle')

Sembla que Coromines ens parla de l'element arquetipal però també és clar que

La perspectiva. Què ens diu el paisatge, les perspectives diverses d'aquest cim emblemàtic i, ben important, visible des de tants llocs distants? Pensem que el Penyagolosa és també senya talassonímica dels pescadors; que el cim és ben visible des de tota la Plana³⁷; que vigila tots aquells que puguen cap al Maestrat, l'Alcalatén o l'Alt Millars; que també des de diverses zones de Terol en veiem el perfil. La profusió de fotografies del present article no és banal. Ben altrament, es tracta de mostrar la varietat de cares que ofereix, en funció de la perspectiva, Penyagolosa. Cada punt cardinal, cada perspectiva de Penyagolosa, ens aboca a trobar més elements de defensa de cadascuna de les etiologies i etimologies proposades per eminents estudiosos. Una perspectiva de migdia ens parla, sobretot, de la paret, del penya-segat, de la penya que podem entendre *cloxa*, com l'entén Nieto (...mont, puig, etc. de difícil accés, tancat per cingles, precipicis). La mateixa perspectiva i les laterals de ponent i llevant que destaquen *el Pico*, ens faria entendre la *penya de les*

³⁷ L'Alguer de Sant Antoni, situat davant la costa d'Almassora i Borriana, té com a 'senya del cantó de terra' a Penyagolosa per les cases del sud d'Almassora. (VERDEGAL-1995). També ACSSENSI- 1995, en el seu article sobre la talassonímia de Sant Carles de la Ràpita, esmenta Penyagolosa com una de les senyes altes emprades pels mariners d'aquest indret.

àguiles, que proposava Coromines.

Vista des del nord, però, és un veritable 'tossalàs', com deia l'amic Viciano. El passeig des de Sant Joan ens ofereix una zona boscosa i no desestima el punt de vista de Vicent Pitarch (no avaluem ara les possibilitats etimològiques, analitzades a bastament en l'article del professor Emilio Nieto).

També la presència de pins resinosos i forns de pegunta atanyen a l'altra proposta de Coromines, *pegolosa*. Una visió de conjunt, explicada més amunt, ens fa pensar, però, en l'element aquós com a formador del nostre topònim, idea original, ho recordem, de Joan Coromines.

EL PENYAGOLOSA

Resulta ben curiós que hi haja topònims que demanen l'article i hom busque totes les maneres de desfer-se'n, com ara el Forcall o la Vall d'Alba, mentre topònims que no en sol·liciten cap es troben, de moment, amb un canvi de gènere. Quan, ja des de Xodos,

preguntàvem pel nom d'eixa penya immensa, la gent ens deia 'el Pico' o 'Penyagolosa', mai 'el Penyagolosa'. Des del pla de Vistabella s'aprecia com un immens tossal, amb tres cims. Els informants d'aquells paratges també coincidien a parlar-me del Pico i de Penyagolosa. Que Penyagolosa és femení ens ho diu el primer element, penya, que troba pel terme molts exemples amb article i sense: la Pena-roja, la Pinyalossa o la penya Blanca (la roca, no el mas)... I també ens ho demostra el segon element 'golosa', que si fóra masculí seria golós; també la seua veïna *la Golosilla*. Hores d'ara, des del món excursionista s'ha vingut batejant amb l'article, potser per allò de "el pic de Penyagolosa" o de "Penyagolosa, gegant de pedra" i ja parlem de "Camins del Penyagolosa, sense adonar-nos que li canviem el gènere a una penya tan esplèndida i aigualosa. Que Sarthou ho esmentara una vegada entre vint no és raó suficient per justificar-ne l'article masculí.

Un altre aspecte lingüístic que també planteja un cert problema és la denominació popular en front d'aquella que, darrerament, proposen cercles determinats. Ens referim a **Penyagolosa / el Penyagolosa**. En les nostres enquestes mai hem sentit (ni a Atzeneta, ni a Xodos ni a Vistabella) la forma 'el Penyagolosa', en tot cas, *el Pico*, tal i com ens ho mostrava (foto adjunta) Julian

de la Penyica. Dins Sanchis (1963 i 1982)³⁸ trobem diversos exemples

Quan **Penyagolosa** capella / compra espart i cordella (a Castelló de la Plana)

Penyagolosa boirada, / Als tres dies, / Eixuta o banyada (a Vistabella)

Penyagolosa aboirat, / Als tres dies, / Eixut o banyat. (a Benassal)

Penyagolosa en la frau / i el Costerol en l'ample (Moncofa)

Afegim la variant que hem pogut sentir a Atzeneta i Xodos.

Penyagolosa emboirà / A l'endemà / Eixuta o banyà

I aquesta, ben evidencial i sorpresiva

Penyagolosa emboirà en divendres / A l'endemà, dissabte

Afegim ara les nombroses variants que apareixen a les Visures

1555 seguint dit camí la via de **Penyagolosa** 22 **1582** camí d'erbatge que baixa de Penyagolosa los Collados 45 devés Penyagolosa 47 **1597** en lo forcallet del barranch que bayxe de **Penya golosa** 86 dit camí passa per lo pinar y va la volta de Penyagolosa 90 al camí de herbatge que bayxe de Penya golosa als Collados 109 **1615** en lo forcallet del barranch que baxe de **Peñagolosa** 121 y va la volta de Peñagolosa 121v **1634** barranch que baixe de Peñagolosa 206 camí passa per lo Juncar y va la volta de Peñagolosa 207 **1658** se engraven en lo forcallet del barranch que baixa de **Peña Golosa** 51v en lo barranch que baixe de **Peñagolosa** 52 dit camí pasa per lo Juncar y va la volta de Peña Golosa 52v les fites responen al camí de herbatge que baixe de Peña Golosa dels Collados 56 **1687** s'engraven en lo dit forcallet del barranch que baixa de **Penia Golosa** 74 s'engraven en lo barranch que baixe de **Penia golosa** 74 y va la volta de Peniagolosa 74v camí de herbatge que baixe de **Peniagolosa** dels Collados 77 **1715** en lo forcallet del dit barranch que baixa de Peñagolosa 137 passa per lo Juncar y va la volta de Peñagolosa 138v **1759** en lo forcallet de dit barranch que baixa de Peñagolosa 38 en lo barranch (39) que baixa de Peñagolosa (...) y va la volta de Peñagolosa 40

Com és habitual a les Visures, també pel fet que molts fragments són còpies o males còpies de textos anteriors, en un mateix full podem trobar variants al topònim, altrament gens estranyes. En cap cas, però, apareix l'article, que només assoleix *el Pico*. El gènere, d'una altra banda, només el trobem

³⁸ (1963, 1982) *Els pobles valencians parlen els uns dels altres*. Eliseu Climent, Editor. La Unitat 66. Edicions 3 i 4. València 1982.

masculinitzat en l'exemple de Benassal (Penyagolosa emboirat...). Es tracta d'un penya (femení), a més, reblat el seu gènere pel sufix –osa. Podem entendre que un element tan emblemàtic trobe alguna vegada una masculinització pel fet d'identificar-se amb orònims com pic o tossal i la pèrdua de transparència del topònim en el seu conjunt. No obstant, és aquesta una excepció que no hauria de trobar ressò en les denominacions actuals; qüestió que s'estén en moltes entrades de la xarxa.

Amb tipologia semblant, tot formant part del massís, trobem la germana menuda, la Golosilla (també hem oït el Penyagolosi i el Golosí) ja en terme de Villahermosa; una mostra de derivació per la similitud formal i el diminutiu justificat en la seua altura, 1585m. (foto adjunta)

Alvenc de Penyagolosa

Alvenc situat en la ratlla entre Vistabella i Xodos. Pel seu caràcter etnogràfic i general sobre els avencs cal esmentar l'article de J.L.Viciano publicat a L'estel (1995) i recollit dins Viciano (2009) *l'avenc de Penyagolosa*³⁹

No està localitzat. Hi ha qui el situa pel mateix cim i altres pels voltants del Portellàs. L'única informació prou fiable diu que és un forat d'un pam de diàmetre.

D'existir l'avenc els brams i fums que diuen que ixen d'ell serien els sorolls i bafs produïts per la barocirculació, en les baixades de pressió degudes al mal temps.

L'avenc és molt conegut per terres de l'Alcalatén i l'Alt Maestrat. A més de les històries que d'ell es conten, també es diu això que senyala els canvis de temps amb fums i brams.

A més de les contalles de l'ase i el gall, que també es conten de l'avenc de l'Ombria, la gent conta aquesta altra: en una nit tempestuosa, de fred, passava un caminant per aquell tossal. Com que va veure una foguera i un home assegut contra ella, es va acostar i mentre xarraven i s'escalfava es va adonar que a l'altre, per sota la

³⁹ També, el 2014, l'escriptor Joan Andrés Sorribes amb un objectiu més literari va publicar *La contalla de l'Avenc* basada en aquest mateix indret.

capa, li guaitaven una mena de potes. Esglaiat es va aclamar a Sant Joan i llavors, fent un tro, l'altre, que era el diable, va desaparèixer amb la foguera per la boca de l'avenc.

Massís de Penyagolosa *Massís del Penyagolosa*

Conjunt de muntanyes que abraça des del Carbo fins el Marinet, Es tracta més aviat d'una denominació tècnica que no d'un topònim viu.

Nevera de Penyagolosa *la Nevera, Nevera de la Cambreta, Nevera del Comte*

CART. Vis. 1:25.000 Nevera de la Cambreta

Vegeu NEVERA.

Parc Natural de Penyagolosa

CART. Vis. 1:25.000 PARC NATURAL DE PENYAGOLOSA

Afecta un espai massa reduït comprés entre el capdamunt del Rodesnal i el collado que limita els termes de Xodos i el Castillo, entre les roques de Marcén i la lloma de Belart. Difícil entendre, si no és per l'abandó de les autoritats, la reducció d'un espai tan emblemàtic i important des d'un punt de vista mediambiental a les dimensions ridícules en que ha quedat el parc. La denominació oficial del Parc, inclou sovint l'article "artificial", *del* Penyagolosa.

Centre d'Interpretació del Parc de Penyagolosa

La casa dels Forestals és emprada com el Centre d'Interpretació del Parc. Dissortadament només pot ser interpretat de dilluns a dijous, una mostra més de l'abandonament del nostre patrimoni natural.

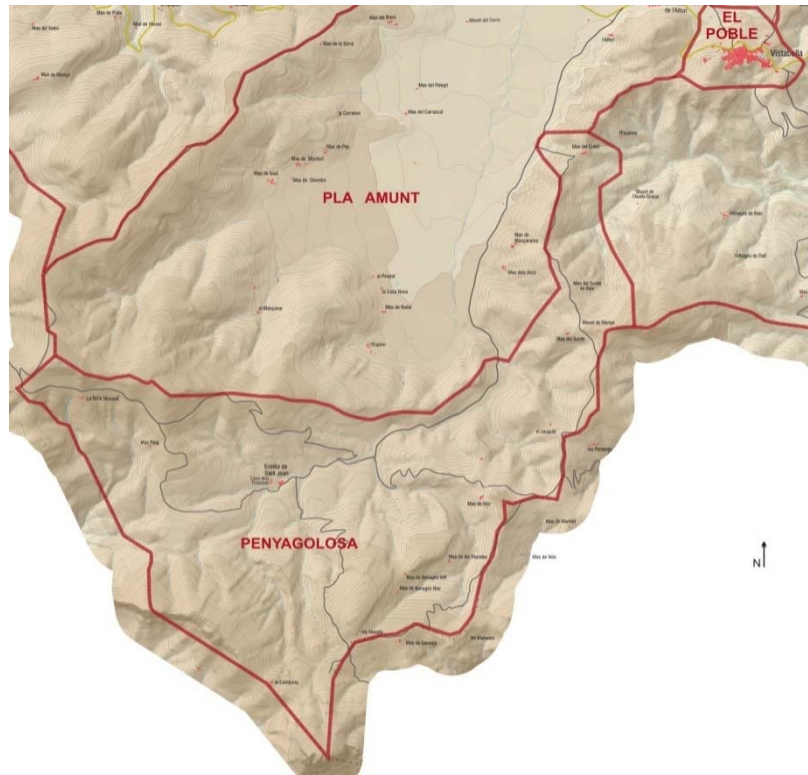
Partida de Penyagolosa

CART. PLANI Peñagolosa (4) CAD Peñagolosa (4) ICV Penyagolosa

Extensa partida que la cartografia retola al voltant del Pico. Curiosament la Planimetria i la seua còpia CAD anoten aquesta partida entre el mas de Mor i el mas del Surdo. La partida inclou molts masos del nostre terme que rebien una numeració dins la partida. El mapa que vam elaborar inclou, perquè així ens ho van transmetre els masovers, el mas del Collet que, com hi veiem, sembla un apèndix que ben bé podria haver-se inclòs dins el Pla Amunt, com els masos dels Arcs i Mançanares. Només trobem l'explicació que aquest mas té les seues propietats abocades cap als dos vessants, per la qual cosa també podria incloure's a la Foia d'Ores. Estranya però salomònica decisió el fet d'incloure-la dins la partida de Penyagolosa.

A més de l'esmentat mas hi trobem, de nord a sud, mas del Surdo de Baix, maset de Manga, mas del Surdo, la Torre Mosquit, mas Roig, el Xauquet (Jauguet), el Corral d'Aragon, Casa dels Forestals, santuari de Sant Joan de Penyagolosa, mas de Mor, mas de les Xiquetes, mas de Benages Vell, mas de Benages Nou, masets de la Banyadera (els Masets) i la Cambreta.

Pic de Penyagolosa *el Pico*

CART. PLANI Peñagolosa 1er.orden^ CAD Peñagolosa M3T^ IGC592-1949 Peñagolosa 1813, Peñagolosa M592-1993 Peñagolosa 1813, Peñagolosa 592-25000 Peñagolosa 1815, Penyagolosa- 1:100.000 Alcora Peñagolosa 1813- 1814 CART. Vis. 1:25.000 el Pico 1815'1

Veieu PICO

Bar del Penyagolosa

Carrer Major. Sens dubte l'emblema d'un poble i element més conegut de tota la comarca és ben adient per batejar qualsevol establiment. Un altre establiment hosteler ha pres l'eslogan 'A un pas del cel' per batejar-se.

Pico del Penyagolosa

Bar restaurant situat a l'entrada del poble davant l'ambulatori.

PENYICA

La situació de frontera amb l'Aragó ens regala aquest exemple de veïnatge amb un diminutiu ben aragonés.

la Penyica

CART. PLANI Mas Peñica, Pajar CAD Mas Peñica, Pajar 592-25000 Masía Penica-I ICV Penyica, la 1224 592 (2-1) Vis. 1:25.000 la Penyica

Mas situat dalt de la carretera del Puerto, entre els barrancs de l'Assor i del Tilde. Com a possible origen etiològic d'aquest topònim hem de pensar en el Castellet, orònim que es troba una mica més avall guaitant sobre el Montlleó, segur agent de l'erosió d'aquest. Una altra possibilitat la trobem en el mateix indret on descansa el mas, roques que vistes des del barranc de l'Assor poden assemblar una penya.

Bassa de la Penyica

Nova, per emprar-la en incendis, vora la pista que puja cap a la serra de la Batalla. Entre el mas i les llastres.

Cingles de la Penyica

Barrancos del Zarzoso, Ojal...(Puerto?) Sud.est de la Penyica

Font de la Penyica

CART. Vis. 1:25.000 Font de la Penyica

Llastres de la Penyica

Dalt de la bassa

Lloma de la Penyica

CART. Vis. 1:25.000 Lloma de la Penyica

Extensa i amb poc de desnivell, entre la serra de la Batalla i el mas. Es troba creuada per la pista d'entrada a la Penyica i per un assagador, possible pas que unia el mas amb l'assagador de la Serra de la Batalla.

Moleta de la Penyica

Apèndix rocós de la lloma de la Penyica que guaita damunt el barranc de l'Assor, no lluny de la fonteta de la Fam.

Ombria de la Penyica [piníka]

CART. Vis. 1:25.000 Ombria de la Penyica

Dalt de la fonteta de la Fam

Pou de la Penyica

Baix del cingle de la Canaleta, al barranc del Tilde. És a partir d'aquest punt que es veu aigua.

Roques de la Penyica

Properes a la moleta del Molí de l'Assor, agarrades a la serra de la Batalla

Solano de la Penyica

CART. Vis. 1:25.000 Solano de la Penyica

Dalt de les llastres de la Penyica

Quadra de Joan de Penyica [pelíka]

A les Quadres, mas proper al molí de l'Assor. El seu malnom toponímic ha restat desdibuixat per la pronunciació [pelíka], confusió de palatals.

Casa d'Emilio de la Penyica TU

Cantonera senar amb l'Hospital. Després d'alguns propietaris va aplegar a Emilio de la Penyica. Van estar de masovers a la Penyica. Carrer del Forn Vell.

PERALTA

la Peralta

A la lloma de Benafigos, llometa mitgera entre els dos termes, vora les Llomes de la Pena-roja.

la Peralta

CART. PLANI Masia de Peralta, Corral CAD Mª de Peralta (Corral) IGC592-1949 Mª de Peralta 592-25000 Masia Perolta-II ICV la Peralta 1005 592 (4-1) Vis. 1:25.000 la Peralta

Mas a ponent de la lloma de Benafigos. El mapa militar recull aquest mas però el situa a 500 m. al NW del seu emplaçament. A les fitxes de Coromines vam trobar:

La Peralta, l'Ombria (de) – cap al Bq.de la Vall Ussera i el vell camí de Benafigos, 75.1 IGC 26X17 ho posa en el fons d'aquest barranc i molt poc més mt del dit camí un "mas de Peralta" (-Deu ser antic repr.local de PETRA ALTA: no ens ha de fer escrúpol la desaparició de la primera –T- ni que sigui un nom mossàrab, car tampoc en castellà i ni tan sols en català és regular aquesta simplificació de –TR-, a la qual hagué d'ajudar la posició proclítica i també la dissimilació davant la –T- de ALTA -)

Barranc de la Peralta

CART. Vis. 1:25.000
Barranc de la Peralta

Davalla des de la lloma de Benafigos, vora la Peralta, fins engravar-se en la Vallussera, davant el mas de Gareig.

Camí de la Peralta

Antic camí que davalla des del mas fins el forcall de camins que van cap al pla de la Mestra i cap als Racons, des del barranc de la Ferreria.

Castellet de la Peralta

CART. ICV el Castellet de la Peralta 993 592 (4-1) Vis. 1:25.000 Castellet de la Peralta

Potser siga l'origen de la pera-alta. Es troba al marge dret del barranc homònim i, vista des de la Foia d'Ores, pren el sentit d'alta. Una vegada més, la perspectiva.

Ombria de la Peralta

CART. PLANI Umbría de la Peralta CAD Umbría de la Peralta

Ombria de la lloma de Benafigos, entre la Pena-roja i les Sorribes, recollida també per Coromines (fitxa).

Portera de la Peralta

Capdamunt del mas, a la lloma.

PERDIGÓ

Cria de perdiu (Veieu annex Zoonímia)

Fonteta del Perdigó

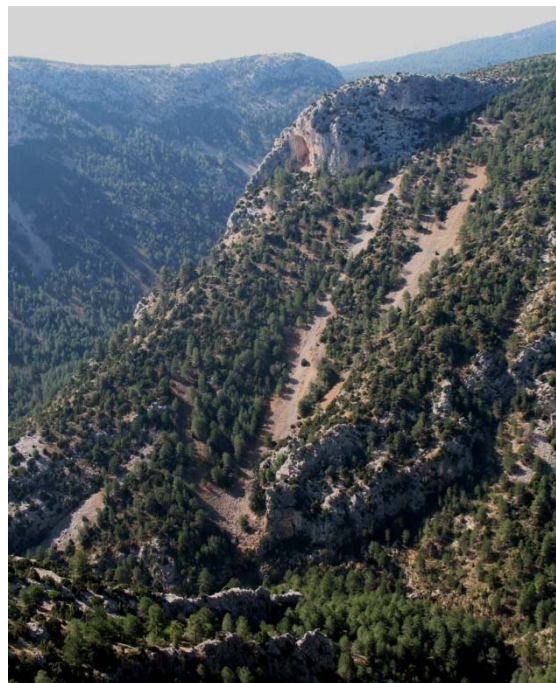
CART. ICV Fonteta del Perdigó 592 (4-1) Vis.
1:25.000 Fonteta del Perdigó

Mal ubicat a l'1:10.000. Aquesta fonteta es troba baix d'un gran xargallar veí del de la cova de la Gralla, prop del barranc de l'Aigua.

Xargallar de la Fonteta del Perdigó

CART. Vis. 1:25.000 Xargallar de la Fonteta

Davalla dos-centes passes abans d'aplegar a la cova de la Gralla. Gran riu, d'una vintena de passes d'ample, de cascall solt que mor en el replà de la fonteta.(foto adjunta)

Ombrió del Perdigó

CART. Vis. 1:25.000 Ombrió del Perdigó

Umbría del Perdigón a la Puebla de San Miguel (Rodrigo-2000)

Mas de Perdigó Mas de l'Aigua

CART. PLANI Masía de Perdigó, Masía de Perdigó CAD Mª de Perdigó, Mª de Perdigó Vis.
1:25.000 Mas de l'Aigua

En la cartografia P-25000 ens apareix dues vegades Mª de Perdigó. Apareix vora el barranc de l'Aigua i es tractaria del mas de l'Aigua. La duplicació de la cartografia respon al casalici menut del mas i a la pallissa, separada un centenar de metres.

Senda del Mas de Perdigó

CART. PLANI Senda del Mas de Perdigó CAD Sda. del Mas de

Aquesta senda apareix inacabada i lluny del mas a la Planimetria. Al Cadastral, que n'és còpia, apareix sense l'especificatiu, potser per l'estranyesa que no sembla portar cap al mas. Actualment hi és, la senda. El recorregut, però, acaba a la Serradassa i, després, es perd en direcció nord, on trobaríem l'ombrió del Perdigó.

Caseta de Perdigó

Caseta situada als clots del Mas de Salvador.

Xopar de Perdigó

Xopar situat als clots del Mas de Salvador.

Caseta de Leonardo de Perdigó

Caseta de pedra seca i calç amb antena decorativa i roblida de consoltes situada pels quadrons del Mas Vell. Leonardo provenia del mas de Perdigó.

Tancadet de Leonardo de Perdigó

Tancat d'aram amb la caseta, aceball, caseta de casera, foguer..."molt enrundunat".

PERERA(V. Annex Fitotoponímia)

Font de la Perera

CART. PLANI Manantial CAD Manantial
Vis. 1:25.000 Font de la Perera

Amb unx xops, baci de fusta i una bassa per llavar. S'hi va tirar i ofegar una cunyada de la sogra de Joan. Ja era major

Camí de la Font de la Perera-1

Mou entre les foietes del Collado i el tancat de José de Taudora, s'empina empedrat primer i farcit de solside després (Pel que fa a les solside, Joan de Capoll, els nostre informant, ens indica que és bon senyal que no les apanyen. Si hagueren de refer les parets dels bancals seria senyal de fam 'més val que no torne'). Després planeja per damunt la foia del Collado i aplega a la fonteta del Collado i davalla a la fonteta de la Perera.

Camí de la Font de la Perera-2

Entre el Collado i la font. Camí alternatiu a l'esmentat.

Carreró de la Font de la Perera

Primer tram del camí de la font. Dins la conversa, Joan de Capoll va dir –tot assenyalant un casalici semblant a una pallissa- “Això és granja [dʒ] que diem ací”

Font de la Perera-2

CART. PLANI Manantial CAD Manantial

Al tossal del mas de Roqueta, a la Foia d'Ores, vora l'antic camí de Lluçena. Aquesta font pertanyia a la Setena i , com a tal, era abeurador d'herbatge. Així ens ho indica el fet que era capítol en cadascuna de les revisions. En l'estudi que vam realitzar sobre aquestes visures creiem que 'regall' corresponia a un topònim que marcàvem amb la majúscula. Ben altrament, només es tractava d'un hidrònim, nom comú que ens parlava de l'efecte de la font damunt el terra. Potser els diversos barrancs del Regall o el Regall, topònim que havíem

localitzat en termes anteriors, ens feia creure que es tractava d'un nom de lloc propi; més quan algun fragment de les Visures fa equivaldre regall a barranquet, tots dos, això sí, apelatius.

1555 passaren dits misatgés a l'**abeurador de la Perera** 8 **1582** '**Font de la Perera**' 47 ajuntats en lo abeurador nomenat de la Perera, lo qual, per lo semblant és d'erbatge 47 **1597** '**Font de la Perera**' 119 anaren a regonéixer lo abeurador de la Perera, lo qual per lo semblant és de herbatge 119 **1615** '**Font de la Perera**' 126 regonéixer l'abeurador de la Perera, lo qual per lo semblant és de herbatje 126 al cap del regall, lo qual **regall** és de herbatge 126v passat dit **regall o barranquet** 126v **1634** '**Font de la Perera**' 212 anaren a regonéixer lo abeurador de la Perera 212v baixant avall la via del regal de la Perera 213 davall lo corral de la Perera 213 E passat lo regall, en la heretat de Centelles 213 **1658** '**Font de la Perera**' 58 regonéixer lo abeurador de la Perera, lo qual és de herbatge 58 trobaren baixant avall la via del regall de la Perera 58 arribats que foren davall lo corral de la Perera 58v baixant avall la via del regall de la Perera 58v y la contrafita lo assagador de l'Abeurador de la Perera 58v **1687** '**Font de la Perera**' 79 regonéixer lo habeurador de la Perera, lo qual és de herbatge 79 baixant avall la via del regall de la Perera 79v davall lo **corral de la Perera** 79v Y pasat lo regall, en la heretat de Sentelles 79v **1715** passat lo regall, antes de aplegar a dos pins 151 y la contrafita lo assagador de la Perera 151v **1759** regonéixer la font de la Perera, la qual és abeurador de herbaje 54 y la contrafita lo **assagador de la Font de la Perera** 56 Y ans de aplegar al regall 56 Y passat lo regall, a la mà esquerra 56

Com veiem, el text ens parla, a més de la font de la Perera de diversos topònims que avui no trobem vius, com ara:

Corral de la Perera

Assagador de la Font de la Perera,

Potser lligat a l'antic camí de Lluçena (avui senda desdibuixada)

Abeurador de la Perera.

Aquest darrer, però, l'hem de considerar sinònim o variant de font. Recordem que avui font té un ús humà reduït. Les raberes, però, s'hi trobaven a diari i abeurador prenia tot el sentit.

PERFECTO

Prevere i màrtir que trobem amb la forma castellana Perfecto.

Bancal de Perfecto

Dins els Bancals del Poble. Entre la rambla i la senda de Sant Joan
Dins els Bancals del Poble. Entre la rambla i la senda de Sant Joan.

Caseta de Perfecto [prefékto]

A la Redonda, nord de la senda de la Ribagrossa (Odiló).

Sénia de Perfecto [prefékto]

Dalt de la de Colau.

Casa de Maria de Perfecto

Dóna a la Plaça, cantonera. Carrer de Sant Roc, 2.

PERIS

Cognom viu a Vistabella. Amb el significat de 'fill de Pere', el trobem en gairebé totes les llengües europees. Equivalent al castellà Pérez i als Petersen, Peterson, Petrov, etc.

Mas de Peris

CART. PLANI Mª de Peris, Pajar CAD Masia de Peris, Pajar IGC592-1949 Mª de Peris M592-1993 Masia de Peris 592-25000 Mas de Peris-II CMA Masia de Peris 592 (3-1) ICV Mas de Peris 1218 592 (3-1) Vis. 1:25.000 Mas de Peris

(Centre de la fotografia, amb l'Albagés al fons) Situat a l'extrem nord de la Lloma, entre els masos de la Cambra i de la Lloma. Hi vivia Federico, informador nostre i pastor que voltava la Noguera, on guardava les ovelles, des del Pla fins el riu Montlleó.

Freginals del Mas de Peris

Bancals situats al nord del mas de Peris que servien per conrear ferratge per als animals.

Lloma del Mas de Peris

CART. Vis. 1:25.000 Lloma del Mas de Peris

Caseta de la Lloma del Mas de Peris Caseta de la Lloma

Dins la Lloma del Mas de Peris, vora la paret serrada que guaita al Pinar Caseta.

Pas del Mas de Peris

CART. PLANI P.G. del Mas de Peris CAD Paso de Go. del Mas de Peris

Al P-25000 resulta de difícil lectura aquest "paso de ganado". Se situa entre els passos del mas de la Lloma i del mas de la Cambra.

Pista del Mas de Peris

Des de la pista dels masos de Celades i Toni puja cap al mas pel Pinar Caseta

Portera del Mas de Peris¹

Accés als Freginals des del Pinar Caseta.

Pou del Mas de Peris

CART. Vis. 1:25.000 Pou del Mas de Peris

Dins els tancats del mas.

Prat del Mas de Peris

Hi vam trobar un conill. Ample abans d'entrar al mas.

Serrades del Mas de Peris

Guiaten al capdamunt del barranc de la Marta.

Pallissa de Federico del Mas de Peris

Carrer del Matadero, a l'altra banda de la pallissa de Manuel Alcon. Font de Baix, 14.

Casa de Pedro del Mas de Peris

Germà de Federico. L'Hospital.

PETXINA (annex Zoònims)**Roca de la Petxina**

CART. Vis. 1:25.000 Roca de la Petxina

Al gorgotxo del barranc de l'Avellanar. Dalt de la volta de Marieta.

PI (V. Fititoponímia)**Font del Pi**

CART. PLANI Font del Pi CAD Font del Pi Vis. 1:25.000 Font del Pi

Font antiquíssima que trobem vora la pista de la Vallussera quan aquesta passa el barranc de la Vallussera que davalla des del coll del Vidre. En aquest punt també hi ha un antic camí que puja cap a la llima de Benafigos; camí de Vistabella a Benafigos en la cartografia de primeries del segle XX. En la foto observem també el regall que recorre la costera avall i que replega, repetidament, les Visures.

1555 e travesa a la **font del Pi** e passa per lo barranch de Consell 7 la via de la Font del Pi. 8 **1582** regonéxer la font del Pi, la qual, per lo semblant, és d'erbatge 47v **1597** travessa a la font del Pi 38 regonegueren la font del Pi, la qual, per lo semblant, és de herbatge 122 **1615** y travesa a la font del Pi 115v 'Font del Pi' 126v regoneguéren la font del Pi e passa per lo barranc de Concell, la qual per lo

semblant és de herbatje 126v **1634** Banquet y travessa per la font del Pi 198v **1658** y travesa per la font del Pi 45 fins a pasat un bras de camí de Concell que entra a la font del Pi 58v anaren a regonéixer lo abeurador de la Font del Pi, lo qual és de herbatge 59 **1687** travesa per la font del Pi 64v entra a la font del Pi 79v regonéixer lo **abeurador de la Font del Pi**, lo qual és de herbatge 80 **1715** travesa per la font del Pi 123v abeurador de la Font del Pi 153 **1759** travesa la font del Pi 19 travesa a la font del Pi 21 passat un bras de camí de Consell que entra en la font del Pi 57 baixaren a mirar y regonéixer lo abeurador de la Font del Pi, la qual és abeurador de herbatje 57

Roca de la Font del Pi

NE de la font, solana del barranc

Fonteta del Pi

CART. Vis. 1:25.000 Fonteta del Pi

Entre la font del Xargallar i les Bassetes, al *barranco Mojón* o barranc del Molló.

Camí dels Cinc Pins

Corre pel migdia de l'Alforí des de les Ombries al pla de Vistabella, entre l'Alforí i els Pinarets. És continuació del camí del Mas del Boiro

Costera dels Cinc Pins

El camí del mas del Boiro i altres, després de creuar el Pla, remunten aquesta costera que apreciem a la imatge, situada entre els Pinarets i l'Alforí, tram del camí dels Cinc Pins.

Caseta dels Cinc Pins

Caseta de pedra vora l'assagador o passet homònim, vora la carretera de Sant Joan. A l'aplec del camí del Mas del Boiro amb el dels Cinc Pins.

Passet dels Cinc Pins

Assagador que puja del Pla cap al poble pel nord de l'Alforí.

el Pinar Pinar de l'Albagés

Davallant des del capoll de l'Albagés, es troba davall del pinar Sàlvia. Potser caldria precisar com a pinar de l'Albagés però en ser l'informador d'aquest mas, potser només en donava aquest nom.

el Pinaret-1

CART. Vis. 1:25.000 el Pinaret

Entre el barranc del Morral Blanc i el morralet Pardo, davalla cap a les Jordanes.

Cova del Pinaret

CART. Vis. 1:25.000 Cova del Pinaret

Veïna del barranc del Morral Blanc. A la lloma de Benafigos.

el Pinaret-2

CART. PLANI Masía del Pinaret, Corral CAD Masia del Pinaret IGC592-1949 M^a del Pinaret M592-1993 Masía del Pinaret 592-25000 Masía del Pinaret-II CMA Masía del Pinaret 592 (3-2) ICV el Pinaret 1210 592 (3-2) 1:100.000 Alcora Masía del Pinaret Vis. 1:25.000 el Pinaret

Mas situat al capdamunt del Pla, tot iniciant l'aplec que conformen aquest, el mas de Badal, la Casa Nova i l'Espino. Porta una quarantena d'anys abandonat. Ismael del Pinaret i Leonardo. En la fotografia, al seu darrere hi ha una gran costera tancada per la serrada; al seu davant, la bassa, bancals i sorts dins el Pla Amunt, com ara el bancal del Grévol o el del Mocador.

Bassa del Pinaret

CART. 592-25000 Balsa del Pinaret

Efectivament, a llevant del Pinaret trobem una gran bassa que serveix per abeurar les vaques dels masos propers.

Pas del Pinaret *Colada del Pinaret*

CART. PLANI Colada del Pinaret

Assagador que uneix el Calvari de Sant Joan i el mas de la Serra, tot passant pel Pinaret. Braç, doncs, del pas de la Serra de la Batalla, nom que nosaltres vam escoltar per a aquest pas.

Serrada del Pinaret

Serrada de grans dimensions que trobem en costera a ponent del mas, entre el pas de la serra de la Batalla i el bancal del Grévol.

Sorts del Pinaret

Quatre sorts mitgeres al bancal de Mançanar que trobem vora el camí de Sant Joan, entre aquest i la Rambla.

el Pinaret-3

Paratge situat davall del Planàs, entre els dos barrancs, amb un fort desnivell, ja prop de la cova Tena.

el Pinaret-4

Al mas de Gual, davant el Ferratge.

Tancat del Pinaret

CART. Vis. 1:25.000 Tancat del Pinaret

Entre el carreró Ample i el pas Real, vora la serrada dels Gabinos, per la Venta

els Pinarets

CART. Vis. 1:25.000 els Pinarets

Collet que separa l'Alforí del mas de Collet. Es troba dividit en diverses artigues que encara es troben abancalades però repletes de pinar. Cadascuna d'elles rep el nom d'artiga o pinaret:

Pinaret o artiga d'Aurian, de Baltaro, de Fausto, de Gorreta de la Torre Martines, de Javier el Forestal, de Joan de Pelegrí, de Joanet del Mas de Mor, de Julian de la Torre, de l'Alforí, de les Sardines i del Ferrer.

Collet dels Pinarets

Capdamunt dels Pinarets on hi ha les roquetes de Manolet.

Costera dels Pinarets

Costera del camí de Sant Joan entre el Pla i la Creveta. S'ajunta amb el camí dels Cinc Pins.

el Pinàs

Camp de Tir. Nom batejat pels caçadors pel fet que hi havia un grupet de pins.

Ombria dels Pins

Després de l'ombria del Collado, al Boi, sobre el barranc de les Olles, entre la Ribassadeta i les Borrasquines.

Rovellonaret del Pinaret

Hi vam trobar rovellons, bolets, pissadins i patetes de perdiu. Es troba al Pinaret de l'Auelo Estevenet

Artiga de Pepe del Pinaret

CART. Vis. 1:25.000 Artiga de Pepe del Pinaret

A les Solanes, baix del camí del Mas de Collet. Pepe del Pinaret (el mas del Pla Amunt de què hem parlat) fou xofer molts anys d'autobusos de línia i sembla haver deixat escola a Vistabella on trobem d'altres exemples com José de l'Hostal o el fill d'Otilio del Mas de Gil.

Caseta de Pepe del Pinaret

A l'artiga homònima.

PIC

el Pico *Pic de Penyagolosa*

CART. Vis. 1:25.000 el Pico 1815'1

Pic de Penyagolosa *el Pico*

CART. PLANI Peñagolosa 1er.orden^ CAD Peñagolosa M3T^ IGC592-1949 Peñagolosa 1813, Peñagolosa M592-1993 Peñagolosa 1813, Peñagolosa 592-25000 Peñagolosa 1815, Penyagolosa- 1:100.000 Alcora Peñagolosa 1813- 1814 CART. Vis. 1:25.000 el Pico 1815'1

Tal i com reivindiquem en l'entrada cartogràfica darrera, el Pico és l'expressió més oïda per esmentar el tossal des de la Banyadera fins el cim. Penyagolosa, doncs, pren un espai major que ens acostaria al santuari i inclouria els barrancs, com el de la Pregunta, que davallen fins la rambleta de Sant Joan.

Caseta del Pico

Vora el molló i capelleta hi ha una caseta de gaita forestal. En la fotografia observem els dos elements i el fet que, sovint, la senda resta desdibuixada per la neu i cal resseguir les petjades dels que han passat primer.

Falda del Pico

CART. Vis. 1:25.000 Falda del Pico

Costera que davalla entre el cim i la Banyadera.

Ombria del Pico

CART. Vis. 1:25.000 Ombria del Pico

Pràcticament la seua totalitat s'inclouria dins el terme veí de Xodos, a llevant del cim. Hi ha la font Trobada.

Senda del Pico

Accés que recorre la falda des de la Banyadera fins el cim

PICA (V. Genèrics)

Sovint, baci de pedra. També, però, cal observar la possibilitat que es tracte d'indrets naturals erosionats, com les Olles, l'Enjarrot... En aquest sentit observeu els tautològics picons del Clotxó.

Bancal de la Pica

Veí del bancal del Bassot, a la foieta Plana.

les Piques

CART. Vis. 1:25.000 les Piques

Paratge elevat damunt les Roques Pardes. Entre la cova del Roïdos i la coveta del Mas de Lluc.

Font de les Piquetes

Al capdamunt dels Reguers, mas de Gual. Potser es tracta de la mateixa font dels Reguers. Les piques són grans i precioses. L'aigua hi aplega a través d'un gamelló que mou de la font.

PICÓ

Roques de Picó

Dins les fitxes de Coromines vam trobar aquest topònim que no havíem recollit en l'enquesta oral. Potser, si atenem a l'absència de l'article, es tracte d'un antropònim; no ens hem de refiar, però. Ben bé podria tractar-se d'un cas semblant al de mas de Collet. En tal cas hauríem de pensar, com indica el mateix filòleg a DECat VI, 520b, en un equivalent de tossal. En aquest sentit trobem el Picó com a tossal, a Atzeneta (Bernat-2000)

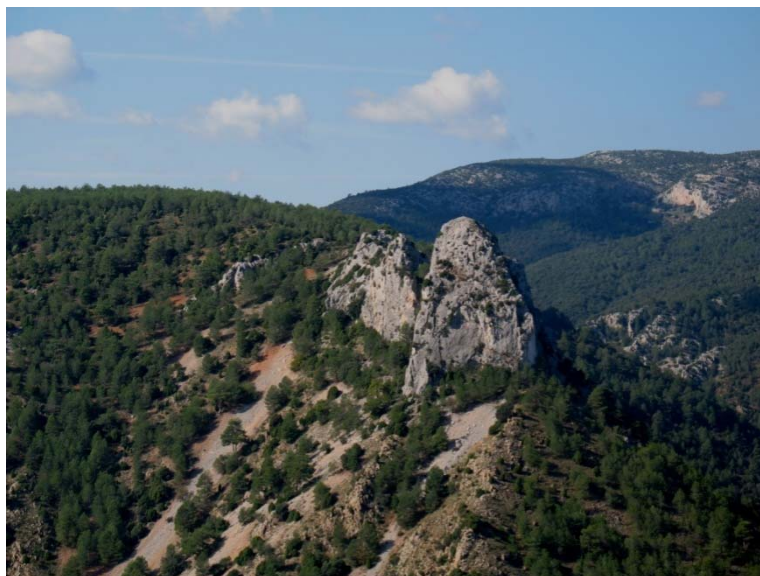
Picó, les Roques de - , cap al Barranc dels Molins (veg.s.v.Penya Aguda)

PICOSSA [pikòsa]

Des que vam sentir el topònim Picossa, allò que més ens va cridar l'atenció no era l'evident adequació del nom a l'indret, veritable pic de roca, sinó la seua pronunciació que ajuntava [ò] i [s], la qual cosa ens dificultava la dicció. Repetíem l'experiència amb la Pinyalossa, amb el mateix sufix i fonètica. No trobàvem, en el lèxic comú la pronunciació –òssa; semblava que quan obríem la 'o' sonoritzàvem i quan manteníem l'ensordiment tancàvem la vocal. Molts eren els exemples de col·lectius botànics amb el sufix –osa però sense ensordiment i amb la vocal tancada [óza].

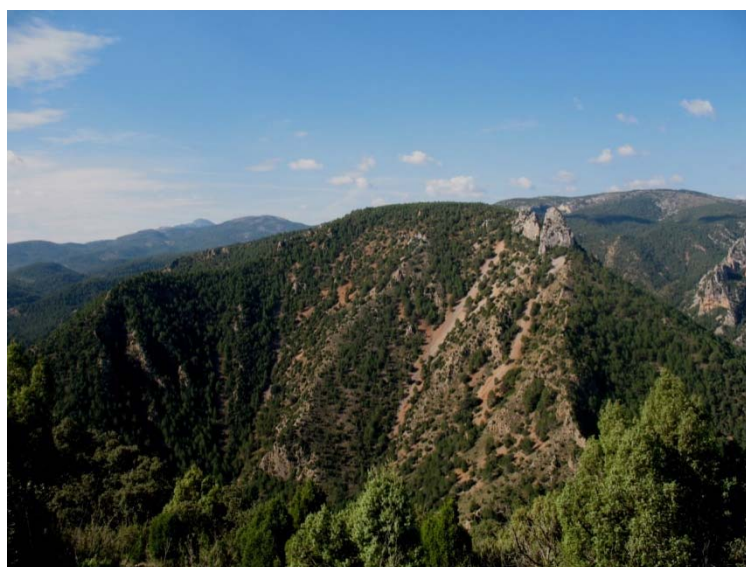
Coromines a DECat VI 519 56b

“*La Picossa (-ósa)*⁴⁰ gros turó a Móra d'Ebre (1935) noms que es repeteix en quatre o cinc llocs cap al Maestrat etc.; un altre cim de forma ampla i penyalós *Lθ pikósθ* a Eivissa (..) , des d'on baixa cap a la costa Sud el “canal” (barranc) de Ses *Picossetes* (1963); *Las Picorsas* ja en aragonès sogorbí (partida de Ayódar: Gulsoy)

Als poble veïns de Culla i Benassal trobem sengles exemples de Picossa però en Ferrando, A. / Roca, J. (2006) no apareix la transcripció fonètica i en el cas de Benassal (Barreda, P.E. / Peraire, J.J. 1999) resta transcrit com a [pikósa] amb la tancada, que no es correspon amb la nostra [pikòsa]

Al *Diccionari de la formació dels mots* (Bruguera 2006) p. 296 localitzem un sufix –oss- amb els exemples *afarrossar, emborrossar, espicossar, matossar, picossada, picossejar*. Però res hi diu sobre la seua pronunciació i, en no aparèixer derivats no podíem copsar el canvi de la tonicitat a la síl·laba que permet l'obertura; res ens diu de matossa (que nosaltres

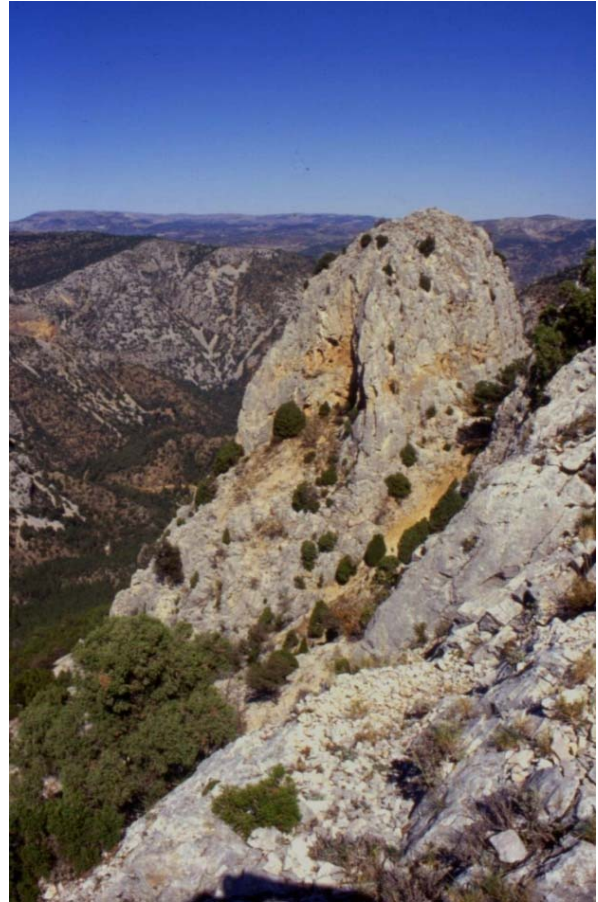
⁴⁰ Es tracta d'un 'o' oberta, l'accent només hi senyalava la tonicitat i l'obertura l'assenyalava amb la cometa davall la 'o', element gràfic que ara no podem representar.

hem sentit tancada) ni d'espícosa, emborrosa, afarrossa o la nostra picossa.

L'amiga i dialectòloga Àngela Buj Alfara⁴¹ ens va remetre a un article del mateix Bruguera⁴²

-òs, -ossa. Sufix escassament representat i d'origen discutit: *bigòs, cabossa, carcabòs, carròs, pirrossa, terròs*. Segons Rohlf (1931, 156, cap. 56), podria provenir d'un llatí no documentat -OCEUS, anàleg a -ACEUS. En canvi, Coromines (*DECatII*, 564, s. v. *carcabòs*) postula una forma -OCCEU recolzada en un prerromà -OKKIO- (*DECatIII*, 446, s. v. *terra, terròs*; *II*, 504, s. v. *cap, cabossa*; *VI*, 712; s. v. *porra, pirrossa*. Són d'una altra etimologia *carrossa* i *terràndòs*(...).

Aquest article ens porta, novament, a les referències de Coromines i 'tarròs', tal i com ho diem a la Plana, ens du a un 'destarròssa' on copsem el so de la oberta amb una essa sorda. Res se'ns diu, però, sobre el significat d'aquest sufix -òssa, a no ser que puguem entendre 'allò que té forma de...' que anota Coromines (*DECat VI*, 712) tot citant Ruyra. Ens valdria, doncs, més que com augmentatiu com a marcador de la forma; Picossa, amb forma de pic.

També al veí Aragó, al Port per exemple, trobem: *La Picoza, la fuente de la Picoza, el corral de la Picoza*. I a la comarca veïna de l'Alt Millars: *Balsa de la Picoza* (Monzó 1951: 50), *Barranquiello de la Picoza* documentat en 1374 (Monzó, 1951: 55)⁴³.

la Picossa

CART. ICV la Picossa 987,9 592 (4-1) Vis. 1:25.000 la Picossa 989

Penyal al nord-est de la lloma Garrido o lloma de la Picossa. Com veiem en les diverses fotografies es tracta d'un pic isolat a l'extrem nord d'aquesta lloma, com si es tractés de la banya d'un rinoceront, si considerem la lloma com el cos del paquiderm.

Barreda (1999) l'identifica amb el paleotopònim **la Talaia**.

Talaia, la (la Picossa, terme de Vistabella). Es tracta d'un topònim romanç sobre les característiques defensives de l'orografia:

⁴¹ La canareva recorda dos malnoms del seu poble amb aquest sufix [ka'βosa] i [pa'tosa].

⁴² Dins d'*Estudis de llengua i literatura catalanes /XLII. Miscel·lània Giuseppe Tavani*, 2001 hi trobem l'article de Jordi Bruguera 'Sufixos fòssils en català'.

⁴³ MONZÓ, Andrés (1951) *El Mijares i el mijarense*. Anales del Centro de Cultura Valenciana.

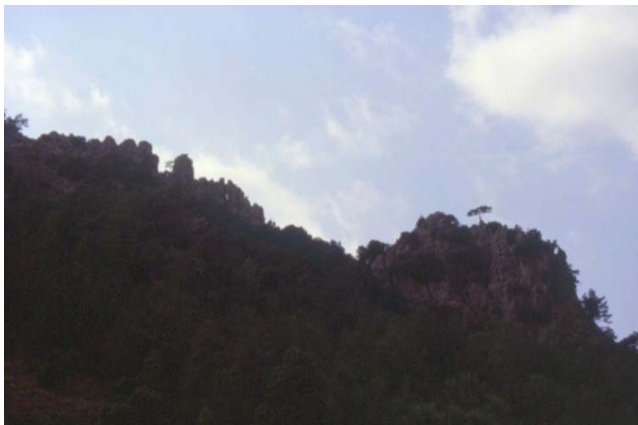
Ad talayam altam (1251) (1382) (1384)- límit de Vistabella, entre la Penya Roja i el Montlleó, situada a la serra del Boi, entre el castell i Arcedó, i per tant límit reduït del Boi.

En tal cas caldria considerar que el límit del Boi pujaria cap a la nord per retrocedir fins l'enforcall del barranc del Consell amb el de les Climentes. Creiem més fàcil la recta de la Pena-roja cap al Collado, tot passant per damunt del morral Blanc i resseguint el barranc del Consell. Pensem que el morral Blanc té una altura de 1030m. front als 989 de la Picossa.

Cantells de la Picossa [gandéls] Per a 'cantell' veieu Genèrics.

CART. Vis. 1:25.000 Cantells de la Picossa

Perfil asserrat que davalla entre el mateix pic i la vall on conflueixen el barranc de les Climentes i la Vallussera. Els 'gandells' a contrallum es van dibuixar nítidament. "Dentells del Montgó"

Ullals dels Cantells de la Picossa.

Hem sabut d'aquests ullals en el plujos març de 2015 i gràcies a la informació del blog "Cavitats subterrànies"⁴⁴ on apareix la descripció següent

ULLALS- CANTELLS DE LA PICOSSA

Se localizan dos salidas de agua importantes y otra menor. Una seca pero con señales de haber expulsado y la otra expulsando un buen caudal. Están separadas entre ellas unos 80 metros. La segunda se pasa 3 horas después por ella y esta completamente seca. QUE HA PASADO????? no lo sabemos, pero el Quinyó puede tener la respuesta.

Coveta de la Picossa

Coveta que des de la cara de ponent del pic guaita sobre el barranc de les

⁴⁴

<http://cavitats-subterrànies.blogspot.com.es/2015/04/surgencias-en-actividad.html>

Climentes, tal i com veiem en la fotografia tercera.

Lloma de la Picossa *Lloma del Mas de Garrido*

CART. 592-25000 Lloma de la Vall-II Vis. 1:25.000 Lloma de la Picossa

Des del castell del Boi podem contemplar (foto adjunta) la lloma de la Picossa en la seua extensió i amb una perspectiva que ens fa entendre que aquelles costeres ferèstegues que veiem des de la Vallussera (fotografia segona) guarden al seu capdamunt un extens pla amb un dens pinar i una cara de ponent força rocosa

amb un seguit d'accidents orogràfics d'importància, com ara el morral Blanc, el cingle Verd, la coveta de la Picossa o el mateix remat punxent de la Picossa. Aquesta lloma està considerada com a microreserva.

113. Entre los barrancos y profundos excavaciones del término se distigue el cauce del Monleon, que corre entre los montes de Vistabella y Villafranca, donde se ve una multitud de las ostras llamadas vulgarmente orejas; y el Val d'Osera, llamado así por los muchos osos que habia en otro tiempo. Este se halla al nordeste de la villa, y á hora y media de distancia y recibe las vertientes de la antigua población y gran término del Boy, de la qual quedan la ermita de San Bartolomé, y las ruinas del castillo. Casi en el centro del valle se levanta la **lloma de la Picosa**, de peñas muy duras calizo-areniscas, que el tiempo reduce á menudos fragmentos. De esta loma se descubren los profundos surcos que con el tiempo se excaváron en aquellos montes; los escarpamentos miran al mediodia, y las cuestas rápidas que desde ellos baxan están desnudas de vegetales. A excepción de estas todo presenta un bosque espeso de pinos y carrascas: negrea el fondo por la obscuridad y multitud de ramas que lo cubren; allí crecen acebos y labiérnagos monstruosos, y pastan infinitos ganados, que es el recurso de la poblacion.

Pista de la Lloma de la Picossa *Pista de la Lloma del Mas de Garrido*

És una pista perimetral que corona la lloma i actua com a tallafocs del pinar.

Tallafocs de la Lloma de la Picossa

A més, però, a la cara de llevant discorre un altre tallafocs entre el cim i la Vallussera.

Modronyals de la Picossa

Vora els Cantells. S'hi podrien confondre amb aquests. El nom de 'modronyals' coma cantells o tormets aïllats ens va sorprendre i pensàvem si pogué tractar-se d'un paratge on també hi hagués arborços, *Arbutus unedo*, amb petja aragonesa; no hi eren, però. A més, a l'immediat Aragó (serra de Gudar i Javalambre) és més emprada la forma 'alborzo' i 'alborzero' i, als pobles fronterers (el Port i Mosquerola) més aviat es desconeix per la seua inexistència.

Si bé en diferents diccionaris de la llengua aragonesa no hem trobat cap

explicació adient, que no siga la de l'arbust, a Solsona-2003⁴⁵ trobem

MODROÑO De or.inc.,quizà cruce de *modorro* y *modroño*. Sust.masc. Pedazo grande y más o menos redondo de una cosa; modrego, sujeto desmañado que no tiene habilidad ni gracia para nada.

Tot veient els paisatge i la quantitat de roques que davallen des de la mateixa Picossa, ens sembla apropiat com a sinònim d'un tormassal o d'un cantalar. A Almassora, hom coneix un modronyo com a sinònim de bony, la qual cosa s'adiu a les roques que sobresurten de la rotxa o costera de la Picossa.

PIFLA

Artiga Pifla

CART. Vis. 1:25.000 Artiga Pifla

Al mapa apareix rodada de paret, vora la pista de la Serra. Ens trobem ja en la serra de la Batalla. Desconeixem el significat de 'pifla', pot tractar-se d'algun antropònim modificat en la pronunciació.

PILAR

Seti del Pilar

CART. Vis. 1:25.000 Seti del Pilar

Racó de llevant que guaita sobre la foia de les Saleres, baix de la Pedreguera. Per a 'seti' veieu Genèrics. Aquest seti, però, ens crida l'atenció perquè l'especificatiu, possiblement referit a alguna imatge de la MaredeDéu. La seua posició sembla la d'un altaret.

PILÓ

Sinònim de molló i fita. Sovint l'hem sentit també, a més dels punts mitgers de termes, als punts geodèsics, com ara a l'Esclaramunda.

el Piló *la Pedrafita*

CART. Vis. 1:25.000 el Piló 1456

Elevació mitgera amb Xodos, que comparteix topònim. Vegeu la Pedrafita.

Ventisquers del Piló

Ventisquers de neu localitzats per Pasqual Boira (2008). A la ratlla dels termes de Vistabella i Xodos.

PIMPOLLADA (V.Fitotoponímia)

Pinar jove, de vegades també aplicat als roures.

la Pimpollada

Vessant de ponent del pla de la Creu.

⁴⁵

Voces vivas en Puertomingalvo, Ayuntamiento de Puertomingalvo. Castelló.

Bassa de la Pimpollada

A la pimpollada dels Canalissos. Una de les basses millor del mas al pareixer de Federico del Mas de Peris.

les Pimpollades

CART. Vis. 1:25.000 les Pimpollades

Baix del tossalet del Corral d'Aragon, contra la Rambla.

el Pimpollar (històric)

Aquest col·lectiu botànic no apareix al DCVB ni al DECat, que recullen 'pimpoll' i 'pimpollada'. Apareix a les Visures i, per la seua durada en el temps, el considerem topònim i no genèric. Al 1582 apareix com 'un', encara apelatiu; a partir d'aleshores, però, se'ns mostra com a un nom de lloc.

1582 davall de la font entre un pimpollar ne trobaren altra vella, 24 **1658** a la part de la heretat de dita masada, a la vora del Pinpollar 51 **1687**a la vora del Pinpollar 73v **1715** a la vora del Pinpollar 136v **1759** a la part de la heretat de la dita masada, a la vora del Pimpollar 37

PINELLA

Diminutiu de *pinna* que ens ha donat penya. Veieu l'article de Portet-1988⁴⁶ amb les diverses propostes etimològiques de 'pi'.

Trobem moltíssims exemples arreu del domini lingüístic, no sols de 'pinella' sinó també de pinell, pinello i 'penella' que també ens aporta informació significativa. Al terme veí de Benassal (Barreda-Peraire, 1999) apareixen diverses mostres de 'pinella' (la Pinella, barranc, font, camí, assagador i roques de la Pinella. En la documentació més antiga (1432, 1555...) trobem la forma 'la Penella' (també viva en els termes propers de Lluçena i Vilafamés) i els autors no dubten a relacionar els diversos topònims, com apunta Coromines, amb PINNA, penya.

Una segona possibilitat es trobaria en el col·lectiu botànic, com Pinell < PINETULUM, 'pinaret'.

La tercera l'apuntava també l'Onomasticon en comentar el cas mallorquí de Pina i L'espai per on discorre el barranc, serra del Boi, fins desaiguar al riu Montlleó, està marcat per una orografia rocosa, amb diversos tossals que el vigilen i el remat d'un gran rocam on despunta la Pinyalossa. Tot i que també és el pinar l'element boscós de les ombries, creiem que l'etiologia caldria relacionar-la amb PINNA i les diverses mostres de l'antiga 'penella' que ens aporta la documentació antiga del terme de Benassal, més que no pas amb el col·lectiu botànic. En tot cas, ens allunyariem dels 'grans dipòsits d'aigua' o fonts generoses, com *la Pinilla* (El Puertomingalvo).

Barranc de la Pinella *Barranc del Mas de la Serra de Baix, Barranc de Capote, Barranc del Forat*

⁴⁶ PORTET, Renada-Laura (1988) 'Pi, un fals fitònim?' dins BISO 33. Col·loqui de Puigcerdà. Sant Hipòlit.

CART. PLANI Barranco de la Pinella CAD Bco de la Pinella 592-25000 Barranc de la Pinella-II 569-25000 Barranco de la Pinella Vis. 1:25.000 Barranc de la Pinella

Després de saltar les Roques del Cervell (de Dalt i Baix) aboca al Rivet de Vistabella davant el racó del Teix. Aquest forcall era considerat per Luciano com la tradicional partició dels termes de Benafigos i Vistabella, molt lluny de la partició actual. Mouen dos braços dels masos de la Serra de Dalt i de Baix, respectivament, després davalla entre Sant Bertomeu i el mas de Capote. La variant barranc del Forat apareix en un mapa de J.L.Viciano sobre l'entorn de Penyacalba.

Hort de la Pinella

Baix de Sant Bertomeu, prop del barranc de la Pinella. Hi surt aigua naixenta. És una font mal aprofitada que hagueren pogut dirigir

Saltador de la Pinella *el Saltador*

el Saltador, al barranc de la Pinella

PINET

Com Pinella, diminutu de *pinna*. Tot i que fóra fàcil pensar en el terme botànic, la presència d'aquest element rocós (v. fotografia) és prou significatiu com per fer-nos veure-hi un orònim i no un fitònim. Recordem l'article de Portet-1988

el Pinet

CART. ICV el Pinet 1307 592 (3-2) Vis. 1:25.000 el Pinet

Paratge situat al sud-oest del poble, davall del Calvari.

A les Visures, prop de la Pedrafitra trobem un històric *ombria del Pinet d'en Llor*. En textos posteriors, però, esdevé **pouet** i **poucet**.

1555 a l'entrant de la ombria del Pinet d'en Llor 25 **1582** en la ombria del Pouet d'en Llor 45v **1597** E més avant, en la ombria del poucet d'en Lor 113

L'article personal ens aboca cap a un llinatge. Amb tot, comprovat l'ús excessiu d'"en", també podria tractar-se de la foma antiga de llorer.

Camí del Pinet

Ix de la font de Dalt i, des del Pinet, comença a davallar cap al barranc del Molinet per anar cap a l'Albagés. En C1 apareix com 'Cno. del Piner'. Es tracta del primer tram del camí de Xodos que passa per l'Albagés de Baix.

Pas del Pinet

Roques del Pinet

Una vegada perdut el sentit de 'pinet' com a penya menuda, no fóra estrany trobar-nos amb una certa tautologia per expressar el paratge rocós.

PINYALOSSA [pija'lɔsa]

la Pinyalossa *Roca de la Pinyalossa, Roques de la Pinyalossa*

CART. ICV Roca de la Pinyalosa 592 (4-1) Vis. 1:25.000 la Pinyalossa 965

Penyal situat en la confluència dels barrancs del Mas de la Coixa i de l'Aigua. 'Un formatge com si fora Penyagolosa, amb aquesta expressió ens va definir l'informant semblant rocassa.

Una dissimilació de palatals explicaria una possible unió de penya i llosa, ben definida en la seua cara de migdia. Caldria encara aclarir la s sorda, potser influència del veí Aragó. Amb tot, recordem la Picossa, tan propera com veiem en la fotografia següent, i el sufix -òssa.

Clarament, cal estudiar i entendre els dos topònims conjuntament.

En aquest cas, la perspectiva també ens mostra realitats ben diferents. Observem, sinó, les fotografies següents. En la primera, feta des de la cara nord-oest trobem una certa accessibilitat. Hi vam acudir amb Otílio i vam patejar una gran rocassa ornada per les savines; ben a la vora vam trobar el morralet de la Savina i vam poder contemplar la Vallussera des del punt més septentrional. La segona mostra com a la llosa o frontó que veiem des del migdia s'afegeix una roca prominent (cara de lleó).

Si tornem, però, a la visió més coneguda des de la Vallussera o des del terme de Culla i Benafigos, torna a fer-se present el 'frontó', la paret rogenca que destaca com una paret inaccessible i, heus ací, Coromines (DECat VI, 429) lligava el sentit de *pinna* al frontó dels edificis:

Podem donar cm a cosa indubtable que es va passar de l'accep.llatina 'merlet' a 'capcer o frontó d'edifici' i a 'cim'

La solució que Nieto⁴⁷ donava per a Penyalgosa 'penya closa' s'adiu, etiològicament, més a la Pinyalossa que es troba ben tancada. No obstant pensem que cal aprofundir en el sufix antic -òssa, 'amb les característiques de'. També cal pensar en un augmentatiu (penyal + òssa) com a penyal gran.

Cantells de la Pinyalossa

Sobre cantells convé veure 'Genèrics'. Aquest de la fotografia i altres que guarden la Pinyalossa des de la seua falda ens recorden, per la forma punxeguda, els 'dentells'. Els vam sentir també sonoritzats com a [gantéls].

⁴⁷

"Dues notes breus de toponímia valenciana: Penyalgosa, Useres".

Morrals de la Pinyalossa

CART. Vis. 1:25.000 Morrals de la Pinyalossa

Veïns dels 'cantells', tal i com veiem a la fotografia, es tracta de rocasses que s'avancen del cos total de la Pinyalossa.

Roca de la Pinyalossa *Roques de la Pinyalossa, la Pinyalossa*

CART. ICV Roca de la Pinyalosa 592 (4-1) Vis. 1:25.000 la Pinyalossa 965

No deixa de ser una variant redundant, quasi tautològica, de las mateixa Pinyalossa. La pluralització és coherent amb el conjunt rocós que veiem en la primera fotografia, on destaca, clarament, el frontó rogenc de la Pinyalossa.

PIQUERA

El fet que 'piquera' tinga un lema propi es basa en el dubte que tenim sobre l'origen del mot. Si bé Coromines a Onoma VI, 232 inclou el topònim de Vistabella com un derivat de *pica* 'cossi de pedra' (*La Piquereta*, barranquet, a Vistabella), ell mateix a DECat VI, 522 defineix *piquera* com a 'forat que hi ha en els bucs d'abellatge perquè hi entren les abelles' val.(Pinet, 1962). El DCVB (vol.8, 601) la defineix també com a 'forat per on les abelles surten i entren del rusc'. Aquesta dualitat ens permet no incloure'l dins el lema PICA mentre no aclarim el sentit.

La Piquereta-1

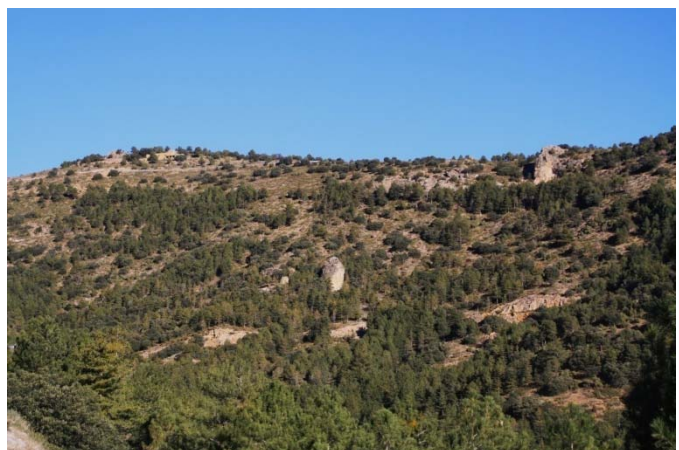
Barranc de la Piquereta

Barranc de la Piquereta

La Piquereta

CART. Vis. 1:25.000 Barranc de la Piquereta

Barranc que mou dels afores del poble i davalla fins engravar-se amb el barranc de la Devesa. Per la seua solana discorre el camí i pas Real d'Atzeneta. També hi trobem els Bustalets, les dues roques que veiem a la fotografia.

Font de la Piquereta

CART. Vis. 1:25.000 Font de la Piquereta

Al barranc de la Piquereta.

Pont de la Piquereta

Sota una de les revoltes abandonades de la carretera, en creuar aquest o el barranc de la Devesa.

la Piquereta-2

CART. Vis. 1:25.000 la Piquereta

Roca de la Piquereta. Guaita sobre el barranc de les Climentes i és veïna de la coveta de Tosses a la lloma de la Picossa. En aquest segon cas trobem més adient la significació apícola, pel fet que la roca es troba en alt, lluny del barranc o qualsevol punt de recollida d'aigua. A més, alguns forats podrien relacionar-la per similitud formal amb la piquera apícola.

PISCINA

La Piscina

Neotopònim urbà. Situada vora les eres de Troia.

PISQUIRRERA

Casa de la Tia Antònia la Pisquirra

Dóna al raval de Loreto. Carrer del Mur, sud. Malnom d'origen desconegut.

PITA i PITO

Pita i pito tenen el sentit de 'saberuts' i també amb bona salut.

Artiga de la Pita

Caseta de Carmen la Pita

Interessant la variant que ens ajuda a formalitzar el malnom. Es troba adherida a un bancal dins l'artiga de Carmen del Pito.

Artiga de Carmen del Pito

Entre el collet dels Racons i el capdamunt del tossal de l'Alforí, per la Solana.

Casa de Carmen de la Pita

Antònia la Pita era sa mare. Carrer Mossén Falcó, 19

PLA (v. Genèrics)

El Pla Pla de Vistabella

Espai extens que ocupa una part significativa del terme de Vistabella. Nou quilòmetres separen el punt meridional, amb 1275m. d'altitud (a l'Espino) del collet de Padilla, punt septentrional veí del Quinyó, a 1099m.a.; la seua amplària la podríem fixar en una mitjana de 1350 metres. Per la riquesa de les seues terres i la varietat de genèrics que ens ofereix mereixeria un estudi exclusiu. La

partició de les seues terres en sorts, bancals, quadres i quadrons respon a una història agrària ben interessant que ací no podem abordar. Aquest extens pla és un *polje* que desaigua per l'engolidor del Quinyó. El pla queda dividit aproximadament pel pas Real de Mosquerola i, tot seguint la pendent de la rambla rep el nom de pla Avall la seua meitat nord i pla Amunt la meitat sud que s'inicia a l'Espino.

També les Visures, lògicament, en feien esment, no sols de l'orònim sinó d'un seguit de topònims, com veurem, que tenien com a especificatiu el Pla, com assagador, camí, creueta, pinaret i rambla

1555 a la part del Pla, 6 via del pla de Vistabella 6 al sòl del pla de Vistabella 10

1658 a la que se aboca dit camí la via del Pla 48 **1687** lo asagador, que va lo Pla amunt fins a St. Joan 66 **1759** Y està devés lo Pla 19

Assagador del Pla

CART. PLANI Cordel del Camino de Villafranca á San Juan y Camino de Vistabella a Benasal (Roig)

L'assagador o pas del Pla queda definit per la Planimetria en fer coincidir 'colada' i 'camino' com sol passar sovint. La primera retolació correspon al tram meridional, fins l'encreuament amb el pas Real de Mosquerola; la segona denominació ja comprén el pla Avall.

Entra de Villahermosa pel barranc dels Morts i després de vorejar Sant Joan, ja des del corral de l'Espino ve a coincidir amb l'actual carretera del Pla fins el Quinyó; de vegades, però discorre paral·lel. Com veiem en la fotografia, camí i assagador discorren junts, de vegades damunt mateix de la carretera del Pla.

Ha estat, de sempre, un pas ben important, com ens ho demostren les Visures. Ens cal afegir que l'equivalència camí/pas ho palesa el fet que 'camí del Pla' és la denominació que encapçala la visura de l'assagador del Pla i també algunes visures que expressen l'equivalència 'camí o assagador d'herbatge', que tenia, com veiem, una trentena de passes d'amplària:

1555 dit camí del Pla de Vistabella tenia xxx alnes, eo passes, de amplària⁴⁸ 10
1597 'Camí del Pla' 49 **1615** de allí baix al camí del Pla 116v 'Camí del Pla' 116v
1634 'Camí del Pla' camí que va lo Pla amunt fins a St.Joan 200**1658** 'Cami del Pla'
 46 prengueren lo **assagador que va lo Pla amunt** fins a St. Joan 46 proseguir, la
 visura de **l'assagador del Pla** 47 a la que se aboca dit camí la via del Pla 48 **1687**
 lo asagador, que va lo Pla amunt fins a St. Joan 66 la visura de l'assagador del Pla
 67v a la que s'aboca dit camí la via del Pla 70 **1715** 'Camí del Pla' 126 assagador
 de herbatge que va lo Pla hamunt fins a Sent Joan de Penagolosa 126v la visura
 de **l'assegador de herbatge del Pla de dita vila** 128 camí o assagador de
 herbatge la via del Pla 130v **1759** 'Camí del Pla' 23 lo assagador de herbaje que
 va lo Pla amunt fins a Sen Juan de Peñagolosa 23 la visura de **l'assagador de
 herbatge del pla de dita vila de Vistabella** 28 regoneixer dit assagador del Pla 28
 regonéixer dit **assagador de herbaje del Pla** 29 a la que s'enboca lo dit camí, o
 assagador de herbaje, la via del Pla 59

Observem que, sovint, s'expressa amb una perifrasi.

Fixem-nos també en la descripció de 'oficial' que ens ofereix el document DESCRIPCIÓN DE LAS VÍAS PECUARIAS

1ª.- Cordel del Camino de Villafranca a San Juan y Camino de Vistabella a Benasal.- Anchura legal treinta y siete metros con sesenta y un centímetros (37,61 m.); recorrido dentro del término unos veinte kilómetros (20 Km.) y su dirección es de S.aN.

Procedente del término de Villahermosa penetra en este por el sitio denominado Barranco de los Muertos, se une al Camino de Villafranca llevando por la derecha monte Pinar del Estado y por la izquierda Pinar de Don Ramon Salvador; continúa por la fábrica de serrar madera en la actualidad en ruinas donde sale a la derecha el Camino de San Juan a Lucena, mas adelante sale a la derecha el camino de Chodos, sigue por la Bascula entre fincas de Maria Mor y Maria Espino, continúa por el paraje San Juan de Peñagolosa, cruza la Rambla del Llano, saliendo mas adelante la Senda del Mas de Arcos, pasa por el paraje Llano de Arriba donde sale a la derecha la Colada de les Foyetes, despues cruza el camino del Mas del Boiro; sigue por el paraje de les Foyetes y mas adelante sale a la izquierda de la Colada del Alforé donde existe la Fuente del mismo nombre que es abrevadero público; seguidamente cruza la carretera de Vistabella a Mosqueruela y despues queda

⁴⁸ No fa massa anys que amb el professor Vicenç Rosselló vam poder comprovar la dificultat de mesurar l'ample actual, sovint modificat.

junto a la via del Maset, donde cruza el camino de Castillejos y seguidamente la Cañada Real de Mosqueruela a Adzaneta llevando la carretera de Culla por la derecha, saliendo a la izquierda la Colada del Mas de Celades y por la derecha el Camino del Fontanal. Cruza la Rambla del Llano, sigue entre parcelas por el Paraje Llano de Abajo pasando por las ventas donde cruza la Colada Larga. Continúa por el Paraje el Quiño dejando la carretera a la izquierda y sin dejar el Camino de Benasal, pasa entre parcelas de pasto y labor saliendo a la izquierda el Camino de Villafranca y por la derecha la Colada de Vistabella pasando por la (...) donde sale a la derecha el Camino de Troncosal. Continúa por el Camino de Benassal, pasa por la Fuente de Alfarder y masia del mismo nombre. Cruza el Barranco del Castelles y por el referido camino llega al rio Monleón donde finaliza penetrando en Benasal por el Molino del Paso.

Mereix aquest text i la resta dels fragments que conformen la DESCRIPCIÓN una anàlisi específica pel que fa a les errades toponímiques. Destaquem com exemples el pas del mas de Mor a María de Mor; l'Espino (mas) a María Espino; el Quinyó a Quiño...

Camí del Pla

CART. PLANI Cº de Vistabella a Villafranca del Cid, Camino de Villafranca del Cid a Villahermosa CAD Camino de Vistabella a Villafranca del Cid, Cº de Camino de Villafranca del Cid a Villahermosa IGC592-1949 Cº a Villafranca del Cid

Discorre, com hem dit, junt, de vegades coincidint, a l'assagador del Pla. El tram del pla Avall, des de la Creu del Mericano fins al molí dels Ullals. En l'últim tram hi ha una desviació cap a la Caseta de Làssaro.

Carretera del Pla

CART. 592-25000 CV- 1720 (La Estrella 4,3 Km) CMA Cs-823 592 (3-1), 569 (3-4) ICV Carretera del Pla de Vistabella 569 (3-4) Vis. 1:25.000 CV-1720 CS-823

Aquesta carretera és un projecte inacabat que pretenia unir el pla de Vistabella amb Vilafranca, tot salvant el riu Montlleó amb un pont que mai es va fer. El tram esfaltat acaba al Quinyó (fotografia).

Recorre tot el pla Avall des de les Sénies; en aquest punt trobem una cruïlla on s'apleguen la carretera del Túnel, la de Sant Joan, la que puja cap al poble i aquesta.

Creueta del Pla *Creueta de l'Americà, Creu del Mericano*

Cruïlla del pas Real de Mosquerola amb l'assagador del Pla. S'hi atura la romeria de Culla a Sant Joan. La creueta, molt de temps desapareguda, ha tornat damunt el pilonet.

1597 de dit peyró de tot dret a la creueta del Pla 68 **1615** dret a la creueta del Pla 118v fins a la creueta del Pla de Vistabella 119 **1634** fins a la Creueta del Pla de Vistabella 203v dret a la creueta del Pla 202v **1658** de allí tornaren al peyró d'en Vela y prengueren la via de la Creueta del Pla 48 **1687** prengueren la via de la Creueta del Pla 70 **1715** los dits síndichs y mensatgers tornaren al peyró d'en Vela. Y prengueren la via de la Creueta del Pla. 131 **1759** prengueren la via de la Creueta del Pla 25

Escoles del Pla *Escoles del Camp*

Escoles rurals situades en el casalici del que va ser camp d'aviació dels republicans.

Pinaret del Pla *el Pinaret*

1634 a la vora del Pinaret 208 **1658** Y més pasat lo Pinaret, a mà esquerra, en lo colze que feya lo assagador 46 a la vora del Pinaret 54 **1687** més pasat lo Pinaret 66v **1715** y prearen, en lo pinaret del Pla 126v

Potser la denominació del 1715 ens porta a situar-lo prop de l'actual, zona de l'Espino.

Rambla del Pla

CART. PLANI Rambla del Llano CAD Rambla del Llano; Barranco de la Rambla 592-25000 Rambla del Pla-II (2) 569-25000 Rambla del Plano CMA RAMBLA DEL LLANO 592 (3- ICV Rambla del Pla 569 (3-4), 592 (3-2), (2) 592 (3-1), 1:100.000 Alcora Rambla del Llano Vis. 1:25.000 Ramba del Pla (2) 1:125.000-Ballester⁴⁹ R^o Bovalar –Martin⁵⁰ B^o Teix o Pegu. plano-1451

La Rambla, o rambla del Pla, prové de diversos barrancs que davallen de la zona del Penyagolosa, els quals, en eixamplar el seu llit comencen a prendre la denominació de rambla, rambla de la Teixera i després de Sant Joan. En aplegar al pla de Vistabella,

hom prefereix la Rambla que, sense eixida directa a un altre curs, omple el Quinyó com un llac. Per l'Engolidor s'escola i reapareix, als tres dies, al Montlleó a través dels ullals de la Caseta de Làssero. Al terme d'Atzeneta, 600 metres

⁴⁹B.Ballester Editor, sobre *Trabajo y datos recopilados por el delineante de la Sección de Vías y Obras Provinciales LUIS GIMENO*, a escala 1:125.000.

⁵⁰A. Martin Editor. Barcelona.

⁵¹Full que abasta una franja del Baix Aragó i del nostre Maestrat i l'Alcalatén (entre Linares de Mora, Culla i Llucena). Correspon a mapes utilitzats durant la Guerra Civil.

més avall –recordem que el pla discorre sobre una altitud de 1200 m.- a través de l'ullal del Gorg reapareixen aquestes aigües, segons la creença popular que ha vist eixir 'espelta', gramínia que només es conreava al Quinyó.

En la capçalera trobem, pel marge esquerre, barranc de la Carbonera i del Rebollar i pel marge dret aquells que davallen de Penyagolosa, de ponent a llevant: barranc Oscur, barranc de la Cambreta –esdevingut després barranc i rambla de la Teixera- barranc del Forn i de la Banyadera que s'engraven per esdevindre barranc de la Pregunta. Tots aquestos barrancs aboquen a la rambla de Sant Joan. Poc després, i pel marge dret, apleguen els barrancs de l'Avellanar, barranc dels Prats i el del Jauguet. Més avant, quan ja la rambla entra al Pla

Resulten curioses les denominacions aparegudes a l'1:25000 de principis del XX. La Planimetria i el CAD, que n'és còpia, mantenen el nom de *Rambla de la Teixera* fins que s'engrava el barranc del Jauguet; després s'anomena *Rambla del Llano*. Més tard apareix un tram amb un tautològic *Barranco de la Rambla*, tram que tanca la Redonda, i torna a esdevindre *Rambla del Llano*. També resulta curiosa la denominació híbrida de *Rambla del Plano* que ens regala el 569-25000. A banda dels mapes estudiats a Bernat-2007⁵² la localització posterior d'altres bases cartogràfiques, també del segle XX, ens aporten informacions lligades, entre d'altres, a la nostra rambla, per la qual cosa les comentem ací.

R^o Bovalar és una invenció que trobem en el mapa provincial (1:125.000-Ballester) sense any d'edició⁵³, que penja en un dels despatxos de la Diputació de Castelló. Hi observem, a més, que l'esmentat 'río' aboca directament al riu Montlleó, tot obviant l'Engolidor i les muntanyes que li tallen el pas. A més

d'aquesta greu errada afegeix denominacions errònies per al riu dels Molins o de Foia d'Ores, que resta batejat com *B^o Teixar*, potser prenent el barranc de la Teixera que només és capçalera de la rambla del Pla. Evidentment no van tenir en compte els treballs de la Planimetria ni coneixien el terreny; més aviat hem de pensar en una còpia d'errades anteriors. Possiblement fóra el mapa 'Castellón de la Plana' d'Alberto Martín, l'origen de les errades. Suposem que es tracta d'una obra de principis del segle passat pel fet que també apareix a la *Geografía General del Reino de Valencia. Provincia de Castellon* de Carlos

⁵²(2007) "Toponímia a la cartografia de Vistabella entre 1911 i 2005" dins *Actes de la I Jornada d'Onomàstica. Sant Mateu 2006*. AVL. València 2007.

⁵³ Podríem, això sí, suposar-lo posterior als anys 1930 pel fet que ja hi trobem la carretera de Xodos (desconeixem, però, si es tracta d'un projecte d'aquesta 'via provincial')

Sarthou Carreres, publicada al 1913. En aquest mapa, que també adjuntem, resta dibuixat un riu anònim i inexistent que recorre la serra de la Batalla i el Bovalar, tot el recorregut amb el nom *Ms. Bobalar* (imaginem que són montes), i aboca davant l'Estrella. La rambla del Pla, objecte d'aquest article, parteix d'un *Bº de Peñagolosa* que naix més a llevant del mateix pic, ja al terme de Llucena. La denominació que trobem ja a la part del pla Amunt és *Bº Teix o Pegu*. Imaginem que es refereix al barranc de la Pegunta i al de la Teixera. Amb tot, torna a sobtar que desconega l'engolidor del Quinyó, substituït per un *Pantano Quiñó* que desaigua al riu Montlleó pel molí dels Ullals. Deixem les altres apreciacions per a les entrades de Foia d'Ores i Montlleó. Ens interessa, això sí, la jerarquització que anota Sarthou⁵⁴ com afluents de la rambla de la Viuda. Cal dir que al mapa precedent, rambla de la Viuda és el bateig que rep la rambla del Puerto, primer tram del riu Sec o riu de Montlleó. Ara, però, es refereix a la rambla de la Viuda, afluent del Millars. Esmenta un subafluent conegut com *Río de Vistabella* (que no surt al mapa) que acull el *Río Mojón*, *Barranco Peñagolosa* i *Río Texidor*.

Encara trobem una tercera mostra, el **plano 14** on apareixen repetides les errades d'aquest darrer: *Bco. de la Viuda* per a la rambla del Puerto i una rambla

del Llano que aboca al riu Montlleó, tot obviant que no té eixida. Afegim, com a cridanera, una *Sª del Mueg*, còpia de la *Sª del Buey* del mapa anterior, corresponent a la serra del Boi.

⁵⁴ SARTHOU CARRERES, Carlos (1913): *Geografía General del Reino de Valencia. Provincia de Castellón*. Barcelona. Caixa d'Estalvis de Castelló, 1989. 1088 ps.

En les coordenades que nosaltres marquem hem de considerar el tram comprés entre l'enforcall de la rambla de San Joan amb el barranc de la Cova, davant del corral d'Espino, i l'engolidor al final del Pla; amb anterioritat rep altres noms.

“Cuando dicha circulación en superficie se produce en la zona alta es drenada por la siguiente red de barrancos: barranco de la Teixera, que recibe por la izquierda el Barranc Escur, uniéndose en el Rodege; después de pasar junto a Sant Joan confluye cerca de la Serrería con el de la Pegunta, al cual ya se ha unido el del Forn, al pie de la Moleta y el roquedo de la Trona. Sigue su camino ya como la Rambla de Sant Joan y en la salida del Pinar de Sant Joan recibe por la derecha el barranco del Avellanar y poco después el que sale del rincón donde está el Mas d'Aragó. Sin otra aportación de importancia llega al Pla de Vistabella. La Rambla del Pla...” (Viciano 1981)

Notas para una hidrología del Penyagolosa (Viciano 1981)

1555 passada la Rambla 14 1597 fins a la Rambla 48 fins a la Rambla trobaren huyt fites 6 1615 anaren de la rambla del Pla fins als tolls de n'Aragó 116v 0 1634 fins a la Rambla 200 1658 fins a la rambla diuit fites 1658 des de dita Ramblella fins als tolls de Aragó, trobaren quaranta-dos fites velles 46v 1687 del collet de la Font Nova fins a la Rambla 66 de dita Ramblella fins als tolls de Aragó 66v 1715 des de la dita Rambla fins als tolls de Aragó 126v 1759 y hasta la Rambla 24 al passar de la Rambla 30 1597 de la rambla del Pla fins als tolls de n'Aragó 49

Rambla del Pla. El diminutiu 'ramblella' com 'molatella' i 'covatella' té un ús força extés en aquesta comarca. L'administració (COPUT) ha batejat tautològicament com a barranc de la Ramblella la Ramblella que hi ha al terme de la Vall d'Alba.

Bancal Pla

Pinar proper a la pista del barranco Mojon, dalt de la Ribassadeta de Xano.

Morral Pla

CART. Vis. 1:25.000 Morral Pla

Prominència rocosa que amaga un pla al seu damunt. Dalt de la cingla de Lluc, al Boi.

Foieta Plana

CART. Vis. 1:25.000 Foieta Plana

Vora el Rivet, entre el forcall del Riu i els ullals de les Jordanes.

La Foieta Plana

CART. PLANI Casas de la Foyeta Plana CAD Casas de la Foyeta Plana IGC592-1949 Mª de la Foyeta Plana M592-1993 Masía de la Foieta Plana 592-25000 Masía de la Foyeta Plana-II CMA Masía de la Foieta Plana 592 (4- ICV la Foieta Plana 1060 592 (4-1) Vis. 1:25.000 la Foieta Plana

Important mas amb diverses cases davall del collado del Boi i guaiatant, entre barrancs, al de les Climentes i la Picossa. Hi vivien 7 veïns, entre ells el nostre informador Clemente.

Bancal Gran de la Foieta Plana Bancal Gran

A migdia de la casa de Clemente, a la Foieta Plana.

Barranc de la Foieta Plana

CART. Vis. 1:25.000 Bc de la Foieta Plana

Des d'aquest mas aboca al barranc del Mas de Salvador

Bassa de la Foieta Plana

Entre els masos de dalt i baix

Collet de la Foieta Plana

Quan s'acaba la Foieta Plana i comença 'el monte de l'estat', cap a llevant

Pista de la Foieta Plana

Des del collado del Boi davalla fins la Foieta Plana, passant pel Collet, el Planàs i vorejant les diverses ombries que aboquen cap al barranc del Collado o de les Olles.

Pouets de la Foieta Plana

En un bancal proper als masos de baix

Avellaners de Climent de la Foieta Plana

Davant la Creveta, dalt de la font de la Randera.

Caseta de Clemente de la Foieta Plana

Vora els clots del Mas de Salvador

Casa de Clemente de la Foieta Plana

Carrer de Mossén Falcó, 3.

Casa de Climente de la Foieta Plana

Casa Nova-ombria.

Llastra Plana

CART. Vis. 1:25.000 Llastra Plana

A la solana de l'Avellanar. Entre la Solana i l'Aldea, extrem nord del terme.

Barranc de la Llastra Plana

Barranc que s'ajunta amb l'Ullalet per correr cap al de l'Avellanar

Lloma Plana

CART. Vis. 1:25.000 Lloma Plana

Lloma plana al sud del camí del Carbo, flanquejada al sud pel barranc del Morts. Hi trobem la Carbonera. Aquesta lloma era, com ens ho assenyalen les Visures, mallada d'herbatge.

1555 la qual està en la lloma Plana 21 en la mallada de la Lloma Plana 21 'Mallada a la Lloma Plana' 21 **1597** denota la mallada de la dita lloma Plana 88 que entre en la mallada de la Lloma Plana 89 **1615** mallada de herbatje que està en la lloma Plana 121v denota la mallada de la dita Lloma Plana 121v **1634** la qual està en la lloma Plana 206v entra en la mallada de la Lloma Plana. 206v **1658** regonéixer una mallada que està en la lloma Plana 52 lo altre camí de herbatge que entra a la mallada de la Lloma Plana 52 **1687** una mallada que està en la lloma Plana 74v entra en la mallada de la Lloma Plana 74v **1715** mallada que està en la lloma Plana 138v camí de herbatge que entra a la mallada de la Lloma Plana 138v **1759** s'engrava ab lo altre camí de herbaje que entra a la mallada de la Lloma Plana 39

el Planàs-1

A l'ombria del Mas de Boira

el Planàs-2

CART. Vis. 1:25.000 el Planàs

Entre la font Nova i el Troncassal de Dalt

el Planàs-3

CART. Vis. 1:25.000 el Planàs

Entre el Collet i les cases de la Foieta Plana. Vam sentir també, potser pel sentit de propietat que sempre trobem, 'els Planassos' i 'planàs de la Foieta Plana'. Es tracta de tres grans bancals creuats per la pista i pel Carreró Vell, situats dalt del Mitjà Gros. S'hi sembrava avena i pipirigallo.

el Planàs-4

CART. Vis. 1:25.000 el Planàs

Al pinar de Sant Joan, davant la caseta de Control.

el Planàs

Zona d'acampada del Planàs.

En aquesta zona s'engrava el barranc de l'Avellanar amb la rambla de Sant Joan (en la foto veiem l'enforcall dels dos barrancs).

Corralet del Planàs

Construcció situada al Planàs amb cairells de tamny considerable. Ja l'hem conegut desteulat i fora d'ús, tal i com se'ns mostra en la fotografia.

Forcallet del Planàs

S'hi enforcalla la rambla de Sant Joan amb el barranc de l'Avellanar.

Pi del Planàs

CART. Vis. 1:25.000 Pi del Planàs

Al Planàs de Sant Joan, zona d'acampada, vora la revolta de la pista que puja cap al Rodesnar. Pi negre majestuós amb bona alçada i diàmetre del tronc significatiu.

el Planàs-5

CART. Vis. 1:25.000 el Planàs

Planet situat entre els barrancs de l'Albagés i de l'Alvenc, també conegut com barranc del Planàs. Dóna nom a dues heretats, la de Dalt i la de Baix.

el Planàs de Baix

A l'Albagés. Finqueta del Planàs.

el Planàs de Dalt

A l'Albagés. Finqueta del Planàs que es troba vora el Reboll.

Barranc del Planàs (?) Barranc de l'Alvencàs, Barranc de la Cova Tena

CART. Vis. 1:25.000 Barranc de l'Alvenc

Mou de la foieta Roja i aboca al riu del Molinet, vora la cova Tena. S'enforcalla amb el barranc de l'Albagés.

els Planassos-1

CART. Vis. 1:25.000 els Planassos

A la solana del Mas de Gual.

els Planassos-2

CART. Vis. 1:25.000 els Planassos

Al nord-est de la Riba-Grossa. Dins l'heretat. Al marge trobem la caseta de Peregrí. Vora el camí de Sant Joan, marge de ponent- entre el bancal Redó i el Tossal.

Llastres Planes (llastra a Genèrics)

CART. Vis. 1:25.000 les Llastres Planes

A llevant de l'Artiga del Soldao. És un terreny planer.

els Planets-1

CART. Vis. 1:25.000 els Planets 1106

Entre el mas de Trigós i el del Tossalet. Entre la pista del Tossalet i el carreró Curt.

els Planets-2

CART. Vis. 1:25.000 els Planets 821

Entre el Savinar i la font del Mas de Campos

Forns dels Planets

Hi resten dues olles d'antics forns de calç, l'un es troba a llevant del collet del Mas de Campos, on comencen els Planets. L'altre, dues-centes passes més cap al Savinar.

els Planets-3

Entre el mas de Marimon i el pinar Sàlvia, al tossal de l'Albagés.

el Planillar *Mas del Planillar*

CART. PLANI M^a del Planillar CAD M^a del Planillar IGC592-1949 M^a del Planillar M592-1993 Masia del Planillar 592-25000 Masia del Planillar-II CMA Mas de Planillar 592 (3-1) Vis. 1:25.000 el Planillar

Mas situat davall del pas del Mas de Celades, a les Sorts, entre el mas de Toni i el de Cabedo. Per a Planillar, veieu Genèrics. El mas pren el nom d'aquest ample replà que trobe entre el pla de Vistabella i la Tancada, als peus de la costera del mas de Toni.

A les Visures ens apareixien *els Planillars*, però no corresponien amb aquest

topònim actual sinó en un indret més proper a l'Esclaramunda, a l'altra part del Pla. **1555** quant foren al cap dels Planillars, eo al cap del Vallejo,⁵

Prat del Planillar

CART. Vis. 1:25.000 Prat del Planillar

Entre els tossalets del mas de Cabedo i la costera del Mas de Toni

Casetes dels Planillers

Es tracta d'unes casetes bessones. L'informador ens va pluralitzar, Planillers per Planillar, que és el nom amb què es coneix el mas.

Sorts dels Planillers

Davant del mas, el Planillar, al pla Avall.

PLAÇA la Plaça**Carrer de la Plaça, carrer Major**

De la placeta de l'Hostal (esquerra) al Dau (dreta, davant l'església), carrer més important de Vistabella, major. Hi trobem l'ajuntament, la Sala. El nom oficial és carrer Major; sentim, però, sempre el nom popular de la Plaça. Curiosament, la Placeta, diminutiu, és un espai més ample i de forma quadrada. També el Dau, davant l'església, té major amplària. Amb tot, hem de tenir en compte l'estretor habitual de la resta dels carrers per comprendre la importància d'aquest. A més, és l'eix on aboquen els altres carrers, els de dalt i els de baix. També pot influir el sentit que trobem sovint de 'mercat'. Anar a la Plaça equival en molts pobles, també a la Plana, a anara al mercat.

Carrer de la Plaça la Plaça, carrer Major**la Placeta** Placeta de l'Hostal, plaça del Generalísimo Franco

Al capdamunt del carrer Major.

Pel que fa a la retolació dels carrers, hi ha la voluntat d'afegir alguns rètols a carrers de nou traçat i corregir alguns que comporten confusions.

PLÀCIDO**Tossal de Plàcido**

CART. Vis. 1:25.000 Tossal de Plàcido 1152

Capdamunt de la caseta de Manolo el Moliner, entre el pla de la Mestra i l'assagador Real, camí d'Atzeneta.

PLEIT

Antigament, plet.

Font del Pleit

CART. Vis. 1:25.000 Font del Pleit

Al capdamunt del barranc del Mas de les Xiquetes, ja prop dels masets de la Banyadera.

POBLE

Camí del Poble-1 *Camí de l'Alforí*

Mou dalt de la serrada de José d'Olària cap al mas de l'Alforí.

Camí del Poble-2

Entre el mas del Carrascal i el de Pelegrí, surt creuant la senda de Sant Joan i la Rambla. S'ajunta amb el camí del Mas de Gual i van junts cap als cinc pins.

Bancals del Poble

CART. Vis. 1:25.000 Bancals del Poble

Subpartida del Pla d'Amunt que conté un grapat de bancals batejats amb el nom de l'amo i que, a diferència dels bancals o sorts dels masos veïns, pertanyen a gent del poble, que viuen al nucli urbà de Vistabella i no esparsos pel terme.

POLO⁵⁵

El Dr. Josep Joaquín Polo és el conegut Polo de Bernabé, polític i terratinent amb importants possessions a Vila-real on introduí el conreu del mandariner per primera vegada al País Valencià. Tenim coneixença d'importants immobles o palaus batejats com a 'casa de Polo' a Cinctorres, Vila-real i Vistabella. També el mas del Mançanar va ser el mas de Josep Joaquín Polo. Les Visures també fan referència al casalici situat darrere del santuari de Sant Joan, en l'actualitat propietat de la conselleria Territori i Habitatge.

1759 per damunt la heremita del Gloriós Sent Juan y per detrás les cases del Dotor Joseph Joaquín Polo y de Mossén Joseph Climent Prebere 39

⁵⁵

http://ca.wikipedia.org/wiki/Jos%C3%A9_Polo_de_Bernab%C3%A9_y_Borr%C3%A1s

Bancals de l'Hort de Polo

Heretats veïnes de l'hort de Polo

Hort de Polo

Es correspon amb l'antic cementeri, vora el Peiró. Es tracta d'un hort voltat per un tancat, en el sentit que donem a la Plana; paret alta amb porta d'accés.

Eres de Polo

Darrere de casa Federico.

Casa de Polo

Al C1 "Casa de Polo amb el número 12". Raval de Loreto, 09 i Jaume I, 04-06^a.

Una de les cases nobles més interessants del poble.

Casa del Doctor Josep Joaquín Polo

POMERA (V. Fitotoponímia i MANÇANA)

Barranquet de la Pomera

CART. Vis. 1:25.000 Bc de la Pomera

Al Boi, juntament amb el barranc del Mig i el barranc de la Cova de l'Aigua conformen el barranc de les Traveres que aboca al Focino.

Clot de la Pomera

2n bancal de ponent del mas de Mor

Clot de les Pomes

CART. Vis. 1:25.000 Clot de les Pomes

Entre el mas de Pelegrí i el mas del Carrascal

Bancals de la Pomera Dolça

Entre l'ombria del Pla de la Creu i la solana del Jauguet

PONCIANO

El mateix nom l'hem sentit com a Prussiano i Pursiano. Després de moltes cavil·lacions sobre la possibilitat d'un gentilici d'exòtica procedència, 'prussià', vam conèixer l'origen en un d'aquells noms, només intel·ligible pel cura que els batejava. Es tracta del antropònim Ponciano. Sant Poncià recull al santoral mitja dotzena d'exemples, amb un papa inclòs. Gràcies a la mediació d'Elvira Safont ho vam poder trobar:

Al padró municipal tinc un senyor a nom de PONCIANO BELLES EDO, vivia a Mossen Falcó, 33, va néixer el 19/11/1922 i va faltar el 31/01/1997.

Artiga de Pursiano

A les Solanes, baix del camí del Mas de Collet.

Caseta de Pursiano-1

A l'artiga homònima

Caseta de Prussiano-2

Amb un xiprer es troba al marge de les heretats del mas del Collet, dins el Pla.

Barranc de Prussiano

Barranc del Mas de Salvador

CART. Vis. 1:25.000 Barranc del Mas de Salvador

Ombria del Barranc de Prussiano

Ombria del barranc del Mas de Salvador ja en l'enforcall amb el barranc Consell.

PONS

Cognom estés per la Plana.

Mas de Pons

Mas de Canales

CART. PLANI Masia de Canales CAD Mª de Canales IGC592-1949 Masia Vis. 1:25.000
Mas de Canales

Entre el mas de la Torta i els Racons. Es troba assolat en una de les cases. Hi ha cisterna i la pallissa (i era) és al collet distant uns dos-cents metres del mas. Hi vam veure una dotzena de cabretes..

Barranquet del Mas de Pons

Entre la Solana del Mas de la Torta i el Mas de Pons (Mas de Canales) revalla cap al Riuet dels Molins.

Pallissa del Mas de Pons

Separada del mas, al capdamunt del collet que guaita sobre el mas dels Racons

Serrada del Mas de Pons

Volta tot el mas.

Serradica de Pons

Dins les Serradiques o Serradetes. Era capellà

Casa d'Emilio Pons

Entre el carrer sense Cap i el de Mossén Falcó. Carrer Major, 26.

Casa de Juanito de Pons

Va ser Ferreria i actualment és una de les dues carnisseries del poble, la d'Aurèlio? Carrer Major, 19.

PONT

En els ponts, com en els molins, trobem punts d'encontre de les cultures, dels pobles, de les llengües... Sí, i això és el més destacable en aquest estudi, també en les llengües; no hi ha frontera que no siga permeable. Aquest pont, que uneix l'Aragó i el País Valencià, és també passadís d'influències mútues que hem anat copsant a

mesura que analitzàvem la toponímia de Vistabella. Ho explicàvem amb abundant exemplificació a Bernat, J. / Guardiola, F. (2014)⁵⁶

el Pont Pont Medieval, Pont Romà, Puente de las Maravillas

CART. Vis. 1:25.000 el Pont

Aquest magnífic pont ha estat recentment restaurat (2013) i, tot creuant el riu Montlleó quan encara és conegut com a riu Sec, uneix el País Valencià amb l'Aragó. Veiem alguns textos escrits des de l'altra banda:

En los confines del término, en la frontera con Vistabella (Castellón), se encuentra uno de los ejemplos de ingeniería medieval de la provincia de Teruel, el puente de Maravillas y el impresionante camino al que da servicio. El camino procede *recto como una vela* del arco romano de Cabanes, correspondiéndose con el trazado del azagador y camino real o *Vereda de mar a mar* que ya se documenta como tal en 1328 (Mosqueruela. Guía de monumentos, paisajes, fiestas y servicios turísticos). J.F.Casabona / E.Gargallo 1999. Zaragoza.

Puente medieval de Maravillas o Pont romà. Probablemente este es el puente que a finales del s.XIV, mandó construir el Concejo de Mosqueruela para cruzar el río Monlleó, también conocido por los Mosqueruelanos como el Río Seco.

El puente medieval está formado por un arco de medio punto que tiene 14,60m. de luz y 7,70m. de altura. Los potentes estribos de sillería están contruidos con un tipo de calcarenita local, y sobre ellos se sustenta el resto de la construcción a base de mampostería con abundante argamasa de cal.

Tiene un alzado típico de los puentes del medievo, con un perfil alomado y pretilos para proteger a quienes transitan por él, personas y ganado. En la actualidad, mantiene la calzada original, con una anchura de 3,26m., que se abre a ambos lados del puente a modo de embudo.

⁵⁶ "Frontera permeable i pont toponímic" dins *Actes de la VII Jornada d'Onomàstica. Xèrica 2013*. Col·lecció Actes, 12. AVL València 2014.

Cerca de la construcció actual, todavía permanencen los restos de los estribos de otro puente que según algunos autores, podría tener origen romano, de hecho en Vistabella a este puente se le conoce como el Pont Romà. (Descubriendo Penyalgosa, el río Montlleó). J.P.Serrador. AvantPress Edicions. 2007. Valencia.

Pel que fa al text de Serrador i la denominació pont *Romà*, hem de considerar que aquesta qualificació es repeteix amb altres ponts com l'almassorí de Santa Quitèria (també medieval), amb bons carreus de pedra, tot diferenciant-se de l'obra morisca.

Cova del Pont

CART. Vis. 1:25.000 Cova del Pont

Cova situada a migdia de la moleta del Pont.

Crebada del Pont

CART. ICV la Crebada del Pont 592 (3-1) Vis. 1:25.000
Crebada del Pont

Hi trobem una esmunyida que aboca al Montlleó, més amunt del Pont, davant el Palacio i que dóna nom a tot el paratge. Veieu el concepte de 'crebada' a Genèrics.

la Crebada del Pont

Partida que envolta l'esmentat accident orogràfic.

la Crebada del Pont

Edifici situat al quadró del Pont

Lloma del Pont

Llomes del Pont

CART. Vis. 1:25.000 Llomes del Pont

També 'Llomes del Pont', pluralització que fa referència a la divisió de la propietat com les parcel·les que trobem a la lloma de Benafigos conegudes com llomes de la Pena-Roja. Al capdamunt del quadró del Pont. Hi ha la roca de la Lloma del Pont, des don es guaita sobre el Montlleó i des d'on es divisen molts masos de Mosquerola.

Roca de la Lloma del Pont**Roca de la Lloma**

CART. Vis. 1:25.000 Roca de la Lloma

Roca de la lloma esmentada, que guaita a ponent sobre el Montlleó.

Mas del Pont

CART. PLANI Masía del Puente CAD M^a del Puente IGC592-1949 M^a del Puente 592-25000
Mas del Pont-II ICV el Pont 1010 592 (3-1) Vis. 1:25.000 Mas del Pont

Mas veí del pont i del riu Montlleó, a ponent del terme. Ben important per la seua situació vora el camí i pas Real de Mosquerola. Hi destaquen la foia i la pallissa. També és un element interessant el rafel que cobreix un bon ample.

Barreda (1999) identifica *Aledó*, paleotopònim aparegut en diversos documents del XIII, amb el mas del Pont.

Aledó (mas del Pont, al camí vell de Vistabella a Mosquerola, terme de Vistabella). A més del topònim existeix el cognom (*Aledó* / *Aledón*); però també podria ser *Aledo*, un possible mossarabisme amb -o final (A l'Alt Urgell i Múrcia):

-*Alehedo* (1216) – castell amb terme

-*Aledo* (1239) – límit de Vilafranca, entre la calçada de les Fosses i el riu Sec (de Montlleó).

-*via de Aledo* / *Aledolo* (1251) *Alendolo* (1382) (1384) – límit de Vistabella, entre l'heretat de Mosquerola i, serra avant, a la talaia del Vilar Sarsós.

-*Aledó* (1261) *Ledón* (1732) – límit del Regne de València, entre Arcedó i Mosquerola.

A les Visures ens apareix des del XVI i ens en parla dels diversos propietaris, al temps que veiem la importància de l'antroponímia.

1597 junt a la heretat d'en Pere Campos 71 **1615** junt a la

heretat, eo paret de Pere Campos 119 **1634** en la heretat de Pere Campos del Pont, que solia ser de Domingo Doménech, 203 **1658** entrant a la heretat de Pere Campos

del Pont, que solia ésser de Doménech 48v trobaren unes solside, les quals provehiren y manaren al dit Pere Campos les adobe 49 **1687** entrant a la heretat de Pere Campos del Pont que solia ser de Doménech 71 **1715** en la heretat que antes ere de Pere Campos del Pont, y huy dels hereus de Baltazar Carrera 132 **1759** que antes here de Pere Campos del Pont, después de Baltazar Carrera y huy dels hereus de Juan Carrera 27.

Mas del Pont el Pont

Partida que envolta el Mas i el Pont Medieval

Foia del Mas del Pont

Semicercle preciós que davalla des de la pallissa fins el Montlleó.

Moleta del Mas del Pont Moleta del Pont

Ombria del Mas del Pont Ombria del Pont

CART. Vis. 1:25.000 Ombria del Pont

Entre la Crebada del Pont i l'ombria del Mas del Mig

Pallissa del Mas del Pont

CART. Pajar, Mª de Pont PLANI Pajar

Vora la pista que davalla al Pont. Enllosada perfecta i dintell preciós. La gran sala, durant el 2007, s'ha tabicat tot desfent-ne la gràcia de l'espai amb el pilar quadrejat al bell mig. La planta inferior, que té l'entrada per ponent, feia i fa de corral. Curiosament, en la CART. trobem que el CAD i la PLANI

distingeixen M^a del Puente per al Mas i Mª de Pont per aquesta edificació que es troba separada un centenar de metres.

1634 sent a la era del Mas de Pere Campos 203v **1658** essent en lo endret de la hera del Mas de Pere Campos en lo frontó 49 **1687** en lo endret de la hera del Mas de de Pere Campos 71 **1715** en lo endret de la hera del mas que antes solia ser de Pere Campos, y ara dels hereus de Gaspar Rovira 132v **1759** endret de la hera del mas que antes hera de Pere Campos y hara dels hereus de Gaspar Rovira 28

Pouet del Mas del Pont *Pou del Pont*

CART. Vis. 1:25.000 Pouet del Mas del Pont

Entre la pallissa i el Pont, a mà esquerra. Poca aigua.

Pou del Pont *Pouet del Mas del Pont*

Camí del Pou del Pont als Canalissos

Mou del pou vora el camí Real de Mosquerola i, per l'ombria del Pont accedeix fins el Morrillargo i per la serrada dels Canalissos aplega a l'esmentat mas.

Moleta del Pont *Moleta del Mas del Pont*

Més avall del Pont, el riu Montlleó li pega quasi tota la volta. Al capdamunt hi ha un poblat, cosa de moros, i Viciano, quinto amb Federico, hi va anar. També va anar algú amb detector de metalls i va trobar puntes de llança. Les Visures ens parlen de diverses molatelles semblants a la nostra moleta. De fet, podria tarctar-se d'aquesta, si tenim en compte quea la moleta del Pont la segueix la moleta de Maravilla en la contravolta del riu (terme de Mosquerola). Aquesta darrera pren el nom del mas de Maravilla situat una mica més amunt...

1555 terra d'erbatge que partix de les Molatelles....17 **1597**'Camí de **les Molatelles del Riu Sech** y Camí de herbatge que ix del Riu Sech' 72 camí y terra de herbatge que parteyx de les **Molatelles o Molatella Tancada**, la qual és mallada de herbatge 72 camí y terra de herbatge que parteyx de les Molatelles o Molatella Tancada, la qual és mallada de herbatge 72 camí y terra de herbatge que parteyx de les Molatelles o Molatella Tancada, la qual és mallada de herbatge 72 **1615**Camí de les Molatelles del Riu Sec' 119 partix de les Molatelles o Molatella Tancada, la qual és mallada de herbatge 119 **1634** Camí de les Molatelles del Riu Sech 203v parteyx

de la Molatella Tancada, la qual és mallada de herbatge 203v Mallada de la Molatella Tancada 204 **1658** 'Molatelles Tancades' 49 regonegueren la mallada de la Molatella Tancada, la qual és de herbatge 49v regonéixer un camí i terra de herbatge que parteix de la Molatella Tancada, la qual és mallada de herbatge y va la via de la Serra de la Batalla 49v Y quant foren a les Molatelles 49v **1687** 'Molatelles Tancades' 71v regonegueren la mallada de la Molatella Tancada, la qual és de herbatge 71v partix de la Molatella Tancada la qual és mallada de herbatge 71v **1715** 'Moratelles Tancades' 132v camí y terra de herbatge que partix de la Molatella Tancada, la qual és mallada de herbatge, y va la via de la Serra de la Batalla. Y quant foren a les Molatelles 133 **1759** Molatelles Tancades' 31 un camí y terra de herbaje que partix de la Molatella Tancada, la qual és mallada de herbaje 31 regonéixer la mallada de la Molatella Tancada, la qual és mallada de herbaje 32

Referit a diverses Molatelles situades per la part alta del Monlleó, quan es coneix com a riu Sec. Hi ha una identificació entre Molatelles (plural) i Molatella Tancada (una) que sembla una mica incoherent. Potser aquest primera siga la Tancada i més amunt trobem la Molatella del Mig (vg. Mig). A partir de 1658 hom vol solventar aquesta disparitat quantitativa en pluralitzar el capítol com a "Molatelles Tancades". Fins aleshores, des de 1597, rep el nom de "Molatelles del Riu Sec". Al 1715 el rotacisme fa aparèixer un 'Moratelles' que, si bé no és gaire significatiu, sí que ens ajuda a entendre alguna 'Moratella' d'altres termes.

Molatella és un orònim que no apareix en Domingo-97 ni en Moreu-82, tampoc en Ordinas-2001. Esmement aquests manuals pel fet que solen desplegar un glossari extens. Tampoc nosaltres (Bernat/Guardiola-2001) trobàvem en els termes enquestats cap molatella, tot i la presència ampla de mola i moleta:

Coromines dins el DECat no n'esmenta cap, mentre en Onom.Cat. cita les Molatelles com a partida antiga del terme de Morella, curiosament un dels casos més clars de 'mola'. Sembla que 'molatelles' no s'hi trobe dins la toponímia viva, tot i la presència a les visures tant a Vistabella estricta com a l'antic terme del Boi.

Ombria del Pont *Ombria del Mas del Pont*

CART. Vis. 1:25.000
Ombria del Pont

Vessant nord-oest de les llomes del Pont, cobert de pinar.

Quadró del Pont

CART. Vis. 1:25.000
Quadró del Pont

Entre la serrada del Cap del Pla i la dels Canalissos

el Quadró del Pont

CART. Vis. 1:25.000 el Quadró del Pont

Mas situat dalt de la Riba Grossa, a ponent (?)

Artiga de Ramon del Pont

Davant de l'artiga del Rector, a les Solanes

Bancal de Ramon del Pont

Davall dels horts del Fontanal de Baix

Caseta de Ramon del Pont

Caseta de pedra seca, vora la Rambla (W) no lluny del camí del Mas del Boiro.

Coveta de Ramon del Pont

CART. Vis. 1:25.000 Coveta de Ramon del Pont

A ponent de la roca del Corb, a les Solanes, davall del tossal del Calvari.

Casa de Conxa de Ramon del Pont TU

La darrera de nord a sud, ja contra el Portalet Estret. El Portalet, 1.

Casa d'Eduardo del Pont-1 TU

Cantonera carrer Major i del Roser. Veïna d el'Ajuntament. Carrer Major, Carrer Roser, 1.

Casa d'Eduardo del Pont-2 TU

Vora l'Ajuntament, cantonera. Carrer Major.

Casa de Francisca del Pont-1 TU

Francisca Tena Tena, mare de la carnisseria de Fora, ve del Pont, mas del Pont.

Carrer del Forn Vell, 11.

Casa de Francisca del Pont-2 TU

Carrer del Forn Vell, 19.

Casa de Ramon del Pont TU

Vora la Fonda cantonera al Dau, al carrer Major.

PORC**Pujador dels Porcs**

Baixaven de les Jordanes. Es troba pujant des del barranc de l'Aigua cap a la Rotxa. Hi passaven els porcs que duïen d'altres pobles

Ombria del Porc (Hist)

1555 e l'altra a la part de la ombria del Porc 9

Aquesta la podem situar entre la Corona i l'Esclaramunda.

PORCAR⁵⁷**la Porcà Abeurador d'en Porcar, font d'en Porcar**

CART. PLANI Fte. CAD Fuente Vis. 1:25.000 la Porcà

⁵⁷ Bernat-2015 "Del nom viu al arxiu. Alguns exemples d'antropònims ocults".

Vora el camí i assagador Real, tot baixant la costera cap al Pont. 'No és bona aigua'. I aquesta és la raó del seu nom, segons que ens contava Federico del Mas de Peris.

El canvi de Porcar a la Porcà s'ha pogut deure a la perífrasi 'lo de Porcar' > lo Porcar > la Porcà per dissimilació de oo.

Abeurador d'en Porcar Font d'en Porcar, la Porcà.

El mateix dia que rebíem la informació de Federico ens vam assabentar, per la transcripció de la visura del 1634, que es tractava d'aquest abeurador d'en Porcar. No resulta estranya la pèrdua de la -r i que l'abeurador d'en [porká] esdevinguera la Porcà. En comentar-los a diversos informadors la possibilitat de 'Porcar' ens asseguraven que *"..no pot ser perquè açò és pas..., no és de ningú"*,

observació interessant si hom distingeix els espais comunals dels privats. Les visures anterior no en parlen de l'abeurador però sí de la font d'en Porcar. Aquesta informació ens evidencia que, en un principi es tractaria d'una font que regalaria lliure i que després s'educaria cap als bacis.

1597 bayxant dita costera del Riu Sech, a la **font d'en Porcar 70 1615** a la font d'en Porcar 119 1634 foren damunt lo abeurador d'en Porcar 203v 1658 quant foren damunt lo habeurador d'en Porcar 49 1687 quant foren damunt lo habeurador de Porcar 71 1715 quant foren damunt lo abeurador d'en Porcar 132 1759 quant foren damunt lo abeurador d'en Porcar, lo qual està enmig del camí de herbaje 27

També al cens de 1510 apareix Manuel Porcar, amb 90 caps de bestiar.

PORT

El Port

La primera qüestió que se'ns planteja és el títol de la mateixa entrada: el Port o el Puerto? Ens hem decidit per la forma valenciana, tot i entendre el respecte cap a les formes pròpies, pel fet de haver-lo trobat com a forma popular i viva dels nostres informadors i també perquè, com veiem en l'entrada **Terme del**

Port, les Visures, fins el segle XVIII, mantenen la forma *el Port*⁵⁸. Amb tot i això, reconeixem que també *el Puerto* i els topònims que se'n deriven són habituals, més que no pas *el Puertomingalvo*; tampoc, per suposat, és gens oït *el Port de Mingalvo*.

Barreda (1999) ens en parlava:

Port de Mingalbo, el. Es tracta d'un topònim àrab, derivat de l'onomàstica, amb un segon element g-lb. El fenomen posterior de b/v inicial en síl·laba pretònica de Bengalbo/Vingalbo per m- és habitual en aragonès dialectal (formes com mandurria, mentana o moniato):

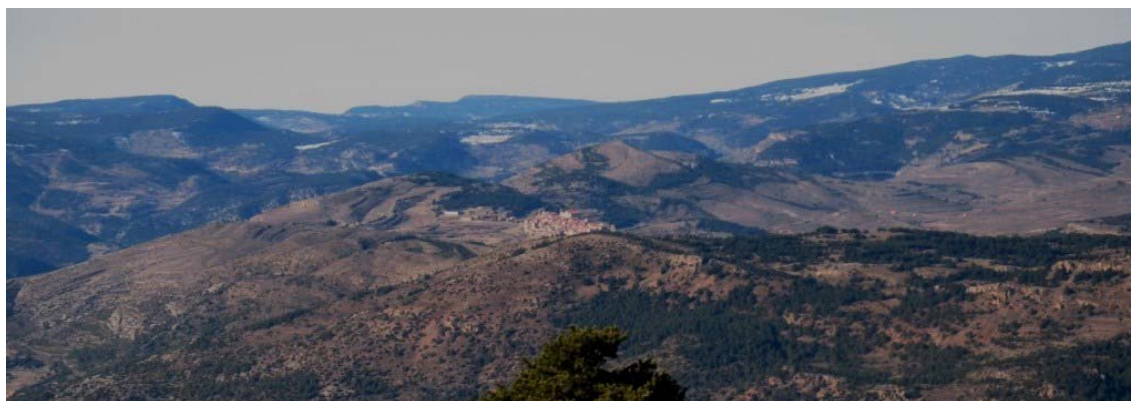
portum de Avingalbon (1202) – límit de Linares, entre Penyagolosa i Penyacalva⁵⁹

Avengalbon (1216) – castell amb terme

Portus de Mingalbo (1303) – límit de la Tinença, entre Mosquerola i Vilafermosa.

L'amic i estudiós local F. Javier Solsona dins Solsona-2001 ens diu:

El actual nombre se debe a la fusión de un componente latino PORTUM (abertura, paso) y otro árabe documentado con las variantes *Avingalbon*, *Avingalon*, *Avingalvón* e *Ibn-Galbón*, hijo de Galvón; también se da aglutinación en el segundo término: la formas árabes *ben* e *ibn* 'hijo', han dado lugar a numerosos antropónimos [sic]. En cualquier caso nos hallamos ante una transformación y evolución de los originales PORTUM y *ben-Galbón* a la forma actual, en la que la etimología popular cambió el grupo *-ben-* por *-min-*, ocasionando *-mingalvo*.(...) Tanto los habitantes de la población como los vecinos suelen utilizar la forma abreviada *El Puerto*.

Entre les cançonetes populars, Sanchis⁶⁰ recull un text, en castellà, a la mateixa Vistabella

Para cantar, en **el Puerto**;
y bailar, en Mosqueruela;
para chicas guapetonas,
Villafranca y l'Angresuela

Terme del Port

CART. PLANI Término de Puertomingalvo, Tº de Puertomingalvo **CAD** Término de

⁵⁸ Troben una excepció, però, en la visura de **1582** "y en Gabriel Agostina, perayre d'el Puerto 47v".

⁵⁹ Noguieruelas.

⁶⁰ (1963, 1982) *Els pobles valencians parlen els uns dels altres*. Eliseu Climent, Editor. La Unitat 66. Edicions 3 i 4. València 1982.

Puertomingalvo Vis. 1:25.000 Terme Municipal de Puertomingalvo

Del Pico estant, des de Penyagolosa, copsem una gran part dels 102 Km2 del terme del Port. Al centre de la fotografia veiem el poble enlairat a 1449m; a la seua esquerra el riu Villahermosa i a la dreta el pla on trobem la Penilla, font d'on mou la rambla que després esdevindrà riu Montlleó. Les visures ens parlen, com abans esmentàvem, del terme d'*el Port* i, ja al segle XVIII, amb la forma *el Puerto*.

1555 afronta ab lo terme d'el Port 20 **1597** afronta ab lo terme d'el Port 81
1615 afronta ab lo terme d'el Port 120 **1634** afronta ab lo terme d'el Port 205 **1658**
afronta en lo terme d'el Port 50v **1687** afronta ab lo terme d'el Port 73 **1715** afronta
en lo terme d'el Puerto **1759** dit assagador afronta en lo terme d'el Puerto 34

Camí del Port Camí del Puerto

CART. PLANI Camino de Vistabella a Puertomingalvo Cno. de Vistabella CAD Camino de Vistabella a Puertomingalvo C° de Vistabella IGC592-1949 C° de Puertomingalvo a

La denominació de PLANI Con. de Vistabella i CAD C° de Vistabella es troba marcat en un tram del camí del Puerto, entre el barranc del Molló i la serra de la Batalla

El camí del Port, des de Vistabella, segueix el camí dels Cinc Pins i se'n va cap als terrers del Mas del Collet. En acabant, passem per l'Arenal, i anem fins el mas del Carrascal. Des del mas del Carrascal s'aplega a la Corralissa i puja

cap a la serra de la Batalla. En acabant davalla fins el barranc del Molló i entra al terme del Port. Passa vora el massico de la Sierra, mas de Navarro, Mas de Cotanda, molt propet del mas del Sapo, mas de les Vaques, el Minguisert, mas de Juanao i al Puerto, per la Vega de Abajo..

Camí del Port a Sant Joan Camí del Puerto a Sant Joan

CART. PLANI C° de Puertomingalvo a San Juan de Peñagolosa CAD C° de Puertomingalvo a San Juan de Peñagolosa.

Des del Port, l'estudiós de la seua toponímia, José Castillo, ens descriu el traçat d'aquest camí lligat a la rogativa, coincident en la primera part amb el camí del Port cap a Vistabella.

La Rogativa a San Juan

El Puerto cumple con la tradición de ir en rogativa a San Juan de Peñagolosa el sábado siguiente al primer viernes de mayo. La procesión se inicia en la iglesia con los estandartes, el guion y la cruz que preceden al *mosén*, a las autoridades locales y a la población del El Puerto y salen por el *Portal de Onda* en dirección a *La Venta*, lugar donde se une el *Camín Rial de Vistabella* con el *Camín Rial de Villahermosa a Mosqueruela*. De *La Venta* el camino pasa por la *Fuente el Dornajo* y por el *Pairón de la Vega*, a los pies de *La Torrica* y sigue hasta el *Mas de Juanao* donde se separan el *Camín Rial del Puerto a Vistabella* y el Camino a San Juan, que actualmente está marcado como PR-TE-31. Por el *Barranco la Calera* asciende

hasta encontrar la pista que va a *El Umbrión*, pasa por el *Masico Juan* y continua hasta encontrarse con el camino que va del *Collao las Cruces* al *Prau Martín*. En el límite entre Villahermosa, Vistabella y El Puerto se realiza la bendición de estos términos i de Mosqueruela (hoy en día se realiza un poco más arriba, ya que se accede por la pista) y se queman unos erizos, avisando a la población de Villahermosa de que un año más se conserva el derecho de la Rogativa. El año que no se hicieran estos *siñales*, Villahermosa podría reclamar el derecho que pierden los del Puerto. Dentro ya del término de Vistabella, el camino pasa por la *Torre Mosquit*, por el *Mas Roig* y al llegar al *Pi de la Fulla*, se recompone la procesión y entra en San Juan, donde salen al encuentro los estandartes, y la peana de San Juan. El camino de vuelta sigue los mismos pasos, pero se detenía en el *Mas de Gómez* para bendecir y repartir la caridad, consistente en un rollo y un huevo duro. Antiguamente también se bailaba la jota. Después continuaba hasta el *Pairón de la Vega*, donde aquellos del pueblo y alrededores que no habían ido a San Juan podían recibir el rollo y el huevo duro. Luego se continua por el *Camín Rial* hasta el pueblo, entrando de nuevo por el *Portal de Onda*.

Alvar Monferrer en su libro sobre *Els pelegrins de Les Useres* menciona que la del Puerto está documentada desde aproximadamente 1300, pero no tengo más información.

Carretera del Port

Carretera del Puerto, Carretera de Puertomingalvo, carretera del Túnel

CART. C^a CART. IGC592-1949 C^a 1al. De Vistabella del M592-1993 K12 592-25000 CV-170-II, Puertomingalvo 22 CMA CS-822 592 (2-1) ICV CV-170 (Vistabella del Maestrazgo 7Km) Vis. 1:25.000 CV-170

Carretera que discorre, dins el terme de Vistabella, entre l'Alforí i el pont del Montlleó situat immediatament després del túnel.

Foia del Puerto PORT

Al molí de Lluna, però al marge esquerre del riu. El bancal més amunter, vora el rebollar i cobert per una coveta, servia per plantar tabac. Aquest bancal es troba emmarcat pel rebollar del Molí Lluna i per dues roques, cingles. És un semicercle. Cal veure la relació semàntica i de propietat amb el 'bancal de Benafigos'

Pista del Puerto

Des de Sant Joan remunta la lloma del Mas Roig i s'enfila cap al Corral Sec recorrent la solana d'aquestes contrades fins la punta del Prado Martin on entra al terme del Puerto (Puertomingalvo)

Rambla del Puerto

CART. PLANI Rambla de Puertomingalvo CAD Rambla de Puertomingalvo 1:100.000 Alcora

Rambla de Puertomingalvo Martin⁶¹ Rambla de la Viuda plano-14⁶² Barranco de la Viuda
Denominació cartogràfica del tram inicial del Montlleó. Des de la font de la Penilla fins el barranc de l'Ojal, pel túnel.

PORTA

Roca de la Porta

CART. Vis. 1:25.000 Roca de la Porta

Es tracta d'un dels roquissals de la roca d'en Riera. Potser la forma en justifique el nom.

PORTALET

El topònim ens recorda un petit portal de l'antiga Vistabella emmurallada

el Portalet TU

Barri del poble que guaita sobre els Freginals. Darrere l'església on hi ha la parada de l'autobús.

Carrer Portalet

Vora l'església.

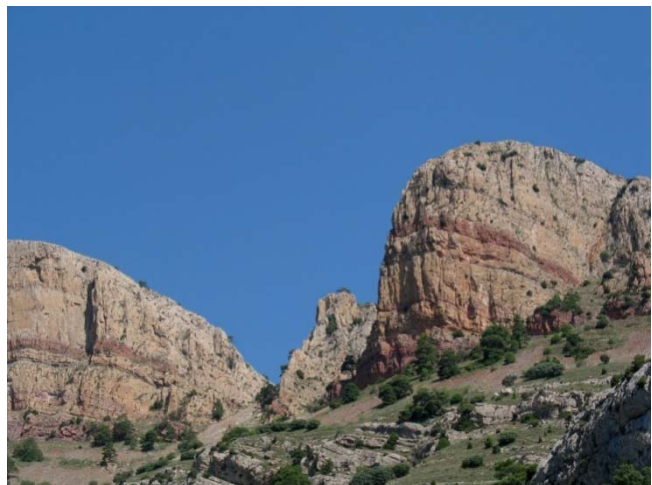
Casa d'Amado el Portalet

El malnom prové del fet de viure abans al Portalet, façana nord de l'església. Carrer Sense Cap, 7.

PORTELLÀS

Augmentatiu de portell. Portell és un apel·latiu transparent que ens parla dels trams caiguts de qualsevol paret serrada, diferent de la solsida que porta terra al darrere per tractar-se de bancals. Així, en caure un fragment d'una paret serrada, deixa un pas a allò que havia estat 'tancat', és un pas, un port. Tal i com ens mostra la imatge inferior i les explicacions de l'amic Pepe Viciano 'és un pas que talla la continuïtat...'

⁶¹ A. Martin Editor. Barcelona

⁶² Full que abasta una franja del Baix Aragó i del nostre Maestrat i l'Alcalatén (entre Linares de Mora, Culla i Lluçena). Correspon a mapes utilitzats durant la Guerra Civil.

el Portellàs-1 (Xodos)*el Mirador, els Miradors*

Pas marcat vora els cingles del Penyagolosa. Es troba al terme de Xodos però la seua importància i la proximitat a la ratlla de Vistabella aconsella introduir-lo.

El Mirador o els Miradors. El nom d'eixe lloc és el Portellàs. Este és un pas que talla la continuïtat de la cinglera i per on es comença la volta del cingle, i que dona nom a diferents indrets, com la coveta del Portellàs i als morrals, on se situa la gent que vol tenir una bona vista lateral de la paret SE, i per això el de "Miradors". (Viciano. Penyagolosa. Topònims espuris. L'Estel 1996)

Coveta del Portellàs

A la part oriental del Portellàs se situa aquesta coveta, possiblement dins ja del terme de Xodos, que solia fer d'assester.

el Portellàs-2

Sella entre la Rocalta i el Somador dels Pastors.

el Portellàs-3

CART. Vis. 1:25.000 el Portellàs

Es tracta del tercer que trobem a Vistabella. Entre la roca Alta i el planet del Mas de Mançanares, vora la pista. És un a mena de pas, cella o colladet al capdamunt de la serra per on discorre la pista. Basílio ens explica la diferència entre 'portell' d'una paret i 'solsida' d'un ribàs de bancal. En aquest cas pensem que l'augmentatiu es deu al pas que hi ha. Per ací transiten els senglars que es poden abatre des de la roca Alta. Estan obligats a passar-hi perquè en aquest punt gira la tanca de filferro del tancat dels Conills. Hi ha un portellàs al poble de Benafigos.

el Portellàs-4

A la Vallussera, a la Rotxa, vessant de llevant de la Picossa.

PORTERA (V. Genèrics)**Coveta de la Portera**

CART. Vis. 1:25.000 Coveta de la Portera del Llop

Prop de la portera del Llop, al capdamunt del Rebollar i porta d'entrada al Mançanar pel seu capdamunt.

Les Porteres*Portera de les Ribassades*

CART. Vis. 1:25.000 les Porteres

PORTILLO

Sembla que ens trobem davant d'un diminutiu aragonés, justificat, a més, per la situació mitgera d'aquest topònim amb el terme veí d'el Puerto. El mateix Solsona-2001, que hem copiat supra, cita uns comentaris ben profitosos de (Miranda-1985)⁶³:

⁶³ Miranda, Julia (1985): *Contribución al estudio de la toponimia menor de la Cuenca Alta del Esla* (León) 2 vols., Diputación Provincial de León.

Miranda (1985:107-109) se adentra més en la idea de 'paso natural entre elevaciones' y propone la formación de un pequeño campo semántico en torno a la misma con las voces *puerto*, *collado*, *portillo*. El primero sería un 'paso importante entre una cordillera de categoría nacional o regional'; el paso del Puerto se sitúa entre uno de los dieciséis más elevados de la comunidad autónoma de Aragón. Un *collado* sería el 'paso de un término municipal a otro a través de una elevación de menor importancia'; en nuestro caso podríamos reseñar el Collado del Cerro o, simplemente, el collao, como el que permite el acceso a Villahermosa del Rio y a Vistabella. Finalmente, un *portillo* és un 'paso o camino angosto entre dos rocas o peñascos que lo limitan y, desde luego, dentro de los terrenos de un pueblo o lugar'

Ens semblen interessantíssimes les paraules de Julia Miranda sobre la classificació o repartiment semàntic d'aquests tres orònims. Nosaltres (Bernat/ Guardiola-2001) ja esmentàvem la característica de pas entre termes per a l'orònim *collado*. Amb tot, el *port* coincideix, moltes vegades, amb *collado*: el port del Vidre és també conegut com el collado d'Atzeneta. Fins i tot, la desinformació de la nostra administració l'ha portada a retolar l'indret com *port del Collado*, una tautologia més per als estudiosos. Pel que fa a *portillo*, creiem que equivaldria al nostre *portell*, diminutiu de port, el qual, a banda del poble proper a Morella, té al terme de Vistabella tres referents amb un paradoxal augmentatiu *Portellàs*.

Serra del Portillo (Hist)

Entre la Serra de la Batalla i Sant Joan. Potser es tracte de l'actual collet del Borguillo. En la fotografia veiem la serra de la Batalla, a la dreta, i, al fons, trobaríem la serra del Portillo. Les visures en donen repetides referències.

1555 travessa a la serra del Portillo 20 **1597** tira de allí dit camí a la cerra del Portillo 82 **1615** tira de allí dit camí a la serra del Portillo 120v en la dita cerra del Portillo 120v y traveça a la cerrada del Portillo 120v **1634** travessa a la serra del Portillo y ombria avant 205v en dita cerra del Portillo 205v **1658** ombria havant, per lo corral dit d'en Joan Joan, y travessa a la serra del Portillo 51 de allí tira lo camí a la Serra del Portillo 51 **1687** tira lo camí a la serra del Portillo 73 puixa alt en la serrada del Portillo 73v **1715** travessa a la serra del Pertillo 135v tira lo camí de la Serra del Portillo. Y hombría avant 135v de hallí puga alt en la serra del Portillo 136 **1759** y travessa a la serra del Portillo 36 de allí tiraren lo camí de la Serra del Portillo 36

Les 'serrades' que esmenten les visures de 1615 i 1687 poden tractar-se de

'serres' mal copiades

Pla de la Serra del Portillo (Hist)

Caldrà determinar amb exactitud l'esmentat pla; podria tractar-se, però, del Xaparral, pla més proper.

1658 entrant alt en lo pla de dita serra **1687** entrant alt en lo pla de dita serra 73v

1759 alt en la serra del Portillo. Y entra alt en lo pla de la dita serra 36.

POSSOS [pósos]

Font dels Possos

CART. Vis. 1:25.000 Font dels Possos

Entre la cova del Rebollar i la coveta dels Carboners, per Sant Joan. Pel veïnatge amb l'Aragó, fàcilment, es tracte de 'pous'. A Xodos, però, també trobem un mas dels Posos, aquests sonoritzats, [pózos], la qual cosa encara ens ajuda a entendre més les dues variants com a solució a un 'pozos' aragonés que van adaptar a la nostra fonètica, una solució amb la sorda [pósos], l'altra amb la sonora [pózos].

POTS

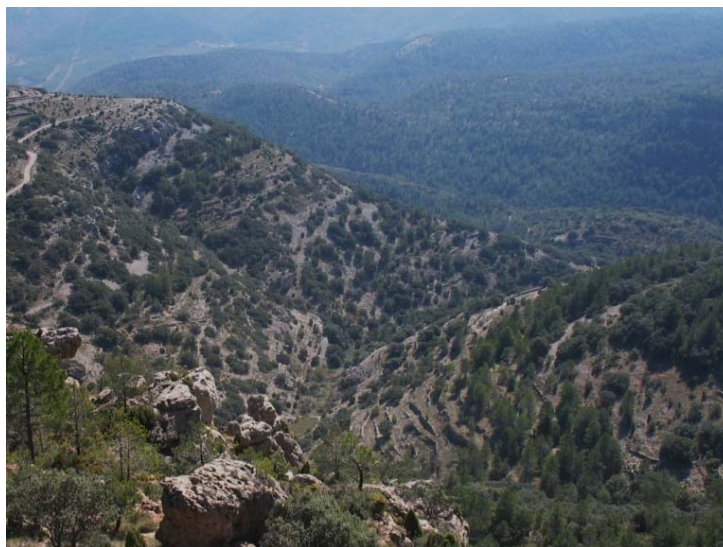
Barranc dels Pots

Barranc de la Penya Aguda

CART. ICV Barranc dels Pots 592 (3-2) Vis. 1:25.000 Barranc del Pots

Cau dels ravals de Vistabella i es troba vigilat per la penya Aguda, a llevant, i el Pinet, a ponent. S'engrava amb al riu del Molinet vora el Mas de Caixó i esdevenen riu dels Molins.

Els Pots, com l'Enjarrot, com el barranc de les Olles, sembla referir-se a les clotxes que trobem dins el barranc.

POU (V. Genèrics)

El diminutiu, povet, com rivet, consonantitza la velar.[pobét]

Bancal del Pou-1

Prop del pou del mas de Benages Vell

Bancal del Pou-2

El més amunter dels bancals de la Foieta Plana, davall del Mitjà Gros. Pertany a Jacinta, pastora del Mas de Baix.

Bancal del Pou-3

Entre el camí de Sant Joan, la rambla del Pla i el pas Real, davant mateix de la Venta. Bancal cantoner que conté dos pous: els de la Venta. En la fotografia veiem el pou que dóna nom al bancal veí.

Bancals del Pou

Del camí del Mas de Benages davallen cap al riuet, barranc de l'Avellanar. Es refereix al pou del Mas de les Xiquetes.

Bancals dels Pous

Entre l'ombria del Pla de la Creu i la Solana del Jauguet

Barranquet del Pou

Davalla del pou de Gual cap al barranc del Mas de Padilla

Carrasques del Pou Carrasques dels Pous

CART. Vis. 1:25.000 Carrasques dels Pous

S'hi replegaven 7 o 8 barcelles de bellotes

Carrasques dels Pous

Carrasques del Pou

Aquesta segona denominació, que també Raimundo va esmentar, es correspon amb la proximitat dels dos pous: el del Carrascal i el de Baix

Carreró del Pou

Carreró que separa les foies dels de l'Alforí i les del Mas de Monçó (de l'Anoguer)

Clots del Pou

Part de les Pujades del Pou

Pujades del Pou

Conjunt de bancals i heretat que acompanyen el pou del Mas de Celades.

Frontó del Pou

Entre la foieta Fonda i el pou de Gual guaita sobre el barranc del Mas de Padilla.

Pla del Pou

CART. Vis. 1:25.000 Pla del Pou 1201

Al bell mig de la serra del Boi, prop del mas de la Serra de Baix. Pren el nom del pou de la Serra.

Bancals del Pla del Pou

Pertanyia a l'avi de Raimundo. Ho va vendre per poder comprar el mas del Tossal i un altre.

Camí del Pla del Pou

Des de l'ermita de Sant Bertomeu puja barranc de la Pinella amunt fins el mas de la Serra de Baix. Un braç continua fins el pla del Pou, més important per a tota la partida.

Tancats del Pou

Tret d'alguns bancals, la resta d'aquesta heretat del mas de Peris s'omple de reboll i carrasques

el Pouet-1 [poβét]

CART. Vis. 1:25.000 el Povet

Pou amb forma de pany dalt dels Planets. Dóna nom al tancat i l'ombria

Canto del Pouet

Cim més amunter darrere del pouet vist des del mas de Trigos.

Pins del Canto del Pouet

Pins que destaquen per la seua grandària al campdamunt de l'esmentat canto.

Ombria del Pouet

Es correspon amb l'ombria que hi ha al capdamunt de la pista dels avions

Roques del Pouet

CART. Vis. 1:25.000 Roquetes del Povet

Riscla de roques que acompanya la pista cap al capoll de la lloma que hi ha al capdamunt del tancat del Pouet

Tancat del Pouet

Conjunt de bancalets voltats de paret, al Pouet

Carrasca del Pouet

Carrasca de la Bassa

CART. Vis. 1:25.000 Carrasca del Pouet

Carrasca que va quedar després d'una tala que va transformar en carbó tot el carrascal de l'Alforí. El seu nom antic és 'del Pouet'. Aquest però resta enrunat i ara és la bassa qui bateja la carrasca

Tancat del Pouet

Davall les Carboneres, al mas de Gual. Hi ha un pouet.

el Pouet-2 [el poβét]

Barranquissó que davalla per l'ombria del Mas del Mig fins el barranc de la Marta.

PRACTICANT

Referit a l'ofici; infermer pràctic en cures i injectables.

Caseta del Practicant

A la solana de la Casa Nova. "Era molt curiós, ho tenia tot ben pentinadet". Don Eugenio, de Culla. Venuda a Eliseo.

PRAT-1 [parát] (Genèric)

Pel que fa a la pronunciació, hi ha la inserció pretònica d'una vocal.

el Prat-1

Baix de la cingla del Mas Cremat, entre les fonts de les Traveres. Hi ha aigua i dos fonts comunes.

el Prat-2

Situat dins el barranc de la Pinella, un centenar de metres més avall del pouet de Capote.

Bancal del Prat

Entre els dos barranquets que baixen: barranquet de l'Algepsar i el de la Clotxa.

el Prat-3

CART. ICV el Prat 592 (3-1)

Avui repoblat amb xopars entre la Rambla i la carretera del Pla, vora el pas del Mas de Celades. Es tracta d'un paratge ben humit i amb la capa freàtica a flor de terra. No lluny també hi ha la partida de les Sènies.

Pous del Prat

CART. Vis. 1:25.000 Pous del Prat

Vora el pas del Mas de Celades, als xopars del Prat.

Xopars del Prat

CART. Vis. 1:25.000 Xopars del Prat

Al Prat, veí del pas del Mas de Celades (foto). L'espai ha estat, per la humitat del seu sòl, adient al creixement ràpid dels xops. Aquesta zona i els voltants del Fontanal veí s'omplen de xopars.

Basseta del Prat

Font del Prat

CART. Vis. 1:25.000 Font del Prat

En un planet preciós, dalt del mas. Entre el barranc de l'Abeurador i el del

Mançanar, no lluny del mas.

Barranc dels Prats

Mou de la foieta dels Prats al Corral d'Aragó i aboca a la rambla de Sant Joan

Foieta dels Prats

Vora el Corral d'Aragon (ponent)

el Pradet

Al mas de Mor, oest.

Bancal de Baix del Pradet (Vg. BAIX DE)

Al ponent del mas de Mor.

els Pradets

Pradissons que davallaven, abancalats cap a la roca en Riera, no lluny del camí del Puerto

els Pradets Pradets de la Font de la Canaleta

CART. Vis. 1:25.000 els Pradets

Vora la font de la Canaleta

PRAT-2

La possibilitat que es tracte d'un cognom creix pel fet que no hi ha inserció vocàlica com succeix a l'orònim, prat>parat. A més, també la cartografia de primers de segle li atorga la preposició que li suposa un amo.

Molí Prat

CART.PLANI Molino de Prat, Molino de Prat, Corral CAD Mº de Prat, Molino de Prat, (Balsa, Corral) 592-25000 Molí Prats-II (simbol) Vis. 1:25.000 Molí Prat

El primer de la pista dels Molins. A P-25000 apareixen les dues formes separades 200 m. Ens valen els comentaris de Barberà-2002⁶⁴

“Està situat a la dreta del barranc de la Penya. Malgrat que el casal és en ruïnes podem apreciar la pedra tallada en la llinda i en les cantonades. L'ensorrament de la revoltonada ha colgat de runes molts elements del molí. Té un joc de moles franceses. De la rampa podem veure la boca closa per una reixa de fusta. Els elements del carcabà són en regular estat” Barberà 372

Ombria del Molí Prat

CART. Vis. 1:25.000 Ombria del Molí Prat

Entre el Pas Real o assagador i el barranc de la Tosca.

Pati de Serafí del Molí Prat

Raval de Sant Roc.

Eusebio del Molí Prat

Carrer de la Costa

⁶⁴ BARBERÀ, Benjamí (2002) *Catàleg dels molins fariners d'aigua de la província de Castelló*. Editorial Antinea. Vinaròs, 2002.

PRATS

Ja al 1510⁶⁵ ens apareix : Mossèn Johan Prats, prevere, Guillem Prats, Johan Prats, menor i Johan Prats, major, aquest darrer amb 730 caps de bestiar. El cognom Prats apareix a les Visures, des del 1555, amb nombroses referències. Esmentem només el primer i darrer esment de cada antropònim. Podem trobar tots els exemples a l'estudi sobre les Visures:

Antoni Prats (prop dels tolls d'Aragó):

1555 altra en la heretat de Anthoni Prats 12 **1759** la qual està en la heretat del mas que solia ser de Antoni Prats que és vuy de Dn Christoval Grau. 20.

Antoni Prats de Benafigos(mas situat vora el barranc del Consell):

1597 davall la roca de la heretat de Antoni Prats de Benafigos, olim de Miquel Forés 42

Antoni Prats, lo Pastor

1597 fonch trobat en frau Antoni Prats, lo Pastor menor(53) fadrí, per ço que llaurava en lo herbatge 52

Hereves de Batiste Prats

1687 entrada de la heretat del Mas de Roig y huy de les hereves de Batiste Prats 73v per desà lo mas Roig, huy de les hereves del *quondam* Batiste Prats 74

Baltasar Prats de l'Alforí

1759 a la part dels bancals de Balthazar Prats de l'Alforí 29

Francesc Prats

1555 altra en la terra de Francés Prats 12 **1597** amunt fins a la heretat d'en Francés Prats 61 **1634** en la terra dels hereus de Francés Prats 201v en la heretat dels Hereus de Francés Prats 201v

Joan Prats-1

1597 per la terra d'en Pere Albalat, ara de Joan Prats 13 la heretat del dit Joan Prats que solia ésser de Pere Albalat 13 **1634** lo mas de la Figuera, y ara de la V^a y hereus de Joan Prats 194v

Joan Prats-2

1555 de la heretat de Juan Prats 11 en la terra de Juan Prats 13 **1597** en la heretat de la Viuda Na Prats, *olim* de Joan Prats, trobaren altra fita vella 59

Josep Prats-1

1658 junt de la heretat de Joseph Prats 41v **1759** en lo percur de la heretat de dit Joseph Prats, después de Baltazar Gil, y hara de Antoni Tena 9

Josep Prats-2

1658 en un quadró de Joseph Prats, ne posaren altra nova 46v

Joan Prats Major

1555 la terra d'en Juan Prats Major 8

⁶⁵ Valldecabres, 2002.

Prats de Mosquerola

1759 hixqueren del mas de damunt la font de l'Alforí, que és de Prats de Mosquerola
28

Mateu Prats

1597 fonch acusat lo frau a Matheu Prat per ço que trobaren que llaurava en lo camí de l'herbatge 55 **1634** Y al cap de la heretat de Matheu Prats 201v

Pasqual Prats

1555 passa per la serrada de la Viuda de Pascual Prats 14 **1634** al sòl dels precurats de dita viuda Prats 194

Mas de Prats

CART. PLANI Mas de Prats CAD Mas de Prat IGC592-1949 Mas de Prats M592-1993 Molí Azor (errada) 592-25000 Mas de Prats-I CMA Molí Azor 592 (2-1) ICV Mas de Prats 1200 592 (2-1) Vis. 1:25.000 Mas de Prats

Baix del mas de Monçó i dalt del molí de l'Assor. Quan als maquis havien d'evacuar. Durant la nit pernoctaven al poble. Tancaven el ganado al mas del Carrascal i anaven a dormir a Vistabella. L'endemà agarraven les raberes i, novament cap al mas. Dos casalicis: Joaquin i Tomasa. Climente i Nel·la a sa mare. S'ha buidat fa més de 20 anys. El casalici important té un 'perxe' quadrat d'un tre per dos metres.

Barranc del Mas de Prats

Oest del mas, fins el Montlleó

Bassa del Mas de Prats Fonteta del Mas de Prats

Tot i tractar-se de la font rep el nom de la bassa perquè s'hi acudia llavar la roba

Entrador del Mas de Prats Pista del Mas de Prats

Entrador al mas des de la carretera del Puerto

Foia del Mas de Prats

Davalla del mas cap al molí de l'Assor

Fonteta del Mas de Prats Bassa del Mas de Prats

CART. Vis. 1:25.000 Font del Mas de Prats

“Juan i Juana partien una sarsa -esbarzer- i feien passar un xiquet trencat, a les dotze del dia del dia de Sant Joan. Si curava la sarsa, curava el xiquet. Hi ha una dona que té més de vuitanta anys i va passar una xiqueta que, per cert, es va salvar també d'un accident. 'Toma Juan este niño està quebrado, yo te lo paso...'

Pouet del Mas de Prats

Als bancals de darrere del mas

Bassa del Mas de Prats

Hi vam trobar una serp. Es troba vora la font i té llavadors.

PRECIAMELA

L'origen d'aquest malnom, amb dubte inclòs, ens l'ofereix Elvira Safont.

“Carmen de la **Persiamela** (cosina de Julia del tio vinagre). L'he sentida nomenar a ma casa moltes vegades. Crec recordar que el malnom derivava del: aprecia-me-la (digues que té valor, cert valor, o segons el to: molt de valor); més encara, devia ser del castellà: apreciamela (repetint la història dels Minelos, d'un antecedent que parlava castellà inserit dins una comunitat que no sabia castellà) > la de apreciamela > la de persiamela”

Bancals de la Preciamela [presjaméla] i [persjaméla]

A la Solana (tossal de l'Alforí), veïns de l'artiga d'Arnau.

PRESÓ

la Presó

Al carrer de la Presó. Actualment funciona com a centre cultural del poble.

Carrer de la Presó Carrer Jesús

Hi era la presó i manté el nom popular, tot i la retolació de carrer Jesús. Al C1 “Calle Jesús”. Carrer Presó. Encara s'hi troba el rètol antic ‘CALLE DE LA CARCEL’

Calle de la Càrcel Vieja

Anterior al Franquisme. El Forn Vell.

Calle de la Càrcel

Paral·lel al carrer de la Presó (cartellet) casa cantonera. El Forn Vell.

PRIMER

Primer Barranquet [el primé βaraṅkét]

CART. Vis. 1:25.000 Primer Barranquet

Del Colletó cap a la Vallussera, s'enforcalla davant la roqueta de l'Esquinal.

La perspectiva podria posaren dubte la denominació, per tractar-se d'un ordinal dependent del punt de partida. Cal dir, però, que el mas de la Torta és el darrer mas de la Vallussera i el barranc primer que troba davallant de la lloma de Benafigos és aquest. No trobem al nord de la Vallussera més masos que pogueren canviar-ne l'ordre, com ara passa a la Plana amb l'ordenació de gola Primera com la més propera a Almassora però més allunyada de Borriana.

PRIMITIVA

Hortets de la Tia Primitiva

Davant de casa, del maset homònim

Maset de la Tia Primitiva

CART. Vis. 1:25.000 Maset de Primitiva

Mas de la Ribagrossa, exent i situat a ponent

Tancat de la Tia Primitiva

Entre la casa de la Tia Primitiva i la del tio Olidon

PUCES

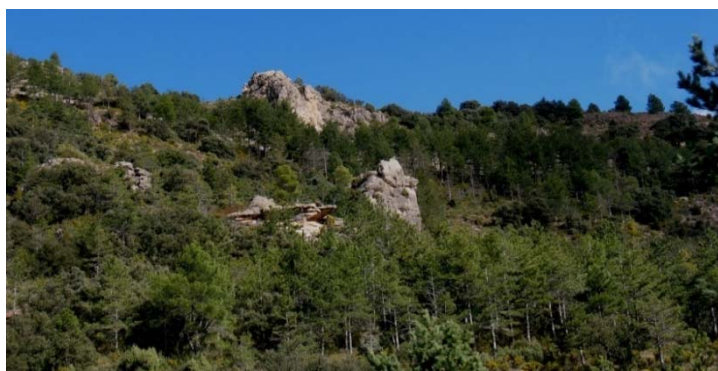
Coveta de les Puces

CART. Vis. 1:25.000 Coveta de les Puces

Baix del Rotxàs, a la Vallussera.

PUENTO

Tot i l'explicació mossàrab que ens dona Coromines a la fitxa (infra) creiem més fàcil pensar en una masculinització del cognom Lapuenta que hem trobat diverses vegades: el Puento. Recentment hem localitzat una casa rural al mateix poble amb el nom

Cal Puento. Hem de recordar, a més, que a les Visures aquest punt estava batejat com el Bustalet Més Alt (la roca) i Bustalet Més Baix la roca avallaera veïna de la coveta. Vegeu el lema BUSTAL

Coveta del Puento

Arrimança i tormet corresponent al Bustalet Més Baix (el més avaller en la

fotografia)

Roca del Puento

CART. Vis. 1:25.000 Roca del Puento

Un dels tormets de la Devesa, vora la carretera d'Atzeneta. Bustalet Més Alt, a les Visures.

Puento, la Roca 'l – (pwénto) : és “un puntal a soles” dalt de la Piquereta, bq.q sempre duu aigua, cap a les Vinyasses i la Cova de l'Òs, que són del Mas de Caixó remuntant cap al poble per la carretera d'Atzeneta, o sigui a l'E.del poble (- sembla ser variant mossàrab de punta, PUNCTA, o més exactament d'un masculí corresponent PUNCTU, on el grup NCT tindria un tractament anàleg al del francès pointe, oc.pointa, poncha -)

Cal Puento TU

Casa rural de Vistabella al raval de Sant Joan.

PUERCA (Vg. Zootoponímia)

Evidentment, el diftong ens parla d'un topònim netament aragonès.

Fuente de la Puerca

CART. PLANI Fuente de la Puerca CAD Fte de la Puerca Vis. 1:25.000 Fuente de la Puerca

Aquesta font es troba al barranco Mojón, però en terme de Vistabella. Fou emprada pels masos del Port: mas de Sapo, masico la Sierra, Cotanda i les Vaques.

Puerca, la Fuente la – dalt del Mas de Montsó, 16X17; qt és l'angle extrem O.del terme, a menys d'1km.d'Aragó, per tant no és estrany que qta font dugui un nom netament aragonès, car es tracta del punt on la llengua catalana s'endinsa més cap a l'O., en tot el sector al nord de l'Horta Valenciana, 78.6

No es troba a un quilòmetre de l'Aragó; és a la mateixa ratlla. El barranc del Molló fa, com ens indica el nom de mitger entre els termes.

Solano de la Puerca

Part solana del tossal del Mas de Monçó que hi ha dalt de la font de la Puerca.

PUNTA (Vg. Genèrics)

el Puntal-1 el Puntal Llarg

CART. ICV el Puntal 569 (4-4)

Vora la Granja. Es tracta del puntal Llarg veí de les Morratelles i el morral Roig de la Granja.

el Puntal-2 Puntal de la Lloma

CART. Vis. 1:25.000 el Puntal 935

Extrem nord-oest de la lloma de Benafigos on trobem la roca de Gual.

Alvenc del Puntal

CART. Vis. 1:25.000 Alvenc del Puntal

Vessant oest del pla del Puntal, a la lloma de Benafigos.

Ombria del Puntal

CART. Vis. 1:25.000 Ombria del Puntal

Entre el puntal de la Lloma i el Rivet.

Pla del Puntal

CART. 592-25000 Balsa Forestal y de Ganados-II ICV Pla del Puntal 592 (4-1) Vis. 1:25.000 Pla del Puntal

Pla final de la pista de la Lloma abans del Puntal.

el Puntalet

CART. Vis. 1:25.000 el Puntalet

A l'Ombria del Molinet, puntal sobre el Riu del Molinet.

les Punteres-1

CART. Vis. 1:25.000 les Punteres

Bancals al marge esquerre de la rambla del Pla que aplega al camí de Sant Joan. En la fotografia els observem entre la Rambla i el camí davant mateix de la Venta i camí Real de Mosquerola.

El significat de 'puntera' l'hem d'entendre ací com a resta, fragment, ja que la Rambla parteix allò que eren llargs bancals fins el camí de Sant Joan. Hem sentit 'pupes' o 'punteres' com a trosso menuts de terra. També, a l'hora de parlar de diners trobem l'expressió 'i tants cèntims de punta'.

Caseta de les Punteres

A les Punteres, vora el camí de Sant Joan. Caseta de pedra seca

les Punteres-2 Punteres del Mas Vell

CART. Vis. 1:25.000 les Punteres

Finca del mas Vell veïna de la Pista del mas de Salvador i dels coscolls del pouet del Camí del Boi. També es tracten de 'sobre', 'pupes menudes de terreny'. En aquest cas, però, es pot afegir el sentit de trobar-se en el límit del mas, a la punta.

Q

QUADRA (V. Genèrics)

la Quadra

CART. Vis. 1:25.000 la Quadra

Pinaret entre la rambla i el pas on pasturen les vaques de Basílio.

les Quadres

CART. Vis. 1:25.000 les Quadres

Entre les sorts de l'Hospital i el mas de Tòfol. Hi ha una sèrie de parets massa arrimades. També trobem una caseta de pedra (de l'Auelo Esteve). Hi ha moltíssim cagaferro que ens fa suposar l'existència d'alguna antiga ferreria.

el Quadró

Entre les Argiles i la rambla del Pla

el Quadronet

CART. Vis. 1:25.000 el Quadronet

Serrada situada entre el carreró Curt i els bancals del Tossalet.

Bassot dels Quadronets

CART. Vis. 1:25.000 Bassot dels Quadronets

Bassot del Quadronet de l'Alberta

Caseta dels Quadronets

Caseta de pedra seca pel camp de tir El Pi Escamarrat, vora la pista.

els Quadrons

CART. Vis. 1:25.000 els Quadrons

Oest del mas de Salvador, fins la Rambla. Dins aquesta subpartida inclouríem

els diversos exemples trobats a les Visures. De fet, en l'actualitat hi ha també uns *quadrons de les Pedrisses*.

la una en un **quadró** de Joan Monferrer (1634, 199)

un **quadró** de Miquel Bellés, a la part devés de les Pedrisses (1634, 200)

en posaren una en **la sort, eo quadró** de Anthoni Monferrer (1658, 43)

en lo **quadró** de Anthoni Monferrer de la Cambra en posaren altra nova (1658 46v)

A més d'aquestos trobem nombrosos quadrons com a genèric especificat pel nom d'un mas o pel propietari: *quadrons de Joanet, quadrons de l'Escola...*

Carrasca dels Quadrons Carrasca dels Quadrons del Mas Vell

Exemplar amb una soca considerable i bona copa. La trobem, vora una paret serrada, als quadrons del Mas Vell.

QUATRE FORQUES

Pi de les Quatre Forques

CART. Vis. 1:25.000 Pi de les Quatre Forques

Al paratge d'el Planàs hi ha diversos pins que han mogut massa aplegats i han crescut soldant-se de dos en dos o de tres en tres. Aquest, però, resulta de la combinació de 4 bons exemplars i ben bé mereix el bateig. És considerat un dels arbres monumentals de Vistabella.

Sobre 'quatre' i altres nombres, veieu Toponímia numèrica⁶⁶.

⁶⁶ <http://imatgies.blogspot.com.es/2014/03/toponimia-numerica-jmalbaiges.html>

QUEIXAL DEL LLOP

el Quixal del Llop

CART. Vis. 1:25.000 el Queixal del Llop

Cantal enorme que s'enlaira davall la moleta de Baix mossegant el Montlleó. El castellà 'muela', com a orònim respon a la nostra 'mola' (muela del Moro i muela

de Dos Aguas, ambdues a la Foia de Bunyol)⁶⁷ i no a aquest element que ben bé s'assembla a un queixal. Caldria recordar els cantells de la Pinyalossa o els Dentells del veí terme de Culla.

Tal i com veiem a la fotografia aquest tomo o cantal té el seu capdamunt entre trencat i afilat, com un queixal humà, tacat, a més, en les seues parets.

QUINYÓ

Quinyó no és, avui, un mot transparent i, per la seua situació al capdavant del Pla, hom l'identifica amb l'engolidor de la Rambla. Hi ha, doncs, una identificació entre 'engolidor', punt d'absorció de les aigües de la rambla del Pla, i el mot 'quinyó', que res té a veure amb qüestions hidròniques (tret d'alguna accepció de l'Aragó que veurem infra). Analitzem, doncs, la significació d'aquest element que tanta toponímia bateja arreu de la península.

⁶⁷ PASTOR, M. / HERMOSILLA, J. (2000) "Valencianismes en la toponímia de la 'Hoya de Buñol'" dins *Estudis de Toponímia Valenciana*, Ed. Denes. València 2000.

Els diccionaris ens diuen coses diverses, tot i que sembla evident relacionar-lo amb 'quintana'

EI DCVB

QUINYÓ *m.* Ant.

Quintana; cast. *Quiñón*. Liures les terres de regadius liurants a cascun sis tafulles, tant quant bastaran, ab tant quant seran aquestes quinyons dels quinyons de sechà, doc. a. 1405 (BSCC, XIII, 34).**a**) El Quinyó: nom d'una partida de terra del pla de Vistabella (Maestrat).

ETIM.: del llatí *quiniōne*, 'cinquena'.

Sobre 'quinyó' ens parla Coromines tant en DCECEH vol II, pàg 85 (cast. gall. i port.) com en ONOM.CAT. vol VI, pàg 316 i *DECAT VI*, 966 on ens diu:

"..derivat de *quinyó* 'quintana' [ja en un doc. de 1405 del Maestr.]: "Liures les terres de regadius liurants a cascun sis tafulles, tant quant bastaran, ab tant quant seran aquestes *quinyons* dels *quinyons* de secha" (BSCC XIII, 34); notem: *El Quinyó* és nom d'una partida de terra del pla de Vistabella del Maestrat. (*AlcM*); cf. cast. *Quiñon* (ja en doc. de 1082-96), del qual pot ser-ne manlleu la forma del Maestrat"

Cal dir que dins la documentació de terres valencianes apareix amb anterioritat a la data que esmenta Coromines. A la carta de poblament d'Ares⁶⁸, a furs de Saragossa i datada el 23 de gener del 1243, llegim

Et etiam dono vobis ad unoquoque **quinnone** XX [kafficia] terre, et faciatis inde vos et vestri omnes vestras proprias voluntates post unum annum et unum diem, sicut de vestris propriis hereditatibus, franquis, liberis et quietis, sicut predicatur in foro de Cesaraugusta; salva etiam fidelitate nostra nostrorumque in omnibus.

Amb anterioritat (1232) ja trobem referències al quinyoner.

[Curiosament, en gener de 1239, en la carta-pobla de Benassal, apareix com a testimoni un tal "*Johannes de dompna Rama, quinnonarius de Morella*". Veure en 1239. Un poc abans també apareix en la delimitació del Castell de Morella, en 1232. També en 1233 en la carta-pobla de Morella, en aquest cas com "*Joannis de Rama,*

⁶⁸ Carta pobla d'Ares, atorgada per Lladró, senyor de la població. Edició d'Enric Guinot Rodríguez. Les cartes de poblament medievals valencianes. València 1991, pp. 164-165.

judex de Maella". En 1236, en la carta pobla del Boixar i Fredes com "*Johannes de domna Rama*". En 1237, en la carta-pobla de la Mola Escabosa, prop de Castell de Cabres, també surt: "*Joannes de dompna Rama, quinnonarius*". El mateix any, també en la de Vilanova, vora Castell de Cabres: "*Johannes de dompna Rama, quinnonarius in Morella*". Encara el mateix any en la del Coratxà i Penya Aranyonal: "*Joannes de dompna Rama, quinnonarius*". També en 1237 en la carta-pobla de Castellfort: "*Johannes de Rama, quinnonarius*". I ho deixem ahí però segurament el trobaríem en molts documents més...]⁶⁹

Dins Guinot-2006⁷⁰ trobem aquest text d'Herbers

Del Bovallar

Establiren los dits justícia, jurats e prohòmens e consell ab fermament establiment del honrat en Nicholau del Pi, batle de la senyora reyna, e dels jurats de Morella dels quals tenim carta segellada en paper, que·l bovallar nostre fos mudat e reduyt per ocasió que·s podie seguir per rahon del camí, **e fon mudat al quinyó** e afronte de la primera part ab terra d'en Guillem Villamur tro a la d'en Pere de Montblanch, al planàs que·s fitat e d'allí avant que puge a era d'en Pere Moles e d'en Pere Çabater e torne per lo terme de Monrog e per ço d'en Johan Andreu..." f 26r

També trobem mostres vives a la Puebla de Sant Miguel⁷¹, a Agres, barranc dels Quinyons, i a la Mata, els Quinyons. Sobre aquest darrer exemple, l'amic Ferran Guardiola ens tramet la següent informació

Los Quiñones apareixen a la documentació de la Mata 1752, 1757, 1777, 1787, 1803, 1956 com: *Tierras que repartió la villa*. Quiñones del Bovalar de Dellà (1715). Hi ha el Bovalar de Davant (1693) i el Bovalar de Dellà (1693) Aquiñonar el Bovalar (1711)

Aquesta darrera anotació l'hem de relacionar amb el fet d'aquinyonar, de partir, i també de repartir, tasca del 'quinyoner'⁷², ben manifesta en el cognom castellà o aragonés *Quinyonero*. A l'arxiu de Culla hem pogut trobar un document sobre els capítols d'Herbatge redactats a Vistabella el 1382, amb el títol "*Capítols fets en la segona població de Vistabella après de l'aquiñonament de aquella*". Es tracta, doncs, d'un document interessant perquè explicita la necessitat d'oferir noves terres per als pobladors que havien exigit una segona carta pobla, més beneficiosa, per no abandonar el poble. També hi trobem l'interès de la data -1382- anterior al text que coneixia Coromines.

Sobre el verb 'quinyonar', el DCVB (vol 9, p.64) esmenta justament el nostre poble

Quinyonar "prendre una terra amb el tracte de tenir el llaurador la quinta part del producte, i el propietari les altres quatre parts" (Vistabella del Maestrat).

Guinot-1991⁷³ (p.453) ens defineix quinyó i quinyoner

⁶⁹ Pendent de trobar el document, pensem que aquesta va ser una informació tramesa per l'amic Pere-Enric Barreda.

⁷⁰ Llibre d'Establiments d'Herbers (1324-1850) Edició a cura d'Enric Guinot i Rodríguez, Universitat de València 2006.

⁷¹ Situat al Racó d'Ademús. Hi apareix la partida 'Los Quiñones' (Carlos Rodrigo Alfonso, 2000 dins ETV, 428).

⁷² Curiosament, la significació que hom atorga a Vilafamés és la de 'fill del repartidor, parcer, quinyoner'.

⁷³ Guinot, E. (1991) Cartes de poblament medievals valencianes.

quinyó,m. Porció de terreny, per a repoblar, que correspon a una dotació familiar.

quinyoner,m. Home encarregat de buscar famílies per a repoblar el territori i de repartir els quinyons.

Queda ben clar, doncs, l'interés històric del mot per entendre el repartiment de terres i l'explicació trasposada avui en les 'sorts del Quinyó'.

Fora del domini lingüístic trobem nombrosos exemples, potser amb significacions diferenciades del sentit que recollim per al nostre Quinyó.

al veí Aragó, al *Diccionario de voces aragonesas*

Quiñon. I. Almenara.-d. Turno para el riego.

Tot replegant Terrado, Nebot i Coromines- Solsona-2001⁷⁴ recull per al topònim homònim del terme veí de Puertomingalvo, les següents consideracions:

“ El castellano *quiñón* resulta del latino QUINIONEM ‘reunión o grupo de cinco’, derivado del distributivo *quini* ‘de cinco en cinco’, y significa ‘parte que uno tiene con otros en una cosa productiva’ (Terrado, 1991:296); generalmente se usa para indicar la porción de tierra de labranza que le corresponde a un sujeto. En Aragón equivale a ‘turno de riego’ y, en opinión de Nebot (1991: 480-482), es posible concebirlo como sinónimo de *dehesa*. La equivalencia propuesta nos parece sugerente: en este caso al menos, sendos topónimos, El Quiñón y La De(he)sa, són dos pequeñas partidas cuyas tierras son medianeras. Por otra parte, hemos notado la presencia de acequias en sus inmediaciones, hecho que demuestra la utilización de ese sistema de riego en otro tiempo.

Corominas (DECLC II, 1983: 708) matiza que el verbo *quiñonar* tiene el sentido de ‘arrendar una tierra’, de manera que el labrador o mediero se queda con 1/5 del producto y el propietario con el resto, o que el colono paga, por renta, una quinta parte de la producción.

Los *quiñoneros*, a los que ya hemos aludido en alguna ocasión, eran los responsables de deslindar territorios arrebatados al enemigo para repartirlos en lotes entre los nuevos pobladores o colonos.

El Quiñón, partida en Vistabella y monte en Begís (Castellón)” (125-126)

De la Viquipèdia, l'enciclopèdia lliure – tot i els contrastos necessaris- n'extreiem informacions valuoses que avalen la polisèmia del mot. En un primer article genèric “Quiñon” anotem la següent definició:

Sistema de producción agrícola basado en el reparto de las tierras con el objetivo de sembrarlas y cosecharlas. El quiñón es la parte correspondiente de tierra de cada uno de los miembros que la comparten.

A continuació ens parla dels quinyons al Pirineu i ens fa saber que en ‘algunos valles españoles del Pirineo...

“..el término **quiñón** excede las connotaciones agrarias para hacer referencia a una figura histórica y singular de la demarcación geográfica local, especialmente extendida entre los siglos XVI y XVIII. Los *quiñones* eran cada uno de los territorios mancomunados y administrativamente delimitados en los que se dividía un valle o comarca. Cada quiñón agrupaba a distintos municipios, siempre limítrofes entre sí, concurriendo todos ellos como una sola vocalía a las juntas de gobierno del valle en cuestión. En las asambleas de los quiñones no sólo se debatía sobre el aprovechamiento de tierras y pastos, sino que

⁷⁴SOLSONA, J. (2001) *Estudio toponímico del término municipal de Puertomingalvo (Teruel)* Universitat Jaume I, Castelló de la Plana.

también se administraba justicia y se abordaban todo tipo de cuestiones políticas concernientes al valle.

Como ejemplo, el Valle de Tena (Huesca) estaba dividido históricamente en tres quiñones: el de Sallent, el de Panticosa y el de La Partacua”

El mateix article ens fa saber que

“El quiñón aún se conserva en Filipinas para medir la superficie de terrenos.”

La mateixa Viquipèdia ens parla de l'existència del topònim a diversos indrets de la península (Córdoba, Seseña,..) i esmenta una 'carlania del Quiñon' situada a Alcampell, prop de Tamarit, també a terres d'Osca.

Resulta prou interessant l'accepció que rebia a Turleque (Toledo)

“El sistema empleado por la Orden de San Juan para su Colonización se basó en repartir las tierras **a quiñón**, es decir, los pecheros recibían 30 ha. en régimen de año y vez, quedando exentos de tributar durante dos o tres años y a su vez recibían una casa o solar y una superficie de tierras para viñedo, arbolado y huerta.”

Potser corresponga al mateix significat l'explicació que se'ns dóna en parlar de la 'Plaza de la Cebada' de Madrid.

"La plazuela de la Cebada, formada en los principios del siglo XVI en tierras pertenecientes a la encomienda de Moratalaz de la orden de Calatrava, según se ve por escritura otorgada en 1536 por Rodrigo Coalla, del Consejo de Hacienda y del de Castilla, por quien aparece firmado el perdón que el Emperador dio a los comuneros, y por su mujer, que compraron **un quiñón de tierras** en dicho sitio..."

El següent document⁷⁵ ens mostra l'ús habitual del mot a terres de La Solana, Ciudad Real, almenys en l'antigor

Las posesiones rústicas de la iglesia en 1550 eran:

“Un **quiñon** baxo de la casa de Pedro López Felipe de diez celemines de cevada a linde de Alonso de Antequera y del camino de Juan Díaz.

Otro **quiñon** linde del al huerto del boticario de seys celemines de cevaba a linde de Juan de Salazar.

Una haça en el cerrillo Juan Hordones de dos fanegas de cevada a linde de Juan Sánchez de Gil Gómez y de Juan Hernandez.

Otro **quiñon** que descabeça con el camino del Ciervo e un haça de Juan Nuñez de Valverde de una fanega de cevada.

Otro **quiñon** que mando Lope Diaz el Viejo que es luego la bola linde de Juan de Salazar descabeça con el exido de tres celemynes de cevada.

Otro **quiñon** que va al dicho Charco de una fanega de cevada y media linde con el dicho charco y de Juan Gonzalez Guerrero.

Otro **quiñon** baxo de la cruz de camino de la Dehesa y del camyno de Villanueva linde de Juan de Salazar de una fanega de cevada.

Otra haça baxo de Santiago que llega al dicho camyno que coge diez fanegas de cevada linde de Juan Gonzalez Guerrero y de herederos de Martin de Moreno.

Otro **quiñon** baxo de la manda de Lope Ruiz de dos fanegas de cevada a lynde de quiñon de Alvaro Diez de una fanega de cevada.

⁷⁵ <http://www.sta-catalina.com/historia/historia.htm> *Història de la parroquia de Santa Catalina de la Solana*, de la quals són autors Concepción Moya García y Carlos Fernández-Pacheco Sánchez-Gil.

Otro **quiñon** junto a la cruz del camyno de Villanueva a linde de Juan Alonso y de Juan Diaz de Elvira Diaz que coge quatro celemines de cevada.

Otro **quiñon** junto al Costanazo y al pozorron debaxo de la casa de Francisco Valenciano linde de quiñon de Juan Moreno de fanega y media de cevada.

Otra haça del dicho Costanazo que alinda con el camyno de Alhambra linde Juan Diaz de Pero Diaz de quatro fanegas de cevada.

Otra haça en la cruz del camyno Ruidera linde de haça de Alonso Herreros de cinco fanegas.

Otro **quiñon** que al cabo de Santa Quiteria que coge una fanega linde de Alonso Sánchez Pacheco.

Dins la toponímia actual localitzem *la Quiñonería* a Soria. (Celdrán-2002)

“Quiñonería, La (*quiñonero*) Lugar soriano en el partido judicial de la capital, en terreno quebrado. Del latín *quinio*, *quinionis* = ‘quinario’, a su vez de *quini*, *-ae*, *-a* = ‘de cinco en cinco’, “quiñon”: ‘tierras que se reparten para su siembra; quintana’”

També ens en parla (Nieto-97)

La Quiñonería. 24h. Localidad soriana, no lejos de los límites provinciales con zaragoza, en terreno generalmente accidentado por la sierra de Miñana. Deben considerarse aquí una srie amplia de topónimos emparentados del tipo Quiñoneros (rambla, Teruel), Quiñones (Valladolid), Quiñones de Arriba, Quiñones de Abajo (yecla, Murcia), Quiñones del Río (Carrizo, León) etc. El término base es el común castellano, en la actualidad anticuado, *quiñon*, del lat. *quinione*, que tiene, en última instancia, una bases semántica muy cercana a la del vocablo *quintana*. Designa, en efecto, el vocablo, en general, una porción de tierra de cultivo, de dimensión variable según los usos locales.

En resum: l'opacitat inicial no era tal.

- Quinyó ha estat un terme molt emprat arreu del domini lingüístic castellano-aragonés i, tot tenint en compte que la carta de Poblament primera del nostre terme fou regida pels furs de Saragossa, ha deixat la seua petja a Vistabella.
- L'aquinyomanent es va produir abans del 1382 i hom suposa que es tractaria de particions i reparticons fetes en les terres del Pla. Recordem la definició de Guinot-91 sobre el terme 'quinyó' com a « porció del terreny per a repoblar, que correspon a una dotació familiar »
- El nostre Quinyó, doncs, és un topònim reducte d'allò que era una pràctica habitual en repoblar-se un terme, a furs de Saragossa.
- El fet que el pla de Vistabella siga un poljé, sense eixida de l'aigua de la rambla del Pla, remarca el fet hidrològic de l'entollament d'aigua i la posterior absorció poel sistema càrstic que condueix l'aigua fins els ullals de la Caseta de Làçaro.
- La significació hídrica del terme 'quinyó' que hom observa en alguns indrets de l'Aragó no responen al nostre sentit.
- En alguns indrets, amb un ús general del terme 'quiñon', la seua significació hauria esdevingut semblant a la nostra 'sort'.
- Una vegada més, la influència d'usos, costums i fenòmens lèxics de l'Aragó evidencien la permeabilitat de la frontera lingüística.

el Quinyó

CART. PLANI 'Termina la rambla' ICV el Quinyó 569 (3-4) AM Pantano Quiñó Vis. 1:25.000 el Quinyó

Amb aquest nom hom coneix la partida situada al capdavall de la rambla del Pla. Com ens fa saber la Planimetria, en aquest indret 'termina la rambla'. També el nom bateja el mateix engolidor que rep les aigües d'aquest enorme poljé que és el Pla. En no tenir eixida s'apleguen en aquest indret les aportacions de la rambla que, des de la Teixeda –al Penyagolosa- recorre tot el pla de sud a nord i recull les diverses escorrenties d'una part important del terme.

També Coromines, en les seues fitxes ens parla de la duplicitat del referent amb el mateix topònim (partida o engolidor)

El Quinyó pda.o engolidor on es perd la Rambla, cap a l'extrem N.del "Pla de Vistabella" (les aigües tornen a sortir en el R.Montlleó); si el dibuix de l'IGC és prou precís això s'esdevindria a 24X20; 79.18

A les Visures trobem el topònim pluralitzat, la qual cosa explicaria el sentit de repartiment a què féiem referència

1597 Y de allí va als Quinyons 13 1615 Y de allí va als Quinons 113 1634 Y de allí va als Quiñyons per la heretat de l'herbatje. 194 en la partida dels Quiñyons 200 1658 y de allí va als Quiñyons per terra de herbatge 41 1687 Y de allí als Ginons 59 1715 passa a mà esquerra del pouet de la Serra. Y de allí va als Quiñyons 113 1759 y de allí va als Quiñons 4

Bassa del Quinyó la Bassa

Espai, eventualment, entollat que cobreix el Quinyó d'aigua. Aquest fet hídric feia possible i escaient que s'hi plantara espelta, gramínia que, com l'arròs, pot viure entollada d'aigua.

Aquesta bassa bateja amb una mica d'imaginació el proper pinaret conegut com 'el Miramar'

Engolidor del Quinyó Engolidors de la Bassa del Quinyó, l'Engolidor

Alvenc i punt d'absorció, al capdavall del Pla, de les aigües entollades al Quinyó. Veieu l'Engolidor.

En la fotografia (de Llum) observem l'Engolidor abans que el Quinyó esdevinga bassa.

Pont del Quinyó

Pont sobre la rambla del Pla proper al Quinyó

Sorts del Quinyó

CART. Vis. 1:25.000 Sorts del Quinyó

Són aquelles parcel·les allargades que es troben prop de l'Engolidor, al paratge conegut com el Quinyó. Segurament equival al pluralitzat 'els Quinyons' que trobàvem a les Visures.

R

RABASSA

Soca d'un arbre amb el cep de les arrels. Arrabassar ha estat la feina de traure arbres vells per plantar-ne de novells. Arrabassar ha estat la feina dels almassadorins en canviar les garroferes de secà per tarongers de regadiu. També a la muntanya, artigar, com a feina ben antiga de transformació del bosc en terreny de conreu. Rota i rompuda en serien els resultats de feines semblants. (V. Genèrics)

Font de la Rabassa

CART. Vis. 1:25.000 Font de la Rabassa

La font de la Rabassa es troba situada al capdamunt del barranc de l'Avellanar, prop del mas de Benages Nou, vora la pista que des de la Banyadera arriba al Pla de la Creu. Nombrosos esments apareixen a les Visures, amb denominacions errònies en diverses còpies.

1555 la via de la **Font de la Rabaça** 24 damunt de la font de la Rabaça 24 **1582** ha hon passa lo camí d'erbatge que ve de la **font de la Rabassa** y va a la font d'en Marqués entre lo terme de Vistabella y de Chodos 45 **1597** ans de aplegar a la **font de la Rabosa** 102 regonéixer lo **abeurador de la Font de la Rabosa**, lo qual, per lo semblant, és de herbatje 102 a la selleta del camí que va a la Font de la Rabosa 108 passa lo camí de herbatge que ve de la font de la Rabosa y va a la font d'en Marqués entre lo terme de Vistabella y de Chodos 110 **1615** ans de aplegar a la font de la Rabosa 123 regonéixer lo abeurador de la Font de la Rabosa, la qual per lo semblant és de herbatje 123 a la selleta del camí que va a la font de la Rabosa 124v lo camí de herbatje que ve de la font de la Rabaça 125 **1634** ans de aplegar a la font de la Rabaça 209 lo abeurador de la Font de la Rabaça, lo qual, per lo semblant, és de herbatje 209 a la selleta del camí que va a la Font de la Rabaça 210 **1658** ans de aplegar a la font de la Rabasa 55 regonegueren lo abeurador de la Font de la Rabasa, la qual per lo semblant és de herbatje 55 camí que va a la font de la Rabasa, la qual és de herbatje 56 a la selleta del camí que va a la font de la Rabaça 56 camí que va a la font de la Rabasa, la qual és de herbatje 56 **1687** ans de aplegar a la font de la Rabasa 69v selleta del camí que va a la font de la Rabasa, la qual és de herbatje 77 pasa lo camí de herbatge que ve de la font de la Rabasa y va a la font d'en Marqués 77v **1759** ans de aplegar a la font de la Rabasa 49 regonéixer lo abeurador de la Font de la Rabasa, lo qual semblantment és abeurador de herbaje 49 passa lo camí de herbaje que ve de la font de la Rabasa y va a la font d'en Marqués, entre lo terme de Vistabella y Chodos 50

- Hi observem la confusió rabosa per rabassa. A hores d'ara no hem pogut constatar l'existència de cap font de la Rabosa i la contextualització en què apareix ens porta, repetidament, a la font de la Rabassa.
- Les diverses grafies Rabaça, Rabassa, Rabasa ens ajuden a entendre que hom pogués copiar 'Rabosa'.
- A banada de les qüestions lingüístiques comprovem com aquesta font tenia la 'categoria' d'abeurador d'erbatge (d'ús comunal a la Setena)

El camí d'herbatge que esmenta respon a un tram d'aquell que avui coneixem com assagador d'Entre Termes (entre lo terme de Vistabella y Chodos)

Les Visures també ens parlen del regall d'aquesta font, el **prat de la Canaleta**, que no hem recollit en la toponímia viva.

1634 E arribats(210v) al Regall, o prat de la Canaleta **1658** Y aplegats al Regall o prat de la Canaleta 56 **1687** Y aplegats al Regall o prat de la Canaleta 77

Pla de la Rabassa (hist)

Pla no recollit a la toponímia viva, proper a la font de la Rabassa. La confusió Rabassa-Rabosa es repeteix, així com la dualitat pla-prat.

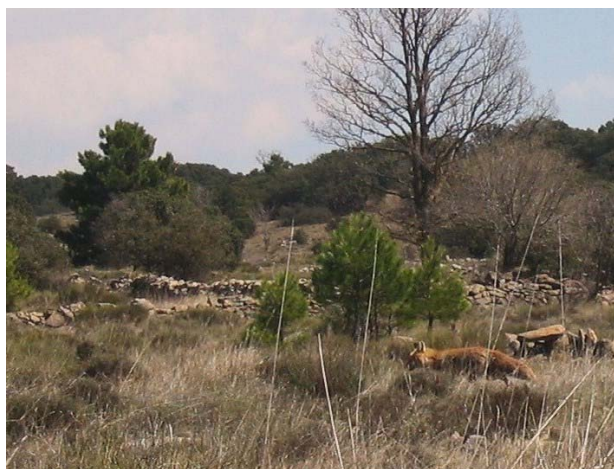
1597 seguint dit camí que va al pla de la Rabosa 100 **1615** seguint dit camí que va al pla de la Rabosa 123 **1634** camí que va al pla de la Rabaça 209 **1658** camí que va al pla de la Rabasa **1555** que va al pla de la Rabaça 24 **1597** seguint dit camí que va al pla de la Rabosa 100 **1615** seguint dit camí que va al pla de la Rabosa 123 **1634** camí que va al pla de la Rabaça **1658** dit camí que va al pla de la Rabasa 55 **1687** que va al **prat** de la Rabasa 69v **1759** seguint lo dit camí que va al pla de la Rabasa 49

RABOSA

Aprofitem, a mode d'introducció el fragment que sobre aquest mamífer vam dedicar dins Bernat- 2012⁷⁶

RABOSA *Vulpes vulpes*

Sens dubte l'animal més abundant en la nostra toponímia és la rabosa. Fins i tot la trobem a la Plana, on sembla que la urbanització del món rural n'aja fet desaparèixer qualsevol rastre. A Almassora, al delta del riu Millars hi ha l'**alter de les Raboses** i l'existència de l'astut mamífer l'hem poguda comprovar en vida i, dissortadament, aixafada a

l'asfalt de les carreteres de l'horta. Tornem, però, als termes albirats pel Penyagolosa. El **cau de la Rabosa** presenta dos exemples a Vistabella i un a Xodos. **Clotxa de la Rabosa**, lloc on acudien a beure, també compta amb tres concurrències, dos a Xodos i una a Atzeneta. La **coveta de la Rabosa** apareix al terme d'Atzeneta i al de Vistabella, on també s'afegeix, sense diminutiu, la **cova de la Rabosa**. Xodos compta amb el **barranc de la Rabosa** i a Vistabella hi ha una **fonteta de la Rabosa** i sengles **eixidor de la Rabosa** i **eixidor de la Rabosa de Baix**, a la serra del Boi.

Amés, però, trobem 20 exemples més amb la variant rabosera i rabosero. Entenem que són equivalents, amb un canvi de gènere que no exigeix pensar en ofici i antropònim; senzillament són sinònims. El **barranc de la Rabosera** ens apareix als

⁷⁶ "Zootoponímia, entre el Penyagolosa i el Montlleó" dins *Onomàstica Mediterrània. Onomàstica d'origen zoonímic i dels intercanvis entre pobles*. Denes. València 2012.

termes de Benafigos i Vistabella, i amb el diminutiu barranquet a Atzeneta. Apareix dues voltes, com a **barranc del Rabosero**, al terme de Vistabella. Altres exemples són: **artiga de la Rabosera** (V), **bancal de la Rabosera** (X), **tossalet de la Rabosera** (B), **bancals de la Rabosera**, **pou de la Rabosera** i **cova Rabosera**, a Atzeneta. **La Rabosera** té concurrències als quatre pobles, dos a Atzeneta, dos a Vistabella i una a Xodos i Benafigos. Per últim 'rabosero' apareix a Vistabella amb les variants: **el Rabosero**, **pont del Rabosero** i **roques del Rabosero**.

A banda del mamífer, cal considerar les variants 'rabosera' com a espai propici a les raboses, cau, lloc abundant en raboses, i 'rabosero', simple sinònim masculinitzat de l'anterior, quan no l'ofici de qui caçava raboses. Pel que fa a la 'o' àtona afegida, més que no pas un castellanisme hem de suposar-lo formador de malnoms (Bernat, J. /Guardiola, F. 1992 i Bernat-2010)

Calçada de la Rabosa (Toponímia històrica)

1555 lo camí y antuixà de la Calçada de la Rabosa, 3 E de allí baxaren per la calçada de la Rabosa 3 **1597** regonegueren un camí de herbatge a la calçada de la Rabosa 22 **1615** a la calçada de la Rabosa 113v **1634** per la dita calçada de la Rabosa, la qual per lo semblant és de herbatje 195 camí de herbatje que va a la calçada de la Rabosa 195 **1658** baixaren per la dita calçada de la Rabosa, la qual, per lo semblant, és de herbatge 42 **1687** un camí, eo asagador, de herbatge que va a la Calçada de la Rabosa 60v baixaren per la calçada de la Rabosa, la qual per lo semblant és de herbatge 60v **1715** assagador de herbatge que va a la calçada de la Rabosa 115 **1759** assagador de herbatge que va a la Calçada de la Rabosa 10 per la dita calçada de la Rabosa, la qual, per lo semblant, és de herbatge 11

Aproximadament la situaríem a la Pedreguera, al Boi. Potser es trobe relacionada, per la proximitat, amb els dos eixidors de la Rabosa (v.infra)

Cau de la Rabosa

Cau existent al Bovalar, tapat per Navarrete, del mas de Trigós.

Cova de la Rabosa

CART. Vis. 1:25.000 Cova de la Rabosa

Potser es correspon amb la Cova de Baix, es troba situada al mateix pany que la cova de la Munda, a uns dos-cents metres cap al riu Montlleó.

Coveta de la Rabosa

Coveta del barranc Pardo propera a la Teuleria.

Eixidor de la Rabosa

Dalt de la cova del Foradijo, al Boi

Eixidor de la Rabosa de Baix

Dalt del boixerol de Felicio

Fonteta de la Rabosa

Per la zona de l'Atzevar.

Artiga de la Rabosera

CART. Vis. 1:25.000 Artiga de la Rabosera

Artiga veïna del barranquet de les Pedrisses

la Rabosera-1

CART. ICV la Rabosera 1237 569 (4-4) Vis. 1:25.000 la Rabosera
Vora les cingles del mas de la Serra. El morral de llevant.

Barranc de la Rabosera

CART. Vis. 1:25.000 Bc de la Rabosera

Barranc que mou de llevant de les serrades del mas de la Serra i aboca al barranc de l'Aigua més amunt de la cova del Mas Nou.

la Rabosera-2

CART. Vis. 1:25.000 la Rabosera

Solana de la Corona, dalt la cova del Mas Nou. Ja ens advertiren Otilio i la dona que hi ha diverses Raboseres. Una altra, no lluny, dalt del morral de Valero.

Mallada de la Rabosera (Toponímia històrica)

Les diverses Visures ens situen aquesta mallada entre la pedreguera i el Saltador, no lluny, per tant, de la çalçada de la Rabosa.

1634 anaren a regonéixer la mallada de la Rabosera 195v **1658** regonéixer la mallada de la Rabosera, la qual [6] és de herbatge 42v **1687** regonéixer la mallada (61) de la Rabosera **1715** anaren a mirar y regonéixer la mallada de la Rabosera 117 **1759** regonéixer la mallada de la Rabosera 11

el Rabosero

CART. Vis. 1:25.000 el Rabosero

A l'ombria del Mas del Surdo. En la fotografia observem, des del mas del Surdo el Rabosero a mà esquerra. Davant el barranc de l'Aigua, que s'aplega al del Rabosero, i, al fons, Penyagolosa.

Barranc del Rabosero-1

CART. Vis. 1:25.000 Barranc del Rabosero

Braç del barranc de la Coveta de l'Aigua que prové del mas del Surdo

Roques del Rabosero

CART. Vis. 1:25.000 Roques del Rabosero

Ambdues parts del barranc del Rabosero. Davall de la solana de la Marquesa i del carrascal del Mas del Surdo.

Barranc del Rabosero-2 el Rabosero

Primer tram del barranc del Canalissos que prové de les serrades del Mas de l'Alberta. En la CART. Vis 1:25.000 per error ens apareix dalt del barranc del Tilde.

Pont del Rabosero

A la carretera del Puerto, en salvar el barranc homònim.

RACÓ (V. Genèrics)

Mas de Racó

CART. 592-25000 Mas del Racó-II ICV Mas de Racó 960 592 (3-2) Vis. 1:25.000 Mas de Racó

Aquest mas, situat a l'ombria del Carril, ocupa, certament, el racó o cap de la partida extensa coneguda com la Foia d'Ores. Hi té el bous José Maria. S'hi aprecien uns arcs. Una vegada més la tendència antroponímica anul·la l'article que li donaria el caràcter oronímic que li pertany.

Es tracta d'un mas que només apareix, com molts dels actuals, a la darrera de les visures estudiades. Al segle XVIII apareixen molts dels masos que encara avui hi ha pel terme. 1759 a la vora de un bancal del Mas del Racó 56

Barranc del Mas de Racó Barranc del Pou de la Vaca, el Regall

CART. PLANI Bco. del Más del Racó CAD Bco del Mas del Racó IGC592-1949 Bco del Mas del Racó 569-25000 CMA Barranco de Mas del Racó 592 (3- ICV Barranc del Mas de Racó 592 (4-2), 592 (3-2) M592-1993 Bco de Mas del Racó 592-25000 Barranc del Racó-II CMA Barranco de la Collasa 592 (4-2) Vis. 1:25.000 Barranc del Mas de Racó

Mou del pou de la Vaca, a l'ombria del Carril i s'ajunta al barranc del Barranc

Pardo al pla de la Xaparra.

Les coordenades descrites corresponen al tram comprés entre l'enforcall dels barrancs del Pou de la Vaca i Mas de les Tosses fins quan s'engrava amb el barranc de l'Algepsar.

Font del Mas de Racó

CART. Vis. 1:25.000 Font del Mas de Racó

Vora el corral dels Bous

Ombria del Mas de Racó

CART. Vis. 1:25.000 Ombria del Mas de Racó

Davall l'ombria del Carril

Pista del Mas de Racó

Aquesta pista recorre el que antigament hauria de ser la foia d'Ores, entre la Xaparra i el pla del Moro.

Pla del Mas de Racó

CART. Vis. 1:25.000 Pla del Mas de Racó

Extens pla a l'ombria de la Serra de la Nevera, veí del pla de la Xaparra

Prat del Mas de Racó

CART. ICV Prat del Mas de Racó 592 (4-2) Vis. 1:25.000 Prat del Mas de Racó

Entre el barranc de l'Algepsar i el del mas de Racó. Tros del pla del Mas de Racó.

Solana del Mas de Racó

Entre la carretera de la Xaparra a Xodos i el mateix mas.

el Racó-1

Barranquet que davalla del corral de Badenes al barranc de la Ferreria. Aquest topònim ens ajuda a entendre el genèric racó com equivalent a capdamunt d'un barranc.

el Racó-2 els Racons

Entre el Rotxero i el morralet del Xurro. Es tracta del capdamunt de la costera que hi ha dalt les diverses foies del Collado. Tot plegat forma una enorme raconada.

els Racons-1

CART. PLANI Els Racóns CAD Els Racóns Vis. 1:25.000 el Racó

Paratge que volta el mas dels Racons entre la vallussera i el barranc de la Ferreria, baix del corral de Badenes

Camí dels Racons Camí Vell del Poble als Racons

CART. PLANI Camino del Racóns CAD Camino dels Racóns

Avui perdut i confós amb la pista. La denominació i traçat ens apareix en la cartografia esmentada.

Mas dels Racons

CART. PLANI Masía dels Racóns, Pajar 56CAD M^a dels Racons, Pajar. M^a dels Racons, Pajar

592-25000 Mas dels Racons-II ICV Mas dels Racons 840 592 (4-1) Vis. 1:25.000 Mas dels Racons

A l'enforcall del barranc de la Ferreria amb la Vallussera, davall del Corral de Badenes.

els Racons-2

Racó de la finca de l'Alforí que mou de la foia de Fora cap als Pinarets i collet dels Racons. Hi ha heretat de l'Alforí i algunes de particulars.

Collet dels Racons

Collet o pas entre els Pinarets i el tossal de l'Alforí, des d'on s'albira el poble.

Covetes dels Racons

CART. Vis. 1:25.000 Covetes del Racons

Covetes, dos i la de Joaquin Maria, que guaiten entre els Racons i la foia de Fora.

els Racons-3 VF

CART. ICV els Racons VF 569 (3-4) 569 (4-4) Vis. 1:25.000 els Racons

Al veí terme de Vilafranca, davant de la Caseta de Làssaro, entre la penya Ferranda i el cantal Foradat.

Mas de la Lloma. Des del Clot davallen cap al camí Real.

les Raconades /rakonáes/

CART. Vis. 1:25.000 les Raconades

RAFEL

Rafael Arcàngel, 23 de setembre

Casa del Tio Rafel

La més alta de l'Alberta, també amb placa solar com la de Valeriano i situada darrere d'aquesta.

RAIMUNDO

Castellanització del nostre Raimon. Ramon o Raimon de Penyafort, dominic teòleg considerat l'introduïdor de la Inquisició a la Corona d'Aragó. També Raimon de Fitero (15 de març) venerat com a sant per l'església catòlica.

Raimundo és el nom de dos dels nostres informadors. Raimundo del Mas del Tossal (foto infra), amb domini des de l'Estrella fins l'Alfarder i Avellanar. Raimundet (foto adjunta), ens ha fet d'enllaç amb diversos informadors, a més d'explicar-nos molts paratge del Pla Amunt, de la serra de la Batalla i del nucli urbà. A banda dels dos esmentats, hi ha d'altres al nostre terme que han batejat alguns indrets o microtopònims.

Artiga de Raimundo

A les artigues de la Corralissa

Bassa de Raimundo

CART. Vis. 1:25.000 Bassa de Raimundo

Bassa gran que apareix als mapes cartografiats darrerament i que Raimundo del Tossal (foto adjunta) va construir a darreries dels vuitanta. Hi vam trobar un 'teixugo' ofegat.

Donen nom a les serrades veïnes, conegudes com les serrades de la Bassa.

Caseta de Raimundo-1

Caseta amb teula mora situada a la vora dels entradors de les Sorts, al mas de Celades.

Caseta de Raimundo-1

Caseta de pedra seca situada a la Redonda, al nord de la senda de la Ribagrossa.

Foia de Raimundo

A la foia del Mas de Salvador

Llastra de Raimundo

Una de les llastres del Mas de Monçó.

Casa de Raimundet TU

Plaça del Dau, 5.

Casa de Rosario de Raimundo TU

Carrer Mossén Falcó, 10.

RAMA

Pi de la Rama

Al mas de Rosca.

RAMBLA (V. Genèrics)

La Rambla *Rambla del Pla*

Bancal de la Rambla

CART. Vis. 1:25.000 Bancal de la Rambla

Ample bancal que es tanca a ponent per una volta de la rambla del Pla. A l'altre marge de la rambla hi ha les Punteres o bancal de les Punteres. Té forma arrodonida

les Rambles

Vora la pista que entra cap a l'Espino i els altres masos, des de la carretera de Sant Joan, localitzem aquest paratge que es troba recorregut per la rambla de Sant Joan.

Pinar de les Rambles

CART. Vis. 1:25.000 Pinar de les Rambles

A una banda i altra de la rambla de Sant Joan, entre la carretera i el pas de la Font de l'Espino a l'altura del mas de Badal

RAMIRO

Ramir, monjo, 13 de març

Bassot de Ramiro

CART. Vis. 1:25.000 Bassot de Ramiro

Al capdamunt del barranc de l'Assor en el ramal que prové del mas de Monçó

Pou de Ramiro

Solanet de Ramiro [remíro]

Una de les solanetes o 'solanets' de la lloma del Mas de Monçó. El més avaller..

RAMON

Diversos omplen el nostre santoral, l'esmentat Ramon de Penyafort (17 de febrer), Ramon, abat (1 de febrer), Ramon de Fitero (15 de març), Ramon de Roda, bisbe (21 de juny), Ramon Nonat (31 d'agost) i Ramon Llull (beat, 27 de novembre). Cal entendre que Sant Ramon Nonat és el més popular a terres nostres i, segurament, el motiu més adient als nostres exemples.

Artiga de Ramonet

A les artigues de la Corralissa

Casa de Ramon

Al mas de Toni

Solana de Ramon

Solana del Tossal de Vidal.

Tancat de Ramon

Dalt del mas de l'Espino

Bancal de Ramona

Davall del bancal del Pou, a la Foieta Plana.

Bar de Ramonet +

Casa l'Atguatzil, al carrer Major.

RANDERA

A Llabrés i Vallespir (1980) trobem la següent conversa que ens explica l'ofici de randera i la randa que s'hi feia.

- Com definiríeu, en poques paraules, sa randa?
- Jo diria que és un teixit de fil, fet a mà i a ganxet, que forma puntes, flors i altra casta de dibuixos, segons sa fantasia i habilitat de cadascuna, que serveix per aplicar an es vestits o a altres peces de roba, de llit, de taula o d'altres bandes.
- Quina casta de fil soleu emprar?
- Tota casta de fil bo serveix per fer randa. Però es que usam més és es cotó, es «perlé», que té un coloret gris de perla, molt lluent i llenegadís. També empram sa llana. S'estam, que es sa flor de sa llana, no se sol emprar més que per fer jerseis, que surten molt bons i calents. Antigament a ses dones que trebaiaven just amb s'estam, les deien ESTAMERES. I tornant an es fil, vos diré que n'hi ha de tres fins a sis caps. Com més gruixats, més caps tenen. I també a se'n revés, com més caps més gruixats, naturalment dins sa mateixa casta de fil.
- Quines eines són necessàries per a fer randa?
- Una només. Es ganxet, que ve a ser com una agüia llarga, que acaba en una espècie d'ham petitó, que serveix per agafar i passar es fil..! Això és tot. Però una també ha de tenir uns dits ben falaguers, que arriben a fer feina tot sols i casi per eima. I una bona vista..!
- (...)
- Amb sa randa, quines peces soleu fer?
- Hi porem fer de tot. Ses peces més normals i que mos comanen més, són adreços de llit, com Vànoves, capçaleres de llençols, coixineres; paraments de nuvia, adreços de taula, que consten d'estovaies, dotze torcaboques menuts i altres dotze grossos, feim també cortinatges. I abans, amb sa randa s'hi feia molta de sa roba d'altar i d'església, com són es parfalans d'es camis, ses volades de ses estovaies d'altar...

Nom d'ofici. Com ens indica Coromines en la fitxa (infra) 'la puntaire', que fa randa,

'puntilla'. Dins DECat VII, 92 trobem informació abundant sobre 'randa' i els diversos significats del mot. Ens interessa, especialment:

I en efecte és en el P.Val., on encara es parla de la tasca de dones del poble, que fan *randa*, a Monòver: als afores de Torrent hi ha la «Caseta de les *Randéres*», o sigui 'les Puntaires' (1962). Sanchis Guarnier trobà «*randera*: dona que fa *randa*» a Monòver; explicat «punta de fils entreteixits a mà», i aclarint: «és la indústria domèstica tradicional de les dones monoverines» (glossari a *Canyís*)

TEXT MALLORCA SINEU

Dins la toponímia trobem diversos exemples, tant en zona catalano-parlant com de base castellano-aragonesa⁷⁷

La Randerera *Mas de la Randerera*

CART. PLANI Masia La Bandera, Pajar CAD M^a La Bandera, Pajar IGC592-1949 Masía CART. Vis. 1:25.000 la Randerera

Mas situat a l'ombria del tossal del Mas de l'Hostal o del Fontanal, el qual rep el nom de la Randerera en aquesta vessant nord. En la fotografia, a més del mas, observem el tossal, a l'esquerra, els bancals, davallant des del mas, i el pas situat entre el mas i les Pedrisses, més a la dreta. La font restaria vora el camí de Culla, situat a la part baixa de la fotografia, davall el tossal de les navades, des d'on vam capturar aquesta imatge.

Artiga de la Randerera

Nord del tossalet del Mas de les Roques.

Bancals de la Randerera

Vora el mas, a l'ombria del tossal.

Bassa de la Randerera

Recull aigües dels bacis de la font i rega uns hortets

Clots de la Randerera

Al cap de baix de la foia del Mas de Sanjuan

⁷⁷Barranc del Rander(*Nules, la Vall d'Uixó*) El DCVB recull barranc de la Randerera (femení) per al exemple de la Vall. El Rander(*Morella*. Segurament es tracte d'una hipercorrecció d'el Randerero, topònim que trobem comentat a OnCat Vi, 338, amb el sentit de 'roder') Era de Rander(*Catí*) Serreta del Rander(*la Llosa de Ranes*) Tossal de Rander(*Bell-lloc*).

Cueva de la Randerera, Fuente de la Randerera, La Randerera(*Ayora*). Barranco del Randerero(*Bicorp*) El Randerero, Masía del Randerero(*Altura*) Los Randereros (*Orihuela*).

A Almassora trobem 'el Randerero' com a malnom, amb el sufix -o característic de la malnominació.

Font de la Randera

CART. PLANI Manantial, Albergue CAD Manantial Vis. 1:25.000 Font de la Randera

Magnífica font veïna del camí de Culla i propera al mas. En la fotografia observem els gamellons i un fragment del baci d'obra que recull l'aigua d'aquesta font. A més d'abeurador dels ramats, omple la bassa que veiem i rega un seguit d'hortets del veïnat d'aquest mas i del mas de Mossén Juan.

Randera, la Font de la—entre el Mas Vell (24X18) i el Mas de Mossén Juan 20X28, o sigui poc més de 2 kms al NNE del poble (-sembla significar 'la puntaire' més que no pas un femení del canigosenc (¿)etc.render 'arrendador'-).

Hortets de la Randera

Vora la bassa.

Pas de la Randera a les Pedrisses

Assagador que uneix el camí de Culla amb el camí del Pla, entre la font i les Pedrisses.

Tossal de la Randera

Tossal del Mas de l'Hostal, vessant septentrional

Pista de la Randera a la Vallussera

Aquest vial recorre un seguit de masos des de la font fins la pista que recorre la Vallussera, al toll del Camí, davll la Pena-roja: mas de les Foies, mas de les Roques, maset de Roqueta, mas de Garrido, mas de la Torta.

RAQUEL

Al santoral català ens apareix una Raquel, monja (2 de maig), i la de l'antic Testament, amb celebració el 2 de setembre.

Sorteta de Raquel

Una de les sortetes del Mas de Toni. Raquel ens va fer d'informadora i prové del mas de Peris. Després, en casar-se, va vindre a viure al mas de Toni.

Sobre 'sort', com a partició de terra, veieu Genèrics.

RAS

Una de les accepcions que ens ofereix el DCVB (9,148) “De superfície plana, llisa, sense eminències notables” s’adiu amb l’observació feta als tres topònims recollits. Val a dir que també hi ha diverses accepcions més lligades a ‘solc’ i ‘córrec’, com aquesta de les veïnes terres aragoneses.

Rasa. d. Porcion elevada de tierra de regadio, ó mejor, límite de dos campos desnivelados.-D. Regacha practicada á todo lo largo de las plantaciones de árboles, principalmente en los paseos. *Diccionario de voces aragonesas*

Ens quedem, però, en el sentit més planer.

el Raset-1

Entre el carreró del Mas del Xurro i el mas de Batiste

el Raset-2

CART. Vis. 1:25.000

Pati comú de diversos masos on coincidien les serrades. Prop ja de la serra de la Batalla. Dalt de la serrada de Coa i el Cerrao, a la Corralissa

Cingla Rasa

CART. Vis. 1:25.000 Cingla Rasa 1114

Nord del Mas de Capote. Es trobem amb un exemple metonímic en què la cingla, part del tossal, ens defineix la seva totalitat. Més amunt encara trobem les cingles del Xaparrero i, a ponent, les Cingletes. De cara a llevant, també trobaríem les cingles del Mas de la Boira, tot explicant-nos la geomorfologia del Boi.

RAVAL

Raval, masculí, el raval, amb el sentit de barri fora murada. Podeu trobar exemples masculins i femenins a⁷⁸

Cases Noves del Raval

Al tautològic carrer de la Costa. El cunyat de Raimundo aporta la versió oficial *Casas de la Cuesta*.

Corral de Paquito el Raval

A la vora de la font de Baix, carrer del Matadero. Font de Baix, 4. Paco el Raval

⁷⁸<http://imatgies.blogspot.com.es/2014/06/carrers-10-els-generic-3-i-tautologies.html>.

és un antropònim lligat a la toponímia urbana.⁷⁹

Pallissa de Paco el Raval

Eres del Raval de Sant Roc

REAL

Assagador Real Pas Real,

CART. PLANI Cañada Real de Azdaneta á Mosqueruela Vis. 1:25.000 Pas Real de Mosqueruela

Camí Real Camí Real de Mosquerola

CART. Vis. 1:25.000 Pas Real de Mosqueruela

(V. Camí a Genèrics)

Surt de Vistabella i davalla cap als Molins, després s'enfila cap a la Xaparra. Un braç se'n va a la Peralta i Benafigos, l'altre, pel Collado i la drecera del Collado, davalla cap a Atzeneta. En sentit contrari, cap a ponent, el localitzem des del Peiró d'en Vela fins al Pont. Aquest camí i assagador uneix Aragó amb la mar, camí dels Aragonesos. Moltes vegades esdevé 'el Camirral'. L'amic mossén Jesús Miralles, en "Els terrenys comunals a la Setena de Culla", ens mostrava el recorregut:

L'altre entrava al terme de Vistabella pel pont de Mosquerola, travessava el Pla de Vistabella, pel poble de Vistabella cap als Molins, d'allí a la font del Pi i entrava al terme d'Atzeneta. Baixava per entre Atzeneta i Benafigos, per la Cormana, passava pel Canar i les Piques d'Atzeneta, al Forcall del Montlleó i la Rambla d'Atzeneta, entrava al terme de Culla, pel Surco a la Rambla Carbonera i els Ivarsos. Aquest camí feia cap a Castelló. Tant aquest Castelló com l'anterior Benicarló, vol dir-se al mar. La gent d'aquests indrets parlen de la comunicació entre el mar de dalt (el Cantàbric) i el mar de baix (el Mediterrani...)

A les Visures en trobem referències:

1555 passat lo camí Real que va a Mosquerola **1715** a la entrada del dit camí Real 151v **1759** hasta el camí Real y a la entrada de dit camí Real 56

Pas Real Assagador Real

⁷⁹(2010) "Antropocentrisme toponímic. Observacions sobre els antropònims a la toponímia" dins *Actes de la IV Jornada d'Onomàstica. Vila-real 2010*. Col·lecció Actes, 5. AVL València 2011.

Tot coincidint amb el discurs del camí Real, uneix l'Aragó amb Atzeneta, des del pont del Montlleó fins el coll del Vidre. A la cartografia del XX només apareix a la Planimetria amb el genèric castellà 'cañada', gens oït en aquestes terres: 'Cañada Real de Adzaneta a Mosqueruela'. L'aparició a la visura del 1759 amb el nom d'assagador dels Serranos ens parla de la influència de l'Aragó i la relació socio-econòmica que també explica part del lèxic de transició.

1759 s'engrava en lo assagador dels Serranos que ve dels molins de Foyadoris i passa per detrás la Vila 25

Fixem-nos també en la descripció de 'oficial' que ens ofereix el document DESCRIPCIÓN DE LAS VÍAS PECUARIAS

2ª.- CAÑADA REAL DE ADZANETA A MOSQUERUELA.- Anchura legal- setenta y cinco metros con veintidos centímetros (75,22 m.).Recorrido dentro del término unos doce kilómetros (12 Km.) y su dirección es de E.a O.

Penetra del término de Adzaneta por el sitio denominado Collado del Vidrio, coje el Camino de Vistabella, quedando a la derecha el Barranco de les Cloches; continua entre tierras de las Masias de Chaparra y Clerig saliendo a la derecha el Camino de Benafigos, toca un poco a la Carretera de Adzaneta pasando entre los Molinos de Pascual y Regolfo; sube por el paraje Dehesa cruzando la carretera con dirección al pueblo entre parcela y al llegar al Barranco de la Dehesa, tuerce a la derecha; cruza la carretera por las eras del pueblo y espalda de la Iglesia sale a la Fuente de la Costera que es Abrevadero público. Mas adelante sale a la izquierda el Camino de Castillejos y seguidamente por la derecha sale el camino del Fontanar; despues cruza la carretera de Culla y Cordel del camino de Villafranca a San Juan; continúa por el Camino de Mosqueruela; cruza la Rambla, saliendo a la derecha la Colada del Bobalar y por la izquierda el camino del Paset. Sigue entre los Parajes "El Bustals" y el "Azor" hasta la Masia "Cap del Plá" donde cruza la Colada de la Comuna. Sigue con la misma dirección pasando por la Fuente de la Porcada y mas adelante por la Fuente llamada del Medio, llegando al Rio y penetrando en término de Mosqueruela por el sitio denominado el Puente.

Mereix aquest text i la resta dels fragments que conformen la DESCRIPCIÓN una anàlisi específica pel que fa a les errades toponímiques. Destaquem com exemples Collado del Vidrio (coll del Vidre), Clerig (Clèric), Fontanar (Fontanal) Fuente de la Porcada (font d'en Porcar / la Porcà)...

Bassa del Pas Real

Bassa nova de pedra que recull l'aigua dels sobrants del poble. Es troba vora el pas Real de Mosquerola, no lluny de la Bassa Seca.

REBEIG

el Rebeig

CART. Vis. 1:25.000 el Rebeig

Paratge situat al forcall dels barrancs Oscur i de la Teixera. Adient a l'indret és l'explicació que trobem a la fitxa de Coromines:

El Rebeig (el rebétx) font i bassotet, per amunt de St.Joan de Penyagolosa, remuntant el riu, entre l'Oscur i la Carbonera (pda. qta.tb.dita la Lloma Plana, per on passa el camí de Villahermosa, 76,23), 77.2 (- =cat.rabeig 'paratge ràpid i abundós d'un corrent d'aigua' RAPIDIUM; la e potser no és més que ultracorrecció de la tendència valenciana a pronunciar Micalet, Viçantet i anàlegs -)

No creiem que es trobe relacionat amb l'antropònim *En Rabeig* que Domingo-86⁸⁰ localitza com a propietari de terres al Castelló dels segles XV-XVIII. Tampoc sembla que siga referit a bocins de pells. DECat VII, 144 i DCVB IX,189.

REBOLL (V. Fitotoponímia)

el Reboll

CART. Vis. 1:25.000 el Reboll

Preciós roure centenari. Es troba a l'ombrieta de Baix, a l'Albagés.

el Rebollar-1

CART. Vis. 1:25.000 el Rebollar

Preciós rourar veí de la portera del Llop (Roncero).

Si Penyagolosa és un paratge únic dins del País Valencià, el Rebollar és un lloc singular dins de Penyagolosa. I no només de Penyagolosa: es tracta de l'únic rebollar ben conformat que viu a prop de la Mediterrània, i això no és poca cosa. El roure reboll és una espècie de dispersió atlàntica, i arriba a formar boscos a llocs on es deixa sentir la influència oceànica, com la serralada central castellana o el nord de la mateixa serralada Ibèrica.

De tota manera, cal advertir el caminant que aquest rebollar no és sinó la despulla d'allò que foren els antics rebollars de Penyagolosa. Del carboneig de la postguerra no se salvaren més que uns pocs exemplars, i tan sols gràcies a l'obstinada facultat de rebrotar que tenen les soques dels rebolls, es pot veure aquest bosquet refent-se de les agressions que ha sofert. Es tracta d'un bosc espès d'arbres joves que

⁸⁰DOMINGO, Concepció (1985) 'Toponímia i agricultura a la Plana (segles XV-XVIII) Xé Col·loqui General de la Societat Onomàstica. València 1986.

es va obrint espai per sota dels pins rojos, desplaçant-los i recuperant el seu lloc natural. Així com els roures necessiten per a créixer un ambient nemoral, fosc i humit, els pins necessiten una insolació que l'espessa capçada dels roures tamissa i no deixa arribar a terra. Enllà on els roures han format bosc, els pins ja no poden prosperar. El cor del Rebollar conforma un paisatge únic a terres valencianes. Al seu sotabosc, abunden les falagueres, els esbarzers, les veròniques, els geranis sanguinis i una bella i fràgil orquídia, el curraia. Passejant-hi amb els ulls de la imaginació es pot arribar a sentir com podrien ser els nostres boscos si els humans no els haguérem malmés.

Barranc del Rebollar

CART. Vis. 1:25.000 Barranc del Rebollar

Davalla de la portera del Llop i dels bancals del Mas Roig. Aboca els escorrims al barranc de la Teixera, ja prop de Sant Joan

Coveta del Rebollar

CART. Vis. 1:25.000 Cova del Rebollar

La coveta del Rebollar se situa a ponent de la dels Carboners, dins el Rebollar.

En el extremo oriental del roquedal arenisco que domina EL REBOLLAR. Gran abrigo con la boca orientada al Sur. Tiene un ancho de 25 metros adentrndose un mximo de 6 mts., con la visera a más de 6 metros de altura. Cobija una buena cerca pastoril de piedra seca, con entrada en la parte oriental.

Jesús Bernat tiene referencias de una cavidad denominada COVA DE LES CARBONERES (sin más datos), y situada en las coordenadas X= 724298 Y= 4460217, que están muy cercas de esta cavidad ¿Es posible que corresponda a la misma cavidad?. También cita una COVETA DEL REBOLLAR (sin más datos) en las coordenadas X= 724083 Y= 4460032 ¿Será la misma?.

Font del Rebollar

CART. Vis. 1:25.000 F. del Rebollar

Vora el barranc de la Noguera.

el Rebollar-2 MOS

CART. Vis. 1:25.000 Masia del Rebollar

Mas que trobem al terme de Mosquerola, proper als Castillejos i que mostra la seua vegetació ben visible des del nostre terme.

el Rebollar-3 [el rrobellá]

CART. Vis. 1:25.000 el Rebollar

Rourar extens a l'ombria del Rotxero. La pronunciació del pastor em portava al

descobriments de rovellons però ell mateix em va aclarir que els roures eren rebolls. En la fotografia de darreries de l'estiu s'aprecia molt bé la diferència entre el pinar (dalt) el rebollar (al mig) i el carrascal (baix).

Pas de la Rebollera

CART. Vis. 1:25.000 Pas de la Rebollera

Situada al sud del barranc de la Cova, prové de la rebollera de Roca i aboca a la lloma de la Picoso.

Barranc de la Ribassada del Reboll

Braç del barranc del Jauguet que mou dels bancals de Baix del Camí.

Per a 'ribassada' veieu Genèrics.

RECTOR

Reducció del grup consonàntic [kt] , [retó].

Artiga del Rector *Artiga de l'Església*

Davalla des del collet de les Solanes. Fou donada a l'església per alguna beata.

Casa del Rector-1

Al carrer de Mossén Tenesa-06. Hi viu Mossén David, rector de l'església de Vistabella i de Sant Joan de la Font Coberta, autor d'un estudi sobre el santuari de Sant Joan⁸¹.

Casa del Rector-1

Al tossal de les Forques, desfet per una surrealista urbanització.

⁸¹ SOLSONA, David (2001) *Historia y costumbre en el ermitorio de Sant Joan de Penyagolosa* Diputació de Castelló.

RECUENCO

el Recuenco

CART. Vis. 1:25.000 el Recuenco

Prop del molí Nou. Racó i caiguda al Montlleó propera a la Foieta Redona. També el Recuenco a Xodos. En la foto distingim les roques Roges entre el pinar i el Recuenco a l'esquerra. Al bell mig hi ha el moli Nou i el riu Montlleó. Sobre el significat del mot i la forma diftongada parlàvem a Bernat /Guardiola (2014)⁸²

Recuenco

'Conc 'clotada', aplicat en algun doc. ross. a la fondalada de Vingrau: "sobre un gran quer que hà en lo conch de Vingrau, riba lo camí rial". doc. 1306. El mot degué existir en alguna altra vall molt retirada *Roca del Cunco* penyal grandios damunt Sopeira a Llastari, *Reconco*[-ón,ko] amb fonètica mossàrab: cf. el tipus frequent cast.

Rehoyos, val. *Refoia*, cat. *Reclot*, *Reclotxa*) clotada voltada de penyes i espadats davant Benirredrà, a l'esq. del riu de Guadalet" (DECat, t II, 866 a22)

A Vistabella es confon amb la foieta Redona, veïna del terme de Mosquerola, i el vam definir com a 'racó i caiguda al Montlleó'. Aquesta identificació amb la foieta ens fa pensar en l'aspecte orogràfic i natural (recuenco) front al conreat i humanitzat (foia). A Xodos, el Recuenco, clotada voltada per cingles diversos, bateja una partida i n'és l'especificatiu d'una font, un tossalet i un racó. Aquest darrer, el racó del Recuenco, sembla un tant tautològic.

No apareix cap mostra semblant al Principat i, dins el Corpus Toponímic Valencià, tret dels exemples de Xodos, no se'ns mostra cap d'altre. Això sí, hi apareixen les formes 'reconc' i 'reconco'.⁸³

REDÓ

Redó sol destacar, entre d'altres, una sèrie de bancals que no presenten la forma allargassada o de quadra.

⁸² "Frontera permeable i pont toponímic" dins *Actes de la VII Jornada d'Onomàstica. Xèrica 2013*. Col·lecció Actes, 12. AVL València 2014.

⁸³ **Reconco** [ó] Barranc del Reconco (Biar) Cabecet del Reconco (Ibi) Mas del Reconco (Ibi) Pic del Reconco (Biar) Serra del Reconco (Biar, Onil) **Reconc** [ó] Camí del Reconc (Ador) el Reconc (Ador, Vilallonga) Tossalet del Reconc (Vilallonga).

Bancal Redó-1

El més oriental de la Foieta Plana.

Bancal Redó-2

Un triangle arrodonit, entre la rambla del Pla, la sort del Pas i el pas del Mas de Celades.

Bancal Redó-3

Cantoner, entre el pas Real de Mosquerola i el camí de Sant Joan, davant la Venta. (foto)

Bancal Redó-4

Al mas de Mor, prop del bancal Gran.

Bancal Redó-5

Aquest correspon a la Xaparra de Baix.

Pinar Redó

CART. Vis. 1:25.000 Pinar Redó

Dalt de les Carboneres, dins la heretat del mas de Gual

Cova Redona Cova Calderassa**Foieta Redona** /foéta/

CART. ICV Foieta Redona 592 (2-1) Vis. 1:25.000 Foieta Redona

Davalla cap al Montlleó, veïna del Recuenco.

Llometa Redona H**Moleta Redona H****Mallada de la Llometa Redona H**

Es tracta de tres topònims històrics que avui reben d'altres denominacions. Resulta ben curiós, com veurem al fragment que hi ha una identificació entre llometa i moleta, potser pel seu capdamunt pla. Aquesta moleta ha de referir-se a l'actual 'els Castellets', situats davant la Banyadera, moleta ubicada entre els barrancs de la Pregunta i del Forn. Ho suposem així per les explicacions de les Visures i perquè l'altra lloma és allargada, coneguda avui com lloma del Conill.

1658 entraren a mirar la mallada...en la **llometa Redona** (.) a la mà esquerra, a la part de la llometa Redona 53 mirar la mallada que lo dit Gabriel Forés donà en la llometa Redona 53v fins que foren junt a la moleta Redona qu<e> està davant la artiga de la Banyadera, mallada de herbatge 54v **1687** junt a la moleta Redona 69 a la part de la llometa Redona 75 'Mallada de la Llometa Redona' 75v la mallada que lo dit Gabriel Forés donà en la llometa Redona 75v **1715** la qual llometa Redona o mallada està davant la artiga de la Banyadera 140 regonéixer la mallada de la Llometa Redona 140 **1759** a la part de la llometa Redona 42 la qual llometa Redona o mallada està davant la artiga de la Banyadera 42 'Mallada de la Llometa Redona'

42 regoneguéren la mallada de la Llometa Redona, que la quondam Gabriel Forés donà per a el comú de la Tinensa 42 hasta que foren a la **moleta Redona** que està davant la Artiga de la Bañadera, que és (48) mallada de herbaje 48 la dita **mallada de la Llometa Redona** a la mà dreta, a la que ix de les **roques** que tira a dita **moleta Redona** 48

Teixeda Redona (his)

Mallada d'herbatge amb localització imprecisa. A més de l'adjectiu 'redona' (amb la variant 'redonda' del 1658) interessa el fitònim col·lectiu 'teixeda', 'teixera' en la toponímia viva.

en cap de la Texeda Redona trobaren dos fites velles.(1555, 22)

hahon estava la mallada nomenada la Teixeda Redonda, (1658, 46)

REDONDA

Llibre dels capítols d'herbatges

14-09-1568 (155.-)

E en lo mateix dia los sobredits misatgers, attés y considerat que per Capítol està disposat y ordenat que qualsevol vehí de la dita Tinença posarà sos bestiaris o nodriments en les **Redondes** de qualsevol Loch de la dita Tinença cometa. IIII. Sous de dia e. VIII. Sous de nit, y com per a huy sia tanta la malícia dels pastors que anant lo guardià a penyorar dits bestiaris los pastors se absenten per a que dits guardians no.ls puguen notificar la penyorada y per consegüent pretenen dits pastors exemir.se de la pena en dit Capítol expressada, per tant per obviar a dites coses y per a que egualtat sia servada entre les dites Universitats, millorant lo dit Capítol los sobredits missatgers statuhiren y ordenaren que tostemp que bestiaris alguns seran atrobats en les dites **redondes** per lo guardià de la Vila ho.l altre de la tal **redonda** y no serà atrobat lo pastor de dit bestiaren tal cas lo dit guardià faça un molló o senyal hon serà atrobat dit bestiar, y en continent ho notifique als Jurats de la Vila o Loch y aga tanta força y valor per executar dita pena com si perçonalment hagués atrobat lo pastor de dit bestiar y la dita penyorada a d.aquell li fos estada notificada e intimidada, y encórrega en la mateixa pena dels dits .IIII. sous de dia y. VIII. Sous de nit segons en dit Capítol se conté.

20-09-1582

Dels porchs que entraran en les redondes de les Viles y lochs de la Tinença

(159.-) Dictis die et anno los sobredits missatgers statuhiren y ordenaren que qualsevol natura de porchs que entraran en la **redonda** de les altres Viles y Lochs de la dita Tinença cometen pena de quatre diners per porch fins en suma de .X. y de .X. amunt sia dit ramat y cometen pena de .V.sous axí de dia com de nit, y que lo guardià o vedaler tostemp que trobarà dits porchs sia tengut de portar.los en poder dels Jurats del terme hon se farà dita penyorada, y que dita pena sia repartida en tres parts, çò és, un terç al guardià o vedaler, y lo altre terç a la Vila o Loch hon se farà dita penyorada, y lo altre terç al Comú de la Tinença, e açò sia entés en los porchs de la Tinença.

11-09-1685

Dels carrascals de les Redondes mentres y aurà fruit

(214.-) Attenent que.y.a alguns pastors y ganaderos que maliciosament se posen a malladar los ganados a la vora de les **Redondes** en puestos que y.a carrascals de la **Redonda** en temps que y.a bellota en aquells, y per çer com era la pena tènua de nit y de

dia deixen entrar sos ganados en los dits carrascals de les **redondes**, fent notable dany y perjuí, per çò estableixen y ordenen que de huy havant nenguna persona vehins y habitants de dita Tinensa sien gosats de posar ne deixar entrar nengun ganado llanar y cabriu en los puestos de ha hon y a carrascals dins la **redonda** mentre y aurà bellota tan solament sots pena de 15 sous de dia y 30 sous de nit, aplicadora dita pena un ters a la Vila, altre ters al Comú de la Tinensa y lo altre ters del vellader o guardià, asò entés que lo carrascal per a que es puga eixecutar la pena aja d'éser de trenta carrasques juntes y de allí amunt.

16-09-1748

De la pena de les redondes

(233.-) Aumentaron la pena de las redondas a 10 sueldos de dia, y doble de noche con tal que no puedan apreciar las yerbas de la redonda de las Villas sí que se ayan de accontentar en la dicha pena.

Es tractaria, en un sentit general, d'una extensió de terra dedicada a la ramaderia d'ús comunal. Podríem, però, incloure 'devesa', 'ampriu' i 'bovalar', tot com a terres d'herbatge d'ús ramader i comunal. Caldria esbrinar-ne, doncs, les diferències i precisar-ne una mica més el seu abast. Veiem-ne diverses definicions:

Sobre la seua significació Mossén Jesús Miralles⁸⁴ ens diu:

N'hi ha molta de documentació sobre les Terres Comunes, nomenades Amprius, i la partició amb les Deveses o **Redondes**. **Aquestes eren les terres reservades a la ramaderia de cada poble** i els Amprius o terres Comunes a tots els ramats de la Tinença o Setena.

Pere-Enric Barreda ho generalitzava com a "Ampriu, comú de la Tinença"⁸⁵ Amb aquest mateix sentit generalista ho definia (Beltran 1998)⁸⁶. Observem, però, que ja Mossén Jesús n'especificava l'ús local.

L'existència de 'Redondas' en molts pobles de l'Aragó ens aconsella veure'n les definicions:

"Las redondas parecen ser la contrapartida que tienen los habitantes de la Villa al acotamiento de amplios espacios para pastos en las masías" (Casabona / Ibáñez 1992)⁸⁷

Alguna cosa semblant, doncs, al que trobem dins el Pla com a 'bancals del Poble'. Explicaria, a més, la proximitat al nucli que es repeteix en tants llocs.

'Tros del terme reservat per a ús dels propis veïns, oposat semànticament a empriu' (Barreda / Peraire 1999)⁸⁸ Veiem, doncs, com Pere-Enric havia matisat l'anterior definició. Podríem parlar de la 'redonda' com a local front a 'empriu' com a comarcal o de tota la Tinença.

⁸⁴(1985^a): "Els terrenys comunals a la Setena de Culla", *BCEM*, núm 9, Benicarló, ps.19-28.

⁸⁵BARREDA, Pere-Enric (1986) Llibre dels Capítols d'Herbatges de la Tinença de Culla (1345-1805) Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura, tomo LXII. Castelló.

⁸⁶(1998) *El valencià al segle XVIII. Edició i estudi de textos administratius de les comarques del nord de Castelló*. Societat Castellonense de Cultura. Castelló.

⁸⁷Casabona, J.F. Ibáñez, E.J. (1992) *Kalathos 11-12 Revista del SAET Teruel* 207-362 "Las masías de Mora de Rubielos (Teruel) en los siglos XIV al XVIII".

⁸⁸BARREDA, P.E. / PERAIRE, J. (1999) 'Toponímia de Benassal' dins *Cooperativa Agrícola Benasalense, 50 Aniversari 1949-1999*. Ps 163-470 Benassal.

Gimeno 2001⁸⁹ fa un ample repàs documental de 'redonda', que apareix en un primer document, l'any 1390. No aporta, però, cap definició semàntica.

“Tipo especial de dehesa destinada al ganado de la carniceria del lugar” (Castán 2002)⁹⁰

Sembla, doncs, que el caràcter privatiu per a la gent del poble, front als emprius, que podien ser utilitzats per la gent de tota la Tinença, siga un aspecte que ens defineix la Redonda. Per als termes Bovalar o Devesa (veieu les diverse entrades) cal tenir en compte, també, la seua evolució i la dels seus usos al llarg dels segles.

Dels termes que volten Vistabella, Redonda només l'hem recollida a Benafigos (on es manté viu el barranc de la Redonda i la Redonda com a partida), Benassal i Mosquerola. No apareix a Atzeneta (documentada a les Visures), Xodos, Culla, Vilafranca, el Puerto i Villahermosa.⁹¹ Dins l'article de Gimeno apareixen documentats, a més dels esmentats, altres termes, com ara el mateix Castelló, la Torre d'Embessora, Peníscola, Tírig o Vilafamés, tot indicant l'extensió del topònim i de la institució a diverse comarques.

Caldria, pel que fa al seu origen lingüístic, aclarir si aquestes entitats de població van ser repoblades a Furs de Saragossa i la petja aragonesa hi va restar, com passa al nostre terme amb la primera Carta de Poblament. Aquesta hipòtesi faria innecessari l'origen mossàrab (grup -nd) que suposa Coromines i que es troba acceptat per tothom. Veuríem, doncs, un préstec més de l'aragonés, el qual és prou evident en qüestions ramaderes. Una vegada més la idea de frontera permeable que esmentàvem a Bernat / Guardiola (2014)⁹² tindria sentit, també, amb el vocable 'redonda'.

Amb tot, el professor Emili Casanova ens indica que també a la Vall d'Albaida (sense furs de Saragossa) hi ha 'redondes'.

la Redonda *Redonda de Vistabella, les Redondes*

CART. Vis. 1:25.000 La Redonda

⁸⁹(2001) Notes toponímiques castellonenques a l'*Onomasticon Cataloniae*' BISO num LXXXVI. Barcelona 2001.

⁹⁰CASTAN, J.L. (2002) “La influencia de la transhumancia aragonesa en la onomástica valenciana” *Congrés Internacional de Toponímia i Onomàstica Catalanes*. Universitat de València. València 2002.

⁹¹Altres mostres vives del PV: la Redonda (*Benifairó de la Valldigna, Canals, Gandia, Guadasséquies, la Mata*) les Redondes (*Tírig*) la Redona (*Alcalà de Xivert, Guardamar del Segura, Penàguila*).

⁹²**Redonda** Trobem el topònim la Redonda en gairebé tots els pobles d'ambdues bandes de la ratlla. El seu caràcter d'espai lligat a la ramaderia l'emparenta amb 'devesa' i 'bovalar', termes que mereixerien una monografia. Amb tot, ens crida el grup -nd que uns consideraran 'mossàrab', d'altres 'castellà' i alguns 'aragonés'. Ens apareix en la documentació antiga d'els Ports i del Maestrat: Als Ports: Castellfort -1341-, Catí, Vilafranca, Cinctorres -1635- i la Mata -1757. En passar cap a l'Aragó trobem a l'Anglesola: la Redonda Mayor, la Redonda de la Mundadera. A Vistabella molló de la Redonda (1555) mollons de la Redonda (1597, 1615, 1634) redonda del Boy (1597). També a Benafigos es manté viu el barranc de la Redonda i la Redonda com a partida.

En l'actualitat es manté viu aquest topònim que parteix el pla de Vistabella entre el pla d'Avall i el pla d'Amunt. La Redonda es troba a ponent de l'Alforí, entre el camí Real de Mosquerola, la rambla del Pla, i la carretera del Túnel. Dins l'Aragó, la Redonda hi és en diverses poblacions, sempre com a partida propera al nucli urbà. Actualment, reconeguda com a partida, la seua propietat és múltiple i individualitzada. Gran part (foto) l'ocupa la quadra de l'Alforí. Hi trobem també la subpartida de les Sénies i nombrosos bancals particulars.

La Redonda pda. 21X16 entre el pas de la Torre Garcia, la Rambla i la carretera de Mosquerola, no gaire lluny a l'O. del poble

Les Visures ens parlen dels mollons d'aquesta

1555 terra d'herbatge fins al molló de la Redonda 18 1597 terra de herbatge fins als mollons de la Redonda 74 1615 fins als mollons de la Redonda 119v 1634 per terra de herbatje fins als mollons de la Redonda 204

També trobem l'esmentada partida en un document del XVIII⁹³ on també trobem altres topònims com la senda de l'Assor, el pas de la Font de l'Aforí o el Quadró.

1756-03-22, l'Alcora. Agustín Garcés. AM/FPNA (Arxiu Municipal. Fons de Protocols Notarials de l'Alcora). C2, L6, f42r-f43.

Transcripció: [f42r] Sepasse por esta publica escritura, como Yo Juan Zafont Labrador, y vecino de la Villa de Vistabella, vendo [...] â Joseph Zafont Labrador, y vecino de la misma Villa una heredad llamada **el quadron**, que tengo y poseo, sita y puesta en el termino de la referida Villa de Vistabella, en la partida vulgarmente dha **Larredonda**, que linda con heredad del dho Joseph Zafont comprador, con heredad de Manuel Pons, con heredad de Geronimo Assensi, con **seda que va âl assor**, y con **passo de la fuente del alforin**, con todas sus entradas y salidas, ussos, costumbres y servidumbres...

Redonda del Boi (hist)

En aquestos documents, les Visures, hem pogut trobar dues redondes, la del Boi la redonda de Vistabella. Recordem que el nostre terme és l'aplec de dos pobles medievals.

davall lo molló de la Devesa, o redonda del Boy (1597, 24)

fins al molló de la Redonda del Boy (1658, 42v)

Devesa, eo Redonda del Boy, trobaren altra fita (1658, 41)

⁹³Document facilitat per l'amic Josep Miquel Ribés.

L'equivalència Devesa-Redonda creiem que caldria entendre-la des de la desaparició del Boi com a municipi. Una vegda forma part de Vistabella, només té sentit la Redonda, propera la nucli urbà; per tant l'antiga redonda del Boi passa a tindre la funció més general de devesa.

Les Redondes *la Redonda*

Una pluralització lògica de la Redonda des que esdevé fragmentada en terrenys particulars, amb propietaris concrets.

Casetta Nova de la Redonda-1

A la Redonda, nord de la senda de la Ribagrossa.

Casetta Vella de la Redonda-2

A la Redonda, sud de la senda de la Ribagrossa.

REDONDO⁹⁴

el Redondo

CART. Vis. 1:25.000 el Redondo

Vora el Montlleó. Volta encinglada amb capoll al capdamunt, baix de la foia del Mas de la Cambra. Als seus peus s'enforcalla el *barranco del Acebar* amb el riu Montlleó. Bateja també l'espai de l'altre marge del riu, al terme de Mosquerola. En parlàvem a Bernat / Guardiola-2014 ⁹⁵

Dins l'Aragó *el Redondo* apareix a Calatayud i *Redondo* a una dotzena de poblacions arreu d'Aragó. Redondí no hi apareix. No el trobem però en altres poblacions veïnes valencianes. Tot i que el grup –nd ens aboque a temptacions mossàrabs, per la proximitat amb l'Aragó, la mateixa ratlla, es tractaria d'un indret batejat des dels masos de Mosquerola que hi guaiten.

Recordem que també hi ha **el redondí del Molí de la Cova** que bateja una altra volta tancada del riu.

⁹⁴ Camí del Redondo (*Elx*) el Siti Redondo (*Olocau*) Puntal del Siti Redondo (*Olocau*).

⁹⁵ **Redondo i Redondí** Encara amb el grup –nd trobem aquestos dos exemples: *el Redondo* i *el redondí del Molí de la Cova*, tots dos al terme de Vistabella. El seu veïnatge al terme de Mosquerola ens aboca a pensar en préstecs de veïnat. El segon cas, però, se'ns mostra com un híbrid que manté el seu caràcter valencià en el sufix. En ambdós casos la forma ve definida per la volta del riu Montlleó que els encingla.

REFUGIS

els Refugis

CART. Vis. 1:25.000 Refugis antiaèris

Vora l'escola del Camp. S'hi refugiaven a la guerra quan hi havia el camp d'aviació..

REGALL (V. Genèrics)

el Regall

Barranc del Pou de la Vaca, barranc del Mas de Racó

CART. Vis. 1:25.000 Barranc del Pou de la Vaca, Barranc del Mas de Racó

Barranc del Mas de Racó. El prenem des del pou de la Vaca fins que s'ajunta amb el barranc del Barranc Pardo.

En Beltran-98⁹⁶, regall apareix com sinònim de 'xaragall', més emparentat amb 'sargall' i 'sargallar'. Els diferents exemples de 'regall' dels pobles enquestats responen a l'escorrim d'aigua de les fonts o al solc que provoquen. També trobem diversos exemples d'equivalència entre barranc i regall; el barranc del Regall (Atzeneta) seria, doncs, una tautologia.

A les Visures ens apareixen diversos exemples de l'apelatiu i també d'algun topònim, en el sentit que nosaltres apuntem.

entrada de dit abeurador. E de allí baxaren lo regall avall (1555, 8)

Y essent ans d'eplegar al Regall, lo qual per lo semblant és d'erbatge (1582, 47)

E més avant al sòl del regall de la font d'en Servelló, (1615, 124)

E arribats al Regall, o prat de la Canaleta (1634, 210v)

baixant avall la via del regall de la Perera (1687, 79v)

REGOLFO

Molí Regolfo

CART. PLANI Molino del Cuadrante, Corral, Balsa CAD Mº del Cuadrante 592-25000 Molí Regolto-II (símbol) 1:100.000 Alcora Molino Vis. 1:25.000 Molí Regolfo

Primer molí del riu dels Molins, tot venint d'Atzeneta. El nom li ve pel 'regolfo' o sistema d'entrada de l'aigua de la bassa que proporciona una major acceleració i força d'impacte. A la Plana, hom parla de 'regolfar' quan l'aigua aplega amb

⁹⁶ (1998) *El valencià al segle XVIII. Edició i estudi de textos administratius de les comarques del nord de Castelló*. Societat Castellonca de Cultura. Castelló.

força a una parada i crea un remolí. No creiem, per tant, que es tracte, com suggereix Coromines (infra) d'un antropònim, com tampoc que hom haja de pensar em mossàrab cada vegada que ens apareix una –o.

Rególf, el Molí- és un dels molins que hi ha en el Barranc dels Molins (veg.s.v. Penya Aguda) cap allà on el travessa la carretera que puja d'Atzeneta (Molí (de) Jironi, molí (de) Pasqual, Molí (de) Prat: difícil serà un nom comú, com regolf de regolfar; sembla que hagi de contenir un NP, igual que aquests altres tres molins: el dubte és si es tracta d'una alteració popular del cast. Rodolfo, o un descendent del germànic RADULF, autòcton: però llavors hauria de ser de data mossàrab, a causa de la –o: i això inspira dubtes per diverses raons.

“És a l'esquerra del barranc, a frec d'aigua. Tot el casal ha estat condicionat com a casa d'estiueig. El molí, l'han desballestat i moltes peces són recolzades a les parets exteriors. La bassa resta restaurada i plena d'aigua. Cal esmentar l'existència d'un cup quadrat.” Barberà 372

Tossal del Regolfo

CART. ICV Tossal del Regolfo 1062 592 (4-2) Vis. 1:25.000 Tossal del Regolfo 1063

Des del coll del Vidre, el primer apèndix de la Lloma mirant Vistabella. En aquest cas ja no ens valdria l'etiologia que presuposàvem per al molí (supra).

REGUERS

Derivat de rec. No es tracta de reguer, en el sentit de la Plana, com a conducció de l'aigua feta per l'home, sinó d'un sinònim de regall i barranc. Sovint expressa més els regalls que no tenen una única direcció i que s'escampen o regallen per un indret tot marcant diverses petges d'erosió.

els Reguers

CART. Vis. 1:25.000 els Reguers

Barranquet que davalla de la font homònima per enforçar-se amb el b. dels Espinals, al mas de Gual.

Font dels Reguers /del rregés/ Font de les Piquetes

Al cap dels Reguers, a la zona de l'Atzevar. La variant, font de les Piquetes, amb que vam anotar les explicacions de Jaime de l'Alforí, queda palesa pels bacs de pedra que acullen l'aigua de la font. La font del Reguers és el nom que li atorgava E.Roncero⁹⁷

⁹⁷ RONCERO, Enric (1999) *Penyagolosa: Paisatges del sostre d'un País*. Tàndem Edicions. València 1999, 128 ps.

Barranc dels Reguers

CART. Vis. 1:25.000 Barranc del Reguers

No apareix marcat al mapa i, tot partint del pinar de la Fonteta Negra, davalla cap a l'Espino. Es perd en aplegar al Ginestar situat entre el mas de Badal i l'Espino. Podríem entendre'l com una tautologia justificada per la proximitat de l'altre 'els Reguers' de relativa proximitat.

EL RENYÓ

el Renyó

Paratge proper al mas de la Cambreta, en les vessants del Penyagolosa. Potser la froma del seu alvenc explique el nom.

Alvenc del Renyó

CART. Vis. 1:25.000 Alvenc del Renyó

A la falda del Pico.

En l'indret conegut pel Renyó, en les vessants de Penyagolosa. S'obre en una depressió del terreny, visible des de la pista que entra a la Cambreta. Només és una vertical d'uns 10 metres. Viciano (2009)

La boca, que a modo de pequeño abrigo, se abre a media ladera de la montaña, da paso a un pozo de 9 metros de profundidad con una anchura media de 2 metros. En su base encontramos una pronunciada rampa ascendente de 5 metros, que se nivela en su parte superior sobre los 3 metros marcando el final de la cavidad. (GEC)

RIBAGROSSA

la Ribagrossa

CART. PLANI Mª Ribagrossa, Mª de Ribagrossa CAD Mª Ribagrossa, Mª de Ribagrossa IGC592-1949 Mª de Ribagrossa M592-1993 Masía de Ribagrossa 592-25000 Masía de la Venta-II, Masía CMA Les Ventes 592 (3-1) ICV la Ribagrossa 1160 592 (3-1) Vis. 1:25.000 la Ribagrossa.

Mas situat al pla Amunt, entre en el eixample que aquest fa cap a la Bassa Seca, a ponent, entre la serra de la Batalla i els Bustals. El carrós de cases més gran conté les cases d'Amadeo, separada, casa del Tio Cento, la més gran,

casa del Tio Emilio i casa del Tio Juan. També és Ribagrossa o Ribagrosses els masos de la Tia Primitiva, a ponent, i Casa del Tio Olidon, a migdia (actualment coneguda com a Mas de Silvestre).

Al P-25000 Apareix vora dos topònims més amb la mateixa denominació, potser un d'ells corresponga a la partida

La Riba Grossa, prop del Mas de l'Alberta (veg.Bóiro, Mas del --), 81.25, 21X18

les Ribagrosses

Denominació alternativa de la Ribagrossa com la partida i el conjunt de masos. En CARTO apareix tres vegades referit respectivament als masos de la Ribagrossa, masset de Catxerulo i mas de Silvestre i en PLANI que també apareix tres vegades està referit no al de Silvestre sinó al de Primitiva. Tot açò ens porta a reconèixer les Ribagrosses com a un topònim coherent

Camí de la Ribagrossa-1

CART. PLANI Cº Masia de Ribagrossa CAD Cº Mª de Ribagrossa

Actualment desaparegut, eixia de la Ribagrossa i paral·lel al pas Real s'ajuntava amb la carretera del Pla vora el maset Nou, per dalt de les Sénies.

Camí de la Ribagrossa-2

CART. PLANI Cº del Mas de Ribagrossa CAD Camº del Mas de Ribagrossa

Entre el pas Real i el camí dels Castillejos, actual carretera del Puerto

Foieta de la Ribagrossa

Pas de la Ribagrossa

CART. Vis. 1:25.000 Passet de la Ribagrossa

Amb desigual amplària volta el mas anant cap al pas de la Lloma i el de Mosquerola.

Pouet de la Ribagrossa

Avui vora unes pereres es troba cegat.

Quadrons de la Ribagrossa

CART. Vis. 1:25.000 Quadrons de la Ribagrossa

Ponent del mas (Odi)

Senda de la Ribagrossa

Creua la Redonda des de la Ribagrossa fins el maset Nou.

el Corral de Ribagrossa Maset de Catxerulo

CART. 592-25000 Masía Ribagrosa-II CMA Masía de Ribagrosa 592 (3-1) Vis. 1:25.000 Maset de Catxerulo

Casa d'Antonia de la Ribagrossa TU

Mossén Tenesa, 2.

Casa de Júlio de la Ribagrossa TU

La va vendre a Gasparo. Al carrer de la Presó, 11.

Casa de Vicent de la Ribagrossa TU

L'auelo Vicent de la Ribagrossa en va ser propietari i la va vendre a Amadeo i ara és de la filla de Toni Pataquera. Hi trobem 'el santet', capelleta amb la Marededéu del Roser. Al carrer Roser, 3.

RIBÀS (V. Genèrics)

el Ribàs

CART. Vis. 1:25.000 el Ribàs

Entre el pla del Puntal i el barranc dels Alars.

les Ribassades /rribasáes/

Mas de la Lloma. Nord d'el Clot

Portera de les Ribassades les Porteres

CART. Vis. 1:25.000 les Porteres

Juntament amb la portera de la Lloma són conegudes com les porteres.

la Ribassadeta

Finqueta situada al collet de la Foieta Plana, seguint la pista, després del Planàs. Avui és un pinar.

el Ribassal-1

CART. Vis. 1:25.000 el Ribassal

Collet que davalla des del mas de Marimon cap a l'est.

el Ribassal-2

Aquest nom val per al paratge que comparteixen els dos masos, el de Mançanares i el mas dels Arcs.

Carrasca del Ribassal

CART. Vis. 1:25.000 Carrasca del Ribassal

Carrasca gran situada al ribassal del Mas de Mançanares

el Ribassal-3

Mas de la Lloma. Des del mas es dirigeix cap a ponent. Potser caldria pensar en ribàs Alt, pel desnivell dels seus bancals. L'ús més generalitzat de ribassal, però, ens fa decantar-nos per l'abundancial.

el Ribassal-4

Ribassal de la Ribagrossa, baix del Tio Amadeo

el Ribassal-5

Dalt del prat de la Torre Garcia, voltat pel carreró dels Caus a llevant i el carreró ample al nord.

RIERA

La Roca d'en Riera /rròkaenriéra/

CART. Vis. 1:25.000 la Roca d'en Riera

Racó situat entre la serra de la Batalla, la Corralissa i el mas de la Serra. Pren el nom de les roques que albiren el llevant, des de la serra de la Batalla.

Roca d'en Riera

En realitat són dos roquissals: la roca de la Porta i la roca de Dalt. No lluny trobem les roques del Mas de la Serra que, a més de pardes, ressalten més. Potser es tracta, en un principi, d'aquestes.

Barranquet de la Roca d'en Riera

Davalla de la serra de la Batalla- sérra batálla- i desapareix pel maset de Pelegrí entre clots i sorts.

Pas de la Roca d'en Riera

CART. PLANI Paso de la Roca en riera CAR Paso de la Roca en riera

Des del passet a l'altura del mas de Pelegrí fins al pas de la serra de la Batalla, tot vorejant el barranquet de la Roca d'en Riera fins el camí del Puerto on gira a ponent fins que toca, pels Pradets, el capdamunt de la serra on s'engrava amb l'altre pas.

RISCLA (V. Genèrics)

la Riscla

A la Foieta Plana. Informació anotada en l'entrevista a Clemente però sense ubicació ni descripció

RIU (V. Genèrics)

En sentir riu, hom l'associa amb el Montlleó, sens dubte el més important i present en gran part del terme. També en llegir les Visures s'hi refereixen.

1555 de la via del Riu al toçal e serra del Boy 5 **1634** Y endret de aquella al cap del ribàs del Riu 197 **1658** baixa al Castellet de St.Chrich y puxa per lo riu amunt 45 **1687** Y pasat lo Riu 58v **1759** puga per lo Riu amunt 23

Les denominacions han estat variades i podem trobar-les a l'entrada Montlleó i Sec.

Altrament, el nostre hidrònim serveix per esmentar, a més del riu de Montlleó, altres rius d'aquest extens terme, com ara: el riu dels Molins, conegut com 'del Molinet' en el curs més alt, o el mateix barranc del Motlló o barranco Mojón. Tots ells compten amb ullals que els fan riu.

Bancal del Riu

Al molí Més Baix. Marge dret del riu dels Molins. Avellaners

Camí del Riu

Davalla del mas del Collet cap al riu del Molinet.

Cova del Riu

CART. Vis. 1:25.000 Cova del Riu

'Al riu del Barranco Mojón'

Pas del Riu

Fins els horts del Mas de Cotanda, des dels rebolls de la foia del Mas de Monçó.

Barranc de la Foia del Riu Barranc del Mas del Xatxo

CART. Vis. 1:25.000 Barranc de la Foia del Riu

De l'ombria del Mas del Txatxo cap al Montlleó en direcció nord

Carreró del Riu

CART. Vis. 1:25.000 Carreró del Riu

Pas que davalla des del pas de la Cambra fins el riu Montlleó. Caldrà esbrinar-ne el cap on s'apunta amb el riu.

Forcall del Riu

CART. Vis 1:25.000 Forcall del Riu

Forcall del Rivet amb el Montlleó

El Forcall del Riu el Forcall

CART. PLANI El Forcall CAD El Forcall M.3.T (auxiliar) IGC592-1949 El Forcall M592-1993 El Forcall 592-25000 El Forcall-II CMA El Forcall 592 (4-1) ICV Forcall del Riu 592 (4-1) 1:100.000 Alcora El Forcall

Partida que envolta el motlló dels termes de Benafigos, Culla i Vistabella.

el Rivet Rivet de Foia d'Ores, Rivet de Vistabella

CART. PLANI Barranco del Forcall CAD Barranco del Forcall IGC592-1949 Barranco del Forcall M592-1993 Barranco del Forcall 592-25000 Barranc del Forcall-II CMA Barranco del Forcall 592 (4-1) ICV Barranc de el Rivet 592 (4-1) 1:100.000 Barranco del Forcall CART. Vis. 1:25.000 Rivet de Vistabella

Replega els barrancs que davallen des de Sant Bertomeu fins el Carril per abocar al Montlleó. El Rivet, rivet de foia d'Ores, o també conegut com rivet de Vistabella, recull diversos barrancs del Boi i aquells que provenen de la foia d'Ores. El seu tram correspón a l'espai comprés entre l'Enjarrot, on s'ajunten el barranc de les Climentes i la Vallussera fins el forcall del Riu, punt on s'engrava amb el Montlleó. En aquest tram, foto adjunta, localitzem les Jordanes.

Com en el cas de l'Andreva, topònim d'Atzeneta, comprovem la consonantització en fer el diminutiu de 'riu'; riuet>ribét.

ROC

Sant Roc se celebra el 15 d'agost i sol congregar festes de molts pobles, sobretot a la Plana.

Caseta de Miquel de Roc

Caseta de monte situada dalt de la font de la Randera. Vora el camí de Culla, a les foies de la Creveta.

Bancal de Miquelo de Roc

Entre el camí del Fontanal i la carretera del Pla. La variant Miquelo és una prova més de la productivitat de la –o tant en la malnominació com en hipocorístics (Quelo)

Tossalet de Miquelo de Roc

CART. Vis. 1:25.000 Tossalet de Miquelo de Roc

Apèndix del tossal del Fontanal, cobert de bancals i casetes de pedra seca, entre la creu de l'Americano i els xopars del Fontanal. (foto supra)

Casa de Miquelo de Roc TU

Carrer Malcuinat, p2.

Casa de Teresa de Roque TU

Carrer Malcuinat – Presó.

ROCA (antropònim)

A més de l'orònim, Roca (cognom) i Roqueta (malnom) bategen alguns microtopònims del terme.

Caseta de Roca

Caseta de volta vora les sorts de l'Alforí.

Mas de Roqueta

CART. PLANI Masia de Roqueta CAD Mª de Roqueta IGC592-1949 Mª de Roqueta M592-1993 Masia de Roqueta 592-25000 Mas del Racó CMA Masia Roqueta 592 (4-2)Vis. 1:25.000 Mas de Roqueta

Masia Roqueta CMA. Cal Revisar la ubicació del 25000. Situada a la Serra de la Nevera. Practicament al límit amb el terme d'Atzeneta. Els escorrims del mas davallen cap a la font del Mas de Racó on s'hi apleguen diversos barrancs que junts s'engraven amb el barranc del Pou de la Vaca.

Tossal del Mas de Roqueta

CART. Vis. 1:25.000 Tossal del Mas de Roqueta

Tossal de la serra de la Nevera on trovem aquest mas. Al nord es tanca pel barranc del mas de les Tosses.

Artiga de Roqueta

CART. Vis. 1:25.000 Artiga de Roqueta

Sud-oest del pou del Corral de Badenes

Maset de Roqueta

CART. PLANI Masia de la Rebollera CAD Masia de la Rebollera IGC592-1949 Masia Vis. 1:25.000 Maset de Roqueta

Es tracta d'un maset menut i recentment restaurat per Juanito, el del Bar de l'Alforí. Té uns bons bancals (Rebollera de Roca) i mai s'ha viscut tot l'any. No és un mas, ens assegura l'informador, perquè no hi ha hagut sols conreat ni vida de masover. A més, maset té ací un tret distintiu en el diminutiu per diferenciar-se del 'mas' de Roqueta, situat a la serra de la Nevera.

La proximitat al mas de les Roques (ben antic i important) ens fa pensar que tant el Roca de la rebollera com aquest Roqueta siguen malnoms d'origen toponímic, descendents d'aquest mas que veurem en la propera entrada.

Tancat del Maset de Roqueta

Dalt de la pista vella que passa per damunt del maset.

Rebollera de Roca

CART. Vis. 1:25.000 Rebollera de Roca

Ara amb pins esporgats, es troba davall el tancat del Maset de Roqueta i dalt de la serrada de Bruno.

ROCA (V.Genèrics)

Ullal de Baix de la Roca Vg. (BAIX DE)

CART. Vis. 1:25.000 Ullal de Baix la Roca

Un dels Ullals de la Caseta de Lasero que es troba vora el Montlleó

la Rocassa-1

CART. Vis. 1:25.000 la Rocassa

Roca prominent que a 750m. guaita sobre el mas de Molló i separa el racó del Forn del coscollar del Molí. El sufix augmentatiu -às, -assa és força productiu dins el nostre terme.

la Rocassa-2

CART. Vis. 1:25.000 la Rocassa

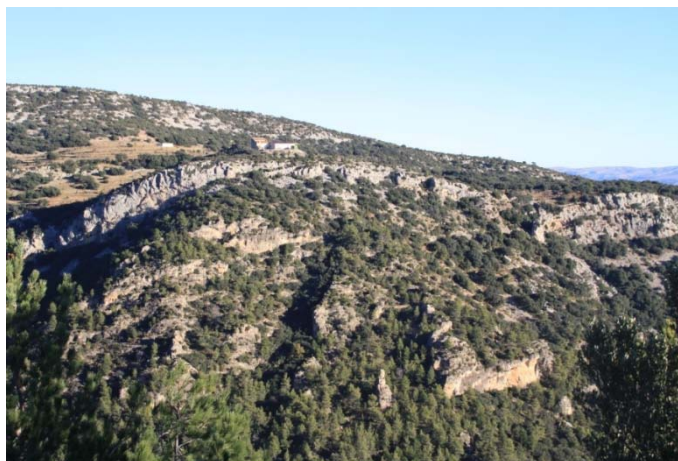
Pujant a la serra de la Batalla, per la pista del mas de Gual, a migdia del Cinglatxo, amb un altre sufix.

Mas de les Roques

CART. PLANI Masía de les Roques CAD M^a de les Roques 592- 1949 M^a de les Roques 592-25000 Mas de les Roques-II CMA Masía de Les Roques 592 (3-1) ICVMas de les Roques 1190 592 (3-1) Vis. 1:25.000 Mas de les Roques

Mas ben batejat per la quantitat de roques que trepitja i que l'envolten. Guaita, com veiem a la fotografia, sobre el barranc de la Ferreria. Diuen que es va fer el mateix any que l'església. Conté un preciós corral amb 3 arcs que va ser destruït per la construcció d'un nou corral, atemptat al patrimoni de Vistabella. El mas amb pallissa i era com la resta, destaca pel tamany dels carreus del cantó nord-oest de l'edifici. Manolo Capoll, el nostre informador, només li coneixia un veí: l'Auelo Miquel.

Artiga del Mas de les Roques

Aquesta artiga es troba molt prop del Mas de les Foies, davant les seus foies. Davalla des de la foia del Mas de les Foies cap al barranc de la Ferreria, al nord del tossalet del Mas de les Roques.

Clotada del Mas de les Roques

Davall de mas pel cap del barranc de la Galera

Cova del Mas de les Roques

Foia de Dalt del Mas de les Roques

Foia veïna de la Cova que ocupa el capdamunt del barranquissó anònim que aboca al barranc de la Ferreria pel nord. Es troba dalt del mas de les Roques i s'oposa a la foia que hi ha a llevant del mas.

Foia de Baix del Mas de les Roques

Hi trobem la bassa. Davalla cap al mas de Roqueta.

Tossalet del Mas de les Roques

CART. Vis. 1:25.000 Tossalet del Mas de les Roques

Entre les artigues del Mas de les Roques i de la Randera.

En la fotografia veiem el

mas de les Roques al capdamunt de les roques. En un primer terme trobem el tossalet i, tot davallant del mas, la foia de Dalt.

Estret de les Roques (hist)

Per la descripció dels diversos textos que parteixen del barranc de les Climentes per anar cap al camí de sant Bertomeu, creiem que es tractaria del pas estret, entre roques, del barranc de l'Aigua (foto adjunta)

1555 e puga al Stret de les Roques 4 **1597** y puja per lo stret de les Roques 29 **1615** per lo stret de les Roques 114v **1634** puja per lo estret de les Roques y barranch amunt 196v **1658** y puja per lo estret de les Roques y, barranch amunt 43v **1687** puixa per lo estret de les Roques 62 **1715** ix del barranch de na Climenta, eo del collet Negre, y que puga per lo estret de les Roques 119v **1759** puga per lo estret de les Roques 15

La Roqueta

Serrada anotada com les Basses del Bovalar, prop del mas de Rosca. Hi trobem caseta de pedra seca i pouet.

Barranquet de la Roqueta

Creua la serrada coneguda com la Roqueta, prové del pati del mas de Rosca.

Caseta de la Roqueta

Caseta de pedra seca.

Pouet de la Roqueta

Replà de Damunt de la Roqueta

Entre la Roqueta i la lloma del Mas de la Cambra

Bancal de les Roquetes

A la foia del Mas de Mossén Juan.

ROCALTA

la Rocalta [rrokálta]

CART. Vis. 1:25.000 la Rocalta

Ens recorda la Peralta. Aquest és el darrer apèndix del collet de la Foieta Plana sobre el barranc de les Climentes. Relacionada amb les roques altes que trobem al mas de Collet i la Peralta, 'la roca Alta'. Observem que, en la fusió, la 'ò' esdevé 'ó' pel canvi de tonicitat.

RODADA

Artiga Rodada /rrodá/

CART. Vis. 1:25.000 Artiga Rodada

Més menuda que la de Joanet, ocupa la zona més amuntera del Tossal de les Navades. Es troba rodada de paret com un tancat o una serrada. A més, en trobar-se al capdamunt i no a la falda, el seus bancals no tenen la disposició de les artigues que trobàvem, sempre lligades a una costera, al terme d'Atzeneta.

Barranc de l'Artiga Rodada

CART. Vis. 1:25.000 Bc de l'Artiga Rodada

Surt d'aquesta artiga, al capdamunt de les Navades, i s'enforcalla al barranc de les Navades per abocar al barranc de la Cova.

RODADO [rrodáo]

Ens recorda el Collao i el Cerrao, pel sufix i la pèrdua de la -d-. La proximitat a l'Aragó i la permeabilitat de la frontera lingüística en serien les raons d'aquests topònims.

-ado: *artiga del Soldao, el Rodao, el Cerrao.* Formes que mostren la pronúncia del sufix amb la pèrdua de la dental intervocalica, com és habitual en el castellà de l'Aragó i també en alguns topònims molt valencians *Colla(d)o*.

el Roda(d)o-1 Tancat del Mas de Gual

Tancat voltat de paret, rodat de paret.

el Roda(d)o-2

Tancat que volta la Corralissa. Hi és també el Cerrao, tots dos vora el camí del Port.

RODESNAL

En Bernat-2002⁹⁸ no l'inclòiem coma col·lectiu botànic del 'pi rodeno' o pinastre (*Pinus pinaster*). Sí que ho féiem a Bernat-2003⁹⁹, com a abundancial:

Extensió rocosa més o menys extensa amb predomini silici. Aquesta composició del sòl rocós de color rogenc comporta un tipus botànic diferent. El pi que s'hi cria s'anomena 'pi rodeno'. Ens trobaríem, doncs, davant un exemple que tan pot ser inclòs dins els abundancials geològics com dins els col·lectius botànics. En concret la partida **el Rodesnal** es troba situada vora Sant

Joan de Penyagolosa, a Vistabella del Maestrat i **el Rodenal** al terme d'Alcúdia de Veo. Hi ha molts exemples de manifestar aquest tipus de terreny sense el sufix

⁹⁸(2002) "Col·lectius i sufixació en el paisatge vegetal". *Congrés Internacional de Toponímia i Onomàstica Catalanes*. Universitat de València. València 2002.

⁹⁹(2003) "Abundancials i sufixació, -ar i -al en el relleu" (*XXIX Col·loqui de la Societat d'Onomàstica. Teulada, 2002*) Ed. Denes. Paiporta 2003.

abundacial: El Rodeno (Estivella i Algímia d'Alfara), la Rodana (Petrés) Font del Rodeno, Muntanya del Rodenet (Torres Torres) etc. No són, però, objecte del nostre estudi. Coromines en DECLC (VII,390) esmenta molts exemples toponímics amb 'rodено' -des de la Serra d'Espadà fins al Túria- però no hi apareix cap exemple al sufixos abundancials.

Dins Ribera-2001¹⁰⁰ trobem una explicació al terme 'rodено'

“ **Rodeno (el)**: muntanya del Coll de la Salinera, a l'oest d'Almenara i, el que és més significatiu, al sud de la partida de *la Rodana*. Es tracta d'un nom qualificatiu d'una mena de terreny rogenc, de conreu, però també de país garriguenc. Com a substantiu aplicat a una partida de terreny, la seua àrea ja comença més al nord, des de la Serra d'Espadà fins a la Vall d'Albaida. Hom troba partides d'aquest nom a Veo, Tales, Vall d'Uixó, s'aplica a una mena de pins (anomenats pins rojals, al nord). A la Serra de la Calderona oposem el pi rodено al pi verd i al pi clapís. Etimològicament, Rodeno i Rodana semblen derivar del gòtic **raudan** 'roig' (al.rot, angl. Red), idèntic al castellà *roano*, color de cavall, aplicat a terrenys d'aquest mateix color pel mossàrab valencià. La forma romànica pura hauria estat *Rodano/Rodana*; en arabitzar-se el país el masculí passà a pronunciar-se *rodено* en virtut de la imela, tal i com ocorre en altres noms en –anum (Crevillent, Ontinyent, Carcaixent) front als noms en –ana (Sollana, Borriana)”

Explicació que ja ens donava Martí-1996¹⁰¹

“ el Rodeno (Algímia), el Rodenet, Rodeno de Banyet, Font del Rodenet (Torres Torres), la Rodana (Algímia, Torres Torres), barranc de la Rodana (Algímia).

La Rodana és el toponim que documentem més antigament; apareix abundantment al segle XVI. 1^adoc.: “terra garroferale (...) in termino dicte ville, in partida dicta de la Rodana” (24-II-1553) (APPV, PJ, 27295).

Si *Rodana* es troba només com a topònim, rodено apareix a la zona estudiada també en qualitat d'apel·latiu, on designa un tipus de pedra (*pedra de rodено* o *pedra rodена*), d'estructura arenosa i de color normalment rogenc, encara que també es coneix el rodено de coloració més clara, tirnat al gris o al blanc.

J. Corominines (DECat, VII, ps. 390-391) considera *rodено* 'dit d'una mena de terreny i d'una mena de pi, rogencs de color' procedent del gòtic RAUDAN 'roig', que hauria penetrat en català a través del mossàrab. En *Rodana* tindríem conservat el vocalisme primitiu del mot, mentre que en *rodено* hi hauria una modificació per l'acció de la imela aràbiga, que transformà la terminació *-ano*, *-ana* en *-eno*. A la baronia de Torres Torres comprovem també l'afinitat entre aquests dos mots, car a la partida de la Rodana “hi ha molta pedra de rodено”.

El mot *rodено*, tant com a apel·latiu, aplicat a un tipus de terreny, com en qualitat de topònim, té gran vitalitat a l'àrea compresa entre la serra d'Espadà i el Túria. També *Rodana*, però aquest només com a nom de lloc. Aplicat a una mena de pi arriba al sud del Xúquer. Els topònims *rodено* i *rodana*, el primer també com a apel·latius, continuen a la zona del País Valencià de parla catalano-aragonesa, fins i tot a algun indret d'Aragó (DECat).

Veiem, però, que l'existència del mot la situen, tots dos, més al sud, des de la serra

¹⁰⁰ RIBERA, J. (2000) 'La toponímia de la vall de Segó' dins BISO nº86.

¹⁰¹ MARTÍ, Joaquim (1996) 'Notes dialectològiques al voltant d'alguns topònims del Camp de Morvedre' *XX Col·loqui de la Societat d'Onomàstica . Perpinyà* Sant Adrià de Besòs. 1996.

d'Espadà a la Vall d'Albaida. En el cas de Vistabella, hom parla de 'pi rodesno' i els abundancials o col·lectius botànics que hi trobem seran 'rodesnal' i 'rodesnar'.

el Rodesnal

CART. ICV el Rodesnal 592 (2-2)

Paratge de Sant Joan, amb tallafocs i rematat per una torre forestal. El Rodesnal és un bosc costerut a ponent de Sant Joan, entre les propietats de l'ermitori i el Mançanar. Hi abunda el pi rodeno (*Pinus pinaster*) i és veí del Rebollar, que també precisa d'un terreny silici¹⁰². Coromines en la seua fitxa li atorgava el sufix –ar; nosaltres, però, el vam recollir amb el sufix –al, tot i que, a l'altra banda de la serra de la Batalla hi ha un Rodesnar. En resta el dubte perquè també Roncero-1999¹⁰³ anota el topònim amb el sufix –ar. En Bernat-2002 ja vam explicar les alternances dels sufixos –ar, -al.

El Rodezná(r) (-clotada-) sota la Cova de la Bertrana, més avall de Sant Joan de Penyagolosa: d'allí baixa el Barranquet de la Bàscula (que es refereix a una que hi havia a la Ferreria), 77.7 (- col·lectiu del cast.rodezno 'roda de molí' -)

Veritat és que les Visures donen la raó a Coromines. Potser nosaltres no vam recollir la forma correcta.

1597 en vista de dita hermita del Gloriós S. Joan, a la part del Rodesnador 66 **1615** a la part del Rodesnador 118 **1634** pujant lo Rodeznar amunt fins al monte Calvari 202v **1658** de dita font de l'Espino pujaren lo Rodesnar amunt 47v **1687** puixaren lo Rodesnar amunt 68 **1715** Y des de la dita font de l'Espino pugaren lo Rodesnar amunt fins al Monte Calvari en vista de la hermita 129 **1759** des de la dita font de l'Espino pugaren lo Rodesnar amunt 31

La variant Rodesnador coincideix amb el lloc indicat i resulta curiós que és una denominació anterior als textos que mostren Rodesnar.

Tallafocs del Rodesnal

Davalla entre des de la cova de la Bertrana a la rambla de Sant Joan.

el Rodesnar [rrodezná]

Al solano de la Puerca. En aquesta ocasió sí que vam recollir el col·lectiu amb el sufix –ar.

RODRIGO

Roderic, màrtir, se celebra el 23 de març. Rodrigo, però, té tota la càrrega castellana.

Bancal de Rodrigo

Baix de l'Eixample, als bancals del Fontanal

ROGELIO [rroxéljo] i [rrokéljo]

¹⁰² Veieu també, per a la composició del sòl, <http://imatgies.blogspot.com.es/2013/11/el-roig-la-toponimia.html>

¹⁰³ RONCERO, Enric (1999) *Penyagolosa: Paisatges del sostre d'un País*. Tàndem Edicions. València 1999, 128 ps.

El santoral català fa equivaldre Roderic a Roger i Rogeli. El nostre, però, és ben castellà, també en la fonètica, quan no es troba substituïda per la velar sorda.

Casa de Rogelio

Antropònim castellà per al propietari d'aquesta casa situada al Dau, 6.

ROGERA

Mas de Rogera

CART. PLANI Masía de Vicente Canaes CAD Mª de Vicente Canales

A dos-cents metres de la font de la Tosca, davall l'artiga de Panxa.

ROIDOS

Cova dels Roïdos

CART. Vis. 1:25.000 Cova dels Roidos

Otílio ens ho descriu com que es troba el més amunt de les Piques i roques Pardes, però també ens la situà dalt del barranc de la Pomera. Raimundo ens ho localitzà després (12-10-02) davall la Moleta, guaitant sobre l'artiga de Castells.

Sembla que el soroll del seu interior bateja la cova.

ROIG¹⁰⁴

A més del web Imatgies, podeu veure Negre. El color de la roca, en uns casos, i la vermellor de les terres, en un altre, solen ser els motius de molts topònims.

l'Alvenc Roig

Esmentat pel Centre Espeleo de Castelló, pendent de la seua localització exacta.

Bancal Roig-1

A la foia de l'Aigua Lavall. Terra diferent de la resta que és més blanquinosa.

Bancal Roig-2

Tot i pertanyer al molí de Lluna es troba al terme del Puerto. Té forma arrodonida, mitja lluna, i se situa a la vora del Rebollar.

En la foto adjunta, en trobar-se el bancal erm no

s'aprecia el color de la seua terra.

Bancal Roig-3

Veí del bancal Argilós, al mas de Mor. S'hi sembren les millors patagues de Vistabella (Abel dixit)

Bancal Roig-4

CART. Vis. 1:25.000 Bancal Roig

Especificat així pel color de la seua terra. Hi vam trobar les egües. Ponent de la serrada Vella, vora la pista

Bancal Roig-5

Al mas de Capote

el Mas Roig

CART. PLANI Mas Royo CAD Mas Royo

Partida del Mas Roig compresa entre la cova del Mas Roig, la coveta del Mas Roig i l'ereta, al límit de Villahermosa. La denominació aragonesa de la Planimetria i el mapa que se'n va fer, 'royo' troba nombrosos exemples a l'altra banda del Montlleó.

Mas Roig [marròtx]

CART. PLANI Más Roig CAD Mas Roig IGC592-1949 Mas Roig M592-1993 Mas Roig 592-25000 Mas de Roig-I ICV Mas Roig 1410 592 (2-2) Vis. 1:25.000 Mas Roig

Mas pertanyent a l'herència de Don Ramon Salvador. Es troba situat davall la pista del Puerto mirant cap al Carbo. Darrerament, hom la fa servir com corral de vaques. Jaime de l'Alforí (Jaime de la Caseta Làssaro) n'és l'encarregat. Roncero-2005¹⁰⁵ es fa una detallada descripció

“El mas Roig és un dels masos vells de Penyagolosa. Domina la capçalera de la vall del Carbo, amb un panorama amplíssim sobre les terres de ponent: el tossal de Pina, la penya Escabia, Javalambre. Un mas històric, que s'assola apoca poc, amb el seu arc de mig punt mirant a migjorn. El nom deu vindre-li del gres vermell usat per bastir-lo. Les terres del mas eren molt extenses, i arribaven fins el Rebollar i els bancals de les Foietes. Al peu del mas hi ha un bosc espès de carrasques i roures i, per damunt, amplies pinedes de pi roig.”

Les Visures en donen des del 1555 repetides refrències d'aquest mas i ens donen a conèixer amos i masovers de cada època

1555 més avall la via del mas Roig 21 en la terra del mas Roig, que per a vuy la llaura Anthoni Fuster 21 de les eretats d'en Fuster, antigament del mas Roig 22

1597 quant foren en la entrada del Mas Roig, ara de Salvador

Vives 84 **1615** entrada del mas Roig, ara de Joan Carrera 120v **1634** E quant foren en la entrada del mas Roig, ara de Miquel Aulerio 205v **1658** baixant tota ombria lo Burgal avall, quant foren en la entrada de la heretat del Mas Roig y huy de Joan Olària 51 que passa per desà lo mas Roig, huy de Joan Olària 52 **1687** entrada de la heretat del Mas de Roig y huy de les hereves de Batiste Prats 73v per desà lo mas Roig, huy de les hereves del (?) Batiste Prats 74 **1715** la altra heretat del Mas Roig, que antes ere de Joan Olària 136v que passa per dessà lo mas Roig 138 **1759** en la entrada de la altra heretat del Mas Roig, que és de Juan Olària 37 continuant la baixada de dit maset Roig 37

1555- Antoni Fuster, potser només masover.

1597- Salvador Vives n'és el propietari

1615- Joan Carrera

1634- Miquel Aulério (possible metàtesi d'Aurelio)

1658- Joan Olària

1687- Hereves de Bastiste Prats

1715- ¿

1759- Juan Olària

Bancals del Mas Roig

Entre el collet del Mas Roig i les Foetes

Bassot del Mas Roig

Vora la pista del Puerto

Carrascal del Mas Roig

CART. PLANI Carrascal CAD Carrascal IGC592-1949EI Carrascal (dos termes) 592-25000 El Carrascal (Villahermosa)-I CART. Vis. 1:25.000 Carrascal del Mas Roig

Aiguavessant del migdia del tossal de Càndida

Cova del Mas Roig-1

CART. Vis. 1:25.000 Cova del Mas Roig

Al barranc de la Carbonera

Cova del Mas Roig-2

CART. Vis. 1:25.000 Cova del Mas Roig

Dalt de la pista del Puerto, vora el Rebollar

Coveta del Mas Roig

La trobem al barranc del Pi de la Fulla. Hi ha també una 'cova' del Mas Roig que troba dalt del Rebollar. Aquesta té la importància que a la guerra 'es va estalviar Sant Joan. Després Mossén Fernando en va vendre la capa per 3 o 4 milions..."

Lloma del Mas Roig

CART. Vis. 1:25.000 Lloma del Mas Roig

Situada entre el barranc del Rebollar i el mas Roig, es troba recorreguda per la pista del Puerto.

Ventisquer de la Lloma del Mas Roig

Ventisquer de neu situat a migdia de la lloma del Mas Roig.¹⁰⁶

Moleta del Mas Roig

CART. Vis. 1:25.000 Moleta del Mas Roig

Al sud del mas

1555 passa per la moleta del Mas Roig **21 1597** passa per la moleta del Mas Roig, la qual moleta trobaren segons la scriptura antiga ésser mallada de herbatge **85 1615** E passa per la moleta del Mas Roig, la qual moleta trobaren segons la scriptura antiga ésser mallada de herbatje **120v 1634** passa per la moleta del Mas Roig **206 1634** davall lo single de la Moleta **206 1658** E baixant avall, enans de arribar a la Moleta, la qual és mallada de herbatge **51v 1687** en ans de arribar a la Moleta, la qual és mallada de herbatge **73v 1715** hans de arribar a la Moleta, la qual és mallada de herbatge **136v 1759** ans de arribar a la Moleta, la qual es mallada de herbaje **37**

Costera del Morral Roig

Entre la volta del Racó del Teix i el morral Roig

Cova del Morral Roig la Coveta

CART. Vis. 1:25.000 la Coveta

Situada a la ombria del Mançanar

Collet Roig-1

CART. PLANI Absedá ^, Absebà CAD Abseba^ 592-25000 Alt del Asevar-1649-I Vis. 1:25.000 Collet Roig 1650

Dalt de la moleta del Corral. Parteix els termes del Puerto i Vistabella. Punt més elevat al sud de la Serra de la Batalla que parteix aiguavessant amb el terme de Puertomingalvo.

Collet Roig-2

CART. Vis. 1:25.000 Collet Roig

Baix de la cova del Roïdos, prop dels Castelletes, guaita sobre el riu Montlleó.

Barranc del Collet Roig

CART. Vis. 1:25.000 Bc del Collet Roig

Aboca al barranc dels Castelletes després d'engravar-se amb el barranc de Tena.

Morral Roig

¹⁰⁶ Boira-2014 (423-424).

CART. ICV Morral Roig 592 (4-1)

Davall el morral de la Savina

Cantells del Morral Roig

CART. VIS. 1:25.000 Cantells del Morral Roig 592

Baix del morral, semblants als de la Pinyalossa. Davallen des del morral fins el Rivet de Vistabella.

Morral Roig (BEN)

CART. Vis. 1:25.000 Morral Roig

Davant el mas de Molló, al terme de Benassal, vora el Cenallo.

el Morronet Roig

CART. Vis. 1:25.000 el Morronet Roig 1504

Morral septentrional de la lloma de la Cambreta. L'apelatiu 'morronet' eixampla les variants oronímiques amb el diminutiu de morró (V. Genèrics, **Mor- i derivats**).

Cova Roja-1

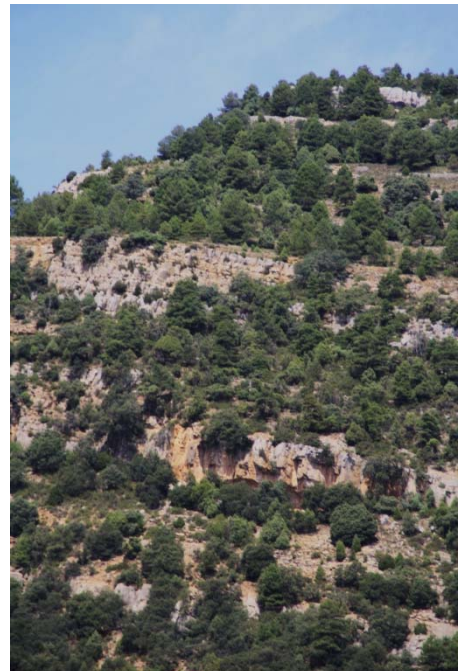
CART. Vis. 1:25.000 Cova Roja

Vessant nord de la Corona (foto adjunta)

Cingles de la Cova Roja

CART. Vis. 1:25.000 Cingles de la Cova Roja

No lluny del mas de la Corona. Hi aplega un assagador que prové de les Calçades, a la serra del Boi.

Cova Roja-2

CART. Vis. 1:25.000 Cova Roja

Dalt del Paelló, a la Solana del Barranc Pardo

Foieta Roja-1 /foéta/

Vora la carretera del túnel, a les serrades de l'Alberta. El color de la terra explica l'especificatiu.

Foieta Roja-2 /foéta/

Damunt l'Albagés de Dalt.

l'Ombria Roja

Com un apèndix del tossal de les Navades, es tracta d'un collet llarg que guaita fins la cova de l'Avellanar. L'aspecte de les seues terres i roques li donen aquest nom descriptiu.

Cap de l'Ombria Roja

CART. Vis. 1:25.000 Cap de l'Ombria Roja

Dalt del cap del Molló. Tant un cap com l'altre tene el sentit de capdamunt, cim.
(V. Genèrics)

Roca Roja-1

CART. Vis. 1:25.000 Roca Roja

Al Racó, dalt del mas de Baix. En la fotografia veiem la roca (dalt) el morralet del Xurro (al centre) i el puntal de les Saleres (més avall).

Roca Roja-2

CART. Vis. 1:25.000 Roca Roja

Dalt de la llarga roca de les Hedrerres.

Roca Roja-3 *Roca de la Cova*

CART. Vis. 1:25.000 Roca de la Cova

Es tracta de la roca de la Cova i la variant correspon a la descripció cromàtica.

Clotxetes Roges

CART. Vis. 1:25.000 Clotxes Roges

Dins el riu dels Molins, prop del collet Llarg. Per a clotxa (V. Genèrics)

Roques Roges

CART. ICV Roquetes Roges 592 (2-1) Vis. 1:25.000 Roques Roges

Roques situades damunt el molí Nou, vora el Montlleó, a la solana del barranc del Tilde, quan s'ajunta al Montlleó.

En la fotografia veiem el molí

Nou al marge esquerre del riu, ja en terme de Mosquerola, i les roques Roges quasi cobertes pel pinar.

els Forats Rojos /ferrarrójos/

CART. Vis 1:25.000 els Forats Rojos

Prop del forcall del barranc de les Olles amb el de les Climentes.

ROIG (antropònim)

Més que el cognom, el malnom, dóna una sèrie de topònims. Convé recordar el cas de la roca *del Roig*, al terme de Xodos, que es correspon amb una antiga Pena-roja, cas que vam estudiar a Bernat-2010.¹⁰⁷

Caseta de l'Auelo Roig *Caseta de Carmeleta*

Avui hi ha motoret amb aigua. Caseta no redona

Pouet de l'Auelo Roig *Pouet de Carmeleta*

A la caseta

Tancat de l'Auelo Roig *Tancat de Carmeleta*

Als bancals del Fontanal. L'auelo Roig era el rebesavi de la dona de Joan de Carmeleta, el tender.

Casa d'Amparo la Roja TU

Carrer Mossén Falcó, 2.

Casa d'Amparo de la Roja TU

Cantonera al carrer Major, 2.

Casa d'Antònia la Roja TU

A més de la cantonera amb la Placeta, n'afegeix una segona abans del pati que prové de la casa de Modesto Clèric. Casa amb mirador. Carrer Nou, 2-4.

Casa d'Antònia la Roja TU

Aquesta casa dóna a la Placeta i gira pel carrer Nou un bell tros, amb dues cases, una amb mirador. La Placeta, 3.

A les Pallissetes. Carretera de Mosquerola, 8.

Palliseta d'Antònia la Roja

Casa de Carmen del Roig

ROJALISSES

les Rojalisses /rollalises/ *Rojalisses del Mas de Mor*

¹⁰⁷ (2010) "Antropocentrisme toponímic. Observacions sobre els antropònims a la toponímia" dins *Actes de la IV Jornada d'Onomàstica. Vila-real 2010*. Col·lecció Actes, 5. AVL València 2011

CART. Vis. 1:25.000 les Rollalises

Juanito ens parlà de Rojalisses del Mas de Mor. Podríem incloure aquesta entrada din el lema ROIG pel fet que també el nom prové del color vermellenc de les seues terres.

ROMÀ

Pont Romà *el Pont, pont Medieval, pont de Maravilla*

CART. PLANI Puente CAD Puente ICV Pont del Camí Real de Mosquerola 592 (3-1) Vis. 1:25.000 el Pont

Pont medieval del Montlleó requalificat com a Romà. Pont de les Calçades, del riu Sec. L'assagador Real o de Mosquerola aplega a l'Aragó en salvar el riu Montlleó, conegut com a riu Sec en aquest tram, a través d'aquest pont.

1597 l a dit i a dit pont se acaba dit camí 72 **1634** Y al Pont se acaba dit camí 203v **1658** la amplària de trenta alnes fins al peyró d'en Vela y fenix al Pont 49 **1687** fins el peiró d'en Vella y finix al Pont 71v **1759** lo qual assagador té sempre la amplària de trenta alnes fins al peyró d'en Vela y fins¹⁰⁸ al Pont 28

ROMAN

Romà troba al santoral Català 10 concurrències entre monjos, beats i màrtirs. Una vegada més trobem el nom en castellà, en aquesta ocasió reforçat pel fet que el trobem a la mateixa ratlla que marca el riu Montlleó, sovint amb poblament del terme veí de Mosquerola.

Massico de Roman *Massico de la Serafina*

CART. Vis. 1:25.000 Massico de Serafina

El trobem al capdamunt d'un tossalet (893) situat a llevant de l'Estrella.

Sobre el genèric 'massico' veieu l'entrada 'mas' i Bernat / Guardiola (2014)¹⁰⁹

ROMERAL (V. Fitotoponímia)

el Romeral

CART. Vis. 1:25.000 el Romeral

Entre el mas del Sec i els morrals del Mas de Boira, a la serra del Boi.

¹⁰⁸ Creiem que es tracta d'una mala còpia de l'anterior visura. Fins per Finis.

¹⁰⁹ (2014) "Frontera permeable i pont toponímic" dins *Actes de la VII Jornada d'Onomàstica. Xèrica 2013*. Col·lecció Actes, 12. AVL València 2014.

ROMPRE

Rompre

S'anticipà el substantiu *rompuda*, però aquest és ross, i en el sentit especial de 'camp artigat, eixerma'. A la ratlla de l'occità, en el despoblat de Salvaterra, al costat d'Òpol, "alquens ome --- maliciosos, en --- dampnatge dels homes del dit loc -- fan soén alqunes *rompudes*, apelades garlandes, en gir alqunes garrigues ---", "les *rompudes* ja feytes --- hagen a tornar a la mida, forma e condicions sobredites" a. 1323 (RLR XXXII, 429, 430). És sabut l'ús que encara se'n fa.

"La *rompuda* es fa en terres sense arbres i destinades a ésser *rompudes* periòdicament, i l'artiga es fa en terres de bosc amb arbres, o excepcionalment, per a fer una plantada d'arbres o vinya; la *rompuda* es fa en llocs en què la terra es glevi bé ---", "*rompre un tros de terra*: arrencar-la fent gleves, per deixar-les assecar i cremar-les al mateix tros, després d'apilar-les d'arrels enfora", *CostManc.I*, 624-5: "Para semilleros bastante útiles pueden destinarse las *rompudas*, donde los cereales, en fuerza de la singular virtud de la tierra nueva y descansada, de la abundancia del abono natural, el mantillo, y de la calcinación de las glebas, medran prodigiosamente", *Mem. de Agric. de la Junta de Comerç V*, 1817, p. 19.

(.)Un equivalent aproximat de *rompuda*, format més antigament, i amb el participi arcaic, és *rota*, que sembla haver-se usat en el període primitiu, més o menys en tot el territori, per més que el Princ. No ens en quedin més testimonis que els cognoms i algun NL (aplegats per AlcM).

Rompissar maestr.; *rompissada* (definint "geganta: gavell o formiguer molt gran i aplanat, fet en les *-ades* dels erms, ab l'artiga tallada per a fer terra cremada per als camps de sembradura", GaGirona, Vocab.-Maestr.)

Martí i Gadea en el seu *Diccionario Valenciano Castellano* dins l'entrada *Rómpre* anota una accepció que ens interessa

Rompre els rastolls. Alzar: dar la 1ª reja ó vuelta al rastrojo ó haza de labor.

Barreda/Peraire (1999), en parlar del topònim la *Rompuda* ens diuen:

Participi de rompre, que designa un erm que s'ha romput o llaura profundament per primera vegada o després de molt de temps sense treballar-lo, per tant semblant a arrabassada, "lloc on s'ha cavat profundamente la terra per a treballar-la".

DCVB Vol.9

ROMPISSADA. F. Acció de rompissar (Maestrat).

ROMPISSARv.

tr.

Rompre la terra, fer-hi la primera llaurada (Benassal, Cinctorres); cast.*romper*.

ROMPUDA 2.Acció de cavar profundament la terra per conrar-la; la mateixa terra a la qual s'ha tret la vegetació i que ha estat cremada per conrar-la (Garrotxa, Lluçanès, Plana de Vic, Cardona, Solsona, Pla d'Urgell); cast.*arrompido*.Tota persona que leuarà lenya de bardixa, de rota o de rompuda..., pach de pena cinch sols,doc. a. 1385 (BABL,xii,50)

Bancal de la Rompissada /rrompissá/

Davant la pista del Mas de Benages, marge dret del barranc de l'Avellanar

la Rompissada /rrompissá/

CART. ICV la Rompissada 592 (2-2) Vis. 1:25.000 la Rompissada

Part alta de la Serradeta, al mas de Gual

les Rompissades /les rrompisáes/

Davall la foia del Mas de Salvador

les Rompudes

CART. Vis. 1:25.000 les Rompudes

Entre els clots del Mas de Sanjuan i el pas de les Navades que hi ha davant la font de la Randera. Hi trobem la caseta de la Rompuda o de les Rompudes

Caseta de la Rompuda Caseta de les Rompudes

Maset de nova construcció situat entre la font de la Randera i les Navades. Hi viu Juana, bona coneixedora de plantes medicinals.

el Rompudet

Baix de los Estalls. Uns bancalets dalt la roca de les Hedrerres i davall los Estalls.

ROS

Casa de José el Ros

Carrer Malcuinat, 12.

ROSCA

Eriçal de Rosca /isál de rróska/

CART. Vis. 1:25.000 l'Eriçal de Rosca

Entre el mas de Rosca i la lloma del Mas de Peris

Mas de Rosca

CART. 569-25000 Masía de Gasguiña ICV Mas de Rosca 1188 569 (3-4) Vis. 1:25.000 Mas de Rosca

Al capdamunt de la pista dels avions, veí del mas de la Cambra

Casa d'Elies del Mas de Rosca

Al mas de Gascó

ROSER

La mare de Déu del Roser és una de tantes advocacions de la mare de Déu. El seu nom fa referència a la planta i al 'rosari'. Sembla que l'aparició de 'rosari' és d'influència castellana. Recordem, però, que els antics rosaris s'elaboraven amb cercles de roses i, per tant, el creuament semàntic estava servit.

Carrer del Roser

Entre el carrer Major i Baix lo Mur. Al C1 i planet "Calle del Rosario". Virgen del Rosario MaredeDéu del Roser.

Costereta del Carrer del Roser

Davalle al carrer Baix lo Mur. Hom preferiria unes escales però manen els cotxes. "Una vegada va haver una trompada d'un cotxe mal frenat."

ROSSA

Fuente de la Rossa

CART. Vis. 1:25.000 Fuente de la Rossa

La *fuente la Rossa* (pronunciada en castellà) es troba vora el Montlleó -frontera amb l'Aragó-, davall les foies del Tormegal, dins el nostre terme. Sembla un transparent antropònim.

ROSSALINO

Nom desconegut dins el santoral català (tampoc Rosalí). Podríem pensar en una feminització de Rosalina, tot i que el nom Rosalino sí que el trobem com antropònim castellà. La pronunciació del nostre és sorda, com en castellà. Curiosament, l'informador base de Benafigos, que també ens va mostrar el terme de Vistabella i molts topònims de la zona de la Vallussera nomia Rossalino, tot i que el coneixíem per Luciano.

Artiga de Rossalino *Tancat de Rossalino*

Indret de conreu situat a la pista de les Pedrisses. A mà dreta, en entrar cap a la font de la Randera.

ROSSILDO

Cup de Rossildo

En una elevació del puntal Curt, vora el Montlleó, al Boi. La presència d'alguns cups en la zona ens recorda el conreu de la vinya en una partida més càlida que el Pla.

Els Rossildos és una masada ben poblada vora la carretera d'Albocàsser que pertany a la Serra d'En Galceran.

ROTXA (Veieu *Genèrics i Bernat/Guardiola 2014*¹¹⁰)

el Rotxàs

Costera de la lloma de la Picossa molt abrupta i erosionada, feréstega (que em deia l'informador)

Capitell del Rotxàs de Baix

CART. Vis. 1:25.000 Capitell del Rotxàs de Baix

Dalt del Portellàs, a la Vallussera.

Capitell del Rotxàs de Dalt

CART. Vis. 1:25.000 Capitell del Rotxàs de Dalt

Mena de roca que despunta dins el conjunt rocós del Rotxàs, a la Vallussera

Ombria del Rotxàs

A la Vallussera

Roca del Rotxàs

CART. ICV Roca del Rotxàs 592 (4-1) Vis. 1:25.000 el Rotxàs

Dalt del Bancal de Benafigos, a l'altra banda del barranc. Es tracta d'un apèndix ferestec amb molta pendent de la lloma de la Picossa cap a la Vallussera. Hi trobem dues elevacions significades amb els noms de capitell del Rotxàs de Dalt i capitell del Rotxàs de Baix.

Cova de les Rotxes /ròtxes/

CART. Vis. 1:25.000 Cova de Rotxes

¹¹⁰ (2014) "Frontera permeable i pont toponímic" dins *Actes de la VII Jornada d'Onomàstica. Xèrica 2013*. Col·lecció Actes, 12. AVL València 2014.

Prop del forcall del Barranc de les Olles amb el de les Climentes.

Está situada en el barranc de les Olles, a unos 100 metros de su confluencia con el de la Climenta; en un punto donde el barranco es cortado por un gran paredón a modo de cascada de unos 50 metros.

el Rotxero¹¹¹

CART. Vis. 1:25.000 el Rotxero

Tossal rocós entre el Racó i el collado del Boi

el Rotxero Maset del Xurro

CART. Vis. 1:25.000 Mas del Xurro

Maset situat dalt del Racó

1634 prop del mas d'en Rocher 199 **1658** més havall, prop del mas d'en Rocher 45v

1687 prop del mas d'en Rocher 65 **1759** a l'últim del mas d'en Roger, y ara de dita Torre de Martínez 21

L'espai situat entre la Torre Martínez i el collado del Boi. Pensàvem que denominava l'aspecte rocós i inaccessible del lloc. En veure, però, l'antropònim, pensem que fàcilment ha pogut ser-ne un derivat influït per aquest aspecte del sòl ja que hi ha paratges coneguts com la Rotxa i el Rotxàs que en justificarien l'apitxament de Roger>Rotxer.

La -o és massa abundant en la derivació, formació de malnoms, etc.. per haver d'inventar 'mossarabismes

Caseta del Rotxero

Caseta de pedra seca situada a l'extrem sud del Rotxero. En la foto s'endevina el maset del Xurro (veieu Xurro), també conegut com del Rotxero.

Monzó (1951)¹¹²

ROGER (EI).- Del apellido Roger, que dio el valenciano Rocher (Roger)

Selleta del Roure (Top Hist)

1555 e passa per la Pedreguera, e a la selleta del Roure.3 **1597** passa per la Pedreguera y a la celleda del (25) Roure **1615** y a la celleda del Roure 114 **1634** y passa per la Pedreguera y la selleta del Roure 195v **1658** passa per la Pedreguera y a la selleta del Roure 42 **1687** y a la selleta del Roure 60v **1715** passa per la Pedreguera y a la selleta del Roure.115v **1759** passa per la Pedreguera y a la selleta del Roure 11

¹¹¹ (2015) "Del nom viu al arxiu. Alguns exemples d'antropònims ocults". en premsa.

¹¹² MONZÓ, Andrés (1951) *El Mijares i el mijarense*. Anales del Centro de Cultura Valenciana.

Situem aquesta selleta al Boi. Roure conviu amb reboll, també en la toponímia històrica de Vistabella. Sobre roure veieu (Fitotoponímia)

ROVELLARETS

los Rovellarets

CART. Vis. 1:25.000 los Rovellarets

Finca a l'est del Miradoret, entre l'ombria de la Cova i el barranquet del Clotxó. Hi ha molts, de rovellons. Manteniment de l'article 'lo', prou general a la zona del Boi.

ROYA

La Cubica Roya (VF)

Roques altes damunt la cova del Cabriu, al terme de Vilafranca. La penetració de l'aragonés en aquestes terres de frontera reforça la necessitat d'un estudi dels termes veïns.

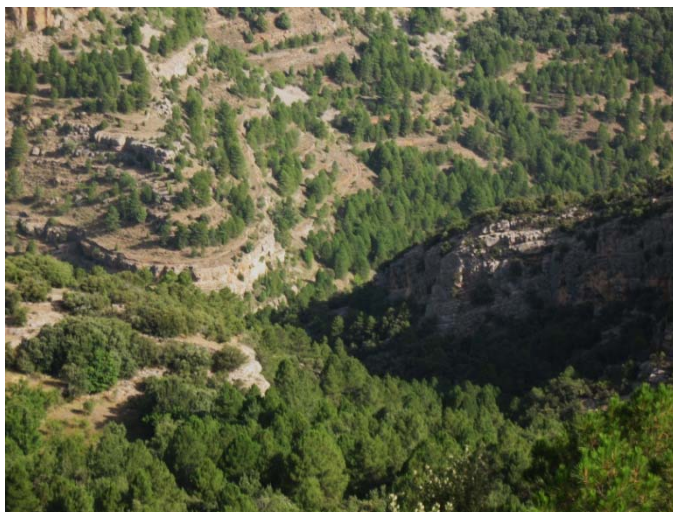
RÚBIO

Tot i que tenim l'exemple de José el Ros, també 'rúbio' se'ns mostra en la toponímia per la proximitat de l'Aragó, més que no per una simple castellanització que ací desconeixem. Amb tot, cal pensar també que 'rúbio' equival a ros i també a roig.

Cova del Rúbio

CART. Vis. 1:25.000 Cova del Rúbio

Guaita des del Corralet cap al Montlleó. Hi ha però un barranc veí, encara anònim. A l'altra banda del Montlleó, dins les terres aragoneses hi ha un mas amb el nom de Cueva del Rubio que hauríem d'entendre com a posterior al bateig d'aquesta cova.

la Cova del Rúbio MOS

CART. PLANI Masia de la Cueva de Rubio CAD Masia de la Cueva de Rubio 569-1931 Mª de la Cueva de Rubio 569-1977 Masía de la Cueva de Rubio 569-25000 Masía de la Cueva del Rubio Vis. 1:25.000 Cueva del Rubio

Camí de la Cova del Rúbio MOS

CART. 569-1931 C^o de la Cueva del Rubio 569-25000 Cno. de la Noguera

Camí que discorre pel terme de Mosquerola fins el Montlleó i la cova esmentada, potser referida al mas veí

RUDA (V. Fitotoponímia)

Pinar de la Ruda

CART. Vis. 1:25.000 Pinar de la Ruda

Entre les cingles del Xaparrero i el mas de la Serra de Baix, al Boi.

RUFINO

Casa de Rufino /rofino/

Vora la de Dominga, al mas de Toni. Totes dues miren a llevant

Carrasca de Joan de Rufino

Entre el mas de Toni i el mas de Celades.

RULL

Carrasca del Rull + Carrasca del Tio Rull

Desapareguda. No tenia la soca tan gran com les del pou però tenia molt de 'vuelo'

Artiga del Rull

CART. Vis. 1:25.000 Artiga del Rull

Dalt de la Corralissa, vora el barranquet d'en Riera i dels Mussols.

Hortet de Manuel del Rull

Horts de la font del Mas de l'Hostal

RUSSA

Cova de la Russa

CART. Vis. 1:25.000 Cova de la Russa

Hi ha dues coves. A la solana del Barranc Pardo.

Cavidad situada en el Barranc Pardo, en terrenos del Mas de Marimón, justo enfrente de la carretera de Xodos a Vistabella, a 2,3 km del cruce con la carretera de Atzeneta a Vistabella. Como referencia podemos dejar el vehículo al lado de la carretera, en la cota 1042 m.s.n.m., bajar hasta el fondo del barranco situado a nuestra izquierda (960 m.s.n.m.) y ascender, siempre en línea recta hasta la cota 1025 m.s.n.m. Que es donde se abre la boca de la cavidad. Esta boca es visible desde la misma carretera, pero como referencia podemos situar un enorme bloque cuadrado existente en la misma boca y un pequeño bancale que allana la zona de entrada a la cueva.

Boca en disposición vertical de 1,5 metros de ancho por 1,25 metros de alto

Forat de la Cova de la Russa

Denominació de l'altra cova

S

SABATERA

la Sabatera

CART. Vis. 1:25.000 la Sabatera 913

Llometa de darrere de la Xaparra de Baix. Eduardo es referia al 'culturat' que hi ha a ambdues bandes de la carretera, avui plantades de xops. Vam sentir 'culturat' com a sinònim de 'camp conreat, cultivat'.

Casa de Ramonet el Sabater TU

Casa situada al carrer Malcuinat, 5. Un mode ben usual d'acompanyar el nom amb el malnom, en aquest cas, d'ofici.

SALA

Una de les variants d'ajuntament que té un ús popular al poble de Vistabella. També a Benassal, la Sala i la Sala Vella, per a l'espai que ocupà la Casa de la Vila fins el 1938. Afegim Ca la Vila, d'ús popular en pobles de la Plana.

La Sala TU L'Ajuntament, Sala de la Vila

Carrer Major, 13

SALERES

Les saleres són elements lligats a la ramaderia ovina. Lloses de pedra col·locades sobre altres pedres a manera de taulettes menudes. Al damunt es diposita la sal per al consum de les ovelles. Sol estar en l'àmbit del mas o en llocs on sol guardar-se les ovelles. Avui, a Vistabella mereixen encara el bateig toponímic les de l'Espino, les saleres Més Altes, el puntal de les Saleres, la foia de les Saleres i el cormet (v.Genèrics) de les Saleres.

les Saleres

Saleres emprades, ara, per les ovelles de Juanjo del Mas de Mor. Vora la pista del Pla de la Creu en acabar-se les revoltes. Punt de referència per entrar a la cova Foradada

Cap de les Saleres

Sembla la punta de les Saleres de Dalt

Cormet de les Saleres

CART. Vis. 1:25.000 Cormet de les Saleres

Cormo, colmo, equival a capoll. Basílio defineix així el punt més alt vora les saleres d'Amadeo, darrere del mas dels Arcs. En aquest punt hi ha saleres per al ramat.

Coveta de les Saleres H

1597 mallada de herbatge nomenada la coveta de les Saleres 26

Foia de les Saleres

Foia veïna del Montlleó entre els forcalls del riu Sec de Benassal i el barranc del Saltador, damunt el cup del Sampo. En la foto podem observar d'esquerra a dreta: la foia de les Saleres, el cup del Sampo i el Montlleó, després del forcall amb el riu Sec de Benassal. Passem el boixerol del Sampo i l'assut del Molinet per aplegar a la cova i després l'enforcall del barranc del Saltador.

Mallada de les Saleres H

1597 'les Saleres' 26 1615 'les Saleres' 114 1615 baixaren a la Cova de les Covatelles a regonéixer la mallada de les Saleres, la qual és de herbatje 114

Situada al Boi. Interessant el fet que puguem veure, una vegada més, l'aprofitament d'una cova com a mallada.

Puntal de les Saleres

Puntal que guaita sobre el mas de Baix. Pren el nom de les saleres d'aquest mas, que es troben entre el puntal i el mas. Més amunt trobem el morralet del Xurro i la roca Roja. Veieu fotografia en l'entrada Roig.

SALT (V.Genèrics)

el Salt

Prop del forcallet del barranc del Morral de Valero amb el mas de la Coixa

el Saltador

Salt d'aigua dins el barranc homònim; exemple del creuament entre hidrografia i orografia. Saltador com a derivat i, sovint, sinònim de salt.

Barranc del Saltador-1 Barranc de l'Assut

CART. Vis. 1:25.000 Barranc del Saltador

Barranc que mou del nord del mas de Campos, vora el camí de Culla, i aboca al Montlleó. Pren el nom del salt, roca del saltador, que veiem en la foto adjunta.

La variant 'barranc de l'Assut' és recollida per l'amic Josep Viciano i ens fa pensar en l'assut del Molinet que hi ha dins el riu, uns dos-cents metres més amunt d'aquest enforcall.

Roca del Saltador

CART. Vis. 1:25.000 Roca del Saltador

Mena de roca-cova al barranc homònim, vora el salt.

Volta del Saltador

CART. ICV la Volta del Saltador 569 (4-4)

Prop de la Granja. Volta del riu Montlleó propera a la granja i al barranc homònim.

Barranc del Saltador-2 Barranc de les Olles, Barranc de la Foieta Plana

CART. Vis. 1:25.000 Bc de la Foieta Plana

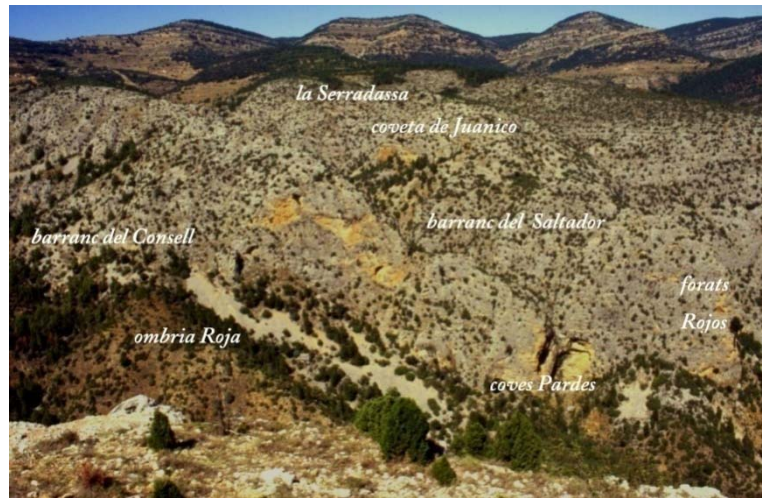
Aquest mou de Birlata per solcar roquetes fins el barranc de les Climentes. La multiplicitat de variants oferida pels diversos informadors, ens ha brindat més d'una errada a l'hora de fer-ne la cartografia. Al Vis. 1:25.000 hem retolat com a Barranc del Saltador un menut que voreja pel sud el Colladar i aboca al barranc de les Climentes. Altrament, hem atorgat el nom de barranc de la Foieta Plana al barranc de les Olles o barranc del Saltador. Hi trobem el Gollisno, accident orogràfic i possible origen del nom del barranc.

SALVADOR

A més de nom, és cognom ben estés per aquestes contrades. El recollim ja en les Visures des d'antic:

En la terra de Pere Salvador (1555) La heretat d'en Berthomeu Salvador (1555) En una sort de Berthomeu Salvador (1658) A la artiga que lo dit Bertomeu Salvador ha tret (1715) Serrada de Guillamon y ara de Joseph Salvador (1759) Heretat que solia ser de Guillamon y hara de Joseph Salvador (1759)

Mas de Salvador

CART. PLANICasas del Más de Salvador, Pajares, Corrales, Casa, Casa, CAD Casas del Mas de Salvador, Casa, Casa, Corrales IGC592-1949Mº de Salvador 1169 M592-1993 Masía de Salvador 592-25000 Masía del Salvador-II CMA Masía de Salvador 592 (3-1) ICV Mas de Salvador 1155 592 (3-1) 1:100.000 Alcora Masía de SalvadorVis. 1:25.000 Mas de Salvador

Potser el mas més ben situat de tot el terme. Domina el Pla (ponent, esquerra de la foto) i la vessant de la Vallussera, Lloma de Garrido, Culla, Benassal...fins la mar (a la dreta). Hi ha viscut el nostre informador Arsénio. Ell va nàixer al Mas Vell però Juana, la seua dona, era d'aquest mas i, en casar-se, van passar a viure ací. Se'n van anar al poble a mitjan dels vuitanta.

Hi havia nou veïns, més l'Auelo Fèlix (al maset) i l'Auelo Alejandro (a la Torreta): Arsénio i Juana; l'Auelo Manolo de la Casa Gran; Manolo del Mas de la Cuesta també conegut com l'Auelo Farsa (cap a la Estrella); Joan de Cova; Baudílio, Manolet, l'auelo Pepo, Joaquin i José [xosé] ,que eren germans, i Joanet del Mas de la Coixa. L'era és enorme.

A les visures trobem referències a un Josep Salvador amb una heretat pròxima al mas actual

1759 en la heretat que solia ser de Guillamon, y hara de Joseph Salvador 21 1759 al canto de la serrada de Guillamon, y ara de Joseph Salvador 22

Barranc del Mas de Salvador

CART. PLANI Bco. del Mas de Salvador CAD Barranco del Mas de Salvador 592-25000-II, Barranc del Mas del Salvador Vis. 1:25.000 Barranc del Mas de Salvador

Davalla de l'est del mas per aplegar-se amb el de Bocanegra i conformar el barranc Consell (part més blanquinosa, calcària, de la fotografia amb la Rocalta al remat. Davant la Picossa i al fons Culla) que davalla pel nord de l'ombria Roja fins el barranc de les Climentes. Al capdamunt trobem les Jordanes, font.

Camí del Mas de Salvador

CART. PLANI C° del Mas de Salvador CAD C° del Mas de Salvador

Voreja el mas des del camí de Culla i davalla després per l'Eriçal fins el Collao.

Castellet del Mas de Salvador el Castellet

CART. PLANI Salvador ^ CAD Salvador ^ Vis. 1:25.000 els Castellets 1202, ibèric

El Castellet del Mas de Salvador és citat per Arasa-86 "...esquarteraments rocosos que semblen petits castells. Apel·latiu de petites fortificacions, que trobem en jaciments de l'Edat de Bronze, època ibèrica i medieval". Si hi ha molts altres que semblen castells, aquest

fa referència a la segona accepció, tal i com ens conta l'informador. Arsénio ens diu que hi ha vingut gent a rascar tot açò. Segurament es tracte de restes ibèriques. El lloc s'ho mereix. Hi resta una mena de corral paredat. La vista és magnífica, d'una banda tot el Pla, de l'altra el Boi i les serralades de llevant.

Clots del Mas de Salvador

Del mas en direcció cap al Pla davallen aquestos clots de conreu. L'auelo d'Encarna (la nostra informadora) hi sembrava en el voracamí. Conté un fiter, terreny que ja no es popt llaurar per trobar-se farcit de fites, pedres fixades.

Eriçal del Mas de Salvador

Des del mas davalla cap al Collao

Foia del Mas de Salvador

Davalla del mas cap a l'est. Hi trobem diverses foies i bancals, tots batejats. En la foto del Castellet apareix a la dreta, tot davallant des d'aquest l del mas cap a llevant.

Llometes del Mas de Salvador

Davallen del mas cap a la cova de l'Avellanar.

Pista del Mas de Salvador

Des de la carretera del Pla aplega al mas.

Pou del Mas de Salvador

CART. Vis. 1:25.000 Pou del Mas de Salvador

Al Caminet que ens porta al maset de l'Auelo Fèlix i que després davalla cap a la Vallussera.

Quadrons del Mas de Salvador

Els quadrons tenen la riba, ribàs o paret, paral·leles al mas i davallen quasi fins la Rambla. Després veiem les sort que prenen un sentit transversal dins el Pla. Hi ha quadrons de la Torreta, del Mas de Salvador, del Mas Vell i de l'Escola.

Bancals de Ramon Salvador

Entre el camí del Fontanal i la carretera del Pla.

Carrer de Ramon Salvador TU

Alimentació Salvador TU

Actualment és una tenda amb el rètol 'Alimentació Salvado' que respon a Salvador. Carrer de la Plaça.

Casa de Baudílio del Mas de Salvador TU

D'Enrique el Serrero va passar a Baudílio del Mas de Salvador. Carrer Sense

Cap, 3.

Casa de Gregório del Mas de Salvador-1 TU

Carrer Mossén Falcó.

Casa de Gregório del Mas de Salvador-2 TU

Carrer Sense Cap, 22.

Casa de Martin del Mas de Salvador TU

Raval de Sant Roc.

Casa de Juanjo del Mas de Salvador TU

Carrer del Forn, 8.

Tancat de Soro

Hipocorístic de Salvador, com ara Voro, Saoro, Saoret,...¹¹³

Vora la pista de la Vallussera, a migdia de la font del Pi. Hi trobem la caseta de Leutério.

SÀLVIA

Pinar Sàlvia

CART. Vis. 1:25.000 Pinar Sàlvia

Damunt de l'Albagés de Dalt. És un pinar on, efectivament abunda aquesta planta que barrejada amb galluvera (segons que ens conta ramon de l'Albagés) aprofita per pujar la tensió.

Barranch del Salviar (1773) recollit per Oroval-1986 al terme de Carcaixent.

SANAÜJA

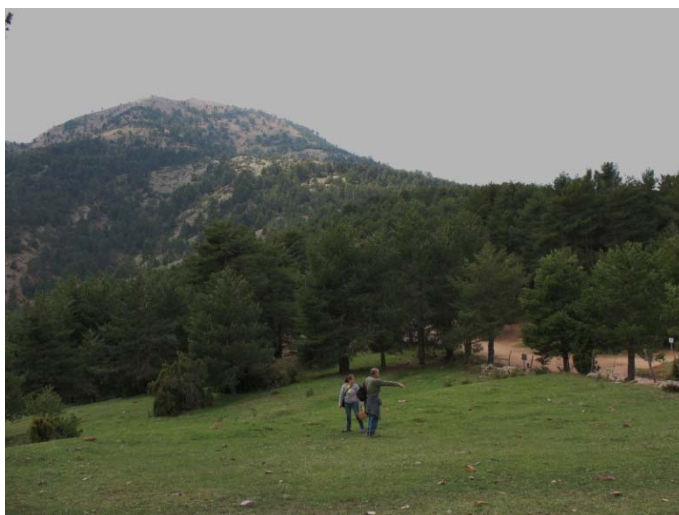
Cognom, també Sanahuja.

Mas de Sanaüja (X)

CART. PLANI Masía de Sanalauja, Pajar CAD Mª de Sanalaja, (Pajar) ICVMas de Sanaüja 1492 592 (3-3) Vis. 1:25.000 Mas de Sanaüja 1478

També un autor especialitzat en iberismes (Jaquemot, A. 2006: BISO 103, 22 i 24) fa aparèixer ANAÜJA amb el sentit de 'devesa alta' i SANAÜJA amb el significat de 'casa de dalt'. Si bé ens

decantem per l'origen antroponímic – cognom Sanahuja- la descripció del lloc s'addiu perfectament amb les definicions d'Antoni Jaquemot.

En la foto observem el prat de Sanaüja amb Penyaglossa al fons.

Solano del Mas de Sanaüja

Aiguavessant sud del tossal del Mas de Monçó. Hi ha unes roques que mereixen ser batejades però l'informador no en coneix el nom.

Ombria del Mas de Sanaüja

CART. Vis. 1:25.000 Ombria del Mas de Sanaüja

Ombria del Xaparral que pertany al mas de Xodos.

Tan el solano com l'ombria no els trobem dins el mas de Sanaüja sinó allunyats, per la serra de la Batalla. La propietat, però, ens dóna aquestes denominacions.

SANT ANTONI

Ermita de Sant Antoni *Ermita del Cementeri*

Ermita del segle XVIII, amb porta romànica del XIV¹¹⁴, adosada al cementeri, vora el camí de Sant Joan.

La romeria a Sant Joan té parada en aquest indret.

SANT BERTOMEU

Castell Sant Bertomeu *Castell dels Moros, Castell del Boi*

Al capoll del tossal de Sant Bertomeu.

Ermita de Sant Bertomeu

CART. PLANI Ermita de San Bartolomé CAD Ermita de St. Bartome 569-25000 Ermita de San Bartolomé ICV Ermita de Sant Bartomeu 1005 569 (4-4) Vis. 1:25.000 St. Bertomeu

Ermita del Boi. Situada al peu del tossal del Castell és una preciositat gòtica amb un fresc de perspectiva renaixentista. Ha estat restaurada en part aquests darrers anys. Era parada obligatòria de les peregrinacions de Culla fins a Sant Joan. La gent de Vistabella encara acudeix cada 24 d'agost fins l'ermita on es canten els gojos.

Es troba en un replà a l'ombra del tossal mirant a migdia. Es tracta d'una edificació ben antiga (segles XIII i XIV amb una remodelació del XVI) d'allò que en diuen 'gòtic de conquesta'. Té un pòrtic frontal i hi destaca una espadanya molt gran amb tres espais. Tal i com se'ns mostra en la foto adjunta, hi resten exvots de cera i fotos penjades on podem reconèixer antics masovers dels voltants.

“S'hi feien dues festes a l'any (24 d'agost i el dilluns de pasqua) acudien 1000 persones. L'auelo de l'alcalde -el Carterere de la Serra de Dalt que ere el que va fer la reforma de l'ermita després de la guerra. Venien de Culla, de Vilafranca de Benassal, de Vistabella, de Benafigos. Venie tarroner, hi havie cantines... La romeria de Culla puge i baixe perquè és tres dies antes del Corpus. Antes pujaven en dilluns perquè ere dijous. Ara pugen divendres El dilluns de Pasqua ere la de Vistabella, en professó, en rogativa. Demanaven agua segons el temps. La d'agost fan una missa a l'ermita.” (Otílio del Mas de Gil)

Hem d'afegir que, durant segles, també hi van pernoctar els consellers dels diversos pobles que feien la Visura del Terme de Vistabella.

1759 hixqueren de la heremita del Gloriós Sent Berthomeu a hon feren nit 15

Sant Bartomeu ermita i mas pel peu dels quals passa el camí (26X20) ;dm qt erm.i mas hi ha el tossal grofollut anomenat Castell de St.Bartomeu, i m, qta potser la cota 1223, el Castell la cota 1152, 80.22, 80.23, 81.9, 81.11, 82.7,cf.26X20

Pel que fa a la forma reproduïda per Coromines i, actualment, la forma recollida a la Viquipèdia, hem d'apuntar que nosaltres sempre hem sentit la forma amb 'e' [bertoméw] i no [bartoméw], forma medieval catalana. També les Visures ens en parlen:

1555 camí que passa a Sent Berthomeu 5 **1597** la hermita del Gloriós Sent Berthomeu 22 davall lo camí de Sent Berthomeu 29 **1615** ixqueren del Gloriós St. Berthomeu 114v davall lo camí de St. Berthomeu 114v **1634** davall lo camí de St. Berthomeu trobaren una fita 196v **1658** davall lo camí de St. Berthomeu, ne trobaren altra 43v **1687** hixqueren de la hermita del Gloriós St. Berthomeu 61 davall lo camí de St. Berthomeu 62 **1715** davall del camí de Sent Bertomeu 119v **1759** hixqueren de la heremita del Gloriós Sent Berthomeu a hon feren nit 15 davall lo camí de Sent Berthomeu 15

Bançalàs de Sant Bertomeu el Bançalàs

Dalt del camí de Culla, prop del barranc de la Pinella

Camí de Sant Bertomeu a Benafigos Camí de Benafigos

Entre el Peiró i el morral Blanc tot faldejant el barranc de l'Aigua, passa pel toll de la Jonquera i per l'Engerró (Enjarrot). Era el camí que feien servir la gent del Boi.

Corrals de Sant Bertomeu

Dalt era Hospital, amb el sentit antic del mot. S'hi podien hostatjar els peregrins i, segurament, era ell lloc dels consellers dels pobles de la Setena.

Foia de Sant Bertomeu

Foia que davalla entre l'ermita i la pista del Boi.

Mas de Sant Bertomeu

CART. PLANI Casas y CorralesCAD C^{as} y corrales

Construcció adjunta a l'ermita on trobem una cuina enorme i diversos elements arquitectònics d'interés. Actualment, es troba en molt mal estat.(foto de la porta)

Peiró de Sant Bertomeu

CART. PLANI Cruz CAD Cruz

Fa uns anys que van substituir el pilar i l'antic (foto) s'ha perdut per Cinctorres, d'on és el pedrapiquer.

Pinar de Sant Bertomeu el Cabeço

CART. ICV Pinar de Sant Bartomeu 592 (4-1) Vis. 1:25.000 Pinar de Sant Bertomeu

Pouet de Sant Bertomeu o de l'Ermita

CART. Vis. 1:25.000 Pouet de l'Ermita

Dins l'àmbit de l'ermita. Trobem un altre pouet en pujar cap al castell, vora el caminó.

Tossal de Sant Bertomeu

CART. Vis. 1:25.000 Tossal de St. Bertomeu 1143

Hi trobem el castell. Hi ha una celleta que l'uneix per ponent amb la Corona mentre pel vessant de migdia, llevant i nord presenta una pendent considerable que el feia adient a la ubicació d'un castell.

SANT CRIC

Anotem aquest sant que només trobem dins la toponímia històrica, altrament ben interessant pel fet de tractar-se del Sant Quirze més meridional. Vg. annex-12 Visures.

Castellet de Sant Cric H els Castellets

SANT JOAN [santxu'an]

En referir-nos a Sant Joan, Sant Joan de Penyagolosa, hem d'atendre, bàsicament, dos topònims amb la mateixa denominació: el paratge que envolta el santuari fins el pic i que està reconegut com a Parc Natural (2) i el conjunt arquitectònic del santuari amb totes les seues dependències (1).

Sant Joan-1

CART. CMA San Juan de Penagolosa 592 (2-2) ICV Sant Joan 592 (2-2) (nom del mapa)

Paratge que a comprén l'ermitori i els pinars que l'envolten amb els tres camps d'acampada que inclou

1555 devés Sent Juan 16 en cab de un bancal de Sent Juan 16 passat lo camí que va a Sent Juan (.) en dita

eretat de Sent Juan 16 en la mateixa terra de Sent Juan 23 **1597** Prengueren la via del Gloriós Sent Joan 66 en la mateixa heretat de Sent Joan 98 a la part de St Joan, per ésser terra inculta 105 **1615** tirant la via del Gloriós St. Joan 117 tot a la part de St. Joan 121 contrafita a la part de St. Joan Bap 121 part de Jaume Monferrer o de St. Joan 122v ixqueren del Gloriós Sant Joan 124 **1634** prenent la via del gloriós St. Joan, lo dit camí va 200v y trobaren una fita y contrafita de St. Joan Bap 206 lo caser de St. Joan 206v **1658** de allí prengueren la via del Gloriós St Joan 47v a la part de St. Joan trobaren una fita vella 52 en la heretat del gloriós St. Joan ne trobaren **1687** emprengueren la via del Gloriós St. Joan 68 lo asagador, que va lo Pla amunt fins a St. Joan 66 **1715** Y de hallí prengueren la via Gloriós Sent Joan. 129 assagador de herbatge que va lo Pla hamunt fins a Sent Joan de Penagolosa 126v que lo caser de Sent Joan no pot llaurar 137 **1759** lo assagador de herbaje que va lo Pla amunt fins a Sen Juan de Peñagolosa 23 prengueren la via del Gloriós Sent Juan de Peñagolosa 31 a la part de Senjuan 40 en la heretat de Sent Juan 46 en dita heretat de Sen Juan 46

Sant Joan-2 Penyagolosa

CART. PLANI San Juan de Peñagolosa (2) CAD San Juan de Peñagolosa. San Joan MC IGC592-1949 San Juan de Peñagolosa 592-25000 San Joan de Penyagolosa-II

Partida que abasta els voltants de l'ermitori i del pic.

Sant Joan de Penyagolosa

CART. Vis. 1:25.000 Ermitori de Sant Joan

Conjunt arquitectònic conformat per l'ermita, el restaurant i l'hospedatge.

Alvenc de Sant Joan Alvenc de Sant Joan de Penyagolosa

CART. Vis. 1:25.000 Alvenc de Sant Joan

A un poco más de 700 metros del Santuario de Sant Joan de Penyagolosa, a la derecha del camino de Villahermosa.

De boca alargada, de 6 mts. por 1.50, tiene una vertical de unos 4 metros que da a una sala de 14 por 6 metros, quedando dividida en dos por el cono de deyección.

Calvari de Sant Joan**Calvari de l'Espino**

Avui és conegut com a calvari de l'Espino i es correspon amb el tram costerut del camí que hi ha entre el Planàs i la font de l'Espino. Històricament era conegut com a calvari de Sant Joan, ben adient per la proximitat al santuari. Les Visures en parlen, així com del pas del Calvari de Sant Joan

1658 Y trobaren, pasat lo dit Calvari, que Pere Nebot llaurava en lo assagador 47v

1687 davall lo Calvari, pasada la Ramblella 68v **1759** junt al Calvari trobaren 31 **1759**

Y a la pugada del Calvari de Sent Juan 31

1759 se engrave en lo pas del Calvari 46 lo pas del Calvari de Sent Juan 46

Camí de Sant Joan a Lluçena

CART. PLANI Camino de San Juan á Lucena del Cid CAD Camino de San Juan a Lucena del Cid

Es correspon amb l'actual Camí de la Pregunta, que parteix del Santuari i aplega a la Banyadera, entren al Terme de Xodos per dirigir-se cap a Lluçena

Camí de Sant Joan a Vistabella

CART. PLANI Camino de Vistabella á San Juan de Peñagolosa (2) CAD Camino de Vistabella a San Juan de Peñagolosa Vis. 1:25.000 GR-7

El recorregut de PLANI i CAD de la cartografia s'ajunten amb el camí del Mançanar davant del mas de Collet i es dirigeixen a Vistabella per l'Escaleta i el Calvari.

Restaurant de Sant Joan de Penyagolosa**Camí de Sant Joan-1**

Mou de la Venta, al pas Real de Mosquerola, i recorre el Pla Amunt entre la Rambla i alguns masos que s'hi arrimen amb diversos carrerons (la Ribagrossa, l'Alberta, mas de Boiro) tot coincidint, en aquest tram, amb el Passet. Després, mentre el Passet, assegador, gira cap a la serra de la Batalla, aquest camí recorre els masos del Pelegrí, del Carrascal i, pels pous, cap a on crien cavalls. Després al Pinaret, Casa Nova, mas de Badal, Font de l'Espino, al pinar i a Sant Joan.

Avui, en alguns trams, es troba paral·lel a la pista que entra cap al Pinaret, des de la pista del mas de Gual, passa per l'Escudellet. S'hi engravava el camí que provenia dels masos més amunters com el del Boiro o el Carrascal. Tenia un bell descansador en el pradet que trobem vora la font de l'Espino. A partir d'ací, creua el calvari de l'Espino (antic calvari de Sant Joan) i entra al pinar de Sant Joan pel Planàs, tram coincident amb el camí de Vistabella a Sant Joan, per on va la romeria.

Camí de Sant Joan-2

GR-7, Camí de Vistabella a Sant Joan

Es tracta del camí de Vistabella a Sant Joan que realitza la romeria; tot partint del poble pel Cementeri i per l'ombria del Calvari cap al collet de les Solanes des d'on davalla cap al Pla fins la Rambla. Després la voreja tot seguint el passet de la Font de l'Espino. S'ajunta amb l'altre camí de San Joan que ve de la Venta, a la mateixa font de l'Espino. Des d'ací ja segueixen el camí del calvari de l'Espino per arribar al Planàs i acostar-se fins l'ermitori.

Camí de Sant Joan-3

CART. PLANI Cº del Calvario de San Juan CAD Cº del Calvario de San Juan

Carretera de Sant Joan

CART. 592-25000 Camino de San Joan de

En el 592-III, apareix Cno. de San Joan de Penyagolosa

Carretera de Sant Joan

Cova Sant Joan de Penyagolosa

En forma de depresión alargada con dirección NE. Se ensancha ligeramente al E., donde forma un rincón cubierto. Tiene una longitud de 11 metros, con un ancho máximo de 3 metros y penetra 6 más bajo la roca en el extremo septentrional. En las paredes se observan formas erosivas por las partes inferiores, corrosiones sobre el erosionado de las zonas más altas, y la roca rota por el hundimiento del techo, que originó la depresión. Tiene una pared de piedra seca en el acceso, por su antiguo uso en pastoreo. GEC

Ermita de Sant Joan

CART.PLANI Ermita de San Juan de Peñagolosa, Ruinas, Fuente, Casas CAD Eta de San Juan de Peñagolosa (Ruinas Casas, Fca de IGC592-1949 San Juan de Peñagolosa M592-1993 San Juan de Peñagolosa (simbol) 592-25000 Sant Joan de Penyagolosa ICV Ermita de Sant Joan 1278 592 (2-2)1:100.000 Alcora San Juan de PeñagolosaVis. 1:25.000 Ermitori de Sant Joan

Església que forma part del conjunt arquitectònic de Sant Joan de Penyagolosa i punt d'arribada de diverses romeries de molts pobles límitrofs, com ara el Puerto, i d'altres allunyats, com les Useres.

DOC 1 sou a l'obra i luminària de Sant Joan de la Font Coberta (Tesament de 1395, Rabassa-1995)

tem leixam al Benaventurat Monsenyor Sent Joan de la font cuberta (testament de 1400, Rabassa-1995, doc 186)

1555 entra a la ermita y casa del señor Sent Juan 16 s'engrava ab lo dit camí que passa per la ermita del Gloriós Sent Juan 21 **1597** en vista de dita hermita del Gloriós S. Joan 66 ixqueren de la hermita del Gloriós Sent Joan 86 envés la hermita de St Joan 86 a la part de la hermita del Gloriós Sent Joan 86 **1615** envés la hermita de St.Joan 121 barcella forment a la hermita de St. Joan 122v ix de la hermita del Benaventurat St. Joan 123 **1634** envés de la hermita de St.Joan 206 la hermita del Gloriós St.Joan, a hon feren nit 208 **1658** fins a la ermita del gloriós St. Joan (.) de dita heretat fins a la ermita del Gloriós St. Joan 48 Y proseguint la via de la Ermita del Gloriós St. Joan 51 lo qual ix de la ermita del Gloriós St. Joan de Peñagolosa 54 **1687** lo qual hix de la hermita del Gloriós St. Joan de Peniagolosa 68v proseguint la via de l'ermita del Gloriós Sant Joan 73v per damunt la hermita del Gloriós St.Joan 74 **1715** en lo endret del Calvari. Y des de dit Monte Calvari fins a la creu de la hermita del Gloriós Sent Joan 129v la via de la Hermita del Gloriós Sent (136v) Joan **1759** proseguint la via de la Heremita del Gloriós Sen Juan de Peñagolosa 36 per damunt la heremita del Gloriós Sent Juan y per detrás **les cases del Dotor Joseph Joaquín Polo** (39) a la vora de la rambleta que baixa de la heremita de Sen Juan 46

En la fotografia adjunta veiem l'edificació corresponent a 'les cases del Doctor Joseph Joaquin Polo, situades dalt del camí (pavelló de l'esquerra de la imatge)

Font de Sant Joan Font Coberta

CART. PLANI Fuente CAD Fuente

“ Se alcanza el ermitorio de San Joan de Penyagolosa, construido en 1607 junto a la ruinas de un anterior convento. La *Font de Sant Joan* (205) se encuentra a espaldas del edificio y diríase que también a espaldas de la sensibilidad de quien corresponda, porque la fuente se encuentra en estado lamentable. Esta fuente es

un retazo de la historia, que dio en lo antiguo nombre al ermitorio, llamado entonces Sant Joan de la Font Coberta y que, según Simó, es el motivo de la procesión que desde hace seis siglos realizan hasta allí los peregrinos de Culla en rogativa de

lluvias, bendiciendo la fuente al llegar a la ermita. El estado actual de la fuente, como se ha dicho, es ruinoso. En el frontal de la fuente hay una hornacina vacía y una ventanuca al depósito.

El caudal es muy escaso, quizás por el abandono secular, pero suficiente para mantener activa esta histórica fuente que está pidiendo una pronta restauración.”

Morell 1992-140

Om de Sant Joan +

L'om de Sant Joan, com els de Padilla i tants d'altres que ombrejaven alguns masos del terme, han patit la grafosi que també acabà amb el centenari om de l'Hortissella, al terme de Benafigos. En la fotografia, dels anys noranta, encara gaudia d'una vitalitat respectable.

Peiró de Sant Joan

Creu, peiró que trobem vora camí, a l'entrada del santuari. Les Visures en parlen a bastament com un punt clar, fita per assenyalar el pas del camí i de l'assegador. Amb tot, fa una diferència entre creu i peiró que no acabem de distingir.

1555 partix del **peyró** de Sent Juan 23 **1597** ix de la hermita del Gloriós St Joan y passa per lo Peyró 98 quant foren al peyró del Gloriós Sent Joan 98 **1615** hermita del Benaventurat St. Joan y passa per lo Peyró 123 **1634** passa per lo Peyró y pren lo barranch amunt 208 **1658** lo qual ix de la ermita del Gloriós St. Joan de Peñagolosa y pasa per lo peyró 54 **1759** Y quant foren al Peyró 47hix de la heremita del Gloriós Sen Juan de Peñagolosa y passa per lo Peyró 47

1597 de dita creueta fins a la **creu** davant la hermita de St Joan 66 **1658** de dit Monte Calvari fins a la creu de la Ermita del Gloriós St. Joan 47v **1687** fins a la creu de la Hermita del Gloriós St. Joan 68v **1759** fins a la creu de la Hermita del Gloriós Sen Juan 31

Pinar de Sant Joan

CART. Vis. 1:25.000 Pinar de Sant Joan

Des de la caseta de Control. Parteix amb el Mançanar i amb l'Espino, pel nord-oest-

Pista de Sant Joan a la Banyadera

Puja pel campament cap a la Banyadera per creuar-se amb les pistes que venen del Pla de la Creu, de la Cambreta i del Mas Quemado

Rambla de Sant Joan

CART. PLANI Rambla del Llano, Bº de la Rambla CAD Rambla del Llano, Barranco de la Rambla IGC592-1949 Rambla del Llano M592-1993 Rambla del Llano 592-25000 Rambla del Pla-II ICV Rambla de Sant Joan 592 (3-2) Vis. 1:25.000 Rambla de Sant Joan

Rambla del Pla, Rambla del Teix? Al mapa de Sanaüja. Considerem el tram comprés entre el forcall del barranc del Rebollar i de la Teixera fins quan s'engrava el barranc de la Cova del Aigua.

“Cuando dicha circulación en superficie se produce en la zona alta es drenada por la siguiente red de barrancos: barranco de la Teixera, que recibe por la izquierda el Barranc Escur, uniéndose en el Rodege; después de pasar junto a Sant Joan confluye cerca de la Serrería con el de la Pregunta, al cual ya se ha unido el del Forn, al pie de la Moleta y el roquedo de la Trona. Sigue su camino ya como la Rambla de Sant Joan y en la salida del Pinar de Sant Joan recibe por la derecha el barranco del Avellanar y poco después el que sale del rincón donde está el Mas d'Aragó. Sin otra aportació de importancia llega al Pla de Vistabella. La Rambla del Pla...” (Viciano 1981)

1555 va la rambla que ve de Sent Juan 16 **1597** camí de herbatge, lo qual (104) principie a la Rambla **1615** a la rambla de davall la serrada de St. Joan 124 **1634** la rambla de davall la serrada de St. Joan 209v **1759** a la vora de la rambleta que baixe de la heremita de Sen Juan 46

1597 pujant lo dit barranquet de St Joan 99 **1615** pujant lo dit barranquet de St. Joan 123 **1634** pujant lo dit barranquet de St. Joan 208v **1658** pujant lo dit barranquet de St. Joan 54v **1687** baixant lo dit barranquet de St. Joan 69 **1759** pugant lo dit barranquet de Sent Juan 47

L'equivalència barranquet-rambla és ben fàcil en aquest context si considerem que la rambla de Sant Joan replega diversos barrancs i Itambé la seua geomorfologia canvia ne alguns trams abans d'arribar al Pla. (V.Genèrics)

Pont de la Rambla de Sant Joan

La carretera de Sant Joan sobre la Rambla. Davant el Calvari de l'Espino

Punt veí del pinar de les Rambles on s'enceta el pla de Vistabella.

Raval de Sant Joan

Barri del poble, veí del raval de

Sant Roc, que ocupa el sud-est de Vistabella.

Serrada de Sant Joan H

Desapareguda avui la seua denominació, la trobem diverses vegades a les Visures

1555 paret de la cerrada de Sent Juan 16 **1597** devall la cerrada de Sent Joan 104 **1615** a la rambla de davall la cerrada de St. Joan 124 **1634** la rambla de davall la serrada de St. Joan 209v **1658** davall la serrada del Gloriós St. Joan 55v **1687** davall la serrada del Gloriós St. Joan 76

de Sant Joan H

A les Visures trobem altres referències a espais que avui no hem sabut trobar o les coneixem amb una denominació diferent

1555 lo **camí** que va de Sent Juan a **Vilafermosa** 21 **1597** passa lo camí que va de St Joan per Vistabella a Vilafermosa 86 **1615** lo camí que va de St. Joan per Vistabella a Vilafermosa 121

1555 sobre la **casa** del Gloriós Sent Juan 16

1658 per al **forn** de la calcs de la ermita de St. Joan 56

1555 en la **eretat** de la casa de Sent Juan 23 terra de la Casa del Señor Sent Juan 23 **1597** per damunt la heretat del Gloriós St Joan 86 **1615** damunt la heretta del gloriós St. Joan 121 en la terra del gloriós St.Joan 123 **1634** damunt la heretat del Gloriós St. Joan 206v en la terra del Gloriós St.Joan 208v **1658** en la heretat de dita ermita, trobaren altres dos fites 54 en la heretat del Gloriós St. Joan 55v **1687** en la heretat de dita Hermita 69 a la part de dita hermita del Gloriós St. Joan 74 la heretat del Gloriós St. Joan 76

Cova Santjoanera

Casa de Salvador de Sant Joan

Carrer de la Plaça.

Casa de Juanito de Sant Joan

Carrer Malcuinat, 13. A les Visures ja ens apareix un Juan de Sent Juan, semblant al nostre informador Juanito Santjuan. Actualment coneixem Juanito Sanjoan, no com a cognom sinó com un renom que respon al fet d'haver estat fill d'ermitans. Al cens de 1510¹¹⁵ trobem Pere Sant Johan, amb 290 caps de bestiar. Al full 23 de la mateixa visura de 1555 apareix: "E trobaren llaurava lo Senjoaner". Aquesta heretat es troba entre l'Espino i Sant Joan.

1555 a la part de Juan Sent Juan 16

Casa de Eduardo Santjuan

L'actual casa de Sussi, la mestra, filla d'Eduardo Sanjuan. En antes, en antes, ere de José d'Estàssio. Carrer Roser, 12.

Casa d'Eduardo de Santjuan

Germà de Juanito Santjuan. Carrer de la Presó, 6.

SANT MARTÍ H

¹¹⁵ Valldecabres, 2002.

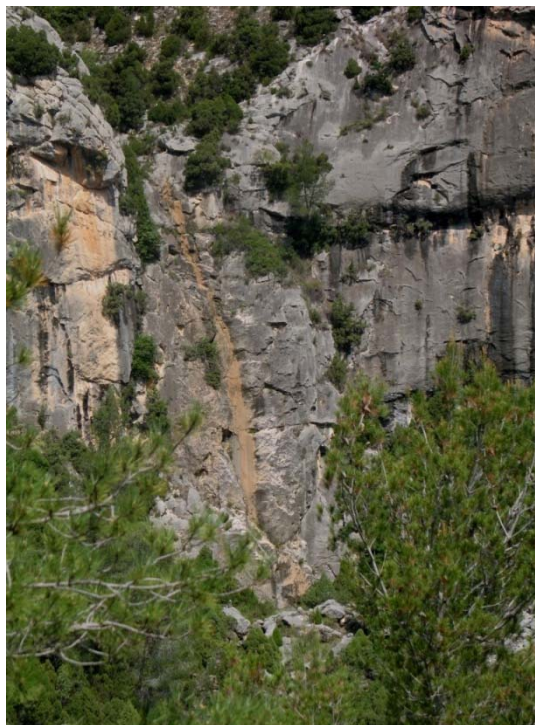
Al Boi. Avui resten dos barrancs del Saltador expressant el salt o caiguda que hi ha entre el seu curs i el Montlleó, en un cas, i el barranc de les Climentes en l'altre. Del sant res se'n sap.

Saltador de Sant Martí el Saltador

1634 'Saltador d'en Senmartí' 195v 1658 'Saltador de St.Martí' 42v 1687 'Saltador de St. Martí' 61 1759 'Saltador de St. Martí' 11

Mallada del Saltador de Sant Martí

1597 E de allí anaren al salta(27)dor de St. Martí, mallades de herbatge. **1615** anaren al Saltador de St. Marty, mallada de herbatje 114v **1634** anaren a regonèixer la mallada del Saltador d'en Senmartí 195v **1658** regonèixer la mallada del Saltador de Sen Martí, la qual és de herbatge 42v **1687** a regonèixer la mallada del Saltador de St. Martí, la qual és de herbatge 61 **1715** regonèixer la mallada del Saltador de Sent Martí 117 **1759** regonèixer la mallada del Saltador de (12) Sent Martí, la qual és mallada de herbaje 11

SANT ROC

Carrer de Sant Roc Carrer de Sant Roquet, Calle San Roque (planet) Carrer Sant Roc (cads)

Portal de Sant Roc

Obre la murada sobre Baix lo Mur.

Raval de Sant Roc

«Bo perquè a l'hivern hi pega el solet i a l'estiu pegue l'aire de mar, és molt fresquet.»

Antena del Raval de Sant Roc

Camí del Raval de Sant Roc

Eres del Raval de Sant Roc

Martín és germà d'Arsènio hi estava pelant cebes per a fer butifarres.

SANTA

Cova Santa *Cova dels Miracles*

CART. 592-25000 Cova Santa-II Vis.
1:25.000 Cova Santa

S'accedeix des de la revolta de la pista de la Vallussera que hi ha a la Tormassosa. Després d'una senda costeruda s'accedeix a aquesta cova enorme en les seues sales roblides de estalactites i estalagmites desfetes per l'acció de l'excursionista-coleccionista salvatge. Hi ha unes formacions que Manolo i la germana reconeixien com 'l'Orgui' semblant a un orgue de l'església. Manolo Capoll, l'informador, ens parlà, fins i tot, dels sons diferents de les seues allargades formacions.

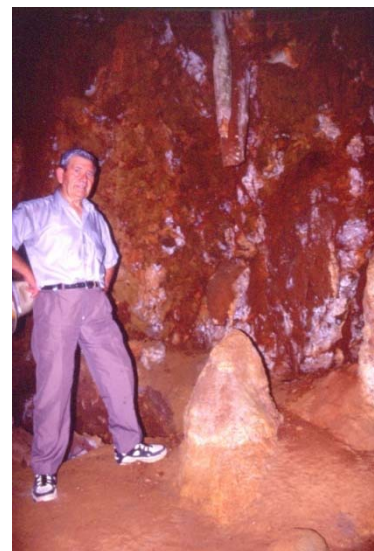
Vam tindre ocasió de mostrar la cova a l'estudiós mossén Jesús Miralles

Les dades aportades pel GEC:

-Recorregut real: 150m; recorregut en planta: 100 m. i profunditat: -40. Sala única. (70x40x15)

Cova Santa (para los de Vistabella) o Cova dels Miracles (para los habitantes de Benafigos). Cavity cuya principal característica es la enorme sala que presenta. Asimismo presenta un enorme caos de bloques entre los que quedan espacios libres por donde puede circularse. El proceso reconstructivo es abundantísimo en toda la cavity, debiendo señalarse una serie de estalactitas excentricas y alguna colada de grandes dimensiones. Se observan también algunos gours activos.

Esta cavity está incluida en el LIC (Lugar de Interés Comunitario) de la Red Natura 2000 con el código ES5223004 y denominado PENYAGOLOSA (31,921 ha).

Casa de la Santa

Racó del Carrer.

SANTIAGO

Casa Santiago

Casa de la Tia Dorotea

Al mas de Gascó. Hi ha viscut Santiago i sa mare

SARDINA

Artiga de les Sardines *Pinaret de les Sardines*

Heretat d'els Pinarets. Reben els dos noms Pinaret de..., o artiga de...situada als Pinarets

Caseta de Benito Sardina *Caseta de Sardina*

Caseta de teula davant la foietta, a l'Alforí, prop del tancadet de Barrusca.

Pinaret de les Sardines *Artiga de les Sardines*

Casa de Benito Sardina

Fa colze al carrer del Mur, nord.

Bancals de Juan José de Sardina

A migdia del frontó. 218.

Casa d'Elvira la Sardinera

Després del colze de la casa d'Antolina trobem aquesta casa que ja fa carrer per davallar cap a Loreto. La Placeta, 10.

SARGALLAR (V. Genèrics)

Barranc del Sargallar

Un dels barranquets que aboquen al Focino prop de la Travera de Baix.

Font del Sargallar *Font de les Pedretes*

CART. Vis. 1:25.000 Font del Xargallar

Al barranco Mojon, entre la fonteta del Pi i la de la Puerca

SASTRE

Bancal del Sastre

Al mas de Mossén Joan

Caseta del Sastre

Mas de Mossén Joan

Bancal de Paco del Sastre

Dins els Bancals del Poble. Entre la rambla i la senda de Sant Joan.

Cova del Sastre CASTILLO

Tancat de Paco del Sastre

Tancat veí del mas de la Lloma i del seu pati.

Casa d'Amèlia del Sastre

Cantonera de dalt entre Baix lo Mur i Mossén Tenesa.

Casa de Paco del Sastre

Carrer Sant Roc, 3.

Casa de Ramon del Sastre-1

Vora el carreró de l'Ereta (est) al carrer de la Font de Dalt. Raval de Loreto, 20.

Casa de Ramon del Sastre-2

Raval de Loreto, 13.

SATURNINO [sotolíno]

Casa de Saturnino

Casa separada a la Torre Garcia, veïna del nou casalici (2003) obrat pels romanesos.

SAVINA (Vg. Fitotoponímia)

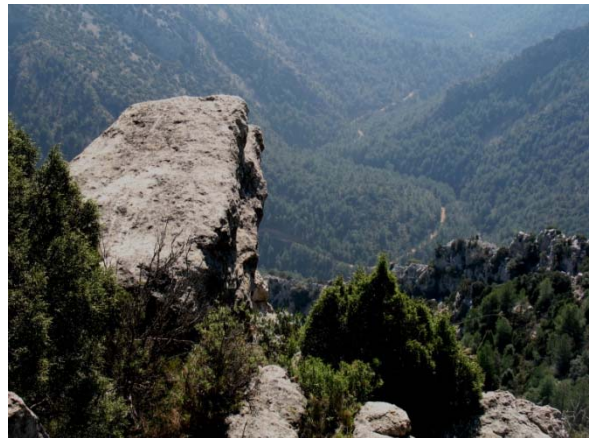
Morral de la Savina Roca de la Savina

CART. ICV Roca de la Savina 592 (4-1) Vis. 1:25.000 Morral de la Savina

Una de les moltes roques de l'ombria del Cabeço

Morralet de la Savina

Capdamunt de la solana de la Vallusera (foto). Roca ben definida, plana i allargada com una llengua o un trampolí que es troba a migdia de la Pinyalossa.

Roca de la Savina Morral de la Savina

CART. ICV Roca de la Savina 592 (4-1) Vis. 1:25.000 Morral de la Savina

Camí de la Savineta

Des del morral de la Savineta pega cap a la Caseta de Lasero.

Morral de la Savineta

CART. Vis. 1:25.000 Morral de la Savineta 1038

Tossalet veí de la pallisseta de l'Aldea

el Savinar-1

CART. PLANI El Sabinar CAD El Sabinar

Partida veïna de la Pedreguera. Nosaltres el vam replegar com el boixerat del Sampo

el Savinar-2

CART. Vis. 1:25.000 el Savinar 830

Mena de Cabeço pelat entre el Collet i la moleta de Dalt, damunt la Cova de la Munda.

el Savinar-3

CART. PLANI El Sabinar CAD El Sabinar 569-25000 El Sabinar ICV el Sabinar 569 (3-4)Vis. 1:25.000 el Savinar

Nord-oest del Bovalar i veí de l'ombria de la Fontana. Paratge i preciós bosc que forma part del Bovalar. S'emmarca entre les saleres Més Altes, les roques de la Bandera, les roques de l'Ombria Alta, el Tros i el pas del Bovalar. A nanda d'alguna savina xaparra i la convivència de savines menudes i ginebres, hi trobem entre el pinar negre, roures, carrasques i orons.

El Savinar, Bosc o "Monte" del -- : en el Bovalar, on hi ha la Roca de la Bandera (veg.Tormegal) 82.13

Cocons del Savinar els Cocons

Es tracta de dos casetonets fets de pedra seca que cobreixen sengles cocons on guardaven l'aigua de pluja per a ús dels pastors. Hom conta que, de vegades, les enveges feien males passades de l'uns sobre els altres.

Tallafocs del Savinar

Tallafocs i pista que volta el capoll del Savinar. S'hi gaudeixen precioses vistes de l'Estrella i del Montlleó. Com en la lloma de la Picossa, la pista es fa servir com a tallafocs i volta el Savinar des de les serrades de Culla fins les Saleres més Altes i mor a la finca coneguda com el tros.

SEBASTIAN**Venta de Sebastian***la Venta*

CART. PLANI Venta de Sebastian CAD Sebastian (esborrat)

Al pas Real de Mosquerola, vora la Torre Garcia. La variant respon a un dels seus darrers hostalers.

SEC

Eixut, sense humitat, i també prim, secallut. Actualment, no existeix a Vistabella la possible confusió amb 'cec' perquè aquest qualificatiu és 'ciego', amb diftongació.

Corral Sec

A la sella que hi ha entre el Prado Martin i les roques Blanques. A les Visures, per aquest mateix indret s'assenyala un corral de Joan Joan, que després fou d'Antoni Escrig, més tard de Francesc Climent, després dels hereus de Domingo Climet i ja al 1759 de Vicent Monferrer.

1555 passa per lo corral d'en Juan Juan 20l o dit corral d'en Juan Juan, ara dit de Anthoni Scrig 20 **1597** hombria avant per lo corral d'en Joan Joan 82ans de arribar al corral d'en Joan Joan, ara de Francés Climent 82 **1615** en lo corral d'en Joan Joan 120v al corral d'en Joan Joan, y ara de Francés Climent 120v **1634** Y en ans de aplegar al corral d'en Joan Joan **1658** ans de aplegar al corral dit d'en Joan Joan, y después dels hereus de Domingo Climent 51 **1687** per lo corral d'en Joan Joan 73al corral d'en Joan Joan y despues dels hereus de Domingo Climent 73 **1715** Y hombria avant per lo corral dit d'en Joan Joan 135v **1759** hombria avant per lo corral dit d'en Juan Juan 36 ans de arribar al corral dit d'en Juan Juan, después dels hereus de Domingo Climent, y vuy de Visent Monferrer 36

Collet del Corral Sec

CART. Vis. 1:25.000 Collet del Corral Sec 1599

Dalt de la cova del Mas Roig i de l'Atzevar. Parteix les heretats del mas Roig amb les heretats del mas de Gual i del Mançanar.

Forat del Corral Sec

CART. Vis. 1:25.000 Forat del Corral Sec

A ponent del collet del Corral Sec

En un corte rocoso al este del CORRAL SEC, sobre las zonas areniscas entre el REBOLLAR y la TORRE CLIMENT. La boca orientada al SW., se abre casi en el extremo de las rocas. *65m i -5.4*

La cavidad es de secciones reducidas, principalmente cerca de la entrada y en la parte final. La boca de 0.6 x 1.7 metros de alto da paso a una pequeña galería que se reduce progresivamente hasta alcanzar 0.5 metros de altura. A partir de este punto adquiere una morfología zigzageante con unas dimensiones medias de 1 x 2 metros de altura. Cerca de su final se encuentra un pequeño tramo de 4 metros de meandro desfondado que inmediatamente nos sitúa en una pequeña salita concrecionada. En este punto el techo va descendiendo progresivamente hasta hacerse impracticable, debido también a la obstrucción por concrecionamiento. Hay abundancia de formas erosivas sobre fracturas, pues sin duda se trata de una cavidad residual. Tenía una pared interior de piedra seca para poner trampas (lazos) para zorras. Por el fondo de la cavidad hay una fecha: "año 1936".

Riu Sec Riu de Montlleó

CART. Vis. 1:25.000 Riu Montlleó

Riu de Montlleó abans dels Ullals. Són molts els rius 'secs' que trobem arreu del territori, també al veí Benassal. Març de 2015 fou un més plujós i molts foren els ullals que mogueren. El tram del riu que naix a la Penilla (el Puertomingalvo) va rebre el cabal de diverses fonts i barrancs, tot perdent el qualificatiu que manté la

major part de l'any¹¹⁶.

La denominació és ben antiga i la recull Barreda (2000)¹¹⁷ amb les següents referències:

- *rivo Sico de illa Moscarola* (1202) límit de Linares, entre l'entreforc de Montllat i Penyagolosa.
- *rigum Sicum de illa Moscarola / rigus Sicus* (1203) – límit del Boi, entre les Fosses del Cit i el camp d'Atzeneta.
- *rivum Siccum* (1204) – límit del Mall, entre el ráhal d'Ibn Hassán i el castell del Mall.
- *rivum Siccum* (1239) – límit de Vilafranca, entre Aledó i la calçada dels Cirers.
- *rivum Sichum / Sicum* (1244) – límit de Culla entre el riu dels Àlbers i el terme de l'Alcalatén.
- *rivo Sicco* (1271) – límit d'Atzeneta entre Benafigos i el terme de Vilafamés.

També les Visures ens deixen diverses anotacions del riu Sec, tot situant-lo vora el pont del Camí Real.

1555 a l'altra part del riu Sech 18 **1597** de dit camí de Concell fins a l'Hostalàs que és la bayxada del riu Sech 69 bayxant dita costera del Riu Sech, a la font d'en Porcar 70 ', y camí de herbatge que ix del Riu Sech' 72 que ix del riu Sech y va la via de la Batalla y tira dret a la hermita del Gloriós Sent Joan 73 **1615** que està a la baixada del riu Sech 118v 'y camí que ix del Riu Sech' 119 **1634** de dita era fins al riu Sech 203v baixant la costera del Riu Sech 203v Camí que ix del riu Sech 203v **1658** pasat l'Ostalàs, baixant devés del riu Sech 49 **1687** baixant devés lo riu Sech 71 **1715** baixant devés del riu Sech, al cab de la heretat de Carrera 132 **1759** baixant devés del riu Sech 27

Riu Sec-2 BEN

CART. PLANI Rio Seco CAD Rio Seco ICV Riu Sec 569 (4-4) Vis. 1:25.000 Riu Sec de Benassal

L'especificatiu 'de Benassal' és ací evident per l'existència del primer tram del riu de Montlleó. Cal dir, però, que els informants del Boi, en parlar del riu Sec fan referència al de Benassal, més proper.

la Bassa Seca-1

CART. ICV la Bassa Seca 592 (3-1) Vis. 1:25.000 la Bassa Seca

Partida situada entre el Passet i el Cap del Pla. Hi trobem una depressió on sol quedar-se entollada l'aigua de pluja. Hi situem el camp de futbol de Vistabella, que rep aquest nom.

la Bassa Seca-2

¹¹⁶ <http://imatgies.blogspot.com.es/2015/03/de-la-penilla-la-mar-aigues-del-riu-de.html>.

¹¹⁷(2000) 'Paleotoponímia de Benassal, la Tinença de Culla i Ares' *Estudis Castellonencs* n^o8, 1998-1999. Castelló 2000.

Camp de futbol de Vistabella, avui sense equip. Hem trobat, alguna vegada, l'aigua desmentint l'adjectiu. S'esdevé com en la paradoxal font Seca, del terme de la Pobla Tornersa.

Assagador de la Bassa Seca

CART. PLANI Paso de la Balsa, Azagador de la Balsa Seca, Cº del Azor CAD Azdor de la Balsa Seca, Cº del Azor Vis. 1:25.000 Assagador de la Bassa Seca

Del Cap del Pla fins el barranc dels Canalissos. Tram de l'assagador de la Serra de la Batalla.

SEC n

Ja comentàvem que 'sec', amb el seu significat d'eixut i secallut, gens gord, es fa servir també, com en aquest cas, com a malnom. Recordem que els invidents reben el nom de 'ciego'; sense coincidència fònica amb el 'cec'

Mas del Sec

CART. PLANI Más del Sec CAD Mas del Sec 569-25000 Mas del Sec Vis. 1:25.000 Mas del Sec

Hi ha moltes lloses i l'era ho denota. El mas, avui desteulat no ha conegut veïns en vida de Raimundo. Té un dintell badat preciós i les finestres es troben voltades de cairells de pedra.

Serrada del Mas del Sec

Volta el mas entre la serra i les cingles que aboquen cap al mas de la Boira.

Finca del Mas del Sec

Des de la Cingla del Mas Cremat en amunt.

Cingla Més Alta del Mas del Sec

CART. Vis. 1:25.000 Cingla Més Alta

Dalt del Romeral. Recordem que cingla ací té el sentit de conreu, no de roca.

Cova del Sec

CART. Vis. 1:25.000 Cova del Sec

Situada al marge esquerre del barranquet que davalla del pla del Pou i voreja el mas de la Serra de Baix. Va servir d'amagatall per als maquis. Hi ha formacions càrstiques blanquinoses. Es tracta d'una sala mitjana apropiada per a ser habitada. Hi vam ser el 29-03-09 amb Higíni i una colla de Vistabella.(foto)

SECRETARI**Casa de Marín el Secretari**

Carrer Malcuinat, 1.

SEDA**Casa d'Adelineta de Seda**

Els Sedes era el malnom de la família. "Sóc Seda, per això sóc tan guapa" responia Adelineta quan li deien amorettes sobre el seu preciós aspecte. Aquesta casa dóna la Ferreria, al raval de Loreto. Carrer de Santo Roc, 8.

Casa de Carlos Seda

Carrer Major, 22

SEGALLA

Segalla és mot transparent que ens remet a la cria d'una cabra. Molt completa se'ns mostra la definició aportada pel DCVB

1. SEGALL, -ALLA *m. i f.*|| 1. Nadó de la cabra ja desmamat però que no ha acabat la seva creixença; cast. *chivo, segallo*. Quatrecent vint caps en los quals segons relació del dit pastor havia CLXX primals e CL segals, doc. a. 1443 (BSCC, VII, 244). M'havia dexat sa primerenca barbata de segay maltès, Maura Aygof. 24. Quina cara que faran una vegada que se l'hagin menjat i els diguem que sa sagaia era un gat!, Rond. Eiv. 65. Els límits d'edat per a donar a un animal el nom *dese gallisegalla*, són molt variables segons les regions, i a una mateixa regió no sempre tenen una fixesa absoluta. Exposem a continuació les dades que hem obtingut de pastors o cabrers professionals, a diverses comarques. La cria de la cabra s'anomena *segallosegalla*: a) Fins que té un any (Calp);—b) Dels dos mesos fins a un any (Sta. Col. de Q.);—c) Dels cinc mesos fins a un any (Gandesa);—d) D'edat de mig any fins a un any (Pobla de S., Tortosa, Morella, Lluçena);—e) De mig any fins a catorze mesos (Falset);—f) Des dels set o vuit mesos fins a un any i mig (Calasseit);—g) Des del primer Sant Joan fins al segon (Bagà, Pobla de L.);—h) Des del Sant Miquel del primer any fins al Sant Joan del segon (Senterada);—i) Des del mig any fins que cria (Castellterçol);—j) Des de set o vuit mesos fins que és animal fet (Torelló);—l) Des que el desmamen fins que té dos anys (Lluçmajor);—m) D'un fins a dos anys (Pont de S., Vall d'Àneu, Vall de Boí, Ribera del Flamisell, Penedès, Muntanya de Mall., Santanyí, Eiv.);—n) D'un any fins a tres (Benialí);—o) Fins que fa la primera cria (Massalcoreig, Vendrell, Valls, Pego, Men.).

INTENS.:—a) Augm.: *segallàs, -assa*;—b) Dim.: *segallet, -eta*;—c) Pejor.: *segallot, -ota*.

ETIM.: incerta, possiblement pre-romana; potser relacionada amb el basc *sekailosegail*, 'animal magre', que sembla esser pres del bearnès *secalho* del cat. *secall*, segons Corominas DECast, IV, 172; l'origen llatí **secacūlu*, var. de **sequacūlu* 'animal que segueix sa mare' (derivat *desequi*, 'seguir'), proposat per G. de Diego Dicc. 6005a, sembla improbable.

Segallo. n. Cabrito desvezado hasta llegar á primal, como en el ganado lanar lo es el borrego ó cordero desvezado. *Diccionario de voces aragonesas*

Morral de la Segalla de Baix

CART. Vis. 1:25.000 Segalla de Baix

Des de la caseta dels Pastors es veuen tots dos morrals molt prop, pel que semblen pertanyer al collet que hi ha entre el barranc Consell i el barranquissó que davalla des de la Foieta Plana.

Morral de la Segalla de Dalt

CART. Vis. 1:25.000 Segalla de Dalt

Situat més amunt que l'anterior. En la fotografia s'observen tots dos al marge esquerre del barranc.

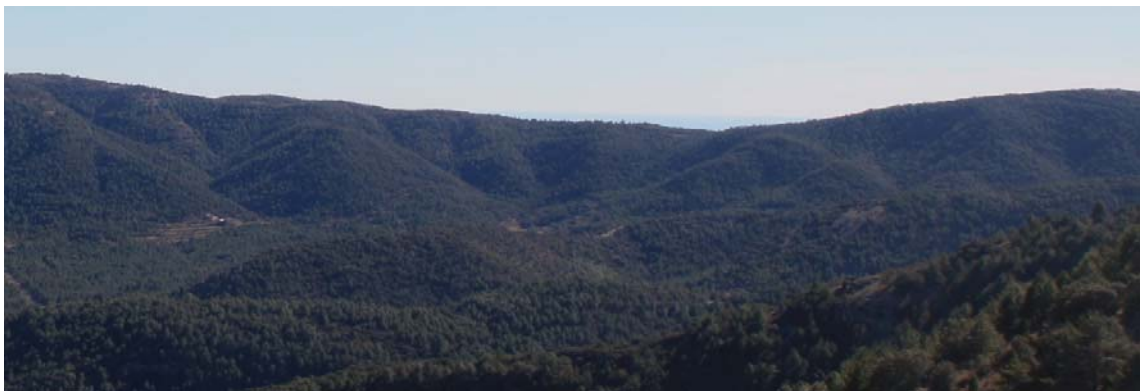
SELLETA (Vg. sella a Genèrics)

les Selletes la Selleta

CART. Vis. 1:25.000 les Selletes 1216

Entre el pinar Negre i l'Escala Munda o Escaramonda Més Alta hi un espai, avui batejat com les Selletes, on parteixen els assegadors de la Torre Martines i del Rotxero. El plural de la denominació actual s'explicaria per una mínima elevació que divideix en dos la selleta per esdevindre 'selletes'. Les Visures ens parlen d'una selleta d'en Bru

1555 a l'altra part del camí(10) que va a la selleta d'en Bru **1634** Y quant foren a la selleta d'en Bru 198v **1658** Y quant foren a la selleta d'en Bru 45 **1687** quant foren a la selleta d'en Bru 64v **1715** trobant-se en la selleta d'en Bru 123v **1759** troban-se en la selleta d'en Bru 20

la Selleteta selleta del Carril

A la serra de la Nevera, vora el Carril i mitgera amb Atzeneta, aquesta depressió de la serra ens permet veure, des del mirador del Vidre, la mar. Aquesta denominació alternativa al ja diminutiu 'selleta' correspon als informants d'Atzeneta. Apareix com la **selleta d'en Galí** a les Visures

1555 travessa a la selleta d'en Galí. 25 **1582** la selleta d'en Galí, terme de la vila de Azaneta 46 **1597** regonegueren lo camí de herbatge que va y travessa a la celleta d'en Galí, terme de Atzeneta 116 **1615** travessa a la celleta d'en Galí, terme de

Atzeneta 126 **1634** travessa a la celleta d'en Galí, terme d'en Adzeneta 212 **1658** regonegueren lo camí de herbatge que va y travessa a la selleta d'en Galí, terme de Adzeneta 57v **1687** a la selleta d'en Galí, terme de Adzeneta 78v **1759** travessa a la selleta d'en Galí, terme de Adzeneta 53

Barranquet de la Selleta

Davalla de la selleta del Carril cap al corral dels Bous (centre de la fotografia)

SELMA

SELMA (escrit també *Celma*). ||1.*topon.*Llogaret del municipi d'Aiguamúrcia (Camp de Tarr.).

||2.Llin. existent a Barc., Alcoletge, Arnes, Benifallet, Reus, Bot, Uldecona, Albocàsser, Alcalà de X., Benassal, Vinaròs, Xert, Val., Catarroja, Sueca, Olocau, etc.

Bancals d'Ismael de Selma

Heretat situada davall l'artiga d'Aigualera, al tossal del Fontanal.

SENDA

Pous de la Senda

CART. Vis. 1:25.000 Pous de la Senda

Al Prat, situats entre el pas del Mas de Celades i les Pedrisses.

SÉNIES

les Sénies

CART. Vis. 1:25.000 les Sénies

Partida situada a ponent del maset Nou. No palatalitzen com a Atzeneta, on sentim sényes.

Xop de les Sénies

CART. Vis. 1:25.000 Xop de les Sénies

Excels exemplar situat entre les dues sénies de Damian. (Vg.Fitotoponímia)

SEQUER

Cova del Sequer

Segurament referir a la funció d'assecar la fruita, com ara les figues damunt els canyissos. Ens cal, però, fixar-ne l'indret concret.

SÉQUIA

També al secà trobem séquies amb la doble funció de portar l'aigua des d'una bassa als horts, des d'un assut al molí o, sovint, acomplint la funció d'escorrent que estalvie solsideis i desfetes de bancals.

Foieta de la Séquia

Banda de baix de la pista on es troben les figueres d'ull de perdiu, entre el mas de Gil i el de Campos.

Senda de la Séquia

Vora la séquia del molí de Lluna hi ha un camí, de vegades per dins, que suposem es tracta d'un camí turístic marcat des del mas de Cotanda al molí Lluna. Tot aquest tram es troba roblit de fòssils i d'algunes covetes que mereixerien el bateig. Hi ha una marca franja blava i blanca que marca una PR.

SERAFÍ, NA

Ens apareix com a 'confessor, 12 d'octubre' al Santoral català. Convé destacar que és un dels pocs noms que no ha estat castellanitzat o, millor, mantingut la seua forma castellana, la més evident al bateig. Serafina, verge, 29 de juliol.

Casa de Serafí-1 Taverna de Serafí, Casa del Tio Serafí

Al mas de Gascó. Hi vivien Serafí i Melinde Serafí i Himéria? També era taverna

Taverna de Serafí Casa de Serafí, Casa del Tio Serafí

Al mas de Gascó. Basílio ha passat moltes bones vesprades ballant i bebent

***Casa de Serafí-2* [sarafí]**

Al mas de Toni. Encara té una placa solar i va ser la darrera en abandonar-se

***Casa de Serafí-3* [sarafí]**

Al mas de Capote, una de les 12 cases.

***Tancadet de Serafí* [sarafí]**

Al mas de Capote.

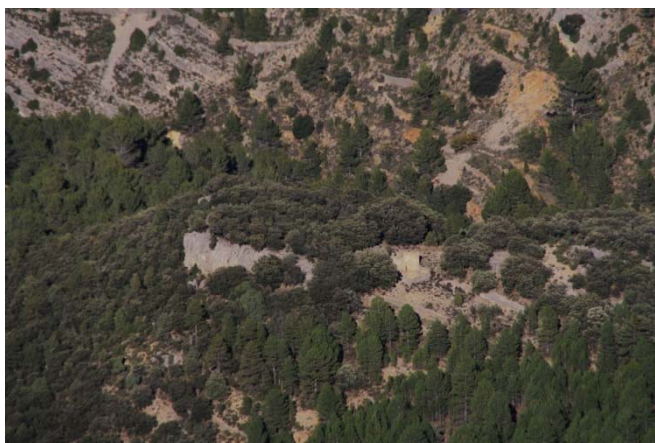
Massico de la Serafina

CART. Vis. 1:25.000 Massico de Serafina

Restes d'una petita edificació situada damunt una elevació voltada pel riu Montlleó.

Canto del Massico de Serafina

Tossalet rocós davant l'Estrella. Interessa la vitalitat del mot 'canto' en aquesta part del terme, veïna de l'Aragó.

Sénia de Serafinet

Sénia triangular entre la de Damian i la d'Arcisa

SERP (Vg. Zootoponímia)

Font de la Serp

CART. Vis. 1:25.000 Font de la Serp

Entre la coveta de la Portera del Llop i la Moleta, al Mançanar.

SERRA (Vg. Genèrics)

A Vistabella trobem tres serres: serra de la Nevera, serra del Boi i serra de la Batalla. Aquestes dues darreres contenen un *mas de la Serra* i els diversos microtopònims que se'n deriven. Recordem que açò és possible per dues raons: l'extensió del terme (vora 150 quilòmetres quadrats) i el fet que el Boi fóra, en un primer moment, un terme independent. A més, a la serra del Boi cal distingir un mas de la Serra de Dalt i un altre de Baix (Vg. BAIX i DALT)

Serra del Boi

Barranc de la Serra *Barranc de la Pinella, Barranc del Mas de la Serra de Baix*

CART. ICV Barranc del Mas de la Serra 569 (4-4) Vis. 1:25.000 Barranc de la Pinella

Mou de la serra del Boi, passa pel mas de la Serra de Baix i davalla cap al mas de Capote passant entre aquest mas i la foia de Sant Bertomeu.

Primer tram del barranc de la Pinella que, després de saltar les roques del Cervell (de Dalt i de Baix), aboca al rivet de Vistabella davant el racó del Teix. Aquest forcall era considerat per Luciano com la tradicional partició dels termes de Benafigos i Vistabella, molt lluny de la partió actual. Mouen dos braços des de la serra, un passa vora la cova del Sec i l'altre mou del pla del Pou. Tots dos emmarquen el mas de la Serra de Baix que contempla l'enforcall d'aquests una mica més avall.

Mas de la Serra *Mas de la Serra del Boi, Mas de la Serra de Dalt*

CART. PLANI Masía de la Sierra Alta, Pajar CAD Mª de la Sierra Alta, Pajar 569-25000 Masía de la Sierra Alta CMA Masía de la Sierra 592 (3-1) Vis 1:25.000 Mas de la Serra

Es refereix a la Serra del Boi. Tot i trobar-nos amb el mas de la Serra de Baix, aquest no rep, habitualment, l'aclariment 'de Dalt'; possiblement per ser-ne el primer i mantenir el nom original. Sí que ens apareix així a la cartografia i en alguns microtopònims.

Tenia dos veïns, dues famílies. Hi trobem els carrers del Mas de la Serra, pati, pallissa, era, carreró cap a les serrades... Dins el mas: canterer, cendrer, llar, quadra dels matxos, 'pisebre'

Anoquer del Mas de la Serra +

Exemplar de grans dimensions, desaparegut unes dècades enrere i situat al pati del mas. Hi vam trobar el concepte 'carrer' dins el mas.

Camí del Mas de la Serra de Dalt

Des de l'ermita de Sant Bertomeu puja al Castell i després creua el xargallar de les Egües per la segona cingla. Segueix faldejant la Corona.

Cingles del Mas de la Serra

Cingle pren el sentit de bancals entre roques, faixes entre cingles, les cingles entre els cingles.

Cova del Mas de la Serra de Dalt

Cova recollida pel GEC, la ubicació de la qual desconeixem.

Mina del Mas de la Serra

CART. Vis. 1:25.000 (simbol)

Mina de lloses, com ara hi ha diverses al terem de Mosquerola i el Puerto. La qualitat d'aquestes lloses s'aprecia en les aleres de les parets serrades i en les eres properes.

Serrades del Mas de la Serra

CART. Vis. 1:25.000 Serrades del Mas de la Serra

Grandíssima serrada que s'ajunta amb el mas a través d'un preciós carreró (Veieu 'carreró de les Serrades'). La serrada ocupa l'aiguavessant nord-oest de la Corona.

Mas de la Serra de Baix

CART. PLANI Masía de la Sierra Baja 569-25000 Masía de la Sierra Baja Vis. 1:25.000 Mas de la Serra de Baix

Voltat de pinar i flanquejat per dos barrancs aquest mas va arrecerar el rebesavi de Raimundo del Tossal. Sobre el 1950 van desaparèixer els veïns. En temps antic n'eren 3 (Paca, Andelino i Consuelo, dona de Leandro). La foto adjunta ens mostra l'ensorrament de les teulades.

Foieta del Mas de la Serra de Baix

Entre els dos barrancs.

Camí del Mas de la Serra de Baix

Des de l'ermita de Sant Bertomeu puja barranc de la Pinella amunt fins el mas. Un braç continua fins el pla del Pou.

Barranc del Mas de la Serra de Baix

Barranc del Mas de la Serra, Barranc de la Pinella

CART. Vis. 1:25.000 Barranc de la Pinella

Serrada del Mas de la Serra de Baix

Parteix la paret no lluny del cap de la pista de la Serra del Boi. La paret serrada divideix aquesta de la del mas del Sec

Porteres de la Serra

CART. Vis. 1:25.000 Porteres de la Serra

A la pista de la Serra, prop del pla del Pou. A llevant del pla del Pou

Pou de la Serra

CART. Vis. 1:25.000 Pou de la Serra

Dóna nom al Pla del Pou, dins la serra del Boi. A més del pou hi ha una bassa metàl·lica dels forestals i unes tauletes de pedra per seure-hi. Es gaudeix d'una bona vista sobre les roques Roges de Forés, al terme de Vilafranca o Benassal. També el Picaio.

1597 ab los antuxans de les Singles, lo qual camí del tormo de l'Asor va la (13) volta dels Bustal de la Carrasca y passa a mà esquerra del pouet de la Serra **1615**

passa a mà esquerra del pouet de la Serra 113 **1634** Y passa a mà esquerra del pouet de la Serra. **1658** pasa a mà esquerra del pouet de la Serra 41 **1687** a mà esquerra del pouet de la Serra 59 **1715** passa a mà esquerra del pouet de la Serra. Y de hallí va als Quiñyons 113 **1759** a mà esquerra del pouet de la Serra 4

Assagador del Pou de la Serra a la Vallussera *Assagador de la Travera*

“Eixidor de la Rabosa a buscar la Font de la Travera. Dalt Pinar dels Troncs a la Portera Nova i cap a la Font.”

les Serres

CART. 569-25000 Las Sierras

Partida localitzada entre els masos de la Serra de Dalt i de Baix

Camí de les Serres

CART. PLANI Camino de las Sierras (2) CAD Camº de las Sierras 569-1931 Camino de las Sierras IGC592-1949 Cº de las Sierras 592-25000 Camino de las Sierras-II

Referit a la serra del Boi. Potser el plural provinga del fet d'unir la Serra de Dalt amb la de Baix (els dos masos). En el 592-49 i l'1:25000 apareixen retolats sobre el tram del camí de Culla fins el Collado, mentre el P- 25000, amb millor criteri retola el tram que des del Collado creua la serra del Boi.

Serra de la Batalla

Mas de la Serra *Mas de la Serra de la Batalla*

CART. PLANI Masía de la Sierra, Corral, Pajar CAD Masía de la Sierra (Corral). Pajar IGC592-1949 Mª de la Sierra M592-1993 Masía de la Sierra 592-25000 Mas de la Serra-II ICV Mas de la Serra (b) 1310 592 (3-1) CART. Vis. 1:25.000 Mas de la Serra

A la serra de la Batalla. Enrunat

Lloma del Mas de la Serra

CART. Vis. 1:25.000 Lloma del Mas de la Serra

Aiguavessant est de la lloma, a la serra de la Batalla

Pallissa del Mas de la Serra

CART. PLANI Pajar CAD Pajar

Edificació aïllada veïna del mas.

Pas del Mas de la Serra

CART. PLANI Paso del Mas de la SierraCAD Paso del Mas de la Sierra

Des del mas de la Serra, uneix el pas de la Serra de la Batalla amb el pas de la Roca en Riera.

Pouet del Mas de la Serra

CART. Vis. 1:25.000 Pouet del Mas de la Serra

Al mas de la Serra de la Batalla

Roques del Mas de la Serra

CART. Vis. 1:25.000 Roques del Mas de la Serra

De la serra de la Batalla guaiten cap al Pla, damunt el pouet del Mas de la Serra

Bancals d'Enrique del Mas de la Serra (Tio Enrique)

Dalt de les casetes Noves

Tancats d'Enrique del Mas de la Serra

Vora el tancat de l'Alforí veí del camí del Gitanos

Massico de la Sierra PORT

CART. Vis. 1:25.000 Mas de la Sierra

Tot i tractar-se d'un mas del Puerto, bateja diversos topònims situats al nostre terme. En tractar-se d'un mas veí, posseïa diverses propietats a Vistabella. A banda d'aquest paper d'especificatiu, també manté la seua importància per trobar-se vora el camí entre Vistabella i el Puerto, tan transitat antigament. (en la foto, era i pallissa del mas)

Camí del Massico de la Sierra

Del barranco Mojon cap al mas del terme del Puerto

Cantó del Massico de la Sierra

CART. Vis. 1:25.000 Cantó del Massico de la Sierra

Entre el Xaparral i l'ombria del Mas de Sanaüja.

Ombria del Massico (de) la Sierra

Veïna de l'ombria del Mas de Sanahuja, sembla trobar-se dins el terme de Vistabella, malgrat el barranco Mojon. No passa el mateix amb el mas que, clarament se situa al terme del Puerto.

Casa de Ramoncito del Mas de la Serra TU

Ramon Miralles, també conegut com Ramoncito l'Alforí perquè també va estar en aquest mas. Al mas de la Serra Batalla. Carrer de la Presó.

Casa de Tomasa del Mas de la Serra TU

Ens referim al mas de la Serra de la Batalla. Al carrer Mossén Falcó, 4.

SERRADA (V. Genèrics)

les Serrades-1

Entre el barranc del Maset i les Rompissades, al Mas de Salvador

Barranquet de les Serrades

Mou de la foia del Mas de Salvador i s'ajunta amb el barranc del Maset.

les Serrades-2 /leserráis/

Nord-est de l'artiga de Joanet, dalt de la roca del Corb. Potser siguen unes 'serrades' però no s'hi observa. Potser es referisca al conjunt de les dues artigues com a serrades.

les Serrades-3 /leserráis/

Carrascal que es troba entre els masos de Monfort i del Carrascal. Inclou les serrades del Carrascal, les serrades del Mas de Pep (mas de Monfort de Baix) i les serrades del Mas de Monfort.

Carrasques de les Serrades

CART. Vis. 1:25.000 Carrasques de les Serrades

A les serrades del Mas Cremat hi ha una dotzena de carrasques i més de 20 ginebres de dimensions considerables.

Carreró de les Serrades

CART. Vis. 1:25.000 Carreró de les Serrades

Preciós carreró amb aleres, perquè no saltaren els animals i per consolidar la paret, que uneix el mas de la Serra de Dalt amb les seues serrades.

Caminet de la Serrada

De la Travera de Dalt aplegava al mas de Gil (senda)

la Serradassa

CART. Vis. 1:25.000 la Serradassa

A l'ombria d'aquesta es troba el morral Gord i la cova de les Gralles.

Cova de la Serradassa del Mas de la Coixa

CART. Vis. 1:25.000 Píntures de la Cova del Morral

Desde la población de Vistabella debemos coger el GR con dirección a Culla, poco antes de la ermita de Sant Bertomeu podemos localizar el abrigo, a unos 50 metros a la izquierda del camino. Este abrigo se sitúa en la vertiente sur de una de las montañas de la "Serra de Boi", en un bosque denso de carrascas. Tiene unas dimensiones de 4 metros de anchura, 2'5 metros de altura y unos 2 metros de profundidad de visera. Está orientado al S-SW. En un panel de 80 x 100 centímetros se han localizado pinturas esquemáticas, algunas bastante deterioradas por la erosión eólica sobre los estratos de roca arenosa. Estas pinturas están datadas del período comprendido entre el III y II milenio antes de Crist.

la Serradeta-1

Finca propera al mas conegut com el Cirer Bort, vora el Carreró del Mas de Pessetes de Baix

la Serradeta-2 *Serrada del Mas de Gual*

CART. Vis. 1:25.000 Serrada del Mas de Gual

Serrada del mas de Gual mitgera amb el Mansanar.

Forns de la Serradeta

Forns de calç situats a la serrada del Mas de Gual, vora un fondet que davalla cap al Mansanar.

la Serradeta-3

Baix de la serrada de la Foia.

Bassot de la Serradeta

CART. Vis. 1:25.000 Bassot de la Serradeta

A la serradeta d'Amadeo, pertany al mas de Pep.

Cocó de la Serradeta

A la serradeta d'Amadeo, cocó allargassat de pedra que reté l'aigua de pluja (micro microtopònim).

Corralet de la Serradeta

A la Serradeta d'Amadeo.

la Serradica *Serradica de l'Alforí*

Heretat de l'Alforí, davall del tossalet de Damunt de Casa.

Serradetes *Serradiques*

CART. Vis. 1:25.000 les Serradiques

Serradiques *Serradetes*

CART. Vis. 1:25.000 les Serradiques

Partida veïna dels Freginals. Interessa, com al cas del Cerra(d)o, l'evident influència aragonesa sobre aquestos genèrics i topònims. El doblet és ben interessant per l'aragonització en el sufix (-iques) davnt l'autòcton (-etes) V. a Lingüística (2.3.2), els sufixos .

SERRANO

Gentilici que també es presenta com a cognom. En aquest cas, però, la presència de l'article li atorga el tret de malnom.

Mas del Serrano

CART. Vis. 1:25.000 Mas del Serrano

Baix del mas de Martí o Culblanca, vora la Vallussera, on s'apleguen el riu dels Molins amb el Barranc de la Clotxa

Ombria del Mas del Serrano

Finca situada a la Vallussera davall el Molló.

Pou del Serrano

CART. Vis. 1:25.000 Pou del Serrano

Avui potser estiga ensorrat per solsides de la pista. Al barranc de la Clotxa.

SERRANS

Assagador dels Serrans

Tram de l'assagador Real que discorre en alguns moments per dins el barranc homònim.

1759 s'engrava en lo assagador dels Serranos que ve dels molins de Foyadoris y passa per detrás la Vila 25

Referit als que vénen d'Aragó. Observem l'anotació feta a 1759 'Serranos' variant de 'serrans' ben habitual justament per la comunicació d'ambdues llengües.¹¹⁸

Barranc dels Serrans-1

CART. Vis. 1:25.000 Barranc del Serrans

Discorre pel camí dels Gitanos cap al pla. Hi ha un altre homònim a l'altre aiguavessant explicat per la continuïtat de l'assagador.

Quadres del Barranc dels Serrans

Diverses heretats mitgeres amb el barranc.

Barranc dels Serrans-2 Barranquet (dels) Serrans

CART. Vis. 1:25.000 Bc. dels Serrans

Braç del barranc de la Ferreria, al qual s'ajunta prop del pou de Térío. Mou davant el mas de Foies. El fet que trobem dos barrancs dels Serrans a ambdues aiguavessants del tossalet de Venon respon, segurament, al fet que era emprat como a camí assagador provinent de Mosquerola.

SERRERIA

118

Bernat, J. / Guardiola, F. (2014) "Frontera permeable i pont toponímic" dins *Actes de la VII Jornada d'Onomàstica. Xèrica 2013*. Col·leció Actes, 12. AVL València 2014.

la Serreria (+)

CART. PLANI Fàbrica de aserrar maderà, almacén

Serreria de Sant Joan, vora l'enforcall del barranc de la Pegunta amb la rambla de Sant Joan. Va deixar de funcionar unes dècades enrere.

SERRERO

Malnom provinent del treball a la Serreria.

Tancadet del Serrero

Vora el prat del Mas Vell. Hi trobem diversos bancals.

Casa d'Enrique el Serrero

D'Enrique el Serrero va passar a Baudílio del Mas de Salvador. Carrer Sense Cap, 3.

SERVERA (Vg. Fitotoponímia)**Bancal de la Servera-1**

Dins la foia de l'Aigua Lavall

Bancal de la Servera-2

Davall del bancal de Ramona, a la Foieta Plana. Avui en resta una menuda de servera. Abans hi havia una gran que li donava el nom.

Bancal de la Servera-3

Davall la foia de l'Anoguer, al mas de Monço

Bancals de la Servera-4

Bancals del Mas de l'Hostal junt al maset de Narcisso

Cova del Morral de la Servera

Aportada pel GEC, en desconeixem la situació exacta. Tampoc hem recollit cap morral de la Servera.

Foia de la Servera

Pertany al mas de Monçó.

Tancat de la Servera-1

Darrere del mas de les Xiquetes

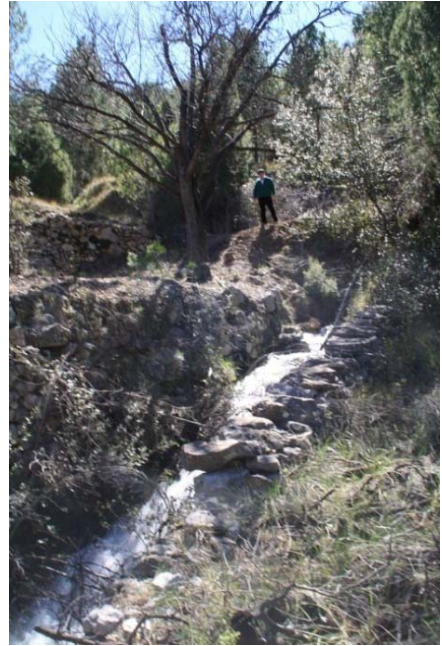
Tancat de la Servera-2

Davant del mas (el Mançanar), a l'ombria (foto). Hi ha una preciosa servera

Ullal de la Servera

CART. Vis. 1:25.000 Ullal de la Servera

Ullal i Séquia feta des de la Servera fins el Montlleó, passant pel vora el mas. Un dels ullals d'on surt l'aigua provinent del Quinyó, a la caseta de Làssero.

SETI

el Seti

Al capdamunt del barranc del Saltador, baix del bancal Gran del mas de Campos. Espai, com un banc de roca, dedicat a deixar-hi alguna cosa, com ara basos de les abelles.

SILVESTRE

Corral de Silvestre

Baix del Castell, tot guaitant sobre les Serradiques.

Mas de Silvestre el Masico

CART. PLANI Masía de Silvestre CAD Masia de Silvestre IGC592-1949 Mª de Silvestre 592-25000 Masía Silvestre-II Vis. 1:25.000 Mas de Silvestre

Entre el Mas de Monfort de Baix i el Mas de Gual. El 25000 confon el mas de Silvestre amb el mas de Monfort de Dalt

Mas de Silvestre Mas de la Ribagrossa

Hi va nàixer Odil·ló, i el nom de Silvestre respon a l'obrer que el va construir, però mai no havia rebut aquest nom fins que el van adquirir uns propietaris del Grau de

Castelló.

Tancat de Colau de Silvestre

Dalt de la casa d'Eduardo als tancats del passet del Fontanal

Casa de Colau de Silvestre

Carrer Nou, 8.

Pallissetes de Silvestre

Al Desvio, mirant els Freginals.

SILVINO

Casa de Silvino

Una de les cases del mas de Celades. Mirant l'era del Mig.

SIMA

Barranc de la Sima

CART. Vis. 1:25.000 Bc. de la Sima

Des del capdamunt de la Lloma, per l'ombria del Bovalar fins la volta de Marieta, al Montlleó.

Si bé 'alvenc' és l'orònim d'ús habitual, la proximitat a l'Aragó propicia aquest 'sima', altrament estés a d'altres indrets del domini i, com indica Coromines a Onoma VII, 135 "aquest mot pre-romà, en part del P.Val., és mossarabisme autocton i no castellanisme".

SIMFOROSSA

A Bellés (2007) trobem dos exemples d'aquest nom: Sinforosa-Emília i Sinforosa-Olferina

Artiga de Simforossa

A les artigues de la Corralissa

Casa de la Tia Simforosa

Al 2014 era la dona més vella del poble, amb 105 anys. Al carrer Raval de Loreto, 15.

SIMON

L'antropònim Simó ha restat com a cognom però la castellanització afecta el nom de pila.

Serrada de Simon

Entre les serrades de la Bassa i la serrada del Ferrer, al Bovalar.

Foia de Simon

Vora la carretera del Pla

Barranc de les Simones PORT

CART. Vis. 1:25.000 Bc. de les Simones

Aboca al Montlleó dalt del corral del Molí Lluna. Pren el nom del mas del Puerto. Tant les Simones com el Zarzoso son masades veïnes del barranc que en justifiquen la doble denominació

SOCARRADA

la Socarrada /la sukarrá/

CART. Vis. 1:25.000 la Socarrada

Entre la pujadeta del Solano i el barranc dels Prats. Vora el Corral d'Aragó.

SOCS

1.SOC*m*.

||1.Esclop || 1 (Ribagorça, Pallars, Conca de Tremp, La Llitera, Vallès); cast.*zueco*.Sochs per al fanch: Soccus, socculus,Pou Thes. Puer. 198.El majoral... calçava avarques o sipelles, i si el temps era plujós, socs folrats,Lluís Rec. 24.

||2.Sabata de couro o de roba amb sola de fusta o de suro (Berguedà, Solsona, Collsacabra, Pobla de S., Barc., Tortosa, Maestrat, Morella); cast.*zueco*.També s'hi usa | sonar laut... | e calçar çoch, | pus alt lo dret,Spill 2754.

||3.Espardenya gruixuda, tota d'espert, que es duu per a anar pel camp quan està humit, sobretot per a regar (Cullera).

||4.Esclopet de segador (Calasseit).

FON.:sók(or.,occ.);sók(val.);θók(Serradui, Peralta de la Sal).

ETIM.:del llatí *sōccu*, 'mena de sabata que usaven principalment les dones i els comediants' (cf. Coromines DECast, s. v. *zueco*).

Les sabates de la segona accepció, que ací se n'empraven, reben aquest nom i són l'etiologia d'aquest malnom. A l'enquesta realitzada per a l'ALPI, el 1935, pel mestre Sanchis Guarner¹¹⁹, hom distingia socs, espardenyes i albarques.

També la quarta accepció respon a un element emprat per protegir-se de la corbella a l'hora de segar però solia emprar-se el diminutiu 'soquet'.

Caseta de Socs

Caseta de teula a la Redonda, nord de la senda de la Ribagrossa.

Casa de Rosa de Socs

Raval de Loreto, 32A

SOERO

Creiem que es tracta d'un soero < soguero, aquell que feia cordes o sogues. Fonèticament s'explicaria la caiguda per la proximitat de velars g/o, va davant d'una

¹¹⁹ Agraïm a Vicent-Ferran Garcia Perales que ens haja cedit les fitxes de Vistabella.

velar sonora.

Coveta del Soero

CART. Vis. 1:25.000 Coveta del Soero

Coveta, davall de la pista on es van amagar els maquis a la postguerra. A la Vallussera, prop de l'Enjarrot.

SOLANA (Vg. Genèrics)

A destacar la varietat formal: solana, solaneta, solanetes, solano, solanet...

la Solana-1

Solana del tossal de l'Alforí oposada a les Ombries situades davall del Calvari.

la Solana-2

CART. Vis. 1:25.000 la Solana

Mas situat a la solana de l'Avellanar, prop de la font Nova. Mas de la Solana del Pla Baix (P-2)

la Solana-3

Solana dels Bustals, hi trobe amb solana de nom i també la Torre Garcia i l'Hostalàs. Subpartida

la Solana-4

CART. Vis. 1:25.000 Solaneta d'Isidro

Potser la Solaneta d'Isidro, de fet als Bustals trobem la Solaneta (vg.infra) com a diminutiu d'un altre mas que possiblement fóra la Solana, avui la Solaneta d'Isidro.

Alvenc de la Solana

Alvenc catalogat pel GEC però sense dades d'ubicació.

Cavidad formada por 2 pozos, uno de 13 metros y otro de la misma profundidad. El primer pozo está lleno de derrubios que dividen a la cavidad en dos partes. En el pozo inferior puede observarse un notable relleno estalactítico, así como un proceso clástico que posiblemente ha obstruido la cavidad en una posible continuación.

Covetes de la Solana

CART. Vis. 1:25.000 Coveta de la Solana

Vora el tallafocs de la Lloma de la Picossa, a la Vallussera. Les Visures ens parlen d'un topònim semblant amb una ubicació aproximada.

1687 regonéixer la mallada de la Coveta de la Solana Més Alta 66 **1759** regonéixer la mallada de la Coveta de la Solana Més Alta, la qual és de herbaje 58.

Hauríem de situar-la per la Vallussera. Vora el tallafocs de la Lloma de la Picossa hi són les covetes de la Solana. Una damunt de l'altra. L'orientació cap al migdia, en aquest indret en justifica l'especificatiu. La denominació d'aquests casos pot respondre igualment a coveta Més Alta de la Solana com coveta de la Solana Més Alta. No es refereix, com podria suposar-se a dues solanes superposades sinó a dues coves superposades en una solana.

les Solanes-1

Guaiten sobre el barranc Consell des de la Foieta Plana.

les Solanes-2

Conjunt de bancals que hi ha al migdia de l'heretat de la Solaneta. El carreró dels Caus tanca aquesta heretat pel sud.

les Solanes-3

CART. PLANI Las Solanas CAD Las Solanas IGC592-1949 Las Solanas 592-25000 Las Solanas-II ICV les Solanes 592 (3-2) Vis. 1:25.000 les Solanes

Partida gran que abasta la caiguda del Calvari cap al migdia.

Collet de les Solanes

CART. Vis. 1:25.000 Collet de les Solanes 1287

Collet o mirador entre els Pinarets i les Solanes per on discorre el camí cap a Sant Joan. Hi davalla l'artiga del Rector (foto).

les Solanes-4

Part dels Bustals orientada al migdia, entre el pas de la Marta i el pas de les Solanes. Hi trobem la Solaneta d'Isidro i el mas de Juanito el Blanco (foto)

Carreró de les Solanes

Pas dels Bustals entre el pas Real de Mosquerola, des de la bassa del Pas Real al carreró Empinat.

el Solanet-1

Entre el mas de Gil i el barranc del Saltador.

El Solanet

CART. Vis. 1:25.000 el Solanet

Entre el barranc dels Mussols i el mas de la Serra (serra de la Batalla).

la Solaneta-1

CART. 592-25000 Masía Solaneta-II ICV la Solaneta 1175 592 (3-1) Vis. 1:25.000 la Solaneta

Mas construït damunt la roca. Dos grans cisternes amb 15 pams (60 m³) i una nova de 90 m³. Era enllosada amb bona vista sobre el pla d'Amunt. Amb molts corrals, tot i tenir només un veí. Situada a la solana de la Lloma. Es troba voltat de pas, excepte el nord que es tanca amb el collet de l'Auela Manuela. Hi viu Ximo la Solaneta i Maria -informadors i pastors, trumferos i llauradors a les Sénies. Encara el 2015 hi viuen.

Bancals de la Solaneta

Davall de la Solaneta (mas). I trobem la caseta de Manuel.

Costera de la Solaneta

Avui pista formigonada que des del pas del Mas de Celades aplega a la Solaneta.

Era de la Solaneta

Mirador perfecte del pla Amunt. Enllosada i enlairada per damunt del mas

la Solaneta-2 Solaneta d'Isidro

CART. Vis. 1:25.000 Solaneta d'Isidro

Mas veí del pas de la Marta, al nord del cap del Pla. Potser es tracte d'un antic mas 'la Solana'.

Barranc de la Solaneta

Del racó de la Font aboca al barranc de l'Avellanar, baix del mas de Mor. Trobem, a les Visures, un barranc del Cossiner, ben interessant, que creiem relacionat amb aquest.

1597 al sòl del barranch del Cosiner 105 **1615** al sòl del barranch del Cosiner 124
1634 al sòl del barranch del Coziner 209v **1658** al sòl del barranch del Cosiner, en lo endret de la cova del Colom, a l'Avellanar 55v **1687** al sòl del barranch del Cosiner, en lo endret de la cova del Colom, a l'Avellanar 76

La significació podria lligar-se amb 'cossi' llibrell de gran tamany o també les piques de les fonts, el que feia els cossis. Hi ha molts exemples pels pobles del voltant de topònims amb 'Cossi'; no coneixem, però, cap amb Cossiner, aquell que feia els cossis.

Corralissa de la Solaneta

Corral on es guardaven bous al capdamunt del barranc de l'Albagés (foto adjunta, amb Ramon de l'Albagés).

Passador de la Solaneta

Vora el Gollisno, per la Foieta Plana.

el Solano

CART. Vis. 1:25.000 el Solano

A l'oest del mas de Benages Nou. Aquesta variant troba diverses mostres a ambdós extrems del terme.

Cova del Solano

CART. Vis. 1:25.000 Cova del Solano

Dalt del solano de la Puerca al sud-oest del tossal del Mas de Monçó

Coveta del Solano

CART. Vis. 1:25.000 Coveta del Solano

Al sòl de les Vallesbones, vora el barranc del Catxerul·lo.

Pujadeta del Solano

Entre la lloma dels Alvencs i la del Mas de Mor

Roca Més Alta del Solano

Al Capoll de la lloma del Mas de Mor.

Casa d'Emilio de la Solana

Juntament amb la de Gasparo o Júlio de la Ribagrossa comparteix el ràfel preciós del carrer de la Presó. Sembla un antic palau que s'ha trossejat en tres cases. La solana vorera al Cap del Pla. Vegeu fotografia a **Carrer de la Presó**.

Casa de Juanele de la Solaneta

Carrer de la Costa. Juanele és el fill de Ximo i Maria de la Solaneta, on va viure fins que es va casar.

SOLDADO

[soldáo] com collao, cerrao... caiguda de la intervocàlica.

Artiga del Soldado

CART. Vis. 1:25.000 Artiga del Soldao

A llevant del mas de Leandro

Caseta de l'Artiga del Soldado

Caseta de pedra seca situada dins l'artiga homònima.

Pinaret de Baix de l'Artiga del Soldado Pinaret de Baix Vg. BAIX DE

CART. Vis. 1:25.000 Pinaret de Baix

El mateix nom n'és l'explicació situacional.

SOMPO¹²⁰

En parlar de la 'bívia' (*Chalcides bediagrai*), saure amb les pates atrofiades, Salvador del Tossalet ens comentava que caminava 'sompa'.

Creeim, doncs, que el sentit del nostre Sompo respon a un malnom que parlaria d'algun defecte en els moviments d'aquell home.

Boixeral del Sompo el Boixeral

CART. Vis. 1:25.000 Boixeral del Sompo

Boixeral situat a la volta del Montlleó anterior al enforcall amb el riu Sec de Benassal.

Cup del Sompo

Davant la Foia de les Saleres, feien vi. En la foto, a més del cup, podem veure, enlairada al capdamunt, la Pedreguera.

SORD

Novament, un malnom referit a un tret físic.

Mas del Sord

CART. Vis. 1:25.000 Mas del Sord

Vora el Barranc del Mas de les Tosses i la Cova, a la serra de la Nevera.

Cova del Mas del Sord

CART. Vis. 1:25.000 Cova del Mas del Sord

Vora el barranc del Mas de les Tosses, a l'ombria del tossal del Mas de Roqueta (serra de la Nevera).

¹²⁰ Al DNV trobem

sompo-a[sóm]po]

1.adj.Que no té vivor ni gràcia, que és avorrit.El teu company és molt sompo.

2.adj.Que té picardia i dissimula molt bé fent el desentés.

3.adj.Lent i indiferent, que fa poc cas del que li diuen.

El "Vocabulari de cruïlla"¹²⁰ ens fan saber que l'extensió del terme comença al tortosí 'del tortosí en avall' i la seua etimologia es troba relacionada amb el castellà *zompo* i *zopo*, d'origen incert, probablement onomatopèic, del so d'un caminar feixuc. Aquest mateix 'vocabulari' anota una definició de Francesc Mestre i Noé: "*Sompo*, adj.: deficient en l'ús de braços i cames", sentit més adient al significat oït als informants.

Caseta de Ramon el Sord

Caseta situada al tossal de les Forques

SOROLLA

Cognom.

Sort de Sorolla

Veïna de la caseta de José de Xulla, davall des del carreró dels Caus, a les Solanes, cap a la rambla del Pla.

SORRIBES

Zorrivar 'desmontar un campo o terreno' canar. (SUB-); *zorriva* 'acción y efecto de zorrivar; desmonte' canar. (BRAE VII, 141). /DELE Coromines dins l'article RIBA. Cal pensar també en la feminització del cognom Sorribes o de l'evolució de SUP RIPA. Amb tot, l'indret on trobem aquest topònim i l'existència dalt d'elles d'un seguit de bancals, no lluny de la Peralta, ens conviden a pensar en aquesta feina semblant a artigar o arrabassar.

les Sorribes

CART. Vis. 1:25.000 les Sorribes

Paratge costerut davall la Peralta

Barranc de les Sorribes

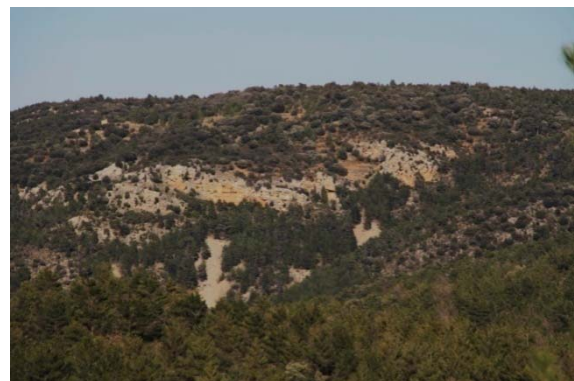
CART. Vis. 1:25.000 Bc. de les Sorribes

De la Peralta aboca a la Vallussera

Roques de les Sorribes (fotografia)

CART. Vis. 1:25.000 Roques de les Sorribes

Guaiten des de la Lloma sobre la Clotxa de Baix

SORTS (Vg. Genèrics)

A banda dels exemples que trobem de sort com a component genèric del topònim (sort de l'Hospital, sorts del Mas de Collet,...) trobem alguns exemples toponímics on només apareix el mot en qüestió. També vam localitzar una de les fitxes de Joan Coromines amb la denominació la Sortanella, corresponent a una petita partida veïna dels Freginals, potser aquella que vam recollir com a Serradiques.

La Sortanella, partideta immed al poble, cit.dp dels Freginals i abans de l'Artigueta (de)l Rull, seguida del Raval de Loreto (veg.Lorito), que és l'extrem sud del poble.

les Sorts-1

Reben aquest nom totes aquelles parcel·les allargades que trobem dins la partida del Pla Avall, oposades als quadrons (Vg.Genèrics). Després, cada sort o sorts sol rebre un especificatiu del mas, l'espai o propietari (sortetes del Mas de Toni, sorts del Quinyó, sort de l'Hospital...)

Entradors de les Sorts

Curioses parets que apareixen nítides en saber la seua funció. Són carrerons paral·lels que s'obrin cap a les sorts de l'Hospital.

les Sorts-2 *Bançal Gran, sorts del Mas de Collet*

CART. Vis. 1:25.000 Sorts del mas de Collet

Nom anterior a la transformació realitzada per Basílio, masover del mas del Collet.

SOTERRANYA

Aquesta denominació 'soterrània' apareix per dues vegades al terme de Benafigos; una ben a llevant (cova, partida i racó) i l'altra mitgera amb el terme de Vistabella (paratge, cova, collet i tossal de la Suterranya). A més, hi ha la Suterranya veïna de la cova de la Munda, ja en el nostre terme.

la Suterranya-1

CART. Vis. 1:25.000 la Suterranya

Cova situada a sol ixent de la moleta de Dalt. Hi van guardar ovelles, com a la cova dels Miracles, durant la guerra. Al bell mig de la cova hi ha un cocó que replega l'aigua d'una gotera.

En la boca, de 14,30 metres de anchura por 1,9 metres de altura encontramos una pared de piedra seca destruida en alguna zona, que atestigüa un viejo aprovechamiento ganadero. La cavidad consta de una única sala de 19 x 14 metros, en cuyo extremo NW encontramos una pequeña estancia de unos 6 x 6 metros, separada de la principal por extraordinarias formaciones parietales. Es de destacar también una inmensa estalagmita de unos 4,5 metros de altura y 3 metros de diámetro de base. En el aspecto morfológico, resulta curioso el contacto entre las calizas y conglomerados, fácilmente localizable en la cúpula que cubre a 9 metros de altura la mencionada estalagmita. Altura media de la cavidad 3,5 metros.

Topografía J. Ll. Viciano: 14.06.65

la Suterranya-2

CART. Vis. 1:25.000 la Suterranya

Paratge càrstic repartit entre els termes de Vistabella i Benafigos, a l'extrem nord-est de la lloma de Benafigos, tot prenent l'aiguavessant que davalla cap al riu de Montlleó

Collet de la Suterranya

CART. Vis. 1:25.000 Collet de la Suterranya

Collet (sentit apèndix de la lloma) que guaita cap al riu de Montlleó, ja dins el terme de Benafigos.

Tossalet de la Suterranya

CART. ICV Tossalet de la Suterranya 982 592 (4-1) Vis. 1:25.000 Tossalet de la Suterranya

Tossalet més septentrional de la lloma de Benafigos. El seu cim marca la ratlla dels dos termes.

SURDO

Esquerrà. Malnom d'un dels masovers.

Caseta del Surdo

Caseta de pedra seca on tancava ovelles. A l'ombria del Jauguet

Mas del Surdo

CART. PLANI Masía del Zurdo
 CAD Masía del Zurdo 592-25000
 Mas del Zurdo-II CMA Masía del
 Zurdo 592 (3-2) ICV Mas del Surdo
 1379 592 (3-2) Vis. 1:25.000 Mas
 del Surdo

Masada preciosa ja des de la paret serrada del carreró on hi ha un perfecte forat per a ovelles. El mas, divers en el seu estat, presenta dues cases restaurades i una solta desteulada. La cartografia antiga bateja també com a *mas del Zurdo*, el maset de Manga, edificació menuda a la falda del tosal de l'Albagés.

A més de l'edificació, el mas entés com a heretat abasta un espai ben ample i divers, des del tossal que albira el Pla, cap a ponent, fins la font que mira cap al poble ja a la cara nord de l'Albagés. De fet, no lluny apareix un altre mas, menut, conegut com el mas del Surdo de Baix o mas del Surdet. A les Visures ens parla d'una heretat i mas que hauria de coincidir amb aquest mas del Surdo o el seu filial, del Surdet.

1634 en la heretat de dit Pere Sancho 211v entrant al mas de Jaume Sancho, y per a huy de Pere Sancho 211v **1658** més havant, entrant al mas de Pere Sancho, trobaren dos fites 57 en la heretat de dit Pere Sancho **57 1759** entrant al mas que antes here de Pere Sancho y huy de Pere Ortells 51

Barranc del Mas del Surdo *Barranc del Rabosero*

CART. PLANI Bco. del Más del Zurdo CAD Bco del Mas del Zurdo 592-25000 Barranc del Mas del Zurdo-II Vis. 1:25.000 Barranc del Rabosero

El barranc de la Coveta de l'Aigua i el barranc del Rabosero s'apleguen per acudir a la rambla de Sant Joan. El del Rabosero parteix del mateix mas del Surdo i rep també aquesta denominació.

Bassot del Mas del Surdo

Vora el carreró, a l'entrada del mas

Carrascal del Mas del Surdo

Dalt de les roques del Rabosero, a la solana, com correspon a un carrascal.

Foia del Mas del Surdo-1

Preciosos bancals que davallen des del mas cap al nord-est, en l'aiguavessant guardat per l'Albagés.

Foia del Mas del Surdo-2

Entre el pinar de José (capdamunt del Rabosero) i el mas del Surdo. Per tant, a migdia del mas.

Font del Mas del Surdo

CART. Vis. 1:25.000 Font del Mas del Surdo

A l'aiguavessant que davalla cap al mas del Surdo de Baix. Hi vam trobar grèvol i el gamelló de l'aigua congelat. Creiem que es tracta de la font de Pere Sancho que apareix a les Visures.

1634 baixa a la font de Pere Sancho, *olim* de Marqués 212 **1658** seguint dit camí per la girada que fa devés de la font de Pere Sancho 57 **1687** devés de la font de Pere Sancho, ara de dit Baltazar Carrera 78 **1759** devés de la font de dit Pere Sancho 52

Barranc de la Font del Mas del Surdo CART. Vis. 1:25.000 Bc. de la Font del Mas de Surdo

Davalla des del capdavall de la foia del Mas del Surdo fins el Barranc del Molinet

Ombria del Mas del Surdo

Entre el Barranc del Rabosero i l'Ombria del Jauguet

Alvenc de l'Ombria del Mas del Surdo

CART. Vis. 1:25.000 Alvenc de l'Ombria

Vora el Camí, avui perdut, baix de la pista. Hem sentit a Juanjo "Les Alvencs"

Pinar de l'Ombria del Mas del Surdo

Pouet del Mas del Surdo

Al capdamunt de la foia del Mas del Surdo que guaita cap a l'Albagés.

Prats del Mas del Surdo

Vora la font del Mas del Surdo

Tossal del Mas del Surdo

CART. Vis. 1:25.000 Tossal del Mas del Surdo 1380

Des del mas, direcció nord-oest es pot pujar encara fins una moleta, capoll del tossal, des d'on es divisa el pla de Vistabella i els masos de l'Espino, Badal, Pinaret..., visualment més propers.

Mas del Surdo de Baix Mas del Surdet

CART. PLANI Masía de Galindo CAD
Masía de Callinás IGC592-1949 M^a del
Zurdo M592-1993 Masía del Zurdo
592-25000 Mas de Galindo-II CART.
Vis. 1:25.000 Mas del Surdo de Baix

Situat vora la pista que recorre
l'eix que s'allarga del mas del
Collet al pla de la Creu, aquest
maset mira a l'Albagés i ala font
del Mas del Surdo.

El diminutiu Surdet se'ns
presenta com una variant en la
filiació del mas. Es tracta d'un
maset filial del mas del Surdo, per això conegut com a mas del Surdo de Baix.
També podria esdevindre 'maset' del Surdo però ha preferit batejar-se pel
diminutiu del malnom, Surdet; potser referit a un hereu del masover del mas
més amunter.

Mas del Surdet Mas del Surdo de Baix

CART. Vis. 1:25.000 Mas del Surdo de Baix

Foia del Mas del Surdet

Preciosos bancals que davallen des del mas cap al nord-est

Casa de Manolo del Mas de Surdo

Baix lo Mur

T

TABAQUER

Cingle del Tabaquer

Paratge de difícil accés aprofitat per sembrar-hi tabac. Es troba entre les coves del Barranc de l'Aigua, a la part inferior de la fotografia (dalt, la cova de les Gralles)

TALLAFOCS

el Tallafocs

CART. PLANICortafuegos CAD CortafuegosVis. 1:25.000 el Tallafocs

Entre el barranc dels Morts i Penyagolosa. Diversos sense bateig o amb l'especificatiu de la lloma on apareix.

Lloma del Tallafocs

CART. Vis. 1:25.000 Lloma del Tallafocs

Entre les roques de Marcén i el barranc de la Cambreta. Hi trobem el pinar Obscur.

TANAO

Serradica de Tanao

Dins les Serradiques o Serradetes, vora el poble. Potser hipocorístic de Gaetà o Tanasio. Sí que trobem **Tanat** a Moll-87

Tanat. Tenat. De l'adjectiu aracaic *tanat*, 'de color moradenc, vinós o ros fosc'

Potser prové de l'aragonés 'tanado'

TANASIO [tan'asio]

Atanasi, Atanasio en castellà, amb pèrdua de la vocal inicial. Pel que fa a la composició d'antroponims vegeu l'apartat ANTROTOPONÍMIA

Artiga de Tanàssio

Veïna de la de Domingo de Juanica, al nord-oest del tossal del Fontanal.

Bancal d'Àngel de Tanàssio

Davant de les sorts del Mas del Carrascal.

Caseta de Vicent de Tanàssio

Caseta de teula a migdia de la Randera.

Casa d'Àngel de Tanàssio

/anxel/ Safont. Carrer Forn Vell, 3.

Casa de Tonica de Tanàssio

Bonics taulellets i casa restaurada. Carrer del Forn, 5.

Casa de Vicent de Tanàssio

Vora el portal de Baix. Dóna també al carrer del Mur o Baix del Mur. Carrer del Forn.

TANCAT (V. Genèrics)**el Tancat-1**

Parcel·la veïna del mas de Culla o Corralissa del Bovalar

Pouet del Tancat

Dins el tancat que bateja a la solana del Mas de Gual

el Tancat-2 Tancadet Gran

Al mas de Campos, veí i oposat al Tancadet Menut; vegeu els Tancadets

Bancals del Tancat

Al Mançanar, entrant a l'heretat, entre la pista i el barranc.

Barranc del Tancat

CART. Vis. 1:25.000 Bc. del Tancat

Davalla del planet del Mas de Mançanars en direcció nord-est cap al barranc de les Clotxes.

el Tancadet-1

Tancat vora les Quadres i el passet del Tossal de Vidal, prop del mas de Tòfol.

el Tancadet-2

Limita amb el collet de la Foieta Plana, ja 'monte comú'

el Tancadet-3 Tancadet del Mas de Gil

A la solana del Frontó

els Tancadets

Dos tancats, un gran i un menut que es troben vora el Mas de Campos. Al nord. En la foto, en la part superior i vora el mas, s'aprecien els dos tancats amb l'abancament interior.

la Tancada /tanká/

CART. PLANI Mª de la Tancada, Pajar CAD Mª de la Tancada (Pajar) IGC592-1949 Mª de la Tancada M592-1993 Masía de la Tancada 592-25000 Masía de la Tancada-II CMA Masía de La Tancada 592 (3-1) ICV la Tancada 1150 592 (3-1) Vis. 1:25.000 la Tancà

Mas situat entre els Bustals i el Bovallar, dalt del mas de Cabedo. No lluny hi ha el mas de Lunes (tots dos a l'esquerra de la fotografia)

La Tancada 79.10, veïnadet al NO, cit.dp del Mas de Celades i el Mas de Toni; 22X19, unskm.al NNO.

Artiquetes de la Tancada (nava)

Baix de les llastres del mas de la Cambra

Bassa de la Tancada (nava)

CART. Vis. 1:25.000 Bassa de la Tancada

Bassa del mas veïna del pouet de la Roqueta.

Foia de la Tancada /tanká/

Foia voltada de paret serrada a llevant del mas homònim i veïna del Bovalar.

les Tancadetes

CART. Vis. 1:25.000 les Tancadetes

Situades baix de la foia del Mas de Trigos.

Pas de les Tancadetes

CART. Vis. 1:25.000 Pas de les Tancadetes

Assagador que discorre entre el Quinyó i el mas de Trigos, des del Tossalet cap al mas de Batiste. En la fotografia l'apreciem entre parets serrades i ben clapissat.

El nom el pren de les Tancadetes, situades, curiosament, vora el carreró Curt, una mica més a ponent.

Casa d'Eusebio de la Tancada

Carrer Malcuinat, 10.

Casa d'Eusebio de la Tancada

Camí Raval de Sant Roc

Revolta Tancada [la rrebòlta tanká]

Revolta de la carretera d'Atzeneta a Vistabella on hi havia el mas de Caixó. D'ací prenem la pista de l'Albagés.

A banda dels tancats, elements propis de l'organització de la vida rural del

Maestrat, en aquest cas es tracta senzillament de l'adjectiu que qualifica els graus d'una revolta.

TARRASSÓ

Si bé la pronunciació era clara [tarrasó], potser referit a un terrassó amb obertura vocàlica.

el Tarrassó

CART. Vis. 1:25.000 el Tarrassó

Entre el barranc de les Fontanelles i el barranc de les Ferradures

Barranc del Tarrassó *Barranc de Xaparra*

Barranc que recull escorrins dels barranc de les Fontanelles i de les Ferradures i aboca al riu dels Molins entre la Molineta i l'Aigua Lavall

TARRONER

Quadró del Tarroner

CART. Vis. 1:25.000 Quadró del Tarroner

Nord de la Ribagrossa

Casa de Conxita del Tarroner

Inclou un bancal mitger. Carrer del Mur, sud.

TARUTA

Prat de Taruta

Entre la Torre Martines i el pou de la Llarga

Taruta, malnom del propietari, no apareix al DNV ni al DIEC; sí que ho fa, però, al DCVB amb el sentit de 'testarrut', a més d'un sentit orogràfic 'petita elevació' que no s'addiu al lloc. Taruta, 'cabut' doncs.

TASCA

La Tasca

Lloc hostaler que és part de la casa d'Alfredo. Carrer de la Plaça.

TASSAR

Coveta del Tassar

CART. Vis. 1:25.000 Coveta del Tassar

Desconeixem si es refereix a l'hipocorístic de Baltassar; l'article, però, en desfà la suposició. Teixar?

En la ROCA DE MARZEN, en una cornisa que va hacia el W., más arriba de donde se inicia el BARRANC DELS MORTS.

Balma alargada de poca profunditat amb la boca orientada al Sur. Té un ample de 32 mts. amb un salient de visera màxim de 3.35 mts. situat a uns 3 metres d'altura. Té algun restu de construcció de pedra seca, sense dubte per haver-se utilitzat en pastoreo.

TAULES

Font de les Taules

CART. Vis. 1:25.000 Font de les Taules

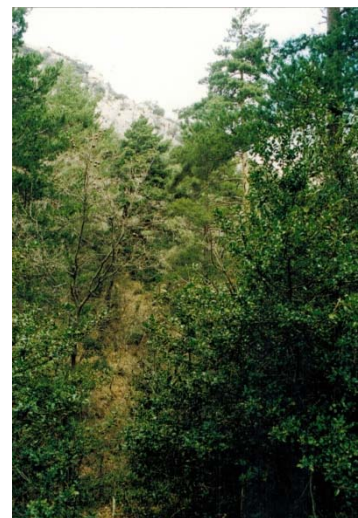
Dalt de la cova dels Bous, al Mançanar.

TE (V. Fitotoponímia)

Roca del Te

CART. Vis. 1:25.000 Roca del Te

Dins la serrada del Mançanar, vora el Penjollet. Part amuntera de la fotografia adjunta.

TEIX (V. Fitotoponímia)

Cova del Teix

CART. Vis. 1:25.000 Cova del Teix

Baix del mas de Garcíó, guaitant sobre el barranc de la Travera, ja vora el Focino.

GEC Se abre en el Barranco Fossino. Presenta una boca de 8 x 12 metros.

Racó del Teix

CART. ICV Roca del Teix 592 (4-1) Vis. 1:25.000 Racó del Teix

Preciosa raconada que davalla de la Lloma de Benafigos cap al Rivet, vora l'Ombria del Puntal

Volta del Racó del Teix

CART. Vis. 1:25.000 Volta del Racó del Teix

Després de la Cova del Soero, el Rivet de Vistabella fa una gran volta abans de descobrir-nos el Racó del Teix

Fonteta del Teix

CART. Vis. 1:25.000 Fonteta del Teix

Vora el barranc del Corral, no lluny dels dos teixos i del corral de l'Atzevar. És ben menuda, aquesta fonteta.

la Teixera

CART. PLANILa Teixera CAD La Teixera IGC592-1949 La TeixeraM592-1993La Teixera 592-25000 La Teixera-III CMALa Teixeira 592 (2-3) ICV La Teixeira 592 (2-3)1:100.000 AlcoraLa Teixera Vis. 1:25.000 la Teixera

L'existència del *Taxus baccata* en aquests indrets, havia de donar, per força, diversos topònims. Teixera, n'és el col·lectiu botànic del teix.

Paratge que envolta l'esmentat barranc i que apareix a les Visures amb la forma 'Teixeda'; sembla, però, que no es tracta del mateix espai sinó de la Pegunta. Observem que el barranc de la *Teixeda*¹ s'identifica amb el barranc de la Pegunta des de 1658. Actualment, hom distingeix dos barrancs, el de la Teixera i el de la Pegunta, ambdós separats per la lloma del Conill aboquen a la rambla de Sant Joan. Resulta ben atractiu aquest canvi del sufix -eda>-era.

La Teixera, paratge de boscúria per dm de St.Joan de Penyagolosa, cit.entre La Carbonera (veg. El Rebeig) i "El Rodal Bonito", 77.3,19X14: en els pendents de la carena del Penyagolosa, al SO.de St.Joan. L'IGC hi marca boga de coníferes (-degué haver-hi un grupet de teixos)

Barranc de la Teixera

CART. PLANI Rambla de la Teixera CAD Rambla de la Teixera CADN Rambla de la Teixera IGC592-1949 Rambla de la Teixera M592-1993 Rambla de la Teixera 592-25000 Rambla de la Teixeta-III CMA RAMBLA DE LA TEIXEIRA ICV Rambla de la Teixera 592 (2-3), Baranc de la Teixera 592 (2-2) Vis. 1:25.000 Barranc de la Teixera

"..barranco de la Teixera, que recibe por la izquierda el Barranc Ecur, uniéndose en el Rodege; después de pasar junto a Sant Joan confluye cerca de la Serrería con el de la Pegunta, al cual ya se ha unido el del Forn, al pie de la Moleta y el roquedo de la Trona. Sigue su camino ya como la Rambla de Sant Joan..." (Viciano 1981).

En el seu primer tram, fins els Estrets rep el nom de barranc de la Cambreta; després barranc de la Teixera i, en obrir-se i aplanar-se, el sòl de pedra menuda li atorga el genèric 'rambla', com en la foto.

Cova de la Teixera Roca de la Teixera

CART. Vis. 1:25.000 Cova de la Teixera

De la lloma del Conill guaita sobre el barranc de la Teixera. J.L.Viciano (2009,1994) ja en feia una breu descripció:

Sobre la vora dreta del barranc de la Teixera. És més coneguda per roca de la Teixera. Enorme balma de visera molt alta i poc ixent, orientada al sud. El sòl és una cingleta allargada i inclinada de 40 metres de llarga.

Roca de la Teixera Cova de la Teixera

els Teixos

1

Sobre el barranc de la Teixeda a les Visures veieu l'entrada **Pegunta**.

CART. Vis. 1:25.000 els Teixos

A ambdós costats del barranc del Corral, entre orons i teixos més petits, trobem dos exemplars centenaris, mil·lenaris ens deia Ramon haver sentit a Canal 9, de teix amb soques de diàmetre molt considerable. El que es troba davall la roca s'eleva prou, mentre l'altre és més baixet.

Roca dels Teixos

Davant el corral de l'Atzevar, dalt d'un dels teixos centenaris.

TEIXIDOR

Tancadet de l'Auelo Teixidor

A la solaneta de Baix del Collado, davalla cap al barranc del Collado.

TELÉFON

Bancal de Dolores del Teléfono /teléfono/

Als bancals que davallen allargassats de sud a nord entre l'erm i la carretera de Sant Joan, dins els Bancals del Poble. Hi ha la caseta de Figues-roges

Casa de Dolores del Teléfono

Hi havia el Teléfono del poble. Al carrer de la Plaça.

TENA

Tena. Tenas. Tenes. Dels substantiu arcaic *tena*, sinònim de tenda. (Moll-83)

2.TENA

Llin. existent a Canet lo Roig, Catí, Morella, L'Alcora, Vistabella, Benassal, Massanassa, Val., etc.

ETIM.:segons Balari Orig. 166, procedeix de *тина*, però és més probable que sigui aplicació onomàstica de *tena* 'tenda'.

Cal considerar la possibilitat d'un origen toponímic, la Vall de Tena (Aragó).

Com veiem als textos següents, les Visures recullen diversos Tena, des de darreries del XVI. Els indrets, però, no corresponen on avui trobem Tena (l'Afarder, l'Albagés, al Pla i vora el poble) sinó, més aviat, amb heretats del Boi.

En la heretat d'en **Joan Tena**, *olim* de Gashc (1597)

Heretat solia ser de Joan Miravet y huy de **Pere Joan Tena** (1658)

Bancal de la dita viuda de Escrig que hara posseheix **Joseph Tena** (.) En la heretat que solia ser de Vilallonga, después de Lloys Escrig y huy de **Joseph Tena** (1715)

En lo percur de la heretat de dit Joseph Prats, después de Baltazar Gil, y hara de **Antoni Tena** (.) A la mitat dels percurs del Mas de Joseph Prats, después de Baltazar Gil del Boy, y vuy de Antoni Tena (.) Bancal de dit Tomàs Tena y vuy de Joseph Edo (.) Heretat que solia ser de Villalonga, después de **Thomàs Tena** (.) Lo mas que solia ser de Villalonga, después de Thomàs Tena y hara arrendat per Joseph Edo (1759)

Barranc de Tena

CART. ICV Barranc de Tena 569 (4-4) Vis. 1:25.000
Barranc de Tena

Mou de l'Alfarder de Baix i aboca al Barranc dels Castelletts.

Casa de l'Auelo Tena *l'Alfarder de Baix, casa d'Honório, casa del Capità*

CART. Vis. 1:25.000 l'Alfarder de Baix

Collet de Tena

CART. Vis. 1:25.000 Collet de Tena

Al nordest de l'Alfarder de Baix, pero on discorre la pista del Boi, guaita sobre la Bargida i els Castelletts.

Cova (de)Tena

CART. Vis. 1:25.000 Cova Tena

Cova gran situada davall de la Muleta, vora els barrancs de l'Albagés, l'Alvenc i el Riu del Molinet.

Barranc de la Cova Tena *Barranc de l'Alvencàs, Barranc del Planàs*

CART. Vis. 1:25.000 Barranc de l'Alvenc

Mor al Riu del Molinet, vora aquesta cova

Roca de la Cova Tena

Franja rocosa que s'allarga per damunt i davall la cova.

Heretats de Tena

CART. Vis. 1:25.000 Heretats de Tena

A llevant de l' Escudelletta, entre la rambla del Pla i la carretera de Sant Joan.

Serrada d'Eduardo Tena

Dalt de la de Paco el Correu, vora les serradiques de Dalt i Baix del mas de l'Hostal.

Casa d'Eliseo Tena

Carrer del Forn Vell, 10.

Casa de Marcos Tena-1

Aquesta casa dóna la Plaça -cantonera- i té 'ràfil' i revoltó (foto). Carrer de Sant Roc, 1.

Casa de Marcos Tena-2

Manuel de Miquelet la va passar a Marcos Tena. Carrer de Sant Roc, 4.

TENDA

Referit a la tenda de queviures que trobem al Dau.

Artiga de Ramoncito de la Tenda

Entre la de Carmen del Pito i la Preciamela, a la Solana, llevant del tossal de l'Alforí.

Caseta de Ramoncito de la Tenda

Dins l'artiga homònima.

Bancal de Ramon de la Tenda

Vora la casa i bancal de Basílio, al carrer del Matadero. Font de Baix, 274.

Casa de Ramon de la Tenda TU

Al bancal d'Olidon de Cambra, prop de la font de Dalt. Raval de Loreto, 10.

TEODORO [tawdóro], [tawdóra]

Adaptació fònica valenciana de Teodoro i Teodora. El cas de Taudoro, però, pot tractar-se d'una masculinització de Taudora, tot i que l'afegit -o és ben usual, sobretot per a la formació de malnoms.

Tancat de José de Taudora [kosé de tawdóra]

Darrere del mas del Collado. José de Teodora.

Artiga de Taudoro VAR *Bancalets de Taudoro*

Taudoro. R. Vora les roquetes del Pinet.

Casa de Taudoro

Carrer Malcuinat, 17.

Casa de Taudora

Davant de la costereta del Carrer Roser. Carrer del Mur, sud.

Casa de Joan de Taudoro

Retranquejada, darrer l'escola, davant la casa de Basílio. Font de Baix, 11C.

TERENCI, -A

La forma Tenència i Tenèncio és una adaptació fònica de Terenci i la seua feminització. No hem trobat al santoral castellà ni català cap forma amb 'n'

Llastra de Tenència

Una de les heretats de les Llastres, al mas de Monçó.

Casa de Tenència

'Ere tenda i botiga' (Raimundo)

Casa de Tenència *Casa d'Adelaida, casa de Ceril·la*

"Primer d'Adelaida, después de Tenència i después de Ceril.la"

Casa de Tenècio

Carrer del Mur, 14.

TERESA [teréza]

Casa de Teresa

Malcuinat-Presó 19

Casa Teresa

Carrer del Forn Vell, 1.

TÉRIO

Hipocorístic d'alguns noms com Eleuteri o Quitério, masculinització de Quitèria (verge i màrtir, 22 de maig). Aquest darrer el tenim documentat en el cas del mas de Pepe Tèrio. El tancament de la 'e' prové del fet que els noms estan presos del castellà.

Carrasca de Tèrio

CART. Vis. 1:25.000 Carrasca de Tèrio

Prop de l'entrador de la Randera. Es tracta d'un exemplar d'ampla volada, no llunt del Fontanal. Com la resta de 'Tèrio' pensem en un hipocorístic.

Mas de Tèrio *Mas del Menut*

CART. Vis. 1:25.000 Mas del Menut

Baix del mas de les Roques.

Pou de Tèrio

CART. Vis. 1:25.000 Pou de Tèrio

Al barranc dels Serrans, prop del forcall amb el de la Ferreria

Mas de Pepe Tèrio *Mas del Mestre*

CART. PLANI Mas del Sirer CAD Mas de Sirer 569-25000 Mas del Sirer Vis. 1:25.000 Mas de Pepe Tèrio

Mas, abans enrunat, proper al camí de l'Estrella i al cap del barranc del Cirer, marge esquerre. Actualment, és propietat del mestre de Vistabella i ja comença a ser conegut com el mas del Mestre. Víctor, el mestre del poble, i Mònica Nebot, es van assabentar que aquest Tèrio correspon a un avantpassat

Quitèrio. Resulta curiós que el nou mestre, haja vingut d'Almassora, que té per patrona a Santa Quitèria.

Caseta de Dominga de Térío

Prop de l'escola del Camp

Casa de Ramon de Térío

Casa Nova - solana

Patiet de Ramon de Térío

Casa Nova – solana

TERME Vg. també CAP

Assagador d'Entre Termes Assagador del Cap de Terme

CART. PLANI Paso de Ganados, Cordel entre Términos (Roig) CAD Paso de Ganados Vis. 1:25.000 Assagador d'Entre Termes.

Pas que discorre entre els termes de Vistabella i el Puerto, Villahermosa, Xodos per dirigir-se després cap a la Nevera. Assagador mitger entre el Puerto i Vistabella, pel Xaparral. Provè del Puerto i a la planimetria mor al Carril, entre Atzeneta, Xodos i Vistabella.

Fixem-nos també en la descripció de 'oficial' que ens ofereix el document DESCRIPCIÓN DE LAS VÍAS PECUARIAS

3ª.- CORDEL ENTRE TERMINOS.- Anchura legal treinta y siete metros con sesenta y un centímetros (37,61 m.) Recorrido dentro del término unos ocho kilómetros (8 Km.) y su dirección es de (falta línea final)

Penetra del término de Adzaneta por el paraje denominado la Nevera. Continúa entre los términos de Adzaneta y este, llevando la mitad de su anchura por cada uno de los referidos términos; Cruza el camino de Lucena del Cid, después continúa entre los términos de Chodos y este quedando a la derecha el Barranco y Senda del Racó y Algazar, sigue por el Paraje Foyadores donde sale a la derecha el camino de Chodos,

Continúa entre los dos términos llevando la mitad de su anchura por cada uno, sigue por el Paraje Albachés quedando mas adelante a la derecha la Masia del Zurdo donde sale a la derecha el camino de Chodos y Senda del Chanquete y seguidamente sale a

la derecha el Barranco del Mas del Zurdo y mas adelante el Barranco del Chanquet y camino de Chodos a San Juan pasando por las Masias de Moz, Chiquetes, y Benajes saliendo a la derecha el camino del Mas de Benajes y seguidamente sale

a la derecha el camino de San Juan a Lucena del Cid donde se deja la Raya de términos y el Pico de Penagolosa a la izquierda y con la misma dirección se deja a la derecha la Rambla de la Teipeza, llegando a la Raya de los términos de Villa hermosa y este llevando la mitad de su anchura por cada uno, pasando por la Masia Cambreta y después por Monte Pinar del Estado denominado San Juan; Cruza el Cordel del Barranco de los Muertos a Benasal, continúa entre los referidos términos hasta llegar al "Paraje Asabá" donde se deja el término de Villahermosa y penetra entre los términos de Puerto Mingalvo y este llevando como en los anteriores la mitad de su anchura por cada uno quedando a la derecha la Colada de la Comuna y pasando por la Sierra de la Batalla llega al Barranco del Monzón y Rio Monleón donde finaliza.

Mereix aquest text i la resta dels fragments que conformen la DESCRIPCIÓN una anàlisi específica pel que fa a les errades toponímiques. Destaquem com exemples Algazar per Algepsar, Chanquete per Jauguet/ Xauquet, Moz per Mor, Teipeza per Teixera, Asabá per Atzevar.

Amb un terme voltat per nou termes diferents no és d'estranyar que trobem diversos punts on en coincideixen tres. El Pico, a Penyagolosa, també és molló natural del trifini Villahermosa-Vistabella-Xodos, però no rep aquesta nominació. Sí que ho fan cinc punts diferents amb la mateixa denominació:

Molló dels Tres Termes-1

Vilafranca-Mosquerola-Vistabella. Hi ha un piló en abocar el barranc de la Clotada al riu de Montlleó.

Molló dels Tres Termes-2

Villahermosa-el Port-Vistabella, al Prado Martín. S'hi celebra 'la bendición de los tres términos' dins la processó que fa la gent del Puerto fins l'ermita de Sant Joan.

Molló dels Tres Termes-3

Al capoll d'el Carril, a la serra de la Nevera. El trifini correspon als termes d'Atzeneta-Xodos-Vistabella.

Molló dels Tres Termes-4

Al Cap del Vidre. S'hi apleguen els termes de Vistabella-Atzeneta-Benafigos.

Molló dels Tres Termes-5

En la confluència del riu Sec de Benassal amb el Montlleó trobem el trifini Benassal.Culla-Vistabella.

TERRA

Els Terrers *els Terrerets*

CART. Vis. 1:25.000 els Terrers

Al mas de Collet, davall la carretera de Sant Joan

Bancal del Terròs

Dins la foia del Mas de Campos. De les diverses accepcions que ofereix el DCVB anotem les dues següents; la primera lligada a les característiques del terreny i la segona com a possible malnom del propietari.

TERRÒS*m.*

||1. Massa compacta de terra adherida formant un sol cos, però que es disgrega fàcilment en donar-li cops; cast. *terrón*. Major és vostre poder en crear un terròs de terra o en fer una flor, que no és tot lo poder que los hòmens han en fer peccat, Lull Cont. 322, 27. Respòs que ere ver que après prèu un taroç [sic] hi donà-li en les costelles, hi que lo taroç s'esgranà, doc. a. 1405 (Catalana, vi, 463). Loch arenós ho moll ho entre terroços, Dieç Menesc. ii, 7. Són ells que s'acosten rebentant camells y esmicolant terrossos, Vilanova Obres, xi, 232. ||4. fig. Persona rústica, mancada d'instrucció i d'educació; cast. *palurdo*.

TERRAT

els Terradets *Maset de les Xaparres*

CART. PLANI Masía de Terradet, Zahurda CAD Mª de Terradet, Zahurda IGC592-1949 Mª de Terradet M592-1993 Masía de Terradel Vis. 1:25.000 Maset de les Xaparres

Té un a bona cisterna lluída, el maset està un poc assolat i la vegetació impedeix entrar-hi. Es troba al capdamunt d'un collet des d'on es divisa el molí Més Baix i l'Aigua Lavall. Eduardo no n'ha conegut amos.

Artiga dels Terradets

Conjunt de bancalets, amb moltes solside, vora el maset de les Xaparres, també nomenat els Terradets.

TEULERIA

la Teuleria-1 *Teuleria de l'Espino*

CART. Vis. 1:25.000 (simbol)

Teuleria de preciosa volta camuflada per un dens pinar. Avui es troba inundada com una cisterna i amb un parell de pins al damunt que creixen fora mida.

Barranc de la Teuleria

CART. Vis. 1:25.000 Bc. de la Teuleria

Mou al calvari de l'Espino, antic calvari de Sant Joan, i davalla fins el prta de la font de l'Espino. Hi ha unes escaletes de pedra vora una pista per tal de suavitzar el salt i evitar-ne l'erosió.

Escaleta del Barranc de la Teuleria

Reforç en escala feta per l'home dins el barranc per estalviar-ne l'erosió del barranquet.

la Teuleria-2

CART. Vis. 1:25.000 la Teuleria (simbol)

Vora la Carretera d'Atzeneta, abans

d'aplegar al barranc dels Molins. Hi ha el casalici i el forn, tal i com veiem a la fotografia, dalt del barranc.

Barranc de la Teuleria *Barranc del Barranc Pardo*

Collet de la Teuleria

CART. Vis. 1:25.000 Collet de la Teuleria 1002

El més oriental dels tres, ja guaita sobre la Carretera d'Atzeneta.

Cova de la Teuleria *Coveta del Molí, Coveta dels Molins*

CART. Vis. 1:25.000 Coveta del Molí

Darrerament desfeta l'entrada en haver ampliat la CV-170.

Morral de la Teuleria

Morral situat al tossal del Molí Pasqual

Salt de la Teuleria

Salt situat al barranc Pardo vora el camí d'Atzetena. Veieu **la Collassa**.

TILDE

Barranc del Tilde *Barranc del Molí Nou*

CART. PLANI Barranco del Azud, Nacimiento CAD Barranco del Azud IGC592-1949 Bco del Mº Nou 592-25000 Bnc. del Molí Nou-I ICV Barranc del Til-ler 592 (2-1) Vis. 1:25.000 Barranc del Tilde

Barranc que recorre l'ombria de la Penyica. El seu tram més amunter rep el nom de barranc del Rabossero, que mou de l'artiga Pifla a la serra de la Batalla.

Font del Tilde

CART. PLANI Fuente del TildeCAD Fte del Tilde 592-25000 Font del Tilde-I

Propera la molí Caldero, tal i com anota Coromines a la fitxa.

Tilde, Font del – prop del Molí de Caldero o del Doctor, 82.2 (fitxa de Coromines)

TIR

el Camp de Tir *el Pinàs*

Caseta del Camp de Tir

Construïda pels caçadors a efectes adients.

TOLL (Genèrics)

A més de la depressió dins el llit d'un riu, on es reté l'aigua (toll de l'Avellaner), també apareix com a bassa.

el Toll

Bassot de la Lloma, del mas dels Bustals.

Hort del Toll

CART. Vis. 1:25.000 Hort del Toll

Vora el barranc del Pou de la Vaca, a l'ombria del Carril. Al topònim veiem la implicació d'un especificatiu 'toll' (ben humit) sobre el genèric (hort) que precisa d'aigua, altrament bancal.

TOMÀS

Casa de Tomàs

Una de les 12 cases del mas de Capote

Horts de Tomaset [tomazét]

Capdavall del barranc de les Clotxes, on mou el riu del Molinet.

Caseta de la Tia Tomasa [tomáza]

Caseta que va restaurar Grévol vora la Ribagrossa

Maset de Tomasa *Maset de la Tia Tomasa, Maset de Manolo de Tomasa, Maset de Catxerulo.*

Maset de Manolo de Tomasa *Mas de Tomasa, Maset de la Tia Tomasa, Maset de Catxerulo*

CART. Vis. 1:25.000 Maset de Catxerulo

Vora l'assegador de la Bassa Seca i la carretera del Puerto. Veieu **Catxerulo**.

TORM i derivats (V. Genèrics)

Cantal del Tormo

CART. Vis. 1:25.000 Cantal del Tormo

Cantal-tormo tautològic que dona nom al mas proper. No és massa gran, però com el Quixal del Llop destaca per damunt el coscollar. Aquest ha de correspondre's amb el tormo de l'Assor aparegut a les Visures. Recordem que 'assor', possiblement arabisme que cal relacionar amb paret, mur, assut, es manté viu al topònim barranc de l'Assor (amb pronunciació de la -r) situat a l'altre extrem del terme. Als fragments següents podem, això sí, observar les variants gràfiques atzar, asor i assor. Potser la primera ens done alguna pista diferent sobre la seua etimologia.

1555 tomo de l'Atzar 1 designa lo dit camí la via del Tormo 2 lo antuxà de les Cingles sobre dit Tormo 2 un camí d'erbatge lo qual va la via del Tormo de l'Atzar 2 **1597** lo qual va la via del tomo de l'Asor (4) lo qual va la via del Terme de l'Asor 11 ans de plegar al Tormo 12 lo qual camí del Tormo de l'Asor 12 **1615** ans de aplegar al Tormo 2 va la via per lo terme de l'Assor 2 lo qual camí del Tormo de l'Asor 113 **1634** ans de aplegar al Tormo 193v lo qual camí del Tormo de l'Assor 194 endret del tomo de l'Assor trobaren 194 **1658** Y en lo endret del Tormo 40v asagador de herbatge, lo qual va la via del Tormo de l'Assor 40v lo qual assagador va del Tormo de l'Assor la volta del Bustal de la Carrasca 41 endret del Tormo de l'Assor 41 **1687** lo qual va la via del Tormo de la Sor 58v lo qual asagador va del Tormo de l'Assor la volta del Bustal de la Carrasca 59 en un replanillar ans de aplegar al Tormo 59 endret del tomo de l'Assor 59 **1715** lo qual va la via del Tormo de l'Assor 112v en un replanillar, antes de aplegar al Tormo trobaren altra fita vella 113 **1759** antes de aplegar al Tormo 4 assagador de herbatje, lo qual va la via del Tormo de l'Assor 4 lo dit assagador del Tormo de l'Assor 5 pujaren del tomo de l'Assor en amunt 6

el Tormo

CART.PLANI Masía de Tormo CAD Masia de Tormo 569-1931 Mª de Tormo 569-1977 Masía de Tormo 569-25000 Masía de Tormo CMA Masía del Tormo 569 (4-4) ICV el Tormo 680 569 (4-4) CART. Vis. 1:25.000 el Tormo

Mas situat entre els masos de la Foresa i mas de Gil, damunt el Focino. En recordem un sol veí, Feliciano.

En la fotografia observem la situació del mas, guardat pels seus cingles, i el cantal del Tormo, més a la dreta.

Hem de recordar que 'tormo' no és

transparent i precisa de la tautologia 'cantal del Tormo', tot implicant que tormo és el nom del mas i d'aquest en deriven la resta de microtopònims, no del veritable tormo (roca aïllada o cantal)

Tórm, Mas del – cit. Entre el Mas de Garcio i el de Gil 28X20 cap a l'angle NE del terme, 80.20; IGC a 28X21, uns 2 km a l'O.del trifini amb Benassal i Culla (-domina el Montlleó des d'un desnivell d'uns 200 me.alt., a una distància de

menys d'1 km. S; deu ser terra rocosa, plena de tormos o rocasses-)

Coromines a la seua fitxa el situa erròniament entre el mas de Garcio i el de Gil, tots dos a migdia del nostre mas.

Cingles del Tormo

Seguit de cingles de la serra del Boi, a ponent del Tormo. Hi trobem la roca del Migdia al capdamunt i les cingles del Mas de Gil i Mas de Garcio. I diem 'les cingles' (femení) per tractar-se de l'espai conreable que hi havia entre els cingles.

Finca del Tormo

Baix de la cingla del Mas de Garcio.

Foia del Tormo

Foia ubicada més aviat vora el mas de Garcio. Potser, en aquest cas, es referesca al cantal i no al mas.

Foia del Mas del Tormo

Depressió abancalada situada entre la pista i el mas.

Passet del Tormo

Sembla ser continuació del pas de la Vall que trobàvem vora el mas de Birlata.

Pista del Tormo

Braç que mou de la pista dels Molins (del Pas i de la Vinya) i s'endinsa cap al mas del Garcio i el Tormo.

Racó del Tormo

CART. Vis. 1:25.000 Racó del Tormo

Nord del mas.

Sargallar del Tormo *Sargallar de la Roca del Migdia*

CART. Vis. 1:25.000 Sargallar del Tormo

Hom ha construït una nova paret vora la pista perquè no s'entrune amb el riu de cascall que hi davalla. Es troba al capdamunt del racó del Tormo.

Font del Tormo

CART. Vis. 1:25.000 Font del Tormo

La més amuntera, propera a la torre forestal, al Mançanar.

la Tormassosa

CART. Vis. 1:25.000 la Tormassosa

Espai comprés entre la Pena-roja i el riu de la Vallussera. El seu significat d'abundancia de tormos, de cantals, és lògic si tenim en compte la part alta des d'on s'han produït caigudes de roques al llarg dels segles. Val a dir que el sufix -osa (Bernat-2003 i Genèrics) no és massa productiu a Vistabella; a Xodos, altrament, hi ha la Carrascosa i la Rebollosa.

Manolo ens la situava com un paratge de l'ombria de la Lloma de Benafigos al davant de la cova dels Miracles. Luciano ens parlà de roca de la Tormassosa coincidint amb l'espai del Cingle de la Muixeta.

1687 los dits prohòmens, a la madada de la Tormasosa, la qual és ma(66)llada de herbatge **1759** regonéixer la mallada de la Tormasosa, la qual per lo semblant és de herbaje 58

Cova de la Tormassosa**Roca de la Tormassosa***Cingle de la Muixeta***el Tormegal P**

Partida propera al Montlleó, entre el Bovalar i el Montlleó, costera que va des de la Fontana fins la fuente de la Rossa. Sinònim de 'tormassosa' i 'tormassal', ens trobem davant d'un altre abundancia pels tormos que s'han després del capdamunt on comprovem les roques crebades.

El Tormegal. Forma part del que en diuen "..... el Montlleó" ; cit. Entre la font la Fontana ... i el Bovalar (23X21), 79,13

el Tormegal M

CART. PLANI M^a del Tormegal (Corral, Manantial) CAD M^a del Tormegal (Corral, Manantial) 569-25000 Masia del Tormegal ICV Mas de Tormegal 980 569 (3-4) Vis. 1:25.000 Mas del Tormegal

Mas situat a l'ombria de la Fontana, famós per les seues pedres d'esmolar.

Bassa del Tormegal

Bassa nova que replega aigües de la Fontana.

Foies del Tormegal

CART. Vis. 1:25.000 Foies del Tormegal

Des del mas cap a la Fuente la Rossa

Font del Tormegal

CART. Vis. 1:25.000 Font del Tormegal

Font, avui seca, que cobria les necessitats de la casa i uns hortets. Xopar associat

Horts del Tormegal Bancals de la Fontana de Baix

Regats per la bassa de la Fontana de Baix

Mina del Tormegal

CART. Vis. 1:25.000 (simbol)

Mina de pedra d'esmolar. La pedra del Tormegal, arenisca bona per esmolar les eines, era famosa entre els esquiladors, abans ofici ben extés per aquestos paratges.

Saleres del Tormegal

Saleres més altes on anaven les ovelles del Tormegal

Casa de Francisco del Tormegal TU

Carrer Sense Cap, 1.

Casa de Nàssio del Tormegal TU

De José el Xaparrero passa a Nàssio del Tormegal. Carrer Sense Cap, 14.

Pallissa de Rossàrio el Tormegalo TU

Eres del Raval de Sant Roc. Observem 'Tormegal-o' com a formació de malnom amb l'afegit d'una -o, tan productiva en l'antroponímia nostra.

Casa de Rossàrio del Tormegal TU

Carrer Malcuinat -p

TORRE

Al terme de Vistabella com a les veïnes Vilafranca o Mosquerola hi ha molts masos que són reconeguts amb l'apel·latiu 'torre', per les seues parts fortificades i de major altura: la Torre Mosquit, la Torre Martinez, la Torre Garcia... Trobem, doncs, diversos topònims formats sobre aquest genèric, tot referit a les diverses torres.

l'Ample de la Torre

CART. PLANI El Ample de la Torre CAD El Ample de la Torre IGC592-1949 Ample de la Torre (dos termes) M592-1993 El Ample de la Torre (Mos)

Situat entre el túnel i la *Loma de la Tranca* (Mosqueruela). Possiblement pren el nom de la *masía de la Torre*. El cromatisme cartogràfic ens fa apreciar una baixada altitudinal respecte a la *loma de la Tranca* i la del mas del Xatxo que podria, des de la perspectiva de la Torre explicar el mot 'ample' com a l'espai,

irregular, comprés entre dos elevacions.

“ La voz valenciana *ample*, cuando se usa en sentido espacial tiene el significado de ‘extenso, amplio’. Proviene del adjetivo latino de origen oscuro *AMPLUM* ‘amplio’. En esta circunstancia, y teniendo en cuenta que el lugar se sitúa en el ensanche de una vía pecuaria importante que marcó una de las rutas ganaderas entre Castellón y Teruel, nos inclinamos por pensar que El Ample designa una zona de descansadero de los rebaños; además, éstos tenían asegurada el agua, al quedar la zona en el ángulo de convergencia del barranco del Portillo y del río Monleón.

El topónimo constituye una de las escasísimas huellas lingüísticas valencianas que han conseguido sobrevivir en nuestro territorio: la proximidad de la vecina población de Vistabella del Maestrazgo (Castellón) facilita la explicación del mismo.

El Ample de la Torre es una extensión de terreno a la que se atribuye cierta importancia; esta partida, que ha tomado el nombre de la Masía de la Torre, en Mosqueruela, se extiende, desde el punto de vista de la configuración orográfica, hasta el término de Puertomingalvo; sin embargo, y corrigiendo los repertorios utilizados, el topónimo pertenece a Mosqueruela.” Estudio Toponímico F.Javier Solsona 40-41

Bancal de la Torre

Al molí Més Baix, entre el riu i el bancal de l'Era. Avellaners voltats tela metàl·lica per guardar-se del porc senglar. Hi ha trumfa. No pot estalviar-se, però, dels teixons. Com que no recordava el sentit de ‘torre’ vaig preguntar a una filla de qui havia estat informador meu d'aquesta zona. A més de l'explicació ens va facilitat el plànol adjunt

Efectivament el bancal de la torre és del Molí més Baix, està just darrere la casa, al costat de la pallissa per ser més exacte: els dos bancals que toquen la casa de dalt (no la casa del molí de farina al costat del riu) es diuen "bancal de l'era" (actualment toque l'era i la piscina) i "bancal de la torre" just baix d'este primer, i per tant està a l'esquena de la casa.

Se'n diu "de la torre" referint-se a la **torre del colomar** que corone esta banda de l'edificació: és la part més alta de la casa, és quadrada i puge per damunt de la resta de la construcció.

de
el

Barranc del Carrascal de la Torre

Barranc Oscur

CART. PLANI Bco del Más Royo CAD Bco del Mas Royo Vis. 1:25.000 Barranc Oscur

Per llevant de la Torre Mosquit replega aigües fins enforcellar-se amb el barranc del Carbo

Carrascal de la Torre

Aiguavessant nord-est del tossal de Càndida, a la Torre Mosquit.

Font de la Torre

Font de la Torre Mosquit situada cap a l'Atzevar. Es troba retolada mercés a la iniciativa d'un grup de l'Alcora.

Argilagar de la Torre

CART. Vis. 1:25.000 Argilagar de la Torre

Extens paratge de la Torre Martínez, situat entre la carretera del Pla, l'entrador del Boi i la Rambla.

Cingla de la Torre

Darrere de la Torre Martínez.

Entrador de la Torre

Tram de pista situat entre la Torre i la Pista del Boi.

Foies de la Torre

CART. Vis. 1:25.000 Foies de la Torre

Referides a la Torre Martínez, es troben davall el Rebollar, en entrar a la Torre. Hi treballaven una colla vora vuit dies (Joan del Collao). Es troba a la solana de la Torre Martínez.

la Torreta

CART. ICV la Torreta 1132 592 (3-1)
Vis. 1:25.000 la Torreta

Prop del mas de Salvador, a la falda de ponent de l'Eriçal (foto). És un mas rodat de paret. Hi vivia l'auelo Alejandro.

Potser la proximitat a la Torre Martines, mas amb molta extensió i diverses cases, en justifique el diminutiu.

Quadrons de la Torreta

Quadrons, bancals, situats baix del camí de Culla, ja vora el collado del Boi. (foto de la dreta)

Tancat de la Torreta

Rodat de paret que envolta el mas.

les Torrasses

CART. Vis. 1:25.000 les Terrasses

Costera que hi ha entre els barrancs del Mas del Surdo i del Surdet. Augmentatiu clar de 'torre' però que no mostra en l'espai cap element, moleta o tomo, que ens en parle. A la cartografia vam anotar, erròniament, 'terrasses'.

Bancal de Fèlix de la Torre

Casa de Fèlix de la Torre***Hortet de Fèlix de la Torre***

Horts de la Font del Mas de l'Hostal. A la vora també té un bancal

Pallisseta de Fèlix de la Torre

A les Pallissetes, carretera de Mosquerola, 10.

Casa de Nativitat de la Torreta TU

Carrer Sense Cap, 16.

TORRENTÍ

Fàcilment anem cap a Torrent i el seu gentilici. Heus ací, però, que a Atzeneta hi ha la Torrentina (partida, mas, plans i assagador) i cal pensar que es troben relacionats. En tots dos casos, però, el gentilici s'addiu.

Caseta del Torrentí

Entre la font del Grévol i el mas de les Xiquetes. Feliciano i Clara.

TORTA

A més del malnom evident que hi trobem, 'que li falta un ull', l'orografia i els colzes del barranc o la inclinació de la lloma on s'assenta ens fan pensar en altres accepcions. Amb tot, l'antroponímia sempre sol guanyar dant el dubte, per ser la forma més emprada per batejar un mas.

Mas de la Torta

CART. PLANI Masia de la Torta, Pajar CAD Mª de la Torta, Pajar IGC592-1949 Mª de la Torta

592-25000 Mas de la Torta-II CMA Masía de la Torta 592 (4-1) ICV Mas de la Torta 872 592 (4-1) Vis. 1:25.000 Mas de la Torta 889

En un collet, apèndix de la lloma de Garrido, guaita sobre la Vallussera. En la foto veiem el mas amb l'ombria de pinar al darrere i la solana abançalada.

Artigues del Mas de la Torta

Entre el pas del Mas de Garrido i el barranc de la Galera

Barranc del Mas de la Torta

Barranc de la Galera

CART. ICV Barranc del Mas de la Torta 592 (4-1) Vis. 1:25.000 Barranc de la Galera

Barranc de la Galera passa vora el mas de la Torta.

Clots del Mas de la Torta

Conreus situats dins el barranc de la Galera. Avui són pins

Collet del Mas de la Torta

Aquest collet mou del mas de la Torta i guaita sobre el riuet dels Molins amb les roquetes dels Esquinals.

Ombria del Mas de la Torta

Pinar a les espatles del mas, davallant cap al barranc de la Galera.

Solana del Mas de la Torta

Entre el mas i la Vallussera.

Bancal del Ramon del Mas de la Torta

Bancal llarg situat a l'est de la foia del Mas de Salvador. Ramon del Mas de la Torta va viure, ja de casat, al Collado. Això explica la proximitat d'aquest bancal allunyat del mas on va nèixer però que durà sempre al renom.

TOSCA

||1.Substància calcària, resultat de la dissolució i descomposició del carbonat de calç dins les aigües que contenen anhídrid carbònic, i que es diposita i resta adherida a les parets de les canonades, recipients o altres llocs amb què les dites aigües estan en contacte; cast. *tosca*, *toba*. Hi ha la font, que amb el temps ha format una tosca des de terra a dalt la volta, Scriptorium gener 1927.

Aquesta definició del DCVB s'addiu més que no pas aquella que apareix al DNV que resta limitada.

f.Substància calcària que es diposita i queda adherida en les parets de les canonades, recipients o altres llocs amb què les aigües estan en contacte.

Trobem la tosca com a resultat d'una font Tosca que genera aquest tipus de pedra amb diverstat d'uso domèstics i constructius. Ja en parlàvem a Bernat-2003 en veure els abundancials 'toscar' i 'tosquera'.

Al terme de Culla hi ha un paratge conegut com el Toscar. Barreda/Peraire 1999 també ens aporten el Toscar com un indret de Benassal. Estranyament, els autors no parlen de llur significació en el seu magnífic recull i estudi. Ho considerem un oblit perquè en parla Coromines al DECLC (VIII,652), amb moltíssims exemples en la toponímia i, a ONOMA (VII,325), allarga el llistat que ja ens mostrava al DECLC i ens defineix "un toscar és un lloc on abunda la pedra tosca" També el Diccionari Geològic, 1131 el fa sinònim de 'tosquera' que trobem a Vistabella batejant un mas². A més ens defineix la tosca com "dipòsit friable calcari concrecionari, porós i lleuger que es fa dins les aigües lacustres o pluvials, dins les canonades" Aquesta formació s'aprecia clarament a la font de la Tosca de Vistabella. La pedra tosca, porosa i lleugera s'aprofita per a la construcció de forns. El DCVB (X,393) el defineix i l'exemplifica toponímicament. També el mestre Moreu-Rey, (1999,60) fa esment de les diverses variants de 'tosca' i el seu sinònim 'tova'.

la Tosca

CART. PLANI Masía de la Tosca CAD Mª de la Tosca IGC592-1949 Mª de la Tosca M592-1993 Masía de la Tosca CMA Masía de la Tosca 592 (4-2) ICV la Tosca 920 592 (4-2) Vis. 1:25.000 la Tosca

Maset derrocat. Només queda alguna tros de paret.

Barranc de la Tosca

CART. PLANI Bco de la Tosca CAD Bco de la Toscabais Vis. 1:25.000 Barranc de la Tosca

Aboca al barranc dels Molins al Molí de Baix. L'errada del CAD suposem que es deu al veïnatge del molí Més Baix.

Carreró de la Tosca

CART. Vis. 1:25.000 Carreró de la Tosca

De la caseta dels Civils fins el riu del Molins tot passant pel tossal de Vidal.

Font de la Tosca

CART. Vis. 1:25.000 Font de la Tosca

Al col.loqui vam conèixer l'existència de 'la Tosquera' del mateix terme de Teulada. En aquest cas, però, es tracta de la tosca costanera sinònim de la 'pedra de marès' de Menorca.

Font amb pica, llavador i bassa. Es forma contínuament tosca. Octubre2001: després d'unes pluges trobem aquesta font que treu un xorro 'com la govarella'. Regava uns hortets i ara aporta aigua fins la granja de Secundino.

Camí de la Font de la Tosca

De la font fins el Molí Baix

Hortets de la Tosca

Bancalets que es regaven amb l'aigua de la bassa de la font

Ombria de la Tosca

CART. Vis. 1:25.000 Ombria de la Tosca

A l'altra banda del barranc d'on és la font

Solana de la Tosca

Solana del mas i font

Bancal del Toscar Bancal del Tosco

Es troba vora la pista, davall del maset de Manga, a ponent del tossal de l'Albagés.

els Toscos

CART. Vis. 1:25.000 els Toscos

Ponent del tossal del Mas de Monçó

Bassot dels Toscos Bassa del Maqui

CART. Vis. 1:25.000 Bassa del Maqui

'Hi havia junços' A l'heretat d'aquest nom, a ponent del tossal del Mas de Monçó. També conegut com la bassa del Maqui per un incident que s'hi produí i que J.J. Rovira (2011) dins el seu llibret *Maquis i masovers, tragèdia a la muntanya* narra dins el capítol

“EL DESPULLAT DE LA BASSA.

Les dos xiquetes tornaven cap al mas; ja era hora de retirar; de sobte, una li diu a l'altra:

Mira, un home despullat mort, a la bassa!

S'hi van acostar. Hi havia un home despullat i mort. Estava col.locat cap per aball, amb el cap fora de l'aigua. La bassa no era gens fonda. Solia haver-ne, d'aquelles basses, a molts masos. Eres aiguamolls en terres argiloses que retenien bé l'aigua que xumava i la de pluja. Les ovelles i la resta d'animals s'hi abeuraven.

Van arribar a casa.

Germana! A la bassa dels toscos hi ha un home mort despullat!

La dona es va espantar...”

Cova del Tosco Cova del Solano, Cova dels Toscos

CART. Vis. 1:25.000 Cova del Tosco

Marge dret del barranco Mojon, cara sud-oest del tossal del mas de Monçó.

Maset de l'Auela Tosquera

CART. Vis. 1:25.000 Maset de l'Auela Tosquera

No lluny trobem la Tosca (mas i font). Si atenem al mapa del CAD coincidiria amb el mas de Garets, que trobavem baix del Pla de la Mestra.

Casa de Paco el Tosquero

Cantonera amb la maniseta de Mossén Tenesa. Carrer Major.

Pallisseta de Joan el Tosquero

A les Pallissetes. Carretera de Mosquerola, 2.

TOSSA [tósa]

No el trobem com a genèric; per això no el trobareu en aquell apartat. Evidentment lligat a tossal però amb matisacions. Ens valen, com a aclaratoris, els mots de Domingo-1997:

No sempre les muntanyes responen exactament al conjunt de trets formals de què hom es val per definir-les. N'hi ha, per exemple, sense un cim inequívoc, que sí bé es presenten segons un embalum considerable, potser elevat abruptament i tot, en arribar al capdamunt s'aplanen i mostren un tipus de relleu poc accidentat, dels tot pla àdhuc en algunes d'elles.

Són les **tosses** i les **moles**, que es diferencien més que més per l'aspecte d'aqueixa porció superior. Un planell en les moles; més o menys ondulada en les tosses. Altramnet, els vessants dels dos relleus solen ser rostos; però més escarpats o encara encinglerats en les moles; més bonyeguts, més segons bony successius en les tosses.

A Genèrics parlem a bastament de mola i moleta, amb eixe remat petri. La tossa, més bonyeguda, com diu Carles Domingo, s'acosta molt al nostre 'cabeço'. Les Tosses, a la Pobla Tornesa, s'assemblen molt al que nosaltres coneixem com a cabeços. En el cas que ara ens ocupa, valdria eixe remat més o menys planer, una mica bonyegut, que trobem on se situa el mas de les Tosses de Dalt; capdamunt de la serra de la Nevera, sobre un planet allargassat, entre dues elevacions, les tosses (foto superior)

Tòsses, Mas de les – (el ma les tòses); lluny al SE.:cit. Entre el Mas de Racó (amb el seu Tossal, q és el trifini amb Xodos i Atzeneta i la Collassa. Hi ha el M.I.T.de Dalt i el de Baix: a menys d'1Km.de la ratlla d'Atzeneta.

Mas de les Tosses de Dalt

CART. PLANI Masía de les Toses, Pajar CAD Masía de les Toses (Pajar) 592-25000 Mas de les Tosses d'Alt-II ICV Mas de les Tosses de Dalt 1152 592 (4-2) Vis. 1:25.000 Mas de les Tosses de Dalt

Vora la Pista de la Nevera, al collet que hi ha a ponent del Tossal de la Burra, punt geodèsic de la Nevera.

Alvenc del Mas de les Tosses

CART. Vis. 1:25.000 Alvenc del Mas de les Tosses

Dalt del mas, vora la pista de la Nevera, a l'ombria del Tossal de la Nevera.

Cavidad abierta al ampliar la pista que llega al Mas de les Tosses, perteneciente a Vistabella, pero cerca del término municipal de Atzeneta. Subiendo al Coll del Vidre desde Atzeneta, debemos coger la última pista que aparece a mano izquierda, antes de llegar al citado collado. Tras 2,250 Km. de pista en buen estado, encontraremos la cavidad en la misma cuneta de la pista, posiblemente tapada para evitar la caída en su interior, unos 100 metros antes de llegar a la citada masía.

La boca, en oblicuo, presenta forma rectangular, con 1,4 metros de longitud y entre 0,4 y 0,7 metros de anchura. La vertical inicial es de 3,30 metros, salvable mediante técnica de chimenea, y paredes decoradas con formaciones de color marrón y una continuación en rampa. La cavidad consiste en una única galería rectilínea, con 9 metros de recorrido en planta y una anchura variable entre los 2,2 metros y 1,5 metros como mínimo, con un cono de derrubios y techos que alcanzan los 5,5 metros de altura. Escaso interés a nivel espeleológico. Es utilizada ocasionalmente como vertedero.

Barranc del Mas de les Tosses

CART. ICV Barranc del Mas de les Tosses 592 (4-2) Vis. 1:25.000 Bc. del Mas de les Tosses

Pren les aigües de l'aiguavessant nord de la Nevera i aboca al barranc del Mas de Racó.

Ombria del Mas de les Tosses de Dalt

Font de l'Ombria del Mas de les Tosses de Dalt

Solana del Mas de les Tosses de Dalt

Tossalet del Mas de les Tosses

CART. Vis. 1:25.000 Tossalet del Mas de les Tosses

Dins la serra de la Nevera es mostra com un apèndix del tossal de la Nevera. Hi trobem els masos de les Tosses de Dalt i de Baix, mas del Sord, i al seu peu el mas de la Burra.

Mas de les Tosses de Baix

CART. PLANI Masía de les Toses, Masía, Pajar CAD Mª de les Toses (Masía, Pajar) IGC592-1949 Mª de les Toses M592-1993 Mas de las Toses 592-25000 Mas de les Toses de Baix-II CMA Mas de les Toses 592 (4-2) ICV Mas de les Toses 970 592 (4-2) Vis. 1:25.000 Mas de les Toses de Baix

Entre el mas de la Burra i el mas del Sord, s'oposa al seu germà, mas de les Tosses de Dalt

Font del Mas de les Tosses de Baix

CART. Vis. 1:25.000 Font de les Toses de Baix

Vora el mas.

Ombria del Mas de les Tosses de Baix

Al Tossal del Mas de Roqueta

Coveta de les Tosses Coveta de l'Auelo Tosses

CART. Vis. 1:25.000 Coveta de l'Auelo Tosses

Entre la Picossa i la Piquereta. Hi va viure l'auelo Tosses que també va conrear alguns bancalets que va arrabassar a l'extrem nord de la lloma de la Picossa. «El van traure del seu cau quan van reforestar la lloma. Mal fet!» (paraules de manolo Capoll)

la Tosseta

CART. Vis. 1:25.000 la Tosseta

Apèndix de la lloma de la Pena-roja que és mitgera dels termes de Vistabella i Benafigos. Hi ha un alvenc però cau al terme de Benafigos

Barranc de la Tosseta

CART. Vis. 1:25.000 Bc. de la Tosseta

Des de la Tosseta, al capdamunt de la lloma de Benafigos, cau al Rivet, vora el bancal de Benafigos.

Ombria de la Tosseta

CART. Vis. 1:25.000 Ombria de la Tosseta

Dalt del collet de l'Olivera.

TOSSAL (V.Genèrics)

A banda del sentit explicat a Genèrics, podem descobrir diversos 'tossal' i 'tossalet' que només són petites elevacions d'un pla, com l'alcúdia àrab.

el Tossal

CART. Vis. 1:25.000 el Tossal 1168

Lloc on se situa la Riba-Grossa. La seua elevació no és gaire marcada, més aviat sembla una llometa. Desdiu d'allò que bateja sempre un tossal.

Aquesta afirmació la trobem en altres topònims d'aquest terme quan ens situem al Pla. Ben segur el contrast amb l'horitzontalitat del pla de Vistabella provoqe el bateig hiperbòlic d'aquestos indrets. Una vegada més, cal tindre en compte la perspectiva (Introducció)

Artiga del Tossal

Bancals de l'Artiga

Heretat del mas de l'Hostal situada al capdamunt del carrascal, dalt dels bancals del Tossal.

Bancals del Tossal

Bancals del mas de l'Hostal (els més amunters i llevantins), referits al tossal del Fontanal o tossal del Mas de l'Hostal.

Pas del Tossal

Pas del Tossal del Fontanal

Des del camí de Culla va pel capoll del tossal esmentat fins a les Pedrisses

Fonteta del Tossal (Albagés)

CART. Vis. 1:25.000 Fonteta del Tossal

Dóna aigua als 'hippies' de l'Albagés mitjançant un canaló de goma. Hi ha un baci i un pouet que recull l'aigua. Més avall és la bassa i els clots que regava.

Barranc de la Fonteta del Tossal

CART. Vis. 1:25.000 Bc. de la Fonteta del Tossal

Davalla del capdamunt de l'Albagés, entre els tossals de Moquita i Xaparra, i aboca al Barranc de les Clotxes.

Clots del Tossal

CART. Vis. 1:25.000 Clots del Tossal

Davall la fonteta del Tossal, tot voltant el barranc. S'hi feien bones pataques i blat i fesols. Avui hi creixen els pins.

Roca del Tossal

Roca nord-oest del tossal de l'Albagés

els Tossals

Baix del Fontanal, cap al poble. Coincideix amb el tossalet de Miquelo de Roc i els voltants. Es tracta de una elevació mínima que contrasta amb el terreny pla que s'allarga fins el Peirò.

Mas del Tossal

CART. PLANI Masía del Tozal
CAD Masía del Tozal 569-1931
M^a del Tozal 569-1977 Masía del Tozal 569-25000 Masía del Tossal CMA Masía del Tossal 569 (3-4) ICV el Tossal 1155 569 (3-4) Vis. 1:25.000 Mas del Tossal

Mas on viu Raimundo, el nostre informador de la part més septentrional del terme. Posseeix unes 200 hectàrees. La dona és l'hereva del molí dels Ullals (les moles ornem el mas) i la filla, Maricarmen, segueix conreant molt de terreny, també la trumfa i el pastureig de vaques.

Bancal Gran del Mas del Tossal *Bancal Gran*

Bancal davant el Tossal

el Tossalet-1

Elevació manifesta i erma situada entre la carretera de Sant Joan i el camí de Sant Joan dins l'heretat del mas del Collet.

el Tossalet-2

CART. Vis. 1:25.000 el Tossalet

Entre el barranc Fondo, tram del barranc de l'Albagés, i l'Albagés de Dalt. Dalt del Tossalet trobem la Llometa i podem copsar les diferències.

el Tossalet-3 Mas del Tossalet

CART. PLANI M^a del Tosalet (2) separats 400 metres CAD M^a del Tosalet 569-1931 Masía del Tosalet 569-25000 Masía del Tossalet CMA Masía de Tosalet 569 (3-4) Vis. 1:25.000 el Tossalet

Mas situat al nord del tossal de Vidal, al Bovalar. Avui es troba mig assolat i, segons ens comentà Raimundo, patien molta fam. L'elevació és ben minsca.

Vam pensar, amb tot, que, situada també al Pla, agafara el diminutiu per la proximitat i contarst amb el mas del Tossal.

Baix (de) lo Tossalet (Vg. BAIX DE)

CART. Vis. 1:25.000 Baix lo Tossalet

Vessant nord del tossalet de la Suterranya, amb supressió de la preposició i manteniment de l'article 'lo'.

Mas del Tossalet *El Tossalet*

CART. ICV el Tossalet
1106 569 (3-4)

Bancals del Tossalet

Entre el mas i el Quadronet.

Pista del Tossalet

Una branca de la xarxa del Bovalar que va al Tossalet

Quadró del Tossalet

Entre la carretera del pla i la pista del Boi. Baix del bancal Gran de la Torre Martines.

Pla del Tossalet

CART. Vis. 1:25.000 Pla del Tossalet

Es refereix al Tossalet de la Suterranya i cau en un 80% al terme de Benafigos, prenent la ratlla de CMA

els Tossalets

Diversos tancadets i serrades al voltant del mas de Cabedo

Basses dels Tossalets

CART. Vis. 1:25.000 Basses del Tossalets

Vora el pas del Mas de Celades

Pouet del Tossalet

CART. Vis. 1:25.000 Pouets dels Tossalets

Dins els Tossalets, al mas de Cabedo

Quadrons del Tossalet

CART. Vis. 1:25.000 Quadrons del Tossalet

Situats ambdos costats de la carretera del Pla, entre el pas del Pla i el mas.

Casa de Maricarmen del Tossal *TU*

Mitgera amb la casa Nova. Casa Nova, ombria. Maricarmen és la filla de Raimundo del Tossal, informant nostre.

TOVA

Masculí de tou, blanet o fofó. En aquest sentit podem considerar roca tova com a sinònim de tosca, porosa.

la Roca Tova

CART. Vis. 1:25.000 la Roca Tova

La roca no la vam veure però dóna nom a dues finques veïnes

la Roca Tova de Baix

Paratge ubicat dalt del barranc Fondo, a l'Albagés.

la Roca Tova de Dalt

Paratge situat al barranc de l'Albagés, davall de la corralissa de la Solaneta

TRANSFORMADOR

El Transformador

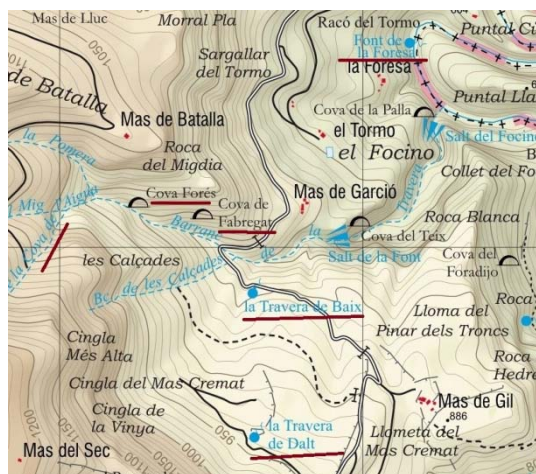
Caseta de transformació de l'energia elèctrica, castea de la llum. El pati dona al carrer sense Cap. Carrer Nou, 18.

TRAVERA

Feminització del cognom Traver. Trobem topònims a 3 indrets diferents del terme: al Boi, a la Vallussera i a la zona de l'Assor.

les Traveres-1

Dues fonts separades uns tres-cents metres: Travera de Dalt i Travera de Baix. El fet que noms històrics com 'abeurador d'en Fabregat' o 'la Foresa' apareguen avui en llocs diferents d'on eren, però en un espai pròxim, porten a confusions que caldria revisar més avant. Fixem-nos en el mapeta adjunt per a la fixació dels topònims vius. Hem subratllat aquells relacionats en l'espai o el nom amb els esmentats a les Visures.

Barranc de la Travera

CART. PLANI Bco. del Mas de Garcí CAD Bco del Mas de Garcí ICVBarranc de la Travera 569 (4-4) Vis. 1:25.000 Barranc de la Travera

Barranc del Focino que a la PLANI i al CAD pren una direcció equivocada i, en comptes d'abocar al Montlleó pel salt del Focino, al puntal Llarg ho fa a l'altura de los Estrets. Recull, primerament, els barranquets de la Pomera, de la Cova de l'Aigua i del Mig; després, pel marge dret arriba un nbarranc de les Calçades (v. mapeta)

Font de la Travera de Baix

CART. PLANI Manantial CAD ManantialVis. 1:25.000 la Travera de Baix

Vora la pista del Boi i un dipòsit d'aigua dels forestals (mal ubicat) que hi ha vora el barranc del Focino.

Les Visures en parlen com 'abeurador d'en Fabregat'. A partir de 1759 'la travera de Baix' o 'la Travera Més Baixa', oposada a l'esmentada font de Travera de Dalt.

1555 regonegueren lo abeurador d'en Fabregat 3 fins a l'abeurador dels Bacis d'en Fabregat 3 donaren antuxà, per a dit abeurador, de les cingles d'en Fabregat fins a dit abeurador. 3 e lo antuixà de les Singles d'en Fabregat. 3 **1597** va als bacis d'en Fabregat 14 lo dit abeurador d'en Fabregat, lo qual per lo semblant és de herbatge 17 antuxà de les Singles d'en Fabregat. 18 damunt de dita cova, en lo racó de la Fontanella, endret de la calçadeta de Fabregat, 20 **1615** y va las bacis d'en Fabregat 113 regonéixer lo abeurador d'en fabregat, lo qual és de herbatge 113v lo antuxà de les Cingles d'en Fabregat 113v **1634** designa lo camí que és de la viuda de Joan Prats del mas de la Figuera y va als bacis d'en Fabregat. 194 en vista dels bacis d'en Fabregat 194v anaren a regoneixer lo abeurador d'en Fabregat 194v lo antuixà de les Singles d'en Fabregat. 195 **1658** bras de assagador que entra als bassis d'en Fabregat 41 en vista dels basis d'en Fabregat 41 anaren a regonéixer lo abeurador d'en Fabregat, lo qual és de herbatge 41v lo antuxà de herbatge de les Singles d'en Fabregat 41v **1687** lo habeurador d'en Fabregat, lo qual és de herbatge 60 lo antuxà de herbatge de les Singles d'en Fabregat 60

1715 eo lo bras de assagador que entra als basis d'en Fabregat 113v **1759** entra als basis d'en Fabregat, y vuy dit **la Travera Més Baixa** 7 abeurador d'en Fabregat, hara de **la Travera de Baix**, lo qual és abeurador de herbaje 9

Mereix la pena reproduir el fragment de 1555 que inclou els grans referents d'aquest i la seua gènesi: la cova, les cingles, l'antuixà i l'abeurador.

"Et allí regonegueren lo abeurador d'en Fabregat, lo qual, per lo semblant, és d'erbatge, lo qual trobaren ben fitat. E donaren antuxà per a dit abeurador, de les cingles de Fabregat fins a dit abeurador. E de allí pugaren a la cova nomenada d'en Fabregat, la qual trobaren ésser, per lo semblant, d'erbatge. E davall dita cova posaren una fita nova, a la part del baranquet de dita cova, la via del mas de la Figuera, ço és: fita designant lo camí de l'abeurador e contrafita designant la terra de dit Albalat e lo antuixà de les Singles d'en Fabregat"

L'abeurador i bacis d'en Fabregat es corresponen amb l'actual font de la Travera de Baix, al Boi. Aquest abeurador pertany a la Comuna i es troba dalt del Focino, no lluny del Tormo. La visura del 1759 ja ens anuncia aquesta nova denominació. La cingla és una constant en aquets paratges. Dalt d'aquest abeurador trobem les cingles del Mas de Gárcio i les cingles de Leon. Així, doncs, l'antuixà, espai comunal d'erbatge que envolta l'abeurador, prenien, com

a límit i bateig específicatiu d'aquest referent, les cingles d'en Fabregat. Pel que fa a la cova, hom coneix el barranc de la Cova de l'Aigua com un dels barranquets que davallen per enforcallar-se a vint passes de l'abeurador. No hi ha restes vives, però, d'en Fabregat en aquestes contrades, tot i ser un llinatge viu a Vistabella. Cal afegir que, també a la partida del Boi, hi ha un antuixà de les Cingles que no es correspon, però, amb l'antuixà de les Cingles d'en Fabregat.

Font de la Travera de Dalt

CART. PLANI Manantial CAD Manantial Vis. 1:25.000 la Travera de Dalt

Situada vora l'Assagador del Clotxó i a sota del Planàs. S'entra per una pista mitgera al bancal de la Cugula. S'oposa a la Travera de Baix, veïna del barranc del Focino. A les Visures apareix com abeurador de la Travera i també (al XVIII) recordant la Foresa, que nosaltres coneixem prou més avall. Sí que hi ha més prop, però, una cova de Forés.

1555 abeurador d'erbatge nomenat la Trauera **4 1597** lo abeurador de la Travera, lo qual, per lo semblant, és de herbatge **20 1615** regonéixer lo abeurador de la Travera **114v 1634** a trobats en dit abeurador de la Travera, lo qual es de herbatge **195v 1687** anaren a l'abeurador de la Travera, lo qual és de herbatge **61v 1715** abeurador de la Travera que antes se nomenave de la Foresa **117v 1759** regonéixer lo abeurador de la Travera Més Alta, que antes se nomenava de la Foresa, lo qual és abeurador de herbaje **11**

les Traveres-2

CART. ICV les Traueres 1156 592 (2-1) Vis. 1:25.000 les Traveres 1156

Roques que guaiten sobre el Montlleó per la zona del Recuenco.

Racó de les Traveres

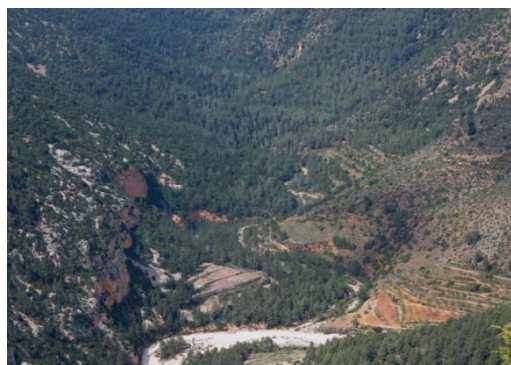
Tot i ser terme de Benafigos, avui es troba fent de mitger al de Vistabella, davant el Forcall del Riu

Roca de les Traveres

CART. ICV Roca de les Traveres 592 (4-1) Vis. 1:25.000 Roca de les Traveres

Guaita sobre el Forcall del Riu, damunt el Rivet i veient el Montlleó.

Les observem en la fotografia, a l'esquerra, filloles de la lloma de Benafigos.

Roqueta Travessera

Roca que guaita sobre el Montlleó davall la moleta de Dalt.

TRENTA-DEU

Venta de Trenta-Deu

CART. PLANI Mª de Trentadeu CAD Mª de Fentadent, Pajar Vis. 1:25.000 el Trenta-deu

Venta situada dalt de la Venta de Carlos, al Pla, amb la Torre Martines al seu darrere, a llevant. Avui es troba ben enrunada amb una construcció propera nova. Tal i com ja anotava Coromines en la seua fitxa, es tracta del malnom de l'hostaler que substituïa, amb solució afrancesada, quaranta per trenta-deu.

Trenta-dèu, Mas de – prop del Mas de Corones, 79.27 (-del malnom d'un que conten ... deia això en lloc de -) 'quaranta'

TRIGOS

Mas de Trigós

CART. PLANI Mª de Trigós, Ruinas CAD Mª de Trigós, Ruinas 569-1931 Masía de Trigós 569-25000 Masía de Trigós CMA Masía de Trigós 569 (3-4) ICV Mas de Trigós 1118 569 (3-4) Vis. 1:25.000 Mas de Trigós

Un dels més antics de Vistabella, segons Raimundo. Mas situat entre el Quinyó i el Bovalar. Antigament hi vivien tres veïns. Avui hi viu Antonio Gargallo, Encarna Gual i dos fills ben corredors. Tenen ramera.

Els darrers anys Navarrete i Encarna han estat informants de gran part del Pla.

Trigós, Mas de --: entre el Mas de Farsa i el Bovalar, veg. el Mas de Pecetes, 81.22, 24X20 (-probt.repr.mossàr. de TRITICOS 'blats', com Traiguera (Fitxa Coromines)

Carreró del Mas de Trigós

Des del carreró Curt al mas.

Serrada del Mas de Trigós

Serrada d'aquest mas mitgera amb el Bovalar.

Foia del Mas de Trigós

Foia que davalla des del mas cap a les Tancadetes

Casa de Nàcio del Mas de Trigós TU

Racó del carrer

TRILLES

Cognom

Caseta de Trilles

Es troba vora el camí Real de Mosquerola, prop dels bancals del Fontanal.

Pati de Trilles TU

Carrer de la Costa.

TROIA

L'origen de l'especificatiu, Troia, ben bé es poguera fer pensar en un fet culte, recurs prou emprat a finals de XVII. Veiem, però, d'altres motivacions:

- Troia apareix com a variant de 'truja', però no s'adiu al lloc ni la feina.
- Troja se'ns mostra en diversos diccionaris aragonesos com a parts d'un graner (tróixo, troixo, troxo, troj, troje...) "división de un almacén de cereales o patatas" (Endize, pg.1826)
- Sobre el veí Puertomingalvo i dins Solsona-2003 llegim:

TROJA De or.inc. quizá el mismo que **trajón**. Sust.fem. Troje, cada uno de los compartimentos en que se dividen los graneros (en AN troixo). LT (s.v. trauch) describe la misma voz, documentada en 1439, como 'agujero grande abierto en una pared'. Creemos que el significado de la voz habría que interpretarlo a partir de esta palabra, en el sentido de 'agujero que, hecho, en la pared, aprovecha el espacio para almacenar grano, harina u otros materiales destinados al consumo humano o animal'

En aquest sentit coneixem alguns masos que utilitzen la corretja de l'escala com a graner, sitja, i se'n serveixen a través d'un forat practicat a la paret.

- Creiem més acceptable, però, que es tracte d'unes eres de 'terra roja' tal i com Coromines, dins Onoma VIII, 200 tot referint-se a LA TROIA, pda. de Dénia. *Terra Roia>Terroia>Troia*
- Una darrera interpretació seria senzillament antroponímica, a partir del cognom Troya, que bateja un topònim de les Illes Canàries, Troya (Agaete).

El origen del topónimo es con grandes probabilidades el antropónimo *Troya* del antiguo propietario de dichas tierras cuya huella documental está perdida en el tiempo. «*Los Troya se establecieron en Gran Canaria a finales del siglo XV. El más famoso de todos fue el canónigo Juan de Troya. De su unión con Antonia Ramírez quedó en Teror numerosa descendencia. También se asentó en el poblado mariano el labrador Alonso de Troya, con posteridad*» (RUMEU DE ARMAS, A.: "El marqués del Buen Suceso", *Anuario de Estudios Atlánticos*, nº 29, 1983).

Eres de Troia

Eres de vora la piscina, est del poble, que ja apareixen esmentades a les Visures coma simples genèrics.

1759 per dit assagador, passades les Heres de batre, y per detrás la Iglésia 59

Les eres, element comú a la pràctica totalitat dels masos del terme, té la seua presència toponímica al poble. Avui, a pesar del desús, es manté com a topònim urbà del nucli de Vistabella en diferents espais.

Des de les eres de Troia, hom podia veure i fotografiar (mostra adjunta) les Columbretes, tot donant raó al sentit més evident de

Vistabella, 'vista extensa'. Dissortadament l'urbanisme mal fet ens ha portat el tancament de la vista de llevant degut a l'elevació excessiva dels blocs de cases de davant. Ha tractat de posar-se remei en alçar la replaça que conformaven les eres però no ha estat suficient.

TRONA³

Trona, púlpit, lloc des d'on es predica. Paral·lelisme formal i descriptiu d'una roca amb la trona eclesiàstica.

La Trona

³ Barranquet de la Trona (*Finestrat*) La Trona del Bovalar (*la Torre d'en Besora*). També a la serra del Montsià trobem la Trona, cantal elevat i voltat dels cingles des d'on s'ha després, tot condormant-ne una trona

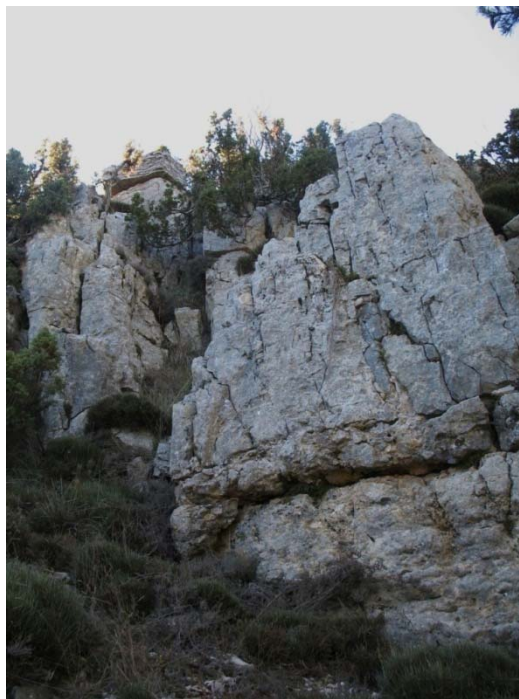

Roquer que conforma una trona al barranc de la Pegunta.

“barranco de la Pegunta, al cual ya se ha unido el del Forn, al pie de la Moleta y el roquedo de la Trona” (Viciano 1981)

“En la *Geografía General del Reino de Valencia. Provincia de Castellón*, de D. Carlos Sarthou, es va publicar una fotografada d'uns roquers amb una nota al peu que deia: “el pequeño Montserrat”. D'este punt hi ha més d'un intent de localització i, també, la ubicació errònia en un indret proper al cim. Però el “pequeño Montserrat” és la Trona, roques en l'extrem septentrional de la Moleta, sobre la confluència del barranc del Forn i la Pegunta” Viciano L'Estel 1996

“La Trona (Siurana, Priorat). El topònim és un exemple clar de denominació de caràcter descriptiu, però a partir d'una interpretació subjectiva (no és una trona, però ho pot semblar)” Joan Anton Rabella. *Els noms de lloc i la llengua, dins Toponímia, paisatge i cultura*

També a la serra del Montsià (2015) trobem la Trona, cantal elevat i voltat dels cingles crebats des d'on s'ha després, tot conformant-ne una trona.

TRONC

El sufix abundancial ens fa pensar, també per la proximitat al pinar Negre, que es tracta d'un punt de recollida dels troncs que es tallaven. Aquest element forestal batejaria els dos masos que trobem: el Troncassal de Dalt i el de Baix.

el Troncassal

CART. 569-25000 El Troncassal

El Troncassal, extensa i ipt.pda., cap a l'extrem N.del terme, al NO i NE de la cota 1231 de la Serra del Bói, pujant des del riu Montlle.6, 80.14, 27X21, com qui ve de Benassal cap a Vistabella, com férem l'any 1935.

el Troncassal de Baix

CART. PLANI Masía del Troncassal de Abajo CAD Mª del Troncassal de abajo 569-25000 Masía del Troncassal de Abajo Vis. 1:25.000 el Troncassal de Baix

Mas situat dalt d'el Tossal i oposat al Troncassal de Dalt (foto).

el Troncassal de Dalt

CART. PLANI Masía del Troncassal de Arriba, Pajar CAD Mª del Troncassal de arriba, Pajar 569-25000 Masía del Troncassal de Arriba ICV Troncassal de Dalt 1212 569 (4-4) Vis. 1:25.000 el Troncassal de Dalt.

“Van viure fins fa 30 anys. Van aplegar a ser 3. Augusto Tena Tena va ser el darrer. El personal vivia en menos lloc que ara tenen les rates. Encara m'enrecorde que vivien el sogre i el gendre Vicent, Augusto, Carmela, Dolores. Ho pintàvem amb blavet, mànquina i un gris. Ho compraven, només la calç la tenien del forn de calç. Dos habitacions i 'sanseacabó'. (Fotos) 105 anys té la casa, Corral de ganao i dalt pallissa en la segona casa. Carreró que va al Pou de Gual i un altre que va a l'artiga d'Ojo. Aquest mas 'treure l'aigua' va costar 5 duros. Paredat i teulada, sense tabicar, (repartir-ho per dins)

BIGA. Mot que fa referència als grans troncs d'arbres. Trobem, a Benigànim, el Bigueral que Coromines esmenta com Biguerar. Potser una clariana al bosc on s'hi posaven les bigues.

TRONC Amb sentit semblant al de 'bigueral' trobem l'Alt del Troncal a Alcoi i al terme de Vistabella, sobre l'augmentatiu 'troncàs', el Troncassal.

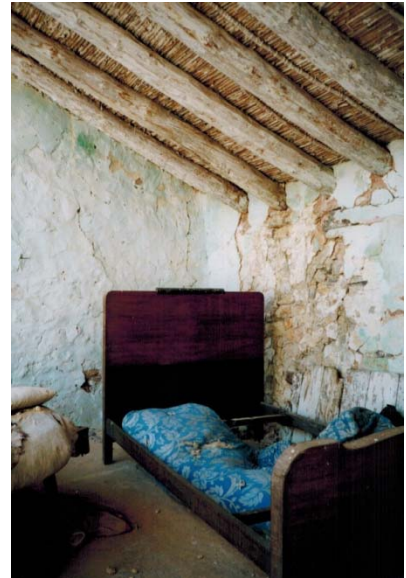
Alvenc del Troncassal

Pròxim al mas però incert

Camí del Troncassal

CART. PLANI Camino del Troncasal CAD Camino del Troncasal 569-1931 Camino del Troncasal

Potser coincidesca amb l'assagador que des del molí del Pas pujava cap al pla del Pou. El mapa restaurat el situa entre la intersecció de camins situada entre el Tossal i el Troncassal fins el mas del Sec.

Selleta del Troncassal les Selletes

La Selleta del Troncassal: per on pujàrem del Mas de Farsa cap a la cota 1271, 82.10, cf.80.15 (fitxa de Coromines)

Lloma del Pinar dels Troncs

CART. Vis. 1:25.000 Lloma del Pinar dels Troncs

Entre el mas de Gil i la cova del Foradijo.

TROS

el Tros

CART. Vis. 1:25.000 el Tros

Serrada en forma de lluna, mitgera de les serrades de la Bassa i el Savinar. La seua paret serrada corre vora la pista que roda el Bovalar.

TRUMFERA

Pedregal de la Trumfera

Maria hi va trobar unes quantes el dia que enquestàvem la zona. Es troba davall les antigues de la Corralissa. Resulta curiós perquè ha de ser de les poques trumferes naturals; ara tot s'esdevé dins bancals amb rebolls i carrasques inoculats amb el fong.

TÚNEL

Perforació d'una muntanya per passar d'un costat a l'altre

el Túnel

CART. 592-25000 El Túnel-I ICV Túnel 592 (2-1) Vis. 1:25.000 el Tunel

Túnel excavat per salvar les darreres estribacions de ponent abans de trobar-nos el Montlleó.

el Túnel

Apareix també com a partida genèrica dels seus voltants

Carretera del Túnel *Carretera de Puertomingalvo, Carretera del Puerto, Carretera del Port, CS-822*

CART. IGC592-1949 C^a 1al. De Vistabella del M592-1993 K12 592-25000 CV-170-II, Puertomingalvo 22 CMA CS-822 592 (2-1) ICV CV-170 (Vistabella del Maestrazgo 7Km) 592 (2-1), 592 Vis. 1:25.000 CV-170

CS-822 Carretera del Puerto que mou de l'Alforí i aplega al Montlleó a través del túnel

Moleta del Túnel *la Moleta*

Part superior del túnel, apèndix oest de la lloma del Mas del Xatxo.

U

ULLAL (V. Genèrics)

Els darrers dies de març de 2015 han estat ben plujosos i molts ullals van moure per definir-se amb claretat. Vam poder fer un seguiment a

<http://imatgies.blogspot.com.es/2015/03/de-la-penilla-la-mar-aigues-del-riu-de.html>

També el blog Cavitats subterrànies en va fer un seguiment general

<http://cavitats-subterrànies.blogspot.com.es/2015/04/surgencias-en-actividad.html>

Hi hagué, a més, una alegria filològica en poder constatar que el riu Montlleó podia rebre, amb tots els drets, el nom popular de *riu de Montlleó*, pel fet que era un riu provinent d'una muntanya dels ullals, muntanya de les fonts, tal i com vam poder comprovar (V. Montlleó)

A banda d'aquells ullals especificats, com els ullals de la Caseta de Làssaro, ja tractats dins el lema pertinent, anotem ací aquells que s'expliciten només amb el genèric.

Bancal de l'Ullalet

Bancal situat vora la pista de la Moleta, al Mançanar, i tancat per una prominència (el tossalet...).

Tossalet del Bancal de l'Ullalet

Prominència mínima adjunta al barranc de l'Abeurador

l'Ullalet-1

CART. Vis. 1:25.000 l' Ullalet

Hi surt aigua quan plou a muntó. Dins el barranc homònim o de l'Aldea

Barranquet de l'Ullalet *Barranquet de l'Aldea, l'Ullalet*

CART. Vis. 1:25.000 Bc. de l'Aldea

l'Ullalet-2

Surgència temporal vora el collet Catxo, al riu dels Molins.

els Ullals-1 *Ullalet de l'Esquilador*

CART. Vis. 1:25.000 Ullals de l'Esquilador

Dalt del barranc de la Rompissada, al barranc de l'Avellanar. Les Visures ens en parlen

1597 més avant, als Ullals 105 **1615** E més avant als Ullals 124 **1634** E més avant, als Ullals, 209v **1687** més amunt, als Ullals 76 **1759** a l'altra mà trobaren una fita vella, als Ullals 45

J.L.Viciano ha tractat aquestes surgències temporals en diverses ocasions. Ja al 1994 dins *Notes per a una hidrologia del Penyagolosa* diu:

En el barranc de l'Avellanar, no molt lluny de Sant Joan de Penyagolosa hi ha un lloc conegut pels Ullals, una surgència temporal sobre l'esquerra del barranc.

Aquests Ullals amb el forat de l'Aigua, són els únics que coneixem al interior de la relativament petita conca hidrogeològica que alimenta la rambla del Pla. Tots els altres es troben a les vessants perifèriques del massís.

Una descripció més ampla trobem en l'altre article *Notes per un estudi de les cavitats de Penyagolosa* (2009, 1994) que tradueix el GEC:

Sobre la orilla izquierda del BARRANC DE L'AVELLANAR, más abajo del FORAT DE L'AIGUA. De ellos hay uno penetrado en la actualidad por desobstrucción, en la parte de arriba de una arroyada pedregosa.

La surgencia penetrable fue desobstruida el 3 de noviembre de 1984 por miembros del S.E.O.C. que, además, completaron la exploración y topografía en visitas posteriores. El 11 de noviembre de 1984 salía por la boca recientemente desobstruida una buena corriente de agua. La cavidad tiene una boca de 1.2 por 0.7 metros. Sigue por una pequeña galería

descendente y pocito con un paso estrecho, después, con un cambio de dirección, aumenta considerablemente sus dimensiones hasta convertirse en una amplia galería que presenta una morfología típica de erosión ocasionada por la circulación libre de las aguas, que contrasta con la parte anterior donde los procesos erosivos obtenidos, son consecuencia de la circulación forzada de las aguas. Nos encontramos ahora en un amplio tubo que se alarga y que nos muestra en su lecho claras formas de sedimentación arcillosa, que van desapareciendo hasta encontrar un gran bloque que obstruye casi por completo la galería. Tras sobrepasarlo llegamos a la parte más amplia de la cavidad, zona donde las paredes se hallan recubiertas de una gruesa y lisa capa de arcilla. Llegamos a continuación a una sala donde se observa un fuerte goteo.

En su centro aparecen derrubios de origen gravitoclástico, siendo ésta la única zona donde hemos localizado procesos reconstructivos. La continuación de la cavidad la encontramos, bien por el lecho del río, a través de un paso inferior, o bien por medio de una gatera situada a mayor altura (paso más corto y cómodo). Se

nos presenta ahora una rampa recubierta por una gruesa capa de finas arenas, donde por su parte inferior, dos pequeños agujeros nos sitúan en la sala final, observándose en ella un sumidero formado por pequeños bloques cementados, punto final de la cavidad. DESCRIPCIÓN HIDROLÓGICA DE LA ZONA: ELS ULLALS son unas surgencias temporales que, con el cercano FORAT DE L'AIGUA, son las únicas conocidas en el interior de la cuenca hidrogeológica de Penyagolosa, drenada por los barrancos de LA TEIXERA, DEL FORN, DE LA PEGUNTA y DEL AVELLANAR, que dan origen a la RAMBLA DE SANT JOAN, después del PLA. Las aguas de escorrentía, cuando las lluvias son importantes, circulan por la rambla hacia el extremo septentrional del PLA, donde se encharcan en LA BASSA DEL QUINYO, depresión sin desagüe superficial. Poco a poco las aguas desaparecen por ELS ENGOLIDORS, sumideros que se abren en la BASSA, para reaparecer por ELS ULLALS, formas de emisión temporales contra la orilla derecha del RIU DE MONTLLEÓ. Al mismo tiempo se activan una serie de surgencias temporales que marginan el macizo de Penyagolosa, como ELS ULLALS DE LES JORDANES, L'ULLAL, ELS ULLALS DEL BARRANC DE LA PEDRA, EL OJAL NEGRO, ELS ULLALS DELS TOLLS DE LA FORESA, etc. ELS ULLALS son citados en el "Llibre dels camins de l'Herbatge de la Setena de Culla" de 1597: "... quant foren als forcallets dels ullals trobaren una fita vella e mes avant als ullals en la heretat del glorios st. joan trobaren una fita vella y a l'altra part endret de aquella ne trobaren altra de fita vella E mes avant posaren una fita nova endret dels mateyxos ullals y a la part de st. joan per esser terra inculta no n'i posaren ...". Desnivel negativo: -15 metros / Desnivel positivo: +1,5 metros / Anchura media: 3,5 metros / Altura media: 3 metros.

Forcallet dels Ullals

L'entreforc dels barrancs de l'Avellanar i la rambla de Sant Joan.

1597 quant foren (105) foren als forcallets dels Ullals 105 **1615** quant foren als forcallets dels Ullals 124 **1634** quant foren als forcallets dels Ullals 209v **1658** quant foren als forcallets dels Ullals 55v **1687** quant foren als forcallets dels Ullals 76

Tancat dels Ullals

CART. Vis. 1:25.000 Tancat dels Ullals

Marge dret del barranc de l'Avellanar abans de juntar-se a la rambla.

els Ullals-2 Ullals del Molí

CART. Vis. 1:25.000 els Ullals

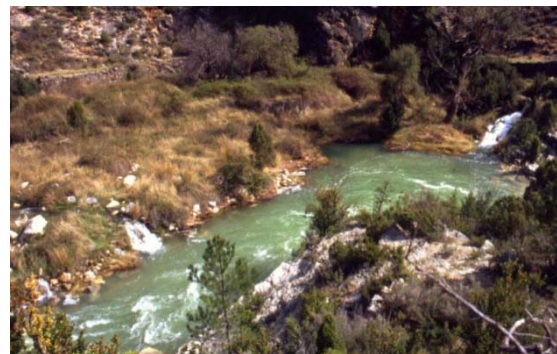
Ullals que, després de l'Estrella aboquen al riu de Montlleó i donen aigua per al molí que bategen

Notas para una hidrología del Penyagolosa (Viciano 1981)

els Ullals MOS

CART. Vis. 1:25.000 los Ojales

Volta del Montlleó a Vilafranca on localitzem el molló, els ullals, el mas, el molló dels Tres Termes....

Molí dels Ullals MOS

CART. PLANI Molino CAD Molino Vis. 1:25.000 Molí dels Ullals

El molí es troba en terme de Mosquerola, vora el trifini Vistabella-Vilafranca-Mosquerola. Hi destaca la séquia que des dels Ullals aboca al molí, preciosa i d'enormes blocs petris. Baixaven, a jornal de Vila, des de Mosquerola per gunayar-se el dret a moldre. Les pedres són de l'arenal de la Estrella, segons que ens fa saber Raimundo del Tossal, marit de la propietària del molí.

Pouet dels Ullals

Al mateix llit del riu, pouet menut que guarda aigua visitada per raboses. Davant dels Ullals a la part de Vistabella

Serrada dels Ullals

Es tracta d'una serrada situada al Bovalar, on hi ha la bassa de Raimundo. En ser propietat, però, del molí dels Ullals, tot i la seua distància, en rep el nom.

V

VACA (V. Zootopònims)

Pou de la Vaca

CART. Vis. 1:25.000 Pou de la Vaca

Al capdamunt del barranc del Mas de Racó, també conegut com barranc del Pou de la Vaca en aquest primer tram.

Barranc del Pou de la Vaca *Barranc del Mas de Racó, el Regall*

CART. Vis. 1:25.000 Barranc del Pou de la Vaca

Primer tram del barranc del Mas de Racó.

Casa de Manuel de les Vaques

Manuel és ramader de vaques, solució extensiva i sense necessitat de guardar que omple diversos masos

Carrer Mossén Tenesa, 7.

VALENCIANS (Hist)

Avui, sense record d'aquest gentilici, la toponímia viva ens parla de la Banyadera. A les Visures, però, trobem diversos topònims ben interessants:

Collado del Forn dels Valencians, Collado del Corral dels Valencians

La Banyadera se'ns mostra com un coll entre la costera que davalla cap a Sant Joan, per on corren els barrancs de la Banyadera i la Pregunta (dreta de la fotografia), i la cara de llevant (esquerra de la fotografia) per on davalla, pel terme de Xodos, la pista del mas Quemado. En els textos se'ns mostra l'equivalència amb el prat dels Valencians (per la seua ubicació) que ens

parla d'un terreny sovint amb l'aigua present que reforça la idea de la penya aigualosa per al gran tossal del fons. També observem, al llarg de les Visures, que hi ha un canvi de denominacions a partir de 1615, collado per Collado del Forn dels Valencians. I, a partir de 1634, collado del Corral dels Valencians

1555 E de allí al Collado eo prat dels Valencians 23 en cap del collado dels Valencians 23 **1597** E de allí al Colla(100)do, a la part dels Valencians (...) quant

foren al cap del collado del Forn dels Valencians 100 **1615** E de allí al Collado, a la part dels Valencians 123 quant foren al cap del collado del Forn dels Valencians 123

Corral dels Valencians

Ben pròxim a la Banyadera, en desconeixem les restes.

1634 passa devés lo corral dels Valencians 207v **1658** torna al mateix camí que tira devés lo corral dels Valencians 53v **1634** y va la via del Corral dels Valencians 208v **1658** va la via dels Corral dels Valencians 54 **1687** va la via dels Corral dels Valencians 68v **1759** y va la via del corral dels Valencians 47

Collado del Corral dels Valencians Collado del Forn dels Valencians,

1634 al cap del Collado del Corral dels Valencians 208v **1658** quant foren al cap del collado dels Corral dels Valencians 54v **1687** al cap del collado dels Corral dels Valencians 69 **1759** quant foren al cab del collado dels Corral dels Valencians 48

Assagador del Corral dels Valencians Assagador del Forn dels Valencians

Camí ramader que mou de l'assagador d'Entre Termes.

1634 camí de herbatge del Corral dels Valencians 207v **1658** en la qual entra asagador de herbatge del Corral dels Valencians 53v **1687** dit asagador, eo camí, la via del Corral dels Valencians 69v en la qual entra asagador de herbatge del Corral dels Valencians 75v **1715** lo asagador de herbatge del corral dels Valencians 140v **1759** regonèixer la mallada de Belart, en la qual entra lo assagador de herbaje del Corral dels Valencians, la qual mallada, per lo semblant, és de herbaje 43

Forn dels Valencians

Podem deduir que es tracta d'un forn de Pregunta (Vg. lema PEGUNTA)

1555 lo qual camí va la via del Forn dels Valencians 22 **1597** dit camí que passe devés lo forn dels Valencians 93 devés la via del forn dels Valencians 94 **1615** camí que passa devés lo forn dels Valencians 122 é va la via del Forn dels Valencians 123

Assagador del Forn dels Valencians

Es tracta, com veiem dalt i pel canvi a partir de 1634, de l'assagador del Corral dels Valencians.

1597 en la qual entra camí de herbatge del Forn dels Valencians, la qual, per lo semblant, és de herbatge 95

Prat dels Valencians

Aquest prat que ens parla de la Banyadera apareix en algunes Visures com a 'part'

1555 E de allí al Collado eo prat dels Valencians 23 cap del baranch de la Texeda, eo prat dels Valencians 23 **1597** quant foren al cap del barranch de la Teyxeda, o prat dels Valencians 100

VALERIANO

Sant Valerià batejat pel castellà

Bancal de Valeriano

Vora la carretera del Pla, davant el pas del Mas de Celades

Carrasca de Valeriano

CART. Vis. 1:25.000 Carrasca de Valeriano

Baix de l'artiga de Rossalino, al bancal de Valeriano de la carretera del Pla

Casa del Tio Valeriano

Casa de del mas de l'Alberta, aïllada i gran, separada del carròs.

Casa de Valeriano

Al mas de Cabedo

Casa de Valeriano

Casa Nova, ombria.

Carnisseria de Valeriano

Carnisseria Casa Folch

Va ser Ferreria i actualment és una de les dues carnisseries del poble, la d'Aurélio. Carrer Major, 19.

Casa de Valeriano el Carnisser

Carrer Major, 19.

VALERO

Llinatge existent a molts pobles del domini.

Carrasca de Valero

Entre el mas de Celades i el mas de Toni.

Morral de Valero

CART. Vis. 1:25.000 Morral de Valero

Morral bessó del de la Galluvera que guaita sota les cingles del Mas de la Serra, al Boi. El de llevant. En la seua falda trobem la cova del Morral, on es van descobrir pintures rupestres.

Barranquet del Morral de Valero

Solc entre els dos morrals: el de la Galluvera i el de Valero.

VALL

La Vall és, per antonomàsia, la Vallussera, depressió entre les llomes de Benafigos i de la Picossa. També forma part de l'especificatiu del mas conegut com l'Aigua Lavall.

Pas de la Vall

Mou de la zona del Collado (Font de la Perera) i davalla pel barranc de les Olles per pujar la Picossa i davallar a l'altra banda.

Solana de la Vall

CART. Vis. 1:25.000 Solana de la Vall

Entre el tallafocs i la roca del Rotxàs, a la Vallussera

VALL

<http://imatgies.blogspot.com.es/2013/12/carrers-2-de-murs-i-valls.html>

Casa de Joan del Vall

Aquesta casa dóna també al carrer Baix lo Mur o carrer del Mur. Hi trobem una inscripció sobre pedra amb la xifra 1682.

Pensem que es troba referit al vall (masc.) vora el mur, per on desaiguaria el poble.

VALL(E)BONA

D'aquesta Vallbona que tants exemples té arreu de la toponímia, tan nostra com romànica en general, ens crida l'aparició d'aquesta vocal epentètica que entenem apareguda des del plural vallsbones>vallesbones i que, després, en singularitzar-se s'ha mantingut 'vallebona'

les Vallesbones

Vora el barranc del Catxerulo. "Se'n va pagar 75 lliures" (Raimundo del Tossal). Es tracta d'un espai ben estret, no de cap vall ampla per la qual cosa podríem pensar en l'antic sentit de vall com a curs d'aigua i que aquest es referira al mateix barranc del Catxerulo.

Altrament, sempre resta la idea antroponímica i una malnominació a partir d'un cognom Vallbona.

Solano de la Vallebona

Part de les Vallesbones. A mà dreta del barranquet.

VALLUSSERA

la Vallussera la Vall d'Ussera, la Vall

CART⁴. PLANI La Vall CAD La Vall IGC592-1949 La Vall de Usera M592-1993 La Vall de Usera 592-25000 Vall d'Usera, La Vall d'Usera-II CMALa Vall de Usera 592 (4-1) 1:100.000 Alcora La Vall de Usera

Extensa i estreta partida, que va des del coll del Vidre fins el forcall del Rivet amb el riu de Montlleó, i corre entre la lloma de Benafigos (foto) i la lloma de la Picossa. Pel marge dret corre la pista vorejant tothora el barranc. Si atenem a l'estretor d'aquest paratge, podríem pensar en 'la vall' com a sinònim de 'riu'⁵.

Barreda (1999) recull el topònim ja al 1203

Valldossera (i Valldussera, termes de Vistabella i Culla). Combinació de dos elements romànics, un del relleu i l'altre relacionat amb el zoònim 'ós'.

-*Vallis Ursera* (1202) el Boi.

En el text apareixen les formes *Vallis Oçera* i *Vallis Ursera*. El document on apareix és el referent a la

"Donació de Pere el Catòlic a Arnau de Palatzí del castell anomenat, segons els cristians, el Boi, i Valldosera segons els sarraïns"

Com a unitat geogràfica és ben diferent del Boi. La identificació d'un topònim amb l'altre és per l'antiga dependència del castell del Boi, de fet en les limitacions de l'antic terme del Boi n'entraria gran part, de la Pena-roja cap al nord. Avui pertany a la partida de Foia d'Ores, de fet tots els barrancs d'aquesta desguassen per la Vallussera fins el riu de Montlleó.

Mn. Cavanilles ens la descriu:

⁴Gran oblit al *Vis.* 1:25.000.

⁵Per al sentit de 'vall' convé llegir també *l'Aigua* Lavall, dins el lema AIGUA.

113. Entre los barrancos y profundos excavaciones del término se distigue el cauce del Monleon, que corre entre los montes de Vistabella y Villafranca, donde se ve una multitud de las ostras llamadas vulgarmente orejas; y el Val d'Osera, llamado así por los muchos osos que habia en otro tiempo. Este se halla al nordeste de la villa, y á hora y media de distancia y recibe las vertientes de la antigua población y gran término del Boy, de la qual quedan la ermita de San Bartolomé, y las ruinas del castillo. Casi en el centro del valle se levanta la loma de la Picoso, de peñas muy duras calizo-areniscas, que el tiempo reduce á menudos fragmentos. De esta loma se descubren los profundos surcos que con el tiempo se excavaron en aquellos montes; los escarpamentos miran al mediodia, y las cuevas rápidas que desde ellos baxan están desnudas de vegetales. A excepción de estas todo presenta un bosque espeso de pinos y carrascas: negrea el fondo por la obscuridad y multitud de ramas que lo cubren; allí crecen acebos y labiérnagos monstruosos, y pastan infinitos ganados, que es el recurso de la poblacion.

Coromines hi dedica una extensa:

Ussera, Vall—Generalment abreugen en “La Vall” per antonomàsia, però també diuen “a Vall Ussera” 75.24, i sembla que també “a la Vall Ussera”, 81.10; IGC 27X19 (“la Vall de Usera”). És la part més fonda del gran barranc que baixa de Vistabella pels Molins, a desaiugar en definitiva al Montlleó per la dr.en el trifini amb Culla i Benafigos (-El fons es troba a uns 650 alt.però encaixonat entre dues altes serres de 1020 metres: no fóra estrany que en paratges tan escarpats i solitaris hi hagués fama d’haver-hi hagut ósos: es pot admetre doncs que ja vingui amb data mossàrab de VALLIS URSARIA; cf.a Valldossera entre Alt Penedès i Montmell, Barruera (?) a la Vall de Boí, i d’altres. A l’enquesta de Benafigos escric “a la Vall d’Ussera hi ha...” 85.4

El topònim el trobem a molts indrets de la Península Ibèrica.

Valdeosera, sin duda un nombre sugerente. La denominación de esta aldea, que se encuentra en el término municipal de San Román de Cameros viene de Val de Osera o Valle de los Osos y está motivado, según cuentan las crónicas, por la abundancia de osos que siglos atrás hubo en la zona (Wiki)

Bal d’Onsera a la serra de Guara (Huesca)

A Casa nostra trobem Valldossera a Querol (l’Alt Camp) i a Sarral (la Conca de Barberà) Vallosseres a Vinebre (la Ribera d’Ebre)

la Vallussera *la Vall d’Ussera*

CART. PLANI Barranco del Forcall CAD Barranco del Forcall IGC592-1949 Barranco del Forcall M592-1993 Barranco del Forcall 592-25000 Barranc del Forcall-II CMA Barranco del Forcall 592 (4-1) ICV Barranc de la Vall d’Ussera CART. Vis. 1:25.000 la Vallussera

Davalla del coll del Vidre a la font del Pi canvia el nom per barranc de la Clotxa. Potser en algun temps hom ho considerara fins el puntal de la Lloma.

Pas de la Vallussera *Pas de la Vall d'Ussera*

Assegador que mou de davall del mas de Medall.

Pista de la Vallussera *Pista de la Vall d'Ussera*

Es continuació de la pista del Mas de les Tosses de Baix, `però la prenem amb aquesta denominació des de la Carretera de Vistabella.

VAREA

No creiem que calga rebuscar un 'barea' amb arrel estranya, com pretén Coromines en la seua fitxa. Més aviat es tractaria del cognom Varea que ha batejat cantants i toreros i és topònim de La Rioja. Per tant, tot i la retolació gràfica amb 'b' que apareix en la cartografia i en la proposta del gran filòleg, mantenim la V, amb que apareix aquest barri de Logronyo. Afegim, a més, el comentari del nostre informant 'era (propietat) dels Varees'

Foia de Varea [fòja baréa]

CART. Vis. 1:25.000 Foia de Varea

Entre els Castelletes i el Montlleó. "Era dels Varees"

Assagador de la Foia Varea

CART. Vis. 1:25.000 Assagador de la Foia Varea

De la font Nova a la font de l'Alfarder i després davalla cap a la foia Varea

Camí de la Foia Varea

CART. PLANI Cº de la Mª de la Foya Barea
CAD Cº de la Mª de la Foya Barea

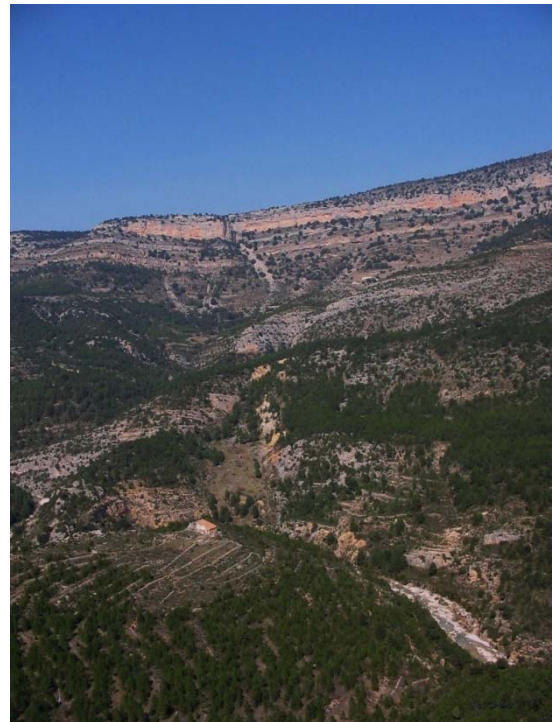
Prenem les referències desde el mas conegut com la Foia de Varea fins el Forcall de la pista proper al barranc de la Covassa

la Foia Varea

CART. PLANIMasía de Foya BareaCAD Mª de Foya Barea 569-25000Masía de Foya Barea
Vis. 1:25.000 la Foia Varea

Mas de la foia. Aquest mas s'inclou dins el Boi i es troba sobre el riu de Montlleó front al terme de Benassal. En la fotografia destaca el pany allargassat de la roca del Cenallo.

Baréa, la Foia – al N de l'Alfarder, 81.... (potser de l'arrel ar.b-r-c "exceller en..., en mérite, l'emporter", però no la trobo en ... bâric 'excellent, distingué'. (fitxa de Coromines)

VEJA

Penya de la Veja /péña la bédja/

CART. ICV Penya Laveja 592 (2-1) Vis. 1:25.000 Penya la Veja 1162

Ocupa la volta del Montlleó que trobem davant els Castillejos, ja a Mosquerola. Ben segur que aquesta Veja tinga a veure amb l'aragonés. No trobem la solució, però, en els diversos diccionaris consultats. Curiosament hi ha una altra *Peña de la Veja* a Monterde de Albarracín (Aragó)

VELA

Pel que fa a l'històric **peiró d'en Vela**, veieu PEIRÓ

El mas de Vela pertany al terme de Xodos i no l'incloem en aquest estudi; hi trobem però diversos topònims que tot partint d'aquell mas entren dins Vistabella.

Pista del Mas de Vela

De les Porteres davalla cap al mas del terme de Xodos.

Porteres de Vela

Límit dels termes de Xous i Vistabella. Hi passa la pista del Pla de la Creu a la Banyadera. Avui és un pinar ple de falgueres

Barranc de la Portera de Vela

Baixa de les porteres de Vela al riuet

VELART / BELART

Després d'analitzar la documentació i veure les formes aparegudes en les primeres Visures, creiem més indicada la forma amb V. La confusió i hipercorrecció que vam aportar al 1:10.000 de l'ICV provenia del recull oral, quan encara no coneixíem les Visures de Vistabella. En sentir el topònim [llóma belá] vam pensar en 'velada', en forma de 'vela', triangular, tal l com Coromines ens proposa en la seua fitxa

Velà(da), la lloma – cit. Junt a la Lloma Voltada, entre el "Rodal Bonito" i "Els Ullals", i aquests entre la Teixera i la Banyadera 77.4; és cap a la r.de Xodos, entre el Mas de Benages i el Pas de la Creu, 77.14, 20X14: entre la Banyadera i la Pregunta, separada d'qt per l'Antona (- Com que vela s'usa toponímicament per 'tros de terra triangular', potser vol dir això oposant-se a la Lloma Voltada, que podria ser una d'arrodonida o circular.

També podíem pensar que es tractara de 'velada', fosca, ombrívola, pel pinar que en cobreix gran part dels seus aiguavessants. Vam creure, doncs, que es tractava d'una simple caiguda de la -d- del sufix -ata. Heus ací, però, que, una vegda més, les Visures ens van treure l'aigua clara

1555 de l'altre camí que va a la lloma de **Velart** 24 regonéixer la mallada de la Lloma de **Velart** 24 **1597** anaren a mirar la mallada de **Belart** 95 **1615** regonéixer la mallada de **Belart** 122 **1634** a regonéixer la mallada de Belart 207v **1658** anaren a regonéixer la mallada de Belart 53v 'Mallada de Belart' 53v **1687** anaren a

regonèixer la mallada de Belart 75v **1715** regonèixer la mallada de Belart 140v **1759**
 regonèixer la mallada de Belart, en la qual entra lo assagador de herbaje del Corral
 dels Valencians, la qual mallada, per lo semblant, és de herbaje 43 fins a la mallada
 de la Pedra, passa lo assagador de herbaje per damunt la serra de la Mallada de
 Belart 44

L'amic Josep Viciano (2009), que també havia revisat i transcrit la Visura de 1658 i, possiblement, la de 1597, en feia l'advertiment sobre la mateixa errada. Potser, però, en el seu moment no llegira la de 1555 que aportava la solució amb V.

“La lloma de Belart, que s'estén entre la Banyadera i l'Antona, per la pèrdua de les consonants finals pròpia del parlar de la comarca es pronuncia “lloma Belà” i això degué fer creure que la forma correcta seria “Velà” i d'aquí “Velada”. Però a finals del segle XVI ja apareix documentada con a Belart”

Velart apareix al DCVB com un llinatge de Barcelona. Són les formes **Belart** i **Balart** aquelles que apareixen a més indrets.

BELART

Llin. existent a Àger, Barc., Cornudella, Fatarella, Gandesa, Ulldemolins, Val., etc.—
 V.BALART.

BALART

Llin. existent a Barc., Alins, Fatarella, Igualada, Morell, Reus, Valls, Alcoi, Novelda,
 etc.

ETIM.:del nom propí germ.**Balhart**.

El significat de Belart apareix a Moll-87 com un antropònim d'origen germànic: ‘Balart, Ballart, Belart, Belert. De *Balhard*, nom de significat obscur’.

Velart apareix extés també al nostre país en la forma aragonesa, Velarte.

Des de les Illes, l'etimòleg Cosme Aguiló: 2002, 39, ens parla d'uns Cocons d'Envelar que realment haurien de ser d'en Velar provinents d'un antropònim Belard, com el nostre. Aquest antropònim parteix, en el cas de Felanitx, d'un Berard – “llinatge mallorquí”- que hauria patit la disimil.lació de les consonants líquides.

Pel que fa a l'etimologia, a més de l'antropònim d'origen germànic, que sembla prou evident per la preposició dels textos antics ‘lloma de Belart’, Vázquez-2001 anota una altra motivació en el cas de Belarta

“ **Belarta**: (Benasque, Betesa). Ambos términos parecen tener en común el ser zonas de prados. El de Betesa ya aparece bajo esta forma en doc. del año 964, al igual que en el *Capbreu de Alaó* de siglos posteriores. Evidentemente, su radical podría relacionarse con el vasco *bel(h)ar* ‘hierba’, si bien la terminación no resulta tan clara, pues no parece aceptable pensar en el colectivo *-eta* (<lat. *-ETAM*), pues debería haberse mantenido la vocal e ya que era tónica, como indican otros claros derivados; por ello Coromines propone un étimo BELHAR-TA (*On.Cat.,s.v.Belarta*)“

Evidentment, Coromines no relaciona el nostre topònim amb Belarta, perquè, com nosaltres abans de conèixer l'arxiu de Culla, tot fent cas del que va sentir, optà per ‘velada’, com hem vist a la fitxa.

Lloma Velart //lómoa belá/

CART. PLANI Lloma-Velá^ CAD Lloma Velá^ . Lloma Vela MC IGC592-1949 Lloma Velá M592-1993 Lloma Velá 592-25000 Lloma Vela-IV CMA Lloma Velá 592 (3-3) ICV Lloma Velada 1552,6 592 (3-3) Vis. 1:25.000 Lloma de Belart 1551

Aquesta lloma es troba entre el barranc de la Pegunta i l'Antona.

Trinxeres de la Lloma Velart

CART. Vis. 1:25.000 Trinxeres

Son de la guerra del 36 i se situen a la lloma de Velart.

La Lloma Velart

Retolada per l'administració com a Vela-I i Vela-II, correspon a dues zones d'acampada dels voltants de Sant Joan.

Vid. Annex-4

VELL⁶

Especificatiu de qualitat, complementari de 'nou'.

Artiga Vella

CART. Vis. 1:25.000 l'Artiga Vella

Finca veïna del mas de Pepe Tério.

Roca de l'Artiga Vella**Artiga Vella de Baix**

CART. Vis. 1:25.000 Artiga Vella de Baix

Artiga del mas de Campos situada entre el Collet i el barranc del Saltador.

Artiga Vella de Dalt

Aquesta, també del mas de Campos, entre els Tancadets i el barranc del Saltador.

⁶<http://imatgies.blogspot.com.es/2013/11/nou-i-vell-la-toponimia-i.html>.

Carreró Vell

Pas estret i camí que, des de la Foieta Plana, anava cap al Pla, passant pel collado del Boi.

Caseta de la Vella

Caseta de pedra seca situada al collet de la Vella

Collet de la Vella-1

CART. Vis. 1:25.000 Collet de la Vella

Al sud-est de la Corralissa, vora les serrades del Carrascal

Collet de la Vella-2

CART. Vis. 1:25.000 Collet de la Vella

Entre el mas de les Foies i el mas de les Roques

Cova Vella

La cova de la Munda tenia un precedent un centenar de passes més avall, potser construïda en una arrimansa o cova.

Mas Vell

CART. PLANI Masia de Bell CAD Mª de Bell IGC592-1949 Mª de Bell M592-1993 Masía de Vell592-25000 Mas Vell-II CMA Masía de Vell 592 (3-1) ICV Mas Vell 1175 592 (3-1) Vis. 1:25.000 Mas Vell

Mas d'Arsénio situat dalt del mas de Mossén Joan a l'ombria de les Navades.

Bancal del mas Vell *Sort del mas Vell*

Conjunt de sortetes del Pla, veïnes de la sort de l'Hospital, ajuntades en un sol bancal. Potser, hem de recordar que l'aeròdrom de la Guerra Civil va desfer un seguit de parets, tot desdibuixant les sorts.

Carrascal del Mas Vell

A l'ombria del Mas Vell, dalt del Centenar. Aplega, tal i com veiem a la fotografia, al Castellet, ja al mas de Salvador.

Carrasca del Mas Vell

Vora la pista d'entrada al mas de Salvador. La darrera nevada forta (fa uns anys) va desbrancar part de l'arbre.(foto)

Carrasca dels Quadrons del Mas vell

Vg. Carrasca dels Quadrons

Caseta del mas Vell

Caseta de pedra seca, propera a la carrasca del mas Vell.

Era del Mas Vell

Tot i trobar-se vora el mas, convé destacar-ne l'existència per ser un preciós mirador de tot el pla.

Mina del Mas Vell

CART. Vis. 1:25.000 (símbol)

Vora el mas. Arsénio desconbeix què se n'extreia. No li va conèixer cap funcionament.

Ombria del Mas Vell

Nord i nord-oest de les Navaes

Pinar del Mas Vell

CART. Vis. 1:25.000 Pinar del Mas Vell

Dalt del carrascall del Mas Vell, a les Navades

Pouet del Mas Vell

Prop del forcall dels camins del Boi i del Pla Avall, al mas Vell

Prat del Mas Vell

Pla veí del tancat del Serrero i de la serrada del Mas de Mossén Joan

Serradeta del Mas Vell

Des del camí del Boi es veu el canvi de paret que marca aquesta serrada que tanca el mas.

Sort del mas Vell Bancal del mas Vell

Sort situada al Pla, prop de la sort de l'Hospital. Es tracta també d'un bancal d'extensió considerable

Tancat del Mas Vell

Vora la pista del Mas de Salvador, dalt del pou de Montserrat

Serrada Vella

CART. PLANISerra Vella^CAD Serra Vella^ 569-25000 Sierra Vella

Gran serrada al capdamunt dels masos de Leandro i de la Cambra. Guaita també sobre la pista que davalla cap a l'Estrella. Les diferents aparicions cartogràfiques, acompanyades d'un símbol oronímic, han estat del tot desafortunades en confondre 'serrada' /serrá/ amb 'serra' /sèrra/

Al *Llibre dels Capítols d'Herbatges de la Tinença de Culla (1345-1808)*⁷ hi ha un capítol dedicat a una serrada que podria referir-se a aquesta.

De la Cerrada de Vistabella

(64.-) Item ordenaren los dits misatgers que la Serrada d.En Pere Renovell que és en lo Terme de Vistabella en la Terra de.l Erbatge, ab voler y exprés consentiment de les Universitats, volgueren que fos tenguda en quatre.centos cinquanta braces, en les quals braces sie compresa la Cerrada vella, e si no bastara a les quatrecentes sinquanta braces que.y sia afegit al tinent de aquella a compliment de les dites quatre.centos sinquanta braces, e que sie tancad tota paret o roqua a.darredor, e la paret o la roqua hage haver d.alt quatre palms, àlias no li sie tenguda ni guardada' (anno a Nativitate Domini MCCCCVII)

Casa de Francisca del Mas Vell TU

Carrer de la Presó.

Pati de Rosa del Mas Vell TU

Carrer de Mossén Tenesa.

Casa de Rossita del Mas Vell

Carrer Major.

Forn Vell TU Forn de Dalt

Dóna nom al carrer que prolonga aquest, baix de la Plaça. Carrer del Forn Vell, 4.

Carrer del Forn Vell TU Calle José Antonio, Carrer del Forn de Dalt

Aquest carrer, que mou de la Plaça cap amunt, apareix al CAD com Carrer Pont Vell i Carrer Forn Vell.

VENTA

En tractar els temes d'influència entre Aragó i aquestes terres, a Bernat/Guardiola-2014⁸, vam obviar parlar del doblet hostel/venta per tractar-se d'un tema general a tot el domini i, segons sembla, lligat als camins reials i a les noves xarxes de carreteres ja en el XIX. Fixem-nos que a darrereries del XVIII encara parlaven de l'Hostalàs per

⁷ Barreda (1986).

⁸

BERNAT, Jesús / GUARDIOLA, Ferran (2014) "Frontera permeable i pont toponímic" dins *Actes de la VII Jornada d'Onomàstica. Xèrica 2013*. Col.leció Actes, 12. AVL València 2014.

referir-se a l'actual venta de Garcia. Curiosament, als nuclis urbans s'ha mantingut el lexema *hostal* i *venta* ha passat a l'àmbit rural, lligat això sí, al vial que hi passava. Sobre la validesa del lexema ens serveix la següent reflexió:

Article publicat en el Levante-EMV divendres 15 de febrer del 2013

Venta i venda

J. Leonardo Giménez

Un amic em pregunta si la paraula "venta", com a fonda o *hostal*, és normativa. Resulta que un altre amic comú, fent la correcció, li l'ha substituïda per "hostal", en un article per a un digital local. L'autor de l'original no està massa conforme amb el canvi, perquè lleva naturalitat a la citació que fa de l'indret que esmenta: la venta de dalt del port de Càrcer, també dita Venta de Sant Llorenç. El revisor sap perfectament que s'han de respectar les formes històriques o tradicionals dels topònims o, si és el cas, les que l'autoritat lingüística competent haja establert, però es veu que en vore "venta" i no considerar-la forma normativa, perquè no apareix en el DIEC2, sense parar-se a pensar en el sentit que hi tenia, l'ha canviada per "hostal". És que hi ha qui la criatura la vol tan impol·luta que llavant-la i rentant-la acaba escorrent parts del mateix bebé (o tot) pel desaigüe. Perquè siga indret o siga 'hostal situat a la vora de camins, carreteres, etc., per a l'hostatge dels viatgers, posada, fonda, etc.', "venta" és un terme normatiu, arreplegat per l'Acadèmia Valenciana de la Llengua, el SALT i el DV (Lacreu, GV, IIFV, Bromera). El GDLC de l'Enciclopèdia Catalana, encara que amb la marca de castellanisme, l'inclou amb una definició ben aclaridora: 'Al País Valencià, *hostal*'. Com és natural, també la incorpora, amb eixe significat, el DCVB, així com el de la RACV. De la valencianitat del terme esmentat donen testimoni les nombroses "ventes", com els topònims Venta de l'Aire, partida de la Nucia; Venta Cremada, de Montesa; Venta de Girau, de Sant Vicent del Raspeig, o l'*hostal* Venta Nova, d'Ontinyent. També la Venta de l'Emperador; o la Venta de l'Home, rebatejada així per l'admirable Raimon, figura gens sospitosa de vel·leïtats segregacionistes. El que sí que cal vigilar és la interferència del sentit castellà de "venta", com a 'acció de vendre'...

Afegim que Labèrnia 1865 l'esmenta, sense afegir 'castellanisme', tot advertint l'àmbit rural

VENTA. f. *Hostal* ó posada en despoblat. *Venta*. *Diversorium* ii.

També Martí Gadea 1891

Venta. f. *Venta*: casa establecida en los caminos ó despoblados para hospedaje de los viajeros.

Ja ho aclaria Coromines, com hem vist a HOSTAL

Només des de les comarques tarrag. cap al S. li va sorgir, en el nivell popular, concurrent important en el castellanisme *venta*, tan imposat allà que són molts els qui hi entenen que *hostal* pot dir-se només dels de dins del poble, i si és fora de poblat no admeten sinó *bénta*.

Val a dir que *hostal* és, també, ben viu, i no sols dins un nucli urbà. Les Crebades, partida del terme de les Useres, són conegudes també com els *Hostals* i hi trobem l'*hostal* Nou i un de més antic. A castelló els *Hostalassos*, lluny de la ciutat. Als Ports són també nombrosos els *hostals* vora camí, amb alguna *venta* afegida.

a Venta *Venta de Garcia*

CART. PLANI Vta. de Garcia CAD *Venta de Garcia*, Albergue Vis. 1:25.000 la *Venta*

Hi van viure tres veïns: Salvador, Alejandro i Odilon, l'últim en marxar (fa més de 25 anys). Ximo no hi ha conegut cap acció hostalera tot i la transparència del nom i la situació mitgera amb el pas i camí Real de Mosquerola. En la planimetria apareix venta de Sebastian i venta de Garcia com a dos ventes veïnes. En la fotografia, blanqueja vora el camí real. Al nord, ja en la costera trobem la torre Garcia.

A les Visures ens apareix amb l'antic nom: l'Hostalàs, de vegades sense hac, com Hortells i l'Hortissella, sovint retolats Ortells i Ortissella.

1597 de dit camí de Concell fins a l'Hostalàs que és la bayxada del riu Sech 69 més avant, passat dit Ostalàs 70 **1615** Y més avant, passat lo Hostalàs, baxant la costera del Riu Sech 118v **1634** fins a l'Hostalàs trobaren sis fites velles 203v **1658** fins a l'Ostalàs, trobaren nou fites velles 49 **1687** pasat l'Ostalàs, vaixant devés lo riu Sech 71 **1715** a la mà esquerra, fins a l'Hostalàs 132 Y més havant, passat lo Hostalàs 132 **1759** fins a l'Ostalàs, dóna la visura passada nou fites 27 Pasqual Sentelles, arrendador del mas de l'Ostalàs 27

Pou de la Venta

CART. Vis. 1:25.000 Pou de la Venta

Al pas Real, davant la Venta.
Hi ha un més dins el bancal del Pou. Té un gamelló o baci de ferro

A les Visures ens apareix com **pou de Garcia**

1658 en lo endret del camí que va al pou de dit Garcia 48v **1687** endret del camí que va al pou de dit Garcia 70v **1715** endret del camí que va al pou de dit Garcia

trobaren 131v **1759** endret del camí que va al pou de dit Garcia. Per la Torre Garcia prop de l'Hostalàs que dóna nom a Josep Garcia de la Torre.

Tancat de la Venta

Entre els tancats de Marieta i Dolores, la rambla del Pla i el carreró dels Caus. És molt estret i conté un casetó de pedra seca.

Quadro de Baix (de) la Venta Vg. BAIX DE

CART. Vis. 1:25.000 Quadro de Baix de la Venta

Gran extensió situada entre les Ventes i la Rambla.

Quadro de la Venta

Casetó de la Venta

Caseta de pedra seca al tancat de la Venta.

les Ventes

CART. 592-25000 Les Ventes-II ICV les Ventes 592 (3-1) 1:100.000 Les Ventes (desplaçades 1 quilòmetre al nord) Vis. 1:25.000 les Ventes

Subpartida dels Bustals que replega les Ventes i els masos de Tòfol, el Bord, Joan dels Ous i el Coronel.

les Ventes

Diversos masos, entre ells un en construcció, que van ser llocs hostalers antigament, lligats al camí de Vilafranca. La venta de Carlos, la venta del Curro i venta de la Borrasca. Potser per la seua modernitat no han conegut, que sàpiem, l'antic referent 'hostal', com sí que trobàvem a l'Hostalàs o venta de Garcia.

Bassa de les Ventes Bassa Negra

Bassa que recull aigües vingudes des de la font de la Randera. A més del seu paper forestal contra incendis disposa d'un abeurador per a les ovelles del pla Avall.

VENTANA

la Ventana

Espai entre roques, mirador sobre el Montlleó i terme de Culla, proper a la Funda, a migdia de les coves Voltades. Cal pensar en el vent més que no pas en una finestra castellanitzada. Coromines recull 'ventana' en Decat IX, 123b53

VERD

No ens dóna gaire joc el color verd per a la toponímia del Maestrat, on abunda el blanc, roig i pardo. Potser el nostre clima eixut en justifique la pobresa; com deia Salvador del Tossalet, en observar el paisatge després de les pluges "l'aigua és molt verda"

Cingle Verd

CART. Vis. 1:25.000 el Cingle Verd

Cingle situat a la Picossa. "Allí he entrat jo quan era pastoret. A tallar mànecs de carrasca, entrava jo. Està dins la roca"

Hi ha un altre cingle Verd al terme de Culla, abocat sobre el Montlleó. A Mallorca hi ha un extens paratge conegut com els Tossals Verds; a migdia del niostre país hi ha el riu Verd.

VERDÍN

Ens apareix *el Verdinal, los Verdinales i camino del Verdinal* a les Alcubles (Moya 1995) *los Verdines* (Moya / Alvir 1995) *el Verdinal* a la Puebla de San Miguel (Rodrigo, C. 2000) El seu significat esta relacionat amb la humitat del sòl i la consegüent molsa.

Alvenc dels Verdins *Alvenc del Bovalar, Alvenc dels Savinar*

CART. Vis. 1:25.000 Alvenc dels Verdins

Situat en aquest paratge del Savinar.

Avenc del Bovalar o AVENC DELS VERDINS (topónimo recogido por Jesús Bernat). Consta de un primer pozo que en dos rellanos permite alcanzar los -20 metros y que desde los -12 metros se convierte en una gran diaclasa de no demasiada amplitud pero de unos 20 metros de longitud. Desde la cota -20 se descende por un resalte de la gran sala que se forma unos 3 metros más abajo, donde se bifurca en dos direcciones, hacia un lado se alcanza el final de la cavidad por un pozo de 4 metros, alcanzándose por el otro lado la misma cota. Debe su formación a una diaclasa de notable desarrollo que ha originado una dolina, y que al hundirse la parte superior de ésta ha dejado al descubierto la cavidad. Actualmente se encuentra en período de fosilización.

els Verdins

CART. Vis. 1:25.000 els Verdins

Paratge situat al Savinar que inclou l'Alvenc.

Carreró del Verdín *Carreró del Mas de Trigós*

CART. Vis. 1:25.000 Carreró del Verdín

Carreró que parteix, al mas de Trigós, les Tancadetes i el Bancalàs (foto).

VERROS

Porc mascle semental. A Atzeneta 'verre'. Com ens diu Labèrnia

VERRO.m. Porc mascle no sanat, que's deixa per pare, *Verraco*. Verres, is.

Font dels Verros [bèrros], [bárros], [bérros]

CART. Vis. 1:25.000 Font dels Barros

Situada a la vora de la pista de l'Estrella abans de desviar-se cap al Corralet. La inscripció cartogràfica respon a una errada ortogràfica. Caldrà revisar el seu sentit fitonímic front a la solució zoonímic. Pensem, però, que la solució amb [é] fou oïda d'un pastor aragonés Navarrete, del mas de Trigós), la qual cosa ens portava a pensar en 'berros', 'créixens'. Les altres enquestes, però, ens havien donat la solució amb [è] que ens decidien per l'animal i l'entrada amb 'v'.

VICENT

Hores d'ara podem constatar la varietat nominal ens els batejos de persones, molts d'ells estranys en comarques més costaneres. Altrament, noms com Vicent, tan habituals a l'Horta o a la Plana, són ben escassos. La variant Cento⁹ recull només un exemple i l'altre topònim respon a una forma feminitzada, potser d'un cognom. Sí que ens apareixen a les Visures diversos exemples de Vicent, com a cognom: Aleixandro Vicent (1658)¹⁰, Berthomeu Vicent (1582), Gabriel Vicent (1634), Lluís Vicent (1597), Miquel Vicent (1597), Pere Vicent (1555), els Vicents (1597).

Casa del Tio Cento

La més gran de la Ribagrossa. Avui partida en tres vivendes diferents. Conté una gran cisterna. Era i pallissetes al nord.

Serrada de les Vicentes

CART. Vis. 1:25.000 Serrada de les Vicentes

Cap al capoll del tossal que hi ha dalt del mas de Padilla. Antigament era part de les Vallesbones.

VICTÒRIA

Caseta de Victòria [bitòria] *Caseta d'Antolina*

VIDAL

Cognom existent almenys des del 1555 quan ja ens apareix a les Visures, també pluralitzat i amb feminització: Pere Vidal (1555), na Vidala (1555), els Vidals (1615), Gaspar Vidal (1597), hereus de Joan Vidal (1634), pobills de Joan Vidal (1634)

Tossal de Vidal-1

CART. Vis. 1:25.000 Tossal de Vidal

Capdamunt de la solana de Ramon, entre el barranc de la Tosca i el de les Ferradures.

Tossal de Vidal-2

CART. Vis. 1:25.000 Tossal de Vidal 1123

⁹Cento [É] Barranc de Cento (*Petrer*), Casa del Cento (*Bell-lloc*), Caseta de Cento (*Culla*), Corral de Cento el Caldero (*Llucena*), Lloma de Cento (*Llucena*), Mas de Cento el Guirro (*Atzeneta del Maestrat*), Mas de Cento l'Obrer (*Atzeneta del Maestrat*), Mas de Cento la Vinya (*la Vall d'Alba*), Mas de Cento Palanca (*Atzeneta del Maestrat*), Motor de Cento (*Foios*).

¹⁰Primer any en què apareix.

Tanca el Bovalar pel sud-est i la seua elevació es mínima respecte als planets i el pla Avall; amb tot, limita l'amplària d'aquest i, com veiem a la fotografia, tanca el Quinyó quan les precipitacions fan que la rambla del Pla hi aporte molta aigua (2015).

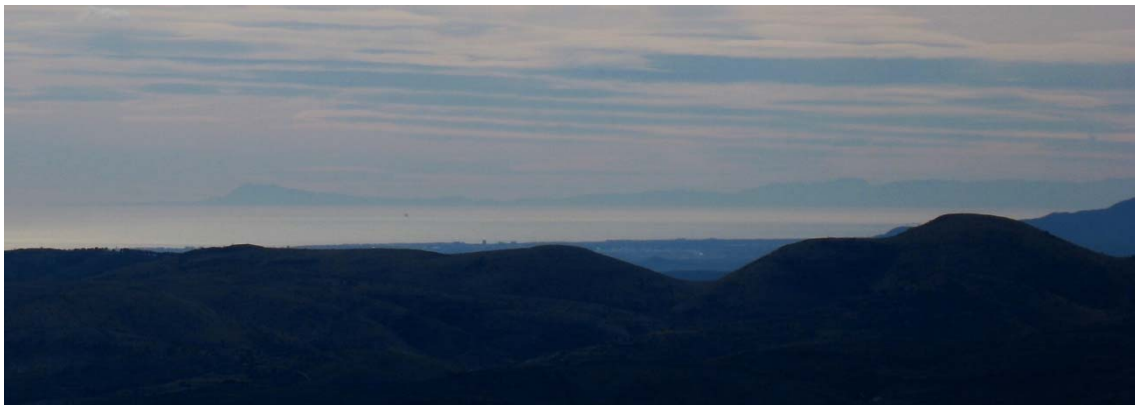
Potser done nom a el Tossalet, mas situat al seu nord, encara que no hem de descartar la possible influència del mas del Tossal situat més al nord.

Passet del Tossal de Vidal

CART. Vis. 1:25.000 Passet del Tossal de Vidal

Assagador llarg que rep aquest nom entre el tancat del Llumero i el tossal de Vidal.

VIDRE

Des del tossal del Vidre, alguns dies ventosos, podem recórrer el golf de València fins el Montgó.

Compta el mot vidre amb diverses accepcions que hem de sospesar des del coneixement dels llocs.

- Una primera accepció seria la més transparent si hi trobarem algun forn de vidre o restes d'haver-ne existit cap. Hi creu, però, Coromines¹¹, que tracta com 'atzagaiada' la proposta de Montoliu (infra-4) que nosaltres trobem més encertada.
- La creença popular estaria basada en el gel, 'com el vidre'. Pensem que els llocs, 'coll del Vidre' 1 i 2, són punts elevats amb neu i, sovint, consegüent gel.

¹¹ Onoma VIII, 12

- Vidre era per a Balari (*Orígenes*, 112,113), en parlar de Vallvidrera, provinent d'una *Vitraria*, fitònim¹².
- L'antropòleg i estudiós de la nostra cultura Àlvar Monferrer ens feia una proposta lligada a 'veterum'

El coll del Vidre. Quan vaig començar a ocupar-me de la nostra cultura, em fixava que, sempre que hi passava, veia el cartell oficial tatxat i pintat amb quitrà Coll de la Xaparra. Bé, el poble ho diu així. Ara bé, Em sembla que Port del Vidre podria ser Port Vidre, originat a partir de Portum Veterum, com Morvedre, de Murum Veterum. Aixó, voldria significar el port, lloc de pas, o collao, vell o antic, com a l'altre cas és la murada vella o antiga. Com pots veure, són hipòtesis i prou, de moment.

- Una darrera aportació, també centenària, ens l'ofereix M. de Montoliu-1914¹³. La proposta sobre alguns vidres, com *Bellver* o *Vallvidrera*, provinents d'un BELLUM VIDERE.

Aquesta forma, *bellver*, coincideix amb la més antiga forma popular i literària de VIDERE en català (...) M'arriscaré a formular una hipòtesi. No tindriem, en el nom de *Vallvidrera*, tant freqüent en la toponímia catalana, una forma desfigurada de BELLUM VIDERE? La forma *Vallvidrera* fóra en aquest cas la més antiga de totes les que hem vistes. La seua contaminació amb *vidre* hauria tingut lloc abans de la perduda de -D- intervocàlica i sorgiria de la forma arcaica *veder*, amb l'afegidura d'una desinència femenina per fer-la concordar amb la forma *vall*, filla de la confusió amb *bell*. (...) Afegirem, per últim, que en Balari (*Orígenes*, 112,113) ja va declarar, suspecta la presència de VITRUM en el mot *Vallvidrera*, i va donar una altra explicació etimològica de la paraula, que no podem admetre per mancada de tot fonament. (...) Creiem, d'altra banda, que VITRUM ha donat origen a noms de lloc de Catalunya: tenim *Vidres*...

Defensem aquesta darrera accepció per la situació d'ambdós colls, excel·lents miradors d'un extens territori. Fins i tot, gosaríem relacionar aquest mateix significat amb el del poble de Vistabella, més proper d'una vista extensa (*bell* com a extens és emprat en la comarca) que no al sentit de 'pulcra vista' que recullen molts fragments de llatí suspecte. Crec, doncs, que ens trobaríem davant un 'coll de les Vistes', com el del veí Benassal. Hauria de tractar-se, en aquest cas, d'un topònim força antic, del qual, però, no en tenim documentació amb aquesta forma.

Ens queda la possibilitat que es tracte d'una invenció moderna i que retrobem el *gel* que proposa l'etimologia popular. En aquest sentit hem de reconèixer que la documentació parla del collado de Foidoris o del collado d'Atzeneta, sense esmentar cap coll del Vidre. Cal considerar, a més i com a possible origen d'un dels 'vidres', l'existència del tossal del Vidre, ben reconegut pels de Benafigos, del qual davalla també un barranc del Vidre. Suposem que el collado d'Atzeneta (conegut des de Vistabella com coll de la Xaparra) passara a rebre el nom del tossal veí.

¹² "No procede de *vitarius*... sino del nombre de la hierba parietaria o cañarroya llamada *vitaria* en latín y conocida por *morella roquera*." En les Notes toponímiques referenciades més avall.

¹³ ' Notes toponímiques. BELLUM VIDERE, en català' dins *Butlletí de Dialectologia Catalana*. (juliol-desembre 1914) IEC. Barcelona. 1914.

La conversa toponíma amb Àlvar Monferrer em va portar a exposar-li aquesta accepció a partir de VIDERE. Reproduesc la seua contestació

Francament, aquest vista (des del coll del Vidre, que és magnífica) té un component d'admiració, que més aviat correspon al verb *miror* (deponent), que significa "mirar, contemplar amb atenció". En canvi, *videor*, que no es deponent, sinó passiu, significa de vegades "penso, sóc de l'opinió, crec", com en la locució *videtur mihi*, és a dir, "em sembla, em pareix", de manera que, quan *videres* significa "veure clarament, mirar objectivament", afegeix un adverb. Per exemple, *videre clare oculis*, "veure clarament amb els ulls". Val a dir que el verb llatí procedeix del grec εἶδω, "idea" i no presenta força d'objectivitat?. Potser.

L'explicació més encertada per a mi és la feta pel Dr. Josep Balari i Jovany, en la seua obra "Orígenes Históricos de Cataluña" publicada l'any 1899, on diu:

"Vallvidrera: cuyo nombre deriva de *vallevitraria*, que se lee en un documento del año 1073 (Arquivo de Aragón, Ramón Berenguer nº 451). No procede de vitriarius, vidriero o fabricante de vidrio, como a primera vista parece, lo cual daría lugar a la sospecha de que hubo en dicho valle alguna fabrica de vidrio, si no del nombre de la hierba parietaria o cañarroya llamada vitriaria en latín y conocida por morella roquera en catalán. Que no es una simple conjetura lo prueba el nombre de valle vitrearia que con referencia a dicho valle se lee en un documento del año 1066. AA Cartulario de St. Cugat del Vallès nº 727"

Concloem, doncs, que creiem ben adient la seua provinència de VIDERE per la seua posició, sobretot la del tossal. No obstant, algun forn de vidre, que no hem sabut trobar, la vellesa d'aquest indret –VETERUM- o la visió més popular de 'gelat com el vidre' ens parlen de la riquesa d'aquest topònim. Desatenem, per al nostre cas, la proposta fitonímica.

Coll del Vidre-1

Coll de la Xaparra, Collado d'Atzeneta

CART. PLANI Coll del Vidre M.3.T. CAD Coll del Vidre M.3.T. 592-25000 Coll de Vidre-II, 1057
CMA Puerto de Vidre 592 (4-2)1:100.000 Alcora Collado de Vidre Vis. 1:25.000 Collado d'Atzeneta 1057

Ens trobem davant un dubte de mig poble, amb informacions contradictòries. Hi ha només un coll del Vidre? El coll del Vidre és el de l'entrada del poble, el mitger amb Atzeneta o tots dos reben aquest nom? Ja hem indicat supra que

aquest coll, cartografiat ja des de la Planimetria com a coll del Vidre i sentit en les enquestes de Benafigos i Atzeneta, potser reba aquesta denominació modernament, volem dir des de fa només una centúria i poc més. El veïnatge amb el tossal del Vidre podria ser-ne l'origen d'aquesta denominació actual dels benafiguins i albarduscos. També era aquest el recollit per Coromines com a 'collet del Vidre'. A Vistabella, ben altrament, hi ha un percentatge alt dels enquestats que rebutja aquesta denominació i la té, en exclusiva, per al coll veí del nucli urbà (coll del Vidre-2) Fixem-nos en aquestes paraules trameses per Elvira Safont, filla d'Eduardo del Molí Més Baix, en recollir l'opinió dels seus pares.

Estos dos sumen 167 anys i es difícil portar-los la contrària: cada poble pose el seu Coll del Vidre on vol, i on li pareix que corre més l'aire i fa més fred (mon pare dixit), per tant és lògic que hi haguen diferents collets del vidre (depenent d'on estigues ubicat)

O sigue: de tota la vida que el Coll del Vidre és el Coll del Vidre i el Collao el Collao, diguen el que diguen els de Benafigos i els mapes. I (referit al coll del Vidre-2) sí que és un Coll perquè per allí puge la via romana i el camí ral, i baixe per l'altre costat, sense entrar pel poble.

La nova retolació ha deixat un tautològic 'port del Collao' que explicàvem al següent article:

PORT DEL COLLAO¹⁴

A banda que des d'Atzeneta o Benafigos el coll de la Xaparra siga conegut com a coll del Vidre i que aquest topònim també es trobe a l'entrada de Vistabella, allò que volem comentar és l'artificiositat del rètol 'port del Collao'. Sabut és de tots que ben prop hi és el Collao, mas del terme d'Atzeneta. Als papers antics, a les visures que es feien dels molts assagadors que recorrien els termes de la Setena de Culla¹⁵, trobarem 'collado d'Atzeneta' (el poble veí amb grafies diverses):

1582 hahon se pren lo camí que va Azaneta **1597** hon se pren lo camí que va a Atzeneta **1615** lo camí que va a Atzeneta **1634** hon se pren lo camí que va a Atzeneta, **1658** designant lo dit asagador, eo camí de erbatge, que tira la via del Collado de Adzaneta **1687** asagador eo camí de herbatge que tira la via del Collado de Adzeneta **1715** assagador, o camí de herbatge que tira la via del Collado de la Vila de Adzaneta **1759** camí de herbaje que tira la via del Collado de la vila de Adzaneta

I també 'collado de Foyadoris', collado de l'extensa partida de Foia d'Ores o Foyadores

1715 passa al collado de Foyadoris y entra en lo terme de la vila de Adzaneta **153** **1759** entra un camí que ix de la serra del Boy, y passa al collado del Boy y al sòl de les Navades, y a la part solana davall dels bancals per los antigors fins a la dita font del Pi, passa al collado de Foyadoris, y (58) entra en lo terme de la vila de Adzaneta

14

"Algunes retolacions desafortunades, a una passa del cel" *Llibret de Festes de Vistabella del Maestrat-2015*.

15

Culla, Benassal, Vilar de Canes, la Torre d'en Besora, Benafigos, Atzeneta i Vistabella; tots del Maestrat.

Allò que resulta inapropiat i redundant és el mot 'port'. El genèric 'port' no és gens habitual ni usat en la comarca, on sí que trobem colls i collados (coll de la Bassa, coll de la Manxa, el Collao, els Collaos...). Només reconeixem com el Port, el poble veí de l'Aragó, el Puerto.

PORT DEL COLLAO és, de totes totes, una denominació inacceptable i, a més, redundant, tautològica. Port és la denominació que fan, 'en altres comarques' per a parlar de colls. Port del Collao és un coll del Coll, demostració del poc valor que l'administració dona a la toponímia, que diu considerar "patrimoni de tots". Caldria, doncs, que la retolació no fóra tan estranya al parlar dels nostres pobles.

Amb tot, les coses sempre són susceptibles d'empitjorar. Mireu, si no, el coll d'Ares, recentment rebatejat com a *Puerto de Ares*.

Tossal del Vidre

CART. ICV Tossal del Vidre 592 (4-2) Vis. 1:25.000 Cap del Vidre 1090

Des d'aquest indret hem pogut observar diverses vegades el Montgó. Es tracta d'un trifini que parteix els termes de Benafigos Vistabella i Atzeneta. L'aportació cartogràfica del Vis. 1:25.000, 'cap', respon a una metonímia prou emprada en funció de la perspectiva. Creiem que és en aquest tossal on es troba el primer 'vidre', i el coll en siga una adaptació moderna pel veïnatge.

Caseta del Tossal del Vidre Caseta del Vidre

Tots els detalls constructius d'aquesta caseta nova (2005) podem trobar-los a la monografia de l'Associació Cultural Grèvol (2005) *V- Les casetes de pedra seca, patrimoni cultural. Construcció de la caseta del Coll del Vidre*.

Es troba situada prop del trifini Vistabella- Atzeneta- Benafigos i pren el nom del discutit coll del Vidre-1.

Coll del Vidre-2

Vora el poble. No l'hem pogut recollir de tots els informadors però alguns ens asseguren que el 'veritable' coll del Vidre és aquest, no el trifini dels terems de Benafigos, Atzeneta i Vistabella.

Mirador del Vidre

Neotopònim que, després d'apanyar els darrers tres quilòmetres de la carretera, oblidada per l'administració des de feia anys, s'ha enllestit el 2015. S'acompanya el mirador d'un cartell informatiu (amb un AÇÍ) situat en una replaceta amb els noms d'alguns orònims que s'hi contemplen.

VILA (Vg també VISTABELLA)

Equival al nucli urbà. En les visures hi trobem també el sentit de ' propietat pública'. Podríem pensar en l'actual topònim 'bancals del Poble', però aquest es troba referit a petites heretats de gent del nucli urbà, no dels masos; es tracta, doncs, d'una propietat privada, a diferència dels referents (artiga, heretat i sort de la Vila) que trobem a continuació:

Artiga de la Vila

1597 quant foren a la artigua de la Vila nomenada la Sclarimonda 32 **1615** quant foren a la artiga de la Vila, nomenada la Sclaramonda 115 **1634** E quant foren a la artiga de la Vila, nomenada la Esclaramonda Més Baixa, 197v **1658** quant foren a la artiga de la Vila, nomenada la Esclaramonda Més Baixa 44 **1687** uant foren a l'artiga de la Vila, nomenada la Esclaramonda Més Baix 63v **1715** E quant foren a la artiga de la Vila, nomenada la Esclaramonda Més Baixa 122 **1759** damunt del malpas a la artiga de la Vila, nomenada la Esclaramonda Més Baixa 18

Artiga de la Vila, (2)

1658 a mà dreta, en la artiga de la Vila 58 acusaren la pena a Pere Gomis per haver llaurat lo dit camí, arrendador de dita artiga 58 **1687** en la artiga de la Vila 79 **1759** en la artiga de la Vila trobaren altra fita 55

Heretat de la Vila

1615 devés la terra de la Vila 116 **1658** en la heretat de la Vila, en trobaren altra 45 **1687** en la heretat de la Vila 65 **1715** en la heretat de la Vila 124 **1759** en la heretat de la Vila que vuy és de la Torre de Martínez, pròpia de Don (21)Christoval Grau

Sort de la Vila

1555 en una sort de la Vila que llaura Mateu Scrig 14 en una sort que llaura Juan Bonfill qu. és de la vila 14 en la terra que llaura Pere Agostina, qu. és de la vila 14

1597 I més avant, en la partició de la Vila y dit Antoni Malloch 62 **1634** en la sort de la Vila ne trobaren altra. Y passant més avall, al sòl de la dita artiga 199

Hi destaquem l'equivalència puntual d'artiga i sort, perdut ja el sentit originari i resolt com a 'heretat'.

Camí de la Vila

Entre la carretera del Pla i el carreró Curt. Es podria perllongar cap al mas de Trigós, Batiste, Pecetes... De vegades ens apareixen exemples semblants amb l'especificatiu 'del Poble' o 'de Vistabella'.

Carreró de la Vila

Carreró del mas de Padilla

Sala de la Vila *la Sala, l'Ajuntament*

Ens recorda la variant Ca la Vila, de molts pobles de la Plana.

VILAFRANCA

Barreda (1999)

Vilafranca. Es tracta del mateix cas (Vilafermosa o Vilamalefa), però amb un segon element d'origen germànic que fa referència a la situació jurídica, amb algun privilegi o llibertat específica atorgat després de 1239 i abans de 1253.

-*Villafranca* (1253 –traducció de 1695-, 1275) –vora els molins de Montlleó i el castell del Boi.

-*Villafrancha* (1263,1272,1274)- part de la Tinença de Culla.

-*camí de Vilafranca* (1294) – límit d'Ares i Vilafranca, entre la peça d'en Pere Bardella i la llima d'en Bernat Fabregat.

-*terminis de Villafrancha* (1303) – límit de la Tinença, entre Ares i Mosquerola.

Assagador de Vilafranca *Assagador del Pla*

CART. PLANI Cordel del Camino de Villafranca á San Juan y Camino de Vistabella a Benasal Pas que creua tot el terme pel bell mig. Entra de Villahermosa pel barranc dels Morts i aplega fins el molí del Pas.

Camí de Vilafranca-1

Tram del camí de Vistabella a Vilafranca que, després de la carretera del Pla, davalla cap a Penyablanca i creua el Montlleó enfilant-se costera amunt cap al pla de Monsorro. Prenem com a primer punt la intersecció del camí del Pla amb l'entrada del Miramar. I el segon punt, la intersecció amb el riu Montlleó cap a la Voltassa.

Camí de Vilafranca-2

CART. PLANI C Villafranca del Cid CAD Cº Villafranca del Cid

Anotació cartogràfica dibuixada entre el camí Real de Mosquerola i el pas del Mas de Celades, més concretament entre la Creu del Mericano i l'artiga de Tanasio. Suposadament no estava encara la carretera del Pla amb el traçat actual i voltava el Carreró.

Terme de Vilafranca

CART. PLANI Tº de Villafranca del Cid, Término de Villafranca del Cid CAD Tº de Villafranca del Cid Vis. 1:25.000 Terme Municipal de Vilafranca

Terme que confronta amb el nostre ben poquet, entre el molí dels Ullals (Mosquerola) i la penya Ferranda, dalt del nostre maset de l'Aladrer. El riu de Montlleó té les seues fonts en aquest tram i comparteix amb els dos termes la Voltassa i la volta Espessa. Sanchis Guarner (1982) inclou una cançoneta sentida a Vistabella

Para cantar, en el Puerto;
y bailar, en Mosqueruela;
para chicas guapetonas,
Villafranca y l'Angresuela
SG (a Vistabella)

VILLAHERMOSA

<<Villahermosa del Río>> o (senzillament) <<Villahermosa>> és la denominació autòctona i oficial (en castellà) d'aquest poble fronterer amb Aragó. I, malgrat aparèixer consignat amb adaptació al català (Villafermosa) per la GEC, Sanchís (1996) i Ferrando (1990), la pronunciació general i unànime als pobles veïns de parla valenciana és la de *Villahermo(z)a* (VM; B; X; AT; LL; R), amb <<o>> tancada i <<s>> sonora; i, fins i tot, amb assimilació vocàlica de la <<e>> a la vocal precedent: (billarmóza). Gargallo 1992-BISO XLVIII

Barreda (1999)

Vilafermosa (i Vilamalefa). Són, com l'anterior, topònims mixtos amb una primera part i gual i la segona en el primer cas romànica relativa a les característiques estètiques, i en el segon cas aràbiga m-l-f:

- *Vilaformosa* (1303) – límit de la Tinença, entre el Port de Mingalbo i Xodos.

Les Visures, evidentment, en parlen des del 1555.

1555 seguint dit camí la via de Vilafermosa 16 envés lo terme de Vilafermosa 22 **1597** a la part de la vila de(89)Vilafermosa (.) part del camí envés de Vilafermosa 91 **1615** a la part de Vilafermosa 121v camí envés de Vilafermosa 121v **1658** a l'altra part, devés Villa.ermosa 52v **1687** devés Villa hermosa 74v **1715** altra part devés Villahermosa 139 **1759** Y la de mà dreta, envés Villahermosa 39 passat lo camí de Villarmosa 40

Observem les variants Vilafermosa (fins 1658) Villahermosa (després) i la variant més fonètica (Villarmosa)

Camí de Villahermosa

CAD PLANI Camino de Villafranca del Cid á Villahermosa, Cº de Vistabella á Villahermosa
CAD Camino de Villafranca del Cid á Villahermosa, Cº de Vistabella á Villahermosa

El camí esmentat apareix a la Planimetria i al CAD com el que des de Villahermosa entra al terme de Vistabella pel barranc dels Morts i després de passar Sant Joan passa pel calvari de l'Espino i recorre la Rambla pel marge esquerre seguint el recorregut de la processó de Sant Joan fins el camí del Mas del Boiro. Després amb la

denominació 'de Vistabella á Villahermosa' recorre el tram des d'aquest camí fins el camí Real de Mosquerola. A les Visures trobem diversos fragments, també amb el pas de Vilafermosa a Villahermosa.

1597 passa lo camí que va de St Joan per Vistabella a Vilafermosa 86 **1634** camí que va de St.Joan per Vistabella a Vilafermosa 206v **1658** es pasa lo camí que va de Vistabella per dita ermita a Villa.ermosa 52 **1687** lo camí que va de Vistabella per dita hermita a Villa hermosa 74 **1715** lo camí que va de Vistabella per dita hermita a Villahermosa.138 **1759** es passa lo camí que va de Vistabella, per dita hermita, a Villahermosa 39

Terme de Villahermosa

CART. PLANI Término de Villahermosa CAD Término de Villahermosa Vis. 1:25.000 Terme Municipal de Villahermosa

Termé veí i de parla aragonesa de la nostra Vistabella, ja en la comarca de l'Alt Millars. Comparteix amb el nostre terme la cara de migjorn entre el Penyagolosa i el terme del Puerto. Hi ha un important canvi d'aiguavessant; mentre les aigües de Vistabella aboquen en un 98% al riu de Montlleó (Només el barranc dels Morts i les aigües de la Torre Mosquit i mas Roig que acudeixen al Carbo) les aigües del terme de Villaherosa aboquen al riu Villahermosa, afluent directe del Millars.

Caseta del Villahermosano

Vora les sorts del Pla Amunt, dalt de la Rambla. Gentilici amb la forma castellana

VIMENERA (Vg. Fitonímia)

Bancal de la Vimenera

Tercer bancal davallant de ponent del mas de Mor. La presència actual o pretèrita d'aquesta planta-arbre determina el seu bateig. Al mas de Mor, quan vam enquestar Juanjo, encara hi vivien i, lògicament, la microtoponímia abastava, gairebé, cada bancal.

VINAGRE

Malnom del propietari que, pel que ens diu la cançó, respon al seu caràcter agre. '*Que venga del campo tarde, con las alpargatas rotas y la cara de vinagre*' cançoneta dedicada a aquest personatge. Julio Vinagre

Caseta de Vinagre *Caseta de Julio Vinagre*

Davall del mas de l'Hostal. Caseta de volta i pedra seca.

Tancadet de Vinagre

Davall del mas de l'Hostal.

VINYA (Vg. Fitonímia)

La calidesa de la partida del Boi permetia el conreu de la vinya. Encara avui, el nostre informador Otilio del Mas de Gil n'hi conrea i en fa vi.

Cingla de la Vinya *Cingle*

Vinya

CART. Vis. 1:25.000 Cingla de la Vinya

Aquesta cingla es troba entre la del mas Cremat i la cingla de Constanta, al Boi. En la foto observem la diferenciació entre la cingla, espai costerut però conreable i el cingle, la roca. En aquest cas, la cingla de la Vinya es troba damunt el cingle més pronunciat.

Molí de la Vinya

CART. PLANI Molino de la Viña, Corral CAD Molino de la Viña, corral 569-1931 Mº de la Viña 569-1977 Molino de la Viña 569-25000 Molino de la Viña CMA Molino de la Viña 569 (4-4) ICV Mas de les Voltes 627 569 (4-4) CART. Vis. 1:25.000 Molí de la Vinya

Baix del Molí del Pas, tot seguint el Montlleó, davant encara del terme de Benassal. També es troba en un planàs. Hi té dos preciosos xops enormes. A més del molí hi ha la Caseta i, més amunt, la Pallisseta. 'S'hi feie molt de vi'. El

carcau es troba roblit. Hi vivia un matrimoni que ho va deixar fa una cinquantena d'anys. Isaquis i Raimunda.

Aquesta molia seixanta quilos de farina per hora. El vocabulari que Otilio ens recorda mentre contempla l'interior:

Carcau, farinal, gronsa, abre, mola, l'aro, pala, pedrís, canterer, escurador, piques, xemenera o fumeral, armari, pesebre, llímpia, bassa, séquia, biga i cabirons. Hi ha una inscripció feta pels amos actuals

"MOLÍ L'VINA 1692-1992. 300 ANIVERSARIO. FAMÍLIA EDO I AMIGOS'.

Veiem la descripció de Benjamín Barberà

"El casal, amb habitatge, roman ben conservat a la dreta del Montlleó. És molí de rampa, i podem veure la boca i l'esglaonament. Tota la maquinària de l'obrador està en bones condicions. És molí d'una mola; són catalanes. Al carcabà hi ha dos rodets (un per la mola, l'altre per la límpia), però ambdós estan ja molt malmesos. A la rampa hi ha gravada una data, 1698. Barbera 370

Si bé el molí del pas ens apareixia en múltiples visures, aquest sols la trobem a la darrera

1759 Y passat lo riu, a la punta del segon bancal del Molí de la Viña 3 terres del Molí de la Viña, en lo riu de Monlló 3 lo dit assagador del Tormo de l'Assor, que està sobre lo molí de (6) la Viña

Joan Edo i son pare, Joseph Edo, suposats avantpassats dela família actual, també apareixien al 1759 com a propietaris d'un maset proper

1759 envés lo maset de dit Joseph Edo, y ara de son fill Juan 6 **1759** les terres que heren de dit Joseph Edo, y hara de son fill Juan Edo 6

Amb anterioritat, les Visures ens parlaven d'altres propietaris d'aquestes heretats i d'aquelles situades entre aquest molí i el molí del Pas, amb referència a la vinya, com a conreu.

1634 foren atrobats en lo mas de M^o Pere Fabregat diaca 193 **1658** foren atrobats damunt la **viña** de M[ossén] Pere Fabregat, a Monlleó 40 a la part de dit Mossén Pere Fabregat, en un cantal gros 40v en la heretat de dit Mossén Fabregat, trobaren una fita y contrafita 40v **1687** desà del molí que solia ser del *quondam* M^o Pere Fabregat 58v **1715** damunt la **viña** que antes ere de Mo(111v) sén Pere Fabregat, prevere, y huy de Vicent Bertran, a Monlleó, terme de Vistabella 112 arrendadera de la masada de Vicent Bertran 112 heretat que antes ere de Mosen Pere Fabregat, prevere, y huy del dit Vicent Bertran 112 part que antes ere de Mosen Pere Fabregat, prevere, y ara de Vicent Bertran 112v en la heretat del dit Vicent Bertran 113 **1759** junt a la heretat que antes hera de Mn. Pere Fabregat, Prebere, y huy de Visent Bertran, eo de son fill Francisco Bertran 3 antes here de Mn. Fabregat,

Prevere (5) y hara de Francisco Bertran, que és de la heretat de la Masada del Molí del Pas.

Caseta del Molí de la Vinya la Caseta

La Caseta es troba separada un centenar de passes del molí. A més pel seu nivell també servia de vivenda en casos de crescuda del riu.

Passera del Molí de la Vinya +

Sobre el Montlleó. Hi ha les cadenes dins el molí del Pas.

Planàs del Molí de la Vinya el Planàs

CART. Vis. 1:25.000 el Planàs

Pla dibuixat per la volta del Montlleó

Pontet del Molí de la Vinya

Hi resta només el pilar sobre el Montlleó. Més avall hi havia la passera.

Séquia del Molí de la Vinya

CART. PLANI Acequia de los Molinos CAD Acequia de los Molinos

Prové del carcau i estalladors del molí del Pas. Recorre les voltes del Montlleó i, en algun tram rocós, es va obrir amb barrenos. Transcorre entre argilagues i boix.

les Vinyasses

CART. Vis. 1:25.000 les Vinyasses

Dalt del molí Geroni, entre la revolta de la carretera.

Interessant l'augmentatiu plural, com les Covasses (Vg. morfologia).

VISPALERO

Gentilici d'una gran masada o poblat pertanyent al Puerto, Castelvispal, famós per les mantes batanades i pedres d'esmolador semblants a les de la Estrella.

Casa dels Vispaleros

Casa de Pilarets, Mossén Manolo. Dos germans cures que van morir. Carrer del Forn. Provenien de Castelvispal.

VISTABELLA¹⁶

Vistabella

CART. PLANI Vistabella, Pajar, Torre CAD Vistabella IGC592-1949 Vistabella del Maestrazgo M592-1993 Vistabella del Maestrazgo 592-25000 Vistabella del Maestrazgo-II, CMA VISTABELLA DEL ICV Vistabella del Maestrazgo 1254 592 (3-1)1:100.000 Morella VISTABELLA DEL MAESTRAZGO 6KM 1:100.000 Alcora Vistabella del Maestrazgo (1249) Vis. 1:25.000 Vistabella

La planimetria ens dóna nombrosa informació al voltant del casc urbà: Calvario, Cementerio, Lavadero, Lavadero mayor, Pajar (oest), Pajar (est), Pajares, Pajares (suroest), Torre, Corrales, Carretera en construcció.

Sobre el significat d'un topònim, a primer cop d'ull, tan transparent dedicarem un apartat. Veiem, primerament, allò que ens aporta la documentació antiga

Barreda (1999), una vegada més, ens aporta les següents referències:

- Pulcra Vista (1251) – carta de població
- Vistabella (1263, 1303) – part de la Tinença

Vistabella (1271) límit d'Atzeneta, entre l'Alcalatén i Benafigos.

A l'inici de cada visura trobem, òbviament, el nostre topònim junt al síndic que representava el poble. El nom o cognom d'alguns síndics bategen avui diferents masos del terme de Vistabella (mas de Celades, Cabedo, Clèric o Prats)

¹⁶Zona de predomini valencià: **Vistabella** [é] Barranc de Vistabella (*Alcoi*), Cabeç de Vistabella (*Xixona*), Camí de Vistabella (*Alzira*), Casa de Vistabella (*Elx*), Casetes de Vistabella (*Onil*), el Teularet de Vistabella (*Alcoi*), la Vistabella (*Beniarjó*), Mas de Vistabella (*Alcoi*), Morros de Vistabella (*Alcoi*), Pou de Vistabella (*Vinaròs*), Séquia de Vistabella (*Alzira, Manuel, la Pobla Llarga*), Urbanització Vistabella (*Vinaròs*), Vistabella (*Agost, Alzira, Benimuslem, Benissoda, la Llosa de Ranés, Moixent, Onil, Orxeta, Picanya, la Pobla Llarga, València, Vinaròs*). Zona de predomini castellà: **Vistabella** Casa de Vistabella (*Jacarilla*), Vistabella (*Jacarilla*), i també al Principat, *Vistabella (la Secuïta)*, al Tarragonès.

1555 per Vistabella, Grabiell Segura; 1 **1582** Gabriel Monferrer, laurador de Vistabella 47v **1597** que dit missatger de Vistabella 32 en lo qual donaran commissió al prom de Vistabella per a fer-lo fer 54 **1615** Joan Vicent, per Vistabella 1 **1658** Per Vistabella, Pere Anthoni Marqués, notari. 40 **1687** Per Vistabella, Pere Selades 58 **1715** Per Vistabella, Antoni Luesma.111 **1759** Per Vistabella, Joseph Cabedo, síndich 2

En altres fragments, referits a camí, assagador, antuxans o senda

1555 E puga camí, camí fins a Vistabella 9 lo qual camí de Vistabella fins al riu Sech 9 **1597** contrafita que parteyx ab los antuxans de Vistabella 12 lo camí de Vistabella 13 pasada la senda que ve de Vistabella 35 **1615** damunt lo camí de Vistabella 113 al calç del camí devés Vistabella 114v damunt de la cenda que va a Vistabella 115 **1634** damunt del camí que va a Vistabella 194 damunt de la cenda que a Vistabella 198 **1658** damunt del camí que va a Vistabella 41 Y damunt la cenda que va a Vistabella en trobaren altra 44v se engrava en lo camí de herbatge que passa per Vistabella 58v **1687** damunt del camí que va a Vistabella 59 lo sobredit camí de Vistabella 59 damunt la senda que va a Vistabella 63v **1715** damunt del camí de Vistabella trobaren una fita roga 113v **1759** davall lo camí de Vistabella 15

També apareix dins les Visures la forma vila de Vistabella

1555 ésser fitat per la vila de Vistabella 10 **1582** en Jaume Monferrer, síndich de la vila de Vistabella 46 **1597** Antoni Prats, notari, prom per la vila de Vistabella **1615** terme de la Vila de Vistabella 1 **1634** Joan M.. jurat en cap de dita vila de Vistabella 193 **1658** Joseph Clerich, jurat en cap de dita vila de Vistabella 40 **1687** presents en la vila de Vistabella 58 **1715** jurat en cab de dita vila de Vistabella 111v tot camí de la dita vila de Vistabella y passa per la Nevera y per detrás la Iglésia, y tota murada.129v **1759** visura del terme de la Vila de Vistabella 2 Antoni Moferrer, alcalde, y de Antoni Selades, regidor menor, de dita vila de Vistabella 3 y passa per detrás la Vila 25 pugant per los molins de Foyadoris, tot camí de dita vila de Vistabella 58

Algunes descripcions

Vistabella¹⁷

Municipi de 543 habitants. Aquest topònim s'ha de relacionar amb la situació del poble, ubicat a 1.246 m d'altitud i obert des del port a un bell mirador sobre el pla homònim i les vessants de Penyagolosa. Aquest cim, un dels més emblemàtics i elevats del País Valencià, és en realitat un relleu estructural producte de l'erosió vertical d'un dels flancs, lleugerament inclinats, de l'ampli sinclinal d'estrats cretácics que formen el massís. Els relleus més importants del municipi apareixen a l'oest i discorren entre la serra de la Batalla i el mateix Penyagolosa. Des d'aquestes altures el terme municipal (149,18 km²) es projecta en direcció NE i queda dividit en dues parts a partir de la dorsal central que dibuixen els puigs de Penyagolosa (1.814 m), l'Albagés (1.481 m), el Calvari (1.308 m), l'Escala¹⁸ (1.288 m) i el Boi (1.217 m). A ponent queda el pla de Dalt, un immens *poljé* d'evolució càrstica amb fèrtil *terra rossa* dedicada fonamentalment a cereals i pastures. A orient les terres més baixes de les Foiadores, el port de Vidre o de la Xaparra¹⁹, per on penetra la carretera d'Atzeneta a Mosqueruela i Puertomingalvo, i la vall d'Usera i el Boi, totes elles emplaçades a uns 1.000 m d'altitud. La primera subunitat està drenada per la rambla de Puertomingalvo, que és frontera amb Aragó a través d'aquest municipi i de Mosqueruela, i per la rambla del Pla que recorre el *poljé* baixant des de Penyagolosa. La segona vessa les aigües al Barranc del Forcall. Totes elles flueixen al riu Montlleó que forma un ampli arc que delimita la meitat septentrional del municipi. L'esmentat riu naix a l'Ample de la Torre, prop del túnel de la carretera d'Aragó, i el seu topònim arab significa *mntanya de les fonts*.

El territori fou donat a poblar el 1251 sota el senyoriu de Guillem d'Anglesola i Constança d'Alagó i, més tard, ja sota el domini de l'Orde de Montesa, quedà emmarcat en la Setena de Culla i rebé una segona carta de poblament el 1382 de la mà del mestre Albert de Tous. La vila, de clara estructura medieval, conserva encara llenços i una porta de la muralla. L'ermita de Loreto (segle XVI) féu naixer un primer raval. Els dos carrers principals, el Major i el de Ramon Salvador, conflueixen a la plaça de l'Església. Darrere del temple, sobre un turonet, hi ha les ruïnes del Castellet. Molt més lluny, al NE, i en allo que fou el castell fronterer del Boi, es troba l'ermita de Sant Bartomeu (del segle XIV, i reformada al final del XVI). Al NO, prop del mas de les Pessetes i sobre la riba aragonesa del Montlleó, es troba el santuari de l'Estrella. Al SO, aigües amunt de la rambla del Pla (anomenada també del Teix²⁰ o de la Pegunta) i després de passar la font de l'Alforí, està el santuari de Sant Joan de Penyagolosa o de la Creu Coberta²¹. L'església, refeta el

¹⁷Geografia de les Comarques Valencianes. Vol. II, pg.161-2.

¹⁸L'Escala és coneguda actualment com l'Escala Munda i respon (com ens ho indica la documentació escrita) a un Tossal d'Esclaramonda.

¹⁹Aquesta dicotomia, com en molts topònims mitgers de terme, s'addiu amb dues realitats. Al terme de Vistabella el primer mas és la Xaparra; al molló entre els d'Atzeneta i Benafigos hi ha el Tossal del Vidre. En l'actualitat la COPUT ho ha desdibuixat amb un tautològic 'Port del Collao'. Antigament es parlava del Collado del Vidre o Collado d'Atzeneta.

²⁰Rambla de la Teixera al seu pas per Sant Joan. Barranc de la Pegunta en pujar cap a la Banyadera.

²¹Per a més informació sobre aquest santuari vg. "Historia y costumbres en el Santuario de Sant Joan de Penyagolosa" de l'actual rector de Vistabella, Mossén David Solsona, publicat per Diputació de Castelló el 2001.

1706, es construí possiblement sobre un cenobi del segle XIV. El santuari té confraria propia (1653)

Veiem la descripció que ens feia Mn.Cavanilles dels seus costums i pobresa.

112. Se halla la villa casi en el centro de su dilatado término sobre una loma caliza de poca elevación. Ni en sus calles ni en sus edificios hay cosa recomendable á excepcion de la Iglesia, que parece obra de algun discípulo de Herrera. No llegan á 400 paños cordellates de 22 varas cada uno, que á diez reales producen 880; 40 piezas de estameña de 100 varas cada una, que á cinco reales importan 200; otras diez piezas de mejor calidad, que se venden á precio doble, y valen 100 reales; finalmente 40 varas de lienzo, que se venden á seis reales, y dexan 240 de utilidad. El producto de la industria con que subsisten los necesitados del pueblos, suple la pobreza del suelo, cuyos frutos se reducen á 30 cahices de trigo, 350 de cebada, veinte de judías, 100 arrobas de miel, y 60 crias de todo ganado. Noté aquí el mismo defecto que en Morella en quanto á los instrumentos de hilar, y prevalece la rueca contra el torno, en medio de haber cuidado D.Manuel Polo de enviar dos mozas á Valencia para que se intruyesen en el manejo de esta útil máquina. Regresáron intruidas, y provistas de tornos que él les dio; pero muy pronto se volviéron á la antigua costumbre, útil solamente para buscar conversaciones y visitas.(Cavanilles)

Sobre les anotacions de Sarthou convindria dedicar-hi un repàs a les formes que pren la toponímia.

L'etimologia i l'etiologia. Del significat d'un mot transparent

Pel que fa a l'etiologia del topònim, sembla evident llur significació "situats en indrets que tenen una vista bella, agradable, bonica" com ens diu Coromines en Onom.Cat. VIII, 81. També la mateixa carta de Poblament en parlar de *Pulcra Vista*. Només voldríem, però, afegir una observació que ens sembla pertinent. Sabut és que el mot 'bell' té, a més d'aquest sentit estètic un aspecte més aviat quantificador que el mateix Coromines mostra en Decat I, 752

Partint de l'ús ponderatiu aqueix mena de locucions han anat prenent un valor quantitatiu-pronominal. Una locució com *n'hi ha un bell tros* s'usa pertot, i no sols al Principat, perquè cap al Sud la vaig anotar fins a Benafigos, en el Maestrat, ja tirant cap a l'Alcalatén.

Una *bella* foia en el sentit de gran, un *bell* xic en el sentit de crescut o el mateix 'un bell tros' esmentat per Coromines, té una clara utilització per aquestos termes, també oït a Atzeneta i Xodos. No hauríem de refusar, doncs, la possibilitat que Vistabella tinga més a veure amb la gran extensió que s'hi pot esguardar. En aquest sentit trobàvem també el del coll i cap del Vidre, com un mirador a un extens paisatge. També Pons-1986, en parlar-nos de la partida anomenda *Vistabella*, a la Llosa de Ranés, ens diu

“La partida la trobem documentada al cadstre de 1947 i a l'acta notarial de 1520. És ben palés que el significat d'aquest topònim, com molt bé indica el mateix mot, es tracta d'un terreny de certa altura, i en aquest cas també és planer, que dóna **una bona panoràmica** de les terres o termes que confronten amb ella”

Potser també s'hi relacione *el Mirar Bueno* a la Puebla de San Miguel (Rodrigo 2000)

Mostrem, també, algunes cançonetes oïdes pels alentorns

Vistabella està en un alto

Atzeneta en un planet

Xodos damunt la Roca

Benafigos al Collet

(oït en diversos informadors d'Atzeneta, Xodos i Benafigos)

Vistabella està en un alt

Los Molins en un barranc

Lo mas Xaparra a l'ombria

I el mas de Clèric davant

Sanchis Guarner (oït a Benafigos)

L'escolà de **Vistabella**

Porta un soc i una espardenyà

Vistabella

Mira-la de lluny

Però guarda't d'ella

Sanchis Guarner

PROVISIONAL TRADUCCIÓ DE LA CARTA POBLA DE VISTABELLA DEL 1251

En el nom de Déu. Conegut sia per tothom, presents i futurs, que nos, Guillem d'Anglesola i na Constança, la seua esposa, ambdós de comú acord, per nosaltres i tots els successors nostres, amb aquest document públic vàlid a perpetuïtat, donem i concedim i per la present us lliurem a vosaltres Berenguer de Calaterra, Doméneç Sanç, Guillems i Guillem Colom i Bernat de Quadres, el lloc nostre anomenat Vistabella, amb els seus termes, lloc en el qual heu de poblar amb dos-cents pobladors i dividiu, bonament i fidelment, l'esmentat lloc amb el seu terme als esmentats 200 pobladors. I l'esmentada vila afronta amb els seus límits, d'una banda al cim de Penyagolosa, i d'ací va al Marinet, i del Marinet segueix pel capdamunt dela serra i aplega fins el camí que va a Xodos. I d'aquest camí segueix la serra fins el coll alt del cap de la Foia d'Ores i des d'ací continua per la serra tot l'aiguavessant de la Foia d'Ores fins la Pena-roja que es troba dins l'heretat de la Foia d'Ores. De la Pena-roja puja fins a la Talaia Alta que es troba entre aquell lloc que anomenen Arcedol i el castell del Boi. I de la Talaia Alta va pel capdamunt de la serra fins el Montlleó. I del Montlleó va a l'Arcedol i d'ací fa via fins al capdavall del lloc que anomenen Mosquerola, segueix tal i com vessen les aigües cap a l'esmentat terme de Vistabella i el lloc de Mosquerola segueix la serra fins el camí que deien de Aledol i d'aquest camí puja tot amunt la serra fins a la Talaia que hi ha junt al vilar del Sarsós i de la Talaia davalla pel barranc i puja per la Senderola dels Bruguersals i puja fins albirar el camp que diuen d'Arcedol al cap de la serra i segueix serra amunt tal i com les aigües vessen cap a l'esmentat terme de Vistabella fins el capdamunt del barranc de la Vall de Balasc²². I del 'somo' de la vall de Balasc va al capdamunt del lloc que anomenaven Caro. I del capdamunt del

²²Barreda-99 identifica la Vall de Balasc com el naixement del riu Montlleó.

Caro passa per davall Penyagolosa i seguint la serra puja al cim del Penyagolosa. Sota aquestes afrontacions es tanca i determina amb les entrades i eixides i tots i cadascun dels milloraments que amb les seues pertences hi ha des del cel fins l'abisme per qualsevol lloc. Així, donem i us concedim a vosaltres captadors i pobladors i habitants l'esmentada vila de Vistabella, amb els seus límits, franca, lliure i fixa. Tret dels forns i molins i moliners que es troben en l'esmentada vila i llur terme, els quals retenim per a la nostra necessitat i dels nostres, i doneu bonament i fidelment el delme i la primícia, segons furs i costum de Saragossa. El qual delme ens doneu a nosaltres i als nostres i la primícia la tingueu per a vosaltres captadors, habitants i pobladors de la dita vila i terme segons costum de Saragossa. I així prometem i convenim amb vosaltres i els vostres que procurareu, tindreu, haureu i posseireu l'esmentat lloc amb totes les seues pertinences amb terres, aigües, muntanyes i plans, amb prats i herbes i pastures i llocs de caça i arbres que dins l'esmentat terme estiguen fets o es facen de tota classe i roques i pedres, boscos i amb tot allò que la ment pugui pensar o imaginar, així com millor i més útilment pugui ser dit i escrit per a la comoditat i seguretat vostra i dels vostres. Així us donem i concedim a vosaltres o als acaptadors, moradors, habitants i pobladors de l'esmentat lloc de manera franca lliure i estable segons el bon fur i costum de Saragossa. Tret, tanmateix, de en totes i de totes les coses el nostre dret i donació. I us donem i concedim a vosaltres habitants acaptadors, moradors i pobladors de l'esmentat lloc furs i usatges de Saragossa. Tret també de si, casualment, algú se de vosaltres, acaptadors, habitants i pobladors, se setís agreujat per una sentència del justícia de l'esmentada vila que pogueu fer una primera apelació en dels jurats de Vistabella. I això, per la llibertat de l'esmentat lloc, donem i concedim a vosaltres i els vostres a perpetuïtat. I donem i concedim que en l'esmentat terme tingueu i pogueu fer bovalar, tant el que correspon a dit terme o hauria de correspondre. I a vosaltres, acaptadors, habitants, pobladors de l'esmentat lloc que tingueu totes i cadascuna de les qüestions abans esmentades, com s'ha dit més amunt, de manera franca, lliure i estable per a fer totes les vostres voluntats i dels vostres a perpetuïtat, vos hauríeu de servir l'any i el dia segons els furs de Saragossa. Excepte, tanmateix, tal com s'ha dit més amunt pel dret i domini nostre i dels nostres per tots els llocs. I així, nosaltres i els nostres convenim i prometem a vosaltres, acaptadors, habitants, pobladors i moradors de Vistabella que sobre totes i cadascuna de les coses que s'han dit, fidelment, atendre i obsevar i no interrompre ni trencar ni en res contravenir per nosaltres ni per persona interposta per nosaltres, totes i cadascuna de les coses esmentades per cap raó ni causa. Així mateix, donem i concedim a vosaltres i els vostres, a perpetuïtat, la ferreria o ferreries de l'esmentat lloc perquè feu les vostres voluntats o les dels vostres en tot moment i totes les altres coses tal i com s'ha dit més amunt. Així com millor o més útil pugui ser dit o escrit per al a vostra comoditat i profit vostre i dels vostres. I per a que aquesta carta gaudesca de fermesa roborem amb els nostres pesants segells.

Aquest document s'ha fet en les terceres nones d'abril, en l'any de l'Encarnació del Senyor de 1251.

Signatura de Guillem d'Anglesola. Signatura de Na Constança, la seva esposa, tot allò i cada cosa que s'ha dit abans ho lloem, confirmem i concedim. D'açò son testimonis Dalmaci Perozero, soldat. Ramon de Benvire, soldat, Raimon de Begos, Bernat de Guimerà, Berenguer de Susso, Pere Galceran, Raimon de sa Corbella i Raimon de Copons.

Signatura d'Aranau Pelegrí, notari de Vistabella, que açò ha escrit.

Camí de Vistabella a Benassal Veieu BENASSAL

Camí de Vistabella a Villahermosa Veieu VILLAHERMOSA

Camí de Vistabella a Benafigos-1 Veieu BENAFIGOS

Camí de Vistabella a Benafigos-2 Veieu BENAFIGOS

Camí de Vistabella a l'Alfarder Veieu ALFARDER

Nevera de Vistabella *Nevera del Mas de Medal²³*

Pla de Vistabella *el Pla*

CART. Vis. 1:25.000 Pla de Vistabella

En la foto apreciem la pràctica totalitat del pla Amunt vist des de la serra de la Batalla.

Redonda de Vistabella *La Redonda, les Redondes*

Riuet de Vistabella [ribét] *el Rivet*

CART. Vis. 1:25.000 Riuet de Vistabella

Riu dels Molins fins el Forcall, on s'engrava amb el riu de Montlleó.

Terme de Vistabella

CART. CMA Término Municipal de Vistabella . Les coordenades corresponen respectivament al punt més a ponent (Molí de Lluna) més al sud (Penyagolosa) més al est (la Suterranya) i més al nord (la Foia Varea)

A les Visures ens apareix esmentat diverse vegades

1555 mas d'en Jaume Fabregat, terme de Vistabella, 1 **1582** entre lo terme de Vistabella y de Chodos 45 **1597** en lo terme de Vistabella 4 **1615** entre lo terme de Vistabella y de Chodos 125 **1634** terra de herbatge del Terme de Vistabella 193 **1658** comuns de herbatge del terme de Vistabella 40 entre lo terme de Vistabella y de Chodos 56v **1687** hableuradors y comuns de herbatge del terme de Vistabella 58 **1715** comuns de herbatge del terme de la vila de Vistabella, 111 a Monlleó, terme de Vistabella. 111v

Mossén Cavanilles en feia una descripció prou extensa.

“ 111. Igualmente quebrado y estéril és el término de Vistabella, que tiene cinco horas de oriente á poniente entre los de Benásal y el Puerto, y dos de norte á sur entre los de Mosqueruela y Chodos. Los montes de otras partes ofrecen verdes prados, bosques y fuentes que alegran la vista; aquí son esqueletos descarnados, y como un campo de batalla donde lucháron largo tiempo elementos. De los

²³ Boira-2014 ens oferèix una extensa informació documental (418-420).

transtornos causados por esta lucha resultó la llanura de Vistabella, fenómeno digno de atención. Después de haber trepado tantos montes, cuando solamente se esperan picos, precipicios y peñas, se presenta en aquella elevación una llanura de dos horas de largo, y casi la mitad de ancho, compuesta de marga arenisca, y cercada de cerros y montañas. El río Monleon, que en la ermita de la Estrella separa los reinos de Aragón y Valencia, corre á bastante profundidad por la parte oriental de la llanura, y por la occidental baja el barranco de San Juan de Peñagolosa, cuyo cauce está sembrado de cantos rodados de mármol pardo mezclados con otros areniscos. Por estos cauces sale una pequeña parte de las aguas que de los montes bajan á la llanura, quedando sin salida aparente las restantes. Parece que la multitud de las que allí que se reúnen en tiempos de lluvias debieran anegar el país, reduciéndole á una dilatada laguna; y así sucedería si la naturaleza pródiga no hubiera preparado en las entrañas de los montes anchos canales, capaces de recibir las aguas. Las de la llanura entran por las bocas superiores ó sumideros, de algún modo ocultos entre peñas y tierra; siguen más de media legua por lo interior del monte, y últimamente salen al río Monleon por los ojos de que hemos hablado. De este modo queda la llanura en pocas horas libre de las aguas, y capaz de cultivo, que se reduce á granos. Ni árboles frutales, ni viñas pueden subsistir por el mucho frío que allí reina, y que atestiguan los frecuentes erizos que crecen en lo inculto.

VIVES

Cognom

Artiga de Vives

Artiga grandeta que davalla pel bell mig de la Solana, al tossal de l'Alforí. Conté un caseta 'maja'

Caseta de Vives

Dins l'artiga homònima. Història de suïcidis

Casa d'Eduardo de Vives

Carrer Sense Cap, 17.

VOLTA

la Volta (BS)

Mas que havia estat taverna davant del Molí del Pas.

la Volta (BS)

Volta menuda i marcada del Montlleó davant el Molí del Pas. Veieu fotografia de l'entrada del molí de la Vinya.

Mas de la Volta *Mas de Caixó*

Avui són ruïnes, vora la revolta Tancada d'on mou la pista de l'Albagés.

es Voltes

CART. PLANILes Voltes CAD Les Voltes 592-25000 Les Voltes Vis. 1:25.000 les Voltes

Partida entre el pas de Mosquerola i el pas del Mas de Celades que respon al gir que dibuixa la rambla del Pla en topetar l'elevació dels Bustals.

Foieta Voltada /foéta boltá/

CART. Vis. 1:25.000 la Foieta Voltada

Entrant al pinar de Sant Joan, la zona sud de la rambla de Sant Joan. Potser voltada per la rambla

Coves Voltades

CART. Vis. 1:25.000 Coves Voltades.

Les trobem vora el Montlleó, vora la Ventana. A Xodos, localitzàvem unes *roques Voltades*, possiblement, i així ho vam entendre en les enquestes de darrers dels noranta, que es tracte de l'efecte produït per les voltes del barranc. A tota la zona no diferencien v/b i ens resta el cuquet per si es tractara d'un es roques 'boltades' en el sentit de 'tombades'; les anotacions, 'però, aludien als meandres del barranc.

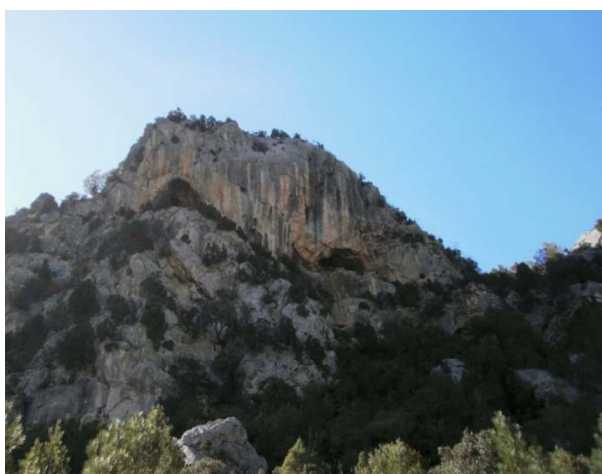
En el cas present, però, on vam entrar el 2013, ens resta el dubte d'una doble interpretació. El riu Montlleó descriu un meandre, com tants hi ha en el seu recorregut serpentejant, que ens feia pensar que es tractés de coves voltades pel riu. La bòveda, però, (fotografia adjunta) ens recorda la 'volta' arquitectònica i la possibilitat que foren 'voltades' pel dibuix del sostre. Altrament, encara ens resta el fet que les solsidees i cantals que s'hi aprecien en l'accés ens aboquen, novament, a unes coves voltades/boltades.

El GEC en fa una descripció acurada i tècnica

Cavidad prácticamente colgada sobre el cauce del Riu Montlleó, y situado casi en la confluencia de éste con el barranco de Benafigos y el Riu Sec, enfrente del Mas de la Mangranera, en la Sierra del Boy.

Presenta dos oquedades orientadas al NE dominando la amplia barrancada y el agreste paraje que desde allí se contempla. Presenta dos oquedades orientadas al NE.

En la oquedad más grande (la de la izquierda) se encontraron varios restos de

tiestos cerámicos. Utilizada en la prehistoria como hábitat. En un libro sobre toponimia del t.m. de Benasal, implícitamente las coloca dentro de dicho término municipal (Véase la bibliografía). La boca de la izquierda se abre unos 8 metros por encima de la otra boca. La primera penetra en dirección 197° N.m., mientras que la otra, en dirección 170° N.m. Cueva principal (izquierda): 26 metros en planta y 29 metros reales. Desnivel ascendente de +8 metros.

Cueva secundaria (derecha): 18 metros en planta y 20 metros recorrido real. Desnivel ascendente de +9 metros.

la Voltassa

Volta del Montlleó entre Vilafranca i Vistabella, davant mateix de la penya Blanca (foto). No és tan gran com altres però sí més tancada, per la qual cosa dona sensació de major volta. Hom també la considera com l'espai que tanca dins el terme de Vilafranca. El 569-25000 anota en aquest indret 'Mas de la Voltassa' com si es tractés d'una partida.

la Voltassa VIL

Mas de la Voltassa

CART. 569-25000 Mas de la Voltassa ICV la Voltassa 569 (3-4) Vis. 1:25.000 la Voltassa

Mas situat al terme de Mosquerola

Cova del Mas de la Voltassa

CART. Vis. 1:25.000 Cova del Mas de la Voltassa

Nosaltres havíem recollit el mas com pertanyent a Mosquerola i, efectivament, es troba al marge esquerre del Montlleó, a l'altra banda d'aquesta cova, més propera a Penyalba de Baix o mas del Gran. El GEC ens aporta la informació de la cova

Está situada enfrente de la Cova del Cabriu, en el margen derecho del riu Montlleó, a unos 80 metros sobre el río. Se accede a su boca subiendo por la pista que desde el río sube al Mas de la Voltassa. Su boca, tapada de piedras, se distingue al pie de la pared rocosa cercana a la masía

Boca de 3'50 metros de anchura por 2'70 metros de altura, en disposición vertical y con la boca protegida por una pared de piedra en seco. La boca de la cavidad se abre rumbo 250° N.m.

El techo permanece constante sobre los 2 metros de altura, al igual que las paredes. El suelo es completamente llano. Al final de la única galería, se observa una posible continuación de la fractura, aunque su paso a nivel humano es imposible. Cómoda

cavidad en cuanto a sus dimensiones, aunque su interés espeleológico es más bien escaso.

Forat de la Voltassa

CART. Vis. 1:25.000 Forat de la Voltassa

Situada en una pared sobre el margen derecho del riu Montlleó, sobre este río y al iniciarse "La Voltassa", una vez pasada la pista que lleva a la masía. Su boca es visible desde lejos.

El acceso a su boca debe realizarse por una cornisa con algunos pinos y matorral. Presenta una boca de 3'50 metros de anchura por 2'30 metros de altura, abierta en dirección de 55° N.m.

La galería que presenta es completamente rectilínea, de techos constantes sobre los 2 metros de altura y suelo llano.

Lluïsses de la Voltassa, VF

Clapissal del terme de Vilafranca que davalla al Montlleó

Toll de Ramon de la Voltassa

Ratlla del terme de Vilafranca, a la Voltassa. Mai es seca?. A la banda de Vistabella queda un forn de calç.

W

WENCESLAO [bensesláo]

Wenceslau, màrtir, se celebra el 28 de setembre. Tot i que seria ben fàcil la pronúncia diftongada i, per tant, amb tancament vocàlic, es manté la pronunciació castellana.

Bancalets de Wenceslao

Baix de la casa, al mas de l'Hostal

Casa de Wenceslao

Dins el mas de l'Hostal, la més avallera

Caseta del Tio Wenceslao-1

Preciosa, adherida a la paret d'un bancal del seu Tossal.

Caseta del Tio Wenceslao-2

La paret solsida n'ha tapat l'entrada. Al Tossal del Tio W.

Serradica de Wenceslao

A llevant del mas, dins el mas de l'Hostal. Avellaners

el Tossal del Tio Wenceslao

Al tossal del Mas de l'Hostal trobem aquesta heretat que inclou dues casetes, una preciosa i l'altra solsida. La finca té molt bones parets. Wenceslao era bon paredador. Es tracta d'un tio de José que tenia casa al mas de

Casa de Wenceslao

Carrer del Roser, 4.

X

XALETS

els Xalets els Masets Masets de la Banyadera

CART. ICV els Masets 1516 592 (3-3) **Vis. 1:25.000** els Masets

Masets nous d'antics excursionistes situats dalt de la Banyadera. En el mapa de Roncero apareix la denominació els Xalets; nosaltres vam suggerir els Masets a la cartografia d'el Tossal. A petició de l'ajuntament de Vistabella, l'agost de 2014 vam emetre una nota informativa perquè poguera normalitzar-se la seua denominació

Les tres edificacions que se situen a migdia de la **lloma de Belart**, dalt de la **Banyadera**, les vam recollir amb el topònim popular '**els Xalets**' i, menys oït, '**els Masets**', genèric que per la seua tradició a Vistabella, vam fer servir per al mapa del Tossal Cartografies.

Tant el Diccionari de l'Institut d'Estudis Catalans com el Diccionari Normatiu Valencià accepten 'xalet'

DICCIONARI NORMATIU VALENCIÀ

xalet [ʃalét] m. CONSTR. Casa independent, generalment envoltada de jardí i situada fora de la població o en un barri residencial.

DICCIONARI DE L'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

2 m. [LC] [AQ] Torre, casa petita envoltada de jardí, generalment situada fora de la ciutat o en barris residencials.

Seria acceptable, doncs, la denominació **els Xalets**, recollida en les enquestes orals.

- Vista la seua situació, ben bé podrien anomenar-se els masets o xalets de la Lloma Belart, però la pronunciació actual de Belart [belá], mal retolada al parc del Penyagolosa com a 'Vela' (sense accent), desaconsella aquesta proposta.
- La proposta del topònim els Masets, amb valor autòcton, compta amb molts exemples arreu del terme: maset Nou, maset de Manga, maset de les Xaparrs, maset d'Agustina, maset de l'Aladrer... Tots, però, amb un especificatiu.
- La proximitat esmentada a la Banyadera faria ben reconeguda la seua ubicació amb el nom de xalets de la Banyadera o masets de la Banyadera, proposta que creiem més encertada.
- Volem considerar el fet que els propietaris d'aquestes edificacions són persones sensibles a la cultura del país i, per tant, caldria escoltar les seues opinions sobre aquestes ratlles informatives.

Curt d'enteniment, ingenu, al DCVB. Per l'article hauríem de pensar en un malnom del propietari d'aquesta petita heretat. També podria tractar-se d'un hipocorístic de 'Alejandro'.

L'expressió 'xino-xano' és 'chano-chano', a pobles de l'Aragó. 'chanada' apareix com 'broma' a Monzó-1951. Xano-xano, caminar lentament ve de l'italià 'piano'. També cal pensar en l'antropònim Joano.

Ribassadeta del Xano

CART. Vis. 1:25.000 Ribassadeta del Xano

A migdia de la foia del Mas de Monzó

XAPARRA (Vg.Fitònims)

A més de la savina xaparra, 'xaparro' equival a baixet i, per tant, caldrà considerar, en alguns topònims, el seu valor com a malnom. A més, trobem diversos xaparrals pel terme.

la Xaparra la Xaparra de Dalt

CART. 592-25000 Masía Xaparra-II CMA Mas de Chaparra 592 (4-2) **Vis. 1:25.000** la Xaparra

Aquest és el mas antic que bateja tants topònims. Al pla hi ha la Xaparra de Baix, però aquesta no rep l'alternança de Xaparra de Dalt quasi mai. Eduardo, el nostre informant d'aquestes contrades, hi va viure. Eren dos veïns - Ramon Salvador i la Tia Olegària, mare d'Eugenio, mort el 1936. La pallissa de l'era és de factura recent 1943 perquè es va assolir en eixe any i a punt va estar d'aplanar el pare d'Eduardo. Hi van viure fins el 1970. És un mas amb molta aigua. És fàcil trobar bassetes amb joncs. Comprén la Llastreta, la foia de Detràs de Casa, els bancals de Davant.

Xaparra (capara), Mas de _ - : venint del Collao (veg.s,v.Collassa) cap al poble, 74.19;IGC a 26X16, a dos Km. De la ratlla d'Atzeneta, seguint la carretera. (fitxa de Coromines)

Vistabella està en un alt

Los Molins en un barranc

Lo mas Xaparra a l'ombria

I el mas de Clèric davant

(oït a Benafigos)²⁴

Barranc de Xaparra

Barranc del Tarrasó

²⁴ Sanchis (1963)

Darrer tram de barranc. On s'apleguen el barranc de les Ferradures i el de les Fontanelles. Xaparra podríem considerar-lo, en no aparéixer l'article, com un malnom si no fóra per la proximitat del mas.

Barranquet de la Xaparra *Barranquissó de la Xaparra*

CART. 592-25000 Barranc de la Xaparra-**II Vis.** 1:25.000 Barranquet de la Xaparra

Davalla des de la selleta que hi ha entre el tossal de la Nevera i el del Llop, Voreja, mentre davalla, el mas homònim i parteix els plans de la Xaparra i del Mas de Racó per abocar al barranc del Mas de Racó.

La variant 'barranquissó' mostra un sufix diminutiu.

Bassotet de la Xaparra

CART. Vis. 1:25.000 Bassot de la Xaparra

Vora la carretera de Vistabella, a la Xaparra de Baix. Hi van extreure argila per a la Teuleria. Regava l'hort de la Xaparra.

Carrasca de la Xaparra

CART. Vis. 1:25.000 Carrasca de la Xaparra

Vora la Pista que se'n va cap a la Vallussera, davall del mas de la Xaparra

Coll de la Xaparra *Coll del Vidre, Collado d'Atzeneta*

Hort de la Xaparra

Vora la Bassa.

Ombria de la Xaparra *Ombria del Mas de la Xaparra*

CART. Vis. 1:25.000 Ombria de la Xaparra

No sabem si la variant que ens suggerí Benjamin (del mas de..) mereix alguna reflexió. Potser l'ombria siga propietat del mas i la solana no.

Pla de la Xaparra

CART. Vis. 1:25.000 Pla de la Xaparra

Entre la Carretera de Vistabella i la Pista del Mas de Racó

Solana de la Xaparra

CART. Vis. 1:25.000 Solana de la Xaparra

Solana del tossal del Llop dins el terme de Vistabella.

Tallafocs de la Xaparra

Coincideix amb el recorregut de la línia elèctrica (foto).

Tossal de la Xaparra

Tossal del Llop

CART. Vis. 1:25.000 Tossal del Llop 1183

Entre el tossal de la Nevera i el de Marco, a la serra de la Nevera. Aquesta denominació és exclusiva de la gent de Vistabella; recordem que el tossal parteix amb el terme d'Atzeneta.

la Xaparra de Baix

CART. PLANI Masía de Chaparra CAD Masía de Chaparra IGC592-1949 Mª de Chaparra M592-1993 Masía de Chaparra 592-25000 Masía Xaparra Nova-II ICV la Xaparra de Baix 895 592 (4-2) **Vis. 1:25.000** la Xaparra de Baix

Enorme mas actual vora la carretera d'Atzeneta. No existia com a mas i era una zona sembrada de blat.

el Xaparral

CART. PLANI El Chaparral CAD El Chaparral IGC592-1949 El Chaparral M592-1993 El Chaparral 592-25000 El Chaparral-I CMA El Chaparral 592 (2-2) ICV el Xaparral 592 (2-2) **Vis. 1:25.000** el Xaparral 1594

Al capdamunt de la serra de la Batalla, tossal que parteix els termes de Vistabella i el Puerto. Les variants cartogràfiques ens parlen del desgavell que pot portar a veure xops on hi ha savines xaparres, com la de la fotografia.

També al terme de Petrer, però potser amb una significació diferent, trobem el Xaparral: 'bosc d'arbres petits'²⁵

el Xaparral

CART. Vis. 1:25.000 el Xaparral

Paratge de la serra de la Batalla situat entre la roca Blanca i el molló o capdamunt del Xaparral, tossal.

Maset dels Xaparres

els Terradets, maset de les Xaparres

CART. PLANI Masía de Felipe Canales CAD Mª de Felipe Canales IGC592-1949 Mª de Felipe 592-25000 Masía Felip-II **CART. Vis. 1:25.000** Maset de les Xaparres

Dalt del molí Més Baix, referit a la família dels Xaparres. La feminització del mapa correspon a l'enquesta primera.

el Tossal de Xaparra

Es tracta del capoll més poblat de l'Albagés. Hi dominen els pins (albar i negre).

Hi ha una 'perifrasi de propietat', diríem. Es tracta del tros de tossal de l'Albagés que té com a amo a Xaparra.

Pi del Tossal de Xaparra

CART. Vis. 1:25.000 Pi del Tossal de Xaparra

Aquest pi albar no és massa gran però supera els cent anys d'existència. Encara hi podem vore marques de bales de la guerra del 36

Cases dels Xaparreros

Dos de les 12 cases del mas de Capote. Vg. Lingüística (2.3.2) sufixos.

Cingles del Xaparrero

CART. Vis. 1:25.000 Cingles del Xaparrero

A les Cingles (foto), les més amunteres, ja a la vora del pinar de la Ruda, dalt del mas de Capote.

Foieta dels Xaparreros

De la serrada de Cova aboca al barranquet

Solana del Xaparrero *Solano del Xaparrero*

CART. Vis. 1:25.000 Solana del Xaparrero

Solana del Miradoret. Entrel el barranc de la Pinella i el mas Cremat

Tancadet dels Xaparreros

Davant el mas de Capote, vora la pista.

Maset de Ramon de Xaparra *Maset de les Xaparres*

CART. Vis. 1:25.000 Maset de les Xaparres

Tancat del Xaparro-1

Dalt del bancal de Valeriano

Tancat del Xaparro-2

Vora el passet del Fontanal

Casa de Celia de Xaparra

Hi viu la germana de Raimundet.informadora actual. La van comprar a Celia, filla de Nieves de Xaparra. Carrer del Fonr Vell, 7.

Casa d'Eduardo de la Xaparra

Casa Nova, ombria.

Casa de José el Xaparrero

De José el Xaparrero passa a Nàssio del Tormegal. Cassa Nova. Carrer Sense Cap, 14.

Casa de Nieves de la Xaparra

Carrer Sant Roc, 5

Casa de Nieves de Xaparra

Hi viu la germana de Raimundet (Informant). La van comprar a Celia, filla de Nieves de Xaparra. Carrer del Forn Vell, 7.

Casa de Ramon de la Xaparra

Germa d'Eduardo de la Xaparra. Van fer les cases junts. Hi ha un carreró intern que les separa. Carrer Atzeneta-s.

Casa de Ramon del Xaparro

Carrer Major.

XAQUESA Vg JAQUESA

XATXO

Trobem Chacho als termes de Moyuela i Plenas, a l'Aragó. Potser es tracte d'una reducció de 'muchacho'; al Puerto veí sol empar-se aquesta expressió per dirigir-se a gent coneguda. No pensem en cap hipocorístic pel fet que ens apareix amb l'article, com a malnom.

Mas del Xatxo Mas de Pasqual

CART. PLANI Mas de Pascual CAD Mas de Pascual CMA Mas de Pasqual 592 (2-1) ICV Mas del Txatxo 1245 592 (2-1) *Vis. 1:25.000* Mas del Xatxo

Veí septentrional del mas de Monçó. Domiciano i Enriqueta (1 veí). Felissa i Benjamín (últim veí) tenia una filla molt templà, de jove, era pastora, Manola?. Abans hi va viure Domiciano (tres filles: Maria, Natàlia i...Llibre de Rovira

“- Ham vist un home mort i despulat a la bassa dels Toscos.

La dona els ho va fer explicar, i, en adonar-se'n que era una cosa seriosa, van anar al mas del Txatxo per ha dir-li-ho al tio Domiciano, perquè avisara la Guardia civil. “

Maquis i masovers, tragèdia ala muntanya (Joan Josep Rovira Climent 2011)

Barranc del Mas del Xatxo Barranc de la Foia del Riu

CART. Vis. 1:25.000 Barranc de la Foia del Riu

De l'ombria del Mas del Xatxo cap al Montlleó

Foia del Mas del Xatxo

A llevant del mas.

Lloma del Mas del Xatxo

CART. Vis. 1:25.000 Lloma del Mas del Xatxo

Com si fóra una fillola de la lloma del Mas de Monçó, davalla pel nord del mas cap al Montlleó.

Bancalets de la Lloma del Mas del Xatxo

Ombria del Mas del Xatxo

CART. Vis. 1:25.000 Ombria del Mas del Xatxo

Darrere del mas, lloma del Mas de Monçó

Pista del Mas del Xatxo

Tot i que s'hi pot accedir per la pista del mas de Monçó, també hi ha una directa per llevant del mas cap a la carretera.

Casa de Domiciano del Mas del Xatxo

Carrer de la Presó, 4.

XIQUETES

Mas de les Xiquetes

CART. PLANI Masía de les Chiquetes CAD M^a de les Chiquetes IGC592-1949 Mas de los Chiquetes M592-1993 Mas de les Xiquetes 592-25000 Masia Xiquetes-IV CMA Mas de les Xiquetes 592 (3-3) ICV Mas de les Xiquetes 1383 592 (3-3) **Vis. 1:25.000** Mas de les Xiquetes

Dos casalicis, pallissa, casa de baix (vora la pallissa) i era. A la solana de la lloma homònima. Vicent, Climent i Maria n'eren els tres veïns. Va deixar d'ésser habitada cap al 1970.

Les Xiquetes, Mas de
– prop de la r.de
Xodos,cit.juntament
amb el Jauquet
(cikétes), 77.17;
X14 (fitxa de Coromines)

Barranc del Mas de les Xiquetes

CART. Vis. 1:25.000 Barranc del Mas de les Xiquetes

Braç primer del barranc de l'Avellanar. Mou de darrere dels Masets i en el seu primer tram trobem la font del Pleit.

Carrascalet del Mas de les Xiquetes

Entre el capoll de la Lloma i el Camí del Mas de Benages

Cova del Mas de les Xiquetes VAR

Cova del Barranc

CART. Vis. 1:25.000 Cova del Mas de les Xiquetes

Arrimansa on, protegint-se de pluges de sud-oest, encabien unes dues-centes ovelles. Dalt hi ha la lloma del Mas de les Xiquetes.

Contra la orilla derecha del BARRANC DE L'AVELLANAR o BARRANC DE PELABURROS, cerca del Maset.

Cova del Barranc Posiblement este abrigo sea lo que Jesús Bernat denomina COVA DEL MAS DE LES XIQUETES, en su descripción sólo indica que se trata de un abrigo para protegerse de las lluvias de SW, donde cabían unas 200 ovejas.

Tiene las paredes de piedra seca de un viejo redil o sesteadero.

Roca de la Cova del Mas de les Xiquetes VAR *Roca de la Cova*

CART. Vis. 1:25.000 Roca de la Cova

Roca-cingla que inclinada dibuixa la cara nord de la lloma del Mas de les Xiquetes.

Llastra del Mas de les Xiquetes

Pel Camí del Maset de Pelaburros, entre la cova del Mas de les Xiquetes i la font del Grévol

Lloma del Mas de les Xiquetes

CART. Vis. 1:25.000
Lloma del Mas de les Xiquetes

Extensa lloma que davalla de la Lloma Belart i s'envolta amb el Barranc de l'Avellanar. Lloma té també un sentit de propietat i, de vegades es parteix en funció del propietari i també el nom.

Ombria del Mas de les Xiquetes

Pinar de davall la Cova de les Xiquetes.

Pou del Mas de les Xiquetes

CART. Vis. 1:25.000 Pou del Mas de les Xiquetes

(foto) Vora Camí del Mas de Benages. Dóna nom a un conjunt de bancals que davallen cap al riuet.

Reguer del Mas de les Xiquetes

Braç del Barranc de l'Avellanar.

Solaneta del Mas de les Xiquetes

Dalt del mas (terreny rocallós)

XODOS

Em remet a Bernat-2004:

Vistabella està en un alto, Atzeneta en un planet

Xodos damunt la Roca i Benafigos en un collet.

Xodos es troba, efectivament, damunt la Roca i és que en sap molt de roques, de tossals i llomes, d'alvencs i coves, de barrancs i fonts, de masos antics que humanitzen aquest bell terme que recull, entre els 1813 metres de *Penyagolosa* i els 650 de *l'Estepar*, una varietat de paisatges i suggerències que conviden el visitant a tornar-hi. Estem davant d'un paradís toponímic on els noms de l'àguila i el falcó, del bou i el llop, del teix o la falguera ens parlen d'una riquesa natural només civilitzada per una ancestral agricultura de bancals i llastres que s'omplen poc a poc de pinars i carrascals. També la ramaderia ha deixat fumats rastres en desenes de coves i dotzenes de bassots que humitegen el terme de només trenta-tres quilòmetres quadrats d'extensió però infinit en els seus camins.

Xous és també frontera lingüística, voltat de pobles valenciano-parlants com Lluçena, Atzeneta i Vistabella i d'altres de base aragonesa com El Castillo o Villahermosa. Els seus noms de lloc ens parlen de zona de transició i pas constant

de l'Aragó –*el Massico, Tejuelo, Recuenco, Pinarejos...* La riquesa del seu paisatge creix amb el tresor lingüístic que genera: als barrancs s'afegeixen barranquets i barranquissos, i dins hi ha tolls, clotxes, cocons, estrets i gorgs, canaletes i canaleges; de les roques naixen llüises i lloses, crebades i sargallars, escales i cingles que s'agermanen amb cinglelles, morrals i paredasses. El cim més alt en valencià davalla cap a les moles i moletes, tossals i tossalons, llomes enormes fins plans i planillars. I la saviesa de la seua gent que somriu socarrona davant la ignorància dels que ens sorprenem en vore que la carrasca bateja un *Mas de la Carrasca*, un *Mas del Carrascal*, *La Carrascosa* o el *Pla de la Carrasqueta*.

Històricament Xodos pertany a la Tinença d'Alcalatén, antiga jurisdicció senyorial que comprenia les viles de Llucena, Les Useres, Xodos i L'Alcora on hi ha restes del castell d'Alcalatén que Eiximén d'Urrea va conquerir als musulmans el 1233. A l'època de Carles IV, la senyoria d'Alcalatén passà a la casa ducal d'Híjar. La població ha passat dels 835 hbts, registrats al 1940, a no més d'una vuitantena en l'actualitat. El terme que, anys enrere, replegava fins un 75% de la població total, en l'actualitat, només compta amb 6 masos habitats. Malgrat tot, les construccions del casc urbà han crescut i moltes de les seues cases buides es tornen a omplir d'estiuejants i amants de la muntanya quan la calor apreta en les planes o la neu vesteix de blanc aquestes contrades. El terme de Xodos rep centenars d'excursionistes que emulen l'annual pujada dels Peregrins de les Useres o participen en les maratonianes curses de Castelló a Penyagolosa. Xous, però, s'estima el pas lent i observador del caminant que pot trobar en cada racó un tresor de l'harmonia entre l'home i la natura que encara s'hi amaga

Barreda (1999) ens aporta diversos documents:

Xodos (1213) – límit de Culla, entre el coll dels Entreforcis i Penyagolosa.

Xodos / Chodos (1251) (1382) (1384) – límit de Vistabella, entre el Marinet i les Foies d'Ores.

Xodos (1273) – límit del Castellar, entre el riu de Magranes i les Useres.

Xodos (1303) – límit de la Tinença, entre Vilafermosa i les Useres.

Chodos (1335) – límit de Llucena, entre el terme del Castellar i el de Vilafamés.

També les Visures ens ofereixen diversos fragments amb el topònim

1555 entre lo terme de Chodos e Vistabella 24 E de allí va dret als mollons de Chodos 25 **1582** entre lo terme de Vistabella y de Chodos 45 ab lo terme de Chodos 46 avall fins als mollons de Chodos 46 **1597** la una vora lo terme de Chodos 94 avall fins als mollons de Chodos 118 **1615** vora lo terme de Chodos 122 fins als mollons de Chodos 126 és la partició de Chodos 125 **1634** en la vora del terme de Chodos 207v avall fins als mollons de Chodos 212v **1658** la una a la vora del terme de Chodos 53v Y de allí baixa tot collet avall fins als mollons de Chodos 57v **1687** no nia per ser terra de Chodos 69v del terme de Chodos 75v fins als mollons de Chodos 79 **1715** la una a la vora del terme de Chodos 140v **1759** ni menys ni posaren per ser terra de Chodos 49 una a la vora del terme de Chodos 43 és la partició del terme de Chodos 50 seguint lo assagador de la Ralla del Terme de Chodos 50 entre lo terme de Vistabella y Chodos 50 baixa tot collet avall fins als mollons de Chodos 54

La pronunciació del poble varia entre 'xódos' i 'xows', amb una clara caiguda de la –d– i tancament de la segona vocal. Pel que fa a l'etimologia Nieto, E. (2007) en va fer un estudi lingüístic precís i detalladíssim amb moltes referències de contrast i comparació. Per la seua importància creiem adient la reproducció d'alguns fragments

del seu extens article, en el qual dubta del sentit oronímic del topònim i del seu origen preromà (tal i com proposava Coromines) i es decanta per una significació hidronímica d'un topònim romànic.

Xodos. És un poble important i antic, de l'Alt Maestrat, al nord de Lluçena, uns 35 km al nord-oest de Castelló de la Plana, sota el Penyagolosa. Segons dades de Coromines, la pronunciació del topònim és aquesta, Xodos, amb una variant Xous²⁶ oïda pel mateix Coromines i que pareix ésser simplement evolució de l'anterior, amb simple i senzilla desarticulació de /d/ intervocàlica i posterior tancament de la vocal final per tal d'evitar la contracció de dues vocals iguals. (...)

Es tracta, ben evidentment, d'un topònim molt difícil, per al qual no és gens fàcil d'albirar una explicació llatina o romànica en un primer cop d'ull. (...) Coromines, que ens dona els següents topònims, que al seu parer tindrien el mateix origen que Xodos: Chodes. Es un topònim d'un poble aragonés, a 20 km de Calataiud, proper al riu Jalón i al seu afluent l'Aranda. (...) A aquest topònim Chodes, Coromines n'afegeix també un altre de més dubtós, Jódar. (...) Tots dos topònims són explicats per Coromines com a topònims preromans, amb utilització del basc actual sudur, 'nas', vist com un substantiu emparentat amb un suposat ibèric *sudar. **Segons en Coromines, és fàcil conjecturar que des de la noció de 'nas' es passara a la idea de 'cim' o 'morro, punta'**, que pot convenir bé al paisatge penyalós de tot el terme de Xodos i també als paisatges de Chodes i de Jódar, que es troben al peu

de les serres d'Úbeda i del Moncayo respectivament. (...) És una hipòtesi una miqueta en la línia d'un basco iberisme un xic tronat, propi de fa molts d'anys. (...) l'evolució fonètica fins a Xodos i Chodes és obscuríssima, molt dubtosa. Coromines en diu alguna cosa, però malgrat els seus esforços (harmonia vocàlica,

desarticulació de /r/, etc.), creiem que no és raonable. Per exemple, en direm una cosa més. Si Xodos i Chodes provenen en última instància d'un ibèric *sudar, com és possible que la /d/ intervocàlica s'haja mantingut sense canvis mentre que tota /d/ llatina ha desaparegut en aquesta posició? Doncs, hem mostrat ja, creiem, que aquesta hipòtesi s'enfronta a una munió de problemes que fa raonable de cercar una altra hipòtesi. (...) La veritat, ens sembla que, ben mirat, no hi ha cap raó per creure que Xodos, Chodes, siguen topònims preromans. (...) El mot pot ser romànic pròpiament parlant o haver estat manllevat en romànic d'una altra font, però allò que és segur és que el mot ha estat viu en llengua romànica. (...) És aquest, en efecte, el conjunt de topònims que són adaptacions romàniques, també mossàrabs, de l'arabisme **assud**, el significat del qual és 'assut', és a dir, 'resclosa, generalment gran, que es fa en un riu'. És clar que l'adaptació catalana usual ha estat aquesta,

²⁶ Aquesta pronunciació apareix confirmada per Bernat i Agut (2000: 391-392).

assut, com la castellana ha estat azud, però no hi pot haver cap dubte que n'hi hagué d'altres. Així, per exemple, podem citar-ne entre d'altres les següents, provinents, totes elles, de topònims actuals: Azuda, forma femenina, segons sembla, derivada. Es molt freqüent un poc a tot arreu. Podem citar casos com són ara: Azuda (Archena, Múrcia). És important que a la mateixa localitat de Sant Mateu tenim un carrer anomenat carrer de la Suda, amb afèresi de /a/ inicial, entesa com a article. El mot reapareix molt freqüentment amb aquesta forma a Tortosa, Lleida, Saragossa, etc. (...) Pel que fa a la consonant inicial, és clar que una evolució de /s/ a /ch/ és perfectament possible dins un ambient mossàrab. Al cap i a la fi, si la /s/ inicial d'un suposat *Sudur ha pogut evolucionar, segons Coromines, a /ch/, per què no podia haver-ho fet la /s/ inicial de sut? Pel que fa a aquesta evolució fonètica potser siga d'utilitat comparar d'altres casos, com són ara els coneguts exemples de tipus Xirivella (...) Dins aquest conjunt toponímic no hi ha dubte que el topònim més estrany és el nostre Xodos, ja que presenta una vocal final /o/ sense paral·lel conegut arreu. Potser només tenim la possibilitat d'entrellucar ací una formació masculina secundària a partir d'un femení *xoda, *xuda. En tot cas, és important recordar que la forma documentada més antiga no és Xodos, sinó Xoda, de la qual potser pot provenir Xodos, com a forma secundària.

1.4. Així doncs, creiem que disposem d'una hipòtesi alternativa a la de Coromines. És veritat que aquesta hipòtesi no està absolutament desproveïda de problemes d'importància, el més gran dels quals és potser el final del topònim Xodos. Un altre, també important, és la dificultat que sens dubte suposa la natura pedregosa i muntanyosa de Xodos i el significat per així dir-ho "hidronímic" que hem suposat. En aquest ordre d'idees la possibilitat de qualsevol forma de trasllat toponímic és palesa. Nogensmenys, la hipòtesi ens sembla versemblant pel que fa a Chodes i, encara més, al castellà La Choda. És cert, doncs, que aquesta hipòtesi té problemes, però aquests són més petits que els que trobava la hipòtesi de Coromines²⁷. (...)

Heus ací una visió de conjunt de les dades esbossades més amunt: AZUD-AZUDES // AZUT-AZUTES // AZUDA // ZUDA, ZUDE // ZOTES //// CHUDES (Saragossa), LA CHUDA (Palència) ——— XODOS (Castelló) // CHULLILLA (València) / CHUTILLA (Terol)

Sens dubte, és ben interessant, i excel·lentment raonada, la proposta d'Emilio Nieto. Creiem, però, que la realitat física de Xodos 'damunt la Roca' és massa potent per no pensar-hi. Hi ha un pou de l'Assor (com el nostre Assor de Vistabella), a llevant del terme, que trobem ben relacionat amb 'assur'; però l'orografia, l'absència de regadiu (només hi ha un molí amb bassa i hortet) i, sobretot, eixa roca on dorm Xodos (sense especificatiu, la Roca) ens allunyen de l'hidrònim i ens aboquen 'de nassos' al puntal de Coromines.

Ben recentment (setembre de 2015) una conversa amb l'amic Hassan sobre mots en àrab semblants a Xodos, ens abocava a un [sóds] en el sentit de 'costera', 'terreny en

²⁷ Podem citar-ne, entre d'altres, el que planteja la natura de Xodos, un poble afincat en un terreny un tant feréstec, muntanyós, on no hi ha rius o canals d'irrigació ni sembla haver hagut mai agricultura d'importància. Certament, aquest fet, sobre el qual em va cridar l'atenció l'amic J. Bernat i Agut durant el col·loqui, suposa un important entrebanc.

pendent', 'pujada'. Tornem, doncs, a l'oronímia, tan evident en aquest poble costerut. La roca, només cal veure les imatges, marca una costera, al capdamunt de la qual trobem la torre de l'antic castell. Som conscients, però, que cal contrastar la informació i veure'n l'evolució fonètica. Els casos de [s] fricativa sorda a la palatalització i africament no ens és estrany; recordem Xauquet o Jauguet d'un possible saüquet fitonímic.

Camí de Xodos a Sant Joan

CART. PLANI Camino de Chodos á San Juan CAD Camino de Chodos a San Juan **Vis. 1:25.000** Camí dels Peregrins

Camí dels Peregrins que després de recórrer l'Ombria del Marinet davalla c des del Pla de la Creu cap a Sant

Camí de Xodos per l'Albagés

CART. PLANI Camº de Vistabella á Chodos CAD Camino de Vistabella a Chodos

Davalla pel Pinet i passa per l'Albagés i Marimon, tot guaitant sobre la foia d'Ores. Entra al terme de Xodos per Morratges (foto).

Camí de Xodos

CART. PLANI Camino de ChodosCAD Camino de Chodos

Desdibuixat a trams, altres confosos pel pas de les vaques, prové de la Mineta, on aplegaria els diversos camins dels masos del Pla, i puja per l'ombria del mas dels Arcs, pràcticament per la paret que parteix les heretats d'aquest mas i el del Surdo, per arribar a l'actual pista del Pla de la Creu. Hi trobem restes de trinxeres i d'alguns niu d'ametralladores del 36. A P-25000, després de davallar pel barranc de la Penya Aguda, passa per els Albagés i es dirigeix cap a Morrages vora Marimon. Tant la plani com la carto és refereixen al camí que va del mas de Collet a les Pomeres. El camí de Xodos que passa per l'Albagés i Marimón són designats com Camino de Vistabella a Chodos.

1582 ans de arribar al camí que va a Chodos 45 passat lo camí que va a lo masover a Chodos 45 camí que lo masover va del mas d'en Servelló a Chodos 45 **1597** ans de arribar al camí que va a Chodos 108 passat lo camí que va lo masover a Chodos 108 **1615** lo camí que va lo masover a Chodos 124v al camí que lo masover del mas de Cervelló va a Chodos 124v **1634** passat lo camí que va lo massover a Chodos 210v **1658** pasat lo camí que va lo masover a Chodos 56 **1687** lo camí que va lo masover a Chodos 77

Carretera de Xodos a la Xaparra, Carretera de Xodos als Molins, Pista de Xodos

CART. 592-25000 Pista de Xodos-II

Entra al terme per Morratges i volta el Colomer per davallar cap al Pla de la Xaparra i ajuntar-se amb la Carretera de Vistabella a Atzeneta.

Carretera de Xodos als Molins, Pista de Xodos, Carretera de Xodos a la Xaparra

Pista de Xodos, *Carretera de Xodos als Molins*, *Carretera de Xodos a la Xaparra*

Pista de Xodos a Sant Joan

Pista del Pla de la Creu

Portera de Xous

Entre la roqueta dels Basos i l'entrada del Mas de Mor

Pinaret de la Portera de Xous

Davant el bassot del Mas de Mor

Pujadeta de Xodos *l'Escaladeta*

Entre el corral d'Aragón i la pista del Pla de la Creu. Hi passen els peregrins

Terme de Xodos

CART. Término de Xodos PLANI Término de Xodos

Casa de Ramon de Xodos

Bienvenida de l'Espino. "Esta més cabassinera". Costereta de l'Hospital.

Casa de Raquel de Xodos,

Casa del nostre informador del molí de Lluna i del Fontanal, Hostal i Navades. José del mas de l'Hostal, xofer de l'autobús.. Carrer Roser, 10.

XOP (Vg. Fitotònims)

el Xopet

Bancal veí de l'Engolidor. Hi ha un xop, no lluny d'un om.

Fonteta dels Xops

CART. Vis. 1:25.000 Fonteta dels Xops

Surt d'una mena de séquia coberta i aboca en un gamelló de tronc. Prop hi ha uns xops que la

bategen. A la Noguera.

XULITO

Artiga de Xulito Artiga de Garets

Volta del riu dels Molins, prop del mas de Gareig. No creiem que es tracte de l'antropònim castellà Júlio perquè sol prendrés la solució velar [kúljo]. Xulito i Xulita eren els pares de Basílio, del mas de la Lloma.

XULLA

Si bé a la Plana, una xulla o xulleta queda relegada a la carn de corder, al Maestrat s'empra xulla per a qualsevol tros-ració de carn; xulla de corder i xulla de pollastre. El DCVB en replega el sentit restrictiu; no tant com a la Plana, però.

5. Carn del coll i bescoll del porc, que té cansalada i magre (Llucena).

|| 6. Costella de porc, de corder, de cabra o de boví, amb una porció de carn adherida, que es menja fregida o torrada (val.); cast. *chuleta*.

“Joan de Xulla ere el pare de Jose de Xulla i de Juanito, Conxa i Manola de Xulla. Només hi ha una família Xulla i no eren carnissers.

Sempre s'havie dit que Joan de Xulla ere el primer Xulla i que li van posar el nom perquè no usave la paraula carn, l'havia substituït per xulla i sempre deia xulla, però potser és una llegenda urbana.” (Elvira Safont)

Bancal de Juanito de Xulla [xwanító]

Dins els Bancals del Poble. Entre la Rambla i el quadró del Mas de Collet o quadró de Baix. Juanito és fill de Joan de Xulla i resulta curiós i 'penós' el canvi fonètic i de sufix, de castellanització, en la generació més jove.

Caseta de Joan de Xulla-1

Una de les tres casetes de pedra seca situades entre el pas i el mas de Celades

Caseta de José de Xulla-2

Entre el camí del Fontanal i el Real de Mosquerola.

Caseta de José de Xulla-2 /xosé/

Caseta veïna de la de l'Auelo Roig. Sembla més nova i està pintada

Caseta de José de Xulla-3

Caseta de pedra seca un poc assolada. Veïna de la sort de l'Auela Invitacion i la de Bruno. Com podem comprovar, es tractava d'un bon paredador i constructor de casetes de pedra seca.

Bancal de Manolo de Xulla

Dins els Bancals del Poble. Entre la rambla i el Quadró del Mas de Collet o Quadró de Baix.

Casa de Manola de Xulla

Casa de l'arquitecte. Mossén Tenesa, parell

Casa de Juanito de Xulla

Baix lo Mur.

Casa de José de Xulla

Al carrer del Forn, 3. Dóna també Baix lo Mur.

XURRO

A Almassora, a la Plana, potser amb semblant xenofòbia a l'expressió 'de ponent, ni gent ni vent' també se solia dir 'de la Vieta cap a amunt, tots xurros'. Així, la gent de l'interior, eren, per a la Plana, 'gent xurra'. El DCVB en troba diverses accepcions.

|| 1. Pertanyent a la part de l'antic Regne de València on parlen aragonès o murcià (val.); cast. churro.

|| 2. Treballador estacional que parla foraster; treballador de baixa condició (val.).

|| 4. (Moltó o ovella) que té les cames i el cap coberts de pèl gruixut, curt i rígid, i que té la llana més curta i grossera que la del bestiar transhumant; cast. churro.

A Vistabella, hom reconeix les tres. Pensem que són els veïns immediats de ponent i del migdia (Mosquerola, el Puerto i Villahermosa).

Un estudi exhaustiu de 'xurro' ens l'aporta Saborit-2014²⁸

Cal considerar, a més, l'existència del substantiu 'xurraes' com les raberes provinent de l'Aragó que, en època de transhumància, d'anar a extremo, creuaven el terme i convivia amb la gent de Vistabella. Elvira Safont ens en va fer quatre cèntims del seu sentit

"A Vistabella Xurro és aragonès, o castellanoparlant, o de més amunt. Expressions com "venie dels Xurros" eren habituals per a referir-se a algú, idèntiques al "de per ahí en amunt" [de painamunt] que ja té sorna pronunciat a 1200 metres (molt usat i molt comú, per cert) Juanito del Xurro ere paleta, Virgilio ere germà del tio Joaquin del Xurro, la segona dona del tio Landelino ere Xurra... com veus estave molt integrat i tots aquests "Xurros" no són de la mateixa família.

Cert que molts dels pastors que han hagut al poble han "baixat" de més amunt, venien del Puerto o de Mosquerola, però no a tots se'ls identificave com a xurro (això del malnom no se li quede a tothom) En la meua infantesa i la dels meus pares la paraula xurro -més que a pastors- ha identificat a persones que venien a viure al poble procedents de dalt, de més amunt: habitualment per matrimoni. Sempre ha hagut alguns xurros vivint i parlant un xapurriau max-mix valencià i castellà, encara que alguns com Joserico (el pare de Fèlix el ferrer) no han après mai valencià, i ha sigut forner i agutzil, toca a la rondalla i a sa casa tots parlen en valencià (irreductibles els xurros, tu)"

²⁸ "Xurros: els valencians del riu blanc" dins *Camins, terres i paraules. II Jornades sobre els altres parlars valencians de base castellano-aragonesa*. Ènguera 2013

Bancal del Xurro

Bancal veí de la Llonganissa i els xops d'Enrique, als bancals del Fontanal.

Carreró del Xurro

CART. Vis. 1:25.000 Carreró del Xurro

De la pista que va al mas de Batiste s'endinsa fins el mas del Xurro

Mas del Xurro-1 Mas de Manró

CART. Vis. 1:25.000 Mas del Xurro

Entre el mas de Pessetes de Baix i la corralissa del Bovalar

Mas del Xurro-2 Mas del Rotxero

CART. PLANI Mas del Churro CAD Mas del Churro IGC592-1949 Mas del Churro M592-1993 Mas del Churro 592-25000 Mas del Xurro-II **Vis. 1:25.000** Mas del Xurro

Es tracta del mas conegut com el Rotxero. Baixaven per aigua a la fonteta del Collado i a la de la Perera. Des d'aquest mas es gaudeix d'una de les vistes més belles del terme: ben pegadet el Boi, el pla a Ponent, la mar a llevant (amb totes les serres fins Irta) darrere Vilafranca i Benassal, al davant Penyagolosa i la serra de la Batalla

Camí del Mas del Xurro

CART. PLANI Camino del Mas del Churro CAD Cº del Mas del Churro

Va des del pou de la Llarga pel Rotxero, fins el mas.

Morralet del Xurro

CART. Vis. 1:25.000 Morralet del Xurro

Veí de la roca Roja, guaita sobre el mas de Baix i la seua Pallissa

Saleres de Xurro Saleres del Collado de Baix, saleres del Mas de Baix

Espai on se situaven les lloses per depositar-hi la sal per ales ovelles del mas de Baix. Dóna nom al puntal que hi ha al damunt, 'puntal de les Saleres' (V. Saleres, foto)

Casa de Julian del Xurro

Mas de Celades. Mirant l'era del Mg, la de llevant, veïna de la de Silvino

Casa de Virgilio el Xurro

Carrer Sense Cap, 2.

Z

ZACARIES [*sakaríes*]

Bancal de Sacaries

Pertany a la foia de l'Albagés.

ZARZOSO (*Vegeu Fitònims*)

Col·lectiu botànic de la sarsa, esbarzer o romiguera.

Barranc del Zarzoso PORT *Barranc de les Simones*

Aboca, des del terme del Puerto, al riu de Montlleó, conegut ací com el riu Sec, no lluny del toll de l'Avellanar. Tant les Simones com el Zarzoso son masades veïnes del barranc que en justifiquen la doble denominació.

Barreda (1999) ens parla de *Vilar Sarsós* com un dels paleotopònims, apareguts en documentació de 1251 i 1382 (*talayolam iuxta vilarium Sarçoso*), que marcava el 'límit de Vistabella, entre el camí d'Aledó i, barranc avall, la senda de les Brugueres'

2.3 ALGUNS EXEMPLES D'ANÀLISI TOPONÍMICA

2.3.1 Antroponímia

Sobre la importància de l'antroponim dins la toponímia ja vam parlar a Bernat-2011¹; en aquell cas preíem la bases de dades del terme d'Almassora. Hi féiem referència a un fenomen tractat a Bernat-2000, en parlar del terme d'Atzeneta, l'osmosi entre toponímia i antroponímia, les dues disciplines onomàstiques.

L'osmosi entre topònims i antropònims és una lògica constant al si de l'onomàstica. Hi ha un percentatge elevat de noms de lloc del nostre terme que tenen el seu origen en un nom, un cognom o un malnom i, d'altra banda, molts malnoms tenen l'origen en topònims — sobretot noms de masos.

També hi dedicàvem un apartat al fenomen de reivindicació de la propietat a través de l'antroponimització del topònim, tot esmentat el cas de la roca del Roig (Xodos) com una evolució d'una roca Roja (la Pena-roja, en documentació antiga) que passava a batejar el masover que n'era propietari de l'indret i, més tard, esdevenia roca del Roig, el seu propietari; exemple que mostrava l'antropocentrisme esmentat.

En el present treball sobre el terme de Vistabella del Maestrat el nombre d'antrotopònims, en estudiar també l'àmbit urbà, ha crescut substancialment.

A l'Índex analític podem trobar els topònims que inclouen l'especificatiu antroponímic amb el codi 8, tal i com veiem en el següent esquema. Per la seua riquesa i pertinença, però, oferim el llistat dels diferents antropònims i, a continuació, presentem una anàlisi de cadascuns dels apartats: noms, cognoms i malnoms. Cal recordar, això sí, que l'anàlisi particularitzada de cada antropònim la trobem dins l'apartat 2, Estudi dels topònims.

¹“Antropocentrisme toponímic. Observacions sobre els antropònims a la toponímia” dins *IV Jornada d'Onomàstica. Vila-real 2010*.

8 ANTROPÒNIMS² 29% **1330 / 845³**

8.1 noms	32%	432 / 181	
8.1.1 noms masculins		257 / 132	<i>artiga de Pau</i>
8.1.1.1 hipocorístics i derivats m.		62 / 41	<i>mas de Toni</i>
8.1.2 noms femenins		93 / 60	<i>sorteta de Raquel</i>
8.1.2.1 hipocorístics i derivats f.		20 / 8	<i>bancal de Nela</i>
8.2 cognoms	13%	172 / 96	
8.2.1 cognom		120 / 67	<i>mas de Clèric</i>
8.2.1.1 nom + cognom		21 / 17	<i>casa de Marcos Tena</i>
8.2.2 feminització de cognoms		31 / 12	<i>les Traveres</i>
8.3 malnoms	55%	726 / 568	
8.3.1 malnom		153 / 87	<i>caseta del Surdo</i>
8.3.1.1 nom + malnom		51 / 39	<i>casa de José el Ros</i>
8.3.2 ofici		83 / 50	<i>la Randera</i>
8.3.2.1 nom + ofici		30 / 24	<i>casa de José l'Obrer</i>
8.3.3 topònims (gentilicis)			
8.3.3.1 exotopònims		31 / 16	<i>casa dels Vispaleros</i>
8.3.3.2 del terme		12 / 7	<i>foieta dels Xaparreros</i>
8.3.3.2.1 nom + (de) + topònim		92 / 71	<i>casa de Ramon del Pont</i>
8.3.3.2.1.1 nom + (de) + mas de		102 / 83	<i>pati de Rosa del Mas Vell</i>
8.3.3.2.2 nom + (de) + top. Urbà		13 / 10	<i>casa d'Amado el Portalet</i>
8.3.4 nom + de + nom o malnom (família)		160 / 122	<i>quadra de Joan dePenyica</i>

²Desestimem en aquest estudi els hagiopònims, com ara Sant Joan o ermita de Sant Cristòfol, inclosos dins l'apartat 8.4.

³La quantitat expressada en primer terme respon al total de topònims d'aquest apartat; la segona a les variants aparegudes (no hi compten, per tant, les repeticions de l'especificatiu; pallissa de Joan de Capoll, casa de Joan de Capoll)

2.3.1.1 Els noms

Noms masculins 8.1.1⁴

Abel, Agustí, Alejandro, Alfredo, Amadeo, Andelino, Andrés, Àngel, Anselmo, Antolino, Anton, António, Arnau, Arsénio, Arturo, Assénsio, Augusto, Aurélio, Avelino.

Batiste, Baudílio, Benito, Benon, Bernardo, Blaudio, Bruno.

Càndido, Carlos, Celestino, Cirilo, Clemente, Conrado.

Damian, Daniel, David, Demétrio, Desidério, Domingo.

Eduardo, Eliseo, Eloi, Emílio, Enrique, Esteve, Eusebio, Evaristo.

Fausto, Federico, Felício, Fèlix, Floréncio, Francisco.

Gabino, Gabriel, Gerardo, Geroni, Gerónimo, Gregório.

Higínio, Hilário, Hipólito, Honório.

Inocencio, Ismael.

Javier, Joan, Joaquin Maria, Joaquin, Jorge, José, Juan José, Juan, Juana, Julià, Julian, Júlio, Just.

Leandro, Leóncio, Leutério, Llorenç, Lluc, Lluís, Luciano.

Manuel, Marcelino, Marco, Mariano, Marín, Martí, Martin, Mateu, Miguel, Modesto. Narcisso, Natàlio, Nicanor.

Odilon, Pasqual, Pau, Pedro, Perfecto, Plàcido, Ponciano.

Rafel, Raimundo, Ramiro, Ramon, Rodrigo, Rogélio, Roman, Rossalino, Rossildo, Rufino.

Salvador, Santiago, Saturnino, Sebastian, Serafí, Silvestre, Silvino, Simon.

Tanàssio, Tenéncio, Teodoro, Tomàs.

Valeriano, Vicent.

Wenceslao.

Zacaries.

Hipocorístics i derivats (masculins) 8.1.1⁵

Baltaro, Càrio, Cento, Cisco, Colau, Eduardito, Estevenet, Francis, Francisquet, Frediquet, Gàpito, Gasparo, Gório, Joanet, Juanico, Juanillo, Juanito, Manolet, Manolo, Manuel, Manuelet, Miquelo, Nàcio, Nelo, Pep, Pepe, Pepet, Quiquets, Raimundet, Ramonet, Serafinet, Sidro, Soro, Tèrio, Tòfol, Tolino, Tomaset, Tonet, Toni, Ximo.

⁴Assolim el dubte d'alguns antropònims que també podrien ser cognoms (Agustí, Esteve...). En cada cas, i amb la informació de què disposàvem, ens hem decantat per la classificació que hem cregut més adient.

⁵Quan el llistat de noms no és massa llarg, hem optat per anotar-los, tot seguint l'ordre alfabètic, en un mateix paràgraf.

Noms femenins 8.1.2

Adela, Adelaida, Agustina, Àngela, Antolina, Antona, Àurea, Aurian, Avelina. Basilisa, Benita, Bienvenida, Blaia.

Càndida, Carmen, Cayetana, Cirila, Clara, Consuelo.

Dolores, Dominga, Dorotea.

Elissa, Elòdia, Emiliana, Encarnación, Esclaramunda⁶

Felicia, Felipa, Felissa, Festiva, Filomena, Florència, Florentina, Francisca.

Invitacions.

Juana, Júlia, Juliana.

Leonida, Leonor, Loreto, Leutéria.

Manuela, Maria, Matilde, Miquela, Montserrat.

Primitiva.

Ramona, Raquel.

Serafina, Simforossa.

Teodora, Tenència, Teresa, Tomasa.

Victòria.

Hipocorístics i derivats (femenins) 8.1.2.1

Carmeleta, Juanica, Malena, Marianetes, Marieta, Munda, Nela, Sussi.

2.3.1.1.1 TRETOS LINGÜÍSTICS DELS NOMS DE PERSONA

Tot i que dediquem un apartat als trets lingüístics deduïts del recull toponímic general, ens cal fer esment de les característiques que manifesten els noms i els seus hipocorístics.

Fonètica

A- Vocalisme tònic

- 1- Diftongació de [è]: Miquelo [mikiálo]
- 2- Realització tancada de la vocal tònic: Vicent [bisén]

B- Vocalisme àton

- 1- Dissimilació vocàlica: Cirilo [serílo], Cirila [seríla], Clemente [kliménte], Lázaro [lásero], Ramiro [remíro], Recaredo [rikarédo], Virgilio [berxíljoo], Wenceslao [bensisláoo]
- 2- Assimilació a pretònica interna: Serafi [sarafi], Serafina [sarafína]
- 3- Assimilació vocàlica a la tònic: Filomena [feloména], Felipa [filípa]
- 4- Assimilació vocàlica a la postònica: Saturnino [sotorlino], Rufino [rofíno]
- 5- Reducció vocàlica del hiato: Dionís [donís]; [dionís] > [djonís] > [donís]
- 6- Davant consonant, a àtona es tanca: Elias > Elies, Zacarias > Zacaries

⁶Antropònim històric. El tossal d'Esclaramunda és avui conegut com l'Escala Munda.

- 7- Neutralització e- inicial: Eloi [alój], Elvira [albíra]
 - 8- Reducció per caiguda de pretònica: Federic > Fedric (Fedriquet)
 - 9- Tancament o>u per contacte amb bilabial: Filomena [feluména], Ponciano [pursjáno]
 - 10- Tancament o>u amb manteniment del hiat: Leonida > [leunída], Leonor [leunór]
 - 11- Reduplicació de 'a' pretònica per a desfer el hiat: Manuel > Manauel
 - 12- Adaptació del grup vocàlic 'eo' en 'au' sense diftongació: Teodoro > Taudoro, Teodora > Taudora
-

C- Consonantisme

- 1- Interferència de sons aliens al costat de les formes genuïnes:
 - [x] Alejandro, Ángela, Angelino, Gerardo, German, Gerónimo, Gilberto, Higinio, Jaime, Javier, Joaquín, Jorge, José, Juan, Juana, Juanele, Juanillo, Julia, Julián, Julio
 - [dj] Àngel, Geroni, Jesús, Josep, Joan, Joanet, Juanica, Julià, Just
 - 2- Segregació de nasal adventícia: [awgústó] > agústó > [angústó]
 - 3- Sonorització [s] > [z] en la valencianització de l'antropònim castellà: Basilio [bazíljó]
 - 4- Sonorització [k] > [g]: Secundino [segundíno]
 - 5- Caiguda de -d- en el sufix -ado aragonés⁷: Conrado [konráo]
 - 6- Velarització sonora de [x]: Gacinta per Jacinta
 - 7- Reducció de grup consonàntic [ks]: Fèlix [fèlis], Maximino [masimíno]
 - 8- Articulació alveolar fricativa sorda de la interdental castellana: Florencia [florénsja], Luciano [lusjáno], Marcelino [marselíno], Plácido [plásido]...
 - 9- Assimilació d'alveolars: Terencia [tenénsja], Terencio [tenénsjo]
 - 10- Reducció del grup [nt] > [n] en posició final: Vicent [bisén]
 - 11- Dissimilació de la nasal: Saturnino [sotorlino]
 - 12- Reducció del grup [rl] > [l]: Sotorlino [sotolíno]
-

D- Diftongs

- 1- Reducció del diftong: Aurián > Urian, Eusebio > Usébio, Eustacio > Estàcio, Leutério > Lutério, Leutéria > Lutéria, Raimundo > Ramúndo⁸
 - 2- Hiat en alguns diftongs castellans: [edwárdó] > [duárdó]
-

E- Altres fenòmens

- 1- Molts dels antropònims presenten afèresi⁹, caiguda de la síl·laba inicial:
 - Masculins: Agapito > Gàpito, Amadeo > Madeo, Anselmo > Selmo, Antolino > Tolino, Atanasio > Tanàssio, Desiderio > Sidério, Eduardo > Duardo, Eleuterio > Leutério, Emilio > Mílio, Evaristo > Varisto, Gregorio > Gório, Hipólito > Polito, Honorio > Nório, Ignacio > Nàcio, Inocencio > Nocéncio, Isidro > Sidro, Nicolau > Colau, Quiterio > Tério, Saturnino > Satorlino > Tolino.

⁷ Recordem el Collao, Cerrao, Soldao...

⁸ Potser per l'encreuament amb Ramon

⁹ Recurs productiu a l'hora de crear hipocorístics

- Femenins: Antolina > Tolina, Apolonia > Polónia, Eduarda > Duarda, Eleuteria > Leutéria, Emiliana > Miliana.
- 2- Desplaçament d'accent: Agapito [gápito], Álvaro [albáro], Hipólito [políto]
- 2- Metàtesi: Fedriquet > Frediquet; Odilón > Olidon; Perfecto > Prefecto, Recaredo > Recadero; Virgilio [brexíljjo]
- 3- Desaparició de –s en posició final per manifestar la singularització: Longinos [lonxíno]

Morfologia

Com hem vist, sovint el diminutiu, tret propi del parlar, es manifesta en l'Antroponímia estudiada. Recordem, a més, el veïnatge amb l'Aragó i la influència també en els noms de persona.

1. Sufix diminutiu propi
 - a. –et: Estevenet¹⁰, Francisquet, Manuelet, Quiquet, Raimundet, Tonet
 - b. –eta: Adelineta, Carmeleta, Marianeta, Marieta, Quiqueta, Roseta
2. Sufixos diminutius forans (aragonés i castellà)
 - a. –ico (aragonés): Tónico
 - b. –ica (aragonés): Tónica, Juanica
 - c. –illo (: Juanillo
 - d. –ito : Paquito, Eduardito, Ramoncito
 - e. –ita : Angelita, Conxita, Rosita
 - f. –ele: Juanele
3. Substitució d'un sufix desconegut per un de més proper eto>ito: Loreto > Lorito
4. Masculinització: Angelina > Angelino,
5. Sufix –iste, marcador de gènere masculí: Baptista > Batiste
6. Adició de –o àtona final com a morfema formador de malnoms¹¹: Baltaro, Gasparo, Miquelo, Pasqualo

Lèxic

- 1- Predomini dels antropònims castellans:
- 2- Igual en castellà que en valencià
- 3.a – Manteniment, tot i l'allau de noms castellans, d'alguns antropònims valencians: Blaia, Climent, Elies, Esteve, Felip, Joan, Joana, Josep, Julià, Just, Llorenç, Lluc, Lluís, Lluïsa, Martí, Mateu, Miquel, Miquela, Pau, Pere, Rafel, Roc, Roser, Vicent i Zacaries. Alguns d'ells fixats en topònims antics, com **Julià, Just, Llorenç, Lluc, Martí i Pau.**
- 3.b – Riquesa d'hipocòrístics:
 - 3.b.1 Creats amb la part final del nom¹²: Càrio (Relicàrio o Macàrio), Cisco (Francisco), Cento (Vicent), Colau (Nicolau), Fàcio (Bonifacio), Gório (Gregorio), Nàcio

¹⁰ Un infix –n- de recolzament en el sufix –et. Esteve-n-et

¹¹ Aquest fenomen és un dels més emprats a l'hora de la formació de malnoms, no sols a partir d'antropònims sinó també del lèxic comú: el Fustero, de fuster

¹² Vegeu supra els casos d'afèresi. Aquesta és la forma tradicional valenciana, tot i que l'antropònim d'origen siga castellà.

(Ignacio), Nela (Manuela), Nelo (Manuel), Pep, Pepe i Pepet (Josep), Quico (Francisco), Quiquet (Francisquet), Quiqueta (Francisqueta), Tèrio (Quitèria>Quitèrio), Tòfol (Cristòfol), Tolín (Antolino), Tonet i Toni (Antoni).

3.b.2 Altres: Conxa i Conxita (Concepció), Encarna (Encarnación), Francis¹³ (Francisco), Lola (Dolors), Malena (Magdalena), Paco i Paquito (Francisco), Soro (Salvador), Sussi¹⁴ (Assunción), Tolino¹⁵ (Saturnino), Tónico (Antonio), Tónica (Antonia), Ximo (Joaquín).

2.3.1.2 Els cognoms¹⁶

8.2 cognoms	13%	172 / 96	
8.2.1 cognom		120 / 67	<i>mas de Clèric</i>
8.2.1.1 nom + cognom		21 / 17	<i>casa de Marcos Tena</i>
8.2.2 feminització de cognoms		31 / 12	<i>les Traveres</i>

Cognoms 8.2.1

Aragon, Arés, Arnau.

Badenes, Barrera, Batalla, Benages, Bernat.

Cabedo, Campos, Canales, Capote, Carajales, Castells, Castillo, Celades, Clèric.

Fabregat, Farsa, Folc.

Galindo, Garcia, Garcíó, Garrido, Gascó, Gascon, Gil, Gonell, Gual.

Leon, Llançola, Lluna.

Mançanares, Marimon, Marluendes, Medall, Molló, Monçó, Monfort, Montiel, Muïnos.

Padilla, Pardo, Peris, Polo, Pons, Porcar, Prat, Prats.

Riera, Roca, Rogera.

Sanaüja, Sorolla.

Tena, Trigós, Trilles.

Valero, Varea, Vela, Velart, Vidal, Vives.

¹³ Aquest denota la seua novetat pel fet que la seua creació s'adapta als hipocorístics castellans, amb la primera part del nom: Francis front a Cisco, que véiem en l'apartat anterior.

¹⁴ Hipocorístic de darrera generació, amb clara influència castellana. Sursion i Sursioneta n'eren els propis del valencià.

¹⁵ En aquest cal veure la pronunciació popular de Saturnino, [sotorlino], per comprendre Tolino.

¹⁶ Reproduïm el fragment estadístic del quadre inicial d'aquest apartat.

Nom + cognom 8.2.1.1

Colau Moliner, Eduardo Arés, Eduardo Tena, Eliseo Tena, Emílio Gargallo, Fèlix Moliner, Juanito Gonell, Juanito Mançaneres, Manolo Gaetano, Manuel Alcon, Marcos Tena, Nelo Arnau, Pere Bou, Ramon Miralles, Ramon Salvador, Toni Martin, Vicente Canales.

Feminització de cognoms 8.2.2

Alberta, Beltrana, Climentes, Constanta, Foresa, Galana, Medalles, Miraveta, Travera, Traveres, Vicentes.

Sobre els cognoms, destaquem el fet de la feminització, fenomen sovint observat a la toponímia. De vegades, pot dur-nos a una certa confusió, com ara el cas de l'Alberta, mas situat al pla Amunt, que podem relacionar amb la feminització del nom, del cognom o bé tractar-se, senzillament, d'un nom femení. També les Vicentes o Beltrana, tot i que la documentació ens parla sovint dels cognoms Vicent, Beltran i Bertran.

Pel que fa a la resta dels cognoms feminitzats, trobarem Constant, Forés, Galan, Medall, Miravet i Traver a les Visures i en la mateixa toponímia històrica.

2.3.1.3 Els malnoms¹⁷

8.3 malnoms	55%	726 / 568	
8.3.1 malnom		153 / 87	<i>caseta del Surdo</i>
8.3.1.1 nom + malnom		51 / 39	<i>casa de José el Ros</i>
8.3.2 ofici		83 / 50	<i>la Randera</i>
8.3.2.1 nom + ofici		30 / 24	<i>casa de José l'Obrer</i>
8.3.3 topònims (gentilicis)			
8.3.3.1 exotopònims		31 / 16	<i>casa dels Vispaleros</i>
8.3.3.2 del terme		12 / 7	<i>foieta dels Xaparreros</i>
8.3.3.2.1 nom + (de) + topònim		92 / 71	<i>casa de Ramon del Pont</i>
8.3.3.2.1.1 nom + (de) + mas de		102 / 83	<i>pati de Rosa del Mas Vell</i>
8.3.3.2.2 nom + (de) + top. Urbà		13 / 10	<i>casa d'Amado el Portalet</i>
8.3.4 nom + de + nom o malnom (família)		160 / 122	<i>quadra de Joan dePenyica</i>

Malnoms 8.3.1¹⁸

Aigualera, **Alta, Auela**.

Barrusca, *Blanco, Bocanegra*, Boiro, Bord, Borrassquines.

Caco, *Caixó*, Capoll, Cates, Catxerulo, Coa, **Coixa**, *Coixo*, Colegios, *Colltort*, Cova, **Culiblanca**, Culletes, Cul-roig, *Curro*.

¹⁷ Evidentment, la quantitat de malnoms, més de la meitat dels antropònims, i la varietat amb què es manifesten, ens aconsella repetir l'esquema d'aquests.

¹⁸ Apareixen en lletra negreta els malnoms femenins i en cursiva aquells malnoms relacionats amb aspectes físics.

Falconetti, Farsa, Fignes-roges.

Garxa, Gasquinya, Gat, Gorra, Gorreta, Granja.

Lunera, Lunes.

Manga, Manxurro, *Menut*, *Menuts*, Merda Lloca, Minelo, Ministre, Mislata, Moro, Moros, *Mut*.

Ojo, Ous.

Panxa, **Parda**, Pecetes, Pelegrí, *Pelut*, Penjagossos, Perdigó, **Pita**, Puento.

Racó, *Roig*, Roqueta, Rosca, *Rossa*, *Rúbio*, *Rull*, Russa.

Sardina, *Sec*, Socs, Soero, Soldao, *Sompo*, *Sord*, *Surdet*, *Surdo*.

Tanao, Taruta, Tério, **Torta**, Tosco, Trenta-Deu.

Vella, Vinagre.

Xano, Xatxo, **Xiquetes**, Xulito.

Malnoms 8.3.1.1 (nom + malnom)

Amparo la Roja, **Antónia la Pisquirra**, **Antónia la Roja**, **Avelina la Parda**. Benito Sardina.

Carmen la Pita, *Coixo* Valeriano.

Domingo Juanica.

Eduardo el *Pecós*, Eduardo Sanjuan, **Elvira la Sardinera**.

Federico Matrona.

José el *Ros*, José el Xaparrero, Juanito el *Blanc*, Juanito el *Blanco*, Juanito SanJoan, Julio Vinagre.

Manolo Capoll, Manolo Farsa, Manolo la *Parda*, Manolo Pepet, Marco Felícia.

Nelo Mosquit.

Paco Blàudio, Paco Ceba, Paco el Garcio, Paco Farsa, Pepe Tério.

Raimundo el Pardal, Ramon del *Coixo*, Ramon el *Sord*, Rogélio Hilàrio, Roman Gual, Rosa Apolónia.

Tolin Molinera, Toni el Gurgú, Toni Pataquera.

Virgílio el Xurro.

Malnoms 8.3.2 (malnom d'ofici)

Aladrer, Alguatzil, Apotecari, Arquitecte.

Bombers.

Cacauero, Canastero, Canasteros, Capità, Carnisser, Cartero del Poble, Cartero, Civils, Coronel, Correu, Covenero.

Esquilador.

Falconer, Ferrer, Forestal, Forestals, Forner, Frare, Frares, Fuster.

Garbero, Gitanos, Guarda.

Llumero.

Maqui, **Matrona**, Matrono, Menescalet, **Mestra**, Mestre, Metge, Moliner.

Obrer, Oliero.

Pastors, Pelaburros, Practicant.

Randera

Sabatera, Sastre, Serrero.

Tabaquer, Tarroner, Teixidor.

Nom + ofici (8.3.2.1)

Carmen l'Estanquera, Cento el Bombero, **Consuelo l'Alguatzila**.

Emílio el Canastero, Emílio el Potecari, Enrique el Serrero.

Federico el Menescaló.

Javier el Forestal, Joan dels Ous, José el Ferreret, José l'Escolà, José l'Obrer.

Manolo el Moliner, Manuel de les Vaques, Manuelet el Fuster, Marín el Secretari.

Natàlio l'Alcalde.

Paco el Correu, Paco el Sastre.

Ramon el Pastor, Ramon el Sastre, Ramonet el Sabater.

Segundino el de la Cosetxadora.

Valeriano el Carnisser.

Gentilicis. Exotopònims (8.3.3.1)¹⁹

L'Americano, les Corberanes, la Jaquesa, Julian de Benafigos, Ramon de Xodos, Raquel de Xodos, el Serrano, els Serrans, el Torrentí, el Villahermosano, els Vispaleros, la Xaquesa, el Xurro.

Gentilicis del terme (8.3.3.2)

Paco el Tosquero, Rossàrio el Tormegalo, **auela Tosquera**, el Xaparrero, els Xaparreros, els Xaparres, el Xaparro.

Gentilicis del terme "nom + (de) + topònim (8.3.3.2.1)

Álvaro de l'Espino, Amadeo (de) l'Espino, **Antolina (de) l'Espino**, Antolino del Collao, **Antónia de la Ribagrossa**, **Avelina de la Casa Nova**.

Bajoques del Boi, **Bernardina del Masico**.

Carmen de la Canaleta, Cirilo (de) el Mançanar, **Clara de la Torre Garcia**, Clemente de la Foieta Plana, Clemente l'Albagés, Climent de la Foeta Plana.

¹⁹Exotopònim té en aquest cas el sentit d'aquells indrets de fora del terme.

Damian de l'Albagés.

Eduardo de la Xaparra, Eduardo del Molí Més Baix, Eduardo del Pont, Emílio de la Penyica, Emílio del Mas de Toni, Eusebio de la Foia, Eusebio de la Tancada, Eusebio del Molí Prat.

Fèlix de la Torre, **Filomena de la Casica, Francisca del Pont**, Francisco del Tormegal.

Gorreta de la Torre Martínez, Gregorio del Mançanar.

Jaime de l'Alforí, Joan de la Clotxa, Joan de l'Albagés, Joan de l'Espino, Joaquin de l'Espino, Joaquin del Mançanar, Josep del Collao, Juan Ramon de l'Espino, Juanele de la Solaneta, Julian de la Torre Martínez, Júlio (de) la Ribagrossa.

Maricarmen del Tossal, Martin de la Noguera, Miguel de la Noguera, Miquel de l'Alberta, Miquelo de la Noguera.

Nàcio del Tormegal, **Nativitat de la Torreta**, Nelo de l'Espino, Nelo del Molí Més Baix, Nicanor de la Canaleta, **Nieves de la Xaparra**.

Olímpia del Massico.

Pepe (de) la Corralissa, Pepe del Pinaret, **Pilar del Garcio**.

Quiquet de l'Alforí.

Ramon de la Voltassa, Ramon de la Xaparra, Ramon de l'Albagés, Ramon de l'Espino, Ramon del Masico, Ramon del Pont, **Rossàrio del Tormegal**.

Serafí de l'Alforí, Serafí del Molí Més Alt, Serafí del Molí Prat.

Teresa (de) la Corralissa, Tolino del Collao, Tomaset de l'Alforí.

Vicent de la Ribagrossa.

Gentilicis. topònims del terme, nom + (de) + mas de (8.3.3.2.1.1)

Alejandro del Mas de les Foies, Amadeo del Mas de Celades, Amadeo del Mas de la Lloma, Ángel del Mas dels Arcs, **Angelita del Mas de Cabedo, Antolina del Mas de la Lloma, Antónia del Mas de la Lloma**,

António del Mas de Monfort, Arturo del Mas de l'Assor.

Basílio del Mas de Collet, Baudílio del Mas de Salvador, **Bernardina del Mas de Gual**.

Colau del Mas de Mançanares, Daniel del Mas de Collet.

Domiciano del Mas del Xatxo.

Euarda del Mas de Pelegrí, Eduardo del Mas de Farsa, Eduardo del Mas de Gual, Elies del Mas de Rosca, **Emilia del Mas del Carrascal**, Enrique del Mas de la Serra.

Federico del Mas de Peris, Felip del Mas de la Coixa, Fèlix del Mas de Pelegrí, ca, Floréncio del Mas de l'Alberta, casa de **Francisca del Mas Vell**, Francisco del Mas de les Foies, Francisco del Mas Sanjoan.

German del Mas de Foes, Gregorio del Mas de Salvador.

Jacinta del Mas de Baix, Joan del Mas de Mor, Joan del Mas de Toni, Joanet del Mas de Mor, José del Mas de Celades, José del Mas de l'Hostal, José del Mas del Boiro, Juan del Mas de Toni, Juanito del Mas de les Roques, Juanjo del Mas de Mor, Juanjo del Mas de Salvador, Júlio del Mas de Gual.

Leóncio del Mas de Marimon, **Leonida del Mas de Monçó**, Lluís del Mas de Gual, Longino del Mas de Clèric.

Manolo del Mas del Surdo, Manuel del Mas del Boiro, Martí del Mas de la Cambra, Martín del Mas de Salvador, Mateu del Mas de Padilla, Miguel del Mas de Baix, Miquel del Mas de l'Alberta.

Nàcio del Mas de Trigós, Nelo del Mas de Monfort.

Otílio del Mas de Gil.

Pasqual del Mas de les Foes, Pau del Mas de Toni, Pedro del Mas de Capote, Pedro del Mas de Monçó, Pedro del Mas de Peris, Pere del Mas de Mossén Juan.

Quico del Mas de la Cambra.

Ramon del Mas de Baix, Ramon del Mas de la Torta, Ramoncito del Mas de la Serra, **Rosa del Mas del Boiro, Rosa del Mas Vell, Rossita del Mas Vell.**

Santiago del Mas de Gascó, Serafín del Mas dels Arcs, Serafí del Mas dels Arcs, Sidério del Mas de Capote.

Tolin del Mas de Collet, Tolin del Mas del Collet, Tolino del Mas dels Arcs, **Tomasa del Mas de la Serra**, Tónico del Mas de Monfort.

Gentilici, topònim urbà nom + (de) + top urbà (8.3.3.2.2)

Amado el Portalet, **Carmen de l'Estanc, Carmen del Correu, Dolores del Teléfono**, Joan del Vall, Paco el Raval, Paquito el Raval, Ramon de la Tenda, Ramoncito de la Tenda, Ramonet del Café.

Malnom de família nom + de + nom o malnom (8.3.4)

Adelaida d'Arnau, Adelineta de Seda, Amélia del Sastre, Amparo de la Roja, Àngel de Tanàssio, Àngel d'Honório, **Ángela de Serafín del Mas dels Arcs**, Angelino de Gorreta, Anselmo de Miralles, António de Mules, António de Pataquera.

Carlos de Seda, **Carmen de la Pita, Carmen del Ferrer, Carmen del Pito, Carmen del Roig, Célia de Xaparra**, Colau de Silvestre, **Conxa de Ramon del Pont, Conxita del Tarroner /tarroné/.**

Dominga de Térío, Domingo de Juanica, Donís d'Arnau.

Eduardo de Sanjuan, Eduardo de Vives, Emílio de Guaja, Emílio de Pons, **Encarna de Federico Matrona**, Enrique d'Arés.

Felipe dels Bessons, **Filla de la Tia Irene, Filla de Toni Pataquera.**

Gilberto d'Arnau.

Hermínio de Cagues, Higínio d'Otílio.

Isabel de Gascó, Ismael de Selma.

Joan de Bailes, Joan de Capoll, Joan de Carmeleta, Joan de Clara, Joan de Farsa, Joan de Filomena, Joan de Pelegrí, Joan de Penyica, Joan de Rufino, Joan de Teodoro, Joan de Xulla, Joan del Burret, Ramon del Sastre, Joan del Tosquero, Joan d'Escaleta, Joaquin de la Garxa, Joaquin de Madalena, Joaquin de Ximo, José d'Arnau, José de Bruno, José de Capoll, José de Maluendas, José de Taudora, José de Xulla, José d'Estàcio, José d'Olària, Juan José de Sardina, Juanito de Dominga, Juanito de Festiva, Juanito de Pons, Juanito de Xulla, Julian del Xurro.

Leonardo de Perdigó, **Lola de Margarito**.

Manauel de Miquelet, **Manola de Xulla**, Manolo de Cambra, Manolo de Farsa, Manolo de Tomasa, Manolo de Xulla, Manuel de Miquelet, Manuel del Moliner, Manuel del Rull, Manuela de Bartolo, Marcelino de Marimon, **Maria de Capoll, Maria de Perfecto**, Miquel de Roc, Miquelo de Roc, Modesto de Clèric.

Natàlio d'Arnau, **Nela de Miquelet, Nieves de Xaparra**.

Olidon de Cambra.

Paco de Carmeleta, Paco de Ceba, Paco de Farsa, Pilar del Caco.

Ramon de Blaudio, Ramon de Lapuenta, Ramon de Leandro, Ramon de Manuela, Ramon de Morratges, Ramon de Quiquet, Ramon de Quiqueta, Ramon de Tèrio, Ramon de Xaparra, Ramon del Coixo, Ramon del Xaparro, Recaredo de Cotna, **Rogèlia d'Alejandro**, Rogèlio de Clèric, Ros de Bailes, **Rosa de Socs, Roseta de Patricio, Rossàrio de Raimundo**, Salvador de Sant Joan, **Teresa de Massimino, Teresa de Roque, Teresa del Moliner**, Tomàs d'Aigualera, Tomàs de l'Alguatzil, **Tonica de Tanàssio**.

Vicent de Tanàssio.

Observacions sobre els malnoms

És en aquest capítol de la malnominació on trobem aportacions substancials diferenciades d'aquells estudis dels renoms que fixen la seua anàlisi en la motivació concreta del malnom²⁰ amb què podríem observar l'apartat 8.3.1, malnoms a partir d'un tret físic (Coixa, Colltort, Menut, Mut, Pelut, Rull, Sec, Sampo...) o aquells anecdòtics (Aigualera, Penjagossos, Trenta-deu...) tots ells comentats a l'Estudi toponímic, corpus central d'aquesta tesi. Encara més interès ens aporten, pel seu valor antropològic i etnogràfic, els relatius a l'ofici, molts d'ells oficis perduts, com ara: aladrer, canastero, correu (que no cartero), covenero, esquilador, maquis (si podem atrogar-li la qualitat d'ofici, ni que siga circumstancial), pelaburros o randera²¹. També, pel que fa a la seua forma, amb el malnom tot sol o amb la precisió de nom + cognom: Consuelo l'Alguatzila, Manuel el Fuster o Joan dels Ous (ovater). Hi ha, però, dos

²⁰ Nosaltres també, a Bernat, J. i Guardiola F. (1992) 'Els malnoms d'Almassora' *XVI Col.loqui General de la Societat Onomàstica. Castelló de la Plana*. Castelló.

²¹ V. els significat al punt 2.1.2 "Els topònims"

blocs de malnoms que, amb 410 topònims, mereixen una anàlisi específica. Ens referim, d'una banda, a aquells que podríem considerar com a 'gentilicis' perquè tenen com a motivació el nom de lloc de procedència i, evidentment, ens aboquen a parlar d'eixa osmosi constant que es produeix entre topònims i antropònims. El segon bloc tornaria a l'antropònim familiar com a referència de l'individu.

Gentilicis

- exotopònims (fora del terme): *casa dels Vispaleros*
- endotopònims (dins del terme): *foieta dels Xaparreros*
 - Nom + (de)²² + topònim: *casa de Ramon del Pont*
 - Nom + (de) + mas de: *pati de Rosa del Mas Vell*
 - Nom + (de) + topònim urbà: *casa d'Amado el Portalet*

Nom de família

Nom + de + nom o malnom de família: *caseta de Maria de Capoll*

Un 28% dels malnoms indiquen el mas de procedència, siga a través del gentilici explícit (foieta dels Xaparreros, els habitants del mas conegut com la Xaparra), amb la fórmula "nom + (de) + topònim" (casa de Ramon del Pont, on el Pont fa referència al mas del Pont) o, més explícitament, amb l'estructura "nom + (de) + mas de (pati de Rosa del Mas Vell). L'increment d'antropònims amb aquest tipus de malnominació es produeix dins la toponímia urbana i eixe fet és ben significatiu, perquè a través de la toponímia, a través dels noms de les cases, ens assabentem dels moviments migratoris interiors que ha sofert Vistabella. Així, en recollir els noms de casa del nucli urbà, ens vam adonar, i així ho palesen els noms i el seu estudi estadístic (2.2.2), que la majoria de cases, buides per l'emigració cap a Catalunya o la Plana, havien estat adquirides per gent vinguda dels masos. I aquesta adquisició havia estat anterior a l'abandonament de la seua tasca com a masovers. Així, la majoria dels informants que hem trobat arreu del terme, tot i encara viure al mas, ja havien adquirit casa al poble²³. Veiem, en el següent quadre, fragment continu extret de la base de dades, com en enquestar un pany de cases d'un carrer del poble, apareixia aquesta densitat. Marquem en negreta el mas d'on prové l'amo de la casa:

Gregório del **Mas de Salvador**, casa de
 Serafín del **Mas dels Arcs**, casa del tio
 Bernardina del **Mas de Gual**, casa de
 Emílio el Canastero, casa d'
 Nativitat de **la Torre**, casa de

²² Recordem que la preposició sovint desapareix, tot i restar-hi implícita.

²³ Aquesta circumstància, en moltes ocasions, s'ha repetit en trobar vivenda a Castelló, lloc d'estudi dels fills, en uns casos, o per saber-se prop dels que havien marxat.

Ángela de Serafín del **Mas dels Arcs**, casa de la tia

Eduardo de Vives, casa d'

Nàcio del **Tormegal**, casa de

José el **Xaparrero**, casa de

Ángel del **Mas dels Arcs**, casa d'

Domingo de Joanica, casa de

Antolina del **Mas de la Lloma**, casa d'

Tret de la casa d'Emílio el Canastero (malnom d'ofici) i casa d'eduardo de Vives o casa de Domingo de Joanica (8.3.4, noms de família), la resta responen a diversos masos del terme, avui deshabitats i abans ocupats pels que s'han traslladat al poble. Recordem que els masos disposaven de diverses cases i també han estat diverses les famílies vingudes; això explica que trobem diverses vivendes al poble amb el complement 'del Mas dels Arcs', per exemple.

Una vegada més, la toponímia ens parla d'història, en aquest cas demogràfica.

Pel que fa al darrer apartat 'noms de família' cal constatar el dubte a l'hora de classificar alguns topònims. Així, alguns topònims del punt 8.3.4 com *casa de Joan de Penyica* o *casa de Marcelino de Marimon*, si bé segueixen l'estructura sintàctica expressada de "nom + de + nom o malnom" s'endevina l'origen en el mas conegut com *la Penyica* o en el *mas de Marimon*; l'absència de l'article, però, ens fa dubtar que no es referesca a la família (gent que té l'origen en aquell mas, els seus avantpassats, tot i que ja no hi haja viscut).

També observem, en la majoria dels casos: Maria de Miquelet, Joaquin de Ximo (curiosament tautològic), Juanito de Domiga, Miquelo de Roc... (nom + de + nom) el sentit de procedència que motiva tants cognom arreu de la Romània i de les llengües en general (... de Pere: Peris, Pérez, Petersen, Petrov, Peterson...)

Una vegada més, la toponímia ens parla d'història, en aquest cas demogràfica i certament lingüística.

2.3.2 Lingüística. Trets lingüístics de Vistabella a partir de la toponímia

Com ja s'ha dit, Vistabella pertany al Maestrat històric, si bé en la divisió comarcal aquesta quedà adscrita a la comarca de l'Alcalatén. La seua adscripció, però, en aquest apartat no planteja divisions administratives sinó que tracta d'aproximar-se dialectològicament a la zona a la qual pertany. Trobem així, que el parlar de Vistabella pertany al català occidental, i dins d'aquest, segons autors²⁴, la seua ubicació seria ara al valencià septentrional ara al tortosí. Aquesta vacil·lant assignació respon a la naturalesa del parlar en què una sèrie d'isoglosses, de vegades més septentrionals, encara es retroben en aquesta comarca. Com han dit alguns autors²⁵, la zona del tortosí representa un trànsit amable entre el català nord-occidental i el valencià. Segons les isoglosses a tindre en compte, l'àrea del tortosí, grosso modo, comprendria les comarques del Montsià, el Baix Ebre, la Terra Alta, la Ribera d'Ebre, el Matarranya, els Ports, el Baix Maestrat, l'Alt Maestrat i l'Alcalatén.

Nosaltres, exposarem ara aquelles característiques lingüístiques observables en els topònims i genèrics estudiats sense assenyalar una adscripció o altra, però sí que hom hi notarà aquest aiguabarreig de trets presents més al sud de la llengua i alhora més al nord.

Com en tota descripció lingüística, l'orde de presentació dels fenòmens serà el fonètic, el morfosintàctic i el lèxic. Primerament, exemplifiquem alguns trets que són més sistemàtics, i altres de més puntuals els exposem en l'apartat Altres fenòmens.

2.3.2.1 Fonètica

Vocalisme tònic

- Diftongació assistemàtica de la vocal palatal semioberta [ɛ] en posició tònica, en l'antropònim, *caseta de Miquel* > *caseta de Miqu[ɛ]l de Roc*, *casa de Miquelo* > *casa de Miqu[ja]lo*
- La vocal tònica dels antropònims *Vicent*, *Mateu* i *Llorenç* s'articula palatal semitancada [e], *casa de Vic[e]nt de la Ribagrossa*; *mas de Mat[e]u*; *barranc de Llor[e]nç*
- La vocal tònica de *mossèn* s'articula palatal semitancada [e], *casa de Moss[e]n Emilio*
- La vocal tònica de mots esdrúixols com *sénia* i *séquia*, s'articula palatal semitancada [e]²⁶, *s[e]nia* i *s[e]quia*
- La vocal tònica dels mots esdrúixols acabats en *-èries* s'articula tancada, *casa de Lut[e]ria*
- La vocal tònica de *Picossa* i *Pinyalossa* s'articula velar semioberta [ɔ]²⁷, *la Pic[ɔ]ssa*, *roca de la Pinya[ɔ]ssa*
- La vocal tònica de *Boi* s'articula tancada, *Boi* > *B[o]i*
- La vocal tònica de *bou* (< BŎVEM) s'articula tancada > *b[o]u*
- Manteniment de la Û de IŪNCU, *toll de la Junquera*

²⁴ Buj Alfara 2002: 19-32.

²⁵ Pradilla 2012: 223.

²⁶ Colomina 1995: 23.

²⁷ Bruguera 2001:

Diftongs

- Consonantització asistemàtica de la semivocal velar tancada, en mots derivats, quan passa a semiconsonant, *els Cauets > els Ca[w]ets; la Creueta > la Cre[β]eta; el Riuet > el R[β]et; carrascal del Cacaüero > carrascal del Caca[w]ero; el Pouet > el Po[β]et; pouets de la Foietà Plana > po[w]ets de la Foietà Plana; riuet de Foia d'Ores > r[β]et de Foia d'Ores*
- La semiconsonant velar tancada [w] consonantitza en els derivats de *nou > pouet de la Noguera*.

Vocalisme àton

- Manteniment de la medial oberta [a] pretònica en *falaguera: la Fa[ʎ]a]guera, pinar de la Fa[ʎ]a]guera*
- Caiguda de la vocal posttònica en contacte amb vibrant simple *barranc del Càrabo > barranc del [kárbɔ]; casa de Federiquet > casa de [feðrikét]*
- Neutralització de la vocal [e] en posició inicial en medial oberta [a], *barranc de l'Escaleta > barranc de l[ʎ]a]scaleta; casa d'Eloi > casa d[ʎ]a]loi; casa d'Elvira la Sardinera > casa d[ʎ]a]lvira la Sardinera; l'Engerrot > l[ʎ]a]ngerrot*
- Neutralització de [e] pretònica en medial oberta [a]²⁸, *cova de la Llençola > cova de la L[ʎ]a]nçola*
- Neutralització de pretònica interna [e] en medial oberta [a], *casa de Serafí > casa de S[ʎ]a]rafí, massico de la Serafina > massico de la S[ʎ]a]rafina*
- Neutralització de [e] pretònica en medial oberta [a], *barranc del Terrassó > barranc del T[ʎ]a]rassó; quadró del Terroner²⁹ > quadró del T[ʎ]a]rroner*
- Tancament de la vocal palatal semitancada [e] en vocal palatal tancada [i] quan és en contacte amb consonant palatal, *barranc de la Lledonera > barranc de la L[ʎ]i]donera; font de l'Argelaga > font del'Arg[ʎ]i]laga*
- Tancament de la vocal palatal semitancada [e] en vocal palatal tancada [i] quan forma part del hiat [ae]. En aquest context la vocal [e] es tanca i el hiat passa a diftong [aj]³⁰. El contacte vocàlic es dona com a conseqüència de la caiguda d'una dental intervocàlica en *mas de Celades > mas de [salájs], les Serrades > les [sarájs], les Navades > les nav[aj]s*
- Manteniment de la vocal palatal etimològica en *renyó (<RENIONE) i depòsit (< DEPOSITUM); avenc del R[e]nyó, depòsit de l'Aigua*
- Manteniment de la vocal palatal del llatí vulgar de RETUNDU en *redó, bancal R[e]dó*
- Dissimilació de la vocal palatal tancada [i] en [e], *roca del Migdia > roca del M[ʎ]e]sdia*
- Tancament asistemàtic de la vocal velar semitancada [o] en contacte amb consonant bilabial, *barranc de Ponciano, caseta de Ponciano > barranc de P[ʎ]u]rciano, caseta de P[ʎ]u]rciano > barranc de Pr[ʎ]u]ciano, caseta de Pr[ʎ]u]ciano; cingles del Boscarró > cingles del B[ʎ]u]scarró; la Moleta > la M[ʎ]u]leta*

²⁸ Colomina 1995: 26-27.

²⁹ Mot d'etimologia confusa. Segons Sistac (1993: 65) hi veu probable un derivat de TERRA. Bruguera (1996: 912) creu també en aquesta teoria i que la variant amb e s'assimilà a *torró*, per influència del verb *torrar*. Coromines (DECat VIII, 628) també considera que és un derivat de TERRA. Colon (1976: 334-353), però, ho deriva de TORRÈRE.

³⁰ Característica que retrobem en l'aragonès (Buj Alfara 2001: 190).

- Tancament de la vocal velar semitancada [o] en els antropònims *Joan* i *Josep* > ʃ[u]an, ʃ[u]sep
- Tancament de la vocal velar semitancada [o] en contacte amb consonant oclusiva, *codols dels Castelletes* > c[u]dols dels Castelletes; *la Socarrà* > la S[u]carrà; *la Soterranya* > la S[u]tterranya

Diftongs

- Reducció del diftong [ej] en [i], *Queixal del Llop* > Q[i]xal del Llop
- La semiconsonant palatal del diftong [je] és absorbida per la vocal palatal semitancada en *les Foies* > les Foes; *foieta Redona* > foeta Redona
- Reducció del diftong en *casa d'Eleutèria* > casa d'Elutèria
- Diftongació en *la Ereta*, a partir del tancament de la vocal palatal semitancada [e] en [i], *la Ereta* > la [i]reta > [aj]reta

Altres fenòmens fonètics

Agrupem ací alguns exemples d'aquells altres fenòmens fonètics com afèresis, dissimilacions, assimilacions, etc., que hem detectat puntualment.

- Afèresis:

casa d'Amadeo > casa de Madeo; *casa d'Emílio del Mas de Toni* > casa de Mílio del Mas de Toni; *creu de l'Americano* > creu del Mericano; *tancadet d'Evaristo* > tancadet de Varisto; *casa d'Honorio* > casa de Nório

- Dissimilacions:

casa de Cirilo el Mançanar > casa de C[e]rilo el Mançanar; *casa de Virgilio el Xurro* > casa de V[e]rgilio el Xurro; *caseta de Làzaro* > caseta de Làz[e]ro; *solanet de Ramiro* > solanet de R[e]miro; *ombrieta de Baix* > [a]mbrieta de Baix

- Assimilacions:

serrades de Felipa > serrades de F[i]lipa

- Pròtesi vocàlica en *noguer* > anoguer, *bancal de l'Anoguer*, *el quadro de l'Anoguer*, *foia de l'Anoguer*

- Caiguda de vocal pretònica:

el Gurugú > el Gurgú

Inserció vocàlica per a desfer el hiat:

caseta de Manuel > caseta de Man[a]uel

Desplaçament d'accent:

Casa d'Agapito > Casa de Gàpito, *Casa d'Álvaro de l'Espino* > Casa d'Alvaro de l'Espino
bancal de Dolores del Teléfono > Dolores del Telefono; *caseta de Làzaro* > caseta de [laséro]

Consonantisme

- Sonorització de la bilabial oclusiva sorda en posició intervocàlica, *els Capets* > *els Ca[β]ets*
- Pronúncia betacista, *cingle Verd* > *cingle [β]erd*; *mas Vell* > *mas [β]ell*
- Caiguda de la dental intervocàlica del sufix –ATA, *la Calçada* > *la [kalsá]*; *la Crebada del Pont* > *la [kreβá] del Pont*; *barranquet de les Crebades* > *barranquet de les [kreβáes]*; *serrada de Cova* > *[será]*
- Manteniment de la dental aproximant en posició intervocàlica en posició intervocàlica *la Ferra[ð]ura*, o en el sifix –ador, *el Passa[ð]or*
- Emmudiment de la vibrant en posició final, *l'Alfarder de Baix* > *l'[alfardé] de Baix*; *barrancs dels Alars* > *barrancs dels [alás]*; *barranc del Cirer* > *barranc del [siré]*; *casa del Rector* > *casa del [retó]*; *foia de l'anoguer* > *foia de l'[anoyé]*; *mas del Fuster* > *mas del [fusté]*; *senda de l'Algepsar* > *senda de l'Algepsar [aldʒepsá]*
- Sensibilització de la dental final en assor, *l'Assor* > *l'[asór]*
- Dissimilació de la lateral de l'indefinit *altre*, *l'Altre Cantó* > *[látre] Cantó*
- Manteniment alveolar del grup T'L llatí, *Ametler de Baix* > *Ame[l]er de Baix*; *font de les Espatles* > *font de les Espa[l]es*
- Pronúncia fricativa del grup format per dental oclusiva sorda seguida d'alveolar fricativa sonora [dz] > [z], *l'Atzevar* > *l'A[dʒ]evar*; *casa de l'Aguatzil* > *casa de l'Agua[z]il*; *terme d'Atzeneta* > *terme d'A[dʒ]eneta*
- Emmudiment i caiguda de l'alveolar fricativa sonora en posició intervocàlica i en contacte amb dental aproximant, *Mas Assolat* > *[másolát]*; *Mas de Baix* > *[máðeβáj]*; *Mas de Mor* > *[máðemór]*
- Segregació de nasal adventícia, *camí Ma[n]çanar al Mas del Boiro*; *cingla d'Augusto* > *cingla d'Agusto* > *cingla d'A[ŋ]gusto*
- Reducció del grup consonàntic [ks] > [s], *bancal de Fèlix de la Torre* > *bancal de Fel[í]s de la Torre*
- Reducció del grup consonàntic [kt] > [t], *artiga del Rector* > *artiga del Re[t]or*
- Reducció del grup consonàntic [nt] > [t] en posició final, *casa de Vice[n] de Tanàssio*
- La prepalatal africada sonora no segrega iod, *roca Roja* > *roca [ˈrɔdʒa]*
- Reduplicació de lateral i dissimilació en *ametler* > *almeler* > *a[r]meler*, *l'Atmeler* > *l'Armeler*. Inserció de lateral en *arborcer* > *[alβorsé]*, *figuera de l'Alborcer*, *avenc* > *a[l]venc*, *capitell de l'Alvenc*
- Palatalització d'alveolar nasal seguida de vocal palatal *sénia* > *se[n]a*, *sénia de Damian* > *se[n]a de Damian*
- Despalatalització de la palatal de *migdia* > *m[ɨ]dia*, *roca del Migdia*
- Adaptació assistemàtica del fonema [x] castellà a velar oclusiva sorda [k]³¹ en alguns antropònims *José* > *[k]osé* / *[x]osé*

Altres fenòmens fonètics

³¹ Per al fenomen de la *queada*, veieu Veny 1993.

- Segregació de bilabial, *pisos de la Cooperativa* > *pisos de la* [komperatíβa]
- Sonorització de la velar oclusiva sorda [k], *ullals dels Cantells de la Picossa* > *ullals dels [gantéls] de la Picossa*
- Metàtesi, *el Brugal* > *el [burgál] el Burgal, el Burguillar*
- Ensordiment de l'africada palatal sonora, *granja* > [gráñtʃa] *dels Cavalls*
- Pronúncia de la uvular fricativa sorda del castellà³², *caseta de Cara[x]ales; la Calle[x]a; casa de [x]acinta del Mas de Baix; casa de [x]aime de l'Alforí; tancadet de [x]uaquín de la Garxa*
- Absorció de la bilabial per la semiconsonant velar tancada *abuela* > [awéla], *roca de l'Auela*

2.3.2.2 Morfologia

Nom

- Manteniment de la N etimològica, *vimen* > *bancal de la Vimenera*
- Alguns antics proparoxítons llatins perden la N etimològica en formar el plural, *molló dels Tres Termes*
- Plural analògic en *cirers* > *ciessos, barranc dels Ciessos; alars* > *alarsos, barranc dels Alassos*
- Alguns substantius referits a arbres fruiters presenten doble gènere, *bancal de l'Anoguer, la Noguera*

Article

- Manteniment assistemàtic de l'article clàssic *los, los Estalls, los Estrets, los Rovellarets*. Aquest fenomen apareix a la zona del Boi, veïna de Benafigos, Culla i Benassal o és més habitual
- Davant de nom començat per vocal palatal semitancada [e] l'article femení pot mantindre's sense elidir, *la Ereta*

Sufixos derivatius

En el nivell afixal hi apareix sobretot una gran presència de sufixos. Aquests tenen diferents sentits: diminutius, augmentatius, col·lectius, oficis, qualitats... En ells podem intuir una filiació lingüística diversa. Això és, sufixos catalans, aragonesos i/o castellans, i mossàrabs. Cal dir que els més productius són els procedents de la llengua pròpia. Respecte als forans, cal veure-hi en algun cas potser una relació d'adstrat entre l'aragonès i el català, i parlaríem més d'interferència lingüística entre el castellà i el català. Amb tot, la diluïda entitat lingüística de l'aragonès, absorbit majoritàriament pel castellà, fa que a hores d'ara molts d'aquests siguen considerats com a sufixos castellans. Nosaltres el que volem és deixar constància de les relacions entre dues llengües veïnes que també han

³²La majoria dels antropònims recollits castellans amb el so de la uvular fricativa sorda [x] es pronuncien així: *Alejandro, Ángela, Angelino, Gerardo, Germán, Gerónimo, Gilberto, Higinio, Javier, Jorge, José, Juan, Juana, Juanele, Juanillo, Julia, Julián, Julio...* Els que tenen algun canvi mostren una sonorització com *Jacinta* > *Gacinta, Cayetana* > *Gaetana*. Aquests, però, no s'han adaptat amb el so de velar oclusiva sorda com altres mots d'origen castellà com *majo* > *maco*. En canvi, sí que hi ha adaptació del so interdental fricatiu sord [θ] cap a [s], *Florén[s]ia, Lu[s]iano, Mar[s]elino, Plà[s]ido...*

transcendit a la toponímia³³. En el cas del possible mossàrab, la particularitat d'aquest en la zona estudiada i més amplament en el valencià, fa que s'hi puguem relacionar alguns grups fònics amb aquest origen.

De tota la tipologia de sufixos, trobem un gran rendiment en **els diminutius**. Aquests tant poden ser presents en els genèrics com en els específicats. Els sufixos diminutius més emprats als genèrics són:

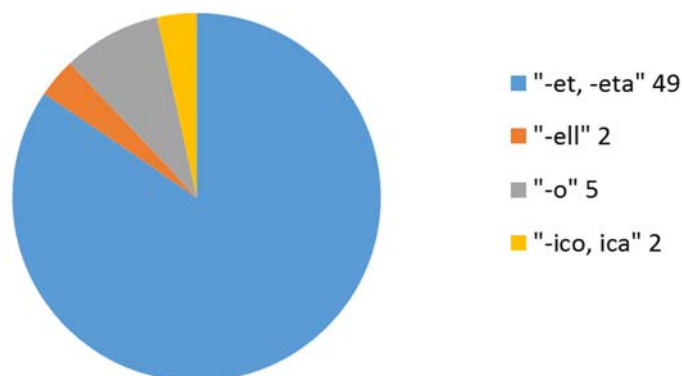
-et / -eta > artiguets de la Tancada, bancalets del Mas de Garcíó, barranquet del Peiró, basseta del Prat, bassotet de la Xaparra, caminet de la Serrada; carrascalet del Mas de les Xiquetes; casetes del Ginestar; castellet del Mas de la Coixa; cingletes de Cap Ací; collet de la Suterranya; cormet de les Saleres; corralets de Juana; costereta de l'Hospital; coveta del Puento; foieta del Mas de Campos; foietes del Mas de Mançaneres; fontanelles del Mas de Cates; fonteta dels Caminets; hortets de la tia Primitiva; llastretes del Bancal Gran; llometa de la Foia; malladeta del Mas de Gual; maset Nou; moleta del mas del Pont; morralet del Gollisno; pallissetes de Silvestre; ombrieta de Baix; passet del Mas del Boiro; pinaret de l'auelo Estevenet; placeta de l'Hostal; planet de l'Eriçal; pontet del molí de la Vinya; portalet Estret; pouet de Capote; pradets de la Llebre; pujadeta del Solano; pujadetes de Culla; quadronet del Mas de l'Alberta; rambleta del Mançanar; rivet de Foia d'Ores; roquetes de la Devesa; rovellonaret del Pinaret; serradeta del Mas Vell; serradetes del Ferrer; solanet del Mas de Gual; solaneta del Mas de Mor; solleta de Martín del Mas de la Cambra; sortetes del Mas de Toni; tancadet de Clemente; tossalet del Bancal de Benon; trosset de Manuel del Moliner

-ell > cantell de la Pinyalossa, capitell del Migdia

-ó > artigó carreró Empinat, casetó de Marieta, quadró del Catxurrat, barranquissó de la Xaparra, ombrions del Mas de Gascó

-ico / -ica > massico de Roman, serradica de Dalt.

sufixos diminutius als genèrics

Tot observant la gràfica ens adonem del predomini del diminutiu més usual en valencià i també l'escassa presència de l'aragonés (-ico /- ica) als genèrics.

³³ Veieu, entre altres, els exemples de desplaçament d'accent que referim en l'apartat del vocalisme àton *telefono*, *Polito*. És un lloc comú que l'aragonés només té dos graus de prosòdia accentual: l'agut i el pla.

Major variació, però, ens regala la sufixació que apareix a l'especificatiu o al mateix topònim

Diminutius en els topònims			
-ell	roca del Cervell	-ella	barranc de les Covatelles
			barranc de la Fontanella
-et	l'Assesteret		barranc de les Fontanelles
	barranc del Baciè		les Morratelles
	camí del Baciolet		barranc de la Pinella
	els Bancalets		
	les Bassetes	-eta	l'Aigüeta
	el Batanet		bancal de l'Aireta
	el Bustalet		l'Artigueta
	fonteta dels Caminets		les Bassetes
	els Candialets		foies de la Cambreta
	el Carrascalet		les Campanetes
	el Castellet		la Canaleta de Baix
	barranc dels Castelletes		les Canaletes
	els Candialets		la Cantereta
	el Carrascalet		artiga de Carmeleta
	els Cauets		la Carrasqueta
	el Clapissalet		la Caseta
	els Clotets		camí de les Casetes
	el Coconet		les Cingletes
	el Collet		la Corralisseta
	el Corralet		la Coveta
	l'Eriçalet		la Creveta
	els Ermets		la Ereta, la / Ireta
	prat de l'Espinalet		l'Escaladeta
	pinaret de l'auelo Estevenet		l'Escaleta
	l'Estretet		l'Escudelleta
	el Fornet		les Ferratgetes
	casa de Francisquet		barranc de la Foieta Fonda
	casa de Frediquet		la Fontaneta
	mas del Gironet		les Fontetes
	els Hortets		artiga de Gorreta
	el Jauguet		la Llastreta
	artiga de Joanet		la Llometa
	els Malspassets		les Llometes
	artiga de Manolet		la Malladeta
	casa de Manuelet el Fuster		les Marianetes
	barranc del Maset		la Mineta
	artiga del Menescalet		la Moleta
	el Miradoret		la Molineta
	el Molinet		la Pallisseta
	el Mosset		font de les Pedretes
	el Passet		mas de Pessetes de Baix
	el Penjolllet		la Piquereta
	el Pinaret		font de les Piquetes
	els Planets		la Placeta
	el Portalet		camí de la Savineta
	ombria del Pouet		barranquet de la Selleta
	el Pradet		la Serradeta
	el Puntalet		la Solaneta

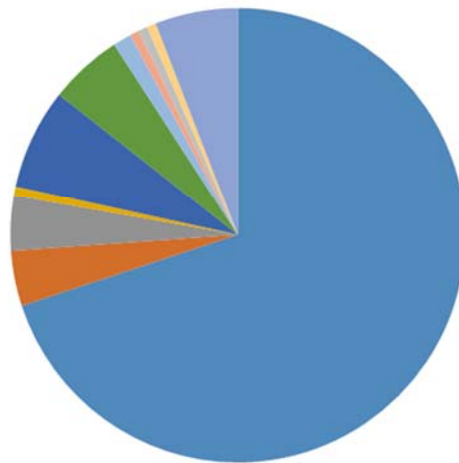

	bassot dels Quadronets		les Tancadetes
	casa de Quiquet de l'Alforí		la Torreta
	artiga de Ramonet		la Tosseta
	el Raset		
	el Rivet	-ina	les Borrasquines
	el Rompudet		
	los Rovellarets	-ó	els Artigons
	sénia de Serafinet		cingles del Boscarró
	el Solanet		mas de Caixó
	el Tancadet		assegador del Clotxó
	els Terradets		els Cocons
	casa de Tomaset de l'Alforí		el Colletó
	el Tossalet		els Costerons
	l'Ullalet		l'Ombrió
			el Paelló
-issa	la Corralissa		fonteta del Perdigó
	la Llonganissa		els Quadrons
	carreró de la Matissa		
	les Pedrisses	-ís	els Corralissos
	les Rojalisses		
Sufijos diminutius del castellà i aragonés			
-ico	el Corralico	-ica	les Serradiques
	coveta de Juanico		casa de Domingo de Joanica
	el Massico		moleta de la Penyica
	rodal Bonico		les Casiques
-illo	collet del Borquillo	-ijo	cova del Foradijo
	bancalets de Juanillo		
		-ello	carrasca del Cuquello
-ino	El Focino		
-ito	corral de Paquito el Raval	-ita	casa d'Angelita
	caseta d'Eduardito		casa de Conxita del Tarroner
	bancal de Juanito de Xulla		casa de Rossita del Mas Vell
	artiga de Ramoncito		tossal de Moquita
	Artiga de Xulito		

En veure la gràfica (infra) podem observar la variabilitat major de diminutius que apareix en topònims i especificatius i, també, la presència significativa de sufixos al·lòctons, tant pel veïnatge aragonés com per la influència castellana.

sufixos diminutius al topònim

- "-et, -eta" 107
- "-ell, -ella" 6
- "-ís, -issa" 6
- "-ina" 1
- "-ó" 11
- "-ico, -ica" 8
- "-illo" 2
- "-ijo" 1
- "-ello" 1
- "-ino" 1
- "-ito, -ita" 9

Augmentatius en els topònims ³⁴			
-às	barranc de l'Alvencàs	-assa	barranc de la Collassa
	el Bancalàs		barranc de la Covassa
	el Clotàs		les Covasses
	el Corralàs		la Foiassa
	ombria de l'Hortàs		la Rocassa
	barranc dels Hortassos		la Serradassa
	el Pinàs		les Torrasses
	els Planassos		les Vinyasses
	planàs de Baix		la Voltassa
	el Portellàs		
	el Rotxàs	-atxo ³⁵	el Cinglatxo
	barranc del Tovàs del Colomer		el Picatxo

³⁴ Incloem genèrics i especificatius.

³⁵ Hi concorre també un valor despectiu.

Sufixos abundancials i col·lectius Bernat 2002³⁶ Bernat 2003³⁷			
-al	l'Arenal	-ar	l'Argilagar
	el Boixerall		barranc de l'Algepsar
	el Burgal		l'Avellanar
	els Bustals		el Boixar
	el Carrascal		assagador del Bovalar
	caseta dels Clapissals		roqueta del Cantalar
	l'Eriçal de Dins		el Centenar
	barranc dels Espinals		el Coscollar
	el Fiteral		Barranc de l'Espigolar
	el Fontanal		el Mançanar
	els Freginals		el Pinar Negre
	el Ginebral		el Rebollar
	carreró del Matissal		el Rodesnar
	Modronyals de la Picossa		bancal del Toscar
	el Pedregal de Gasquinya		font del Xargallar
	el Ribassal		
	el Rodesnal	-ós	Bancal Argilós
	el Romeral		Bancal del Terròs
	el Tormegal		
	el Troncassal	-osa	La Tormassosa
	el Xaparral		

Altres sufixos:			
-ador	barranc de l'Abeurador	-adora	l'Aiguadora
	casa de l'Esquilador		les Aiguadores
	camí del Mirador		
	el Passador	-all	el Regall
	el Pastador de Joanet		
	el Pixador dels Gossos	-arxa	les Covarxes
	barranc del Saltador		
-at	carreró Empinat	-ada	la Calçada
	pi Forcallat		barranc de les Calçades
	carrer Malcuinat		les Cerrades
	tossal Pelat		barranc de la Clotada
	el Tancat		la Cranà
			la Crebada del Pont
-esa	algepsar de la Jaquesa		cerrada Estanyada
			cova Fumada
-idor	l'Engolidor		tossal de les Mallades
	eixidor de la Rabosa		la Murada
			les Navades
-oll	Casa de Capoll		la Pimpollada
			les Pujades del Pou
-ot	el Carrascot		raconada de Júlio
	l'Enjarrot		les Raconades

³⁶ "Col·lectius i sufixació en el paisatge vegetal". *Congrés Internacional de Toponímia i Onomàstica Catalanes*. Universitat de València. València 2002

³⁷ "Abundancials i sufixació, -ar i -al en el relleu" (*XXIX Col·loqui de la Societat d'Onomàstica*. Teulada, 2002) Ed. Denes. Paiporta 2003.

	el Morralot		les Ribassades
			la Rompissada
-ossa	la Picossa		la Socarrada
	la Pinyalossa		la Tancada
			coves Voltades
-ut	Bancal del Pelut	-uda	Les Rompudes
-er	maset de l'Aladrer	-era	l'Aigualera
	l'Alfarder de Baix		roca de la Bandera
	bancal de l'Anoguer		barranc de la Banyadera
	artiga d'Armeler		coveta Boiera
	pi de l'Assester de Pedro		la Cantera
	toll de l'Avellaner		les Caputxeres
	casa del Carnisser		barranc de la Carbonera
	el Colomer		cova de les Carboneres
	maset del Falconer		font de la Comedera
	artiga del Ferrer		la Costera
	caseta del Forner		la Cotxera
	mas del Fuster		Escombrera
	artiga del Moliner		roca de la Figuera
	bancal de l'Obrer		barranc de la Galera
	cingle del Tabaquer		morral de la Galluvera
	quadro del Tarroner		la Gasolinera
	els Reguers		roca de les Hedres
			toll de la Junquera
-ero ³⁸	carrascal del Cacauero		barranc de la Llidonera
	molí Caldero		barranc de les Llobateres
	caseta del Canastero		la Nevera
	casa del Cartero del Poble		camí de la Noguera
	artiga del Covenero		collet de l'Olivera
	tancat del Llumero		camí de la Pedreguera
	sort del Minero		font de la Perera
	caseta del Oliero		clot de la Pomera
	barranc del Rabosero		clots de les Pomes
	tancadet del Rotxero		portera de Vela
	el Serrero		les Punteres
	tancadet del Serrero		artiga de la Rabosera
	casa dels Vispaleros		la Randera
	solana del Xaparrero		pas de la Rebollera
			bancal de la Servera
-o ³⁹	artiga del Blanco		barranc de la Teixera
	cingla del Boiro		font de la Travera de Baix
	bancal de Gasparo		la Vallusera
	sort de Matrono		bancal de la Vimenera
	casa del Menescalo		
	bancal de Miquelo de Roc		
	la Creveta de Pasqualo		
	tancat del Xaparro		

³⁸ Bàsicament com a formador de malnoms lligats a l'ofici propi o d'un avantpassat.

³⁹ La -o àtona, ben productiva com a formadora de malnoms.

Composició

També hi ha paraules de formació composta. Aquestes unitats estan formades per les següents categories:

Nom + Adjectiu: mas de Colltort, erçal de Cul-roig, pas del Morrillargo, la Penarroja, Penyablanca, Penyagolosa, barranc de la Peralta; carretera de Puertomingalvo, camí de la Ribagrossa; la Vallussera, assegador de; Vilafranca, camí de Villahermosa; Vistabella

Nom + nom: la Pedrafità

Adjectiu + adjectiu: venta de Trenta-Deu

Verb + nom: el Miramar

Morfosintaxi

L'estructura morfològica que mostra el topònim, sempre amb la presència del nom que ens parla del referent, és ben variada:

article + nom: la Covarxa, l'Engolidor, la Picossa, el Pla

nom + adjectiu: bancal Argilós, llastra Llarga, casa Nova

nom + prep + art + nom: font de l'Alforí, sort de l'Hospital, cova del Barranc

nom + prep + art + nom + adjectiu: cingla del Pinar Negre, clots de la Casa Nova

nom + prep + art + adjectiu numeral + nom: molló dels Tres Termes, pi de les Quatre Forques

Dins Antroponímia (2.3.1) podem trobar un estudi més detallat de la conformació amb noms propis de persona (Nom, Hipocorístic, Cognom, Malnom, Gentilici). Les estructures són ben variades; anatem les més usuals:

Artiga de Pau, molí Geroni (nom + (prep) + Nom masculí)

Mas de Toni (nom + prep + Hipocorístic m.)

Mas de Campos (nom + prep+ Cognom)

Casa de Marcos Tena (nom + prep + Nom + Cognom)

Caseta del Surdo (nom + prep + Malnom)

Casa de José el Ros (nom + prep+ Nom + Malnom)

Foieta dels (nom + prep + Gentilici)

Casa de Ramon del Pont (nom + prep + Nom + prep + Topònim)

Pati de Rosa del Mas Vell (nom + prep + Nom + (prep) + nom + adjectiu)

Serradica de Martín del Mas de la Cambra (nom + prep + Nom + prep + nom + prep + det + nom)

Pel que fa a les locucions locatives, presenten les següents estructures:

nom + adverbi: pla Amunt, pla Avall

nom + adverbi + adverbi: molí Més Baix, era Més Alta

nom + prep + adverbi: foia de Baix, rotxàs de Dalt, erçal de Dins

nom + prep + art + adverbi: cingle del Mig

nom + prep + prep + adverbí: cingletes de Cap Ací; cingletes de Cap Allà

nom + prep + adverbí + prep + (art) + nom: pinar de Davant de Casa; bancal de Detrás de la Moleta

adverbí + (prep) + art + nom: Baix lo Mur, Baix lo Tossalet

2.3.2.3 Lèxic

Tal com explicàvem en l'apartat morfològic de formació de paraules, en les formes lèxiques dels topònims del terme de Vistabella observem la presència de tres llengües. Naturalment, la gran majoria de topònims són valencians, també n'hi ha d'aragonesos i de castellans. I puntualment alguns hipotèticament mossàrabs. Respecte a l'aragonès i al castellà, el primer presentaria un transvasament de termes lèxics donat el veïnatge del terme de Vistabella amb poblacions aragoneses com Mosquerola o el Port. Les relacions humanes entre els habitants d'aquests pobles han portat també unes relacions de permeabilització lingüística⁴⁰. Així, mots com *collao*, *rodao*, *serrao*; *rotxa*; *massico*, *serradica*, *Juanico*... ens parlen de veus o sufixos aragonesos. En el cas del castellà, aquest s'ha assentat també en la toponímia per dues vies. Una mitjançant, ja, l'omnipresència d'aquest en territori aragonès i l'altra per la situació sociolingüística de conflicte lingüístic en què viu el català respecte el castellà. En aquest sentit, la penetració del castellà es fa present en l'antroponímia d'una manera aclaparant tal com apareix en l'apartat corresponent d'estudi dels antropònims. Dels mil tres-cents i escaig noms de persona recollits, i llevat d'aquells que tenen una igual denominació tant en castellà com en català, trobaríem que de noms de fonts valencians n'apareix un reduït nombre comparat amb el total: *Blaia*, *Joana*, *Lluïsa*, *Miquela*, *Roser*, *Climent*, *Elies*, *Esteve*, *Felip*, *Joan*, *Josep*, *Julià*, *Just*, *Llorenç*, *Lluc*, *Lluís*, *Martí*, *Mateu*, *Miquel*, *Pau*, *Pere*, *Rafel*, *Roc*, *Vicent*, *Zacaries*. També cal dir que complementant aquests hi apareix un ric repertori d'hipocorístics, el qual també ens remet a formes valencianes: *Cento*, *Cisco*, *Colau*, *Nela*, *Pep*, *Pepet*, *Quiquet*, *Quiqueta*, *Tòfol*, *Tonet*... Tot i la importància estrictament lingüística que analitzem ací, no hem de perdre de vista que la forta presència d'aquest camp semàntic és deguda a la tendència a la denominació d'indrets en funció del propietari. Així, molta població dels masos que inicià una migració cap al poble restà vinculada a aquell poblament originari mitjançant la filiació antroponímica: *casa de Juanjo del Mas de Salvador*...

Sense perdre de vista encara les llengües presents podem notar com a castellanismes: *pista del Barranco Mojon*, *la Calleja*, *camí dels Castillejos*, *placeta dels Columpios*, *el Desvio*, *casa de l'auelo Federico*, *les Higüeles*, *barranc de l'Hornillo*, *cingle Lobo*, *camí del Riu Majo*, *fuelle del Medio*, *barranc Mojón*, *barranc de l'Ojal*, *artiga d'Ojo*, *punta del Prado Martin*, *camí del Puerto a Sant Joan*, *el Recuenco*, *el Redondo*, *cova del Rúbio*.

Relacionada amb aquesta presència castellana hi ha també la terminació –o de mots amb el sufix –ero. No entrarem, ací, en determinar la naturalesa d'aquest sufix, però sí que volem deixar constància que aquesta o final aporta una connotació de significat que és la malnominació. En afegir a la terminació genuïna –er, aquesta vocal, el nom o l'adjectiu passen a ser renoms. Cal, doncs, notar aquesta accepció de la o final en exemples com:

⁴⁰ Bernat / Guardiola (2014)

Carrascal del Cacuero, caseta del Canastero, casa del Cartero, artiga del Covenero, casa de Federico el Menescaló, tancat del Llumero, caseta de l'Oliero, barranc del Rabosero, el Rotxero, tancadet del Serrero, casa dels Vispaleros, solana del Xaparrero.

En altres casos hi apareixen exemples més exòtics com *maset de Falconetti*. En *aiguatxo*, *cinglatxo* i *picatxo*, el sufix *-atxo* s'ha explicat des de fonts mossàrabs; també *covarxa*.

Els altres camps semàntics que destaquen en els topònims representen aquells significats i significants propis de l'entorn del medi natural. Així, hi és present l'oronímia, la hidronímia, l'odonímia, la fitonímia, la zoonímia, la construcció, les particions...

Alhora, la presència valenciana entre el valencià septentrional i el català nord-occidental fa que s'hi troben mots com: *alborcer, alvenc, anoguer, armeler, baso, catxo, cirer, coixo, detrás, gord, hedreres, llavar, mançanar, menut, panís, pomera, quixal, rabosa, sompo, sort, tarroner, xop...*

Amb aquesta caracterització podem esbossar els grans trets que defineixen la idiosincràsia i variació lèxica recollida a través dels topònims.

2.3.3 ELS GENÈRICS I ELS ESPECIFICATIUS

2.3.3.1 CLASSIFICACIÓ DELS GENÈRICS. UNA ANÀLISI ESTADÍSTICA

El quadre sobre el codi dels genèrics i el nombre de concurrències que veiem al costat de cadascun no és un simple llistat quantitatiu. L'anàlisi detinguda d'aquest esquema ens dibuixa el paisatge del nostre terme. La major o menor presència de l'oronímia, de la hidronímia, el tipus de vials o el grau d'humanització d'un terme el podem avaluar a partir de la proporcionalitat de cadascun dels apartats i dels repunts que marquen alguns genèrics.

El nombre total del nostre recull toponímic és de 4558⁴¹ topònims, retrat d'un paisatge de 151 Km⁴², 30 topònims per quilòmetre quadrat. La densitat toponímica hem de valorar-la tenint en compte el despoblament⁴³ gairebé absolut del terme de Vistabella, la densitat de població del qual és de 2,6 habitants per quilòmetre quadrat.

Del total dels noms de lloc recollits només un 14% són urbans, la resta, uns 4000, els trobem batejant cada indret d'aquest ample terme.

1. POBLAMENT: LLOCS D'HABITACIÓ PERMANENT				1211
101 NUCLIS DE POBLACIÓ				013
10101E	municipi (menys de 1000)	012	Vistabella	
10102C	llogaret (menys de 1000)	001	la Estrella	
102 PARTS DEL NUCLI URBÀ				479
10201	barri	007	raval de Loreto	
10202	via urbana	034	carrer Sense Cap	
10203	plaça	006	plaça de l'Hostal	
10204	edifici, casa	377	casa de Raimundet	
102041	era, pallissa, pati, corral	044	eres de Troia	
10205	llocs individualitzats	011	el Mirador	
103 EDIFICACIÓ AÏLLADA (ÀMBIT RURAL)				375
10301	mas sense genèric	102	l'Alforí	
103010	amb genèric 'mas'	150	mas de Trigós	
103010m	maset	047	el Massico	
103011	casa (part d'un mas)	076	casa de Baix	
104 EDIFICACIÓ AÏLLADA HABITADA O NO, TEMPORALMENT				354
10401	caseta, pallissa	197	palliseta de l'Aldea	
10402	corral, soll	031	corral de l'Atzevar	
104020	serrada	112	serrada de Coa	
104021	mallada, saleres	014	mallada de la Rabosera	
2. POBLAMENT: IMPLANTACIÓ INDUSTRIAL				045
201 CENTRES PRODUCTORS D'ENERGIA				001
20104	centre de distribució	001	el Transformador	

⁴¹ Cal considerar que 763 corresponen a variants d'altres tants topònims. Són, doncs, 3795 els referents.

⁴² Vistabella és el 3r terme en extensió de les comarques de Castelló, després de Morella i Alcalà de Xivert

⁴³ Si bé quan vam encetar el recull, sobre el 1999, dels més de 250 masos encara comptàvem amb una vintena habitats, en l'actualitat només resten cinc masos al Pla i tres a la Foia d'Ores amb ocupació permanent.

202	INDÚSTRIES AGROALIMENTÀRIES			029
20201	escorxador	001	el Matadero	
20203	granja	003	granja d'Ismael	
20205	molí	022	molí de l'Assor	
20210	cup	003	cup del Sompo	
203	INDÚSTRIES DE LA CONSTRUCCIÓ			005
20301	teuleria	003	teuleria de l'Espino	
20303	forn de calç	002	forns de la Serradeta	
205	INDÚSTRIES DE LA FUSTA			002
20501	fusteria	001	la Fusteria	
20502	serradora	001	la Serreria	
208	INDÚSTRIES DEL RECICLATGE			002
20801	abocador	001	l'Escombrera	
20802	depuradora	001	la Depuradora	
209	INDÚSTRIES EXTRACTIVES			006
20902	algepsar	003	algepsar de la Jaquesa	
20903	mina	003	mina del Tormegal	
3.	POBLAMENT: SERVICIS DE COMUNICACIÓ I TRANSPORT			415
301	INSTAL·LACIONS PER ALS MITJANS DE TRANSPORT			003
30101	aparcament	002	la Cotxera	
30106	bàscula	001	la Bàscula	
302	SERVICIS PER AL TRÀNSIT AERI			006
30202	aeròdrom	005	camp d'Aviació	
305	VIES DE COMUNICACIÓ: CARRETERES, CAMINS			403
30502	carretera xarxa bàsica	009	carretera d'Atzeneta	
30504	carretera municipal	002	carretera de Sant Joan	
30505	pista	071	pista de l'Albagés	
30507	camí, senda	170	camí de Sant Joan	
305071	tallafocs	006	tallafocs de la Picossa	
30508	assagador, pas, carreró	109	pas de la Rebollera	
30509	pont, passera	014	pont del Quinyó	
30510	túnel	001	el Túnel	
30511	encreuament	017	portera del Carro	
30512	accidents del camí	004	voltes del Muro	
306	SISTEMES DE TRANSPORT I DE COMUNICACIÓ			003
30606	repetidor de TV	002	antenes de les Forques	
30608	torre de vigilància forestal	001	la Torre	
4.	POBLAMENT: SERVICIS COMUNITARIS			195
401	CENTRES ADMINISTRATIUS			003
40101	ajuntament	003	la Sala	
402	CENTRES COMERCIALS			014
40202	botiga	013	forn de Dalt	
40206	gasolinera	001	la Gasolinera	

403 CENTRES DE SERVICIS SOCIALS			003
40302	cementeri	001	el Cementeri
40305	parc de bombers	001	estació dels Bombers
40308	correus	001	Correus
404 LLOCS D'INTERÉS HISTORICOCULTURAL			092
40401	castell	004	castell del Boi
40402	muralla	001	la Murada
40403	arc	003	portalet de Sant Roc
40410	arbre singular	076	pi de les Quatre Forques
40412	restes arqueològiques	006	el Castellet
40413	edifici singular	002	la Presó
405 CENTRES DOCENTS			004
40502	escola	004	escola del Camp
407 CENTRES RELIGIOSOS			011
40702	ermita	006	ermita de Sant Bertomeu
40704	santuari	003	Sant Joan de Penyagolosa
40705	església	002	l'Església
408 CENTRES D'OCI			004
40803	instal·lacions esportives	004	la Bassa Seca
409 HOTELERIA			041
40903	fonda, hostel	014	l'Hostal
40904	alberg	015	l'Alberg
40905	càmping	003	el Càmping
40908	restaurant, bar	009	el Dau
412 CENTRES DE FINANCES			002
41204	caixes d'estalvis	002	la Caixa
413 SENYALS			013
41301	creu, creu de terme	004	peiró de Sant Joan
41302	molló	009	molló dels Tres Termes
414 ALTRES SERVICIS COMUNITARIS			005
41400	llavadors	005	llavadors de l'Ombria
5. MEDI FÍSIC: OROGRAFIA			1403
501 ELEVACIONS DEL TERRENY EN GENERAL			173
50101	serres i massissos 1r orde	001	massís de Penyagolosa
50102	serres i massissos 3r orde	005	serra del Boi
50103	muntanyes sense genèric	023	la Corona
50103A	canto	004	canto del Pouet
50103C	collet	029	collet dels Nius
50103L	lloma	039	lloma de la Picossa
50103M	moleta	018	moleta de Mor
50103T	tossal	054	tossal de les Navades
502 PUNTS ELEVATS D'UNA MUNTANYA			200
50203	roca sense genèric i vària	047	el Puntal

50203C	capoll, capitell, pic...	013	capitell del Migdia	
50203CS	castellet	009	castellet de la Peralta	
50203M	morral	031	morralet de la Savineta	
50203P	penya	006	penya Aguda	
50203R	roca amb genèric 'roca'	094	roca Parda	
503 DEPRESSIONS DE LA SUPERFÍCIE TERRESTRE				162
50302	coll	018	coll de la Xaparra	
50304	fondo, foia	111	foia de la Servera	
50304C	clot	029	clot dels Oroners	
50306	estret	004	l'Estretet	
505 ESPADAT DE ROCA				018
50501	cingle	018	cingle del Tabaquer	
506 TERRENYN PLANER				042
50602	pla, replà, planillar	042	pla de la Moleta	
507 TERRENY PENDENT				083
50701	cingla, costera, sargallar	083	costera de la Solaneta	
508 CAVITATS NATURALS				187
50801	avenc, forat, engolidor	053	l'Alvencàs	
50803	cova	134	cova de l'Aigua	
509 LLOCS NATURALS				538
50901	partida	118	els Bustals	
50902	bosc	121	el Rebollar	
50903	ombria	075	ombrió del Perdigó	
50904	solana	054	solana de la Vall	
50908	sense genèric	170	els Toscos	
50906 /07 LLOCS HUMANITZATS ⁴⁴				680
50906	era	022	era de Baix	
50907	camp, erm, tros, finca...	064	l'Ermet	
50907A	artiga	113	artiga Llarga	
50907B	bancal	222	bancal Gran	
50907F	freginal	008	freginals del Mas de Peris	
50907H	hort	049	hort de Polo	
50907L	llastra	016	llastra Plana	
50907P	prat	027	prat de la Pegunta	
50907Q	quadra, quadro, qaudró	043	quadro de la Venta	
50907R	riba, ribassada, ribassal	008	ribassadeta del Xano	
50907S	sort	036	sort de l'Hospital	
50907T	tancat	072	tancat dels Ullals	

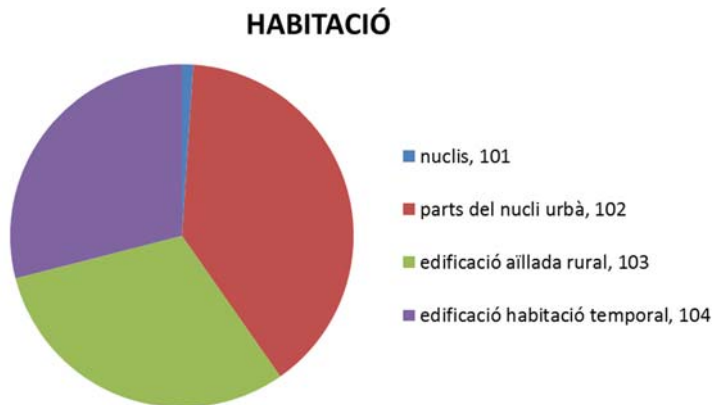
⁴⁴ El caràcter antròpic d'aquest apartat ens aconsella treure'ls de l'oronímia, que reflecteix el paisatge natural. Ens desviem, doncs, d'allò que proposa el manual "Criteris..."

6. MEDI FÍSIC. HIDROGRAFIA			609
601 MASSES D'AIGUA NATURALS			029
60105	estany	001	el Quinyó
60107	estret	003	los Estrets
60108	toll, clotxa, cocó	025	toll Negre
602 MASSES D'AIGUA ARTIFICIALS			183
60201	bassa, abeurador	082	bassa del Maqui
60202	cisterna	003	cisterna del Clotxó
60204	pou	073	pou de la Venta
60205	nevera, ventisquer	016	nevera de la Cambreta
60206	depòsit	003	depòsit de l'Aigua
60207	sénia	006	sénia de Colau
603 CURSOS D'AIGUA NATURALS			390
60301	riu	010	riu Montlleó
60302	rambla	004	rambla del Pla
60303	barranc	220	barranc de l'Avellanar
60304	salt, gorgonxo	015	salt del Focino
60305	font	113	font de la Canaleta
60305U	ullal	018	l'Ullalet
60306	volta	010	volta de Marieta
604 CURSOS D'AIGUA ARTIFICIALS			006
60401	canal	001	les Canals
60402	séquia	005	séquia del Molí del Pas
605 OBRES HIDRÀULIQUES			001
60501	assut	001	Assut del Molinet
			Total de topònims 4558

1- POBLAMENT: LLOCS D'HABITACIÓ PERMANENT⁴⁵

En aquest apartat ens cal destacar tres elements:

- El primer, dins l'àmbit urbà (102) correspondria als noms de casa, amb 377 topònims. Sobretot, ens aporten informació sobre els moviments migratoris interns, dels masos al poble. Aquest aspecte resta palés dins l'estudi que fem sobre l'antroponímia (tipus 8.3.3.2., 8.3.3.2.1 i 8.3.3.2.1.1)
- Pel que fa a l'àmbit rural (103) destaquen els més de 250 masos, vora un centenar batejat sense cap genèric (l'Alforí, l'Alfarder, el Collado, la Randera...) i 150 precedits del mot 'mas' (mas de Capote, mas de Campos, mas de Mor, mas Roig...).
- Dins l'apartat "edificació aïllada, habitada o no temporalment" (104) destaquem les vora dos-centes casetes de pedra seca amb nom propi i, sobretot, les 112 serrades acompanyades de l'especificatiu que ens parlen de la importància del món ramader i també, en temps antic, forestal.

2- POBLAMENT: IMPLANTACIÓ INDUSTRIAL

La misèria toponímica lligada al món industrial, només 45 noms de lloc, ens recorda que a Vistabella, lligada al sector primari, l'agricultura i la ramaderia han definit la vida d'aquest territori durant segles⁴⁶.

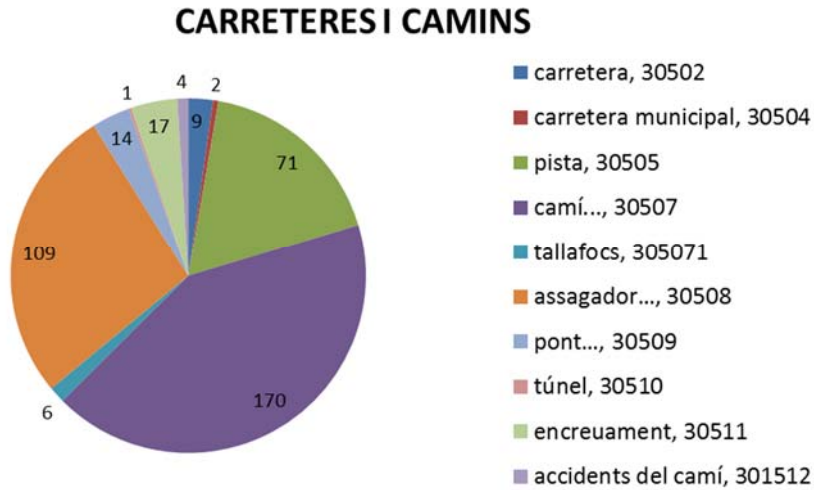
⁴⁵ El mateix títol evidencia una paradoxa. Ens trobem amb un recull de topònims, encara vius, sobre indrets avui despoblats. Caldria dir "llocs, fa unes dècades, d'habitació permanent".

⁴⁶ Potser caldria esmentar algun parèntesi tèxtil, estèril, però, en el solatge dels genèrics. Sí que trobem, però el lema la Randera, amb un grup de topònims.

3- POBLAMENT: SERVEIS DE COMUNICACIÓ I TRANSPORT

És l'apartat de les vies de comunicació (305) amb 403 topònims el més nombrós d'aquesta secció.

- Els camins (30507, Vg. camí a Genèrics i Bernat-2005) ja no són transitats però resten en la memòria col·lectiva dels masovers; els 170 recollits en són una prova evident (30507).
- Les pistes (30505) han substituït molts d'aquells camins, sendes i dreces i representen 71 noms de lloc.
- Hi destaquem, però, el centenar de passos, assegaadors i carrerons (30508), camins lligats a les raberes d'ovelles que hi han crescut durant segles buscant abeuradors, fonts i herbatges necessaris.

4- POBLAMENT: SERVEIS COMUNITARIS

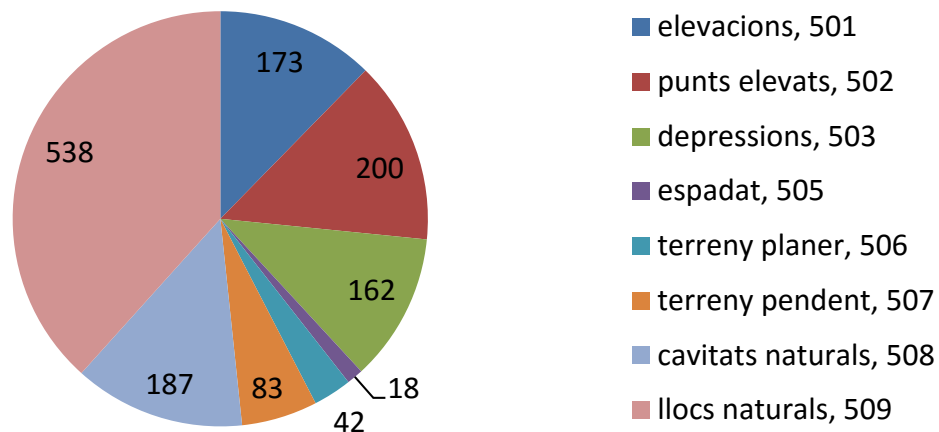
Curiosament, el genèric semànticament menys lligat al títol d'aquest apartat, els arbres singulars (40410), és el més nombrós i digne de menció; la resta d'ítems en pocs casos supera la dotzena. Amb 72 concurrències representa el 35% dels 195 topònims. Cal destacar-ne, això sí, el fet patrimonial que representen els arbres batejats.

5- MEDI FÍSIC: OROGRAFIA

Si haguérem de mantindre la codificació proposada pel manual “Criteris...” gairebé la meitat de la toponímia recollida, 2083 dels 4558 noms de lloc, pertanyen a aquest apartat. Cal advertir, però, que l'apartat 509 inclou els llocs humanitzats per l'agricultura (50906 i 50907) amb un total de 680 topònims. No obstant, és veritat que a Vistabella, tot i el seu efecte antròpic realitzat des dels masos (agricultura i ramaderia), l'oronímia, amb 1403 topònims, i la hidronímia, amb 609, tenen una forta presència que, a més, ens defineixen el paisatge ‘natural’.

OROGRAFIA

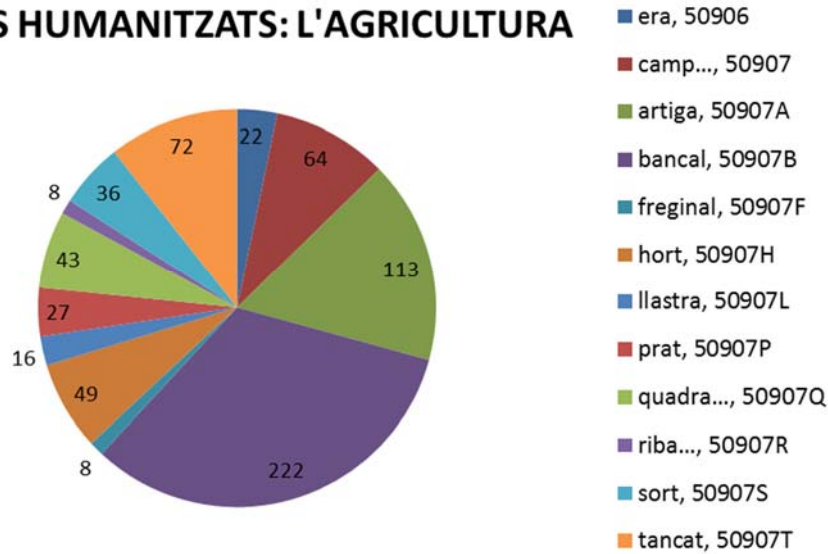
- Dins les elevacions (501), 167 pertanyen a muntanya i les seues variants. Per la importància d'alguns genèrics n'he fet algunes distincions. Hi destaca 'tossal', amb 54 concurrències, i lloma, amb 39. També hi distingim collet, moleta i canto.
- Pel que fa als punts elevats d'una muntanya (502) destaquem la riquesa dels genèrics de l'apartat 50203 (200 concurrències), on sobresurten els exemples que s'acompanyen de l'orònim roca, amb 92 topònims i morral amb 31. Amb tot, en aquest apartat convé apuntar l'existència d'altres orònims amb significació semblant, com ara, puntal, cap, capitell, capoll, castellet...
- En l'apartat de les depressions del terreny (503) destaca l'orònim foia, amb 111 topònims. Cal pensar, això sí, que es tracta d'una depressió lligada, sovint, a l'exploració agrícola.
- El terreny pla (506) compta amb 42 mostres del 50602. A més de pla i els derivats planet i planàs, apareix la variant planillar.
- Cingla, costera i xargallar omplen l'apartat dedicat als pendents (507), amb 83 topònims.
- Les cavitats naturals, el món càrstic (508) té en les coves 134 dels 187 exemples.
- L'apartat llocs (509), tot i encabir-se dins l'orografia, respon en part a les divisions i parcel·lacions dels terrenys, lligades, sovint, a les heretats agrícoles més que no a aspectes de la natura. És per això que diferenciem els topònims que ens defineixen el paisatge natural (presentes en aquest esquema i, encara, l'apartat més nombrós amb 538 concurrències) d'aquells lligats a l'agricultura. Hi destaquen els 170 topònims referits a paratges o els 121 lligats al concepte de bosc i les 118 partides.

509 LLOCS HUMANITZATS

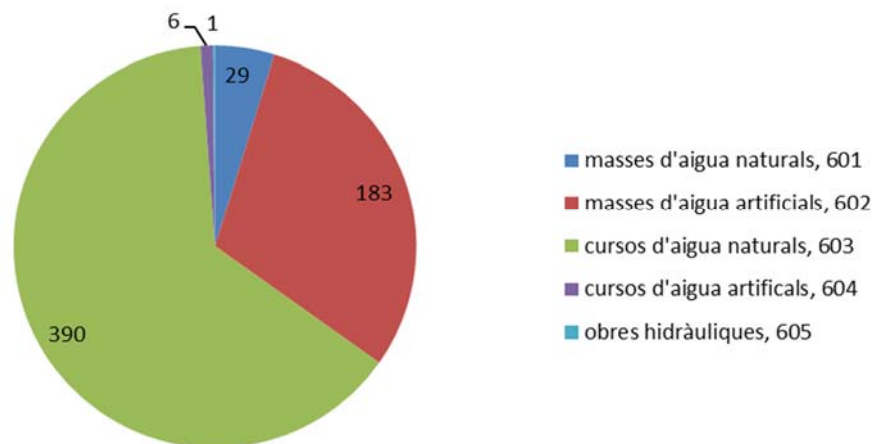
Incloem l'apartat 50906 (era) i 50907 (camp, bancal) delm quadre aparegut a Criteris, amb un total de 680 topònims. Ara bé, aquesta quantitat i la varietat lèxica trobada ens aconsellen subdividir l'apartat 50907. Artiga, bancal, camp, erm, finca, freginal, hort, llastra, prat, quadra, quadro, quadró, riba, ribàs, ribassal, sort, tancat i tros mostren la diversitat i riquesa de microtopònims que ornem el pla de Vistabella, espai valedor d'un estudi monogràfic més aprofundit que allò que ens permet el present treball, dedicat a tot el terme. Bancal, amb 222 noms de lloc, i artiga amb 113 han estat els genèrics més productius.

LLOCS HUMANITZATS: L'AGRICULTURA

6- MEDI FÍSIC. HIDROGRAFIA

HIDROGRAFIA

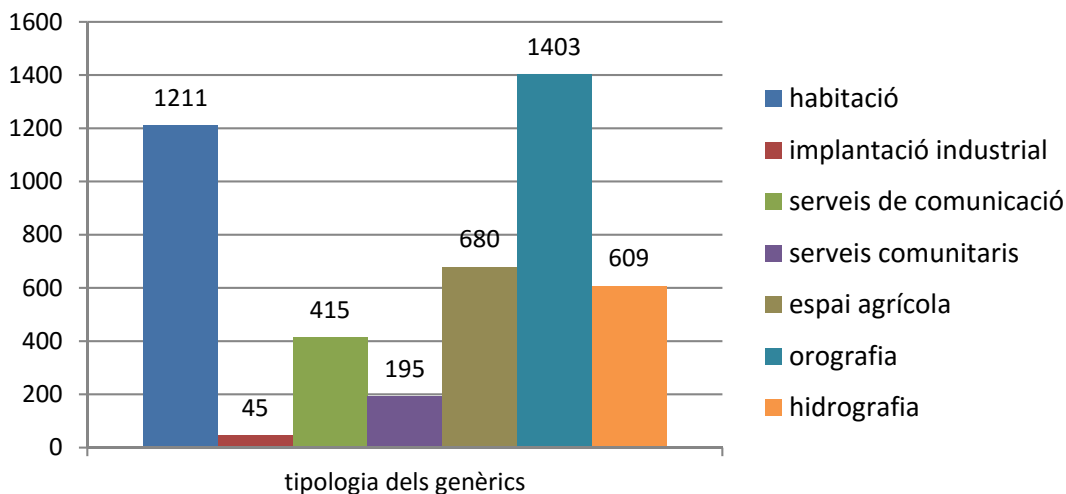
Ja hem comentat, diverses vegades, el creuament semàntic i l'òsmosi que hi ha entre orografia i hidrografia; casos com el de barranc o cocó podríem analitzar-los des de qualsevol de les matèries esmentades. Amb tot, hem seguit la classificació que, ja des de fa molts anys, venim emprant i que coincideix, a grans trets, amb l'exposada als *Criteris per a la fixació de la Toponímia Valenciana* (AVL, València 2015).

L'apartat hidrogràfic ens aporta un total de 609 topònims que humitegen el paisatge natural que ja ens definia l'orografia.

- Dins l'apartat de les masses d'aigua naturals (601) destaquem els 25 topònims que tenen com a genèric toll, clotxa i cocó.
- Les masses d'aigua artificials, lligades a la intervenció humana (602), ofereixen 183 exemples, amb 73 pous i 82 basses i abeuradors, elements lligats al món ramader, tan present al llarg dels segles a tots els pobles de la Setena.
- Els major volum dels hidrònims, 360, apareixen en l'apartat dels cursos d'aigua naturals (603) i hi destaquen els 220 barrancs i les 113 fonts.

ALGUNES CONSIDERACIONS D'AQUESTA CLASSIFICACIÓ

Aquesta gràfica mostra, a primer cop d'ull, la proporció dels apartats generals. Podem fer-ne algunes consideracions generals, de menor a major presència, que contrastarien amb qualsevol poble costaner:

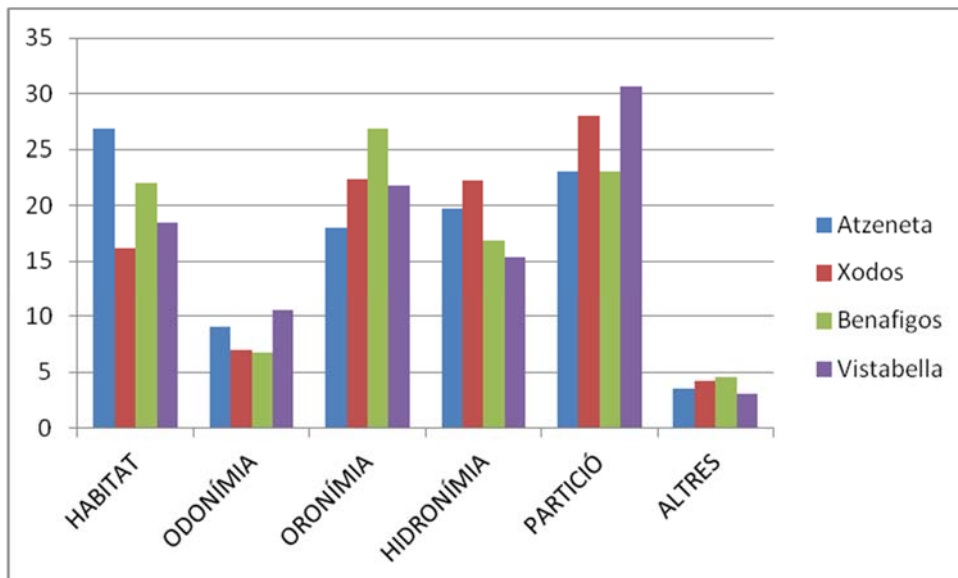
- Els apartats menys significatius, la **implantació industrial** i els **serveis comunitaris**, són àmbits que trobarien en qualsevol nucli de la Plana, fortament urbanitzat i amb una densitat de població centenars de vegades superior a la del nostre terme, una presència major que, de ben segur, superaria qualsevol apartat natural, com ara l'orografia o la hidrografia. La nul·la activitat industrial i la minsa població en són la causa d'aquesta escassetat.
- Els **serveis de comunicació**, vials en general, prenen ja una certa importància (403 topònims) que, com hem vist més amunt, si bé no disposen d'una xarxa de carreteres significativa, troben en les pistes i camins un bon nombre de noms de lloc. El fet que s'incloguen les vies pecuàries (passos i assagadors) augmenta el resultat total.
- Els 601 noms de lloc rerepresentatius de la **hidrologia** de Vistabella són un bon retrat del seu paisatge solcat per eixos més de 200 barrancs. Aquest apartat, on la quantitat dels corrents naturals fan inapreciable l'existència d'algun de tipus antròpic (séquies, braços, rolls, canals, escorrents...), el trobaríem invertit en qualsevol poble de la Plana, on els cursos d'aigua naturals són més aviat escassos.
- Com ja hem vist *supra*, hem considerat necessari treure els llocs humanitzats per l'agricultura que, en un principi i tot seguint les indicacions dels materials amb què van iniciar les enquestes i la recent classificació de *Criteris*., incloïem com a orònims. Amb l'anterior classificació, els orònims arribaven a superar els 2000 topònims, tot mostrant

una imatge exagerada d'allò que, realment, és un tret del paisatge de Vistabella. Així, doncs, **l'espai agrícola** que hem aïllat ens aboca una quantitat toponímica (680) que ens descriu el paisatge humanitzat durant segles i és notari precís del paisatge del Pla.

- Globalment l'apartat **habitació** representa més d'un quart de la toponímia recollida. Hem de considerar que, a més de l'àmbit urbà (cases i carrers) inclou elements del món ramader (l'altra activitat secular de Vistabella, veïna de l'agricultura) i, sobretot, la presència del mas, la unitat d'explotació que explica el passat del nostre terme. Evidentment, també aquesta apartat, en un poble com Almassora, fóra el més nombrós, no sols per la preponderància del món urbà sinó per l'existència, encara avui, dels centenars d'alqueries.
- Sens dubte, però, l'apartat que dibuixa aquest terme és l'oronímia. El cim més alt, el nucli urbà més elevat, un pla voltat de serres i la sinuositat constant de la resta del terme fan de l'**orografia** l'element més significatiu i nombrós de Vistabella. La comparació amb qualsevol poble de la Plana és gairebé tautològica.

LA HUMANITZACIÓ D'UN TERME⁴⁷

	Atzeneta	Xodos	Benafigos	Vistabella
HABITAT	26,8	16,2	22	18,5
ODONÍMIA	9	6,9	6,7	10,5
ORONÍMIA	18	22,4	26,9	21,8
HIDRONÍMIA	19,7	22,3	16,9	15,4
PARTICIÓ	23	28	23	30,7
ALTRES	3,5	4,2	4,5	3,1

A Bernat-2000, comparàvem els percentatges dels diversos apartats de l'àmbit rural dels tres termes veïns de Vistabella que ja havíem enquestat. Tot seguint aquell model⁴⁸, afegir-hi les

⁴⁷ Cal advertir que, per a l'anàlisi present, desatenem la toponímia urbana, que no havia estat enquestada als termes anteriors.

⁴⁸ Aquella gràfica incloïa la totalitat de l'apartat 509 dins el concepte partició i aplegava, dins 'altres', els apartats referits als serveis comunitaris i la implantació industrial, ben poc significatius des d'un punt de vista quantitatiu.

dades del nostre ens permet avaluar el grau d'humanització del paisatge de Vistabella del Maestrat.

La diferent extensió dels quatre termes - Atzeneta (71,3 quilòmetres quadrats), Xodos (44,2) Benafigos (35,8) i Vistabella (151)⁴⁹ - ens dóna quantitats diferents pel que fa al número absolut de topònims. Sí que podem, però, establir comparacions en la proporció de topònims que trobem en cadascun dels apartats que reflecteixen la tipologia toponímica. En la gràfica hom pot comparar els % dels quatre termes referits als apartats de HABITAT (masos, cases, casetes, corrals,...), ODONÍMIA (camins, carreteres, assagadors, pistes, drecceres..), ORONÍMIA (tossals, llomes, roques, coves...), PARTICIÓ (partides, boscos, solanes ombries, artigues, bancals, sorts..), HIDRONÍMIA (riu, rambles, barrancs, fonts, pous...) i ALTRES (implantació industrial i serveis comunitaris)

Tot observant la gràfica podem reforçar la idea que ja havíem copsat en recórrer els termes. Atzeneta és un territori amb una forta HUMANITZACIÓ. El 26,8% dels topònims que, òbviament, reflecteixen la realitat batejada, corresponen a noms de l'apartat de 'habitat'. El terme de Xodos, més difícil en el relleu i menys humanitzat, no supera el 16,2%. El terme de Benafigos, amb una presència molt forta del relleu però amb una marcada humanització, es troba, amb un 22%, al mig dels altres dos. El terme de Vistabella -recordem que no s'inclouen en aquest apartat els topònims urbans- compta amb un 18,5% que semblaria escàs si no aclarim que l'entitat 'mas' al terme de Vistabella té unes dimensions prou majors que a la resta dels termes estudiats i solien comptar amb major quantitat de cases i unitats familiars. Amb tot, pensem que la quantitat (més de 700 topònims amb 250 masos) és major que la dels altres tres termes junts (110 de Benafigos, els 147 de Xodos o els 425 d'Atzeneta).

Dins l'apartat de l'ODONÍMIA, a Vistabella trobem un significatiu 10,5% que manifesta el manteniment d'un gran nombre de camins i passos; percentatge superior a la resta dels termes estudiats.

El % de cada terme a l'ORONÍMIA manifesta, prou clarament, la realitat geomorfològica del territori. A Bernat-2000 comentàvem

En l'apartat del **relleu**, tot i l'alt percentatge del terme d'Atzeneta, amb un 18%, la forta presència del relleu a Xodos, amb un desnivell màxim de 1200 metres entre el punt més baix (L'Estepar) i el més elevat (Penyagolosa), alcança el 22,6%. D'altra banda, el terme de Benafigos dibuixat i solcat, pel Montlleó, aplega al 26,9%.

Caldria afegir que aquests desnivells són encara més pronunciats al terme de Vistabella. Vora 1300 metres entre el cim de Penyagolosa i el Forcall, situat per davall dels 520 m.s.n.m. El Pla, però, ocupa una gran porció del terme i rebaixa la presència oronímica que trobem al Boi, a la Foia d'Ores o a Penyagolosa.

Raons semblants podem adduir per a la HIDRONÍMIA, la qual, a pesar dels 220 barrancs i els 609 noms de lloc lligats a l'aigua, només representa un 15,4% del total. Atzeneta s'acostava al 20% i Xodos, amb un 22,6%, seguia mostrant ser un terme marcat per la natura.

És l'apartat PARTICIONS, amb un 30% de la toponímia rural, el més significatiu del terme de Vistabella, i el Pla, una vegada més, n'és el factor més pertinent per explicar-ne les raons. La forta humanització d'aquesta espai rural ve determinada

Pel que fa a la **partició**, Benafigos i Atzeneta es troben en situació semblant mentre Xodos, augmenta fins més enllà del 28% per reconèixer cada pam del seu terme.

⁴⁹ Curiosament, la suma de l'extensió dels altres tres termes.

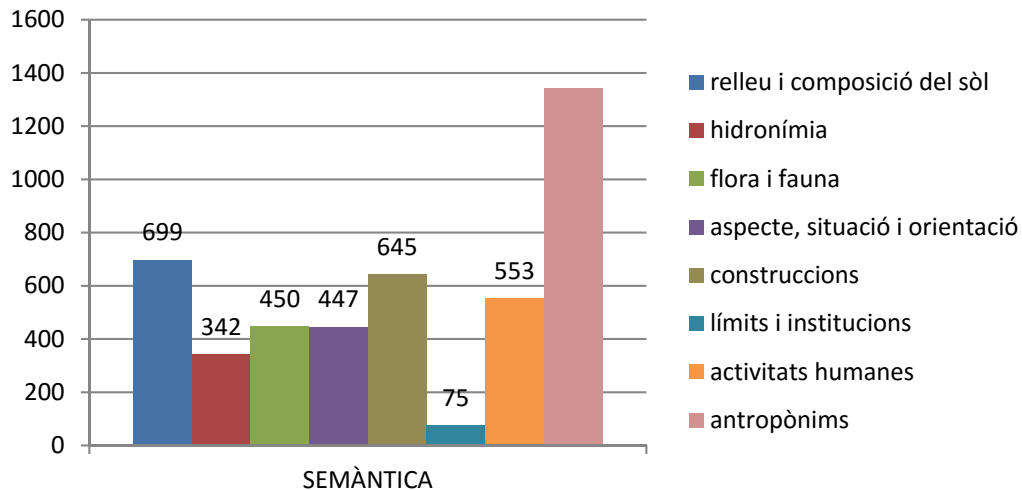
2.3.3.2 CLASSIFICACIÓ SEMÀNTICA. CONSIDERACIONS I ESTADÍSTICA

Si en l'apartat anterior ateníem el nombre de topònims del nostre terme en funció del genèric, de l'element del paisatge que representa, en aquesta ocasió ens fixem en l'aspecte semàntic del topònim, modificat sovint pel seu especificatiu. Així, la *roca Roja* era tinguda en compte en funció del seu genèric, *roca*, element que correspon a l'apartat 'medi físic: orografia'. El color de què ens parla el seu especificatiu, *roja*, és contemplat, en la classificació semàntica, dins l'apartat 'aspecte, color'.

1 RELLEU I COMPOSICIÓ DEL SÒL	699
1.1 Pla, terrasses	55
1.2 Elevacions	201
1.2.1 Lloma	37
1.2.2 Penya, pena, pic, pico, pinella	60
1.2.3 Tossal, serra, collet, cabeço	103
1.3 Formacions rocoses: Cantell, castell, cantal, roca, moleta, tormo..	125
1.4 Depressions	
1.4.1 Collado, collassa, portell, port, sella	49
1.4.2 Foia, clot, navada, focino	77
1.5 pendents i verticals: Cingle, cingla, costa, costera, rotxa	31
1.6 món càrstic: Cova, alvenc, sima, clotxa, cocó, suterranya	93
1.7 Composició del sòl	
1.7.1 roques: pedra, clapissa, crebada, xaragall, llosa..	38
1.7.2 terra, argila i arena	15
2 HIDRONÍMIA	342
2.1 Aigua en moviment: barranc, font, riu, rambla, ullal	184
2.2 Aigua estàtica: bassa, bassot.	29
2.3 Accidents dels cursos: volta, toll, salt, gorgonxo, forcall, escudella, olla	33
2.4 Hidrònims humanitzats: pou, canaleta, baci, assut, llavador, abeurador..	104
3 FLORA I FAUNA	450
3.1 Vegetació termes generals i col.lectius de vegetació variada	45
3.1.1 arbres, fruiters també	170
3.1.2 arbusts, herbes, fongs	116
3.1.3 espècies conreades	16
3.2 Món animal i col.lectius	23
3.2.1 mamífers	55
3.2.2 aus i ocells	17
3.2.3 altres animals	08
4 ASPECTE, SITUACIÓ I ORIENTACIÓ	447
4.1 Aspecte	
4.1.1 color	50
4.1.2 tamany i forma	126
4.1.3 qualitat	87
4.2 Situació: dalt, baix, damunt, alt	119
4.3 Orientació: ombria, solana, racó	64
4.4 Meteorologia	01
5 CONSTRUCCIONS	645
5.1 Casa, torre, mas i les seues parts	544
5.2 Castell, mur, arc, brancal, paret...	42

5.3 Vies de comunicació (tret dels passos ramaders)		52
5.4 Elements urbans		07
6 LÍMITS I INSTITUCIONS		75
6.1 límits		17
6.2 relacions institucionals i jurídiques		58
7 ACTIVITATS HUMANES		553
7.1 el camp		
7.1.1 agricultura		173
7.1.2 el bosc (silvicultura, apicultura...)		25
7.2 ramaderia		94
7.3 indústria		99
7.4 serveis		
7.4.1 privats		37
7.4.2 públics		17
7.5 costums, objectes i altres		18
7.6 religió		87
7.7 fets històrics		17
8 ANTROPÒNIMS		1342
8.1 noms		435
8.1.1 nom masculins	<i>artiga de Pau</i>	261
8.1.1.1 hipocorístics i derivats m.	<i>mas de Toni</i>	59
8.1.2 noms femenins	<i>sorteta de Raquel</i>	95
8.1.2.1 hipocorístics i derivats f.	<i>bancal de Nela</i>	20
8.2 cognoms		182
8.2.1 cognom	<i>mas de Clèric</i>	131
8.2.1.1 nom + cognom	<i>casa de Marcos Tena</i>	21
8.2.2 feminització de cognoms	<i>les Traveres</i>	30
8.3 malnoms		725
8.3.1 malnom	<i>caseta del Surdo</i>	151
8.3.1.1 nom + malnom	<i>casa de José el Ros</i>	49
8.3.2 ofici	<i>la Randera</i>	80
8.3.2.1 nom + ofici	<i>casa de José l'Obrer</i>	31
8.3.3 topònims (gentilicis)		
8.3.3.1 exotopònims	<i>casa dels Vispaleros</i>	37
8.3.3.2 del terme	<i>foieta dels Xaparreros</i>	12
8.3.3.2.1 nom + (de) + topònim	<i>casa de Ramon del Pont</i>	94
8.3.3.2.1.1 nom + (de) + mas de	<i>pati de Rosa del Mas Vell</i>	101
8.3.3.2.2 nom + (de) + top. urbà	<i>casa d'Amado el Portalet</i>	13
8.3.4 nom + de + nom o malnom (família)	<i>quadra de Joan de Penyica</i>	157
9. ORIGEN DESCONEGUT	<i>artiga Pifla</i>	16

Fixem-nos, ara, en les observacions que es desprenen de l'estadística d'aquest apartat.

- Ja véiem, en analitzar els genèrics, que entre l'orografia i la hidrologia recollíem més de dos mil topònims, més de la meitat d'aquells que localitzàvem dins l'àmbit rural. Els elements naturals: relleu, aigua, flora i fauna i l'aspecte aporten també 1938 especificatius, si fa no fa una quantitat semblant; la qual cosa ens torna a evidenciar el potencial paisatgístic de Vistabella i el paper notarial del topònim.
- Destaca, però, per damunt de tots els ítems, els topònims especificats amb un antropònim. No és casual que l'home haja volgut marcar la propietat amb el propi nom. Dins Bernat- 2010⁵⁰, en tractar l'antrotoponímia, ja advertíem del 'recl humà' per marcar el territori⁵¹.
- Aquest antropocentrisme toponímic, amb l'afegit de les construccions i les mateixes activitats humanes, resalta la humanització del paisatge.
- La flora i la fauna les trobem analitzades dins l'apartat 2.2.3 "Fitotoponímia" i a l'annex-3 dedicat a la Zootoponímia.

⁵⁰ (2010) "Antropocentrisme toponímic. Observacions sobre els antropònims a la toponímia" dins *Actes de la IV Jornada d'Onomàstica. Vila-real 2010*. Col·lecció Actes, 5. AVL València 2011

⁵¹ Recordem com una roca Roja esdevenia roca del Roig, amo d'un mas del Roig; el cromatisme havia esdevingut malnom per marcar la propietat de la roca.

2.3.4 FITOTOPONÍMIA. UN EXEMPLE DE TRANSVERSALITAT

Si, sovint, esmentem el caràcter de la toponímia com a notària del paisatge, en el cas de la fitotoponímia aquesta se'ns mostra com a notari que segueix un dictat de la natura, de vegades 'culturat' per l'acció antròpica.

Més de 500 topònims de Vistabella es relacionen amb el món botànic: 41 prenen com a referent la vegetació en general (el Boscarró), 167 es troben relacionats amb arbres individuals (font del Pi) o col·lectius (barranc de l'Avellanar), 115 corresponen a arbusts individuals (camí de la Savineta) i col·lectius (casetes del Ginestar), 16 són plantes de conreu (el Centenar), 75 descriuen arbres patrimonials (pi de les Quatre Forques) i trobem 119 col·lectius botànics (el Rebollar)

Vora dos-cents dels més de 4500 topònims vius de Vistabella tenen com a referent un element botànic, un escàs 4,3% dels genèrics. Ara bé, si analitzem tota la base toponímica ens trobem que molts tossals, barrancs, fonts, partides, masos... tenen com a especificatiu un fitònim. Són 325 topònims, un 7,2% del total. Així doncs, més de 500 topònims, un 11,3% fan referència explícita a un element vegetal, siga en el genèric o en l'especificatiu. És clar que es tracta d'una proporció certament interessant que denota el valor natural del paisatge d'aquest terme.

En analitzar els fitònims podem distingir-hi diversos apartats:

- 1- Termes generals, com ara *bosc*, o elements de l'arbreria, *tronc*, *fulla*...
- 2- Arbusts: individuals⁵² (*argilaga*), col·lectius⁵³ (*coscollar*) i patrimonials⁵⁴ (***ginebre del Mas de Campos***)
- 3- Arbres (*freixe*), col·lectius (*carrasca*) i patrimonials (***pi de la Finestra***)

Val a dir que la diferència entre arbusts i arbres és força difícil. Hem optat per presentar com arbusts aquells que sovint s'hi manifesten com a tals, encara que alguns exemplars excepcionals, que amb el nom propi es guanyen el títol de patrimonials, apleguen a mostrar-se com arbres ben individualitzats.

⁵² Mostrarem amb lletra cursiva els exemples de Vistabella

⁵³ Cursiva i subratllat

⁵⁴ Cursiva i negreta

2.3.4.1 Termes generals

Bardissa *f.* Formació vegetal, generalment espessa i impenetrable, constituïda especialment per lianes i per arbusts espinosos de fulla caduca entre els quals predominen la sarsa, l'aranyoner i el roser caní o galluvera. *Toll de la Bardissa.*

Bosc *m.* Formació vegetal on predominen els arbres. **Boscarró** [buskaró] n'és un derivat que té molta presència a Vistabella i en els termes veïns. El seu significat, més que no pas un simple diminutiu, bosc petit, pren un aspecte de tancat, impenetrable, com una enorme bardissa; amb un sentit apreciatiu-despectiu. El tancament o>u, com passa també amb l'orònim 'muleta' per 'moleta', porta, de vegades, a la confusió amb el 'buixcarró', tipus de pedra groguenca amb vetes roges⁵⁵. *El Boscarró*, troba dues concurrències al terme; *corral del Boscarró*, *morral del Boscarró* i *cingles del Boscarró*, en són altres exemples.

Erm *m.* Sector del paisatge agrari que no produeix.

No conreat o no conreable. Aquesta distinció es manifesta també a *les Visures* on s'afirma que 'no s'hi pot llaurar, percurar'. Hi trobem sinonímia entre erma i ermissa.

- no n'i posaren perquè era terra erma y roques, e no.s podia llaurar (1555, 16)
- a quatre pases de un bancal erm del mas (1658, 40v)
- com sia terra ermisa no y a fites (1658, 43)
- en la artiga de la Vila, la qual està del tot erma, en trobaren altra, de fita vella. Y seguint dit camí, a mà esquerra, al cap de una foietta herma, en un cantal gros trobaren una + la qual renovaren (1687, 79)
- ni meñys les posaren per ser tot terra inculta, hermissa, que no es pot percurar (1715, 129v)
- ni meñys n'i posaren per ser com és tot terra hermisa, clapisosa y roques que no es pot percurar, (1759, 47)

Al terme de Vistabella trobem *l'Erm*, al mas de Collet, *bancal Erm*, a l'entrador del Corral d'Aragón i *els Ermets*.⁵⁶

De vegades manifesta la presència d'una trumfera, tal i com ens indicava una masovera.

⁵⁵ A Atzeneta trobem barranc, camí i roca del Buscarró, mentre a Benafigos hi ha el mas i la cova del Boscarró, sense tancament vocàlic.

⁵⁶ També a Atzeneta, l'Ermet.

Espessa *f.* Zona d'abundant vegetació, que deixa pocs espais aclarits. Al riu Montlleó trobem una *volta Espessa* que rep aquest bateig per la densa vegetació de l'indret.

Fulla *f.* També l'abundància d'aquest element i l'ombra que regala en un espai, abans pelat, ens aporta dos topònims que hom ha sentit també en plural. *Pi de la Fulla* i *lloma del Pi de la Fulla* (o de les Fulles)

Pelat *m.* Sense vegetació. Si bé en l'actualitat els pins han tornat a desdibuixar l'especificatiu, encara a Atzeneta, on trobem un altre *tossal Pelat*, es pot apreciar com només savines i ginebres reverdeixen els seus aiguavessants, abans poblats d'ovelles i cabres que n'impedien la crescuda i reafirmaven el bateig. La foto aèria ens mostra l'espai sense vegetació que, a la lloma de Benafigos, rep aquest nom.

Pimpollada Camp plantat d'arbreria jove, sobretot pins. *Pimpollada dels Canalissos, la Pimpollada, bassa de la Pimpollada, les Pimpollades*. A les visures, altrament, ens apareixia la variant 'pimpollar' al llarg d'un segle, per la qual cosa la consideràvem topònim, tot i que, hom suposa, hauria perdut el seu primer significat.

1658 a la part de la heretat de dita masada, a la vora del Pinpollar 51 **1687**a la vora del Pinpollar 73v **1715** a la vora del Pinpollar 136v **1759** a la part de la heretat de la dita masada, a la vora del Pimpollar 37

Prat *m.* Oït [prat] i, més sovint, [parát]. L'accepció d'aquest mot en els exemples trobats a Vistabella respon a espais on, bé per acció d'una font o de la proximitat de la capa freàtica de l'aigua, se'ns mostra com una zona d'herba o, també, espais inundables; valga com a mostra la partida coneguda com *el Prat*, la qual acull la subpartida de *les Sénies*, amb la capa freàtica ben superficial. Hi trobem 17 exemples: *el Prat* (3)⁵⁷ *el Pradet, els Pradets* (2) *punta del Prat, bancal del Prat, basseta*

⁵⁷ Entre parèntesis, les concurrències d'un mateix topònim al terme de Vistabella del Maestrat.

del Prat, font del Prat, pous del Prat, xopars del Prat, barranc dels Prats, foieta dels Prats, prat del Mas Vell i els topònims fronterers: *Prado Martín* i *punta del Prado Martín*.

Rabassa f. Part baixa de la soca dels arbres d'on arrenca l'arrelam; si bé, en alguns espais, caldria pensar en terreny que hom prepara per al conreu després d'"arrabassar" les soques i arrels. Arrabassar era la feina que, al secà d'Almassora i la Plana en general, hom feia per, després d'arrencar garrofers i llevar-ne la pedra del tros, poder plantar-hi tarongers. Semblant doncs al verb 'artigar', més habitual en aquestes contrades del Maestrat.

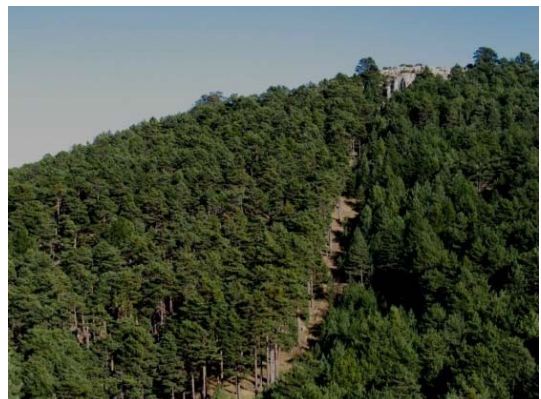

A Atzeneta vam recollir un topònim que batejava un seguit de bancals artigats, *rabassada del Sastre*. La *font de la Rabassa* es troba, avui, dins un espai forestal de Vistabella.

Rovellonar m. Situar els fongs a la vora de la resta de plantes ens suposaria algun crit científic, però no podem deixar d'esmentar el topònim *els Rovellarets*, simplificació articulatòria de 'rovellonarets', perquè, com ens comentà l'informador i vam poder constatar, es tracta d'un pinar farcit del buscat *Niscalus deliciosus*. També un *rovellonaret del Pinaret*, on vam trobar 'rovellons, bolets, pissadins i patetes de perdiu'.

Tallafocs m. Potser pel seu sentit forestal, ampla franja pelada d'un aiguavessant per tal d'afrontar i previndre els incendis, hem d'incloure en aquest apartat els diversos *el Tallafocs*, escampats pel terme, alguns encara com pretopònims. També *tallafocs del Savinar* i *tallafocs de la Picossa*

Troncassal *m.* Terme que no apareix en cap dels diccionaris consultats. L'espai, però, vora el pinar Negre, ens porta a creure que es tracta d'un abundancial format sobre 'troncàs', augmentatiu de tronc, que faria referència a la qualitat dels exemplars de pi negre que omple els voltants. També, hom podria pensar en el lloc on deixaven els troncs abans del transport cap a les serrereries. Hi ha dos masos així batejats, *el Troncassal de Baix* i *el Troncassal de Dalt*. També *alvenc del Troncassal*, *camí del Troncassal* i *el Troncassal* com a nom del paratge o subpartida.

Altrament, l'espai observat no ens parla sobre la possibilitat de relacionar-lo amb 'truncat' que, potser, ens parlara del pinar desfet, per una talla massiva o per circumstàncies meteorològiques.

Trumfa *f.* Del regne *Fungi* i gènere *Tuber* (*melanosporum*, la més preada) apareix la tòfona, trumfa en el parlar de Vistabella, que, en els darrers anys, està canviant el paisatge de gran part del terme. L'alt preu que es paga per aquesta pataqueta soterrada, delícia culinària també buscada pel porc senglar, ha fet tancar de fil d'aram un seguit de bancals, quadres, sorts..., on s'han plantat carrasques inoculades amb aquest fong.

Quan encara la febre d'aquest or negre no havia esclatat, alguns masovers en feien una replegueta en alguns indrets on sempre n'hi havia hagut. El *pedregal de la Trumfera* n'és una mostra toponímica. Potser en els propers anys hi apareguen diversos neotopònims.

Verdim *m.* Verdet. És mot reconegut en castellà que, altrament, no trobem en diccionaris aragonesos. Els diferents informadors ho relacionen amb 'prat' més que no pas amb molsa o llim. Coromines (DECat, IX, 155) anota:

Els llims i capes verdes de plantes criptògames que en el ross. es diuen així, en altres indrets és: "els voltants del Pou Nou s'anomenaren abans *els Prats*, pels *verdims* i juncs que hi havien » Cast.Pna. (JPuig, BSCC, XIV, 351); "Barranc dels *Berdins* i Pala *Verdinosa* a l'alt Flamicell (Espui, 1959). *Verdina*. *Verdinós*.

En aquest sentit, com a paratge situat al Savinar, trobem *els Verdims* i *alvenc dels Verdims*. Prop del mas de Trigós localitzem un *carreró del Verdím*.

2.3.4.2 Arbusts (110)

Desistim de presentar els col·lectius separats dels fitònims individuals perquè moltes vegades un únic element representa el col·lectiu, tot i que no mostre cap sufix abundancial. De fet, per exemple, un mateix topònim situat a l'extrem sud-oest del nostre terme, ja prop de l'Aragó, el vam replegar com *collet del Borquillo* en boca d'un informador i *el Burquillar* en un altre. Resta clar que l'esmentat collet no conté un sol exemplar de la *Calluna vulgaris* sinó que aquesta planta omple, com hem pogut observar repetidament, el sotabosc d'aquest indret.

Arborcer '*Arbutus unedo*' Tot i que l'habitat natural d'aquest arbust de fruits rogencs es troba en terrenys silicis –serra d'Espadà o al Desert de les Palmes- a la serra del Boi vam poder localitzar la *figuera de l'Arborcer*.

Argilaga i argilagar Cal diferenciar l'argilaga *Ulex parviflorus* (esquerra de la imatge) de l'argilaga negra o morena *Genista scorpius* (a la dreta). Totes dues se'ns mostren carregades de punxes i s'han fet servir per sofrimar la pell del porc de la matança, per netejar l'estalzim (follí, sutge) dels fumerals i, en general, per encendre el foc.

En cotes més baixes del terme trobem l'*Ulex*, mentre que l'argilaga negra apareix a mesura que guanyem en altitud. És aquesta segona la que bateja els diferents topònims de Vistabella. Altrament, en trobar argilaga roja al Pla, l'informador ens va fer saber que aquelles argilagues "*havien aplegat amb la grava que els camions van portar, que allí mai no se n'ha vist cap que no fóra la negra*". Curiosament, també a la zona del Bovalar vam trobar 'argilaga roja i, a més d'explicar-nos l'origen recent de la seua vinguda, ens asseguraven que no aplegaven a florir, no s'havien adaptat al lloc.

ARGELAGA I ARGILAGA: '*Calycotome*' o '*Genista*'. **L'Argelagar** figura com un dels paratges de Fontanar dels Alforins. **Argilagar** és la forma dels topònims de Sagunt i Ontinyent. Resulta interessant l'explicació que ens dona (Millo-1997) en relacionar el topònim **L'Argilagar** de l'Alcúdia amb l'argilaga, d'una banda, i l'argila, en observar les característiques del sòl. Una vegada més el coneixement del lloc decanta la interpretació d'un topònim. Prenent el nom d'un text només hauríem vist un col·lectiu botànic. Haurem de relacionar, doncs, aquest topònim amb l'Argilar geològic. **L'Angilagar** és una forma recollida a Serra i la Vall d'Ebo. El DCVB ja replegava la transcripció 'angilaga' (Benilloba) i 'angelaga' (Ador, Pego).

Al terme de Vistabella trobem diversos topònims. Se'ns mostra com a genèric, l'Argilagar o l'argilagar de la Torre, i com especificatiu, *font de l'Argilaga*.

Boixar i Boixeral

Encara no havíem recorregut tot el terme de Vistabella quan desconeixíem la variant més coneguda, boixar:

BOIX '*Buxus sempervirens*' "*Boixeda és el matoll perennifoli submediterrani i fins mediterrani, mitjanament alt, dominat pel boix*" (Folch-1981). Boixar n'és el col·lectiu que apareix en poques zones de les comarques del nord del PV. A més del poble de la Tinença **el Boixar**, trobem una Roca i **Cova del Boixar** al terme d'Atzeneta del Maestrat.

Les caigudes del Pla cap al Montlleó, en la part septentrional del terme, i de la serra del Boi cap al mateix riu, s'omplen de boix, arbust que alguns fan responsable del bateig d'aquest antic terme. El col·lectiu *boixar*, com veiem a Atzeneta, apareix també com a topònim en la zona nord-oest del terme, el Boixar. Altrament, a la partida del Boi (antic terme incorporat al de Vistabella) se'ns mostra com *boixeral* (el Boixeral, *boixeral del Sampo*, *boixeral de Felício*) una col·lectiu que no recull el DCVB ni el DECLC, tot i que sí que defineixen *boixera* com a mata de boix.

; *boixera* (que sento p.ex. a Arcavell i a Lavansa), és alhora una mata de boix i una estesa de matolls, coses sovint difícils de distingir, car una mata de boix pot estendre's bastant i ser impenetrable (II, 53, 35b)

La duresa de la seua fusta ha servit per fabricar utensilis de cuina. A Xodos vam trobar, a la mateixa ratlla de Lluçena, la *cova del Cutxaratero* que emprava, segons el nostre informador, el boix per fer culleres. El boix s'empra també a Vistabella per al diumenge de Rams, en substitució de les rametes d'olivera que en aquestes altituds no viuen.

Dins (Arasa ..2008) trobem riques explicacions sobre el boix. Acaba amb una rondalla que reproduïm:

*Té les fulletes menudes / i mai lo voràs florit
De la fusta fan culleres / i del nom un 'apellit'
Endevina, endevinalla / a qui m'estic referint*

Al terme veí de Mosquerola trobem *arroyo del Bojar* i *masico del Buj* i *los Bujes*, ja vora la ratlla de Fortanet.

Burguillo i Burguillar Sembla que el burguillo, amb aquest sufix poc nostrat, correspon a la bruguerola *Calluna vulgaris* que només trobem pels voltants del Penyagolosa.

Més coneguda, la *bruga* '*Calluna vulgaris*' espècie de bruc nan, dita en altres llocs *cipell*. (DECat II, 285, 50a)

Collet del Borguillo, anotat amb 'o', és la mostra que trobem al mas de Gual, ja prop de la frontera amb l'Aragó. *El Burguillar* se'ns mostra com a col·lectiu.

Burgal *El Burgal* és un paratge, avui pinar, situat al capdamunt del Pla.

BRUC⁵⁸ '*Erica sps*' "*Bruguera és una bosquina més o menys alta dominada pels brucs (Erica)*" (Folch-1981). Brucar és un dels col·lectius que ens ofereix el DCVB. I així se'ns mostra a la Vall d'Aigües Vives **els Brucars**. A més del sonoritzat 'brugar' i de 'bruguerar', apareix 'burgal' i la seua variant 'burgal'. Aquesta darrera l'hem trobada com la més fecunda en la toponímia revisada. **El Burgal** de Benassal⁵⁹

i **el Burgal de la Pica** documentat als Herbatges de la Setena de Culla. Suposem com plurals d'aquesta variant els topònims de la Pobla Tornesa **els Burgàs, els Burgassos** emparentats amb **els Burgars** de la Baronia de Llutxent (1588). (BERNAT-2002)

Rep el nom de cepell, bruc i crespinel⁶⁰. També hem sentit 'petorreta' pel crèpit que provoca en cremar-se.

Carderal Hem d'entendre que es tracta del col·lectiu de 'card', possiblement *Eryngium campestre*, el card panical, o l'*Atractylis humilis*. Hi ha un mas situat al capdavall del Pla, batejat com *l'Artiga del Carderal*.

⁵⁸ Per a una informació més completa sobre el bruc i la seua riquesa lèxica: Martines, J (2000). Observem, però, que a la zona del Massís del Penyagolosa apareix 'bruc' i 'cepell' com dues espècies de l'*Erica*.

⁵⁹ Barreda-Peraire-1999 'la cadena evolutiva degué ser la següent: el Brucar > el Burcar > el Burgar > el Burgal'.

⁶⁰ Aquest darrer per a alguns informadors correspon al raïm de sapo, no al cepell o bruc.

Catxurral *Arctium minus*

Card silvestre, la repalassa, lleparassa. Al Pla trobem un *quadro del Catxurral*.

Consolta *Sempervivum tectorum*. *Les Consoltes* és el nom d'un paratge, poblat d'aquestes plantes, situat entre el camí de l'Estrella i el recorregut nord del riu Montlleó. Hi ha el convenciment, per part dels nostre informadors que la 'consolta' és aquesta mena de carxofetes, que trobem damunt les teulades de masos abandonats. D'altra banda hi ha la 'consuelda', amb qui creiem relacionada la nostra 'consolta'. Les plantes del gènere *Symphytum* han tingut, popularment, un ús medicinal i que hom creia que cicratitzava ferides o ajuntava ossos trencats. A Endize (1999) trobem:

“Consuelda. Hierba pinchuda, la infusión de esta se utiliza com calmante para la persona que está alterda porque ha recibido un susto”

Amb tot, la consolta d'aquestes contrades sembla no tenir a veure amb 'consuelda'

Coscolla i Coscollar De vegades, sinònim de garric. El coscoll, *Quercus coccifera*, ha estat emprat com a llenya per al foc del mas i també com a malesa per a les fàbriques de taulellets. A hores d'ara, amb moltes finques abandonades, torna a omplir extensos paratges desdibuixant antics camins. Val a dir que el coscollar dóna pas, sovint, a l'aparició de malles de carrasca que, amb el temps, pot transformar l'espai en un carrascal. Observeu a la fotografia l'aparició de savines i ginebres enmig dels coscoll. Al mateix temps, copseu les malles de carrasca que tanquen l'espai i el creixement major del coscoll quan es troba vora els bancals conreats.

En la toponímia, sovint, la planta substitueix el col·lectiu botànic: *artiga de la Coscolla* o *els coscolls del Pouet del Camí del Boi*, paratge del mas Vell. Abunden més, però, les denominacions amb el col·lectiu: *el Coscollar*, *coscollar del Mas de Campos*, *coscollar del Collado*, *coscollar del*

Mas de Celades, *coscollar de la Noquera*, *coscollar del Molí del Pas*, *coscollar del Mas dels Arcs*, *coscollar del Mas de Gil*, *coscollar del Catxerulo*.

En Bernat (2002) féiem esment de diversos exemples del col·lectiu botànic.

COSCOLLAR Garriga de coscoll 'Quercus coccifera' El Coscollar és abundant arreu del país en llocs tan diversos com Aldaia, Cinctorres, Guadassuar, l'Algaiat, Morvedre i Tàrbena: Es Coscollar. A Atzeneta del Maestrat (on ja hi havia registrada una Cova del Coscollar al 1548) hi ha una extensa partida anomenada la Foia del Coscollar i a Riba-roja de Túria i a Aldaia trobem Camí del Coscollar. Godella, Elx (XVIII) i Castelló ens mostren sengles partides amb l'antic registre la Coscollosa

Cugula. Es tracta d'una gramínia del gènere *Avena*, considerada una mal herba en els camps de blat o civada. *Bancal de la Cugula*.

Eriçal. Col·lectiu d'eriçó, coixinet de monja, planta espinosa que apareix en sòl pedregós. De vegades omple el paisatge i amb espectacular florida anuncia l'arribada de la primavera.

ERIÇÓ 'Erinacea anthyllis' Curiosament no apareix al DCVB aquesta accepció per al 'coixinet de monja'. Al terme de Vistabella trobem un paratge, ple de coixinets, que hom coneix com **l'Eriçal** /lerisá/. (Bernat-2002)

Aquest exemple que mostràvem en parlar dels col·lectius botànics hauríem de rectificar-lo i parlar del sufix -al (no -ar). Així ho palesem en els diferents exemples que hem trobat en les enquestes del terme.

Eriçal de Fora, eriçal de Dins, eriçal del Collado, foieta de l'Eriçal, l'Eriçal, planet de l'Eriçal, l'Eriçalet, carreró de l'Eriçalet, caseta de l'Eriçalet, eriçal de Cul-roig, eriçal de Rosca, eriçal del Mas de Salvador.

Espigolar. Col·lectiu d'espígol 'Lavandula angustifolia.'

ESPÍGOL 'Lavandula esp.' Trobem **l'Espigolar** als termes de Benassal (documentat com **Bancals de l'Espigolar** al 1552) i Vistabella. També a Benassal trobem un collet i un barranc amb aquest especificatiu. Cinctorres compta amb una **Punta de l'Espigolar** i Xert ens perfuma amb la **Coveta de l'Espigolar**. (Bernat-2002)

L'Espigolar, barranc de l'Espigolar i pista de l'Espigolar són els tres topònims que ocupen un espai entre les Canaletes i el Montlleó.

Espinal o Espino. Són moltíssims els noms que rep el '*Crataegus monogyna*', més de cent en recull la Wikipedia per al castellà. Dins el nostre terme rep la denominació d'*espinal* per a la planta individualitzada. A la toponímia s'afeg *espino*, amb una –o àtona on alguns veuran romànic pre-català. Efectivament, a Onoma, Coromines esmenta el nostre topònim *l'Espino*, junt amb d'altres exemples de les nostres comarques dins l'apartat *Mossarabismes*, provinent del llatí SPINUS 'arç'. Els masovers enquestats no reconeixen 'espino' com a 'espinal', tan sols l'emparenten amb el mas i resta de topònims que l'empren com a especificatiu. Tot i que *espino albar* és una denominació prou extesa, al terme del Puerto, veí del nostre, en diuen *bizcodero*, potser per l'efecte sobre els ulls que podria deixar qualsevol de les seues punxes o espines.

ESPINAL '*Crataegus monogyna*' El DCVB ens parla d'espinalar com el 'lloc on creixen molts d'espinals'. Dins d'una de les dues accepcions cabria el topònim **Espinosa** de Valljunquera. Afegim la **Fonteta de l'Espinal** d'Atzeneta del Maestrat, on també dóna nom a un barranquet, a un molí i un cocó (BERNAT 2002)

Pou de l'Espinal prat de l'Espinalet, quadró de l' Espinalet, barranc dels Espinals

Alvenc de l'Espino, camí de l'Espino, carrascal de l'Espino, clots de l'Espino, corral de l'Espino, cova de l'Espino, era de l'Espino, font de l'Espino, l'Espino (2) llometes de l'Espino, pista de l'Espino, quadro de l'Espino, solana de l'Espino, solano de l'Espino, teuleria de l'Espino, tossal de l'Espino (2)

Falaguera. És curiós que aquesta espècie *Pteridium aquilinum*, molt gran i que roman seca fins ben entrat l'hivern, siga coneguda amb el nom 'falaguera' i que el castellà *helecho* s'empren per a la seua germana ornamental⁶¹. *La Falaguera i pinar de la Falaguera* són els topònims de Vistabella. Del seu col·lectiu en parlàvem:

FALGUERA '*Pteridium aquilinum*' La variant valenciana 'falaguera' ens aporta un preciós col·lectiu a la Baronia de Llutxent, els Falaguerals (1588). Vg. L'Alt dels Fraguerals' (BERNAT 2002)

⁶¹ Curiositat relativa, és cert, si atenem a la quantitat d'exemples que troben el castellà quan són elaborats: musclo- *mejilló*, tonyina –*atun*, fornatgets – *quesitos*... Ens sobta, però, que també apareguen en parelles d'elements naturals. Hi vam dedicar un breu article, "Castellanismes", dins el butlletí *La Vila-roja* (juliol 1982) Litografia Nicolau. Almassora. També la dialectòloga Àngela Buj Alfara (2001) amb "El Montsià, un exemple d'anàlisi semàntica" Katalanisch in Geschichte und Gegenwart. Push, Claus D. (ed.). Tübingen : Stauffenburg Verlag, 2001, p. [89]-99 TOPOGRÀFIC: L/C-Pus

Galluvera

No troben, amb aquest nom, en cap diccionari la planta que hem anotat com galluvera o galluguera. Apareix, això sí, 'gallufer' referit a *Arctostaphylos-uva-ursi* o boixerola, no es correspon, però amb aquest arbret que trobem a molts indrets i, especialment, al Bovalar.

Es tracta del corner *Amelanchier ovalis* (cast. Guillomo) tal i com apareix en els rètols de la ruta botànica de la Pegunta. No s'hi recull, però, el nom autòcton, que varia entre 'galluvera' i 'galluguera'. A *Plantes del Port* apareix amb les variants corronyer, curronyer i bellumera, aquesta darrera més acostada a la nostra variant.

Aquesta arbust, dins la toponímia, el trobem al Boi, morral de la Galluvera.

Ginebre i Ginebral. A Vistabella trobem ginebres i mostres del seu col·lectiu. Hem d'atendre, a més, les dues espècies que omplien el terme, *Juniperus communis* i *Juniperus Oxycedrus*. Tot i que l'*oxycedrus* rep el nom de 'càdec', en aquestes contrades hom bateja tots dos com a ginebres. En alguns indrets, però, els masovers distingeixen ginebre i ginebrissa i, més sovint, com a ginebre roig i ginebre negral.

El *Juniperus communis* correspon al ginebre negral o ver, d'aspecte més fosc que l'*oxycedrus*. Els fruits aromàtics són de color blau fosc. Aquest arbust viu en zones més elevades que l'altre ginebre, com ara el Bovalar.

El *Juniperus Oxycedrus* té el fullatge més clar i amb una línia pel bell mig. El trobem en cotes més baixes –pel Boi, per exemple- i els fruits són d'aspecte amarronat. Pràcticament la totalitat del terme d'Atzeneta només coneix aquesta espècie, tret del capdamunt del Carril, mitger amb Xodos i Vistabella on se'ns parlava del ginebre negre. En recórrer el terme de Vistabella, però, trobem ambdues espècies, moltes vegades festejant la savina.

En parlar dels usos del ginebre hem d'esmentar, òbviament, la ginebra obtinguda amb la destil·lació de l'alcohol de cereals i els fruits del *Juniperus* comunis. Com ens fa saber *Plantes del Port-1*, el gin de Menorca emprà els fruits de l'*oxycedrus*. A més dels usos culinaris diversos, la fusta del ginebre, per la seua duresa, és emprada per a construir tanques, porteres, cabirons per a les solls, etc. També diversos masovers ens han parlat de l'oli de ginebre

emprat per a les picades d'escurçó i les ferides de la pell en general. L'extracció d'aquest oli es feia als mateixos forns on s'extreia la pegaunta.

Dins la toponímia apareix com a genèric en una sèrie de ginebres que pel seu tamany han assolit la qualitat d'arbres singulars, patrimoni natural del terme: **ginebre del Mas del Mig** i **ginebres del Mas de Campos**. També al termes veïns en trobem exemples: Xodos, ginebre dels Colejals i Benafigos, ginebre del Mas de Vives o ginebre del Mas Nou, són mostres que un arbust pot alcançar mides arbòries que li valen un nom propi, bateig que li atorga el valor de patrimoni, al mateix temps que reconeixem l'autoritat del topònim per posar en valor els elements, fins i tot un arbust.

El Ginebral, com a col·lectiu, i corral del Ginebre, alvenc del Ginebre i font del Ginebre, són topònims del nostre terme. Als pobles veïns, Atzeneta recull el barranc del Ginebre i una preciosa basseta dels Ginebrets; a Xodos trobem l'hort del Ginebre; Benafigos acull lo Ginebral.

GINEBRE 'Juniperus communis' o 'Juniperus oxycedrus'. La disjuntiva l'hem significada perquè també el 'càdec' o 'ginebrissa' rep el nom de ginebre en moltes zones i, per tant, potser un 'ginebral' corresponga a qualsevol de les dues plantes. **El Ginebral** és el nom d'una partida de Benafigos, Bocairent (1762) i també d'un topònim de Vilar de Canes registrat als Herbatges al 1619. Elx ens regala una **Lloma del Ginebral**. A Benassal hi ha un **Racó dels Ginebrals**. Al poble d'Aigües apareix la variant '-ar' **Camí de l'Armeler del Ginebrar** Amb el sufix '-osa' es manifesta als termes de Valljunquera i **la Ginebrosa** i al terme d'Aiguaviva de Bergantes: **Assut de la Ginebrosa**. (BERNAT-2002)

També dins la toponímia històrica: al text de 1555 apareix com a especificatiu d'un topònim, la font del Ginebre. La resta de fragments apareguts a les visures respon al lèxic comú i sembla tractar-se d'un mateix exemple.

- una riscla de roques que està damunt la font del Ginebre (1555, 21)
 - prop de un ginebre trobaren la última fita designant lo dit pati (1634, 196v)
- per no trobar la fita de la soca del ginebre que donava la visura passada (1759, 13)

Ginestar. Lloc on abunda la ginesta, *Genista cinerea*

A Vistabella, no en la resta de pobles enquestats, trobem diversos topònims, com a genèric, ginestar de l'Alberta, el Ginestar (2) i com a especificatiu casetes del Ginestar.

Genista patens

GINESTA '*Spartium junceum*' A Fontanar dels Alforins i Alcoi hom replega **l'Escaleta del Ginestar**. BERNAT (2002)

Grévol i Atzevar. *Quercus aquifolia*. El grévol pot ser considerat un arbust, tot i que, de vegades, el seu creixement ens fa veure-hi un arbre. A Vistabella el trobem en diversos paratges com la font del Surdo, l'Albagés o l'Atzevar. *Bancal del Grévol* i *font del Grévol* són els topònims localitzats a Vistabella.

GRÉVOL 'Ilex aquifolium'
Aquest arbust precisa d'una certa altitud, almenys al País Valencià, per criar-s'hi. A Cinctorres (els Ports) localitzem el Grevolar. També a Benassal hi ha la Grevalosa com indret, a més d'unes llastres, una coveta i una roqueta que s'acompanyen de grevalosa com especificatiu.

Un cas atractiu per l'estudi toponímic ens el dona l'Atzevar, partida de Vistabella del Maestrat. Aquest topònim viu i amb pronúncia local [lalʒebá] ja el trobem en els Herbatges de la Setena de Culla (Peraire-1991) En aquell cas, l'autor de l'article apuntava Atzevar (1535), Adzavar(1684, 1730) Adzevar (1687)

“Topònim de significat i procedència insegurs. L'estructura morfològica ens fa pensar en un substantiu col·lectiu de vegetació format sobre un mot d'origen aràbig” .

També ha estat esmentat per (Martines-2000). Dins l'apartat 'Atzavara, entre l'Agave i l'Aloe' l'autor veu aquest topònim com a col·lectiu del séver (l'àloe). En les nostres enquestes de la zona vam poder comprovar que es tracta d'un preciós pinar farcit de 'grévols' proper als 1500 metres d'altitud. Si afegim que aquesta partida és mitgera amb el Puertomingalvo, zona castellanoparlant, i coneixem el trànsit continu amb l'Aragó, no ens estranyarem de veure-hi un 'Acebar' que defugint la interdental done aquest Atzevar [lalʒebá]. (BERNAT-2002)

Relacionem l'Atzevar amb grevolar per la presència lluenta d'aquest arbust i la proximitat, en terres ja aragoneses, de diferents 'acebar'. També sota la forma *Absevar*, Solsona-2001, esmenta aquesta partida a cavall entre els termes de Puertomingalvo i Vistabella però relaciona el seu significat amb les 'serve' (*Sorbus domestica*) lluny dels grévols que s'hi observen en aquest paratge humit. Tampoc hi ha cap senyal de terra molt negra o lignit que ens faça pensar en 'atzebeja'. Pel que fa a la pronunciació actual /lalʒebá/ creiem que busca la proximitat amb el mot transparent 'algepsar'.

L'Atzevar, barranc de l'Atzevar, corral de l'Atzevar, font de l' Atzevar, hort de l'Atzevar, pista de l'Atzevar, prat de l'Atzevar i roques de l'Atzevar. També un desaparegut mas de l'Atzevar.

Hedrer *Hedera helix*. Aquesta liana, que inspirà un conte de Pere Calders, pot aplegar a ofegar alguns arbres on s'arrapa. També cobreix enormes roques, tot creant-ne un verd tapís. *Roca de les Hedreres*.

A Xodos hi ha també una roca de l'Hedrer i una cova de l'Hedra, també trobada a Atzeneta.

Al mas de Monfort de Baix, Emiliana ens va fer saber que hi ha una hedra –es trobava enramada al reboll- que Amadeo, l'home, la feia servir per sanar les ovelles.

Junquera Trobem el junc, *Juncus acutus*, vora les fonts, tolls i bassots o en alguna bassa propera a la rambla del Pla, que li procura la humitat necessària. *Toll de la Junquera* és el topònim que hi hem trobat. Als termes veïns enquestats trobem més varietat d'exemples:

Tant a Benafigos, Xodos i Atzeneta, localitzem fins a 7 topònims sobre el col·lectiu 'juncar', dos d'ells referits a masos. Pel que fa a 'junquera' que, més que col·lectiu, pensem que bateja la planta, el junc, trobem 8 exemples, un mas de Xodos, conegut com la Junquera, i tres pluralitzats com, les Junqueres, fonteta de les Junqueres i barranc de les Junqueres.

JONC 'Planta de diferents espècies del gènere *Juncus*' Folch-1981 ens defineix la 'junquera'

com "Herbassar higròfil i perenne dominat per joncs i plantes junciformes, propi de llocs feblement inundats o exondats periòdicament". El junc ompli els voltants de **la Font del Joncar** al terme de l'Alcora i **el Joncar** al terme de Xert (partida, horts i mas). La pronunciació més general al PV és 'junc' i aquest dona **el Juncar** dels termes d'Aldaia, Atzeneta del Maestrat (barranc, partida, mas i ombria), Benassal i Moixent. Xodos conté un doble col·lectiu en el **Rebollar del Juncar** (el Juncar és el nom d'un mas de la veïna Atzeneta que comparteix terres amb Xodos). A la Vall dels Alcalins **Camí del Juncar del Motxo**. Amb el diminutiu apareix **el Juncaret** a Moixent i a Benassal la **Foieteta del Juncaret**. Per últim, Vilafamés ens regala **la Juncosa**. Sobre la forma 'junquera' es forma **Pou del Junqueral** de Moixent. BERNAT (2002)

Matissa i Matissal. El llentiscle nom ací matissa, *Pistacia lentiscus*, i trobem mostres simples com *les Matisses*, *racó de les Matisses*, *carreró de la Matissa* i un col·lectiu *carreró de la Matissal*. Atzeneta ens aporta un barranc de la Matissa i, possiblement relacionada, una lloma de la Matassa. La matissa dels Extremalets, també en terme d'Atzeneta, ens parla d'un arbust esdevingut arbre que, pel seu tamany, s'ha guanyat el bateig.

MATA de vegades equival a la 'Pistacia lentiscus'. Amb tot, també és un genèric per a molts arbusts menuts. Al terme de Puçol trobem **el Matar**. Pedreguer conté una partida anomenada **les Matoses** i Morvedre un **Cau de Matoses**. BERNAT (2002)

Navarro. '*Helleborus foetidus*' Aquesta planta, coneguda en altres indrets com a 'marxívol' o 'manxiulo', rep ací i a Atzeneta el nom de 'navarro' i entre d'altres característiques és coneguda com a indicador de 'bones o males collites' pel nombre de campanetes. *Artiga dels Navarros*.

Ortiga. *Urtica dioica*. Aquesta planta d'efectes urticants afeg a la picor la caiguda en un *alvenc de les Ortigues*.

Romeral, Lloc on abunda el romer, *Rosmarinus officinalis*. A banda del col·lectiu, el Romeral, que trobem a Vistabella, ens interessa anotar els diversos topònims de Xodos que tenen com especificatiu *la Romera* (la Romera de Dalt, foia de la Romera, collet de la Romera...). Potser es tracte d'un antic col·lectiu⁶² equivalent a romeral, o siga sinònim i col·lectiu de 'cepell, bruga' tal i com anota J. Coromines (DECat VII, 426 b25). Encra, però, cap la possibilitat que provinga de la devoció.

ROMER '*Rosmarinus officinalis*' Amb el sufix -al es troba extés arreu del país: **el Romeral** a l'Alfàs, Benassal (indret, assagador, collet i font), Banyeres de Mariola, Castelló, l'Algaiat, Moixent, la Vall dels Alcalins i Xodos; **lo Romeral** a Xert, **el Romeralet** a Atzeneta del Maestrat i **Eres del Romeral** a Albaida (1626). Hi ha però un **Romerar** a Benimantell que no deixa de sorprendre'ns. Potser es tracte d'una hipercorrecció. BERNAT (2002)

Ruda '*Ruta angustifolia*' i '*Ruta chalepensis*'. Aquesta planta, una de les reines de l'etnobotànica, que denota la seua presència amb una forta sentor, ens bateja un bosc on abunda, *pinar de la Ruda*. També al terme veí de Benafigos trobem un barranc de la Ruda.

Sàlvia '*Salvia officinalis*' Aquesta mena de tautologia, 'planta medicinal que cura', es troba al sotabosc d'un pinaret de l'Albagés. El topònim, *pinar Sàlvia*, sentit com /el pinasàlvia/ prescindeix de certs elements. Suposem que, tal i com hem vist amb l'exemple anterior, es tractaria del *pinar de la Sàlvia*.

Sarsa Diferents plantes del gènere *Rubus* (molt sovint, *fruticosus*). L'esbarzer rep ací el nom de sarsa i sarsa gavernera, com la de la fotografia. Dins la toponímia de Vistabella només

⁶² "...d'alguna manera o altra, el nom simple de la planta pugui designar tota l'extensió poblada majoritàriament per especimens d'aquella planta determinada. És a dir, es tracta d'un mot formalment simple, sense sufixació, usat amb un contingut semàntic de col·lectiu" BASTARDAS (1994)

trobem una *sort de les Sarsetes* i, al mateix límit arriba el barranc del Zarzoso, col·lectiu aragonés d'aquesta sarsa. A Atzeneta sí que replegàvem un barranc de la Sarseta que se'n referia. Barreda (1999) ens parla del *vilar Sarsós* com un dels paleotopònims, *talayolam yuxta vilarium Sarsoço*, apareguts en documents de 1251 i 1382 que marcava el límit de Vistabella, entre el camí d'Aledó i, barranc avall, la senda de les Brugueres.

Saüc '*Sambucus nigra*' Aquest arbust que presenta sovint, gràcies a la poda, aspecte d'arbret, sol fer companyia a molts masos, possiblement pel seu ús medicinal. A Xodos trobem un barranc del Sabuquer (saüquer, i saüc la flor). A Vistabella hi ha un mas, i divesros topònims que se'n deriven, que creiem relacionats amb un diminutiu 'saüquet'. Val a dir que Coromines, a l'Onomasticon, anota el nostre Jauguet com provinent d'un arabisme amb el sentit de 'colla, banda, canilla de gossos...' Pensem, altrament, que aquest arbret tan unit als masos podria ser l'origen d'aquest topònim. *El Jauguet, barranc del Jauguet, moleta del Jauguet, ombria del Jauguet, pous del Jauguet, solana del Jauguet i tossal del Jauguet.*

Savina i Savinar

Els diversos exemples que trobem en la toponímia de Vistabella corresponen a l'espècie *Juniperus phoenicea*: *morral de la Savina, morralet de la Savina, roca de la Savina, el Savinar (3), savinar del Focino, cocons del Savinar, tallafocs del Savinar, camí de la Savineta, morral de la Savineta.*

Aquest arbust, però, que, ben sovint, esdevé arbret, de vegades aplega a dimensions que no li són del tot pròpies, almenys en aquest terme; així, la **savina de la Graïda** (que veiem en la imatge) és realment una 'savina albar', *Juniperus thurifera*, que hom coneix com a 'trabina' i que el nostre informador ens aclaria que era una 'terina'. Es tracta, doncs, d'un arbre portentós, a la vora del que serien arbusts.

SAVINA 'Juniperus phoenicea i J. thurifera' Aquest arbust es troba força estés. Amb el sufix més extés –ar trobem el Savinar a l'Alcora, Atzeneta del Maestrat, Benifallet, Vistabella del Maestrat (Herbatges, lo Savinar, 1535), Xodos i el Savinaret a Cincorres.

Te de roca '*Jasonia glutinosa*'

Sembla que el nostre topònim vulga jugar amb la digestiva planteta tot fent un pal·lindrom, la *roca del Te* per trobar el te de roca. En aquestes contrades també es coneix un te real, amb propietats contra les arnes de la roba.

Xaparra. Hi ha un tipus de savina, *Juniperus sabina*, que s'escampa damunt el sòl en comptes de tenir un creixement vertical. El fet que un dels masos importants del terme haja pres aquest fitònim per ser batejat fa que siguin molts els microtopònims que se'n refereixen. *La Xaparra*

(2), *la Xaparra de Baix, barranc de Xaparra, barranc de la Xaparra, barranquissó de la Xaparra, bassotet de la Xaparra, carrasca de la Xaparra, coll de la Xaparra, hort de la Xaparra, ombria de la Xaparra, solana de la Xaparra, pla de la Xaparra, tossal de la Xaparra* i, ja a la serra de la Batalla i mostrant l'etiologia del topònim, un col·lectiu, *el Xaparral*.

XAPARRA 'Juniperus sabina' o savina de muntanya A Vistabella del Maestrat trobem el Xaparral. També al terme de

Petrer però potser amb una significació diferent: 'bosc d'arbres petits'⁶³ BERNAT (2002)

⁶³ Torres-1991

2.3.4.3 Arbres (156)

Acàcia *Robinia pseudoacacia*

Tal i com ens informa Plantes del Port-1 “L’espècie duu el nom del jardiner francès Jean Robin que la va introduir a Europa procedent d’Amèrica del Nord el 1601”. De la interessantíssima

informació que ens aporta aquest magnífic estudi sobre un ‘arbre amb l’escorça profundament badada’ destaquem que “Tot i que al Port no pareix que represente una amenaça, caldria estar amatent i evitar que en un futur es poguessen produir situacions de possible perill per a la flora autòctona, ja que la reproducció per rizomes li permet envair els ambients frescals” També val per a les acàcies que trobem, vora la

carretera o a l’Alforí on, a partir d’un exemplar antic –l’únic batejat: *acàcia de l’Alforí*– ha sembrat un seguit d’exemplars que volten la font i l’accés al mas.

Ametler *Prunus dulcis*

El fet que no li convé el fred per la seua floració primerenca fa que al terme de Vistabella siga una excepció; només hem recollit aquest topònim, *l’Armeler*, desdoblant en *l’Armeler de Dalt* i *l’Armeler de Baix*, finca de l’Albagés. Al terme veí d’Atzeneta, d’altituds més temperades, abunda el seu conreu que, cap als anys setanta, en baixar la gent cap a la Plana de Castelló o el Barcelonés, va omplir bancals, abans conreats. Entre aquest terme i el de Culla destaca el *coll de l’Armeler*.

AMETLA. ‘*Prunus dulcis*’ En documentació antiga de Guadassuar apareix un **Amellar d’en Bernat Costera**. ‘La nostra forma ‘armela’ dona **Cau de l’Armeleral** a Morvedre i **la Quadra de l’Armeler** a Castelló de la Plana. Aquestos dos casos, propers en l’espai, ens mostren els dos sufixos –ar i –al., l’u, però, es forma a partir de l’arbre ‘armeler’ –presència final de -r mentre l’altre pren ‘armela’ sense -r final- Es manté doncs el criteri de sufixos amb –ar quan no s’hi troba prop el so vibrant. BERNAT (2002)

Avellaner i Avellanar *'Corylus avellana'*

L'avellaner és un arbust esdevingut arbre en molts casos. Altrament, avellanar n'és el col·lectiu que ens parla d'un lloc on abunda l'espècie. Vistabella coneix dos partides i un paratge, ben allunyats l'un de l'altre, amb el nom del col·lectiu, la qual cosa fa que es repetisquen alguns topònims: *barranc de l'Avellanar (3)*, *cova de l'Avellanar*, *fonteta de l'Avellanar*, *l'Avellanar (2)*, *maset de l'Avellanar*, *ombria de l'Avellanar*, *roca de l'Avellanar*, *solana de l'Avellanar*. Amb l'arbre individualitzat com a motiu trobem un únic topònim a Vistabella, *toll de l'Avellaner*. A Xodos ja recollíem *els Avellaners* i un *barranc dels Avellaners*. L'altra veïna, Benafigos, tot i que en les darreres dècades ha plantat molts bancals amb avellaners, no coneix cap topònim que s'hi relacione; caldrà, això sí, estar al frau per si hi apareixen neotopònims avellanencs.

AVELLANER *'Corylus avellana'*. Una de les partides de Vistabella del Maestrat és coneguda com **l'Avellanar**. Amb el sufix *-et* se'ns mostra a Valljunquera, **l'Avellanet**. BERNAT (2002)

Carrasca i Carrascal *Quercus sps.*

Sens dubte, si haguérem de parlar del bosc mediterrani, la carrasca (l'alzina per a les zones més amunteres) ompliria la totalitat del nostre territori. El pi li ha anat furtant espai però la toponímia, notari del passat, ens aboca un feix de noms de lloc amb diverses variants. BERNAT (2002)

Clarament, ens val allò que déiem fa uns anys en parlar dels col·lectius, dels carrascals. Pensem que, només al terme de Vistabella trobem 28 topònims amb carrasca i variants per a l'especificatiu, 23 carrasques que per les seues dimensions s'han guanyat un nom propi i 23 col·lectius, carrascals; 74 topònims amb aquest *quercus*. La importància de la carrasca, però, omple molts espais i habitats del País Valencià. Mirem, sinó, allò que ja observàvem en parlar dels col·lectius:

CARRASCA *'Quercus rotundifolia'*

“Alzinar més aviat pobre i esclarissat d'estrat arbori constituït per alzina carrasca i per algun pi blanc...Al País Valencià apareix sobretot el carrascar amb gatosa, més termòfil i xèric. De fet comença a aparèixer ja a la zona de l'Anoia i, devers el S, es va fent més corrent a l'interior del migjorn català i a les muntanyes valencianes (:). Les agressions que ha sofert han estat molt altes, car ha representat una comunitat forestal fornidora de fusta i de llenya⁶⁴...”(Folch-1981).

(.) La forma més abundant està relacionada amb el sufix *-al*. **El Carrascal** apareix a Aiguaviva del Bergantes (lo Carrascal), la Vall d'Aigües Vives, Albaida (1626), Carcaixent (**Carrascal de Bernat Llorens**- 1570), Castelló de la Plana, Cincorres, l'Alcora, la Vall de Gallinera, Ulldecona i Vistabella. Formant part del topònim **Ombria del Carrascal** a

⁶⁴ Modesto Juan, l'informador de més edat amb què vam comptar per a les nostres enquestes del terme d'Atzeneta i Xodos, encara recordava la Lloma Bernat –extensíssima– com un 'espés carrascal on no es veien les raberes, moltes, que s'hi guardaven'. Encara avui hi ha, entre un pinar mal cultivat i un savinar que reivindica la seua presència, uns quants topònims, com **les Carrasques Altes** i **el Mas del Carrascal**, que ens parlen de l'antic bosc que cobria la lloma.

Atzeneta del Maestrat, Benafigos i Confrides (A Atzeneta també és camí i collet). Els mateixos pobles, Tírig, Algemesí i Bocairent repleguen **el Carrascalet** (en el cas d'Atzeneta bateja dos masos, una partida i un bassot) **el Carrascalet de la Lloma** a Benassal i **Carrascalets d'en Roca** a la toponímia històrica de Cinctorres, **los Carrascalets** a Rossell. **Mas del Carrascal** a Mont-roig de Tastavins (el Matarranya) i Xodos. Aquest darrer terme de l'Alcalatén, situat a l'ombra del Penyagolosa, conté un mas i paratge anomenats **la Carrascosa**, amb el sufix col·lectiu *-osa*, que denota un estadi més antic de la llengua. També el sufix *-ar* (tot i la presència de la vibrant) apareix per aquest fitònim: **el Carrascar** a Benimantell (la Marina Baixa) i Benicarló [karaská] (el Baix Maestrat) o el conegut **Carrascar de la Font Roja** d'Alcoi. A Fontanar dels Alforins ens apareix **el Carrascaret** que pren el diminutiu sobre el col·lectiu amb *-ar*. Els sufixos col·lectius *-et*, *-eta* aporten en aquest fitònim diversos noms de lloc: **el Carrasquet** a Benimantell, **Tossal de la Carrasqueta** a la Vall d'Ebo i la Vall de Gallinera i **la Carrasqueta**, serra d'Alcoi i a Petrer (1662) i a Culla⁶⁵. Sobre el derivat carrasquera, que apareix com a topònim **la Carrasquera** (Algemesí-XVII, Torrent i Xeraco, tots tres a la zona central del País Valencià) i el diminutiu **la Carrasquereta** (Riba-roja de Túria i Aldaia) es forma el col·lectiu toponimitzat **el Carrasqueral** a la població de l'Alcúdia.⁶⁶

En els darrers anys, i després de diverses enquestes, hem pogut augmentar el llistat de col·lectius del nostre terme. Pensem que, donada la importància dels carrascals i tots els beneficis forestals que aportaven, hi ha molts masos que inclouen un col·lectiu dins les seues propietats:

carrascal d'Arnau, carrascal de Baix del Mas de la Coixa, carrascal del Cacauero, el Carrascal, el Carrascalet, el Carrascot, la Carrasqueta (sufix -eta), carrascal de l'Espino, carrascal de la Granja, carrascal del Mas Cremat, carrascal del Mas de Badal, carrascalet del Mas de Benages, carrascal del Mas de Gual, carrascal del Mas de la Coixa, carrascal del Mas de la Lloma, carrascalet del Mas de les Xiquetes, carrascal del Mas de l'Hostal, carrascal del Mas del Garrido, carrascal del Mas del Surdo, carrascal del Mas Roig, carrascal del Mas Vell, carrascal de la Noguera, carrascal de la Torre.

El fet que hi haja un *mas del Carrascal*, augmenta els nostres col·lectius, que també apareixem com a especificatius: *el Carrascal (3), artiga del Carrascal, bancal del Carrascal, basses del Carrascal, camí del Carrascal, clot del Carrascal, clots del Carrascal, eres del Carrascal, mas del Carrascal, pista del Carrascal, pla del Carrascal, pous del Carrascal, prat del Carrascal, serrades del Carrascal, servera del Carrascal, sorts del Carrascal, tancat*

⁶⁵ La Carrasqueta és el nom del carrascal veí de la monumental Carrasca de Culla i no la denominació irònica d'aquest quercus de gegantines dimensions.

⁶⁶ Ens adonem que tots els topònims que prenen la forma 'carrasquera' se situen al bell mig del nostre país, mentre el sufix *-al* predomina al nord i *-ar* al sud. El cas de Benicarló quedaria explicat per l'emmudiment final de la vibrant, com també ho és el Rourar, d'Atzeneta.

del Carrascal, tossalet del Carrascal, Carrascal de la Torre, caseta del Carrascal del Cacaüero.

També, foia de la Carrasca (3) i tossalet de la Carrasca del Cuquello.

Dins els arbres monumentals, entre les carrasques destaca la del terme veí de Culla, l'exemplar més gran de la península, diuen. Al nostre terme, 28 exemplars tenen el nom propi que els atorga el fet de ser d'un tamany considerable, o bé trobar-se unides a fets recordats.

Carrasca de l'Alberta, carrasca de l'Artiga, carrasca de l'Assester, carrasca del Barranc, carrasca de la Bassa (2), carrasca del Cuquello (2), carrasca de Festiva, carrasca de la Foia, carrasques dels Gorgonxos, carrasca Grossa, carrasca de Joan de Rufino, carrasca del Mas de Gil, carrasca del Mas Vell, carrasca Menuda, carrasca de la Noguera, carrasca del Pati, carrasques del Pou, carrasques dels Pous, carrasca del Pouet, carrasca del Ribassal, carrasca del Tio Rull (+), carrasques de les Serrades, carrasca de Tèrio, carrasca de Valeriano, carrasca de Valero, carrasca de la Xaparra i Carrasca dels Quadrons.

Cirer

Prunus mahaleb és el nom científic del cirer bord que bateja diversos topònims. *Barranc del Cirer, barranc dels Ciressos.* Val a dir que 'ciré', com Cirat, també ens fa pensar en 'camí, sobretot el barranc Cirer [siré] que voreja l'antic camí de l'Estrella. Pel que fa a col·lectius, a Bernat-2002 en parlàvem. En aquell cas, però, eren cirerers vers i cultivats, *Prunus avium*.

CIRERER 'Prunus avium' Per aquestes terres trobem tant 'cirer' /siré/ com 'cirerer'. A Benassal i la Vall de Gallinera localitzem sengles partides batejades amb el topònim el Cireral.

Figuera

D'aquest arbre tan nostrat, però que defuig el fred, en trobem per la zona del Boi i la Vallussera, més càlides. *Figuera de l'Alborcer, cova de la Figuera i roca de la Figuera.* Pel que fa als col·lectius, hem trobat el *figueral del Focino*, situat a la solana i amb molta dificultat per accedir-hi.

FIGUERA '*Ficus carica*' És, sens dubte, de l'arbre fruiter que més toponímia hem collit. **El Figueral** apareix com topònim als termes d'Aiguaviva del Bergantes, Alcoi (XIII), Atzeneta, Benifallet, Benimantell, Carcaixent (des de 1382), Cocentaina, Vall d'Ebo, Vila-real i Tàrbena amb l'article salat: **es Figueral. Lo Figueral** a Xert. **El Figueralet** es localitza a Atzeneta, Fontanar dels Alforins, Benimantell i la Vall d'Ebo, on també hi ha la variant **el Frigalet. Barranc del Figueral** a Albaida i Benimantell. A la Vall de Gallinera hi és la **Costera del Figueral**. Tots amb el sufix '-al' tret de l'**Alt del Figuerar** de Xeraco. BERNAT (2002)

Freixe

Possiblement es tracte, com indica Marco-2004, del *Fraxinus ornus*, freixe de flor. A Vistabella ha estat una espècie portada pels forestals al mas de la Cambreta, on és conegut com a 'fresno', nom importat. *Freixes de la Cambreta*. En parlar d'aquesta espècie esmentàvem algun col·lectiu, tot pensant que es tractava de l'altra espècie.

FREIXE '*Fraxinus excelsior*' Hem recollit al poble de Xeraco dos topònims relacionats amb el col·lectiu 'freixar' el **Freixar**,

Barranc del Freixar. El **Camí de la Freixneda** enllaça Valljunquera amb aquest poble del Matarranya i a la Vall del Tormo trobem la **Costa de la Freixneda**. BERNAT (2002)

Lledoner *Celtis australis*

Tan estés i productiu als voltants de Sogorb, on s'aprofita per a eines del camp i gaiatos, es troba de manera aïllada en molts altres indrets. Al nostre terme hi trobem només, feminitzat i amb tancament vocàlic, aquest *barranc de la Llidonera*.

LLEDONER '*Celtis australis*' A tots ens resulta molt familiar aquest arbre, company de molins i grans alqueries d'horta, però no el consideràvem formant part d'un petit bosc que donés lloc a un topònim col·lectiu. De fet, el DCVB no

reconeix cap col·lectiu d'aquest majestuós arbre. A Aiguaviva de Bergantes hi ha, però, el **Lledoner**. BERNAT (2002)

Mançanar *Malus sylvestris*

Mançanar i Mançanera Bernat-Guardiola (2013)

Tant als Ports com al Maestrat trobem mostres derivades de MATTIANA. Als Ports no hi ha pomes, mentre a Vistabella hom distingeix la poma (fruita conreada) de la mançana (poma silvestre, més menuda i agrenca). No considerem, per tant, els següents topònims com a transportats, amb tot paga la pena parlar-ne per la creença que 'mançana' siga un castellanisme.

A la Mata (marge mitger amb La Cuba, Mirambell i l'Olocou) situem l'exemple de La Maçanera (1417, 1443, 1604, 1697), font de la Maçanera (1610), Heretat de les Maçaneres (1618). Els mateixos topònims, després de la Guerra de Successió i de la crema de La Mata (la Xàtiva dels Ports) han esdevingut *Fuente de la Manzanera* (1728, 1846) *Les Manzaneres* (1778). Avui, en la toponímia viva la pronúncia és [mansanéra]. Prop d'allí, al terme de Cincorres hi és el Pla de la Maçanera, al Bovalar.

Observem la proximitat de tres topònims relacionats: mas de les Pomes (Xodos), mas de Maçaneres i el Maçanar (Vistabella). Potser el segon cas hauríem de relacionar-lo amb algun antropònim. Les Pomes i el Maçanar, però, ens mostren l'oposició poma-mançana a què ens referíem. Cal observar que el Maçanar, extens mas proper a Sant Joan, compta en els seus boscos amb exemplars de *Malus sylvestris*, més menudes que la comercial *Malus domestica*.

Camí del Maçanar al Mas del Boiro, bancal del Maçanar, barranc del Maçanar, bassa del Maçanar, camí del Maçanar, el Maçanar, horts del Maçanar, ombria del Maçanar, ombria del - Maçanar, pallissa del - Maçanar, prat del - Maçanar, rambleta del* Maçanar, serrada del - Maçanar, solana del - Maçanar, tancat del - Maçanar, tossal del

=

Maçanera, bancal de la

MAÇANERA '*Malus sylvestris*' o pomera. En el nostre lèxic trobem les variants maçana/mançana com també magrana/mangrana. Igualment en la toponímia dels col·lectius trobem **el Maçanet** de Banyeres de Mariola, Bocairent (el maçanet 1598, el Mansanet 1762) i un septentrional **el Maçanar** als termes de Vistabella i Benassal (a més de masada, partida, barraca, racó i tossalet). Barreda-1999 ja replega un **Barranc del Maçanar** al 1244 al terme de Benassal.

Noguer *Juglans regia*

Noguera [nowé] i, més sovint, nouer [nowé] i anoguer [anoyé] són les denominacions que podem trobar al terme de Vistabella per a l'arbre de posat majestuós. No hi trobem col·lectius, tot i que 'noguera' poguera representar un antic bosc de noguers.

El nom d'arbre presenta, com en el cas de la majoria dels fruiters, dues formes a base de *-er* (masc.) i *-era*

(fem.), *noguer* corresponent a *NUCARIUS i *noguera* a *NUCARIA. Actualment en alguns parlars trobem formes com (a)*nouer* o (a)*nouera* formades damunt *nou*. Notem que en alguns indrets semblen coexistir les formes en masculí i en femení amb certa diferència;

en d'altres la toponímia ha preferit una de les dues variants i encara en d'altres un dels noms s'aplica a la fusta d'aquest arbre.

Mentre a la Plana trobem la forma *anouer*, *anoguer* /*anogé*/ és la variant que representa l'arbre a Vistabella. A Atzeneta vam recollir una cançoneta que en parla

*Ha fet una plogudeta / que paix que no pogue ser
s'ha emportat les parres / i la paret de l'anoguer* [anoyé]

En parlàvem a Bernat (2002)

NOGUERA 'Juglans regia' Al poble de Ludiente, fronterer de parla aragonesa, i a Xodos (mas, barranc, ombria, roques i tossal) trobem **la Noguereta**. També a Bocairent (1652/1762) apareix aquest topònim, a més d'**el Nogueral** (1795)

Altrament, la toponímia recull *noguera* a Xodos i Vistabella: la Noguera (mas dels dos termes) i la Noguereta (mas de Xodos).

Garcia Osuna (2000) ens diu a propòsit de la *hoya* (*de la*) *Noguera*

"Cride l'atenció sobre el gènere femení (*NUCARIA) comú a la parla aragonesa i al català, com reflex etimològic de ARBOR, de gènere femení en llatí, front al castellà *nogal* i el *noguer* / [a] *noueer* català.

És general aquest femení etimològic a la parla xurra: *manzanera*, *perera*, *bresquillera*, *olivera* o *prunera*".

Oroval (1986)

Territori dels Noguers (1505). *Els Noguers* o *Salt del Teular* (1570). Actualment, en relació a aquesta partida, hi ha un *camí dels Anouers*. Foren arbres insígnia d'aquest paratge. Salt es deu entendre ací com a bosquet, del ll. "saltum".

Avui podem repassar l'alternança de masculí/femení en la base toponímica de l'AVL. Hi podrem trobar la dualitat repartida en la zona catalano-parlant i l'exclusivitat femenina dels pobles de base aragonesa i castellana. També, l'equivalència en el col·lectiu marcat 'nogueral'. Ens queda, però, el dubte de la fidelitat del recull, moltes vegades subjecte a la hipercorrecció, com ara, la transformació d'*anoguer* en *noguer*.

Zona catalano-parlant

Masculí:

Anouer [é] Barranc de l'Anouer (*Llombai*) Fonteta de l'Anouer (*Beniardà*)

Anoueret [é] Barranc de l'Anoueret (*Albaida*) Camí de l'Anoueret (*Sueca*) Font de l'Anoueret (*la Vall d'Uixó*) l'Anoueret (*la Vall d'Uixó*)

Anouers [é] Barranc dels Anouers (*Canet lo Roig, Tollos*) Camí dels Anouers (*València*) Hort dels Anouers (*Rafelguaraf*) Molí dels Anouers (*Potries*)

Anoguer [é] lo Fondo d'Anoguer (*Alcalà de Xivert*) Revolta de l'Anoguer (*Cinctorres*)

Noguer [é] Avenc del Noguer (*Famorca*) Barranc del Noguer (*Albaida*) Caseta Noguer (*Xodos*) el Noguer (*Famorca*) Font del Noguer (*Famorca, Suera*) Mas de Noguer (*Morella*)

Nogueret [é] el Nogueret (*Cabanes, Vallibona*) Font del Nogueret (*Vallibona*)

Noguerets [é] Barranc dels Noguerets (*Benasau, Benimassot*) els Noguerets (*Benasau, Benimassot, la Serratella*) Font dels Noguerets (*Benasau, Famorca*) Mas dels Noguerets (*la Serratella*)

Femení:

Noguera [é] Barranc de la Font de la Noguera (*Moixent*) Barranc de Noguera (*Carcaixent*) Casa de Noguera (*Corbera, Sagunt*) Font de la Noguera (*Xixona*) la Noguera (*Benimassot, Vistabella del Maestrat*) Mas de la Noguera (*Llucena*) Mas de Noguera (*València, Vinaròs*) Roca Noguera (*Xodos*) Séquia de Noguera (*Almenara*)

Nogueres [é] Camí de la Canyada de les Nogueres (*Casinos, Lliria*) Canyada de les Nogueres (*Lliria*) Finca dels Nogueres (*Crevillent*)

Noguereta [é] Barranc de la Noguereta (*Xodos*) la Noguereta (*Aielo de Malferit, Xodos*) Tossal de la Noguereta (*Xodos*)

Nogueretes [é] les Nogueretes (*Castellfort*)

Nogueral Camí del Nogueral (*Beneixama*) el Nogueral (*Beneixama, Bocairent, la Torre d'en Besora*)

Noguera Barranco de la Casita de la Noguera (*Ayora*) Barranco de la Fuente de la Noguera (*Altura, Tuéjar*) Barranco de la Noguera (*Torás*) Camino de la Fuente de la Noguera (*Altura*) Camino del Mas de Noguera (*Caudiel*) Casa de la Noguera (*Villena*) Casita de la Noguera (*Ayora*) Fuente de la Noguera (*Altura, Cortes de Arenoso, Higuera, Tuéjar, Villahermosa del Río*) Hoya de Noguera (*Viver*) La Hoya de la Noguera (*Algimia de Almonacid*) La Noguera (*Villanueva de Viver, Villena*) La Noguera de Belico (*Jalance*) La Noguera de la Peña (*Alcublas*) La Noguera de Mollar (*Aras de los Olmos*) Molino de la Noguera (*Ayora*) Monte de Noguera (*Caudiel*)

Nogueras Barranco de las Nogueras (*Altura*) Camino de la Cañada de las Nogueras (*Andilla*) Camino de las Nogueras (*Villahermosa del Río*) Carretera de las Nogueras (*Requena*) Las Nogueras (*Altura, Camporrobles, Requena*) Picayo de las Nogueras (*Requena*)

Noguereta La Noguereta (*Bicorp, Dos Aguas, Ludiente*) Mas de la Noguereta (*Ludiente*)

Nogueretas Barranco de las Nogueretas (*Villamalur*) Las Nogueretas (*Villamalur*)

Nogueral El Nogueral (*Navajas, Vallanca*)

del Mas de la Coixa.

Com que hi ha un mas batejat amb el topònim, les concurrències amb 'noguera' són nombroses: *camí de la Noguera a la Font de la Marta, camí de la Noguera, barranc de la Noguera, carrasca de la Noguera, carrascal de la Noguera, coscollar de la Noguera, costera de la Noguera, foia de la Noguera, hort de la Noguera, la Noguera, lloma de la Noguera, ombria de la Noguera, pista de la – Noguera (2) pouet de la Noguera, solana de la Noguera.*

Amb l'arbre individualitzat trobem *bancal de l'Anoguer, quadro de l'Anoguer i foia de l'Anoguer.*

Per últim, el tamany d'alguns dels arbres reben un nom patrimonial: **anoguers de la Corralissa, anoguer del Mas del Bord, anoguer del Mas de la Serra**, ja desaparegut però que es manté, pel seu tamany, a la memòria dels masovers, **anoguer Mas del Gat, anoguer del Molí de l'Assor** (foto), **anoguer de la Torre Martines, anoguers**

Olivera *Olea europaea*

Aquest arbre mediterrani, que mostra exemplars centenaris als termes veïns estudiats (Atzeneta, Benafigos i Xodos), no troba en aquest terme, per la seua altitud, mostres toponímiques més enllà d'un *collet de l'Olivera*. Tampoc en la seua variant silvestre, l'ullastre.

OLIVERA '*Olea europaea*' L'oliva, fruit, dona moltíssims col·lectius de camps d'oliveres: l'**Olivar** és mas de Benafigos i al veí poble d'Atzeneta bateja partida, bassa i caseta. També és partida de la Vall del Tormo.

Trobem, a més, **Olivar de Barceló** d'Alcoi, **Olivar de la Marededéu** d'Atzeneta, **Olivar Espés** d'Aiguaviva de Bergantes, **Olivar d'Osca** de Guadassuar (XVII) i **els Olivars** a la Vall d'Ebo. A la Vall dels Alcalins, **Camí dels Olivars** i **Mas de l'Olivar** al terme d'Albaida,. A Bocairent es presenta amb el diminutiu **l'Olivaret** (1598). L'olivera –arbre- curiosament només bateja tres col·lectius: **l'Olivarer** (**l'Oliveral?**) de Riba-roja de Túria, el **Mas de l'Oliveral** i **l'Olivareta** al terme de Bocairent (1762). Aquest darrer potser no corresponga a un col·lectiu sinó, senzillament, el diminutiu d'olivera. BERNAT (2002)

Om *Ulmus minor*

Arbre que ombrejava molts masos i que, per la grafiosi (causada pel fong *Ceratocystis ulmi*), resta sovint amb el nom de molts arbres desapareguts. *Oms del Mas de Gual* (+), *oms del Mas de Padilla*(+), **om de Sant Joan** (foto dels anys vuitanta). Aquest darrer, després d'uns anys mort en què només mostrava el tronc pelat, ha estat arrencat. Al terme veí de Benafigos, encara hi ha restes de la soca del gran **om de l'Hortissella** (foto de finals del segle passat), on, diuen, quatre homes podien jugar a la baralla al seu interior.

OM 'Ulmus minor' Olm era l'antiga forma d'aquest arbre i el seu col·lectiu es reparteix entre omar i olmar. Al poble d'Albaida (1626) es replega la **Font de l'Olmar**. (Bernat-2002)

Oró Arbre del gènere *Acer* en aquestes contrades *Acer opalus granatense*, caracteritzat pel fet que, degut al fred, en arribar la tardor mostra una ampla gamma de colors, des del verd fins el roig passant per tonalitats ataronjades i groguenques abans de perdre la fulla. Al barranc de l'Atzevar en trobem alguns de centenaris que esquitxen de colors la verdor del bosc de pins. També en la documentació antiga ens apareix "...a quinze passes de un oró gravaren una creu" (1759, 17)

Els topònims recullen les formes oró i oroner. *Clot dels Oroners* i *portera dels Orons*.

Perera *Pyrus communis*

Aquest arbre fruïter bateja, en ambdós casos, una font, situada ben lluny l'una de l'altra. *Font de la Perera* (2) A les visures sí que ens apareixien nombrosos exemples, també la font.

Abeurador de la Perera

1555 passaren dits misatgés a l'abeurador de la Perera 8 1582 ajuntats en lo abeurador nomenat de la Perera, lo qual, per lo semblant és d'erbatge 47 1597 anaren a regonéixer lo abeurador de la Perera, lo qual per lo semblant és de herbatge 119 1615 regonéixer l'abeurador de la Perera, lo qual per lo semblant és de herbatje 126 1634 anaren a regonéixer lo abeurador de la Perera 212v 1658 regonéixer lo abeurador de la Perera, lo qual és de herbatge 58 1687 regonéixer lo habeurador de la Perera, lo qual és de herbatge 79

Via del Regall de la Perera

1634 baixant avall la via del Regal de la Perera 213 1658 trobaren baixant avall la via del Regall de la Perera 58 1687 baixant avall la via del Regall de la Perera 79v

Assagador de la Perera

1715 y la contrafita lo assagador de la Perera 151v

Corral de la Perera

1634 davall lo corral de la Perera 213 1658 arribats que foren davall lo corral de la Perera 58v 1687 davall lo corral de la Perera 79v

Font de la Perera

1582 'Font de la Perera' 47 1597 'Font de la Perera' 119 1615 'Font de la Perera' 126 1634 'Font de la Perera' 212 1658 'Font de la Perera' 58 1687 'Font de la Perera' 79 1759 regonéixer la font de la Perera, la qual és abeurador de herbaje 54

Regall de la Perera

1658 baixant avall la via del regall de la Perera

Assagador de la Font de la Perera

1759 y la contrafita lo assagador de la Font de la Perera 56

Assagador de l'Abeurador de la Perera

1658 y la contrafita lo asagador de l'Abeurador de la Perera 58v

Pi i Pinar *Pinus sps.*

Ens val allò que déiem a Bernat (2002), per al col·lectiu.

PI 'Pinus sps' El pi blanc, roig, pinastre, negre o ver, ha omplert des de sempre algunes comarques i n'ha invadides d'altres tot substituint antics carrascals. La presència d'aquest piròfit es mostra variat també en la sufixació dels seus col·lectius. 'pinar' n'és la forma més extesa coma genèric: la Platja del Pinar de Castelló, l'Avinguda dels Pinars de l'Albufera, el Pinar, mas del terme d'Atzeneta del Maestrat, el Pinar d'Ascensi, paratge d'Alcoi, el Pinar de la Sentinella de Fontanar dels Alforins, Pinar de Diego a Serra, el Pinar de Llätzer d'Almassora, un preciós Pinar Ver al terme de Vilafamés, les Penyes del Pinar a Confrides o l'emblemàtic Pinar de Sant Joan al terme de Vistabella del Maestrat en són algunes mostres. El diminutiu

'pinaret' també bateja alguns espais: Pinaret dels Ginebres a Fontanar dels Alforins. Mas del Pinaret a Cocentaina i el Pinaret (mas d'Atzeneta del Maestrat i de Vistabella). Amb el sufix col·lectiu -et < -ETUM, el Pinet de Vistabella (potser però hi trobem una 'pinna' més orogràfica que botànica). La Séquia de Pineda de l'Albufera o el Toll de Pineda al Castelló del XVIII ens fa pensar que potser es tracte d'un antropònim. A Morvedre hi ha la Pineda de López. Pinedo, poblet de l'Albufera, correspondria al 'prolongament mossàrab del llatí PINNETUM'⁶⁷ Amb els sufixos -os i -osa localitzem el Pinós a Ontinyent i la Pinosa a l'Alcora. Barreda-1999 localitza un Coll Pinós -actual Coll de l'Espino- entre els termes de Vilafranca i Castellfort. Xert conté un Tossal Pinós. Benassal ens regala un preciós topònim la Pinarosa (partida i caseta), el significat de la qual correspondria a lloc abundant de pinars⁶⁸ (col·lectiu sobre col·lectiu). També a Benassal: la Lloma de la Pinarosa i les Pinaroses (partida i caseta) i un Barranc de les Pinaroses.

L'alternança del pi roig i el negre és, al terme de Vistabella el més sovintejat. De vegades, però, a cotes molt baixes de la Serra del Boi podem trobar el pi blanc i en indrets de gres o 'rodono' localitzem el *pinaster*. Juntament amb la carrasca, el pi és el fitònim que més toponímia bateja; noms d'elloc que l'inclouen, com ara: *pista del Pi de la Creu, lloma del Pi de la Fulla, barranquet del Pi de la Fulla, ombria dels Pins, fonteta del Pi i font del Pi*. Aquesta font, situada vora la pista de la Vallussera, ja apareixia al 1555 dins les visures

Font del Pi

1555 e travesa a la font del Pi e passa per lo barranch de Consell 7 1582 regonéixer la font del Pi, la qual, per lo semblant, és d'erbatge 47v 1597 travessa a la font del Pi 38 regonegueren la font del Pi, la qual, per lo semblant, és de herbatge 122 1615 y travesa a la font del Pi 115v regoneguéren la font del Pi e passa per lo barranc de Concell, la qual per lo semblant és de herbatje 126v 1634 Banquet y travessa per la font del Pi 198v 1658 y travesa per la font del Pi 45 fins a pasat un bras de camí de Concell que entra a la font del Pi 58v 1687 travesa per la font del Pi 64v entra a la font del Pi 79v 1715 travessa per la font del Pi 123v 1759 travessa la font del Pi 19 travesa a la font del Pi 21 passat un bras

⁶⁷ OnCat VI, 219.

⁶⁸ Barreda/Peraire (1999)

de camí de Consell que entra en la font del Pi 57

Abeurador de la Font del Pi

1615 'Font del Pi' 126v 1658 anaren a regonéixer lo abeurador de la Font del Pi, lo qual és de herbatge 59 1687 regonéixer lo habeurador de la Font del Pi, lo qual és de herbatge 80 1715 abeurador de la Font del Pi 153 1759 baixaren a mirar y regonéixer lo abeurador de la Font del Pi, la qual és abeurador de herbatje 57

Font del Pi. Aquesta situada entre l'Alforí i l'Espino

1658 y més avant, junt a la font del Pi, en la heretat del Mas de Mossén Marqués 47v

Cal dedicar un apartat als pins batejats per característiques marcades -*Pi de l'Àguila, pi de l'Assester de Pedro, pi Catxo, pi de la Creu, pi Cuquello, pins del Mas de Farsa, pi de la Fulla, pi Escamarrat, pi de la Rama* - o per ser arbres monumentals - **pi de la Finestra, pi de la Fontana, pi de la Pregunta, pi del Planàs, pi de les Quatre Forques, pi del Tossal de Xaparra, pi Gros** - i alguns ja desapareguts però que resten en la memòria del topònim- *pi de l'Escudelleta (+), pi Forcallat (+), pi Gros del Tossal de Marco (+), pins Grossos (+)*.

Amb els col·lectius 'pinar', 'pinaret' trobem diverses maneres de batejar-lo.

- Només amb el genèric: *el Pinar, el Pinaret* (7) i els topònims que en deriven (*bassa del Pinaret, collada del Pinaret, cova del Pinaret, rovellonaret del Pinaret, serrada del Pinaret, sorts del Pinaret, tancat del Pinaret*), *els Pinarets*, i compostos (*collet dels Pinarets, costerat dels Pinarets*)
- Per la localització: *pinar de Baix de Casa, pinaret de Baix de l'Artiga del Soldao, pinar de Davant de Casa, pinaret de la Portera de Xous, pinar de les Rambles, pinar del Bovalar*.
- Propietari: *pinaret de l'Auelo Estevenet, pinar de José, pinaret d'en Mohino, pinaret del Ferrer, pinaret de Gorreta de la Torre Martines, pinaret de Joanet del Mas de Mor, pinaret de Javier el Forestal, pinaret d'Aurian, pinaret de Fausto, pinaret de Julian de la Torre Martines - pinaret de les Sardines, pinaret de Baltaro, pinaret de Joan de Pelegrí, pinar de Molló, pinar de l'Obispo*. Hi ha també un *Pinar de Caseta* que respon a un ample espai pedregós sense cap arbre que en justifique el nom, almenys en el present.
- Característica del lloc o del mateix pinar: *pinar de les Lloses, pinar Negre, pinar Oscur, pinar de la Fonteta Negra*.
- Element botànic que l'acompanya: *pinar de la Ruda, pinar Sàlvia, pinar Redó, pinar de la Falaguera*.
- Part d'un mas o ermita: *pinar del Mas de la Cambra, pinar del Mas de la Coixa, pinar del Mas del Collet, pinar del Mas Vell, pinar de l'Ombria del Mas del Surdo, pinar del Pla de la Mestra, pinar de Sant Bertomeu, pinar de Sant Joan, pinaret de l'Alforí*.

També amb el plural, *pins d'en Barrera* i *pins del Canto del Povet*. Una variant, *el Pinàs*. Per últim, dins l'especificatiu d'alguns topònims: *lloma del Pinar dels Troncs*, *assegador del Pinar Negre*, *cingla del Pinar Negre*.

Encara convé esmentar tres topònims- *el Pinet*, *camí del Pinet* i *pas del Pinet*- que, per la seua antigor, igualment poden referir-se al col·lectiu de pi, al diminutiu com a un derivat de 'pinna'. De fet el lloc es troba fitat per una roca prou significada.

Pomera *Pyrus malus*

No lluny dels diversos 'mançanar' trobem una sèrie de topònims relacionats amb la pomera conreada. *Barranquet de la Pomera*, *clot de la Pomera*, *clot de les Pomes* i uns aclaridors *bancals de la Pomera Dolça*.

Roure, reboll i Rebollar '*Quercus faginea*' i '*Quercus pyrenaica*'

En les nostres enquestes trobem més sovint el nom de rebollar que no el de rourar (també per al de fulla petita) Només coneixem *el Rourar* al terme d'Atzeneta; la resta són rebollars. *El Rebollar (2)*, *font del Rebollar*, *barranc del Rebollar*, *coveta del Rebollar* i *pas de la Rebollera*. Tal i com succeïa amb el carrascal i el pinar, també el 'rebollar' se'ns mostra com una part d'alguns masos: *rebollar de la Torre Martines*, *rebollar del Molí de Lluna*, *rebollar de la Canaleta*, *rebollar del Mas de Garrido*, *rebollera de Roca* i *rebolleres del Corral de Badenes*. Rebolleda, col·lectiu botànic amb el sufix -eda ens consta dins les Visures però

no a la toponímia actual.

1687 en la Rebolleda Major als Clots 65v

Com a arbres significats trobem **el Reboll**, vora l'antic camí de Xodos, un **roure de la Font de les Pedretes** i un desaparegut **roure Gran**.

Roure Aquest *Quercus* de fulla caduca conviu en sinonímia amb 'reboll' que hauria de ser-ne el rebrot o roure jove.

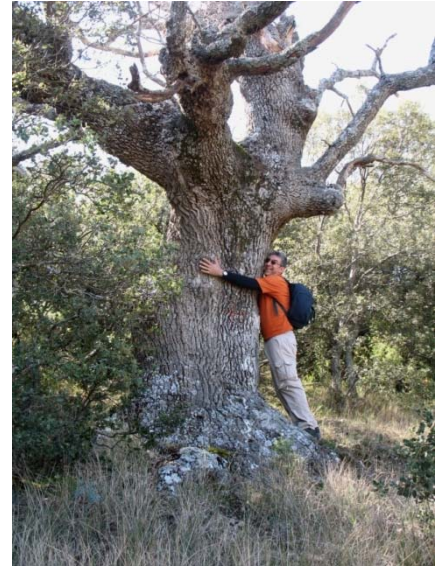
- e passa per la Pedreguera, e a la selleta del Roure (1555,3)
- un pi tallat a la calç y un roure mal esmochat (1597, 73)

damunt del camí done per fita un roure (1687, 80)

Reboll, -eda Reboll és el rebrot del roure o la carrasca, també roure jove i, a Vistabella i pobles colindants, hom empra reboll com a sinònim de roure, per gran que siga. Rebollar, rebolleda i rourar són col·lectius botànics que hom pot trobar per aquestes contrades. Vg. Bernat-2002

REBOLL *'Quercus faginea i Q.pyrenaica'* La polisèmia dialectal d'aquest genèric ens aconsella dedicar-li un apartat. Tot i que en algunes zones podria relacionar-se amb els roures esmentats. També té la significació genèrica de 'rebrot' i un altra que podríem considerar com a 'mot calaix', on cap tot, com a 'mata' o 'arbust'. **El Rebollar** a Benafigos, Godella i Moixent; **Ombria del Rebollar** a Fontanar dels Alforins i **Rebollar del Juncar** a Xodos. **El Rebollaret** a Vistabella (dins els herbatges, 1535, 1684, 1730). **La Rebolleda** a Vistabella i Benassal (avenc, barraca, barranc collet, partida i puntal que Barreda-1999 ens transcriu com [reboléra]). **Rebolledo** a Oliva, que com Pinedo caldria considerar mossàrab, i a Xodos **la Rebollosa** (partida, tossal, mas, barranc, pou i roques)

- en quatre carrasques y un reboll mal esmochats (1597, 28)
- en la Rebolleda Major (1687, 65v)

Servera *Sorbus domestica* Aquest caducifoli d'estimats i petits fruits sol veure's gairebé sempre lligat al conreu, en marges de bancals. Trobem 3 *bancal de la Servera* i un *bancals de la Servera*, 2 *tancat de la Servera*, una *foia de la Servera*, *ullal de la Servera* i la *cova del Morral de la Servera*. També recollim dos exemplars magnífics, pel seu tamany mereixedors de bateig toponímic: **servera del Carrascal**, **servera del Mas de Pep**.

Teix *Taxus baccata*

Aquesta arbre té en **els Teixos**, situats al barranc de l'Atzevar, dos exemplars que alguns volen mil·lenaris. Altres mostres toponímiqes d'aquesta espècie la trobem al *racó del Teix*, *roca dels Teixos*, *cova del Teix* i *fonteta del Teix*. Com a col·lectiu el trobem a *la Teixera*, *barranc de la Teixera*, *cova de la Teixera* i *roca de la Teixera*.

Teix El *Taxus baccata* podem trobar-lo en diverses zones de Vistabella, ombria de l'Albagés, tossal de l'Alforí i sobretot a l'Atzevar on destaquen dos exemplars centenaris, alguns gosen batejar-los com mil·lenaris. Pel context sí que podem afirmar que el teix de 1555 és el mateix de 1759. Pel que fa al col·lectiu 'texeda' vg. Bernat (2002)

TEIX 'Taxus baccata' La Teixeda és el nom que reben sengles partides dels termes d'Alcoi (despareguda de la parla i localitzada al Carrascar de la Font Roja) i Vistabella del

Maestrat (Aquesta darrera ja als Herbatges com lloc, barranc, forn i moleta). A Xert apareixen les formes lo Teixet i a Rossell Mola dels Teixets. Xert encara amaga un preciós Bancal del Teixal.

I a les Visures de Vistabella:

- seguint dit camí la via de l'Atzevar, passat un tex, lo qual resta enmig del camí d'erbatge (...) passant més avant, prop de hun tex ne trobaren altra (1555, 20)
- en cap de la Texeda Redona (1555, 22)
- al cap del barranch de la Texeda (1555, 23)
- entra a l'abeurador de la Teixeda (1715, 140v)
- Y y a un teix enmig a la vora del barranch, (1759, 45)

Vimenera *Salix fragilis*

Vímen és ací el producte d'aquest salze que forma part dels boscos de ribera i de llocs ben humits. Al mas de Mor, davallant cap al barranc de l'Avellanar, trobem un *bancal de la Vimenera*.

Xop *Populus nigra*'

A banda dels diversos xops arrenjerats al llarg de les ribes del riu dels Molins, riu Montlleó o d'algun barranc, trobem xopars plantats per treure'n celulosa o fer-ne palets. *El Xopet, fonteta dels Xops, xops del Molí del Pas* són diversos exemples de petites comunitats naturals. Les

plantacions no sempre reben el col·lectiu 'xopar' i, sovint, trobem 'xops' pluralitzat per indicar-nos l'existència de xopars: *xops de Carmen de la Canaleta, xops de Clemente, xops de Clèric, xops d'Enrique, xops d'Antolina, Xopar de Clemente (2), xopars del Prat, xopar de Joaquin, xopar de Perdigó, xopar de Clemente de la Foieta Plana (2), xopars del Fontana!*. El **xop de les Sénies**, mereix el bateig individualitzat per la seua gran alçada.

Xops-xopar

XOP '*Populus nigra*' **El Xopar** en la costa d'Almassora; **Font del Xopet** de Xeraco o la **Senda de la Xopada** de Carcaixent. Amb tot, caldria considerar-ho com un antic castellanisme si admetem l'exemple de Xeraco com a col·lectiu i no com a diminutiu. BERNAT (2002)

2.3.4.4 Conreus (16)

També alguns conreus bategen topònims diversos a Vistabella. Justament els més sembrats, blat i civada, no recullen cap topònim. Val a dir que, en general, allò que més presència té en l'agricultura no sol batejar topònims; sol ser, sobretot, la particularitat allò que és capaç de generar noms de lloc. Dificilment el taronger a la Plana o l'ametler a Atzeneta tenen presència toponímica. Tot i la seua abundància, a Almassora només localitzem una séquia batejada com *la Tarongera*, topònim que explicà, en els primers moments de la implantació cítrica, aquesta particularitat. Després, en haver-se omplert el terme de tarongers, ja no ha batejat cap indret. Tampoc l'ametler té toponímia a Atzeneta, tret d'un antic *coll de l'Armeler*, arbre que hom suposaria infreqüent en el seu moment. No ens ha d'estranyar, doncs, que el blat, la civada o la patata no tinguen representació toponímica.

Arròs *Oryza sativa*

Ens va resulta ben curiós trobar el mot arròs en aquestes altituds. Es tracta només d'una bassa on, hom suposa, es va poder sembrar arròs. *Bassa de l'Arròs*.

Candial *Triticum sativum*

És una varietat del 'de farina molt saborosa i el motiu d'un conjunt de bancals anomenats *els Candialets*.

Centeno *Secale cereale*

El mot sègol és estrany al País Valencià i les Illes. Més sovint trobem 'centeno' des de ben antic. *El Centenar* explica el seu conreu en temps antic, potser més per les seues tiges llargues amb què es lligaven les garbes de blat, molt 'culturat', com ens va dir l'informador, a tot el Pla.

Ferratge

Ferratge és 'Herbam dels prats i camps que es dona al bestiar'. Les diverses herbes, com ara l'alfals '*Medicago sativa*', o el perigallo '*Onobrychis viciifolia*' (foto) que servien d'aliment per al bestiar reben el nom genèric de ferratge o ferratja. *El Ferratge, els Ferratges, les Ferratgetes i collet de les Ferratgetes*. El col·lectiu 'farraginal, ferraginal', també com a conreu de ferratge, ha esdevingut 'freginal'. *Els Freginals, freginal d'Arsènio...* Dins Bernat (2002) ja en parlàvem:

FARRATGE 'Nom del verd de diversos cereals i lleguminoses que es dona per alimentar al bestiar'. El camp on es sembra 'farratge' es coneix com 'farraginal' però les variants són diverses i així ens ho mostra la toponímia: **els Ferreginals** a Amposta; **lo Freginal** a Xert i **els Freginals** a Atzeneta del Maestrat, Benafigos, la Pobla Tornesa i Xodos. També el poble veí d'Ulldecona, **Freginals**.

Palla Separat, a l'era, el gra de la palla, aquesta s'amuntonava en la pallissa per guardar-la com a menja del bestiar. També algun indret diferent de la pallissa acomplia aquest emmagatzematge, com la *cova de la Palla*.

Panís *Zea mays'*

La dacsà, blat de moro o panís, 'té una mostra en la *baixada del Panís*.

Vinya *Vitis vinifera*

Recull alguns topònims en zones d'altitud més baixa, com el Boi. *Cingla de la Vinya*, *molí de la Vinya* i *les Vinyasses*. *La Parra del Barranc* és un paratge que ens recorda un conreu passat.

2.4 Index Analític

En aquest apartat podem localitzar els topònims (roca Roja, p.e.) ordenats alfabèticament a partir del seu especificatiu (Roja, roca). A més, en una segona columna apareix el lema (ROIG), entrada de l'apartat 2.1.2 Topònims, on trobarem la informació recollida sobre aquest nom de lloc. Encara, dues columnes més ens faciliten els codis del topònim a partir del genèric i de l'especificatiu. Tot i que podem trobar l'apartat 2.2.2 dedicat a l'anàlisi estadística dels genèrics i dels especificatius, per tal de facilitar la consulta, reproduïm els codis, novament, al final d'aquest llistat.

Alguns dels topònims estudiats, ben pocs, pertanyen a alguns pobles veïns i hi han estat inclosos per ser mitgers i per la importància que hi troben els mateixos masovers del nostre terme. En aquests casos hem afegit unes abreviatures que ens indiquen el terme veí: BS, Benassal; CU, Culla; MOS, Mosquerola; PORT, el Port; VH, Villahermosa; VF Vilafranca.

TOP1	LEMA	GEN.	ESP.
Abel, forn d'	ABEL	40202	8.1.1
Abeurador, barranc de l'	ABEURADOR	60303	2.4
Abeurar, bassa d'	ABEURAR	60201	2.4
Adela, bancal d'	ADELA	50907B	8.1.2
Adela, casa de la tia	ADELA	10204	8.1.2
Adelaida d'Arnau, casa d'	ARNAU	10204	8.3.4
Adelaida, casa d'	ADELAIDA	10204	8.1.2
Adelineta de Seda, casa d'	SEDA	10204	8.3.4
Aguda, penya	AGUDA	50203P	4.1.2
Àguila, el pi de l'	ÀGUILA	40410	3.2.2
Àguila, roca de l'	ÀGUILA	50203R	3.2.3
Agustí, casa	AGUSTÍ	103011	8.1.1
Agustina, maset d'	AGUSTINA	103010m	8.1.2
Aigua Lavall, foia de l'	AIGUA LAVALL	50304	2.1
Aigua Lavall, l'	AIGUA LAVALL	10301	2.1
Aigua Lavall, solana de l'	AIGUA LAVALL	50904	2.1
Aigua, barranc de l'	AIGUA	60303	2.1
Aigua, caseta de l'	AIGUA	60206	2.4
Aigua, clotxa de l'	AIGUA	60108	1.6
Aigua, cova de l'	AIGUA	50803	2.1
Aigua, cova de l'	AIGUA	50803	2.2
Aigua, cova de l'	AIGUA	50803	2.2
Aigua, depòsit de l'	AIGUA	60206	2.4
Aigua, forat de l'	AIGUA	50801	2.1
Aigua, mas de l'	AIGUA	103010	2.1
Aigua, pou de l'	AIGUA	60204	2.4
Aiguadora, l	AIGUADORA	50908	2.1
Aiguadora, solana de l'	AIGUADORA	50904	2.1
Aiguadores, les	AIGUADORA	50908	2.1
Aigualera, artiga d'	AIGUALERA	50907A	8.3.1
Aigualera, caseta d'	AIGUALERA	10401	8.3.1
Aigualera, serradica de l'	AIGUALERA	104020	8.3.1
Aigualera, tancat d'	AIGUALERA	50907T	8.3.1
Aiguatxols, bassa del	AIGUA	60201	2.2
Aiguatxols, els	AIGUA	50908	2.2
Aigüeta, l'	AIGUA	60201	2.2
Ajuntament, l'	AJUNTAMENT	40101	7.4.1
Ajuntament, pisos de l'	AJUNTAMENT	10204	7.4.1
Aladrer, maset de l'	ALADRER	103010m	8.3.2
Alar, bancals de l'	ALAR	50907B	6.2
Alars, barranc dels	ALAR	60303	6.2
Albagés al Pinet, camí de l'	ALBAGÉS	30507	8.2
Albagés de Baix, l'	ALBAGÉS	10301	8.2

Albagés de Dalt, l'	ALBAGÉS	10301	8.2
Albagés, barranc de l'	ALBAGÉS	60303	8.2
Albagés, camí de l'	ALBAGÉS	30507	8.2
Albagés, cingla dels	ALBAGÉS	50701	8.2
Albagés, foia de l'	ALBAGÉS	50304	8.2
Albagés, l'	ALBAGÉS	50901	8.2
Albagés, molló de l'	ALBAGÉS	41302	8.2
Albagés, pista de l'	ALBAGÉS	30505	8.2
Albagés, tossal de l'	ALBAGÉS	50103T	8.2
Alberg, l'	ALBERG	40904	7.4.1
Alberta, bassa de l'	ALBERTA	60201	8.2.2
Alberta, camí de l'	ALBERTA	30507	8.2.2
Alberta, camí de l'	ALBERTA	30507	8.2.2
Alberta, carrasca de l'	ALBERTA	40410	8.2.2
Alberta, corral de l'	ALBERTA	10402	8.2.2
Alberta, foies de l'	ALBERTA	50304	8.2.2
Alberta, ginestar de l'	ALBERTA	50902	8.2.2
Alberta, l'	ALBERTA	10301	8.2.2
Alberta, quadró de l'	ALBERTA	50907Q	8.2.2
Alberta, serrada de l'	ALBERTA	104020	8.2.2
Alborcer, figuera de l'	ARBORCER	40410	3.1.2
Aldea, barranquet de l'	ALDEA	60303	5.1
Aldea, l'	ALDEA	10301	5.1
Aldea, ombria de l'	ALDEA	50903	5.1
Aldea, pallisseta de l'	ALDEA	10401	5.1
Alejandro del Mas de les Foies, hort d'	FOIA	50907H	8.3.3.2.1.1
Alejandro, casa de l'auelo	ALEJANDRO	103011	8.1.1
Alejandro, caseta de l'auelo	ALEJANDRO	10401	8.1.1
Alejandro, font del tio	ALEJANDRO	60305	8.1.1
Alfarder de Baix, l'	ALFARDER	10301	6.2
Alfarder de Baix, l'	ALFARDER	10301	6.2
Alfarder de Dalt, l'	ALFARDER	10301	6.2
Alfarder, bancals de l'	ALFARDER	50907B	6.2
Alfarder, barranc de l'	ALFARDER	60303	6.2
Alfarder, font de l'	ALFARDER	60305	6.2
Alfarder, l'	ALFARDER	50901	6.2
Alfarder, ombria de l'	ALFARDER	50903	6.2
Alfarder, pista de l'	ALFARDER	30505	6.2
Alforí, acàcia de l'	ALFORÍ	40410	7.1.1
Alforí, alvenc de l'	ALFORÍ	50801	7.1.1
Alforí, artiga de l'	ALFORÍ	50907A	7.1.1
Alforí, bancal de l'	ALFORÍ	50907B	7.1.1
Alforí, bassa de l'	ALFORÍ	60201	7.1.1
Alforí, camí de l'	ALFORÍ	30507	7.1.1
Alforí, costera de l'	ALFORÍ	50701	7.1.1

Alforí, foia dels de l'	ALFORÍ	50304	7.1.1
Alforí, foieta de l'	ALFORÍ	50304	7.1.1
Alforí, foietes de l'	ALFORÍ	50304	7.1.1
Alforí, font de l'	ALFORÍ	60305	7.1.1
Alforí, hort de l'	ALFORÍ	50907H	7.1.1
Alforí, l'	ALFORÍ	10301	7.1.1
Alforí, l'	ALFORÍ	50901	7.1.1
Alforí, pas de l'	ALFORÍ	30508	7.1.1
Alforí, quadra de l'	ALFORÍ	50907Q	7.1.1
Alforí, restaurant de l'	ALFORÍ	40908	7.1.1
Alforí, serradica de l'	ALFORÍ	104020	7.1.1
Alforí, sorts de l'	ALFORÍ	50907S	7.1.1
Alforí, tancat de l'	ALFORÍ	50907T	7.1.1
Alforí, tossal de l'	ALFORÍ	50103T	7.1.1
Alfredo, casa d'	ALFREDO	10204	8.1.1
Algepsar, barranc de l'	ALGEPSAR	60303	7.3
Algepsar, barranc de l'	ALGEPSAR	60303	7.3
Algepsar, camí de l'	ALGEPSAR	30507	7.3
Algepsar, cova de l'	ALGEPSAR	50803	7.3
Algepsar, l'	ALGEPSAR	10301	7.3
Algepsar, l'	ALGEPSAR	20902	7.3
Algepsar, senda de l'	ALGEPSAR	30507	7.3
Algepsar, tossal de l'	ALGEPSAR	50103T	7.3
Alguatzil, casa de l'	ALGUATZIL	10204	8.3.2
Alguatzil, casa de l'	ALGUATZIL	10204	8.3.2
Alta, ombria	ALT	50903	4.2
Alta, planet de l'	ALT	50602	8.3.1
Alta, roca	ALT	50203R	4.2
Alta, roca	ALT	50203R	4.2
Altre Cantó, l'	ALTRE CANTÓ	50907	4.2
Àlvaro de l'Espino, casa d'	ESPINO	10204	8.3.3.2.1
Alvenc, capitell de l'	AVENC	50203C	1.6
Alvenc, l'	AVENC	50801	1.6
Alvenc, l'	AVENC	50801	1.6
Alvencàs, barranc de l'	AVENC	60303	1.6
Alvencàs, l'	AVENC	50801	1.6
Alvencs, els	AVENC	50801	1.6
Alvencs, llima dels	AVENC	50103L	1.6
Amadeo l'Espino, pallissa d'	ESPINO	102041	8.3.3.2.1
Amadeo del Mas de Celades, casa d'	CELADES	10204	8.3.3.2.1.1
Amadeo del Mas de la Llima, casa d'	LLOMA	10204	8.3.3.2.1.1
Amadeo l'Espino, casa d'	ESPINO	10204	8.3.3.2.1
Amadeo l'Espino, casa de	ESPINO	10204	8.3.3.2.1
Amadeo, artiga d'	AMADEO	50907A	8.1.1
Amadeo, casa	AMADEO	103011	8.1.1

Amadeo, casa d'	AMADEO	103011	8.1.1
Amadeo, casa d'	AMADEO	103011	8.1.1
Amadeo, casa del tio	AMADEO	103011	8.1.1
Amadeo, forn d'	AMADEO	40202	8.1.1
Amadeo, saleres d'	AMADEO	104021	8.1.1
Amadeo, serrada d'	AMADEO	104020	8.1.1
Amado el Portalet, casa d'	PORTALET	10204	8.3.3.2.2
Amélia del Sastre, casa d'	SASTRE	10204	8.3.4
Americà, creu de l'	AMERICÀ	50908	8.3.3.1
Americano, creu de l'	AMERICÀ	41301	8.3.3.1
Amparo de la Roja, casa d'	ROIG N	10204	8.3.4
Amparo la Roja, casa d'	ROIG N	10204	8.3.1.1
Ampla, cingla	AMPLE	50701	4.1.2
Ampla, la riba	AMPLE	50907R	4.1.2
Ampla, sort	AMPLE	50907S	4.1.2
Ampla, sort	AMPLE	50907S	4.1.2
Ample de la Torre, l'	TORRE	50901	4.1.2
Ample del Castell, l'	CASTELL	50901	4.1.2
Ample, carreró	AMPLE	30508	4.1.2
Ample, portalet	AMPLE	10205	4.1.2
Ample, pujador	AMPLE	50701	4.1.2
Amunt, pla	AMUNT	50602	4.2
Andelino, casa d'	LANDELINO	10204	8.1.1
Andelino, casa d'	LANDELINO	103011	8.1.1
Andelino, maset d'	LANDELINO	103010m	8.1.1
Andrés, bancal d'	ANDRÉS	50907B	8.1.1
Àngel de Tanàssio, bancal d'	TANASIO	50907B	8.3.4
Àngel de Tanàssio, casa d'	TANASIO	10204	8.3.4
Àngel del Mas dels Arcs, casa d'	ARCS	10204	8.3.3.2.1.1
Àngel d'Honório, bancal d'	HONÓRIO	50907B	8.3.4
Àngel, serradica de l'auelo	ÀNGEL	104020	8.1.1
Àngela de Serafin del Mas dels Arcs, casa de la tia	ARCS	10204	8.3.4
Àngela, casa d'	ÀNGELA	10204	8.1.2
Angelino de Gorreta, casa d'	GORRA	10204	8.3.4
Angelita del Mas de Cabedo, casa d'	CABEDO	10204	8.3.3.2.1.1
Anguila, lo toll de l'	ANGUILA	60108	3.2.3
Anoguer, bancal de l'	ANOQUER	50907B	3.1.1
Anoguer, el quadro de l'	ANOQUER	50907B	3.1.1
Anoguer, foia de l'	ANOQUER	50304	3.1.1
Anselmo de Miralles, casa d'	MIRALLES	10204	8.3.4
Anselmo, llastra d'	ANSELMO	50907L	8.1.1
Antolina l'Espino, casa d'	ESPINO	10204	8.3.3.2.1
Antolina del Mas de la Lloma, casa d'	LLOMA	10204	8.3.3.2.1.1
Antolina, caseta d'	ANTOLINA	10401	8.1.2
Antolina, pallissa d'	ANTOLINA	102041	8.1.2

Antolina, xopar d'	ANTOLINA	50902	8.1.2
Antolino del Collao, casa de	COLL	10204	8.3.3.2.1
Antolino del Collao, hort d'	COLL	50907H	8.3.3.2.1
Antolino, artiga d'	ANTOLINO	50907A	8.1.1
Antolino, casa d'	ANTOLINO	103011	8.1.1
Anton, fonteta d'	ANTON	60305	8.1.1
Antona, barranc de l'	ANTONA	60303	8.1.2
Antona, font de l'	ANTONA	60305	8.1.2
Antona, l'	ANTONA	50901	8.1.2
Antónia de la Ribagrossa, casa d'	RIBAGROSSA	10204	8.3.3.2.1
Antónia del Mas de la Lloma, casa d'	LLOMA	10204	8.3.3.2.1.1
Antónia la Pisquerrera, casa de la tia	PISQUIRRERA	10204	8.3.1.1
Antónia la Roja, casa d'	ROIG N	10204	8.3.1.1
Antónia la Roja, casa d'	ROIG N	10204	8.3.1.1
Antónia la Roja, pallisseta d'	ROIG N	102041	8.3.1.1
António de Mules, artiga d'	MULES	50907A	8.3.4
António de Mules, caseta d'	MULES	10401	8.3.4
António de Pataquera, maset d'	PATAQUERA	103010m	8.3.4
António del Mas de Monfort, casa d'	MONFORT	10204	8.3.3.2.1.1
António, casa d'	ANTONIO	10204	8.1.1
Apotecari, casa de l'	APOTECARI	10204	8.3.2
Aragon, corral d'	ARAGON	10301	8.2.1
Arcs, bar dels	ARCS	40908	5.2
Arcs, els	ARCS	40403	5.2
Arcs, mas dels	ARCS	103010	5.2
Arena, bancal de l'	ARENA	50907B	1.7.2
Arena, bancals de l'	ARENA	50907B	1.7.2
Arenal, alvenc de l'	ARENA	50801	1.7.2
Arenal, l'	ARENA	50908	1.7.2
Arenal, l'	ARENA	50908	1.7.2
Arenals, els	ARENA	50908	1.7.2
Arenes, les	ARENA	50908	1.7.2
Arés, casa d'	ARÉS	10204	8.2.1
Arés, casa d'	ARÉS	10204	8.2.1
Argila, bancal de l'	ARGILA	50907B	1.7.2
Argilaga, font de l'	ARGILAGA	60305	3.1.2
Argilagar, l'	ARGILAGA	50902	3.1.2
Argiles, les	ARGILA	50907	1.7.2
Argilós, bancal	ARGILA	50907B	1.7.2
Armetler de Baix	AMETLER	50907	3.1.1
Armetler de Dalt	AMETLER	50907	3.1.1
Armetler, l'	AMETLER	50908	3.1.1
Arnau, artiga d'	ARNAU	50907A	8.1.1
Arnau, carrascal d'	ARNAU	50902	8.2.1
Arnau, caseta d'	ARNAU	10401	8.2.1

Arnau, caseta de l'auelo	ARNAU	10401	8.2.1
Arquitecte, casa de l'	ARQUITECTE	10204	8.3.2
Arrancada, la roca	ARRANCADA	50908	4.1.3
Arrós, bassa de l'	ARRÒS	60201	3.1.3
Arsénio, freginal d'	ARSENIO	50907F	8.1.1
Artiga del Carderal, l'	CARDERAL	10301	7.1.1
Artiga del Soldado, caseta de l'	SOLDADO	10401	7.1.1
Artiga Rodada, barranquet de l'	RODADA	60303	7.1.1
Artiga Vella, roca de l'	VELL	50203R	7.1.1
Artiga, alvenc de l'	ARTIGA	50801	7.1.1
Artiga, bancals de l'	ARTIGA	50907B	7.1.1
Artiga, barranquet de l'	ARTIGA	60303	7.1.1
Artiga, carrasca de l'	ARTIGA	40410	7.1.1
Artiga, caseta de l'	ARTIGA	10401	7.1.1
Artiga, l'	ARTIGA	50907A	7.1.1
Artiga, l'	ARTIGA	50907A	7.1.1
Artiga, l'	ARTIGA	50907A	7.1.1
Artiga, mas de l'	ARTIGA	103010	7.1.1
Artigons, els	ARTIGA	50907A	7.1.1
Artigons, els	ARTIGA	50907A	7.1.1
Artigons, els	ARTIGA	50907A	7.1.1
Artigons, els	ARTIGA	50907A	7.1.1
Artigues, les	ARTIGA	50907A	7.1.1
Artigueta, l'	ARTIGA	50907A	7.1.1
Artigueta, l'	ARTIGA	50907A	7.1.1
Arturo del Mas de l'Assor, casa d'	ASSOR	10204	8.3.3.2.1.1
Arturo, bancal d'	ARTURO	50907B	8.1.1
Arturo, casa d'	ARTURO	10204	8.1.1
Arturo, freginal d'	ARTURO	50907F	8.1.1
Assénsio, molí d'	ASENSIO	20205	8.1.1
Assester de Pedro, pi de l'	PEDRO	40410	7.2
Assester, carrasca de l'	ASSESTER	40410	7.2
Assesteret, l'	ASSESTER	50908	7.2
Assolat, mas	ASSOLAT	103010	4.1.3
Assor, barranc de l'	ASSOR	60303	5.2
Assor, l'	ASSOR	50901	5.2
Assor, molí de l'	ASSOR	20205	5.2
Assor, tormo de l'	ASSOR	50203	5.2
Assumpció, església de l'	ASSUMPCIÓ	40705	7.6
Assut, barranc de l'	ASSUT	60303	2.4
Aterratge, pista d'	ATERRATGE	30202	5.3
Atzeneta a Vistabella, carretera d'	ATZENETA	30502	8.3.3.1.
Atzeneta, camí d'	ATZENETA	30507	8.3.3.1.
Atzeneta, carrer d'	ATZENETA	10202	8.3.3.1.
Atzeneta, collao d'	ATZENETA	50302	8.3.3.1.

Atzeneta, terme d'	ATZENETA	10101	8.3.3.1.
Atzevar, barranc de l'	ATZEVAR	60303	3.1.2
Atzevar, corral de l'	ATZEVAR	10402	3.1.2
Atzevar, font de l'	ATZEVAR	60305	3.1.2
Atzevar, hort de l'	ATZEVAR	50907H	3.1.2
Atzevar, l'	ATZEVAR	50901	3.1.2
Atzevar, mas de l'	ATZEVAR	103010	3.1.2
Atzevar, pista de l'	ATZEVAR	30505	3.1.2
Atzevar, prat de l'	ATZEVAR	50907P	3.1.2
Atzevar, roques de l'	ATZEVAR	50203R	3.1.2
Auela, roca de l'	AUELA	50203R	8.3.1
Augusto, cingla d'	AUGUSTO	50701	8.1.1
Àurea, bancals de la tia	ÀUREA	50907B	8.1.2
Àurea, casa d'	ÀUREA	10204	8.1.2
Aurélio, caseta d'	AURELIO	10401	8.1.1
Aurélio, caseta d'	AURELIO	10401	8.1.1
Aurian, artiga d'	AURIAN	50907A	8.1.2
Avall, pla	AVALL	50602	4.2
Avelina de la Casa Nova, casa d'	NOU	10204	8.3.3.2.1
Avelina la Parda, casa d'	PARDO	10204	8.3.1.1
Avelina, bancal d'	AVELINA	50907B	8.1.2
Avelino, caseta del tio	AVELINO	10401	8.1.1
Avellanar, barranc de l'	AVELLANAR	60303	3.1.1
Avellanar, barranc de l'	AVELLANAR	60303	3.1.1
Avellanar, barranc de l'	AVELLANAR	60303	3.1.1
Avellanar, cova de l'	AVELLANAR	50803	3.1.1
Avellanar, fonteta de l'	AVELLANAR	60305	3.1.1
Avellanar, l'	AVELLANAR	50901	3.1.1
Avellanar, l'	AVELLANAR	50901	3.1.1
Avellanar, maset de l'	AVELLANAR	103010m	3.1.1
Avellanar, ombria de l'	AVELLANAR	50903	3.1.1
Avellanar, roca de l'	AVELLANAR	50203R	3.1.1
Avellanar, solana de l'	AVELLANAR	50904	3.1.1
Avellaner, toll de l'	AVELLANER	60108	3.1.1
Aviació, camp d'	AVIÓ	30202	5.3
Avionetes, entrador de les	AVIÓ	30202	5.3
Avions, pista dels	AVIÓ	30202	5.3
Baci de Pedra, el	PEDRA	60108	2.4
Baciet, barranc del	BACI	60303	2.4
Baciet, collet del	BACI	50103C	2.4
Baciolet, camí del	BACI	30507	2.4
Baciolet, el	BACI	60201	2.4
Badal, mas de	BADAL	103010	8.2.1
Badenes, corral de	BADENES	10402	8.2.1
Baix de Casa, pinar de	CASA	50902	4.2

Baix de la Roca, ullal de	ROCA	60305U	4.2
Baix de l'Artiga del Soldao, pinaret de	SOLDADO	50902	4.2
Baix de l'Hort, tancat de	HORT	50907T	4.2
Baix del Camí, bancal de	CAMÍ	50907B	4.2
Baix del Mas de la Coixa, carrascal de	COIX	50902	4.2
Baix del Mas de Leandro	LEANDRO	50908	4.2
Baix del Mas de les Roques, foia de	ROCA	50304	4.2
Baix del Matadero, horts de	MATADERO	50907H	4.2
Baix del Pradet, bancal de	PRAT	50907B	4.2
Baix la Venta, quadro de	VENTA	50907Q	4.2
Baix lo Mur	MUR	10202	4.2
Baix lo Mur, carrer	MUR	10202	4.2
Baix lo Tossalet	TOSSAL	50908	4.2
Baix, abeurador de	BAIX	60201	4.2
Baix, casa de	BAIX	103011	4.2
Baix, casa de	BAIX	103011	4.2
Baix, cova de	BAIX	10301	4.2
Baix, era de	BAIX	50906	4.2
Baix, era de	BAIX	50906	4.2
Baix, era de	BAIX	50906	4.2
Baix, era de	BAIX	50906	4.2
Baix, foia de	BAIX	50304	4.2
Baix, foia de	BAIX	50304	4.2
Baix, foia de	BAIX	50304	4.2
Baix, foia de	BAIX	50304	4.2
Baix, foia de	BAIX	50304	4.2
Baix, font de	BAIX	60305	4.2
Baix, forn de	BAIX	40202	4.2
Baix, horts de	BAIX	50907H	4.2
Baix, mas de	BAIX	103010	4.2
Baix, moleta de	BAIX	50103M	4.2
Baix, ombrieta de	BAIX	50903	4.2
Baix, portal de	BAIX	40403	4.2
Baix, pou de	BAIX	60204	4.2
Baix, quadra de	BAIX	50907Q	4.2
Baix, quadró de	BAIX	50907Q	4.2
Baix, roca de	BAIX	50203R	4.2
Baix, serrada de	BAIX	104020	4.2
Baix, serradica de	BAIX	104020	4.2
Baix, tancat de	BAIX	50907T	4.2
Bajoques del Boi, casa de	BOI	10204	8.3.3.2.1
Baltaro, artiga de	BALTARO	50907A	8.1.1.1
Banc, el	BANC	41204	7.4.1
Bancal de Benafigos, toll del	BENAFIGOS	60108	7.1.1
Bancal de l'Ullalet, tossalet del	ULLAL	50103T	7.1.1

Bancal Gran, llastretes del	GRAN	50907L	7.1.1
Bancalàs, el	BANCAL	50907B	7.1.1
Bancalets, els	BANCAL	50907B	7.1.1
Bandera, roca de la	BANDERA	50203R	7.7
Banyadera, barranc de la	BANYADERA	60303	2.2
Banyadera, la	BANYADERA	50908	2.2
Banyadera, pista de la	BANYADERA	30505	2.2
Barberia, la	BARBERIA	40202	7.4.1
Bardissa, toll de la	BARDISSA	60108	3.1
Bargida, la	BARGIDA	50103	?
Barranc Cirer, bancals del	CIRER	50907B	2.1
Barranc de la Galera, alvenc del	GALERA	50801	2.1
Barranc de la Pregunta, camí del	PEGUNTA	30507	2.1
Barranc de la Pregunta, ventisquer del	PEGUNTA	60205	2.1
Barranc de la Teuleria, escaleta del	TEULERIA	60304	2.1
Barranc de l'Aigua	AIGUA	10301	2.1
Barranc de l'Aigua, cova del	AIGUA	50803	2.1
Barranc de l'Aigua, coves del	AIGUA	50803	2.1
Barranc de l'Aigua, font del	AIGUA	60305	2.1
Barranc de l'Aigua, morral del	AIGUA	50203M	2.1
Barranc de l'Atzevar, senda del	ATZEVAR	30507	2.1
Barranc de Maria de Capoll, el	CAPOLL	50907A	2.1
Barranc de Pruciano, ombria del	PONCIANO	50903	2.1
Barranc del Catxerulo, punta del	CATXERULO	50908	2.1
Barranc del Cirer	CIRER	10301	2.1
Barranc del Cirer	CIRER	50901	2.1
Barranc del Mançanar, bancals del	MANÇANAR	50907B	2.1
Barranc del Mas dels Arcs, pouet del	ARCS	60204	2.1
Barranc del Molló	MOLLÓ	50901	2.1
Barranc dels Forns, ventisquer del	FORN	60205	2.1
Barranc dels Serrans, quadres del	SERRANS	50907Q	2.1
Barranc Fondo, el	FONDO	10301	2.1
Barranc Fondo, el	FONDO	50907	2.1
Barranc Negre, cova del	NEGRE	50803	2.1
Barranc Negre, Gorgonxo del	NEGRE	60304	2.1
Barranc Negre, solanes del	NEGRE	50904	2.1
Barranc Obscur, lloma del	OBSCUR	50103L	2.1
Barranc Pardo, barranc del	PARDO	60303	2.1
Barranc Pardo, camí del	PARDO	30507	2.1
Barranc Pardo, cova del	PARDO	50803	2.1
Barranc Pardo, el	PARDO	10301	2.1
Barranc Pardo, font del	PARDO	60305	2.1
Barranc Pardo, pista del	PARDO	30505	2.1
Barranc Pardo, solana del	PARDO	50904	2.1
Barranc, carrasca del	BARRANC	40410	2.1

Barranc, cova del	BARRANC	50803	2.1
Barranc, horts del	BARRANC	50907H	2.1
Barranc, portera del	BARRANC	30511	2.1
Barranc, pou del	BARRANC	60204	2.1
Barranc, pou del	BARRANC	60204	2.1
Barranc, pouet del	BARRANC	60204	2.1
Barranc, ullal del	BARRANC	60305U	2.1
Barranco Mojon, pista del	MOLLÓ	30505	2.1
Barranquet Serrans	SERRANS	30508	2.1
Barranquet, el	BARRANC	60303	2.1
Barranquet, pou del	BARRANC	60204	2.1
Barranquets, camí dels	BARRANC	30507	2.1
Barranquets, els	BARRANC	50908	2.1
Barranquets, els	BARRANC	60303	2.1
Barrera, pins d'en	BARRERA	50902	8.2.1
Barreta, cova de la	BARRETA	50803	7.5
Barrusca, caseta de	BARRUSCA	10401	8.3.1
Bàscula, la	BÀSCULA	30106	7.4.1
Basílio del Mas de Collet, casa de	COLLET	10204	8.3.3.2.1.1
Basílio del Mas del Collet, casa de	COLLET	10204	8.3.3.2.1.1
Basilisa, caseta de	BASILISA	10401	8.1.2
Basos, roqueta dels	BASOS	50203R	7.1.2
Basos, roqueta dels	BASOS	50203R	7.1.2
Basos, seti dels	BASOS	50908	7.1.2
Bassa de la Lloma	LLOMA	50901	2.2
Bassa de l'Aigua, la	AIGUA	60206	2.2
Bassa Nova, pas de la	NOU	30508	2.2
Bassa Seca, assagador de la	SEC	30508	2.2
Bassa Seca, la	SEC	40803	2.2
Bassa Seca, la	SEC	50907	2.2
Bassa, bancal de la	BASSA	50907B	2.2
Bassa, bancal de la	BASSA	50907B	2.2
Bassa, carrasca de la	BASSA	40410	2.2
Bassa, carrasca de la	BASSA	40410	2.2
Bassa, caseta de la	BASSA	10401	2.2
Bassa, la	BASSA	60201	2.2
Bassa, pradet de la	BASSA	50907P	2.2
Bassa, rodal de la	BASSA	50907	2.2
Bassa, serrades de la	BASSA	104020	2.2
Basses del Bovalar, les	BOVALAR	104020	2.2
Basses, bancal de les	BASSA	50907B	2.2
Bassetes, les	BASSA	50908	2.2
Bassetes, les	BASSA	50908	2.2
Bassetes, les	BASSA	60305U	2.2
Bassetes, serrada de les	BASSA	104020	2.2

Bassot, bancal del	BASSA	50907B	2.2
Bassot, el	BASSA	60303	2.2
Batalla	BATALLA	50103	7.7
Batalla, la	BATALLA	50901	7.7
Batalla, mas de	BATALLA	103010	8.2.1
Batalla, pas de la	BATALLA	30508	7.7
Batalla, serra de	BATALLA	50102	8.2.1
Batalla, serra de la	BATALLA	50102	7.7
Batanet, el	BATÀ	50901	7.3.
Batanet, el BS	BATÀ	20205	7.3
Batiste, mas de	BAPTISTA	103010	8.1.1
Baudílio del Mas de Salvador, casa de	SALVADOR	10204	8.3.3.2.1.1
Baudílio, solana de	BAUDÍLIO	50904	8.1.1
Belluga, barranc de la	BELLUGA	60303	4.1.3
Belluga, caseta de la	BELLUGA	10401	4.1.3
Belluga, font de la	BELLUGA	60305	4.1.3
Beltrana, cova de la	BELTRANA	50803	8.2.2
Beltrana, ventisquers de la	BELTRANA	60205	8.2.2
Benafigos, bancal de	BENAFIGOS	50907B	1.2.3
Benafigos, camí de	BENAFIGOS	30507	1.2.3
Benafigos, camí de	BENAFIGOS	30507	1.2.3
Benafigos, camí de	BENAFIGOS	30507	1.2.3
Benafigos, carretera de	BENAFIGOS	30502	1.2.3
Benafigos, lloma de	BENAFIGOS	50103L	1.2.3
Benafigos, terme de	BENAFIGOS	10101	1.2.3
Benages Nou, mas de	BENAGES	103010	8.2.1
Benages Vell, mas de	BENAGES	103010	8.2.1
Benages, mas de	BENAGES	103010	8.2.1
Benassal, camí de	BENASSAL	30507	8.3.3.1.
Benassal, camí de	BENASSAL	30507	8.3.3.1.
Benassal, camí de	BENASSAL	30507	8.3.3.1.
Benassal, terme de	BENASSAL	10101	8.3.3.1.
Benita, venta de l'auela	BENITA	40903	8.1.2
Benito Sardina, casa de	SARDINA	10204	8.3.1.1
Benito Sardina, caseta de	SARDINA	10401	8.3.1.1
Benito, coveta de	BENITO	50803	8.1.1
Benon, artiga de	BENON	50907A	8.1.1
Benon, tossalet de	BENON	50103T	8.1.1
Bernardina del Mas de Gual, casa de	GUAL	10204	8.3.3.2.1.1
Bernardina del Masico, casa de	MAS	10204	8.3.3.2.1
Bernardo, solano de	BERNAT	50904	8.1.1
Bernat, tancat de	BERNAT	50907T	8.2.1
Berros, font dels	BERRO	60305	3.2.1
Bienvenida, tancat de	BIENVENIDA	50907T	8.1.2
Biga, toll de la	BIGA	60108	5.1

Binifet, el	BENIFET	50908	6.2
Birlata	BIRLATA	10301	?
Bitxo, mas del BS	BITXO	103010	8.3.1
Blaia, caseta de	BLAIA	10401	8.1.2
Blanc, bancal	BLANC	50907B	4.1.1
Blanc, cingles del	BLANC	50501	4.1.1
Blanc, morral	BLANC	50203M	4.1.1
Blanc, morral	BLANC	50203M	4.1.1
Blanca, penya	BLANC	50203P	4.1.1
Blanca, roca	BLANC	50203R	4.1.1
Blanca, roca	BLANC	50203R	4.1.1
Blanca, roca	BLANC	50203R	4.1.1
Blanca, roca	BLANC	50203R	4.1.1
Blanco, artiga del	BLANC	50907A	8.3.1
Blanco, casa del	BLANC	10204	8.3.1
Blanco, caseta del	BLANC	10401	8.3.1
Blanques del Mas de Gual, roques	GUAL	50203R	4.1.1
Blanques, roques	BLANC	50203R	4.1.1
Blaudio, casa del tio	BLAUDIO	10204	8.1.1
Blaudio, caseta de	BLAUDIO	10401	8.1.1
Blaudio, pujadeta de	BLAUDIO	50701	8.1.1
Blaudio, terrers de	BLAUDIO	50908	8.1.1
Bocanegra	BOCANEGRA	10301	8.3.1
Bocanegra, barranc de	BOCANEGRA	60303	8.3.1
Boi	BOI	50103	1.4.1
Boi	BOI	50901	1.4.1
Boi, castell del	BOI	40401	1.4.1
Boi, collado del	BOI	50302	1.4.1
Boi, el	BOI	50901	1.4.1
Boi, pista del	BOI	30505	1.4.1
Boi, serra del	BOI	50102	1.4.1
Boiera, coveta	BOIERA	50803	1.4.1
Boira, mas de la	BOIRA	103010	4.4
Boiro, artiga del	BOIRO	50907A	8.3.1
Boiro, cingla del	BOIRO	50701	8.3.1
Boiro, costera del	BOIRO	50701	8.3.1
Boiro, mas del	BOIRO	103010	8.3.1
Boixar, el	BOIX	50901	3.1.2
Boixerai, el	BOIX	50902	3.1.2
Bombers, estació dels	BOMBER	40305	8.3.2
Bonico, rodal	BONICO	50908	4.1.3
Bord, mas del	BORD	103010	8.3.1
Borguillo, collet del	BRUC	50103C	3.1.2
Borrasca, cova de la	BORRASCA	50803	7.5
Borrasca, coveta de la	BORRASCA	50803	7.5

Borrasca, venta de la	BORRASCA	40903	7.5
Borrasquines, les	BORRASCA	50907	8.3.1
Borrego, sort de	BORREGO	50907S	3.2.1
Bosco, el VH	BOSC	10301	3.1
Botera, la	BOTERA	50304	2.4
Bou, fonteta del	BOU	60305	3.2.1
Bous, corral dels	BOU	10402	3.2.1
Bous, corral dels	BOU	10402	3.2.1
Bous, cova dels	BOU	50803	3.2.1
Bovalar, alvenc del	BOVALAR	50801	6.2
Bovalar, assegador del	BOVALAR	30508	6.2
Bovalar, assegador del	BOVALAR	30508	6.2
Bovalar, bassots del	BOVALAR	60201	6.2
Bovalar, camí del	BOVALAR	30507	6.2
Bovalar, cocons del	BOVALAR	60108	6.2
Bovalar, el	BOVALAR	50901	6.2
Bovalar, entrador del	BOVALAR	30508	6.2
Bovalar, ombria del	BOVALAR	50903	6.2
Bovalar, pas del	BOVALAR	30508	6.2
Bovalar, pinar del	BOVALAR	50902	6.2
Bovalar, pista del	BOVALAR	30505	6.2
Branca de la Iglésia	ESGLÉSIA	10205	5.2
Bruno, caseta de	BRUNO	10401	8.1.1
Bruno, caseta de l'auelo	BRUNO	10401	8.1.1
Bruno, serrada de	BRUNO	104020	8.1.1
Bruno, sort de	BRUNO	50907S	8.1.1
Bulc, racó de VF	BULC	50701	?
Burgal, el	BRUC	50908	3.1.2
Burquillar, el	BRUC	50908	3.1.2
Burra, mas de la	BURRO	103010	3.2.1
Burra, tossal de la	BURRO	50103T	3.2.1
Burro, roca del	BURRO	50203R	3.2.1
Burros, camí dels	BURRO	30507	3.2.1
Boscarró, cingles del	BOSC	50501	3.1
Boscarró, corral del	BOSC	10402	3.1
Boscarró, el	BOSC	50901	3.1
Boscarró, el	BOSC	50908	3.1
Boscarró, morral del	BOSC	50203M	3.1
Bustalet, el	BUSTAL	50908	7.2
Bustals, els	BUSTAL	50901	7.2
Cabeço, corral del	CABEÇO	10402	1.2.3
Cabeço, el	CABEÇO	50103	1.2.3
Cabeço, ombria del	CABEÇO	50903	1.2.3
Cabeço, solana del	CABEÇO	50904	1.2.3
Cabedo	CABEDO	50103	8.2.1

Cabedo, bancal de	CABEDO	50907B	8.2.1
Cabedo, casa de	CABEDO	10204	8.2.1
Cabedo, mas de	CABEDO	103010	8.2.1
Cabets, els	CAP	50203	1.2.3
Cable, el	CABLE	50908	7.1.2
Cable, pista del	CABLE	30505	7.1.2
Cabriu, cova del VF	CABRIU	50803	3.2
Cacauero, carrascal del	CACAUER	50902	8.3.2
Caco, caseta del	CACO	10401	8.3.1
Caixa, la	CAIXA	41204	7.4.1
Caixó, mas de	CAIXÓ	103010	8.3.1
Calatà, el	CALATÉN	50908	5.2
Calatenc, el	CALATÉN	10401	5.2
Calatrem , el	CALATÉN	50908	5.2
Calçada, la	CALÇADA	50908	5.3
Calçades, barranc de les	CALÇADA	60303	5.3
Calçades, barranc de les MOS	CALÇADA	60303	5.3
Calçades, costera de les MOS	CALÇADA	50701	5.3
Calçades, les	CALÇADA	50203	5.3
Calçades, les MOS	CALÇADA	10301	5.3
Calçades, les MOS	CALÇADA	50701	5.3
Calderassa, cova	CALDERA	50803	4.1.2
Caldero, molí	CALDERA	20205	7.5
Calleja, la	CALLEJA	30508	7.2
Callosa, barranc de la	CALLOSA	60303	1.4.1
Callosa, font de la	CALLOSA	60305	1.4.1
Calvari de l'Espino, el	ESPINO	50908	7.6
Calvari, el	CALVARI	40702	7.6
Calvari, ermita del	CALVARI	40702	7.6
Calvari, tossal del	CALVARI	50103T	7.6
Calvari, voltes del	CALVARI	30507	7.6
Cambra, lloma de la	CAMBRA	50103L	5.1
Cambra, mas de la	CAMBRA	103010	5.1
Cambreta, barranc de la	CAMBRA	60303	5.1
Cambreta, bassot de la	CAMBRA	60201	5.1
Cambreta, foies de la	CAMBRA	50304	5.1
Cambreta, foies de la	CAMBRA	50304	5.1
Cambreta, font de la	CAMBRA	60305	5.1
Cambreta, freixes de la	CAMBRA	40410	5.1
Cambreta, hort de la	CAMBRA	50907H	5.1
Cambreta, la	CAMBRA	10301	5.1
Cambreta, lloma de la	CAMBRA	50103L	5.1
Cambreta, moleta de la	CAMBRA	50103M	5.1
Cambreta, nevera de la	CAMBRA	60205	5.1
Cambreta, pista de la	CAMBRA	30505	5.1

Cambreta, prat de la	CAMBRA	50907P	5.1
Cambreta, senda de la	CAMBRA	30507	5.1
Camí de la Costa, carrer del	COSTA	10202	5.3
Camí de les Foietes, assegador del	FOIA	30508	5.3
Camí, toll del	CAMÍ	60108	5.3
Caminets, fonteta dels	CAMÍ	60305	5.3
Camp d'Aviació	AVIÓ	30202	5.3
Camp de Tir, caseta del	TIR	10401	7.4.1
Camp de Tir, el	TIR	40803	7.4.1
Camp, escola del	CAMP	40502	7.7
Camp, refugis del	CAMP	40412	7.7
Campanetes, les	CAMPANA	50103	7.5
Campanetes, les	CAMPANA	50907	7.5
Càmping, el	CÀMPING	40905	7.4.2
Campos, mas de	CAMPOS	103010	8.2.1
Canales, mas de	CANALES	103010	8.2.1
Canaleta de Baix, alvenc de la	CANAL	50801	2.4
Canaleta de Baix, la	CANAL	10301	2.4
Canaleta de Baix, lloma de la	CANAL	50103L	2.4
Canaleta de Dalt, entrador de la	CANAL	30505	2.4
Canaleta de Dalt, la	CANAL	10301	2.4
Canaleta de Dalt, lloma de la	CANAL	50103L	2.4
Canaleta, barranc de la	CANAL	60303	2.4
Canaleta, cingle de la	CANAL	50501	2.4
Canaleta, cova de la	CANAL	50803	2.4
Canaleta, foia de la	CANAL	50304	2.4
Canaleta, font de la	CANAL	60305	2.4
Canaleta, font de la	CANAL	60305	2.4
Canaleta, font de la	CANAL	60305	2.4
Canaleta, font de la	CANAL	60305	2.4
Canaleta, font de la	CANAL	60305	2.4
Canaleta, font de la	CANAL	60305	2.4
Canaleta, horts de la	CANAL	50907H	2.4
Canaleta, lloma de la	CANAL	50103L	2.4
Canaleta, ombria de la	CANAL	50903	2.4
Canaleta, rebollar de la	CANAL	50902	2.4
Canaleta, senda de la	CANAL	30507	2.1
Canaleta, serrada de la	CANAL	104020	2.4
Canaletes, camí de les	CANAL	30507	2.4
Canaletes, les	CANAL	10301	2.4
Canaletes, les	CANAL	50901	2.4
Canalissos, bancals dels	CANAL	50907B	2.1
Canalissos, barranc dels	CANAL	60303	2.1
Canalissos, bassa dels	CANAL	60201	2.1
Canalissos, bracet dels	CANAL	60303	2.1

Canalissos, camí dels	CANAL	30507	2.1
Canalissos, camí dels	CANAL	30507	2.1
Canalissos, camí dels	CANAL	30507	2.1
Canalissos, camí dels	CANAL	30507	2.1
Canalissos, corral dels	CANAL	10402	2.1
Canalissos, els	CANAL	10301	2.1
Canalissos, pimpollada dels	CANAL	50902	2.1
Canalissos, pont dels	CANAL	30509	2.1
Canalissos, quadrons dels	CANAL	50907Q	2.1
Canalissos, serrada dels	CANAL	104020	2.1
Canalissos, serrada dels	CANAL	104020	2.1
Canalissos, serrada dels	CANAL	104020	2.1
Canalissos, solana dels	CANAL	50904	2.1
Canals, barranc de les	CANAL	60303	2.1
Canals, les	CANAL	60401	2.4
Canastero, caseta del	CANASTER	10401	8.3.2
Canasteros, bancal dels	CANASTER	50907B	8.3.2
Candialets, els	CANDIAL	50907	3.1.3
Càndida, serradeta de	CÀNDIDA	104020	8.1.2
Càndida, tossal de	CÀNDIDA	50103T	8.1.2
Càndido, serrada de	CÀNDIDO	104020	8.1.1
Cantal del Llop	LLOP	50203	1.3
Cantal del Llop-II	LLOP	50901	1.3
Cantal Foradat, barranc del VF	FORAT	60303	1.3
Cantalar, roqueta del	CANTAL	50203R	1.3
Cantells de la Picossa, ullals dels	PICOSSA	60305U	1.3
Cantera, la	CANTERA	50908	1.3
Cantereta, la	CANTERA	50501	1.3
Canto del Pouet, pins del	POU	40410	1.3
Canto, el BS	CANTO	10301	1.3
Cap Ací, cingletes de	ACÍ	50701	4.2
Cap Allà, cingletes de	ALLÀ	50701	4.2
Cap de Terme, assagador del	CAP	30508	4.2
Cap del Pla	CAP	50901	4.2
Cap del Pla, alvenc del	CAP	50801	4.2
Cap del Pla, el	CAP	10301	4.2
Cap del Pla, el	CAP	50901	4.2
Cap del Pla, foia del	CAP	50304	4.2
Cap del Pla, ombria del	CAP	50903	4.2
Cap del Pla, pista del	CAP	30505	4.2
Cap del Pla, serrada del	CAP	104020	4.2
Capità, casa del	CAPITÀ	103011	8.3.2
Capità, maset del	CAPITÀ	103010m	8.3.2
Capoll, casa de	CAPOLL	10204	8.3.1
Capoll, pallissa de	CAPOLL	102041	8.3.1

Capote, mas de	CAPOTE	103010	8.2.1
Capote, pouet de	CAPOTE	60204	8.2.1
Caputxeres, les	CAPUTXERA	50908	4.1.2
Carajales, caseta de	CARAJALES	10401	8.2.1
Carbo, barranc del	CARBO	60303	3.2.2
Carbo, camí del	CARBO	30507	3.2.2
Carbo, pista del	CARBO	30505	3.2.2
Carbonera, barranc de la	CARBONERA	60303	7.1.2
Carbonera, la	CARBONERA	50908	7.1.2
Carboneres, cova de les	CARBONERA	50803	7.1.2
Carboneres, les	CARBONERA	50908	7.1.2
Càrio, casa de	CÀRIO	103011	8.1.1.1
Carlos de Seda, casa	SEDA	10204	8.3.4
Carlos, casa de	CARLOS	103011	8.1.1
Carlos, maset de l'auelo	CARLOS	103010m	8.1.1
Carlos, venta de	CARLOS	40903	8.1.1
Carmeleta, artiga de	CARMELA	50907A	8.1.2.1
Carmeleta, artiga de	CARMELA	50907A	8.1.2.1
Carmeleta, caseta de	CARMELA	10401	8.1.2.1
Carmeleta, morros de	CARMELA	50203	8.1.2.1
Carmeleta, pouet de	CARMELA	60204	8.1.2.1
Carmeleta, tancat de	CARMELA	50907T	8.1.2.1
Carmeleta, tenda de	CARMELA	40202	8.1.2.1
Carmen de la Canaleta, xops de	CANAL	50902	8.3.3.2.1
Carmen de la Pita, casa de	PITA	10204	8.3.4
Carmen de l'Estanc, casa de l'	ESTANC	10204	8.3.3.2.2
Carmen del Correu	CORREU	10204	8.3.3.2.2
Carmen del Ferrer, casa de	FERRER	10204	8.3.4
Carmen del Pito, artiga de	PITA	50907A	8.3.4
Carmen del Roig, casa de	ROIG N	10204	8.3.4
Carmen la Pita, caseta de	PITA	10401	8.3.1.1
Carmen l'Estanquera, artiga de	ESTANC	50907A	8.3.2.1
Carmen, bancal de	CARMEN	50907B	8.1.2
Carmen, ombrieta de la tia	CARMEN	50903	8.1.2
Carnisser, casa del	CARNISSER	10204	8.3.2
Carrasca del Cuquello, tossalet de la	CUQUELLO	50103T	3.1.1
Carrasca, foia de la	CARRASCA	50304	3.1.1
Carrasca, foia de la	CARRASCA	50304	3.1.1
Carrascal de la Torre, barranc del	TORRE	60303	3.1.1
Carrascal del Cacaüero, caseta del	CACAUER	10401	3.1.1
Carrascal, artiga del	CARRASCA	50907A	3.1.1
Carrascal, bancal del	CARRASCA	50907B	3.1.1
Carrascal, basses del	CARRASCA	60201	3.1.1
Carrascal, camí del	CARRASCA	30507	3.1.1
Carrascal, clot del	CARRASCA	50304C	3.1.1

Carrascal, clots del	CARRASCA	50304C	3.1.1
Carrascal, el	CARRASCA	10301	3.1.1
Carrascal, el	CARRASCA	50902	3.1.1
Carrascal, eres del	CARRASCA	50906	3.1.1
Carrascal, mas del	CARRASCA	103010	3.1.1
Carrascal, pista del	CARRASCA	30505	3.1.1
Carrascal, pla del	CARRASCA	50602	3.1.1
Carrascal, pous del	CARRASCA	60204	3.1.1
Carrascal, prat del	CARRASCA	50907P	3.1.1
Carrascal, serrades del	CARRASCA	104020	3.1.1
Carrascal, servera del	CARRASCA	40410	3.1.1
Carrascal, sorts del	CARRASCA	50907S	3.1.1
Carrascal, tancat del	CARRASCA	50907T	3.1.1
Carrascal, tossalet del	CARRASCA	50103T	3.1.1
Carrascalet, el	CARRASCA	50902	3.1.1
Carrascot, el	CARRASCA	50902	3.1.1
Carrasqueta, la	CARRASCA	50902	3.1.1
Carrer de la Font de Dalt, pisos de	DALT	10204	5.3
Carrer Sense Cap, cotxeres del	CAP	30101	5.3
Carreró, bancal del	CARRERÓ	50907B	7.2
Carreró, bassot del	CARRERÓ	60201	7.2
Carretes, camí de les	CARRO	30507	7.5
Carril, camí del	CARRIL	30507	5.3
Carril, el	CARRIL	50103	5.3
Carril, ombria del	CARRIL	50903	5.3
Carril, pista del	CARRIL	30505	5.3
Carro, portera del	CARRO	30511	7.5
Cartero del Poble, casa del	CARTER	10204	8.3.2
Cartero, artiga del	CARTER	50907A	8.3.2
Casa de la Llum, pati de la	LLUM	102041	5.1
Casa Nova, bancals de la	NOU	50907B	5.1
Casa Nova, clots de la	NOU	50304C	5.1
Casa Nova, la	NOU	10204	5.1
Casa Nova, la	NOU	10301	5.1
Casa, bancals de	CASA	50907B	5.1
Casa, bancals de	CASA	50907B	5.1
Casa, bassot de	CASA	60201	5.1
Casa, tancat de	CASA	50907T	5.1
Caseta de la Calba, barranc de la	CALBA	60303	5.1
Caseta de Lasero, bancals de la	LÀZARO	50907B	5.1
Caseta de Lasero, ullals de la	LÀZARO	60305U	5.1
Caseta de Làssaro, camí de la	LÀZARO	30507	5.1
Caseta de Làssaro, la	LÀZARO	10301	5.1
Caseta del Braç, senda de la	BRAÇ	30507	5.1
Caseta del Caco, camí de la	CACO	30507	5.1

Caseta del Caco, senda de la	CACO	30507	5.1
Caseta dels Pastors, morralet de la	PASTOR	50203M	5.1
Caseta, la	CASA	10301	5.1
Caseta, la Bs	CASA	10301	5.1
Casetes de Criscència, les	CRISCÈNCIA	50908	5.1
Casetes, camí de les-Casiques	CASA	30507	5.1
Casiques, les	CASA	50901	5.1
Castell del Boi, pouet del	BOI	60204	5.2
Castell, banc del	CASTELL	10205	5.2
Castell, bancalets del	CASTELL	50907B	5.2
Castell, el	CASTELL	10201	5.2
Castell, el	CASTELL	10201	5.2
Castell, el	CASTELL	40401	5.2
Castell, era del	CASTELL	50906	5.2
Castell, eres del	CASTELL	102041	5.2
Castell, pallisses del	CASTELL	102041	5.2
Castell, planillar del	CASTELL	50602	5.2
Castell, pouet del	CASTELL	60204	5.2
Castellet, cova del	CASTELL	50803	1.3
Castellet, el	CASTELL	40412	1.3
Castellet, el	CASTELL	50103	1.3
Castellet, el	CASTELL	50203CS	1.3
Castellet, el	CASTELL	50203CS	1.3
Castellet, el	CASTELL	50203CS	1.3
Castellet, ombria del	CASTELL	50903	1.3
Castellets, barranc dels	CASTELL	60303	1.3
Castellets, caseta dels	CASTELL	10401	1.3
Castellets, cudóls dels	CASTELL	50203	1.3
Castellets, els	CASTELL	50203CS	1.3
Castellets, els	CASTELL	50203CS	1.3
Castellets, els	CASTELL	50908	1.3
Castellets, entrador dels	CASTELL	30505	1.3
Castellets, forat dels	CASTELL	50801	1.3
Castellets, planets dels	CASTELL	50602	1.3
Castells, artiga de	CASTELL	50907A	8.2.1
Castillejos, camí dels	CASTELL	30507	1.3
Castillejos, camí dels	CASTELL	30507	1.3
Castillejos, els MOS	CASTELL	10301	1.3
Castillo, bancalets de	CASTILLO	50907B	8.2.1
Castillo, caseta de	CASTILLO	10401	8.2.1
Castillo, tancadet de	CASTILLO	50907T	8.2.1
Cates, fontanella de	CATES	60305	8.3.1
Cates, mas de	CATES	103010	8.3.1
Catxerulo, barranc del	CATXERULO	60303	8.3.1
Catxerulo, clots del	CATXERULO	50304C	8.3.1

Catxerulo, coscollar del	CATXERULO	50902	8.3.1
Catxerulo, mas de	CATXERULO	103010	8.3.1
Catxerulo, maset de	CATXERULO	103010m	8.3.1
Catxerulo, ombria del	CATXERULO	50903	8.3.1
Catxerulo, ombrieta del	CATXERULO	50903	8.3.1
Catxerulo, pouet del	CATXERULO	60204	8.3.1
Catxerulo, serradeta del	CATXERULO	104020	8.3.1
Catxerulo, solanet del	CATXERULO	50904	8.3.1
Catxo, collet	CATXO	50103C	4.1.2
Catxo, morralet	CATXO	50203M	4.1.2
Catxo, pi	CATXO	40410	4.1.2
Catxo, pi	CATXO	50908	4.1.2
Catxurral, quadró del	CATXURRAL	50907Q	3.1.2
Cauets, els	CAU	50908	3.2
Caus, carreró dels	CAU	30508	3.2
Caus, els	CAU	50803	3.2
Caus, els	CAU	50908	3.2
Caus, riscla dels	CAU	50203	3.2
Cavalls, granja dels	CAVALL	20203	3.2.1
Celades, mas de	CELADES	103010	8.2.1
Celestino, artiga de	CELESTINO	50907A	8.1.1
Célia de Xaparra, casa de	XAPARRA	10204	8.3.4
Cementeri, el	CEMENTERI	40302	7.4.2
Cementeri, ermita del	CEMENTERI	40702	7.4.2
Centenar, el	CENTENAR	50908	3.1.3
Cento el Bombero, casa de	BOMBER	10204	8.3.2.1
Cento, casa del tio	VICENT	103011	8.1.1.1
Cervell de Baix	CERVELL	50203	3.2.1
Cervell de Dalt	CERVELL	50203	3.2.1
Cervell, fonteta del	CERVELL	60305	3.2.1
Cervell, racó del	CERVELL	50701	3.2.1
Cervell, roca del	CERVELL	50203R	3.2.1
Cevellop, el	CEVELLOP	50701	3.2.1
Cinc Bancals, els	BANCAL	50907B	7.1.1
Cinc Pins, camí dels	PI	30507	4.1.3
Cinc Pins, caseta dels	PI	10401	4.1.3
Cinc Pins, costera dels	PI	50701	4.1.3
Cinc Pins, passet dels	PI	30508	4.1.3
Cinglatxo, el	CINGLE	50203	1.5
Cingles, camí de les	CINGLA	30507	1.5
Cingles, camí de les	CINGLA	30507	1.5
Cingles, les	CINGLA	50701	1.5
Cingletes, les	CINGLA	50701	1.5
Cirer, barranc del	CIRER	60303	3.1.1
Ciressos, barranc dels	CIRER	60303	3.1.1

Cirila, casa de	CIRILA	10204	8.1.2
Cirilo el Mançanar, casa de	CIRILO	10204	8.3.3.2.1
Cirilo, cantal de	CIRILO	50203	8.1.1
Cisco, bancals de	FRANCISCO	50907B	8.1.1.1
Civils, caseta del	CIVILS	10401	8.3.2
Clapissalet, el	CLAPISSA	50908	1.7.1
Clapissals, caseta dels	CLAPISSA	10401	1.7.1
Clapissals, els	CLAPISSA	50908	1.7.1
Clara de la Torre Garcia, casa de	GARCIA	10204	8.3.3.2.1
Clara, casa de la tia	CLARA	10204	8.1.2
Clara, casa de l'auela	CLARA	10204	8.1.2
Clemente de la Foeta Plana, casa de	PLA	10204	8.3.3.2.1
Clemente de la Foieta Plana, caseta de	PLA	10401	8.3.3.2.1
Clemente de la Foieta Plana, xops de	PLA	50902	8.3.3.2.1
Clemente de l'Albagés, casa de	ALBAGÉS	10204	8.3.3.2.1
Clemente l'Albagés, casa de	ALBAGÉS	10204	8.3.3.2.1
Clemente, bancal de	CLIMENT	50907B	8.1.1
Clemente, casa de	CLIMENT	103011	8.1.1
Clemente, maset de	CLIMENT	103010m	8.1.1
Clemente, pou de	CLIMENT	60204	8.1.1
Clemente, sargallar de	CLIMENT	50701	8.1.1
Clemente, solanet de	CLIMENT	50904	8.1.1
Clemente, tancadet de	CLIMENT	50907T	8.1.1
Clemente, xopar de	CLIMENT	50902	8.1.1
Clemente, xopar de	CLIMENT	50902	8.1.1
Clemente, xops de	CLIMENT	50902	8.1.1
Clèric de Baix, mas de	CLÈRIC	103010	8.2.1
Clèric de Dalt, mas de	CLÈRIC	103010	8.2.1
Clèric, cingle de	CLÈRIC	50501	8.2.1
Clèric, mas de	CLÈRIC	103010	8.2.1
Clèric, xops de	CLÈRIC	50902	8.2.1
Climent de la Foeta Plana, avellaners de	PLA	50907	8.3.3.2.1
Climente de la Foeta Plana, casa de	PLA	10204	8.3.3.2.1
Climentes, barranc de les	CLIMENT	60303	8.2.2
Clot del Gavell, foieta del	GAVELL	50304	1.4.2
Clot, el	CLOT	50304C	1.4.2
Clot, portera del	CLOT	30511	1.4.2
Clotada, barranc de la VF	CLOT	60303	1.4.2
Clotàs, el	CLOT	50701	1.4.2
Clotasses, les	CLOT	50908	1.4.2
Clotasses, pista de les	CLOT	30505	1.4.2
Clotets, els	CLOT	50304C	1.4.2
Clots del Catxerulo, barranquet dels	CATXERULO	60303	1.4.2
Clots del Mas de Marimon, barranc dels	MARIMON	60303	1.4.2
Clots, caseta dels	CLOT	10401	1.4.2

Clots, els	CLOT	50304C	1.4.2
Clots, els	CLOT	50304C	1.4.2
Clots, els	CLOT	50304C	1.4.2
Clotxa de Baix, la	CLOTXA	10301	1.6
Clotxa del Mig, la	CLOTXA	10301	1.6
Clotxa Més Alta, la	CLOTXA	10301	1.6
Clotxa, barranc de la	CLOTXA	60303	1.6
Clotxa, mas de la	CLOTXA	103010	1.6
Clotxes, barranc de les	CLOTXA	60303	1.6
Clotxes, les	CLOTXA	60108	1.6
Clotxó, assegador del	CLOTXA	30508	1.6
Clotxó, barranc del	CLOTXA	60303	1.6
Clotxó, barranquet del	CLOTXA	60303	1.6
Clotxó, cisterna del	CLOTXA	60202	1.6
Clotxó, el	CLOTXA	10301	1.6
Clotxó, ombria del	CLOTXA	50903	1.6
Clotxó, picons del	CLOTXA	60108	1.6
Clotxó, roques del	CLOTXA	50203R	1.6
Clotxó, serrada del	CLOTXA	104020	1.6
Clotxó, solana del	CLOTXA	50904	1.6
Clotxó, solanes del	CLOTXA	50904	1.6
Coa, serrada de	COA	104020	8.3.1
Coberta, la font	COBERTA	60305	4.1.3
Coconet, el	COCÓ	50103	1.6
Cocons, Bovalar dels	COCÓ	50908	1.6
Cocons, els	COCÓ	60108	1.6
Coixa, mas de la	COIX	103010	8.3.1
Coixo Valeriano, casa del	COIX	10204	8.3.1.1
Coixo, finca del	COIX	50907	8.3.1
Coixo, mas del	COIX	103010	8.3.1
Colau de Silvestre, casa de	SILVESTRE	10204	8.3.4
Colau de Silvestre, tancat de	SILVESTRE	50907T	8.3.4
Colau del Mas de Mançanares, casa de	MANÇANARES	10204	8.3.3.2.1.1
Colau del Mas de Mançanares, casa de (2)	MANÇANARES	10204	8.3.3.2.1.1
Colau Moliner, pallissa de	MOLINER	102041	8.2.1.1
Colau, bancals de	NICOLAU	50907B	8.1.1.1
Colau, molí de BS	NICOLAU	20205	8.1.1.1
Colau, sénia de	NICOLAU	60207	8.1.1.1
Colegios , freginal de l'auelo	COLEGIOS	50907F	8.3.1
Colegios, caseta de l'auelo	COLEGIOS	10401	8.3.1
Coll del Vidre, caseta del	VIDRE	10401	7.3
Colladar, barraca del	COLL	10401	1.4.1
Colladar, coveta del	COLL	50803	1.6
Colladar, coveta del	COLL	50803	1.6
Colladar, el	COLL	50908	1.4.1

Colladar, el	COLL	50908	1.4.1
Collado de Baix, corral del	COLL	10402	1.4.1
Collado de Baix, el	COLL	10301	1.4.1
Collado de Baix, saleres del	COLL	104021	1.4.1
Collado, barranc del	COLL	60303	1.4.1
Collado, canto del	COLL	50103A	1.4.1
Collado, coscollar del	COLL	50902	1.4.1
Collado, el	COLL	10301	1.4.1
Collado, eriçal del	COLL	50902	3.1.2
Collado, escola del	COLL	40502	1.4.1
Collado, foia del	COLL	50304	1.4.1
Collado, foieta del	COLL	50304	1.4.1
Collado, foietes del	COLL	50304	1.4.1
Collado, font del	COLL	60305	1.4.1
Collado, fonteta del	COLL	60305	1.4.1
Collado, ombria del	COLL	50903	1.4.1
Collado, roques del	COLL	50203R	1.4.1
Collado, solano del	COLL	50904	1.4.1
Collassa, barranc de la	COLL	60303	1.4.1
Collassa, la	COLL	50302	1.4.1
Collet de l'Olivera, barranc del	OLIVERA	60303	1.2.3
Collet Llarg, caseta del	LLARG	10401	1.2.3
Collet Llarg, ombria del	LLARG	50903	1.2.3
Collet Roig, barranc del	ROIG	60303	1.2.3
Collet, bancal del	COLLET	50907B	1.2.3
Collet, barranc de	COLLET	60303	1.2.3
Collet, bassa del	COLLET	60201	1.2.3
Collet, el	COLLET	50103C	1.2.3
Collet, el	COLLET	50103C	1.2.3
Collet, hort del	COLLET	50907H	1.2.3
Collet, mas de	COLLET	103010	1.2.3
Collet, mas del	COLLET	103010	1.2.3
Collet, punta del	COLLET	50908	1.2.3
Collet, roca del	COLLET	50203R	1.2.3
Collet, roca del	COLLET	50203R	1.2.3
Colletó, el	COLLET	50103C	1.2.3
Colltort, mas de	COLLTORT	103010	8.3.1
Colom, cantal del	COLOM	50203	3.2.2
Colomer, el	COLOM	50908	3.2
Colomer, el	COLOM	50908	3.2
Columpios, placeta dels	COLUMPIOS	10203	7.5
Comedera, font de la	COMEDERA	60305	7.2
Comte, nevera del	COMTE	60205	7.7
Comuna, colada de la	COMUNA	30508	6.2
Comuna, pas de la	COMUNA	30508	6.2

Conill, lloma del	CONILL	50103L	3.2.1
Conills, tancat dels	CONILL	50907T	3.2.1
Conrado, casa de	CONRADO	10204	8.1.1
Consell, barranc de	CONSELL	60303	6.2
Consoltes, les	CONSOLTES	50907	3.1.2
Constanta, cingla de la	CONSTANTA	50701	8.2.2
Consuelo l'Alguatzila, bancals de	ALGUATZIL	50907B	8.3.2.1
Consuelo, artigues de	CONSUELO	50907A	8.1.2
Control, caseta de	CONTROL	10401	6.2
Conxa de Ramon del Pont, casa de	PONT	10204	8.3.4
Conxita del Tarroner, casa de	TARRONER	10204	8.3.4
Cooperativa, pisos de la	COOPERATIVA	10204	7.4.1
Corb, barranquet del	CORB	60303	3.2.2
Corb, roca del	CORB	50203R	3.2.2
Corb, roca del	CORB	50203R	3.2.2
Corberanes, serrades de les	CORBERANES	104020	8.3.3.1
Corço, carreró	CORÇO	30508	3.2.1
Corona, assegador de la	CORONA	30508	1.3
Corona, la	CORONA	50103	1.3
Corona, mas de la	CORONA	103010	1.3
Coronel, maset del	CORONEL	103010m	8.3.2
Corral d'Aragó, alvenc del	ARAGON	50801	7.2
Corral d'Aragon, bassot del	ARAGON	60201	7.2
Corral d'Aragon, font del	ARAGON	60305	7.2
Corral d'Aragon, prat del	ARAGON	50907P	7.2
Corral d'Aragon, tossalet del	ARAGON	50103T	7.2
Corral de Badenes, artigues del	BADENES	50907A	7.2
Corral de Badenes, clotada del	BADENES	50304C	7.2
Corral de Badenes, pou del	BADENES	60204	7.2
Corral de Badenes, rebolles del	BADENES	50902	7.2
Corral de Pecetes, el	PEÇA	10301	7.2
Corral de Ribagrossa, el	RIBAGROSSA	10301	7.2
Corral del Bovalar	BOVALAR	50901	7.2
Corral dels Bous, pins del	BOU	50902	7.2
Corral Sec, collet del	SEC	50103C	7.2
Corral Sec, forat del	SEC	50801	7.2
Corral, barranc	BLANC	60303	7.2
Corral, barranc del	CORRAL	60303	7.2
Corral, moleta del	CORRAL	50103M	7.2
Corral, pou del	CORRAL	60204	7.2
Corralàs, el	CORRAL	50908	7.2
Corralet, el	CORRAL	10402	7.2
Corralet, el	CORRAL	10402	7.2
Corralet, pista del	CORRAL	30505	7.2
Corralico, el	CORRAL	10402	7.2

Corralissa del Bovalar, la	BOVALAR	10301	7.2
Corralissa, anoguers de la	CORRAL	40410	7.2
Corralissa, artigues de la	CORRAL	50907A	7.2
Corralissa, bassa de la	CORRAL	60201	7.2
Corralissa, carreró de la	CORRAL	30508	7.2
Corralissa, eres de la	CORRAL	50906	7.2
Corralissa, hortets de la	CORRAL	50907H	7.2
Corralissa, la	CORRAL	10301	7.2
Corralissa, la	CORRAL	10402	7.2
Corralissa, pou de la	CORRAL	60204	7.2
Corralissa, roca de la	CORRAL	50203R	7.2
Corralissa, roques de la	CORRAL	50203R	7.2
Corralisseta, la	CORRAL	10402	7.2
Correu, artiga del	CORREU	50907A	8.3.2
Correu, bancal del	CORREU	50907B	8.3.2
Correu, casa del	CORREU	10204	8.3.2
Correu, caseta del	CORREU	10401	8.3.2
Correus	CORREU	40308	7.4.2
Corro dels Bous, el	BOU	10205	7.2
Coscolla, artiga de la	COSCOLL	50907A	3.1.2
Coscollar, el	COSCOLL	50902	3.1.2
Costa, cases de la	COSTA	10204	1.5
Costa, la	COSTA	50701	1.5
Costa, pas de la	COSTA	30508	1.5
Costera, era de la	COSTA	50906	1.5
Costera, font de la	COSTA	60305	1.5
Costera, la	COSTA	50701	1.5
Costera, la	COSTA	50701	1.5
Costera, la	COSTA	50701	1.5
Costerons, els	COSTA	50701	1.5
Cotxera, la	COTXERA	30101	7.4.1
Cova a Culla, camí de la	COVA	30507	1.6
Cova de la Beltrana, ventisquers de la	BELTRANA	60205	1.6
Cova de la Borrasca, camí de la	BORRASCA	30507	1.6
Cova de la Munda	MUNDA	50901	1.6
Cova de la Munda, foia de	MUNDA	50304	5.1
Cova de la Munda, la	MUNDA	10301	1.6
Cova de la Russa, forat de la	RUSSA	50801	1.6
Cova de l'Aigua, barranc de la	AIGUA	60303	1.6
Cova de l'Aigua, barranquet de la	AIGUA	60303	1.6
Cova de l'Aigua, barranquet de la	AIGUA	60303	1.6
Cova de l'Aigua, planàs de la	AIGUA	50602	1.6
Cova de l'Aigua, roca de la	AIGUA	50203R	1.6
Cova de les Gralles, la	GRALLA	50901	1.6
Cova de les Gralles, morral de la	GRALLA	50203M	1.6

Cova del Mas de les Xiquetes, roca de la	XIQUETA	50203R	1.6
Cova del Matxos, ullal de la	MATXO	60305U	1.6
Cova del Rubio, camí de la	RUBIO	30507	1.6
Cova del Rubio, la MOS	RUBIO	10301	1.6
Cova Forés, barranc de la	FORÉS	60303	1.6
Cova Negra, barranc de la	NEGRE	60303	1.6
Cova Negra, covetes de la	NEGRE	50803	1.6
Cova Negra, forat de la	NEGRE	50801	1.6
Cova Roja, cingles de la	ROIG	50701	1.6
Cova Tena, barranc de la	TENA	60303	1.6
Cova Tena, roca de la	TENA	50203R	1.6
Cova Vella, la	VELL	10301	1.6
Cova, barranc de la	COVA	60303	1.6
Cova, barranc de la	COVA	60303	1.6
Cova, barranc de la	COVA	60303	1.6
Cova, camí de	COVA	30507	8.3.1
Cova, camí de la	COVA	30507	1.6
Cova, escaladeta de la	COVA	50701	1.6
Cova, la	COVA	50803	1.6
Cova, mas de la	COVA	103010	1.6
Cova, molí de la	COVA	20205	1.6
Cova, ombria de la	COVA	50903	1.6
Cova, pas de la	COVA	30508	1.6
Cova, racó de la	COVA	50701	1.6
Cova, roca de la	COVA	50203R	1.6
Cova, serrada de	COVA	104020	8.3.1
Covarxa, la	COVA	50803	1.6
Covarxes, les	COVA	50803	1.6
Covassa, barranc de la	COVA	60303	1.6
Covassa, la	COVA	50803	1.6
Covassa, la	COVA	50803	1.6
Covassa, ullal de la	COVA	60305U	1.6
Covasses, les	COVA	50803	1.6
Covatelles, barranc de les BS	COVA	60303	1.6
Covenero, artiga del	COVENER	50907A	8.3.2
Covenero, caseta del	COVENER	10401	8.3.2
Covenero, pouet del	COVENER	60204	8.3.2
Coves, les	COVA	50803	1.6
Coveta, la	COVA	50803	1.6
Coveta, la	COVA	50803	1.6
Covetes, les	COVA	50803	1.6
Covetes, morralet de les	COVA	50203M	1.6
Crebada del Pont, la	PONT	10401	1.7.1
Crebada del Pont, la	PONT	50901	1.7.1
Crebades, barranquets de les	CREBADES	60303	1.7.1

Crebades, les	CREBADA	50908	1.7.1
Cremat, mas	CREMAT	103010	4.1.3
Creu, foeta de la	CREU	50304	5.3
Creu, la	CREU	30511	5.3
Creu, pi de la	CREU	40410	4.1.2
Creu, pla de la	CREU	50602	7.6
Creus, les	CREU	50908	5.3
Creveta de Manolo Cambra, la	CAMBRA	50907	5.3
Creveta de Pasqualo, la	PASQUAL	50907	5.3
Creveta, caseta de la	CREU	10401	5.3
Creveta, caseta de la	CREU	10401	5.3
Creveta, foies de la	CREU	50304	5.3
Creveta, la	CREU	50908	5.3
Creveta, saleres de la	CREU	104021	5.3
Creveta, tancat de la	CREU	50907T	5.3
Cruces, collado de las PORT	CREU	50302	7.6
CS-822	PORT	30502	n
Cuesta, mas de la MOS	COSTA	103010	1.5
Cugula, bancal de la	CUGULA	50907B	3.1.2
Culiblanca, mas de la	CULBLANCA	103010	8.3.1
Culla, camí de	CULLA	30507	1.2.3
Culla, camí de	CULLA	30507	1.2.3
Culla, camí de (pel mas de Campos)	CULLA	30507	1.2.3
Culla, mas de	CULLA	103010	1.2.3
Culla, portera de	CULLA	30511	1.2.3
Culla, pujadetes de	CULLA	50701	1.2.3
Culla, serrades de	CULLA	104020	1.2.3
Culla, terme de	CULLA	10101	1.2.3
Culletes, serradetes de	CULLETES	104020	8.3.1
Cul-roig, casetó de	CUL-ROIG	10401	8.3.1
Cul-roig, eriçal de	CUL-ROIG	50902	8.3.1
Cup, foia del	CUP	50304	7.1.1
Cuquello, carrasca del	CUQUELLO	40410	3.2.2
Cuquello, carrasca del	CUQUELLO	40410	3.2.2
Cuquello, pi	CUQUELLO	40410	3.2.2
Curro, maset del	CURRO	103010m	8.3.1
Curro, maset del	CURRO	103010m	8.3.1
Curro, venta del	CURRO	40903	8.3.1
Curt, carreró	CURT	30508	4.1.2
Curt, puntal	CURT	50908	4.1.2
Curta, partida	CURT	50901	4.1.2
Cuvica Roya, la VF	ROYA	50203	1.6
Dalt del Mas de les Roques, foia de	ROCA	50304	4.2
Dalt, abeurador de	DALT	60201	4.2
Dalt, casa de	DALT	103011	4.2

Dalt, casa de	DALT	103011	4.2
Dalt, era de	DALT	50906	4.2
Dalt, era de	DALT	50906	4.2
Dalt, era de	DALT	50906	4.2
Dalt, era de	DALT	50906	4.2
Dalt, foia de	DALT	50304	4.2
Dalt, foia de	DALT	50304	4.2
Dalt, foia de	DALT	50304	4.2
Dalt, foia de	DALT	50304	4.2
Dalt, foia de	DALT	50304	4.2
Dalt, font de	DALT	60305	4.2
Dalt, forn de	DALT	40202	4.2
Dalt, horts de	DALT	50907H	4.2
Dalt, moleta de	DALT	50103M	4.2
Dalt, pou de	DALT	60204	4.2
Dalt, quadró de	DALT	50907Q	4.2
Dalt, quadró de	DALT	50907Q	4.2
Dalt, roca de	DALT	50203R	4.2
Dalt, roca de	DALT	50203R	4.2
Dalt, serradica de	DALT	104020	4.2
Dalt, tancat de	DALT	50907T	4.2
Damian de l'Albagés, casa de	ALBAGÉS	10204	8.3.3.2.1
Damian, casa de	DAMIÀN	10204	8.1.1
Damian, mas de	DAMIÀN	103010	8.1.1
Damian, sénia de	DAMIÀN	60207	8.1.1
Damian, sénia de	DAMIÀN	60207	8.1.1
Damunt de Casa, tossalet de	CASA	50103T	4.2
Damunt la Roqueta, replà de	ROCA	50908	4.2
Daniel del Mas de Collet, casa de	COLLET	10204	8.3.3.2.1.1
Daniel del Mas de Collet, casa de	COLLET	10204	8.3.3.2.1.1
Daniel, bancal de	DANIEL	50907B	8.1.1
Dau, el	DAU	10205	5.2
Dau, plaça del	DAU	10203	5.2
Dau, restaurant El	DAU	40908	5.2
Davant de Casa, bancal de	CASA	50907B	4.2
Davant de Casa, foia de	CASA	50304	4.2
Davant de Casa, pinar de	CASA	50902	4.2
David, artiga de	DAVID	50907A	8.1.1
David, caseta del tio	DAVID	10401	8.1.1
Demétrio, bancal de	DEMETRIO	50907B	8.1.1
Demétrio, bancal del tio	DEMETRIO	50907B	8.1.1
Dentells, els	DENTELL	50203	1.3
Depuradora, la	DEPURADORA	20802	7.4.2
Desvio, el	DESVIAMENT	10202	5.3
Detràs de la Casa, bancal de	CASA	50907B	4.2

Detràs de la Casa, bancal de	CASA	50907B	4.2
Detràs de la Moleta, bancal de	MOLETA	50907B	4.2
Detràs de la Moleta, bancals de	MOLETA	50907B	4.2
Devesa, barranc de la	DEVESA	60303	6.2
Devesa, camí de la	DEVESA	30507	6.2
Devesa, la	DEVESA	50901	6.2
Devesa, roquetes de la	DEVESA	50203R	6.2
Dins, era de	DINS	50906	4.2
Dins, eriçal de	DINS	50908	4.2
Dins, prat de	DINS	50907P	4.2
Dolores del Teléfon, bancal de	TELÉFON	50907B	8.3.3.2.2
Dolores del Teléfon, casa de	TELÉFON	10204	8.3.3.2.2
Dolores, bancal de	DOLORS	50907B	8.1.2
Dolores, carreró de	DOLORS	30508	8.1.2
Dolores, casa de la tia	DOLORS	103011	8.1.2
Dolores, tancat de	DOLORS	50907B	8.1.2
Domiciano del Mas del Xatxo, casa de	XATXO	10204	8.3.3.2.1.1
Dominga de Térío, caseta de	TÉRIO	10401	8.3.4
Dominga, casa de	DOMINGA	103011	8.1.2
Dominga, casa de; de Juanito de Dominga	DOMINGA	10204	8.1.2
Dominga, caseta de	DOMINGA	10401	8.1.2
Domingo de Joanica, casa de	JOANA	10204	8.3.4
Domingo Joanica, artiga de	JOANA	50907A	8.3.1.1
Domingo, caseta de	DOMINGO	10401	8.1.1
Domingo, maset de	DOMINGO	103010m	8.1.1
Donís d'Arnaú, casa de	ARNAU	10204	8.3.4
Dorotea, casa de la tia	DOROTEA	103011	8.1.2
Eduarda del Mas de Pelegrí, casa d'	PELEGRÍ	10204	8.3.3.2.1.1
Eduardito, caseta d'	EDUARDO	103010m	8.1.1.1
Eduardo Arés, casa d'	ARÉS	10204	8.2.1.1
Eduardo de la Xaparra, casa d'	XAPARRA	10204	8.3.3.2.1
Eduardo de Santjoan, casa d'	SANT JOAN	10204	8.3.4
Eduardo de Vives, casa d'	VIVES	10204	8.3.4
Eduardo del Mas de Farsa, tenda d'	FARSA	40202	8.3.3.2.1.1
Eduardo del Mas de Gual, cases d'	GUAL	10204	8.3.3.2.1.1
Eduardo del Mas de Gual, cotxera d'	GUAL	102041	8.3.3.2.1.1
Eduardo del Molí Més Baix, casalici d'	BAIX	10204	8.3.3.2.1
Eduardo del Pont, casa d'	PONT	10204	8.3.3.2.1
Eduardo del Pont, casa d'	PONT	10204	8.3.3.2.1
Eduardo el Pecós, serrada d'	PECÓS	104020	8.3.1.1
Eduardo Santjoan, casa de	SANT JOAN	10204	8.3.1.1
Eduardo Tena, serrada de	TENA	104020	8.2.1.1
Eduardo, artiga d'	EDUARDO	50907A	8.1.1
Eduardo, casa d'	EDUARDO	103011	8.1.1
Eduardo, casa d'	EDUARDO	103011	8.1.1

Eduardo, tancat d'	EDUARDO	50907B	8.1.1
Egües, xargallar de les	EGUA	50701	3.2.1
Eixample, l'	EIXAMPLE	50908	4.1.2
Eixample, l'	EIXAMPLE	50908	4.1.2
Eixamples, els	EIXAMPLE	104020	4.1.2
El Castillo, camí d'	CASTILLO	30507	1.3
el Gurgú	GURUGÚ	50901	7.7
Elies del Mas de Rosca, casa	ROSCA	103011	8.3.3.2.1.1
Eliseo Tena, casa d'	TENA	10204	8.2.1.1
Eliseo, casa d'	ELISEO	10204	8.1.1
Elissa, casa d'	ELISA	10204	8.1.2
Elódia, casa d'	ELODIA	10204	8.1.2
Eloi, casa d'	ELOI	10204	8.1.1
Elvira la Sardinera, casa d'	SARDINA	10204	8.3.1.1
Emilia del Mas del Carrascal, casa de	CARRASCA	10204	8.3.3.2.1.1
Emiliana del Mas de Pep, casa d'	JOSEP	10204	8.3.3.2.1.1
Emílio de Guaja, casa d'	GUAJA	10204	8.3.4
Emílio de la Penyica, casa d'	PENYICA	10204	8.3.3.2.1
Emílio de la Solana, casa d'	SOLANA	10204	8.3.3.2.1.1
Emílio de Pons, casa d'	PONS	10204	8.3.4
Emílio del Mas de Toni, caseta d'	ANTONI	10401	8.3.3.2.1
Emílio el Canastero, casa d'	CANASTRER	10204	8.3.2.1
Emílio el Potecari, casa d'	APOTECARI	10204	8.3.2.1
Emílio Gargallo, casa d'	GARGALLO	10204	8.2.1.1
Emílio, casa del tio	EMILIO	10204	8.1.1
Emílio, casa del tio	EMILIO	103011	8.1.1
Empinat, carreró	EMPINAT	30508	4.1.2
Encarna de Federico Matrona, casa	MATRONA	10204	8.3.4
Encarnacion, serrada d'	ENCARNACIÓN	104020	8.1.2
Engerrot, l'	ENGERROT	60108	2.3
Engolidor, l'	ENGOLIDOR	50801	2.1
Enrique d'Arés, casa	ARÉS	10204	8.3.4
Enrique del Mas de la Serra, bancals d'	SERRA	50907B	8.3.3.2.1.1
Enrique del Mas de la Serra, tancats d'	SERRA	50907T	8.3.3.2.1.1
Enrique el Serrero, casa d'	SERRER	10204	8.3.2.1
Enrique, caseta d'	ENRIQUE	10401	8.1.1
Enrique, xops d'	ENRIQUE	50902	8.1.1
Entrador, l'	ENTRADOR	30511	5.3
Entre Termes, assagador d'	TERME	30508	4.2
Entre Termes, assegador d'	TERME	30508	4.2
Era, bancal de l'	ERA	50907B	7.1.1
Era, bancal de l'	ERA	50907B	7.1.1
Era, bancal de l'	ERA	50907B	7.1.1
Era, carreró de l'	ERA	10202	7.1.1
Eres, les	ERA	10201	7.1.1

Ereta, bancal de l'	ERA	50907B	7.1.1
Ereta, carreró de l'	ERA	10202	7.1.1
Ereta, l'	ERA	10205	7.1.1
Ereta, l'	ERA	50908	7.1.1
Ereta, l'	ERA	102041	7.1.1
Ereta, l'	ERA	50602	7.1.1
Eriçal, foieta de l'	ERIÇAL	50304	3.1.2
Eriçal, l'	ERIÇAL	50908	3.1.2
Eriçal, l'	ERIÇAL	50908	3.1.2
Eriçal, planet de l'	ERIÇAL	50602	3.1.2
Eriçalet, carreró de	ERIÇAL	30508	3.1.2
Eriçalet, caseta de l'	ERIÇAL	10401	3.1.2
Eriçalet, l	ERIÇAL	50908	3.1.2
Erm, bancal	ERM	50907B	3.1
Erm, l'	ERM	50908	3.1
Ermets, els	ERM	50907	3.1
Escala Munda	ESCLARAMUNDA	50103	4.1.2
Escaladeta, l'	ESCALA	50701	4.1.2
Escalaramonda, assegador de	ESCLARAMUNDA	30508	8.1.2
Escaleta, artiga de l'	ESCALA	50907A	4.1.2
Escaleta, barranc de l'	ESCALA	60303	4.1.2
Escaleta, l'	ESCALA	10301	4.1.2
Escaleta, l'	ESCALA	50103	4.1.2
Escaleta, l'	ESCALA	50203	4.1.2
Escaleta, pas de l'	ESCALA	30508	4.1.2
Escaletes, les	ESCALA	30512	4.1.2
Esclaramonda, molló de l'	ESCLARAMUNDA	41302	8.1.2
Esclaramunda, tossal d'	ESCLARAMUNDA	50103T	8.1.2
Escola, era de l'	ESCOLA	50906	7.4.2
Escola, l'	ESCOLA	40502	7.4.2
Escola, pisos de l'	ESCOLA	10204	7.4.2
Escola, pont de l'	ESCOLA	30509	7.4.2
Escola, quadrons de l'	ESCOLA	50907Q	7.4.2
Escombrera, l'	ESCOMBRERA	20801	7.4.2
Escudelleta, engolidor de l'	ESCUDELLETA	50801	2.3
Escudelleta, l'	ESCUDELLETA	60201	2.3
Escudelleta, pi de l'	ESCUDELLETA	40410	2.3
Església, artiga de l'	ESGLÉSIA	50907A	7.6
Església, carrer de l'	ESGLÉSIA	10202	7.6
Església, l'	ESGLÉSIA	40705	7.6
Església, plaça de l'	ESGLÉSIA	10203	7.6
Espasa, roca de l' MOS	ESPASA	50203R	1.5
Espatles, artiga de les	ESPATLES	50907A	1.5
Espatles, font de les	ESPATLES	60305	1.5
Espatles, mas de les	ESPATLES	103010	1.5

Espessa, Volta	ESPESSA	60306	3.1
Espigolar, barranc de l'	ESPIGOLAR	60303	3.1.2
Espigolar, l'	ESPIGOLAR	50908	3.1.2
Espigolar, pista de l'	ESPIGOLAR	30505	3.1.2
Espinal, pou de l'	ESPINAL	60204	3.1.2
Espinalet, prat de l'	ESPINAL	50907P	3.1.2
Espinalet, quadró de l'	ESPINAL	50907Q	3.1.2
Espinals, barranc dels	ESPINAL	60303	3.1.2
Espino, alvenc de l'	ESPINO	50801	3.1.2
Espino, camí de l'	ESPINO	30507	3.1.2
Espino, carrascal de l'	ESPINO	50902	3.1.2
Espino, clots de l'	ESPINO	50304C	3.1.2
Espino, corral de l'	ESPINO	10402	3.1.2
Espino, cova de l'	ESPINO	50803	3.1.2
Espino, era de l'	ESPINO	50906	3.1.2
Espino, font de l'	ESPINO	60305	3.1.2
Espino, l'	ESPINO	10301	3.1.2
Espino, l'	ESPINO	50901	3.1.2
Espino, llometes de l'	ESPINO	50103L	3.1.2
Espino, pista de l'*	ESPINO	30505	3.1.2
Espino, quadro de l'	ESPINO	50907Q	3.1.2
Espino, saleres de l'	ESPINO	104021	3.1.2
Espino, solana de l'	ESPINO	50904	3.1.2
Espino, solano del	ESPINO	50904	3.1.2
Espino, teuleria de l'	ESPINO	20301	3.1.2
Espino, tossal de l'	ESPINO	50103T	3.1.2
Espino, tossal de l'	ESPINO	50103T	3.1.2
Esquilador, barranc de l'	ESQUILADOR	60303	8.3.2
Esquilador, casa de l'	ESQUILADOR	10204	8.3.2
Esquilador, font de l'	ESQUILADOR	60305	8.3.2
Esquilador, maset de l'	ESQUILADOR	103010m	8.3.2
Esquilador, ullals de l'	ESQUILADOR	60305U	8.3.2
Esquinal, roqueta de l'	ESQUINAL	50203R	4.1.2
Esquinals, roques dels	ESQUINAL	50203R	4.1.2
Estalls, los	ESTALL	50907	7.2
Estanyà, serrada	ESTANYADA	104020	?
Esteve, caseta de l'auelo	ESTEVE	10401	8.1.1
Esteve, quadra de l'auelo	ESTEVE	50907Q	8.1.1
Esteve, tancadet de l'auelo	ESTEVE	50907T	8.1.1
Estevenet, pinaret de l'auelo	ESTEVE	50902	8.1.1.1
Estrella, assegador de l'	ESTRELLA	30508	7.6
Estrella, camí de l'	ESTRELLA	30507	7.6
Estrella, camí de l'	ESTRELLA	30507	7.6
Estrella, camí de la	ESTRELLA	30507	7.6
Estrella, l' MOS	ESTRELLA	10102	7.6

Estrella, ombria de l'	ESTRELLA	50901	7.6
Estrella, pista de l'	ESTRELLA	30505	7.6
Estrella, pista de l'	ESTRELLA	30507	7.6
Estrella, puntal de l'	ESTRELLA	50203	7.6
Estret, carreró	ESTRET	10202	4.1.2
Estret, portalet	ESTRET	10205	4.1.2
Estretet, l'	ESTRET	50306	4.1.2
Estrets, els	ESTRET	60107	4.1.2
Estrets, los	ESTRET	60107	4.1.2
Eusébio de la Foia, sort d'	FOIA	50907S	8.3.3.2.1
Eusébio de la Tancada, casa d'	TANCAT	10204	8.3.3.2.1
Eusébio de la Tancada, casa d'	TANCAT	10204	8.3.3.2.1
Eusébio del Molí Prat	PRAT	10204	8.3.3.2.1
Eusébio la Foia, casa d'	FOIA	10204	8.3.3.2.1
Eusébio, casa d'	EUSEBIO	10204	8.1.1
Evaristo, tancadet de	EVARISTO	50907T	8.1.1
Fabregat, cova de	FABREGAT	50803	8.2.1
Falaguera, la	FALAGUERA	50908	3.1.2
Falaguera, pinar de la	FALAGUERA	50902	3.1.2
Falconer, maset del	FALCONER	103010m	8.3.2
Falconetti, maset de	FALCONER	103010m	8.3.1
Fam, fonteta de la	FAM	60305	7.5
Farmàcia, la	FARMÀCIA	40202	7.4.1
Farsa, bancal de l'auelo	FARSA	50907B	8.3.1
Farsa, mas de	FARSA	103010	8.2.1
Farsa, toll de	FARSA	60108	8.2.1
Fausto, artiga de	FAUSTO	50907A	8.1.1
Fausto, sort de	FAUSTO	50907S	8.1.1
Federico del Mas de Peris, pallissa de	PERIS	102041	8.3.3.2.1.1
Federico el Menescal, casa de	MENESCAL	10204	8.3.2.1
Federico Matrona, casa de	MADRONA	10204	8.3.1.1
Federico, artiga de	FEDERIC	50907A	8.1.1
Federico, casa de l'auelo	FEDERIC	103011	8.1.1
Felícia, fontasses de la tia	FELICIA	60305	8.1.2
Felício, boixerat de	FELICIO	50902	8.1.1
Felip del Mas de la Coixa, casa de	COIX	10204	8.3.3.2.1.1
Felip del Mas de la Coixa, casa de	COIX	10204	8.3.3.2.1.1
Felipa, casa de (Manel)	FELIPA	103011	8.1.2
Felipa, serrades de	FELIPA	104020	8.1.2
Felipe dels Bessons, casa de	BESSONS	10204	8.3.4
Felissa, artiga de	FELISA	50907A	8.1.2
Fèlix de la Torre, bancal de	TORRE	50907B	8.3.3.2.1
Fèlix de la Torre, casa de	TORRE	10204	8.3.3.2.1
Fèlix de la Torre, hortet de	TORRE	50907H	8.3.3.2.1
Fèlix de la Torre, pallisseta de	TORRE	102041	8.3.3.2.1

Fèlix del Mas de Pelegrí, casa del tio	PELEGRÍ	10204	8.3.3.2.1.1
Félix Moliner, masia de	MOLINER	103010	8.2.1.1
Fèlix, maset de l'auelo	FÈLIX	103010m	8.1.1
Fèlix, maset del tio	FÈLIX	103010m	8.1.1
Fèlix, tancat de l'auelo	FÈLIX	50907T	8.1.1
Ferradura, la	FERRADURA	50908	4.1.2
Ferradures, barranc de les	FERRADURA	60303	7.5
Ferradures, mas de	FERRADURA	103010	4.1.2
Ferranda, la VF	FERRANDA	50901	8.1.2
Ferratge, el	FERRATGE	50907F	3.1.3
Ferratges, els	FERRATGE	50907F	3.1.3
Ferratgetes, collet de les	FERRATGE	50103C	3.1.3
Ferratgetes, les	FERRATGE	50908	3.1.3
Ferrer, artiga del	FERRER	50907A	8.3.2
Ferrer, caseta del	FERRER	10401	8.3.2
Ferrer, roca del	FERRER	50203R	8.3.2
Ferrer, serrada del	FERRER	104020	8.3.2
Ferrer, serradetes del	FERRER	104020	8.3.2
Ferreria, barranc de la	FERRERIA	60303	7.3
Ferreria, barranc de la	FERRERIA	60303	7.3
Ferreria, barranc de la	FERRERIA	60303	7.3
Ferreria, la	FERRERIA	50901	7.3
Festiva, carrasca de	FESTIVA	40410	8.1.2
Festiva, casa de	FESTIVA	103011	8.1.2
Figuera, cova de la	FIGUERA	50803	3.1.1
Figuera, roca de la	FIGUERA	50203R	3.1.1
Figues Roges, caseta de	FIGUES ROGES	10401	8.3.1
Figues Roges, casetes de	FIGUES ROGES	10401	8.3.1
Files, barranc de les	FILES	60303	?
Filla de la Tia Irene, casa de la	IRENE	10204	8.3.4
Filla de Toni Pataquera, casa de la	PATAQUERA	10204	8.3.4
Filomena de la Casica, caseta de	CASA	10401	8.3.3.2.1
Filomena, casa de	FILOMENA	10204	8.1.2
Filomena, maset de	FILOMENA	103010m	8.1.2
Filomena, serrada de	FILOMENA	104020	8.1.2
Finestra, cova de la	FINESTRA	50803	5.1
Finestra, pi de la	FINESTRA	40410	5.1
Finestra, roca de la	FINESTRA	50203R	5.1
Fiteral, el	FITA	50908	1.7.2
Florència, casa de l'auela	FLORENCIA	10204	8.1.2
Floréncio del Mas de l'Alberta, casa de	ALBERTA	10204	8.3.3.2.1.1
Floréncio, casa del tio	FLORENCIO	103011	8.1.1
Floréncio, font del tio	FLORENCIO	60305	8.1.1
Florentina, casa de	FLORENTINA	10204	8.1.2
Florentina, tancat	FLORENTINA	50907T	8.1.2

Focino, barranc del	FOCINO	60303	1.4.2
Focino, collet del	FOCINO	50103C	1.6
Focino, cova del	FOCINO	50803	1.6
Focino, el	FOCINO	60107	1.4.2
Focino, figueral del	FOCINO	50902	1.6
Focino, roca del	FOCINO	50203R	1.6
Focino, salt del	FOCINO	60304	1.6
Focino, savinar del	FOCINO	50902	1.6
Foia del Riu, barranc de la	RIU	60303	1.4.2
Foia d'Ores, collado de	ORES	50302	1.4.2
Foia d'Ores, la	ORES	50901	1.4.2
Foia d'Ores, molins de	ORES	20205	1.4.2
Foia d'Ores, riu de	ORES	60301	1.4.2
Foia d'Ores, rivet de	ORES	60301	1.4.2
Foia Varea, assegador de la	VAREA	30508	1.4.2
Foia Varea, camí de la	VAREA	30507	1.4.2
Foia Varea, la	VAREA	10301	1.4.2
Foia, bancal de la	FOIA	50907B	1.4.2
Foia, bassa de la	FOIA	60201	1.4.2
Foia, bassa de la	FOIA	60201	1.4.2
Foia, bassot de la	FOIA	60201	1.4.2
Foia, carrasca de la	FOIA	40410	1.4.2
Foia, clot de la	FOIA	50304C	1.4.2
Foia, la	FOIA	10301	1.4.2
Foia, la	FOIA	50304	1.4.2
Foia, llometa de la	FOIA	50103L	1.4.2
Foia, pla de la	FOIA	50602	1.4.2
Foia, portera de la	FOIA	30511	1.4.2
Foia, serrada de la	FOIA	104020	1.4.2
Foia, solano de la	FOIA	50904	1.4.2
Foiassa, la	FOIA	50304	1.4.2
Foies, les	FOIA	50304	1.4.2
Foies, mas de les	FOIA	103010	1.4.2
Foieta Fonda, barranc de la	FONDO	60303	1.4.2
Foieta Fonda, collet de la	FONDO	50103C	1.4.2
Foieta Plana, barranc de la	PLA	60303	1.4.2
Foieta Plana, bassa de	PLA	60201	1.4.2
Foieta Plana, collet de la	PLA	50103C	1.4.2
Foieta Plana, la	PLA	10301	1.4.2
Foieta Plana, pista de la	PLA	30505	1.4.2
Foieta Plana, pouets de la	PLA	60204	1.4.2
Foieta, la	FOIA	50304	1.4.2
Foieta, la	FOIA	10301	1.4.2
Foieta, la	FOIA	50304	1.4.2
Foietes, bassa de les	FOIA	60201	1.4.2

Foietes, camí de les	FOIA	30507	1.4.2
Foietes, les	FOIA	50304	1.4.2
Foietes, les	FOIA	50304	1.4.2
Foietes, les	FOIA	50304	1.4.2
Foietes, les	FOIA	50304	1.4.2
Foietes, les	FOIA	50908	1.4.2
Foietes, les	FOIA	50304	1.4.2
Foietes, les	FOIA	50304	1.4.2
Folc, casa de	FOLC	10204	8.2.1
Folc, mas de	FOLC	103010	8.2.1
Folc, penya	FOLC	50203	8.2.1
Folc, quadró	FOLC	50907Q	8.2.1
Folch, carnisseria	FOLC	40202	8.2.1
Fonda, foieta	FONDO	50304	4.1.2
Fonda, la	FONDA	40903	7.4.1
Fonda, la	FONDA	40903	7.4.1
Fondo, barranc	FONDO	60303	4.1.2
Font de Baix, llavador de la	BAIX	41400	2.1
Font de Dalt, escorrent de la	DALT	60404	2.1
Font de la Cambreta, ventisquer de la	CAMBRA	60205	5.1
Font de la Marta, camí de la	MARTA	30507	2.1
Font de la Perera, assegador de la	PERERA	30508	2.1
Font de la Perera, camí de la	PERERA	30507	2.1
Font de la Perera, camí de la	PERERA	30507	2.1
Font de la Perera, carreró de la	PERERA	30508	2.1
Font de la Tosca, camí de la	TOSCA	30507	2.1
Font de l'Alforí, horts de la	ALFORÍ	50907H	2.1
Font de les Espatles	ESPATLA	50901	2.1
Font de les Pedretes, roure de la	PEDRA	40410	2.1
Font de l'Espino, bassa de la	ESPINO	60201	2.1
Font de l'Espino, hortets de la	ESPINO	50907H	2.1
Font de l'Espino, llavadors de la	ESPINO	41400	2.1
Font de l'Ombria, camí de la	OMBRIA	30507	2.1
Font del Grévol, roca de la	GRÈVOL	50203R	2.1
Font del Mas de l'Hostal, bassa	HOSTAL	60201	2.1
Font del Mas de l'Hostal, hortets de la	HOSTAL	50907H	2.1
Font del Mas del Surdo, barranc de la	SURDO	60303	2.1
Font del Mig, pas de la	MIG	30508	2.1
Font del Pi, roca de la	PI	50203R	2.1
Font dels Molins, salt de la	MOLÍ	60304	2.1
Font Nova, la	NOU	50907	2.1
Font, bancal de la	FONT	50907B	2.1
Font, bancals de la	FONT	50907B	2.1
Font, bancals de la	FONT	50907B	2.1
Font, barranc de la	FONT	60303	2.1

Font, barranc de la	FONT	60303	2.1
Font, barranc de la	FONT	60303	2.1
Font, caminet de la	FONT	30507	2.1
Font, hortet de la	FONT	50907H	2.1
Font, la	FONT	60305	2.1
Font, ombries de la	FONT	50903	2.1
Font, racó de la	FONT	50701	2.1
Font, salt de la	FONT	60304	2.1
Fontana de Baix, la	FONT	50908	2.1
Fontana de Dalt, la	FONT	50908	2.1
Fontana, bancals de la	FONT	50907B	2.1
Fontana, bassa de la	FONT	60201	2.1
Fontana, camí de la	FONT	30507	2.1
Fontana, horts de la	FONT	50907H	2.1
Fontana, ombria de la	FONT	50903	2.1
Fontana, pi de la	FONT	40410	2.1
Fontanal de Baix, horts del	FONT	50907H	2.1
Fontanal de Dalt, horts del	FONT	50907H	2.1
Fontanal, assegador del	FONT	30508	2.1
Fontanal, bancals del	FONT	50907B	2.1
Fontanal, bancals del	FONT	50907B	2.1
Fontanal, camí del	FONT	30507	2.1
Fontanal, capoll del	FONT	50203C	2.1
Fontanal, el	FONT	50901	2.1
Fontanal, font del	FONT	60305	2.1
Fontanal, horts del	FONT	50907H	2.1
Fontanal, passet del	FONT	30508	2.1
Fontanal, quadrons del	FONT	50907Q	2.1
Fontanal, tossal del	FONT	50103T	2.1
Fontanal, xopars del	FONT	50902	2.1
Fontanella, barranc de la	FONT	60303	2.1
Fontanelles, barranc de les	FONT	60303	2.1
Fontanelles, les	FONT	60305	2.1
Fontanelles, passet de les	FONT	30508	2.1
Fontaneta, la	FONT	50907	2.1
Fontasses, pista de les	FONT	30505	2.1
Fonteta de la Fam, pista de la	FAM	30505	2.1
Fonteta de la Fam, pont de la	FAM	30509	2.1
Fonteta de l'Hornillo, la	FORN	50908	2.1
Fonteta del Perdigó, sargallar de la	PERDIGÓ	50701	2.1
Fonteta del Tossal, barranc de la	TOSSAL	60303	2.1
Fonteta Negra, pinar de la	NEGRE	50902	2.1
Fonteta, caseta de la	FONT	10401	2.1
Fontetes, les	FONT	50907	2.1
Fontetes, les	FONT	60305	2.1

Fora, era de	FORA	50906	4.2
Fora, eriçal de	FORA	50908	4.2
Fora, foia de	FORA	50304	4.2
Fora, foietes de	FORA	50304	4.2
Foradada, cova	FORAT	50803	4.1.2
Foradijo, cova del	FORAT	50803	1.6
Forat, barranc de	FORAT	60303	1.6
Forats Rojos, els	ROIG	50803	1.6
Forcall, el	RIU	50901	2.3
Forcall, molí del	FORCALL	20205	2.3
Forcallat, pi	FORCALL	40410	4.1.2
Forcallets, els	FORCALL	50908	2.3
Foresa, font de la	FORÉS	60305	8.2.2
Foresa, la	FORÉS	10301	8.2.2
Foresa, la	FORÉS	50901	8.2.2
Foresa, roques de la	FORÉS	50203R	8.2.2
Foresa, tolls de la	FORÉS	60108	8.2.2
Forestal, casa del	FORESTAL	103010m	8.3.2
Forestal, casa del	FORESTAL	10401	8.3.2
Forestals, pou dels	FORESTAL	60204	8.3.2
Forn de Baix, carrer del	FORN	10202	7.4.1
Forn de Dalt, carrer de	FORN	10202	7.4.1
Forn Vell, carrer del	VELL	10202	7.4.1
Forn, barranc del	FORN	60303	7.1.2
Forn, carrer del	FORN	10202	7.4.1
Forn, ombria del	FORN	50903	7.3
Forn, racó del	FORN	50701	7.3
Forn, tasca del	FORN	40908	7.4.1
Fornet, caseta del	FORNER	10401	8.3.2
Fornet, el	FORN	50203	7.3
Forques, antenes de les	FORCA	30606	6.2
Forques, les	FORCA	50103	6.2
Forques, mas de	FORCA	103010	6.2
Fort, bancal	FORT	50907B	4.1.3
Fosca, cova	FOSCA	50803	4.1.1
Fossa, la	FOSSA	40412	7.7
Francis, granja de	FRANCISCO	20203	8.1.1.1
Francisca del Mas Vell, casa de	VELL	10204	8.3.3.2.1.1
Francisca del Pont, casa	PONT	10204	8.3.3.2.1
Francisca del Pont, casa de	PONT	10204	8.3.3.2.1
Francisca, bancals de l'auela	FRANCISCA	50907B	8.1.2
Francisco del Mas de les Foies, artiga del	FOIA	50907A	8.3.3.2.1.1
Francisco del Mas de Monsanjuan, casa de	MOSSÉN	10204	8.3.3.2.1.1
Francisco del Mas Sanjoan	MOSSÉN	10204	8.3.3.2.1.1
Francisco del Tormegal, casa de	TORM	10204	8.3.3.2.1

Francisco, caseta de	FRANCISCO	10401	8.1.1
Francisquet, casa de	FRANCISCO	10204	8.1.1.1
Frare, cova del	FRARE	50803	8.3.2
Freres, barranc dels	FRARE	60303	8.3.2
Frediquet, casa de	FREDERIC	10204	8.1.1.1
Freginals, els	FREGINAL	50901	3.1.3
Freginals, els	FREGINAL	50907F	3.1.3
Fresca, font	FRESC	60305	4.1.3
Frontó, el	FRONTÓ	40803	7.4.2
Frontó, el	FRONTÓ	50203	1.3
Fulla, pi de la	FULLA	40410	3.1
Fumada, cova	FUMADA	50803	4.1.3
Funda, la	FUNDA	50203	?
Furga, la	FURGA	50907	3.2.3
Fuster, camí del	FUSTER	30507	8.3.2
Fuster, mas del	FUSTER	103010	8.3.2
Fusteria, la	FUSTERIA	20501	7.3
Gabinos, serrada dels	GABINO	104020	8.1.1
Gabriel, foia de	GABRIEL	50304	8.1.1
Gaetana, casa de l'auela	GAETANA	10204	8.1.2
Gaig, ombria del	GAIG	50903	?
Galana, cova	GALANA	50803	8.2.2
Galera, barranc de la	GALERA	60303	1.7.2
Galindo, mas de	GALINDO	103010	8.2.1
Gallines, coveta de les	GALLINES	50803	3.2.2
Galluvera, morral de la	GALLUVERA	50203M	3.1.2
Gàpito, casa de	AGAPITO	103011	8.1.1.1
Garbero, mas del	GARBERO	103010	8.3.2
Garcia, venta de	GARCIA	40903	8.2.1
Garcíó, mas de	GARCIÓ	103010	8.2.1
Gareig, artiga de	GAREIG	50907A	8.2.1
Gareig, mas de	GAREIG	103010	5.1
Gareig, mas de	GAREIG	103010	8.2.1
Garrido, lloma del	GARRIDO	50103L	8.2.1
Garrido, mas de	GARRIDO	103010	8.2.1
Garxa, serrada de la	GARXA	104020	8.3.1
Gascó, caseta de	GASCÓ	10401	8.2.1
Gascó, mas de	GASCÓ	103010	8.2.1
Gascón, pla de	GASCÓ	50602	8.2.1
Gasolinera, la	GASOLINERA	40206	7.4.1
Gasparo, bancal de	GASPAR	50907B	8.1.1.1
Gasparo, casa de	GASPAR	10204	8.1.1.1
Gasparo, casa del tio	GASPAR	103011	8.1.1.1
Gasquinya, mas de	GASQUINYA	103010	8.3.1
Gasquinya, pedregal de	GASQUINYA	50908	8.3.1

Gasquinya, sorts de l'auelo	GASQUINYA	50907S	8.3.1
Gat, mas del	GAT	103010	3.2.1
Gat, ombria del	GAT	50903	3.2.1
Gat, pista del	GAT	30505	8.3.1
Gato, rincón del MOS	GAT	50908	3.2.1
Gats, coveta dels	GAT	50803	3.2.1
General Mola, carrer de	GENERAL MOLA	10202	7.7
Gerardo, casa	GERARDO	103011	8.1.1
German del Mas de Foes, caseta de	FOIA	10401	8.3.3.2.1.1
Geroni, molí	GERONI	20205	8.1.1
Gerónimo, masia de	GERONI	103010	8.1.1
Gil, mas de	GIL	103010	8.2.1
Gilberto d'Arnau, casa de	ARNAU	10204	8.3.4
Ginebral, el	GINEBRE	50908	3.1.2
Ginebre, alvenc del	GINEBRE	50801	3.1.2
Ginebre, corral del	GINEBRE	10402	3.1.2
Ginebre, font del	GINEBRE	60305	3.1.2
Ginestar, casetes del	GINESTAR	10401	3.1.2
Ginestar, el	GINESTAR	50902	3.1.2
Ginestar, el	GINESTAR	50908	3.1.2
Gip, el	GIB	10401	2.4
Gironet, mas del	GIRONET	103010	4.1.2
Gitanos, camí dels	GITANOS	30507	8.3.1
Gitanos, caseta dels	GITANO	10401	8.3.1
Gitanos, cova dels	GITANO	50803	8.3.1
Gollisno, el	GOLLISNO	60304	2.3
Gollisno, morralet del	GOLLISNO	50203M	2.3
Golosí, el	GOLOSÍ	50103	1.2.2
Gonell, casa de	GONELL	10204	8.2.1
Gonell, tancat de	GONELL	50907T	8.2.1
Gord, morral	GORD	50203M	4.1.2
Gorda, paret	GORD	50908	4.1.2
Gordo, massico del MOS	GORD	103010m	8.3.1
Gorgonxo, el	GORGONXO	60304	2.3
Gorgonxos, carrasques dels	GORGONXO	40410	2.3
Gorgonxos, els	GORGONXO	50908	2.3
Gorgotxo, barranc del	GORGONXO	60303	2.3
Gorgotxo, el	GORGONXO	60304	2.3
Gório, casa de	GREGORIO	103011	8.1.1.1
Gório, foia de	GREGORIO	50304	8.1.1.1
Gorra, sort de	GORRA	50907S	8.3.1
Gorreta de la Torre Martínez, artiga de	MARTÍNEZ	50907A	8.3.3.2.1
Gorreta, artiga de	GORRA	50907A	8.3.1
Gorreta, caseta de T	GORRA	10401	8.3.1
Gorreta, mas de	GORRA	103010	8.3.1

GR-7	GR-7	30507	5.3
GR-7	GR-7	30507	5.3
Graïda de Baix, la	GRAÏDA	104020	4.1.3
Graïda de Dalt, la	GRAÏDA	104020	4.1.3
Graïda, bassot de la	GRAÏDA	60201	4.1.3
Graïda, caseta de la	GRAÏDA	10401	4.1.3
Graïda, savina de la	GRAÏDA	40410	4.1.3
Graïdes, les	GRAÏDA	104020	4.1.3
Gralles, cova de les	GRALLES	50803	3.2.2
Gran de José Lluïsa, bancal	LLUÏSA	50907B	4.1.2
Gran de la Foieta Plana, bancal	PLA	50907B	4.1.2
Gran de la Torre Martínez, bancal	MARTINEZ	50907B	4.1.2
Gran de l'Albagés, bancal	ALBAGÉS	50907B	4.1.2
Gran del Mas de Campos, bancal	CAMPOS	50907B	4.1.2
Gran del Mas de Catxerulo, bancal	CATXERULO	50907B	4.1.2
Gran del Mas de Gil, bancal	GIL	50907B	4.1.2
Gran del Mas de Gual, bancal	GRAN	50907B	4.1.2
Gran del Mas de Mor, bancal	MOR	50907B	4.1.2
Gran del Mas del Tossal, bancal	TOSSAL	50907B	4.1.2
Gran, bancal	GRAN	50907B	4.1.2
Gran, bancal	GRAN	50907B	4.1.2
Gran, bancal	GRAN	50907B	4.1.2
Gran, bancal	GRAN	50907B	4.1.2
Gran, bancal	GRAN	50907B	4.1.2
Gran, bancal	GRAN	50907B	4.1.2
Gran, bancal	BORT	50907B	4.1.2
Gran, bancal	GRAN	50907B	4.1.2
Gran, bancal	GRAN	50907B	4.1.2
Gran, bancal	GRAN	50907B	4.1.2
Gran, bancal	GRAN	50907B	4.1.2
Gran, bancal	GRAN	50907B	4.1.2
Gran, hort	GRAN	50907H	4.1.2
Gran, la Casa	GRAN	103011	4.1.2
Gran, mas del	GRAN	103010	4.1.2
Gran, quadra	GRAN	50907Q	4.1.2
Gran, roure	GRAN	40410	4.1.2
Gran, tancadet	GRAN	50907T	4.1.2
Granada de Joan de Carmeleta, la	CARMELA	50907	4.1.3n
Granada, la	GRANADA	50901	4.1.3
Granja, barranquets de la	GRANJA	60303	7.1.1
Granja, carrascal de la	GRANJA	50902	7.1.1
Granja, caseta de	GRANJA	10401	8.3.1
Granja, cup de la	GRANJA	20210	7.1.1
Granja, foia de la	GRANJA	50304	7.1.1
Granja, gorgonxos de la	GRANJA	60304	7.1.1
Granja, la	GRANJA	10301	7.1.1

Granja, mas de	GRANJA	103010	7.1.1
Granja, maset de	GRANJA	103010m	8.3.1
Granja, maset de l'auelo	GRANJA	103010m	8.3.1
Granja, molí de la	GRANJA	20205	7.1.1
Granja, tancat de	GRANJA	50907T	8.3.1
Gregório del Mançanar, casa de	MANÇANAR	10204	8.3.3.2.1
Gregório del Mas de Salvador, casa	SALVADOR	10204	8.3.3.2.1.1
Gregório del Mas de Salvador, casa de	SALVADOR	10204	8.3.3.2.1.1
Gregório, casa de	GREGORIO	103011	8.1.1
Grévol, bancal del	GRÉVOL	50907B	3.1.2
Grévol, font del	GRÉVOL	60305	3.1.2
Gros del Tossal de Marco, pi	MARCO	40410	4.1.2
Gros, mitjà	GROS	50908	4.1.2
Gros, molló	GROS	41302	4.1.2
Gros, pi	GROS	40410	4.1.2
Gros, tossal	GROS	50103T	4.1.2
Grossa, carrasca	GROS	40410	4.1.2
Grossos, pins	GROS	40410	4.1.2
Gual, bancal de	GUAL	50907B	8.2.1
Gual, mas de	GUAL	103010	8.2.1
Gual, pas de	GUAL	30508	8.2.1
Gual, pou de	GUAL	60204	8.2.1
Gual, roca de	GUAL	50203R	8.2.1
Guarda, casa del	GUARDA	10401	8.3.2
Guerra, carretera de la	GUERRA	30504	7.7
Gurugú, volta del	GURUGÚ	30512	7.7
Hedrerres, roca de les	HEDRERRES	50203R	3.1.2
Hermínio de Cagues, casa d'	CAGUES	10204	8.3.4
Higínio d'Otílio, casa d'	OTILIO	10204	8.3.4
Higínio d'Otílio, casa d'	OTILIO	10204	8.3.4
Higínio d'Otílio, casa de	OTILIO	10204	8.3.4
Higínio, bancal d'	HIGINIO	50907B	8.1.1
Higüeles, les	HIJUELA	50908	6.2
Hilàrio, caseta d'	HILARIO	10401	8.1.1
Hipólito, casa de	HIPÓLITO	103011	8.1.1
Honório, casa d'	HONORIO	103011	8.1.1
Honório, ombria d'	HONORIO	50903	8.1.1
Honório, serradeta d'	HONORIO	104020	8.1.1
Hornillo, barranc de l'	FORN	60303	7.1.2
Hornillo, fonteta de l'	FORN	60305	7.1.2
Hort de l'Atzevar, bassa de l'	ATZEVAR	60201	7.1.1
Hort de Polo, bancals de l'	POLO	50907B	7.1.1
Hort, l'	HORT	50907H	7.1.1
Hortàs, ombria de l'	HORT	50903	7.1.1
Hortassos, barranc dels	HORT	60303	7.1.1

Hortets, els	HORT	50907H	7.1.1
Hortets, els	HORT	50907H	7.1.1
Horts del Mas de Garcíó, bassa dels	GARCÍÓ	60201	7.1.1
Hospital, costereta de l'	HOSPITAL	10202	7.4.2
Hospital, l'	HOSPITAL	40413	7.4.2
Hospital, sorts de l'	HOSPITAL	50907S	7.4.2
Hostal, camí de l'	HOSTAL	30507	7.4.1
Hostal, l'	HOSTAL	40903	7.4.1
Hostal, l'	HOSTAL	40903	7.4.1
Hostal, mas de l'	HOSTAL	103010	7.4.1
Hostal, placeta de l'	HOSTAL	10203	7.4.1
Iglésia, carreró de la	ESGLÉSIA	10202	7.6
Inocencio, casa d'	INOCENCIO	103011	8.1.1
Inocèncio, pallissa d'	INOCENCIO	10401	8.1.1
Inocèncio, tancat d'	INOCENCIO	50907T	8.1.1
Invitacions, sort de l'auela	INVITACIÓ	50907S	8.1.2
Isabel de Gascó, casa d'	GASCÓ	10204	8.3.4
Ismael de Selma, heretat d'	SELMA	50907	8.3.4
Ismael, caseta d'	ISMAEL	10401	8.1.1
Ismael, granja d'	ISMAEL	20203	8.1.1
Jacinta del Mas de Baix, casa de	BAIX	10204	8.3.3.2.1.1
Jaime de l'Alforí, casa de	ALFORÍ	10204	8.3.3.2.1
Jaquesa, algepsar de la	JAQUESA	20902	8.3.3.1
Jaquesa, la	JAQUESA	50908	8.3.3.1
Jauguet, barranc del	JAUGUET	60303	3.1.2
Jauguet, el	JAUGUET	10301	3.1.2
Jauguet, moleta del	JAUGUET	50103M	3.1.2
Jauguet, ombria del	JAUGUET	50903	3.1.2
Jauguet, pous del	JAUGUET	60204	3.1.2
Jauguet, solana del	JAUGUET	50904	3.1.2
Jauguet, tossal del	JAUGUET	50103T	3.1.2
Javier el Forestal, artiga de	FORESTAL	50907A	8.3.2.1
Javier, artiga de	JAVIER	50907A	8.1.1
Jesús, calle de	JESÚS	10202	7.6
Joan de Bailes, finca de	BAILES	50907	8.3.4
Joan de Capoll, casa de	CAPOLL	10204	8.3.4
Joan de Capoll, casa de	CAPOLL	10204	8.3.4
Joan de Capoll, caseta de	CAPOLL	10401	8.3.4
Joan de Carmeleta, artiga de	CARMELA	50907A	8.3.4
Joan de Carmeleta, artiga de	CARMELA	50907A	8.3.4
Joan de Carmeleta, casa de	CARMELA	10204	8.3.4
Joan de Carmeleta, tenda de	CARMELA	40202	8.3.4
Joan de Clara, bancals de	CLARA	50907B	8.3.4
Joan de Farsa, bancals de	FARSA	50907B	8.3.4
Joan de Farsa, tancadet de	FARSA	50907T	8.3.4

Joan de Filomena, casa de	FILOMENA	10204	8.3.4
Joan de la Clotxa, casa de	CLOTXA	10204	8.3.3.2.1
Joan de l'Albagés, casa de	ALBAGÉS	10204	8.3.3.2.1
Joan de l'Espino, casa de	ESPINO	10204	8.3.3.2.1
Joan de Pelegrí, artiga de	PELEGRÍ	50907A	8.3.4
Joan de Pelegrí, casa de	PELEGRÍ	10204	8.3.4
Joan de Pelegrí, garaig	PELEGRÍ	102041	8.3.4
Joan de Penyica, quadra de	PENYICA	50907Q	8.3.4
Joan de Rufino, carrasca de	RUFINO	40410	8.3.4
Joan de Teodoro, casa de	TEODORO	10204	8.3.4
Joan de Teodoro, artiga o bancalets de	TEODORO	50907A	8.3.4
Joan de Xulla, caseta de	XULLA	10401	8.3.4
Joan del Burret, hort de	BURRO	50907H	8.3.4
Joan del Mas de Mor, casa de	MOR	10204	8.3.3.2.1.1
Joan del Mas de Toni, casa de	ANTONI	10204	8.3.3.2.1.1
Joan del Tosquero, pallisseta de	TOSCA	102041	8.3.4
Joan del Vall, casa de	VALL	10204	8.3.3.2.2
Joan dels Ous, caseta	OUS	10401	8.3.2.1
Joan dels Ous, mas de	OUS	103010	8.3.2.1
Joan dels Ous, toll de	OUS	60108	8.3.2.1
Joan d'Escaleta, bancal de	ESCALA	50907B	8.3.4
Joan d'Escaleta, bancals de	ESCALA	50907B	8.3.4
Joan d'Escaleta, caseta de	ESCALA	10401	8.3.4
Joan, casa de	JOAN	10204	8.1.1
Joan, casa del tio	JOAN	103011	8.1.1
Joan, tancadet de l'auelo	JOAN	50907T	8.1.1
Joan, tancat de	JOAN	50907T	8.1.1
Joanet del Mas de Mor, artiga de	MOR	50907A	8.3.3.2.1.1
Joanet, artiga de	JOAN	50907A	8.1.1.1
Joanet, bancals de l'auelo	JOAN	50907B	8.1.1.1
Joanet, caseta de	JOAN	10401	8.1.1.1
Joanet, pastador de	JOAN	10401	8.1.1.1
Joanet, quadrons de	JOAN	50907Q	8.1.1.1
Joaquin de la Garxa, tancadet de	GARXA	50907T	8.3.4
Joaquin de l'Espino, garatge	ESPINO	102041	8.3.3.2.1
Joaquin de Madalena, casa de	MAGDALENA	10204	8.3.4
Joaquin de Ximo, casa de	JOAQUÍN	10204	8.3.4
Joaquin de Ximo, casa de	JOAQUÍN	10204	8.3.4
Joaquin del Mançanar, casa de	MANÇANAR	10204	8.3.3.2.1
Joaquin Maria, artiga de	MARIA	50907A	8.1.1
Joaquin Maria, coveta de	MARIA	50803	8.1.1
Joaquin, foia del tio	JOAQUÍN	50304	8.1.1
Joaquin, xopar de	JOAQUÍN	50902	8.1.1
Jordanes, les	JORDANES	50701	7.6
Jordanes, les	JORDANES	50901	7.6

Jordanes, les	JORDANES	60305U	7.6
Jordanes, ullals de les	JORDANES	60305U	7.6
Jorge, casa de	JORDI	103011	8.1.1
Jorge, masia de	JORDI	103010	8.1.1
José Antonio, calle	JOSEP	10202	8.1.1
José d'Arnau, casa de	ARNAU	10204	8.3.4
José de Bou, casa de	BOU	10204	8.3.4
José de Bruno, casa de	BRUNO	10204	8.3.4
José de Capoll, casa	CAPOLL	10204	8.3.4
José de Maluendas, casa de	MARLUENDES	10204	8.3.4
José de Taudora, tancat de	TEODORA	50907T	8.3.4
José de Xulla, casa de	XULLA	10204	8.3.4
José de Xulla, caseta de	XULLA	10401	8.3.4
José de Xulla, caseta de	XULLA	10401	8.3.4
José de Xulla, caseta de	XULLA	10401	8.3.4
José del Mas de Celades, casa de	CELADES	10204	8.3.3.2.1.1
José del Mas de l'Hostal, casa de	HOSTAL	10204	8.3.3.2.1.1
José del Mas de l'Hostal, caseta de	HOSTAL	10401	8.3.3.2.1.1
José del Mas del Boiro, casa dels pares de	BOIRO	10204	8.3.3.2.1.1
José del Mas del Boiro, pallissa de	BOIRO	102041	8.3.3.2.1.1
José d'Estàcio, casa de	EUSTACIO	10204	8.3.4
José d'Olària, caseta de	OLÀRIA	10401	8.3.4
José d'Olària, serrada de	OLÀRIA	104020	8.3.4
José el Ferreret, casa de	FERRER	10204	8.3.2.1
José el Ros, casa de	ROS	10204	8.3.1.1
José el Xaparrero, casa de	XAPARRA	10204	8.3.1.1
José l'Escolà, casa de	ESCOLÀ	10204	8.3.2.1
José l'Obrer, casa de	OBREER	10204	8.3.2.1
José, pinar de	JOSEP	50902	8.1.1
Josep del Collao, tancadet de	COLL	50907T	8.3.3.2.1
Juan del Mas de Toni. Casa de	ANTONI	10204	8.3.3.2.1.1
Juan José de Sardina, bancals de	SARDINA	50907B	8.3.4
Juan José, casa de	JOAN	10204	8.1.1
Juan Ramon de l'Espino, casa de	ESPIÑO	10204	8.3.3.2.1
Juan, casa de	JOAN	103011	8.1.1
Juan, casa de	JOAN	10401	8.1.1
Juan, casa de	JOAN	10204	8.1.1
Juan, cova de	JOAN	50803	8.1.1
Juana, casa de la tia	JOAN	10204	8.1.2
Juana, corralets de	JOAN	102041	8.1.1
Juanele de la Solaneta, casa de	SOLANA	10204	8.3.3.2.1
Juanica, bancal de	JOAN	50907B	8.1.2.1
Juanica, caseta de	JOAN	10401	8.1.2.1
Juanico, coveta de	JOAN	50803	8.1.1.1
Juanillo, bancalets de	JOAN	50907B	8.1.1.1

Juanito de Dominga, casa de	DOMINGA	10204	8.3.4
Juanito de Festiva, casa de	FESTIVA	10204	8.3.4
Juanito de Festiva, pallissa de	FESTIVA	102041	8.3.4
Juanito de Pons, casa de	PONS	10204	8.3.4
Juanito de Xulla, bancal de	XULLA	50907B	8.3.4
Juanito de Xulla, casa de	XULLA	10204	8.3.4
Juanito del Mas de les Roques	ROCA	10204	8.3.3.2.1.1
Juanito el Blanc, casa de	BLANC	10204	8.3.1.1
Juanito el Blanco, mas de	BLANC	103010	8.3.1.1
Juanito Gaetano, garatge de	GAETANO	102041	8.2.1.1
Juanito Gonell, caseta de	GONELL	10401	8.2.1.1
Juanito Mançanares, casa de	MANÇANARES	10204	8.2.1.1
Juanito SanJoan, casa de	SANT JOAN	10204	8.3.1.1
Juanito, caseta de	JOAN	10401	8.1.1.1
Juanito, coveta de	JOAN	50803	8.1.1.1
Juanito, freginal de	JOAN	50907F	8.1.1.1
Juanito, maset de	JOAN	103010m	8.1.1.1
Juanjo del Mas de Mor, artiga de	MOR	50907A	8.3.3.2.1.1
Juanjo del Mas de Salvador, casa de	SALVADOR	10204	8.3.3.2.1.1
Julià, mas de	JULIÀ	103010	8.1.1
Júlia, tancat de	JULI	50907T	8.1.2
Júlia, tancat de la tia	JULI	50907T	8.1.2
Julian de Benafigos, artiga de	BENAFIGOS	50907A	8.3.3.1
Julian de la Torre Martínez, artiga de	MARTÍNEZ	50907A	8.3.3.2.1
Julian de la Torre Martínez, casa del tio	MARTINEZ	10204	8.3.3.2.1
Julian del Xurro, casa de	XURRO	103011	8.3.4
Julian, casa de	JULIÀ	103011	8.1.1
Julian, caseta de	JULIÀ	10401	8.1.1
Julian, garatge del tio	JULIÀ	102041	8.1.1
Juliana, casa de	JULIÀ	103011	8.1.2
Júlio la Ribagrossa, casa de	RIBAGROSSA	10204	8.3.3.2.1
Júlio del Mas de Gual, artiga de	GUAL	50907A	8.3.3.2.1.1
Júlio del Mas de Gual, casa de	GUAL	10204	8.3.3.2.1.1
Júlio del Mas de Gual, casa de	GUAL	10204	8.3.3.2.1.1
Júlio del Mas de Gual, sort de	GUAL	50907S	8.3.3.2.1.1
Júlio Vinagre, caseta de	VINAGRE	10401	8.3.1.1
Júlio, casa	JULIO	10204	8.1.1
Júlio, raconada de	JULIO	50907	8.1.1
Junquera, toll de la	JUNQUERA	60108	3.1.2
Just, foia d'en	JUST	50304	8.1.1
Leandro, mas de	LEANDRO	103010	8.1.1
Leon, cingla de	LEON	50701	8.2.1
Leonardo de Perdigó, caseta de	PERDIGÓ	10401	8.3.4
Leonardo de Perdigó, tancadet de	PERDIGÓ	50907T	8.3.4
Leóncio del Mas de Marimon, casa de	MARIMON	10204	8.3.3.2.1.1

Leóncio del Mas de Miramon, casa de	MARIMON	10204	8.3.3.2.1.1
Leóncio, casa de	LEONCIO	10204	8.1.1
Leonida del Mas de Monçó, casa de la tia	MONÇÓ	10204	8.3.3.2.1.1
Leonida, bancal de	LEONIDA	50907B	8.1.2
Leonor, collet de	LEONOR	50103C	8.1.2
Leutério del	ELEUTERIO	10204	8.1.1
Leutério, caseta de	ELEUTERIO	10401	8.1.1
Leutério, maset de	ELEUTERIO	103010m	8.1.1
Llançola, cova de la	LLANÇOLA	50803	8.2.1
Llarg, bancal	LLARG	50907B	4.1.2
Llarg, collet	LLARG	50103C	4.1.2
Llarg, collet CU	LLARG	50103C	4.1.2
Llarg, puntal	LLARG	50203	4.1.2
Llarg, puntal BS	LLARG	50908	4.1.2
Llarga, artiga	LLARG	50907A	4.1.2
Llarga, llastra	LLARG	50907L	4.1.2
Llarga, pou de la	LLARG	60204	4.1.2
Llastra Plana, barranc de la	PLA	60303	7.1.1
Llastra, bassa de la	LLASTRA	60201	7.1.1
Llastra, la	LLASTRA	50908	7.1.1
Llastra, pou de la	LLASTRA	60204	7.1.1
Llastres, les	LLASTRA	50907L	7.1.1
Llastres, les	LLASTRA	50907L	7.1.1
Llastres, les	LLASTRA	50907L	7.1.1
Llastreta, la	LLASTRA	50908	7.1.1
Llavador, el	LLAVAR	41400	2.4
Llavador, font del	LLAVAR	60305	2.4
Llavadors, els	LLAVADOR	41400	2.4
Llavar, bassa de	LLAVAR	60201	2.4
Llebre, pradets de la	LLEBRE	50907P	3.2.1
Llidonera, barranc de la	LLIDONERA	60303	3.1
Llobateres, barranc de les	LLOP	60303	3.2
Llobateres, les	LLOP	50701	3.2
Llobateres, les	LLOP	50908	3.2
Lloma de Benafigos, pista de la	BENAFIGOS	30505	1.2.1
Lloma de Benafigos, pista de la	BENAFIGOS	30505	1.2.1
Lloma de Climent, la	CLIMENT	50908	1.2.1n
Lloma de Fàcio, la	BONIFACIO	104020	1.2.1n
Lloma de Joan de Catalina	CATALINA	104020	1.2.1n
Lloma de la Picossa, pista de la	PICOSSA	30505	1.2.1
Lloma de la Picossa, tallafocs de la	PICOSSA	305071	1.2.1
Lloma de Velart, zona d'acampada de la	VELART	40905	1.2.1
Lloma del Conill, alvenc de la	CONILL	50801	1.2.1
Lloma del Conill, ventisquer de la	CONILL	60205	1.2.1
Lloma del Mas de Peris, caseta de	PERIS	10401	1.2.1

Lloma del Mas del Xatxo, bancalets de la	XATXO	50907B	1.2.1
Lloma del Mas Roig, ventisquer de la	ROIG	60205	1.2.1
Lloma del Pont, roca de la	PONT	50203R	1.2.1
Lloma dels Muts, la	MUT	104020	1.2.1n
Lloma Velart, trinxeres de la	VELART	40412	1.2.1
Lloma, bancalets de la	LLOMA	50907B	1.2.1
Lloma, bancalets de la	LLOMA	50907B	1.2.1
Lloma, bancals de la	LLOMA	50907B	1.2.1
Lloma, bassa de la	LLOMA	60201	1.2.1
Lloma, capoll de la	LLOMA	50203C	1.2.1
Lloma, caseta de la	LLOMA	10401	1.2.1
Lloma, la	LLOMA	50103L	1.2.1
Lloma, la	LLOMA	50103L	1.2.1
Lloma, la	LLOMA	50103L	1.2.1
Lloma, la	LLOMA	50901	1.2.1
Lloma, la	LLOMA	50908	1.2.1
Lloma, mas de la	LLOMA	103010	1.2.1
Lloma, pas de la	LLOMA	30508	1.2.1
Lloma, portera de la	LLOMA	30511	1.2.1
Lloma, pou de la	LLOMA	60204	1.2.1
Lloma, roques de la	LLOMA	50203R	1.2.1
Llomes de la Pena-roja	PENA-ROJA	104020	1.2.1n
Llometà, la	LLOMA	50103L	1.2.1
Llometes, barranquet de les	LLOMA	60303	1.2.1
Llometes, capdamunt de les	LLOMA	50203C	1.2.1
Llometes, les	LLOMA	50908	1.2.1
Llonganissa, la	LLONGANISSA	50907	4.1.2
Llonganissa, la	LLONGANISSA	50907	4.1.2
Llop, portera del	LLOP	30511	3.2.1
Llop, roca del	LLOP	50203R	3.2.1
Llop, tossal del	LLOP	50103T	3.2.1
Llorenç, barranc del	LLORENÇ	60303	8.1.1
Llosa, quadrons de	LLOSA	50907Q	8.3.1
Lloses, les	LLOSA	50908	1.7.1
Lloses, pinar de les	LLOSA	50902	1.7.1
Lluc, cingla del	LLUC	50701	8.1.1
Lluc, mas de	LLUC	103010	8.1.1
Llucena, camí de	LLUCENA	30507	?
Lluís del Mas de Gual, casa de	GUAL	10204	8.3.3.2.1.1
Lluís del Mas de Gual, caseta del tio	GUAL	10401	8.3.3.2.1.1
Lluís del Mas de Gual, tancat del Tio	GUAL	50907T	8.3.3.2.1.1
Lluís, casa de	LLUÍS	10204	8.1.1
Llumero, tancat del	LLUMERO	50907T	8.3.2
Lluna, molí de	LLUNA	20205	8.2.1
Lobo, cingle	LLOP	50501	3.2.1

Lola de Margarito, casa de	MARGARITO	10204	8.3.4
Longino del Mas de Clèric, casa de	CLÈRIC	10204	8.3.3.2.1.1
Loreto, casa de la tia	LORETO	10204	8.1.2
Loreto, ermita de	LORETO	40702	7.6
Loreto, raval de	LORETO	10201	7.6
Luciano, casa de	LLUCIÀ	103011	8.1.1
Lunera, caseta de l'auela	LUNERA	10401	8.3.1
Lunes, mas de	LUNES	103010	8.3.1
Leutèria, casa de	ELEUTERIA	103011	8.1.2
Majo, riu	MAJO	60301	1.3
Major, carrer	MAJOR	10202	4.1.2
Major, rebolleda	MAJOR	50902	4.1.2
Mala, font	MALA	60305	4.1.3
Malcuinat, carrer	MALCUINAT	10202	4.1.3
Malena, llastra de	MAGDALENA	50907L	8.1.2.1
Mallades, les	MALLADA	50908	7.2
Mallades, tossal de les	MALLADA	50103T	7.2
Malladeta, la	MALLADA	50908	7.2
Malladeta, la	MALLADA	50908	7.2
Malspassets, els	MALSPASSETS	50908	4.1.3
Manauel de Miquelet	MIQUEL	50907	8.3.4
Manauel, caseta de	MANUEL	10401	8.1.1.1
Mançanar al Mas del Boiro, camí	MANÇANAR	30507	3.1.1
Mançanar al Mas del Boiro, camí del	BOIRO	30507	3.1.1
Mançanar, bancal del	MANÇANAR	50907B	3.1.1
Mançanar, barranc del	MANÇANAR	60303	3.1.1
Mançanar, bassa del	MANÇANAR	60201	3.1.1
Mançanar, camí del	MANÇANAR	30507	3.1.1
Mançanar, el	MANÇANAR	10301	3.1.1
Mançanar, el	MANÇANAR	50901	3.1.1
Mançanar, horts del	MANÇANAR	50907H	3.1.1
Mançanar, ombria del	MANÇANAR	50903	3.1.1
Mançanar, pallissa del	MANÇANAR	10401	3.1.1
Mançanar, prat del	MANÇANAR	50907P	3.1.1
Mançanar, rambleta del	MANÇANAR	60303	3.1.1
Mançanar, serrada del	MANÇANAR	104020	3.1.1
Mançanar, solana del	MANÇANAR	50904	3.1.1
Mançanar, tancat del	MANÇANAR	50907T	3.1.1
Mançanar, tossal del	MANÇANAR	50103T	3.1.1
Mançanares, mas de	MANÇANARES	103010	8.2.1
Mançanares, tossalet de	MANÇANARES	50103T	8.2.1
Mançanera, bancal de la	MANÇANAR	50907B	3.1.1
Manga, maset de	MANGA	103010m	8.3.1
Mangranera, la BS	MANGRANERA	10301	3.1.1
Manola de Xulla, casa de	XULLA	10204	8.3.4

Manolet, artiga de	MANUEL	50907A	8.1.1.1
Manolet, roques de	MANUEL	50203R	8.1.1.1
Manolo Capoll, casa de	CAPOLL	10204	8.3.1.1
Manolo de Cambra, casa de	CAMBRA	10204	8.3.4
Manolo de Farsa, pallissa de	FARSA	102041	8.3.4
Manolo de Tomasa, maset de	TOMASA	103010m	8.3.4
Manolo de Xulla, bancal de	XULLA	50907B	8.3.4
Manolo del Mas del Surdo, casa de	SURDO	10204	8.3.3.2.1.1
Manolo el Moliner, caseta de	MOLINER	10401	8.3.2.1
Manolo Farsa, casa de	FARSA	10204	8.3.1.1
Manolo Gaetano, casa de	GAETANO	10204	8.2.1.1
Manolo la Parda, bancals de	PARDO	50907B	8.3.1.1
Manolo la Parda, tancat de	PARDO	50907T	8.3.1.1
Manolo Pepet, artiga de	JOSEP	50907A	8.3.1.1
Manolo, foia del tio	MANUEL	50304	8.1.1
Manolo, maset de	MANUEL	103010m	8.1.1.1
Manró, mas de	MANRÓ	103010	5.1
Manuel Alcon, pallissa de	ALCON	102041	8.2.1.1
Manuel de les Vaques, casa de	VACA	10204	8.3.2.1
Manuel de Miquelet, casa de	MIQUEL	10204	8.3.4
Manuel de Miquelet, casa de	MIQUEL	10204	8.3.4
Manuel del Mas del Boiro, casa de	BOIRO	10204	8.3.3.2.1.1
Manuel del Moliner, trosset de	MOLINER	50907	8.3.4
Manuel del Rull, hortet de	RULL	50907H	8.3.4
Manuel, casa	MANUEL	103011	8.1.1
Manuel, casa del tio	MANUEL	103011	8.1.1
Manuel, corral de	MANUEL	10402	8.1.1
Manuela de Bartolo, casa de la tia	BARTOLO	10204	8.3.4
Manuela, artigues de	MANUELA	50907A	8.1.2
Manuela, casa de l'auela	MANUELA	103011	8.1.2
Manuela, collet de l'auela	MANUELA	50103C	8.1.2
Manuela, serrada de l'auela	MANUELA	104020	8.1.2
Manuelet el Fuster, casa de	FUSTER	10204	8.3.2.1
Manuelet el Fuster, pallissa de	FUSTER	102041	8.3.2.1
Manuelet, casetó de	MANUEL	10401	8.1.1.1
Manxurro, roqueta de	MANXURRO	50203R	8.3.1
Maqui, bassa del	MAQUIS	60201	8.3.2
Maqui, cova del MOS	MAQUIS	50803	8.3.2
Maravilla, mas de MOS	MARAVILLA	103010	8.2.1
Maravilla, moleta de MOS	MARAVILLA	50103M	8.2.1
Marcelino de Marimon, casa de	MARIMON	10204	8.3.4
Marcelino, heretats de	MARCELINO	50907	8.1.1
Marcén, cingles de	MARCÉN	50501	6.1
Marcén, roques de	MARCÉN	50203R	6.1
Marcén, tossal de	MARCÉN	50103T	6.1

Marco Felícia, casa de	FELICIA	10204	8.3.1.1
Marco, tossal de	MARCO	50103T	8.1.1
Marcos Tena, casa de	TENA	10204	8.2.1.1
Marcos Tena, casa de	TENA	10204	8.2.1.1
Maria de Capoll, caseta de	CAPOLL	10401	8.3.4
Maria de Perfecto, casa de	PERFECTO	10204	8.3.4
Maria, volta de	MARIA	60306	8.1.2
Marianetes, les	MARIAN	50907	8.1.2.1
Mariano, bancal del tio	MARIAN	50907B	8.1.1
Mariano, caseta de l'auelo	MARIAN	10401	8.1.1
Mariano, caseta del tio	MARIAN	10401	8.1.1
Maricarmen del Tossal, casa de	TOSSAL	10204	8.3.3.2.1
Marieta, caseta de	MARIA	10401	8.1.2.1
Marieta, casetó de	MARIA	10401	8.1.2
Marieta, sort de	MARIA	50907S	8.1.2.1
Marieta, tancat de	MARIA	50907T	8.1.2.1
Marieta, volta de	MARIA	60306	8.1.2.1
Marimon, foia de	MARIMON	50304	8.2.1
Marimon, font de	MARIMON	60305	8.2.1
Marimon, mas de	MARIMON	103010	8.2.1
Marimon, pista de	MARIMON	30505	8.2.1
Marimon, pista de	MARIMON	30505	8.2.1
Marín, caseta de	MARÍN	10401	8.1.1
Marín, el Secretari, casa de	SECRETARI	10204	8.3.2.1
Marinet, tossal de	MARINET	50103T	?
Marluendes, camí de	MARLUENDES	30507	8.2.1
Marquesa, solana de la	MARQUESA	50904	6.2
Marta, barranc de la	MARTA	60303	3.2.1
Marta, cingles de la	MARTA	50501	3.2.1
Marta, font de la	MARTA	60305	3.2.1
Marta, pas de la	MARTA	30508	3.2.1
Marta, pou de la	MARTA	60204	3.2.1
Marta, roques de la	MARTA	50203R	3.2.1
Martes, les	MARTA	50907	3.2.1
Martí del Mas de la Cambra, serradica de	CAMBRA	104020	8.3.3.2.1.1
Martí, mas de	MARTÍ	103010	8.1.1
Martin de la Noguera, casa de	NOGUERA	10204	8.3.3.2.1
Martin del Mas de la Cambra, solleta	CAMBRA	10402	8.3.3.2.1.1
Martín del Mas de Salvador, casa de	SALVADOR	10204	8.3.3.2.1.1
Martin, bancal de	MARTÍ	50907B	8.1.1
Martín, casa de	MARTÍ	10204	8.1.1
Martín, prat de	MARTÍ	50907P	8.1.1
Maruendas, pista de	MARLUENDES	30505	8.2.1
Mas Cremat, barranc del	CREMAT	60303	5.1
Mas Cremat, carrascal del	CREMAT	50902	5.1

Mas Cremat, carreró del	CREMAT	30508	5.1
Mas Cremat, cingla del	CREMAT	50701	5.1
Mas Cremat, llometa del	CREMAT	50103L	5.1
Mas Cremat, ombries del	CREMAT	50903	5.1
Mas Cremat, serrades del	CREMAT	104020	5.1
Mas Cremat, solanes del	CREMAT	50904	5.1
Mas de Badal, camí del	BADAL	30507	5.1
Mas de Badal, carrascal del	BADAL	50902	5.1
Mas de Badal, clots del	BADAL	50304C	5.1
Mas de Badal, foia del	BADAL	50304	5.1
Mas de Badal, serrada del	BADAL	104020	5.1
Mas de Baix, barranc del	BAIX	60303	5.1
Mas de Baix, foies del	BAIX	50304	5.1
Mas de Baix, font del	BAIX	60305	5.1
Mas de Baix, ombrieta del	BAIX	50903	5.1
Mas de Baix, pallissa del	BAIX	10401	5.1
Mas de Baix, passet del	BAIX	30508	5.1
Mas de Baix, saleres del	BAIX	104021	5.1
Mas de Baix, senda del	BAIX	30507	5.1
Mas de Baix, solana del	BAIX	50904	5.1
Mas de Baix, solana del	BAIX	50904	5.1
Mas de Baix, tossal del	BAIX	50908	5.1
Mas de Batalla	BATALLA	50901	5.1
Mas de Benages Nou, pou del	BENAGES	60204	5.1
Mas de Benages Vell, pou del	BENAGES	60204	5.1
Mas de Benages, camí del	BENAGES	30507	5.1
Mas de Benages, camí del	BENAGES	30507	5.1
Mas de Benages, camí del	BENAGES	30507	5.1
Mas de Benages, carrascalet del	BENAGES	50902	5.1
Mas de Benages, cova del	BENAGES	50803	5.1
Mas de Benages, font del	BENAGES	60305	5.1
Mas de Benages, forat del	BENAGES	60305U	5.1
Mas de Benages, llima del	BENAGES	50103L	5.1
Mas de Benages, pista del	BENAGES	30505	5.1
Mas de Benages, solaneta del	BENAGES	50904	5.1
Mas de Cabedo, pas del	CABEDO	30508	5.1
Mas de Cabedo, prat del	CABEDO	50907P	5.1
Mas de Campos, bassot del	CAMPOS	60201	5.1
Mas de Campos, collet del	CAMPOS	50103C	5.1
Mas de Campos, coscollar del	CAMPOS	50902	5.1
Mas de Campos, foeta del	CAMPOS	50304	5.1
Mas de Campos, foetes del	CAMPOS	50304	5.1
Mas de Campos, foia del	CAMPOS	50304	5.1
Mas de Campos, font del	CAMPOS	60305	5.1
Mas de Campos, ginebres del	CAMPOS	40410	5.1

Mas de Campos, llometa del	CAMPOS	50103L	5.1
Mas de Campos, pou del	CAMPOS	60204	5.1
Mas de Campos, tancadet del	CAMPOS	50907T	5.1
Mas de Campos, tancat del	CAMPOS	50907T	5.1
Mas de Capote, barranc del	CAPOTE	60303	5.1
Mas de Cates, fontanelles del	CATES	60305	5.1
Mas de Celades	CELADES	50901	5.1
Mas de Celades, bassot del	CELADES	60201	5.1
Mas de Celades, camí del	CELADES	30507	5.1
Mas de Celades, coscollar del	CELADES	50902	5.1
Mas de Celades, pas del	CELADES	30508	5.1
Mas de Celades, passet del	CELADES	30508	5.1
Mas de Celades, pou del	CELADES	60204	5.1
Mas de Celades, sorts del	CELADES	50907S	5.1
Mas de Celades, tancat del	CELADES	50907T	5.1
Mas de Clèric, algepsar del	CLÈRIC	20902	5.1
Mas de Clèric, camí del	CLÈRIC	30507	5.1
Mas de Clèric, escoles del	CLÈRIC	40502	5.1
Mas de Clèric, foia del	CLÈRIC	50304	5.1
Mas de Clèric, tossal del	CLÈRIC	50103T	5.1
Mas de Cotanda, pista del	COTANDA	30505	5.1
Mas de Farsa, bancals del	FARSA	50907B	5.1
Mas de Farsa, cingles del	FARSA	50501	5.1
Mas de Farsa, pins del	FARSA	40410	5.1
Mas de Farsa, serrada del	FARSA	104020	5.1
Mas de Farsa, serrada del	FARSA	104020	5.1
Mas de Folc, camí del	FOLC	30507	5.1
Mas de Folc, tossal del	FOLC	50103T	5.1
Mas de Garcíó, bancalets del	GARCÍÓ	50907B	5.1
Mas de Garcíó, cingla del	GARCÍÓ	50701	5.1
Mas de Garcíó, horts del	GARCÍÓ	50907S	5.1
Mas de Garcíó, tancadet del	GARCÍÓ	50907T	5.1
Mas de Gascó, camí del	GASCÓ	30507	5.1
Mas de Gascó, clots del	GASCÓ	50304C	5.1
Mas de Gascó, ombrions del	GASCÓ	50903	5.1
Mas de Gascó, pou del	GASCÓ	60204	5.1
Mas de Gil, camí del	GIL	30507	5.1
Mas de Gil, carrasca del	GIL	40410	5.1
Mas de Gil, cingla del	GIL	50701	5.1
Mas de Gil, coscollar del	GIL	50902	5.1
Mas de Gil, foia del	GIL	50304	5.1
Mas de Gil, foietta del	GIL	50304	5.1
Mas de Gil, frontó del	GIL	50908	5.1
Mas de Gil, llastres del	GIL	50907L	5.1
Mas de Gil, tancadet del	GIL	50907T	5.1

Mas de Gual al Mançanar, carreró del	GUAL	30508	5.1
Mas de Gual, bancal gran del	GUAL	50907B	5.1
Mas de Gual, barranc del	GUAL	60303	5.1
Mas de Gual, bassot del	GUAL	60201	5.1
Mas de Gual, camí del	GUAL	30507	5.1
Mas de Gual, carrascal del	GUAL	50902	5.1
Mas de Gual, malladeta del	GUAL	104021	5.1
Mas de Gual, oms del	GUAL	40410	5.1
Mas de Gual, pallissa del	GUAL	10401	5.1
Mas de Gual, pista del	GUAL	30505	5.1
Mas de Gual, pou del	GUAL	60204	5.1
Mas de Gual, prat del	GUAL	50907P	5.1
Mas de Gual, senda del	GUAL	30507	5.1
Mas de Gual, serrada del	GUAL	104020	5.1
Mas de Gual, solana del	GUAL	50904	5.1
Mas de Gual, solanet del	GUAL	50904	5.1
Mas de Gual, tancat del	GUAL	50907T	5.1
Mas de la Boira al Mas del Sec, camí del	BOIRA	30507	5.1
Mas de la Boira, cingles del	BOIRA	50701	5.1
Mas de la Boira, horts del	BOIRA	50907H	5.1
Mas de la Boira, morrals del	BOIRA	50203M	5.1
Mas de la Boira, ombria del	BOIRA	50903	5.1
Mas de la Boira, serrada del	BOIRA	104020	5.1
Mas de la Boira, tossalet del	BOIRA	50103T	5.1
Mas de la Cambra, bassa del	CAMBRA	60201	5.1
Mas de la Cambra, bassot	CAMBRA	60201	5.1
Mas de la Cambra, cantalar del	CAMBRA	50203	5.1
Mas de la Cambra, foia del	CAMBRA	50304	5.1
Mas de la Cambra, llastres del	CAMBRA	50907L	5.1
Mas de la Cambra, ombria del	CAMBRA	50903	5.1
Mas de la Cambra, pas del	CAMBRA	30508	5.1
Mas de la Cambra, pinar del	CAMBRA	50902	5.1
Mas de la Cambra, pou del	CAMBRA	60204	5.1
Mas de la Cambra, serrades del	CAMBRA	104020	5.1
Mas de la Cambra, solls del	CAMBRA	10402	5.1
Mas de la Coixa, anoguers del	COIX	40410	5.1
Mas de la Coixa, barranc del	COIX	60303	5.1
Mas de la Coixa, carrascal	COIX	50902	5.1
Mas de la Coixa, castellet del	COIX	50203CS	5.1
Mas de la Coixa, foia del	COIX	50304	5.1
Mas de la Coixa, morral del	COIX	50203M	5.1
Mas de la Coixa, pallissa del	COIX	10401	5.1
Mas de la Coixa, pinar del	COIX	50902	5.1
Mas de la Coixa, saltador del	COIX	60304	5.1
Mas de la Cova, pas del	COVA	30508	5.1

Mas de la Cova, ventisquers del	COVA	60205	5.1
Mas de la Foia, serrada del	FOIA	104020	5.1
Mas de la Granja, cova del	GRANJA	50803	5.1
Mas de la Lloma a Vistabella, camí del	LLOMA	30508	5.1
Mas de la Lloma, bassa del	LLOMA	60201	5.1
Mas de la Lloma, carrascal del	LLOMA	50902	5.1
Mas de la Lloma, carreró del	LLOMA	30508	5.1
Mas de la Lloma, corral del	LLOMA	10402	5.1
Mas de la Lloma, pati del	LLOMA	50906	5.1
Mas de la Lloma, pou del	LLOMA	60204	5.1
Mas de la Lloma, prat del	LLOMA	50907P	5.1
Mas de la Serra de Baix, barranc	SERRA	60303	5.1
Mas de la Serra de Baix, camí del	SERRA	30507	5.1
Mas de la Serra de Baix, foieta del	SERRA	50304	5.1
Mas de la Serra de Baix, serrada del	SERRA	104020	5.1
Mas de la Serra de Dalt, cami del	SERRA	30507	5.1
Mas de la Serra de Dalt, cova del	SERRA	50803	5.1
Mas de la Serra, anoguer del	SERRA	40410	5.1
Mas de la Serra, barranc del	SERRA	60303	5.1
Mas de la Serra, cingles del	SERRA	50701	5.1
Mas de la Serra, lloma del	SERRA	50103L	5.1
Mas de la Serra, mina del	SERRA	20903	5.1
Mas de la Serra, pas del	SERRA	30508	5.1
Mas de la Serra, pouet del	SERRA	60204	5.1
Mas de la Serra, roques del	SERRA	50203R	5.1
Mas de la Serra, serrades del	SERRA	104020	5.1
Mas de la Torta, artigues del	TORTA	50907A	5.1
Mas de la Torta, barranc del	TORTA	60303	5.1
Mas de la Torta, clots del	TORTA	50304C	5.1
Mas de la Torta, collet del	TORTA	50103C	5.1
Mas de la Torta, ombria	TORTA	50903	5.1
Mas de la Torta, solana del	TORTA	50904	5.1
Mas de la Voltassa, cova del	VOLTA	50803	5.1
Mas de l'Alberta, quadronet del	ALBERTA	50907Q	5.1
Mas de l'Alberta, serrades del	ALBERTA	104020	5.1
Mas de l'Alberta, serrades del	ALBERTA	104020	5.1
Mas de Leandro, pou del	LEANDRO	60204	5.1
Mas de Leandro, racó del	LEANDRO	50701	5.1
Mas de Leandro, tossal del	LEANDRO	50103T	5.1
Mas de les Foies, camí del	FOIA	30507	5.1
Mas de les Foies, clots del	FOIA	50304C	5.1
Mas de les Foies, foia del	FOIA	50304	5.1
Mas de les Foies, foies del	FOIA	50304	5.1
Mas de les Roques, artiga del	ROCA	50907A	5.1
Mas de les Roques, clotada del	ROCA	50304C	5.1

Mas de les Roques, cova del	ROCA	50803	5.1
Mas de les Roques, tossalet del	ROCA	50103T	5.1
Mas de les Tosses de Baix, font del	TOSSA	60305	5.1
Mas de les Tosses de Baix, ombria del	TOSSA	50903	5.1
Mas de les Tosses de Dalt, ombria del	TOSSA	50903	5.1
Mas de les Tosses de Dalt, solana del	TOSSA	50904	5.1
Mas de les Tosses, alvenc del	TOSSA	50801	5.1
Mas de les Tosses, barranc del	TOSSA	60303	5.1
Mas de les Tosses, tossalet del	TOSSA	50103T	5.1
Mas de les Xiquetes, barranc del	XIQUETES	60303	5.1
Mas de les Xiquetes, carrascalet del	XIQUETES	50902	5.1
Mas de les Xiquetes, cova del	XIQUETES	50803	5.1
Mas de les Xiquetes, llastra del	XIQUETES	50907L	5.1
Mas de les Xiquetes, lloma del	XIQUETES	50103L	5.1
Mas de les Xiquetes, ombria del	XIQUETES	50903	5.1
Mas de les Xiquetes, pou del	XIQUETES	60204	5.1
Mas de les Xiquetes, reguer del	XIQUETES	60303	5.1
Mas de les Xiquetes, solaneta del	XIQUETES	50904	5.1
Mas de l'Hostal	HOSTAL	50901	5.1
Mas de l'Hostal, bancals del	HOSTAL	50907B	5.1
Mas de l'Hostal, carrascal del	HOSTAL	50902	5.1
Mas de l'Hostal, font	HOSTAL	60305	5.1
Mas de l'Hostal, tossal del	HOSTAL	50103T	5.1
Mas de Lluc, alvenc del	LLUC	50801	5.1
Mas de Lluc, barranc del	LLUC	60303	5.1
Mas de Lluc, coveta del	LLUC	50803	5.1
Mas de Lluc, ombria del	LLUC	50903	5.1
Mas de Mançanares, bassa del	MANÇANARES	60201	5.1
Mas de Mançanares, bassa del	MANÇANARES	60201	5.1
Mas de Mançanares, foia del	MANÇANARES	50304	5.1
Mas de Mançanares, foietes del	MANÇANARES	50304	5.1
Mas de Mançanares, pallissa del	MANÇANARES	10401	5.1
Mas de Mançanares, planet del	MANÇANARES	50602	5.1
Mas de Mançanares, pouet del	MANÇANARES	60204	5.1
Mas de Mançanares, quadrons de	MANÇANARES	50907Q	5.1
Mas de Mançanares, ribassal del	MANÇANARES	50908	5.1
Mas de Mançanares, serrada del	MANÇANARES	104020	5.1
Mas de Mançanares, trinxeres del	MANÇANARES	40412	5.1
Mas de Marimon, caseta del	MARIMON	10401	5.1
Mas de Marimon, clots del	MARIMON	50304C	5.1
Mas de Marimon, corralissa del	MARIMON	10402	5.1
Mas de Medall, camí del	MEDALL	30507	5.1
Mas de Medall, nevera del	MEDALL	60205	5.1
Mas de Molló	MOLLÓ	50901	5.1
Mas de Monçó	MONÇÓ	50901	5.1

Mas de Monçó, camí del	MONÇÓ	30507	5.1
Mas de Monçó, cingles del	MONÇÓ	50501	5.1
Mas de Monçó, cova del	MONÇÓ	50803	5.1
Mas de Monçó, foia del	MONÇÓ	50304	5.1
Mas de Monçó, foia del	MONÇÓ	50304	5.1
Mas de Monçó, lloma del	MONÇÓ	50103L	5.1
Mas de Monçó, pas del	MONÇÓ	30508	5.1
Mas de Monçó, pista del	MONÇÓ	30505	5.1
Mas de Monçó, serrada del	MONÇÓ	104020	5.1
Mas de Monçó, solana del	MONÇÓ	50904	5.1
Mas de Monçó, solana del	MONÇÓ	50904	5.1
Mas de Monçó, solanet del	MONÇÓ	50904	5.1
Mas de Monçó, solano del	MONÇÓ	50904	5.1
Mas de Monçó, tossal del	MONÇÓ	50103T	5.1
Mas de Monfort de Baix, serrades	MONFORT	104020	5.1
Mas de Monfort de Baix, servera del	MONFORT	40410	5.1
Mas de Monfort, serrades del	MONFORT	104020	5.1
Mas de Monfort, tancat del	MONFORT	50907T	5.1
Mas de Mor	MOR	50901	5.1
Mas de Mor, antiga	MOR	50907A	5.1
Mas de Mor, bassot del	MOR	60201	5.1
Mas de Mor, lloma del	MOR	50103L	5.1
Mas de Mor, moleta del	MOR	50103M	5.1
Mas de Mor, solaneta del	MOR	50904	5.1
Mas de Padilla, barranc del	PADILLA	60303	5.1
Mas de Padilla, clots del	PADILLA	50304C	5.1
Mas de Padilla, collet del	PADILLA	50302	5.1
Mas de Padilla, oms del	PADILLA	40410	5.1
Mas de Pecetes, carreró del	PEÇA	30508	5.1
Mas de Pelegrí, clots del	PELEGRÍ	50304C	5.1
Mas de Pelegrí, senda del	PELEGRÍ	30507	5.1
Mas de Pelegrí, sorts del	PELEGRÍ	50907S	5.1
Mas de Pep, serrades del	JOSEP	104020	5.1
Mas de Pep, servera del	JOSEP	40410	5.1
Mas de Perdigó, senda del	PERDIGÓ	30507	5.1
Mas de Peris, freginals del	PERIS	50907F	5.1
Mas de Peris, lloma del	PERIS	50103L	5.1
Mas de Peris, pas del	PERIS	30508	5.1
Mas de Peris, pista del	PERIS	30505	5.1
Mas de Peris, portera del	PERIS	30511	5.1
Mas de Peris, pou del	PERIS	60204	5.1
Mas de Peris, prat del	PERIS	50907P	5.1
Mas de Peris, serrades del	PERIS	104020	5.1
Mas de Pons, barranquet del	PONS	60303	5.1
Mas de Pons, pallissa del	PONS	10401	5.1

Mas de Pons, serrada del	PONS	104020	5.1
Mas de Prats, barranc del	PRATS	60303	5.1
Mas de Prats, bassa del	PRATS	60201	5.1
Mas de Prats, bassa del	PRATS	60201	5.1
Mas de Prats, entrador del	PRATS	30505	5.1
Mas de Prats, foia del	PRATS	50304	5.1
Mas de Prats, fonteta del	PRATS	60305	5.1
Mas de Prats, pista del	PRATS	30505	5.1
Mas de Prats, pouet del	PRATS	60204	5.1
Mas de Racó, barranc del	RACÓ	60303	5.1
Mas de Racó, barranc del	RACÓ	60303	5.1
Mas de Racó, font del	RACÓ	60305	5.1
Mas de Racó, ombria del	RACÓ	50903	5.1
Mas de Racó, pista del	RACÓ	30505	5.1
Mas de Racó, pla del	RACÓ	50602	5.1
Mas de Racó, prat del	RACÓ	50907P	5.1
Mas de Racó, solana del	RACÓ	50904	5.1
Mas de Roqueta, tossal del	ROCA N	50103T	5.1
Mas de Salvador, barranc del	SALVADOR	60303	5.1
Mas de Salvador, camí del	SALVADOR	30507	5.1
Mas de Salvador, castellet del	SALVADOR	50203CS	5.1
Mas de Salvador, clots del	SALVADOR	50304C	5.1
Mas de Salvador, eriçal del	SALVADOR	50902	5.1
Mas de Salvador, foia del	SALVADOR	50304	5.1
Mas de Salvador, llometes del	SALVADOR	50103L	5.1
Mas de Salvador, pista del	SALVADOR	30505	5.1
Mas de Salvador, pou del	SALVADOR	60204	5.1
Mas de Salvador, quadrons del	SALVADOR	50907Q	5.1
Mas de Sanaüja, cova del X	SANAÜJA	50803	5.1
Mas de Sanaüja, ombria del	SANAÜJA	50903	5.1
Mas de Sanaüja, solano del	SANAÜJA	50904	5.1
Mas de Sanjuan, bassa del	MOSSÉN	60201	5.1
Mas de Sanjuan, clots del	MOSSÉN	50304C	5.1
Mas de Sanjuan, foia del	MOSSÉN	50304	5.1
Mas de Sanjuan, foietes del	MOSSÉN	50304	5.1
Mas de Sanjuan, horts del	MOSSÉN	50907H	5.1
Mas de Sanjuan, serrada del	MOSSÉN	104020	5.1
Mas de Toni	ANTONI	50901	5.1
Mas de Toni, cases del	ANTONI	10204	5.1
Mas de Toni, costera del	ANTONI	50701	5.1
Mas de Toni, pou del	ANTONI	60204	5.1
Mas de Toni, prat del	ANTONI	50907P	5.1
Mas de Toni, serrada del	ANTONI	104020	5.1
Mas de Toni, solls del	ANTONI	10402	5.1
Mas de Toni, sortetes del	ANTONI	50907S	5.1

Mas de Trigos, carreró del	TRIGOS	30508	5.1
Mas de Trigos, foia del	TRIGOS	50304	5.1
Mas de Trigos, serrada del	TRIGOS	104020	5.1
Mas de Vela, pista del	VELA	30505	5.1
Mas del Boiro, artiga del	BOIRO	50907A	5.1
Mas del Boiro, camí del	BOIRO	30507	5.1
Mas del Boiro, casetes del	BOIRO	10401	5.1
Mas del Boiro, passet del	BOIRO	30508	5.1
Mas del Boiro, quadró del	BOIRO	50907Q	5.1
Mas del Boiro, quadrons del	BOIRO	50907Q	5.1
Mas del Bord, anoguer del	BORD	40410	5.1
Mas del Carrascal, artiga del	CARRASCA	50907A	5.1
Mas del Carrascal, basses del	CARRASCA	60201	5.1
Mas del Carrascal, eres del	CARRASCA	50906	5.1
Mas del Carrascal, pista del	CARRASCA	30505	5.1
Mas del Carrascal, pla del	CARRASCA	50602	5.1
Mas del Carrascal, pou del	CARRASCA	60204	5.1
Mas del Carrascal, prat del	CARRASCA	50907P	5.1
Mas del Carrascal, serrades del	CARRASCA	104020	5.1
Mas del Carrascal, servera del	CARRASCA	40410	5.1
Mas del Carrascal, tancat del	CARRASCA	50907T	5.1
Mas del Catxirul·lo	CATXERULO	50901	5.1
Mas del Collet, barranc del	COLLET	60303	5.1
Mas del Collet, bassot del	COLLET	60201	5.1
Mas del Collet, camí del	COLLET	30507	5.1
Mas del Collet, camí del	COLLET	30507	5.1
Mas del Collet, cisterna del	COLLET	60202	5.1
Mas del Collet, foia del	COLLET	50304	5.1
Mas del Collet, font del	COLLET	60305	5.1
Mas del Collet, hort del	COLLET	50907H	5.1
Mas del Collet, les sorts del	COLLET	50907S	5.1
Mas del Collet, pinar del	COLLET	50902	5.1
Mas del Collet, pou del	COLLET	60204	5.1
Mas del Collet, quadró del	COLLET	50907Q	5.1
Mas del Garrido al Poble, camí	GARRIDO	30507	5.1
Mas del Garrido, artigues del	GARRIDO	50907A	5.1
Mas del Garrido, barranc	GARRIDO	60303	5.1
Mas del Garrido, carrascal del	GARRIDO	50902	5.1
Mas del Garrido, lloma del	GARRIDO	50103L	5.1
Mas del Garrido, pas del	GARRIDO	30508	5.1
Mas del Garrido, rebollar del	GARRIDO	50902	5.1
Mas del Gat, anoguer del	GAT	40410	5.1
Mas del Jauguet, senda del	JAUGUET	30507	5.1
Mas del Mig, barranc del	MIG	60303	5.1
Mas del Mig, el quadro del	MIG	50907Q	5.1

Mas del Mig, ginebre del	MIG	40410	5.1
Mas del Mig, hortets del	MIG	50907H	5.1
Mas del Mig, serrada del	MIG	104020	5.1
Mas del Mig, serrada del	MIG	104020	5.1
Mas del Pont, foia del	PONT	50304	5.1
Mas del Pont, moleta del	PONT	50103M	5.1
Mas del Pont, ombria del	PONT	50903	5.1
Mas del Pont, pallissa del	PONT	10401	5.1
Mas del Pont, pouet del	PONT	60204	5.1
Mas del Sec, finca del	SEC N	50907	5.1
Mas del Sec, serrada del	SEC N	104020	5.1
Mas del Serrano, ombria del	SERRANO	50903	5.1
Mas del Sord, cova	SORD	50803	5.1
Mas del Surdet, foia del	SURDO	50304	5.1
Mas del Surdo, barranc del	SURDO	60303	5.1
Mas del Surdo, bassot del	SURDO	60201	5.1
Mas del Surdo, carrascal del	SURDO	50902	5.1
Mas del Surdo, foia del	SURDO	50304	5.1
Mas del Surdo, foia del	SURDO	50304	5.1
Mas del Surdo, font del	SURDO	60305	5.1
Mas del Surdo, ombria del	SURDO	50903	5.1
Mas del Surdo, prats del	SURDO	50907P	5.1
Mas del Surdo, tossal del	SURDO	50103T	5.1
Mas del Tormo, foia del	TORM	50304	5.1
Mas del Xatxo, barranc del	XATXO	60303	5.1
Mas del Xatxo, foia del	XATXO	50304	5.1
Mas del Xatxo, lloma del	XATXO	50103L	5.1
Mas del Xatxo, ombria del	XATXO	50903	5.1
Mas del Xatxo, pista del	XATXO	30505	5.1
Mas del Xurro, camí del	XURRO	30507	5.1
Mas dels Arcs, barranquet del	ARCS	60303	5.1
Mas dels Arcs, bassot del	ARCS	60201	5.1
Mas dels Arcs, camí del	ARCS	30507	5.1
Mas dels Arcs, coscollar del	ARCS	50902	5.1
Mas dels Arcs, foia del	ARCS	50304	5.1
Mas dels Arcs, ombria del	ARCS	50903	5.1
Mas dels Arcs, ribassal del	ARCS	50908	5.1
Mas dels Arcs, senda del	ARCS	30507	5.1
Mas dels Arcs, solana del	ARCS	50904	5.1
Mjs dels Arcs, sorts del	ARCS	50907S	5.1
Mas Nou, cantalar	NOU	50203	5.1
Mas Nou, cova del	NOU	50803	5.1
Mas Nou, font del	NOU	60305	5.1
Mas Nou, morrals del	NOU	50203M	5.1
Mas Nou, pujadors del	NOU	50701	5.1

Mas Nou, rotxa del	NOU	50701	5.1
Mas Nou, serradeta del	NOU	104020	5.1
Mas Roig, bancals del	ROIG	50907B	5.1
Mas Roig, bassot del	ROIG	60201	5.1
Mas Roig, carrascal del	ROIG	50902	5.1
Mas Roig, cova del	ROIG	50803	5.1
Mas Roig, cova del	ROIG	50803	5.1
Mas Roig, coveta del	ROIG	50803	5.1
Mas Roig, el	ROIG	50901	5.1
Mas Roig, lloma del	ROIG	50103L	5.1
Mas Roig, moleta del	ROIG	50103M	5.1
Mas Vell, bancal del	VELL	50907B	5.1
Mas Vell, carrasca del	VELL	40410	5.1
Mas Vell, carrascal del	VELL	50902	5.1
Mas Vell, caseta del	VELL	10401	5.1
Mas Vell, era del	VELL	50906	5.1
Mas Vell, les punteres del	VELL	50907	5.1
Mas Vell, mina del	VELL	20903	5.1
Mas Vell, ombria del	VELL	50903	5.1
Mas Vell, pinar del	VELL	50902	5.1
Mas Vell, pouet del	VELL	60204	5.1
Mas Vell, prat del	VELL	50907P	5.1
Mas Vell, serradeta del	VELL	104020	5.1
Mas Vell, sort del	VELL	50907S	5.1
Mas Vell, tancat del	VELL	50907T	5.1
Mas Vell, tancat del	VELL	50907T	5.1
Maset de l'Avellanar, camí del	AVELLANAR	30507	5.1
Maset de Pelegrí, quadrons del	PELEGRÍ	50907Q	5.1
Maset de Roqueta, tancat del	ROCA N	50907T	5.1
Maset del Mig, foia del	MIG	50304	5.1
Maset del Mig, pas del	MIG	30508	5.1
Maset, barranc del	MAS	60303	5.1
Maset, quadrons del	MAS	50907Q	5.1
Masia de Sierra Gil	GIL	50901	5.1
Massico de la Sierra, camí del	SERRA	30507	5.1
Massico de la Sierra, cantó del	SERRA	50908	5.1
Massico de la Sierra, ombria del	SERRA	50903	5.1
Massico de Serafina, canto del	SERAFÍ	50103A	5.1
Massico, el	MAS	103010m	5.1
Matadero, carrer del	MATADERO	10202	7.4.2
Matadero, el	MATADERO	20201	7.4.2
Mateu del Mas de Padilla, casa de	PADILLA	10204	8.3.3.2.1.1
Mateu, mas de	MATEU	103010	8.1.1
Mateu, serrada del tio	MATEU	104020	8.1.1
Matilde, bancal de	MATILDE	50907B	8.1.2

Matissa, carreró de la	MATISSA	30508	3.1.2
Matissal, carreró del	MATISSA	30508	3.1.2
Matisses, les	MATISSA	50902	3.1.2
Matisses, racó de les	MATISSA	50701	3.1.2
Matrona, casa de la Tia	MADRONA	10204	8.3.2
Matrono, sort de	MADRONA	50907S	8.3.2
Matxos, cova dels	MATXOS	50803	3.2.1
Medall, mas de	MEDALL	103010	8.2.1
Medalles, les	MEDALL	50908	8.2.2
Medio, fuente del	MIG	60305	4.2
Menescalet, artiga del	MENESCAL	50907A	8.3.2
Menuda, carrasca	MENUT	40410	4.1.2
Menut, mas del	MENUT	103010	8.3.1
Menut, tancadet	MENUT	50907T	4.1.2
Menuts, bancalet dels	MENUT	50907B	8.3.1
Menuts, barranquet dels	MENUT	60303	8.3.1
Merda Lloca, caseta de	MERDA LLOCA	10401	8.3.1
Més Alt, molí	ALT	20205	4.2
Més Alta del Mas del Sec, cingla	SEC N	50701	4.2
Més Alta del Solano, roca	SOLANA	50203R	4.2
Més Alta, l'era	ALT	50906	4.2
Més Altes, saleres	ALT	104021	7.2
Més Altes, saleres	ALT	104021	7.2
Més Baix, molí	BAIX	20205	4.2
Mestra, pla de la	MESTRE	50602	8.3.2
Mestre, mas del	MESTRE	103010	8.3.2
Metge, casa del	METGE	10204	8.3.2
Mig, barranquet del	MIG	60303	4.2
Mig, cingla del	MIG	50701	4.2
Mig, cingle del	MIG	50501	4.2
Mig, collet del	MIG	50103C	4.2
Mig, era del	MIG	50906	4.2
Mig, font del	MIG	60305	4.2
Mig, font del	MIG	60305	4.2
Mig, mas del	MIG	103010	4.2
Mig, maset del	MIG	103010m	4.2
Migdia, capitell del	MIGDIA	50203C	4.3
Migdia, roca del	MIGDIA	50203R	4.3
Miguel de la Noguera, casa de	NOGUERA	10204	8.3.3.2.1
Miguel del Mas de Baix, casa de	BAIX	10204	8.3.3.2.1.1
Miguel, casa de	MIQUEL	103011	8.1.1
Miguel, caseta de	MIQUEL	10401	8.1.1
Minelo, sort de	MINELO	50907S	8.3.1
Mineta, la	MINA	50908	7.3
Ministre, coveta del	MINISTRE	50803	8.3.1

Miquel de l'Alberta, caseta del tio	ALBERTA	10401	8.3.3.2.1
Miquel de Roc, caseta de	ROC	10401	8.3.4
Miquel del Mas de l'Alberta	ALBERTA	10204	8.3.3.2.1.1
Miquela, casa	MIQUELA	103011	8.1.2
Miquelo de la Noguera, casa de	NOGUERA	10204	8.3.3.2.1
Miquelo de Roc, bancal de	ROC	50907B	8.3.4
Miquelo de Roc, casa de	ROC	10204	8.3.4
Miquelo de Roc, tossalet de	ROC	50103T	8.3.4
Miquelo, casa de	MIQUEL	103011	8.1.1.1
Miquelo, caseta de	MIQUEL	10401	8.1.1.1
Miracles, cova dels	MIRACLE	50803	7.6
Mirador, camí del	MIRADOR	30507	4.1.3
Mirador, el	MIRADOR	10205	4.1.3
Miradoret de Baix	MIRADOR	50203	4.1.3
Miradoret, caseta del	MIRADOR	10401	4.1.3
Miradoret, el	MIRADOR	10301	4.1.3
Miradoret, el	MIRADOR	50203	4.1.3
Miradors, els	MIRADOR	50901	4.1.3
Miramar, el	MIRAMAR	50907	4.1.3
Miraveta, la	MIRAVETA	50908	8.2.2
Mislata, maset de	MISLATA	103010m	8.3.1
Mocador, bancal del	MOCADOR	50907B	7.5
Modesto de Clèric, casa de	CLÈRIC	10204	8.3.4
Modesto de Clèric, pati de	CLÈRIC	102041	8.3.4
Modesto de Clèric, pati de	CLÈRIC	102041	8.3.4
Modesto, artiga del tio	MODESTO	50907A	8.1.1
Modronyals, coveta dels	MODRONYAL	50803	3.1.2
Mojón, barranc	MOLLÓ	60303	6.1
Moleta de Dalt, passet de la	DALT	30508	1.3
Moleta, cingles de la	MOLETA	50701	1.3
Moleta, forat de la	MOLETA	50801	1.3
Moleta, la	MOLETA	50103M	1.3
Moleta, la	MOLETA	50103M	1.3
Moleta, la	MOLETA	50103M	1.3
Moleta, la	MOLETA	50103M	1.3
Moleta, pista de la	MOLETA	30505	1.3
Moleta, pla de la	MOLETA	50602	1.3
Moleta, roca de la	MOLETA	50203R	1.3
Molí Caldero, bassa del	CALDERA	60201	7.3
Molí Caldero, pallissa del	CALDERA	10401	7.3
Molí Colau, ombria del	NICOLAU	50903	7.3
Molí de la Vinya, caseta del	VINYA	103011	7.3
Molí de la Vinya, passera del	VINYA	30509	7.3
Molí de la Vinya, planàs del	VINYA	50602	7.3
Molí de la Vinya, pontet del	VINYA	30509	7.3

Molí de la Vinya, séquia del	VINYA	60402	7.3
Molí de l'Assor	ASSOR	50901	7.3
Molí de l'Assor, anoguer del	ASSOR	40410	7.3
Molí de l'Assor, camí del	ASSOR	30507	7.3
Molí de l'Assor, cingles del	ASSOR	50501	7.3
Molí de l'Assor, moleta del	ASSOR	50103M	7.3
Molí de l'Assor, ombria del	ASSOR	50903	7.3
Molí de Lluna, camí del	LLUNA	30507	7.3
Molí de Pasqual, alvenc del	PASQUAL	50801	7.3
Molí del Pas, camí del	PAS	30507	7.3
Molí del Pas, coscollar del	PAS	50902	7.3
Molí del Pas, font del	PAS	60305	7.3
Molí del Pas, planàs del	PAS	50602	7.3
Molí del Pas, séquia del	PAS	60402	7.3
Molí del Pas, xops del	PAS	40410	7.3
Molí Geroni, bassa del	GERONI	60201	7.3
Molí Geroni, pallissa del	GERONI	10401	7.3
Molí Lluna	LLUNA	50901	7.3
Molí Lluna a Mosquerola, camí del	LLUNA	30507	7.3
Molí Lluna, bassa del	LLUNA	60201	7.3
Molí Lluna, camí del	LLUNA	30507	7.3
Molí Lluna, corral del PORT	LLUNA	10402	7.3
Molí Lluna, hortets del	LLUNA	50907H	7.3
Molí Lluna, ombria del	LLUNA	50903	7.3
Molí Lluna, pallissa del	LLUNA	10401	7.3
Molí Lluna, rebollar del PORT	LLUNA	50902	7.3
Molí Lluna, séquia del	LLUNA	60402	7.3
Molí Més Alt, collet del	ALT	50103C	7.3
Molí Més Baix, camí del	BAIX	30507	7.3
Molí Més Baix, ombria del	BAIX	50903	7.3
Molí Més Baix, séquia del	BAIX	60402	7.3
Molí Més Baix, tossal del	BAIX	50103T	7.3
Molí Nou, barranc del	NOU	60303	7.3
Molí Pasqual, solana del	PASQUAL	50904	7.3
Molí Pasqual, tossal del	PASQUAL	50103T	7.3
Molí Prat, ombria del	PRAT	50903	7.3
Molí, cingles del	MOLÍ	50501	7.3
Molí, coveta del	MOLÍ	50803	7.3
Molí, ombria del	MOLÍ	50903	7.3
Molí, passera del	MOLÍ	30509	7.3
Molinàs, fonteta del	MOLÍ	60305	7.3
Moliner, artiga del	MOLINER	50907A	8.3.2
Moliner, caseta del	MOLINER	10401	8.3.2
Molinet, assut del	MOLÍ	60501	7.3
Molinet, barranc del	MOLÍ	60303	7.3

Molinet, bassa del	MOLÍ	60201	7.3
Molinet, cova del	MOLÍ	50803	7.3
Molinet, el	MOLÍ	50901	7.3
Molinet, el	MOLÍ	50908	7.3
Molinet, horts del	MOLÍ	50907H	7.3
Molinet, ombria del	MOLÍ	50903	7.3
Molinet, riu del	MOLÍ	60301	7.3
Molineta, bancals de	MOLÍ	50907B	7.3
Molineta, la	MOLÍ	20205	7.3
Molineta, séquia de la	MOLÍ	60402	7.3
Molins, barranc dels	MOLÍ	60303	7.3
Molins, els	MOLÍ	50901	7.3
Molins, font dels	MOLÍ	60305	7.3
Molins, pista dels	MOLÍ	30505	7.3
Molins, pista dels	MOLÍ	30505	7.3
Molins, pla dels	MOLÍ	50602	7.3
Molins, riu dels	MOLÍ	60301	7.3
Molló, barranc del	MOLLÓ	60303	6.1
Molló, cap del	MOLLÓ	50203C	6.1
Molló, el	MOLLÓ	50908	6.1
Molló, foia de	MOLLÓ	50304	8.2.1
Molló, font de	MOLLÓ	60305	8.2.1
Molló, horts de	MOLLÓ	50907H	8.2.1
Molló, mas de	MOLLÓ	103010	8.2.1
Molló, pinar de	MOLLÓ	50902	8.2.1
Molló, planàs de	MOLLÓ	50602	6.1
Molló, puntal del	MOLLÓ	60306	6.1
Molló, serrada de	MOLLÓ	104020	8.2.1
Mollons, pla dels	MOLLÓ	50602	6.1
Molls, els	MOLLS	50907	4.1.3
Monçó, mas de	MONÇÓ	103010	8.2.1
Monfort de Baix, mas de	MONFORT	103010	8.2.1
Monfort, mas de	MONFORT	103010	8.2.1
Montiel, casa de la tia	MONTIEL	10204	8.2.1
Montlleó	MONTLLEÓ	50901	1.2.3
Montlleó	MONTLLEÓ	50901	1.2.3
Montlleó, pont del	MONTLLEÓ	30509	1.2.3
Montlleó, riu	MONTLLEÓ	50901	1.2.3
Montlleó, riu	MONTLLEÓ	60301	1.2.3
Montlleó, riu	MONTLLEÓ	60301	1.2.3
Montserrat, pou de	MONTSERRAT	60204	8.1.2
Mor, mas de	MOR	103010	1.3
Mor, moleta de	MOR	50103M	1.3
Moro, bancal del	MORO	50907B	8.3.1
Moro, caseta del	MORO	10401	8.3.1

Moro, ombria del	MORO	50903	8.3.1
Moro, pla del	MORO	50602	8.3.1
Moros, castell dels	MORO	40401	8.3.1
Morral Blanc, alvenc del	BLANC	50801	1.3
Morral Blanc, barranc del	BLANC	60303	1.3
Morral Blanc, pujador del	BLANC	50701	1.3
Morral de la Servera, cova del	SERVERA	50803	1.3
Morral de Valero, barranquet del	VALERO	60303	1.3
Morral Roig, cantells del	ROIG	50203	1.3
Morral Roig, costera del	ROIG	50701	1.3
Morral Roig, cova del	ROIG	50803	1.3
Morral, cova del	MORRAL	50803	1.3
Morralet Catxo, el	CATXO	50907T	1.3
Morralets, caseta de	MORRAL	10401	1.3
Morralot, el	MORRAL	50203	1.3
Morratelles, les	MORRATELLES	50203	1.3
Morratges, casetes de	MORRATGES	10401	1.3
Morratges, mas de X	MORRATGES	103010	1.3
Morratges, tossal de	MORRATGES	50103T	1.3
Morrillargo, el	MORRILLARGO	50901	1.3
Morrillargo, pas del	MORRILLARGO	30508	1.3
Morrillargo, passet del	MORRILLARGO	30508	1.3
Morrillargo, solana del	MORRILLARGO	50904	1.3
Morts, barranc dels	MORTS	60303	7.7
Mosca, bancal de la	MOSCA	50907B	3.2.3
Moset, el	MOSET	50901	7.5
Mosquerola	MOSQUEROLA	10101	7.2
Mosquerola, camí de	MOSQUEROLA	30507	7.2
Mosquerola, camí de	MOSQUEROLA	30507	7.2
Mosquerola, terme de	MOSQUEROLA	10101	7.2
Mossén Emilio, casa de	MOSSÉN	10204	7.6
Mossén Falcó, carrer	MOSSÉN	10202	7.6
Mossén Juan, mas de	MOSSÉN	103010	7.6
Mossén Tenesa, carrer de	MOSSÉN	10202	7.6
Mossén, carrer del	MOSSÉN	10202	7.6
Muïnos, pinaret d'en	MUIÑOS	50902	8.2.1
Muixeta, cingle de la	MUIXETA	50501	3.2.2
Munda, cova de la	MUNDA	50803	8.1.2.1
Munda, coveta de la	MUNDA	50803	8.1.2.1
Mur, carrer del	MUR	10202	5.2
Mura(d)a, la	MUR	40402	5.2
Muro, ombries del	MUR	50903	5.2
Muro, revolta del	MUR	50908	5.2
Muro, tossal del	MUR	50103T	5.2
Muro, voltes del	MUR	30512	5.2

Mussols, barranc dels	MUSSOL	60303	3.2.2
Mut, caseta del	MUT	10401	8.3.1
Mut, quadró del	MUT	50907Q	8.3.1
Nàcio del Mas de Trigos, casa de	TRIGOS	10204	8.3.3.2.1.1
Nàcio del Tormegal, casa de	TORM	10204	8.3.3.2.1
Nàcio, serrada de	IGNACIO	104020	8.1.1.1
Nàcio, sort del tio	IGNACIO	50907S	8.1.1.1
Narcisso, maset de	NARCISO	103010m	8.1.1
Natàlio d'Arnau	ARNAU	10204	8.3.4
Natalio l'Alcalde, casa d'	ALCALDE	10204	8.3.2.1
Natàlio, casa de	NATALIO	10204	8.1.1
Natàlio, caseta de	NATALIO	10401	8.1.1
Natàlio, quadrons de	NATALIO	50907Q	8.1.1
Nativitat de la Torreta, casa de	TORRE	10204	8.3.3.2.1
Navades, alvenc de les	NAVADES	50801	1.4.2
Navades, barranc de les	NAVADES	60303	1.4.2
Navades, collet de les	NAVADES	50103C	1.4.2
Navades, les	NAVADES	50908	1.4.2
Navades, maset de les	NAVADES	103010m	1.4.2
Navades, passet de les	NAVADES	30508	1.4.2
Navades, tossal de les	NAVADES	50103T	1.4.2
Navarros, artiga dels	NAVARROS	50907A	3.1.2
Negra, bassa	NEGRE	60201	4.1.3
Negra, cova	NEGRE	50803	4.1.1
Negra, cova	NEGRE	50803	4.1.1
Negra, serra	NEGRE	50102	4.1.1
Negre, barranc	NEGRE	60303	4.1.1
Negre, forat	NEGRE	50801	4.1.1
Negre, pinar	NEGRE	50902	4.1.1
Negre, toll	NEGRE	60108	4.1.1
Nela de Miquelet, cas de la tia	MIQUEL	10204	8.3.4
Nela, bancal de	MANUELA	50907B	8.1.2.1
Nela, casa de	MANUEL	10204	8.1.2.1
Nelo Arnau, casa de	ARNAU	10204	8.2.1.1
Nelo de l'Espino, casa de	ESPINO	10204	8.3.3.2.1
Nelo del Mas de Monfort, casa de	MONFORT	10204	8.3.3.2.1.1
Nelo del Molí Més Baix, casa de	BAIX	10204	8.3.3.2.1
Nelo Mosquit, serradeta de	MOSQUIT	104020	8.3.1.1
Nelo, caseta de l'auelo	MANUEL	10401	8.1.1.1
Nelo, caseta de l'auelo	MANUEL	10401	8.1.1.1
Nevera, la	NEVERA	50901	7.1.2
Nevera, la	NEVERA	60205	7.1.2
Nevera, serra de la	NEVERA	50102	7.1.2
Nevera, tossal de la	NEVERA	50103T	7.1.2
Nicanor de la Canaleta, casa de	CANAL	10204	8.3.3.2.1

Nicanor, casa de	NICANOR	10204	8.1.1
Nieves de la Xaparra, casa de	XAPARRA	10204	8.3.3.2.1
Nieves de Xaparra, casa de	XAPARRA	10204	8.3.4
Nius, collet dels	NIUS	50103C	3.2
Noguera a la Font de la Marta, camí de la	NOGUERA	30507	3.1.1
Noguera, barranc de la	NOGUERA	60303	3.1.1
Noguera, camí de la	NOGUERA	30507	3.1.1
Noguera, carrasca de la	NOGUERA	40410	3.1.1
Noguera, carrascal de la	NOGUERA	50902	3.1.1
Noguera, coscollar de la	NOGUERA	50902	3.1.1
Noguera, costera de la	NOGUERA	50701	3.1.1
Noguera, foia de la	NOGUERA	50304	3.1.1
Noguera, hort de la	NOGUERA	50907H	3.1.1
Noguera, la	NOGUERA	50901	3.1.1
Noguera, la	NOGUERA	10301	3.1.1
Noguera, lloma de la	NOGUERA	50103L	3.1.1
Noguera, ombria de la	NOGUERA	50903	3.1.1
Noguera, pista de la	NOGUERA	30505	3.1.1
Noguera, pista de la	NOGUERA	30505	3.1.1
Noguera, pouet de la	NOGUERA	60204	3.1.1
Noguera, solana de la	NOGUERA	50904	3.1.1
Nou, bassot	NOU	60201	4.1.3
Nou, carrer	NOU	10202	4.1.3
Nou, mas	NOU	103010	4.1.3
Nou, maset	NOU	103010m	4.1.3
Nou, molí BS	NOU	20205	4.1.3
Nou, Molí MOS	NOU	20205	4.1.3
Nou, pou	NOU	60204	4.1.3
Nova de la Redonda, caseta	REDONDA	10401	4.1.3
Nova, artiga	NOU	50907A	4.1.3
Nova, bassa	NOU	60201	4.1.3
Nova, bassa	NOU	60201	4.1.3
Nova, casa	NOU	103011	4.1.3
Nova, casa	NOU	10401	4.1.3
Nova, font	NOU	60305	4.1.3
Nova, font	NOU	60305	4.1.3
Nova, portera	NOU	30511	4.1.3
Nova, serrada	NOU	104020	4.1.3
Noves del Raval, cases	RAVAL	10204	4.1.3
Noves, casetes	NOU	10401	4.1.3
Obispo, pinar de l'	OBISPO	50902	7.6
Obrer, bancal de l'	OBRER	50907B	8.3.2
Obrer, mas de l' BS	OBRER	103010	8.3.2
Odilon, casa d'	ODILON	10204	8.1.1
Ojal, barranc del MOS	OJAL	60303	2.1

Ojal, el MOS	OJAL	10301	2.1
Ojo, artiga d'	OJO	50907A	8.3.1
Olidon de Cambra, bancals d'	CAMBRA	50907B	8.3.4
Olidon, casa d'	ODILON	10204	8.1.1
Olidon, casa del tio	ODILON	103011	8.1.1
Oliero, caseta de l'	OLIERO	10401	8.3.2
Oliero, mas de l'	OLIERO	103010	8.3.2
Olímpia del Masico, casa d'	MAS	10204	8.3.3.2.1
Olivera, collet de l'	OLIVERA	50103C	3.1.1
Olles, barranc de les	OLLES	60303	4.1.2
Om, bancal del'	OM	50907B	3.1.1
Ombria Alta, roques de l'	ALT	50203R	4.3
Ombria del Gat, barranquet de l'	GAT	60303	4.3
Ombria del Mas de les Tosses de Dalt, font de l'	TOSSA	60305	4.3
Ombria del Mas del Surdo, alvenc	SURDO	50801	4.3
Ombria del Mas del Surdo, pinar de l'	SURDO	50902	4.3
Ombria Roja, cap de l'	ROIG	50203C	4.3
Ombria Roja, l'	ROIG	50103	4.3
Ombria, bancals de l'	OMBRIA	50907B	4.3
Ombria, font de l'	OMBRIA	60305	4.3
Ombria, l'	OMBRIA	50901	4.3
Ombria, l'	OMBRIA	50903	4.3
Ombria, llavadors de l'	OMBRIA	41400	4.3
Ombria, punta de l'	OMBRIA	50908	4.3
Ombria, roca de l'	OMBRIA	50203R	4.3
Ombries, les	OMBRIA	50901	4.3
Ombrió, l'	OMBRIA	50903	4.3
Onze, morralet de les	ONZE	50203M	4.3
Oroners, clot dels	ORÓ	50304C	3.1.1
Orons, portera del	ORÓ	30511	3.1.1
Ortigues, alvenc de les	ORTIGUES	50801	3.1.2
Os, cova de l'	OS	50803	3.2.1
Oscur, barranc	OBSCUR	60303	4.1.3
Oscur, barranc	OBSCUR	60303	4.1.3
Oscur, pinar	OBSCUR	50902	4.1.3
Otilio del Mas de Gil, casa d'	GIL	10204	8.3.3.2.1.1
Ous, sort dels	OUS	50907S	8.3.1
Paco Blaudio, casa de	BLAUDIO	10204	8.3.1.1
Paco Ceba, artiga de	CEBA	50907A	8.3.1.1
Paco de Carmeleta, casa de	CARMELA	10204	8.3.4
Paco de Ceba, caseta de	CEBA	10401	8.3.4
Paco el Correu, artiga de	CORREU	50907A	8.3.2.1
Paco el Correu, serrada de	CORREU	104020	8.3.2.1
Paco el Garcio, bancal de	GARCIA	50907B	8.3.1.1
Paco el Raval, pallissa de	RAVAL	102041	8.3.3.2.2

Paco el Sastre, bancal de	SASTRE	50907B	8.3.2.1
Paco el Sastre, casa de	SASTRE	10204	8.3.2.1
Paco el Sastre, tancat de	SASTRE	50907T	8.3.2.1
Paco el Tosquero, casa de	TOSCA	10204	8.3.3.2
Paco Farsa, bancals de	FARSA	50907B	8.3.1.1
Padilla de Dalt, mas de	PADILLA	103010	8.2.1
Padilla, mas de	PADILLA	103010	8.2.1
Padilla, serrada de	PADILLA	104020	8.2.1
Paelló, barranc del	PAELLÓ	60303	4.1.2
Paelló, el	PAELLÓ	60108	4.1.2
Palacio, el MOS	PALACIO	10301	5.1
Palacio, volta del	PALACIO	60306	5.1
Palanqueta, bancal de la	PALANCA	50907B	5.3
Palla, cova de la	PALLA	50803	3.1.3
Pallisa del Molí, pista de la	MOLÍ	30505	5.1
Pallissa del Molí Caldero, castellet de la	CALDERA	50203CS	5.1
Pallissa, la	PALLISSA	10401	5.1
Pallisseta, bancals de la	PALLISSA	50907B	5.1
Pallisseta, la	PALLISSA	10401	5.1
Pallissetes, les	PALLISSA	102041	5.1
Pallissetes, les	PALLISSA	102041	5.1
Palo Sant, el	PALO SANT	50908	7.6
Panís, baixada del	PANÍS	50701	3.1.3
Panxa, artiga de	PANXA	50907A	8.3.1
Panxa, caseta de	PANXA	10401	8.3.1
Paquito el Raval, corral de	RAVAL	102041	8.3.3.2.2
Parc de Penyagolosa, centre d'interpretació del	PENYAGOLOSA	40806	1.2.2
Parda, casa de l'auela	PARDO	10204	8.3.1
Parda, roca	PARDO	50203R	4.1.1
Pardes, coves	PARDO	50803	4.1.1
Pardes, roques	PARDO	50203R	4.1.1
Pardes, roques	PARDO	50203R	4.1.1
Pardes, roques	PARDO	50203R	4.1.1
Pardo, morralet	PARDO	50203M	4.1.1
Pardo, serrada del	PARDO	104020	8.2.1
Pardos, morralets	PARDO	50203M	4.1.1
Paret Grossa, bancal de la	GROS	50907B	5.2
Paret Grossa, la	GROS	50908	5.2
Paret Nova, la	NOU	104020	5.2
Paret Nova, la	NOU	50907	5.2
Parets Altes, les	ALT	50907	5.2
Parets Grosses, les	GROS	50907	5.2
Parets Noves, foieta de les	NOU	50304	5.2
Parra del Barranc, la	BARRANC	50907	3.1.3
Pas Real, bassa del	REAL	60201	7.2

Pas, bancal del	PAS	50907B	7.2
Pas, bancal del	PAS	50907B	7.2
Pas, bancals del	PAS	50907B	7.2
Pas, bancals del	PAS	50907B	7.2
Pas, caseta del	PAS	10401	5.1
Pas, molí del	PAS	20205	7.2
Pas, sort del	PAS	50907S	7.2
Pasqual del Mas de les Foes, caseta de	FOIA	10401	8.3.3.2.1.1
Pasqual del Mas de les Foes, tancadet de	FOIA	50907T	8.3.3.2.1.1
Pasqual, caseta de	PASQUAL	10401	8.1.1
Pasqual, mas de	PASQUAL	103010	8.1.1
Pasqual, molí de	PASQUAL	20205	8.1.1
Pasqual, tancadet del tio	PASQUAL	50907T	8.1.1
Passador, el	PASSADOR	50306	5.3
Passet, el	PAS	30508	7.2
Passet, el	PAS	30508	7.2
Pastors, la caseta dels	PASTOR	10401	5.1
Pastors, somador dels	PASTOR	50203	8.3.2
Pati, carrasca del	PATI	40410	5.1
Pau del Mas de Toni, casa de	ANTONI	10204	8.3.3.2.1.1
Pau, artiga de	PAU	50907A	8.1.1
Peanya, barranc de la	PEANYA	60303	7.6
Peça, bancals de la	PEÇA	50907B	7.1.1
Peça, la	PEÇA	50908	7.1.1
Pecetes de Baix, mas de	PEÇA	103010	8.3.1
Pecetes de Dalt, mas de	PEÇA	103010	8.3.1
Pecetes, corral de	PEÇA	10402	8.3.1
Pecetes, el quadro de	PEÇA	50907Q	8.3.1
Pedrafita, la	PEDRAFITA	50908	6.1
Pedreguera, camí de la	PEDRA	30507	1.7.1
Pedreguera, la	PEDRA	10301	1.7.1
Pedreguera, la	PEDRA	50901	1.7.1
Pedreguera, solana de la	PEDRA	50904	1.7.1
Pedretes de Baix, bancal de les	PEDRA	50907B	1.7.1
Pedretes de Dalt, bancal de les	PEDRA	50907B	1.7.1
Pedretes, font de les	PEDRA	60305	1.7.1
Pedretes, font de les	PEDRA	60305	1.7.1
Pedrisses de Rossa Apolónia, les	APOLONIA	50907	1.7.1
Pedrisses, artiga de les	PEDRA	50907A	1.7.1
Pedrisses, barranquet de les	PEDRA	60303	1.7.1
Pedrisses, entrador de les	PEDRA	30505	1.7.1
Pedrisses, les	PEDRA	50103	1.7.1
Pedrisses, les	PEDRA	50901	1.7.1
Pedrisses, quadrons de les	PEDRA	50901	1.7.1
Pedrisses, serrada de les	PEDRA	104020	1.7.1

Pedro del Mas de Capote, caseta de	CAPOTE	10401	8.3.3.2.1.1
Pedro del Mas de Monçó, casa de	MONÇÓ	10204	8.3.3.2.1.1
Pedro del Mas de Peris, casa de	PERIS	10204	8.3.3.2.1.1
Pedro, assester de	PEDRO	50908	8.1.1
Pedro, bassa del tio	PEDRO	60201	8.1.1
Pedro, hortets del tio	PEDRO	50907H	8.1.1
Pedro, llastres de	PEDRO	50907L	8.1.1
Pedro, pouet del tio	PEDRO	60204	8.1.1
Pedro, ribassadeta de	PEDRO	50907R	8.1.1
Pegunta, barranc de la	PEGUNTA	60303	7.1.2
Pegunta, font de la	PEGUNTA	60305	7.1.2
Pegunta, la	PEGUNTA	50901	7.1.2
Pegunta, pi de la	PEGUNTA	40410	7.1.2
Pegunta, prat de la	PEGUNTA	50907P	7.1.2
Peiró, assagador del	PEIRÓ	30508	7.6
Peiró, barranquet del	PEIRÓ	60303	7.6
Peiró, bassa del	PEIRÓ	60201	7.6
Peiró, el	PEIRÓ	41301	7.6
Pelaburros, barranc de	PELABURROS	60303	8.3.2
Pelaburros, font de	PELABURROS	60305	8.3.2
Pelaburros, maset de	PELABURROS	103010m	8.3.2
Pelat, tossal	PELAT	50103T	3.1
Pelegrí, caseta de	PELEGRÍ	10401	8.3.1
Pelegrí, mas de	PELEGRÍ	103010	8.3.1
Pelut, bancal del	PELUT	50907B	8.3.1
Pelut, mas del	PELUT	103010	8.3.1
Pena-roja, clotxetes de la	PENA-ROJA	60108	1.2.2
Pena-roja, la	PENA-ROJA	50901	1.2.2
Pena-roja, lloma de la	PENA-ROJA	50103L	1.2.2
Pena-roja, molló de la	PENA-ROJA	41302	1.2.2
Pena-roja, pla de la	PENA-ROJA	50602	1.2.2
Pena-roja, pou de la	PENA-ROJA	60204	1.2.2
Pena-roja, roques de la	PENA-ROJA	50203R	1.2.2
Pena-roja, salt de la	PENA-ROJA	60304	1.2.2
Penarroja, la	PENA-ROJA	50203P	1.2.2
Penjagossos, venta de	PENJAGOSSOS	40903	8.3.1
Penjollet, el	PENJOLLET	50203	7.5
Penya Aguda, barranc de la	AGUDA	60303	1.2.2
Penya Aguda, la	AGUDA	50901	1.2.2
Penya Aguda, roca de la	AGUDA	50203R	1.2.2
Penyablanca	PENYABLANCA	50901	1.2.2
Penyablanca de Baix	PENYABLANCA	10301	1.2.2
Penyablanca de Dalt	PENYABLANCA	10301	1.2.2
Penyagolosa	PENYAGOLOSA	50203P	1.2.2
Penyagolosa, alvenc de	PENYAGOLOSA	50801	1.2.2

Penyagolosa, bar de	PENYAGOLOSA	40908	1.2.2
Penyagolosa, massís de	PENYAGOLOSA	50101	1.2.2
Penyagolosa, nevera de	PENYAGOLOSA	60205	1.2.2
Penyagolosa, parc natural del	PENYAGOLOSA	40806	1.2.2
Penyagolosa, partida de	PENYAGOLOSA	50901	1.2.2
Penyagolosa, pic de	PENYAGOLOSA	50203C	1.2.2
Penyica, bassa de la	PENYICA	60201	1.2.2
Penyica, els cingles de la	PENYICA	50501	1.2.2
Penyica, font de la	PENYICA	60305	1.2.2
Penyica, la	PENYICA	10301	1.2.2
Penyica, llastres de la	PENYICA	50907L	1.2.2
Penyica, lloma de la	PENYICA	50103L	1.2.2
Penyica, moleta de la	PENYICA	50103M	1.2.2
Penyica, ombria de la	PENYICA	50903	1.2.2
Penyica, pou de la	PENYICA	60204	1.2.2
Penyica, roques de la	PENYICA	50203R	1.2.2
Penyica, solano de la	PENYICA	50904	1.2.2
Pep, mas de	JOSEP	103010	8.1.1.1
Pepe la Corralissa, casa de	CORRAL	10204	8.3.3.2.1
Pepe del Pinaret, artiga de	PI	50907A	8.3.3.2.1
Pepe del Pinaret, caseta de	PI	10401	8.3.3.2.1
Pepe Tério, mas de	TÉRIO	103010	8.3.1.1
Pepe, casa del tio	JOSEP	10204	8.1.1.1
Pepet, pou de	JOSEP	60204	8.1.1.1
Peralta, barranc de la	PERALTA	60303	1.3
Peralta, camí de la	PERALTA	30507	1.3
Peralta, castellet de la	PERALTA	50203CS	1.3
Peralta, la	PERALTA	10301	1.3
Peralta, la	PERALTA	50103	1.3
Peralta, ombria de la	PERALTA	50903	1.3
Peralta, portera de la	PERALTA	30511	1.3
Perdigó, caseta de	PERDIGÓ	10401	8.3.1
Perdigó, fonteta del	PERDIGÓ	60305	3.2.2
Perdigó, mas de	PERDIGÓ	103010	8.3.1
Perdigó, ombrió del	PERDIGÓ	50903	3.2.2
Perdigó, xopar de	PERDIGÓ	50902	8.3.1
Pere Bou, bancals de	BOU N	50907B	8.2.1.1
Pere Bou, caseta de	BOU N	10401	8.2.1.1
Pere Bou, pou de	BOU N	60204	8.2.1.1
Pere del Mas de MonSanjuan, casa de	MOSSÉN	10204	8.3.3.2.1.1
Perera, abeurador de la	PERERA	60201	3.1.1
Perera, corral de la	PERERA	10402	3.1.1
Perera, font de la	PERERA	60305	3.1.1
Perera, font de la	PERERA	60305	3.1.1
Perfecto, bancal de	PERFECTO	50907B	8.1.1

Perfecto, caseta de	PERFECTO	10401	8.1.1
Perfecto, sènia de	PERFECTO	60207	8.1.1
Peris, mas de	PERIS	103010	8.2.1
Petxina, roca de la	PETXINA	50203R	3.2.3
Pi de la Creu, pista del	CREU	30505	3.1.1
Pi de la Folla, lloma del	FULLA	50103L	3.1.1
Pi de la Fulla, barranquet del	FULLA	60303	3.1.1
Pi Escamarrat, el	ESCAMARRAT	50908	3.1.1
Pi, font del	PI	60305	3.1.1
Pi, fonteta del	PI	60305	3.1.1
Pica, bancal de la	PICA	50907B	2.4
Pico del Penyagolosa	PENYAGOLOSA	40908	1.2.2
Pico, caseta del	PICO	10401	1.2.2
Pico, el	PICO	50203C	1.2.2
Pico, falda del	PICO	50908	1.2.2
Pico, ombria del	PICO	50903	1.2.2
Picó, roques de	PICÓ	50203R	1.2.2
Pico, senda del	PICO	30507	1.2.2
Picossa, cantells de la	PICOSSA	50203	1.2.2
Picossa, la	PICOSSA	50203C	1.2.2
Picossa, lloma de la	PICOSSA	50103L	1.2.2
Picossa, modronyals de la	PICOSSA	50903	1.2.2
Picossa, tallafocs de la	PICOSSA	305071	1.2.2
Pifla, l'artiga	PIFLA	50907A	?
Pilar del Caco, casa de	CACO	10204	8.3.4
Pilar del Garcio, tancat de	GARCIA	50907T	8.3.3.2.1
Piló, el	PILÓ	50908	6.1
Piló, ventisquers del	PILÓ	60205	6.1
Pimpollada, bassa de la	PIMPOLLADA	60201	3.1.1
Pimpollada, la	PIMPOLLADA	50902	3.1.1
Pimpollades, les	PIMPOLLADA	50902	3.1.1
Pinar de Caseta, el	CASA	50908	3.1.1
Pinar dels Troncs, lloma del	TRONC	50103L	3.1.1
Pinar Negre, assegador del	NEGRE	30508	3.1.1
Pinar Negre, cingla del	NEGRE	50701	3.1.1
Pinar, el	PI	50902	3.1.1
Pinaret d'Aurian, el	AURIAN	50902	3.1.1n
Pinaret de Baltaro, el	BALTARO	50902	3.1.1n
Pinaret de Fausto, el	FAUSTO	50902	3.1.1n
Pinaret de Gorreta de la Torre Martínez, el	MARTÍNEZ	50902	3.1.1n
Pinaret de Javier el Forestal, el	FORESTAL	50902	3.1.1n
Pinaret de Joan de Pelegrí, el	PELEGRÍ	50902	3.1.1n
Pinaret de Joanet del Mas de Mor	MOR	50902	3.1.1n
Pinaret de Julian de la Torre Martínez	MARTÍNEZ	50902	3.1.1n
Pinaret de l'Alforí, el	ALFORÍ	50902	3.1.1n

Pinaret de les Sardines, el	SARDINA	50902	3.1.1n
Pinaret del Ferrer, el	FERRER	50902	3.1.1n
Pinaret, bassa del	PI	60201	3.1.1
Pinaret, colada del	PI	30508	3.1.1
Pinaret, cova del	PI	50803	3.1.1
Pinaret, el	PI	10301	3.1.1
Pinaret, el	PI	50902	3.1.1
Pinaret, el	PI	50902	3.1.1
Pinaret, el	PI	50902	3.1.1
Pinaret, pas del	PI	30508	3.1.1
Pinaret, rovellonaret del	PI	50902	3.1.1
Pinaret, serrada del	PI	104020	3.1.1
Pinaret, sorts del	PI	50907S	3.1.1
Pinaret, tancat del	PI	50907T	3.1.1
Pinarets, collet dels	PI	50302	3.1.1
Pinarets, costera dels	PI	50701	3.1.1
Pinarets, els	PI	50901	3.1.1
Pinàs, el	PI	50908	3.1.1
Pinella, barranc de la	PINELLA	60303	1.2.2
Pinella, barranc de la	PINELLA	60303	1.2.2
Pinella, hort de la	PINELLA	50907H	1.2.2
Pinella, saltador de la	PINELLA	60304	1.2.2
Pinet, camí del	PINET	30507	1.2.2
Pinet, el	PINET	50908	1.2.2
Pinet, pas del	PINET	30508	1.2.2
Pinet, roques del	PINET	50203R	1.2.2
Pins, ombria dels	PI	50903	3.1.1
Pinyalossa, cantells de la	PINYALOSSA	50203	1.2.2
Pinyalossa, la	PINYALOSSA	50203P	1.2.2
Pinyalossa, morrals de la	PINYALOSSA	50203M	1.2.2
Pinyalossa, roca de la	PINYALOSSA	50203R	1.2.2
Piquereta, barranc de la	PIQUERA	60303	2.4
Piquereta, font de la	PIQUERA	60305	2.4
Piquereta, la	PIQUERA	50203	2.4
Piquereta, la	PIQUERA	60303	2.4
Piquereta, pont de la	PIQUERA	30509	2.4
Piques, les	PICA	50908	2.4
Piquetes, font de les	PICA	60305	2.4
Piscina, la	PISCINA	40803	2.4
Pita, artiga de la	PITA	50907A	8.3.1
Pixador dels Gossos	GOS	50908	3.2.1
Pla Amunt	AMUNT	50901	1.1
Pla Amunt, camí del	AMUNT	30507	1.1
Pla Amunt, pista del	AMUNT	30505	1.1
Pla Amunt, sorts del	AMUNT	50907S	1.1

Pla Avall, camí del	AVALL	30507	1.1
Pla Avall, el	AVALL	50901	1.1
Pla de la Bassa, bancal del	BASSA	50907B	1.1
Pla de la Creu a la Banyadera, pista del	BANYADERA	30505	1.1
Pla de la Creu, bancals del	CREU	50907B	1.1
Pla de la Creu, ombria del	CREU	50903	1.1
Pla de la Mestra als Molins, pista	MESTRE	30505	1.1
Pla de la Mestra, alvenc del	MESTRA	50801	1.1
Pla de la Mestra, artigues del	MESTRE	50907A	1.1
Pla de la Mestra, camí del	MESTRE	30507	1.1
Pla de la Mestra, el	MESTRE	10301	1.1
Pla de la Mestra, el	MESTRE	50901	1.1
Pla de la Mestra, pinar del	MESTRE	50902	1.1
Pla de la Pena-roja, cisterna del	PENA-ROJA	60202	1.1
Pla del Pou, bancals del	POU	50907B	1.1
Pla del Pou, camí del	POU	30507	1.1
Pla, assagador del	PLA	30508	1.1
Pla, bancal	PLA	50907B	1.1
Pla, camí del	PLA	30507	1.1
Pla, camí del	PLA	30507	1.1
Pla, carretera del	PLA	30502	1.1
Pla, el	PLA	50602	1.1
Pla, morral	PLA	50203M	1.1
Pla, rambla del	PLA	60302	1.1
Plaça, carrer de la	PLAÇA	10202	5.4
Plaça, la	PLAÇA	10203	5.4
Placeta, la	PLAÇA	10203	5.4
Plàcido, tossal de	PLÀCIDO	50103T	8.1.1
Plana, foieta	PLA	50304	1.1
Plana, llastra	PLA	50907L	1.1
Plana, lloma	PLA	50103L	1.1
Planàs de Baix, el	BAIX	50907	4.2
Planàs de Dalt, el	DALT	50907	4.2
Planàs, barranc del	PLA	60303	1.1
Planàs, el	PLA	40905	1.1
Planàs, el	PLA	50602	1.1
Planàs, el	PLA	50602	1.1
Planàs, el	PLA	50602	1.1
Planàs, el	PLA	50602	1.1
Planàs, el	PLA	50602	1.1
Planàs, pi del	PLA	40410	1.1
Planassos, els	PLA	50602	1.1
Planassos, els	PLA	50602	1.1
Planes, llastres	PLA	50907L	1.1
Planets, els	PLA	50602	1.1

Planets, els	PLA	50602	1.1
Planets, els	PLA	50602	1.1
Planets, forns dels	PLA	20303	1.1
Planillar, el	PLA	10301	1.1
Planillar, prat del	PLA	50907P	1.1
Planillars, casetes dels	PLA	10401	1.1
Planillars, sorts dels	PLA	50907S	1.1
Pleit, font del	PLEIT	60305	6.2
Poble, bancals del	POBLE	50908	6.2
Poble, camí del	POBLE	30507	6.2
Poble, camí del	POBLE	30507	6.2
Polo, casa de	POLO	10204	8.2.1
Polo, eres de	POLO	102041	8.2.1
Polo, hort de	POLO	50907H	8.2.1
Pomera Dolça, bancals de la	POMERA	50907B	3.1.1
Pomera, barranquet de la	POMERA	60303	3.1.1
Pomera, clot de la	POMERA	50304C	3.1.1
Pomeres, clots de les	POMERA	50304C	3.1.1
Pons, mas de	PONS	103010	8.2.1
Pons, serradica de	PONS	104020	8.2.1
Pont, cova del	PONT	50803	5.3
Pont, crebada del	PONT	50203	5.3
Pont, el	PONT	30509	5.3
Pont, lloma del	PONT	50103L	5.3
Pont, mas del	PONT	103010	5.3
Pont, mas del	PONT	50901	5.3
Pont, moleta del	PONT	50103M	5.3
Pont, ombria del	PONT	50903	5.3
Pont, quadró del	PONT	50907Q	5.3
Porcà, la	PORCAR	60305	3.2.1
Porcar, abeurador d'en	PORCAR	60201	8.2.1
Porcs, pujador dels	PORC	50701	3.2.1
Port, camí del	PORT	30507	1.4.1
Port, terme del Port	PORT	10101	1.4.1
Porta, roca de la	PORTA	50203R	5.1
Portal de Baix, escaletes del	BAIX	10205	5.2
Portalet, carrer del	PORTALET	10202	5.2
Portalet, el	PORTALET	10201	5.2
Portellàs, coveta del	PORTELLÀS	50803	1.4.1
Portellàs, el	PORTELLÀS	50302	1.4.1
Portellàs, el	PORTELLÀS	50302	1.4.1
Portellàs, el	PORTELLÀS	50908	1.4.1
Portellàs, el X	PORTELLÀS	50302	1.4.1
Portera de Vela, barranc de la	VELA	60303	5.1
Portera de Xous, pinaret de la	XODOS	50902	5.1

Portera del Llop, pista de la	LLOP	30505	5.1
Portera Nova, barranquet de la	NOU	60303	5.1
Portera, coveta de la	PORTERA	50803	5.1
Porteres, les	PORTERA	30511	5.1
Possos, font dels	POSSOS	60305	2.4
Pots, barranc dels	POTS	60303	2.3
Pou al Mas de Folc, camí del	FOLC	30507	2.4
Pou al Mas de Leandro, camí del	LEANDRO	30507	2.4
Pou de Dalt	DALT	50908	2.4
Pou de Gual, camí del	GUAL	30507	2.4
Pou de la Llarga, bancals del	LLARG	50907B	2.4
Pou de la Llarga, pas del	LLARG	30508	2.4
Pou de la Pena-roja, barranc del	PENA-ROJA	60303	2.4
Pou de la Serra a la Vallussera, assegador del	SERRA	30508	2.4
Pou de la Vaca, barranc del	VACA	60303	2.4
Pou de Montserrat, clots del	MONTSERRAT	50304C	2.4
Pou de Montserrat, carreró del	MONTSERRAT	30508	2.4
Pou del Barranc, cova del	BARRANC	50803	2.4
Pou del Pont als Canalissos, camí del	PONT	30507	2.4
Pou, bancal del	POU	50907B	2.4
Pou, bancal del	POU	50907B	2.4
Pou, bancal del	POU	50907B	2.4
Pou, bancals del	POU	50907B	2.4
Pou, barranquet del	POU	60303	2.4
Pou, carrasques del	POU	40410	2.4
Pou, carreró del	POU	30508	2.4
Pou, clots del	POU	50304C	2.4
Pou, frontó del	POU	50908	2.4
Pou, pla del	POU	50602	2.4
Pou, pujades del	POU	50701	1.5
Pou, tancats del	POU	50907T	2.4
Pouet del Camí del Boi, coscolls del	BOI	50902	2.4
Pouet, canto del	POU	50103A	2.4
Pouet, carrasca del	POU	40410	2.4
Pouet, el	POU	60303	2.4
Pouet, el	POU	60204	2.4
Pouet, ombria del	POU	50903	2.4
Pouet, roques del	POU	50203R	2.4
Pouet, tancat del	POU	50907T	2.4
Pouet, tancat del	POU	50907T	2.4
Pous, bancals dels	POU	50907B	2.4
Pous, carrasques dels	POU	40410	2.4
Practicant, caseta del	PRACTICANT	10204	8.3.2
Pradet, el	PRAT	50907P	3.1
Pradets, els	PRAT	50907P	3.1

Pradets, els	PRAT	50908	3.1
Prado Martín	MARTÍ	50908	3.1
Prado Martín, punta del	MARTÍ	50203	3.1
Prat, bancal del	PRAT	50907B	3.1
Prat, basseta del	PRAT	60201	3.1
Prat, el	PRAT	50901	3.1
Prat, el	PRAT	50907P	3.1
Prat, el	PRAT	50907P	3.1
Prat, font del	PRAT	60305	3.1
Prat, font del	PRAT	60305	3.1
Prat, molí	PRAT	20205	8.2.1
Prat, pous del	PRAT	60204	3.1
Prat, xopars del	PRAT	50902	3.1
Prats, barranc dels	PRAT	60303	3.1
Prats, foietta dels	PRAT	50304	3.1
Prats, mas de	PRATS	103010	8.2.1
Preciamela, bancals de la	PRECIAMELA	50907B	?
Presó, carrer de la	PRESÓ	10202	6.2
Presó, la	PRESÓ	40413	6.2
Primer Barranquet	PRIMER	60303	4.2
Primitiva, hortets de la tia	PRIMITIVA	50907H	8.1.2
Primitiva, maset de la tia	PRIMITIVA	103010m	8.1.2
Primitiva, tancat de la tia	PRIMITIVA	50907T	8.1.2
Pruciano, barranc de	PONCIANO	60303	8.1.1
Pruciano, caseta de	PONCIANO	10401	8.1.1
Puces, coveta de les	PUCES	50803	3.2.3
Puento, cal	PUENTO	10204	8.3.1
Puento, coveta del	PUENTO	50803	8.3.1
Puento, roca del	PUENTO	50203R	8.3.1
Puerca, fuente la	PUERCA	60305	3.2.1
Puerca, solano de la	PUERCA	50904	3.2.1
Puerto a Sant Joan, camí del	PORT	30507	1.4.1
Puerto, camí del	PORT	30507	1.4.1
Puerto, carretera del	PORT	30502	1.4.1
Puerto, foia del	PORT	50304	1.4.1
Puerto, pista del	PORT	30505	1.4.1
Puerto, pista del	PORT	30505	1.4.1
Puerto, rambla del	PORT	60302	1.4.1
Puertomingalvo, carretera de	PORT	30502	1.4.1
Puntal, alvenc del	PUNTA	50801	1.3
Puntal, el	PUNTA	50203	1.3
Puntal, el	PUNTA	50901	1.3
Puntal, ombria del	PUNTA	50903	1.3
Puntal, pla del	PUNTA	50602	1.3
Puntalet, el	PUNTA	50203	1.3

Punteres, caseta de les	PUNTA	10401	1.3
Punteres, les	PUNTA	50907	1.3
Punteres, les	PUNTA	50907	1.3
Purciano, artiga de	PONCIANO	50907A	8.1.1
Purciano, caseta de	PONCIANO	10401	8.1.1
Quadra de l'Alforí, caseta de la	ALFORÍ	10401	7.1.1
Quadra, la	QUADRA	50907Q	7.1.1
Quadra, la	QUADRA	50907Q	7.1.1
Quadres, les	QUADRA	50901	7.1.1
Quadró del Pont, el	PONT	10301	7.1.1
Quadró, el	QUADRA	50907Q	7.1.1
Quadronet, el	QUADRA	104020	7.1.1
Quadronets, bassot dels	QUADRA	60201	7.1.1
Quadronets, caseta dels	QUADRA	10401	7.1.1
Quadrons del mas Vell, carrasca dels	VELL	40410	7.1.1
Quadrons, carrasca dels	QUADRA	40410	7.1.1
Quadrons, els	QUADRA	50907Q	7.1.1
Quatre Forques, pi de les	QUATRE FORQUES	40410	4.1.3
Quico del Mas de la Cambra, hort de	CAMBRA	50907H	8.3.3.2.1.1
Quinyó, bassa del	QUINYÓ	60201	6.2
Quinyó, el	QUINYÓ	60105	6.2
Quinyó, engolidor del	QUINYÓ	50801	6.2
Quinyó, pont del	QUINYÓ	30509	6.2
Quinyó, sorts del	QUINYÓ	50907S	6.2
Quiquet de l'Alforí, casa de	ALFORÍ	10204	8.3.3.2.1
Quiquets, bancal dels	FRANCISCO	50907B	8.1.1.1
Quixal del Llop	QUEIXAL DEL LLOP	50203	3.2
Rabassa, font de la	RABASSA	60305	3.1
Rabassa, pla de la	RABASSA	50602	3.1
Rabosa de Baix, eixidor de la	RABOSA	50306	3.2.1
Rabosa, bancal de la	RABOSA	50907B	3.2.1
Rabosa, calçada de la	RABOSA	30507	3.2.1
Rabosa, cau de la	RABOSA	50908	3.2.1
Rabosa, cova de la	RABOSA	50803	3.2.1
Rabosa, coveta de la	RABOSA	50803	3.2.1
Rabosa, eixidor de la	RABOSA	50306	3.2.1
Rabosa, fonteta de la	RABOSA	60305	3.2.1
Rabosera, artiga de la	RABOSA	50907A	3.2
Rabosera, barranc de la	RABOSA	60303	3.2
Rabosera, la	RABOSA	50907	3.2
Rabosera, la	RABOSA	50908	3.2
Rabosera, mallada de la	RABOSA	104021	3.2
Rabosero, barranc del	RABOSA	60303	3.2
Rabosero, barranc del	RABOSA	60303	3.2
Rabosero, el	RABOSA	50908	3.2

Rabosero, pont del	RABOSA	30509	3.2
Rabosero, roques del	RABOSA	50203R	3.2
Racó del Dau	DAU	10205	5.4
Racó del Teix, Volta del	TEIX	60306	4.3
Racó, el	RACÓ	50908	4.3
Racó, el	RACÓ	60303	4.3
Racó, mas de	RACÓ	103010	8.3.1
Raconades, les	RACÓ	50908	4.3
Racons, camí dels	RACÓ	30507	4.3
Racons, collet dels	RACÓ	50302	4.3
Racons, covetes dels	RACÓ	50803	4.3
Racons, els	RACÓ	50701	4.3
Racons, els	RACÓ	50901	4.3
Racons, els VF	RACÓ	50701	4.3
Racons, mas dels	RACÓ	103010	4.3
Rafel, casa del tio	RAFEL	103011	8.1.1
Raimundet, casa de	RAIMUNDO	10204	8.1.1.1
Raimundo el Pardal, casa de	PARDAL	10204	8.3.1.1
Raimundo, artiga de	RAIMUNDO	50907A	8.1.1
Raimundo, bassa de	RAIMUNDO	60201	8.1.1
Raimundo, caseta de	RAIMUNDO	10401	8.1.1
Raimundo, caseta de	RAIMUNDO	10401	8.1.1
Raimundo, foia de	RAIMUNDO	50304	8.1.1
Raimundo, llastra de	RAIMUNDO	50907L	8.1.1
Rama, pi de la	RAMA	40410	3.1
Rambla de Frediquet, bancal de la	FREDERIC	50907B	2.1
Rambla de Sant Joan, pont de la	SANT JOAN	30509	2.1
Rambla, bancal de la	RAMBLA	50907B	2.1
Rambla, la	RAMBLA	60302	2.1
Rambles, les	RAMBLA	50908	2.1
Rambles, pinar de les	RAMBLA	50902	2.1
Ramiro, bassot de	RAMIRO	60201	8.1.1
Ramiro, pou de	RAMIRO	60204	8.1.1
Ramiro, solanet de	RAMIRO	50904	8.1.1
Ramon de Blaudio, casa de	BLAUDIO	10204	8.3.4
Ramon de la Tenda, bancal de	TENDA	50907B	8.3.3.2.2
Ramon de la Tenda, casa de	TENDA	10204	8.3.3.2.2
Ramon de la Voltassa, toll de VF	VOLTA	60108	8.3.3.2.1
Ramon de la Xaparra, casa de	XAPARRA	10204	8.3.3.2.1
Ramon de l'Albagés, casa de	ALBAGÉS	10204	8.3.3.2.1
Ramon de l'Albagés, casa de	ALBAGÉS	10204	8.3.3.2.1
Ramon de Lapuenta, bancals de	LAPUENTA	50907B	8.3.4
Ramon de Lapuenta, caseta de	LAPUENTA	10401	8.3.4
Ramon de Lapuenta, caseta de	LAPUENTA	10401	8.3.4
Ramon de Lapuenta, caseta de	LAPUENTA	10401	8.3.4

Ramon de Lapuenta, pouet de	LAPUENTA	60204	8.3.4
Ramon de Leandro, casa de	LEANDRO	10204	8.3.4
Ramon de l'Espino, caseta de	ESPINO	10401	8.3.3.2.1
Ramon de l'Espino, pallissa de	ESPINO	102041	8.3.3.2.1
Ramon de Manuela, caseta de	MANUELA	10401	8.3.4
Ramon de Manuela, pallisseta de	MANUELA	102041	8.3.4
Ramon de Morratges, serradica de	MORRATGES	104020	8.3.4
Ramon de Quiquet, caseta de	FRANCISCO	10401	8.3.4
Ramon de Quiqueta, casa de	FRANCISCO	10204	8.3.4
Ramon de Tèrio, casa de	TÈRIO	10204	8.3.4
Ramon de Tèrio, patiet de	TÈRIO	102041	8.3.4
Ramon de Xaparra, maset de	XAPARRA	103010m	8.3.4
Ramon de Xodos, casa de	XODOS	10204	8.3.3.1
Ramon del Coixo, casa de	COIX	10204	8.3.1.1
Ramon del Coixo, casa de	COIX	10204	8.3.4
Ramon del Mas de Baix, casa de	BAIX	10204	8.3.3.2.1.1
Ramon del Mas de Baix, casa de	BAIX	10204	8.3.3.2.1.1
Ramon del Mas de la Torta, bancal de	TORTA	50907B	8.3.3.2.1.1
Ramon del Masico, casa de	MAS	10204	8.3.3.2.1
Ramon del Pont, artiga de	PONT	50907A	8.3.3.2.1
Ramon del Pont, bancal de	PONT	50907B	8.3.3.2.1
Ramon del Pont, casa de	PONT	10204	8.3.3.2.1
Ramon del Pont, caseta de	PONT	10401	8.3.3.2.1
Ramon del Pont, coveta de	PONT	50803	8.3.3.2.1
Ramon del Sastre, casa de	SASTRE	10204	8.3.4
Ramon del Xaparro, casa de	XAPARRA	10204	8.3.4
Ramon el Pastor, casa de	PASTOR	10204	8.3.2.1
Ramon el Sastre. Casa de	SASTRE	10204	8.3.2.1
Ramon el Sord, caseta de	SORD	10401	8.3.1.1
Ramon Miralles, hortet de	MIRALLES	50907H	8.2.1.1
Ramon Salvador, bancals de	SALVADOR	50907B	8.2.1.1
Ramon, casa de	RAMON	103011	8.1.1
Ramon, solana de	RAMON	50904	8.1.1
Ramon, tancat de	RAMON	50907T	8.1.1
Ramona, bancal de	RAMONA	50907B	8.1.2
Ramoncito de la Tenda, artiga de	TENDA	50907A	8.3.3.2.2
Ramoncito de la Tenda, caseta de	TENDA	10401	8.3.3.2.2
Ramoncito del Mas de la Serra, casa de	SERRA	10204	8.3.3.2.1.1
Ramonet del Café, casa de	CAFÉ	10204	8.3.3.2.2
Ramonet el Sabater, casa de	SABATER	10204	8.3.2.1
Ramonet, artiga de	RAMON	50907A	8.1.1.1
Ramonet, bar de	RAMON	40908	8.1.1.1
Randera a la Vallussera, pista de la	RANDERA	30505	8.3.2
Randera a les Pedrisses, pas de la	RANDERA	30508	8.3.2
Randera, artiga de la	RANDERA	50907A	8.3.2

Randera, bancals de la	RANDERA	50907B	8.3.2
Randera, bassa de la	RANDERA	60201	8.3.2
Randera, clots de la	RANDERA	50304C	8.3.2
Randera, font de la	RANDERA	60305	8.3.2
Randera, hortets de la	RANDERA	50907H	8.3.2
Randera, la	RANDERA	10301	8.3.2
Randera, mas de la	RANDERA	103010	8.3.2
Randera, tossal de la	RANDERA	50103T	8.3.2
Raquel de Xodos, casa de	XODOS	10204	8.3.3.1
Raquel, sorteta de	RAQUEL	50907S	8.1.2
Rasa, cingla	RAS	50701	4.1.2
Raset, el	RAS	50908	4.1.2
Raset, el	RAS	50908	4.1.2
Raval de Sant Roc, antena del	SANT ROC	30606	5.4
Raval de Sant Roc, camí	SANT ROC	30507	5.4
Raval de Sant Roc, eres del	SANT ROC	102041	5.4
Real de Mosquerola, camí	MOSQUEROLA	30507	6.2
Real, assagador	REAL	30508	6.2
Real, camí	REAL	30507	6.2
Real, pas	REAL	30508	6.2
Real, pas	REAL	30508	6.2
Rebeig, el	REBEIG	50908	?
Reboll, el	REBOLL	40410	3.1.1
Rebollar, barranc del	REBOLL	60303	3.1.1
Rebollar, coveta del	REBOLL	50803	3.1.1
Rebollar, el	REBOLL	50902	3.1.1
Rebollar, el	REBOLL	50902	3.1.1
Rebollar, el MOS	REBOLL	10301	3.1.1
Rebollar, font del	REBOLL	60305	3.1.1
Rebollera, pas de la	REBOLL	30508	3.1.1
Recaredo de Cotna, casa	COTNA	10204	8.3.4
Rector, artiga del	RECTOR	50907A	7.6
Rector, casa del	RECTOR	10204	7.6
Rector, casa del	RECTOR	10204	7.6
Recuenco, el	RECUENCO	50908	4.3
Redó, bancal	REDÓ	50907B	4.1.2
Redó, bancal	REDÓ	50907B	4.1.2
Redó, bancal	REDÓ	50907B	4.1.2
Redó, bancal	REDÓ	50907B	4.1.2
Redó, bancal	REDÓ	50907B	4.1.2
Redó, pinar	REDÓ	50902	4.1.2
Redona, cova	REDÓ	50803	4.1.2
Redona, foieta	REDÓ	50304	4.1.2
Redona, llometa	REDÓ	50103L	4.1.2
Redona, mallada de la moleta	REDÓ	104021	1.3

Redona, moleta	REDÓ	50103M	4.1.2
Redona, teixeda	REDÓ	50902	4.1.2
Redonda del Boi	REDONDA	50901	6.2
Redonda, la	REDONDA	50901	6.2
Redondes, les	REDONDA	50901	6.2
Redondí del Molí de la Cova	COVA	60306	4.1.2
Redondo, el MOS	REDONDO	50901	4.1.2
Redondo, el	REDONDO	50908	4.1.2
Refugis, els	REFUGIS	40412	7.7
Regall, el	REGALL	60303	2.3
Regolfo, molí	REGOLFO	20205	2.4
Regolfo, tossal del	REGOLFO	50103T	2.4
Reguers, barranc dels	REGUERS	60303	2.1
Reguers, els	REGUERS	60303	2.1
Reguers, font dels	REGUERS	60305	2.1
Renyó, avenc del	RENYÓ	50801	4.1.2
Renyó, el	RENYÓ	50908	4.1.2
Ribagrossa, camí de la	RIBAGROSSA	30507	7.1.1
Ribagrossa, camí de la	RIBAGROSSA	30507	7.1.1
Ribagrossa, foieta de la	RIBAGROSSA	50304	7.1.1
Ribagrossa, la	RIBAGROSSA	10301	7.1.1
Ribagrossa, pas de la	RIBAGROSSA	30508	7.1.1
Ribagrossa, pouet de la	RIBAGROSSA	60204	7.1.1
Ribagrossa, quadrons de la	RIBAGROSSA	50907Q	7.1.1
Ribagrossa, senda de la	RIBAGROSSA	30507	7.1.1
Ribagrosses, les	RIBAGROSSA	50901	7.1.1
Ribàs, el	RIBÀS	50701	7.1.1
Ribassada del Reboll, barranc de la	REBOLL	60303	7.1.1
Ribassades, les	RIBÀS	50907R	7.1.1
Ribassades, portera de les	RIBÀS	30511	7.1.1
Ribassadeta, la	RIBÀS	50907R	7.1.1
Ribassal, carrasca del	RIBÀS	40410	7.1.1
Ribassal, el	RIBÀS	50103	7.1.1
Ribassal, el	RIBÀS	50907R	7.1.1
Ribassal, el	RIBÀS	50907R	7.1.1
Ribassal, el	RIBÀS	50907R	7.1.1
Ribassal, el	RIBÀS	50908	7.1.1
Ribes Bones, les	BONA	50908	7.1.1
Riera, roca d'en	RIERA	50203R	8.2.1
Rincon del Gato, el MOS	GAT	50901	4.3
Riscla, la	RISCLA	50203	1.3
Riu Monlleó	MONTLLLEÓ	50901	2.1
Riu, bancal del	RIU	50907B	2.1
Riu, camí del	RIU	30507	2.1
Riu, carreró del	RIU	30508	2.1

Riu, cova del	RIU	50803	2.1
Riu, forcall del	RIU	50908	2.1
Riu, pas del	RIU	30508	2.1
Rivet, el	RIU	60301	2.1
Roca Blanca, replà de la	BLANC	50602	1.3
Roca de la Bandera, alvenc	BANDERA	50801	1.3
Roca del Migdia, sargallar de la	MIGDIA	50701	1.3
Roca d'en Riera, barranquet de la	RIERA	60303	1.3
Roca d'en Riera, la	RIERA	50908	1.3
Roca d'en Riera, pas de la	RIERA	30508	1.3
Roca Tova de Baix, la	TOVA	50908	1.3
Roca Tova de Dalt, la	TOVA	50908	1.3
Roca, caseta de	ROCA N	10401	8.2.1
Roca, rebollera de	ROCA N	50902	1.3
Rocalta, la	ROCALTA	50203	1.3
Rocassa, la	ROCA	50203R	1.3
Rocassa, la	ROCA	50203R	1.3
Rodada, artiga	RODADA	50907A	4.1.2
Rodao, el	RODADO	50907T	4.1.2
Rodao, el	RODADO	50907T	4.1.2
Rodesnal, el	RODESNAL	50902	3.1.1
Rodesnal, tallafocs del	RODESNAL	305071	3.1.1
Rodesnar, el	RODESNAL	50902	3.1.1
Rodrigo, bancal de	RODRIGO	50907B	8.1.1
Rogélia d'Alejandro, casa de	ALEJANDRO	10204	8.3.4
Rogélio de Clèric, caseta de	CLÈRIC	10401	8.3.4
Rogélio de Clèric, tancat de	CLÈRIC	50907T	8.3.4
Rogelio Hilàrio, casa de	HILARIO	10204	8.3.1.1
Rogelio, casa de	ROGELIO	10204	8.1.1
Rogera, mas de	ROGERA	103010	8.2.1
Roges, clotxetes	ROIG	60108	4.1.1
Roges, roques	ROIG	50203R	4.1.1
Roidos, cova dels	ROIDOS	50803	7.5
Roig de la Granja, morral	GRANJA	50203M	4.1.1
Roig, alvenc	ROIG	50801	4.1.1
Roig, bancal	ROIG	50907B	4.1.1
Roig, bancal	ROIG	50907B	4.1.1
Roig, bancal	ROIG	50907B	4.1.1
Roig, bancal	ROIG	50907B	4.1.1
Roig, bancal	ROIG	50907B	4.1.1
Roig, bancal	ROIG	50907B	4.1.1
Roig, caseta de l'auelo	ROIG N	10401	8.3.1
Roig, collet	ROIG	50103C	4.1.1
Roig, collet	ROIG	50103C	4.1.1
Roig, mas	ROIG	103010	4.1.1
Roig, morral	ROIG	50203M	4.1.1

Roig, morral BS	ROIG	50203M	4.1.1
Roig, morronet	ROIG	50203M	4.1.1
Roig, pouet de l'auelo	ROIG N	60204	8.3.1
Roig, tancat de l'auelo	ROIG N	50907T	8.3.1
Roja, cova	ROIG	50803	4.1.1
Roja, cova	ROIG	50803	4.1.1
Roja, foieta	ROIG	50304	4.1.1
Roja, foieta	ROIG	50304	4.1.1
Roja, roca	ROIG	50203R	4.1.1
Roja, roca	ROIG	50203R	4.1.1
Roja, roca	ROIG	50203R	4.1.1
Rojalisses, les	ROJALISSES	50908	4.1.1
Romà, pont	ROMÀ	30509	7.7
Roman Gual, casa de	GUAL	103011	8.3.1.1
Roman, massico de	ROMAN	103010m	8.1.1
Romeral, el	ROMERAL	50902	3.1.2
Rompissada, bancal de la	ROMPRE	50907B	7.1.1
Rompissada, la	ROMPRE	50907	7.1.1
Rompissades, les	ROMPRE	50907	7.1.1
Rompudes, les	ROMPRE	50907	7.1.1
Rompudet, el	ROMPRE	50907	7.1.1
Roques Pardes, les	PARDO	50903	1.3
Roques Pardes, racó de les	PARDO	50701	1.3
Roques, mas de les	ROCA	103010	1.3
Roqueta, artiga de	ROCA N	50907A	8.3.1
Roqueta, barranquet de la	ROCA	60303	1.3
Roqueta, caseta de la	ROCA	10401	1.3
Roqueta, la	ROCA	104020	1.3
Roqueta, mas de	ROCA N	103010	8.3.1
Roqueta, maset de	ROCA N	103010m	8.3.1
Roqueta, pouet de la	ROCA	60204	1.3
Roquetes, bancal de les	ROCA	50907B	1.3
Ros de Bailes, casa de	BAILES	10204	8.3.4
Rossa Apolónia, artiga de	APOLONIA	50907A	8.3.1.1
Rossa Apolónia, bancal de	APOLONIA	50907B	8.3.1.1
Rossa Apolónia, casa de	APOLONIA	10204	8.3.1.1
Rossa Apolónia, caseta de	APOLONIA	10401	8.3.1.1
Rossa Apolónia, corralets de	APOLONIA	10402	8.3.1.1
Rossa Apolónia, hort de	APOLONIA	50907H	8.3.1.1
Rossa Apolónia, pati de	APOLONIA	102041	8.3.1.1
Rossa Apolónia, tossalet de	APOLONIA	50103T	8.3.1.1
Rossa de Socs, casa de	SOCS	10204	8.3.4
Rossa del Mas del Boiro, casa de	BOIRO	10204	8.3.3.2.1.1
Rosa del Mas Vell, pati de	VELL	102041	8.3.3.2.1.1
Rosca, eriçal de	ROSCA	50902	8.3.1

Rosca, mas de	ROSCA	103010	8.3.1
Roser, carrer del	ROSER	10202	7.6
Roser, costereta del Carrer	ROSER	10202	1.5
Roseta de Patrício, casa de la tia	PATRICIO	10204	8.3.4
Rossa, fuente de la	ROSSA	60305	8.3.1
Rossalino, artiga de	ROSALINO	50907A	8.1.1
Rossalino, tancat de	ROSALINO	50907T	8.1.1
Rossàrio de Raimundo, casa de	RAIMUNDO	10204	8.3.4
Rossàrio del Tormegal, casa de	TORM	10204	8.3.3.2.1
Rossàrio el Tormegalo, pallissa de	TORM	102041	8.3.3.2
Rossildo, cup de	ROSILDO	20210	8.1.1
Rossita del Mas Vell, casa de	VELL	10204	8.3.3.2.1.1
Rotxàs de Baix, capitell del	ROTXA	50203C	1.5
Rotxàs de Dalt, capitell del	ROTXA	50203C	1.5
Rotxàs, el	ROTXA	50701	1.5
Rotxàs, ombria del	ROTXA	50903	1.5
Rotxàs, roca del	ROTXA	50203R	1.5
Rotxero, caseta del	ROTXA	10401	1.5
Rotxero, el	ROTXA	10301	1.5
Rotxero, el	ROTXA	50103	1.5
Rotxes, cova de	ROTXA	50803	1.5
Rovellarets, los	ROVELLARETS	50907	3.1
Rúbio, cova del	RUBIO	50803	8.3.1
Ruda, pinar de la	RUDA	50902	3.1.2
Rufino, casa de	RUFINO	103011	8.1.1
Rull, artiga del	RULL	50907A	8.3.1
Rull, carrasca del tio	RULL	40410	8.3.1
Russa, cova de la	RUSSA	50803	8.3.1
Sabatera, la	SABATER	50103	8.3.2
Sala de la Vila	VILA	40101	6.2
Sala, la	SALA	40101	6.2
Saleres, cap de les	SALERES	50908	7.2
Saleres, cornet de les	SALERES	50203C	7.2
Saleres, coveta de les	SALERES	50803	7.2
Saleres, foia de les	SALERES	50304	7.2
Saleres, les	SALERES	104021	7.2
Saleres, mallada de les	SALERES	104021	7.2
Saleres, puntal de les	SALERES	50203	7.2
Salt, el	SALT	60304	2.3
Saltador, barranc del	SALT	60303	2.3
Saltador, barranc del	SALT	60303	2.3
Saltador, el	SALT	60304	2.3
Saltador, roca del	SALT	50203R	2.3
Saltador, volta del	SALT	60306	2.3
Salvador de Sant Joan, casa de	SANT JOAN	10204	8.3.4

Salvador, Alimentació	SALVADOR	40202	8.1.1
Salvador, mas de	SALVADOR	103010	8.1.1
Sàlvia, pinar	SÀLVIA	50902	3.1.2
Sanaüja, mas de X	SANAÜJA	103010	8.2.1
Sanjuan, mas de	MOSSÉN	103010	8.2.1
Sant Antoni, ermita de	SANT ANTONI	40702	7.6
Sant Bertomeu a Benafigos, camí de	SANT BERTOMEU	30507	7.6
Sant Bertomeu, bançalàs de	SANT BERTOMEU	50907B	7.6
Sant Bertomeu, castell de	SANT BERTOMEU	40401	7.6
Sant Bertomeu, corrals de	SANT BERTOMEU	10402	7.6
Sant Bertomeu, ermita de	SANT BERTOMEU	40702	7.6
Sant Bertomeu, foia de	SANT BERTOMEU	50304	7.6
Sant Bertomeu, mas de	SANT BERTOMEU	103010	7.6
Sant Bertomeu, peiró de	SANT BERTOMEU	41301	7.6
Sant Bertomeu, pinar de	SANT BERTOMEU	50902	7.6
Sant Bertomeu, pouet de	SANT BERTOMEU	60204	7.6
Sant Bertomeu, sort de	SANT BERTOMEU	50907S	7.6
Sant Bertomeu, tossal de	SANT BERTOMEU	50103T	7.6
Sant Joan	SANT JOAN	50901	7.6
Sant Joan	SANT JOAN	50908	7.6
Sant Joan a la Banyadera, pista de	SANT JOAN	30505	7.6
Sant Joan a Lluçena, camí de	SANT JOAN	30507	7.6
Sant Joan a Vistabella, camí de	SANT JOAN	30507	7.6
Sant Joan de la Font Coberta, ermita de	COBERTA	40704	7.6
Sant Joan de Penyagolosa	SANT JOAN	40704	7.6
Sant Joan de Penyagolosa, cova de	SANT JOAN	50803	7.6
Sant Joan de Penyagolosa, restaurant de	SANT JOAN	40908	7.6
Sant Joan, alvenc de	SANT JOAN	50801	7.6
Sant Joan, camí de	SANT JOAN	30507	7.6
Sant Joan, camí de	SANT JOAN	30507	7.6
Sant Joan, camí de	SANT JOAN	30507	7.6
Sant Joan, carretera de	SANT JOAN	30504	7.6
Sant Joan, carretera de	SANT JOAN	30504	7.6
Sant Joan, ermita de	SANT JOAN	40704	7.6
Sant Joan, font de	SANT JOAN	60305	7.6
Sant Joan, om de	SANT JOAN	40410	7.6
Sant Joan, peiró de	SANT JOAN	41301	7.6
Sant Joan, pinar de	SANT JOAN	50902	7.6
Sant Joan, rambla de	SANT JOAN	60302	7.6
Sant Joan, raval de	SANT JOAN	10201	7.6
Sant Joan, senda de	SANT JOAN	30507	7.6
Sant Joan, senda de	SANT JOAN	30507	7.6
Sant Joanera, cova	SANT JOAN	50803	7.6
Sant Roc, carrer de	SANT ROC	10202	7.6
Sant Roc, portal de	SANT ROC	40403	7.6

Sant Roc, raval de	SANT ROC	10201	7.6
Santa, casa de la	SANTA	10204	7.6
Santa, cova	SANTA	50803	7.6
Santiago del Mas de Gascó, caseta del	GASCÓ	10204	8.3.3.2.1.1
Santiago, casa	SANTIAGO	103011	8.1.1
Sardina, caseta de	SARDINA	10401	8.3.1
Sardines, artiga de les	SARDINA	50907A	3.2.3
Sargallar, barranc del	SARGALLAR	60303	1.7.1
Sargallar, font del	SARGALLAR	60305	1.7.1
Sarsetes, sort de les	SARSA	50907S	3.1.2
Sastre, bancal del	SASTRE	50907B	8.3.2
Sastre, caseta del	SASTRE	10401	8.3.2
Sastre, cova del	SASTRE	50803	8.3.2
Saturnino, casa de	SATURNINO	103011	8.1.1
Savina, morral de la	SAVINA	50203M	3.1.2
Savina, morralet de la	SAVINA	50203M	3.1.2
Savina, roca de la	SAVINA	50203R	3.1.2
Savinar, cocons del	SAVINA	60108	3.1.2
Savinar, el	SAVINA	50103	3.1.2
Savinar, el	SAVINA	50901	3.1.2
Savinar, el	SAVINA	50902	3.1.2
Savinar, tallafocs del	SAVINA	305071	3.1.2
Savineta, camí de la	SAVINA	30507	3.1.2
Savineta, morral de la	SAVINA	50203M	3.1.2
Sebastian, venta de	SEBASTIAN	40903	8.1.1
Sec, corral	SEC	10402	4.1.3
Sec, cova del	SEC N	50803	8.3.1
Sec, mas del	SEC N	103010	8.3.1
Sec, riu	SEC	60301	4.1.3
Sec, riu BS	SEC	60301	4.1.3
Segalla de Baix, morral de la	SEGALLA	50203M	3.2.1
Segalla de Dalt, morral de la	SEGALLA	50203M	3.2.1
Segundino el de la Cosetxadora, cotxera de	COSETXADORA	102041	8.3.2.1
Selleta, barranquet de la	SELLA	60303	1.4.1
Selletes, les	SELLA	50302	1.4.1
Selleteta	SELLA	50302	1.4.1
Senda, pous de la	SENDA	60204	5.3
Sénies, les	SÉNIA	50901	2.4
Sénies, xop de les	SÉNIA	40410	2.4
Sense Cap, carrer	CAP	10202	4.1.2
Sequer, cova del	SEQUER	50803	7.1.1
Séquia del Molí Caldero, pont de la	CALDERA	30509	2.4
Séquia, foieta de la	SÉQUIA	50304	2.4
Séquia, senda de la	SÉQUIA	30507	2.4
Serafí de l'Alforí, casa de	ALFORÍ	10204	8.3.3.2.1

Serafí del Mas dels Arcs, caseta del tio	ARCS	10401	8.3.3.2.1.1
Serafí del Molí Més Alt, casa de	ALT	10204	8.3.3.2.1
Serafí del Molí Prat, pati de	PRAT	102041	8.3.3.2.1
Serafí, casa de	SERAFÍ	103011	8.1.1
Serafí, casa de	SERAFÍ	103011	8.1.1
Serafí, casa de	SERAFÍ	103011	8.1.1
Serafí, casa del tio	SERAFÍ	103011	8.1.1
Serafí, tancadet de	SERAFÍ	50907T	8.1.1
Serafí, taverna de	SERAFÍ	40908	8.1.1
Serafín del Mas dels Arcs, casa del tio	ARCS	10204	8.3.3.2.1.1
Serafina, massico de la	SERAFINA	103010m	8.1.2
Serafinet, sénia de	SERAFÍ	60207	8.1.1.1
Serp, font de la	SERP	60305	3.2.3
Serra de Baix, mas de la	SERRA	103010	1.2.3
Serra de la Batalla	BATALLA	50901	1.2.3
Serra de la Batalla	BATALLA	50901	1.2.3
Serra de la Batalla, pas de la	BATALLA	30508	1.2.3
Serra de la Batalla, pista de la	BATALLA	30505	1.2.3
Serra de la Nevera, camí de la	NEVERA	30507	1.2.3
Serra de la Nevera, pista de	NEVERA	30505	1.2.3
Serra del Boi, assegador de la	BOI	30508	1.2.3
Serra del Boi, pas de la	BOI	30508	1.2.3
Serra del Boi, pista de la	BOI	30505	1.2.3
Serra, barranc de la	SERRA	60303	1.2.3
Serra, mas de la	SERRA	103010	1.2.3
Serra, mas de la	SERRA	103010	1.2.3
Serra, porteres de la	SERRA	30511	1.2.3
Serra, pou de la	SERRA	60204	1.2.3
Serrada Vella, canto de la	VELL	50103A	7.2
Serrada, caminet de la	SERRADA	30507	7.2
Serradasa, cova de la	SERRADA	50803	7.2
Serradassa, la	SERRADA	104020	7.2
Serrades, barranquet de les	SERRADA	60303	7.2
Serrades, carrasques de les	SERRADA	40410	7.2
Serrades, carreró de les	SERRADA	30508	7.2
Serrades, les	SERRADA	104020	7.2
Serrades, les	SERRADA	104020	7.2
Serrades, les	SERRADA	104020	7.2
Serradeta, bassot de la	SERRADA	60201	7.2
Serradeta, cocó de la	SERRADA	60108	7.2
Serradeta, corralet de la	SERRADA	10402	7.2
Serradeta, forns de la	SERRADA	20303	7.2
Serradeta, la	SERRADA	104020	7.2
Serradeta, la	SERRADA	104020	7.2
Serradetes	SERRADA	50901	7.2

Serradica, la	SERRADA	104020	7.2
Serradiques	SERRADA	50901	7.2
Serrano, mas del	SERRANO	103010	8.3.3.1
Serrano, pou del	SERRANO	60204	8.3.3.1
Serrans, barranc dels	SERRANS	60303	8.3.3.1
Serrans, barranc dels	SERRANS	60303	8.3.3.1
Cerrado, el	CERRADO	104020	7.2
Serreria, la	SERRERIA	20502	7.1.2
Serrero, tancadet del	SERRERO	50907T	8.3.2
Serres, camí de les	SERRA	30507	1.2.3
Serres, les	SERRA	50901	1.2.3
Servera, bancal de la	SERVERA	50907B	3.1.1
Servera, bancal de la	SERVERA	50907B	3.1.1
Servera, bancal de la	SERVERA	50907B	3.1.1
Servera, bancals de la	SERVERA	50907B	3.1.1
Servera, foia de la	SERVERA	50304	3.1.1
Servera, tancat de la	SERVERA	50907T	3.1.1
Servera, tancat de la	SERVERA	50907T	3.1.1
Servera, ullal de la	SERVERA	60305U	3.1.1
Seti del Pilar	PILAR	50908	7.1.2
Seti, el	SETI	50908	7.1.2
Sidério del Mas de Capote, casa de	CAPOTE	10204	8.3.3.2.1.1
Sidério, casa de	DESIDERIO	103011	8.1.1
Sidro, ombria de	ISIDRO	50903	8.1.1.1
Sidro, sénia del tio	ISIDRO	60207	8.1.1.1
Sierra Gil, masia de	GIL	103010	1.2.3
Sierra, massico de la PORT	SERRA	103010m	1.2.3
Silvestre, corral de	SILVESTRE	10402	8.1.1
Silvestre, mas de	SILVESTRE	103010	8.1.1
Silvestre, mas de	SILVESTRE	103010	8.1.1
Silvestre, pallissetes de	SILVESTRE	102041	8.1.1
Silvino, casa de	SILVINO	103011	8.1.1
Sima, barranc de la	SIMA	60303	1.6
Simforossa, artiga de	SINFOROSA	50907A	8.1.2
Simforossa, casa de la tia	SINFOROSA	10204	8.1.2
Simon, foia de	SIMON	50304	8.1.1
Simon, serrada de	SIMON	104020	8.1.1
Simones, barranc de les PORT	SIMON	60303	8.2.2
Socarrada, la	SOCARRADA	50908	4.1.3
Socs, caseta de	SOCS	10401	8.3.1
Soero, coveta del	SOERO	50803	8.3.1
Solana de la Noguera, pista de la	NOGUERA	30505	4.3
Solana del Barranc Negre, cantells de la	NEGRE	50203	4.3
Solana del Barranc Pardo, collet de la	PARDO	50103C	4.3
Solana d'Odilon, la	ODILON	50907	4.3

Solana, alvenc de la	SOLANA	50801	4.3
Solana, covetes de la	SOLANA	50803	4.3
Solana, la	SOLANA	10301	4.3
Solana, la	SOLANA	10301	4.3
Solana, la	SOLANA	50901	4.3
Solana, la	SOLANA	50901	4.3
Solanes, carreró de les	SOLANA	30508	4.3
Solanes, collet de les	SOLANA	50302	4.3
Solanes, les	SOLANA	50901	4.3
Solanes, les	SOLANA	50901	4.3
Solanes, les	SOLANA	50907	4.3
Solanet, el	SOLANA	50904	4.3
Solanet, el	SOLANA	50904	4.3
Solaneta de Baix, la	SOLANA	10301	4.3
Solaneta d'Isidro, la	ISIDRO	10301	4.3
Solaneta, bancals de la	SOLANA	50907B	4.3
Solaneta, barranc de la	SOLANA	60303	4.3
Solaneta, corralissa de la	SOLANA	10402	4.3
Solaneta, costera de la	SOLANA	50701	4.3
Solaneta, era	SOLANA	50906	4.3
Solaneta, la	SOLANA	10301	4.3
Solaneta, la	SOLANA	10301	4.3
Solaneta, passador de la	SOLANA	50701	4.3
Solano de Bernardo, cingla del	BERNAT	50701	4.3
Solano, cova del	SOLANA	50803	4.3
Solano, coveta del	SOLANA	50803	4.3
Solano, el	SOLANA	50904	4.3
Solano, pujadeta del	SOLANA	50701	4.3
Soldao, artiga del	SOLDADO	50907A	8.3.1
Sompo, boixerai del	SOMPO	50902	8.3.1
Sompo, cup del	SOMPO	20210	8.3.1
Sord, mas del	SORD	103010	8.3.1
Soro, tancat de	SALVADOR	50907T	8.1.1.1
Sorolla, sort de	SOROLLA	50907S	8.2.1
Sorribes, barranc de les	SORRIBES	60303	7.1.1
Sorribes, les	SORRIBES	50701	7.1.1
Sorribes, les	SORRIBES	50901	7.1.1
Sorribes, roques de les	SORRIBES	50203R	7.1.1
Sort de l'Hospital, pista de la	HOSPITAL	30505	7.1.1
Sorts, entradors de les	SORT	30508	7.1.1
Sorts, les	SORT	50901	7.1.1
Sorts, les	SORT	50907S	7.1.1
Surdet, mas del	SURDO	103010	8.3.1
Surdo de Baix, mas del	SURDO	103010	8.3.1
Surdo, caseta del	SURDO	10401	8.3.1

Surdo, mas del	SURDO	103010	8.3.1
Sussi, casa de	ASSUMPCIÓ	10204	8.1.2.1
Suterranya, collet de la	SOTERRANYA	50103C	1.6
Suterranya, la	SOTERRANYA	50803	1.6
Suterranya, la	SOTERRANYA	50803	1.6
Suterranya, tossalet de la	SOTERRANYA	50103T	1.6
Tabaquer, cingle del	TABAQUER	50501	8.3.2
Tallafocs	TALLAFOCS	305071	3.1
Tallafocs, lloma del	TALLAFOCS	50103L	3.1
Tanao, serradica del	TANAO	104020	8.3.1
Tanàssio, artiga de	ATANASIO	50907A	8.1.1
Tancada, artiguetes de la	TANCAT	50907A	7.1.1
Tancada, bassa de la	TANCAT	60201	7.1.1
Tancada, foia de la	TANCAT	50304	7.1.1
Tancada, la	TANCAT	10301	7.1.1
Tancada, revolta	TANCAT	30512	4.1.2
Tancadet, el	TANCAT	50907T	7.1.1
Tancadet, el	TANCAT	50907T	7.1.1
Tancadet, el	TANCAT	50907T	7.1.1
Tancadetes, les	TANCAT	50907	7.1.1
Tancadetes, pas de les	TANCAT	30508	7.1.1
Tancadets, els	TANCAT	50907T	7.1.1
Tancat, bancals del	TANCAT	50907B	7.1.1
Tancat, barranc del	TANCAT	60303	7.1.1
Tancat, el	TANCAT	50907T	7.1.1
Tancat, el	TANCAT	50907T	7.1.1
Tancat, pouet del	TANCAT	60204	7.1.1
Tarrassó, barranc del	TARRASSÓ	60303	1.1
Tarrassó, el	TARRASSÓ	50908	1.1
Tarrassó, el	TARRASSÓ	50908	1.1
Tarroner, quadró del	TARRONER	50907Q	8.3.2
Taruta, prat de	TARUTA	50907P	8.3.1
Tasca, la	TASCA	40908	7.4.1
Tassar, coveta del	TASSAR	50803	?
Taudora, casa de	TEODORA	10204	8.1.2
Taules, font de les	TAULES	60305	7.5
Te, roca del	TE	50203R	3.1.2
Teix, cova del	TEIX	50803	3.1.1
Teix, fonteta del	TEIX	60305	3.1.1
Teix, racó del	TEIX	50701	3.1.1
Teixera, barranc de la	TEIX	60303	3.1.1
Teixera, cova de la	TEIX	50803	3.1.1
Teixera, la	TEIX	50901	3.1.1
Teixera, roca de la	TEIX	50203R	3.1.1
Teixidor, tancadet de l'auelo	TEIXIDOR	50907T	8.3.2

Teixos, els	TEIX	40410	3.1.1
Teixos, roca dels	TEIX	50203R	3.1.1
Tena, barranc de	TENA	60303	8.2.1
Tena, casa de l'auelo	TENA	103011	8.2.1
Tena, collet de	TENA	50103C	8.2.1
Tena, cova de	TENA	50803	8.2.1
Tena, heretats de	TENA	50907	8.2.1
Tenència, casa de	TERENCIA	10204	8.1.2
Tenència, casa de	TERENCIA	10204	8.1.2
Tenència, llastra de	TERENCIA	50907L	8.1.2
Tenénzio, casa de	TERENCIO	10204	8.1.1
Teodoro, casa de	TEODORO	10204	8.1.1
Teresa	TERESA	10204	8.1.2
Teresa la Corralissa, casa de	CORRAL	10204	8.3.3.2.1
Teresa de Maximino	MAXIMINO	10204	8.3.4
Teresa de Roque, casa de	ROC	10204	8.3.4
Teresa del Moliner, casa de	MOLINER	10204	8.3.4
Teresa, casa	TERESA	10204	8.1.2
Tério, carrasca de	TÉRIO	40410	8.3.1
Tério, mas de	TÉRIO	103010	8.1.1.1
Tério, pou de	TÉRIO	60204	8.1.1.1
Terradets, artiga dels	TERRAT	50907A	1.1
Terradets, els	TERRAT	10301	1.1
Terrerets, els	TERRA	50908	1.7.2
Terrers, els	TERRA	50908	1.7.2
Terrós, bancal del	TERRA	50907B	1.7.2
Teuleria, barranc de la	TEULERIA	60303	7.3
Teuleria, collet de la	TEULERIA	50103C	7.3
Teuleria, cova de la	TEULERIA	50803	7.3
Teuleria, la	TEULERIA	20301	7.3
Teuleria, la	TEULERIA	20301	7.3
Teuleria, morral de la	TEULERIA	50203M	7.3
Teuleria, salt de la	TEULERIA	60304	7.3
Tilde, barranc del	TILDE	60303	?
Tilde, font del	TILDE	60305	?
Tòfol, cova de	CRISTÒFOL	50803	8.1.1.1
Tòfol, mas de	CRISTÒFOL	103010	8.1.1.1
Tolin del Mas de Collet, casa de	COLLET	10204	8.3.3.2.1.1
Tolin del Mas del Collet, bancals de	COLLET	50907B	8.3.3.2.1.1
Tolin del Mas del Collet, caseta	COLLET	10401	8.3.3.2.1.1
Tolin Molinera, bancals de	MOLINER	50907B	8.3.1.1
Tolin Molinera, caseta de	MOLINER	10401	8.3.1.1
Tolino del Collao, casa de	COLL	10204	8.3.3.2.1
Tolino del Mas dels Arcs, casa de	ARCS	10204	8.3.3.2.1.1
Tolino, tancat de	ANTOLINO	50907T	8.1.1.1

Toll, el	TOLL	60108	2.3
Toll, hort del	TOLL	50907H	2.3
Tolls de la Foresa, ullals dels	FORÉS	60305U	2.3
Tomàs d'Aigualera, casa de	AIGUALERA	10204	8.3.4
Tomàs d'Aigualera, corral de	AIGUALERA	102041	8.3.4
Tomàs de l'Alguatzil, casa de	ALGUATZIL	10204	8.3.4
Tomàs, casa de	TOMÀS	103011	8.1.1
Tomasa del Mas de la Serra, casa de	SERRA	10204	8.3.3.2.1.1
Tomasa, caseta de la tia	TOMASA	10401	8.1.2
Tomasa, mas de	TOMASA	103010	8.1.2
Tomasa, maset de	TOMASA	103010m	8.1.2
Tomasa, maset de la tia	TOMASA	103010m	8.1.2
Tomaset de l'Alforí, casa de	ALFORÍ	10204	8.3.3.2.1
Tomaset, horts de	TOMÀS	50907H	8.1.1.1
Tonet, artiga de l'auelo	ANTONI	50907A	8.1.1.1
Toni el Gurgú, casa de	GURUGÚ	10204	8.3.1.1
Toni Martin, bancal de	MARTÍ	50907B	8.2.1.1
Toni Pataquera, pallisseta de	PATAQUERA	102041	8.3.1.1
Toni, casa de	ANTONI	103011	8.1.1.1
Toni, casa del tio	ANTONI	103011	8.1.1.1
Toni, mas de	ANTONI	10301	8.1.1.1
Tonica de Tanàssio, casa de	ATANASIO	10204	8.3.4
Tonico del Mas de Monfort, casa de	MONFORT	10204	8.3.3.2.1.1
Tormassosa, cova de la	TORM	50803	1.3
Tormassosa, roca de la	TORM	50203R	1.3
Tormegal, bassa del	TORM	60201	1.3
Tormegal, el	TORM	10301	1.3
Tormegal, el	TORM	50901	1.3
Tormegal, foies del	TORM	50304	1.3
Tormegal, font del	TORM	60305	1.3
Tormegal, horts del	TORM	50907H	1.3
Tormegal, mina del	TORM	20903	1.3
Tormegal, saleres del	TORM	104021	1.3
Tormo, cantal del	TORM	50203	1.3
Tormo, cingles del	TORM	50501	1.3
Tormo, el	TORM	10301	1.3
Tormo, finca del	TORM	50907	1.3
Tormo, foia del	TORM	50304	1.3
Tormo, font del	TORM	60305	1.3
Tormo, passet del	TORM	30508	1.3
Tormo, pista del	TORM	30505	1.3
Tormo, racó del	TORM	50701	1.3
Tormo, sargallar del	TORM	50701	1.3
Tormossosa, la	TORM	50908	1.3
Torrasses, les	TORRE	50701	5.2

Torre Climent, la	CLIMENT	10301	5.1
Torre Garcia, la	GARCIA	10301	5.1
Torre Garcia, prat de la	GARCIA	50907P	5.1
Torre Garcia, serrades de la	GARCIA	104020	5.1
Torre Garcia, sort de la	GARCIA	50907S	5.1
Torre Garcia, tancat de la	GARCIA	50907T	5.1
Torre Garcia, tancats de la	GARCIA	50907T	5.1
Torre Martínez, anoguer de la	MARTINEZ	40410	5.1
Torre Martínez, assagador de	MARTÍNEZ	30508	5.1
Torre Martínez, la	MARTÍNEZ	10301	5.1
Torre Martínez, pas de la	MARTINEZ	30508	5.1
Torre Martínez, rebollar de la	MARTÍNEZ	50902	5.1
Torre Martínez, serrada de la	MARTINEZ	104020	5.1
Torre Martínez, solana de la	MARTINEZ	50904	5.1
Torre Mosquit, foia de la	MOSQUIT	50304	5.1
Torre Mosquit, la	MOSQUIT	10301	5.1
Torre Nova, la MOS	NOU	10301	5.1
Torre, argilagar de la	TORRE	50902	5.1
Torre, bancal de la	TORRE	50907B	5.1
Torre, carrascal de la	TORRE	50902	5.1
Torre, cingla de la	TORRE	50701	5.1
Torre, entrador de la	TORRE	30505	5.1
Torre, foies de la	TORRE	50304	5.1
Torre, la	TORRE	30608	7.1.2
Torrentí, caseta del	TORRENTÍ	103011	8.3.3.1
Torreta, la	TORRE	10301	5.1
Torreta, quadrons de la	TORRE	50907Q	5.1
Torreta, tancat de la	TORRE	50907T	5.1
Torta, mas de la	TORTA	103010	8.3.1
Tosca, barranc de la	TOSCA	60303	1.7.1
Tosca, carreró de la	TOSCA	30508	1.7.1
Tosca, font de la	TOSCA	60305	1.7.1
Tosca, hortets de la	TOSCA	50907H	1.7.1
Tosca, la	TOSCA	10301	1.7.1
Tosca, ombria de la	TOSCA	50903	1.7.1
Tosca, solana de la	TOSCA	50904	1.7.1
Toscar, bancal del o Bancal del Tosco	TOSCA	50907B	1.7.1
Tosco, cova del	TOSCA	50803	8.3.1
Toscós, bassot dels	TOSCA	60201	1.7.1
Toscós, els	TOSCA	50908	1.7.1
Tosquera, maset de l'auela	TOSCA	103010m	8.3.3.2
Tossal de les Navades, ventisquer del	NAVADES	60205	1.2.3
Tossal de Marco, barranc del	MARCO	60303	1.2.3
Tossal de Moquita, el	MOQUITA	50908	1.2.3n
Tossal de Ramon Lapuenta, el	LAPUENTA	50907	1.2.3n

Tossal de Vidal, passet del	VIDAL	30508	1.2.3
Tossal de Xaparra, el	XAPARRA	50908	1.2.3n
Tossal de Xaparra, pi del	XAPARRA	40410	1.2.3
Tossal del Fontanal, pas del	FONT	30508	1.2.3
Tossal del Mas de la Coixa	COIX	50908	1.2.3
Tossal del Mas de l'Hostal, pas del	HOSTAL	30508	1.2.3
Tossal del Tio Wenceslao, el	WENCESLAO	50907	1.2.3
Tossal, artiga del	TOSSAL	50907A	1.2.3
Tossal, bancals del	TOSSAL	50907B	1.2.3
Tossal, clots del	TOSSAL	50304C	1.2.3
Tossal, el	TOSSAL	50103T	1.2.3
Tossal, fonteta del	TOSSAL	60305	1.2.3
Tossal, mas del	TOSSAL	103010	1.2.3
Tossal, pas del	TOSSAL	30508	1.2.3
Tossal, roca del	TOSSAL	50203R	1.2.3
Tossalet de Baix, el	BAIX	50908	1.2.3
Tossalet de Dalt, el	DALT	50908	1.2.3
Tossalet de la Molineta	MOLÍ	50908	1.2.3
Tossalet, bancals del	TOSSAL	50907B	1.2.3
Tossalet, el	TOSSAL	10301	1.2.3
Tossalet, el	TOSSAL	50103T	1.2.3
Tossalet, el	TOSSAL	50103T	1.2.3
Tossalet, mas del	TOSSAL	103010	1.2.3
Tossalet, pista del	TOSSAL	30505	1.2.3
Tossalet, pla del	TOSSAL	50602	1.2.3
Tossalet, pouet del	TOSSAL	60204	1.2.3
Tossalet, quadró del	TOSSAL	50907Q	1.2.3
Tossalet, quadrons del	TOSSAL	50907Q	1.2.3
Tossalets, basses dels	TOSSAL	60201	1.2.3
Tossalets, els	TOSSAL	104020	1.2.3
Tossals de l'Alforí, els	ALFORÍ	50907	1.2.3n
Tossals de l'Ombria	OMBRIA	50907	1.2.3n
Tossals, els	TOSSAL	50908	1.2.3
Tosses de Baix, mas de les	TOSSA	103010	1.2.3
Tosses de Dalt, mas de les	TOSSA	103010	1.2.3
Tosses, coveta de	TOSSA	50803	1.2.3
Tosseta, barranc de la	TOSSA	60303	1.2.3
Tosseta, la	TOSSA	50203	1.2.3
Tosseta, ombria de la	TOSSA	50903	1.2.3
Tova, roca	TOVA	50203R	4.1.3
Tovàs del Colomer, barranc del	COLOM	60303	1.7.1
Transformador, el	TRANSFORMADOR	20104	7.3
Travera de Baix, font de la	TRAVERA	60305	8.2.2
Travera de Dalt, font de la	TRAVERA	60305	8.2.2
Travera, barranc de la	TRAVERA	60303	8.2.2

Traveres, les	TRAVERA	50203	8.2.2
Traveres, les	TRAVERA	60305	8.2.2
Traveres, racó de les	TRAVERA	50701	8.2.2
Traveres, roca de les	TRAVERA	50203R	8.2.2
Travessera, roqueta	TRAVESSERA	50203R	4.2
Trenta-Deu, venta de	TRENTA-DEU	40903	8.3.1
Tres Termes, molló dels	TERME	41302	4.1.3
Tres Termes, molló dels	TERME	41302	4.1.3
Tres Termes, molló dels	TERME	41302	4.1.3
Tres Termes, molló dels	TERME	41302	4.1.3
Tres Termes, molló dels	TERME	41302	4.1.3
Trigos, mas de	TRIGOS	103010	8.2.1
Trilles, caseta de	TRILLES	10401	8.2.1
Trilles, pati de	TRILLES	102041	8.2.1
Troia, eres de	TROIA	102041	7.7
Trona, la	TRONA	50203	7.5
Troncassal de Baix, el	TRONC	10301	3.1
Troncassal de Dalt, el	TRONC	10301	3.1
Troncassal, alvenc del	TRONC	50801	3.1
Troncassal, camí del	TRONC	30507	3.1
Troncassal, el	TRONC	50901	3.1
Troncassal, selleta del	TRONC	50302	3.1
Tros, el	TROS	104020	7.1.1
Trumfera, pedregal de la	TRUMFERA	50908	3.1.3
Túnel, carretera del	TÚNEL	30502	5.3
Túnel, el	TÚNEL	30510	5.3
Túnel, el	TÚNEL	50901	5.3
Túnel, moleta del	TÚNEL	50103M	5.3
Ullalet, bancal de l'	ULLAL	50907B	2.1
Ullalet, barranquet de l'	ULLAL	60303	2.1
Ullalet, l'	ULLAL	60305U	2.1
Ullalet, l'	ULLAL	60305U	2.1
Ullals, els	ULLAL	60305U	2.1
Ullals, els	ULLAL	60305U	2.1
Ullals, els	ULLAL	60305U	2.1
Ullals, els MOS	ULLAL	10301	2.1
Ullals, els MOS	ULLAL	50901	2.1
Ullals, molí dels MOS	ULLAL	20205	2.1
Ullals, pouet dels	ULLAL	60204	2.1
Ullals, serrada dels	ULLAL	104020	2.1
Ullals, tancat dels	ULLAL	50907T	2.1
Vaca, pou de la	VACA	60204	3.2.1
Valeriano el Carnisser, casa de	VALERIANO	10204	8.3.2.1
Valeriano, bancal de	VALERIANO	50907B	8.1.1
Valeriano, carnisseria de	VALERIANO	40202	8.1.1

Valeriano, carrasca de	VALERIANO	40410	8.1.1
Valeriano, casa de	VALERIANO	10204	8.1.1
Valeriano, casa de	VALERIANO	103011	8.1.1
Valeriano, casa del tio	VALERIANO	103011	8.1.1
Valero, carrasca de	VALERO	40410	8.2.1
Valero, morral de	VALERO	50203M	8.2.1
Vall, pas de la	VALL	30508	1.4.2
Vall, solana de la	VALL	50904	1.4.2
Vallebona, solano	VALLBONA	50904	1.4.2
Vallesbones, les	VALLBONA	50907	1.4.2
Vallussera, la	VALLUSSERA	50901	1.4.2
Vallussera, la	VALLUSSERA	60303	1.4.2
Vallussera, pas de la	VALLUSSERA	30508	1.4.2
Vallussera, pista de la	VALLUSSERA	30505	1.4.2
Vallussera, pista de la	VALLUSSERA	30505	1.4.2
Varea, foia de	VAREA	50304	8.2.1
Veja, penya de la	VEJA	50203P	?
Vela, porteres de	VELA	50908	8.2.1
Velart, lloma	VELART	50103L	8.2.1
Vell, carreró	VELL	30508	4.1.3
Vell, forn	VELL	40202	4.1.3
Vell, mas	VELL	103010	4.1.3
Vella de Baix, artiga	VELL	50907A	4.1.3
Vella de Dalt, artiga	VELL	50907A	4.1.3
Vella de la Redonda, caseta	REDONDA	10401	4.1.3
Vella, artiga	VELL	50701	4.1.3
Vella, caseta de la	VELL	10401	8.3.1
Vella, collet de la	VELL	50103C	8.3.1
Vella, collet de la	VELL	50803	8.3.1
Vella, cova	VELL	50803	4.1.3
Vella, serrada	VELL	104020	4.1.3
Venta, casetó de la	VENTA	10401	7.4.1
Venta, la	VENTA	40903	7.4.1
Venta, pou de la	VENTA	60204	7.4.1
Venta, quadro de la	VENTA	50907Q	7.4.1
Venta, tancat de la	VENTA	50907T	7.4.1
Ventana, la	VENTANA	50203	5.1
Ventes, bassa de les	VENTA	60201	7.4.1
Ventes, les	VENTA	10301	7.4.1
Ventes, les	VENTA	40903	7.4.1
Ventes, les	VENTA	50901	7.4.1
Ventes, les	VENTA	50908	7.4.1
Verd, cingle	VERD	50501	4.1.1
Verdim, carreró del	VERDIM	30508	3.1
Verdins, alvenc dels	VERDIM	50801	3.1

Verdims, els	VERDIM	50908	3.1
Verros, font dels	VERROS	60305	3.1.2
Vicent de la Ribagrossa, casa de	RIBAGROSSA	10204	8.3.3.2.1
Vicent de Tanàssio, casa de	ATANASIO	10204	8.3.4
Vicent de Tanàssio, caseta de	ATANASIO	10401	8.3.4
Vicente Canales, masia de	CANALES	103010	8.2.1.1
Vicentes, serrada de les	VICENT	104020	8.2.2
Victòria, caseta de	VICTORIA	10401	8.1.2
Vidal, tossal de	VIDAL	50103T	8.2.1
Vidal, tossal de	VIDAL	50103T	8.2.1
Vidre, coll del	VIDRE	50302	7.3
Vidre, coll del	VIDRE	50302	7.3
Vidre, mirador del	VIDRE	10205	7.3
Vidre, tossal del	VIDRE	50103T	7.3
Vila, camí de la	VILA	30507	6.2
Vila, carreró de la	VILA	30508	6.2
Vilafranca, assagador	VILAFRANCA	30508	6.1
Vilafranca, camí de	VILAFRANCA	30507	6.1
Vilafranca, camí de	VILAFRANCA	30507	6.1
Vilafranca, terme de	VILAFRANCA	10101	6.1
Villahermosa, camí de	VILLAHERMOSA	30507	4.1.3
Villahermosa, terme de	VILLAHERMOSA	10101	4.1.3
Villahermosano, caseta del	VILLAHERMOSA	10401	8.3.3.1
Vimenera, bancal de la	VIMENERA	50907B	3.1.1
Vinagre, caseta de	VINAGRE	10401	8.3.1
Vinagre, tancadet	VINAGRE	50907T	8.3.1
Vinya, cingla de la	VINYA	50701	3.1.3
Vinya, molí de la	VINYA	20205	3.1.3
Vinyasses, les	VINYA	50907	3.1.3
Virgilio el Xurro, casa de	XURRO	10204	8.3.1.1
Vispaleros, casa dels	VISPALERO	10204	8.3.3.1
Vistabella	VISTABELLA	10101	4.1.3
Vistabella a Villahermosa, camí de	VISTABELLA	30507	4.1.3
Vistabella, nevera de	VISTABELLA	60205	4.1.3
Vistabella, pla de	VISTABELLA	50602	4.1.3
Vistabella, redonda de	VISTABELLA	50901	4.1.3
Vistabella, rivet de	VISTABELLA	60301	4.1.3
Vistabella, terme de	VISTABELLA	10101	4.1.3
Vives, artiga de	VIVES	50907A	8.2.1
Vives, caseta de	VIVES	10401	8.2.1
Volta, la BS	VOLTA	10301	2.3
Volta, la BS	VOLTA	60306	2.3
Volta, mas de la	VOLTA	103010	2.3
Voltada, Foieta	VOLTA	50908	4.1.2
Voltades, coves	VOLTA	50803	4.1.2

Voltassa, forat de la	VOLTA	50801	2.3
Voltassa, la	VOLTA	60306	2.3
Voltassa, la MOS	VOLTA	10301	2.3
Voltassa, lluïsses de la VF	VOLTA	50701	2.3
Voltes, les	VOLTA	50901	2.3
Wenceslao, bancalets de	WENCESLAO	50907B	8.1.1
Wenceslao, casa de	WENCESLAO	10204	8.1.1
Wenceslao, casa de	WENCESLAO	103011	8.1.1
Wenceslao, caseta del tio	WENCESLAO	10401	8.1.1
Wenceslao, caseta del tio	WENCESLAO	10401	8.1.1
Wenceslao, serradica de	WENCESLAO	104020	8.1.1
X del Mas Cremat, casa de	CREMAT	10204	8.3.3.2.1.1
Xalets, els	XALETS	103010m	5.1
Xano, ribassadeta del	XANO	50907R	8.3.1
Xaparra de Baix, la	XAPARRA	10301	3.1.2
Xaparra, barranc de	XAPARRA	60303	3.1.2
Xaparra, barranc de la	XAPARRA	60303	3.1.2
Xaparra, barranquissó de la	XAPARRA	60303	3.1.2
Xaparra, bassotet de la	XAPARRA	60201	3.1.2
Xaparra, carrasca de la	XAPARRA	40410	3.1.2
Xaparra, coll de la	XAPARRA	50302	3.1.2
Xaparra, hort de la	XAPARRA	50907H	3.1.2
Xaparra, la	XAPARRA	10301	3.1.2
Xaparra, ombria de la	XAPARRA	50903	3.1.2
Xaparra, pla de la	XAPARRA	50602	3.1.2
Xaparra, solana de la	XAPARRA	50904	3.1.2
Xaparra, tallafocs de la	XAPARRA	305071	3.1.2
Xaparra, tossal de la	XAPARRA	50103T	3.1.2
Xaparral, el	XAPARRA	50103	3.1.2
Xaparrero, cingles del	XAPARRA	50701	8.3.3.2
Xaparrero, solana del	XAPARRA	50904	8.3.3.2
Xaparreros, cases dels	XAPARRA	103011	8.3.3.2
Xaparreros, foieta dels	XAPARRA	50304	8.3.3.2
Xaparreros, tancadet dels	XAPARRA	50907T	8.3.3.2
Xaparres, maset dels	XAPARRA	103010m	8.3.3.2
Xaparro, caseta de	XAPARRA	10401	8.3.3.2
Xaparro, tancat del	XAPARRA	50907T	8.3.3.2
Xaparro, tancat del	XAPARRA	50907T	8.3.3.2
Xaquesa, la	JAQUESA	50908	8.3.3.1
Xatxo, mas del	XATXO	103010	8.3.1
Ximo, caseta de	JOAQUÍN	103011	8.1.1.1
Xiquetes, mas de les	XIQUETES	103010	8.3.1
Xodos a la Xaparra, carretera de	XODOS	30502	1.5
Xodos a Sant Joan, camí de	XODOS	30507	1.5
Xodos a Sant Joan, pista de	XODOS	30505	1.5

Xodos als Molins, carretera de	XODOS	30502	1.5
Xodos, camí de	XODOS	30507	1.5
Xodos, camí de	XODOS	30507	1.5
Xodos, pista de	XODOS	30505	1.5
Xodos, pujadeta de	XODOS	50701	1.5
Xodos, terme de	XODOS	10101	1.5
Xopet, el	XOP	50907	3.1.1
Xops, fonteta dels	XOP	60305	3.1.1
Xous, portera de	XODOS	30511	1.5
Xulito, artiga de	XULITO	50907A	8.3.1
Xurro, bancal del	XURRO	50907B	8.3.3.1
Xurro, carreró del	XURRO	30508	8.3.3.1
Xurro, mas del	XURRO	103010	8.3.3.1
Xurro, mas del	XURRO	103010	8.3.3.1
Xurro, morralet del	XURRO	50203M	8.3.3.1
Xurro, saleres del	XURRO	104021	8.3.3.1
Zacaries, bancal de	ZACARIES	50907B	8.1.1
Zarzoso, barranc del PORT	ZARZOSO	60303	3.1.2

2.4.1 Codis dels genèrics

POBLAMENT: LLOCS D'HABITACIÓ PERMANENT

101 NUCLIS DE POBLACIÓ

- 10101E municipi (menys de 1000)
- 10102C llogaret (menys de 1000)

102 PARTS DEL NUCLI URBÀ

- 10201 barri
- 10202 via urbana
- 10203 plaça
- 10204 edifici, casa
- 102041 era, pallissa, pati, corral
- 10205 llocs individualitzats

103 EDIFICACIÓ AÏLLADA (ÀMBIT RURAL)

- 10301 mas sense genèric
- 103010 amb genèric 'mas'
- 103010m maset
- 103011 casa (part d'un mas)

104 EDIFICACIÓ AÏLLADA HABITADA O NO, TEMPORALMENT

- 10401 caseta, pallissa
- 10402 corral, soll
- 104020 serrada
- 104021 mallada, saleres

POBLAMENT: IMPLANTACIÓ INDUSTRIAL

201 CENTRES PRODUCTORS D'ENERGIA

- 20104 centre de distribució

202 INDÚSTRIES AGROALIMENTÀRIES

- 20201 escorxador
- 20203 granja
- 20205 molí
- 20210 cup

203 INDÚSTRIES DE LA CONSTRUCCIÓ

- 20301 teuleria
- 20303 forn de calç

205 INDÚSTRIES DE LA FUSTA

- 20501 fusteria
- 20502 serradora

208 INDÚSTRIES DEL RECICLATGE

- 20801 abocador
- 20802 depuradora

209 INDÚSTRIES EXTRACTIVES

- 20902 algepsar
- 20903 mina

POBLAMENT: SERVICIS DE COMUNICACIÓ I TRANSPORT

301 INSTAL·LACIONS PER ALS MITJANS DE TRANSPORT EN GENERAL

- 30101 aparcament
- 30106 bàscula

302 SERVICIS PER AL TRÀNSIT AERI

- 30202 aeròdrom

305 VIES DE COMUNICACIÓ: CARRETERES, CAMINS

- 30502 carretera xarxa bàsica
- 30504 carretera municipal

30505	pista
30507	camí, senda
305071	tallafocs
30508	assagador, pas, carreró
30509	pont, passera
30510	túnel
30511	encreuament
30512	accidents del camí
306	SISTEMES DE TRANSPORT I DE COMUNICACIÓ
30606	repetidor de TV
30608	torre de vigilància forestal

POBLAMENT: SERVICIS COMUNITARIS

401	CENTRES ADMINISTRATIUS
40101	ajuntament
402	CENTRES COMERCIALS
40202	botiga
40206	gasolinera
403	CENTRES DE SERVICIS SOCIALS
40302	cementeri
40305	parc de bombers
40308	correus
404	LLOCS D'INTERÉS HISTORICOCULTURAL
40401	castell
40402	muralla
40403	arc
40410	arbre singular
40412	restes arqueològiques
40413	edifici singular
405	CENTRES DOCENTS
40502	escola
407	CENTRES RELIGIOSOS
40702	ermita
40704	santuari
40705	església
408	CENTRES D'OCI
40803	instal·lacions esportives
409	HOTELERIA
40903	fonda, hostel
40904	alberg
40905	càmping
40908	restaurant, bar
412	CENTRES DE FINANCES
41204	caixes d'estalvis
413	SENYALS
41301	creu, creu de terme
41302	molló
414	ALTRES SERVICIS COMUNITARIS
41400	llavadors

MEDI FÍSIC: OROGRAFIA

501	ELEVACIONS DEL TERRENY EN GENERAL
50101	serres i massissos 1r orde
50102	serres i massissos 3r orde
50103	muntanyes sense genèric
50103A	canto

50103C	collet
50103L	lloma
50103M	moleta
50103T	tossal
502 PUNTS ELEVATS D'UNA MUNTANYA	
50203	roca sense genèric i vària
50203C	capoll, capitell, pic...
50203CS	castellet
50203M	morral
50203P	penya
50203R	roca amb genèric 'roca'
503 DEPRESSIONS DE LA SUPERFÍCIE TERRESTRE	
50302	coll
50304	fondo, foia
50304C	clot
50306	estret
505 ESPADAT DE ROCA	
50501	cingle
506 TERRENY PLANER	
50602	pla, replà, planillar
507 TERRENY PENDENT	
50701	cingla, costera, sargallar
508 CAVITATS NATURALS	
50801	avenc, forat, engolidor
50803	cova
509 LLOCS NATURALS	
50901	partida
50902	bosc
50903	ombria
50904	solana
50908	sense genèric

50906 /07 LLOCS HUMANITZATS

50906	era
50907	camp, erm, tros, finca...
50907A	artiga
50907B	bancal
50907F	freginal
50907H	hort
50907L	llastra
50907P	prat
50907Q	quadra, quadro, qaudró
50907R	riba, ribassada, ribassal
50907S	sort
50907T	tancat

MEDI FÍSIC. HIDROGRAFIA

601 MASSES D'AIGUA NATURALS	
60105	estany
60107	estret
60108	toll, clotxa, cocó
602 MASSES D'AIGUA ARTIFICIALS	
60201	bassa, abeurador
60202	cisterna
60204	pou
60205	nevera, ventisquer

60206	depòsit
60207	sénia
603	CURSOS D'AIGUA NATURALS
60301	riu
60302	rambla
60303	barranc
60304	salt, gorgonxo
60305	font
60305U	ullal
60306	volta
604	CURSOS D'AIGUA ARTIFICIALS
60401	canal
60402	séquia
605	OBRES HIDRÀULIQUES
60501	assut

2.4.2 Codis dels especificatius

1 RELLEU I COMPOSICIÓ DEL SÒL

1.1 Pla, terrasses

1.2 Elevacions

1.2.1 Lloma

1.2.2 Penya, pena, pic, pico, pinella

1.2.3 Tossal, serra, collet, cabeço

1.3 Formacions rocoses: Cantell, castell, tormo, cantal, roca, moleta, ..

1.4 Depressions

1.4.1 Collado, collassa, portell, port, sella

1.4.2 Foia, clot, navada, focino

1.5 pendents i verticals: Cingle, cingla, costa, costera, rotxa

1.6 món càrstic: Cova, alvenc, sima, clotxa, cocó, suterranya

1.7 Composició del sòl

1.7.1 roques: pedra, clapissa, crebada, xaragall, llosa, tosca

1.7.2 terra, argila i arena

2 HIDRONÍMIA

2.1 Aigua en moviment: barranc, font, riu, rambla, ullal

2.2 Aigua estàtica: bassa, bassot.

2.3 Accidents dels cursos: volta, toll, salt, gorgonxo, forcall, escudella, olla

2.4 Hidrònims humanitzats: pou, canaleta, baci, assut, llavador, abeurador, regolfo, sénia, séquia

3 FLORA I FAUNA

3.1 Vegetació termes generals i col.lectius de vegetació variada

3.1.1 arbres, fruiters també

3.1.2 arbusts, herbes, fongs

3.1.3 espècies conreades

3.2 Món animal i col.lectius

3.2.1 mamífers

3.2.2 aus i ocells

3.2.3 altres animals

4 ASPECTE, SITUACIÓ I ORIENTACIÓ

4.1 Aspecte

4.1.1 color

4.1.2 tamany i forma

4.1.3 qualitat

4.2 Situació: dalt, baix, damunt, alt

4.3 Orientació: ombria, solana, racó

4.4 Meteorologia

5 CONSTRUCCIONS

5.1 Casa, torre, mas i les seues parts

5.2 Castell, mur, arc, brançal, paret...

5.3 Vies de comunicació (tret dels passos ramaders)

5.4 Elements urbans

6 LÍMITS I INSTITUCIONS

6.1 límits

6.2 relacions institucionals i jurídiques

7 ACTIVITATS HUMANES

7.1 el camp

7.1.1 agricultura

7.1.2 el bosc (silvicultura, apicultura...)

7.2 ramaderia

7.3 indústria

7.4 serveis

7.4.1 privats

7.4.2 públics

7.5 costums, objectes i altres

7.6 religió

7.7 fets històrics

8 ANTROPÒNIMS

8.1 noms

8.1.1 nom masculins

8.1.1.1 hipocorístics i derivats m.

8.1.2 noms femenins

8.1.2.1 hipocorístics i derivats f.

8.2 cognoms

8.2.1 cognom

8.2.1.1 nom + cognom

8.2.2 feminització de cognoms

8.3 malnoms

8.3.1 malnom

8.3.1.1 nom + malnom

8.3.2 ofici

8.3.2.1 nom + ofici

8.3.3 topònims (gentilicis)

8.3.3.1 exotopònims

8.3.3.2 del terme

8.3.3.2.1 nom + (de) + topònim

8.3.3.2.1.1 nom + (de) + mas de

8.3.3.2.2 nom + (de) + top. urbà

8.3.4 nom + de + nom o malnom (família)

9. ORIGEN DESCONEGUT

3 CONCLUSIONS

3.1 Aspectes generals de l'estudi toponímic

El dictat de la natura

Sovint hem comentat i defensat el valor patrimonial de la toponímia, el fet que els noms de lloc són notaris del paisatge. Si bé un recull toponímic ens pot dibuixar, amb prou precisió, el paisatge, els treballs de recerca toponímica atenen els dictats del paisatge a través dels informants que hi han viscut. No es tracta, doncs, d'una enquesta lligada a unes fitxes, amb unes qüestions concretes, com ara aquelles realitzades per a l'ALPI. No dubtem ara que qualsevol enquesta de tipus dialectològic creix i s'enriqueix amb els comentaris que sorgeixen de cada mot suggerit. L'enquesta toponímica, però, i més en un terme com Vistabella del Maestrat, amb una geomorfologia tan significativa, queda superada pel dictat que marca eixe paisatge, pel dictat de la natura. Amb açò volem significar que no podem acudir al treball de camp sols amb una fitxa tancada sinó amb els ulls i els oïts ben oberts a la saviesa que ens mostra l'informant i a allò que ens dicta el paisatge.

Multidisciplinarietat de la toponímia

La quantitat d'informació que conjumina l'enquesta toponímica, còpia d'aquest dictat del paisatge, no s'esgota en el recull de noms de lloc; hi trobarem antropologia, geomorfologia, hidrologia, història, economia, botànica, etnografia... i tantes altres disciplines que s'afegeixen a les troncsals, geografia, història i llengua. És tant el doll de saviesa ancestral que un masover o un pastor ens aboca, que sempre ens resta el neguit de saber-nos conscients del nostre desconeixement, de la quantitat de qüestions pendents que ens hi resten per aprendre.

La urgència dels reculls toponímics

Municipis com el de Vistabella, que al primer quart del segle passat⁶⁹ tenien humanitzada la totalitat del seu terme i que avui, amb una densitat de població de 2,5 habitants per quilòmetre quadrat, es manté només guardat per una dotzena de masovers, conté un tresor lèxic i toponímic abundantíssim, però en constant regressió. Haver pogut comptar amb més de trenta informants, alguns d'ells ja desapareguts, ens ha fornint aquest base d'urgència d'eixos més de 4500 noms de lloc. A hores d'ara, diversos racons del terme i algunes partides resten en silenci i ja no hi podríem treure'n el bateig de les seues roques ni dels bancals solsits que avui s'omplen de carrasques i pins. Veritat és, doncs, com deia mossén Jesús Miralles parafrasejant Espriu, que

⁶⁹ 2775 hbts al 1910; 379 en l'actualitat.

l'estudi toponímic, el recull dels noms de lloc, salva els mots per retornar-nos el nom de cada cosa; en aquest cas, de cada lloc.

L'estudi dels arxius

L'estudi dels arxius ens ha explicat els sentit d'alguns topònims, foscos en un principi, que poden ser ara retolats amb certesa. D'una inicial Escala Munda hem sabut que era tossal d'Esclaramunda; la Porcà ha esdevingut abeurador d'en Porcar, la lloma Velà pertanyia a Velart, un toll de les Anguiles era d'en Quiles...

Resta palesa la importància de complementar i completar el recull urgent dels noms de lloc vius amb la transcripció i el buidatge dels elements que ens ofereix l'arxiu que, a més, ens fa transparents alguns topònims opacs de la toponímia actual i dóna solucions a certes etimologies populars. Als estudis fets sobre l'arxiu de Culla, amb el buidatge, transcripció i anàlisi de les Visures, haurem d'afegir l'anàlisi de la documentació de l'arxiu de la Diòcesi de Tortosa, on només vam poder analitzar un document. També les recents troballes i la nova disposició de l'ajuntament de Vistabella ens ofereix la possibilitat de seguir escorcollant sobre el sentit dels topònims actuals o sobre l'existència de pretèrits noms de llocs. Mai no podem donar per resolt l'estudi de la toponímia d'un paisatge que ofereix tantíssim.

El complement fotogràfic i l'etiologia.

Com hem vist al llarg de l'estudi, la fotografia no és un element superflu ni il·lustració sobrera; es tracta d'un complement que ens ajuda a entendre el topònim, a reforçar la seua etiologia. Hi afegiríem la perspectiva com un aspecte interessantíssim sobre la comprensió dels orònims, aspecte que sovint l'expliquem a les imatges.

3.2 Aspectes lingüístics de l'estudi toponímic

Els trets lingüístics que hem descrit a partir dels topònims estudiats ens acosten a la fesomia que descriu el català de la zona en què es troba Vistabella. Com ja ho anunciàvem, aquest presenta un aiguabarreig d'isoglosses que ens passen un seguit de característiques que es retroben en altres punts del domini. Quant a la fonètica, del vocalisme tònic destaca el timbre obert de la vocal tònica del sufix *-ossa*, en *Picossa* i *Pinyalossa*. L'articulació de palatal semitancada [e] en *Vicent* i *Llorenç* —com en pobles del Baix Maestrat o del Montsià—, o la diftongació de [ɛ] en [aj] que, de vegades, es pot trobar en *Miquelo* —com en pobles dels Ports— ens repassen les isoglosses compartides per aquestes terres centrals. La consonantització de la semiconsonant velar en els diminutius —*povet*, *rivet*—, l'obertura de la vocal [e] inicial —[a]*scaleta*, [a]*loi*...— o trets morfològics tan rellevants com l'article clàssic *lo* ens mostren a través de la toponímia un repertori, en alguns casos, de fòssils lingüístics que la toponímia encara ens fa vius. Altres variables consonàntiques determinants per a l'adscripció d'un geolecte a un parlar o a un altre també s'hi troben en el repertori

estudiat. Ens referim a l'emudiment de la vibrant en posició final [r]. I també hi concorre la caiguda de la dental intervocàlica procedent del sufix llatí –ATA. I, en alguns casos, l'originalitat d'aquella evolució autòctona fa que un mas —element d'urbanisme rural imprescindible— es convertisca per fonètica sintàctica en un *mademor* o *massolat*. Tot un seguit d'orografia lingüística que fan altament atractiva la tasca de l'investigador, i més concretament del dialectòleg.

En la morfologia, la riquesa de la derivació sufixal ens dóna tot un espectre d'apel·latius que fan que la microtoponímia es dimensiona i alhora hi veiem la necessitat humana d'anomenar tot allò que veu i que, per extensió, li puga pertànyer. La varietat derivativa fa que, de vegades, puga haver-hi una especificitat afixal depenent de quina part del terme de Vistabella prenguem com a referència. Així, per exemple, podem trobar alternança de *boixar* o *boixeral*, depenent si el col·lectiu és arreplegat al Boi o a Vistabella. L'alternança de sufixos, però, no depèn sempre del lloc del terme concret sinó que la riquesa lingüística dels informants ens pot aportar aquesta variació com un element creatiu que, alhora, pot marcar diferents graus valoratius. És paradigmàtic el cas dels sufixos diminutius, amb predomini del sufix –*et* / –*eta* manifesta un tret atribuït al valencià. I com, amb naturalitat, altres forans són incorporats al *massico* i a la *serradica*... No podem oblidar el pes i el pas entre l'aragonés i el català en aquestes terres valencianes. Si en unes, l'excusa del traginar de les raberes amunt i avall des de l'Aragó cap a la mar ha servit per a deixar paraules d'aquella llengua, ací directament les relacions humanes del dia a dia entre dues llengües romàniques veïnes des de segles, per força, havia d'imbricar-se amb naturalitat en la petjada de la parla local. Alguns genèrics, especificatius, topònims en definitiva —*rotxa del Mas Nou*, *la Penyica*...—, que potser en la història de la llengua se situarien com a mots aragonesos i alhora valencians.

La perspectiva i l'elevat coneixement del terreny fan que es puga recórrer a un grau de minuciositat locativa que ens determina amb destresa puntillista tots els matisos que ens aporten les locucions de lloc, les quals són imprescindibles per a la localització del topònim, a priori, però que, posteriorment, han constituït un element fusionat bàsic i en lexicalitzar-se els elements locatius han esdevingut topònim. L'elenc d'adverbis recollit és el GPS dels nostres informants. Les coordenades ací: un nom, un adverbí, un sintagma.

Caldria destacar la importància dels genèrics per la riquesa que aporta al conjunt lexicogràfic de la nostra llengua. Del lèxic, a més, les parts essencials s'han vist en tota la riquesa que temàticament aporta l'antroponímia, la fitonímia, la zoonímia, la hidronímia, l'orografia... i com queda recollida en el topònim. Aquest, però, no exempt d'influències alienes, bé evolutives, amb elements pretèrits com el mossàrab, o amb altres elements amb la pressió de la dinàmica del contacte de llengües mostra lèxic d'origen castellà, fortament concentrat en els antropònims, o a l'evident veïnatge de l'Aragó. No obstant això, les formes valencianes lèxiques més pròpies de la zona —amb variants fonètiques lexemàtiques— com *alborcer*, *alvenc*, *armeler* ens completen una visió de conjunt amb el *panís*, *el baso*, *la rabosa* i *el cirer*...

Els tres nivells lingüístics —fonètic, morfològic i lèxic— són les tres cares externes del topònim. Allò que embolcalla el què és el com que ens fa conèixer el topònim.

3.3 Alguns fenòmens observables d'un bateig lligat a l'espai.

Tot i que al llarg de l'estudi dels topònims (apartat 2) hem anat fent observacions que ens han mostrat la manera de batejar els diferents indrets, mostrem, ara, una relació, segurament incompleta, d'aquestes apreciacions:

- La importància del 'mas' com a unitat d'explotació, de forma de viure i, en conseqüència, de nucli d'un gran nombre de topònims (mas Vell, bancal del Mas Vell, carrasca del Mas Vell, carrascal del Mas Vell, caseta del Mas Vell..., fins a 17 exemples)
- La tendència antròpica en batejar els indrets, ni que només siga per marcar-ne la propietat. Aquesta característica general porta, en altres termes a la presència d'alguns pronoms personals buits de significat (mas d'en Coll, tossal d'en Roquís...). Mentre, a Vistabella s'aprecia un seguit d'exemples amb pèrdua de l'article que sovint fa pensar en un antropònim que no hi correspon (mas de Collet per mas del Collet). També casos que forcen a la tautologia aparent, com barranc del Barranc Pardo, en què un barranc pren el nom del mas, tot i que el mas ja l'havia pres del barranc.
- En créixer qualsevol mas i partir-se la propietat, la distribució sol vindre lligada a doblets del tipus nou-vell i (mas de Benages Nou, mas de Benages Vell), dalt-baix (mas de les Tosses de Dalt, mas de les Tosses de Baix) o de triplets com baix-dalt-del mig (la Clotxa de Baix, la Clotxa del Mig, la Clotxa de Dalt). Aquesta distribució espacial es repeteix dins cada mas quan hi ha genèrics del mateix tipus (era de Dalt, era de Baix, era del Mig; foia de Dalt i foia de Baix, casa de Dalt, casa de Baix...).
- Solucions metonímiques en la nominació. La redistribució de l'espai tot prenent com a genèric un altre on s'inclou. En mostrem tres exemples:
 - La lloma de Benafigos conté un espai artigat de petites parcel·les on cadascuna pren el nom de 'lloma', tot i no tractar-se d'una elevació (la Lloma de Fàssio, la Lloma de Joan de Catalina...)
 - Els Pinarets redistribueix cada tros amb el topònim esdevingut genèric (el Pinaret d'Aurian, el Pinaret de Baltaro... fins a dotze exemples)
 - Les Pedrisses, partida pedregosa, dóna el nom de 'Pedrissa' a cadascuna de les artigues (les Pedrisses de Rossa Apolónia):

- Amunt i Avall són els elements direccionals, no situacionals, que divideixen l'ampli pla de Vistabella. Pla Avall (no, pla d'Avall) i pla Amunt (no, pla d'Amunt) parteixen des de l'eix central, atorgat al camí de Mosquerola, les dues meitats del pla inclinat. Fins a tal punt és important aquesta apreciació que explica el fet paradoxal que el mas de Monfort de Dalt es trobe (en altitud) més baix que el mas de Monfort de Baix. Cal comprendre el sentit de mas com la propietat, tot i que la casa es trobés més alta o més baixa; allò que importa dins el Pla és la situació de tot el conjunt dins el pla inclinat que ordena els topònims.
- La toponímia urbana, els noms de casa, expliquen una qüestió demogràfica interna. Els noms de casa estan farcits de la fórmula 'casa de + Antropònim del mas de...' tot explicant els moviments emigratoris interns, l'ocupació de les cases que, per l'emigració cap a Catalunya o la Plana, passen a ser adquirides per la gent dels masos que, de mica en mica, seran abandonats. Trobem doncs una toponímia urbana farcida de topònims rurals.

3.4 Una frontera permeable

El riu de Montlleó, com altres rius encaixonats entre muntanyes, com moltes serres, representen accidents orogràfics que marquen una frontera clara. Allà al bell mig, però, albirem un pont. Un pont i un camí que humanitza la ratlla i uneix dues cultures, dues llengües que, al voltant del riu han trobat la permeabilitat d'una frontera, una frontera permeable.

Quan al pont unim la humanització de les cases i d'un molí, la frontera s'esvaeix i les relacions d'ambdues bandes esdevenen contínues, fluïdes i fèrtils.

Ens manquen estudis de l'altra banda per comprendre millor la mútua influència del català i del castellà-aragonés en aquests paisatges compartits. Si bé en veure les fitxes del savi Joan Coromines copsem una interpretació massa lligada al món romànic precatalà, la realitat ens aboca a veure, en alguns casos, l'elemental veïnatge dels pobles de l'altra banda del riu de Montlleó. No podem caure tampoc en pensar que el nostre parlar i la toponímia de Vistabella siga la d'un valencià empeltat d'aragonés però ens cal aprofundir en l'estudi de pobles de l'Aragó per resoldre algunes opacitats que, de ben segur, s'esvairien.

3.5 El topònim, notari del paisatge

Els noms de lloc són notaris d'un patrimoni, notaris del paisatge; fins i tot, de vegades, d'un paisatge pretèrit: a través dels noms de lloc podem reconstruir també el passat, sovint amb exemples de la fauna desapareguda, com ara l'ós, el llop o el cabirol⁷⁰. A "De la toponímia a la geografia"⁷¹ l'humanista i geògraf Vicenç Rosselló afirma: "Podem considerar la toponímia com la ciència més patriòtica perquè justament es basa en un patrimoni inalineable, inseparable de la terra." (p.52) Recordem que pàtria, abreujament de 'patria terra', és la terra dels pares. També en la cartografia veiem com la toponímia ens descriu el paisatge. Cal dir, com podem observar (fig.1), que no hi ha mapes muts. Encara sense noms hi podem copsar un paisatge amb forts desnivells, amb cursos d'aigua somiada i humanitzat per la presència dels masos.

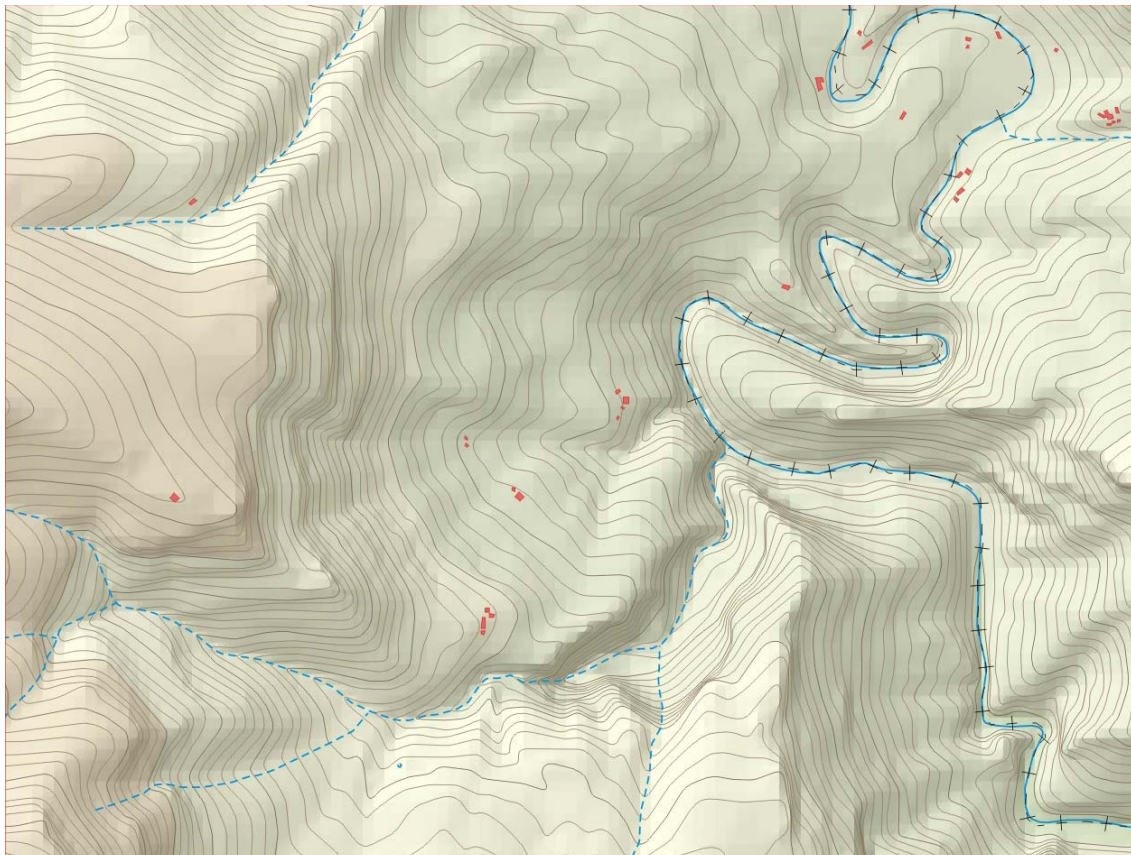

Figura 1. Retall del mapa de Vistabella, del Tossal Cartografies, desprovist d'una sèrie de capes, entre elles les toponímiques.

Llegim, efectivament, entre línies. Anotem, ara, (fig.2) topònims referits al relleu estricte, sense els hidrònims, i ja hi copsem un estellesià alfabet fosforescent de pedres. Cal recordar, a més, que sol ser l'apartat humà el més nombrós en el recull toponímic (foies, bancals, tancats, serrades, corrals, camins, masos, etc...) Amb tot,

⁷⁰ Vid. Bernat 2013 "Zootoponímia", *Mètode-78*. ps. 26-33 Estiu 2013. Jardí Botànic. Universitat de València. Annex3

⁷¹ Dins *Toponímia, geografia i cartografia*. Univeristat de València. 2004

fixem-nos en la riquesa i varietat oronímica que promet aquest triangle amorós terra-mapa-llengua.

Figura 2. Fragment, encara incomplet, del mapa del Tossal Cartografies a escala 1:25.000.

Efectivament, l'afirmació "tot està batejat" de Salvador del Tossalet, el nostre primer informant, ja ens advertia, fa una trentena d'anys, del tresor patrimonial que guarden els topònims, riquesa no sols lingüística sinó, en el sentit més ampli, de coneixement del medi. En certa manera, en rellegir-los ja imaginem el paisatge; són, doncs, notaris del paisatge. Fins i tot els arbres passen a ser patrimoni quan reben un nom propi, prova que palesa la importància del topònim com a validador diríem del patrimoni. El nom propi, el topònim, atorga un certificat patrimonial. El pi de la Finestra o els ginebres del Mas de Campos són reconeguts, en ser batejats, com a arbres monumentals i passen a ser patrimoni de tots, encara que estiguen en una propietat privada, gràcies al nom propi, al topònim.

Resta palesa, doncs, la importància de la toponímia en considerar el valor patrimonial de qualsevol paisatge.

3.6 Els informants. Pervivència d'un món perdut

La consciència de la coautoria dels nostres informants ha restat palesa en els agraïments de l'inici d'aquest treball; també en l'apartat de la metodologia dedicat a les fonts orals. Cal, però, també a les conclusions, recordar la importància d'aquells homes i dones que ens han regalat un tresor sovint soterrat pel desús d'unes terres que han perviscut durant segles conreades i 'dites' i que avui resten 'silenciades' pel despoblament que ha patit aquest terme. Quan el paisatge havia retornat a la seua fesomia primitiva, amb parets i bancals esdevinguts sotabosc d'una verdor opaca, la seua memòria, reviscolada amb el passeig, ens ha retornat la riquesa verbal d'aquell espai abans 'culturat', com ens deia un dels informants. Hem de referir, doncs, el caràcter antropològic del treball onomàstic en recuperar un món ben ric en el conreu de la terra, en la importància ramadera que durant segles ha definit el Maestrat i en el coneixement, plec a plec, pam a pam, d'un extens paisatge on tot estava batejat.

No es tracta, però, d'un treball abocat al passat sinó projectat, a través de les publicacions i la divulgació de la cartografia, cap al reviscolament dels mots, dels noms de lloc i del valor patrimonial que contenen, elements bàsics que han de ser tinguts en compte a l'hora de la retolació administrativa o d'aquelles activitats que estableixen una nova relació entre els éssers humans i la terra.

Finalment, i en conclusió, ens resta el convenciment de tindre la certesa del dubte: no tot el que hem dit pot ser definitiu. I això és motiu suficient per seguir escoltant el dictat de la natura d'aquesta bella i extensa vista, els mots savis i antics dels seus escassos masovers i els secrets que encara ens guarden els vells papers.

4 BIBLIOGRAFIA I CARTOGRAFIA

- AGUILÓ, Cosme (2002) *Toponímia i Etimologia*. Biblioteca dels Sants Oliver n.18. Publicacions de l'Abadia de Montserrat i Universitat de les Illes Balears. Montcada i Reixac
- ALBA, Isabel (1991) 'Toponímia de Ludiente' *BISO num XLVIII*. Barcelona 1992
- ALCAIDE, L.V./ FERRER, V.(1985[1986]) 'Sobre la toponímia de Puçol' *Xé Col.loqui General de la Societat Onomàstica*. València.
 - 1991 'Toponímia de les delimitacions del terme de Gilet' *Materials de Toponímia vol I* València 1995.
 - 1991 / LLUESMA, J.Antoni ' Toponímia del sistema de reg de l'Horta Vella de Sagunt' *Materials de Toponímia vol I* València 1995.
- ALCOVER, A.M./ MOLL, Francesc de B. (1980s): *Diccionari Català-Valencià-Balear (DCVB)*, 10 vols. Palma de Mallorca, Moll, 1980 i ss.
- ALEIXANDRE, Empar (1991) 'Aproximació a la toponímia antiga de l'Albufera de València: els redolins' *Materials de Toponímia vol I* València 1995.
- ALTABA, J. (1985) *Palabras locales, comarcales y regionales*. Librería General. Zaragoza.
- ALVIR, Jordi (1991) 'El Safranar. Estudi toponímic a l'horta de València' *Materials de Toponímia vol I* València 1995.
- ALVIR, Jordi / QUILES, Joaquim / RONCERO, Elvira / TORREGROSA, Antoni (1985) 'Recull de topònims a Borriol i la Pobla Tornesa. El paisatge en la toponímia' *Xé Col.loqui General de la Societat Onomàstica*. València 1986.
- ANDRÉS, Josep (2002) "Els topònims derivats de *sortem* a València" *Congrés Internacional de Toponímia i Onomàstica Catalanes*. Universitat de València. València. Cf. pp. 179-195.
- ANDREU, Joan/ MARÍ, Felip (1991) 'Toponímia comparativa de Castelló dels segles XVII i XVIII a la llum dels llibres de peita' *Materials de Toponímia vol I* València 1995.
- ANDOLZ, Rafael (1992) *Diccionario Aragonés*. Mira Editores. Zaragoza
- ARASA GIL, Ferran (1986): "Toponímia i arqueologia a les comarques septentrionals del País Valencià", *BISO núm XXIII*, Barcelona, ps. 38-46.
- ARNAL, Vicent i COLOMA, Xavier (1991) 'Toponímia del sistema de regs de la font de la Vall de Segó' *Materials de Toponímia vol I* València 1995.
- BALBASTRE, Josep-Maria (2001) *Vallada (la Costera)*. Col.Toponímia dels Pobles Valencians Generalitat Valenciana. Oliva 2001.
- BARBERÀ, Benjamí (2002) *Catàleg dels molins fariners d'aigua de la província de Castelló*. Editorial Antinea. Vinaròs.
- BARCELÓ, Carme (1983): *Toponímia aràbiga del País Valencià. Alqueries i castells*. València, Diputació de València, 307 ps.
- BARREDA, Pere-Enric (1986) Llibre dels Capítols d'Herbatges de la Tinença de Culla (1345-1805) *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, tomo LXII. Castelló.

- (1989) El regne de Culla (1093-1103) Una aproximació a la història del País Valencià entre els segles XI i XII, en plena dominació musulmana. *Benassal. Recull bibliogràfic de textos*, pp 519-533. Benassal
- (1999) "Els establiments de la vila de Benassal" dins *Cooperativa Agrícola Benasalense, 50 Aniversari 1949-1999*. Ps 1-160 Benassal.
- (2000) 'Paleotoponímia de Benassal, la Tinença de Culla i Ares' *Estudis Castellonencs n°8, 1998-1999*. Castelló.
- (2010) *Les Cartes de Població del Maestrat*. Centre d'Estudis del Maestrat. Castelló.
- BARREDA, P.E. / PERAIRE, J. (1999) 'Toponímia de Benassal' dins *Cooperativa Agrícola Benasalense, 50 Aniversari 1949-1999*. Ps 163-470 Benassal.
- BASTARDAS, Maria Reina (1994) *La formació dels col.lectius botànics en la toponímia catalana*. Reial Acadèmia de Bones Lletres. Barcelona
- BELLÉS, P. (2007) 'Noms propis de persona a Culla i algunes curiositats' dins *Actes de la I Jornada d'Onomàstica. Sant Mateu 2006*. AVL. València .
- BELTRAN, Andreu (1995) 'Topònims del terme de Tírig a principis del segle XIX' *XXI Col.loqui de la Societat d'Onomàstica* . Ontinyent. 1997.
 - (1998) *El valencià al segle XVIII. Edició i estudi de textos administratius de les comarques del nord de Castelló*. Societat Castellonca de Cultura. Castelló.
 - (2000) "Arcaïsmes lèxics en la toponímia de Lluçena (l'Alcalatén)" BISO num 82 Ed.Societat d'Onomàstica.
- BERNAT AGUT, Jesús (1991) 'Recull toponímic del Cap de Terme (Atzeneta del Maestrat) *Materials de Toponímia vol I* València 1995.
 - (1994) *Atzeneta del Maestrat (Toponímia dels Pobles Valencians)*. Generalitat Valenciana. La Pobla Llarga.
 - (2000) *Toponímia rural d'Atzeneta del Maestrat* .Diputació de Castelló. Col.leció Universitària. Castelló.
 - (2001) *Almassora (Toponímia dels Pobles Valencians)* Generalitat Valenciana. Oliva.
 - (2002) "Col.lectius i sufixació en el paisatge vegetal". *Congrés Internacional de Toponímia i Onomàstica Catalanes*. Universitat de València. València.
 - (2003) "Abundancials i sufixació, -ar i -al en el relleu" (*XXIX Col.loqui de la Societat d'Onomàstica. Teulada, 2002*) Ed. Denes. Paiporta.
 - (2004) *Xodos (Toponímia dels Pobles Valencians)*. Acadèmia Valenciana de la Llengua. València.
 - (2005) Aquells caminants de 1555 dins *Centre Excursionista de Castelló. 50 anys d'un camí admirable*. Vicent Pitarch Ed. Ed.Onades. Benicarló
 - (2006) *Toponímia de Vistabella del Maestrat a través de les Visures*. (en premsa)
 - (2007) "Toponímia a la cartografia de Vistabella entre 1911 i 2005" dins *Actes de la I Jornada d'Onomàstica. Sant Mateu 2006*. AVL. València 2007.
 - (2007) "Excursió toponímica" dins *Homentage a Andreu Romà*. BISO 106-107.
 - (2010) "Antropocentrisme toponímic. Observacions sobre els antropònims a la toponímia" dins *Actes de la IV Jornada d'Onomàstica. Vila-real 2010*. Col.leció Actes, 5. AVL València 2011

- (2011) “De colls i collets. Algunes observacions” dins *De noms i de llocs. Miscel·lània en homenatge a Albert Manent i Segimon*. BISO 117 Ed. Societat d’Onomàstica.
- (2012) “Microtoponímia. El bateig necessari” BISO num 123. Ed. Societat d’Onomàstica.
- (2012) “Zootoponímia, entre el Penyagolosa i el Montlleó” dins *Onomàstica Mediterrània. Onomàstica d’origen zoonímic i dels intercanvis entre pobles*. Denes. València.
- (2012) “Atzenetes” dins *Llibret de festes d’Atzeneta del Maestrat*.
- (2012) “Barcelona-Dénia. La toponímia a l’A-7” dins *Actes de la V Jornada d’Onomàstica. Dénia 2011*. Col·lecció Actes, 8. AVL València
- (2013) “Orografia i hidronímia” dins *Nous Materials de Toponímia Valenciana*. Editorial Denes. València.
- (2013) “Noms i cognoms medievals en la nostra toponímia” *Llibret de festes d’Atzeneta del Maestrat*.
- (2014) “Retolacions viàries al nord del País Valencià” *Els noms en la vida quotidiana. Actes del XXIV Congrés Internacional de l’ICOS*. Barcelona
- (2015) Aprofitament didàctic dels llibrets de la sèrie «Toponímia dels Pobles Valencians». *VIII Jornada d’Onomàstica Vinaròs 2014*. Col·lecció Actes, 14. AVL València.
- (2015) “Del nom viu al arxiu. Alguns exemples d’antropònims ocults” *Anuari de Filologia. Antiqua et Mediaevalia* 4/2014 pp. 197-207
- (2015) “Algunes retolacions desafortunades ‘a una passa del cel’” dins *Llibret de Festes de Vistabella*.
- BERNAT, J. I C. CANÓS, 1997. *Mapa toponímic d’Atzeneta del Maestrat*. Escala 1:20.000. Diputació de Castelló. Castelló.
- BERNAT, Jesús / GUARDIOLA, Ferran (1992) ‘Els malnoms d’Almassora’ XVI). *XVIé Col·loqui General de la Societat Onomàstica. Castelló de la Plana*. Castelló.
 - (1998[2001]) ‘Vocabulari Oronímic’ *Actes de la XL Assemblea Intercomarcal d’Estudiosos. Morella* vol II. Diputació de Castelló. Castelló.
 - (2007) “Els noms de l’aigua” dins *II Jornades de Recuperació del Riu Millars*.
 - (2008) *El reg d’Almassora al 1790*. Caixalmassora. Almassora
 - (2014) “Frontera permeable i pont toponímic” dins *Actes de la VII Jornada d’Onomàstica. Xèrica 2013*. Col·lecció Actes, 12. AVL València.
- BLANC, Miquel (1994) *Garba. Mil paraules de Calaceit*. Columna. Barcelona 1994
- BLASCO, Carmen / NAVARRO, Carmen (1989) ‘Toponímia de l’Algaiat (La Romana) BISO num XLIV. Alacant 1991.
- BODOQUE, Anselm / PÉREZ, Aigües-Vives (1991) ‘La toponímia de la Vall d’Aigües Vives’ *Materials de Toponímia vol I* València 1995.
- BOIRA. Pasqual (2012) *Les neveres de la província de Castelló. L’ús i el comerç de la neu a les comarques castellonenques*. Ajuntament d’Ares del Maestrat. Vinaròs.

- BORAO, Gerónimo (1859) *Diccionario de voces aragonesas*. Imprenta Calisto Ariño. Zaragoza.
- BORDERA, T.F. –LLIN, V. (1999). *Fontanar dels Alforins. La Vall d'Albaida* Col·lecció Toponímia dels Pobles Valencians. Generalitat Valenciana. Oliva 1999.
- BRU, Santiago (1989) 'Alguns topònims àrabs i pre-àrabs del Camp de Morvedre' *BISO num XLIV*. Alacant 1991.
- BRUGUERA, Jordi (2001) 'Sufixos fòssils en català' . *Estudis de llengua i literatura catalanes / XLII. Miscel·lània Giuseppe Tavani* (PAM 2001)
- BUÍGUES, J. / Soler J. (2002) *Arquitectura tradicional de Benitaxell*. Edicions del Bullent. Picanya.
- BUJ, Àngela (2001) 'El tortosí a través d'un assaig de sistematització toponímica a la Serra de Montsià'. *Congrés Internacional de Toponímia i Onomàstica*. València 2002.
 - (2001) "Correspondències lèxiques entre el parlar de Fortanete i el parlar d'Alcanar", dins *Estudios y rechiras arredol d'a luenga aragonesa y a suya literatura*, Autas d'a II trobada, Consello da Fbla Aragonesa & Instituto d'estudios Altoaragoneses. Diputación de Huesca, Uesca, p. 187-206.
 - (2002) "Extensió, límits i terminologia del tortosí segons diverses fonts bibliogràfiques", dins *Estudis del valencià d'ara*, Universitat de València & ed. Denes, València, p.19-32.
 - (2015) 'Cartografia lingüística de noms topogràfics. El Montsià' dins Jornada de la Societat d'Onomàstica. Móra d'Ebre (en premsa)
- CABANES, V.- PERES, J. (1999) *Alcoi* Col·lecció Toponímia dels Pobles Valencians Generalitat Valenciana. Oliva 1999.
- CAMPON, Júlia/ PASTOR, Jaume (1985) 'Toponímia de Calp' *Xé Col.loqui General de la Societat Onomàstica*. València 1986.
- CARBONELL, F.Xavier (1989) 'Toponímia de Cocentaina' *BISO num XLIV*. Alacant 1991.
- CARRÉGALO, J.A. (1994) 'Inventari de noms de masos de Mont-roig' *XIXé Col.loqui General de la Societat Onomàstica*. Fraga 1996.
- CASANOVA, Emili (1991) "Toponímia oronímica i repartició semàntica" *BISO num XLIV*. Alacant. Ps. 567-584
 - (1995): "La Toponímia d'origen castellà. Una proposta" dins *Materials de Toponímia II, Mestratge de Toponímia (1990-1991)*. València ps. 1207-1216.
 - (1996) 'Toponímia de serra de la Vall d'Albaida' *XXII Col.loqui de la Societat d'Onomàstica . Vilafranca del Penedés . Sant Sadurní d'Anoia 1999*.
 - (2010) 'El romanç andalusí o mossàrab a través de la toponímia". *Butlletí de la Societat Castellonenca de Cultura*, n.86, p. 69-96
 - (2013) 'Topónimos valencianos explicados a través de la onomástica asturiana' *Lletres Asturianes 108*. Academia de la Llingua Asturiana.
- CASTAN, J.L. (2002) "La influencia de la transhumancia aragonesa en la onomástica valenciana" *Congrés Internacional de Toponímia i Onomàstica Catalanes*. Universitat de València. València 2002

- CASTAÑO, Joan (1985) 'Alguns topònims il·licitans en documentació del segle XVII' *Xé Col.loqui General de la Societat Onomàstica*. València 1986.
- CASTELLET / OLUCHA / ALLEPUZ *Les ordinacions de la vila de la Serra d'en Galceran'*
- CASTELLVELL, Ventura (1987) 'Toponímia de Benifallet segons un capbreu del final del S. XV' *BISO XXVII*. Sant Hipòlit 1987.
 - 1988 'Els lligallos de Benifallet en el segle XVI' *XIIIé Col.loqui General de la Societat Onomàstica.Puigcerdà*. Sant Hipòlit 1988.
 - 1997 'La toponímia d'Amposta en els Capbreus' *XXIIIé Col.loqui General de la Societat Onomàstica. Ulldecona*. Ulldecona 1999.
- CELDRAN, Pancraccio (2002) *Diccionario de topónimos españoles y sus gentilicios*. Ed. Espasa. Madris, 2002.
- CLIMENT,Eva. /CATALÀ Joan (2000) *La Pobla Llarga (la Ribera Alta)* Col.Toponímia dels Pobles Valencians Generalitat Valenciana. Oliva 1999.
- COLOMA, Xavier (1995) 'Toponímia del terme de Xert en la documentació antiga' *XXI Col.loqui de la Societat d'Onomàstica* . Ontinyent. 1997.
 - (1997) 'Inventari toponímic del terme municipal de Xert' *XXIIIé Col.loqui General de la Societat Onomàstica. Ulldecona*. Ulldecona 2000.
- COLOMINA, Jordi (1991) *El valencià de la Marina Baixa*. Estudis de Valencià Actual. Generalitat Valenciana. València
 - (1995) *Els valencians i la llengua normativa*. Alacant. Institut de Cultura "Juan Gil-Albert".
- COLOMINA, Jordi / PONT, Mª José/ SALVÀ, Miquel (1985) "Topònims i malnoms de Tàrbena (la Marina Meridional)" *Xé Col.loqui General de la Societat Onomàstica*. València 1986.
- COROMINES, Joan (1965): *Estudis de Toponímia Catalana, vol I* Barcelona, Ed. Barcino (Biblioteca Filològica Barcino), 282 ps.
 - (1970): *Estudis de Toponímia Catalana, vol II* Barcelona, Ed. Barcino (Biblioteca Filològica Barcino), 345 ps.
 - (1971): "Alguns termes topogràfics". *Lleures i converses d'un filòleg*. Barcelona, Club Editor, 3ª edició (1983), ps. 31-40.
 - (1980s) *Diccionario Crítico Etimológico Castellano e Hispánico. (DCECEH) 5 vols*. Madrid.Ed. Gredos
 - (1980s): *Diccionari Etimològic i Complementari de la Llengua Catalana (DECat)*, 10 vols. Barcelona. Ed Curial/La Caixa 1980-2001
 - (1988s): *Onomasticon Cataloniae*, 8 vols. Barcelona. Curial/ La Caixa 1988-1997.
- CORRIENTES, F. (1999) *Diccionario de arabismos y voces afines en iberorromance*. Ed. Gredos. Madrid
- DDAA (1997) *Diccionari de Geologia.IEC*. Barcelona. Enciclopèdia Catalana.
- DDAA (1988) *Història Natural dels Països Catalans*. Vol 6 Plantes Superiors.

- DDAA (1999) *Endize de bocables de l'aragonés* (4 vol) Instituto de Estudios Altoaragoneses. Uesca
- DDAA (2003) *L'arquitectura de l'aigua a Benlloch*. Comissió VIII Jornades Culturals de la Plana de l'Arc. G.Grafisa.
- DDAA- (2008 i 2009) *Plantes del Port* (2 vol.) Grup de Recerca Científica 'Terres de l'Ebre'. Ulldecona.
- DOMINGO, Carles (1997) *Els noms de les formes de relleu*. Barcelona. Societat d'Onomàstica.
- DOMINGO, Concepció (1985) 'Toponímia i agricultura a la Plana (segles XV-XVIII) Xé Col.loqui General de la Societat Onomàstica. València 1986.
- DOMINGUES, Joan (1997) *Benaguasil. El Camp de Túria*. Col.Toponímia dels Pobles Valencians Generalitat Valenciana. Oliva 1997.
- ESCORIHUELA, X. (1988) 'Toponímia de l'Alcora' BISO XXXIV. Sant Hipòlit 1988.
 - (1991) 'Toponímia de l'Alcora: les partides' BISO num XLVIII. Barcelona 1992
- ESCRIG BARBERÀ, J. (1984): *El espacio rural de Atzeneta*. Diputació de Castelló / Ajuntament d'Atzeneta. 193 ps.
- ESTRELA, J.Enric (1995) 'Aproximació a la toponímia d'Algemesí' XXI Col.loqui de la Societat d'Onomàstica . Ontinyent. 1997.
- FAURE, Roberto (1998) 'Toponímia de la Vall de Gallinera' XXIVé Col.loqui General de la Societat Onomàstica. Eivissa. Sant Jordi de ses Salines (Eivissa) 2000
- FERRANDO, A. i ROCA, J. (2006) *Culla: els noms d'un paisatge. Un repàs a la toponímia i a la història*. Centre d'Estudis del Maestrat. Sant Carles de la Ràpita
- FERRERES, Joan (1999) Patrimoni toponímic i jurídic de Xert. 1689-1762. Centre d'Estudis del Maestrat. Benicarló
- FOLCH, Ramon (1981) *La Vegetació dels Països Catalans*. Ketres Editora. Barcelona 1981
- FORÉS, Josep / ACSENSI, Miquel (1991) 'Toponímia de camins. La Vall dels Alcalans' *Materials de Toponímia vol II* València 1995.
- GARCIA GRAU, M. (1991) 'Aproximació a la toponímia de Benicarló' BISO num XLVIII. Barcelona 1992
- GARCÍA LISÓN M. / ZARAGOZÁ, A.(2000) *Arquitectura rural primitiva en secà*. Generalitat Valenciana. Castelló d'Impressió S.L. Castelló
- GARCIA OSUNA, Antoni (2000) "Toponímia en els 'tasación i salario de los vehedores' d'Algímia d'Almonesir de 1670 a 1843: canvis i pervivències" dins *Estudis de Toponímia Valenciana*, Ed. Denes. València 2000.
- GARCIA PERALES, Vicent, F. (1997) 'Aproximació a la toponímia del terme de Moixent' XXIIIé Col.loqui General de la Societat Onomàstica. Ulldecona. Ulldecona 2000.
 - (2000) "Toponímia del terme de la Granja de la Costera" dins *Estudis de Toponímia Valenciana*, Ed. Denes. València 2000.
- GARRIDO, David (1992) 'Toponímia del terme municipal de Benimantell' XVIIé Col.loqui General de la Societat Onomàstica. Barcelona. La Pobla de Segur. 1993
- GIL BARRES, Antonio / GÓMEZ Begoña / PALMER, Mercé (2000) Alcúdia de Veo (la Plana Baixa). Col.Toponímia dels Pobles Valencians Generalitat Valenciana. Oliva 2000.

- GIL-MASCARELL, Jaume i ORTIZ, Luz (1985) 'Toponímia d'Albaida en 1626' Xé *Col.loqui General de la Societat Onomàstica*. València 1986.
- GIMENO, Lluís (1998) De lexicografia valenciana. Estudi del *Vocabulari del Maestrat* de Joaquim Garcia Girona. Biblioteca Sanchis Guarner. IIFV i Abadia de Montserrat.
 - (2001) Notes toponímiques castellonenques a l'*Onomasticon Cataloniae*' *BISO num LXXXVI*. Barcelona 2001
- GIMENO, LI. i ARASA, F. (1991) 'Toponímia de reg del terme de Castelló' *BISO num XLVIII*. Barcelona 1992
- GINER, Elisa (1989) 'Toponímia pegolina' *BISO num XLIV*. Alacant 1991.
- GINER, Francesc (1985) 'Toponímia litoral i marítima de Cullera' Xé *Col.loqui General de la Societat Onomàstica*. València 1986.
- GIRALT, Javier (2002) 'Toponímia, lèxic dialectal i varietats de frontera a l'Aragó catalanòfon' dins *Congrés Internacional de Toponímia i Onomàstica Catalanes*. Universitat de València. Denes. València
- GORDÓN, M.D. (2002) 'El mozárabe *rocha* y sus derivados en la toponímia y las hablas vivas de la Península Ibérica' dins *Congrés Internacional de Toponímia i Onomàstica Catalanes*. Universitat de València. Denes. València
- GUÀRDIA, Joaquim V. (1997) 'Toponímia dels termes municipals d'Ulldecona i Freginals (Montsià) segons el cadastre de 1742' *XXIII Col.loqui de la Societat d'Onomàstica*. Ulldecona 1999.
- GUARDIOLA, Ferran (1991). 'Recull toponímic del terme de Cincorres' *Materials de Toponímia I. Mestratge de Toponímia (1990-91)*. València
 - (1999) "Toponímia medieval del terme de Cincorres" *Cincorres vol I*, Ajuntament de Cincorres. Tortosa 1999, ps 199-231.
- GUINOT, E. (1986) *Feudalismo en expansión en el norte valenciano*. Diputació de Castelló.
 - (1993) "La Ramaderia al Maestrat Medieval: entre l'expansió i la crisi" *Estudis Castellonencs vol 5*, pp 257, 274
 - (1994) 'Introducció al procés d'ocupació de l'espai i a les Cartes de Poblament a l'Alt Maestrat de Castelló en el segle XIII' *Imatge de Culla. Estudis recollits en el 750é aniversari de la carta de població (1244-1994)*, pp 17-74. Culla
- GUIRAU, Alfons (1991) 'Toponímia de l'Albufera' *Materials de Toponímia vol I* València 1995.
- HERRERO, Francesc M. (1991) 'Aproximació a la toponímia de Godella' *Materials de Toponímia vol I* València 1995.
- HONRUBIA, Joana (1992) *Vocabulari Forestal*. Ajuntament de Gandia, 1992.
- IVARS, Joan (1985) 'Alguns topònims mossàrabs de la Marina Alta' Xé *Col.loqui General de la Societat Onomàstica*. València 1986.
- LABÈRNIA, Pere (1839) *Diccionari de la llengua catalana. Ab la correspondencia castellana y llatina*. Estampa dels Hereus de la V. Pla. Barcelona
- LIMORTI, Esther /QUINTANA, Artur/ AZORÍN, David (1994) 'Toponímia de la comarca del Carxe' *XIXé Col.loqui General de la Societat Onomàstica*. Fraga 1996.

- LLABRÉS, J. i VALLESPÍR, J. (1980 i ss.) Els nostres arts i oficis d'antany. Estudis Monogràfics del Museu de La Porciúncula. Palma de Mallorca.
- LLORENS, Vicent (1991) 'Toponímia del terme de Xeraco' *Materials de Toponímia vol I* València 1995.
- LLUESMA, Josep A. (1991) 'Noms de caus de conills del terme de Morvedre' *Materials de Toponímia vol II* València 1995.
- LLULL, A. (2004) "Sobre dos noms de reines de Mallorca: Violant i Esclaramunda" DINS *Sobre onomàstica. Jornades d'Antroponímia i Toponímia (1993-2002)*. Universitat de les Illes Balears. Palma
- LOMBARTE, Desideri (1990) ' Toponímia d'Aiguaviva. Primera aproximació' *BISO XLI* Sant Hipòlit 1990.
- LÓPEZ, Antoni/ OLMOS, Vicent S. (1985) 'Aproximació a la toponímia històrica catarrogina (segles XVII-XVIII) *Xé Col.loqui General de la Societat Onomàstica*. València 1986.
- LÓPEZ, J.A (2001) 'Els aprofitaments d'origen mineral' dins *Viure a la muntanya, viure de la muntanya*. Ajuntament d'Alcoi. Alcoi
- MAJANCOSSES, Carles (1995) 'Toponímia antiga de Torrent' *XXI Col.loqui de la Societat d'Onomàstica* . Ontinyent. 1997.
- MARTÍ, Joaquim (1991) 'Notes sobre la toponímia de les baronies de Torres Torres i d'Algar (Camp de Morvedre)' *Materials de Toponímia vol I* València 1995.
 - (1995) 'Notes dialectològiques al voltant d'alguns topònims del Camp de Morvedre' *XX Col.loqui de la Societat d'Onomàstica* . Perpinyà Sant Adrià de Besòs. 1996.
 - (1997) Algímia d'Alfara (el Camp de Morvedre) Col.Toponímia dels Pobles Valencians Generalitat Valenciana. Oliva 1997.
 - (1998) Torres Torres (el Camp de Morvedre) Col.Toponímia dels Pobles Valencians Generalitat Valenciana. Oliva 1998.
- MARTÍ, M.A. (2007) *La pedra en sec a Benafigos*. Diputació de Castelló. Castelló.
- MARTÍN, Llúcia (1989) 'Toponímia àrab d'Alcoi' *BISO num XLIV*. Alacant 1991.
- MARTINES, Josep (2000) Els noms dels llocs i l'estudi del lèxic. *Estudis de Toponímia Valenciana*. Ed. Denes. València 2000. Ps 255-274
- MARTÍNES, Josep / MARTÍNEZ, Vicent (1989) 'L'Alfàs, toponímia a estudi' *BISO num XLIV*. Alacant 1991.
- MARTÍNEZ, Paloma (1989) 'Aproximació a la toponímia de Banyeres de Mariola (l'Alcoià)' *BISO num XLIV*. Alacant 1991.
- MARTÍNEZ, Pere (1991) ' Algunes partides de Vilafamés al segle XVIII' *XVIé Col.loqui General de la Societat Onomàstica*. Castelló de la Plana. Castelló 1992.
- MARTÍNEZ, P. V.; , E. BARREDA i P. E. BARREDA. *Cooperativa Agrícola Benasalense. 50 Aniversari, 1949-1999*. Cooperativa Agrícola Benasalense. Benassal.
- MASCLANS, F. (1963) *Guia per a conèixer els arbusts i les lianes*. Centre Excursionista de Catalunya Editorial Montblanc. Barcelona 1984. 6ª ed.
- MILLO, Mª Dolors (19995) 'Toponímia rural de l'Alcúdia' *XXI Col.loqui de la Societat d'Onomàstica* . Ontinyent. 1997.

- MIRALLES I PORCAR, Jesús (1983): “El Castell de Culla”, *BSCC, num XIL*, Castelló de la Plana, ps 237-241.
 - (1985^a): “Els terrenys comunals a la Setena de Culla”, *BCEM, núm 9*, Benicarló, ps.19-28
 - (1985b): “Arxiu Municipal de Culla (I) Secció: la ramaderia”, *BCEM, núm 10*, Benicarló, ps.7-10.
 - (1994): “La Concòrdia de Meanes entre Culla i Atzeneta. 4 d’Octubre de 1520” . *Imatge de Culla. Estudis recollits en el 750é aniversari de la Carta de Població*. Culla (Castelló), ps 507-536.
- MIRALLES, Juli De la ‘Comanda de Culla’ a la ‘Comanda de Culla i Vila d’Atzeneta’ *Imatge de Culla. Estudis recollits en el 750é aniversari de la carta de població (1244-1994)*
- MIRALLES, F. / MONFORT, J. / MARÍN, M. (2002) *Els homes i les pedres. La pedra seca a Vilafranca: un paisatge humanitzat*. Diputació de Castelló. Castelló 2002.
- MARCO, Juan (2004) *Atles fitonímic d’Alacant* Publicacions Universitat d’Alacant. Alacant.
- MOLL, Francesc de Borja (1987): *Els llinatges catalans*, Palma de Mallorca, Ed. Moll 4^a ed, 387 ps.
- MOLL, Robert (1989) ‘Toponímia de la Vall d’Ebo (la Marina Alta) *BISO num XLIV*. Alacant 1991.
- MONZÓ, Andrés (1951) *El Mijares i el mijarense*. Anales del Centro de Cultura Valenciana.
- MOREU-REY, Enric (1982): *Els nostres noms de lloc*, Palma de Mallorca, Ed. Moll, 220 ps.
 - (1988) “Novament sobre el contingut semàntic de ‘serra’”, *BISO núm XXXII* (1988) Barcelona, ps. 26-28.
 - (1999[1^a ed.1982]) *Els nostres noms de lloc*. Mallorca. Moll
- MORRO I MARCÉ, Mateu (1998) “El Puig de Mors i el Castell de Mors, un aspecte de la toponímia antiga de Mallorca”. *BISO LXXIII*. Barcelona, ps. 30-38.
- MOYA, Josep A (1995) ‘Toponímia de les Alcubles’ dins *Materials de Toponímia vol I* València 1995
- MOYA, Josep A., ALVIR, Jordi V. (1995) ‘Aproximació a la toponímia d’Andilla’ dins *Materials de Toponímia vol I* València 1995
- MOYANO, Ruth/ GARCIA, José ‘Introducció a la toponímia històrica de Ribera-roja’ *XXI Col.loqui de la Societat d’Onomàstica* . Ontinyent. 1997.
- MULET, Carles (1989) ‘Toponímia de Pedreguer i del seu terme municipal’ *BISO num XLIV*. Alacant 1991.
- MUT, Josep E. (1991) ‘Toponímia de Guadassuar. Del segle XIII a l’època moderna’ *Materials de Toponímia vol I* València 1995.
- NAGORE, Francho (1989), *Gramática de la lengua aragonesa*, Saragossa
- NAVAL, Xavier (1985) ‘Toponímia d’Algemesí en els segles XVI i XVII’ *Xé Col.loqui General de la Societat Onomàstica*. València 1986.

- NIETO, Emilio (1997) *Breve diccionario de topónimos españoles*. Alianza Editorial, Madrid 1997
 - “Dues notes breus de toponímia valenciana: Penyagolosa, Useres”.
 - (2007) “Xodos i Sorita: el que el mestre Coromines va dir-ne i el que nosaltres podem afegir-hi” dins *Actes de la I Jornada d’Onomàstica. Sant Mateu 2006*. AVL. València 2007.
- OBIOL, Emili / HEREDIA, Jacinto (1991) ‘Els noms de lloc a l’espai rural dels municipis de Vila-real i les Alqueries’ *Materials de Toponímia vol I València* 1995.
- ORDINAS, Antoni (2001) *Geografia i toponímia a les Illes Balears*. Ed.Moll. Mallorca.
- OROVAL, Víctor (1985) ‘Onomàstica de Carcaixent’ *Xé Col.loqui General de la Societat Onomàstica*. València 1986.
- PALOS I VADELL, Benigne (1992) *Recull de terminologia muntanyenca*. Mallorca. Moll
- PASTOR, M. / HERMOSILLA, J. (2000) “Valencianismes en la toponímia de la ‘Hoya de Buñol’” dins *Estudis de Toponímia Valenciana*, Ed. Denes. València 2000.
- PERAIRE, Joan (1992) “Aproximació a la toponímia històrica de la Tinença de Culla (Segles XVI-XVIII)”. *XVIé Col.loqui General de la Societat Onomàstica. Castelló de la Plana*. Castelló.
 - (1994) “Els noms dels camins ramaders a la llum de la documentació històrica de la Setena de Culla”. *Imatge de Culla. Estudis recollits en el 750 aniversari de la Carta de Població (1244-1994)*. Vol II. Comissió de Cultura de Culla. Culla
 - (2001a) *Vilar de Canes (l’Alt Maestrat)* Col.Toponímia dels Pobles Valencians Generalitat Valenciana. Oliva 2001.
 - (2001b) *La Torre d’en Besora (l’Alt Maestrat)* Col.Toponímia dels Pobles Valencians Generalitat Valenciana. Oliva 1999.
- PÉREZ, Aigües Vives (2000)) *Carcaixent (la Ribera Alta)* Col.Toponímia dels Pobles Valencians Generalitat Valenciana. Oliva 2000.
- PITARCH, V. (1993) “Contribució a l’etimologia de *Penyagolosa*” BSCC tom LXIX. quad.IV Castelló.
- POLUNIN, Oleg (1977) *Guia de campo de las flores de Europa*.
- PORTET, Renada-Laura (1988) ‘Pi, un fals fitònim?’ dins BISO 33. Col·loqui de Puigcerdà. Sant Hipòlit.
- PRADILLA, Miquel Àngel (2012), “Consideracions lingüísticoculturals al voltant de les comarques de la diòcesi de Tortosa com a espai transfronterer”, dins *Anuari Verdaguer* 20, Vic: Eumo editorial i Societat Verdaguer, p. 217-230.
- PUCHOL, Joan V. (1991) ‘Denominació actual de les partides rurals del terme municipal de Guadassuar’ *Materials de Toponímia vol I València* 1995.
- QUEROL, E. (2000) “Les bases toponímiques preindoeuropees *Mor-* i *Pal-*; una proposta metodològica” dins *Estudis de Toponímia Valenciana*, Ed. Denes. València 2000.
- RABASSA, Carles/ BARRERA, Modest/ PÉREZ, Lluís Miguel (1990) *Catàleg de l’Arxiu Municipal de Culla*. Arxius Valencians 10. Conselleria de Cultura, Educació i Ciència. València.1990
- RIBERA, J. (2000) ‘La toponímia de la vall de Segó’ dins BISO n°86

- ROCA, Joaquim (2001) Albocàsser (l'Alt Maestrat) Col. Toponímia dels Pobles Valencians Generalitat Valenciana. Oliva 2001.
- RODRIGO, Carles (2000) "Toponímia i territori a la Puebla de San Miguel" dins *Estudis de Toponímia Valenciana*, Ed. Denes. València 2000.
- RONCERO, Enric (1999) *Penyagolosa: Paisatges del sostre d'un País*. Tàndem Edicions. València 1999, 128 ps.
 - (2005) *Al voltant de Penyagolosa*. Tàndem Edicions. València 2005, 167 ps.
- ROSSELLÓ, Vicenç M. (2004) *Toponímia, geografia i cartografia*. València. Universitat de València.
- Ribera, J. (2000) 'La toponímia de la vall de Segó' dins BISO nº86
- RUBIERA, M^ªJ "Toponímia àrabo-valenciana: falsos antropònims berbers" *Quaderns de Filologia. Miscel.lània Sanchis Guarnier*. València, vol. I, 1984, ps 158-162
- SANHAUJA, Gonzalo (2005) *Vistabella del Maestrazgo. Entorno, patrimonio y vida rural*. Diputació de Castelló. Castelló.
- SÀNCHEZ ADELL, J. (1991) 'Toponímia del Castelló medieval' *BISO num XLVIII*. Barcelona 1992
- SÀNCHEZ, José. (1989) 'Las cartas pueblas de Castellón' *Entorno al 750 aniversario-Antecedentes y consecuencias de la conquista de València (tomoll)*, pp 192-206. València
 - (1993) "Algunos aspectos de la pràctica ganadera medieval en tierras castellonenses" *Estudis Castellonencs* vol 5, 351,394
- SANCHIS, J.Ramon (1995) 'Toponímia rural d'Aldaia i Quart' *XXI Col.loqui de la Societat d'Onomàstica*. Ontinyent. 1997.
- SANCHIS GUARNER, Manuel (1951): "De toponímia aràbig-valentina" *Revista Valenciana de Filologia (tomo I)*. Diputació Provincial de Valencia.
 - (1963, 1982) *Els pobles valencians parlen els uns dels altres*. Eliseu Climent, Editor. La Unitat 66. Edicions 3 i 4. València 1982
- SANCHO, Carles (1994) 'Toponímia de la Vall de Tormo' *BISO LVII*. Sant Adrià de Besós. 1994
 - (1994) 'Aproximació a la toponímia del Mas del Llaurador' *XIXé Col.loqui General de la Societat Onomàstica*. Fraga 1996
- SANTAMARIA, Vicent J. (1989) 'Toponímia del terme de Confrides-l'Abdet' *BISO num XLIV*. Alacant 1991.
- SARTHOU CARRERES, Carlos (1913): *Geografia General del Reino de Valencia. Provincia de Castellón*. Barcelona. Caixa d'Estalvis de Castelló, 1989. 1088 ps.
- SATORRES, Vicent (1989) 'Toponímia rural del terme de Bocairent. Segles XVI a XVIII' *BISO num XLIV*. Alacant 1991.
- SELMA, Sergi. "Toponímia tribal i clànica d'origen berber al nord de Sharq-al-Andalus. (Recull i noves propostes)" *Estudis Castellonencs nº5*. Ps. 459-466. Diputació de Castelló.
- SOLSONA, David (2001) *Historia y costumbre en el ermitorio de Sant Joan de Penyagolosa* Diputació de Castelló

- SOLSONA, J. (2001) *Estudio toponímico del término municipal de Puertomingalvo (Teruel)* Universitat Jaume I, Castelló de la Plana
- TERRADO, Javier (1999) *Metodología de la investigación en toponimia*. Javier Terrado (Ed.) Zaragoza
- TORRES, Francesc (1989) 'Toponímia del Terme General d'Alacant' *BISO num XLIV*. Alacant 1991.
- VALLDECABRES, Rafael (2002) *Els cens de 1510. Relació de focs valencians ordenada per les corts de Montsó*. 568 ps. Fonts Històriques Valencianes. Universitat de València.
- VÀZQUEZ, Jesús (2001) "Toponímia de origen prerromano en la Ribagorza aragonesa, según el *Onomasticon Cataloniae*" *BISO num.86*, Societat d'Onomàstica.
- VENTURA, Agustí (1996) *Xàtiva. La Costera*. Col.Toponímia dels Pobles Valencians Generalitat Valenciana. Oliva 1996.
 - (2002) 'Alguns topònims de l'horta de Xàtiva' *Congrés Internacional de Toponímia i Onomàstica Catalanes*. Universitat de València-Denes. València.
- VERDEGAL, Vicent (1995) 'la toponímia marina de la Plana: senyes i talassònims' *Materials de Toponímia vol II*. Denes. València 1995
- VENY, Joan (1993) «Fortuna del fonema /x/ en català: visió històrica de la queada» dins *Actes del Novè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*. Vol. II. Barcelona, 1993, p. 405-436.
 - (2004) "Rector i rectoria en català". Dins COLÓN, Germà; MARTÍNEZ, T.; PEREA, M. P.: *La cultura catalana en projecció de futur. Homenatge a Josep M. Massot i Muntaner*. Barcelona/Castelló: Institut Ramon Llull / Universitat Jaume I, 471-493.
- VERGE, J. Antoni (1997) 'Sobre toponímia de Rossell (Baix Maestrat)' *XXIIIé Col·loqui General de la Societat Onomàstica. Ulldecona*. Ulldecona 2000.
- VICIANO, Josep Lluís (2007) "Unes mostres de masos en cavitats. Conca del Montlleó" *Estudis Castellonencs 10 (2003-2005)* Diputació de Castelló. Castelló 2007
 - (2009) *Per cingles, avencs i masos*. Societat Castellonenca de Cultura. Castelló.
- VILAR, Enric (1995) ' Toponímia d'Artana' *XXI Col·loqui de la Societat d'Onomàstica* . Ontinyent. 1997.

CARTOGRAFIA

Centro Geográfico del Ejército. (2005). Villahermosa del Río [Mapa]. 1:50.000. *Mapa militar de España E. 1:50.000: serie L* (Ed.1 Ceget-2005), full 29-23 (592). Madrid: Centro Geográfico del Ejército.

DDAA. (1998). *Mapa toponímic del terme d'Ontinyent*. [Mapa] 1:20.000. Ontinyent. Servei de Publicacions de l'Ajuntament d'Ontinyent

Institut Cartogràfic Valencià. (1999). Mas de Pessetes [Mapa]. 1:10.000. 1:10.000. full 569 (3-4). Generalitat Valenciana. Conselleria de Presidència. València. Institut Cartogràfic Valencià

Institut Cartogràfic Valencià. (1999). Serra del Boi [Mapa]. 1:10.000. 1:10.000. full 569 (4-4). Generalitat Valenciana. Conselleria de Presidència. València. Institut Cartogràfic Valencià

Institut Cartogràfic Valencià. (1999). Serra de la Batalla [Mapa]. 1:10.000. 1:10.000. full 592 (2-1). Generalitat Valenciana. Conselleria de Presidència. València. Institut Cartogràfic Valencià

Institut Cartogràfic Valencià. (1999). Ermita de Sant Joan [Mapa]. 1:10.000. 1:10.000. full 592 (2-2). Generalitat Valenciana. Conselleria de Presidència. València. Institut Cartogràfic Valencià

Institut Cartogràfic Valencià. (1999). Alto de la Cepera [Mapa]. 1:10.000. 1:10.000. full 592 (2-3). Generalitat Valenciana. Conselleria de Presidència. València. Institut Cartogràfic Valencià

Institut Cartogràfic Valencià. (1999). Vistabella del Maestrazgo [Mapa]. 1:10.000. 1:10.000. full 592 (3-1). Generalitat Valenciana. Conselleria de Presidència. València. Institut Cartogràfic Valencià

Institut Cartogràfic Valencià. (1999). Tossal de l'Albajes [Mapa]. 1:10.000. 1:10.000. full 592 (3-2). Generalitat Valenciana. Conselleria de Presidència. València. Institut Cartogràfic Valencià

Institut Cartogràfic Valencià. (1999). Xodos [Mapa]. 1:10.000. 1:10.000. full 592 (3-3). Generalitat Valenciana. Conselleria de Presidència. València. Institut Cartogràfic Valencià

Institut Cartogràfic Valencià. (1999). Lloma de Benafigos [Mapa]. 1:10.000. 1:10.000. full 592 (4-1). Generalitat Valenciana. Conselleria de Presidència. València. Institut Cartogràfic Valencià

Institut Cartogràfic Valencià. (1999). Benafigos [Mapa]. 1:10.000. 1:10.000. full 592 (4-2). Generalitat Valenciana. Conselleria de Presidència. València. Institut Cartogràfic Valencià

Instituto Geográfico Nacional. (1996). Virgen de la Estrella [Mapa]. 1:25.000. *Mapa Topogràfic Nacional de España 1:25.000*. full 569-IV (58-44) Ministerio de Fomento. Madrid. Instituto Geográfico Nacional

Instituto Geográfico Nacional. (1999). Puertomingalvo [Mapa]. 1:25.000. *Mapa Topogràfic Nacional de España 1:25.000*. full 592-I. Ministerio de Fomento. Madrid. Instituto Geográfico Nacional

Instituto Geográfico Nacional. (1999). Vistabella del Maestrazgo [Mapa]. 1:25.000. *Mapa Topogràfico Nacional de España 1:25.000*. full 592-II. Ministerio de Fomento. Madrid. Instituto Geográfico Nacional

Instituto Geográfico Nacional. (1999). Villahermosa del Río [Mapa]. 1:25.000. *Mapa Topogràfico Nacional de España 1:25.000*. full 592-III. Ministerio de Fomento. Madrid. Instituto Geográfico Nacional

Instituto Geográfico Nacional. (1999). Chodos / Xodos [Mapa]. 1:25.000. *Mapa Topogràfico Nacional de España 1:25.000*. full 592-IV. Ministerio de Fomento. Madrid. Instituto Geográfico Nacional

Instituto Geográfico Nacional. (2008). Ademuz [Mapa]. 1:50.000. *Mapa Topogràfico Comunitat Valenciana 1:50.000*. Ministerio de Fomento, Generalitat Valenciana, Institut Cartogràfic Valencià, Levante.

Instituto Geográfico Nacional. (2008). Vilafranca [Mapa]. 1:50.000. *Mapa Topogràfico Comunitat Valenciana 1:50.000*. Ministerio de Fomento, Generalitat Valenciana, Institut Cartogràfic Valencià, Levante.

Instituto Geográfico y Catastral. (1949). Villahermosa del Río [Mapa]. 1:50.000. *Mapa 1:50.000* (1ª ed.), full 592. Instituto Geográfico y Catastral

Instituto Geográfico y Catastral. (1977). Mosqueruela [Mapa]. 1:50.000. *Mapa 1:50.000* (2ª ed.), full 569. Instituto Geográfico y Catastral

Instituto Geográfico y Estadístico (1911) Vistabella, zona 1ª [Mapa]. 1:25.000. *Trabajos Topogràficos 1:25.000*.

Instituto Geográfico y Estadístico (1911) Vistabella, zona 2ª [Mapa]. 1:25.000. *Trabajos Topogràficos 1:25.000*.

Instituto Geográfico y Estadístico (1911) Vistabella, zona 3ª [Mapa]. 1:25.000. *Trabajos Topogràficos 1:25.000*.

Instituto Geográfico y Estadístico (1911) Vistabella, zona 4ª y última [Mapa]. 1:25.000. *Trabajos Topogràficos 1:25.000*.

Instituto Geográfico y Estadístico. (1931). Mosqueruela [Mapa]. 1:50.000. *Mapa 1:50.000* (1ª ed), full 569.

Fuster, P. (2008). *Mapa del terme municipal de Xodos* [Mapa] 1:15.000. Xodos: Comissió de Festes de Xodos.

- (2010). *Vistabella del Maestrat, entre el Penyagolosa i el Montlleó*. [Mapa] 1:25.000. Treball de camp, recull toponímic, textos i fotografia J.Bernat. Picanya: El Tossal Cartografies, Gràfiques Vimar.

Martín, Alberto (¿). *Castellón de la Plana* [Mapa] Escala sense determinar. Alberto Martín Editor. Barcelona⁷²

⁷² El mateix mapa, reduït, apareix a Sarthou (1913)

Provincia de Castellón. Término de Vistabella . [Mapa]. 1:25.000. Restauració Albert Bernat 2005 (mapa sense autoria ni any d'edició)

Servicio Geográfico del Ejército. (1993). Villafranca del Cid [Mapa]. 1:50.000. *Mapa militar de España E. 1:50.000: serie L* , full 29-22 (569).Madrid: Servicio Geográfico del Ejército.

Servicio Geográfico del Ejército. (1993). Villahermosa del Río [Mapa]. 1:50.000. *Mapa militar de España E. 1:50.000: serie L (2a ed.)*, full 29-23 (592).Madrid: Servicio Geográfico del Ejército.

Unitat de Cartografia de la Conselleria de Medi Ambient (1993) 569 (3-4) [Mapa]. 1.10.000. Generaliat Valenciana. València.Conselleria de Medi Ambient

Unitat de Cartografia de la Conselleria de Medi Ambient (1993) 569 (4-4) [Mapa]. 1.10.000. Generaliat Valenciana. València.Conselleria de Medi Ambient

Unitat de Cartografia de la Conselleria de Medi Ambient (1993) 592 (2-1) [Mapa]. 1.10.000. Generaliat Valenciana. València.Conselleria de Medi Ambient

Unitat de Cartografia de la Conselleria de Medi Ambient (1993) 592 (2-2) [Mapa]. 1.10.000. Generaliat Valenciana. València.Conselleria de Medi Ambient

Unitat de Cartografia de la Conselleria de Medi Ambient (1993) 592 (2-3) [Mapa]. 1.10.000. Generaliat Valenciana. València.Conselleria de Medi Ambient

Unitat de Cartografia de la Conselleria de Medi Ambient (1993) 592 (3-1) [Mapa]. 1.10.000. Generaliat Valenciana. València.Conselleria de Medi Ambient

Unitat de Cartografia de la Conselleria de Medi Ambient (1993) 592 (3-2) [Mapa]. 1.10.000. Generaliat Valenciana. València.Conselleria de Medi Ambient

Unitat de Cartografia de la Conselleria de Medi Ambient (1993) 592 (3-3) [Mapa]. 1.10.000. Generaliat Valenciana. València.Conselleria de Medi Ambient

Unitat de Cartografia de la Conselleria de Medi Ambient (1993) 592 (4-1) [Mapa]. 1.10.000. Generaliat Valenciana. València.Conselleria de Medi Ambient

Unitat de Cartografia de la Conselleria de Medi Ambient (1993) 592 (4-2) [Mapa]. 1.10.000. Generaliat Valenciana. València.Conselleria de Medi Ambient

5 ANNEXOS

5.1 Annex 1. “Toponímia a la cartografia de Vistabella de 1911 a 2005 “

Analisi lingüística de la toponímia apareguda en els mapes que sobre Vistabella del Maestrat s’han publicat entre 1911 i el 2005.

5.2 Annex 2. *Vistabella del Maestrat. Entre Penyagolosa i el Montlleó.*

Mapa i guia excursionista de Vistabella a escala 1:25.000. Si bé l’autor del mapa és Pau Fuster i la cartografia i disseny correspon al Tossal Cartografies, el treball de camp, el recull toponímic, els textos i les fotografies tene la nostra autoria. Entre moltes coses, ens ha servit per conèixer la dificultat de la tasca cartogràfica a l’hora de fixar-hi els topònims, les formes, les variants... A hores d’ara, comprenem millor les errades que vam analitzar en l’estudi de l’annex-1

5.3 “Zootoponímia, entre Penyagolosa i el Montlleó”

Treball publicat a la revista *Mètode* de la Universitat de València, pretén mostrar un altre aspecte de la transversalitat i multidisciplinarietat de la toponímia.

5.4 “Excursió Toponímica”

Article que vam dedicar al company de la Societat d’Onomàstica Andreu Romà, explica el camí Real de Mosquerola al seu pas per Vistabella, amb la riquesa toponímica que ofereix a l’excursionista.

5.5 “Aquels caminants de 1555”

Destaca la tasca i la importància d’aquells síndics de la Setena de Culla que visuraven els elements de la xarxa viària ramadera i, mercès a les Visures, ens han pogut transmetre una part de la toponímia històrica del nostre terme.

5.6 Glossari Visual

Treball pendent de publicació, és un complement que destaca el valor de les imatges per comprendre millor la nostra toponímia.

5.7 “Colls i Collets”

Article aparegut dins Homenatge a Albert Manent, planteja la diversitat de significats d’aquests genèric i del creuament semàntic que troben a terres del Maestrat, tot partint del coneixement de Vistabella i els termes que l’envolten.

5.8 “Oronímia i Hidronímia”

Publicació que se centra en alguns genèrics lligats a l’aigua i el relleu i l’osmosi que trobem aquesta taxonomia toponímica.

5.9 “Del nom viu a l’arxiu”

Article aparegut dins l’Homentage a Pere-Enric Barreda, posa de manifest el paper cflau dels arxius en aclarir-nos algunes etimologies populars del nostre Corpus toponímic.

5.10 “El topònim, notari (també) de la geomorfologia”

Treball en premsa, insisteix en els aspectes geomorfològics que ens ofereixen els genèrics del relleu i la hidrologia, i el caràcter notarial del paisatge que tenen els noms de lloc.

5.11 “Frontera permeable i pont toponímic”

Treball, publicat a les Actes de la Jornada de Xèrica, realitzat amb Ferran Guardiola, i que tracta d’explicar la influència dels elements de base castellana i aragonesa sobre els territoris de frontera entre Penyagolosa i els Ports.

5.12 Toponímia històrica en les Visures de Vistabella (segles XVI, XVII i XVIII) Transcripció, anàlisi i cartografia

Treball d’Investigació que repassa la toponímia històrica a través de les visures de l’arxiu de Culla referides al terme de Vistabella del Maestrat. Hi trobem un estudi introductor sobre la Setena de Culla; la totalitat de les visures trobades del nostre terme, datades entre 1555 i 1759; un glossari de genèrics d’aquestes i un estudi del corpus toponímic que ens ofereixen aquestos valuosos documents.